P. CORNELIUS TACITUS.

VOLUMEN I.

P. CORNELII TACITI

OPERA QUAE SUPERSUNT

AD FIDEM CODICUM MEDICEORUM

AB

IO. GEORGIO BAITERO

DENUO EXCUSSORUM

CETERORUMQUE OPTIMORUM LIBRORUM

RECENSUIT

ATQUE INTERPRETATUS EST

IO. GASPAR ORELLIUS.

VOLUMEN I.

EDITIO ALTERA.

TURICI
SUMPTIBUS AC TYPIS ORELLII FUESSLINI ET SOCIORUM.
M. DCCC. LIX.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

QUAE SUPERSUNT

AD FIDEM CODICUM MEDICEORUM

AB

IO. GEORGIO BAITERO

DENUO EXCUSSORUM

RECENSUIT ATQUE INTERPRETATUS EST

IO. GASPAR ORELLIUS.

EDITIO ALTERA.

TURICI

SUMPTIBUS AC TYPIS ORELLII FUESSLINI ET SOCIORUM.

M. DCCC. LIX.

VIRO PRAESTANTISSIMO

Io. Iacobo Hottingero

RERUM HELVETICARUM SCRIPTORI FLORENTISSIMO

DIMIDIUM SAECULUM

IUVENTUTI ERUDIENDAE ET PATRIAE AMORE IMBUENDAE

FELICITER INSUMPTUM

ATQUE

QUINDECIM LUSTRA

VITAE SANCTISSIME HONESTISSIMEQUE ACTAE

PIE GRATULABUNDUS

HUNC LIBRUM

D.

IO. GEORGIUS BAITERUS.

IO. GASPARIS ORELLII
PRAEFATIO.

Satis nunc inter criticos constat in Taciti Annalium libris sex prioribus unicam esse auctoritatem codicis Medicei Plut. LXVIII. I, in posterioribus et in Historiis codicis Medicei eiusdem plutei II, omnes vero ceteros, qui Annalium libros XI—XVI atque Historias continent, ex hoc ipso per varios veluti rivos esse deductos, ita ut eorum lectiones variantes pro coniecturis interdum felicibus, pro interpolationibus arbitrariis, pro meris denique erroribus habendae sint.

At vero nemo ante nos usus erat codice Med. I, nisi Philippus Beroaldus iunior, Curtius Pichena, Iacobus Gronovius[1]), Franciscus del Furia; codice II. etiam Petrus Victorius, de cuius cura in gratiam praesertim exterorum exscribo, quae tradit Walther Praefat. p. XXXVII [correcta ab L. Spengelio in programmate Monacensi 1847/48 p. 6]:

«Compereram in bibliotheca regia Monacensi haberi exemplum editionis Beroaldinae, quod quondam fuit Petri Victorii, in eoque libro inveniri collationem codicis illius Florentini a manu Victorii scriptam. In fine Historiarum leguntur haec:

> Recognovi cum vetusto exemplari literis Longobardis scripto ne ea quidem in conlatione omittens quae corrupta aliquo pacto videbantur, ne locus coniecturae emendaturo deesset. Est autem codex e Divi Marci Bibliotheca. Florentiae M. D. XXII. Idibus Ianua.
>
> P. Victorius.

Inde ab undecimo libro Annalium Victorius scripturam Florentinam ab editione Beroaldi diversam adposuit plerumque in margine: breviores varietates, et si qua una alterave littera mutanda, in ipso contextu significavit. Quae deerant in cod. Florentino, notata sunt lineolis vel punctis suppositis. Reperiuntur etiam animadversiones ex

1) Quae Theodorus Ryckius affert e cod. Med. I, accepisse videtur a Iacobo Gronovio, antequam sibi amicitiam renuntiarent; nam in editione a. M. DCC. XXI. Iac. Gronovius plerumque non sine despicientia quadam ac simultate Ryckii mentionem facit; merita eius, quantum memini, nunquam memorat.

ingenio Victorii profectae, quas ille a collatione libri Florentini distinxit praeposito c^c (h. e. *corrige*). Quam diligentissime autem fieri potuit, Victorii notas expressi, ne minimis quidem omissis.»

Probe ergo tenendum Victorium codicem Med. I. non contulisse, nunquam vidisse. At propter omnium harum collationum diversitatem haud infrequentem et propter silentium modo Pichenae, modo Gronovii, modo del Furiae et in codice II. maxime Victorii factum est, ut vel post Waltheri ac Bekkeri diligentes curas adhuc nullo certo fundamento niteretur, sed admodum fluctuaret tota Taciti critica tractatio. Quocirca saepe iam a philologis desideratum est, ut nova collatio quam accuratissima institueretur, quae priorum vitia corrigeret, omissiones suppleret, perpetuam rationem etiam scripturae haberet; quo tandem in hac saltem parte diplomatica, quam nunc dicunt, acquiescere liceret neque iam restaret nisi coniecturalis, cui sane etiam in posterum magnus erit campus.

Iam quod permulti optarant, ego pro virili parte exsequi statui; quo in consilio egregie adiutus sum auxilio optimi amici, cui praecipue, quidquid boni inest novae huic curae, debebunt lectores. Etenim honestissimis redemptoribus sumptus haud exiguos liberalissime subministrantibus, Io. Georgius Baiterus, collega meus, annis superioribus bis Florentiam profectus est ibique codicem utrumque Mediceum denuo excussit, ingenti labore praesertim in extricanda difficillima illa scriptura Langobardica codicis II. et indagandis litterarum evanidarum vestigiis exhausto, ac semper comparatis inter se Waltheri et del Furiae testimoniis, antequam codices ipsos examinaret. Quo autem res semel transigeretur neque postmodum moroso alicui cavillatori locus foret propter levissimas quasdam omissiones totam curam inique addubitandi atque exagitandi, quoque simul tota scripturae ratio appareret, valde sane fluctuans praesertim in assimilationibus consonantium *inritus*, *irritus*, ac similibus, singularum litterarum apices strenue perscrutatus est. Ego vero religioni habui silentio praeterire vel unam litterulam ab amico enotatam. Ipse tamen merito ad investigandam primam librarii manum attentissimus plerumque noluit excerpere etiam recentissimas correctiones Beroaldi aliorumque fortasse manu partim versibus superscriptas partim in margine additas; nam si quid boni praebent, iamdudum notae sunt et falsas cumulare nihil prorsus attinebat.

Praeterea nonnullas coniecturas amico debeo, qui insuper strenuam operam insumpsit in corrigenda mecum operarum pericula.

Turici Kal. Maiis M. DCCC. XLVI.

* * *

Cum non cuivis liceat inspicere Bandinii Catalogum Codd. Latin. Bibl. Laur., operae pretium esse videbatur, ut diligens eius descriptio codicum Florentinorum praecipuorum adiunctis etiam tribus illis recentioribus, quorum duos Baiterus contulit in duplici defectu codicis II (Hist I, 69: *bilem imperatorem* usque ad c. 75: *sub Othone incertum*, et Hist. I, 86: *inopia quaestus* usque ad II, 2: *Rhodum et Cyprum*), hic insereretur ex Catal. Vol. II, p. 831 seqq.

CODEX I.*)

Pluteus LXVIII.

Cornelius Tacitus.

Codex est anepigraphus, sed continet Cornelii Taciti libros V (VI inde a Lipsio), eosdem nimirum, quos in Germania inventos, et Leoni X. Pont. Max. oblatos [1]) ipse Leo in Epistola ad Beroaldum impressa in editione Romana [2]), fatetur magno se pretio redemisse, et ad communem studiosorum utilitatem imprimendos curasse. Liber I. inc. *Ab excessu Divi Augusti urbem Romam a principio reges habuere.* Liber V def. *postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio utebatur.* Adsunt in margine ipsius Beroaldi et aliorum eruditorum virorum castigationes et correctiones.

Interim hoc loco notandum, iam pridem Niccolum curasse, ut ea, quae desiderabantur, Taciti opera in Germania reperirentur. Sicco Polentonus de Scriptoribus illustribus Latinae linguae ad Polydorum filium Lib. VI ex Mss. Riccardiano ita ad hanc rem scribit: *Librorum eius* (Taciti nempe) *numerum affirmare satis certe non audeo. Fragmenta quidem Libri undecimi, et reliquos deinceps ad vigesimum primum vidi, in quis vita Claudii, et qui fuerunt postea Caesares ad Vespasianum usque, ornate, ut dixi, ac copiose ornavit. Reliquos vero esse neque in terra Italia neque in Orbe usquam audio, quod quemadmodum pleraque alia egregia et clara volumina, operis magna pars aut penitus deleta sit, aut ita ullo quoque in angulo abdita lateat, quod istuc esse cognitum a nemine habeatur* cet.

*) Hunc et codicem II. in commentario critico littera *M* designavimus.

1) De Taciti parte a Poggio Bracciolino in Germania quaesita consulendus Cl. Mehus in Praef. ad Ambrosii Camald. Epp. pag. XLVII. De quinque Taciti librorum inventione videnda Epistola Beati Rhenani ad Thomam Kappium Durlacensem, liberalium artium professorem cet. Basileae III. Kal. April. MDXV. pag. IV. Romam delatos pervenisse ad Franciscum de Soderinis S. R. E. Card. Volaterranum Episcopum constat ex excerptis, quae sunt in Cod. 379 chartaceo in fol. Biblioth. Gaddianae, nunc Mediceo Pl. XC. sup. Cod. 39. pag. 40. b.

2) Hanc editionem exhibet Codex III. huiusce Plutei.

Cum itaque multa ex Taciti operibus deessent, ut Niccoli voluntati morem gereret Poggius, nil omisit intentatum, ut per monachum nescio quem e Germania Tacitum erueret. In eius Epistola XXV ad Niccolum [1]) data Romae v. Kal. Octobr. 1427: *De Cornelio* (inquit) *Tacito, qui est in Germania, nil sentio. Exspecto responsum ab illo monacho* cet. Et in Epist. LX: *Quidam monachus amicus meus ex quodam monasterio Germaniae, qui olim a nobis recessit, ad me misit litteras, quas nudius quartus accepi, per quas scribit se repperisse aliqua volumina de nostris* cet. *Inter ea volumina est Iulius Frontinus, et aliqua opera Cornelii Taciti nobis ignota* cet. Et Epist. LXVI: *Cornelius Tacitus silet inter Germanos, neque quidquam exinde novi percepi de eius operibus* cet. Tandem monachus Hersfeldensis Romam venit cum inventario aliquot librorum, in quibus Taciti volumen describebatur. Poggius in Epist. LXX: *Mitto autem ad te nunc partem inventarii sui* (id est, monachi illius), *in quo describitur volumen illud Cornelii Taciti, et aliorum, quibus caremus* cet.

Res tamen in irritum cessit usque ad Leonis X aetatem, quo quidem Pontifice Cornelii Taciti Libri quinque in Germania fuere inventi, ipsique Pontifici oblati. Animadvertenda etiam sunt illa, quae de Leone X scribit in Epistola Taciti editioni Romanae praefixa Beroaldus iunior: *Age vero quanto hoc ipsum laude dignum est, quod propemodum praeconis voce ingentia praemia indagatoribus librorum proposuisti, si quos libros vetustas nobis invidit, alicunde e latibulis eduxissent? Quae venatio Cornelii Taciti hos primos quinque libros, qui per longum seculorum ambitum latuerant, in saltibus Germaniae invenit. Quam tu praedam ad te allatam, ac magna mercede comparatam* cet. Concinunt haec verbis illis, quae ad calcem dictae editionis apposita sunt, videlicet: *Nomine Leonis X Pont. Max. proposita sunt praemia non mediocria his, qui ad eum libros veteres, neque hactenus editos attulerint* cet. Ad ea, quae de hisce quinque prioribus Cornelii libris praefatur laudatus Beroaldus accedant etiam quae Lipsius edisserit ad ea verba II. Annalium Capite IX: *flumen Visurgis interfluebat.* «Mutua Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, cui famam praecipue Tacitus dedit, et ipse Tacito (mirum fatum) vitam. Nam quinque hi primores libri inventi Corbeiae, quod monasterium ad Visurgim est. Atque illinc depromptum vere hunc thesaurum quaestor quidam pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis.» Lipsius

1) Editionis curante clar. viro Laurentio Mehus pag. 78.

idem in Dispunctione notarum Codicis Mirandulani addit: «Codicem illum tuum advocas, quorum unice unicum in tota Europa exemplar esse hactenus audimus. Id Leoni X Pontifici Opt. Max. oblatum, in Corbeiensi monasterio ad Visurgim repertum, servat etiamnum inclita illa Bibliotheca Medicea.» Curtius Pichena adornavit editionem Taciti, omnium, ut ipse ait ad lectorem, emaculatissimam. Tres editiones fuisse a Magliabechio visas, ipse testatus est Ioanni Vincentio Coppio in Annalibus et memorabilibus S. Geminiani pag. 125, ubi agit de viris illustribus. Quarum editionum optima Francofordiensis est anni MDCVII apud Claudium Marnium heredesque Ioannis Aubrii, et est secunda, vivo auctore, concinnata. Dedicata est Cosmo principi Etruriae, ubi inter cetera ad lectorem ait: *Innititur praecipue industria mea duobus exemplaribus Florentiae in inclita Medicea Bibliotheca adservatis. Alterum est in orbe terrarum unicum, Annales de Tiberii principatu complectens, in Germania olim repertum, et Leoni X Pontifici oblatum, opera Philippi Beroaldi, qui tum temporis studio humaniorum litterarum florebat, in publicum emissum. Ceterum sive praecipua ac nobilissima pars tanti auctoris exspectati, citius quam res postularet, e manibus illius opus extorsit; sive qui metit haud ita demetit, ut nulla prorsus seges spicilegis relinquatur, non ea religione transcriptum et excussum, ut praesentis aevi fidei ac diligentiae satis fieret; quare haud minimum laboris a nobis positum in eruendis verioribus lectionibus ex compendiosa ac mutila scriptura.* Bernardus Davanzati in glossis ad primum librum Taciti post pag. 39 ait: *Textum, ex quo ceteri omnes profluunt esse repertum anno MDXVI* (sic) *in coenobio ad Visurgim, hodie Veserum in Germania, atque a Leone X in Bibliothecam Mediceam translatum non accuratissima manu fuisse conscriptum.* Ioannes Mabillonius Itin. Italic. pag. 167 adfirmat Taciti Annalium libros quinque erutos fuisse ex Bibliotheca Fuldensi[1]), quo ex Codice prima horum librorum editio anno MDXV curata est.

Codex membranaceus Ms. in 4. Sec. XI.[2]) forma ferme quadrata, optimeque servatus, quem antiquissimum exemplar appellat Holstenius in schedis suis Mss. et inter huius Bibliothecae insigniores Codices

1) Error est pro *Corbeiensi*. Or.

2) Huic nos seculo referendum esse opinamur; inter enim Codices IX. X. et XI. seculi, qui nulla aliunde chronologica distinguuntur adnotatione, nihil certi statui potest, cum propter characteris ut plurimum similitudinem, quam prae se ferunt, Codex interdum seculi noni ad decimum, et decimi ad undecimum pertinere posse videatur. Bandin. Saeculo decimo assignant Massmannus (Annal. art. crit. 1841 T. II. n. 89) et Keilius (praef. ad Plin. Epp. p. VII).

reponit Mabillonius in Itinere Italico pag. 167 cum titulis librorum, primo excepto, charactere quadrato exaratis, qui olim duplo maior fuisse eruitur ex numeratione quaternionum; cum enim prior numero XVIII notetur et ultimus XXXIV, patet integram Codicis medietatem desiderari. Constat foliis scriptis CXXXVIII.[1]) In Catal. Montfauc. sub num. XXV.

Cornelius Tacitus et Apuleius Langobardis characteribus exarati. Cod. II.

I. pag. 1. Codex est anepigraphus, et continet primo Cornelii Taciti ab excessu Divi Augusti libros XI, ab undecimo nimirum usque ad vigesimum primum inclusive, quorum singulorum initium et finis concordat cum editione Romana, quam exhibet Codex III sequens, praeter finem Libri XX, qui ita desinit in Codice: *contra interpretabatur, neque vos impunitos patiantur.* Adsunt in margine summaria rerum, et adnotationes nonnullae diversa manu, sed valde antiqua.

II. pag. 104 b. Apuleii Platonici Madaurensis de Magia libri II, ut in Codice II. Plut. XXIX supra pag. 4 § I ubi editionem Florentinam anni MDXXII consuluimus. In calce libri primi characteribus quadratis Romanis scriptum est: *Ego G. Crispus Salustius emendavi Romae felix. Apulei Platonici Madaurensis pro se aput Cl. Maximum Procos. de Magia Lib. I. Explicit. Incipit Lib. II. Lege feliciter.* Itemque in calce libri II legitur: *Apulei Platonici Madaurensis Prosae de Magia Lib. II. explicit. Ego Salustius emendavi Romae felix.* Loca Graeca, quae in hisce libris occurrunt, sunt ea quidem Graecis characteribus, sed valde corruptis et mendosis expressa; recentior tamen ac docta manus eadem in margine emendate diligenterque conscripsit.

III. pag. 126. Eiusdem Metamorphoseon, seu de Asino aureo Libri XI praevio prologo, ut in dicto Codice § II. In calce omnium librorum, primo et ultimo exceptis, legitur censoris subscriptio: *Ego Sallustius legi et emendavi Romae felix;* in calce vero Libri IX aliquanto longior ita habet: *Ego Sallustius legi et emen-*

1) Immo CXXXVII. Sunt enim plagulae XVII, quarum XVI primae constant foliis VIII, septima decima autem tantummodo foliis VII; tum sequuntur insuper duo folia separata; ultimi folii, cuius una dumtaxat pagina exarata est, quarta circiter pars abscisa est. In primis XI plagulis quaeque pagina exhibet versus XXIV, insequentium plagularum paginae versus XXV, duorum foliorum separatorum pagina I et II vv. XXIV, pagina III tantum vv. XVIII. Duplicem signaturam monstrat Codex, alteram I—XVIII, alteram XVIII — XXXIV, quocirca primitus aliae plagulae XVII praecessisse videntur. Baiterus.

DAVI ROMAE *FELIX* OLIBRIO *ET* PROBINO *V. C. CONS. IN* FORO *MARTIS CONTROVERSIAS DECLAMANS ORATORI* ENDELECHIO. RURSUS CONSTANTINUPOLI *RECOGNOVI* CAESARIO *ET* ATTICO CONSS. [1])

IV. pag. 184. Eiusdem Floridorum Libri IV, ut ibid. § III. Subscriptio, quae habetur in fine Metamorphoseon est ab imperito supposita, Montfauconio etiam teste, qui Codicem hunc num. XXVIII ideo recenset, cum hodie sit sub num. II, quod post Duccianum Catalogum, quem Montfauconius edidit, diversa Codicum quorundam inita fuerit numeratio.

Curtius Pichena, qui hunc vidit librum, eoque usus est, uti apparet ex syngrapha autographa ipsius Pichenae nona die Iulii 1599 in vetere Catalogo reposita, deceptus est, dum putavit, esse hunc Codicem eiusdem antiquitatis, ac praefert subscriptio Sallustii, et tempus Consulum. Ita enim in supra citata Praefatione lectorem adloquitur: *Alterum est exemplar barbaricis characteribus exaratum, quos Langobardicos appellant; sed meo iudicio haud recte; nam is liber exscriptus annis ab aevo hoc plus mille ducentis; adnexa enim sunt Apuleii nonnulla iisdem characteribus, et eadem, ut videtur, manu; ac frequens in libellorum fine subscriptio Crispi cuiusdam Sallustii, qui etiam alicubi ait:* Ego Sallustius legi cet. *Priores eo anno consules, quo Theodosius I. imperator obiit a Christo nato CCCXCV, alteri post biennium; necdum itaque eo tempore, quo liber est transcriptus, Langobardi in Italiam imperant.* Fallitur Pichena etiam, dum inferius adiungit: *itemque in priorum Annalium volumine* aliut, illut, istut, aput, haut, quit, aliquit, set; *nam non ideo crediderim sic antiquis usitatum, sed ex pronuntiatione Germanica inrepsisse, transcriptoris negligentia. In Virgiliano Codice* set *passim reperitur.* Mirum quod Franciscus Venturius patricius Florentinus sane doctus et acerrimi ingenii vir, cuius opera usus est hac in adornanda sparta Pichena, huius erroris et acriseos non commonuerit. Excusandus Pichena, qui ab ineunte aetate aulicis, ut de se ipso fatetur, occupationibus innutritus, politiora studia summis tantum labris delibaverit.

Codex membranac. Ms. in fol. Sec. XI. charactere Langobardico[2]) conscriptus, multis in locis evanidus, ubi posterior quidem, sed vetusta manus[3]) deleta verba in spatiis interlinearibus rescripsit; quem

1) Eadem subscriptio legitur etiam in dicto Cod. II. Plut. XXIX.

2) De scriptura Langobardica confer inter alios Natalis de Wailly *Éléments de paléographie.* Paris 1838. p. 650 seqq. Or.

3) Haec posterior manus haud ubique primam manum librarii accurate reddidit. Itaque factum videtur, ut interdum ab iis, qui vestigia primae manus propter legendi

admirabilem Codicem dicit Holstenius in schedis Mss. In principio haec legitur notula: *De XXII banco ex parte occidentis. Cornelius Tacitus et Opera Apuleii cet. Conventus S. Marci de Florentia Ordinis Praedicatorum de hereditate Nicolai Nicoli Florentini viri doctissimi.*

Constat foliis scriptis CXCI. In Catal. Montfauc. sub num. XXVIII. [1])

CORNELIUS TACITUS. COD. IV. [2])

Codex est anepigraphus, sed continet Cornelii Taciti Historiarum ab excessu Divi Augusti libros VIII ab undecimo usque ad totum decimum octavum, ut in mox recensita editione Romana. [3]) In calce libri XVI. in margine adnotatum est: «hic plurimum deficit.»

Codex membranaceus Ms. in 4 minore Sec. XV, cuius postrema decem folia alia manu suppleta sunt. Constat foliis scriptis CII. In Catal. Montfauc. sub num. XXVII.

CORNELIUS TACITUS. COD. V. [4])

Cornelii Taciti Historiarum ab excessu Divi Augusti libri XI. a fragmento scilicet libri undecimi usque ad totum vigesimum primum, ut in citata editione Romana. In fine sequuntur quaedam anepigrapha, quorum initium est: *Illi veteres militiae* cet., quaeque pertinent ad librum IV eiusdem Taciti Historiarum ab excessu Neronis, ut in Cod. XXIV. Pl. LXIII supra pag. 696 § II. Tum rubris maioribus litteris legitur: *CORNELII TACITI LIBER XXI. EXPLICIT.*

Codex membranaceus Ms. in 4 Sec. XV nitidissimus, cum pictura in principio, auctoris effigie in littera initiali, Mediceo stemmate, quod alati quattuor pueruli sustentant, et initialibus itidem librorum omnium coloratis et auratis. Constat foliis scriptis CCXLV. In Catalogo Montfaucon. sub num. XXVI.

eximiam difficultatem neglexerunt, codici Mediceo lectiones tribuerentur ab ipso prorsus alienae. BAIT.

1) Ad Tacitum primitus pertinebant folia CV in fol. maiore, nunc tantummodo CIII; sunt autem plagulae XIII, et quartae decimae duo nunc folia; plagula secunda pro octo foliis non habet nisi septem; deest vero septimum, ideo, opinor, quia scriptor librarius ea membrana uti non poterat; defectus enim ibi nullus est; contra in octava plagula nunc desunt folia tertium et sextum, quae continua fuerant. Primi folii prima pagina vacua est; ultima autem pagina plagulae sextae haud prorsus quartam sui partem implet, quoniam quidem quantum nunc exstat Annalium ibi desinit. Itidem ultima plagulae quartae decimae pagina, quae ad Tacitum pertinet, haud prorsus tres partes implet. Omnes autem paginae per binas columnas modo XXXV, modo XXXVIII versuum conscriptae sunt. BAIT.

2) A nobis vocatur *a*.

3) Scilicet editio Beroaldina Bandinio est Plut. LXVIII. Cod. III.

4) Nobis est *b*.

Pluteus LXIII. Cod. XXIV.[1])

Valerius Maximus et Cornelius Tacitus.

I. pag. 1. Valerii Maximi Dictorum factorumque memorabilium ad Tiberium Caesarem libri IX. Praecedit capitum tabula singulorum librorum ac prologus, cuius initium est: *Vrbis Romae;* finis: *Maiores*[2]) *statas sollemnesque caeremonias.* Ultimus desinit: *supplicio coëgit*, ut in editionibus.

II. pag. 157. Fragmentum (sic inscribitur in Codice), quod reperitur ex Historiis Cornelii Taciti a libro XI ad totum librum XXI, seu potius a libro XI Annalium usque ad librum XVI et Historiarum librorum I—V, qui supersunt. Incipit: *Nam Valerium Asiaticum bis consulem fuisse;* desinit: *Flavianus in Pannonia*, ut in editionibus. Inde pag. 281 spatio vacuo relicto adscriptoque in margine *deficit*, alia subsequuntur, quorum initium est: *Illi veteres militiae in cuneos congregantur, densi undique et frontem tergaque ac latus tuti* cet. Finis: *conscendit tribunal Vocula;* quae quidem verba nescio quomodo hic iterum repetantur, cum suo etiam loco legantur in Codice; pertinent enim ad librum IV. Histor. C. 20—25.

Codex membranaceus Ms. in fol. Sec. XV. supra quam dici possit elegantissimus et in principio utriusque operis titulo aureo, pulcherrima pictura, Mediceo stemmate et auctoris icone in prima littera exornatus, et cum reliquis librorum initialibus auro variisque coloribus eleganter depictis, in cuius calce legitur: *Liber Petri de Medices Cos*(mi) *fil.* Constat foliis scriptis CCLXXXII.

* * *

Ex ceteris Taciti codicibus, quos supra ex altero Mediceo per varios veluti rivos deductos esse diximus, hi potissimum commemorandi videntur:

1. Farnesianus[3]) a Lipsio, Iac. Corbinelli et Iac. Gronovio saepe inspectus, nuperrime a Car. Guil. Schluttigio, qui varias eius lectiones in Dialogo de oratoribus excerpsit et codicem ita descripsit: «Codex IV. C. 21. in Catalogo Bibl. Latinae veteris et classicae manuscriptae, quae in Regio Neapolitano Museo Borbonico asservatur. Membranaceus est in folio et accurata litterarum forma descriptus Sec. XV. In eo continentur: I. Taciti Annalium libri ab XI ad XVI et Historiarum a libro I ad V. Titulus est: *C. Cornelii Taciti Ro-*

1) Ibid. p. 696.

2) In Thysii editione, qua utimur, legitur *Maiores nostri.*

3) Descriptus est etiam in Cataldi Iannellii Catalogo Bibl. Lat. Reg. Neap. Mus. Borb. Neapoli 1827, p. 89. On.

manas historias scribentis ex his, qui reperiuntur, Liber primus incipit: Lege foeliciter. Similis titulus ceteris libris praefixus est ita, ut libri XI ordine numerentur. II. *C. Cornelii Taciti Dialogus de Oratoribus foeliciter incipit.* III. *C. Cornelii Taciti de origine et situ Germaniae.* IV. *C. Suetonii Tranquilli de Grammaticis et Rhetoribus* libelli, qui incipiunt sub unico titulo et capite. Tituli codicis omnes aureis et pulchris litteris conspicui. Litterae omnes initiales auratae et sollertissime expictae. Orae omnium paginarum, in quibus libri initium est, saltem ex magna parte, operose et diligenter pictae. Primae paginae ora universa omnium operosissime vario colore et schemate exornata.»[1])

2. Guelferbytanus sive Gudianus 118 (nobis *G*), membraneus, 142 foliis per quiniones iunctis, bene scriptus et conservatus, de quo Ritterus: «Huic in limine inscriptum legitur: EST P. CANDIDI. AB EODEM RECOGNITUS ET EMENDATUS. In calce est ab eadem manu: EMPTUS FERRARIE MCCCCLXI. DIE LUNE XXVIII. SEPT. D. L. In primo folio: *Franciscus Media Barba Biragus Dono Dat Literatissimo D. Marquardo Gudio Domino suo Colendissimo.* Ex prima inscriptione liquet correctiones ab altera manu illatas profectas esse a manu possessoris P. Candidi (Decembrii). Sed in eodem libro fere omnes loci correcti leguntur, qui in M corrupti sunt levi aberratione scribentis et tam manifesta, ut id vitiorum genus etiam mediocriter Latine doctus tollere possit. Hos enotare operae pretium videbatur, non quo ex eo libro locis emendatis auctoritas antiquitatis conciliaretur, sed ut planum fieret, quam temere Francisco Puteolano ingens numerus correctionum tribuatur, quae ab antiquioribus Italiae criticis inventae sunt.»

3. Budensis, membranaceus et sine titulo, quem olim Matthias Corvinus, Hungariae Bohemiaeque rex, ex alio codice Florentiae describendum[2]) et Budae in Bibliotheca regia asservandum curaverat; unde Budensis, Corvinianus et a Rhenano Regius dicitur. Eum paulo post Vladislaus II. rex Iacobo Spiegelio, qui imperatori Maximiliano I. a manu et consiliis erat, et hic anno 1518 Rhenano dono dederat. Tandem vero ille hereditario iure ad Doersnerum per-

1) Quo tempore Lipsius eo usus est, Farnesiorum iam fuisse, sed Romae tunc, nondum Neapoli, asservatus esse videtur. OR.

2) Haud dubie ex uno trium illorum praeter Mediceos I et II a Bandinio descriptorum. Etenim mercennarium scriptorem Medicei II scriptura Langobardica ab omni eiusmodi conatu deterrere debebat, cum «supra quam dici possit» eleganter ceteri essent exarati. OR.

venerat, tormentariae rei per Galliam praefectum, isque usum eius concesserat Oberlino. Hic est codex ille, quo duce Rhenanus et Oberlinus nonnullos quidem Taciti locos, praecipue eos, quibus nihil paene enotatum ex aliis MSS., emendarunt et restituerunt, sed longe plures et paene innumeros depravarunt: nam dici vix potest, quam multa in eo vel socors stupidusque librarius corruperit et omiserit, vel ineptus interpolator orationis contextui inculcarit.

4. Rudolphi Agricolae, recentissimus et mire interpolatus, cuius lectiones vulgarunt Lipsius (cui eas miserat Modius), Heinsius et Ryckius Iacobus Gronovius. De eo Lipsius in Praefat. ad Edit. 1585: «Multa Rudolphus observarat et ad marginem libri sui rettulerat, sed ita, ut iure ambigas, prompta ea e vetustissimis libris [1]) sint, an ab ipso.»

Omnes hi et ceteri codices, qui Annalium libros XI—XVI, Historiarum libros I—V continent, ex codice Langobardico expressi sunt, inde ab eo tempore, quo ille in Bibliotheca S. Marci Florentina a magno illo Cosmo depositus est: nullum enim novi, de quo affirmari possit, antiquiorem eum esse a. 1444, quo illa condita est. Atque eo dumtaxat nomine inter se differunt, quod unus minimum, fortasse aliquot descripti sunt ex Langobardico ipso, alii ex huius ἐκτύποις lectu utique multo facilioribus, ac promptioribus inventu iis, quibus Florentiam adire non vacabat. Ingens autem varietatis multitudo in his rivulis varie ex se deductis tribuenda est partim merae scriptorum librariorum negligentiae, partim licentiae illi criticae, qua Itali saeculi XV. in antiquorum scripta grassabantur. Ergo vera utilitas horum codicum duo tantummodo ad capita redit: in iis enim, qui ex Langobardico ipso ducti sunt, exeunte saeculo XV. nonnulla nunc prope evanida aut correctionibus obscurata fortasse facilius certiusque legi atque exscribi etiamtunc poterant: porro in his atque aliis ex illius ἀπογράφοις ductis manifesto sunt aliquot scripti non ab operariis mercede conductis, sed a viris critico sensu praeditis, quorum correctiones consulto factae interdum saltem, quamvis raro, probabiles dici possunt.

Similis olim erat auctoritas veterum editionum a Walthero diligentissime collatarum, quae post Baiteri curam iam prope ad nihilum redacta est, praeterquam ubi in iis reperitur coniectura aliqua ex

1) Sic multi tunc vocabant etiam elegantes illos codices, qui Sec. XV. exeunte ante inventam typographiam ex officinis librariis Florentinis et Mediolanensibus prodierant. Or.

codicibus adhuc excussis nondum memorata. Paucas igitur earum enumerasse sufficiet:

1. Editio princeps sive Spirensis, forma maxima, sine titulo aut loci temporisque nota. Constat tamen eam Venetiis per Vendelinum de Spira anno 1470 evulgatam esse. In calce operis haec leguntur:

Finis Deo laus
Caesareos mores scribit Cornelius. esto
Iste tibi codex: historiae pater est.
Insigni quem laude feret gens postera: pressit
Spira premens: artis gloria prima suae.

Complectitur Annalium libros inde ab undecimo et Historiarum qui supersunt, sine ulla librorum inscriptione aut numero. Post Historias sequitur *Cornelii Taciti illustrissimi historici de situ moribus et populis Germaniae libellus aureus.* Ultimo loco exstat *Cornelii taciti equitis Romani dialogus de oratoribus claris.*

2. Editio Francisci Puteolani, forma maxima, sine anni locique indicio, sed emissa Mediolani post annum 1476. Praefixa est salutatio ita inscripta: *Franciscus Puteolanus Iacobo Antiquario ducali Secretario Sal.* Annalium quantum tunc cognitum erat et Historiae inscribuntur ante singulos libros: *Cornelii Taciti Historiae Augustae liber XI. Actionum diurnalium.* Et sic usque ad librum XVI, nisi quod libro XIV et XV hunc verborum ordinem praebet: *Cornelii Taciti Actionum diurnalium historiae Augustae liber* cet. et quod in Historiis pro *Actionum* ponit *Actorum.* Historiarum libri primus et secundus in unum confusi sunt, quibus absolutis monet Puteolanus: *Septimusdecimus et octavusdecimus confusi simul expliciunt.* Sequuntur: *Cornelii Taciti aequitis Romani dialogus an sui saeculi oratores antiquioribus et quare concedant. — Iulii Agricolae vita per Cornelium Tacitum eius generum castissime composita.* Puteolanus in emendandis plurimis editionis Spirensis mendis adiutus est codice, qui simillimus fuit Guelferbytano. In nonnullis proprio iudicio, assumpto laboris socio Berardino Lanterio, Tacitum emendare ausus est.

3. Editio Philippi Beroaldi, forma maxima. Inscribitur: *P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi atque cum reliquis eius operibus editi. Romae impressi per Magistrum Stephanum Guillereti de Lothoringia -- anno M.D.XV. Kl. Martii.* Beroaldus in prioribus Annalium libris tunc primum ex codice expressis egregia

cura versatus multa librarii menda dextre sustulit, in ceteris Puteolanum fere secutus est.[1])

4. Editio Andreae Alciati, rarissima, forma quaternaria. Inscribitur: *P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi atque cum reliquis eius operibus editi.* Mediolani ex officina Minutiana 1517. Est repetitio Beroaldinae.

5. Editio Iuntina, forma octonaria, cum hac inscriptione: *P. Cornelii Taciti ab excessu Divi Augusti Historiarum Libri quinque nuper inventi atque cum reliquis eius Operibus maxima diligentia excusi. Florentiae per heredes Philippi Iuntae. Anno Domini M. D. XXVII. Mense Maii. Die XXII. Clemente Pontifice Max.* Praefatio haec est: *Ant. Franc*(inus) *Varchiensis Studiosis S. Mirabitur fortasse quispiam, et non iniuria, nos, temporibus, in quibus bello vastatur universa Italia, vexantur urbes, ardent tecta, adeo ut omnis benefaciendi modus exstinctus esse videatur, novos auctores in lucem edere. At non ob id a nostro possumus discedere instituto; nam, ut omnes norunt, nos iamdudum Reip. litterariae pro viribus prodesse decrevimus, dedimusque vobis multos, tum Graecos, tum Latinos auctores, nostro labore castigatos, ac diligentissime excusos. Nunc vero P. Cornelii Taciti elegantissimae historiae ab excessu Divi Augusti quinque Libros nuper inventos cum reliquis eius Operibus excusos damus, a Philippo Beroaldo iuniore, viro nostri seculi eruditissimo, prius castigatos, mox vero a nobis iterum recognitos, vosque ad huius auctoris lectionem ve-*

1) Ego nuper pulcherrimum exemplar emi 9 franc. Francogall. Mediolani, ubi Beroaldinae verum pretium parum cognitum videtur. Notandum vero, in exemplis nonnullis, quemadmodum in eo, quod asservatur in Bibliotheca Monacensi, desiderari Agricolae vitam, quia separatim a reliquo opere typis mandata est decem foliis cum sign. A. A II. A III. A IIII. A V, reliquis quinque non signatis. Meo in exemplo Vita praecedit De situ - - Germaniae libellum et Dialogum, quae pars incipit a duobus foliis non signatis, sequentibus signatis OO PP QQ, quibus continuantur A — NN Annalium et Historiarum. Editionis suae rationem brevi admonitione *ad Lectorem* sic descripsit: *Quoniam vetus codex, unde hunc ipsum describendum atque invulgandum curavi, pluribus mendis scatet, aequum videtur lectorem in primo quasi operis limine consilii mei, quo in hoc toto negotio sum usus, admonere. Namque errores qui poterant nulla temeritatis nota emendari, consultis primo nonnullis eruditis et acris iudicii viris correxi. At quae loca in se maiorem in corrigendo difficultatem habere videbantur, sicut erant reliqui, appositis interiori margini stellulis quae vitiosum codicem testarentur.*

In ultima libri pagina adversa legitur celebratissimum illud Leonis X edictum:

Nomine Leonis X Pont. Max. || *proposita sunt premia non mediocria* || *his qui ad eum libros veteres neq' hactenus editos attulerint.* † On.

hementer hortamur cet. Iam ex verbis *mox vero a nobis iterum recognitos* nonnulla a Francino correcta, saltem mutata esse colligunt; sed, excepto tamen Bernardo Philomathe Pisano in praeclaro illo Apuleio a. M. D. XXII, plerique isti editores Iuntini verbis dumtaxat magnificis veterum scriptorum correctores sese iactaverunt, eo fere contenti, ut anteriorem aliquam editionem, Aldinas imprimis, exprimerent.

Alteri editioni pauca praefanda habemus. Post Orellium multi viri docti, ipsius copiis innisi, cum egregie de Tacito meriti sint, Haase, Nipperdey, Ritterus, Urlichs, alii, prae ceteris Halmius noster, eorum ope haud pauca et in Taciti verbis et in interpretatione in melius mutata sunt: quamquam festinatio, quam bibliopolae rationes flagitabant, magno impedimento fuit, ne plura vel emendari vel addi possent. Codicum Mediceorum lectiones aliquanto plenius et accuratius exhibere potuimus, cum nostris, non alienis schedis uteremur. In orthographicis rebus a codicum scriptura nisi monito lectore non discessimus. Inscriptiones saepius etiam quam antea in usum vocatae sunt: quas ubi simpliciter *Inscrr. Latt.* nominavimus, significatur collectio Orelliana, volumine tertio insigniter aucta a Gul. Henzenio, quo libro egregio Romanae antiquitatis studiosi nisi cum maximo detrimento carere non poterunt. In Monumento Ancyrano exhibendo, quod nunc demum accessit, paucis mutatis editionem Io. Franzii et A. W. Zumptii repetiimus atque curavimus ut Graeca et Latina verba sibi opposita uno conspectu apparerent. In Latinis quae inclinatis litteris scripta, in Graecis quae seclusa sunt, editorum vel emendationes vel supplementa esse tenendum est.

Scr. Turici, Idibus Septembribus a. M. DCCC. LVIII.

IO. GEORGIUS BAITERUS.

CHRONOLOGIA ANNALIUM

EX

ZUMPTII POTISSIMUM ANNALIBUS DESUMPTA.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
767	14	Sex. Pompeius, Sex. Appuleius.	Augustus a. d. XIV. Kal. Sept. (d. 19. Augusti) LXXVI. vitae anno paene expleto, trib. potestatis XXXVII. incepto, imperii XLIV, Nolae in Campania decedit.	Lib. I. Cap. 1-54.
			TIBERIUS, LVI annos natus, imperium nece Agrippae Postumi auspicatur, sed senatum post Augusti sepulturam et caelestes honores decretos diu ficta modestia ludit. Comitia magistratuum creandorum a populo ad senatum transferuntur, XII praetorum ipse princeps tertiam partem, sine repulsa accipiendorum, commendat. In ceteris quoque civiliter agit: itaque legionum Pannonicarum, duram militiam inique ferentium, seditio facile comprimitur, et in Germania inferiore Germanicus, cum a legionibus odio Tiberii, ut rem publicam ipse capesseret, urgeretur, insigne pietatis erga illum specimen edit. Legionum delicta sanguine hostium deleturus felicem adversus Germanos expeditionem suscipit. Iulia, filia Augusti, Rhegii mortem obit.	
768	15	Drusus Caesar, C. Norbanus Flaccus.	Germanicus Chattorum agros depopulatus usque in Cheruscos penetrat et legionum Varianarum ossa in silva Teutoburgiensi condit. Sed exercitus Romanus in reditu damno per hostes tempestatesque afficitur.	55-71.
			Res huius anni urbanae minoris momenti.	72-81.
769	16	T. Statilius Sisenna Taurus, L. Scribonius Libo.	Germanicus ultima hac adversus Germanos expeditione suscepta per Oceanum ad Amisiam amnem vehitur. Angrivarios per Stertinium legatum in deditionem accipit, Visurgim transit, Cheruscos et ipsum Arminium ducem duobus proeliis (prope Bremam, quae hodie vocatur) vincit, sed in reditu ea pars copiarum, quae navibus erat imposita, tempestate affligitur. Cupientem in provincia manere Germanicum Tiberius revocat.	II. 5-40.
			Romae maiestatis iudicia exerceri, delatores ingravescere coeperunt, quorum prima victima cadit L. Scribonius Libo, praetor. Clemens, Agrippae Postumi servus, dominum interemptum se simulans, in ipso initio rerum novarum per Sallustium Crispum opprimitur.	

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
770	17	C. Caelius Rufus, L. Pomponius Flaccus.	Germanicus, Romam cum magna hominum veneratione reversus, de Cheruscis Chattisque et Angrivariis celebrem triumphum ducit; mox in Orientem mittitur. Fugerat enim Vonones, rex Parthorum, ab Artabano eiectus, in Armeniam, et Archelaus, Cappadociae rex, Romam evocatus decesserat; Asiae urbes duodecim terrae motu afflictae erant. Germanis ad civile bellum conversis Cherusci et Langobardi, Arminio duce, Maroboduum, veterem Marcomannorum aliarumque gentium regem, ita premunt, ut a Romanis auxilia petere conatus sit: mittitur Drusus, ut ex propinquo Illyrico eos motus speculetur. In Africa bellum cum Tacfarinate, Numida, qui apud Romanos militiae usum didicerat, geri coeptum est, septem demum annis post sepultum.	II. 41-52. 1-4. 42-47.
771	18	Tiberius Caesar Augustus III (suff. L. Seius Tubero), Germanicus Caesar II.	Germanicus Cappadociam et Commagenen in provinciae formam redigit, Armeniis volentibus Zenonem (Artaxiam) regem imponit, sed occultis inimicitiis a Cn. Pisone, quem Tiberius eam ipsam ob causam Syriae praefecerat, petitur.	53-58.
772	19	M. Silanus, L. Norbanus.	Iudaei, nisi qui religiones suas exuerint, Roma et Italia pelluntur. Maroboduus e regno pulsus in Italiam venit et permissu Tiberii Ravennae consenescit, sed eodem hoc anno etiam Arminius, in flore aetatis, dolo propinquorum, tamquam regnum affectans, occiditur. In Oriente Germanicus, cum ex Aegypto in Syriam redisset, apertas iam inimicitias cum Cn. Pisone gerere cogitur, cuius fraude se in morbum incidisse putat. Eum decedere provincia cum iussisset, moritur XXXIV. aetatis anno, ingenti omnium praeter ipsius patris maerore. Piso provinciam armis recuperare conatus a C. Sentio, legato Germanici, repellitur.	59-88.
773	20	M. Valerius Messala s. Messalinus, M. Aurelius Cotta.	Agrippina, uxor Germanici, sex communium liberum mater, Romam redit cum cineribus mariti, invisa Tiberio propter virtutem animumque virilem. Continuo Piso, in senatu accusatus ab amicis defuncti Caesaris, cum infesta videret omnia, semet ipse interimit; Plancina, eius uxor, aeque detestata omnibus, precibus Liviae Augustae condonatur. Sed Tiberii saevitia, hactenus reverentia et metu Germanici repressa, liberius iam erumpit, neque tamen, salvo Druso et Livia matre, etiam externam virtutis speciem negligit.	III. 1-30.
774	21	Ti. Caesar Augustus IV, Drusus Caesar II.	Motus per Gallias, auctoribus Iulio Floro apud Treviros, Iulio Sacroviro apud Aeduos orti facile per C. Silium legatum comprimuntur, capto Augustoduno, quae belli sedes fuerat. Africae provinciae, per Tacfarinatem inquietae, C. Iunius Blaesus praeficitur, avunculus L. Seiani, praefecti praetorio, insigni apud Tiberium gratia florentis.	31-51.
775	22	C. Sulpicius Galba, D. Haterius Agrippa.	Drusus a patre Tiberio in consortionem tribuniciae potestatis assumitur.	52-76.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
776	23	C. Asinius Pollio, Asinii Galli consulis a. 746 filius. C. Antistius Vetus.	L. Aelius Seianus, cum Tiberio persuasisset, ut unis castris praetorianas cohortes, hactenus per hospitia in urbe dispersas, coniungeret, iam benivolentia et militum et imperatoris fretus, altiora concupiscit: Liviam, Drusi uxorem, adulterio et promisso matrimonio, quamquam trium liberum matrem, corrumpit, ac per eam ipsum Drusum, haud dubie successorem imperii, veneno tollit. Tiberius eam mortem non graviter fert.	IV. 1 - 16.
777	24	Ser. Cornelius Cethegus, L. Visellius Varro.	In Africa Tacfarinas semper rebellis tandem occiditur.	17-33.
			Romae accusatorum natio, praemiis illecta, in veteres Germanici amicos immittitur, quorum primus C. Silius criminibus circumventus pessum datur.	
778	25	M. Asinius Agrippa, Asinii Galli filius, Cossus Cornelius Lentulus.	Cremutius Cordus, historiarum scriptor, quod Brutum et Cassium Romanorum ultimos dixisset, accusatus, damnationis certus vitam inedia finit. Sed Seianus, alioquin potentissimus, matrimonium Liviae, Drusi viduae, frustra petit a Tiberio.	34-45.
779	26	C. Calvisius Sabinus, Cn. Cornelius Lentulus Gaetulicus, filius consulis a 753.	Tiberius specie religionis in Campaniam abit, Romam non rediturus, qua usque ad mortem libens caret. Sed saevis eius ad senatum litteris optimo cuique pernicies paratur, administrante Seiano. Iam familiares Agrippinae corripiuntur (quo in studio excellit Domitius Afer, orator), Neroni et Druso filiis eius insidiae struuntur.	46-61.
			Thracum in monte Haemo deficientium motus a Poppaeo Sabino legato armis vindicantur.	
780	27	M. Licinius Crassus, L. Calpurnius Piso.	Ruina theatri apud Fidenas super 20,000 homines pereunt, Romae mons Caelius deflagrat. Tiberius in insulam Capreas secedit, cuius aditum militari praesidio claudit.	62-67.
781	28	Ap. Iunius Silanus, P. Silius Nerva.	Ipsis Kal. Ian. Titius Sabinus, eques Romanus, ob Agrippinam eiusque domum fideliter cultam in carcerem abripitur et necatur.	68-75.
			Frisii propter iniquitatem praefectorum Romanorum deficiunt nec subigi possunt a L. Apronio, legato Germaniae inferioris.	
782	29	L. Rubellius, C. Fufius (duo Gemini).	Iulia Augusta (olim Livia) extremae senectutis LXXXVI annorum moritur. Iam Tiberius, etiam hac custodia liberatus, totum Seiano se tradit, qui foeda adulatione a senatu colitur.	V. 1-5.
783	30	M. Vinicius, L. Cassius Longinus.	(Hoc anno Velleius, adulator Seiani, historiam composuit.) Asinius Gallus, adversus quem Tiberius olim odium susceperat, quia uxorem ab ipso dimissam duxerat, a senatu iussu principis damnatur et in vincula conditur. Miserabilius etiam in ipsa principis domo saevitur: nam Nero et Drusus, Germanici filii, hostes iudicantur, et alter in Pontiam insulam relegatur ac paulo post necatur, alter in secreto carcere Palatii servatur: Agrippina inops omnium rerum in Pandataria insula tenetur. Solus Gaius natu minimus callida adulatione Tiberium placat, et Capreas accitur. Verum etiam Seianus Tiberio gravis fit, quippe quem ab omnibus paene sibi iam praeferri videat: dolo igitur adgressus	Deest.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
784	31	Ti. Caesar Augustus V, L. Aelius Seianus.	Tiberius cōnsul V. L. Aelium Seianum collegam assumit et Romam a se dimittit. Sed cum suffecti ex Kal. Mai. consules P. Memmius Regulus et L. Fulcinius Trio magistratum inissent omniaque praeparata essent, litteris ad senatum datis graviter eum accusat, omnium aut admiratione aut laetitia exceptis. Saevitur in Seianum et omnes *, quicunque cum eo aut sanguine aut familiaritate coniuncti fuerant: eorum bona publicantur et in fiscum rediguntur. Tum Apicata, olim uxor Seiani, cui parcitum fuerat, scelera contra Drusum a Livia ipsius uxore commissa indicat, et novae quaestiones exercentur. Interficitur a Tiberio socero etiam Livia sive Livilla, Drusi vidua. (Dio Cass. 58, 11.)	Deest. * V. 6-11.
785	32	Cn. Domitius Ahenobarbus, M. Camillus Scribonianus.	Kal. Ian. senatus viritim in acta Tiberii iurat, omnem suspicionem habitae cum Seiano societatis amoliri cupiens. Inde maiore studio quaestiones exercentur. Macro praefectus praetorio in locum Seiani instituitur atque mox eundem paene gratiae locum apud Tiberium assequitur.	VI. 1-14.
786	33	Ser. Sulpicius Galba, qui postea imperavit, suff. L. Salvius Otho (pater imperatoris futuri), L. Cornelius Sulla.	Atrox in primis annus. Omnes, qui accusati propter Seianum in carceribus tenentur, simul occiduntur et in Tiberim proiiciuntur. Drusus Romae, Agrippina Pandatariae fame enecantur, qui dies, quia ante biennium Seianus eodem occisus est, a senatu inter festos refertur. Talium scelerum impatiens M. Cocceius Nerva, iuris peritissimus et hactenus perpetuus Tiberii comes, inedia mori maluit. Neptes Tiberii Drusilla et Iulia, filiae Germanici, L. Cassio et M. Vinicio, consularibus, collocantur, Iulia, Drusi filia, Rubellio Blando. Gaius Caesar Claudiam, M. Silani filiam, coniugio accipit. Asinius Gallus interimitur. Hierosolymis Christus per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus est. (Ann. XIV, 44.)	15-27.
787	34	Paulus Fabius Persicus, L. Vitellius.	Mamercus Scaurus, vetus consularis et orator, sed vita probrosus, ultimus nobilissimae familiae, accusatus moritur.	28-30.
788	35	C. Cestius Gallus, M. Servilius.	Parthorum rex Artabanus Armeniam invadit, sed insequente anno immissis gentibus propinquis, Hiberis, Scythis, Albanis, eiicitur.	31-39.
789	36	Sex. Papinius, Q. Plautius.	Tiridates, Romae educatus, Parthis rex imponitur, felici initio, sed odio externorum morum facile ab Artabano expellitur. Romae accusationes et mortes celebrantur. Aventinus mons incendio deletur, sed principis liberalitate possessores domuum reficiuntur.	40-55.
790	37	Cn. Acerronius Proculus, C. Petronius Pontius Nigrinus.	Tiberius, LXXVIII. aetatis anno, apud promontorium Misenum in villa Luculliana moritur XVII. Kal. April. (d. 16. Mart.), neque aberat suspicio, eius mortem a Gaio Caesare et Macrone fuisse acceleratam.	56-61.
		Suff. Kal. Iul. C. Caesar Augustus Germanicus, Ti. Claudius, qui postea imperavit.	Hoc anno, mortuo Tiberio, GAIUS CAESAR Caligula ingenti hominum gaudio acceptus plane diversum a Tiberio ingenium ostendit: exsules cuiusvis generis revocantur: restituuntur reges Agrippa in Iudaeam, Antiochus in Commagenen: comitia populo redduntur, quinta iudicum de-	Deest.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
			curia additur: ludi celebrantur, aerarium donationibus exhauritur, tam profusa liberalitate, ut relictum a Tiberio vicies septies milies HS. (135,000,000 Thl.) uno anno pereat. Consulatum ex Kal. Iul. gerit cum Claudio patruo, hactenus propter imbecillitatem mentis contempto. — Sed cito haec vertuntur: exeunte mense Octobri morbo correptus revaluerat quidem corpore, sed mentis vires affectae videntur. Liberalitatem retinet, sed accedit crudelitas, qua Tiberium fratrem patruelem adhuc puerum, M. Silanum, olim socerum suum, occidit. Africa provincia dividitur, ablata a proconsulari officio exercitus cura et Numidia.	
791	38	M. Aquillius Iulianus, P. Nonius Asprenas.	Effusis per ludos et epulas divitiis quaestiones crudeliter exercentur, Macro ad mortem adigitur. Aperta principis insania erumpit, postquam Drusilla eius soror, quam pro uxore habuerat, decessit: dolore vesanus oris Italiae oberrat, caelestes ei religiones instituit, idem vero mox Lolliam, ditissimam mulierem, ducit et cito dimittit: aliquanto diutius in amore Caesoniae, ex qua filiam suscipit, acquiescit. Avidius Flaccus, praefectus Aegypti, cum Iudaeos Alexandrinos vexaret, legatus Iudaeorum Philo Romam ad Caesarem mittitur; isque postea legationem suam descripsit in libro, qui etiamnunc exstat.	Deest.
792	39	C. Caesar II, L. Apronius; suff. Cn. Domitius Corbulo, Cn. Domitius Afer.	Gaius Caesar pecuniam caedibus et publicatis divitum bonis quaesitam insanis molitionibus et ludis sanguinolentis effundit: pontem navalem in sinu Baiano inter Puteolos et Baulos facit, Xerxen superaturus, et eodem spectatores accitos deiicit: bellicam laudem meriturus ad Germanicos exercitus proficiscitur (quorum superiori Servius Galba tum praeerat), et belli ludibria edit. Interea propter coniurationes initas Lentulus Gaetulicus, M. Lepidus interficiuntur, sorores Gaii Iulia et Agrippina in Pontias insulas relegantur.	Deest.
793	40	C. Caesar III solus; mox suff. L. Gellius Poplicola, M. Cocceius Nerva.	Consulatu tertio sine collega Lugduni inito (suffecti sunt ex Id. Ian. L. Gellius Poplicola, M. Cocceius Nerva) Gaius sororum et veteris aulae omne instrumentum Roma advectum publica auctione divendit, ingentem eam pecuniam in expeditione contra Britannos consumit, qua nihil aliud quam conchylia in Gallici maris litore tamquam spolia colligi iubet. Quo facto Romam triumphans redit, seque tamquam deum coli vult atque alia vesanae mentis deliria quam plurima edit.	Deest.
794	41	C. Caesar IV (suff. Q. Pomponius Secundus), Cn. Sentius Saturninus.	Tandem IX. Kal. Febr. aetatis anno XXIX. iuxta theatrum a Cassio Chaerea, tribuno militum praetorianorum, viro antiquae libertati studente, aliisque coniuratis occiditur. Verumtamen restituendae libertatis consilia irrita cecidere, cum TIB. CLAUDIUS, Drusi filius, Germanici frater minor, a praetorianis militibus ex latebris protractus, rem publicam capesseret. Is moderate et industrie agere coepit, magistratibus ac iudiciis suum honorem auctoritatemque restituit, exsules innocentes revocat, in quibus Agrippina et Iulia. Sed hebeti principis ingenio Narcissus liber-	Deest.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
			tus et Messalina uxor (quae neptis fuit Messalae, cos. a. 742) abutuntur; huius opera Iulia iterum expellitur, et una L. Annaeus Seneca. In Germania Ser. Sulpicius Galba Chattos, P. Gabinius Chaucos vincit, in Africa C. Suetonius Paulinus Mauros rebellantes, quorum rex Iuba nuper a Gaio Caesare occisus erat. Agrippae regi Claudius Iudaeam et Samariam restituit, ut idem regnum, quod avus Herodes, obtinuerit.	
795	42	Claudius Caesar II, C. Caecina Largus.	Mauritania a Cn. Hosidio legato in provinciae formam redigitur et in duas partes divisa, Tingitanam et Caesariensem, equitibus regenda traditur. Sed in urbe Ap. Iunius Silanus, vir nobilissimus, Messalinae artibus pervertitur: plurimae caedes sequuntur, cum coniuratio Anneii Viniciani et M. Camilli Scriboniani, legati Caesaris in Dalmatia, fidelitate legionum Pannonicarum oppressa esset: Paeti mors constantia Arriae uxoris nobilitata est.	Deest.
796	43	Claudius Germanicus imperator III, L. Vitellius II.	Hoc anno Romana arma in Britanniam translata sunt, ductu A. Plautii Silvani. Mox princeps ipse supervenit, barbari ad Tamesam (sic Tac. Ann. 14, 32, non Tamesin) amnem vincuntur, Camulodunum capitur: strenuam in eo bello operam praebet T. Flavius Vespasianus, legatus legionis, praetura functus.	Deest.
797	44	C. Vibius Crispus II, T. Statilius Taurus.	Claudius, paucos tantummodo dies in Britannia moratus, triumphans Romam redit. Aerarii cura rursus a praetoribus ad quaestores translata, ut bini per triennium ei praeessent ac deinde praetores fierent. Iudaeae regnum Agrippa mortuo denuo procuratoribus Romanis subditur.	Deest.
798	45	M. Vinicius II, T. Statilius Taurus Corvinus.	Ser. Sulpicius Galba pro consule Africam magna iustitiae laude administrat.	Deest.
799	46	Valerius Asiaticus II, M. Iunius Silanus.	Messalina, insatiabili libidine et avaritia acta, principes civitatis pessumdat, M. Vinicium et insequente anno Valerium Asiaticum.	Deest.
800	47	Claudius Germanicus imperator IV, L. Vitellius III.	Romae ludi seculares celebrantur, foris laetae res, Britanniam obtinente Ostorio Scapula, Germaniam inferiorem Cn. Domitio Corbulone, qui Frisiis pacatis ulteriorem Germaniam aperturus fuisset, ni principis litteris prohibitus esset. Fossam igitur opere militari inter Rhenum et Mosam ducendam curat. Eodem tempore Curtius Rufus, superioris Germaniae legatus, in agro Mattiaco argenti fodinas aperit. Cheruscis regem Roma petentibus datur Italicus, Arminii fratris Flavi filius. Ovans ex Britannia Plautius Silvanus urbem intrat.	XI. 1-22.
801	48	A. Vitellius, L. f., qui postea imperavit; L. Vipstanus Poplicola.	Censoribus Claudio Caesare et L. Vitellio lustrum (LXXIV.) conditur, quo cives 6,944,000 censi; gentes patriciae denuo post Caesarem et Augustum supplentur. Aeduorum senatoribus ius honorum petendorum conceditur; Claudii de ea re oratio. Sed dum Claudius munia censoris obit, Messalina eo impudicitiae progreditur, ut palam cum C. Silio, consule designato, nuptias celebret,	23-28. XII. 1-4.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
			quo tandem flagitio commotus maritus eam interfici iubet, frustra deprecantibus liberis Britannico et Octavia.	XII.
802	49	C. Pompeius, Q. Veranius.	Iam paratum fuit novum matrimonium cum Agrippina, Germanici filia, quamquam legibus vetitum, et senatus auctore L. Vitellio, vetere adulatore, vim se adhibiturum principi simulat, ni acceleret. Eius rei causa SCtum fit de iustis inter patruos fratrumque filias nuptiis (sublatum illud quidem postea constitutione imperatorum Constantini et Constantis): cito L. Domitio Neroni, Agrippinae ex priore marito filio, despondetur Octavia, spreto L. Silano, cui antea sponsa fuerat. Seneca ab exsilio revocatus, mox praetura ornatus, iuveni, maioribus rebus destinato, tamquam rector studiorum adiungitur. A Parthis, novarum rerum cupidis, Meherdates Roma rex accitur, deduciturque a C. Cassio Longino, qui iam Syriae praeerat, sed a vetere rege Gotarze vincitur et capitur. In Iudaea, partium studio lacerata, Felix, principis libertus et procurator, servili ingenio regnum exercet, trium reginarum maritus (Suet. Claud. 28) et fratris Pallantis apud Claudium gratia superbiens.	5–24.
803	50	C. Antistius Vetus, M. Suillius Nerulinus.	Claudius, Pallantis et Agrippinae artibus ductus, rei publicae scilicet causa, Neronem privignum adoptat, posthabito suo ipsius filio Britannico, illi triennio ferme minore. In Britannia fortissima gens Silurum ab Ostorio vincitur, eorumque dux Caratacus capitur. In Germania superiore Chattorum tumultum coërcet L. Pomponius Secundus, legatus Caesaris, illustris eius aetatis poëta.	25–40.
804	51	Claudius imperator V, Ser. Cornelius Orfitus, suff. T. Flavius Vespasianus.	Orientis res perturbari coeptae, dum, occiso in Armenia rege Mithridate a Radamisto, fratris filio, vacuum regnum invadit Vologeses, Parthorum rex, et Tiridati, fratri suo, subiicere conatur. Romae Agrippinae opes in dies augentur, socordia principis: Neroni, vixdum expleto XIV. anno, virilis toga datur, et a senatu proconsulare imperium extra urbem: Burrus Afranius, Augustae deditus, praetorianis cohortibus praeficitur.	41–51.
805	52	Faustus Cornelius Sulla, gener Claudii imperatoris per nuptias Antoniae filiae, L. Salvius Otho.	Dissidia et latrocinia Iudaeorum inter se Ummidius Quadratus, Syriae proconsul, sedat, Felici parcens, alterum procuratorem Cumanum condemnans. (Apud Felicem non multo post hoc tempus Paulus, apostolus Christianus, Hierosolymis causam dicit.) Maxima et difficillimi laboris opera perficiuntur, emissio lacus Fucini et ductus aquae Claudiae et Anienis novi, olim a Gaio Caesare inchoati: item Claudii iussu paulo ante Ostiae portus munitus, Pharus aedificata erat.	52–57.
806	53	D. Iunius Silanus, Q. Haterius Antoninus.	Nero, XVI annos natus, Octaviam, Claudii filiam, in matrimonium ducit, et populo ac senatui omni ratione commendatus rem publicam capessere coepit.	58–63.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
807	54	M. Asinius Marcellus, M'. Acilius Aviola.	Iam omnia satis praeparata videns Agrippina, morae impatiens, maritum veneno III. Idus Oct. necat, LXIV. annum agentem. NERO, a Burro productus, a militibus praetorianis imperator consalutatur senatumque omni honore et modestia sibi conciliat. Agrippina interim M. Silanum, abnepotem Augusti, proconsulem Asiae, veneno tollit, Narcissum, divitem Claudii libertum, ad mortem adigit, in plures grassatura, ni Senecae ac Burri auctoritas obsisteret. Domitius Corbulo, vir supra aetatem suam fortis, in Armeniam mittitur ad Parthos coërcendos: eisque insequente anno tantam formidinem Romanorum armorum iniecit, ut Vologeses ultro cedens obsides etiam e regia domo traderet.	XII. 64-69. XIII. 1-10.
808	55	Nero Claudius Caesar, L. Antistius Vetus.	Nero amore libertae, cui Acte nomen, incensus sensim a matre alienatur: eius minis territus Britannicum, quod unum impedimentum securitatis supererat, veneno tollit.	11-24.
809	56	Q. Volusius Saturninus, P. Cornelius Scipio.	Summa quies foris, et Nero hactenus honesti retinens, ut criminationibus delatorum nondum aures praeberet, sed lasciviens noctu per vias baccharetur, obvios petulanter incessens. Aerarii cura a quaestoribus ad praefectos, ex praetoriis deligendos, transfertur. Iudaeam Felici successor datus Festus procurator regit, qui Paulum apostolum vinctum Romam mittit ad supplicium.	25-30.
810	57	Nero Claudius Caesar II, L. CalpurniusPiso.	«*His consulibus pauca memoria digna evenere.*»	31-33.
811	58	Nero Claudius Caesar III, M. Valerius Messala.	Bellum cum Parthis renovatur, sed Corbulo Armeniam ingressus Tiridaten repellit, et Artaxatam, urbem regiam, capit ac diruit. Romae P. Suillius, famosus olim accusator, damnatur, et poena legis Cinciae, ne quis ob causam orandam mercedem capiat, repetitur. Sed Nero, in vitia proclivis, Poppaeam Sabinam amare coepit: eius maritum M. Salvium Othonem, aemulum non ferens, in Lusitaniam pro consule mittit sive relegat.	34-58.
812	59	C. Vipstanus, C. Fonteius Capito.	Neronis diu meditatum scelus erupit: nam matrem, cuius qualiscunque reverentia male coërcitas libidines tardabat, interficiendam curavit. Tristitiam, ex facinore consecutam, senatus adulatio lenit (nullo praeter Thraseam Paetum non comprobare factum audente), et aurigarum histrionumque studia, quae unice amplectitur. Domitius Afer, oratorum forensium celebratissimus, decedit, item M. Servilius Nonianus, historicus.	XIV. 1-19.
813	60	Nero Claudius Caesar IV, Cossus Cornelius Lentulus.	Nero quinquennales ludos more Graecorum certaminum instituit. Corbulo Armeniam pacat, dum Parthi bellum cum Hyrcanis gerunt.	20-28.
814	61	C. Caesennius Paetus, C. Petronius Turpilianus.	Res Romana gravi in Britannia calamitate accepta minuitur. Nam dum Suetonius Paulinus cum exercitu Romano Monam insulam (*Anglesey* hodie) in potestatem redigit, Britanni iniurias praefectorum non ferentes duce Boudicca regina arma capiunt, legionem Romanam conci-	29-47.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
			dunt, colonias Camulodunum, Verulamium, Londinium diripiunt ac diruunt. Mox Suetonius reversus insigni victoria rebelles profligat, sed, quominus bellum conficiat, adventu Turpiliani successoris prohibetur, qui otium quam bellum mavult.	
			Ser. Galba pro consule provinciae Tarraconensi praeficitur: Corbulo Syriam regendam accipit, Armeniam Caesennius Paetus.	XIV.
815	62	P. Marius Celsus, L. Asinius Gallus.	Burrus, veteris apud Neronem auctoritatis, moritur, cuius successor Tigillinus, ob flagitiorum societatem electus, bonis omnibus pericula intentat. Iam Seneca ad mortem sibi consciscendam adigitur, Sulla Massiliae exsul, Rubellius Plautus, gener L. Veteris, in Asia interficiuntur; Octavia, castissima coniunx, in insulam Pandatariam relegatur, mox necatur, Poppaea in matrimonium principis recipitur.	48-65. XV. 1-22.
			In Armenia Paetus a Vologese oppressus, turpi foedere incolumitatem paciscitur et regni finibus cedit, in quod Tigranes instituitur.	
			(Persius poëta XXVIII annos natus moritur.)	
816	63	C. Memmius Regulus, L. Verginius Rufus.	Itaque hoc anno Corbulo iterum Armeniae praeficitur, qui Tiridaten ad eam condicionem adigit, ut depositum ad effigiem Caesaris diadema non prius se gesturum spondeat, nisi Romae ex manibus eiusdem receperit.	23-32.
			Nationes Alpium maritimarum ad ius Latii traductae.	
			Equitibus Romanis sedilia discreta a plebe etiam in circo adsignantur, ut ante lege Roscia in theatro dumtaxat.	
			Nonis Febr. terrae motu Campaniae oppida clade afficiuntur, imprimis Pompeii et Herculaneum. (Seneca Nat. Quaest. 6, 2. Ad priorem annum haec refert Tacitus c. 22.)	
817	64	C. Laecanius Bassus, M. Licinius Crassus Frugi.	Nero insanus cantandi cupidine Neapoli publice in theatro artem, qua unice se excellere putat, ostentare coepit. Nec a ceteris libidinibus temperat, quin etiam auctor fuisse putatur gravissimi incendii, quo hoc anno multo maior Romanae urbis pars veteraque monumenta fere omnia sex diebus deleta sunt. Ad eam famam abolendam Christianos, invitum vulgo hominum genus, reos subdit et exquisitissimis poenis afficit. Simul per Italiam ac provincias pecunia conquiritur ad urbem magnificentius restituendam; ipse domum auream ingentis circuitus exstruere coepit, non diu mansuram.	33-47.
818	65	A. Silius Nerva, M. Atticus Vestinus.	Cum Cn. Pisone, nobilissimo iuvene, Plautius Lateranus, consul designatus, Annaeus Lucanus poëta, Faenius Rufus, alter praefectus cohortium praetoriarum, aliique viri militares ad necem Neronis conspirant: quo atrociores caedes, detecta re, sequuntur: eodemque crimine etiam Seneca philosophus et Vestinus consul circumveniuntur. Ad studia sua revolutus Nero ludis quinquennalibus ipse et carmina publice recitat et canit in scena. Poppaea, ictu calcis a marito afflicta, moritur, mortua divinis religionibus co-	48-74. XVI. 1-13.

A. U. C.	P. Chr.	COSS.		Ann.
			litur. C. Cassius Longinus, ICtus celeberrimus, in Sardiniam eiicitur. L. Iunius Silanus, nobilissimus iuvenis, in illius domo educatus, interficitur. L. Antistius Vetus, quondam collega Neronis, accusatus manum sibi affert.	
			Tot facinoribus foedum annum etiam dii pestilentia insignivere: Romae triginta funerum milia ad Libitinam nuntiata. (Sueton. Ner. 39.)	
			Pontus Polemoniacus et Cottii regnum Inalpinum provinciae Romanae factae.	XVI.
819	66	C. Suetonius Paulinus, C. Luccius Telesinus.	Multi viri illustres saevitia principis et accusatorum (velut Marcelli Eprii) tolluntur, inter eos Ostorius Scapula et C. Petronius, «elegantiae arbiter», et ipsa virtutum exempla Paetus Thrasea et Marcius Barea Soranus, administrata Asia clarus. * Tigranes, Armeniae rex, Romam venit, quem Nero magnifice exceptum ac diademate ornatum, «divinae vocis suae» honore mactat.	14-35. * Deest.
			Interea Iudaei, Gessii Flori procuratoris iniuriis commoti, arma universi capiunt, et Cestium Gallum, Syriae proconsulem, cum exercitu subvenientem, pugna facta in fugam coniiciunt.	
820	67	L. Fonteius Capito, C. Iulius Rufus.	Nero in Graeciam profectus, tamquam ampliorem artium suarum scenam, (relicto in urbe Helio liberto,) sacra certamina obit, currus agitans, canens, tragoedias agens: neque vero cetera flagitia ac scelera omittit; Corbulonem, ad se evocatum, interficiendum curat. Syriae provinciae M. Licinius Mucianus praeponitur; Iudaicum bellum T. Vespasiano cum exercitu trium legionum permittitur.	Deest.
821	68	C. Silius Italicus, poëta, M. Galerius Trachalus.	Nero Romam redit, novo triumphi genere et praelatis MDCCCVIII coronis. Sed mox perterretur motu Galliarum, C. Iulio Vindice duce deficientium et Ser. Sulpicium Galbam, Hispaniae proconsulem, de cuius nece Nero mandata ad procuratores clam miserat (Sueton. Galba 9), ad imperium vocantium. Vindex quidem opprimitur ab exercitu Germaniae superioris, ipso eius duce T. Verginio Rufo nolente, sed defectio semel coepta sisti non potest. Nero desertus a suis Roma profugit, GALBA imperator a senatu declaratur, et Nero ultima progenies Caesarum et Claudiorum a. d. V. Id. Iun. (d. 9. mensis Iunii) ad mortem adigitur, annum agens XXXI.	Deest.
			Mox Galba Romam venit, senex (a. LXXIII) modestus et gravis, sed libertis obnoxius et nimis parcus nec militibus acceptus. Itaque sibi providens Clodium Macrum in Africa, Fonteium Capitonem in Germania inferiore, novas res molitos, occidi iubet, et huius loco A. Vitellium, hominem nobilem, sed desidem et luxuriosum, exercitui praeponit, Verginium quoque ab superiore exercitu revocat, eique Hordeonium Flaccum praeficit, nulla apud feroces milites auctoritate. *	Deest.

* Hinc incipiunt Taciti Historiarum libri.

P. CORNELII TACITI
A N N A L I U M
AB EXCESSU DIVI AUGUSTI
LIBER PRIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Haec fere biennio gesta, Coss. Sex. Pompeio et Sex. Apuleio, Nerone Claudio Druso Caesare et C. Norbano, a. u. c. 767. et 768., post Chr. 14. et 15.

1. *P. CORNELII TACITI* in summo margine M. In contextu ipso versus primus hic est: *AB EXCESSU DIVI AVG. URBEM ROMAM A PRINCIPIO RE.* Praenomen *P.* exhibet etiam subscriptio librorum I. II. III. *Gaium* appellat Sidonius Apollinaris IV, 14 et 22. Nos quam in verbis scriptoris constituendis solam auctoritatem agnovimus etiam in eius nomine sumus secuti. *Annalium* titulus nititur ipsius Taciti verbis Ann. 3, 65. 4, 32. 13, 31.

(1) Urbem Romam a principio reges habuere. libertatem et consulatum L. Brutus instituit. dictaturae ad tempus sumebantur. neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. non Cinnae, non Sullae longa dominatio; et Pompei Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit. sed veteris populi R. prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Gaique et Claudii ac Neronis res florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. inde consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

(2) Postquam Bruto et Cassio caesis nulla iam publica arma, Pom-

3. *consulare*] litteras *sula* in rasura ab eadem manu habet M — 5. *lapidiatque* M — 12. *caetera* M.

1. *Urbem -- habuere.* De hoc quem dicunt hexametro consule partim Wolfium, partim Hermannum Opusc. I. p. 124. qui hexametrum non agnoscit. Melior sane est ille Germ. 39. (silvam) *auguriis patrum et prisca formidine sacram.* Alios Taciti versiculos ad h. l. collegit Ritter. — *ad tempus*] non ultra sex menses. — *ultra biennium*] ita accipio quasi dicat haud multo ultra biennium. Nam exacte si putas, re vera ultra biennium decemviri imperium tenuerunt. Lips. Septem menses, quos ex tertio anno (a. u. c. 305.) delibarunt decemviri, non ius fuit, sed vis, et vis in diem incertior. Wolf. — *tribunorum militum*] consulari potestate a. u. c. 310—387. Interdum per hos quoque annos consules creabantur. — *Cinnae*] consulis a. u. c. 667—670. — *Sullae*] dictatoris a. u. c. 672—675. — *qui cuncta* cet.] Hist. 1, 1. de eadem re: *omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit.* — *principis*] Dio Cass. 53, 1: *τῷ δὲ ἑξῆς ἔτει* (a. u. c. 726) *ἕκτον ὁ Καῖσαρ ἦρξε -- τά τε ἄλλα ὥσπερ εἰώθιστο ἔπραξε καὶ τὰς ἀπογραφὰς ἐξετέλεσε, καὶ ἐν αὐταῖς πρόκριτος τῆς γερουσίας ἐπεκλήθη, ὥσπερ ἐν τῇ ἀκριβεῖ δημοκρατίᾳ ἐνενόμιστο.* Nomen scilicet mutuo sumpsit a *principe senatus* veteris rei publicae. Cf. c. 9: *non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam.* — *veteris populi R.*] usque ad triumviros vel, si mavis, usque ad pugnam Actiacam. Sic Ann. 4, 32: *scriptura eorum, qui veteres populi R. res composuere.* 11, 24: *priori populo.* Hist. 1, 1: *dum res populi Romani* (non principum) *memorabantur.* — *decora ingenia*] ut post Asinium Pollionem ac T. Livium exstitere T. Labienus, Aufidius Bassus, Cremutius Cordus. — *falsae*] «ita compositae, ut *falsae* essent.» Cf. Martial. 3, 20, 4. de Canio Rufo: — *chartisne tradit -- quae Neroni falsus astruit scriptor?* Hieronymiana Latinitate foret *falsatae*, in Rufin. 2, 5. Memor bile est etiam fragm. Senecae de vita patris ed. Fickert III. p. 745: *Quisquis legisset eius historias ab initio bellorum civilium, unde primum veritas retro abiit, paene usque ad mortis suae diem* cet. — *recentibus odiis*] Iosephus Ant. 20, 8, 3: *Πολλοὶ τὴν περὶ Νέρωνα συντετάχασιν ἱστορίαν· ὧν οἱ μὲν διὰ χάριν, εὖ πεπονθότες ὑπ' αὐτοῦ, τῆς ἀληθείας ἠμέλησαν, οἱ δὲ διὰ μῖσος καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπέχθειαν οὕτως ἀναιδῶς ἐνεπαρῴνησαν τοῖς ψεύσμασιν, ὡς ἀξίους αὐτοὺς εἶναι καταγνώσεως.* Quos scriptores hic significet, pro certo exputari non potest. In Neronis rebus Ann. 14, 2. ipse utitur Cluvio Rufo et Fabio Rustico, quorum certe eloquentia et fides praedicatur. (Agric. 10. Plin. Epp. 9, 19.)

2. *Bruto et Cassio caesis*] Philippis a. u. c. 712. *caesis* oratorie, ut ita dicam, de morte, quam ipsi sibi consciverant, ut mox *interfecto* de Antonio. — *publica arma*] senatus populique, pro re publica et a re publica. Tantum privata nunc arma et in propriam potentiam. Lips. Triumvirûm adversarios Seneca de Ira 3, 30. vocat *post Pompeium demum Pompeianos.* — *Pompeius ap. Siciliam*

peius aput Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio ne Iulianis quidem partibus nisi Caesar dux reliquus, posito triumviri nomine consulem se ferens et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum, ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paulatim, munia senatus magistratuum legum in se trahere nullo adversante, cum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur ac novis ex rebus aucti tuta et praesentia quam vetera et periculosa mallent. neque provinciae illum rerum statum abnuebant suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium et avaritiam magistratuum, invalido legum auxilio, quae vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur. (3) ceterum Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum, sororis filium, admodum adulescentem pontificatu et curuli aedilitate, M. Agrippam ignobilem loco, bonum militia et victoriae

1. *exsutoque* M — *antonio* (non *intonio*) M — 2. *iulianus* pr. M — *reliqus* pr. M — 8. *ac* Beroaldus: *at* M — 12. *caeterum* M.

oppressus] Devictus est Sex. Pompeius a M. Agrippa proelio navali inter Mylas et Naulochum a. 718. Sueton. Octav. 16. De eodem Florus II, 18, 7: *tanta mole belli petitus in Siculo freto iuvenis oppressus est. Perditis rebus profugit Asiamque velis petit, venturus ibi in manus hostium et catenas et ad hostium arbitrium sub percussore moriturus.* Cf. Appian. B. C. 5, 118—122. 140—144. Dio Cass. 49, 8—11. 18. — *exutoque Lepido*] exarmato. A. u. c. 718 Lepidus a suis ipsius militibus contemptus sine sanguine legionibus et omni potestate privatus Circeiosque in perpetuum relegatus est. Vellei. 2, 80. Sueton. Octav. 16. Argute Seneca de Clem. 1, 10: *Ipsum Lepidum quamdiu mori passus est? Per multos annos* (usque ad a. 742.) *tulit ornamenta principis retinentem et pontificatum maximum non nisi mortuo illo transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari quam spolium.* Ea etiam quae sequuntur apud Senecam cum hoc Taciti loco quae comparentur digna sunt. — *interfecto Antonio*] Sueton. Octav. 17: *Antonium seras conditiones pacis tentantem ad mortem adegit.* a. 724. Vellei. 2, 87. — *consulem*] post primum consulatum a. u. c. 711. secundum iniit a. 721., tertium a. 723., quartum a. 724., quo ab anno solius Augusti imperium incipit. — *tribunicio iure*] Cf. Ann. 3, 56. Dio 53, 17. Tribuniciam potestatem assumpsit a. 731. — *contentum* dicit, quia regis, dictatoris, censoris perpetui nomina ipsi oblata repudiabat. — *militem donis*] Aurelius Victor de Caesaribus 1: *Octavianus -- illectis per dona militibus atque annonae curandae specie vulgo ceteros haud difficulter subegit.* — *populum annona*] Sueton. Octav. 41: *Frumentum in annonae difficultatibus saepe levissimo, interdum nullo pretio, viritim admensus est.* Monum. Ancyr. Tab. III, 11: *Consul undecimum* (a. 731.) *duodecim frumentationes frumento privatim coempto emensus sum.* — *potentium*] Marii, Sullae, dein Caesaris et Pompeii. — *invalido legum auxilio* cet.] iudicia repetundarum in re publica perdita corrumpebantur saepe potentia, minis, quin et sicis intentandis, saepe precibus, modo largitione, occulta primum, tandem aperta: *nunc prece, nunc pretio, nunc vi,* ut poeta ait. Wolf. — *turbabantur*] irritae reddebantur ac persaepe impune migrabantur.

3. *subsidia dominationi*] qui succedere in imperio possent et spem auferrent res novas molientibus. De dativo cf. praeter multa alia Ann. 1, 24: *rector iuveni.* 2, 60: *dona templis.* 2, 64: *causas bello.* — *sororis*] Octaviae, C. Octavii et Atiae filiae. — *aedilitate*] Marcellus XVII. vel, ut ait Propertius, XX. annos natus aedilis fuit a. 731., quo ipso Baiis mortem obiit. Cf. Virg. Aen. 6, 860. Propert. 3, 18. volg. Senec. ad Marc. 2. — *M. Agrippam ignobilem loco*] Seneca Controv. 2, 12: *Vipsanius Agrippa fuerat: Vipsanii nomen quasi argumentum paternae humilitatis sustulerat, et M. Agrippa dicebatur.* Seneca de Benef. 3, 32: *utrum maius beneficium dedit M. Agrippae pater ne post Agrippam quidem notus, an patri dedit*

socium geminatis consulatibus extulit, mox defuncto Marcello generum sumpsit; Tiberium Neronem et Claudium Drusum privignos imperatoriis nominibus auxit integra etiam tum domo sua. nam genitos Agrippa Gaium ac Lucium in familiam Caesarum induxerat necdum posita puerili praetexta principes iuventutis appellari, destinari consules specie recusantis flagrantissime cupiverat. ut Agrippa vita concessit, L. Caesarem euntem ad Hispaniensis exercitus, Gaium remeantem Armenia et vulnere invalidum mors fato propera vel novercae Liviae dolus abstulit, Drusoque pridem extincto Nero solus e privignis erat, illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribuniciae potestatis adsumitur omnisque per exercitus ostentatur, non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam proiecerit, rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii conpertum. at Hercule Germanicum Druso ortum octo aput Rhenum legionibus inposuit, adscirique per adoptionem a Tiberio iussit, quam-

3. *tum* Wolfius: *dum* M. Cf. 1, 77. 2, 36. 3, 18. — *genitus* pr. M — 5. *destinari* Acidalius: *destinare* M — *spetie* M — 7. *hispaniensis* pr. M: *hispanienses* corr. M eadem manu. — 13. *planesiam* pr. M — 13. *proiecerit* Ritter et Weissenborn: *proieceret* M; *proiceret* Beroaldus. — 15. *herculae* M — *rbenum* M.

Agrippa navali corona insignis unicum adeptus inter dona militaria decus? — *geminatis consulatibus*] continuatis a. 726. et 727., qui honos etiam postea (exceptis interdum imperatoribus) plane insolitus erat. — *Marcello*] qui Iuliam in matrimonio habuerat, Agrippae postea (a. 733.), postremum (a. 743.) Tiberio nuptam. — *privignos*] Tiberii Neronis et Liviae Drusillae filios. — *imperatoriis*] ea significatione, quae veteris populi R. temporibus obtinebat. Velut Tiberius de Germanis imperator appellatus est a. 759. cet. Dio 55, 28. De Drusi vero imperatorio nomine nihil praeterquam ex hoc Taciti loco constat. — *genitos Agrippa*] *Gaium* natum a. 734., *Lucium* biennio toto minorem. Dio 54, 18. Sueton. Octav. 64: *Gaium et Lucium adoptavit, domi per assem et libram emptos a patre Agrippa* (a. 737). De his conf. imprimis Norisii *Cenotaphia Pisana*. — *necdum posita puerili praetexta*] Mon. Ancyr. Tab. II, 44: *Filios meos, quos sinistra fortuna mihi eripuit, eorum Gaium et Lucium Caesares honoris mei causa senatus populusque Romanus, postquam utrumque consul ipse in forum deduxi, annum quintum et decimum agentis consules designavit, ut eum magistratum inirent post quinquennium et ex eo die quo deducti sunt in forum ut interessent consiliis publicis, decrevit senatus. Equites autem Romani universi principem iuventutis utrumque eorum parmis et hastis argenteis donatum appellaverunt.* — *ut Agrippa v. c.*] Agrippa decessit *quinquagesimo uno raptus anno, in tormentis adulteriorum coniugis socerique praegravi servitio.* Plin. N. H. 7, § 45. — *L. Caesarem -- mors f. propera*] Sueton. Octav. 65: *Gaium et Lucium in duodeviginti mensium spatio amisit ambos, Gaio in Lycia (Limyris* Vellei. 2, 102. a. d. IX. Kal. Mart. a. 757. ex volnere ad Artagiram accepto), *Lucio Massiliae* (a. d. XIII. Kal. Sept. a. 755.) *defunctis.* — *Liviae dolus*] Zonaras X, 36. p. 559: *ἥ τε οὖν Λιβία ἐπὶ τῷ θανάτῳ τούτων* (C. et L. Caesarum) *ὑπωπτεύθη καὶ ὁ Τιβέριος οὐ πολλῷ πρότερον ἐκ τῆς Ῥόδου πρὸς τὴν Ῥώμην ὑπονοστήσας.* — *Drusoque pridem extincto*] Ante annos circiter XII. in Germania ex fractura, equo super crus eius collapso, mortuus erat a. 745. Liv. Epit. 140. Dio 55. initio. Ovid. Fast. 1, 597: *Et mortem et nomen Druso Germania fecit: Me miserum, virtus quam brevis illa fuit!* De Drusi rebus gestis atque obitu cf. etiam Uckert *Germanien* p. 29. — *filius* cet.] adoptatus et iterum tribuniciae potestatis consors factus est a. 757., ut antea a. 748., postea 766. — *collega imperii*] Vellei. 2, 121: *postulante patre eius, ut aequum ei ius in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam*

quam esset in domo Tiberii filius iuvenis; sed quo pluribus munimentis insisteret. bellum ea tempestate nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. domi res tranquillae, eadem magistratuum vocabula; iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotusquisque reliquus qui rem publicam vidisset? (4) igitur verso civitatis statu nihil usquam prisci et integri moris: omnes exuta aequalitate iussa principis aspectare; nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. postquam provecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis et spes novae, pauci bona libertatis in cassum disserere, plures bellum pavescere, alii cupere. pars multo maxima imminentis dominos variis rumoribus differebant: trucem Agrippam et ignominia accensum non aetate neque rerum experientia tantae moli parem, Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, set vetere atque insita Claudiae familiae superbia,

1. *munimentis* Lipsius: *monumentis* M — 5. *domi res*] *dormires* M — 8. *omnes* Muretus: *omnis* M — *exsuta* M — 9. *nullam praesens* pr. M (*nulla in presens* margo) — 12. *dissere* M — 13. *inminentis* M corr. eadem manu ex *inmenentis* — 14. *non*] Ñ M.

erat ipsi. Sueton. Tib. 21: *lege per consules lata, ut provincias communiter cum Augusto administraret simulque censum ageret.* — *ostentatur*] modo huic, modo illi exercitui impositus imperator, Germanicis maxime, tamquam non ambiguus successor. Wolf. Ad huius verbi usum cf. Ann. 3, 9: *ut* (Piso) *crebro se militibus ostentavisset.* Hist. 5, 24: *Civili veniam ostentans.* — *Postumum*] post patris mortem natum. Sueton. Octav. 65: *Tertium nepotem, Agrippam, simulque Tiberium adoptavit in foro lege curiata.* Ex infausta hac adoptione in nummo Corinthiorum ante eius abdicationem cuso: *AGRIPPA CAESAR.* Akerman I. p. 143. — *Planasiam*] Corsicae vicinam, hodie *Pianosa.* — *proiecerit*] Ad hanc emendationem firmandam Ritterus apte contulit 2, 81: *adeoque commoverat, ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit.* 3, 21: *tantumque severitate profectum* (erat), *ut -- fuderint.* 4, 51: *repercussae velut a tergo voces adeo cuncta miscuerant, ut quaedam munimenta Romani omiserint.* De re cf. Dio 55, 32. — *rudem sane* cet.] Suetonius Octav. 65: *Agrippam brevi ob ingenium sordidum ac ferox abdicavit seposuitque Surrentum. -- Agrippam nihilo tractabiliorem, immo in dies amentiorem, in insulam transportavit saepsitque insuper custodia militum.* Cf. Vellei. 2, 112 extr. — *at Hercule* cet.] frequentius hac gravi asseverandi formula utitur in orationibus, etiam obliquis, ut c. 17. et 26. Ann. 3, 54. Hist. 1, 84. In narratione tamen huic simili, magis vero rhetorica, est Ann. 12, 43. «Significatur mirum id videri, cum Tiberius ex Vipsania Agrippina filium habuisset Drusum Caesarem. In 1, 17 et 1, 26 designatur res acerba et odiosa. Saepius occurrit in Dialogo de Orator. Vid. 19. 21.» Hand. — *Germanicum*] Drusi Neronis ex Antonia minore filium. — *per adoptionem*] a. 757. — *filius iuvenis*] Drusus ex Vipsania, Agrippae filia, a. 739. itaque tunc XVIII. annos natus. Sueton. Tib. 52. — *munimentis*] Hist. 4, 52: *non legiones, non classes perinde firma imperii munimenta quam numerum liberorum.* — *ob amissum cum Quintilio Varo exercitum*] a. 762. Vellei. 2, 117. 119. Sueton. Octav. 23. Dio 56, 18—24.

4. *aegro et corpore*] «etiam aegro corpore.» — *maturum annis*] LVI. annos natum. — *insita Claudiae f. superbia*] Sueton. Tib. 2: *Praeterea notissimum est, Claudios omnes --- optimates assertoresque unicos dignitatis ac potentiae patriciorum semper fuisse atque adversus plebem adeo violentos ac contumaces, ut ne capitis quidem quisquam reus apud populum mutare vestem aut deprecari sustinuerit, non nulli in altercatione et iurgio

multaque indicia saevitiae, quamquam premantur, erumpere. hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice; congestos iuveni consulatus, triumphos; ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exul egerit, aliquid quam iram et simulationem et secretas lubidines meditatum. accedere matrem muliebri inpotentia: serviendum feminae duobusque insuper adulescentibus, qui rem publicam interim premant, quandoque distrahant. (5) haec atque talia agitantibus gravescere valetudo Augusti, et quidam scelus uxoris suspectabant. quippe rumor incesserat, paucos ante menses Augustum electis consciis et comite uno Fabio Maximo Planasiam vectum ad visendum Agrippam; multas illic utrimque lacrimas et signa caritatis, spemque ex eo fore ut iuvenis penatibus avi redderetur. quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae. gnarum id Caesari; neque multo post extincto Maximo, dubium an quaesita morte, auditos in funere eius Marciae gemitus semet incusantis, quod causa exitii marito fuisset. utcumque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius properis matris litteris accitur; neque satis conpertum est, spirantem adhuc Augustum aput urbem Nolam an exanimem reppererit. acribus namque custodiis domum et vias saepserat Livia; laetique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis quae tempus monebat simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem fama eadem tulit.

1. *praemantur* M — 3. *spetie* M — 4. *exul* Muretus: *exulem* M — *aliquid*] *aliud* Nipperdey. — *lapidines* M (*Libidines* margo) — 5. *faemine* M — 6. *p̃mant* M — 7. *ualitudo* M — 9. *conscis* M — 12. *gnarum* Lipsius: *G. nauum* M (inferior pars litterae *G* videtur a manu sec.); *ignarum* Haase. — 15. *aea* pr. M.

tribunos plebi pulsaverint. — *domo regnatrice*] Sen. de Benef. 6, 32: *principalis domus.* — *consulatus*] a. 741. 746. 750. — *triumphos*] de Pannoniis a. 745., de Germanis a. 747., de Illyriis, Pannoniis, Delmatis et Germanis a. 765. — *specie secessus*] A. 748. invidiae C. et L. Caesarum devitandae causa Rhodum specie studiorum secessit: Romam rediit a. 755. Cf. Dio 55, 9. — *exul egerit*] manifesto hoc opponitur vv. *specie secessus:* «re vera ut exul vixerit;» nam Romani eum pro tali habebant. Sueton. Tib. 13: *Rhodi contemptior in dies et invisior fuit:* et inimicus Gaio Caesari promisit, *se inde caput exulis relaturum.* Atque idem ei exprobratur in carmine famoso, servato a Suetonio Tib. 59: *et* (tibi) *Rhodos exilium est.* — *aliquid quam*] Devitabat sonum nimis asperum *aliud quidquam quam,* ut Cic. de Invent. 1, 54, 104 *alicui umquam* scripsit pro *alii cuiquam umquam.* — *duobus*] Druso et Germanico. — *interim* vivo patre Tiberio.

5. *scelus uxoris*] Tangit suspicionem illam de ficubus Liviae iussu venenatis in ipsis arboribus atque ab Augusto lectis. Dio 56, 30., ubi, quem Tacitus *rumorem* dicit, tamquam indubitatum factum narratur. — *uxori Marciae*] Eandem rem paulo aliter narrat Plutarchus *περὶ ἀδολεσχίας* c. 11. p. 508. A. Is *Fulvium* nominat, quem (Paullum Fabium) *Maximum* (cos. a. 743.) Tacitus. Plutarchi error ortus est ex confusis *Fabii* et *Fulvii* nominibus: *Fabii* nomine utitur Plinius 7, § 150, ubi Augusti res adversas enumerat. Est autem idem Maximus, cuius frequens mentio apud Ovidium in Epistt. ex Ponto: qui etiam Marciam memorat 1, 2, 138. (Corp. Inscr. Gr. 2629: *Μαρκίᾳ, Φιλίππου θυγατρί, ἀνεψιᾷ Καίσαρος θεοῦ Σεβαστοῦ, γυναικί Παύλου Φαβίου Μαξίμου, Σεβαστῆς Πάφου ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος.* Borghesi.) — *quaesita*] voluntaria, sponte sumpta. — *spirantem adhuc - - an exanimem*] prius tradunt Vellei. 2, 123. Sueton. Octav. 98. Tib. 21. (*statim ex itinere revocatus iam quidem affectum, sed tamen spirantem adhuc Augustum repperit, fuitque una secreto per totum diem*) Dio 56, 31; quamquam hic prudentius dubitat. Wolf. Verba Dionis haec sunt: *τῇ ἐννεακαιδεκάτῃ του*

(6) Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes; quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit. nihil de ea re Tiberius aput senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno custodiae adposito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandoque ipse supremum diem explevisset. multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adulescentis questus, ut exilium eius senatus consulto sanciretur perfecerat: ceterum in nullius umquam suorum necem duravit; neque mortem nepoti pro securitate privigni inlatam credibile erat. propius vero Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi iuvenis caedem festinavisse. nuntianti centurioni, ut mos militiae, factum esse quod imperasset, neque imperasse sese et rationem facti reddendam aput senatum respondit. quod postquam Sallustius Crispus particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos) comperit, metuens ne reus subderetur, iuxta periculoso ficta seu vera promeret, monuit Liviam ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur, neve Tiberius vim principatus resolveret cuncta ad senatum vocando: eam conditionem esse imperandi ut non aliter ratio constet quam si uni reddatur. (7) at Romae ruere in servitium consules patres eques. quanto quis inlustrior, tanto

1. *facimus* pr. M. Cf. ad p. 11, 8. — *caedis* M (*cedes* margo) — 2. *quę mignarum* pr. M — 3. *ea re*] *aere* M (*ea re* margo) — 5. *agrippa* M (littera *m* a correctore addita in margine) — *quandocumque* margo M — 6. *quaestus* M — 7. *caeterum* M — 11. *nuncianti* M — *ut mos*] *utnos* M (*mos* in marg.) — 15. *seu vera*] *seuera* pr. M (litterae *u* superscr. a sec. m. *v*) — 18. *reddantur* (*n* puncto notata) M.

Αὐγούστου, ἐν ᾗ ποτὲ τὸ πρῶτον ὑπάτευσε, μετήλλαξε, ζήσας μὲν πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη καὶ μῆνας δέκα καὶ ἡμέρας ἓξ καὶ εἴκοσι· τῇ γὰρ τρίτῃ καὶ εἰκοστῇ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐγεγέννητο· μοναρχήσας δέ, ἀφ᾽ οὗ πρὸς τῷ Ἀκτίῳ ἐνίκησε, τέσσαρα καὶ τεσσαράκοντα ἔτη, δεκατριῶν ἡμερῶν δέοντα. 31. Οὐ μέντοι καὶ ἐκφανὴς εὐθὺς ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐγένετο· ἡ γὰρ Λιουία, φοβηθεῖσα μὴ τοῦ Τιβερίου ἐν τῇ Δελματίᾳ ἔτ᾽ ὄντος νεωτερισθῇ τι, συνέκρυψεν αὐτὸν μέχρις οὗ ἐκεῖνος ἀφίκετο. ταῦτα γὰρ οὕτω τοῖς τε πλείοσι καὶ ἀξιοπιστοτέροις γέγραπται. εἰσὶ γάρ τινες, οἳ καὶ παραγενέσθαι τὸν Τιβέριον τῇ νόσῳ αὐτοῦ καὶ ἐπισκήψεις τινὰς παρ᾽ αὐτοῦ λαβεῖν ἔφασαν.

6. *Primum facinus* cet.] Suetonius Tib. 23: *Excessum Augusti non prius palam fecit quam Agrippa iuvene interempto. Hunc tribunus militum (centurionem* cum Tacito vocat Dio 57, 3; *centurionem a tribuno iussum* recte intellexit Wolfius. Cf. v. 13 sq.) *custos appositus occidit lectis codicillis, quibus ut id faceret ubebatur: quos codicillos dubium fuit Augustusne moriens reliquisset an nomine Augusti Livia et ea, conscio Tiberio an ignaro, dictasset.* — *quandoque*] Cf. Gronov. ad Liv. 1, 24. Ibid. 31: *quandoque idem prodigium nuntiaretur.* — *senatus consulto*] Sueton. Octav. 65: *cavit etiam senatus consulto, ut eodem loci* (in insula Planasia) *in perpetuum contineretur.* — *in nullius - - necem duravit*] Cf. 14, 1: *credente nullo usque ad caedem eius duratura filii odia.* — *nuntianti centurioni* cet.] Iisdem fere verbis Suetonius c. 22: *renuntianti tribuno factum esse quod imperasset neque imperasse et redditurum eum senatui rationem respondit, invidiam scilicet in praesentia vitans; nam mox silentio rem oblitteravit.* — *Sallustius*] historici ex sorore nepos, ab eo adoptatus. Vid. Ann. 3, 30. Augusti amicum *interioris admissionis* eum vocat Seneca de Clem. 1, 10. — *codicillos*] Huiusmodi codicillos *formulam letalem* vocat Ammian. Marc. 14, 1. — *ratio constet*] a ratiocinatoribus ductum, quibus constant rationes accepti et expensi, cum nullus inest error. Persaepe hoc *τρόπῳ* utitur Plinius iunior (1, 5, 17. 1, 9, 1. 2, 4, 4. cet.).

magis falsi ac festinantes vultuque composito, ne laeti excessu principis neu tristiores primordio, lacrimas gaudium, questus adulationem miscebant. Sex. Pompeius et Sex. Apuleius consules primi in verba Tiberii Caesaris iuravere, aputque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae; mox senatus milesque et populus. nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam vetere re publica et ambiguus imperandi. ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribuniciae potestatis praescriptione posuit sub Augusto acceptae. verba edicti fuere pauca et sensu permodesto: de honoribus parentis consulturum, neque abscedere a corpore, idque unum ex publicis muneribus usurpare. sed defuncto Augusto signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat; excubiae arma cetera aulae; miles in

2. *tristior* M (*tristiores* margo) — *quaestus* M — *adulationem* Heinsius: *adulatione* M; *adulationes* Lipsius. — 3. *coñs.* M — *primi*] postremam litteram in paulo maiore rasura habet M — 4. *selustrabo* M (*Seius strabo* margo).

7. *falsi*] Sallust. Catil. 10: *ambitio multos mortalis falsos fieri subegit.* — *ne laeti -- neu tristiores*] essent. Cf. Hist. 1, 85: *arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas.* — *questus adulationem miscebant*] De verbi *miscere* constructione cf. 3, 67. Hist. 2, 70. 3, 74. 4, 47. — *Sex. Pompeius et Sex. Apuleius*] De his consulibus Dio 56, 29: *συγγενεῖς πη τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου ὄντες ἦρχον.* Sex. Pompeius cum *Sex. F.* appelletur in Indice Coss. apud Dionem, Ryckius filium fuisse credit Sexti Pompeii Cos. a. 719. Eius mentio fit etiam 3, 11. 32. Sex. Apuleius, pariter *Sex. F.* secundum eundem Indicem, probabiliter patrem habuit Sex. Apuleium, collegam Octaviani a. 725. De utriusque cum Augusto consanguinitate nihil certi definiri potest. De Pompeiis vide etiam Spanhemium de usu et pr. num. II. p. 66. Borghesi Ann. dell' Inst. 1848. p. 238. — *in verba*] In verba Tiberii proprie iurarunt ut imperatoris. Vis fuit se dicto audientes fore, imperata facturos. Ern. Vetus is militiae Romanae mos. Polyb. 6, 21: *Ἐπιτελεσθείσης τῆς καταγραφῆς ἀθροίσαντες τοὺς ἐκλελεγμένους οἱ προσήκοντες τῶν χιλιάρχων καθ' ἕκαστον στρατόπεδον καὶ λαβόντες τὸν ἐπιτηδειότατον ἐξορκίζουσιν «ἦ μὴν πειθαρχήσειν καὶ ποιήσειν τὸ προσταττόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατὰ δύναμιν.» Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ὀμνύουσι καθ' ἕνα προπορευόμενοι, τοῦτ' αὐτὸ δηλοῦντες, ὅτι ποιήσουσι πάντα, καθάπερ ὁ πρῶτος.* Sic h. l. ipsi consules primi apud imperatorem iuraverant, antequam ipsi reliquos ad idem ius iurandum adigerent. Ceterum, cum vere militare sacramentum hoc non fuerit, vix differt a *sacramento in nomen Tiberii* (cap. 8.), ut ibi vidit iam Wolfius. — *Seius Strabo*] Seiani pater. Cf. c. 24. et Ann. 4, 1. Eius praenomen apparet ex inscriptione ab Henzenio nobiscum communicata LIBVRNVS. L. SEI || STRABONIS. A MANV || SALVILLA. CONIVNX. FECIT — Romae apud Campanam. De eius vita cf. Borghesi, *sopra un' iscrizione del Museo Campana* ecc. *estr. dal Saggiatore* I, 1, Roma 1844. — *hic annonae*] Ann. 11, 31: *rei frumentariae praefectum Turranium,* de quo cf. Seneca brev. vit. 20, 2. Sueton. Octav. 37: *nova officia excogitavit: curam -- frumenti populo dividundi.* Hoeck *Röm. Geschichte* II. p. 139. Ceterum memorabilis de hoc munere est locus Boëthii de Cons. Phil. 3, 4: *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur, nunc ea praefectura quid abiectius?* — *neque abscedere a corpore*] Cf. Ann. 3, 5. «Hoc dicit, relaturum se de sepultura patris, cuius corpori ut assideret pietatem poscere; hanc convocationem senatus unum esse ex tribuniciis muneribus, quo fungi animum induxerit, idque omitti sibi non licere, quoniam ad honorem Augusti pertineat. Quid hac oratione modestius esse potuerat in eo, quem successorem imperii sperabat senatus omnis metuebatve?» Wolf. Hoc autem edictum Nola misit, quo ex oppido *τὸ σῶμα τὸ τοῦ Αὐγούστου οἱ πρῶτοι καθ' ἑκάστην πόλιν ἐκ διαδοχῆς ἐβάστασαν, πρὸς δὲ δὴ τῇ Ῥώμῃ γενόμενον οἱ ἱππεῖς παραλαβόντες νυκτὸς ἐς*

forum, miles in curiam comitabatur. litteras ad exercitus tamquam adepto principatu misit, nusquam cunctabundus nisi cum in senatu loqueretur. causa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam exspectare mallet. dabat et famae, ut vocatus electusque potius a re publica videretur quam per uxorium ambitum et senili adoptione inrepsisse. postea cognitum est ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem: nam verba, vultus in crimen detorquens recondebat.

(8) Nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti; cuius testamentum, inlatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustum adsumebatur;

8. *indutam* vir doctus apud Ryckium, coll. 6, 42 et 15, 69. — 10. *passus est nisi* Nipperdey. — *sup̄mis* M — 12. *Augustum* Iac. Gronovius: *augustae* corr. M (fort. ex *augustu*). At Livia in *nomen Augustae*, quod ante ipsam non exstitit, adsumi non poterat; cf. *Sempronium nomen* c. 53, *Furium nomen* 2, 52.

τὸ ἄστυ ἐσεκόμισαν, τῇ δὲ ὑστεραίᾳ βουλὴ ἐγένετο. Dio 56, 31. — *signum*] «das Losungswort, die Parole.» Cf. 13, 2. — *ut imperator*] novo nimirum more inde a Iulio Caesare ad Augustum eiusque successores propagato; ille enim accepit *praenomen imperatoris* (Sueton. Caes. 76.), quod antea fuerat cognomen (et quidem temporarium): quare proprio nomini praeponebatur quod antea postpositum erat. Dio 43, 44. 52, 41. Prisco autem more duces re bene gesta a legionibus *imperatores* salutari eoque cognomine ex senatus sententia in urbe quoque appellari solebant. Cf. Ann. 3, 74. Bach. Perbene Dio 57, 2: *ἔς τε τὰ στρατόπεδα καὶ ἐς τὰ ἔθνη πάντα, ὡς αὐτοκράτωρ, εὐθὺς ἀπὸ τῆς Νώλης ἐπέστειλε, μὴ λέγων αὐτοκράτωρ εἶναι.* — *cetera aulae*] lictores, fasces laureati (ut imperatores prisci), et si quid praeterea tunc repertum principi distinguendo. Lips. — *causa praecipua ex formidine* cet.] Dio 57, 3: *Ὁ δ' οὖν Τιβέριος ταῦτα τότε ἐποίει, τὸ μὲν πλεῖστον, ὅτι οὕτω τε ἐπεφύκει καὶ οὕτω προῄρητο, ἤδη δὲ καὶ ὅτι τά τε στρατεύματα καὶ τὰ Παννονικὰ καὶ τὰ Γερμανικὰ ὑπετόπει καὶ τὸν Γερμανικόν, τῆς τότε Γερμανίας ἄρχοντα καὶ φιλούμενον ὑπ' αὐτῶν, ἐδεδίει.* Cf. Sueton. Tib. 23. — *tot legiones*] octo ad Rhenum in ripa Gallica (c. 3.), praecipuum, uno loco, imperii robur. (Ann. 4, 5.) atque eae cum suis auxiliis et equitatu facile ad C. M. militum accedebant. Lips. — *dabat et famae*] Horat. Sat. 2, 2, 94: *das aliquid famae?* — *ut vocatus electusque* cet.] Dio 57, 3: *ἤκουσα ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Λιουία ἄκοντος τοῦ Αὐγούστου τὴν ἀρχὴν αὐτῷ περιπεποιηκέναι ἐλέγετο, ἔπλαττεν, ὅπως μὴ παρ' ἐκείνης, ἀλλὰ παρὰ τῆς βουλῆς ἀναγκαστός, ὡς καὶ κατ' ἀρετὴν σφῶν προήκων, δόξειεν αὐτὴν εἰληφέναι.* — *inductam dubitationem*] speciem dubitationis assumptam. *Inducere* dicitur de opere tectorio, coloribus et pigmentis. Duebn. — *in crimen detorquens*] in deteriorem partem, adeo ut oblata occasione eum, in quo offenderat, propterea criminari posset; interea ea *recondebat*, clam eorum memor erat.

8. *de supremis*] de eius testamento ac de funere. — *testamentum*] Superest fragmentum apud Charisium I. p. 80. P.: *Augustus in testamento «gausapes, lodices purpureas et colorias meas.»* — *virgines Vestae*] more scilicet Romanorum, qui pactiones, foedera, testamenta, pecunias etiam, deponebant in templis, et saepissime in isto Vestae, quod religione primum. Dio 48, 37. de pace inter triumviros et Sextum inita: *ταῦτά τε οὖν συνθέμενοι καὶ συγγραψάμενοι τά τε γραμματεῖα ταῖς ἱερείαις ταῖς ἀειπαρθένοις παρακατέθεντο.* Cf. Appian. B. C. 5, 73. Sed et Iulianum testamentum Virgini maximae traditum Suetonius Caes. 83. ait, M. Antonii depositum apud Vestales Plutarchus p. 942. E. Lips. Cf. Sueton. Octav. 101. — *Tiberium et Liviam heredes habuit*] Suetonius l. l.: *Heredes instituit primos, Tiberium ex parte dimidia et sextante, Liviam ex parte tertia: quos et ferre nomen suum iussit.* — *nomenque Augustum*] hinc Velleio 2, 71. per anticipationem est *Iulia Augusta,*

in spem secundam nepotes pronepotesque; tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed iactantia gloriaque ad posteros. legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi quadringenties tricies quinquies, praetoriarum cohortium militibus singula nummum milia, legionariis † aut cohortibus civium Romanorum trecenos nummos viritim dedit. tum consultatum de honoribus; ex quis maxime insignes visi: ut porta triumphali duceretur funus, Gallus Asinius, ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, L. Arruntius censuere. addebat Messala Valerius renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii; interrogatusque a Tiberio num se mandante eam sententiam prompsisset, sponte dixisse respondit neque in iis quae ad rem publicam pertinerent consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis. ea

3. $\overline{CCCCXXXV}$ M — 4. *milia, legionariis trecenos, cohortibus c. R. quingenos nummos* I. Fr. Gronovius; *milia, urbanis quingenos, legionariis autem* (sic pro *aut* margo M) *cohortibus* Sauppius; *milia, urbanis quingenos, legionariis ac cohortibus* Nipperdey; *milia, legionariis cohortibus* Ritterus. — 6. *ex quis qui maxime insignes visi, ut* Bezzenberger; *ex quis maxime insignes hi visi* (magis placet *visi hi*)*: ut* Heraeus; *visi* delevit Nipperdey. «Si *visi* deesset, nemo desideraret; cf. Ann. 1, 77.» HALM. — 7. *portat* M — 8. *anteferentur* M.

et *Augusta* Tacito ipsi aliquoties (Ann. 4, 21. et 22. cet.); in Inscrr. meis Lat. N. 615—617: *Iulia Divi Augusti F. Augusta.* Post eius mortem ultra etiam processit adulatio in hac inscr. Pompeiana: *Divae Augustae L. Mamius Maximus P. S.* Guarinus *in sacra nonnulla Pompeiana Commentaria duo.* Neapoli 1830. p. 78. Item in nummis: *Diva Iulia Augusta* et *Diva Iulia Augusti Filia.* Akerman I. p. 141. — *in spem secundam*] exquisitius dictum quam «secundos heredes scripsit.» — *nepotes pronepotesque* cet.] Suetonius: *secundos, Drusum Tiberii filium, ex triente, ex partibus reliquis Germanicum liberosque eius tres sexus virilis; tertio gradu propinquos amicosque complures.* — *populo et plebi*] Quomodo distinguendum sit utrumque vocabulum, monstrat Suetonius Octav. 101: *Legavit populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies sestertium, praetorianis militibus singula milia nummorum, cohortibus urbanis quingenos, legionariis trecenos nummos.* Recte Wolfius distributionem ita factam esse censet, ut, quod Augustus *populo* legarat, in aerarium populi R. ad publicos usus deferretur, quod *tribubus* (quibus apud Tacitum respondent vv. *et plebi*), viritim vel vicatim pernumeraretur (quam quidem pecuniam nonnisi a tenuioribus acceptam esse consentaneum est). (Cf. Becker Röm. Alterth. II, 1. p. 137.) Dio 56, 32: *κτήματα δὲ καὶ χρήματα πολλὰ πολλοῖς, καὶ τῶν προσηκόντων οἱ καὶ τῶν ἀλλοτρίων, οὐχ ὅπως βουλευταῖς καὶ ἱππεῦσιν, ἀλλὰ καὶ βασιλεῦσι, τῷ τε δήμῳ χιλίας μυριάδας, καὶ τοῖς στρατιώταις, τοῖς μὲν δορυφόροις* (praetorianis) *κατὰ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμάς, τοῖς δ' ἀστικοῖς* (urbanis) *τὴν ἡμίσειαν, τῷ τε λοιπῷ τῷ πολιτικῷ πλήθει* (legionariis) *πέντε καὶ ἑβδομήκοντα δοθῆναι ἐκέλευσεν.* Urbanas cohortes a Suetonio ac Dione memoratas a Tacito, accuratissimo scriptore, praetermissas esse veri simile non videtur. Quocirca sane dignissima est quae memoretur Sauppii mei coniectura, qua sublatis cohortibus urbanis legionariae cohortes civium Romanorum iis opponuntur, quae ex provinciis iamdudum Romanis moribus imbutis, ex Hispania puta et Africa, delectae erant. Unum tamen illud *autem* Beroaldinum non satis placet, quia otiosum est et omnino ab hac particula, quantum potest, abstinet Tacitus, etsi ea utitur Ann. 3, 53 et 73. Duas diversas vv. *cohortibus civium Romanorum* interpretationes Freinshemius in *Paraphrasi* Argent. 1641. callide ita complexus est: «urbanis nimirum et si quae aliae sub certis legionibus non continebantur.» Sed cohortes urbanas, etsi ex civibus constabant (Ann. 4, 5.), unquam vocatas esse *cohortes civium R.* comprobari nequit; neque vero, si quae aliae v. c. in praesidiis oppidorum atque castellorum erant legionibus non aggregatae, quales memorantur in Inscr. m. Lat. 798: *COHORTIS SECVNDAE CIVIVM ROMANO-*

sola species adulandi supererat. conclamant patres corpus ad rogum umeris senatorum ferendum. remisit Caesar adroganti moderatione populumque edicto monuit ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis, sede destinata, cremari vellent. die funeris milites velut praesidio stetere, multum inridentibus qui ipsi viderant quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis inprospere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc senem principem, longa potentia, provisis etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret. (9) multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus, quod idem dies accepti quondam imperii princeps et vitae supremus; quod Nolae in domo et cubiculo in quo pater eius Octavius vitam finivisset. numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul aequaverat; continuata per septem et tri-

1. *speties* M — 7. *inprospera* M — *repetita* M (*repetitū* margo) — 8. *pulcherimum facimus* M — 13. *supraemus* M — 14. *consolatuum* M — 15. *Coruinum* margo M.

RVM. et n. 2010: *COHORTIS C. R.*, has eadem summa donatas separatim memorare nihil attinebat. Ceterum Dio in Excc. Vaticc. ed. Sturz. IX. p. 86: *Τιβέριος τὰ καταλειφθέντα ληγάτα Καίσαρος οὐκ ἀπεδίδου ἐπὶ χρόνον πολὺν κτλ.* idemque narrat Suetonius Tiber. 57. Scilicet persolvit demum anno 768. Dio 57, 14. — *visi*] scilicet populo de hisce decretis tum sermocinanti. — *porta triumphali*] quae inter Flumentanam et Carmentalem fuit haud longe a Tiberi, et ad Campum Martium ducebat, ubi cremari debebat Augusti corpus. Solis autem triumphantibus triumphi die patebat. — *Gallus Asinius -- L. Arruntius*] Cf. c. 13. — *addebat*] per egressionem, de qua vide Ann. 2, 38. — *Messala Valerius*] Cf. 3, 18. 34. — *umeris senatorum*] qui honor, nisi fallor, Sullae habitus primo Romanorum. Appian. B. C. 1, 106. Lips. — *remisit*] Manifesto hoc refertur ad eum solum honorem, ut corpus ad rogum umeris senatorum ferretur; neque vero *remisit* prorsus idem est ac *permisit*, sed retinet suam significationem, *er erliess es ihnen, gab es ihnen frei*, «ipsorum arbitrio tribuit, vellent an nollent.» Duebn. Atque videtur ipsum verbum, quo hac in re usus est Tiberius, a Tacito ex Actis senatus desumptum; cui tamen alia ille addiderit in speciem moderata, sed ex quibus multum adrogantiae eluceret; «tamquam iure remittendi uteretur,» ut recte ait Doederlein, quocirca factum est, ut hic honos re vera ei haberetur, teste Suetonio Octav. 100. et Dione 56, 34 et 42., qui de Augusti funere omnino conferendi sunt. — *ut quondam -- turbassent*] Cum rogus cremando Caesari in campo Martis, ut ante Sullae, exstructus esset, plebs infima ab Antonio concitata, summo tumultu, direptis subselliis, cancellis, mensis argentariorum in foro cremavit. Sueton. Caes. 84. Plut. Caes. 68. Dio 57, 2. — *sede destinata*] in Mausoleo, quod ipse sibi exstruxerat, depositus est. Cf. Strabo 5, 3, 8. *Tumulus Augusti* vocatur 3, 4. *tumulus Caesarum* 3, 9. *tumulus Iuliorum* 16, 6. — *inridentibus*] Eiusmodi *χλευαστὴν* memorat etiam Dio 57, 2. — *provisis -- opibus*] cum provisum ab eo esset, ne successoribus exercitus et reliquae opes deessent ad opprimendam rem publicam. Wolf.

9. *multus hinc* cet.] Cf. cum his funebrem Augusti laudationem a Tiberio habitam, *ῥητορικῶς* compositam a Dione 56, 36—41. — *idem dies accepti q. imperii*] XIV. Kal. Sept. Sueton. Oct. 100. Dio 56, 30: *τῇ ἐννεαδεκάτῃ του Αὐγούστου, ἐν ᾗ ποτὲ* (a. 711.) *τὸ πρῶτον ὑπάτευσε, μετήλλαξεν.* — *Valerium Corvum* cet.] Nam Valerius sextum, Marius septimum consul. At *ter Latio deciesque tulit labentibus annis Augustus fasces*, ut ait Statius Silv. 4, 1, 31. Lips. *Corvus*, non *Corvinus*, ut dedit Rhenanus eiusque sequaces, verum esse Valerii co-

ginta annos tribunicia potestas, nomen inperatoris semel atque vicies partum, aliaque honorum multiplicata aut nova. at apud prudentes vita eius varie extollebatur arguebaturve. hi pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent neque haberi per bonas artes. multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse. postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse quam *ut* ab uno regeretur. non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam; mari Oceano aut amnibus longinquis saeptum imperium; legiones provincias classes, cuncta inter se conexa; ius aput cives, modestiam aput socios; urbem ipsam magnifico ornatu; pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset. (10) dicebatur contra pietatem erga parentem et tempora rei publicae obtentui sumpta: ceterum cupidine

2. *uitae eius* M — 6. *dum* Muretus: *tunc* M; *cum* Haase. — *ulciscerentur* M — 8. *ut* Ferrettus: om. M — 11. *apud* corr. ead. m. ex *aput* M.

gnomen constat vel ex Fastis Capitol. cons. a. 405. triumph. a. 407. 410. 418. — *tribunicia potestas*] Accepit eam a. d. V. Kal. Iulias a. u. 731., ut per XXXVI. annos et duos ferme menses gesserit. Dio 53, 32: *ἡ γερουσία δήμαρχον αὐτὸν διὰ βίου εἶναι ἐψηφίσατο.* — *nomen inperatoris*] Ex suis et ducum legatorumque victoriis toties dictus est imperator antiqua significatione. — *aliaque honorum*] Cf. Sueton. Octav. 26. et 57. — *necessitudine rei publicae*] Dio 56, 44: *εἰ γάρ τινες καὶ τῶν προτέρων, τῶν ἐν τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις γενομένων, ἐμνημόνευον, ἐκεῖνα τῇ τῶν πραγμάτων ἀνάγκῃ ἀνετίθεσαν.* — *non regno*] ex Maecenatis consilio. Nil enim in Iulio tantopere displicuerat, quam regii nominis affectatio. Sueton. Iul. 79. Vellei. 2, 56. — *neque dictatura*] ut Sulla, dein Iulius Caesar. Doed. *Dictaturam* autem *funditus ex re publica sustulit* M. Antonius consul a. 710. Cic. Philipp. 1, 1., quod senatus consultum non migrare prudentius duxit Octavianus. — *amnibus*] Euphrate, Rheno, Danubio. Herodian. 2, 11, 5: *ποταμῶν τε μεγέθει καὶ τάφρων ἢ ὀρῶν προβλήμασιν, ἐρήμῳ τε γῇ καὶ δυσβάτῳ ἔφραξε τὴν ἀρχήν.* — *cuncta inter se conexa*] Cf. Ann. 4, 5. — *magnifico ornatu*] Paulo ante mortem dixisse fertur: *Τὴν Ῥώμην γηΐνην παραλαβών, λιθίνην ὑμῖν καταλείπω.* Dio 56, 30. Opera publica curante Augusto perfecta enumerat Sueton. Oct. 29. Cf. Monumenti Ancyrani tabulas quartam et sextam.

10. *dicebatur contra*] uberius hanc partem exsequitur; an quia ipse in ea? Non ambigo. Lips. — *concitos per largitionem veteranos*] Cic. ad Att. 16, 8, 1: *Octavianus magna molitur: veteranos -- perduxit ad suam sententiam; nec mirum: quingenos denarios dat* (ex Caesaris hereditate). Vellei. 2, 61. Appian. B. C. 3, 40. — *ab adulescente privato*] Mon. Ancyr. Tab. I: *Annos undeviginti natus exercitum privato consilio et privata impensa comparavi, per quem rem publicam dominatione factionis oppressam in libertatem vindicavi ---; qui parentem coniurati occidissent omnis in exilium expuli, iudiciis legitimis ultus.* Cf. Sueton. Octav. 8. — *consulis legiones*] Antonii quartam et Martiam. Cic. Philipp. 4, § 4. Appian. B. C. 3, 93. — *Pompeianarum*] Sic diu post Pompeii interitum eae partes vocabantur, quae pro libertate contra Caesarianos stabant. Idem sic exprimit Sueton. Octav. 10: *ad optimates se contulit.* — *ius praetoris*] suadente Cicerone, ab Octaviano misere decepto, Philippica 5, § 46: *Senatui placere C. Caesarem, Gai filium, pontificem, pro praetore, senatorem esse sententiamque loco praetorio dicere.* Hinc h. l. *ius praetoris.* — *Pansam venenum vulneri adfusum*] Sinistri huius rumoris primum vestigium repperi in Pseudobruti Epistula ad Cic. Lib. 1, 6., quas epistulas subditicias primis Augusti temporibus compositas esse reor. Ibi ut huius facinoris prorsus innocens defenditur Glyco, Pansae medicus. Sueton. Octav. 11: *Hoc bello* (Mutinensi) *cum Hirtius in acie, Pansa paulo post ex vulnere perissent, rumor increbruit*

dominandi concitos per largitionem veteranos, paratum ab adulescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium; mox ubi decreto patrum fasces et ius praetoris invaserit, caesis Hirtio et Pansa, sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sui milites Hirtium et machinator doli Caesar abstulerat, utriusque copias occupavisse; extortum invito senatu consulatum, armaque quae in Antonium acceperit contra rem publicam versa; proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem qui fecere laudatas. sane Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos, quamquam fas sit privata odia publicis utilitatibus remittere: sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos; post Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis inlectum, subdolae adfinitatis poenas morte exsolvisse. pacem sine dubio post haec, verum cruentam: Lol-

8. *fecere* M: *cepere* Muretus. — 9. *prutorum* M — *inimititius* M — 11. *spetie* M — 12. *subdole* M.

ambo opera eius occisos, ut Antonio fugato, re p. consulibus orbata, solus victor tres exercitus occuparet. Pansae quidem adeo suspecta mors fuit, ut Glyco medicus custoditus sit, quasi venenum vulneri indidisset. — *invito senatu*] Muretus malebat *senatui*, sed *senatu* est antiquior dativi forma. De re cf. Suetonium Octav. c. 26: *Consulatum vicesimo aetatis anno invasit admotis hostiliter ad urbem legionibus missisque qui sibi nomine exercitus deposcerent: cum quidem cunctante senatu Cornelius centurio, princeps legationis, reiecto sagulo ostendens gladii capulum non dubitasset in curia dicere: «Hic faciet si vos non feceritis.»* — *acceperit*] ex optimatium quidem mente. Hinc coniunctivus, pro quo *acceperat* malebat Muretus. — *qui fecere*] fieri iusserunt. Refero ad solas *divisiones agrorum*, non cum aliis etiam ad *proscriptionem*. Cf. Dio 48, 6: *ἦν δὲ ἐν τῇ κληρουχίᾳ ἀμφοτέροις ἡ πλείστη τῆς δυνάμεως ἐλπίς, καὶ διὰ τοῦθ' ὑπὲρ αὐτῆς πρῶτον ἀρξάμενοι διεφέροντο. — — ὡς γοῦν παρὰ τὴν δόξαν αὐτῶν πολλὴ ταραχὴ ἐγίγνετο, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐς πόλεμον προήγετο κ. τ. λ.* Ingeniosam quidem sed haud probabilem Mureti coniecturam *cepere* nonnulli defendebant Suetonii testimonio Octav. 13: *neque veteranorum neque possessorum gratiam tenuit, alteris pelli se, alteris non pro spe meritorum tractari querentibus*, quibuscum consentit Dio l. l. — *Brutorum*] Marci et Decimi. — *sed - sed*] Ad rhetoricum hoc *σχῆμα* Wolfius scite contulit Senecam de Benef. 1, 1: *sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis et vix exeuntibus verbis.* — *Pompeium imagine pacis*] Octavianus Muciam Sex. Pompeii matrem ad eum miserat, sororemque L. Scribonii Libonis, qui Pompeii socer erat, uxorem duxerat, ut Pompeium, quem mari plurimum posse intelligebat, sibi adiungeret. Postea in Sexti navi cenaverat; ipse eum convivio exceperat; M. Marcello sororis filio Pompeiam Sexti filiam desponderat. Sed tamen eum postea e medio tollendum curavit. Dio 48, 36. Muret. Cf. Vellei. 2, 77. Sueton. Oct. 16. — *Lepidum specie amicitiae*] Huic enim ex Africa advocato, ut sibi adversus Sex. Pompeium auxilio esset, legiones et imperium ademit a. 718. Dio 49, 12. Vellei. 2, 86. — *Tarentino Brundisinoque foedere*] *ὑστερολογία* haec admissa est, ut iungerentur quae eodem tempore facta sunt. Etenim a. 714. Antonio Brundisium obsidente, priusquam apertum bellum exsisteret, ipso Octaviani exercitu flagitante pax *foedere Brundisino* restituta et Antonii cum Octavia C. Marcelli vidua nuptiis firmata est; *Tarentino* autem discordia denuo inter Antonium et Octavianum orta per Octaviam composita est a. 717. — *Lollianas Varianasque clades*] Sueton. Octav. 23: *Graves ignominias cladesque duas omnino nec alibi quam in Germania accepit, Lollianam et Varianam, sed Lollianam* (a. 738.) *maioris infamiae quam detrimenti* (unde fortasse factum est, ut inverteretur in Eusebio Hieronymiano Olymp. 190, 4: *Germanos in arma versos M. Lollius superat), Varianam* (a. 762.) *paene exitiabilem tribus legionibus cum duce legatisque et auxiliis omnibus caesis.* Cf. Dio 54, 20. Vellei.

lianas Varianasque clades, interfectos Romae Varrones, Egnatios, Iulos. nec domesticis abstinebatur: abducta Neroni uxor, et consulti per ludibrium pontifices an concepto necdum edito partu rite nuberet; Q. Tedii et Vedii Pollionis luxus; postremo Livia gravis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca. nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. ne Tiberium quidem caritate aut rei publicae cura successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam saevitiamque eius introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quaesivisse. etenim Augustus paucis ante annis, cum Tiberio tribuniciam potestatem a patribus rursum postularet, quamquam honora oratione, quaedam de habitu cultuque et institutis eius iecerat, quae velut excusando exprobraret. ceterum sepultura more perfecta templum et caelestes religiones decernuntur.

1. *Iulos* Lipsius: *iulios* M — 2. *adducta* M (*abducta* margo) — 3. *nuberet. Q. Tedii et Vedii* Rhenanus: *nuberetque tedii et uedii* M; *nuberet; C. Matii et Vedii* Freinshemius; *nuberet; Q. Alledii et Vedii* C. Roth ad Iuven. Sat. 5, 118; *nuberet; Vedii* (mediis deletis) Th. Mommsen. — 5. *gravis* Beroaldus: *grauius* M — *domu*(tum hiatus in pergamena)*mui* M — 6. *efficie* pr. M — *flammines* M — 13. *perfectã* M.

2, 97. 117 seqq. — *Varrones*] L. Licinius Murena, per adoptionem A. Terentius (A. f. Inscr. Lat. n. 5311) *Varro* Murena (Fast. Capitol. a. 731.) cum Fannio Caepione a Tiberio reus factus et necatus illo ipso anno 731, quo consul erat suffectus. Vellei. 2, 91. Sueton. Oct. 19 et 56. Dio 54, 3. Ad eum est Horatii C. 2, 10. — *Egnatios*] M. Egnatius Rufus aedilis. Vellei. 2, 91. 93. Dio 53, 24. Sueton. Oct. 19. — *Iulos*] Iulus Antonius, Antonii triumviri ex Fulvia filius, Marcellae, Octaviae filiae, maritus, ad quem est Horatii C. 4, 2., consul a. 744. Violavit domum Augusti, affinis sui, commisso cum Iulia adulterio a. 752; Iulia in Pandatariam insulam relegata est; Iulus Augusti iussu se ipse interfecit. Vellei. 2, 100. Plut. Anton. 87. Dio 54, 26 et 55, 10. Seneca de brev. vitae 4. *Iulios* autem merus est error in hoc Antonii minoris nomine. — *abducta -- pontifices*] a. 716. Dio 48, 44: *Ἦν δὲ θυγάτηρ* (Livia) *μὲν Λιουίου Δρούσου, γυνὴ δὲ Νέρωνος, μεθ' οὗ συνδιέφυγεν· καὶ ἐκύει γε ἐξ αὐτοῦ μῆνα ἕκτον. διστάζοντος οὖν τοῦ Καίσαρος καὶ πυθομένου τῶν ποντιφίκων, εἴ οἱ ὅσιον ἐν γαστρὶ ἔχουσαν αὐτὴν ἀγαγέσθαι εἴη, ἀπεκρίναντο, ὅτι εἰ μὲν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ κύημα ἦν, ἀναβληθῆναι τὸν γάμον ἐχρῆν, ὁμολογουμένου δὲ αὐτοῦ οὐδὲν κωλύει ἤδη αὐτὸν γενέσθαι.* — *Q. Tedii*] hominis alioquin ignoti, diversi sane a Tedio Afro, *consule designato, qui conterritus minis Augusti se praecipitavit.* Sueton. Octav. 27. Wolfius cogitabat de substituendo *Q. Pedio*, Octaviani coherede. Sueton. Caes. 83. — *C. Matium,* quem ex Ann. 12, 60. *(C. Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cetera equitum Romanorum praevalida nomina referre nihil attinuerit,* quo tamen loco potentia, non luxus horum virorum significatur,) hic substituunt Freinshemius et Ryckius, diversum esse volunt a C. Matio, Iulii Caesaris amico, cuius exstat Epistula in Cic. ad Fam. 11, 28. Fuit tamen is procurator ludorum Octaviani. ad Att. 15, 2, 3. et Plinius N. H. 12, § 13: *primus C. Matius ex equestri ordine, divi Augusti amicus, invenit nemora tonsilia.* — De *P.* (I. R. N. n. 1406) *Vedii Pollionis luxu* cf. Seneca de ira 3, 40. Plin. N. H. 9, § 77: *Invenit in hoc animali* (in murena) *documenta saevitiae Vedius Pollio, eques Romanus ex amicis divi Augusti, vivariis earum immergens damnata mancipia.* Dio 54, 23: *ἐπὶ τῷ πλούτῳ τῇ τε ὠμότητι ὀνομαστότατος γενόμενος.* Pollionis domum ab Augusto herede funditus eversam in eiusque loco Liviam porticum exstructam esse praeter Dionem l. l. narrat Ovidius Fast. 6, 639 sqq. — *templis et effigie numinum*] Cf. imprimis Dio 54, 20. Sueton. Oct. 52: *templa -- in nulla provincia nisi communi suo Romaeque nomine recepit. Nam in urbe quidem pertinacissime abstinuit hoc honore.* Cf. Inscr. m. Lat. n. 606: *ROMAE ET AVGVSTO. CAESARI. DIVI F. PATRI PATRIAE* Polae. N. 4018: *Q. ADGINNIVS -- SEQuanus SACERDOS ROMAE ET AVG. AD ARAM AD CONFLVENTES ARARIS ET*

(11) Versae inde ad Tiberium preces. et ille varia edisserebat de magnitudine imperii, sua modestia. solam divi Augusti mentem tantae molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum experiendo didicisse quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus. proinde in civitate tot inlustribus viris subnixa non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus exsecuturos. plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat; Tiberioque etiam in rebus quas non occuleret, seu natura sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba, tunc vero nitenti ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. at patres, quibus unus metus si intellegere viderentur, in questus lacrimas vota effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, cum proferri libellum recitarique iussit. opes publicae continebantur, quantum civium sociorumque

1. *varia edisserebat* Linker (Zeitschr. f. d. österr. Gymn. IV. p. 292): *uariae disserebat* M; *varie disserebat* Beroaldus. De vocibus prave in codice discretis cf. var. lect. 1, 70. 79. 2, 20. 11, 29. — 9. *poenitus* M — 11. *questus* M — *adeos* M (*Ad Deos* margo) — 12. *cum*] *Tū* margo M.

RHODANI FLAMEN cet. Male autem propter imperf. *vellet* cogitarunt de templo et caelestibus religionibus, quae Augusto decretae sunt iam defuncto. Hae sane ipsi imputari non poterant; imperfectum autem explica: *nihil -- relictum tum, cum* in vita *se coli -- vellet*. — *deterrima*] cum deterrimo homine. Sueton. Tib. 21: *Augustum -- expugnatum precibus uxoris adoptationem* (Tiberii) *non abnuisse vel etiam ambitione tractum, ut tali successore desiderabilior ipse quandoque fieret.* Dio 56, 45. «De re, ne Augustus monstrum habeatur, vide Ann. 4, 57, Dionem 57, 3 et 12, Suetonium Tib. 23, Calig. 4; ipsamque rem perpende et fortunam domus principalis.» Wolf. — *honora*] Nota formam poëticam a Valerio Flacco et Statio, quantum nunc constat, primum usurpatam. — *habitu cultuque et institutis*] *habitu* ad vultum et gestum, *cultu* ad vestitum ceterumque ornatum, *institutis* ad vitae cotidianae rationes modumque cum amicis, libertis, servis versandi refertur. Cf. Ann. 2, 59. 15, 72. Hist. 1, 7. Incedebat autem Tiberius *cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus.* Suet. Tib. 68. — *templum*] in Palatio ipso ex senatus decreto. Dio 56, 46: *καὶ αὐτῷ* (Augusto) *ἔν τε τῇ Ῥώμῃ ἡρῷον ψηφισθὲν μὲν ὑπὸ τῆς γερουσίας, οἰκοδομηθὲν δὲ ὑπὸ τῆς Λιουίας καὶ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου ἐποιήθη, καὶ ἄλλοτε πολλαχόθι.* Idem 60, 5. *Αὐγουστεῖον* vocat. Sueton. Tiber. 47. Plin. 12, § 94: *Cinnamomi radicem magni ponderis vidimus in Palatii templo, quod fecerat divo Augusto coniux Augusta.* — *caelestes religiones*] Kalend. Amitern. in Inscrr. Lat. II. p. 398. (XV. Kal. Octobr.) *DIVO AVGVSTO HONORES CAELESTES A SENATV DECRETI SEX. APVL. SEX. POMP. COS.*

11. Cum his compara Velleii adulationem 2, 124. — *varia edisserebat* cet.] Similiter 4, 55: *neque multum distantia memorabant de vetustate generis, studio in populum R.* — *sua modestia*] de mediocritatis, tenuitatis suarum virium conscientia. — *non ad unum omnia deferrent*] Particula *non* usus est pro *ne* propter oppositionem cogitatione supplendam «sed ad plures». Vid. Wagner ad Vergil. Aen. XII, 78. p. 719. — In hoc quoque simulator sequi videri voluit Augusti mandata. Dio 56, 33: *τὰ κοινὰ πᾶσι τοῖς δυναμένοις καὶ εἰδέναι καὶ πράττειν ἐπιτρέπειν, καὶ ἐς μηδένα ἕνα ἀναρτᾶν αὐτὰ παρῄνεσε σφίσιν, ὅπως μήτε τυραννίδος τις ἐπιθυμήσῃ, μήτ' αὖ πταίσαντος ἐκείνου τὸ δημόσιον σφαλῇ.* — *dignitatis*] quod non cupide imperium oblatum arriperet, sed recusaret. — *Tiberioque*] Cf. eius *χαρακτηρισμὸν* apud Dionem 57, 1. egregium sane, etsi, ut fere omnia apud illum, scholam rhetoricam aliquatenus redolet. — *si intellegere viderentur*] Tiberii simulationem. — *effigiem Augusti*] quae in ipsa curia; apparet enim ex illis, quae de Hortensio 2, 37. Lips. At eo loco in Palatio habitus esse senatus dicitur. Utrobique vero Augusti effigiem positam fuisse probabile est. — *libellum*] Sueton. Octav. 101: *De tribus voluminibus* (quae signata apud virgines Vestales deposita fuerant) *uno mandata de fu-*

in armis, quot classes, regna, provinciae, tributa aut vectigalia, et necessitates ac largitiones. quae cuncta sua manu perscripserat Augustus, addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per invidiam. (12) inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tiberius se ut non toti rei publicae parem, ita quaecumque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum. tum Asinius Gallus «interrogo» inquit, «Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis.» perculsus inprovisa interrogatione paulum reticuit: dein collecto animo respondit nequaquam decorum pudori suo legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet. rursum Gallus (etenim vultu offensionem coniectaverat) non idcirco interrogatum ait ut divideret quae separari nequirent, sed et sua confessione argueretur unum esse rei publicae corpus atque unius animo regendum. addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. nec ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tamquam ducta in matrimonium Vipsania M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia

1. *quod cl.* M — *uectigalia* (non *uettigalia*) M: quamquam admodum difficilis res est litteras *c* et *t* (*τ*), praesertim antecedente *e*, in codice discernere. — 5. *itaque cũque* M — 9. *aliquit* M — 12. *et sua* M: *ut sua* Lipsius. — 16. *uipstania* M (littera *t* puncto notata, sed alio atramento).

nere suo complexus est, altero indicem rerum a se gestarum, quem vellet incidi in aeneis tabulis quae ante Mausoleum statuerentur (monumentum Ancyranum), *tertio breviarium totius imperii, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniae in aerario et fiscis et vectigaliorum residuis.* Cf. Dio 56, 33. — *regna*] nondum in provinciarum formam redacta, sed Romano imperio subiecta, ut Cappadocia, Commagene, Thracia cet. Cf. Ann. 2, 42. 55. 64. — *tributa aut vectigalia*] nos: *directe und indirecte Steuern.* — *necessitates*] onera publica quaeque necessario in milites, in populum, in opera publica eroganda erant. Cf. 13, 50: *ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent.* — *largitiones*] frumentationes, congiaria, viscerationes cet. — *addideratque consilium* cet.] Dio Cass. 56, 33: *γνώμην αὐτοῖς ἔδωκε τοῖς τε παροῦσιν ἀρεσθῆναι καὶ μηδαμῶς ἐπὶ πλεῖον τὴν ἀρχὴν ἐπαυξῆσαι ἐθελῆσαι.* — *intra terminos*] Hinc apud Iulianum in Caesarr. p. 326. Spanh. haec ait: *ὅρια δὲ διττά, ὥσπερ ὑπὸ τῆς φύσεως ἀποδεδομένα, Ἴστρον καὶ Εὐφράτην ποταμοὺς ἐθέμην.* — *incertum metu an per invidiam*] Ut assolet, variat constructionem. Sic c. 56: *astu magis quam per formidinem.* 2, 70: *haud minus ira quam per metum.* 6, 45: *contemptu ambitionis an per senectutem.*

12. *dixit forte*] minus cogitate ac prope incaute. — *toti rei publicae*] Rem fusius narrat Dio 57, 2: *ἐς τρία μέρη νέμων τὴν ἀρχήν, τὸ μὲν αὐτὸς ἔχειν ἠξίου, τῶν δὲ ἑτέρων ἄλλοις παρεχώρει· ἦν δὲ ταῦτα ἓν μὲν ἥ τε Ῥώμη καὶ ἡ ἄλλη Ἰταλία, ἕτερον δὲ τὰ στρατόπεδα, καὶ ἕτερον οἱ λοιποὶ ὑπήκοοι.* — *tum Asinius Gallus* cet.] Dio l. l.: *Ἀσίνιος δὲ δὴ Γάλλος, παῤῥησίᾳ ἀεί ποτε πατρῴᾳ καὶ ὑπὲρ τὸ συμφέρον αὐτῷ χρώμενος «ἑλοῦ» ἔφη «ἣν ἂν ἐθελήσῃς μοῖραν.» καὶ Τιβέριος «καὶ πῶς οἷόν τέ ἐστιν» εἶπε «τὸν αὐτὸν καὶ νέμειν τε καὶ αἱρεῖσθαι»; συνεὶς οὖν ὁ Γάλλος ἐν ᾧ κακοῦ ἐγεγόνει, τῷ μὲν λόγῳ ἐθεράπευσεν αὐτὸν ὑπολαβὼν ὅτι «οὐχ ὡς καὶ τὸ τρίτον ἕξοντός σου, ἀλλ' ὡς ἀδύνατον ὂν τὴν ἀρχὴν διαιρεθῆναι, τοῦτό σοι προέτεινα.» οὐ μέντοι καὶ τῷ ἔργῳ ἐτιθάσευσεν, ἀλλὰ πολλὰ καὶ δεινὰ προπαθὼν μετὰ ταῦτα ἀπεσφάγη. καὶ γὰρ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τὴν προτέραν ἐγεγαμήκει τόν τε Δροῦσον ὡς υἱὸν προσεποιεῖτο, ὅθενπερ καὶ πρότερον διὰ μίσους αὐτῷ ἦν.* Consul hic fuit a. 746. Libros scripsit de comparatione patris et Ciceronis, quos refutavit imperator Clau-

agitaret Pollionisque Asinii patris ferociam retineret. (13) post quae L. Arruntius haut multum discrepans a Galli oratione perinde offendit, quamquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira: sed divitem, promptum, artibus egregiis et pari fama publice, suspectabat. quippe Augustus supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent aut inpares vellent vel idem possent cuperentque, M'. Lepidum dixerat capacem sed aspernantem, Gallum Asinium avidum et minorem, L. Arruntium non indignum et, si casus daretur, ausurum. de prioribus consentitur, pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere; omnesque, praeter Lepidum, variis mox criminibus struente Tiberio circumventi sunt. etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere, Haterius cum dixisset «quousque patieris, Caesar, non adesse caput rei publicae?» Scaurus quia dixerat spem esse ex eo non inritas fore senatus preces, quod relationi consulum iure tribuniciae potestatis non intercessisset. in Haterium statim invectus est: Scaurum, cui inplacabilius irascebatur, silentio tramisit. fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum flexit paulatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. constat Haterium, cum

3. *quamquam*] *quam* M — 4. *publicae* M — 7. *M'*. Lipsius: *M.* M — 9. *CN.* M — 12. *perstrixere* M, littera *n* in margine addita. — 13. *caput* Rhenanus: *apud tē* M — 14. *sanatus* M — *praeces* M, sed *a* puncto notata. — 18. *rogori disineret* M.

dius. Plin. Epp. 7, 4. Sueton. Claud. 41. Gell. 17, 1. — *cui -- excusari*] constructio hoc uno loco obvia; nam apud Plinium Paneg. 57 *iam excusatus honoribus et expletus*, quem locum Nipperdey contulit, *honoribus* ablativus videtur esse, non dativus. — *addidit laudem de Augusto*] Docuit haud dubie Gallus, saluberrimum unius imperium Augusto regnante fuisse rei publicae; ut ea laude ad accipiendum idem imperium impelleretur Tiberius, quem huic muneri parem esse iis, quae et domi et militiae per tot annos egregie fecerit, vult probare. SCHMOLLER. — *M. Agrippae filia cet.*] Sueton. Tib. 7: *Agrippinam, M. Agrippa genitam, neptem Q. Caecilii* (T. Pomponii) *Attici, equitis Romani, ad quem sunt Ciceronis epistolae* (cf. ad Att. 3, 20, 1), *duxit uxorem sublatoque ex ea filio Druso dimittere ac Iuliam, Augusti filiam, confestim coactus est ducere.* Pleno nomine appellabatur *Vipsania Agrippina.* — *Asinii patris ferociam*] Vellei. 2, 86. Seneca de Ira 3, 23. Sueton. Octav. 43.

13. *L. Arruntius*] consul a. u. 759, filius L. Arruntii cos. a. 732. Auctore Dione 58, 27. a. 790. se interfecit ipse. Alteruter est L. Arruntius ille, quem Seneca Ep. 114. ut ineptum Sallustii imitatorem deridet. — *artibus egregiis*] Cf. 6, 7. 11, 6. — *M'. Lepidum*] cos. a. 764. Cf. 3, 22. 35. — *casus* i. e. opportunitas; cf. 11, 9. 12, 50. 13, 36. HALM. — *Cn. Pisonem*] Germanici inimicum. Cf. 2, 43. 55 cet. De eius interitu v. Ann. 3, 15. — *Q. Haterius*] Cf. Ann. 4, 61. — *Scaurus*] cos. suff. a. 774; cf. Inscr. Latt. n. 7419 d α. Eius interitus Ann. 6, 29. Cf. Sen. Suas. 2. Sen. de Ben. 4, 31. Dio 58, 24. — *caput rei publicae*] Hist. 1, 84 Otho senatum vocat *caput imperii.* Cf. Liv. 1, 17. — *relationi consulum*] consulibus de imperio ad Tiberium deferendo referentibus. Huius quidem relationis Tacitus nusquam aperte mentionem facit, sed ex ea haud dubie natae sunt preces patrum, quae c. 11. commemorantur. SCHM. — *fessusque clamore cet.*] Vellei. 2, 124, 2: *Una tamen veluti luctatio civitatis fuit, pugnantis cum Caesare senatus populique Romani, ut stationi paternae succederet, illius, ut potius aequalem civem quam eminentem liceret agere principem. tandem magis ratione quam honore victus est, cum quicquid tuendum non suscepisset, periturum videret, solique huic contigit paene diutius recusare principatum, quam ut occuparent eum, alii armis pugnaverant.* — *constat Haterium cet.*] Sueton. Tib. 27: *Adulationes adeo aversatus est, ut neminem senatorem*

deprecandi causa Palatium introisset ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius casu an manibus eius inpeditus prociderat. neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret eiusque curatissimis precibus protegeretur. (14) multa patrum et in Augustam adulatio. alii parentem, alii matrem patriae appellandam, plerique ut nomini Caesaris adscriberetur Iuliae filius censebant. ille moderandos feminarum honores dictitans, eademque se temperantia usurum in iis quae sibi tribuerentur, ceterum anxius invidia et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est, aramque adoptionis et alia huiuscemodi prohibuit. at Germanico Caesari proconsulare imperium petivit; missique legati qui deferrent, simul maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur. quo minus idem pro Druso postularetur, ea causa quod designatus consul Drusus praesensque erat. candidatos praeturae duo-

4. *eiusque* Lipsius: *etusque* M — *p̃cibus* M — 7. *censebat* M, littera *n* a correctore ultimae syllabae superscripta. — 8. *his* M — 14. *praedurae* M (*praeturae* margo).

torum nisi aut officii aut negotii causa ad lecticam suam admiserit, consularem vero, satisfacientem sibi ac per genua orare conantem ita suffugerit, ut caderet supinus. — *curatissimis*] ex quibus facile appareret, quantae curae ipsi esset Haterius. Comparativo *curatius* usus est Tacitus infra 2, 27. 14, 21. 16, 22; *excusatius* idem 3, 68. et Seneca de Ira 2, 32.

14. *alii parentem, alii matrem p.*] Dio 57,12: *πολλοὶ μὲν μητέρα αὐτὴν τῆς πατρίδος, πολλοὶ δέ καὶ γονέα προσαγορεύεσθαι γνώμην ἔδωκαν. Ἄλλοι καὶ τὸν Τιβέριον ἀπ' αὐτῆς ἐπικαλεῖσθαι ἐσηγήσαντο, ὅπως ὥσπερ οἱ Ἕλληνες πατρόθεν, οὕτω καὶ ἐκεῖνος μητρόθεν ὀνομάζηται.* Sueton. Tib. 50: *Tulit etiam perindigne, actum in senatu, ut titulis suis quasi Augusti ita et Liviae filius adiceretur. Quare non parentem patriae appellari, non ullum insignem honorem recipere publice passus est.* In nummis tamen coloniae ignotae audit *Augusta Mater Patriae* atque in aliis *Iulia Augusta genetrix orbis.* Akerman I. p. 141. — *Iuliae filius*] Etruscorum is erat mos, ut a matribus huius vel illius filii appellarentur, tam inauditus apud Romanos, ut, si accepisset, prope ridiculi aliquid habuisset. — *ne lictorem quidem*] quo tamen vulgo principum coniuges usae Vestalium exemplo, Claudii quidem Agrippina etiam duobus. Ann. 13, 2. Lips. Hoc tamen de cotidiano comitatu per urbem accipiendum: nam *ῥαβδοίχῳ χρῆσθαι ἐν ταῖς ἱερουργίαις αὐτῇ ἐπέτρεψαν.* Dio 56, 46. — *aram adoptionis*] in memoriam Liviae testamento ab Augusto adoptatae c. 8. Alii, ut videtur, minus recte cogitant etiam de Tiberii adoptione c. 3. Cf. *aram ultionis* 3, 18. *aram clementiae, aram amicitiae* 4, 74. — *proconsulare imperium*] Dio 56, 25 diserte proconsulare imperium illi tribuit anno 764, id est triennio ante. Sed intellegit, credo, proconsulare imperium perpetuum, quod inter titulos principatus. Ab eadem mente Nero 12, 41 curante Agrippina proconsulare imperium extra urbem habet et princeps iuventutis appellatur. Exemplum ab Augusto, cui decretum perpetuum proconsulare imperium (etiam intra pomerium) Dio tradit 53, 32. Lips. — *candidatos praeturae duodecim, numerum ab Augusto traditum*] Cf. imprimis Dio 56, 25. Eodem tamen auctore 58, 20. ipse Tiberius hoc ius iurandum non servavit. Anno enim 786. XV. praetores fuerunt; idque multis annis accidit, ut nonnunquam XVI, nonnunquam uno aut duobus pauciores fierent. — *obstrinxit se non excessurum*] Pronomen iungendum cum verbo *excessurum*; *obstrinxit* autem absolute positum est, ut 4, 31. 13, 11.

15. *tum primum*] in praetorum huius anni creatione. Cf. Adolph Schmidt *der Verfall der Volksrechte in Rom unter den ersten Kaisern in Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1844. I. p. 47. — *e campo comitia ad patres*] Conf. Ann. 14, 28: *comitia praetorum arbitrio senatus haberi solita.* Velleius 2, 124: *primum principalium eius operum fuit ordinatio comitiorum, quam manu sua scriptam divus Augustus reliquerat;* de quo sane dubitare licet; simulatio fuit vere Tiberiana. Tum

decim nominavit, numerum ab Augusto traditum; et hortante senatu ut augeret, iure iurando obstrinxit se non excessurum. (15) tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. neque populus ademptum ius questus est nisi inani rumore, et senatus largitionibus ac precibus sordidis exsolutus libens tenuit, moderante Tiberio ne plures quam quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. inter quae tribuni plebei petivere ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti fastis additi Augustales vocarentur. sed decreta pecunia ex aerario, utque per circum triumphali veste uterentur: curru vehi haut permissum. mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos iurisdictio evenisset.

(16) Hic rerum urbanarum status erat, cum Pannonicas legiones

3. *ecampo* iunctim M — 4. *feebant* M — 5. *quaestus* M — 6. *p̄cibus* M — 7. *ne praeturae plures* Nipperdey. — 11. *annū* M («*annua* vel *annuum*» margo); *annua eum* Kiessling; [*annum*] Nipperdey; *post annum* Haase.

ῥητορικωτέρως ib. 126: *summota e foro seditio, ambitio campo. — potissima arbitrio principis, quaedam tamen* cet.] Sueton. Oct. 56: *Quoties* (Augustus) *magistratuum comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circuibat, supplicabatque more solenni. Ferebat et ipse suffragium in tribubus, ut unus e populo. — quattuor candidatos*] praeturae, e quaestoribus designandos. Velleius 2, 124: *quo tempore mihi fratrique meo, c a n d i d a t i s C a e s a r i s, proxime a nobilissimis ac sacerdotalibus viris destinari praetoribus contigit.* Dio 58, 20 postquam dixit, quo modo Tiberius in designandis consulibus versatus esset, ita pergit: *τῶν δὲ δὴ καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς αἰτούντων ἐξελέγετο ὅσους ἤθελε καὶ σφᾶς ἐς τὸ συνέδριον ἐσέπεμπε, τοὺς μὲν συνιστὰς αὐτῷ (οἵπερ ὑπὸ πάντων ᾑροῦντο), τοὺς δὲ ἐπί τε τοῖς δικαιώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῷ τε κλήρῳ ποιούμενος. — Augustales*] Augustalia *(AVGVST.)* IV. Id. Octobr. memorantur in Kalendario Maffaeiorum (Inscr. L. II. p. 400), *LVDI AVG.* VII. Id. Oct. in Fastis Antiatinis (III. p. 284). Dio 54, 34: *τὰ δὲ δὴ Αὐγουστάλια, ἃ καὶ νῦν ἄγεται, τότε* (a. 743) *πρῶτον ἐκ δόγματος ἐτελέσθη.* «Vivo etiam Augusto ludos in eius honorem celebrari solitos tradunt Sueton. Oct. 57. Dio 51, 19 et 20. 54, 10. 26. 30. 34. 55, 6. 56, 29. [*AVGVSTI NATALIS. LVDI CIRC.* IX. Kal. Oct. Inscr. Latt. II. p. 398.] Nunc vero tribuni petunt, ut ludi illi et post viri mortem continuentur et tamquam deo consecrati, fastis additi, quotannis celebrentur. Hinc etiam Dio 56, 46, postquam retulit alia in honorem divi Augusti constituta, addit decretum esse, *ὅπως τὰ Αὐγουστάλια οἱ δήμαρχοι, ὡς καὶ ἱεροπρεπεῖς ὄντες, διατιθῶσι. Καὶ οἱ μὲν τὰ ἄλλα, ὥσπερ εἰώθει γίγνεσθαι, ἔπραξαν, καὶ γὰρ τῇ ἐσθῆτι τῇ ἐπινικίᾳ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐχρήσαντο, οὐ μέντοι καὶ τοῦ ἅρματος ἐπέβησαν.*» Walther. Novos designari ludos in honorem memoriamque Augusti edendos indicatur verbis *fastis additi* et c. 54: *tunc primum coepti.* Hinc recte dictum *vocarentur*, non pro *vocantur*, ut similia in oratione obliqua. Ruperti. — *decreta pecunia ex aerario*] ne, si proprio sumptu ederent ludos, nimium favorem apud populum sibi conciliarent. — *curru vehi haut permissum*] ne tribuni pl. aequarentur praetoribus, de quibus cf. Iuven. 10, 36. 11, 191. Plinius N. H. 34, § 20: *non vetus et bigarum celebratio in iis, qui praetura functi curru vecti essent per circum. — celebratio annua*] Ann. 11, 22: *spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum.* 14, 12: *utque Quinquatrus, quibus apertae insidiae essent, ludis annuis celebrarerentur. Annui ludi* distinguuntur a quinquennalibus et decennalibus. — *evenisset*] (sorte) obvenisset, quod verbum hac in re frequentius est. Cf. Ann. 3, 33. 4, 56. Agric. 6.

16. *Pannonicas legiones* cet.] Dio 57, 4: *ἐθορύβησαν καὶ οἱ ἐν Παννονίᾳ στρατιῶται, ἐπειδὴ τάχιστα τῆς τοῦ Αὐγούστου μεταλλαγῆς ᾔσθοντο, καὶ συνελθόντες εἰς ἓν τεῖχος καὶ ἐκεῖνο κρατυνάμενοι πολλὰ καὶ στασιαστικὰ ἔπραξαν.* Cf. Sueton. Tib.

seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum et ex civili bello spem praemiorum ostendebat. castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Iunio Blaeso; qui fine Augusti et initiis Tiberii auditis ob iustitium aut gaudium intermiserat solita munia. eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax lingua et miscere coetus histrionali studio doctus. is imperitos animos, et quaenam post Augustum militiae conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis conloquiis aut flexo in vesperam die, et dilapsis melioribus deterrimum quemque congregare. (17) postremo promptis iam et aliis seditionis ministris velut contionabundus interrogabat, cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum servorum oboedirent. quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus

1. *sedicio* M — 4. *iusticium* M — *aut gaudium* delenda censuit Muretus. — 11. *dilapsis* Muretus: *delapsis* M — 13. *conditionabundus* M (*contionabundus* margo).

25. Vellei. 2, 125. — *tres simul legiones*] octava *(Augusta)*, nona *(Hispana)*, quinta decima *(Apollinaris)*. Cf. c. 23 et 30. — *Iunio Blaeso*] legato pro praetore, c. 18, cui postea Imperatoris vocabulum postremum concessit Tiberius, Ann. 3, 74. Erat Seiani avunculus. Praenomen *Q.* exhibent inscriptiones Or. n. 6442 et 7212, ex quibus apparet eum consulem fuisse a. 763 cum Ser. Cornelio Lentulo Maluginense. — *ob iustitium aut gaudium*] Intermissorum munium duae causae erant, altera iustitium (*ob amissum Augustum* c. 50) indictum, altera gaudium ob successionem Tiberii. — *eo principio* cet.] id erat principium, quo miles lascivire coepit. Cf. 4, 52: *quo initio.* Agr. 18: *eoque initio.* — *dux olim theatralium operarum*] Intelligendi sunt homines mercede conducti ab histrionibus vel potius a certorum histrionum fautoribus divitibus, ut huic vel illi plausum concitarent (quos hodierni Galli vocant *claqueurs*), eius vero aemulos et fautores exploderent, immo, si res posceret, lapidibus et subselliorum fragminibus (Sueton. Ner. 26.) actores scaenicos tuerentur contra diversarum partium asseclas. Cf. c. 77. 11, 13. 13, 23. Sueton. Tiber. 37 (ubi duces theatralium operarum *capita factionum* nominantur). Plaut. Prol. Amph. 64 sqq. Plin. Epist. 7, 24, 7: *at Hercule alienissimi homines in honorem Quadratillae per adulationis officium in theatrum cursitabant, exsultabant, plaudebant, mirabantur; qui nunc exiguissima legata, theatralis operae corollarium, accipient ab herede, qui non spectabat.* Contra actores, maxime pantomimi, ipsi intelligendi sunt apud Sueton. Aug. 43: *ad scaenicas quoque -- operas etiam equitibus Romanis aliquando usus est,* et in marmore Spoletino apud Grut. 467, 7: *OPERAE VETERES A SCAENA.* — *histrionali studio doctus*] iam diu assuetus factionibus theatralibus concitandis ac regendis.

17. *paucis*] sexagenis per singulas legiones. — *paucioribus*] senis. — *nisi -- adirent*] Dio 57, 4: *ἐν γὰρ τῇ μεταβολῇ τῆς ἀρχῆς πάνθ' ὅσα ἐπεθύμουν ἢ αὐτὸν ἐκφοβήσαντες ἢ καὶ ἄλλῳ τινὶ τὸ κράτος δόντες καταπράξειν ἤλπιζον.* — *tricena aut quadragena stipendia*] Cf. c. 35. — *apud vexillum tendentes*] id est, in castris sub tentoriis degentes, ut Hist. 1, 31: *tendere extra vallum.* c. 55: *isdem hibernis tendentes.* c. 59: *Lugduni tendentibus.* — *alio vocabulo*] Nominabantur *vexillarii* vel accuratius *vexilla veteranorum.* Cf. 1, 26. 36—39. 3, 21: *vexillum veteranorum non amplius quingenti.* Iidem *veterani e praetorio* vocantur Hist. 2, 11. Gravioribus autem militiae muneribus veluti vallum muniendi, pabulandi, aquandi cet. exempti erant (*retineri sub vexillo ceterorum inmunes nisi propulsandi hostis* 1, 36), unde per hyperbolam accipienda sunt verba *eosdem labores.* Sueton. Tib. 48: *missiones veteranorum rarissimas fecit, ex senio mortem, ex morte compendium captans.* — *vita superaverit*] Caes. B. G. 6, 19: *uter eorum*

vel armis adirent? satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent. ne dimissis quidem finem esse militiae, sed aput vexillum tendentes alio vocabulo eosdem labores perferre. ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant. enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus animam et corpus aestimari; hinc vestem arma tentoria, hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. at Hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. nec aliut levamentum quam si certis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios mererent, sextus decumus stipendii annus finem adferret; ne ultra sub vexillis tenerentur, set isdem in castris praemium pecunia solveretur. an praetorias cohortes, quae binos denarios

4. *tendentes* Iac. Gronovius: *t* (in fine versus, sed ita, ut post hanc litteram spatium vacuum duabus litteris relictum sit) *tentes* M; *retentos* Beroaldus. — 5. *causus* M, sed priore *u* puncto notata eodem atramento. — 9. *at*] *ad* M — 13. *adferet* M.

vita superarit. — *trahi adhuc diversas in terras*] Ann. 4, 46: *fore ut -- diversas in terras traherentur.* — *uligines paludum vel inculta montium*] Similis querela de Sullanis agrorum divisionibus est ap. Sallustium in oratione Lepidi: *egregia scilicet mercede, cum relegati in paludes et silvas contumeliam atque invidiam suam, praemia penes paucos intellegerent.* — *vestem arma tentoria*] Ex verbo *redimi* per zeugma huc adsciscendum *emi*. Cf. 15, 11: *peditum si quis integer longinqua et avia* (petivere), *vulnerati castra repetivere.* «Polyb. 6, 39: *τοῖς Ῥωμαίοις τοῦ τε σίτου καὶ τῆς ἐσθῆτος κἄν τινος ὅπλου προσδεηθῶσι, πάντων τούτων ὁ ταμίας τὴν τεταγμένην τιμὴν ἐκ τῶν ὀψωνίων ὑπολογίζεται.* Quo tamen incommodo milites liberati sunt per C. Gracchi legem de militibus, quae ferebat: *uti praeter stipendium militibus vestes quoque gratuito ex aerario darentur.* Plut. in Graccho p. 837. Ex Taciti loco discimus, quaedam de Gracchi lege esse abrogata postea, ut ex stipendio aliquid detraheretur pro vestibus cet.» Walth. — *saevitiam centurionum -- redimi*] Hist. 1, 46: *locupletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari, donec vacationem emeret.* — *exercitas*] laborum plenas. — *ut singulos denarios* cet.] Infra (c. 26) milites postulant *ut denarius diurnum stipendium foret*, et paulo ante dux seditionis questus est, *denis in diem assibus animam et corpus* (militis) *aestimari.* Nimirum quamdiu singulis assibus militi numerabatur stipendium, decem asses integer denarius fuit, licet denarius a. 537 non denos asses, sed denos et senos pretio aequaret. Plinius 33, 13 (§ 45): *Postea Hannibale urguente, Q. Fabio Maxumo dictatore, asses unciales facti placuitque denarium sedecim assibus permutari. In militari tamen stipendio semper denarius pro denis assibus datus est.* Sed postea quam Iulius Caesar militare stipendium a quinis in diem assibus auxit ad denos, desiit vetus illa stipendii computandi ratio, milesque quotidie decem quidem asses accepit, sed eos, quorum sedecim denarium efficerent et quattuor sestertium. Vides igitur, quid intersit inter decem asses et denarium, intelligis etiam Suetonii de Iulio Caesare verba (c. 26), *legionibus stipendium in perpetuum duplicavit*, non accurate dicta esse. Ritter. — *sextus decumus stip. annus*] uti sane constituerat Augustus a. u. 741. Dio 54, 25: *ἦν δὲ ὅ τε ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν τοῖς μὲν δορυφόροις δώδεκα, τοῖς δ' ἄλλοις ἑκκαίδεκα.* Idem 57, 4: *οὔθ' ὑπὲρ ἑκκαίδεκα ἔτη στρατεύεσθαι ἤθελον καὶ δραχμὴν ἡμερησίαν φέρειν τά τε ἆθλα εὐθὺς αὐτοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ λαμβάνειν ἠξίουν.* — *binos denarios*] Si Dionis 53, 11. verba vera, non binos denarios meriti praetoriani, sed tantum XX. asses. Nam ait: *τοῖς δορυφορήσουσιν αὐτὸν διπλάσιον τὸν μισθὸν τοῦ τοῖς ἄλλοις στρατιώταις διδομένου ψηφισθῆναι διεπράξαντο (οἱ βουλευταί).* Si, inquam, duplum quod ceteris militibus datum praetorianis, constat

acceperint, quae post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen aput horridas gentes e contuberniis hostem aspici. (18) adstrepebat vulgus, diversis incitamentis, hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. postremo eo furoris venere ut tres legiones miscere in unam agitaverint. depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio vertunt, atque una tres aquilas et signa cohortium locant. simul congerunt caespites, exstruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. properantibus Blaesus advenit, increpabatque ac retinebat singulos, clamitans «mea potius caede imbuite manus: leviore flagitio legatum interficietis quam ab imperatore desciscitis. aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus paenitentiam adcelerabo.» (19) aggerabatur nihilo minus caespes, iamque pectori eius usque adcreverat, cum tandem pervicacia victi inceptum omisere. Blaesus multa dicendi arte non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda ait, neque veteres ab imperatoribus priscis neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse, et parum in tempore incipientes principis curas onerari. si tamen tenderent in pace temptare quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint, cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae vim meditentur? decernerent legatos, seque coram mandata darent. adclamavere, ut filius Blaesi

1. *accepit* M (*acceperint* margo); *acciperent* Faërnus. — *operantibus* I. Fr. Gronovius. — 12. *incolomis* superscr. *u* M — *iugulatur* M — 13. *aggerabatur* Walther (coll. c. 61 et 63): *aggerebatur* M; sed offendit assimilatio *agg.* inter verba *adcelerabo* et *adcreverat.* Cf. c. 35. 2, 57. 3, 62. — 14. *pectori eius usque* Bezzenberger: *pectori eiusque* M (*pectori usque* margo) — *peruicatia* M — *victa* Bezzenbergeri coniectura ab ipso iam reiecta, ab Haasio recepta. — 16. *desideria - - ferenda* pr. M; utrique autem *a*, litterae *u* aliquatenus simili, alio atramento superductae sunt lineolae, ut del Furia legerit *desideriū* • *- ferendū.*

invidiosam orationem esse nebulonis Percennii de duobus denariis, et augendae rei. Lips. — *acceperint*] ad id tempus refertur (a. u. 727), quo factum illud senatus consultum, cuius mentionem facit Dio; multo igitur melius perfectum quam aliorum *acciperent.* — *post sedecim annos*] Dio 55, 23: *ἐψηφίσθη* (a. 758) *τοῖς μὲν ἐκ τοῦ δορυφορικοῦ πεντακισχιλίας δραχμάς* (vicena milia nummum), *ἐπειδὰν ἑκκαίδεκα ἔτη, τοῖς δὲ ἑτέροις τρισχιλίας* (duodena m. n.), *ἐπειδὰν εἴκοσι στρατεύσωνται, δίδοσθαι.* — *urbanas excubias*] vocabulum in hominis seditiosi ore satis invidiosum: «omnis et laboris et periculi immunes.»

18. *verberum notas - - exprobrantes*] Cf. c. 35: *cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant.* — *eo furoris*] Etenim hoc Romanis legibus institutisque omnibus prorsus repugnabat. — *eum honorem*] ut legioni ex tribus miscendae suae legionis nomen inderetur, ut suae legionis retineretur aquila, ut e sua legione dux crearetur, et similia. — *signa cohortium*] hic et Hist. 1, 44, ut infra c. 34. memorantur *vexilla cohortium.* Sic *SIGNIFER COHORTIS* est Inscrr. Or. n. 3483; at vero etiam *SIGNIFER IN* 7 (centuria) ap. Grut. 1109, 10. — *congerunt caespites*] ad exstruendum tribunal; nimirum evidentiae causa eandem actionem in duas, ut ita dicam, diducit. Prope tribunal autem aquilae et signa locabantur. — *sedes*] locus, quo conveniendum esset militibus ad contiones habendas atque ad deliberandum inter se, ubi opus esset.

19. *eius*] Blaesi. «Blaesus caespite se obrui passurus potius, quam ut fidem exueret, eo ipso loco constitit, ubi caespes aggerabatur. Qui cum iam pectori mortem imminentem non paventis usque accrevisset, pervicacia (Blaesi) insigni victi milites (Liv. 7, 18: *victae perseverantia consulum plebis*

tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sedecim annis: cetera mandaturos, ubi prima provenissent. profecto iuvene modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa quae per modestiam non obtinuissent. (20) interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt, direptisque proximis vicis ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones inrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur, praecipua in Aufidienum Rufum praefectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret. quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eo immitior quia toleraverat. (21) horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumiecta populabantur. Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum adfici verberibus, claudi carcere iubet: nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque manipularium parebatur. illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque cuius manipularis erat, cohortem, legionem, eadem omnibus imminere clamitantes. simul probra in legatum cumulant, caelum ac deos obtestantur, nihil reliqui faciunt quo minus invidiam misericordiam, metum et iras permoverent. adcurritur ab universis, et

1. *ab*] *ad* M — 4. *expraessa* M — 6. *itenera* M — 7. *accipere* M, litterae *i* superscripta *e*. Cf. 2, 2. — 13. *centuro* M, superscr. *i* a sec. m. — 14. *uetus* Lipsius: *intus* M (*invictus* margo); *intentus* Heinsius; *attentus* Rhenanus. — *tolleraverat* M — 20. *cuius quisque* Bezzenberger.

inceptum omisere.» Bezzenb. — *desideria militum*] C. 26: *desideria legionum.* — *parum in tempore*] οὐκ ἐν καιρῷ. — *provenissent*] i. q. successissent. Cf. Hist. 2, 16. 4, 18. Ovid. Trist. 1, 1, 39: *Carmina proveniunt animo deducta sereno.*

20. *Nauportum missi*] Nauportus est oppidum in Pannonia superiore, h. *Laybach,* Carniolae *(Krain)* caput. Vellei. 2, 110: *pars petere Italiam decreverat, iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio.* — *convellunt*] e solo, ubi fixa erant, evellunt, quippe redituri in castra. — *municipii instar*] Cf. Hist. 1, 67: *direptus longa pace in modum municipii extructus locus.* 4, 22: *opera haud procul castris in modum municipii extructa.* — *vehiculo*] quo abeuntes comitari voluerat; nota hoc, honestiores militum vehiculis tunc in itinere usos esse. — *vetus operis ac laboris*] per multos iam annos industriae militari ac laboribus assuetus. Cf. 6, 12: *scientiae caerimoniarumque vetus.* 6, 44: *vetus regnandi.* Hist. 4, 20: *veteres militiae.* 4, 76: *veterem expertumque belli* (militem). Inscr. Lambaesitana Or. n. 7416 λ: *BELLI VETVS.* De praefecto castrorum Vegetius 2, 10: *Is post longam probatamque militiam peritissimus omnium legebatur.*

21. *nam etiam tum - - parebatur*] Haec non ita dicta sunt, quasi centuriones et optimus quisque manipularium furore rebellium mox ipsi correpti sint, sed parebatur ab iis, quia etiamnum iussa ducis exsequi poterant, mox autem a lymphatis militibus spreti ac verberibus petiti saluti suae consulere fugiendo coacti sunt. Ritter. — *permoverent*] impetuose moverent, non solum de hominibus, sed etiam de affectibus, ut Quintil. 12, 10, 36: *permovendi omnes affectus erunt.* Ann. 3, 23: *tantum misericordiae permovit.* 16, 32: *quantum misericordiae saevitia accusationis*

carcere effracto solvunt vincula, desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent. (22) flagrantior inde vis, plures seditioni duces. et Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blaesi adlevatus circumstantium umeris, aput turbatos et quid pararet intentos «vos quidem», inquit, «his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem, missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. responde, Blaese, ubi cadaver abieceris. ne hostes quidem sepultura invident. cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari iube, dum interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.» (23) incendebat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans. mox disiectis quorum per umeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus tantum consternationis invidiaeque concivit, ut pars militum gladiatores qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. ac ni propere neque corpus ullum reperiri, et servos adhibitis cruciatibus abnuere caedem, neque illi fuisse umquam fratrem pernotuisset, haut multum ab exitio legati aberant. tribunos tamen ac praefectum castrorum extrusere: sarcinae fugientium direptae; et centurio Lucilius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum «cedo alteram» indiderant, quia fracta vite in tergo militis alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. ceteros latebrae texere, uno retento Clemente

5. *misserimis* (priore *s* puncto notata) M — *redidistis* M — 8. *abet* M — 9. *ablegeris* M (*abieceris* margo). Cf. Baiterum ad Ciceronis vol. II. p. 495, 22. — 12. *hi* Muretus: *ii* M — *incendebat* Rhenanus: *incedebat* M — 16. *vincerent* pr. M — 17. *repperiri* M — 21. *caedo* M — 22. *facta uitae* M (*fracta vite* margo).

permoverat. — *sibi iam miscent*] «eo usque provecti sunt, ut sibi miscerent.»

22. *communibus*] Pannonico et Germanico exercitui. — *gladiatores*] Praesides provinciarum, etiam duces in stativis gladiatores alebant ad ludos edendos. — *ubi*] Ubi significatio *in loco* et *in locum* concurrit, ut h. l., et *ubi* et *quo* poni potest; non cum sola est significatio *in locum,* sed ibi necessario *quo* dicitur. Ern. Cf. Sueton. Ner. 48: *abiecti in via cadaveris.* Galb. 20: *eo loco, ubi iussu Galbae animadversum in patronum suum fuerat, abiecit.* — *sepultura invident*] Germ. 33: *ne spectaculo quidem proelii invidere* (nobis). Quintil. 9, 3, 1: *si antiquum sermonem nostro comparemus, paene iam quicquid loquimur figura est, ut h a c r e i n v i d e r e, non, ut omnes veteres et Cicero praecipue, h a n c r e m.* Lucan. 7, 798: *Invidet igne rogi.* Plin. Epp. 1, 10, 12: *neque -- invideo aliis bono.* 2, 10, 2: *quousque et tibi et nobis invidebis, tibi maxima laude, nobis voluptate?* 2, 20, 8: *quid invidetis bona morte?* 3, 8, 2: *huic pietatis titulis invidere.*

23. *incendebat haec*] «his ardorem et vim addebat.» Cf. c. 69: *accendebat haec onerabatque Seianus.* — *militaribus facetiis*] Aliud moris huius militaris exemplum legitur in Vopisci Aureliano 6: *huic signum* (ut hic *vocabulum, Uebername, sobriquet*) *exercitus apposuerat «manus ad ferrum».* — *fracta vite in tergo*] In militia cives Romani verberabantur vitibus, ceteri fustibus. Livii Epit. 57. de Scipione ad Numantiam: *quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus, si extraneus, fustibus cecidit.* Plin. N. H. 14, § 19: *Quid quod inserta castris summam rerum imperiumque continet centurionum in manu vitis, et opimo praemio tardos ordines ad lentas perducit aquilas*

Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. quin ipsae inter se legiones octava et quinta decima ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum illa morti deposcit, quintadecumani tuentur, ni miles nonanus preces et adversum aspernantis minas interiecisset.

(24) Haec audita quamquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum. et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. additur magna pars praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant; simul praetorii praefectus Aelius Seianus, collega Straboni patri suo datus, magna aput Tiberium auctoritate, rector iuveni et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium, obviae fuere legiones, non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed inluvie deformi et vultu, quamquam maestitiam imitarentur, contumaciae propiores. (25) postquam vallum introiit, portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. stabat Drusus, silentium manu poscens. illi quotiens oculos ad multitudinem rettulerant, vocibus truculentis strepere, rursum viso Caesare trepidare; murmur incertum, atrox clamor et repente quies; diversis animorum motibus pavebant terrebantque. tandem interrupto tumultu litteras patris recitat, in quis perscriptum erat praecipuam ipsi fortissi-

4. *praeces* M, *a* puncto notata. — 8. *duabus quę* M — 10. *dum* M (*tum* margo) — 11. *seinanus* M, priore *n* puncto notata. — 16. *propi**ores* e rasura M — 17. *introiit* Lipsius: *introit* M (*introiit* in codice scriptum est 15, 64. *iniit* 1, 74. 2, 53. *obiit* 1, 53. 4, 71. 6, 27.) — 20. *rettulerant* Beroaldus: *sedtulerant* M — 23. *praecipum* (ab alia manu corr. in *praecipuam*) M.

atque etiam in delictis poenam ipsam honorat? Pichena. — *cognomento*] ludibrii causa a militibus indito. — *Sirpicum*] vocabulum linguae rusticae videtur, origine et significatione ignota.

24. *nullis satis certis mandatis*] Cum his homoeoteleutis cf. 15, 40: *ignis, patulis magis urbis locis.* — *qui tum custodes imperatori aderant*] Recepit ergo rursus Germanos custodes Tiberius, destitutos post cladem Varianam ab Augusto. Suet. Oct. 49. Lips. Nisi vero potius, cum hic de initiis Tiberii agatur, statuendum est eos rursus ascitos esse ab ipso Augusto. Constabant autem maxime e Batavis, qui omnes erant aut servi aut liberti aut novi cives. Cf. Marini *Atti* II. p. 472. — *et ceteris -- ostentator*] cui demandatum erat, ut ostenderet militibus (ex urbe missis), quibus praeerat, pericula (poenas), si officio defuturi, praemia, si officium religiose exsecuturi essent. — *insignibus*] militaribus coronis, torquibus, phaleris, hastis puris, quae omnia saepe memorantur in Inscriptionibus. Seneca de Benef. 1, 5: *Imperator aliquem torquibus, murali et civica donat: quid habet per se corona pretiosum? -- Nihil horum honor est, sed honoris* i n s i g n e. Cf. Ann. 15, 16: *Corbulo cum suis copiis -- non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret.* 15, 29: *magna utrimque specie, inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum in modum templi.*

25. *clamor et repente quies*] Huic sententiae Silianum illud plane geminum est 10, 396: *Clamor saepe repens et saepe silentia fixis In tellurem oculis*; clamor autem, cum terrerent, quies, cum timerent. Lips. —

marum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset; ubi primum a luctu requiesset animus, acturum aput patres de postulatis eorum; misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet quae statim tribui possent; cetera senatui servanda, quem neque gratiae neque severitatis expertem haberi par esset. (26) responsum est a contione mandata Clementi centurioni quae perferret. is orditur de missione a sedecim annis, de praemiis finitae militiae; ut denarius diurnum stipendium foret; ne veterani sub vexillo haberentur. ad ea Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur. cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia? at Hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum rettulisse. numquamne ad se nisi filios familiarum venturos? novum id plane quod imperator sola militis commoda ad senatum reiciat. eundem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut proelia indicantur. an praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse? (27) postremo deserunt tribunal, ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesaris occurreret, manus intentantes, causam discordiae et initium armorum, maxime infensi Cn. Lentulo, quod is ante alios aetate et gloria belli firmare

3. *quę* (non *que*) M — *tribue* ab eadem m. corr. in *tribui* M — 5. *contentione* M (*contione* margo) — 6. *orditur dimisione* M (margo pro *di* habet *de*) — *sedecim* corr. in *sexdecim* M — 12. *fustrari* M (*frustrari* margo) — 13. *retulisse* M, duplici *t* superscripta a correctore. — *ad se nisi* Lipsius: *nisi ad se* M. Cf. c. 65, ubi M a prima manu habet *aduersum ferri* pro *ferri aduersum* — 15. *praelia* M — *indicantur* litteris *ca* correctis in rasura M — 17. *occurrerat* Muretus. — 18. *discordie* M — 19. *CN.* M.

quem neque gratiae cet.] «quem tam de gratia (concedendis) quam de severitate (reiiciendis postulatis militum) in consilium adhiberi et decernere aequum esset.» Duebn.

26. *at Hercule*] Hand Tursell. I. p. 437: «Tacitus hac dictione utitur ad confirmandam veritatem rei, quae mira aut magna videri possit. Nec male Wolfius ad h. l. comparat *sane*» (recte addens: sed illud maiore cum vi:) «in eo tamen errat, quod alios scriptores ita locutos esse negat.» — *filios familiarum*] Manifestum est milites satis arroganter exegisse, ut principes ipsi, non eorum filii dumtaxat, in castra venirent ad res componendas. Acerbitas autem quaedam inest in ipso v. *filios familiarum*; hi enim *sunt in aliena* (patria) *potestate, non sui iuris.* Digest. 1, 6, 4. Qui ordinem verborum, qui est in codice, retinent, interpretantur vel «nullone tempore venturos nisi ad se venirent?» vel «numquamne aliud quicquam futurum nisi ad se filios familiarum venturos?» utrumque perdure. — *dominis*] invidiosum etiam tunc vocabulum. Sueton. Octav. 53: *domini appellationem ut maledictum et opprobrium semper exhorruit* (Augustus). Tib. 27: *dominus appellatus a quodam denuntiavit ne se amplius contumeliae causa nominaret.*

27. *manus intentantes*] ad verbera porrigentes minandi ac terrendi causa, ut est Hist. 1, 69: *tela ac manus in ora legatorum intentant.* 4, 41: *nec destitit senatus manus intentare Voculae, donec curia excederet.* — *causam discordiae*] De accusativo ad totam enuntiationem praegressam, non ad singula nomina, apposito conf. 2, 64: *immittere latronum globos, excindere castella, causas bello.* Hist. 1, 44: *omnesque conquiri et interfici iussit -- munimentum ad praesens, in posterum ultionem.* — *initium armorum*] Liv. 4, 9: *quorum* (armorum) *causae atque initium.* — *Cn. Lentulo*] Vide Ann. 4, 44. Consul fuerat iam a. 753 et de Gaetulis triumpharat. — *ante alios*] «aliis praestans aetate et gloria bellica.» Wolf. Hist. 5, 12: *muri, labore et opere ante alios.* Alii iunxerunt, *ante alios --*

Drusum credebatur et illa militiae flagitia primus aspernari. nec multo post digredientem cum Caesare, ac provisu periculi hiberna castra repetentem, circumsistunt, rogitantes quo pergeret, ad imperatorem an ad patres, ut illic quoque commodis legionum adversaretur. simul ingruunt, saxa iaciunt. iamque lapidis ictu cruentus et exitii certus adcursu multitudinis quae cum Druso advenerat protectus est. (28) noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro plena caelo visa languescere. id miles rationis ignarus omen praesentium accepit, suis laboribus defectionem sideris adsimulans, prospereque cessura quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur. igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere; prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes offecere visui creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos lamentantur. utendum inclinatione ea Caesar et quae casus obtulerat in sapientiam vertenda ratus circumiri tentoria iubet. accitur centurio Clemens, et si alii bonis artibus grati in vulgus. hi vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. «quous-

2. *eum* M (*cum* margo) — 5. *exitu* in M legisse videtur qui margini adscripsit *exitii* — 7. *claro plena* Weissenborn: *clamore pena* M; *clariore plena* Salinerius; *claro repente* Lipsius. — 8. *suis* Freinshemius: *a* (margo *ac*) *suis* M — 9. *quae pergerent* M (*gererent* et *peragerent* margo); *ad quae pergerent* Orellius; *quo pergerent* Heinsius; *quae agerent* Davisius; *quae pararent* Raim. Seyffert; *quae peterent* Ritter; *cessurum qua pergerent* Nipperdey. — 11. *spelndidor* (sic) M — 14. *loborem* M — *potandi* M (*portendi* margo) — *aversari* Rhenanus: *aduersari* M — 17. *hi* Weikert: *in* M; *ii* Lipsius.

firmare. — *militiae flagitia*] seditionis turbas militem dedecorantes.

28. *luna -- languescere*] Eclipsis haec, apud chronologos celebris, incidit in V. Kal. Octobr. initio hor. 3, 18′, 32″, fine h. 7, 6′, 32″, certa testis incipientis principatus Tiberii. Wolf. — *claro plena caelo*] Cf. Cic. de Rep. 1, 15: *perturbari exercitum nostrum religione et metu, quod serena nocte subito candens et plena luna defecisset.* In lectione *claro repente caelo,* quam plerique secuti sunt, adv. *repente* pravam sedem obtinet, cum non subita caeli claritudo, sed lunae subita defectio milites terreret. — *prospereque cessura*] Ut verbis proxime praecedentibus exprimitur, quid milites et existimarint et inter se sermocinati sint, ita haec quoque eorum sensus dictaque per βραχυλογίαν significant. — *quae pergerent*] Quicquid de sinceritate huius lectionis iudicas, verborum sententia haec est: «quae inciperent.» Halmius contulit Verg. Ecl. 6, 13: *pergite Pierides.* Alii verbo *pergere* accusativum pronominis eodem modo additum putant, quo frequenter cum substantivo *iter* iunctum est; cf. 3, 66. 4, 20. 15, 27. Hist. 3, 68. — *aeris sono -- strepere*] quo strepitu incantationis vim, qua teneri lunam opinabantur, tolli putabant. Liv. 25, 6: *aeris crepitu, qualis in defectu lunae silenti nocte cieri solet.* Plin. N. H. 2, § 54: *misera hominum mente in defectibus scelera aut mortem aliquam siderum pavente, -- at in luna veneficia arguente mortalitate et ob id crepitu dissono auxiliante.* Iuven. 6, 441 de garrula: *una laboranti poterit succurrere lunae.* Eum morem ne Christianos quidem desiisse docet Lipsius ex Maximi Taurinensis homilia de defectu lunae: *cum requirerem, quid sibi clamor hic vellet, dixerunt mihi, quod laboranti lunae vestra vociferatio subveniret et defectum eius suis clamoribus adiuvaret.* — *quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda*] Germ. 36: *Chattis victoribus fortuna in sapientiam cessit.* — *vigiliis, stationibus, custodiis portarum*] *Vigiliae* in re castrensi sunt quae noctis tempore speculantur circumeundo, rectene se habeant omnia in castris

que filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis imperium populi Romani capessent? quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad paenitentiam sumus? tarda sunt quae in commune expostulantur: privatim gratiam statim mereare, statim recipias.» commotis per haec mentibus et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. tum redire paulatim amor obsequii: omittunt portas, signa unum in locum principio seditionis congregata suas in sedes referunt. (29) Drusus orto die et vocata contione, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita incusat priora, probat praesentia; negat se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet. orantibus rursum idem Blaesus et L. Apronius, eques Romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius, primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. certatum inde sententiis, cum alii opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem censerent, alii fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum; terrere, ni paveant; ubi pertimuerint, inpune contemni; dum superstitio urgeat, adiciendos ex duce metus sublatis seditionis auctoribus. promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos, alii corpora extra vallum abiecta ostentui. (30) tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti; et pars, extra castra palantes,

1. *per CENNIONI* M (*Percennione* margo) — 4. *quiin* M priore *i* deleta. — 5. *que* M — 7. *auerterano* (sic) M — 10. *contentione* M (*contione* margo) — 14. *aponius* (superscr. littera *r*) M — *aeques* M (littera *a* puncto notata) — 16. *operiendos* M — *primulcendum* M — 20. *ingnum* M (*ingenium* margo).

et extra *(Patrouillen)*. *Stationes* sunt globi militum tam in castris quam non procul ab iis per intervalla custodiendi causa tendentes *(Wachtposten)*. Species stationum ipsae *custodiae portarum* sunt, quae aditus in portis castrorum observant tuenturque. Cf. 1, 25: *portas stationibus* (custodiis portarum) *firmant*. 1, 32: *vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur*. 11, 18: *stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia*. 13, 35: *veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent*. Ritter.

29. *orantibus*] cum orarent, ut scriberet patri. — *idem Blaesus*] qui antea missus erat; cf. c. 19. — *e cohorte*] scil. amicorum et comitum, ut Ann. 3, 13. 6, 9. Hor. Epp. 1, 8, 14: *ut placeat iuveni percontare atque cohorti*. Sueton. Tib. 46. Doed. Hoc sensu primum repperi apud Cic. ad Q. Fr. 1, 1, 4. et Catull. 28, 1. — *Iustus Catonius*] postea praefectus praetorio, imperante Claudio, et Messalinae fraude interfectus a. 796. Dio 60, 18. Sen. Lud. 13, 5. — *ex duce metus*] Dictio est, quam amat Tacitus. Ita 2, 38. 11, 20. Agr. 16. A Sallustio sumpsit (de rep. ad Caes. c. 1 extr.): *neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum formido ex multis recidat*. Lips. — *promptum ad asp. ingenium*] C. 76: *Drusus quamquam vili sanguine nimis gaudens*. Dio. 57, 13: *Δρούσῳ, ἀσελγεστάτῳ καὶ ὠμοτάτῳ*. Cf. Ann. 4, 3. — *extra vallum*] Ut in oppidis animadversiones extra muros, sic et in castris extra vallum. Ideo corpora hic abiecta in eum locum, qui fuit extra portam decumanam, a castrorum tergo, uti ex Vegetio discas 1, 23. Seneca de Ira 1, 16: *damnatus extra vallum deductus est, et iam cervicem porrigebat, cum subito apparuit commilito ille*. Lips. — *ostentui*] poenae exemplo ceteris seditiosis imminentis.

30. *tutari signa*] recta habere et defixa servare in principiis. — *Rapta subitis signa turbinibus* in Crassi expeditione Parthica pro diro omine habebantur, Flor. 3, 11, 3.,

a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi; quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. auxerat militum curas praematura hiemps, imbribus continuis adeoque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur. durabat et formido caelestis irae, nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliut malorum levamentum quam si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur. primum octava, dein quinta decuma legio rediere. nonanus opperiendas Tiberii epistulas clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte praevenit. et Drusus non expectato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in urbem rediit.

(31) Isdem ferme diebus isdem causis Germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentius, et magna spe fore ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret daretque se legionibus vi sua cuncta tracturis. duo aput ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Caecina curabat. regimen summae rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unetvicesimanis quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus: nam isdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium

3. *adeo quę* M (*que* margo) — 4. *reptabantur* M — 10. *pervenit* M (*prae* margo) — 11. *ligatorum* M — *consederant* Rhenanus: *considerant* M. Cf. 1, 76. 3, 61. 6, 47. 12, 56. 16, 27. Wagner ad Verg. Ecl. 7, 1. — 13. *Istem ferme* M — 16. *tracturis* Freinshemius: *tracturus* M — 17. *G̃*. M — *filio ligato* M (*Silio Legato* margo) — 20. *unet uice simanis* M (*Vndevicesimanis* margo) — 21. *auicessima* M littera *c* inter *a* et *u* superscripta.

quippe numina legionum erant. — *hebescere*] de eadem re supra *languescere* c. 28. — *soluti piaculo*] *piaculum* h. l. est scelus piaculo purgandum, *die Sünde*. Cf. Ennium in Telepho ap. Festum s. v. *Mutire* p. 145 ed. Müll.: *Palam mutire plebeio piaculum est.* — *desolatus*] solus relictus, *μονωθείς*. Cf. 12, 26. 16, 30: *filia viduata desolataque.*

31. *Germanicae legiones turbatae*] Cf. Vellei. Pat. 2, 125. Sueton. Tib. 25. Dio 57, 5. — *vi sua c. tracturis*] Sicut extremo hoc capite *sua* ad milites spectat, ita hic quoque, si ad Germanicum spectaret, tamen *sua vis* esset ea, quam ab exercitu mutuaretur, igitur non *sua*, sed *aliena*. Tam ambigue non loquuntur veteres, nec possunt haec ex nostrarum linguarum vitiis iudicari, quare ut omittam, quantum legiones praevalentes suarum opum fiducia deceat (illa enim *magna spes* est militum), ad Freinshemii coniecturam ipsa constructio nos trahit vi sua. Wolf. — *C. Silio*] P. f. P. n. cos. a. u. 766. (Inscr. Latt. n. 6442 not. 3. Vol. III. p. 283 et p. 590.) Cf. c. 72. 2, 6. 3, 42. 4, 18. 11, 35. — *A. Caecina*] *Severus*. Cf. 3, 18. 33. — *agendo Galliarum censui*] Suetonius Caes. c. 25: *Omnem Galliam -- in provinciae formam redegit, eique quadringenties in singulos annos stipendii nomine imposuit.* Eutrop. 6, 17: *Galliae autem tributi nomine annuum imperavit sestertium quadringenties.* Cf. Dio 53, 22. Liv. epit. 134. Claudius in Oratione Lugd. Tab. II.: *cum* (pater meus Drusus) *a census novo tum opere et inadsueto Gallis ad bellum avocatus esset.* — *unetvicesimanis*] Legio XXI *Rapax* Inscr. Latt. n. 1549. 3378. *Gallica Rapax* n. 441. — *quintanisque*] Leg. V. *Alaudae* n. 6675. (postea *Macedonica* n. 3139. 6938.) — *prima*] Leg. I. *Germanica* n. 3389, postea *Minervia* 2106. *Minervia Pia Fidelis* 1767. — *vicesima*] Leg. XX. *Valeria Victrix* n. 2002. — *Ubiorum*] quorum oppidum primarium (c. 36. 37.) postea Colonia Agrippinensis vocabatur ab Agrippina Claudii, unde ipsi

aut levia munia. igitur audito fine Augusti vernacula multitudo nuper acto in urbe dilectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, implere ceterorum rudes animos: venisse tempus quo veterani maturam missionem, iuvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent saevitiamque centurionum ulciscerentur. non unus haec, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec aput trepidas militum aures, alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: sua in manu sitam rem Romanam; suis victoriis augeri rem publicam; in suum cognomentum adscisci imperatores. (32) nec legatus obviam ibat: quippe plurium vaecordia constantiam exemerat. repente lymphati destrictis gladiis in centuriones invadunt: ea vetustissima militaribus odiis materies et saeviendi principium. prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent: tum convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum proiciunt. Septimius cum perfugisset ad tribunal pedibusque Caecinae advolveretur, eo usque flagitatus est donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea, mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adulescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit: vigilias, stationes, et si

2. *suaeta* M — *implere* M: *impellere* Acidalius. — 3. *uenisset* M, littera *t* puncto notata a correctore. — *ueterand* M (littera *d* puncto notata et superscripta *i* ab alia manu) — 10. *destrictis* M, sed litterae *e* superscripta est *i* a manu admodum recenti. — 11. *uetus sima* M superscriptis litteris *tis* — *seuiendi* M — 12. *mulcant* M superscripta *t* inter litteras *c* et *a* ab rec. m. — *sexagenis singulos* (scilicet ut plagarum numero centuriones honoris sui admonerentur) Thierschius et Zumptius (ad Verrin. p. 583). — 14. *septimius* iam pr. M, sed cum litterae *mi* per compendium scriptae sint, corrector *i* etiam superscripsit. — 18. *patifecit* pr. M.

quoque *Agrippinenses* Germ. 28. Primum habitabant in dextra Rheni ripa inter Sigambros et Suevos; verum teste Strabone 4. p. 194: *πέραν δὲ ᾤκουν Οὔβιοι κατὰ τοῦτον τὸν τόπον (τοὺς Τρηουΐρους), οὓς μετήγαγεν Ἀγρίππας ἑκόντας εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου* (inde ab a. u. c. 717). — *nuper*] ante quinque circiter annos, nuntiata in urbe clade Variana, cum quidem Romae subitum militem Augustus conscripsit ad tutelam ripae Rheni et plerosque e libertinis. Sueton. Oct. 25. Dio 55, 31. 56, 23. Lips. Hinc *vernacula multitudo,* originis servilis vel libertinae; *ἐκ τοῦ ἀστικοῦ ὄχλου*, ut ait Dio 57, 5.— *implere -- animos*] Contra hanc codicis lectionem coniecturam *impellere* satis pro imperio Wolfius unice veram esse pronuntiavit: «*Aures* seditiosorum *implere, animos impellere* Latinum est.» Doederlein codicis lectionem aliquatenus defendere conatur explicando: «contaminare eadem lascivia laborumque intolerantia», comparans *ἀναπιμπλάναι (κακίας* cet.) At longe simplicius interpretabimur: *implere,* inflare rudes animos vana spe atque vaecordi cupiditate commodorum, quae legionibus parare iam liceret. Similiter Silius 1, 105: *Attollitque animos hortando et talibus implet,* quo versiculo confutatur certe Wolfius. In utraque vero lectione supplendum erit «talibus sermonibus»: *venisse tempus* cet. — *in suum cognomentum adscisci*] «suo cognomento *Germanicos* appellari imperatores». Suet. Claud. 1: *Senatus* (Druso) *decrevit Germanici cognomen ipsi posterisque eius* (Germanico et Claudio). Dio 55, 2. Raro autem Tiberio *Germanici* cognomen datur. Vide Inscr. Lat. n. 2265. Dio 57, 8: *ἔστι δ᾽ ὅτε καὶ Γερμανικὸς ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ πραχθέντων -- ὠνομάζετο.*

32. *ut numerum centurionum adaequarent*] ut tot milites singulos centuriones mulcarent, quot essent centuriones. — *Cassius Chaerea* cet.] Sueton. Calig. 56: *Cum placuisset Palatinis ludis spectaculo egressum*

qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. id militares animos altius coniectantibus praecipuum indicium magni atque inplacabilis motus, quod neque disiecti nec paucorum instinctu, set pariter ardescerent, pariter silerent, tanta aequalitate et constantia ut regi crederes. (33) interea Germanico per Gallias, ut diximus, census accipienti excessisse Augustum adfertur. neptem eius Agrippinam in matrimonio pluresque ex ea liberos habebat, ipse Druso fratre Tiberii genitus, Augustae nepos, sed anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum causae acriores, quia iniquae. quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus; unde in Germanicum favor et spes eadem. nam iuveni civile ingenium, mira comitas et diversa ab Tiberii sermone vultu adrogantibus et obscuris. accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis, atque ipsa Agrippina paulo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat. (34) sed Germanicus quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti; seque et proximos et Belgarum civitates in verba eius adigit. dehinc audito legionum tumultu raptim profectus obvias extra castra habuit, deiectis in terram oculis velut paenitentia. postquam vallum iniit, dissoni questus audiri coepere. et quidam prensa manu eius per speciem exosculandi

3. *nec* Grotius: *nil* M in littera *l* correctus (*neque* et *Vel* margo) — 10. *credebatur. Qui* M (*credebaturque* margo) — *potius* M — 12. *ab Tiberii* Weissenborn: *adtiberii* (litt. *d* puncto notata) M. Cf. 6, 11: *ab Tullo* et *ab Tarquinio.* — *accebant* M (in margine syllaba *de* addita est) — 16. *proprior* M (littera *r* puncto notata) — *seque et proximos* Haase: *seque*] (*sequanos* margo) *proximos* M; *Sequanos, proximas* Nipperdey. Cf. 3, 44. — 20. *spetiem* M.

(Caligulam) *meridie adgredi, primas sibi partes Cassius Chaerea tribunus cohortis praetoriae depoposcit: quem Gaius seniorem iam ut mollem et effeminatum denotare omni probro consuerat.* Cf. Dio 59, 29. — *disiecti*] temere sparsi, ut 3, 2. 4, 46.

33. *census accipienti*] census *accipere* dicitur, quoniam suum unus quisque censum ipse profitebatur. — *neptem eius Agrippinam*] Pater eius Agrippa erat, mater Iulia, nata Scribonia, priore Augusti coniuge. — *acriores, quia iniquae*] Sen. de Ira 3, 29: *pertinaciores nos facit iniquitas irae.* — *credebaturque - - libertatem redditurus*] Idem significatur 2, 82. Adde Sueton. Tib. 50. Claud. 1: *nec dissimulasse umquam* (Drusum) *pristinum se rei publicae statum quandoque restituturum, si posset.* Huic incepto sane applicari potest id, quod de M. Bruto dicit Seneca de Benef. 2, 20: *Mihi in hac re videtur vehementer errasse, qui ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum praemium erat et imperandi et serviendi, aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari amissis pristinis moribus futuramque ibi aequalitatem civilis iuris et staturas suo loco leges, ubi viderat tot milia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri. Quanta vero illum aut rerum naturae aut urbis suae tenuit oblivio, qui uno interempto defuturum credidit alium, qui idem vellet!* — *paulo commotior*] acrior et ad iram promptior, atque ideo reprehensione non carens; verumtamen castitate cet. Cf. 11, 1: *commoto maiorem in modum Claudio.* — *in bonum vertebat*] ferociae parum muliebris vitium redimebat (ut sibi condonaretur, efficiebat); itaque ab omnibus propter virtutes tunc admodum raras extollebatur. Laudem autem augent vv. *mariti amore*; nam castitas (fides) etiam sine intimo mariti amore servari potest.

34. *pro Tiberio niti*] Cf. Hist. 1, 55: *nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente.* — *seque et proximos*] Dicitur Germanicus se suamque cohortem in verba Tiberii adegisse, ne quid ex sese Galli sperarent. Halm. — *in verba eius adigit*] Cf. c. 7: *in*

inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret; alii curvata senio membra ostendebant. adsistentem contionem, quia permixta videbatur, discedere in manipulos iubet: sic melius audituros, responsum; vexilla praeferri, ut id saltem discerneret cohortes: tarde obtemperavere. tunc a veneratione Augusti orsus flexit ad victorias triumphosque Tiberii, praecipuis laudibus celebrans quae aput Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae inde consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum aut discors. silentio haec vel murmure modico audita sunt. (35) ut seditionem attigit, ubi modestia militaris, ubi veteris disciplinae decus, quonam tribunos, quo centuriones exegissent, rogitans, nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant; mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant vallum, fossas, pabuli materiae lignorum adgestus, et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, mederetur fessis, neu mortem in isdem laboribus, sed finem tam exercitae militiae neque inopem requiem orabant. fuere etiam qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et si vellet imperium, promptos ostentavere. tum vero, quasi scelere contaminaretur, praeceps

5. *uereratione* M, priore *r* mire correcta ex *n*, cuius posterior pars erasa est. — *elexit* M (*flexit* margo) — *triumphos quitiberii* M (in margine *que*) — 8. *murmurem* M, littera finali puncto notata. — 11. *universi* Lipsius: *uniuersa* M — 12. *exprobant* M — *praetia uocationum* M — 14. *papuli* M — 17. *istem* M — 19. *omnibus* pr. M — 20. *promptos* Rhenanus: *promtas* (sic) M; *prompta* Heinsius; *promptas res* Walther coll. 12, 12 *promptasque res ostentante* (Carene). — *ostendauere* pr. M.

verba Tiberii Caesaris iuravere. — *sic melius audituros, responsum*] i. e. *responsum* est a militibus contumacibus, *sic* (i. e. si non diducti in manipulos sed quam maxime conferti eoque loquenti propiores adstarent) *melius se audituros* scil. ducem. Recusabant igitur milites, ne in manipulos discederent, id quod apparet ex verbis proximis.— *id saltem*] vexilla praeferri iubet, ut, si in manipulos discedere nollent, cohortes certe discernerentur. — *a veneratione*] honorifice primum quaedam locutus est de *divo* Augusto, ut non sine arte iuncta cum filiali pietate ad eius successorem transiret. — *nil usquam turbidum aut discors*] Dio 57, 7: *ἀσφαλῶς πάντα τὰ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ* (Tiberii) *συνεφρόνησεν.*

35. *exprobrant*] non verbis, sed gestibus ipsis. — *materiae, lignorum*] Ulpianus Digest. 32, 55 pr.: *Ligni appellatio nomen generale est, sed sic separatur, ut sit aliquid materia, aliquid lignum: materia est quae ad aedificandum, fulciendum* (in re militari etiam ad turres, vallos, machinas, tormenta conficienda) *necessaria est; lignum quidquid comburendi causa paratum est.* — *adversus otium castrorum*] Seneca Ep. 18, 6: *Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit.* Cf. Liv. 39, 2. — *neu mortem cet.*] singulari brachylogia dictum est, quae exprimit concitatos militum affectus. Plene sic diceretur: «neu mortem oppetere sineret, sed faceret, ut finem tam laboriosae militiae neque inopem et sine praemiis requiem nanciscerentur.» — *reposcerent*] ut sibi debitam; qua postulatione simul significabant ipsos Germanicum pro legitimo imperii herede habere. — *promptos ostentavere*] se; cf. 4, 59: *exstimulatur ut* (se) *erectum et fidentem animi ostenderet.* 12, 4: *suam quaeque nobilitatem, formam, opes contendere ac dignam* (se) *tanto matrimonio ostentare.* De re cf. Dio 57, 5: *τόν τε Τιβέριον ἐκακη-*

tribunali desiluit. opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. at ille moriturum potius quam fidem exueret clamitans, ferrum a latere diripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram vi attinuissent. extrema et conglobata inter se pars contionis ac, vix credibile dictu, quidam singuli propius incedentes, feriret hortabantur; et miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium, addito acutiorem esse. saevum id malique moris etiam furentibus visum; ac spatium fuit quo Caesar ab amicis in tabernaculum raperetur. (36) consultatum ibi de remedio. etenim nuntiabatur parari legatos qui superiorem exercitum ad causam eandem traherent; destinatum excidio Ubiorum oppidum, imbutasque praeda manus in direptionem Galliarum erupturas. augebat metum gnarus Romanae seditionis et, si omitteretur ripa, invasurus hostis. at si auxilia et socii adversum abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi. periculosa severitas, flagitiosa largitio: seu nihil militi sive omnia concederentur, in ancipiti res publica. igitur volutatis inter se rationibus placitum ut epistulae nomine principis scriberentur, missionem dari vicena stipendia meritis; exauctorari qui sena dena fecissent ac retineri sub vexillo ceterorum inmunes nisi propulsandi hostis; legata quae petiverant, exsolvi duplicarique. (37) sensit miles in tempus conficta statimque flagitavit. missio per tribunos maturatur; largitio differebatur in hiberna cuiusque. non abscessere quintani unetvicesimanique,

1. *opposuerant* Fr. Haase (Zeitschr. f. Alterthw. 1836. p. 676). — 2. *exsueret* M — 3. *diripuit* M: *deripuit* Beroaldus. — *impectus* M — 4. *atinuissent* M — 5. *proprius* (littera *r* puncto notata) M — *accedentes* Muretus. — 6. *structum* M — 15. *sive* Iac. Gronovius: *sibi* M (*seu* margo) — *concederentur* Rhenanus: *concedentur* M. Cf. var. lect. 3, 2. 3. 17. 67. 4, 59. — *res publica* M: *rep.* margo. — 21. *quintaniunt etuicessimanique* M (*undevicesimanique* margo); *q. unietvicensimanique* Halmius coll. Hist. 3, 14: *unietvicensimae* (legioni). Tu cf. c. 31. 45. 51. 64.

γόρησαν καὶ τὸν Γερμανικὸν αὐτοκράτορα ἐπεκάλεσαν. — *deferebat*] elatum gladium deorsum iam derigebat in pectus atque se interfecisset, *ni proximi* cet. Liv. 1, 40: *elatam securim in caput deiecit.* — *quidam singuli*] opponuntur conglobatae parti, mox *propius incedentes* extremae parti. — *spatium fuit*] propter indignationem, qua ferebantur in scelerosum illum. Sic ne furentes quidem ilico sentiebant abductum esse Germanicum.

36. *Ubiorum oppidum*] Cf. c. 31. — *imbutasque praeda manus*] Hist. 3, 15: *ut -- praeda civili miles inbueretur.* — *gnarus Romanae seditionis -- hostis*] Cf. c. 50: *laeti neque procul Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur.* — *at si auxilia et socii -- armarentur*] *auxilia* dicit cohortes sociorum et alas quae aderant in duabus Germaniis, in superiore atque inferiore, *socios* qui novo dilectu parari poterant et componi in cohortes auxiliares. Ritter. — *periculosa* cet.] scil. «erat» vel «videbatur». Idem verbum eodem tempore supplendum est ad sequentia *in ancipiti res publica.* — *exauctorari*] ab auctoramento s. obligatione militari solvi, sed certa sub conditione, quae statim memoratur. Differt igitur a iusta plenaque missione. (*vom gewöhnlichen Dienste entbinden, la vétérance* Burnouf.) Videtur hic mos ab Augusto inductus esse. — *retineri sub vexillo*] Cf. c. 17. — *duplicarique*] Id re vera factum esse testatur Suetonius Tib. 48: *militi post duplicata ex Augusti testamento legata nihil umquam largitus est.*

37. *non abscessere* cet.] Extorserunt eam pecuniam in ipsis aestivis quintani et unetvicesimani, turbarum concitores pervicacissimi c. 31 et 45. Hi abscedere recusabant, cum iam per ceteros mora non erat. Si quid offendit, hoc est, quod continuo fisci rapti memorantur tantum in I. et XX. legionibus. Sed id eo fit, quia harum discedentium prior mentio occurrebat; illae autem cum poscerent largitionem, non tam pro se quam pro com-

donec isdem in aestivis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris pecunia persolveretur. primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus superiorem ad exercitum profectus secundam et tertiam decumam et sextam decumam legiones nihil cunctatas sacramento adigit. quartadecimani paulum dubitaverant: pecunia et missio quamvis non flagitantibus oblata est. (38) at in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum et praesenti duorum militum supplicio paulum repressi sunt. iusserat id M'. Ennius, castrorum praefectus, bono magis exemplo quam concesso iure. deinde intumescente motu profugus repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. simul exterritis qui obstiterant raptum vexillum ad ripam vertit, et si quis agmine decessisset, pro desertore fore clamitans reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos. (39) interea legati ab senatu regressum iam aput aram Ubiorum Germanicum adeunt. duae ibi legiones, prima atque vicensima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. pavidos et con-

1. *istem* M — 2. *uicessimam* M — 7. *Ad* (superscr. *t*) M (*At* margo) — 10. *M'. Ennius* Ruperti et Nipperdey: *mennius* M; *M. Ennius* Heinsius. Cf. var. lect. 2, 6. 3, 49. 13, 22 et imprimis 3, 70. — 14. *obsisterant* M — 15. *turpidos* pr. M — 16. *regressũ* M (*ũ* ab recenti manu corr. in *i*) — 17. *uicensima* (littera *n* puncto notata) M.

munibus commodis loqui putandae sunt. Wolf. — *inter signa*] Sic ad signa deponebatur pecunia et singulorum (Sueton. Domit. 7.) et publica ad stipendia eroganda necessaria, item donativi, quod milites consequebantur, dimidia pars. Veget. 2, 20. — *secundam*] *Augustam* Inscr. Latt. n. 6020. 6937. — *tertiam decumam*] *Geminam* Inscr. Latt. n. 6767. 6855. — *sextam decumam*] *Gallicam* Inscr. Latt. n. 6795. — *quartadecimani*] Legio XIV. *Gemina Martia Victrix* Inscr. Latt. n. 5480. 7420 a.

38. *at in Chaucis -- et praesenti* cet.] At in Chaucis quoque turbatum est a vexillariis. Nam etiam post Varianam cladem in interiore Germania praesidia erant relicta, Chaucique socii imprimis constantis fidei. Interiectum *et* egregie exprimit facilitatem et celeritatem rei. Wolf. Cf. Ann. 1, 60. 2, 7.; postea defecerunt a Romanis, Ann. 11, 18. Hist. 4, 79. 5, 19. Alia praesidia Romana tunc erant apud Frisios, Ann. 4, 72. Dio 54, 32. De Chaucis cf. Germ. c. 35. Miseram eorum vitam facunde describit Plinius N. H. 16, 1. — *vexillarii*] non sunt iidem, qui c. 17 *apud vexillum tendentes,* c. 36 *retenti sub vexillo,* c. 39 *missi sub vexillo*; nam veteranos tum in aestivis ad Rheni ripam fuisse apparet ex c. 35. Sed *vexillarii legionum* dicuntur milites, qui ex legionibus delecti ab aquilis separati sub vexillis propriis militabant. Iidem vocantur *vexilla legionum* 4, 73. Cf. 15, 26: *vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto* i. e. legionarios delectos ex Illyrico et Aegypto. — *discordium*] turbidarum, seditiosarum, non: inter se disceptantium. — *M'. Ennius, castrorum praefectus*] Fortasse idem est, quem nominat Dio 55, 33 *Μάνιον Ἔννιον, φρούραρχον Σισκίας* (a. 761). Etiam c. 20. 13, 39. 14, 37. Hist. 2, 29 praefecti castrorum duobus nominibus appellantur. *Mennius* Romanum nomen non est. — *bono m. exemplo*] i. e. utili ad rem et in similibus causis imitando. Cf. e contrario Liv. 34, 2: *vix statuere apud animum meum possum, utrum peior ipsa res an peiore exemplo agatur.* — *quam concesso iure*] nam soli exercitus duci erat ius milites supplicio afficiendi. Cf. Dio 53, 13. 55, 22. — *exterritis*] necopinato terrore perculsis. — *turbidos*] perterritos.

39. *aram Ubiorum*] in Ubiorum civitate sive Colonia Agrippinensi (Hist. 1, 56 et 4, 25.) sive *Agrippinensium* (H. 4, 20.), hibernis tum primae et vicesimae legionum, ut ap-

scientia vaecordes intrat metus, venisse patrum iussu qui inrita facerent quae per seditionem expresserant. utque mos vulgo quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum, consulatu functum, principem legationis, auctorem senatus consulti incusant; et nocte concubia vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt, concursuque ad ianuam facto moliuntur fores, extractum cubili Caesarem tradere vexillum intento mortis metu subigunt. mox vagi per vias obvios habuere legatos, audita consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias, caedem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat. neque aliud periclitanti subsidium quam castra primae legionis. illic signa et aquilam amplexus religione sese tutabatur; ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani Romanis in castris sanguine suo altaria deum commaculavisset. luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, recepitque in tribunal. tum fatalem increpans rabiem, neque militum sed deum ira resurgere, cur venerint legati aperit; ius legationis atque ipsius Planci gravem et immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur attonitaque magis quam quieta contione legatos praesidio auxiliarium equitum

2. *utquem os* M (*utque mos* margo). — 11. *relegione* M — *quilifer* pr. M — 16. *ira* M: *irā* margo.

paret ex c. 37. Ipsa ara ab Ubiis Augusto dedicata videtur. Cf. c. 40. 57. 59. — *missi sub vexillo*] i. e. ita missi ut retinerentur sub vexillo (c. 36). Alii tamen iungunt *sub vexillo hiemabant.* Utique verba *sub vexillo* ad solos veteranos pertinent. — *consulatu functum*] a. 766. Filius erat illustris illius L. Munatii Planci cos. a. 712., censoris a. 732., cuius supersunt aliquot epistolae inter Tullianas, et ad quem est Horatii C. 1, 7. De filio nihil praeterea tradunt Velleius, Tacitus, Suetonius, Dio. Cf. 2, 43. — *vexillum*] non videtur illud, sub quo veterani habebantur, ut ratus est post alios I. Fr. Gronovius, sed Lipsio Wolfioque auctoribus habeo pro insigni imperatorio, de quo Caesar B. G. 2, 20: *vexillum, quod erat insigne, cum ad arma concurri oporteret.* Plutarch. in Fabio p. 182. C: τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν· ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος (φοινικοῦς in Bruto p. 1002. D.) ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος. Tum, cum nullus hostis adesset, in ducis praetorio vel domo asservabatur. «Insigne autem imperatorium exposcentes significant se imperium detrectare, tum illud rapiunt, quo adversus ipsos uti primo quoque tempore posset.» Wolf. — *moliuntur*] e cardinibus, effringunt. Liv. 25, 36. — *extractum*] non quidem ipsorum manibus; sed propter strepitum ac tumultum militum ilico surgere coactum se videbat. Sic Horat. Sat. 1, 1, 11: *qui rure extractus in urbem est,* eo ire coactus. — *castra primae legionis*] pars castrorum, ubi prima legio tendebat. — *signa et aquilam amplexus* cet.] Cf. 2, 17: *sequerentur Romanas aves* (aquilas) *propria legionum numina.* Hist. 3, 10: *conversus ad signa et bellorum deos - - orabat.* — *rarum etiam inter hostes, legatus - - commaculavisset*] Cf. c. 42: *hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis.* Hist. 3, 80: *ni dato a duce praesidio defensi forent, sacrum etiam in exteras gentes legatorum ius - - civilis rabies usque in exitium temerasset.* — *altaria*] aras, opinor, quae in principiis honori aquilarum et castrensium deorum (divi puta etiam Augusti) erant, item principum, quorum effigies in signis. Lips. — *imperat, recepitque*] Saepe sic Tacitus. Ann. 2, 7. 20. 14, 4. Hist. 4, 50. 83: *iubet praecepitque.* — *fatalem increpans rabiem*] fatalem rabiem et θεοβλάβειαν vocans cum increpatione. Wolf. V. autem *fatalem* ipsam hanc increpationem mitigat, quasi minor tumultuantium, qui fato instigarentur, esset culpa.

dimittit. (40) eo in metu arguere Germanicum omnes quod non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia et contra rebellis auxilium. satis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum. vel si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam coniugem inter furentes et omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem avo et rei publicae redderet. diu cunctatus aspernantem uxorem, cum se divo Augusto ortam neque degenerem ad pericula testaretur, postremo uterum eius et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret perpulit. incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor parvulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quae simul trahebantur; nec minus tristes qui manebant. (41) non florentis Caesaris neque suis in castris, set velut in urbe victa facies, gemitusque ac planctus etiam militum aures oraque advertere. progrediuntur contuberniis. quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas inlustres — non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris aut comitatus soliti — pergere ad Treviros et externae fidei. pudor inde et miseratio et patris Agrippae, Augusti avi memoria; socer Drusus; ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia; iam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. sed nihil aeque flexit quam invidia in Treviros. orant obsi-

5. *oms* M — 7. *degenere* pr. M — 8. *confletu* pr. M — 13. *conturberniis* M — 14. *quid tam* Heinsius. — 15. *imp. uxori honoris aut* Wurmius. — 16. *ext. tradi fidei* idem. — 17. *augustaui memoria* M — 21. *elexit* pr. M — *absistunt* pr. M; *absistant* corr. M (*obsistunt* margo).

40. *in metu*] in formidoloso ac trepido rerum statu, dum metuebatur, ne rabies cito rediret. Cf. 14, 43. 15, 45. Hist. 1, 86. — *filium parvulum*] Gaium Caesarem (Caligulam) natum prid. Kal. Sept. a. u. c. 765 teste Suetonio Calig. 8. — *neque degenerem ad pericula*] non ita degeneratam, ut pericula subire nequiret. — *muliebre et miserabile agmen*] infirmitatem sexus pluribus periculis expositi atque inermis significat multo melius, quam si dixisset *miserabile agmen muliebre.*

41. *set velut in urbe victa* cet.] Ea, inquit, facies rerum, non florenti Caesari et castris suis subnixo, sed urbi captae conveniens, h. e. discessus hic muliebris agminis trepidus atque inhonorus gemitusque ac planctus etiam militum animos visu audituque percussit. I. F. Gronov. — *triste*] substantivi vice fungitur pro «triste spectaculum, tristis res,» ut Vergilii Ecl. 3, 80: *triste lupus stabulis.* Ann. 15, 34: *triste -- evenit.* — *non centurionem -- soliti*] Magno affectu haec nude interponuntur, hoc sensu: «quibus non centurio addatur ad tutelam, ne milites quidem gregarii, quibus nihil sit, quod imperatoris uxorem indicet, nihil comitatus honorifici.» Duebn. — *externae fidei*] scil. *homines.* Cum Wolfio pro genetivo habere praestat quam cum aliis pro dativo, ita ut ex v. *pergere* eliciendum sit *committi.* Treviri autem nondum erant cives Romani. In plerisque inscriptionibus apud Lerschium *Centralmuseum* III. scribuntur *Treveri,* in duabus tamen p. 3. *Treviri.* At Cicero ad Fam. 7, 13, 2: *Treviros vites censeo: audio capitalis esse.* — *socer Drusus*] Vis insignis est in hac commutatione: non tam Drusi memoria quam ipse amatissimus imperator animis obversabatur cum miserabili nuru. Wolf. Enumerantur hic gradatim, quae eos *flectere* inceperint; rem absolvit *invidia in Treviros.* — *insigni fecunditate*] Cf. 2, 43. — *in castris genitus*] Sueton. Calig. 8: *Cn. Lentulus Gaetulicus Tiburi genitum scribit: Plinius Secundus (Germanicorum bellorum scriptor* Ann. 1, 69) *in Treviris vico Ambiatino supra Confluentes: addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas* ob Agrippinae puerperium. *Versiculi imperante mox eo divulgati*

stunt, rediret maneret, pars Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque ut erat recens dolore et ira, aput circumfusos ita coepit: (42) «non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt; set illum quidem sua maiestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent. coniugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus summoveo, ut quidquid istut sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur, neve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus nocentiores vos faciat. quid enim per hos dies inausum intemeratumve vobis? quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis, an cives, quibus tam proiecta senatus auctoritas? hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis. divus Iulius seditionem exercitus verbo uno compescuit, Quirites vocando qui sacramentum eius detractabant. divus Augustus vultu et aspectu Actiacas legiones exterruit. nos ut nondum eosdem, ita ex illis ortos si Hispaniae Syriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat. primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot proeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis? hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius ve-

7. *istut* M: *istuc* vulgo. — 8. *pronepus* pr. M — *peros* superscr. *h* M — 14. *detractabant* M, sed c. 45 *detrectetur* — 15. *nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos — si Hispanus Syriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat — primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot proeliorum socia, tot praemiis aucta - - - ? Egregiam duci vestro gratiam refertis!* Strodtbeck. — 16. *uicessima* M.

apud hibernas legiones procreatum indicant: In castris natus patriis nutritus in armis, Iam designati principis omen erat. *Ego in Actis Antii invenio editum. Gaetulicum refellit Plinius quasi mentitum per adulationem, ut ad laudes iuvenis gloriosique principis aliquid etiam ex urbe Herculi sacra sumeret. -- Plinium arguit ratio temporum.* Plinium tamen sequuntur etiam Athenaeus IV. p. 148 d et Aurelius Victor in vita Caligulae. — *eo tegmine pedum*] Sueton. Calig. 9: *Caligulae cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur.* Cf. Dio 57, 5.

42. *quidquid istut sceleris imminet*] Cf. 14, 43: *quidquid hoc in nobis auctoritatis est.* — *quod nomen h. c. dabo?*] Comparant locum sane similem Livii 28, 27, ubi Scipio ita commilitones increpat: *Quos ne quo nomine quidem appellare debeam scio. Cives? qui a patria vestra descistis: an milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis?* Noli tamen cogitare de quaesita imitatione. — *vallo*] spectat ad c. 39, concursu ad Germanici domum facto, quae in hibernis erat circumdatis vallo, quod tunc in seditiosorum potestate erat. — *sacra legationis*] Cf. 2, 65: *sacra regni.* 13, 17: *sacra mensae.* — *Quirites vocando*] antequam in Africam traiiceret. Lucan. 5, 357: *discedite castris, Tradite nostra viris ignavi signa Quirites.* Sueton. Caes. 70: *una voce, qua* Quirites *eos pro* militibus *appellarat, tam facile circumegit et flexit, ut ei* milites *esse confestim responderint.* Cf. Plutarch. Caes. 51. Dio 42, 53. Hoc exemplum secutus etiam Alexander Severus *saepe legiones integras exauctoravit, ex militibus* Quirites *appellans.* Lamprid. 52. — *Actiacas legiones*] quae post Actiacam victoriam Brundisii turbabant, praemia et missionem poscentes. Sueton. Oct. 17. Dio 51, 3. — *Hispaniae Syriaeve miles*] quibus ignotus erat Germanicus. — *primane*] Egregie concitatum Germanici animum exprimit clausula inter exclamationem et interrogationem veluti fluctuans atque intermedia. — *signis -- acceptis*] post novum delectum sub Augusto, ut videtur, post cladem Varianam. Cf. Vellei. 2, 120. Dio 56, 23. — *duci vestro*] Tiberio. — *precariam ani-*

teranos non missione, non pecunia satiatos; hic tantum interfici centuriones, eici tribunos, includi legatos, infecta sanguine castra, flumina, meque precariam animam inter infensos trahere. (43) cur enim primo contionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, o inprovidi amici! melius et amantius ille qui gladium offerebat. cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius; legissetis ducem, qui meam quidem mortem inpunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. neque enim di sinant ut Belgarum, quamquam offerentium, decus istut et claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compressisse Germaniae populos. tua, dive Auguste, caelo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria isdem istis cum militibus, quos iam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam irasque civiles in exitium hostibus vertant. vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium redditis, discedite a contactu ac dividite turbidos. id stabile ad paenitentiam, id fidei vinculum erit.» (44) supplices ad haec et vera exprobrari fatentes orabant puniret noxios, ignosceret lapsis et duceret in hostem; revocaretur coniux, rediret legionum alumnus neve opses Gallis traderetur. reditum Agrippinae excusavit ob imminentem partum et hiemem; venturum filium: cetera ipsi exsequerentur. discurrunt mutati et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae C. Caetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exer-

1. *saciatos* M — 3. *praecariam* M — 7. *siniret* pr. M — 8. *di* pr. M: *dii* corr. M — *quaquā* M — 11. *istem* M — 12. *Fluant* M (*Eluant* margo) — 13. *Vosque quorum* Nipperdey. — 15. *turpidos* pr. M — 16. *suplices* pr. M.

mam] ut Hist. 4, 76 *precariam vitam*, quae tota pendet a potentioris voluntate et precibus dumtaxat conceditur.

43. *tot flagitiorum exercitui meo conscius*] Eadem constructione Salust Catil. 22: *alius alii tanti facinoris conscii.* Curt. 6, 10, 20: *si conscius Dimno tanti sceleris fuissem.* — *tua, pater Druse, imago*] non est effigies, quae post XXII. iam annos vix proposita erat in castrorum principiis. Recte Freinshemius: «Revocat militibus in animum Drusi imaginem mentibus eorum etiam tunc impressam, quem multi antea ducem viderant atque admirati erant.» Verba *tui memoria* inserviunt ἐπεξηγήσει, et ad eos potissimum referuntur, qui veteranorum tantum narrationes de eo audierant. — *gloria*] gloriae sensus et studium. Cf. Verg. Ge. 4, 205: *Tantus amor florum et generandi gloria mellis* (in apibus). Cic. ad Famil. 7, 13, 1: *Moriar, ni, quae tua gloria est, puto te malle a Caesare consuli quam inaurari.* — *hanc maculam*] non publicam, ex clade Variana aspersam Romano nomini, sed hanc ipsam seditionem, id quod docent verba continuo iuncta *irasque civiles.* Cf. etiam c. 49: *truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris.* c. 51: *Caesar -- hoc illud tempus oblitterandae seditionis clamitabat: pergerent, properarent culpam in decus vertere.* — *vos quoque*] Eximia peroratio: *mutata ora et pectora* cum dicit, nemo est qui id, si velit, non ad se privatim trahere queat; postrema autem sententia eiusmodi est, ut, si qui adhuc iram retineant, in eos ceteram turbam armet, seu paenitentia seu metu poenae et coeptorum diffidentia correctam. Wolf. — *dividite*] pro secernite, seiungite a vobis, quod est sane insolens. Ern.

44. *cetera*] noxiorum punitionem. — *legatum legionis primae*] Legati legionum a Iulio Caesare instituti. Retinuit eos Augustus, universo exercitui praeficiens legatos consulares, singulis legionibus legatos praeto-

cuit. stabant pro contione legiones destrictis gladiis; reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem adclamaverant, praeceps datus trucidabatur. et gaudebat caedibus miles, tamquam semet absolveret; nec Caesar arcebat, quando nullo ipsius iussu penes eosdem saevitia facti et invidia erat. secuti exemplum veterani haud multo post in Raetiam mittuntur, specie defendendae provinciae ob imminentis Suebos, ceterum ut avellerentur castris trucibus adhuc non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. centurionatum inde egit. citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in proeliis fecisset, et cui erant dona militaria, edebat. si tribuni, si legio industriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordinem: ubi avaritiam aut crudelitatem consensu obiectavissent, solvebatur militia. (45) sic compositis praesentibus haut minor moles supererat ob ferociam quintae et unetvicesimae legionum, sexagensimum aput lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium. nam primi seditionem coeptaverant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum; nec poena commilitonum exterriti nec paenitentia conversi iras retinebant. igitur Caesar arma classem socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus. (46) at Romae nondum cognito qui fuisset exitus in Illyrico et legionum Germanicarum motu audito trepida civitas incusare Tiberium quod, dum

4. *poenes* pr. M — 6. *spetie* M — *suebos* pr. M: *sueuos* corr. M. Cf. Müllenhoff in Hauptii Annal. IX, p. 257. — 7. *adhoc* pr. M — 8. *centurionum realum* Bernhardy. — 9. *strunuę* (priore *u* puncto notata et superscr. *e*) M — 10. *dona* Victorius: *donaria* M. «Mendum ex dittographia natum, ob vicinum *militaria,* ut 6, 48: *ludibria et pericularia.*» Doed. — 11. *ordinem* Kiessling: *ordines* M — 13. *aut* pr. M; *haud* corr. M — *molis* M — *unetuicesimae* M: *undevigesimę* margo — 19. *cognitio* (altera *i* puncto notata) M — *fuisse* M.

rios. Duebn. — *pro contione*] In castris Romanis in formam optime dimensi oppidi muniri solitis etiam forum erat. (Polyb. 6, 28.) In id convocabantur milites, quoties dicta ducum ab universis accipienda erant. A. 1, 67: *tunc contractos in principia* cet. Hist. 3, 13: *Caecina -- primores centurionum -- in principia vocat.* Liv. 7, 12: *iam in principiis ac praetorio in unum sermones confundi atque in contionis magnitudinem crescere turba.* Freinsh. — *Suebos*] Quomodo Suevi Raetiae imminere potuerint, intelligi potest e Germ. 43. Ern. — *centurionatum*] centurionum recensionem ac de eorum et meritis et delictis cognitionem. Hac significatione *centurionatus* hoc uno loco legitur; nam apud Valerium Max. 3, 2, 23 *(cum facta, tum etiam verba tua centurionatus honore donata sunt)* et Inscr. R. Neap. n. 2653 est idem quod apud Ciceronem *centuriatus,* centurionis munus. — *egit* autem, ut dicebant *censum, delectum agere.* — *dona militaria*] torques, phalerae, hastae purae, coronae. — *solvebatur militia*] quae erat ignominiosa missio. Macer de re militari in Dig. 49, 16, 3: *Missionum generales causae sunt tres: honesta, causaria, ignominiosa. Honesta est, quae tempore militiae impleto datur; causaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiae renuntiatur; ignominiosa causa est, cum quis propter delictum sacramento solvitur.*

45. *Vetera*] scil. *castra,* ut Hist. 4, 18. 21., videtur esse vicus *Birten* prope oppidum *Xanten* in laeva Rheni ripa situs. Cf. Antiquitates Rheni inferioris *(Alterthümer am Niederrhein)* I, p. 26 sqq. p. 55 sqq. Itinerarium Anton. p. 370 Veteribus Bonnam usque LXIII. M. P. numerat. — *classem*] Classis Germanica *pia, fidelis* memoratur Inscr. Lat. n. 3600. 6865—67. Sed ea, de qua h. l. agitur, videtur temporaria, non stativa, ut illa.

patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles neque duorum adulescentium nondum adulta auctoritate comprimi queat. ire ipsum et opponere maiestatem imperatoriam debuisse cessuris, ubi principem longa experientia eundemque severitatis et munificentiae summum vidissent. an Augustum fessa aetate totiens in Germanias commeare potuisse: Tiberium vigentem annis sedere in senatu, verba patrum cavillantem? satis prospectum urbanae servituti: militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint. (47) inmotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit non omittere caput rerum neque se remque publicam in casum dare. multa quippe et diversa angebant: validior per Germaniam exercitus, propior aput Pannoniam; ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? ac ne postpositi contumelia incenderentur. at per filios pariter adiri maiestate salva, cui maior e longinquo reverentia. simul adulescentibus excusatum quaedam ad patrem reicere, resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari vel infringi: quod aliut subsidium, si imperatorem sprevissent? ceterum ut iam iamque iturus legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem aut negotia varie causatus primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit. (48) at Germanicus, quamquam contracto exercitu et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit litteras ad Caecinam, venire se valida manu ac, ni supplicium in malos praesumant, usurum promisca caede. eas Caecina aquiliferis signiferis-

2. *tuorum* pr. M — 3. *irae* (deleta littera *a*) M — *imperator iam* M — 5. *tociens* M — 7. *urbane* M — 8. *aduersos* pr. M — 10. *incassum* M — 12. *subnixius* M — 13. *intenderentur* pr. M — 16. *alius* M — 19. *diutissimae* (littera *a* deleta) M — 23. *promisca* pr. M: *promiscua* corr. M — *caenia* M (*cecinna* margo).

46. *patres et plebem, invalida et inermia*] Cf. c. 56: *advenit ut quod imbecillum aetate ac sexu statim captum aut trucidatum sit.* Hist. 5, 5: *parentes liberos fratres vilia habere.* — *Augustum fessa aetate totiens in G. c. potuisse*] Sueton. Oct. 20: *Externa bella duo omnino per se gessit, Delmaticum et Antonio devicto Cantabricum. --- Reliqua per legatos administravit, ut tamen quibusdam Pannonicis atque Germanicis aut interveniret aut non longe abesset, Ravennam vel Mediolanum vel Aquileiam usque ab urbe progrediens.* Cf. Dio 54, 20. 55, 6. — *fomenta*] lenimenta, levamenta, ut Horat. Epod. 11, 17. item *κατὰ τρόπον: Fomenta, vulnus nil malum levantia.*

47. *inmotum -- fixumque*] Vergilii, ut saepe, reminiscitur Tacitus. Aen. 4, 15: *Si mihi non animo fixum inmotumque sederet.* Ann. 15, 5: *Vologesi vetus et penitus infixum erat cet.* — *caput rerum*] urbem Romam. Hist. 2, 32: *caput rerum urbem.* H. 1, 84: *caput imperii.* (Ann. 3, 47: *omissa urbe, unde in omnia regimen.*) Lucan. 2, 655: *Ipsa, caput mundi -- Roma.* — *quos igitur anteferret?*] «utros, Germaniae an Pannoniae milites?» Exempla pronominis *quis* pro *uter* positi haec attulit Nipperdey: Cic. ad Fam. 7, 3, 1: *quid esset optimum factu* (manere in Italia an proficisci ad bellum). ad Att. 16, 14, 1: *ut quem velis* (Octavianum an Antonium) *nescias.* Caes. B. G. 5, 44: *Hi* (Pulio et Vorenus) *perpetuas inter se controversias habebant, quinam anteferretur.* Verg. Aen. 12, 719: *quis* (duorum taurorum) *nemori imperitet, quem tota armenta sequantur.* Idem ibid. v. 727 de Turno et Aenea: *quem damnet labor et quo pergat pondere letum.* Phaedr. 4, 23, 1: *Formica et musca contendebant acriter, quae pluris esset.* Pers.

que et quod maxime castrorum sincerum erat occulte recitat, utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant hortatur: nam in pace causas et merita spectari; ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere. illi temptatis quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. tunc signo inter se dato inrumpunt contubernia, trucidant ignaros, nullo nisi consciis noscente quod caedis initium, quis finis. (49) diversa omnium, quae umquam accidere, civilium armorum facies. non proelio, non adversis e castris, sed isdem e cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela. clamor vulnera sanguis palam, causa in occulto; cetera fors regit. et quidam bonorum caesi, postquam intellecto in quos saeviretur pessimi quoque arma rapuerant. neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. mox ingressus castra Germanicus, non medicinam illut plurimis cum lacrimis sed cladem appellans, cremari corpora iubet.

Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris; nec aliter posse placari commilitonum manes quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. sequitur ardorem militum Caesar iunctoque ponte tramittit duodecim milia e legionibus, sex et viginti socias cohortis, octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit. (50) laeti neque procul Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. at Romanus agmine pro-

9. *praelio* M — *istem* M — 12. *postqua* M (littera *m* addita in margine) — 13. *seruiretur* (priore *r* punctis notata) M — 15. *illut* pr. M: *illud* corr. M — 16. *ore mari* M (*cremari* margo). Cf. var. lect. 4, 2.

2, 19: *haeres quis* (Iuppiter an Staius) *potior iudex puerisve quis aptior orbis?* Iuven. 8, 195: *Finge tamen gladios inde atque hinc pulpita poni. Quid satius?* Ipse Tacitus infra 3, 1: *neque satis constabat, quid pro tempore foret* (silentione an voce aliqua egredientem excipere). — *ac ne p. c. incenderentur*] Ex verbo *angebant* duo sunt *ἀναλόγως* elicienda: *dubitabat*, utri adeundi forent, *metuebat*, ne posthabiti dolerent. Ex his minutis ellipsibus germanum Tacitum agnoscas. Wolf. Cf. Hist. 2, 34: *inchoato ponte transitum Padi simulantes --, ac ne ipsorum miles segne otium tereret.* 3, 46: *iamque castra legionum excindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanicusque diversi inrupissent.* — *impedimenta*] iumenta, vehicula et similia ad iter suscipiendum necessaria. Cf. Sueton. Tib. 38: *quamvis prope quotannis profectionem praepararet vehiculis comprehensis, commeatibus per municipia et colonias dispositis.* — *adornavit naves*] In Pannoniam ituro mare superum sive Hadriaticum navibus permeandum erat, in Germaniam tendenti Massilia petenda, dein Rhodano flumine et Arare (H. 2, 59) subvehendum. Ritter.

48. *recenti exemplo*] eorum, qui ad aram Ubiorum supplicium de commilitonibus seditiosis sumpserant, c. 44. — *malos*] substantive, ut Horat. Sat. 1, 4, 3: *malus aut fur.*

49. *cetera*] exitum rei. Wolf. — *e legionibus*] dimidiam partem earum; nam habebat quattuor legiones XXIV. milium. Cf. c. 51. — *modestia*] disciplinae militaris observantia. Cf. Hist. 2, 87: *tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur.*

pero silvam Caesiam limitemque a Tiberio coeptum scindit, castra in limite locat, frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munitus. inde saltus obscuros permeat consultatque ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an inpeditius et intemptatum eoque hostibus incautum. delecta longiore via cetera adcelerantur: etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem ac sollemnibus epulis ludicram. Caecina cum expeditis cohortibus praeire et obstantia silvarum amoliri iubetur: legiones modico intervallo sequuntur. iuvit nox sideribus inlustris, ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis. adeo cuncta incuria disiecta erant, neque belli timor; ac ne pax quidem nisi languida et soluta, inter temulentos. (51) Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quattuor in cuneos dispertit; quinquaginta milium spatium ferro flammisque pervastat. non sexus, non aetas miserationem

2. *munitus* M: *munit* margo. — *inde ad saltus* Wurmius. — 11. *erat* M.

50. *silvam Caesiam*] Silva est quae medio aevo *Heissi* sive *Hese* dicitur, in aquilonari parte fluvii Rurae. Nomen inde duxit *Heisingen*, vicus situs inter oppidula *Essen* et *Werden*. Cf. I. Grimm *Geschichte der Deutschen Sprache*, ed. 1. p. 620. — *limitem*] Cf. Ann. 2, 7. Spartianus Hadr. 12: *in plurimis locis, in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in morem muralis saepis funditus iactis atque conexis barbaros separavit.* — *coeptum*] h. e. factum, *angelegt*, ut 11, 1: *hortos a Lucullo coeptos*, omissa operis non absoluti notione. Doed. — *scindit*] Cf. c. 65: *scindit agmen*. Nonnulli de arboribus caesis explicant; melius, ut videtur, alii per zeugma ad v. *silvam*, ut τέμνειν ὁδόν, permeat, ad *limitem* proprie, *perrumpit, aperit*. (Vellei. 2, 120. Amm. Marc. 23, 3.) Walther explicat: per mediam silvam et per limitem vadit; sed huius saltem partem amoliri debebat, ut pervius fieret. — *frontem -- munitus*] Haec verba adduntur, ut ratio castrorum ante dictorum describatur, non ut novi quid enarretur factum: nec locus est capiendus, tamquam Germanicus primum sciderit silvam limitemque, dein castra locaverit, postremo munierit; sed castra locavit ita ut munitus esset vallo et concaedibus. De structura cf. [2, 13: *contectus umeros ferina pelle*] 6, 43: *adlevatur animum*. 2, 17: *oblitus faciem*. Hist. 3, 74: *casus suos in marmore expressum*. Germ. 17: *nudae brachia ac lacertos*, et alia. Walther. — *concaedibus*] Veget. de re milit. 3, 22: *rursus post se praecisis arboribus vias claudunt, quas concaedes vocant, ut adversariis facultatem adimant persequendi.* — *saltus obscuros*] trans limitem; opponuntur *silvae Caesiae*, per quam dudum via munita erat. — *hostibus incautum*] i. e. ab hostibus non cautum sive custoditum. Notabis vim passivam a prioribus scriptoribus alienam, Livio tamen excepto 25, 38, alias poëtarum tantum modo propriam. Bach. Conf. 11, 26: *insidiis incautum*, adversus insidias non custoditum. Salust. Hist. fr. inc. Kr.: *repente incautos agros invasit.* — *Marsorum*] Ut antea Sigambri, sic tunc M. praecipuus huius tractus populus cum Cheruscis et Chattis. Habitabant inter Lupiam et Ruram amnes et postea fortasse transierunt in Francos et Salios. Vide ad Germ. c. 2. — *circumdatae stationes stratis*] *stratis* est dativus, ut Hist. 4, 11: *qui principatus inanem ei famam circumdarent.* — *disiecta*] Cicero *dissoluta* dixisset, opinor. Ern. — *ac ne pax quidem* cet.] ac ne securitas quidem illis vera erat, sed languida quaedam et soluta, qualem facit languor et animus dissolutus ex temulentia. Duebn. — *nisi* cet.] Alius dixisset: *si modo quies et languor, torpor temulentorum, pax dicenda est*; saltem dixisset *ut inter temulentos*. Wolf. Cf. Hist. 2, 91: *velut inter temulentos agebat.*

51. *avidas*] caedis; absolute ut Horat. 3, 4, 58: *Hinc avidus* (pugnae) *stetit Volcanus.* — *cuneos*] Veget. 3, 19: *Cuneus dicitur multitudo peditum, quae iuncta acie primo angustior, deinde latior procedit et adversa-*

attulit; profana simul et sacra et celeberrimum illis gentibus templum, quod Tamfanae vocabant, solo aequantur. sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantis ceciderant. excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque per quos exercitui regressus insedere. quod gnarum duci, incessitque itineri et proelio. pars equitum et auxiliariae cohortes ducebant, mox prima legio, et mediis impedimentis sinistrum latus unetvicesimani, dextrum quintani clausere; vicesima legio terga firmavit; post ceteri sociorum. sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti, dein latera et frontem modice adsultantes, tota vi novissimos incurrere. turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar advectus ad vicesimanos voce magna hoc illut tempus oblitterandae seditionis clamitabat: pergerent, properarent cul-

2. *tãfanae* M: *Tanfanae* Beroaldus. — *aequantur sine vulnere militis* Freinshemius. — 3. *caedis bructiros* pr. M — 5. *gnaram* M (*u* margo) — *proelio paratus. pars* F. W. Otto. — 7. *unetuicesimani* pr. M: *undeuicesimani* corr. M — *dexrũ* (sic) M — 8. *acmen* pr. M — 10. *leuis* pr. M — 12. *saeditionis* (littera *a* puncto notata) M.

riorum ordines rumpit, quia a pluribus in unum locum tela mittuntur. Hic, ubi non tam de pugna quam de caede agitur, videtur accipiendum de aequis exercitus partibus, *Colonnen*, ut Curt. 3, 5. de phalange. Idem 7, 32. — *non sexus, non aetas*] Acriter Luden *Geschichte* I. p. 265, ubi hanc expeditionem narrat, et p. 305 alteram adversus Marsos (Ann. 2, 25), invehitur in Germanici perfidiam atque crudelitatem, haud satis expendens in Variana clade ulciscenda omnia vel saevissima licita Romanis esse visa. — *templum*] non aedes muris exstructa, sed consecrata pars nemoris alicuius. Ipso enim Tacito teste (Germ. 9) Germani *nec cohiberi parietibus deos neque in ullam humani oris speciem assimulare ex magnitudine caelestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.* Non deerant tamen arae atque alia cultus instrumenta. Cf. Germ. 50. (De Germanorum templis memorabilis est locus in dubitabili illo fragmento *Velleii Galli* apud Grimm *Mythol.* p. 269: *Deae Zisae templum ex lignis barbarico ritu constructum.*) Cf. etiam 4, 73: *lucum, quem Baduhennae vocant.* — *Tamfanae*] Mirabile est in eandem scripturam incidisse etiam sceleratum illum Pyrrhum Ligorium in inscriptione ab ipso conficta et Interamnae locata *TAMFANAE SACRVM* cet. Gudius p. 35, 8. Inscrr. Lat. n. 2053. Omnes hic ex lectione Beroaldi ad Italicam pronuntiationem conformata edebant *Tanfanae.* Ceterum, quod numen hoc sit, nemo adhuc extricavit, ne Grimmius quidem (*Mythol.* ed. alt. p. 69 et 236. *Gesch. der D. Spr.* p. 232 et 622). Cf. quae contra disputat Müllenhoff in *Hauptii annal. antiq. Germ.* IX, p. 258 sq. — *milites*] sc. erant. — *Bructeros*] ad Amisiae fl. utramque ripam. Strabo 7. p. 290: *ἐν τῷ Ἀμασίᾳ Δροῦσος Βρουκτέρους κατεναυμάχησε.* Plin. Epp. 2, 7: *Spurinna Bructerum regem vi et armis induxit in regnum, ostentatoque bello ferocissimam gentem -- terrore perdomuit.* Cf. Ledebur *das Land und Volk der Bructerer.* Berlin. 1827. Prope Monasterium eos ponit Ukert *Germanien* p. 381. Vide ad Germ. c. 33. — *Tubantes*] Cf. Ann. 13, 55. In Taciti *Germania* non memorantur; Ptolemaeo sunt *Τούβαντοι*, Straboni per errorem *Σουβάττιοι.* Hi ad utramque Lupiae ripam habitabant. Cf. I. Grimm *Gesch. der D. Spr.* p. 592. Eorum vicini sunt *Usipetes* s. *Usipii.* Cf. Germ. 32. Hist. 4, 37. — *incessitque -- proelio*] ita incessit, ut et itineri et proelio, ubi res posceret, paratus esset. Dativus finem indicat, ut 2, 7: *honori patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* 13, 40: *viae pariter et pugnae composuerat exercitum.* Cf. Curt. 3, 8: *itineri simul paratus et proelio.* — *ducebant*] primi incedebant, *ἡγοῦντο.* — *porrigeretur*] in longum extenderetur. Quievit hostis, donec agmen *universum* silvam *ingressum* esset; infra rem fuisset Heinsii *progrederetur.* Wolf. Hist. 5, 16: *Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis adstitit.* — *leves cohortes*] sunt iidem homines, qui paulo supra *ceteri sociorum* vocantur. — *fidensque recentibus* cet.] recentis victoriae gaudio et

pam in decus vertere. exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta caeduntque. simul primi agminis copiae evasere silvas castraque communivere. quietum inde iter; fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur. (52) nuntiata ea Tiberium laetitia curaque adfecere: gaudebat oppressam seditionem, sed quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria, angebatur. rettulit tamen ad senatum de rebus gestis multaque de virtute eius memoravit, magis in speciem verbis adornata quam ut penitus sentire crederetur. paucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudavit, sed intentior et fida oratione. cunctaque quae Germanicus indulserat servavit etiam aput Pannonicos exercitus.

(53) Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. fuerat in matrimonio Tiberii florentibus Gaio et Lucio Caesaribus spreveratque ut imparem; nec alia tam intima Tiberio causa cur Rhodum abscederet. imperium adeptus extorrem, infamem et post interfectum Postumum Agrippam omnis spei egenam inopia

2. *primis* M (*primi* margo) — 8. *inspectem* corr. ex *inspectum* M (*in speciem* margo) — 13. *reginorum* M: *Rheginorum* Beroaldus. Cf. Inscrr. Latt. n. 3308. 5188. Titulus, in quo leguntur RHEGINEI (n. 150), spurius est. — 15. *imperarem* M (*inparem* margo) — 16. *caus* M (*causa* margo) — 17. *post unum* M (*posthumum* margo).

fiducia fretus obliviscebatur dira seditionis (supplicia illa). Wolf.

52. *quaesivisset*] non est idem quod *acquisivisset*, sed ex persona Tiberii dictum; ambitionis scilicet Germanicum insimulabat, qua instigatus militum favorem sibi conciliare studuisset. Cf. Dio 57, 6: *Τιβέριος δὲ ἐπήνεσε μὲν αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ, καὶ πολλὰ καὶ κεχαρισμένα καὶ ἐκείνῳ καὶ τῇ Ἀγριππίνῃ ἐπέστειλεν, οὐ μέντοι καὶ ἥσθη οἷς ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλεῖον αὐτόν, ὡς καὶ τὰ στρατεύματα ἀνηρτημένον, ἔδεισεν.* — *intentior*] *mit mehr Wärme.* Id fieri poterat brevi oratione, rem minus accurate explicante; pauca loquitur verus affectus. Wolf.

53. *Iulia*] nata a. 715 pervenit ad annum aetatis LII. — *ob impudicitiam* cet.] Cf. 3, 24: *Ut valida divo Augusto in rem publicam fortuna, ita domi inprospera fuit ob inpudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit adulterosque earum morte aut fuga punivit.* Vellei. 2, 100: *Iulia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuria, libidine infectum reliquit.* — *Iulia relegata in insulam patriaeque et parentum subducta oculis, quam tamen comitata mater Scribonia voluntaria exilii permansit comes.* Seneca de Benef. 6, 32: *Divus Augustus filiam ultra impudicitiae maledictum impudicam relegavit et flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiae in stupra placuisse, cotidianum ad Marsyam concursum, cum ex adultera in quaestuariam versa ius omnis licentiae sub ignoto adultero peteret.* Plin. N. H. 21, § 9. Sueton. Octav. 65. Dio 55, 10. 13. — *Pandateria insula*] ad Campaniam sita (Dio l. l.), in sinu Puteolano. Plin. N. H. 3, § 82. Hodie S. *Maria*. In eandem postea sunt relegatae Agrippina Tiberii nurus (Sueton. Tib. 53.) et Octavia (Ann. 14, 63). — *imparem*] Sueton. Tib. 7. Dio 54, 31. *nicht ebenbürtig.* Sal. Iug. 11: *Iugurtha materno genere impar erat.* «Liv. 6, 34. de Fabia minore Ambusti filia, nupta viro plebeio, *quod iuncta impari esset.* Tac. Hist. 2, 50: *maternum genus impar.* Lipsianam argutiam *(taurum non ad illud iugum)* nulli Romanorum in mentem venisse crediderim.» Wolf. — *longinquitate exilii*] diuturnitas exilii (XIV. annorum) faciebat, ut homines iam paene obliti eius minus eam et quae ei acciderent curarent. Ern. (Sed neque *longinquitas* neque *longinquus* umquam de tempore dicta apud Ta-

ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exilii ratus. par causa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio et prave facundus, eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippae temeraverat. nec is libidini finis: traditam Tiberio pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat; litteraeque quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit a Graccho compositae credebantur. igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quattuordecim annis exilium toleravit. tunc milites ad caedem missi invenere in prominenti litoris, nihil laetum opperientem. quorum adventu breve tempus petivit, ut suprema mandata uxori Alliariae per litteras daret, cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine: vita degeneraverat. quidam non Roma eos milites sed ab L. Asprenate, proconsule Africae, missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti frustra speraverat.

(54) Idem annus novas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus adiciuntur. ludos Augustales tunc primum coeptos turbavit discordia ex certamine histrionum.

4. *contumatia* M — 5. *littereque* M — 17. *Titios* Vertranius: *tatios* M.

citum inveniuntur: immo semper inest spatii notio. Itaque *longinquitas exilii* est remota Reginorum civitas et *exilium* de loco exilii dictum est. Perinde iter ab urbe ad fretum Siciliae factum *longinqua peregrinatio* 6, 14 appellatur. Ritter.) Relegata est a. u. 752, ut e Velleio l. l. et Macrobio Saturn. 2, 5 docuit Norisius Cenot. Pis. p. 180. Wolf. — *Sempronium Gracchum*] Cf. Vellei. 2, 100. Exstant eius nummi cum inscriptione: *TI. SEMPRON. GRACCVS* (sic). *IIII. VIR. Q. DESIG.* Akerman I. p. 125. — *prave facundus*] non est garrulus, ut Bachius explicavit, sed facundus, ita tamen, ut pravas fere sententias proferret atque defenderet. — *Cercinam*] ad Syrtem minorem, hodie *Kerkine.* — *quattuordecim annis exilium t.*] Relegatus est simul cum Iulia. Fuit inter eos, de quibus Dio 55, 10: *οἱ δὲ λοιποὶ ἐν νήσοις ὑπεχωρίσθησαν.* Ceteri fuerunt *Quinctius Crispinus et Appius Claudius ac Scipio aliique minoris nominis utriusque ordinis viri.* Vellei. 2, 100. — *L. Asprenate*] e gente Nonia, consule suffecto in locum L. Arruntii a. u. 759. Inscrr. Latt. n. 7130. Cf. de eo Vellei. 2, 120.

54. *sodalium Augustalium*] Cf. 3, 64. Hist. 2, 95. Sueton. Claud. 6. Galb. 8. Henzen Inscrr. Latt. Vol. III, p. 200 sq. et Indicis p. 46. — *sodales Titios*] de quibus minus accurate Hist. 2, 92 dixerat: *quod sacerdotium* (sodalium Augustalium), *ut Romulus Tatio regi, ita Caesar Tiberius Iuliae genti sacravit.* Aliter rursus Varro L. L. 5, 85: *Sodales Titii dicti ab Titiis avibus, quas in auguriis certis observare solent.* Rittero Tacitus Titiorum nomen a praenomine Tatii regis duxisse videtur, sed eos non a Tatio institutos putat, quae sit persona mythica, sed sacerdotes esse Titiorum s. Titiensium, h. e. Sabinorum Romae habitantium. Cf. Varro L. L. 5, 81. *Sodales Titii* memorantur a Lucano 1, 602: *Septemvirque epulis festis Titiique sodales,* et in aliquot inscriptionibus, n. 746. 890. 2364. 2366. 5399. 6474. 6911. *Sodalis Titiensis* n. 2365. — *Claudius*] Sueton. Claud. 6: *senatus quoque ut ad numerum sodalium Augustalium sorte ductorum extra ordinem adiceretur censuit.* — *tunc primum coeptos*] Cf. ad c. 15. — *discordia ex certamine histrionum*] Rem sic narrat Dio 56, 47: *κἀν τούτῳ τὸ πλῆθος, τῶν ὀρχηστῶν τινὸς μὴ θελήσαντος ἐπὶ τῷ τεταγμένῳ μισθῷ ἐς τὸ θέατρον τοῖς Αὐγουσταλίοις ἐσελθεῖν, ἐστασίασε· καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσαντο ταραττόμενοι, πρὶν τοὺς δημάρχους τήν τε βουλὴν αὐθήμερον συναγαγεῖν καὶ δεηθῆναι αὐτῆς ἐπιτρέψαι*

indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat effuso in amorem Bathylli; neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. alia Tiberio morum via: sed populum per tot annos molliter habitum nondum audebat ad duriora vertere.

(55) Druso Caesare C. Norbano cos. decernitur Germanico triumphus manente bello; quod quamquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Chattos excursu praecepit. nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae; Segestes parari rebellionem saepe alias et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit suasitque Varo ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret: nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore quo crimina et innoxios discerneret. sed Varus fato et vi Armini cecidit: Segestes, quamquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam eius alii pactam rapuerat, gener invisus inimici soceri; quaeque aput concordes vincula

11. *vinceret* pr. M — 13. *armeni* M. Cf. 2, 88 (bis). 11, 16. — 16. *gener invisus, inimicus socer* Pichena; *gener invisus, inimicus soceri* Nipperdey.

σφίσι πλεῖόν τι τοῦ νενομισμένου ἀναλῶσαι. — *indulserat ei ludicro*] Inter causas labefactati paulatim inde ab Augusto imperii hanc quoque refert Zosimus 1, 6: *ἥ τε γὰρ παντόμιμος ὄρχησις ἐν ἐκείνοις εἰσήχθη τοῖς χρόνοις, οὔπω πρότερον οὖσα, Πυλάδου καὶ Βαθύλλου πρώτων αὐτὴν μετελθόντων κ. τ. λ.* Cf. Salmasium ad Vopisci Carinum 19. — *amorem Bathylli*] Cf. Scaliger ad Euseb. p. 169. Dio 54, 17: *ὅτι Πυλάδην τινὰ ὀρχηστὴν διὰ στάσιν* (histrionalem) *ἐξεληλαμένον κατήγαγεν, οὐκέτι ἐκείνων* (legum severarum, quas improbarat populus,) *ἐμέμνηντο. ὅθεν περ πάνυ σοφῶς ὁ Πυλάδης, ἐπιτιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἐπεὶ Βαθύλλῳ ὁμοτέχνῳ τέ οἱ ὄντι καὶ τῷ Μαικηνάτι προσήκοντι, διεστασίαζεν, εἰπεῖν λέγεται ὅτι, Συμφέρει σοι, Καῖσαρ, περὶ ἡμᾶς τὸν δῆμον ἀποδιατρίβεσθαι.* — *civile rebatur* cet.] Cf. Sueton. Octav. 45.

55. *decernitur G. triumphus*] sed triumphavit demum a. d. VII. Kal. Iun. a. 770. Ann. 2, 41. — *Chattos*] Cf. c. 56. — *praecepit*] occupavit, maturius incepit. Hist. 3, 15: *ni Antonius festinato proelio victoriam praecepisset.* — *Arminium*] Graecis ubique est *Ἀρμένιος*, Germanis autem poëtis *Hermann*, quod Lohensteinii videtur commentum; stirps autem haec: Sigimerus (Vellei. 2, 118.) et Inguiomerus fratres; Sigimeri filii duo, Arminius (cuius uxor Thusnelda, Segestis filia, filius Thumelicus) et Flavus (cuius uxor filia Actumeri, filius Italicus Ann. 11, 16). Ex altera parte Segestes eiusque frater Segimerus A. 1, 71. (diversus utique a Velleii Sigimero, nisi vero in hoc scriptore latet error); Segestis filii Segimundus et Thusnelda, Segimeri a Tacito memorati filius Sesithacus huiusque uxor Rhamis, Ucromiri (!) filia; quae tria postrema nomina nobis servavit Strabo 7, 1, 4. Thusneldae nomen Germanicum fuisse *Thurshilda* vel *Thusshilda* vel *Thursinhilda* opinatur Grimm *Mythologie* ed. alt. p. 488. — *turbator Germaniae*] erat. Eadem orationis forma usus est 15, 45: *Ille libertus cuicumque flagitio promptus; hic -- induerat.* Cf. 4, 28. Hist. 1, 13. — *Segestes parari rebellionem -- aperuit*] Cf. Vellei. 2, 118. Florus 4, 12, 33: *tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prodita quidem per Segestem coniuratione commoveretur.* (Dio 56, 19: *ἦσαν δὲ οἱ μάλιστα συνομόσαντες καὶ ἀρχηγοὶ τῆς τε ἐπιβουλῆς καὶ τοῦ πολέμου γενόμενοι Ἀρμένιος καὶ Σηγίμερος, συνόντες τε αὐτῷ* (Varo) *ἀεὶ καὶ συνεστιώμενοι πολλάκις.*) — *crimina et innoxios*] sontes ab innoxiis. — *sed Varus fato -- cecidit*] Velleius l. l.: *obstabant iam fata consiliis omnemque animi eius aciem praestrinxerant.* — *gener invisus inimici soceri*] Ita coniungi haec verba plerisque ineptum visum est, quia per se intelligatur genero inviso inimicum esse socerum. Quare duo membra statuunt: *gener invisus, inimici soceri,* ut sit gener socero

caritatis, incitamenta irarum aput infensos erant. (56) igitur Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium milia et tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Caecinae tradit; totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit, positoque castello super vestigia paterni praesidii in monte Tauno expeditum exercitum in Chattos rapit, L. Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto. nam (rarum illi caelo) siccitate et amnibus modicis inoffensum iter properaverat, imbresque et fluminum auctus regredienti metuebatur. sed Chattis adeo inprovisus advenit, ut quod imbecillum aetate ac sexu statim captum aut trucidatum sit. iuventus flumen Adranam nando tramiserat, Romanosque pontem coeptantis arcebant. dein tormentis sagittisque pulsi, temptatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas disperguntur. Caesar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere, quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. fuerat animus Cheruscis iuvare Chattos, sed ex-

8. *metuebatur* M: *metuebantur* Lipsius. — 10. *tramiserat* Acidalius: *tramiserit* M — 13. *pagis*] *pacis* M — 15. *quociens* M.

invisus, ipsi soceri (Segestes et Sigimerus, cf. Dio 56, 19) inimici. Sigimeri tamen hic non sunt partes. Per totum locum de Arminio tantum et Segeste est sermo; in hos dissidere hostem Germanicus sperabat. -- Immo verba illa *gener invisus inimici soceri* sunt epiphonema quoddam ad proxime praecedentia *Segestes, quamquam -- rapuerat.* Concisa sententia idem exprimunt, quod dein magis illustratur verbis *quaeque -- erant.* -- Amat Tacitus hoc dicendi genus. Cf. 2, 45: *fratris filio iuveni patruus senex parere dedignabatur.* 3, 16: *utinam ego potius filio iuveni quam ille patri seni cessisset.* Walther. Cf. I. F. Massmann *Arminius, Cheruscorum dux.* Lemgoviae 1839. — *vincula caritatis*] Matrimonium enim Arminii et Thusneldae propius etiam Segestem cum Arminio iungere debebat, sed contra evenit: noli vero interpretari de Thusneldae graviditate et spe propagandae stirpis.

56. *igitur*] Hac particula filum orationis inde a verbis c. 55. *quod -- praecepit* interruptum rursus excipitur. Cf. c. 62. Bach. — *tumultuarias*] tantummodo ad hanc expeditionem subito conscriptas. Sic 15, 3: *tumultuariam provincialium manum armat.* Alibi *subitus miles* Hist. 4, 76., *subitarii milites (repentina auxilia)* Liv. 3, 4. — *cis Rhenum colentium*] Significantur Ubii, Sugambri ab Augusto Rhenum traducti, ut ibi colerent. A. 12, 39. Hist. 4, 20. Sueton. Octav. 2. Tib. 9. Eutrop. 7, 5. — *paterni praesidii*] Dio 54, 33: *ὥστε τὸν Δροῦσον ἐκεῖ τε ᾗ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται φρούριόν τί σφισιν ἐπιτειχίσαι καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ.* — *in monte Tauno*] inter Rhenum et Moenum, *Wiesbaden* et *Homburg,* hodie *die Höhe bei Homburg*, aliis *der Heyrich.* Cf. Ukert *Germanien* p. 249. — *Chattos*] Cf. Germ. 30. Habitabant ad Visurgim. — *rapit*] Vergilianum hoc. Aen. 7, 725: *mille rapit populos.* 10, 178: *mille rapit densos.* — *L. Apronio*] C. f. C. n. consule suffecto a. u. 761. Cf. Vellei. 2, 116. — *Adranam*] hodie *Eder,* prope *Cassel.* Adranam a Tacito confusam esse cum Logana *(Lahn)* nemo nunc credit Mannerto (*Germania* p. 461). — *tramiserat, -- arcebant*] Alterum praedicatum *(arcebant)* non grammaticum vocis *iuventus* numerum sequitur, sed logicum. Perinde 12, 33 et 40. 16, 2. Liv. 1, 27: *suo iussu circumduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadant.* Cf. Drakenb. ad Liv. 3, 28, 2. Ritter. — *pagis vicisque*] *Gauen und Dörfer.* Cf. Germ. 12. — *Mattio*] Marburgum hoc non esse apud omnes nunc constat; alii (Wilhelm p. 188) quaerunt in vico *Maden* prope *Gudensberg,* alii (Reichard p. 270) in vico *Metz* inter *Niedenstein* et *Gudensberg.* Cf. Zeuss *die Deutschen* p. 98. Prope *Geismar* ad Adranam *(Eder)* fl. ponit Grimm (*Mythol.* ed. alt. p. 63.) qui iterum accuratiusque de *Mattio* disseruit *Gesch. der D. Spr.* p. 578 sq.

terruit Caecina huc illuc ferens arma, et Marsos congredi ausos prospero proelio cohibuit. (57) neque multo post legati a Segeste venerunt auxilium orantes adversus vim popularium, a quis circumsedebatur, validiore aput eos Arminio, quoniam bellum suadebat: nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus rebusque motis potior habetur. addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed iuvenis conscientia cunctabatur. quippe anno quo Germaniae descivere sacerdos aput aram Ubiorum creatus ruperat vittas, profugus ad rebelles. adductus tamen in spem clementiae Romanae pertulit patris mandata, benigneque exceptus cum praesidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit convertere agmen, pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. inerant feminae nobiles, inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque evicta in lacrimas neque voce supplex, compressis intra sinum manibus gravidum uterum intuens. ferebantur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum qui tum in deditionem veniebant praedae data; simul Segestes ipse, ingens visu et memoria bonae societatis inpavidus. (58) verba eius in hunc modum fuere: «non hic mihi primus erga populum Romanum fidei et constantiae dies. ex quo a

4. *quoniam* (*quõ*) M: *quando* Beroaldus. — 5. *rebusque motis* Lipsius: *rebus commotis* M — 10. *presidio* M — 11. *acmen* M — 12. *eticlientium* (littera *i* ante *c* puncto notata) M — 13. *segestes* pr. M — 14. *parentes* pr. M — *neque evicta* Leon. Spengel (coll. 11, 37: *ad miserationem evicta*. Hist. 2, 64: *in gaudium evicta*): *neque victa* M — 19. *ramanum* M.

57. *legati a Segeste* cet.] Ad totum h. l. cf. Strabo 7, 1, 4. p. 291: *οἱ πιστευθέντες* (Germani, quibus Romani fidem tribuerant) *τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηροῦσκοι καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι.* — — *Ἔτισαν δὲ δίκας ἅπαντες καὶ παρέσχον τῷ νεωτέρῳ Γερμανικῷ λαμπρότατον θρίαμβον, ἐν ᾧ ἐθριαμβεύθη τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν σώματα καὶ γυναικῶν, Σεγιμοῦντός τε Σεγέστου υἱός, Χηρούσκων ἡγεμών, καὶ ἀδελφὴ αὐτοῦ, γυνὴ δ' Ἀρμενίου τοῦ πολεμαρχήσαντος ἐν τοῖς Χηρούσκοις ἐν τῇ πρὸς Οὔαρον Κουιντίλλιον παρασπονδήσει, καὶ νῦν ἔτι συνέχοντος τὸν πόλεμον, ὄνομα Θουσνέλδα, καὶ υἱὸς τριετής* (a. 770.), *Θουμελικός.* - - - *Σεγέστης δὲ ὁ πενθερὸς τοῦ Ἀρμενίου καὶ ἐξ ἀρχῆς διέστη πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ λαβὼν καιρὸν ηὐτομόλησε, καὶ τῷ θριάμβῳ παρῆν τῶν φιλτάτων, ἐν τιμῇ ἀγόμενος κτλ.* — *rebusque motis*] Ea vera est de hac re formula; cf. infra 2, 1. 43. 14, 61. *commovere* valet de hominum animis adfectibusque; cf. 1, 28. 14, 31. 15, 17. Walther. — *anno quo G. descivere*] a. u. c. 762. *Germanias* vocat plures Germaniae populos, ut 2, 26. 73. 3, 46. 11, 19 et de eadem re Agr. 15: *sic Germanias excussisse iugum.* — *aram Ubiorum*] Cf. ad c. 39. — *ruperat vittas*] laceraverat hoc sacerdotii insigne; etenim proprie videtur intelligendum de actione insolita, qua significavit Romanum hoc sacerdotium a se in perpetuum respui. Violenta haec vittas rumpendi actio mihi quidem probabile reddit Romanum illud fuisse sacerdotium, non, ut vult Barth (*über die Druiden der Kelten. Erlangen.* 1826. p. 152), Germanicum, quod cur tali modo respueretur nulla causa erat. Etiam Grimm *Mythol.* Ed. alt. p. 80. interpretatur h. l. de Romano sacerdotio. — *pretium fuit*] Cf. 2, 35: *ni pretium foret - - noscere.* — *clientium*] Cf. Germ. 13. 14. Tales Galli vocabant *soldurios* (Caesar B. G. 3, 22) vel *ambactos* (Id. 6, 15), in Nibelungiade *ingesinde, sine man.* — *bonae*] quam semper fidam atque inviolatam servarat; «nullum *ἐναργέστερον* vocabulum invenias, nullum in pari simplicitate dignius.» Wolf.

58. *conducere*] Ex verbo *probabam* nostram ad rationem per zeugma assume v. *iudicabam* vel *rebar.* — *pacem quam bellum*] omisso v. *magis,* ut aliquoties apud Tacitum, v. c.

divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi, neque odio patriae (quippe proditores etiam iis quos anteponunt invisi sunt), verum quia Romanis Germanisque idem conducere et pacem quam bellum probabam. ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium aput Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci. dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret flagitavi. testis illa nox, mihi utinam potius novissima! quae secuta sunt, defleri magis quam defendi possunt. ceterum et inieci catenas Arminio, et a factione eius iniectas perpessus sum. atque ubi primum tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo, neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam, simul genti Germanorum idoneus conciliator, si paenitentiam quam perniciem maluerit. pro iuventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam fateor. tuum erit consultare utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit an quod ex me genita est.» Caesar clementi responso liberis propinquisque eius incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia pollicetur. exercitum reduxit nomenque imperatoris auctore Tiberio accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

3. *inuisunt* M (*inuisi sunt* margo) — 7. *uinceret* pr. M — *nox mihi*, *utinam* Haase. — 10. *turpidis* pr. M — 12. *permitiem* (corr. in *pernitiem*) M — 13. *p̃cor* M — 16. *incolomitatem* M — *uetere* corr. M: *uetera* pr. M; *Vetera* Iac. Gronovius. — 18. *reuennae* M.

infra c. 81. A. 3, 17 et 32. 4, 61. 5, 6. 13, 6. 14, 61. Hist. 3, 60. 4, 55 et 76. 5, 5. Germ. 6. Hist. 3, 60: *praedae quam periculorum socias.* Seneca de Benef. 1, 9: *paupertatem suam quam ullum aliud vereri malum.* — *illa nox*] in qua convivium, de quo c. 55. Ern. — *inieci catenas Arminio*] obscurum factum, cuius nemo praeterea mentionem facit. — *perfidia*] cuius speciem non nullis fortasse praebui. — *utrum praevaleat*] utrum ei veniam dare malis, quia Segestis fidelis socii filia, an punire (certe in perpetua vincula coniicere), quia hostis Arminii uxor est. Elucet sane paternus amor, quo pro ea deprecatur. — *vetere in provincia*] in Cisrhenana (*Gallica ripa* supra c. 57); *vetus* autem *provincia* vocatur, quia haec iam pridem Romanis subiecta erat nec timeri poterat, ne ea umquam a Germanis liberis recuperaretur. Opponitur cogitatione *veteri* rebellis, quae ante Varianam cladem a Romanis desciverat. Ac veram hanc esse interpretationem monstrant verba c. 59: *coleret Segestes victam ripam.* Similiter A. 3, 74 Africae partem iam dudum domitam *veterem provinciam* vocat; *vetus* et *nova provincia* in Sicilia distinguuntur apud Livium 24, 44. 25, 3. — *nomenque imperatoris -- accepit*] ex prisco more, de quo cf. c. 3 et 3, 74. — *educatus Ravennae p.*] ut Göttling putat separatus a matre, quae Romae remanere debuerit, ne fortasse exstimularet in Romanos filii animum. Ravennae habitus est postea etiam Maroboduus 2, 63, ubi uterque a classiariis facile in libera custodia retineri poterat. — *mox*] postea; nam ad adulescentiam pervenisse videtur. Cf. Ann. 11, 16. — *memorabo*] In libris deperditis memoravit; nunc eius *ludibrii* memoria interiit; incerta enim, etsi ingeniosa, est Goettlingii suspicio, gladiaturae eum destinatum esse, etsi, ut notat ex Sueton. Caes. 31 et Plut. Caes. 32. Ravennae ludum gladiatorium aedificandum curaverat Caesar; *Thumelicum* autem arbitratur esse nomen non Germanicum, sed puero inditum a Romanis, videlicet *Θυμελικόν*, quod tamen *χορευτῇ* aptius quam gladiatori futuro, et Straboni est *Θουμελικός*. (Mortem horribilem, quam sibi conscivit gladiator utique Germanicus, describit Seneca Epist. 70.) Cf. C. W. Göttling *Thusnelda, Arminius Gemalin, und ihr Sohn Thumelicus in gleichzeitigen Bildnissen nachgewiesen.* Iena 1844. fol.

(59) Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam rapta uxor, subiectus servitio uxoris uterus vaecordem agebant; volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens. neque probris temperabat. egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus unam mulierculam avexerint. sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. non enim se proditione neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare. cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quae dis patriis suspenderit. coleret Segestes victam ripam, redderet filio sacerdotium hominum: Germanos numquam satis excusaturos quod inter Albim et Rhenum virgas et secures et togam viderint. aliis gentibus ignorantia imperi Romani inexperta esse supplicia, nescia tributa; quae quoniam exuerint, inritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne inperitum adulescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. si patriam parentes antiqua mallent quam dominos et colonias novas, Arminium potius gloriae ac libertatis quam Segestem flagitiosae servitutis ducem sequerentur. (60) conciti per haec non modo

4. *ceruscos* M — 11. *hominum* pr. M: *hominem* corr. M (*sacerdotium: hominem Germanos* Beroaldus; *sacerdotium Romanum: Germanos* F. A. Wolfius; *sacerdotium hostium: Germanos* Halmius; *sacerdotium, dominum: Germanos* Haase; *sacerdotium: hoc unum Germanos* Bezzenberger.) — *exsecraturos* Wurmius. — 14. *quoniam* (*quč*) M: *quando* Beroaldus. — *exsuerint* M.

De stupro adulescentulo illato cogitare videtur Luden *Geschichte* I, p. 683, quo sensu utique usurpatur interdum v. *ludibrium*. Vide Forcell. et Ann. 13, 17: *illusum isse pueritiae Britannici Neronem.* Ego hariolari nolo.

59. *ut quibusque - invitis aut cupientibus erat*] Cf. Herodot. 8, 10: *ὅσοισι δὲ καὶ ἡδομένοισι ἦν τὸ γενόμενον.* Thucyd. 2, 3: *τῷ πλήθει οὐ βουλόμενον ἦν.* Liv. 21, 50: *quibusdam volentibus novas res fore.* Tac. Hist. 3, 43: *ceteris remanere volentibus fuit.* Agr. 18: *quibus bellum volentibus erat.* — *non enim se proditione* cet.] His ea refutari opinatur Luden *Geschichte* I, p. 665, quae de Varo ab Arminio decepto tradunt Velleius ac Dio, non satis reputans aliud esse proditionem, aliud dolum bellicum, in patriae oppressores sane licitum. *Dolus an virtus, quis in hoste requirat?* — *dis patriis*] 2, 10: *penetralis Germaniae deos.* Hist. 5, 17: *Germaniae deos in aspectu.* — *hominum*] Caesaris et Augusti, ita ut acerbissima cum ironia memoretur sacerdotium hominum, quod proprie esse debeat deorum. Bach. — *Germanos*] scil. vere hoc nomine dignos, quibus tacite opponitur degener Segestes. — *ignorantia imp. R.*] aliis gentibus excusatius esse, si imperio Romano non valde resisterent; etenim eas ignorare rationem imperii Romani, non expertas esse supplicia et saevitiam, nescire quae et quanta tributa imponere soleant: Germanis veniam dari non posse, si rursus iugum illud subeant. Ern. — *nescia*] passive, ut supra c. 5 *gnarum.* 2, 13 et 3, 69 *ignara.* — *delectus*] Nolim cum Freinshemio explicare ex optimis electum gerendo bello, quo quidem sensu *delectus* dici poterat etiam Drusus maior atque tunc ipsum Germanicus, sed cum I. Fr. Gronovio: «quem unum ex omnibus dignum Augustus putarit, ut heredem successoremque destinaret.» — *patriam parentes*] Cf. Cort. ad Sallust. Catil. 6. Ern. Et sic, quidquid contra dicunt, intelligendum etiam illud Sall. Iug. 3: *vi quidem regere patriam aut parentes* cet. Tac. Hist. 5, 17: *coniugum, patriae, parentum memores.* Transiit haec formula proverbialis etiam ad ICtos. Fr. 2. de I. et I. I.: *parentibus et patriae parcere.* — *colonias novas*] Respicit morem Romanorum victis populis imponendi, tamquam praesidia, colonias. Quod *novas* vocat, non indicat alias veteres iam tum fuisse

Cherusci sed conterminae gentes, tractusque in partis Inguiomerus, Arminii patruus, vetere aput Romanos auctoritate; unde maior Caesari metus. et ne bellum mole una ingrueret, Caecinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit, equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit. ipse inpositas navibus quattuor legiones per lacus vexit; simulque pedes eques classis aput praedictum amnem convenere. Chauci cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expedita cum manu L. Stertinius missu Germanici fudit; interque caedem et praedam repperit undevicesimae legionis aquilam cum Varo amissam. ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam et Lupiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur. (61) igitur cupido Caesarem invadit solvendi suprema militibus ducique, permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur pontesque et aggeres umido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt maestos locos visuque ac memoria deformis. prima Vari castra

2. *vetere* Wesenberg (ad Cic. or. p. Sestio) p. 8: *ueteri* M. Cf. 1, 4. 7. (58.) 2, 30. 3, 21. 4, 5. 27. 13, 37. 14, 42. Hist. 1, 54. 2, 43. 59. 3, 32. 51. 4, 12. 61. 83. Agr. 4. 14. 31. — 6. *classis* Lipsius: *classes* M — 13. *decebantur* M — 17. *incaedunt* M — 18. *deformis* Beroaldus: *deformides* M.

inter Rhenum et Albim: quod non est: sed dicitur cum respectu ad *antiqua*, antiquum, pristinum statum, in quo nullae ibi coloniae. Ern.

60. *sed conterminae g.*] Haud raro sic omittit *etiam*. Cf. c. 77. 3, 1. 27. 44. — *vetere aput R. auctoritate*] non quod amicus Romanis esset, sed quod vir fortis ac prudens, cuius magna apud Romanos opinio, ut recte Freinshemius explicat. Ern. — *cum XL. cohortibus*] i. e. cum quattuor legionibus inferioris exercitus, prima, quinta, vicesima, unetvicesima. Cf. c. 64 extr. — *Pedo*] postea non iam memoratur. «Credo Albinovanus Pedo, cuius fragmentum exstat de navigatione Oceani (apud Senecam Suasor. 1); est tamen et alius Pedo Pompeius vir illustris, quem nominat Seneca in Ludo de morte Claudii sub finem. Lips. — *finibus*] per fines, ut infra c. 63: *litore Oceani petere Rhenum,* supra c. 8: *ut porta triumphali duceretur funus.* — *per lacus*] omnes postea haustos a sinu austrino *(Zuyderzee).* Wolf. — *aquilam cum Varo amissam*] Cf. 2, 25. — *Amisiam et Lupiam amnes inter*] Sic praepositiones haud raro postponit Tacitus. Cf. c. 75. 3, 43. 49. 75. 4, 5: *Misenum apud et Ravennam.* 4, 16. 48: *hostem propter.* 6, 37. 15, 17: *Euphraten ultra.* — *Teutoburgiensi saltu*] in Lupiae ripa septentrionali inter Paderbornam et Osnabrüggium, *der Lippische Wald,* apud eruditos rursus *der Teutoburgerwald.* Varias opiniones de Varianae cladis loco complexus est atque examinavit Ukert *Germanien* p. 124. Idem p. 128: «*Der Teutoburger-Wald war schwerlich auf die nächste Umgebung des Teut beschränkt, sondern umfasste wohl, wie Möser (Osnabr. Gesch. I. 146) richtig annimmt, einen grossen Theil des Osning und eine grosse Strecke des westlich davon liegenden Landes.*» *Clostermeier (Wo Hermann den Varus schlug. Leipzig 1822.) giebt an:* «*Der eigentliche Zug begann bei Vlotho. Das erste Lager war bei Salzuffeln; die Römer wurden dann genöthigt, den bei Detmold sich öffnenden Pass zu durchziehen. Die Stelle des zweiten Lagers ist nicht mit Sicherheit aufzufinden. Den dritten Tag kam man bald in's Freie, bei Kreuzburg und Osterholz.*» Cf. W. E. Giefers: *De Alisone castello deque Varianae cladis loco commentatio.* — *dicebantur*] Namque exercitus Romanus tum nondum viderat, sed per famam tantum sciebat. Male igitur Heinsius *visebantur.* Walth.

lato ambitu et dimensis principiis trium legionum manus ostentabant; dein semiruto vallo, humili fossa accisae iam reliquiae consedisse intellegebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disiecta vel aggerata. adiacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora. lucis propinquis barbarae arae, aput quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. et cladis eius superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas; ubi primum vulnus Varo adactum, ubi infelici dextera et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali contionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes; utque signis et aquilis per superbiam inluserit. (62) igitur Romanus qui aderat exercitus sextum post cladis annum trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut coniunctos, ut consanguineos, aucta in

4. *adiaciebant* M — *artus. lucis - - mactaverant; simul - - ora. et cladis* Haase. — 7. *uinculae labsi* (corr. in *lapsi*) M — 8. *p̈rimum übi* i. e. *ubi primum* M (transpositionis signa, quae Baiterus solus animadvertit, a prima manu addita videntur): *primum ubi* ceteri. — 10. *quod p.* M — *utquę* M — 11. *inluserint* Heraeus.

61. *dimensis*] i. e. rite et iusto ordine dispositis. Cf. 15, 16: *dimensis vicorum ordinibus.* — *principiis*] Sic vocabatur medium castrorum spatium, quadratum, idem fere quod in urbibus forum, ubi auguratorium, ducis praetorium et tribunal, aquilae, signa, legatorum ac tribunorum tentoria erant; locus sacer. Cf. Hist. 1, 48. — *trium legionum manus ostentabant*] Sensus est: e magnitudine ambitus et principiis ex disciplina Romana dimensis intelligebant consuetudinis castrensis periti tres legiones ibi tetendisse. Ern. Verbum *manus* tamen accuratius explicandum: ostentabant trium legionum opera ea castra posita esse, *die Arbeit dreier Legionen.* — *dein semiruto vallo*] Teste Dione 56, 21 Germani primum aggressi sunt Varum *κατ' ὄρη καὶ φαραγγώδη καὶ ἀνώμαλα, καὶ τὰ δένδρα καὶ πυκνὰ καὶ ὑπερμήκη ἦν. - - αὐτοῦ ἐστρατοπεδεύσαντο·* (prima castra:) - - *συντεταγμένοι μέν πῃ μᾶλλον τῇ ὑστεραίᾳ ἐπορεύθησαν, ὥστε καὶ ἐς ψιλόν τι χωρίον προχωρῆσαι, οὐ μέντοι καὶ ἀναιμωτὶ ἀπήλλαξαν. ἐντεῦθεν δὲ ἄραντες ἔς τε ὕλην αὖθις ἐσέπεσον* (ubi multi rursus periere) - *(ἔπειτα) ἡμέρα πορευομένοις σφίσιν ἐγίγνετο·* dies tertius, quo castra *semiruto* illo *vallo* aliquatenus munita posuere, iuxta quae prorsus deleti sunt. Clades autem Variana, ut statuit Massmann p. XXIV, accidit 9. 10. 11. d. Septembr. a. 762. Cf. etiam Velleius 2, 118. Florus 4, 12. *Semirutus* est vocabulum imprimis a Livio usurpatum, ut 36, 24: *partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendere*, ubi cf. Drakenborchium. Ex constante autem Latinitatis consuetudine significat *ex dimidia parte collapsus*, a qua cur hic semel recedamus, nullam causam video. (Abundant huius usus maxime apud illum exempla; vide modo Forcellinum. Adde Liv. 31, 24, 2: *semirutae ac fumantis sociae urbis.* 32, 17, 7: *strage semiruti muri.* Tac. Ann. 4, 25: *castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum.* Rutilius 1, 228: *Index semiruti porta vetusta loci.)* Placet autem Ritteri explicatio: «vallum ex parte collapsum, quia Vari milites iam numero pauci inter metum et ingruentes hostes magna festinatione ac defatigati hoc vallum struxerant (unde mox collapsum est; alterum autem castrametationi legitimae conveniebat; ideo mansit).» Qui explicant «semiperfecto, in dimidiam tantum partem iustae altitudinis exstructo», aliud saltem exemplum afferre debebant. Minime enim huc, ut volunt, quadrat Horat. Sat. 2, 5, 21: *Unde divitias aerisque ruam, dic augur, acervum?* — *accisae*] multum iam deminutae. — *consedisse*] De secundis his castris intelligendus videtur Dio 56, 21. — *medio campi*] quod erat inter utraque castrorum loca. Walth. — *aggerata*] Rursus utitur verbo Vergiliano Ge. 3, 556. Aen. 11, 79. — *ora*] Grimm *Mythol.* p. 42. intelligit de equorum Romanorum tunc immolatorum capitibus abscissis, ut apud Saxonem Gr. p. 75. memoratur *immolati diis equi abscissura caput.* Equidem interpretor calvarias et hominum et equorum, quos victimas mactaverant.

hostem ira, maesti simul et infensi condebant. primum extruendo tumulo caespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos et praesentibus doloris socius. quod Tiberio haut probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad proelia et formidolosiorem hostium credebat, neque imperatorem auguratu et vetustissimis caerimoniis praeditum adtrectare feralia debuisse. (63) sed Germanicus cedentem in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi equites campumque quem hostis insederat eripi iubet. Arminius colligi suos et propinquare silvis monitos vertit repente; mox signum prorumpendi dedit iis quos per saltus occultaverat. tunc nova acie turbatus eques; missaeque subsidiariae cohortes et fugientium agmine impulsae auxerant consternationem, trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset. inde hostibus terror, fiducia militi; et manibus aequis abscessum. mox reducto ad Amisiam exercitu legiones classe, ut adve-

5. *praelia* M — 8. *hostes* pr. M — 12. *constenationem* pr. M — 15. *legiones* -- *reportat* spuria censet Nipperdey; sed vide Ritterum ad c. 70.

Nam de solis equorum capitibus verbum *ora* usurpaturum fuisse Tacitum non credo. — *barbarae arae*] barbaras vocat, in quibus foedo atque immani ritu homines immolarant. Cf. 13, 57 de Hermunduris. Germ. 9. Iornandes Getic. 5. p. 195 Murat.: *Martem Gothi semper asperrima placavere cultura; nam victimae eius mortes fuere captorum, opinantes bellorum praesulem aptius humani sanguinis effusione placandum.* Apud Cimbros teste Strabone 7. p. 294. sacerdotes feminae captivos mactabant et e sanguine in crateram fuso suam quandam captabant divinationem. Cf. Grimm *Mythologie* ed. alt. p. 38. qui affert memorabilem Sidonii Apoll. locum 8, 6: *Mos est Saxonibus remeaturis decimum quemque captorum per aequales* (quia mactandos sortiebantur) *et cruciarias poenas, plus ob hoc tristi, quod superstitioso ritu necare.* — *infelici dextera*] Dio 56, 21: *ὥστε τὸν Οὔαρον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς λογιμωτάτους, φοβηθέντας μὴ ἤτοι ζωγρηθῶσιν ἢ καὶ πρὸς τῶν ἐχθίστων ἀποθάνωσι (καὶ γὰρ τετρωμένοι ἦσαν), ἔργον δεινὸν μέν, ἀναγκαῖον δὲ τολμῆσαι· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοὺς ἀπέκτειναν.* *Infelici* autem explica «ipsi Varo summa in desperatione mortem afferenti;» neutiquam vero, ut volunt alii provocantes ad 2, 46 *tres vacuas legiones*, «infelici exercitus reliquiis»; quas quidem Varus, etiamsi cladi superfuisset, parum iuvisset. — *patibula*] h. l. manifesto *Galgen, gibets*, usitatissimum apud Germanos supplicium. Orosius 5, 16: *homines* (Romani) *laqueis collo inditis ex arboribus suspensi sunt* (a Cimbris). Alii coll. Plaut. Mil. gl. 2, 4, 7 *(dispessis manibus patibulum cum habebis)* de crucis potius supplicio cogitant. — *scrobes*] in quibus Romani Germanis maximē invisi vivi defoderentur: Germ. 12. Noli cum aliis intelligere, in quas occisorum cadavera abiicerentur; etenim eorum ossa per medium campum dispersa erant, et quos mactarant vel in patibulis morte affecerant, vix sepelivere.

62. *qui aderat*] Aberat v. c. Stertinius; grata autem quadam negligentia repetitur ex initio praecedentis capitis. — *auguratu et vetustissimis caerimoniis*] iam a Romulo in condenda urbe servatis. Sunt caerimoniae, quae adhaerent auguratui, nec violandae erant. Cf. Inscrr. Latt. n. 656: *Germanico Caesari Ti. Avg. F. Divi Avg. N. Divi Ivlii Pron. Avg(uri). Cos. Imperatori II. (Cos. II. Imperat.* Mommsen I. R. N. n. 81.) Cf. n. 3064. 5380. — *adtrectare feralia*] Sueton. Calig. 3: *dispersas reliquias -- colligere sua manu et comportare primus aggressus est.* «Non augures solum, sed pontifices et, opinor, omnes sacerdotes arcebantur a funestis. Apparet ex facto Augusti et Tiberii, qui velo interposito mortuos laudabant.» Lips.

63. *eripi*] raptim occupare atque hostes inde pellere. Mihi videtur vocabulum militare neque, uti volt I. Fr. Gronovius, e circo petitum, quemadmodum est sane in Dioclis agitatoris inscriptione apud Gruterum p. 337: ERIPVIT ET VICIT. — *manibus aequis*] aequo Marte, sive ut Livius 34, 47:

xerat, reportat; pars equitum litore Oceani petere Rhenum iussa; Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quam maturrime superare. angustus is trames vastas inter paludes et quondam a L. Domitio aggeratus; cetera limosa, tenacia gravi caeno aut rivis incerta erant; circum silvae paulatim adclives, quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit, ut opus et alii proelium inciperent. (64) barbari perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi lacessunt, circumgrediuntur, occursant. miscetur operantium bellantiumque clamor. et cuncta pariter Romanis adversa: locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus, corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. contra Cheruscis sueta aput paludes proelia, procera membra, hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. nox demum inclinantis iam legiones adversae pugnae exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circum surgentibus iugis oritur vertere in subiecta; mersaque humo et obruto quod effectum operis duplicatus militi labor. quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat, secundarum ambiguarumque rerum sciens eoque interritus. igitur futura volvens non aliut repperit quam ut hostem silvis coerceret, donec saucii quantumque gravioris agminis anteirent. nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur.

2. *monitos* pr. M — 9. *praelium* M — 10. *sequi* M (*seque* margo) — 14. *liberare* M (*librare* margo) — 15. *proelio* M — *haste* M — 16. *Mox* M — *tam* M (*iam* margo) — 19. *quo defectum* M — 22. *coherceret* M.

aequis viribus ac prope pari spe. Sall. Cat. 39: *quod si primo proelio Catilina superior aut aequa manu discessisset.* Hist. 3, 9: *temptatisque levi proelio animis ex aequo discessum.* «At Romanos, si non fusos, certe cum damno aliquo discedere coactos e consequentibus recte notarunt viri docti.» Wolf. — *litore Oceani*] De ablativo cf. c. 60 *finibus Frisiorum.* — *pontes longos*] *Moordamm:* eorum reliquiae superesse feruntur prope monasterium *Terapel* et *Valthe* non longe a Coevorda a silva *Weerdinger* usque ad *Ter-Haar,* in provincia *Drenthe,* Reichard *Germ.* p. 222; aliae prope oppidulum *Ahlen* in tractu Monasteriensi. Wilhelm p. 303. Ruperti ad h. l. Ukert *Germanien* p. 181: *So weit unsere Lokalkenntnisse reichen, dürften die* pontes longi *in der Gegend von Coesfeld, Borken und Dülmen zu suchen sein.* — *L. Domitio*] Neronis imperatoris avo. Ann. 4, 44. Sueton. Ner. 4. De eius expeditione, qua Albim flumen transcendit, lege Dionem Cassium in fragmento Morelliano lib. 55, 13. ed. Sturz. III. p. 362. Memorabilis autem est de hoc Dionis loco disputatio Frid. Rothii a Pabstio inserto Eclogis Tacitinis, Lipsiae 1831. p. 29. — *in loco*] ipso, quo pervenerant, et ubi pontes reponendi erant; ut 4, 47: *castris in loco communitis,* item 13, 41. — *ut opus et alii*] Liv. 3, 37: *virgis caedi, alii securi subici.* Non rara scil. exempla, in hac praesertim aetate, pronominis distributivi omissi vel in priore vel in posteriore membro. Ern. Accelerat haec omissio narrationem. Ita Hist. 3, 27: *dum ligones, dolabras, et alii falces scalasque convectant.*

64. *procera membra*] Cf. Germ. 4. — *inclinantis iam legiones*] Cf. c. 61: *accisae iam reliquiae.* Germ. 8: *inclinantes iam et la-*

deliguntur legiones quinta dextro lateri, unetvicesima in laevum, primani ducendum ad agmen, vicensimanus adversum secuturos. (65) nox per diversa inquies, cum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerent, aput Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam pervigiles. ducemque terruit dira quies: nam Quintilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus est velut vocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis reppulisse. coepta luce missae in latera legiones, metu an contumacia, locum deseruere, capto propere campo umentia ultra. neque tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit. sed ut haesere caeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus et lentae adversum imperia aures, inrumpere Germanos iubet, clamitans «en Varus et eodem iterum fato vinctae legiones!» simul haec, et cum delectis scindit agmen equisque maxime vulnera ingerit. illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes excussis rectoribus disicere obvios, proterere iacentes. plurimus circa aquilas labor, quae neque ferri adversum ingruentia tela neque figi limosa humo poterant. Caecina dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. iuvit hostium aviditas, omissa caede praedam sectantium; enisaeque legiones vesperascente die in aperta et solida. neque is miseriarum finis. struen-

1. *leum* M — 7. *quintillium* M — 8. *intendentes* M; *tendentis* Haase. — 9. *contumatia* M — 13. *laentę* (littera *a* punctis notata) M — 14. *et eodem* Lipsius: *eodemque* Ritter; *et eodemque* M; *est eodemque* Iac. Gronovius. Cf. Hist. 4, 54. — 15. *uinctae* (littera *n* punctis notata) M — 17. *dissicere* M — *proterrere* M — 18. "*aduersū* "*ferri* (signis transpositionis alia manu alioque atramento appositis) M — 21. *eniseque* M.

bantes acies. — *futura volvens*] plene Hist. 1, 30: *comissationes et feminarum coetus volvit animo.* Sed *volvere* absolute positum Tacitus ex poëtarum more usurpavit, ut 3, 38: *bellum adversus nos volverat.* Hist. 4, 54: *mox eadem acrius volvens.* 64: *bellum volvebat.*

65. *invalidi ignes*] stationum, excubiarum, vigilum. Comparat Gronovius Statii Theb. 266: *iam male pervigil ignis.* Cf. Xenoph. Anab. 3, 1, 3: *ταῦτα ἐννοούμενοι καὶ ἀθύμως ἔχοντες, ὀλίγοι μὲν αὐτῶν εἰς τὴν ἑσπέραν σίτου ἐγεύσαντο, ὀλίγοι δὲ πυρὰν ἔκαυσαν, ἐπὶ δὲ τὰ ὅπλα πολλοὶ οὐκ ἦλθον ταύτην τὴν νύκτα, ἀνεπαύοντο δὲ ὅπου ἐτύγχανεν ἕκαστος κτλ.* — *interruptae*] *abgebrochene,* ab ipsis vigilibus, non *unterbrochene,* ab aliis. Cic. p. Caelio § 59: *significabat interruptis ac morientibus vocibus.* Doed. Hist. 5, 22. item de vigilibus: *intermisso signo et* **vocibus**. «Post *voces* subintellige *essent,* ne colorem habeat nonnullorum emendatio *adiacere - oberrare.*» Wolf. — *dira quies*] maesto somnio. Lucan. 7, 26: *Dira quies et imagine maesta diurna.* Cf. 2, 14. 11, 4. 12, 13. 16, 1. — *intendentis*] scil. Vari, ut Caecinam secum traheret. Walther. — *umentia*] qualia *uliginem* vocat c. 64. — *vinctae*] quasi vinculis a fuga impeditae. Sic Hist. 1, 79: *velut vincti caedebantur.* Agr. 32: *clausos quodam modo et vinctos di nobis tradiderunt.* Liv. 5, 44: *nisi vinctos somno velut pecudes trucidandos tradidero.* Poëtica haec imago longe efficacior est quam Beroaldi *victae.* Poëticum est etiam sequens *simul haec, et* cet. Stat. Theb. 2, 659: *simul haec, et crassum* cet. — *rectoribus*] Sine causa Heinsius malebat *vectoribus,* ut aeque inutiliter in Silii 17, 138: (equus) *rectorem prodidit hosti,* ubi v. Drakenb. Etiam Sueton.

dum vallum, petendus agger; amissa magna ex parte per quae egeritur humus aut exciditur caespes; non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos caeno aut cruore cibos dividentes funestas tenebras et tot hominum milibus unum iam reliquum diem lamentabantur. (66) forte equus abruptis vinculis vagus et clamore territus quosdam occurrentium obturbavit. tanta inde consternatio inrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas; quarum decumana maxime petebatur, aversa hosti et fugientibus tutior. Caecina comperto vanam esse formidinem, cum tamen neque auctoritate neque precibus, ne manu quidem obsistere aut retinere militem quiret, proiectus in limine portae miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam. simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docuerunt. (67) tunc contractos in principia iussosque dicta cum silentio accipere temporis ac necessitatis monet. unam in armis salutem, sed ea consilio temperanda, manendumque intra vallum donec expugnandi hostes spe propius succederent; mox undique erumpendum; illa eruptione ad Rhenum perveniri. quod si fugerent, pluris silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse: at victoribus decus, gloriam. quae domi cara, quae in castris honesta, memorat: reticuit de adversis. equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque nulla ambitione fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent. (68) haut minus inquies Germanus spe cupidine et diversis ducum sententiis agebat, Arminio sinerent egredi egressosque rursum per umida et impedita circumvenirent sua-

1. *amissis* Halmius. — *per quae egeritur* Rhenanus: *perque geritur* M — 6. *gredentium* pr. M — 9. *praecibus* M — 12. *docuerant* Haase. — 17. *seuitiam* M — 21. *gemanus* pr. M — 22. *sentiis* M (*sententiis* margo) — 23. *humida* M; sed cf. c. 61. 65. Hist. 1, 79. 3, 50. 5, 14.

Tit. 4: *equi rector.* — *petendus agger*] quaerenda materies (terra, caespes, lapides, stipites) ad struendum vallum. Cf. Caes. B. G. 2, 20: *qui paulo longius aggeris petendi causa processerant.* B. C. 1, 42: *longius erat agger petendus.* — *per quae egeritur humus*] Hac *παραφράσει* devitare voluit rusticiora corbium ac sportarum nomina. — *tentoria manipulis*] quia manipulatim tentoria in castris stabant (intervallo aliquo, ut videtur, separata a proximorum manipulorum tentoriis) ideoque sine dubio manipulatim quoque coniuncta in itinere vehebantur. Walth. — *funestas tenebras*] quasi vitae finem portendentes; *ferales* 2, 31. Wolf.

66. *decumana m. p.*] opposita praetoriae et aversa ab hoste. Hygin. Gromat. p. 77. Schel.: *quae a cohortibus decimis ibi tendentibus decumana est appellata.* Rectius Müller *Etrusker* II, p. 126 et 150 ducit a nota numeri decem X. etiam ab Etruscis recepta; sita erat occidentem versus, orientem versus praetoria. Veget. de re milit. 1, 23: *Porta autem, quae appellatur praetoria, aut orientem spectare debet aut illum locum, qui hostem respicit, aut, si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus. Decumana autem porta quae appellatur post praetoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad poenam.* — *proiectus in limine portae*] Idem aliquando fecerat Cn. Pompeius adulescentulus. Plut. Pomp. 3.

67. *quae in c. honesta*] dona honorifica, non tam in castris reposita quam adhuc merenda. Pichena. — *nulla ambitione*] nullius hoc favorem quaerens, sed unice fortitudinem respiciens. (*ohne Parteilichkeit* Gutmann.)

68. *incorruptam*] integram, non in palu-

dente, atrociora Inguiomero et laeta barbaris, ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore. igitur orta die proruunt fossas, iniciunt crates, summa valli prensant, raro super milite et quasi ob metum defixo. postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes non hic silvas nec paludes, sed aequis locis aequos deos. hosti facile excidium et paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur; cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim sanitatem copias, cuncta in victoria habuere. (69) pervaserat interim circumventi exercitus fama, et infesto Germanorum agmine Gallias peti; ac ni Agrippina inpositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse aput principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. id Tiberii animum altius penetravit. non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri. nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat,

3. *fossos* pr. M — 4. *roro* pr. M — 9. *offunduntur* Rhenanus: *offenduntur* M (*offeruntur* margo) — 10. *ingoiomerus* M — 18. *inopsa* (littera *a* puncto notata) M — *C.*] *g.* M — 19. *poti* M (*pontis* margo) — *laudis* pr. M — 21. *militem* corr. M: *militum* pr. M; *militum studia* Doederlein; *studia militum* (coll. 2, 5. 3, 12. Hist. 1, 23. 64) Heraeus; *militum gratiam* Haase; *favorem militum* 1, 52.

dibus aut alio modo vitiatam. Ern. — *proruunt fossas*] *βραχυλογία* pro: «a fossarum margine exteriore, ad quem iis patebat aditus, proruta terra eas explent;» quod cum non satis intelligeret Turnebus coniecit: *proruunt* (prorumpunt), *fossis iniciunt crates.* «Noster idem dicit, quod Caes. B. G. 7, 79: *fossam cratibus integunt atque aggere explent.* Etenim crates non iniiciebantur ad explendas fossas, sed ut pontis instar essent.» Walth. Cf. etiam Liv. 9, 14, 9: *cum pars fossas explerent, pars vellerent vallum atque in fossas proruerent.* — *summa valli*] in opposito margine ducti, quem ad marginem expleta fossa iam sine impedimento appropinquare poterant. — *aequis locis aequos deos*] *Ici tout est égal, le terrain et les dieux* Burnouf, *auf parteilosem Boden parteilose Götter* Gutmann. — *quanto inopina*] Vide ad 3, 5. — *ira et dies*] rursus poëtici quid habet, quod oblitteravit Heinsius coniectans *iratis dies.* Cf. 13, 15: *dissimulationem nox et lascivia exemerat.*

69. *inpositum Rh. pontem*] Intellige pontem apud Vetera factum, ubi V et XXI legiones hiemabant. Cf. 1, 49. — *munia ducis -- induit*] exsequitur, eius persona suscepta. Amat, recte hoc monente Pabstio, et hunc tropum Tacitus (Ann. 12, 40. 15, 45. 16, 28. Hist. 4, 38 et 57), et contrarium *exuere* (Ann. 2, 72. Hist. 1, 55. 3, 42. 4, 70). — *C. Plinius*] qui teste Plinio Epp. 3, 5. scripsit libros *Bellorum Germaniae viginti, quibus omnia, quae cum Germanis gessimus bella collegit. Inchoavit, cum in Germania militaret, somnio monitus: adstitit ei quiescenti Drusi Neronis effigies, qui Germaniae latissime victor ibi periit, commendabat memoriam suam orabatque ut se ab iniuria oblivionis assereret.* — *non - simplices*] non sine arcano aliquo fine agitatas. — *militem quaeri*] i. e. militum studia conciliari, quibus quandoque

signa adeat, largitionem temptet, tamquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat Caesaremque Caligulam appellari velit. potiorem iam aput exercitus Agrippinam quam legatos, quam duces; conpressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit. accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Tiberii odia in longum iaciens, quae reconderet auctaque promeret. (70) at Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice adlabente aestu quietum habuit; mox inpulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen. et opplebantur terrae: eadem freto litori campis facies, neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis. sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus; iumenta, sarcinae, corpora exanima interfluunt, occursant. permiscentur inter se manipuli, modo pectore modo ore tenus extantes, aliquando subtracto solo disiecti aut obruti. non vox et mutui hortatus iuvabant adversante unda; nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab inprudenti, consilia a casu differre: cuncta pari violentia involvebantur. tandem Vitellius in

2. *caliculam* M — 8. *clasis* pr. M — 16. *subtractos* (littera *s* puncto notata) M — *solo*] litteram finalem e correctione habet M — *non*] *Nox* M — 17. *ab inprudenti* Lipsius: *aprudenti* M, ut 4, 70 *non prudentem* pro *non inprudentem*; *ab rude* Freherus, *ab rudi* Wolfius.

contra Tiberium utatur. — *odia in longum iaciens*] i. e. odii materiam praeparans et semina invidiae spargens in animum Tiberii, quae longo tempore post se exsereret; sequentia *quae reconderet* cet. de Tiberio intelligenda sunt et explicant verba *in longum*. Ern. Cf. c. 7: *verba, vultus in crimen detorquens recondebat.*

70. *P. Vitellio*] A. Vitellii imperatoris avunculo. Cf. Sueton. Vitell. 2. — *vadoso mari*] ubi Flevo *(Zuyderzee)* et *Wymertz* fl. mari illabitur. Reichard *Germ.* p. 188. Wilhelm *Germ.* p. 64. — *reciproco sideret*] Est hoc in eo litore Chaucorum et Frisiorum, ut mare longissime a terris recedat et in sicco naves destituat. Lips. Cf. Plin. N. H. 5, § 26: *Tertius sinus dividitur in geminos, duarum Syrtium vadoso ac reciproco mari diros.* Ann. 2, 6: *quaedam* (naves) *planae carinis, ut sine noxa siderent.* — *aequinoctii*] autumnalis. — *brevia*] vadosa; refert sermonem poëticum. Verg. Aen. 1, 111: *In brevia et Syrtis.* Aen. 5, 221: *brevia - - vada.* Sic etiam Graeci. Herod. 2, 102: *θάλασσαν οὐκέτι πλωτὴν ὑπὸ βραχέων.* Cf. Ann. 6, 33. 14, 29. — *sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus*] Intell. homines (quorum notio latet in voce *agmen*), quia incerta ab solidis, brevia a profundis discerni non poterant. *Iumenta, sarcinae, corpora exanima interfluunt, occursant* sc. hominibus. Wolfius revocavit veterum editionum rationem: *sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus iumenta, sarcinae: corpora* cet. Sed non video, quo modo *sarcinae* dici possint *sterni*; id verbum in tali relatione nonnisi de animantibus et de rebus stantibus dici videtur. Tum etiam nego Tacitum de iumentis sarcinisque cum tali emphasi locuturum fuisse, dum taceret de hominibus aut obiter tantum, quid illis acciderit, narraret. Walth. — *vox et mutui hortatus*] est *ἓν διὰ δυοῖν*, voces quibus se invicem hortabantur. Singul. *vox* de pluribus 2, 29. 4, 72. Alii sic distinguunt: *vox* ducis, tribunorum, centurionum; *mutui hortatus* militum inter se. — *sapiens ab inprudenti*] Cf. Seneca Epp. 14, 2, 33: *Ista sapiens licet invenerit, non qua sapiens erat invenit: multa enim facit, quae ab inprudentissimis aut aeque fieri vidimus aut peritius atque exercitatius.* — *involvebantur*] in fluctus, ita quidem, ut nonnulli rursus emersisse videantur. Verg. Aen. 6, 336: *quos - - Obruit Auster aqua involvens navemque virosque.* Cf. Ann. 14, 30. 16, 32. — *sine utensilibus*] *Utensilia* sunt *τὰ*

editiora enisus eodem agmen subduxit. pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minus miserabiles quam quos hostis circumsidet: quippe illic etiam honestae mortis usus, his inglorium exitium. lux reddidit terram, penetratumque ad amnem [Visurgin], quo Caesar classe contenderat. impositae dein legiones, vagante fama submersas; nec fides salutis ante quam Caesarem exercitumque reducem videre. (71) iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segestis praemissus, ipsum et filium eius in civitatem Ubiorum perduxerat. data utrique venia, facile Segimero, cunctantius filio, quia Quinctilii Vari corpus inlusisse dicebatur. ceterum ad supplenda exercitus damna certavere Galliae Hispaniae Italia, quod cuique promptum, arma equos aurum, offerentes. quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuvit. utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta

1. *editiorae nisus* M — 2. *mulcato* pr. M: *mulctato* corr. M (*mutilato* margo) — 3. *illic* pr. M: *illis* corr. M — 4. *ad amnem uisurgin* M: *ad amnem Unsingin* (ficto nomine Latino fluminis quod hodie *Unse, Hunse, Groeninger Diepe* vocatur) Altingius; *ad amnem Vidrum* (hodie vel *Vecht*, vel *Wymerz*) Lipsius; *ad Amisiam* Ritterus; *ad amnem* deleto nomine Mercerus. Nos pravo supplemento secluso *amnem* non cum Mercero *Rhenum*, sed cum Rittero *Amisiam* esse opinamur. — 5. *classem* (littera *m* puncto notata) M — *legeones* M — 10. *quinctilii* M hoc uno loco; cf. 1, 3. 65. 2, 45. 4, 66. Hist. 4, 17. 5, 9. Eadem scripturae varietas est in inscriptionibus; vide n. 2863 et 5752. — *inlussis* pr. M; *inlussise* corr. M — *caeterum* M — 14. *utquae* (littera *a* punctis notata) M.

χρειώδη Graecorum, id est quae ad victum sunt necessaria. Cf. 2, 60: *quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet.* 3, 52: *utensilium pretia in dies augeri.* 15, 39: *subvectaque utensilia ab Ostia.* Walth. Minus recte Freinshemius de supellectile accepit. — *circumsidet*] quovis alio tempore in aliquo oppido; est enim sententia generalis neque intelligo, quomodo Doederlein explicare potuerit: «Scil. in pontibus longis, c. 65.» At illi iamiam *enisi in aperta et solida*, deinde *cuncta in victoria habuere*; ergo non iam obsidebantur. Cf. c. 65 et 68. — *illic*] i. e. apud illos. Cf. Hist. 5, 4: *profana illic omnia, quae apud nos sacra; rursum concessa apud illos, quae nobis incesta.* — *penetratumque* cet.] Insignis libri Medicei corruptela tot virorum acutorum aciem non frustra exercuisset, si Taciti modum enarrandi paulo diligentius considerassent. Nimirum ille Germanici, paene usque ad Visurgim in hac expeditione progressi, reditum paucis his verbis complectitur et describit c. 63: *mox reducto ad Amisiam exercitu* (h. e. eo exercitu quem Germanicus ducebat, non etiam Caecinae milite) *legiones classe, ut advexerat, reportat.* Sed quo minus statim exponeret auctor, quomodo ad Amisiam reductae sint quattuor Germanici legiones, impedivit interposita longior de Caecinae exercitu relatio (c. 63 — 69). Quo episodio finito narrator redit ad filum c. 63 omissum atque in supplementum capite septuagesimo exsequitur, quomodo quattuor legiones Germanici ad Amisiam et inde ad Rhenum reductae sint. Nempe earum duae navibus impositae ad Amisiam vectae sunt, duae Vitellio traditae terrestri itinere ex iis fere locis, ubi Visurgis in mare erumpit, ad eundem amnem penetraverunt, unde omnes navibus per lacus ad Rhenum reportantur. Ritter.

71. *Segimerum*] Unus Velleius 2, 118. Arminium fuisse filium *Sigimeri* (sic codex) memoriae prodidit; hic igitur Taciti *Segimerus* (idem sane nomen est), Segestis frater, ab illo diversus est. Cf. Ruperti ad c. 55. — *filium eius*] Sesithacum. Strabo 7, 1, 4. p. 292. — *propria pecunia*] Generoso animo ductus noluit, ut umquam Galli aurum donatum Romanis, dominis suis, imputare possent. — *circumire saucios*] in tentoriis cubantes; nam tunc temporis neque medici neque valetudinaria s. nosocomia militaria erant, quorum primam mentionem facit

singulorum extollere; vulnera intuens alium spe, alium gloria, cunctos adloquio et cura sibique et proelio firmabat.

(72) Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio ob res cum Germanico gestas. nomen patris patriae Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari, quamquam censente senatu, permisit, cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans. non tamen ideo faciebat fidem civilis animi. nam legem maiestatis reduxerat; cui nomen aput veteres idem, sed alia in iudicium veniebant, si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi Romani minuisset; facta arguebantur, dicta inpune erant. primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tracta-

5. *rupudiavit* pr. M — 7. *lubico* pr. M — *dictitans* Muretus: *dictan* (superscr. in fine littera *s* ab alia manu) M — 9. *iudicum* pr. M — *ueniebat* (eadem manu corr. in *ueniebant*) M — 10. *aut* Beroaldus: *ut* M — 12. *spetie* M.

Hyginus de castrametat. pr. (Graev. Thes. X, p. 1014), sed sauciorum aegrotorumque militum cura ducibus, legatis, tribunis et praefectis demandabatur, et motis castris illi in vicos oppidave vicina deferri solebant. Ruperti. At medicum (libertum) legionis XXI. reperies in Inscrr. Confoed. Helvet. n. 252 ed. Mommsen et medicum trieris Cupidinis classis praetoriae Misenensis I. R. Nap. n. 2701, nec facile sine medicis expeditiones suscipi poterant. — *adloquio*] consolatione. Vide nos ad Horat. Epod. 13, 18.

72. *triumphalia insignia*] In inscriptionibus semper est proprium vocabulum, quo senatus his temporibus utebatur, *triumphalia ornamenta.* Vide n. 622. 750. 5366. Nemo iam ipsum triumphum obtinebat principibus reservatum. — *nomen patris patriae -- repudiavit*] Hoc nomen re vera non comparet in eius inscriptionibus et nummis. Dio 57, 8: *τὸ τοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος πρόσρημα παντελῶς διεώσατο, καὶ τὸ τοῦ Αὐγούστου οὐκ ἐπέθετο μέν (οὐδὲ γὰρ ψηφισθῆναί ποτε εἴασε), λεγόμενον δ' ἀκούων καὶ γραφόμενον ἀναγινώσκων ἔφερε· καὶ ὁσάκις γε βασιλεῦσί τισιν ἐπέστελλε, καὶ ἐκεῖνο προσενέγραφεν.* Cf. 58, 12. Ann. 2, 87: *neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea vocabulum adsumpsit.* — *ingestum*] per acclamationem. — *in acta sua iurari*] Nota hoc distingui a formula *in verba principis iurare,* c. 7. Primum illud factum a triumviris, qui Kal. Ian. a. 712. teste Dione 47, 18: *αὐτοί τε ὤμοσαν καὶ τοὺς ἄλλους ὥρκωσαν, βέβαια νομιεῖν πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου* (Iulio Caesare) *γενόμενα, καὶ τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τὸ κράτος ἀεὶ ἴσχουσιν ἢ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ποτὲ γενομένοις καὶ μὴ ἀτιμωθεῖσι γίγνεται.* Cf. Ann. 4, 42. 13, 11. 16, 22. Dio 57, 8. Sueton. Tib. 26 et 67. — *alia in iud. veniebant*] alia erant crimina, de quibus tum quaestio habebatur. Wolf. — *proditione -- maiestatem populi R. minuisset*] Cic. de Orat. 2, § 164: *Si maiestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit.* Cornificius ad Herenn. 2, § 17: *maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo constat, suffragia, magistratus.* Cic. Partitt. orat. § 105: *maiestas est in imperii atque in nominis populi R. dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit.* Cf. de Invent. §§ 52. 53. 55. — *dicta inpune erant*] Solita haec est apud Tacitum adverbii *inpune* constructio cum verbo substantivo. Cf. 2, 52. 3, 28: *deterrima quaeque inpune -- fuere.* 12, 34. Germ. 25. De sententia cf. Senecam de Benef. 3, 27: *Sub divo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta.* — *cognitionem de famosis libellis*] Dio 56, 27: *μαθὼν* (Augustus) *ὅτι βιβλία ἄττα ἐφ' ὕβρει τινῶν συγγράφοιτο, ζήτησιν αὐτῶν ἐποιήσατο, καὶ ἐκεῖνά τε, τὰ μὲν ἐν τῇ πόλει εὑρεθέντα πρὸς τῶν ἀγορανόμων, τὰ δὲ ἔξω πρὸς τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων, κατέφλεξε καὶ τῶν συνθέντων αὐτὰ ἐκόλασέ τινας.* Sueton. Octav. 55: *Etiam sparsos de se in curia famosos libellos nec expavit, nec magna cura redarguit: ac, ne requisitis quidem auctoribus, id modo censuit, cognoscendum posthac de iis, qui libellos aut carmina ad infamiam cuiuspiam sub alieno nomine edant.* — *Cassii Severi*] Cf. 4, 21. Vide imprimis Weichert de Cassio Parmensi p. 199

vit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque inlustres procacibus scriptis diffamaverat; mox Tiberius, consultante Pompeio Macro praetore an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respondit. hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata in saevitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum. (73) haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis, praetemptata crimina, ut quibus initiis, quanta Tiberii arte gravissimum exitium inrepserit, dein repressum sit, postremo arserit cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio obiciebat accusator quod inter cultores Augusti, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, Cassium quendam mimum corpore infamem adscivisset, quodque venditis hortis statuam Augusti simul mancipasset. Rubrio crimini dabatur violatum periurio

1. *procatibus* pr. M — 3. *legis* pr. M — 9. *faianio* M — 11. *hostis* pr. M — 12. *periturio* (littera *t* puncto notata) M.

et Meyeri *Orator. Rom. Fragm.* ed. alt. p. 545. — *procacibus scriptis diffamaverat*] Quintilianus 10, 1, 116: *Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Cassius Severus, qui, si ceteris virtutibus colorem et gravitatem orationis adiecisset, ponendus inter praecipuos foret. Nam et ingenii plurimum est in eo et acerbitas mira et urbanitas eius summa; sed plus stomacho quam consilio dedit.* Idem 6, 3, 27: *Id quod dicitur aut est lascivum et hilare, qualia A. Galbae pleraque, aut contumeliosum, qualia nuper Iunii Bassi, aut asperum, qualia Cassii Severi.* Cf. Dial. de Orat. 19 et 26. — *mox Tiberius -- respondit*] Sueton. Tib. 58: *Consulente praetore, an iudicia maiestatis cogi iuberet, exercendas esse leges respondit et atrocissime exercuit.* Cf. Seneca de Benef. 3, 26. Plin. Paneg. 11: *dicavit caelo Tiberius Augustum, sed ut maiestatis crimen induceret.* — *asperavere carmina*] Intelligit etiam quinque illa apud Sueton. Tib. 59, quorum quartum hoc est: *Fastidit vinum, quia iam sitit iste cruorem: Tam bibit hunc avide, quam bibit ante merum.* Sic *Sex. Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatus est.* Ann. 6, 39.

73. *modicis equitibus*] opponuntur *splendidis, illustribus.* (A. 2, 59.) Sic A. 11, 7: *modicos senatores.* Ceterum de equitum sub Augusto et deinde sub Caligula statu cf. Dio 54, 30. 55, 2. 56, 27. 59, 9. Ryckius ad A. 2, 59. Marquardt *Historiae Eq. Ro. L. IV.* Berolin. 1840. p. 50. Zumpt *über die Röm. Ritter. Berlin. Abhandl.* 1839. p. 96. — *gravissimum exitium*] Seneca de Benef. 3, 26: *Sub Tiberio Caesare fuit accusandi frequens et paene publica rabies, quae omni civili bello gravius togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium.* — *quanta Tiberii arte -- repressum sit, postremo* cet.] Totus locus (Lipsius adv. *dein* ad Vespasiani et Titi, *postremo* ad Domitiani tempora rettulerat) de Tiberio intelligendus est, qui sub initium principatus exitium illud non quidem impedivit, quo minus inreperet, repressit tamen, ne se auctore inrepsisse videretur, postremo autem ita saeviit, ut cuncta corriperentur. Cf. 3, 56: *Tiberius fama moderationis parta, quod ingruentis accusatores represserat, mittit litteras* cet. Walth. — *arserit cunctaque corripuerit*] De Tiberii saevitia, a Seiano maxime incensa, cf. 6, 51 et Dionem 57, 19. — *cultores Augusti*] utique diversos a sodalibus Augustalibus memoratis c. 54. Talia autem cultorum varii generis collegia passim memorantur in Inscriptionibus. Inter meas proxime accedunt n. 738: *Cultores imaginum domus Augustae* et n. 1662: *Cultores domus divinae et Fortunae Aug.* sane ad posteriora tempora referendi. *Cultores Augusti* exhibet n. 5165. — *qui per omnes domos -- habebantur*] In omnibus honestioribus domibus collegia ad Augusti numen colendum habebantur, in quae, ut ex hoc loco apparet, praeter propinquos etiam alieni asciri poterant, qui ipsi domo carebant. — *corpore infamem*] Paulli Sent. 2, 26. §§ 1, 4: *infames et eos, qui corpore quaestum faciunt* cet. Cf. 15, 49: *mollitia corporis infamis.* — *simul mancipasset*] cum omnibus formulis iuris Romani simul vendidisset. — *violatum periurio numen Augusti*] Cf. 3, 66: *violatum Augusti numen.* Sueton. Calig. 24: *ne pro contione quidem populi aut apud milites nisi*

numen Augusti. quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus non ideo decretum patri suo caelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios eiusdem artis interesse ludis quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset; nec contra religiones fieri quod effigies eius, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. ius iurandum perinde aestimandum quam si Iovem fefellisset: deorum iniurias dis curae. (74) nec multo post Granium Marcellum, praetorem Bithyniae, quaestor ipsius Caepio Crispinus maiestatis postulavit, subscribente Romano Hispone; qui formam vitae iniit quam postea celebrem miseriae temporum et audaciae hominum fecerunt. nam egens ignotus inquies, dum occultis libellis saevitiae principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit; potentiam aput unum, odium apud omnis adeptus, dedit exemplum quod secuti ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. sed Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones habuisse: inevi-

1. *numen* Freinshemius: *nomen* M — 2. *pernitiem* M — 3. *alios ei'* (i. e. *eius*) *eiusdem* M — 5. *effegies* pr. M — *numinūs* (littera *s* punctis notata) M — 8. *praetorem*] *proconsulem* Mercerus. — *bithiniae* pr. M — 10. *audatiae* M — 14. *comtemptis* M — *pernitiem* M — 15. *insimulabant* Nipperdey.

per numen Drusillae deieravit. Vide Bentleium ad Horat. Epp. 2, 1, 16. — *scripsit consulibus* cet.] Cf. Dio 57, 9: *τὸ μὲν πρῶτον οὐδένα οὐδὲ τῶν ἐπ' ἐκείνῳ* (Augusto) *τινὰ αἰτίαν λαβόντων ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ ἐγκληθέντας τινὰς ὥς καὶ ἐπιωρκηκότας τὴν τύχην αὐτοῦ ἀπέλυσε· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ πάνυ πολλοὺς ἐθανάτωσεν.* — *ludis quos mater--sacrasset*] Accurate eos describit Iosephus Antiqq. 19, 1, 11 et 13. «Credo eos esse, qui Palatini postea a loco dicti (Sueton. Calig. 56), alii ab Augustalibus, videnturque (ut prodit vel ex hoc loco) non equestres aut curules fuisse, ut illi, sed scenici. Dio 56, 46: *χωρὶς δὲ τούτων καὶ ἡ Λιουΐα ἰδίαν δή τινα πανήγυριν αὐτῷ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ Παλατίῳ ἐποίησεν, ἣ καὶ δεῦρο ἀεὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀεὶ αὐτοκρατόρων τελεῖται.*» Lips. — *ius iurandum*] scil. neglectum sive violatum; v. Krueger ad Xenoph. Anab. 5, 8, 1. Halm. — *dis curae*] Regula deinde fuit iuris Romani. Cod. 4, 1, 2: *Imperator Alexander A. Felici: iuris iurandi contempta religio satis deum ultorem habet.*

74. *praetorem Bithyniae quaestor*] Bithynia ex divisione Augusti inter eas provincias, quae senatui et populo relictae erant, testibus Strabone 17, 25. p. 840 et Dione 53, 12 et 14. Sueton. Octav. 47; quocirca praesertim ex A. 16, 18 *(proconsul Bithyniae)* et ex Plinii Epistolarum Lib. X toto iam Lipsius statuebat v. *praetorem* h. l. positum esse pro *proconsule*, et pro hac opinione afferunt A. 2, 55. 4, 15. Cic. ad Fam. 2, 17, 6: *officio quaestorio te adductum reticere de praetore tuo*, id est, de Bibulo, proconsule Syriae. Cf. Bake ad Cic. de Legg. 1, 20: *L. Gellius, cum pro consule ex praetura in Graeciam venisset.* Item Marini *Atti de' Fr. Arv.* p. 741. Pro impietate autem habebatur, si quaestor suum proconsulem accusabat. *Sic enim* (ut ait Cic. Div. in Caec. 11) *a maioribus nostris accepimus praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere.* Ibid. 18: *Quoniam quaestor Verris fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare: si vero nulla tibi facta est iniuria, sine scelere eum accusare non potes.* — *Caepio Crispinus*] Borghesio idem videtur atque is, qui in inscriptione memoratur apud Murat. 973, 1: *Prosodus, Daphni, Crispini Caepionis disp*(ensatoris), *filius.* — *Romano Hispone*] cuius declamationum Electa in Senecae Controversiis non uno loco. Lips. — *qui formam*] Non Hipponem, sed Crispinum intelligi recte monet Pichena; id patebit, si consideres sequentia: *sed Marcellum insimulabat -- addidit Hispo.* Sic etiam Ryckius, qui comparat locum similem e 15, 19. Ern. Ablativus absolutus quasi in parenthesi intercurrit. Tam subitae mutationis relationum aliud exemplum erat c. 69 extr. Wolf. — *adrepit*] callide apud Tiberium se insinuavit, ut eius saevitia ad propria consilia obtinenda abuteretur. — *ex pauperibus divites, ex con-*

tabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quaeque deligeret accusator obiectaretque reo. nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. addidit Hispo statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam, et alia in statua amputato capite Augusti effigiem Tiberii inditam. ad quod exarsit adeo ut rupta taciturnitate proclamaret se quoque in ea causa laturum sententiam palam et iuratum, quo ceteris eadem necessitas fieret. manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. igitur Cn. Piso «quo» inquit «loco censebis, Caesar? si primus, habebo quod sequar: si post omnis, vereor ne imprudens dissentiam.» permotus his, quantoque incautius efferverat, paenitentia patiens tulit absolvi reum criminibus maiestatis. de pecuniis repetundis ad reciperatores itum est. (75) nec patrum cognitionibus satiatus iudiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret; multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta. set dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur.

2. *accussator* M — 4. *InInditam* (prius *In* punctis notatum) M — *at quot* M — 7. *C·N* (sic) M — 9. *oms* M — 10. *efferuerat* pr. M: *efferuuerat* corr. M — *paenitentiae patiens* Heinsius et Wurmius (Philol. Schneidew. IX, p. 99). — *tulit*] *retulit* Nipperdey. — 11. *peccuniis* M — *reciperatore situm* pr. M; *recuperatores itum* corr. M — 14. *praeces* (littera *a* puncto notata) M — *constitutas et* M — *dum severitati* Freinshemius.

temptis metuendi] Comparat Lipsius Demosth. Olynth. 3, § 29: *ὧν οἱ μὲν ἐκ πτωχῶν πλούσιοι γεγόνασιν, οἱ δ' ἐξ ἀδόξων ἔντιμοι.* — *amputato capite Augusti*] Sueton. Tib. 58: *Statuae quidam Augusti caput dempserat, ut alterius imponeret.* «Quod nunc crimini datur, id receptum fuisse suo aevo Plinius indicat N. H. 35, § 4: *surdo figurarum discrimine capita permutantur.* Et Caligula simulacra numinum e tota Graecia conquisivit, quibus capite dempto suum imponeret. Sueton. Calig. c. 22.» Lips. Cf. Dionis Chrysostomi orationem Rhodiacam. — *exarsit*] ut pietatem erga Augustum ostentaret. — *laturum*] De diversis modis, quibus sententias ferre consuerit Tiberius cf. Dio 57, 7. Cf. 4, 21: *ut iudicio iurati senatus Cretam amoverentur.* Senatus enim atque principes in gravioribus iudiciis sententias suas iure iurando confirmare solebant. De Tiberio *iurando* se *adstringente* v. 4, 31. — *necessitas*] pariter iurandi. — *manebant -- libertatis*] Cf. c. 77: *silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat.* 13, 28: *manebat nihilo minus quaedam imago rei publicae.* — *Cn. Piso*] Cf. c. 13. — *quantoque* cet.] «et *quanto* incautius incendi se ira passus erat, *tanto* patientius propter paenitentiam tam improvidi motus et leniore animo tulit absolutionem rei.» Duebn. — *absolvi reum*] Damnatum dicit Suetonius 58, qui iudicium repetundarum cum cognitione maiestatis videtur confudisse. — *ad reciperatores*] A patribus, apud quos hac aetate *publica negotia et privatorum maxima tractabantur* (4, 6), de pecuniis repetundis quaestio ad iudicium recuperatorium a praetore cogendum translatum est, ut quantum pecuniae stipendiariis reddendum esset aestimaretur. Nam ii tantum repetundarum rei ad patres adducebantur, qui gravibus criminibus obstricti tenebantur. Vid. Plin. Epist. 2, 11. 4, 9. 6, 29. 7, 33. Ritter. Cf. Hist. 4, 45. — *itum est*] verbum hac in re proprium. Gaius 4, 141: *ad iudicem recuperatoresve itur.*

75. *adsidebat in cornu tribunalis*] Sueton. Tib. 33: *magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat consiliarium assidebatque iuxtim vel ex adverso in parte primori.* Dio 57, 7: *ἐπεφοίτα δὲ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν ἀρχόντων δικαστήρια, καὶ παρακαλούμενος ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀπαράκλητος. Καὶ ἐκείνους μὲν ἐν τῇ ἑαυτῶν χώρᾳ καθῆσθαι εἴα, αὐτὸς δὲ ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ κατάντικρυς σφῶν κειμένου καθίζων ἔλεγεν ὅσα ἐδόκει αὐτῷ ὡς πρόεδρος.* Ad v. *cornu* cf. etiam Sidon. Apoll. 1, 11: *primus iacebat* (lecti) *cornu sinistro consul* cet. — *curuli*] absolute, ut Hist. 2, 59. Plin. Paneg. 59: *ascendere curulem.* — *potentium preces*] Rei secum adducere in iudicium solebant homines quos poterant potentissimos (qui proprie dicebantur *advocati*), ut auctoritate ipsorum aut precibus condemnationem evitarent. Duebn. — *veritati*] iustitiae atque

inter quae Pius Aurelius senator questus mole publicae viae ductuque aquarum labefactas aedis suas, auxilium patrum invocabat. resistentibus aerarii praetoribus subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens; quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret. Propertio Celeri praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis conperto paternas ei angustias esse. temptantis eadem alios probare causam senatui iussit, cupidine severitatis in iis etiam quae rite faceret acerbus. unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

(76) Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat; relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. igitur censuit Asinius Gallus ut libri Sibyllini adirentur. renuit Tiberius, perinde

1. *quaestus* (littera *a* punctis notata) M — 3. *praetiumque* M — 5. *exsueret* M — 7. *causa* M — *cupidioe* M (*cupidine* margo) — 12. *gallus* (non *gillus*) M — *sybillini* M — *rennuit* (priore *n* punctis notata) M.

iudiciorum integritati, contra *libertas* est iudicum integra religio, quae sponte sua interdum certe de nonnullis aliter quam Tiberius statuisset. Cf. Quintil. 5. Prooem. 1: *quia iudicem a veritate depelli misericordia, ira similibusque non oporteret.* — *aedis*] aliter explicari nequit quam de domo urbana; ergo *moles publicae viae* est impressio *(Druck)*, quam contra illas aedes continuo faciebat via ingentibus silicibus substructa, quorum ope toleraret pondera illa enormia, quae quotidie per urbem vehebantur. Accedebant eiusdem molis aquaeductus, quibus labefactabatur eadem domus, debilitatis eius fundamentis et cum construerentur et postea ipsa impressione in eam facta. (Augusto autem imperante multa eius generis opera exstructa sunt. Cf. Frontin. de Aquaed. 9 aqua Iulia, Appia restituta; c. 10 aqua Virgo; c. 11 Augusta.) Sic hunc locum interpretandum duco propter iuncturam *viae* et *aquaeductus,* quamquam Freinshemius atque Wolfius prius dumtaxat membrum explicant ex Plinii Paneg. 51: *non, ut ante, immanium transvectione saxorum urbis tecta quatiuntur; stant securae domus, nec iam templa nutantia.* — *aerarii praetoribus*] Dio 53, 2: *πρὸς τὴν διοίκησιν δύο κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐστρατηγηκότων αἱρεῖσθαι ἐκέλευσεν Αὔγουστος.* Sueton. Octav. 36: *Auctor fuit* (Augustus), *ut cura aerarii a quaestoribus urbanis ad praetorios praetoresve transiret,* idque mansit sub Tiberio et Gaio. Claudius eos abrogavit, quaestoribus hoc munere, ut antiquitus constitutum erat, mandato. Vide ad Ann. 13, 29. Atque sub Vespasiano (Hist. 4, 9) rursus comparent *praetores aerarii.* Varie autem nominantur; simpliciter *praetor aerarii* est Inscrr. Latt. n. 6450, *praetor ad aerarium* n. 723, in S. C. apud Frontinum de Aquaed. c. 100: *praetoribus, qui aerario praesint.* — *veniam ordinis*] excusationem, deponendi ordinis facultatem, cum censum senatorium non haberet. Duebn. — *decies sestertium*] Is enim erat senatorum census ex Augusti taxatione. Cf. Dio 54, 17 et 26. — *probare causam senatui iussit*] Sueton. Tib. 47: *paucorum senatorum inopia sustentata, ne pluribus opem ferret, negavit se aliis subventurum, nisi senatui iustas necessitatum causas probassent.* Cf. Seneca de Benef. 2, 7. — *unde ceteri -- praeposuere*] Sueton. l. l.: *quo pacto plerosque modestia et pudore deterruit, in quibus Hortalum, Q. Hortensii oratoris nepotem, qui permodica re familiari auctore Augusto quattuor liberos tulerat.*

76. *Tiberis -- stagnaverat*] Dio 57, 14: *τοῦ ποταμοῦ τοῦ Τιβέριδος πολλὰ τῆς πόλεως κατασχόντος ὥστε πλευσθῆναι.* — *Asinius Gallus*] Cf. c. 13. — *renuit -- obtegens*] veritus fortasse, ne ambigui versus ex iis proferrentur, quos homines in deteriorem partem de ipso interpretarentur. Similiter Sueton. Tib. 63: *vicina urbi oracula etiam disicere conatus est, sed maiestate Praenestinarum sortium territus destitit.* Dio l. l.: *οἱ μὲν ἄλλοι ἐν τέρατος λόγῳ τοῦτο ἐλάμβανον· ἐκεῖνος δὲ δὴ νομίσας ἐκ πολυπληθίας ναμάτων αὐτὸ γεγονέναι, πέντε ἀεὶ βουλευτὰς κληρωτοὺς ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ποταμοῦ προσέταξεν.* — *Ateio Capitoni et L. Arruntio*] Cf. c. 79. Ateius Capito per

divina humanaque obtegens. sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni et L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis levari in praesens proconsulari imperio tradique Caesari placuit. edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens; quod in vulgus formidolosum et pater arguisse dicebatur. cur abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant; alii taedio coetus, quidam tristitia ingenii et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. non crediderim ad ostentandam saevitiam movendasque populi offensiones concessam filio materiem, quamquam id quoque dictum est. (77) at theatri licentia, proximo priore anno coepta, gravius tum erupit, occisis non modo e plebe set

2. *acchaiam* (priore *c* puncto notata) M — *depcantis* M — 5. *praesidit* pr. M; vide ad 1, 30. — *uulgus* M (*in* additum in margine); *vulgo* I. Fr. Gronovius. Cf. 2, 59. 6, 45. Hist. 1, 86. 2, 26. 3, 31. — 8. *hostentandam* M (*ostentandam* margo) — 10. *quoque* Lipsius: *quod* M — *a theatri* margo M — 11. *dum* M (*tum* margo) — *set*] *et* M; *sed* margo.

decem annos curatoris aquarum munere functus est (ab anno u. c. 766 ad a. 776) teste Frontino de Aquaed. c. 102. De L. Arruntio vide c. 13. — *Achaiam*] Pausan. 7, 16: *καλοῦσι δὲ οὐχ Ἑλλάδος ἀλλ' Ἀχαΐας ἡγεμόνα οἱ Ῥωμαῖοι, διότι ἐχειρώσαντο Ἕλληνας δι' Ἀχαιῶν τότε τοῦ Ἑλληνικοῦ προεστηκότων.* — *levari -- proconsulari imperio*] quia durius hoc quam legatio Caesaris. Nam primum proconsulare imperium erat annuum (Dio 53, 13) et quotannis provincialibus afferebat molestias cum accessu novi rectoris coniunctas. Caesaris autem provinciarum praesidibus procuratio in plures annos delegabatur. Quare Iosephus Ant. 18, 8 Tiberium continuandis legatorum imperiis parcere sociis et provincialibus dicit. Tum proconsulum comitatus frequentior, ornatior, splendidior, oneraque inde redundantia in provincias graviora. Nec tacendum quod proconsules sorte ibant in provincias, Caesar legatos deligebat. Inde fortuiti boni praesides: hinc res pendebant e Caesaris cura. Quare Augustus cum Asiae provinciae terrae motibus afflictae succurrere vellet, misit praesidem suffragio, non sorte lectum ad biennium. Dio 54, 30. Denique, quod potissimum est, Caesar plures provincias per unum legatum regebat, quibus singulis antea proconsules fuerant ferendi. Eaque ratione tum levabantur Achaia et Macedonia, utraque senatus provincia. Cf. c. 80: *Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia additis Achaia ac Macedonia.* Walth. (Optime de tota provinciarum administratione sub Augusto disputavit Hoeck *Römische Geschichte* I, p. 357. II, p. 184.) Ceterum magnificas laudes Tiberio tribuit Philo Leg. ad Gaium 2 propter administrationem provinciarum, quae utique eius saevitiam haud experiebantur: *ὡς γὰρ ἐπ' οὐδενὶ τῶν πώποτε αὐτοκρατόρων ἅπαντες ἠγάσθησαν, κτῆσιν καὶ χρῆσιν ἰδίων τε καὶ κοινῶν ἀγαθῶν οὐκ ἐλπίζοντες ἕξειν, ἀλλ' ἔχειν ἤδη νομίζοντες πλήρωμα τινὸς εὐδαιμονίας, ἐφεδρευούσης εὐδαιμονίας.* — *tradique Caesari*] qui eas legato provinciae Moesiae addidit. (Cf. c. 80. 5, 10.) Sueton. Claud. 25: *Provincias Achaiam et Macedoniam, quas Tiberius ad curam suam transtulerat, senatui reddidit* (Claudius). Dio 60, 24: *τήν τε Ἀχαΐαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, αἱρετοῖς ἄρχουσιν ἐξ οὗπερ ὁ Τιβέριος ἦρξε διδομένας, ἀπέδωκεν ὁ Κλαύδιος τότε* (a. u. 797) *τῷ κλήρῳ.* — *quamquam* cet.] levem excusationem occultat: «nimis sanguine gaudens, quamquam vili servulorum.» Wolf. Cf. c. 29: *promptum ad asperiora ingenium Druso erat.* — *cur abstinuerit sp. ipse*] Dio 57, 14: *τὸν μὲν ἀγῶνα αὐτῶν οὐκ εἶδε*, nulla ratione allata. — *varie trahebant*] «varias ad causas referebant.» Amat hoc verbum pro *interpretari*. Cf. c. 62. 3, 37. 4, 64. 13, 47: *in contrarium trahens.* 16, 1. — *tristitia*] austeritate. Plin. N. H. 28, § 23: *Tiberium Caesarem, tristissimum, ut constat, hominem.* — *comiter interfuisset*] Sueton. Octav. 45: *Quoties adesset, nihil praeterea agebat, seu vitandi rumoris causa, -- seu studio spectandi ac voluptate.*

77. *proximo priore*] Vide c. 54. De pleonasmo, quem Burmannus ad Sueton. Claud. 33 alterutro adiectivo delendo tollere voluit,

militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae ut praetoribus ius virgarum in histriones esset. intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. valuit tamen intercessio, quia divus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, neque fas Tiberio infringere dicta eius. de modo lucaris et adversus lasciviam fautorum multa decernuntur; ex quis maxime insignia, ne domos pantomimorum senator introiret; ne egredientes in publicum equites Romani cingerent, aut alibi quam in theatro spectarentur; et spectantium immodestiam exilio multandi potestas praetoribus fieret. (78) templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispanis permissum, datumque in omnes provincias exemplum. centesimam rerum venalium, post bella civilia in-

7. *uerborum* pr. M — 8. *edicta* Wurmius. — 11. *et sp.*] *ut sp.* Ritter; sed cf. 3, 51. 69. 13, 14. Hist. 4, 52. — *exitio* M (*exilio* margo) — 12. *fleret* M (*fieret* margo) — *terraconensi* M — 14. *centissimam* M.

cf. Cic. Orat. § 216: *non loquor de uno pede extremo: adiungo proximum superiorem, saepe etiam tertium.* De nat. deor. 2, § 52: *Infra hanc* (Saturni stellam) *propius a terra Iovis stella fertur. - - Huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις.* Vopiscus Probo c. 11: *recte atque ordine proximo superiore anno factum est.* — *praetoriae cohortis*] Cohors igitur praetoria in theatro ad compescendas turbas theatrales. Sic Ann. 13, 24: *Fine anni* (808) *statio cohortis adsidere ludis solita demovetur, quo maior species libertatis esset.* — *Haterius Agrippa*] Cf. 2, 51. — *simulacra libertatis*] Similiter 3, 60: *Tiberius, vim principatus sibi firmans, imaginem libertatis senatui praebebat.* — *Augustus - - responderat*] de ea re consultus. Sueton. Octav. 45: *Coërcitionem in histriones magistratibus omni loco et tempore vetere lege permissam ademit, praeterquam ludis et scena* (si ibi per petulantiam delinquerent). Ex eo, quod dicit Tacitus, apparet servili poena exemptos fuisse histriones expositos civilibus carceris atque exilii. Cf. 4, 14. 13, 28. — *neque fas Tiberio* cet.] Tiberius firmandae suae dominationis causa ipse sibi imposuerat hoc veluti sanctum officium nihil umquam in Augusti actis institutisque mutandi. Dio 57, 8: *ἐπὶ ταῖς τοῦ Αὐγούστου πράξεσι τούς τε ἄλλους πάντας ὥρκου καὶ αὐτὸς ὤμνυε.* — *lucaris*] *Lucar* merces histrionum, a lucis, qui multi circa urbem, quorum reditus destinati ad ludos et spectacula, testibus Plutarcho in Q. R. p. 285 C et Festo in v. *Lucar* p. 119 Muell. et *Pecunia* p. 253. Cf. Sueton. Tib. 34: *Ludorum ac munerum impensas corripuit mercedibus scenicorum recisis* cet. Sen. Ep. 80, 7: *Ille, qui in scena latus incedit - -, servus est:* (singulis mensibus) *quinque modios accipit et denarios.* — *fautorum*] plausorum, quales iam ante duo secula mercede conducebantur, ut huic vel illi histrioni faverent, horum aemulos exploderent atque deprimerent. — *ne egredientes* cet.] Mansit tamen et postea insanus hic mos. Plin. 29, 1, 9 de Thessalo, Neronis medico: *nullius histrionum equorumque trigarii comitatior egressus in publico erat.* Seneca Ep. 47: *ostendam nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum.* Quaest. nat. 7, 32: *stat per successores Pyladis et Bathylli domus. - - mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis.* Tertull. de Spectac. p. 100 A: *administratores spectaculorum, quadrigarios scenicos, xysticos, arenarios illos amentissimos, quibus viri animos, feminae autem illis etiam corpora substernunt - - -, quam magni faciunt!* Lips. — *alibi*] Puto, ne domi, ne in hortis. Lips.

78. *datumque in omnes p. exemplum*] «Statim ex quo exemplum a Tarraconensibus datum divulgatum est, omnes provinciae eandem adulationem imitatae sunt.» Aram Tarraconenses iam vivo Augusto dedicasse docet Quintilianus 6, 3, 77: *Augustus nuntiantibus Tarraconensibus palmam in ara eius enatam «Apparet» inquit «quam saepe accen-*

stitutam, deprecante populo, edixit Tiberius militare aerarium eo subsidio niti, simul imparem oneri rem publicam, nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur. ita proximae seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

(79) Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus per quos augescit; auditaeque municipiorum et coloniarum legationes, orantibus Florentinis ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret. congruentia his Interamnates disseruere: pessum ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar (id enim parabatur) in rivos diductus superstagnavisset. nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes, quippe in adiacentia erupturum; optume rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit; spectandas etiam religio-

1. *depcante* M — 2. *pubplicam* M — 9. *permitiem* corr. in *pernitiem* M — *Interamnates* margo M: *ante manates* M; *Antemnates* Pichena. — 11. *deductus* M — 12. *adiacentiae rupturum* pr. M — 13. *obtume* pr. M.

datis». Ceterum Asiae saltem civitates hoc exemplo minime indigebant, quippe quae iam multis ante annis et Caesari et Augusto templa consecrassent. Cf. 4, 37: *cum divus Augustus sibi atque urbi Romae templum apud Pergamenos sisti non prohibuisset*, cet. Differentia tamen ea fuit, quod Tarraconenses Augusto soli sine συννάῳ Roma templum struxerunt. — *centesimam rerum venalium*] Vide ad 2, 42. — *militare aerarium*] Monum. Ancyr. Tab. III, 35: *M. Aemilio et L. Arruntio cos.* (a. u. 759.) *in aerarium militare, quod ex consilio meo constitutum est, ex quo praemia darentur militibus, qui viginti stipendia emeruissent, HS miliens et septingentiens Ti. Caesaris nomine et meo detuli.* Sueton. Octav. 49: *Quidquid ubique militum esset, ad certam stipendiorum praemiorumque formulam adstrinxit definitis pro gradu cuiusque et temporibus militiae et commodis missionum, ne aut aetate aut inopia post missionem sollicitari ad res novas possent, utque perpetuo ac sine difficultate sumptus ad tuendos eos prosequendosque suppeteret, aerarium militare cum vectigalibus novis instituit.* Cf. Dio 55, 25. *Praefectos aerarii militaris* exhibent Inscrr. Latt. n. 946. 1171. 1811. 6504. — *sedecim stipendiorum finem*] id est finem stipendiorum quem sedecim militiae anni attulerunt. Cf. c. 36 et 52.

79. *ab Arruntio et Ateio*] quibus ambobus ea cura extra ordinem commissa erat, c. 76. Erant igitur hi veluti duumviri rei cognoscendae. Quod autem Dio 57, 14 narrat, πέντε ἀεὶ βουλευτὰς κληρωτοὺς ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ποταμοῦ προσέταξεν, minime huic loco repugnat, sed refertur ad *curatores alvei Tiberis et riparum et cloacarum urbis*, frequenter in Inscriptionibus memoratos, ut nn. 1172. 2284. 5480. 6495. — *verterentur*] ex solito alveo in aliam partem; an fluminum cursus aliquantum mutaretur atque corrigeretur. — *flumina*] Clanis, Nar, Tinia, Faberis, Allia, Cremera, Anio. Ceterum usque ad nostra tempora aquarum illarum ac paludum damnosissimae manent difficultates. Vide Vittorio Fossombroni *Memorie idraulico-storiche sulla Val-di-Chiana. Firenze 1789.* — *Clanis*] hodie *Chiana*. Oritur apud Arretium et partim in Arnum, partim in Tiberim prope *Orvieto* effunditur. — *Arnum*] hodieque *Arno*. — *Interamnates*] *Interamna* (hodie *Terni*) Umbriae oppidum ad *Narem (Nera)* situm: unde in inscriptione Interamnae reperta n. 3210: *L. DEPIO CVRATOR ALVEI ET RIPARVM NARIS.* — *nec Reatini silebant* cet.] Cf. Cic. ad Att. 4, 15, 5: *Reatini me ad sua τέμπη duxerunt, ut agerem causam contra Interamnates apud consulem et decem legatos, quod lacus Velinus* (inter Reate, *Rieti*, et Interamnam, hodie *Piè di Luco s. lago delle Marmore*) *a Manio Curio emissus interciso monte in Narem defluit.* Plin. N. H. 3, § 108: *Sabini Velinos adcolunt lacus roscidis collibus. Nar amnis exhaurit illos sulphureis aquis; Tiberim ex his petens replet e monte Fiscello labens iuxta Vacunae nemora et Reate in*

nes sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amnibus dicaverint. quin ipsum Tiberium nolle prorsus accolis fluviis orbatum minore gloria fluere. seu preces coloniarum seu difficultas operum sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

(80) Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia, additis Achaia ac Macedonia. id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia ac plerosque ad finem vitae in isdem exercitibus aut iurisdictionibus habere. causae variae traduntur: alii taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse, quidam invidia, ne plures fruerentur. sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. qua haesitatione postremo eo provectus est ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

(81) De comitiis consularibus, quae tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim: adeo diversa non modo aput auctores sed in ipsius orationibus reperiuntur. modo subtractis

1. *sociorum* M: *maiorum* Nipperdey. — 3. *praeces* (littera *a* puncto notata) M — 4. *concederetur* Lipsius: *concederet* M; *concederent* (patres) Doederlein. Cf. var. lect. 13, 16. 14, 7. 48. 16, 4. Hist. 1, 31. 4, 55. 86. — 7. *istem* M — 8. *varie* Fr. Haase. — 9. *fuerentur* pr. M — 10. *uirtutis* pr. M — 11. *sibi sibi* M — 13. *quibustdam* (littera *t* punctis notata) M — 17. *autores* M — *repperiuntur* M.

eosdem conditus. — *sacra -- dicaverint*] Cf. Plin. Epp. 8, 8 de *Clitumno* deo eiusque cultu.

80. *Prorogatur Poppaeo Sabino* cet.] avo materno Poppaeae Sabinae, Neronis pelicis. Cf. etiam 4, 46. 5, 10. 6, 39. 13, 45. Dio 58, 25: *Ποππαῖος Σαβῖνος τῆς τε Μυσίας ἑκατέρας καὶ προσέτι καὶ τῆς Μακεδονίας ἐς ἐκεῖνο τοῦ χρόνου* (a. u. 787) *παρὰ πᾶσαν ὡς εἰπεῖν τὴν τοῦ Τιβερίου ἀρχὴν ἡγεμονεύσας ἥδιστα προαπηλλάγη πρίν τινα αἰτίαν λαβεῖν.* In fastis Capitolinis a. u. 761 vocatur *C. Poppaeus Q. f. Q. n. Sabinus.* — *additis Achaia ac Macedonia*] Cf. c. 76. — *continuare imperia* cet.] Cf. 4, 6: *Res suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat, semelque adsumpti tenebantur prorsus sine modo, cum plerique isdem negotiis insenescerent.* — *in isdem exercitibus aut iurisdictionibus*] Intelligit Caesaris *legatos* et *procuratores* inermium provinciarum. Cf. Hist. 1, 11. — *causae variae*] Sueton. Tib. 41 affert ignaviam et negligentiam rei publicae; Iosephus Ant. Iud. 18, 6, § 5 studium placendi sociis et provincialibus; Dio 58, 23 tradit id esse factum *ἀπορίᾳ τῶν διαδεξομένων αὐτούς.* Cf. 6, 27: *Flacco Pomponio, Syriae propraetore, defuncto -- incusabat* (Tiberius) *egregium quemque et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus, seque ea necessitudine ad preces agi, per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur.* — *semel placita pro aeternis servavisse*] Eandem morosam constantiam retinuit etiam in typo eodem denariorum aureorum et argenteorum inde ab a. 768 usque ad mortem servando. Vide Eckhel D. N. VI. p. 188. — *ut mandaverit quibusdam provincias* cet.] Sueton. Tib. 63: *Unum et alterum consulares oblatis provinciis non ausus a se dimittere usque eo detinuit, donec successores post aliquot annos praesentibus daret, cum interim manente officii titulo etiam delegaret plurima assidue, quae illi per legatos et adiutores suos exsequenda curarent.* Cf. 6, 27: *oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum attineri.*

81. *tum primum*] secundo anno Tiberii, quo primum designavit consules; nam proxime priore destinaverat Augustus: *deinceps* intellige de reliquis annis eiusdem Tiberii, non de successoribus eius. Cf. Dio 58, 20.

candidatorum nominibus originem cuiusque et vitam et stipendia descripsit, ut qui forent intellegeretur: aliquando ea quoque significatione subtracta candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. plerumque eos tantum aput se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset: posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent. speciosa verbis, re inania aut subdola, quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

6. *spetiosa* M — 8. *seruitium. FINIT P CORNELI LIB .I.* || *INCIPIT LIBER .II.*

Wolf. — *ea q. significatione subtracta*] An igitur privatim aliquando candidatos suos commendare satis habuit, in senatu vero ignarum egit, simulacrum praebens liberae electionis? Nimia hercle brevitas. Wolf. Probabilior videtur Doederleinii explicatio: «Unde igitur coniecturam de principis voluntate facere poterant patres, cum nihil prorsus significabat Caesar? Per ipsos credo candidatos, qui non sibi deessent quin curam sibi Caesaris promissam iactarent palam ac divulgarent.»

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER SECUNDUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Initia belli Parthici. Phraates, Vononis pater. 2. Vonones popularibus invisus. 3. Ab Artabano pulsus, ad Armenios profugus. 4. In Armenia mutatio regum. 5. Germanicus invidia Tiberii revocatus Germanos confestim aggredi parat. 6. Classis eius. Rhenus. 7. Irruptio in Chattos. Ara Drusi restituta. 8. Fossa Drusiana. Amisia. In rebelles Angrivarios animadversum. 9. Arminii cum fratre colloquium. 10. Inde ira et iurgium. 11. Visurgim transeunt Romani. Batavorum discrimen. Chariovalda caesus. 12. Germanicus militum animos explorat. 13. Transfugis praemium pronuntiatum a Germanis, mox castris Romanis adsultatum. 14. Germanici somnium. 15. Eius et Arminii orationes ad suos. 16. Locus pugnae, campus Idistaviso. Acierum instructio. 17. Faustum augurium. Fuga Germanorum et clades. 18. Tropaeum positum. 19. Quo dedecore accensa gens bellum resumit. 20. Acriter pugnatum. 21. Vincunt tandem Romani, quamquam ambiguo equitum proelio. 22. Monumentum et titulus rerum magnificus. 23. Milites classe revecti. 24. Ex tempestate calamitas et paene exitium. Recollecti naufragi. 25. Hac fortuna erectos denuo Germanos aggreditur Germanicus caeditque, simul aquilam Varianam recipit. 26. Tum rebus infectis avocatur a Tiberio. 27. Libo Drusus ab amico delatus. 28. Accusatus in senatu. 29. 30. Cum patronos non reperiret, nec tam sceleris quam vecordiae convinci posset, novo iure servos torqueri in suum caput vidit. 31. Iam frustra orato principe Libo se ipse confecit. 32. In defunctum sententiae senatorum. Astrologi et magi ex Italia pulsi. 33. Luxus publicus leviter coërcitus, quem defendit Asinius. 34. Pisonis libertas, Urgulaniae potentia. 35. De rebus proferendis certamen in senatu. 36. Asinii sententia de comitiis, a Tiberio reiecta. 37. 38. Hortali levamentum inopiae suae poscentis orationem aspere excipit Tiberius, tamen liberis eius nonnihil largitur. 39. Clementis servi facinus. Is Postumum Agrippam se mentitus principi curam iniicit, 40. sed Sallustii Crispi dolo captus occiditur. 41. Romae dedicantur nova opera.

Anno proximo triumphat Germanicus. 42. Archelaus rex Cappadocum in urbem accitus perit. 43. Oriens turbatus committitur Germanico; Pisoni, feroci homini, Syria. 44. Drusus in Illyricum missus, Suevis contra Cheruscos auxilium petentibus. 45. Ita inter se discordes Germani accinguntur ad pugnam. Arminii ad suos oratio. 46. Marobodui item ad suos. Atrox proelium. Maroboduus pro victo. 47. 48. Terrae motus in Asia. Eo afflictos sublevat Tiberius, in alios non minus liberalis. 49. Templa quaedam dedicata. 50. Varilia maiestatis postulata. 51. De praetore substituendo contentio. 52. Tacfarinatem et Mazippam bellum in Africa moventes fundit Camillus. Triumphalia ei decreta.

53. Germanici varia itinera. 54. Consulit in reditu Clarium Apollinem. Oraculi ratio. 55. Piso et uxor Plancina Germanicum insectantur; etiam castra corrumpunt. 56. Germanicus Armeniae regem, Cappadociae et Commagenae legatos imponit. 57. Pisonis insolentia in congressu, consilio, conviviis. 58. Vonones Syria demotus.

59. Germanicus Aegyptum petit, improbante Tiberio. 60. Canopus. Thebae priscae. 61. Statua Memnonis, Pyramides et alia. 62. Germanorum discordia, astu Drusi. 63. Maroboduus vi Catualdae pulsus confugit ad Romanos. Eadem mox fortuna Catualdae. 64. Rhescuporis, Cotye fratris filio oppresso, Romanam divisionem egressus, illius partem appetit. 65. Ipso per fraudem comprehenso universam Thraciam occupat. 66. Hinc vocatus ad causam dicendam Cotyn occidit. 67. Romam perductus et damnatus. 68. Vonones fugam tentat; at deprehensus confoditur. 69. Germanicus aegrotat, scelere, ut creditur, Pisonis, 70. cui amicitiam renuntiat vetere more. 71. 72. Mandata familiaribus ultione datisque coniugi monitis moritur. 73. Alexandro M. comparatus et praelatus. 74. Sentius Syriae praeficitur. 75. Agrippina properat in urbem. 76. Pisoni Germanici casu exsultanti reditum in Syriam dissuadet filius; 77. 78. suadet contra Domitius Celer, ac persuadet. 79. Piso vim parans in successorem Sentium obviam fit Agrippinae. 80. Castellum occupat, aciem struit: sed pellitur a Sentio. 81. Tandem tutum ei

iter Romam conceditur. 82. Ibi magna ob necem Germanici ira et luctus. 83. Honores viro decreti. 84. Livia Druso gemellos parit. 85. Scita in libidinem mulierum. Pulsa sacra Aegyptia et Iudaica. 86. Capta Vestalis. 87. Frumento pretium constitutum. Novos honores aversatur Tiberius. 88. Arminii caedes et praeconium.

Haec gesta annis quattuor, coss. T. Statilio Sisenna Tauro et L. Scribonio Libone, C. Caelio Rufo et L. Pomponio Flacco, Ti. Caesare Augusto III. et Germanico Caesare II, M. Iunio Silano et C. Norbano Flacco.

---

(1) Sisenna Statilio [Tauro] L. Libone cōs. mota Orientis regna provinciaeque Romanae, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. is fuit Vonones, obses Augusto datus a Phraate. nam Phraates, quamquam depulisset exercitus ducesque Romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat partemque prolis firmandae amicitiae miserat, haud perinde nostri metu quam fidei popularium diffisus. (2) post finem Phraatis et sequentium regum ob internas caedes venere in urbem

1. *Ab excessu diui Augusti. Sisenna* M — *Tauro* delevit Ritter. — 4. *d. aprahate* pr. M; *d. aphrahate* corr. M — *prahates* pr. M; *phrahates* corr. M — 8. *prahatis* pr. M; *phrahatis* corr. M.

1. *Sisenna Statilio Tauro*] Cognomen *Sisenna*, pro more apud Tacitum saepe usurpato neque apud alios scriptores inaudito, gentis nomini praepositum legimus, *Sisenna Statilio*. Sed hoc quotiens admittitur, neque praenomen neque aliud cognomen additur. Magis vero barbarum est, ubi ad *Sisennam Statilium*, h. e. post cognomen priore loco et nomen altero positum, tertio novum cognomen *(Taurus)* accedit. Ut igitur vitium tam manifestum removeretur, expunxi *Taurum* eumque adiunctum esse puto in libro archetypo a viro litterato, qui *Taurum* cognomentum a Statiliis non alienum esse ex 6, 11. 12, 59. 14, 46 meminisset idque in margine vel supra versum poneret. Cf. adnot. ad 13, 30. Ritter. In fastis hi consules vocantur *T. Statilius T. f. Sisenna Taurus* et *L. Scribonius L. f. Libo.* — *petitum Roma-regem*] Sueton. Octav. 21 de Parthis: *pluribus quondam de regno concertantibus, nonnisi ab ipso electum comprobaverunt.* — *gentis Arsacidarum*] De tota hac stirpe consule Vaillant Arsacidarum imperium, Parisiis 1728. Sainte-Croix de imperio Parth. in Oberlini Tacito II. p. 867. Richter *hist. krit. Versuch über die Arsaciden. Leipzig* 1804. Visconti *Iconographie grecque* III, p. 43 seqq., quem in his potissimum secutus sum. — *Vonones*] sive Arsaces XVIII. — *obses Augusto datus*] Strabo 16, 1, 28: *ὁ Φραάτης καλέσας εἰς σύλλογον Τίτιον τὸν ἐπιστατοῦντα τότε τῆς Συρίας τέτταρας παῖδας γνησίους ἐνεχείρισεν ὅμηρα αὐτῷ, Σερασπαδάνην καὶ Ῥωδάσπην καὶ Φραάτην καὶ Βονώνην* (duorum priorum memoria superest in Inscrr. Lat. n. 628) *καὶ γυναῖκας τούτων δύο καὶ υἱεῖς τέτταρας, δεδιὼς τὰς στάσεις καὶ τοὺς ἐπιθεμένους αὐτῷ.* Cf. Vellei. 2, 94. Iustin. 42, 5, 12: *filii nepotesque Phraatis obsides Augusto dati.* Monum. Ancyr. Tab. VI, 3: *Ad me rex Parthorum Phraates* (IV) *Orodis* (I) *filius filios suos nepotesque omnis misit in Italiam non bello superatus, sed amicitiam nostram per liberorum pignora petens.* — *depulisset*] A. u. 718 deleverat exercitum Oppii Statiani, Antonii legati. Plut. Ant. 38. Dio 49, 25. — *venerantium officia*] Locutio est huic aetati propria. Dial. de Or. 29: *ambitio salutantium.* Agr. 4: *illecebrae peccantium.* Wolf. *Officia* autem illa erant restitutio signorum atque captivorum ex tribus Romanorum cladibus pacta a. u. 734, unde Augusti nummi cum inscriptione *SIGNIS RECEPTIS.* Monum. Ancyr. Tab. V, 40: *Parthos trium exercituum Romanorum spolia et signa reddere mihi supplicesque amicitiam populi Romani petere coegi: ea autem signa in penetrali, quod est in templo Martis Ultoris, reposui.* Cf. Vellei. 2, 91. Sueton. Octav. 21. Dio 53, 33. 54, 8.

2. *finem Phraatis*] a. u. 753. — *sequentium regum*] Phraatacis et Orodis II. a Parthis occisorum. Iosephus Ant. 18, 2, 4. — *in urbem*] ad Augustum. Refertur huc locus Suetonii Tib. 16: *Data* (Tiberio a. 757.) *rursus potestas tribunicia in quinquennium; delegatus pacandae Germaniae status; Parthorum legati, mandatis Augusto Romae redditis, eum quoque adire in provincia iussi.* —

legati a primoribus Parthis, qui Vononem vetustissimum liberorum eius accirent. magnificum id sibi credidit Caesar auxitque opibus. et accepere barbari laetantes, ut ferme ad nova imperia. mox subiit pudor, degeneravisse Parthos; petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum; iam inter provincias Romanas solium Arsacidarum haberi darique. ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium, si mancipium Caesaris, tot per annos servitutem perpessum, Parthis imperitet? accendebat dedignantes et ipse, diversus a maiorum institutis, raro venatu, segni equorum cura; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas. inridebantur et Graeci comites ac vilissima utensilium anulo clausa. sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Par-

2. *accipere* M (*accepere* margo). Cf. 1, 20. *facere* 2, 7. 3, 54. 4, 68. *uenire* 2, 58. 80. 4, 47. *excipere* 2, 38. 53. *conuenire* 2, 57. *prouenire* 3, 26. *relinquere* 4, 34. *interficere* 6, 18. — 8. *uenatu* bis posuit M, sed alterum sex punctis subnotatum est.

primoribus] quos *megistanas* vocat 15, 27. Sueton. Calig. 5. — *Vononem*] in unico eius nummo, qui Parisiis exstat, *ΟΝΩΝΗΣ*. Regnum adisse dicitur a Vaillantio a. u. 758 vel 759. — *vetustissimum*] scilicet etiamtunc viventium, ut vult Freinshemius et Viscontius III. p. 96. Quamquam *vetustissimus* per se significat natu maximum, quod quidem ita verum esse addubitavit Lipsius, quia Strabo 16, 1, 28 Vononem ordine quartum posuisset. Sed Wolfius, «Strabo», inquit, «hunc Vononem quartum ponit ordine; an aetate, nemo dixerit; nec sciebat ipse fortasse.» — *Caesar*] Augustus; item c. 3. — *auxitque opibus*] comitatu, pecunia, alia pompa instruxit regium in morem. Lips. Sic Ann. 6, 32: *Tiberius ornat Phraaten accingitque paternum ad fastigium.* — *alio ex orbe*] Universus terrarum orbis tum in Romanos et Parthos divisus videbatur. Muretus. — *inter provincias Romanas*] Lipsius affert locum Hegesippi in oratione Agrippae regis 2, 9: *Persarum superba audimus imperia, sed eorum quoque obsides vidimus; et cum ipsi pluribus nationibus imperent, offerunt liberos suos et nobilitatem suam. Servire Romanis gaudent pro fide pacis, simul ut serviendo discant suis imperare. Offerunt vestes, monilia, elephantos, quodque Romanis visum tributorum genus imponere.* — *trucidantium Crassum*] a. u. 701. Cf. Dio 40, 27. — *exturbantium Antonium*] maxime illa Statiani, legati eius, clade. — *diversus a maiorum institutis*] «*Il est curieux d'observer comment ce prince, élevé en Occident, s'éloignoit des usages orientaux même dans les types de ses monnoies. On y voit d'un côté l'effigie de Vononès, dont la légende offre le nom ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΝΩΝΗΣ; sa tête est ceinte du diadème; ses oreilles sont ornées de boucles; mais il n'a point la coiffure médique des Arsacides. La figure de la Victoire est le type du revers; et la légende ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΝΩΝΗΣ ΝΕΙΚΗΣΑΣ ἈΡΤΑΒΑΝΟΝ est d'un style dont on ne trouve aucun exemple dans la numismatique des rois.*» Visconti. Manifesto refertur illa inscriptio ad *primum* illum *congressum* mox memoratum. — *raro venatu*] Iustin. 41, 3, 3: *carne non nisi venatibus quaesita vescuntur.* Sueton. Calig. 5: *regum etiam regem et exercitatione venandi et convictu megistanum abstinuisse, quod apud Parthos iustitii instar est.* — *segni equorum cura*] Iustin. 41, 3, 4: *Equis omni tempore vectantur: illis bella, illis convivia, illis publica ac privata officia obeunt; super illos ire, consistere, mercari, colloqui. Hoc denique discrimen inter servos liberosque est, quod servi pedibus, liberi non nisi equis incedunt.* Cf. Dio 40, 15. — *fastu*] invidiose de contemptu. — *patrias epulas*] quae magnam partem carnibus ferinis constabant. Iustin. 41, 3, 9: (Parthi) *in cibum parci.* Megistanibus autem ille praeferebat Graeculus suos, philosophos puta et rhetores scurras. — *utensilium*] Vide ad 1, 70. — *anulo clausa*] expresso in cistis signo anuli signatorii, Romano et Graeco more, qui, ne servi furarentur, vel panem obsignabant. Duebn. Festive Plautus Cas. 2, 1, 1: *Obsignate cellas, referte anulum ad me: ego huc transeo in proximum ad meam viciniam.* Persa 2, 3, 15: *Isti parcipromi, qui salinum servis obsignant cum sale.* Plin. N. H. 33, § 26: *Nunc cibi quoque ac potus anulo vindicantur a rapina.* Q. Cic. ad Fam. 16, 26, 2: *sicut olim matrem nostram facere memini, quae lagonas etiam inanis opsignabat, ne dicerentur inanes aliquae fuisse.* — *obvia*] *entgegenkom-*

this virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis. (3) igitur Artabanus Arsacidarum e sanguine aput Dahas adultus excitur, primoque congressu fusus reparat vires regnoque potitur. victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc interque Parthorum et Romanas opes infida ob scelus Antonii, qui Artavasden, regem Armeniorum, specie amicitiae inlectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. eius filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes deductusque in regnum a Tiberio Nerone. nec Tigrani diuturnum imperium fuit neque liberis eius, quamquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. (4) dein iussu Augusti inpositus Artavasdes et non sine clade nostra deiectus. tum C.

1. *moribus* Muretus: *maioribus* M — 4. *pathorum* M — 6. *spetiae* (littera *a* punctis notata) M.

mende, ut Quintil. 8, 4, 24: *obvia eius voluntate*. — *nova vitia*] «virtutes Vononis, quia ignotae ante Parthis in regibus, pro novis vitiis habebantur.» Ern.

3. *Artabanus*] huius nominis tertius. Cf. Iosephus Ant. 18, 2. p. 875. — *e sanguine*] materna origine. Cf. 6, 42. — *aput Dahas adultus*] De eadem re 6, 41: *Artabanum Scythas inter eductum*. Dahae Caucasi montis incolae, ex gente Scytharum, ad mare Caspium, nunc *Dahistan*. Cf. Plin. N. H. 6, § 50. 37, § 110. Ad Dahas, Hyrcanos, Bactrianos propter communem originem Parthorum (Strabo 11, 10. p. 515.) Arsacidae expulsi refugere solebant. Cf. 6, 44. 11, 8. — *reparat vires*] fuga nimirum capta ad montes Mediae, auctore Iosepho Ant. 18, 3. — *infida*] aeque et Parthis et Romanis. Cur Parthis infida fuerit pro noto omittit, properans statim ad scelus Antonii. Wolf. Parthos scilicet oderant ob metum, ne ab his subigerentur. — *Artavasden*] Tigranis filium. Cf. Strabo 11. p. 524 et 530. Plutarch. in Crasso p. 554 et in Antonio 50. p. 939. Dio 49, 25. 31. 33. 39. Hic Antonium in Oppii Statiani infelici expeditione Parthica deseruisse visus, fallacibus ab eo litteris excitus, in vinclis habitus et in triumpho Alexandriam ductus est. — *catenis*] argenteis primum in castris et aureis in triumpho. Cf. Dio 50, 1: *Καῖσαρ δὲ ἐκείνῳ* (Antonio) *ἐπεκάλει, ὅτι τὸν Ἀρμένιον ἐξαπατήσας καὶ συλλαβὼν καὶ δήσας πολλὴν τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων κακοδοξίαν προσετετρίπτο*. Vellei. 2, 82: *Antonius reversus in Armeniam regem eius Artavasden fraude deceptum catenis, sed, ne quid honori deesset, aureis vinxit* (a. u. c. 720). — *postremo interfecerat*] non statim post triumphum. Post pugnam demum Actiacam Cleopatra, ut auxilia ab Artavasde, Medorum rege, impetraret, caput cognominis Artavasdis Armenii ad illum misit. Dio 51, 5: *τὸν Ἀρμένιον ἀποκτείνασα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τῷ Μήδῳ, ὡς καὶ ἐπικουρήσοντι σφίσι διὰ τοῦτο, ἔπεμψεν* (a. u. c. 724). — *Artaxias*] Dio 49, 39: *οἱ τὰ ὅπλα ἔχοντες* (Armenii) *Ἀρτάξην τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων αὐτοῦ βασιλέα ἀνθείλοντο*. A Iosepho Ant. 15, 5, ut a Tacito, vocatur Artaxias. — *nobis infensus*] Hinc teste Dione 51, 16 Octavianus a. 724 *τῷ Ἀρτάξῃ τοὺς ἀδελφοὺς καίπερ αἰτήσαντι οὐκ ἔπεμψεν, ὅτι τοὺς ὑπολειφθέντας Ῥωμαίους ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ ἀπεκτόνει*. Ceterum cf. etiam Dio 49, 44. — *occiso Artaxia* cet.] Monum. Ancyr. Tab. V, 24: *Armeniam maiorem interfecto rege eius Artaxia cum possem provinciam facere, malui maiorum nostrum exemplo regnum id ad Tigranem, Artavasdis filium, nepotem Tigranis regis per Tiberium Neronem, qui tum erat privignus meus, transferre* (a. u. c. 734). Cf. Iosephus Antiq. 15, 4, 3. Dio 54, 9. Velleius 2, 94. Sueton. Tib. 9. — *nec Tigrani* cet.] Ad hanc capitis tertii partem cf. rursus Monumentum Ancyranum, quod post verba supra exscripta ita pergit v. 28: *Eandem gentem postea insurgentem et rebellantem, domitam per Gaium filium meum, regi Ariobarzani, regis Medorum Artavasdis filio, regendam tradidi* (a. u. c. 755.) *et post eius mortem filio eius Artavasdi, quo interfecto Tigranem, qui erat ex regio genere Armeniorum oriundus, in id regnum misi*. Cf. etiam Augusti nummum apud Arneth II. p. 40. n. 94: *ARMENIA CAPTA*, et n. 95, in quo expressa est Armenia flexum genu submittens. Vide praeterea Norisii Cenot.

Caesar componendae Armeniae deligitur. is Ariobarzanen, origine Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto stirpem eius haud toleravere; temptatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique et magis sine domino quam in libertate profugum Vononen in regnum accipiunt. sed ubi minitari Artabanus et parum subsidii in Armeniis, vel, si nostra vi defenderetur, bellum adversus Parthos sumendum erat, rector Syriae Creticus Silanus excitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

(5) Ceterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret novisque provinciis impositum dolo simul et casibus obiectaret. at ille, quanto acriora in eum studia militum et aversa patrui voluntas, celerandae victoriae intentior, tractare proeliorum vias et quae sibi tertium iam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent. fundi Germanos acie et iustis locis, iuvari silvis, paludibus, brevi aestate et praematura hieme; suum militem haud perinde vulneribus quam spatiis itinerum, damno armorum adfici; fessas

3. *adsumpto* pr. M — 7. *nos aui* M (*nostra vi* margo) — 12. *spelię* M — 14. *caelerandae* M — 15. *praeliorum* M — 16. *prosperae* (postrema littera puncto notata) in fine versus M.

Pis. Diss. 2. C. 9. p. 169 Graev. atque imprimis Visconti *Iconographie grecque* III. p. 305, cuius dilucidam harum rerum enarrationem dabimus in Excursu ad finem huius libri.

4. *C. Caesar*] Agrippae et Iuliae filius, Lucii Caesaris frater, in reditu ex illa provincia mortuus a. u. c. 757. Cf. supra 1, 3. Monum. Ancyr. T. V, 28. — *Erato*] Vide Excursum. — *Artabanus*] qui Oroden filium regem eis dedit. — *defenderetur*] Vonones. — *rector Syriae Creticus Silanus*] Vide ad c. 43. — *in loco*] infra c. 68. Similiter Hist. 4, 64: *suo loco*. Ann. 1, 58: *in tempore*.

5. *novis provinciis*] accurate; non enim uni provinciae praepositus, sed omnibus, quae in Oriente, sive ut c. 43 dicit, *quae mari dividuntur*, cum imperio proconsulari. Ern. Ceterum totum hunc Tiberii dolum adversus filium ita interpretatur adulator Velleius 2, 129: *Quanto cum honore Germanicum suum in transmarinas misit provincias!* — *quanto acriora - - et aversa*] De positivo iuncto cum comparativo cf. 3, 43: *quanto civitas opulentior et comprimendi procul praesidium*. — *intentior*] omisso, ut saepe, ablativo *tanto*. Cf. 3, 43. 4, 69. Hist. 3, 18. 58. — *tractare proeliorum vias*] «cogitare et quibus viis ad hostem et pugnam perveniri posset et quae via ac ratio proeliorum ineunda esset, i. e. totum belli consilium meditari.» Cf. Liv. 38, 18: *deam Romanis viam belli et victoriam dare*. Thucyd. 1, 122: *ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλαι ὁδοὶ τοῦ πολέμου ἡμῖν, ξυμμάχων τε ἀπόστασις - - καὶ ἐπιτειχισμὸς τῇ χώρᾳ ἄλλα τε ὅσα οὐκ ἄν τις νῦν προΐδοι.* — *tertium iam annum belligeranti*] Germanicus post consulatum (a. u. 765) in urbe gestum in Germaniam profectus est, octo legionibus ad Rhenum ab Augusto a. u. 766 praepositus. Dio 56, 26. Nec tamen ab eius in provinciam adventu annos illos tres Tacitus computavit, sed bellum demum a. u. 767 Augusto mortuo susceptum et gestum usque ad hunc annum (769). Itaque more apud antiquos scriptores solito annum praesentem in computationem recepit. Ritter. — *iustis locis*] idoneis ad pugnandum, qualia sunt aequa, plana, patentia, silvis non vestita, non paludibus infesta; breviter, ubi iusta acies instrui potest. — *damno armorum*] unde 1, 71 *ad supplenda exercitus damna* etiam *arma* a Galliis cet. oblata sunt. — *possessionem*] occupationem, *Besitznahme*, ut Agr. 18: *cuius insula possessione revocatum*. Liv. 33, 41: *in nova possessione regni*. — *integrum*] viribus, non fessum longis et impeditis itineribus.

Gallias ministrandis equis; longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. at si mare intretur, promptam ipsis possessionem et hostibus ignotam, simul bellum maturius incipi, legionesque et commeatus pariter vehi; integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania fore. (6) igitur huc intendit. missis ad census Galliarum P. Vitellio et C. Antio Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. mille naves sufficere visae properataeque, aliae breves, angusta puppi proraque et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent; quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent; plures adpositis utrimque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc vel illinc adpellerent; multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui, velis habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. insula Batavorum in quam convenirent praedicta, ob faciles adpulsus accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna. nam Rhenus uno alveo continuus aut modicas insulas circumveniens aput principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus,

1. *oportunum* M — 6. *C. Antio* Ursinus: *cantio* M — *anteius* M: *Apronius* Nipperdey coll. 1, 56. — 8. *breuis* pr. M — 10. *repente* Beroaldus: *repetente* M — 11. *adbellerent* pr. M — *super quis* mavolt Doederlein. At v. Nipperdey Quaestt. Caesar. p. 148. — 13. *spetiem* M — *batuorum* M — 15. *oporluna* M.

6. *ad census Galliarum*] Cf. 1, 31. — *P. Vitellio*] Cf. 1, 70. — *C. Antio*] eodem fortasse, qui memoratur Inscrr. Lat. n. 1415: *DEO MERCVRIO ET ROSMERTAE* (sic legendum esse, non *Postvertae*, etiam Henzenius affirmat Vol. III. p. 140.) *C. ANTIVS TITI FI. EX VOTO* Antemoduni Lingonum *(Langres)*. In nummo Morel. I. p. 17 legitur: *RESTIO C. ANTIVS. C. F.* — *breves*] oppositae *longis navibus*, id est, triremibus. — *planae carinis*] Caesar B. G. 3, 13 de Gallorum navibus: *carinae aliquanto planiores quam nostrarum navium, quo facilius vada ac decessum aestus excipere possent.* — *utrimque*] ex prora et ex puppi. — *hinc vel illinc adpellerent*] Similes, quas *camaras* vocat, describit Hist. 3, 47: *inter undas volvuntur pari utrimque prora et mutabili remigio, quando hinc vel illinc adpellere indiscretum et innoxium est.* Germ. 44: *forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper adpulsui frontem agit.* Suidas: *Τινὰ δὲ (πλοῖα) καὶ ἐκ τῆς πρύμνης καὶ ἐκ τῆς πρώρας ἑκατέρωθεν πηδαλίοις ἤσκηντο, ὅπως αὐτοί τε μὴ μεταστρεφόμενοι καὶ ἐπιπλέωσι καὶ ἀναχωρῶσι, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐν τῷ παράπλῳ καὶ ἀπόπλῳ αὐτῶν σφάλλωσιν.* — *pontibus stratae*] Est pro simplici adiectivo *κατάφρακτοι*, *σεσανιδωμέναι*. Nominantur etiam *tectae*, iisque opponuntur *apertae*. Liv. 31, 22 et 46. — *super quas*] quibus, in quibus navibus. — *simul aptae* cet.] «et vehendis tormentis aptae et ferendis equis.» — *augebantur*] Faërnus et Muretus malebant *agebantur*, quod verbum non convenit ultimis *in speciem ac terrorem*. Sensus est: «cum accederet etiam militum alacritas, augebatur species ac terror classis.» Ern. — *insula Batavorum*] Cf. Hist. 4, 12. Germ. 29. atque iam apud Caesarem B. G. 4, 10. Plin. N. H. 4, § 101: *nobilissima Batavorum insula.* Est tractus, cuius fines constituunt Rhenus proprie dictus, Vahalis, Mosa, Oceanus. Wilhelm *Germanien* p. 104. — *praedicta*] ante constituta. Corn. Nep. Them. 7, 9: *collegis praedixit, ut ne prius legatos dimitterent* cet. — *copiis*] militibus, non, ut aliis visum, commeatui. — *transmittendum ad bellum*] Similiter Ovidius Met. 12, 25: *Permanet — Nereus violentus - - Bellaque non transfert.* Plin. Paneg. 12: *Danubius - - duratus glacie ingentia tergo bella transportat.* Burnouf: *pour envoyer la guerre sur un autre rivage.* Ipse Tacitus Hist. 2, 17: *aperuerat iam Italiam bellumque transmiserat.* — *circumveniens*] exquisitius dictum pro «circumfluens, complectens.» Cfr. Bake ad

qua Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior et placidior adfluens — verso cognomento Vahalem accolae dicunt — mox id quoque vocabulum mutat Mosa flumine, eiusque inmenso ore eundem in Oceanum effunditur. (7) sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expedita manu inruptionem in Chattos facere iubet: ipse audito castellum Lupiae flumini adpositum obsideri, sex legiones eo duxit. neque Silio ob subitos imbres aliut actum quam ut modicam praedam et Arpi principis Chattorum coniugem filiamque raperet; neque Caesari copiam pugnae opsessores fecere, ad famam adventus eius dilapsi. tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum et veterem aram Druso sitam disiecerant. restituit aram honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit: tumulum iterare haud visum. et cuncta inter castel-

2. *placidor* pr. M — *uahalaem* (littera antepenultima puncto notata) M — 5. *chatos* M — 6. *flumıne* ab ead. m. corr. in *flumini* M — 8. *predam* M — *chatorum* M — 9. *facere* pr. M. Vide ad c. 2.

Cic. de Legg. p. 472. — *placidior adfluens*] Eadem constructione dicitur, qua Verg. Ge. 4, 373: *In mare purpureum violentior effluit amnis*, ubi cod. Toll. e gloss. *violentius*. — *Vahalem*] nunc *Waal*, Gallice *Wahal*. — *Mosa*] h. *Maas*, *Meuse*. — *eiusque*] id est Mosae, ut patet ex Hist. 5, 23: *spatium velut aequoris electum, quo Mosae fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit.* Cf. Caesar B. G. 4, 10. Plin. N. H. 4, § 101. Strabo 4, 3.

7. *iubet -- duxit*] Vide ad 1, 39. — *Arpi*] Nusquam alibi hic memoratur. — *tumulum t. nuper V. l. structum*] Cf. 1, 62. — *veterem aram Druso sitam*] in eius honorem ac memoriam, eo fortasse loco, ubi vita decessit *πρὶν ἐπὶ τὸν Ῥῆνον ἐλθεῖν* (Dio 55, 1), sane prope Alisonem; non, ut alii volunt, a Druso exstructam. Cf. 4, 55: *aede Augusto ibi sita.* Differt autem a cenotaphio Druso ad Rhenum Moguntiaci excitato. Dio 55, 2: *τιμὴν κενοταφίου πρὸς αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ λαβών.* Eutrop. 7, 13. Sueton. Claud. 1: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit, circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent.* Hoc vero eo loco, de quo Tacitus, prope Lupiam fl. fieri non poterat; *veterem* autem vocat, quia Drusus iam a. 745 decesserat. (Aliud rursus monumentum Claudius ei Ravennae exstruxit, ad quod quotannis rosas deferre debebat collegium fabrum municipii Ravennatis. Vide titulum a Lipsio allatum Inscrr. Lat. n. 706 et 707.) — *decucurrit*] De funebri hoc honore cf. Vergilius Aen. 11, 188. Lucanus 8, 735 et Statius Theb. 6, 213 sqq. Decursionis exemplum exhibet basis columnae Antonini Pii, quam descripsit Vignolius Romae 1705. — *castellum Alisonem*] Castellum *Aliso*, a Druso in confluviis Alisonis et Lupiae positum (Dio 54, 33) post cladem Varianam a praesidio Romano relictum est, ut tradit Velleius 2, 120: *L. etiam Caedici, praefecti castrorum, eorumque qui una circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis -- ferro sibi ad suos peperere reditum.* Ex hoc loco cum Taciti verbis collato consequitur id castellum a Germanico in prioribus expeditionibus praesidio rursus instructum fuisse. *Aliso* et fluvii nomen fuit et castelli. (*Ἀλεισὸν* inter Germaniae *πόλεις* enumerat Ptolemaeus 2, 11, 27.) Fluvii nomen hodie est *Alme*, loci *Elsen*, qui pagus ad Alisonem nec procul a sinistra Lupiae ripa et utriusque fluminis confluentibus situs est. A civitate Paderbornensi dimidium miliaris Germanici distat. Cf. de Alisone Castello commentatio. Scripsit W. E. Giefers. Crefeldiae 1844. 8. RITTER.

8. *fossam cui Drusianae nomen*] Sueton. Claud. 1: *Drusus trans Rhenum fossas novi et immensi operis effecit, quae nunc adhuc Drusinae* (sic) *vocantur.* De numero plurali a Suetonio usurpato Wolfius: «Sic alii (Mela 2, 5) *fossam* in Gallia *Marianam,* alii (Plin. 3, § 34) *fossas Marianas* appellant, non ut augeant rem, sed ex solo usu Latinitatis, ut in opere paulo maiore.» Haec autem fossa Rhenum et Ysseliam coniunxit et has aquas in Flevum lacum *(Zuyderzee)* per ostium orientale perduxit. Wilhelm *Germanien* p. 64. Ukert *Gallien* p. 154. — *eadem ausum*] Sueton. Claud. 1: *Drusus Oceanum septentrionalem primus Romanorum ducum*

lum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita. (8) iamque classis advenerat, cum praemisso commeatu et distributis in legiones ac socios navibus fossam, cui Drusianae nomen, ingressus precatusque Drusum patrem ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuvaret, lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. classis Amisiae relicta laevo amne, erratumque in eo quod non subvexit [transposuit] militem dextras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. et eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum adcrescente unda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen Batavique in parte ea, dum insultant aquis artemque nandi ostentant, turbati et quidam hausti sunt. metanti castra Caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur:

6. ***amissiam*** M — *Amisiae* delevit Nipperdey. — 7. ***non subvexit militem*** Ernestius: ***non subuexit. transposuit militem*** M; ***non*** [*subvexit*] *transposuit* (classis) *militem* Nipperdey; ***non subvexit aut transposuit militem*** Wurmius. — 12. ***angriuoriorum*** M; *Ampsivariorum* W. E. Giefers.

navigavit. Dio 54, 32: *ἐς τὸν Ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας* (Drusus) *τούς τε Φρεισίους ᾠκειώσατο καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν ἐκινδύνευσεν.* Cf. Strabo 7, 1, 3. — *lacus -- pervehitur*] Cf. 1, 60: *quattuor legiones per lacus vexit.* At hodie unus est, quod mare meridionale appellant. Pomponius Mela 3, 2: *Rhenus -- iam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur.* — *Amisiae*] Nusquam apud Tacitum vicus vel civitas *Amisia* neque apud alium rerum scriptorem reperitur, atque nostrae aetatis urbs *Emden* ab Amisia *(Ems)* appellata non in laevo amne, sed in dextra ripa. Vid. 1, 60. 63. 70. 2, 23. Fluvii nomen Straboni 7, 1, 3 *ὁ Ἀμασίας*, item Ptolemaeo 2, 11, 1 *Ἀμασίου ποταμοῦ.* Apud Melam 3, 3 et Plinium N. H. 4, § 100 *Amisius.* Tacitus semper *Amisia.* In alia regione fuit *Ἀμάσεια* vicus, quem Ptolemaeus 2, 11, 27 prope *Μουνίτιον* esse perhibet. Itaque Amisia etiam hoc Taciti loco pro fluvio accipienda est. Ritter. — *laevo amne*] in ea ripa, quae ad Rhenum et insulam Batavorum spectat, ut *dextrae terrae* in dextra Amisiae ripa inter hanc et Visurgim. — *erratumque in eo, quod non subvexit* cet.] Locus utique scaber est. Si *transposuit* tollas, omnia plana sint. Error fuit et peccatum in eo quod militem non longius subvexit in flumine, ut eum statim in dextris exponere posset nec opus haberet pontibus. Ern. Ad vocem *subvehere, ἀνάγειν*, adverso flumine vehere, cf. c. 60: *Nilo subvehebatur.* Sueton. Calig. 15: *inde* (Ostia) *Romam Tiberi subvectos. Pourquoi Germanicus ne débarqua-t-il sur la rive droite, où devait agir son armée? C'est, sans doute, parce qu'il n'y trouvait point d'abord ni de station pour ses navires, comme il en eût rencontré s'il avait remonté le fleuve plus haut.* Burnouf. — *pontibus*] aut per enallagen dictum, ut apud Suetonium *fossae Drusinae,* aut etiam pontes super aestuaria et paludes facti, ut placet Cluverio, sed illud melius. Sic c. 11 *pontes in Visurgi.* Plancus (apud Cic. ad Fam. 10, 23, 3) dicit se *pontes, quos fecerat in Isara,* interrupisse; atque is unus fuit ipso teste Ep. 18, 4. Ern. Quidni tamen intelligamus de pluribus pontibus *παραλλήλως* effectis, ut tantus exercitus celerius quam per unum transduceretur? Opportune Doederlein affert Hirt. Bell. Gall. 8, 14: *Caesar pontibus palude constrata legiones transduxit.* — *aestuaria*] *«Seelachen.»* Vim vocis explicat Liv. 10, 2: *stagna irrigua aestibus maritimis*, hic fluvii exundatione. — *in parte ea*] in postremo auxiliorum agmine, non in aestuariis illis. — *hausti sunt. metanti castra*] Ricklefs aliique hic lacunam deprehendunt. Et profecto inter ea, quae de transpositione militum Tacitus narravit et quae nunc de castrorum metatione incipit, necesse est fuisse plurium dierum spatium. Walther. — *Angrivariorum*] Nomen vulgatum *Angrivariorum* si recte se haberet, sedes horum ad flumen *Amisiam* tunc fuisse credendum esset: quippe Romanis ab Amisia ad Visurgim tendentibus *a tergo* colunt. At vero Angrivarii *Visurgim inter et Albim* tunc habitabant, ut clarum ex c. 19: *latus unum Angrivarii lato aggere extulerant,* h. e. prope ad amnem *Alleram* (Aller) vel *Liniam* (Leine). Cum illo Taciti loco consentit Ptolemaeus 2, 11, 16: *(μεταξὺ) Καύχων δὲ τῶν μειζόνων καὶ τῶν Σουήβων Ἀγγριουάριοι.*

missus ilico Stertinius cum equite et armatura levi igne et caedibus perfidiam ultus est. (9) flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. eius in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque an Caesar venisset, postquam adesse responsum est, ut liceret cum fratre conloqui oravit. erat is in exercitu, cognomento Flavus, insignis fide et amisso per vulnus oculo paucis ante annis duce Tiberio. tum permissu *** progressusque salutatur ab Arminio; qui amotis stipatoribus, ut sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent postulat, et postquam digressi, unde ea deformitas oris interrogat fratrem. illo locum et proelium referente, quodnam praemium recepisset exquirit. Flavus aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat, inridente Arminio vilia servitii pretia. (10) exin diversi ordiuntur, hic magnitudinem Romanam, opes Caesaris et victis graves poenas, in deditionem venienti paratam clementiam; neque coniugem et filium eius hostiliter haberi: ille fas patriae, libertatem avitam, penetralis Germaniae deos, matrem precum sociam; ne propinquorum et adfinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. paulatim inde ad iurgia prolapsi,

2. *flum̄* M. Littera initialis proximi vocabuli est in rasura. — 6. *diberio* pr. M — *permissu . . . progressusque* Nipperdey: *permissu progressusque* M; *permissum, progressusque* vulgo. — 9. *fratrum* pr. M — 12. *praetia* M — 17. *gurgia* pr. M.

εἶτα Λαγγοβάρδοι. Quippe maiores Chauci inter Visurgim et Albim ibidemque Langobardi egere; Angrivarii igitur interiecti utrisque inter Visurgim et Albim. Iam quae Tacitus nunc tradit, ea cum illis (c. 19) manifesto pugnant, nisi forte statuendum erit, partem Angrivariorum ad Amisiam degisse, partem inter Visurgim et Albim; sed id iuste credi nequit. Perinde turbatum est c. 22: *mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent.* Sed Germanicus ipse in finibus Angrivariorum cum exercitu Romanorum tunc erat (v. ad c. 20) et nationes inter Visurgim et Albim vel, ut ipse dicit, *inter Rhenum Albimque debellaverat.* Cf. c. 22 et 41. Itaque etiam illic erratum est in nomine gentis, et Stertinius non ad *Angrivarios* domandos, qui domiti iam erant, sed missus est ad *Amisiae accolas,* quorum perfidiam ante raptim ultus (c. 8) erat, nunc bello persecuturus est, nisi veniam supplices petivissent et accepissent. Quid multa? Et c. 8 et 22 scribendum est *Amsivariorum* et *Amsivarios,* litteris *ms* pro *ngr* substitutis, et nomen *Angrivariorum* nonnisi c. 19 et 24 et 41 tenendum. Hoc luculente comprobatur 13, 55, ubi Boiocalus, dux *Amsivariorum,* Tiberio et *Germanico* ducibus stipendia meruisse se refert et *quinquaginta annorum obsequium* iactat, brevi hac defectione populi sui silentio transmissa. Boiocalus igitur cum Amsivariis in commilitium acceptus Romana stipendia hoc ipso tempore meruit, sed domi eadem natio aliquamdiu hostiliter adversus Romanos egit. Illos autem *Amsivarios* ad Amisiam sedes habuisse primum e nomine liquet, nam ab Amisia fit *Amisiuarii* et una *i* expulsa *Amsiuarii,* deinde comprobatur eo quod Chauci, Amisiae in septentrione accolae, agros Amsivariorum a se pulsorum occupaverunt. Error hinc ortus est, quod *Angrivarii* et ipsi tribus locis per hunc librum in proxima vicinia nominati sunt, quodque iidem ex Germania (33 et 34) magis cogniti erant atque inferioribus temporibus, aliquamdiu ante annum 98 post Chr. n., ad sinistras fluvii Visurgis terras in sedes Bructerorum immigraverunt et diu ibi duraverunt: Amsivarii autem a. 58 post Christum excisi sunt (13, 56) ideoque in Germania a Tacito non recensentur. Iuvenis in his rebus probe versatus, W. E. Giefers, per errorem Taciti tam in Annalibus 2, 8 et 22 quam in Germania (c. 33 et 34) *Angrivarios* nominatos esse pro *Amsivariis* existimat. De Germaniae locis non concedo. RITTER.

9. *Flumen Visurgis -- interfluebat*] Locus in quem Romani ab Amisiae ostiis ad Visurgim penetraverunt, is haud dubie ali-

quo minus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens plenum irae armaque et equum poscentem Flavum attinuisset. cernebatur contra minitabundus Arminius proeliumque denuntians. nam pleraque Latino sermone interiaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset. (11) postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pontibus praesidiisque inpositis dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. praefuere Stertinius et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. qua celerrimus amnis, Chariovalda dux Batavorum erupit. eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumiectam traxere: dein coorti et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Chariovalda diu sustentata hostium saevitia, hortatus suos ut ingruentes catervas globo perfringerent, atque ipse densissimos inrumpens, congestis telis et suffosso equo labitur, ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites cum Stertinio Aemilio-

4. *interiacebat* pr. M — 8. *primilliarium* M (*primipilarium* margo) — 9. *diducerent* Rhenanus: *deducerent* M — *cellerrimus* M — 11. *circumlectam* M (*iectam* margo) — 14. *perfringerent* Bezzenberger: *fringerent* M; *frangerent* Lipsius. — 15. *ipse* Weissenborn: *ipsis* M; *ipse in* margo. (*ipsis densissimis inruens* Fr. Haase.) — *inrupens* (sic) M.

quanto a porta Westfalica *(Minden)* versus septentrionem et plana terrarum remotus erat; nihil enim Romani magis quam obscuros saltus montesque vitabant. Idem. — *cognomento Flavus*] E capillorum colore Germanorum proprio hoc cognomentum ei inditum videtur. — *insignis fide*] Cf. 11, 17: *nec patrem* (Flavum filio Italico) *rubori, quod fidem adversus Romanos volentibus Germanis sumptam numquam omisisset.* — *tum permissu* cet.] Locum coll. c. 10 sic fere supplendum putat Nipperdey: *Tum permissu imperatoris deducitur a Stertinio, progressusque* cet. Similis locus est apud Livium 23, 47: *Haec ubi Asello nuntiata sunt in castra, id modo moratus ut consulem percunctaretur liceretne extra ordinem in provocantem hostem pugnare, permissu eius arma extemplo cepit, provectusque ante stationes equo Tauream nomine compellavit* cet. — *vilia*] ex Arminii fratrem irridentis, non ex ipsius Taciti iudicio.

10. *diversi ordiuntur*] «Uterque causas suas et consilia proferre coepit, diversa inter se et contraria.» Wolf. Cf. Ann. 2, 73: *diversi interpretabantur.* — *in deditionem venienti*] «Si frater cum popularibus suis, saltem suo cum comitatu *(mit sinen man)* Romanis sese subiiceret.» Prorsus generalem esse sententiam: «cuicumque in deditionem venienti,» Balbo et Burnoufio non credo. — *penetralis G. deos*] Cic. de N. D. 2, § 68: *dii penates -- etiam penetrales a poëtis vocantur.* Seneca Phoen. 340: *Facibus petite penetrales deos.* Oed. 265: *iuro -- perque penetrales deos.* Exquisitius est pro *dis patriis* (1, 59) et hoc quidem loco variandi causa positum, quia praecessit *fas patriae.* Cf. 11, 16: *non alium infensius arma contra patriam ac* d e o s p e n a t e s *quam parentem eius* (Flavum) *exercuisse.* — *desertor et proditor*] Eadem vocabula iunguntur a Caesare B. G. 6, 23: *qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur.* — *imperator*] De barbaris ducibus hanc vocem Tacitus usurpavit etiam c. 45. 12, 33.

11. *e numero primipilarium Aemilius*] Cf. 4, 42. — *Chariovalda*] hoc uno loco memoratus. — *saltibus*] Ablativus est, non dativus, ut alibi assolet, v. c. Liv. 36, 30: *circumiectum templo agrum.* Saltus planitiem cingebant, non planities saltus. — *saevitia*] i. e. vehementia, impetu, ut 1, 67. — *perfringerent*] Cf. 1, 64: *perfringere stationes.* Hist. 2, 21: *perfringendis obruendisque hostibus.* Curtius 7, 9, 10: *equitum turmae -- perfregere barbarorum aciem.* — *densissimos inrumpens*] De constructione cf. 1, 48. 2, 25. 62. 6, 33. Hist. 1, 61. 82. 3, 9. 47. 4, 15. 50.

que subvenientes periculo exemere. (12) Caesar transgressus Visurgim indicio perfugae cognoscit delectum ab Arminio locum pugnae; convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. habita indici fides, et cernebantur ignes; suggressique propius speculatores audiri fremitum equorum inmensique et inconditi agminis murmur attulere. igitur propinquo summae rei discrimine explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat. tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem; si contio vocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstrepere. penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi inter militaris cibos spem aut metum proferrent. (13) nocte coepta egressus augurali per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus umeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis fruiturque fama sui, cum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria per iocos eundem animum laudibus ferrent reddendamque gratiam in acie faterentur, simul perfidos et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos. inter quae unus hostium, Latinae linguae sciens, acto ad vallum equo voce magna coniuges et agros et stipendii in dies, donec bellare-

6. *propinquos* pr. M — 8. *sepius* M — 9. *seruilla* M — 11. *cum secreti*] *consecreti* M — 16. *eundem in animum* Nipperdey.

12. *silvam Herculi sacram*] Taciti locos de Germanorum lucis *prisca formidine sacris* (Germ. 39. Claudian. Stilich. 1, 228: *lucosque vetusta Religione truces*) collegit Grimm *Mytholog.* ed. II. p. 61. De Germanorum Hercule (Germ. 3 et 9. Tabula Peuting. *Castra Herculis* prope Noviomagum. Widukind Corbeiensis 1, 12: *Thuringi effigie columnarum imitantes Herculem.*) cf. Grimm *Mythol.* p. 337. Ipse interpretatur heroem *Irmin.* De *Hercule Saxano* (Inscrr. Lat. n. 2006 seq. 3478.) cogitandum non esse scite idem perspexit. Ceterum intelligunt saltum montemque hodie appellatum *Bückeberg* aut *Süntelgebirge* prope Hamelam, in cuius cacumine *(Hohenstein)* repertae sunt veteris arae reliquiae *(Trudenstein).* Cf. Wilhelm *Germanien* p. 48. Ukert p. 137. — *incorruptum*] sincerum ac vero prorsus congruum, ita ut nullo pacto falleretur. — *adstrepere*] cum incondito clamore temere approbare. — *militaris cibos*] Iosephus Bell. Iud. 3, 5, 3: *οὔτε γὰρ δεῖπνον ἢ ἄριστον ὁπότε θελήσειαν αὐτεξούσιον ἑκάστῳ, πᾶσι δὲ ὁμοῦ.*

13. *egressus augurali*] In castris Romanis ad dextram praetorii partem auguraculum erat, ubi duces auspicarentur et ex pullis auguria captarent; quod Graecis *οἰωνιστήριον* est. Hyginus gromaticus *de Castramet.* Ed. Schel. Amstelod. 1660. fol. a, 3: *auguratorium* (Tacito *augurale*) *parte dextra praetorii ad viam principalem adponemus, ut dux in eo augurium recte capere possit; parte laeva tribunal statuitur, ut augurio accepto insuper ascendat et exercitum felici auspicio adloquatur.* Ex praetorio igitur non rectâ egressus est, sed, quo minus a militibus animadverteretur, clam ex auguratorio. Sunt tamen qui et h. l. et 15, 30 *augurale* pro *praetorio* usurpatum opinentur, coll. Quintil. 8, 2, 8: *Tertius est modus, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen funebre proprie naenia et tabernaculum ducis augurale.* — *ferina pelle*] Vitavit volgare *renonis,* Germanici illius et Gallici tegumenti *(Wildschur),* vocabulum. Scilicet Germanicus videri volebat gregarius miles auxiliaris, Batavus, ut opinor. — *per seria per iocos eundem animum*] Egregie opponuntur haec Tiberii perpetuae simulationi, dissimulationi, tristitiae. — *reddendamque gratiam in acie*] Diodorus (in excerptis lib. 35 p. 608 Wessel.) de Mario: *μεγάλην εὔνοιαν ἐν τοῖς στρατιώταις περιεποιήσατο. πάντες*

tur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminii nomine pollicetur. incendit ea contumelia legionum iras: veniret dies, daretur pugna; sumpturum militem Germanorum agros, tracturum coniuges; accipere omen et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare. tertia ferme vigilia adsultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere. (14) nox eadem laetam Germanico quietem tulit, viditque se operatum et sanguine sacri respersa praetexta pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse. auctus omine addicentibus auspiciis vocat contionem et quae sapientia provisa aptaque imminenti pugnae disserit. non campos modo militi Romano ad proelium bonos, sed si ratio adsit, silvas et saltus: nec enim inmensa barbarorum scuta, enormis hastas inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina. denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus vel tenuis et fucatas colore tabulas; primam utcumque aciem hastatam, ceteris praeusta aut brevia tela. iam corpus ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pudore flagitii, sine cura ducum abire, fugere; pavidos adversis, inter secunda non divini,

4. *peccunias* M — 5. *conlectu* M (*coniectu* margo) — 7. *sacri* M: *sacro* margo. — *res tersa* (divise) M (*respersa* margo) — 9. *provisa* Io. Fr. Gronovius: *praeuisa* M.

γὰρ τῆς εὐεργεσίας χάριν ἀποδιδόντες ἐν ταῖς μετὰ τούτου μάχαις φιλοτιμότερον ἠγωνίζοντο συναύξοντες αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν. — *ruptores pacis*] Sic Cheruscos appellat, quia Vari legiones, duce perfidia decepto, rupta pace trucidaverant. — *sestertios centenos*] Hist. 1, 24: *centenos nummos*, i. e. aureum Romanum sive 25 denarios; cf. Sueton. Oth. 4. Ad monetae Romanae usum apud Germanos cf. Germ. 5: *Pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque.* — *matrimonia*] Similiter Sueton. Caes. 51: *Caesarem ne provincialibus quidem matrimoniis abstinuisse* cet. — *tertia f. vigilia*] Veget. 3, 8: *In quattuor partes* (ternarum horarum) *ad clepsydram sunt divisae vigiliae.*

14. *operatum*] Hac significatione solitum hoc participii tempus. Horat. C. 3, 14, 6: *Prodeat iustis operata sacris*, id est, operatura; quo tempore usus est Iul. Obsequens 72. Liv. 10, 39: *dum hostes operati superstitionibus consilia secreta agunt.* Curt. 8, 36: *rex per decem dies Libero Patri operatum habuit exercitum.* Cf. 3, 43. Brissonium de Formulis ed. Lips. 1754. p. 17. — *sacri*] «bene et antiquo usu pro *hostiae*, singulari numero, ut in formula *inter sacrum saxumque sto* ap. Plaut. Capt. 3, 4, 84. Cas. 5, 4, 7.» Doed. — *praetexta*] Quintil. Declam. 340: *ego vobis allego etiam illud ipsum sacrum praetextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus; quo infirmitatem pueritiae sacram facimus ac venerabilem.* — *auctus*] animo confirmatus. — *quae sap. provisa cet.*] «quae commoda quasque opportunitates ad futuram pugnam providentia sua comparasset.» Cf. 4, 25: *cuncta proelio provisa.* Hist. 5, 17: *quae provideri astu ducis oportuerit, provisa.* — *haberi*] geri, tractari, ut *habiles gladii* (Liv. 7, 10. 22, 46) qui facile tractari possunt, *εὐμεταχείριστοι.* — *haerentia corpori tegmina*] Cf. c. 21: *scutum pectori adpressum.* — *non galeam*] Cf. Germ. 6. — *nervo*] corio, ut Sil. Ital. 4, 293: *subtextaque tegmina nervis.* Ut saepe, ex rhetorica illius aetatis indole vitavit vocabulum humile et abiectum. — *viminum textus*] Sic Aduatici utebantur *scutis ex cortice factis aut viminibus intextis.* Caesar B. G. 2, 33. — *fucatas colore*] unde postea, media quam dicunt aetate, principum equitumque insignia (*Wappen*) orta. Sic Frisii scuta habebant fusca (*braun*), Saxones rubra. *Asegabuch* 7, 10 apud Pabstium p. 53. — *praeusta*] igne durata. — *ad brevem impetum valida*] Germ. 4: *magna cor-*

non humani iuris memores. si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim quam Rhenum, neque bellum ultra, modo se, patris patruique vestigia prementem, isdem in terris victorem sisterent. (15) orationem ducis secutus militum ardor, signumque pugnae datum. nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari, hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint; quorum pars onusta vulneribus terga, pars fluctibus et procellis fractos artus infensis rursum hostibus, adversis dis obiciant, nulla boni spe. classem quippe et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium. meminissent modo avaritiae, crudelitatis, superbiae: aliut sibi reliquum quam tenere libertatem aut mori ante servitium? (16) sic accensos et proelium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt aut prominentia montium

1. *memoris* pr. M — 3. *prementem* M — *isdem* pr. M: *iisdem* corr. M — 4. *sisterrent* M — 8. *terga* Muretus: *tergū* M — In verbo *fractos* litt. *o* in M correcta est a prima manu ex *u*; praeterea ab alia manu *o* superscripta est. — 10. *p̄meret* M — 14. *idista uiso* divise M — 15. *ripe* M — *caedunt* M.

pora et tantum ad impetum valida; laboris atque operum non eadem patientia. — *taedio viarum ac maris*] Cf. Horat. C. 2, 6, 7: *Sit modus lasso maris et viarum Militiaeque.* — *patris patruique vestigia prementem*] Uterque enim (et Drusus et Tiberius) usque ad flumen Albim progressus est. Cf. Dio 55, 1. Vellei. 2, 106. — *sisterent*] Continuatur imago quae est in verbis *vestigia prementem.* Comparant Vergil. Georg. 2, 488: *o, qui me gelidis in vallibus Haemi Sistat!* Aen. 2, 620: *tutum patrio te limine sistam.*

15. *hos esse Romanos* cet.] Cf. Agric. 34: *hi sunt, quos proximo anno unam legionem furto noctis adgressos clamore debellastis; hi ceterorum Britannorum fugacissimi.* Similiter Quinctius Flamininus suos alloquitur apud Liv. 33, 8: *cum isdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces - - expulissent.* — *seditionem induerint*] Acerbe, quasi diceret, «se seditione armaverint.» Duebn. — *vulneribus*] in foeda fuga acceptis, non, ut vult Ritter, e centurionum verberibus, quae vibices, non vulnera efficiunt. Aeque contemptim Hist. 5, 16 Cerialis de Batavis: *superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant.* — *boni spe*] Arbitror Tacitum dedisse *bona spe:* sic semper, quod siam, nunquam *spes boni.* Ern. At cf. Wolfium ad Pseudocic. post red. in Sen. 5: *Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo?* H. l. est «praemii atque utilitatis spe.» — *premeret*] acriter persequeretur. — *miscuerint manus*] Sic Agr. 36: *miscere ictus.* Lucan. 6, 80: *Maior cura duces miscendis abstrahit armis.* — *aliut - - servitium?*] Particulae interrogativae omissae haec exempla attulit Nipperdey: 12, 37: *Nam si vos omnibus imperitare vultis, sequitur ut omnes servitutem accipiant?* 13, 12: *vivere ego Britannico potiente rerum poteram?* 14, 61: *malle populum Romanum tibicinis Aegyptii subolem imperatorio fastigio induci?*

16. *Idistaviso*] Nomen *Idistaviso* Iac. Grimmius (*Gramm. Einl.* p. XLII) significare dixerat campum (herba et floribus) quam maxime nitentem, *Schimmerwiese, Glanzwiese,* amoenissimum pratum, ab antiquo adiectivo *id,* nitens, eiusque superlativo *idista.* Contra in commentario *Ueber zwei entdeckte Gedichte aus der Zeit des deutschen Heidenthums. Berlin* 1842. p. 5 et *Mythologie* ed. II. p. 372. legens *Idisiaviso* explicat *Nympharum pratum* (a prisco vocabulo Germanico *Idis,* nympha, genet. plur. *Idisia,* Nympharum, et *uiso* nominat. sing. campus, pratum, *Wiese*) *Elfenwiese,* quae *Idisi,* Nymphae humanorum fatorum potentes, similes videntur *Matribus* et *Matronis* persaepe memoratis in Inscrr. Latt. n. 2074 seqq. Carminis autem ipsius verba haec sunt: *Eiris sâzun idisi, saezun hera duoder, suma hapt heptidun, suma heri lezidun* cet., id est: *Olim sedebant Nymphae,*

resistunt, inaequaliter sinuatur. pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis et pura humo inter arborum truncos. campum et prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, ut proeliantibus Romanis desuper incurrerent. noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte, post quos pedites sagittarii; dein quattuor legiones et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar; exim totidem aliae legiones et levis armatura cum equite sagittario ceteraeque sociorum cohortes. intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret. (17) visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi tergaque invadere iubet, ipse in tempore adfuturus. interea pulcherrimum augurium, octo aquilae petere silvas et intrare visae imperatorem advertere. exclamat, irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina. simul pedestris acies infertur, et praemissus eques postremos ac latera impulit. mirumque dictu, duo hostium agmina diversa fuga, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant. medii inter hos Cherusci collibus

7. *exim* pr. M: *exin* corr. M — 11. *tergaque* Lipsius: *tergaue* M — 14. *nuina* M (*numina* margo) — *pedestres* M.

sedebant huc atque illuc; aliae vincula vinciebant, aliae exercitum morabantur; similes itaque virginibus illis fatalibus, quas appellant *Walküren*. De campi situ cf. ad c. 9. — *cedunt -- resistunt*] Tolerari nequit Waltheri expositio: «Vocabulum *ripae* accipe in dativo; qui *cedunt* sunt *colles*; *prominentia montium* sunt, quae *resistunt.*» Manifesto *ripae* (nominat. plur.) opponuntur *prominentibus montium*, uti v. *cedunt* verbo *resistunt*. Quocirca nec satis recta videtur Doederleinii ratio, ex qua utrumque fere idem esset: «*Resistunt*», inquit, «procurrere desinunt, antequam attingant ripam, non *obsistunt*. *Inaequaliter* campus *sinuatur*, dum modo flumen cedit, occidentem versus se flectens, modo montes, plerumque prominentes, minus prominent ideoque orientem versus sinum campi efficiunt.» Equidem cum Freundio probo Ernestii interpretationem: «*Cedere ripae fluminis* sive flumen ipsum dicitur, cum sinum facit aversum a campo (sane occidentem versus): *montes resistere* (ne flumen orientem versus sinuetur), cum longius prominent in campum.» *Montes* autem accipio pro homonymo v. *colles*, quod variare voluerit scriptor. — *silva, editis in altum ramis*] proinde silva abietum et pinuum. Doedn. — *duabus praetoriis cohortibus*] Roma hoc ipso anno, ut videtur, missis. De cohortibus praetoriis, quae cum urbanis et cohortibus vigilum proprium urbis militem efficiebant, cf. 4, 5. Eaedem quae hic rursus memorantur infra c. 20. — *intentus paratusque*] Quasi formulae speciem habet haec iunctura. Sallust. Catil. 27. Liv. 30, 10. — *ut ordo -- adsisteret*] «ut ordo agminis, quando agmen sisteretur, aciem statim formaret neque opus esset talem tunc demum instruere.» (De incessu huiusmodi insignis est locus Sallust. Iug. 49.) Cf. c. 19: *hic pedes adstitit.* Ex oppositione clarius etiam patefiet sensus. Liv. 33, 9: *phalanx* (Macedonica) *agmen magis quam acies, aptiorque itineri quam pugnae.* 35, 28: *inconditum agmen et tantummodo aptum viae.*

17. *imperatorem advertere*] Liv. 1, 12: *adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri.* Tac. Hist. 3, 48: *advertit ea res Vespasiani animum.* Aliter Ann. 12, 51: *Zenobiam advertere pastores.* — *legionum numina*] Cf. Hist. 3, 10: *mox conversus ad signa et bellorum deos.* Dionys. Hal. 6, 45 de aquilis: *τιμιώτατα γὰρ Ῥωμαίοις ταῦτα ἐπὶ στρατείας, καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζεται.* Liv. 26, 48: *obstringere periurio non se solum suumque caput, sed signa militaria et aquilas sacramentique religionem.* — *medii inter hos*] Triplex erat Germanorum acies: 1) *in silva pone tergum;* 2) *barbara acies,* quae *prima silvarum* tenebat; 3) soli *Cherusci iuga insedere.* Iam Cherusci a Romanis detrudebantur *inter hos*, id est

detrudebantur; inter quos insignis Arminius manu voce vulnere sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque et Gallicae cohortes signa obiecissent. nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam adgnitum a Chaucis inter auxilia Romana agentibus emissumque tradiderunt. virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. ceteri passim trucidati. et plerosque tranare Visurgim conantes iniecta tela aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. quidam turpi fuga in summa arborum nisi ramisque se occultantes admotis sagittariis per ludibrium figebantur; alios prorutae arbores adflixere. (18) magna ea victoria neque cruenta nobis fuit. quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem milia passuum cadaveribus atque armis opplevere, repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos ut non dubio eventu portaverant. miles in loco proelii Tiberium imperatorem salutavit struxitque aggerem et in modum tropaeorum arma subscriptis victarum gentium nominibus imposuit. (19) haud

3. *callicae* pr. M — 12. *ora* pr. M — 15. *tropaeorum* I. F. Gronovius: *tropheorum* M.

primam illam et secundam aciem, diverso agmine fugientes. Mire rem obscuravit Luden *D. Geschichte* I. p. 679. *inter hos* explicans «inter Romanorum pedestrem aciem et equitem.» Sane detrudebantur Cherusci ab equitatu Romano, ut ait, *praemisso.* — *manu*] nutu, quo signa dabat iis, qui ipsum exaudire non poterant. — *voce*] hortando eos, qui propius *adstabant.* — *vulnere*] quod acceperat, quo adspecto militum ira in Romanos et pugnandi ardor accendebatur. Veram hanc esse interpretationem demonstrant verba *oblitus faciem suo cruore.* Alii explicant «vulnere infligendo, pugnando.» Nimis, ut opinor, artificiose Doederlein: «*manu,* retinendo (hoc quidem defendere poterat Liviano illo 34, 14: *ut quosdam consul manu ipse reprehenderit*); *vulnere,* gladio et suos fugam tentantes ultro vulnerando, occidendo»: deceptus, puto, loco Hist. 3, 17: *consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis.* Minus recte Walther verba *manu, voce, vulnere* iunxit cum v. *insignis,* cum pertineant ad verbum *sustentabat.* — *illa*] illa parte viae per sagittarios aperta. Agr. 28: *mox hac atque illa rapti.* — *rupturus*] pro volgari *perrupturus,* quo verbo utitur Hist. 3, 29. 4, 71. — *ruentium*] Heinsius ad Sil. 14, 554 malebat *irruentium*; frustra, fugientium est *ruere,* multitudo eodem ruentium oppressit priores. Ern. — *prorutae*] succisae, securibus ad hunc usum militi paratis, ut 3, 46: *miles correptis securibus et dolabris.* Dio 37, 2: *οὗτοι ὑποτμηθέντων τῶν δένδρων ἐφθάρησαν.* Silius 5, 507: *Procubuit tandem multa devicta securi Suffugium infelix miseris et inhospita quercus Elisitque virum spatiosa membra ruina.*

18. *imperatorem salutavit*] significatione antiquiore. Oportuerat Germanicum ipsum, qui dux et auctor facti; sed Augustus ut auspicia servavit sibi, sic honorem omnem rei a ducibus suis legatisve gestae. Nam qui ductu quidem suo, alienis tamen auspiciis vicerat, ne antiquitus quidem imperator salutabatur aut triumphabat. Hoc adulans suo principi Horatius voluit C. 4, 14, 33. Et ab hac re statim in tropaei inscriptione (c. 22) legis *exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta sacravisse,* non Germanici qui ducebat. Lips. Cf. Ovid. Trist. 2, 174. Sueton. Octav. 21: *Domuit partim ductu, partim auspiciis suis - - Raetiam et Vindelicos ac Salassos.* Hoc exemplum cum sequeretur Tiberius, Germanicus ipse illum imperatorem salutandum a militibus curavit. Fiebat autem hoc apud imaginem principis. Plin. Paneg. 56, 8. — *in modum tropaeorum*] Rarior ac posterior hic apud Romanos mos. Primum inveni apud Sallust. Hist. Fr. inc. 68. ex Servio ad Aen. 11, 6: *Pompeius devictis Hispanis tropaea in Pyrenaeis iugis constituit.* Ann. 15, 18: *Romae tropaea de Parthis sistebantur.* — *subscriptis - - nominibus*] prorsus ut in tropaeo Alpium Augusti apud Plinium N. H. 3, § 136 sq. collato

perinde Germanos vulnera, luctus, excidia quam ea species dolore et ira adfecit. qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt; plebes primores, iuventus senes agmen Romanum repente incursant, turbant. postremo deligunt locum flumine et silvis clausum, arta intus planitie et umida: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. hic pedes adstitit: equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret. (20) nihil ex his Caesari incognitum: consilia locos, prompta occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque; peditum aciem ita instruxit ut pars aequo in silvam aditu incederet, pars obiectum aggerem eniteretur; quod arduum, sibi, cetera legatis permisit. quibus plana evenerant, facile inrupere: quis inpugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictabantur. sensit dux inparem comminus pugnam remotisque paulum legionibus

1. *speties* M — 5. *planitię* M — 7. *ad..stitit* M erasa una vel duabus litteris. — 8. *his* Oberlinus: *iis* M — 10. *permitiem* M — *tradidit* Halmius. — 13. *planę uenerant* M (*plana euenerant* margo).

Grut. 226, 7 et titulo arcus Segusini apud Maffeium *Mus. Ver.* p. 234.

19. *locum flumine et silvis clausum*] Omnes hoc *flumine* Visurgim significari opinantur, quod falsum esse liquebit, ubi haec verba paulo accuratius consideraverimus. Proelio priore noctis interventu finito proximis diebus aggerem struxit exercitus Romanus, quem non prope ad Visurgim aggestum esse, sed in loco edito et a flumine Visurgi paulum remoto, inde colligere licet, quod Cherusci ante quam hunc aspicerent *trans Albim* concedere et porro ingruenti Romanorum exercitui se subducere parabant. Sed aspectu illo commoti *agmen Romanum* (ex *agminis* nomine patet Germanicum pugna ad Visurgim pugnata versus Albim progressum esse) *repente incursant turbant*que, ac postremo locum insederunt, unde Romanos cohiberi ab itinere ultra faciendo posse sperabant. Quae omnia quamvis paucis verbis exponantur, Taciti tamen consuetudo et ipsa rei natura ostendit, Germanorum exercitum, ante aliquot dies in dextra Visurgis ripa ad excidium usque caesum, in regressu novas paulatim copias assumpsisse, ut tandem *(postremo)* progredienti militi Romano iter obstruere conarentur. Itaque *flumen* illud non est Visurgis, sed est flumen inter Visurgim decurrens et Albim, cuius nomen Tacitus aut ignoravit aut ponere neglexit. Fuit quae *Leine* nunc audit aut *Aller*, certe non Visurgis. Iam vides titulum c. 22 memoratum, *debellatis inter Rhenum Albimque nationibus* cet., esse quidem *superbum*, sed inanem falsumque non esse, et sane talis decet Germanicum, hominem a vanis alienum. Etiam concinit quod legimus 2, 41 triumphasse Germanicum de Chattis Cheruscisque et Angrivariis, *quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt*. Atqui hac una expeditione prope Albim penetravit: in ceteris ne Visurgim quidem superaverat. Ritter. — *Angrivarii*] Vide ad c. 8 et 24. Eorum sedes tum erant in campis Brunovicensibus et Hanoveranis.

20. *Seio Tuberoni*] Conf. 4, 29. L. Seius Tubero consul erat Tiberio suffectus incerto quodam die mensis Ianuarii a. u. c. 771. Vide Henzen ad Inscrr. Latt. n. 6442. — *sibi*] Ex verbo *permisit* per zeugma elice *sumpsit, reservavit.* Mirum huius syllepsis exemplum affert Walther ex Herod. 4, 106: *ἐσθῆτα δὲ φορέουσι τῇ Σκυθικῇ ὁμοίαν, γλῶσσαν δὲ ἰδίην.* — *murum succederent*] idem sane h. l. atque *impugnarent, scalis eniterentur.* Muretus sine causa malebat *muro*; utraque constructio recta. Discrimen vero, quod statuunt Ryckius, Wolfius, alii *murum succedere* esse subire, scandere, *muro succedere* accedere, non usquequaque verum est: etenim apud Livium 38, 9, 7 *succedens murum* nihil aliud est quam prope accedens; atque ibidem c. 45 *succedentium muros*, appropinquantium ad muros. Alterius constructionis exemplum praebet idem

funditores libritoresque excutere tela et proturbare hostem iubet. missae e tormentis hastae, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus deiecti. primus Caesar cum praetoriis cohortibus capto vallo dedit impetum in silvas: conlato illic gradu certatum. hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria. (21) nec minor Germanis animus, sed genere pugnae et armorum superabantur, cum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium; contra miles, cui scutum pectori adpressum et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet viamque strage hostium aperiret, inprompto iam *Arminio* ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. quin et Inguiomerum, tota volitantem acie, fortuna magis quam virtus deserebat. et Germanicus quo magis adgnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatque insisterent caedibus: nil opus captivis, solam internicionem gentis finem bello fore. iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt. equites ambigue certavere. (22) Lau-

1. *libritoresque* M: *libratores* margo, additis verbis «ita enim vocantur a Tacito alibi.» Immo etiam 13, 39 est *libritoribus*. — 12. *iam ob* M; in margine ab alia manu: «Deest ut arbitror *Arminio*.» — 13. *tardauarat* M — 14. *fortunā agis* pr. M — 16. *internicionem* Halmius: *internitionenem* (sic monstruose) M; cf. Schneider ad Caes. B. G. 1, 13, 5.

23, 44: *Hannibalem aggressurum Nolam ut successisse muris Marcellus vidit.* — *funditores libritoresque excutere tela iubet*] Cf. 13, 39: *multos tormentis faces et hastas incutere iubet: libritoribus funditoribusque attributus locus unde eminus glandes torquerent.* «Iam Caesar B. G. 7, 81: *fundis, librilibus sudibusque Gallos perterrent.* *Librilia* autem s. *librilla* Festo interprete p. 86 Lindem. appellantur instrumenta bellica, saxa scilicet ad brachii crassitudinem, in modum flagellorum loris revincta. Hinc sequitur *libritorem* esse eum, qui *librilia* vibrat. Itaque ut praeter formam *librilia* apud Vegetium 2, 23 extant *libralia saxa*, sic utraque forma, et *libritor* et *librator*, apud veteres ipsos usu valuisse videtur. Hist. 3, 23 *libramenta tormentorum* propria significatione sunt pondera, quae tormentis imponuntur ut maiore impetu missilia iaciantur.» Bach. Prorsus diversi sunt *aquae libratores (Nivellirer)*, quos ex Cod. Iustin. 10, 64, 1 huc arcessivit Ernestius. Contra aptius fortasse comparabis Inscr. apud Kellermann *Vigil.* p. 55. n. 127: *D. M. C. AELII C. F. GAL. SEGOntio LIBRATORIS. ET. TESSERAR. COH. II. PR.* cet.

21. *protenderet*] «protentas gerere posset.» — *colligeret*] retraheret, reduceret, semel si protentae essent. — *scutum*] diversum a Germanico. Illud planum non sic tegebat, hoc incurvum corpori adhaerebat et circumfundebatur. Lips. — *insidens capulo manus*] quocirca certiores ictus intentare poterant. — *nuda ora*] nam, ait in Germ. 6: *vix uni alterive cassis aut galea.* Lips. — *foderet*] Sic iam Liv. 8, 10: *hastis ora fodientes.* — *ambigue*] ambiguo eventu, ita ut incertum esset, utrum ipsi, an Germani vicissent; non, ut Waltherus opinabatur, ambiguis animis; nam equites, inquit, plerique sumebantur e sociis, Gallis Germanisque; etsi sane hac significatione est Hist. 3, 35: *ne -- ambigue agerent.* Sed hoc si voluisset, vel uno saltem verbo clarius expressisset Tacitus.

22. *Angrivarios*] Vide ad c. 8. — *mandat*] Ernestius malebat *mandabat*. Verum post Waltherum recte Bachius: praesens historicum pro imperfecto positum. Explica: «bellum Stertinio mandavit, idque etiam esset gestum, nisi Angrivarii celeriter se dedidissent.»

datis pro contione victoribus. Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo: debellatis inter Rhenum Albimque nationibus exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti et Iovi et Augusto sacravisse. de se nihil addidit, metu invidiae an ratus conscientiam facti satis esse. mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent. atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepere. (23) sed aestate iam adulta legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae; plures Caesar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. ac primo placidum aequor mille navium remis strepere aut velis inpelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen inpedire; milesque pavidus et casuum maris ignarus dum turbat nautas vel intempestive iuvat, officia prudentium corrumpebat. omne dehinc caelum et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus et rigore vicini septentrionis horridior, rapuit disiecitque naves in aperta Oceani aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. quibus paulum aegreque vitatis, postquam mutabat aestus eodemque quo ventus ferebat, non adhaerere anchoris, non exhaurire inrumpentis undas

1. *congerie marmorum* pr. M; *congeriem marmorum* (sic) corr. M — 3. *monimenta* Lipsius: *munimenta* M — *marii* pr. M — 4. *facti* Aldus: *factis* M — 5. *agriuarios* M; *Ampsivarios* Giefers. — 6. *aegestate* M (*aestate* margo) — 8. *prmo* (sic) pr. M — 11. *cassuum* M — 14. *humidis* Rhenanus et Faërnus (*umidis* Halmius). — 18. *anchoris* M: *ancoris* ceteri. Cf. Hist. 2, 34. Schneider ad Caes. B. G. 3, 13, 5. Wagner ad Vergil. Aen. 6, 902.

23. *aestate iam adulta*] Servius ad Vergil. Ge. 1, 43: *Anni quattuor sunt tempora, divisa in ternos menses. Antiqui ipsorum temporum talem faciunt discretionem, ut primo mense veris novum dicatur ver, secundo adultum, tertio praeceps, sicut etiam Sallustius dicit ubique «nova aestas, adulta, praeceps.» Sic autumnus novus, adultus, praeceps, item hiems.* Cf. 11, 31: *adulto autumno.* 13, 36: *donec ver adolesceret.* (Graece τοῦ θέρους ἀκμάζοντος.) Similiter Hist. 3, 23: *adulta nocte.* — *mille navium*] Cf. c. 6. — *aut velis inpelli*] Hoc proprie non ad mare, sed ad naves dumtaxat pertinet, sed per singulare zeugma cum strepitu remorum iungitur, ad absolvendam tam laetae navigationis picturam. — *incerti fluctus*] modo huc modo illuc ilico sese volventes. — *in austrum cessit*] ita ut is iam solus flaret atque unus mari dominaretur. (Cum ante variae procellae fluctus *incertos* huc illuc impulissent, nunc et aër et mare *in austrum* vertitur et eo vento solo impellitur. Duebn.) *Das Meer gerieth in des Südwinds Gewalt.* Gutmann. Cf. 1, 1: *Pompei Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere.* — *tumidis*] i. e. montosis (ut explicant etiam Pichena et Forcellinus), nam *montes causae ac materies tempestatum*, Agr. 10. Nec obest huic explicationi, quod circa illud mare Germania caret montibus; e longinquis enim et interioribus regionibus adveniunt procellae. Doed. Cf. Ovid. Heroid. 5, 138: *in immensis qua tumet Ida iugis.* Amor. 2, 16, 51: *tumidi subsidite montes.* Multi (coll. Verg. Georg. 2, 324: *vere tument terrae*) interpretantur *tumidis humore*, ut sit idem fere atque *umidis*. Sed praestat prior interpretatio. Cf. Frontin. *de Colon.* p. 126. Goes.: *tumores terrae, tumuli, colliculi.* — *mutabat*] intransitive, ut 12, 29: *in superbiam mutans*; frequentius sic *vertere* pro *se vertere*. Similiter *ferebat* Freinshemius explicat *ferebatur* (ut nos *treiben*), nullum tamen exemplum attulit. Comparaverim locutionem *via ad urbem, ad flumen, ad hostem fert*, cuius permulta exempla congesserunt interpretes ad Liv. 39, 27, ut si hic esset: «aestus ad eundem caeli cardinem ferebat *(nahm den Zug)*, quo ventus.» Alii quidem cogitatione supplent «fluctus et quidquid deprehende-

poterant: equi, iumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quo levarentur alvei manantes per latera et fluctu superurgente. (24) quanto violentior cetero mari Oceanus et truculentia caeli praestat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum litoribus aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum ac sine terris mare. pars navium haustae sunt, plures aput insulas longius sitas eiectae; milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa toleraverant. sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit; quem per omnes illos dies noctesque aput scopulos et prominentis oras, cum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici quo minus eodem mari oppeteret. tandem relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio aut intentis vestibus et quaedam a validioribus tractae revertere; quas raptim refectas misit ut scrutarentur insulas. collecti ea cura plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere; quidam in Britanniam rapti et remissi a regulis. ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant, vim turbinum et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et beluarum formas, visa sive ex metu credita. (25) sed fama classis

2. *super urgente* Doederlein. — 3. *trunculentia* M — 5. *vasto* [*et*] *profundo* Fr. Haase. — 6. *mare* M: *mari* I. Fr. Gronovius. — 8 *germanice* pr. M — 13. *tracte* M — 14. *Ampsivarii* Nipperdey. — 16. *remissa* M (*remissi a* margo).

rat, id est, naves.» Cf. Liv. 26, 45: *acer etiam septentrio ortus inclinatum stagnum eodem quo aestus ferebat.* — *praecipitantur*] rursus est praesens historicum pro imperfecto neque opus Ernestii *praecipitabantur.* — *manantes*] nove dictum pro: «irrumpentem magna copia aquam recipientes atque ea prope repleti.» Alii explicant de aqua rursus ex alveis emanante; id quod parum probabile est, cum hoc ipsum naves aliquatenus levasset. — *superurgente*] sive divise scribimus *super* (desuper) *urgente,* cum iunctim scriptum nunc sit *ἅπαξ λεγόμενον*, est *oberhalb eindringend*: non solum per latera influebat aqua, sed vento etiam super latera attollebatur. Suam ad rationem Doederlein affert Vergil. Aen. 9, 168: *Haec super e vallo prospectant Troes.* Lucan 6, 291: *Cum super e totis emisit collibus agmen.*

24 *excessit*] scil. alias clades. Cf. c. 33: *Fronto excessit.* — *vasto et profundo*] scil. *mari,* quod ex seq. *mare* mutuandum, ut Iuven. 10, 210: *nam quae cantante voluptas, Sit licet eximius citharoedus sive Seleucus,* ubi alii ex interpolatione *eximius, citharoedo sive Seleuco,* ut illic quoque *mari* intulerunt editores Taciti. Doed. Neque vero magnopere placet sic abrupte in clausulae fine poni *mari,* licet qui hoc praeferunt speciose dicere possint, codicis *mare* meram esse accommodationem ad verba proxime praecedentia, quae frequentissima sane est corruptelarum origo. — *sine terris*] ultra quod iam nullae essent terrae. — *insulas longius sitas*] Intelligunt Orcades, Shetlandicas et quae Norvegiae oras cingunt; possunt esse etiam propiores Holsteiniae et Iutlandiae, quae ipse tunc Romanis *longius sitae* videri poterant. — *elisa*] ad litus eiecta — *toleraverant*] aegre sustentaverant. Sic Caesar B. G. 7, 77: *eorum* (hominum) *corporibus vitam toleraverunt.* Utrobique inest notio foedi ac miserabilis victus. — *claudae*] remis ab altero latere amissis vel fractis. Cf. Liv. 37, 24: *claudas mutilasque naves.* Lucret. 4, 436: *clauda navigia aplustris fractis.* — *intentis vestibus*] Hist. 5, 23: *Lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis adiuvabantur.* Iuven. 12, 67: *inopi miserabilis arte cucurrit Vestibus extentis - - prora.* — *Angrivarii nuper in fidem accepti*] *accepti* scribit accurate et vere, idque non pro *recepti* aliqua negligentiae culpa dictum est, ut statuendum iis, qui c. 8 Angrivariorum, non

amissae ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum milibus ire in Chattos imperat; ipse maioribus copiis Marsos inrumpit, quorum dux Mallovendus nuper in deditionem acceptus propinquo luco defossam Varianae legionis aquilam modico praesidio servari indicat. missa extemplo manus quae hostem a fronte eliceret, alii qui terga circumgressi recluderent humum; et utrisque adfuit fortuna. eo promptior Caesar pergit introrsus, populatur, excindit non ausum congredi hostem aut, sicubi restiterat, statim pulsum nec umquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. quippe invictos et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia et velut aucti numero inrupissent. (26) reductus inde in hiberna miles, laetus animi quod adversa maris expeditione prospera pensavisset. addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. nec dubium habebatur labare hostes petendaeque pacis consilia sumere, et si proxima aestas adiceretur, posse bellum patrari. sed crebris epistulis Tiberius monebat, rediret ad decretum triumphum: satis iam eventuum, satis casuum. prospera illi et magna proelia: eorum quoque meminisset

3. *mallo uendus* (priore *l* puncto notata, fort. a prima manu) M — 4. *luco* Lipsius: *loco* M — 5. *exemplo* M — 6. *eligeret* M — 10. *cassibus* M — 13. *hiona* M (*hyberna* margo).

Amsivariorum, tueri volent, sed *nuper in fidem accepti* severe et proprie de eo tempore accipiendum, quo Romani inter Visurgim et Albim altero proelio Cheruscos et socios devicerunt. In his sociis etiam Angrivarii Cheruscis in septentrionem contermini victi sunt et subiecti. Hinc Germanicus (2, 41) *triumphavit de Cheruscis Chattisque et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt.* Cf. annot. ad c. 8. Ritter. — *interioribus*] aliquanto remotioribus ab ora maritima, ad quos Romani fame coacti aut per excursiones ad litus atque insulas ab his *interioribus* factas intercepti aut ab *exterioribus* venundati pervenerant. — *monstra maris*] Pertinet huc imprimis Pedonis Albinovani de hac ipsa expeditione locus apud Senecam Suasor. 1: *Nemo Latinorum declamatorum* (de Oceano) *potuit tanto spiritu dicere, quanto Pedo, qui navigante Germanico dixit:* -- (experiuntur) *Nunc illum, pigris immania monstra sub undis Qui ferat, Oceanum, qui saevas undique pristis, Aequoreosque canes, ratibus consurgere prensis.* -- *Seque feris credunt per inertia fata marinis Tam non felici laniandos sorte relinqui* cet.

25. *C. Silio*] Mirum sane est nihil omnino a scriptore tradi de exitu huius expeditionis Silianae. — *Mallovendus*] Hic quoque, ut Segimerus, frater Segestis (1, 71), popularibus invisus, solus cum comitatu suo in deditionem receptus videtur, Marsorum autem populus Romanorum hostis remansisse. — *Varianae legionis aquilam*] Florus 4, 12, 38: *Signa et aquilas duas adhuc barbari possident: tertiam signifer prius quam in manus hostium veniret evulsit mersamque intra baltei sui latebras gerens in cruenta palude sic latuit.* Quae pugnant cum Tacito et cum Dione, quibus merito haud paulo meliorem fidem tribuit Freinshemius. Ille enim Ann. 1, 60 unam receptam esse tradit, hic alteram; tertiam Claudii temporibus Dio 60, 8. De re controversa cf. Luden *Geschichte* I. p. 682 et Langium in Pabstii *Eclogis* p. 25. — *excindit -- hostem*] Cf. Hist. 5, 16: *ut hostem in aeternum exscinderent.* Vergil. Aen. 9, 137: *ferro sceleratam exscindere gentem.* Agr. 22: *vastare nationes.* Exscidit loca et res hostis congredi non ausi.

26. *labare*] non iam constanter perseverare in belli studio. Amat hoc verbum de hominum inconstantia Livius (2, 39. 27, 1. 32, 30 et 61 cet.). — *ad decretum trium-*

quae venti et fluctus, nulla ducis culpa, gravia tamen et saeva damna intulissent. se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse. sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Suebos regemque Maroboduum pace obstrictum. posse et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quoniam Romanae ultioni consultum sit, internis discordiis relinqui. precante Germanico annum efficiendis coeptis, acrius modestiam eius adgreditur alterum consulatum offerendo, cuius munia praesens obiret. simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio hoste nonnisi aput Germanias adsequi nomen imperatorium et deportare lauream posset. haud cunctatus est ultra Germanicus, quamquam fingi ea seque per invidiam parto iam decori abstrahi intellegeret.

(27) Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. eius negotii initium ordinem finem curatius disseram, quia tum primum reperta sunt quae per tot annos rem publicam exedere. Firmius Catus senator, ex intima Libonis amicitia, iuvenem inprovidum et facilem inanibus ad Chaldaeorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum proavum Pompeium, amitam Scribo-

2. *consilia* pr. M — 3. *sugambros* M: *Sicambros* margo. — *suebos* pr. M: *sueuos* corr. M — 4. *regem quē aroboduum* M (*Maroboduum* margo) — 5. *quoniam (quō)* M: *quando* margo. — *sit* F. W. Otto: *est* M; *esset* Muretus. — 6. *praecante* pr. M — 11. *germanicos* M — *sequi* pr. M — 15. *dum* M (*tum* margo) — 18. *interp̄tes* M.

phum] Vide 1, 55. — *se novies* cet.] Dubitat Lipsius an toties; quare Boxhornius *novies* mutat in *toties*. At vulgatum satis habet speciem veritatis. Nam Tiberius in Germaniam profectus est 1) a. 738. Dio 54, 20. 2) a. 745. Dio 55, 2. 3) a. 746. Dio 55, 6. 4) a. 747. Dio 55, 8. 5) a. 757. Dio 55, 13. 6) a. 759. Dio 55, 28. 7) a. 763. Dio 56, 23. 8) a. 764. Dio 56, 25. Iam quid deest ad numerum explendum? Nihil igitur opus est, ut expeditiones in Pannoniam et Illyricum factae huc trahantur. Walth. — *Sugambros*] V. Zeuss *die Deutschen* p. 83 et 327. Sueton. Octav. 21: *Ubios et Sugambros dedentes se traduxit in Galliam atque in proximis Rheno agris collocavit.* Tib. 9: *Germanico* (bello a. 740 gesto Tiberius) *quadraginta milia dediticiorum traiecit in Galliam iuxtaque ripam Rheni sedibus assignatis collocavit.* Cf. 12, 39. — *Suebos*] Cf. Germ. 38—45. Ukert *Germanien* p. 341. — *Maroboduum*] Cf. c. 46. Vellei. 2, 108. 109. Dio 55, 28 et 30 in actis anni 759. — *adgreditur*] urget, exsuperare conatur oblato consulatu, cui se quamvis modestus nullo pacto excusare poterat, nisi superbus videri ac filialem pietatem laedere voluisset. *Modestiam* autem solito sensu acceperim, non cum aliis pro obsequio. — *deportare lauream*] Triumphatores lauream suam coronam in gremio Iovis Capitolini deponebant. Praeterea laurus teste Plinio N. H. 15, § 133: *fasces imperatorum decorat. Ex his in gremio Iovis O. M. deponitur, quotiens laetitiam nova victoria attulit.* Huius ritus exemplum praebet Augustus apud Dionem 54, 25. (Sic in lucerna fictili apud Passerium I. Tab. 27 expressa est laurea in gremio Iovis sedentis.) Alias etiam sine iusto triumpho lauream dumtaxat eo deportabant. Sueton. Ner. 13. Dom. 6.

27. *Libo Drusus d. m. res novas*] Eandem rem attingunt Velleius (2, 129: *Quam celeriter* (Tiberius) *ingratum et nova molientem oppressit!*), Seneca (epist. 70: *Scribonia, gravis femina, amita Drusi Libonis fuit, adulescentis tam stolidi quam nobilis, maiora sperantis quam illo seculo quisquam sperare poterat aut ipse ullo.*), Suetonius (Tib. 25: *L. Scribonius Libo, vir nobilis, res novas clam moliebatur.*), Dio 57, 15. — *curatius*] Vide ad 1, 13. — *disseram*] pro *edisseram*, ut Sallust. Catil. 5. Liv. 41, 6. — *quae per tot annos rem p. exedere*] i. e. crimina ma-

niam, quae quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum ostentat hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret. (28) ut satis testium et qui servi eadem noscerent repperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine et reo per Flaccum Vescularium, equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud aspernatus congressus abnuit: posse enim eodem Flacco internuntio sermones commeare. atque interim Libonem ornat praetura, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat); cunctaque eius dicta factaque, cum prohibere posset, scire malebat, donec Iunius quidam, temptatus ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. celebre inter accusatores Trionis ingenium erat avidumque famae malae. statim corripit reum, adit consules, cognitionem senatus poscit. et vocantur patres, addito consultandum super re magna et atroci. (29) Libo interim veste mutata cum primoribus feminis circumire domos, orare adfines, vocem adversum pericula poscere, abnuentibus cunctis, cum diversa praetenderent, eadem formidine. die senatus metu et aegritudine fessus, sive, ut tradidere

1. *consobrinus caesaris* M — 5. *crimini* pr. M — 6. *proprior* pr. M — 7. *sermones* Beroaldus: *sermone* M; *sermonem* Ritter. — 9. *commocior* M — 10. *mallebat* M — 12. *accussatores* M — *triones* pr. M — 13. *fame* M.

iestatis delatorumque calumniae. Cf. 1, 72 sqq. — *facilem inanibus*] in cuius animum facilem accessum habebant res inanes, ut omnis generis superstitiones, ut vanae computationes ac praedictiones *Chaldaeorum* (cf. c. 32. 3, 22), id est astrologorum sive genethliacorum. — *proavum Pompeium, amitam Scriboniam* cet.] Scribonia, Augusti coniux, soror fuit L. Scribonii L. f. Libonis, consulis a. u. 720, cuius filia Scribonia Sex. Pompeio, Cn. Pompeii Magni filio, matrimonio iuncta est. (Cf. Appian. B. C. 5, 52. 53. 139.) Sex. Pompeii et Scriboniae filia Pompeia, antea desponsa M. Claudio Marcello, Antonii privigno (Appian. B. C. 5, 73), postea nupsit Scribonio cuidam Liboni, patri eius Libonis, de quo Tacitus h. l. loquitur. Itaque hic noster Libo proavos habuit Cn. Pompeium Magnum et L. Scribonium consulem a. 720, amitam autem *maiorem*, i. e. proavi sororem (Paulus Dig. 38, 10.), Scriboniam Augusti coniugem. — *consobrinos Caesares*] Gaium et Lucium, Iuliae et Agrippae filios, quibus Scribonia, Libonis rei amita maior, erat avia materna. — *necessitatum*] inopiae ex aere alieno, quod nimiis sumptibus conflaverat *(Geldverlegenheiten)*; socius autem necessitatum Catus, quando a feneratoribus ei pecunias comparabat, quibus vetera debita solveret.

28. *noscerent*] simplex pro composito *adgnoscentes servos* c. 30. Cf. 15, 60: *an dicta Natalis suaque responsa nosceret.* — *Flaccum Vescularium*] cuius finis narratur 6, 10. Ibi quoque vocatur *insidiarum in Libonem internuntius.* — *Flacco internuntio sermones commeare*] Cf. Hist. 2, 99: *ministro sermonum Rubrio Gallo.* — *atque interim* cet.] Sueton. Tib. 25: *Libonem, ne quid in novitate acerbius fieret, secundo demum anno in senatu coarguit, medio temporis spatio tantum cavere contentus. Nam et inter pontifices sacrificanti simul pro secespita plumbeum cultrum subiiciendum curavit, et secretum petenti nonnisi adhibito Druso filio dedit, dextramque obambulantis, veluti incumbens, quoad perageretur sermo, continuit.* — *Fulcinium Trionem*] Cf. 3, 10. 19. 5, 11. 6, 4. 38.

29. *veste mutata*] ut Liv. 6, 20, ubi praecedit *sordidatum reum.* Cic. Pis. 41. A. Gell. 3, 4. Talem *atratum* dicit Sueton. Ner. 27. — *vocem*] defensorem, quem non invenit: unde mox *sine patrono* curiam introiit. —

quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiae innisusque fratri et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens immoto eius vultu excipitur. mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans ne lenire neve asperare crimina videretur. (30) accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vaecordes adeo ut consultaverit Libo an habiturus foret opes quis viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret. inerant et alia huiuscemodi stolida, vana, si mollius acciperes, miseranda. uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut

2. *suplices* M — 4. *asperari* M — 5 et 6.* *Vibius* Gruterus: *liuius* M — 6. *ipse* pr. M.

lectica delatus] quod receptum in solis aegris. Cf. Sueton. Tib. 30. Dio 57, 15: *Λούκιον Σκριβώνιον Λίβωνα, νεανίσκον εὐπατρίδην δόξαντά τι νεωτερίζειν, ἕως μὲν ἔρρωτο, οὐκ ἔκρινε* (Tiberius), *νοσήσαντα δὲ ἐπὶ θάνατον ἐν σκιμποδίῳ καταστέγῳ, ὁποίῳ αἱ τῶν βουλευτῶν γυναῖκες χρῶνται, ἐς τὴν γερουσίαν ἐσεκόμισεν.* — *fratri*] Lipsius cogitabat de huius anni consule; id parum probabile esse sentiens Ryckius in stemmate alium ei fratrem Scribonium Libonem tribuit, ceteroquin ignotum. — *manus ac supplices voces -- tendens*] Ad hoc zeugma cf. Vergil. Aen. 3, 176: *tendoque supinas Ad caelum cum voce manus.*

30. *Fonteius Agrippa*] Cf. c. 86. — *C. Vibius*] Serenus, pater. Cf. 4, 28—30. 36. — *certabantque*] ut quondam in causa Verrina Cicero et Caecilius Niger; idque genus causae, si perpetua oratione tractabatur, *divinationem* appellabant; hic potius mera altercatio significari videtur. — *singillatim se crimina obiecturum*] h. e. omissa artificiosa ac iusta peroratione, qua actor omnia in unum contextum concinnat, singula crimina simpliciter se prolaturum, ut reus ad singula statim respondeat. Ita et Nero cognoscendi morem eum tenuit, ut continuis actionibus omissis singillatim quaeque per vices ageret. Cf. Sueton. Ner. 15. Walth. — *libellos*] ipsius Libonis pugillares ab accusatore interceptos, diversos sane ab accusatorum libellis supra memoratis. — *consultaverit*] magos vel mathematicos. — *viam Appiam*] quam Statius Silv. 2, 2, 12 *reginam viarum* vocat. Frontin. de Aquaed. U. R. 5: *aqua Appia inducta est ab Appio Claudio Crasso censore, cui postea Caeco fuit cognomen, qui et viam Appiam a porta Capena usque ad urbem Capuam muniendam curavit.* Quis eandem ad Brundisium usque perduxerit, incertum est. Horat. Epp. 1, 18, 20: *Brundisium melius Numici via ducat an Appi.* Strabo 5. p. 233. 6. p. 283. Via erat longissima CCCLX. mil. pass., unde maior etiam Libonis vaecordia. — *uni tamen libello m. L. nominibus C. aut s. additas*] Uterque dativus pendet a verbo *additas*; prior totum, alter partem indicat. Particula *tamen* autem significat hanc non iam stultitiam fuisse sed gravem culpam. — *Caesarum*] tunc vivorum, Tiberii, Drusi, Germanici. — *atroces vel* (certe) *occultas notas*] quae ad defixiones magicas *(καταδέσμους)* spectabant. Ovid. Am. 3, 7, 29: *Sagave poenicea defixit nomina cera.* Appul. Metam. 3, 17. p. 182 Hildebrand: *Pamphile saga apparatu solito instruit feralem officinam --, ignorabiliter* (obscure) *laminis litteratis.* Cf. c. 69. Ipsum autem v. *notas* clare demonstrat haec atrocia et occulta quaecumque fuerunt non litteris sed signis sive figuris expressa fuisse. Neque audio Burnouf haec adnotantem: «*Comment les esclaves de l'accusé pourroient-ils reconnaître si ces traits, qui ne seraient pas des lettres, sont de sa main ou non? il faut nécessairement que* notas *signifie quelque chose d'écrit, des remarques ajoutées au nom de chaque membre de la famille impériale.*» *Nomina Caesarum aut senatorum* manifesto cum essent *manu* Libonis, nihil prorsus intererat, utrum ab eodem, an a mago aliquo *notae* illis appositae essent; culpa enim semper erat Libonis, utpote qui hominem maleficum ad id scelus conduxisset. — *vetere senatus consulto*] Quando et quo auctore factum sit id senatus consultum, quaero. Sane antiquum est et Cicero pro Deiot. 1 et pro Mil. 22 referre videtur ad morem maiorum potius quam ad legem. Derogatum ei legi antiquitus in causa incesti. (pro Mil. ibid.) Iurisconsulti excipiunt etiam adulterii crimen, fraudati census et maiestatis. l. 1. C.

senatorum additas atroces vel occultas notas accusator arguebat. negante reo adgnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. et quia vetere senatus consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet, scilicet ut in Libonem ex servis salvo senatus consulto quaereretur. ob quae posterum diem reus petivit domumque digressus extremas preces P. Quirinio propinquo suo ad principem mandavit. (31) responsum est ut senatum rogaret. cingebatur interim milite domus, strepebant et iam in vestibulo, ut audiri, ut aspici possent, cum Libo ipsis, quas in novis-

2. *Adgnonoscentes* (sic) M — *interrogari* Lipsius: *interrogare* M — 3. *questio* M — *prohibebantur* pr. M — 5. *obque p.* pr. M — 7. *quirinio* M: *Quirino* Beroaldus. — 8. *et iam* Halmius: *etiam* M — 9. *possint* M.

de quaestion. l. 9, 41. Lips. Quod de tempore huius senatus consulti aliunde nihil constat nec quo auctore factum sit, inde explicandum, quod ante Caesares senatus consulta non habuerunt nomina. Ad rem cf. Cic. Orat. Partt. § 118: *de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in dominos quaeri noluissent, de incestu tamen et coniuratione, quae facta me consule est, quaerendum putaverunt.* Adde pro Sex. Roscio Am. c. 41. — *novi iuris repertor Tiberius*] Immo infamia huius inventi penes Augustum; erratque noster, si non errat Dio 55, 5: *ὅτι δὲ οὐκ ἐξὸν ὂν δοῦλον κατὰ δεσπότου βασανισθῆναι ἐκέλευσεν, ὁσάκις ἂν χρεία τοιούτου τινὸς γένηται, τῷ δημοσίῳ αὐτὸν ἢ καὶ ἑαυτῷ πιπράσκεσθαι, ὅπως ἀλλότριος τοῦ κρινομένου ὢν ἐξετάζηται, οἱ μὲν ᾐτιῶντο ὅτι ὁ νόμος τῇ τοῦ δεσπότου μεταλλαγῇ καταλύεσθαι ἔμελλεν.* Lips. Hic modus inveniendae veritatis more maiorum vetitus iam ab Augusto a. u. 746 institutus narratur a Dione, sed videtur per imperium pacatum illius principis in oblivionem abisse. Duebn. Adde Dionem 57, 19 de Tiberio: *ἐβασανίζοντο δὲ οὐχὶ οἰκέται μόνον κατὰ τῶν ἰδίων δεσποτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθεροι καὶ πολῖται.* — *actori publico*] publicus est sive servus sive libertus; proprio tamen munere, qui res rationesque rei publicae administrabat. Cf. 3, 67: *servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat.* Lips. Plin. Epp. 7, 18: *agrum ex meis -- actori publico mancipavi*, id est publicum feci. Cf. Savigny *System des heutigen Röm. Rechts* T. II. p. 285. — *scilicet ut -- quaereretur*] Haec verba, quae Mendozae expungenda videbantur, cum acerba ironia *(scilicet)* addita putat Nipperdey ne quis dubitaret quin Tacitus Tiberii calliditatem indignaretur. — *domumque digressus* cet.] Seneca epist. 70, 10: *Cum aeger a senatu in lectica relatus esset, habere coepit consilium, utrum consisceret mortem an exspectaret. Cui Scribonia* (amita) *«quid te» inquit «delectat alienum negotium agere?» nec non persuasit illi: manus sibi attulit nec sine causa: nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio si vivit, alienum negotium agit.* — *Quirinio*] Sic recte scribi, non *Quirino*, apparet coll. 3, 22 *(Quirinio)*. 23 *(Quirinio* et *Quirinii)*. 48 *(Quirinius)*; neque obstat quod in eodem capite 48 (bis) et apud Suetonium Tib. 49 legitur *Quirini*; haec enim genetivi forma ad utrumvis nominativum, et *Quirinus* et *Quirinius*, pertinere potest. Graeci quoque scriptores, Dio, Strabo, Iosephus scribunt *Κυρίνιος*. Firmant nomen *Quirinius* etiam Inscr. n. 3693: *P. Sulpicio Quirinio C. Valgio cos.* Kalendarium Praenestinum IIII. Kal. Mai. (Inscrr. Vol. II, p. 388): *Quirinio et Valgio.* (Idem pr. Non. Mart. p. 386: . . . . *nio et Valgio cos.*) «Insignis titulus» (Inscrr. n. 623), quo nititur Ritteri disputatio nomen *Quirinus* defendentis, aeque spurius est (cf. Henzen Vol. III, p. 58) atque nummus Goltzianus apud Vaillantium Numm. famil. Rom. II. tab. 135. — *propinquo suo*] i. e. adfini. Nam Sulpicius hic ipse ignobilis (3, 48) in matrimonio habuit Aemiliam Lepidam, cui idem qui Liboni proavus erat Cn. Pompeius (3, 22).

31. *cum -- vocare*] Bene fecit Bachius, quod infinitivi historici coniunctioni temporali subnexi, qui aliquoties etiam apud Livium reperitur (2, 27. 4, 51), exempla apud Tacitum obvia collegit. Supra c. 4: *ubi minitari Artabanus.* Infra c. 40: *cum -- distrahere.* 3, 26: *postquam exui aequalitas.* 4, 50: *cum Sabinus circumire.* 6, 44: *cum Tiridates -- distrahi.* 12, 51: *ubi quati uterus.* Hist. 3, 10: *ubi crudescere seditio.* 3, 31:

simam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium. atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus adpositum *in* mensa lumen, feralibus iam sibi tenebris duos ictus in viscera derexit. ad gemitum conlabentis adcurrere liberti; et caede visa miles abstitit. accusatio tamen aput patres adseveratione eadem peracta, iuravitque Tiberius petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset. (32) bona inter accusatores dividuntur, et praeturae extra ordinem datae iis qui senatorii ordinis erant. tunc Cotta Messalinus, ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur, censuit, Cn. Lentulus, ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret. supplicationum dies Pomponii Flacci

3. *in* Groslotius: *cum* Ritter; om. M — 4. *derexit* M: *direxit* vulgo. Vide var. lect. c. 45.— 5. *cede* M — *abstitit* Lipsius: *adstitit* M — 8. *accussatores* pr. M — *praeture* M — *iis* Bekkerus: *his* M — 10. *C. N.* M — 11. *supplicationum dies*] «Videtur numerus dierum intercidisse.» Halm.

cum languescere. Ibidem: *ut praeberi ora.* Etiam praegresso pronomine relativo. Hist. 3, 63: *quibus fidere Vitellius.* Adde 13, 57: *donec -- iacere.* 14, 5: *cum -- ruere tectum.* — *ipsis -- epulis*] i. e. ipso novissimarum epularum tempore. — *excruciatus*] scil. aspectu atque strepitu militum in perniciem suam missorum. — *percussorem*] servum, qui eum necaret. — *feralibus iam sibi tenebris*] quae tenebrae ipsi iam pro mortis tenebris erant. — *adseveratione*] cura atque studio pertinaci. — *petiturum se*] scil. fuisse; cf. 2, 73. 3, 22. 4, 18. — *mortem properavisset*] Cf. 11, 37: *ni caedem eius Narcissus properavisset.* Propert. 2, 28, 25: *Quod si forte tibi properarint fata quietem.*

32. *bona inter accusatores dividuntur* cet.] Dio 57, 15: *ἐπειδὴ ἀναβολῆς τινὸς γενομένης ἑαυτὸν προαπεχρήσατο* (Libo), *καὶ τελευτήσαντα εὔθυνε* (Tiberius) *τά τε χρήματα αὐτοῦ τοῖς κατηγόροις ἐδεδώκει καὶ θυσίας ἐπ' αὐτῷ οὐχ ἑαυτοῦ μόνον ἕνεκα, ἀλλὰ καὶ τοῦ Αὐγούστου τοῦ τε πατρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἰουλίου, καθάπερ ποτὲ ἐδέδοκτο, ψηφισθῆναι ἐποίησεν.* — *praeturae extra ordinem*] supra numerum ordinarium et extra comitiorum ordinem. Obstrinxerat quidem Tiberius iure iurando (A. 1, 14) se numerum XII. praetorum non esse excessurum. Dio tamen 58, 20 tradit deinde illum modo XV, modo XVI praetores creasse. Scilicet praeturis extra ordinem datis ius iurandum illud non violavit, quia ordinarius numerus XII. praetorum mansit. Apud Sueton. Calig. 18. etiam C. Caesar praetorem extra ordinem designat. Walth. Unus modo praetor obierat; si numerum legitimum XII. praetorum Tiberius non auxit (quod se non facturum iuraverat), reliquae praeturae in proximum annum destinatae erant. Duebn. — *Messalinus*] degener Messalae oratoris filius. Plin. N. H. 10, § 52. Persius 2, 72: *magni Messalae lippa propago.* Ad quem locum Scholiasta haec adnotavit: «*Cottam Messalinum* dicit, qui tam vitiosos oculos in senectute habuit, ut palpebrae eius in exteriorem partem verterentur. Hic ab Aurelio Cotta adoptatus *Aurelius Maximus* dicebatur, originem trahens a Valerio Messala, qui septies fuit consul.» Cf. 4, 20. 5, 3. 6, 5. Ovid. ex Ponto 2, 8. 3, 2. 5. 4, 16, 41—44. Vellei. 2, 112. — *ne imago Libonis* cet.] Plinius N. H. 35, § 6: *Apud maiores in atriis -- expressi cera voltus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines quae comitarentur gentilicia funera, semperque defuncto aliquo totus aderat familiae eius qui umquam fuerat populus.* Cf. 3, 76. — *cognomentum Drusi*] Sic alibi praenominis mutatio decernitur. Cf. 3, 17. Liv. 6, 20. Sueton. Tib. 1. — *Cn. Lentulus*] Vide ad 4, 44. — *Pomponii Flacci*] consulis designati. Cf. c. 41. 66. 6, 27. — *dies festus*] Kalendarium Amiterninum (Inscrr. Latt. Vol. II, p. 398. I. R. Neap. n. 5750): *EIDus. Nefastus Prior. FERiae EX S. C. Quod Eo Die NEFARIA CONSILIA QVAE DE SALVTE TI. CAES. LIBERORVMQ. EIVS ET ALIORVM PRINCIPVM CIVITATIS DEQ. R. P. INITA AB M. LIBONE ERANT IN SENATV CONVICTA SVNT.* — *Gallus Asinius*] Cf. 1, 12. — *Papius Mutilus*] consul suffectus a. 762. In fastis Capitolinis vocatur *M. Papius M. f. M. n. Mutilus,* eius collega *Q. Poppaeus Q. f. Q. n. Secundus.* Ex utroque nomen duxit lex *Papia Poppaea.* Cf. Dio 56, 10. — *L. Apronius*] Cf. 1, 56. — *auctoritates adulationesque*] sententias adulationis plenas. — *facta et de mathema-*

sententia constituti. dona Iovi Marti Concordiae, utque iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur, L. *Piso* et Gallus Asinius et Papius Mutilus et L. Apronius decrevere; quorum auctoritates adulationesque rettuli, ut sciretur vetus id in re publica malum. facta et de mathematicis magisque Italia pellendis senatus consulta; quorum e numero L. Pituanius saxo deiectus est, in P. Marcium consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco advertere.

(33) Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Q. Haterio consulari, Octavio Frontone praetura functo; decretumque ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis Serica viros foedaret.

1. *constituti. dona* Freinshemius: *constituti. utdona* M; *const. et dona* Muretus. — *cordiae* M (*Concordiae* margo) — *septrium* pr. M — 2. *Piso* I. Fr. Gronovius: *P.* M; cf. c. 34. 3, 11. 68. 4, 21. — *galius* pr. M — 6. *delectus* pr. M; *dilectus* corr. M (*deiectus* margo) — 11. *sirica* M.

ticis -- senatus consulta] immo repetita potius. Iam a. u. c. 614 *Cornelius Hispellus praetor edicto Chaldaeos intra decimum diem abire ex urbe atque Italia iussit,* teste Valerio Max. 1, 3, 2. Alia exempla annorum 721 et 761 praebet Dio 49, 43 et 56, 25. Vide Lipsii Excursum G. et cf. Hist. 1, 22. Cum maleficis coniunguntur Cod. IX. Tit. 18: *de maleficis et mathematicis.* A. Gell. 1, 9: *Vulgus, quos gentilicio nomine Chaldaeos dicere oportet, mathematicos dicit.* — *saxo*] Sic Cic. ad Att. 14, 15 de Dolabella: *de saxo* (Tarpeio seditiosos liberos praecipitari iussit), *in crucem* (servos agi). Et sic iam Plautus Trin. 2, 1, 30. Lucret. 3, 1028. Tac. Ann. 4, 29. Vid. Becker Antiq. Rom. II, 1. p. 77 not. 176. — *extra portam Esquilinam*] nunc *porta maggiore,* sita ad australes aggeris Tarquinii Superbi terminos. Cadavera autem securi percussorum ibidem in puticulos abiiciebantur. Supplicia pleraque apud Romanos sumi solita extra portam (Plaut. Mil. gl. 2, 4, 6. Cas. 2, 6, 2. Pseud. 1, 3, 97), scil. Esquilinam, id quod vel ex nostro loco patet. Conf. Sueton. Claud. 25: *civitatem Romanam usurpantes in campo Esquilino securi percussit.* — *cum classicum canere iussissent*] Cum civi rei capitalis dies dicta esset, classicum in celeberrimis urbis locis canebatur et postremo ante domum damnati. Plutarch. C. Gracch. 3: *πάτριόν ἐστιν ἡμῖν, εἴ τις ἔχων δίκην θανατικὴν μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν αὐτῷ τοὺς δικαστάς.* Seneca de Ira 1, 16. Varro L. L. 6, 92. Müll. p. 111: *In vetere commentario anquisitionis M. Sergii Mani filii quaestoris, qui capitis accusavit Trogum, ad extremum scriptum caput edicti hoc est: -- uti curent eo die quo die comitia (centuriata) erunt, in arce classicus canat tum circumque moeros et ante privati huiusce T. Quinti* (Quinctii) *Trogi scelerosi hostium* (ostium) *canat et ut in Campo cum primo luci assit.* Seneca iterum huc respexit Epist. 70. Lips. — *more prisco advertere*] Cf. 4, 30: *ut Serenus more maiorum puniretur.* Sueton. Ner. 49: *puniri more maiorum: -- nudi hominis servicem ingeri furcae, corpus virgis ad necem caedi.*

33. *Q. Haterio*] Cf. 4, 61. — *praetura functo*] Sic scripsisse videtur pro *praetorio* variandi causa post voc. *κύριον, consulari.* Nolim enim credere Freinshemio sine certo exemplo affirmanti, hac aetate illud significare eum, qui munus ipsum gesserit, praetorium vero eum, qui praetoria dumtaxat insignia adeptus sit (id quod nunc omnes repetunt). — *auro solida*] Verg. Aen. 2, 765: *crateres auro solidi.* — *vestis Serica*] Cf. Lipsii Excursum ad h. l. Voss. ad Verg. Ge. 2, 121. Cuvier ad Plin. Lemairii Vol. IV. p. 431, qui ambo intelligunt de ea textura, quam nos vocamus *Seide, soie, seta,* non cum aliis de gossympina, *mousseline, Baumwolle, cottone.* — *foedaret*] Seneca de Benef. 7, 9, 5: *Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus aut denique pudor possit, quibus sumptis mulier parum liquido nudam se non esse iurabit. Hae ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronae nostrae ne adulteris quidem plus sui in cubiculo quam in publico ostendant.* Epist. 90, 20: *Quid, si contigisset illi addere has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum*

excessit Fronto ac postulavit modum argento, supellectili, familiae: erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e re publica crederent, loco sententiae promere. contra Gallus Asinius disseruit: auctu imperii adolevisse etiam privatas opes, idque non novum sed e vetustissimis moribus: aliam apud Fabricios, aliam aput Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem publicam referri, qua tenui angustas civium domos, postquam eo magnificentiae venerit, gliscere singulos. neque in familia et argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid aut modicum nisi ex fortuna possidentis. distinctos senatus et equitum census, non quia diversi natura, sed ut, *sicut* locis ordinibus dignationibus antistent, ita iis quae ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur, nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delenimentis curarum et periculorum carendum esse. facilem adsensum Gallo sub nominibus honestis confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. adiecerat et Tiberius non id tempus censurae, nec, si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem. (34) inter quae L. Piso ambitum fori, cor-

1. *erat quippe -- sententiae promere* seclusit Nipperdey. — 3. *adoleuisset* M (*adoleuisse* margo) — 5. *scipionis* pr. M — 7. *manificentiae* M — 8. *aliquit* M — 10. *sed ut sicut locis* Urlichs: *sed ut locis* M; *sed ut qui locis* Nipperdey; *sed ut et locis, ordinibus, d. antistent, et aliis* Haase. — *dignationibus antistent, ita iis* Rupertius: *dignationibus antistent. Talis* M; *dignationibus antistent: ita aliis* Pichena; *dignationibus, antistent et aliis* Grotius. — 15. *quit* M — 16. *ipso* M (*Piso* margo) — *fore* M (*fori* margo).

pudori est? — *excessit*] absolute: «ultra haec processit.» Cf. c. 24: *tantum illa clades novitate et magnitudine excessit.* — *modum argento* cet.] id est, tot pondo argenti facti s. caelati, tot servos, talem supellectilem. Lips. Ad constructionem cf. Cic. de N. D. 2, 64: *ut ex animalium corporibus multa remedia morbis et vulneribus eligamus.* — *loco sententiae*] oblata sententiae dicendae occasione, cum pronuntiasset consul formulam solitam: *DIC*-(praenomen) *OCTAVI.* — *pecuniam*] «substantiam bonorum, universitatem rei familiaris», uti explanat Dirksen in *Manuali* v. *Pecunia.* — *ad rem publ. referri*] *ἀναφέρεσθαι*, cuncta esse ac populari aestimatione reputari talia, qualis singulis aetatibus sit rei publicae conditio ac potentia maior vel minor. — *gliscere*] sensim crescere, proprie de igni ac procellis. Est igitur h. l. augeri opibus. — *quaeque ad usum parentur*] Variat vocabulum *supellex.* — *senatus et equitum census*] Census equester fuit quadringentorum H. S. Horat. Epp. 1, 1, 57. Plin. N. H. 33, § 32. Plin. Epp. 1, 19, 2: *Esse tibi centum milium censum satis indicat quod apud nos decurio es; igitur ut te non decurione solum, verum etiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equestres facultates CCC. milia nummum.* Iuven. 1, 105. 5, 132. Martial. 4, 67. 5, 8 et 26. De censu autem senatorio egit Ritter ad h. l. Tu examina Dionem 54, 17: *τὸ βουλευτικὸν τίμημα -- ἔπειτα καὶ ἐς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας* (*δραχμῶν*, decies sestertium) *προήγαγε.* Ibid. 26, tum 55, 13. ad a. u. c. 757, qui tertius locus prorsus convenit cum Sueton. Octav. 41: *Senatorum censum ampliavit ac pro octingentorum milium summa duodecies* (1,200,000) *sestertium taxavit supplevitque non habentibus.* Cf. etiam Hoeck Röm. *Geschichte* II. p. 132. — *diversi natura*] senatores et equites; de plebe non loquitur. Cf. de diversa senatorum et equitum condicione Cic. pro Cluentio 56. — *locis*] Equidem intelligo de locis in theatro et circo; atque recordare orchestrae senatoribus, XIV. ordinum lege Roscia equitibus assignatorum. — *confessio vitiorum*] Similes audientium mores effecerunt, ut tacite plerique, ut opinor, se eidem luxus vitio esse obnoxios faterentur, neque ei iam posse obsisti. Aliter I. Fr. Gronovius: «*confessio* est illorum, qui post Gallum sententias dixere; *similitudo audientium* illorum, qui non sunt locuti, sed verbo aut manu

rupta iudicia, saevitiam oratorum accusationes minitantium increpans, abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure testabatur; simul curiam relinquebat. commotus est Tiberius, et quamquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit vocata in ius Urgulania, quam supra leges amicitia Augustae extulerat. nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris spreto Pisone vecta, aut ille abscessit, quamquam Augusta se violari et imminui quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus ut se iturum ad praetoris tribunal, adfuturum Urgulaniae diceret, processit Palatio, procul sequi iussis militibus. spectabatur occursante populo compositus ore et sermonibus variis tempus atque iter ducens, donec propinquis Pisonem frustra coërcentibus deferri Augusta pecuniam, quae petebatur, iuberet. isque finis rei; ex qua neque Piso inglorius et Caesar maiore fama fuit. ceterum Urgulaniae potentia adeo nimia civitati erat, ut testis in causa quadam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur: missus est praetor qui domi interro-

1. *seuitiam* M — 5. *p̃cibus* M — 8. *illi* M (*ille* margo) — *abscessit* Iac. Gronovius: *abscissit* M; *absistit* margo; *abstitit* Aldus. — 10. *praetoriis* pr. M — 12. *occursant* corr. in *occursante* M — 14. *neque Caesar inglorius et Piso maiore* Doederlein in Addendis vol. II. p. 187. — 15. *caeterum* M.

promissa assensere.» Praestare tamen nostra ratio videtur. — *non id tempus*] quo cum maxime senatus deliberaret. — *corrigendi auctorem*] Is ipse Tiberius futurus erat; invidebat enim senatui *morum regimen*, quod sibi seposuerat utpote Augusto olim usurpatum. Sueton. Octav. 27: *Recepit et morum legumque regimen aeque perpetuum* (ut erat tribunicia potestas), *quo iure, quamquam sine censurae honore, censum populi ter egit.* Adde Horat. Epp. 2, 1, 3. Doed. Hinc Augustus a Dione 54, 30 vocatur *ἐπιμελητής τε καὶ ἐπανορθωτὴς τῶν τρόπων.*

34. *L. Piso*] consul a. u. 753. Cf. 3, 11. — *ambitum fori*] studium in corrumpendis iudicibus. Apud scriptorem liberae rei publicae significaret potius ambitum in petendis honoribus, qui Tiberii tempore locum iam non habebat. — *relinquebat*] non *reliquit*, sed inibi erat, ut e curia excederet, ni Tiberius eum retinuisset. — *tenerent*] Rursus verbo simplici consulto usus est pro composito *retinerent*, ut Liv. 34, 39: *primae angustiae paulisper - - tenuerunt.* Permulta huiusmodi exempla collegit Ruperti in Indice Latinitatis p. 840. — *doloris*] indignationis, ut Cic. de Legg. 1, 14, 40 *iusti sui doloris causam*, et saepius apud eundem: vide ibi Bake p. 393. — *Urgulania*] Cf. 4, 22. — *supra leges*] ita ut quasi soluta legibus earum nullam iam curam gereret atque pro lubitu eas violaret, Liviae favore freta. «Res ita facta: Piso Urgulaniam, quae pecuniam ei debebat, in loco publico sibi obviam adit, Veni, inquiens, mecum *in ius* (ante tribunal praetoris). Illa neque obtemperat neque cautionem de iudicio sistit, quod ex lege fieri debebat; sed *spreto Pisone*, id est, eius in ius vocatione neglecta, illa vehitur in Palatium. Eo quoque Piso eam secutus est, ut rite antestatus eam traheret ad tribunal.» Duebn. — *abscessit*] petitione sua, ut *abscedere incepto* est apud Liv. 26, 7. Cf. Ann. 6, 36: *nec ideo abscedebat, ni - - fecisset.* — *procul*] quadam ex distantia, ut omnis violentia vel minarum species abesset. — *tempus atque iter ducens*] longiore sermone utens, tarde incedens interdumque subsistens. Hoc ipso, quod *ἓν διὰ δυοῖν* vocat Roth, itineris tarditatem exprimere conatus est. — *missus est praetor*] Quod in egregiis personis observari Paulus iubet. Dig. Lib. 12, 2, 1, 15: *Ad personas egregias eosque, qui valetudine impediuntur, domum mitti oportet ad iurandum.* Lips.

garet, cum virgines Vestales in foro et iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

(35) Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Cn. Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, quamquam afuturum se dixerat Caesar, ob id magis agendas censebat, ut absente principe senatum et equites posse sua munia sustinere decorum rei publicae foret. Gallus, quia speciem libertatis Piso praeceperat, nihil satis inlustre aut ex dignitate populi R. nisi coram et sub oculis Caesaris, eoque conventum Italiae et adfluentis provincias praesentiae eius servanda dicebat. audiente haec Tiberio ac silente magnis utrimque contentionibus acta: sed res dilatae. (36) et certamen Gallo adversus Caesarem exortum est. nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda, utque legionum legati, qui ante praeturam ea militia fungebantur, iam tum praetores destinarentur, princeps duodecim candidatos in

1. *iudicii* superscr. *o* M — 3. *C. N.* M — 5. *agendas* M: *agendam* margo. — 6. *ut -- foret* M (*fore* margo): *et -- fore* Iac. Gronovius; *quod -- foret* Weissenborn. — 7. *spetiem* M — *praeceperat* M: *praetenderat* margo. — 8. *tignitate* M — 9. *italia et ei adfluentis* M (*Italiae et adfluentis* margo) — 14. *dum* pr. M.

35. *res -- prolatas*] dilatas, ut est infra; qua formula indicantur feriae rerum agendarum in senatu et in foro. Cf. Cic. Muren. 13. Epp. ad Att. 14, 5. ad Qu. Fr. 3, 8. Doed. — *Cn. Pisonis*] Cf. 1, 13. — *absente principe*] Scilicet simulaverat se afuturum, de quo Tiberii ludibrio cf. 4, 4. Sueton. Tib. 38. — *senatum et equites*] a quibus iudicia exercebantur. — *conventum Italiae*] rarissimum hoc verbum de Italia, frequens de provinciis; significat homines Italos, qui litium aliorumve negotiorum publicorum, veluti vectigalium conducendorum, scripturae pastionis in agro publico conficiendae cet., Romam se conferre debebant.

36. *in quinquennium* cet.] sicuti fecerat iam Iulius Caesar. Sueton. Iul. 76: *magistratus in plures annos ordinavit.* Appian. B. C. 2, 128. Quid, quod Vitellius *comitia in decem annos ordinavit*? sed frustra. Sueton. Vitell. 11. Gallus aut remedium quaerebat adversus omnis generis ambitum, aut potius adulaturus Tiberio hoc ei gratum fore opinabatur. — *legionum legati*] Saepe memorantur in Inscrr. semper hoc ordine *LEGATI LEGIONUM*. V. Marini *Fratelli Arvali* p. 18. 754. 807 cet. Hoc autem caput inseruisse videtur Gallus, quia ex horum praecipue numero a principe nominari praetores sciebat; nam alioquin eorum gratiam captare quid attinebat? — *princeps duodecim candidatos -- nominaret*] Separanda haec a praecedentibus *utque -- destinarentur*. Iure suo legionum legati (erant circiter XXV.) praeturam obtinere debebant ex Galli sententia; sed delectus inter eos annuus penes principem erat; iis, quos eo ex numero delegisset arbitratu suo alios addere poterat candidatos, ut per se intelligitur, sine repulsa et ambitu designandos (Lib. 1, 15) usque ad numerum duodenarium in singulos huius quinquennii annos. Rem, nisi fallor, obscuravit Ritter haec adnotans: «Si princeps quotannis ex legionum legatis XII. praeturae candidatos nominaret, post V. annorum orbem LX. erant, unde in comitiis ad patres translatis praetores in quinquennium sumerentur. Praetoribus autem ad provincias Caesarum administrandas opus erat tantummodo sive duodecim (2, 14) sive sedecim (Dio 58, 20). Recte igitur paulo post dicit Tiberius: *grave moderationi suae tot eligere* (id est, candidatos nominare), *tot differre.* Nam si ex sexaginta candidatis duodecim vel sedecim in quinquennium designarentur, ceteri ultra quinquennium proiiciendi erant. Qua re cum principum in distribuendis provinciis licentia multum coërceretur, vis simul imperii infringebatur.» «Legati legionum gesta praetura appellabantur *legati consulares*, nondum gesta *legati praetorii*; finito munere legationis in urbem reduces erant candidati consulatus aut praeturae. Ita cum in

annos singulos nominaret. hau dubium erat eam sententiam altius penetrare et arcana imperii temptari. Tiberius tamen, quasi augeretur potestas eius, disseruit: grave moderationi suae tot eligere, tot differre. vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab iis qui ultra quinquennium proiciantur! unde prospici posse quae cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna? superbire homines etiam annua designatione: quid si honorem per quinquennium agitent? quinquiplicari prorsus magistratus, subverti leges, quae sua spatia exercendae candidatorum industriae quaerendisque aut potiundis honoribus statuerint. favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit. (37) censusque quorundam senatorum iuvit. quo magis mirum fuit quod preces Marci Hortali, nobilis iuvenis, in paupertate manifesta superbius accepisset. nepos erat oratoris Hortensii, inlectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia extingueretur. igitur quattuor filiis ante limen curiae

1. *haudubium* M — *penetrare* M — 2. *augeretur* Rhenanus: *auretur* M; *auferretur* margo. — 7. *honorum* M — 8. *quintuplicari* Lipsius. — 9. *spacia* M — 11. *quo* Rhenanus: *Quod* M.

quinque annos dilata ea spes legatorum erat, Gallus eos iam nunc *praetores destinandos* esse censet.» Duebn. — *altius penetrare*] ut nos, *diess greife tiefer in das Regierungssystem ein.* — *et arcana imperii*] *Arcana imperii* et *dominationis* sunt artes ab Augusto, suggerente imprimis Maecenate, inventae ad imperium summum et comparandum et retinendum, et instituta Caesarum eodem comparata; *arcana* vocantur, quia non in vulgus nota erant, sed occultabantur, ne animadverterentur consilia dominandi. Cf. Ann. 1, 6. 2, 59. Hist. 1, 4. Ern. Talia enim etiam tunc interdum dissimulanda erant in civitate regio imperio nondum satis assueta. *Das geheime Triebwerk der Regierung* vertit Gutmann. — *temptari*] quoniam, si magistratus in quinquennium ordinarentur, nimis appareret, quos princeps favore suo prosequeretur, quos postponeret, unde illi superbi fierent, hi diuturnum odium in principem, invidiam in eos, qui ipsis essent praelati, conciperent. — *moderationi*] Frequenter hoc vocabulum usurpasse videtur simulator ille maxime principio imperii, nondum certo rerum suarum statu atque Germanici causa anxius, unde etiam eius nummus cum inscr. *MODERATIONI* cum huius deae capite apud Eckhel D. N. VI. p. 187.— *quae -- mens*] utrum bona, an animus rei publicae ac principi infensus. Cf. 4, 70. 6, 24. — *domus*] mores ipsorum, coniugum, filiorum probi an pravi; item propinquitates et affinitates; nam et propinquorum peccata poterant efficere, ut aliquis in suspicionem veniret et potestas ei male credi videretur. — *fortuna*] res familiaris, integra an afflicta. — *agitent*] mente; continuo id cogitent se praetores esse designatos ideoque superbiant. — *exercendae-industriae*] bonis artibus se et principi et civitati commendandi. — *favorabili*] apta ad favorem populi ei conciliandum. Cf. 12, 6.

37. *censusque quorundam senatorum iuvit*] Cf. Dio 57, 10. Vellei. 2, 129. — *Hortali*] Hortensiorum cognomen. Cic. ad Att. 4, 15, 4: *Hortalus* (Hortensius) *in ea causa fuit, cuius modi solet.* Eandem rem narrat Sueton. Tib. 47. M. Hortensius Hortalus frater fuisse videtur Hortensii Corbionis, quem Valerius Maximus 3, 5, 4 pessima fama notavit. — *in paupertate manifesta*] Wolper in Seebodii *Archiv für Phil.* 1, 4, 725 monet M. Hortalum haud profudisse pecuniam ab Augusto datam, quia hoc ei non vitio vertatur, et preces eius non nisi (certe maxime) ad filiorum salutem ac dignitatem senatoriam iis comparandam spectasse. — *decies sestertii*] Sueton. Oct. 41: *senatorium censum ampliavit -- supplevitque non habentibus,* idque saepius fecit. Cf. Dio 53, 2. 54, 17. 55, 13. Quod igitur ad Hortalum attinebat, sciebat ei certe

adstantibus, loco sententiae, cum in Palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem modo Augusti intuens, ad hunc modum coepit: «patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte sustuli, sed quia princeps monebat; simul maiores mei meruerant ut posteros haberent. nam ego, qui non pecuniam, non studia populi neque eloquentiam, gentile domus nostrae bonum, varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam si tenues res meae nec mihi pudori nec cuiquam oneri forent. iussus ab imperatore uxorem duxi. en stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum. nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericordiae refero. adsequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab inopia defende.» (38) inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit quo promptius adversaretur, his ferme verbis usus: «si quantum pauperum est venire huc et liberis suis petere pecunias coeperint, singuli numquam exsatiabuntur, res publica deficiet. nec sane ideo a maioribus concessum est egredi aliquando relationem et, quod in commune conducat, loco sententiae proferre, ut privata negotia et res familiares nostras hic augeamus, cum invidia senatus et principum, sive indulserint largitionem sive abnuerint. non enim preces sunt istut, sed efflagitatio, intempestiva quidem et inprovisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere et numero atque aetate liberum suorum urgere modestiam senatus, eandem vim in me transmit-

2. *imagine* pr. M — 3. *nemerum et puritiam* M — 10. *absequentur* pr. M — 11. *interimq; hortensq; pronepotes* M (*Q. Hortensii pronepotes* margo) — 13. *tiberio quod* (per compendium) *fuit* pr. M — *promcius* (superscr. *pt*) M — 15. *peccunias* M — *exsaciabuntur* M — 16. *egrendi* M (*egredi* margo) — 18. *et* vel tacite delevit vel incuria omisit Lipsius. — 19. *abnuerunt* M, sed posterior *u* in rasura. — 20. *istut* M: *istuc* Beroaldus. — 22. *transmerei* M (*transmittere* margo); *transferre* Hillerus.

ducenta milia H. S. esse. — *loco sententiae*] Vide c. 38. — *in Palatio*] i. e. in bibliotheca Palatina, in qua clipeatae imagines virorum doctrina et eloquentia insignium positae erant; cf. c. 83. Sueton. Octav. 29: *Templum Apollinis in ea parte Palatinae domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a deo haruspices pronuntiarant. Addita porticus cum bibliotheca Latina Graecaque, quo loco iam senior saepe etiam senatum habuit decuriasque iudicum recognovit.* — *tot consulum, tot dictatorum*] Ego in Hortensia gente unum dumtaxat dictatorem reperio, unum consulem; dictatorem a. u. 468 secessione plebis, consulem Q. Hortensium, huius avum, a. 685; sed intelligit fortasse maiores suos etiam ex stirpe materna. Lips. Memoratur praeterea in Fastis L. Hortensius cos. a. 646, sed damnatus antequam consulatum iniret. Verum, uti scite Ryckius adnotavit, respexit praecipue ad Marcios Philippos; Marcia enim Catonis Hortali huius avia erat.

38. *inclinatio senatus* cet.] Propter id ipsum, quod eo inclinare senatum animadvertebat Tiberius, hanc liberiorem eius voluntatem reprimere decrevit. — *res p. deficiet*] aerarium exhaurietur. — *loco sententiae*] eodem tempore, quo sententiam de relatione dicit, uno verbo saltem assentiens. Non enim, ut alii volunt, hoc significare credo relatione prorsus praetermissa alia omnia proferre. Notissimum est enim Catonem, cum per plures horas de consulis relatione verba fecisset, in fine semper subiunxisse: *Ceterum censeo Karthaginem esse delendam.* — *modestiam*] *Zartgefühl, dé-*

tere ac velut perfringere aerarium, quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non conpellatus, nec ea lege ut semper daretur. languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes; et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi, nobis graves.» haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab iis quibus omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. sensitque Tiberius, et cum paulum reticuisset, Hortalo se respondisse ait: ceterum si patribus videretur, daturum liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. egere alii grates: siluit Hortalus, pavore an avitae nobilitatis etiam inter angustias fortunae retinens. neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

(39) Eodem anno mancipii unius audacia, ni mature subventum foret, discordiis armisque civilibus rem publicam perculisset. Postumi Agrippae servus, nomine Clemens, conperto fine Augusti pergere in insulam Planasiam et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos non servili animo concepit. ausa eius inpedivit tarditas onerariae navis; atque interim patrata caede ad maiora et magis praecipitia conversus furatur cineres vectusque Cosam, Etruriae promunturium, ignotis locis sese abdit, donec crinem barbamque promitteret: nam aetate et forma haut dissimili in dominum erat. tum per idoneos et secreti eius socios cre-

1. *ambitionem* pr. M — 5. *oms* M — 7. *adnesta* (sic) M (*ho* margo) — 8. *excipere* pr. M. Vide ad c. 2. — 11. *Hortalus*] postrema syllaba in M est e correctione. — *pauare* pr. M — 13. *delaberetur* Ernestius: *dilabaretur* pr. M; *dilaberetur* corr. M — 14. *audatia* M — *nematurę* pr. M — 15. *postumi* pr. M: *posthumi* corr. M — 17. *frude* M (*fraude* margo) — 19. *patrata* Rhenanus: *parata* M — *caedę* M — *precipitia* M — 20. *Cosam* Lipsius: *coram* M — *promunturium* pr. M: *promontorium* corr. M. Cf. Inscr. Lat. n. 3671.

licatesse, qua ducti alii senatores senatoris preces repudiare vix vellent aut possent, nisi si ipsi se dedecorare nihil pensi haberent. — *ducena sestertia singulis*] Is fuit census quartae iudicum decuriae, ab Augusto senatorum, equitum, tribunorum aerariorum decuriis additae, quae *ducenariorum* vocabatur. Cf. Sueton. Octav. 32. — *pavore an -- retinens*] Frequens hic modus apud Tacitum. Bachius contulit 1, 13: *casu an pedibus eius impeditus*, 1, 65: *metu an contumacia*. 2, 22. 42. 67. 3, 3. 9. 30. 44. 4, 8. 54: *forte an quia audiverat*. 6, 38. 12, 30. 14, 1. 7. 15, 59. Hist. 3, 25. 4, 66: *ausus an ex composito*. — *avitae nobilitatis*] Eadem constructione Cic. ad Q. Fr. 1, 2: *sui iuris dignitatisque retinens*. Tacitus ipse rursus 5, 11: *modestiae retinens*. 6, 42: *Seleuci retinens*. 16, 5: *antiqui moris retinentes*.

39. *Agrippae servus* cet.] Sueton. Tib. 25: *Servus Agrippae, Clemens nomine, non contemnendam manum in ultionem domini comparat.* Cf. Dio 57, 16. cui si fides habeatur, Clemens in Galliam venit, ibi multos, plurimos in Italia sibi adiunxit ac tandem Romam contendit, principatum repetiturus. Multo veri similiora narrat Tacitus. Brot. — *patrata caede*] Cf. 1, 6. — *furatur cineres*] scilicet ne prolata urna fraudis ilico convinceretur. — *Cosam*] Strabo 5. p. 225: *μετὰ δὲ τὸ Ποπλώνιον Κόσσα πόλις μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης. ἔστι δ' ἐν κόλπῳ βουνὸς ὑψηλός.* Servius ad Verg. Aen. 10, 167: *Cosae civitas Tusciae, quae numero singulari etiam secundum Sallustium dicitur.* — *dissimili in dominum*] Constructio nova. Cf. Apul. Metam. 10, c. 30: *puella vultu honesta, in deae Iunonis speciem*

brescit vivere Agrippam, occultis primum sermonibus, ut vetita solent, mox vago rumore aput inperitissimi cuiusque promptas aures aut rursum aput turbidos eoque nova cupientes. atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici neque diutius isdem locis, sed quia veritas visu et mora, falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam aut praeveniebat. (40) vulgabatur interim per Italiam servatum munere deum Agrippam, credebatur Romae; iamque Ostiam invectum multitudo ingens, iam in urbe clandestini coetus celebrabant, cum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum coërceret an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret. modo nihil spernendum modo non omnia metuenda ambiguus pudoris ac metus reputabat. postremo dat negotium Sallustio Crispo. ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit atque hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur. exsequuntur ut iussum erat. dein speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu, vinctum clauso ore in Palatium traxere. percunctanti Tiberio quo modo Agrippa factus esset, respondisse fertur «quo modo tu Caesar.» ut ederet socios, subigi non potuit. nec Tiberius poenam eius palam ausus,

1. *sermonilius* (sic) M (*sermonibus* margo) — 2. *uagor umore* (sic) M — *promtas* M — 5. *festimatione* M — 8. *catus* M; *cetus* margo. — 9. *suum* del. Muretus. — 10. *uanesceret* M — *spernemdum* M — 12. *cilentibus* M (*clientibus* margo) — 13. *diligit* pr. M — *aderant* M — 16. *finctum* pr. M — 17. *quomodo tu Caesar?* distinxit Ritter. — 18. *penam* M.

similis. — *relinquebat famam aut praeveniebat*] Haec praeeunte Lipsio sic recte interpretatus est Walther: «Ita versari solebat in omnibus locis, ut municipia relinqueret, simul ac fama de se spargi ibi coepisset, et in alia transiret, antequam fama de se eo pervenisset.»

40. *celebrabant*] Duplici sensu accipiendum: *multitudo* Ostiensis Clementem frequentia et occursando, comitando, cingendo celebrabat, *coetus* vero urbani sermonibus et consiliis ad eum pertinentibus. Nec enim ipsam urbem introisse hominem veri simile est. Doed. Recta tamen in Palatium pertractus esse videtur. Cf. 5, 10: *iam iuventutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur* (personatus Drusus). — *servum suum*] quippe qui fuisset servus Agrippae, cuius universa hereditas ad Tiberium venerat. — *Sallustio Crispo*] Cf. 3, 30. — *simulata conscientia*] fingentes se conscios ac participes eorum, qui iam pridem illius adventum optarint et exspectarint, adeoque conspirationis pro servato munere deum Agrippa factae, et velle omni modo Augusti sanguinem adversus inimicos tueri. Gron. — *pericula polliceantur*] i. e. «polliceantur sese prorsus paratos esse ad eadem pericula ultro subeunda, quae ipsi imminerent.» — *quo modo tu Caesar*] id est, «aeque immerito ac per meram fraudem.» Responsum est iamiam de vita desperantis. Male nonnulli haec verba pro interrogatione habent; nostra enim ratione irrisio fit multo acerbior, ac nobiscum facit Dio 57, 16: *ἐπύθετο αὐτοῦ, Πῶς Ἀγρίππας ἐγένου; καὶ ὃς ἀπεκρίνατο ὅτι Οὕτως ὡς καὶ σὺ Καῖσαρ.*

41. *arcus*] De hoc arcu vide Göttling *Thusnelda* p. 9. — *aedem Saturni*] antiquissimam in octava urbis regione imoque clivo Capitolino atque capite fori; ibidem erat aerarium. Hac sub aede miliarium aureum posuit Augustus. Cf. Hist. 1, 27. — *ob recepta signa*] Vide 1, 60. 2, 25. Huc spectat nummus sat obvius, qui hinc Germanicum in quadrigis triumphalibus, sinistra scipionem cum aquila legionaria, illinc stantem paludatum, sinistra rursus aquilam gestantem sistit, addito in area: *SIGNIS RECEPT. DEVICTIS. GERM. S. C.* Eckhel D. N. VI. p. 209. De priore Germanici triumpho cf. Ovid. ex Ponto 2, 1. Oberl. — *ductu - - auspiciis*] Cf. Horat. C. 4, 14, 33. Sueton. Octav. 21. Scilicet et Augustus interdum eiusque exemplo Tiberius inde a princi-

in secreta Palatii parte interfici iussit corpusque clam auferri. et quamquam multi e domo principis equitesque ac senatores sustentasse opibus, iuvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

(41) Fine anni arcus propter aedem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa ductu Germanici, auspiciis Tiberii, et aedes Fortis Fortunae Tiberim iuxta in hortis, quos Caesar dictator populo Romano legaverat, sacrarium genti Iuliae effigiesque divo Augusto aput Bovillas dicantur.

C. Caelio L. Pomponio cos. Germanicus Caesar a. d. VII. Kal. Iunias triumphavit de Cheruscis Chattisque et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt. vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, proeliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. augebat intuentium visus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus. sed suberat occulta formido reputantibus haud prosperum in Druso patre eius favorem vulgi, avunculum eiusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra iuventam ereptum, breves et infaustos populi Romani amores. (42) ceterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi sestertios viritim dedit seque collegam consulatui eius destinavit. nec ideo sincerae caritatis fidem adsecutus amoliri iuvenem specie honoris statuit struxitque causas aut forte oblatas arripuit. rex

4. *edem saturnio praecepta* M (*ob recepta* margo) — 5. *fortes* pr. M — 8. *caelio* M: *Caecilio* Vertranius. — *a. d.* Lipsius: *ad* M — *Kal.*] *K* cum lin. traversa M — 9. *cattisque* M — 12. *arrigebat* Haase.

patus initio aliis ducibus bella gerenda committebant, dicis causa, quo gloria rerum feliciter gestarum ad ipsos redundaret, auspicia sibi reservantes. — *aedes Fortis Fortunae*] Varro L. L. 6, 17: *Servius Tullius fanum Fortis Fortunae secundum Tiberim extra urbem Romam dedicavit.* Liv. 10, 46: *Sp. Carvilius consul* (a. 461) *aedem Fortis Fortunae de manubiis faciendam locavit prope aedem eius deae a Ser. Tullio dedicatam.* Donatus ad Ter. Ph. 5, 6, 1. Aedem Fortis Fortunae in regione Transtiberina prope Augusti naumachiam ponit Canina *Indicazione* p. 301. Deae cultum describit Ovid. Fast. 6, 771 seqq. — *in hortis, quos C. d. p. R. legaverat*] Sueton. Caes. 83: *populo hortos circa Tiberim publice et viritim trecenos sestertios legavit.* — *Bovillas*] Latii oppidum in via Appia IX. vel X. M. P. a Roma distans. Non est, ut vulgo aiunt, vicus hodie *le Fratocchie* appellatus. Vide Nibby *Viaggio* II. p. 217. De sacrario gentis Iuliae Bovillis dicato vide Inscrr. Latt. n. 1287: *VEDIOVEI PATREI GENTEILES IVLIEI.* Ab altera parte: *LEEGE ALBANA.* Bovillenses enim vocabantur *Albani Longani Bovillenses.* Cf. Inscrr. Latt. n. 119. 2252. 6019. — *C. Caelio* cet.] Consules anni u. 770 sunt *C. Caelius* (non *Caecilius*) *C. f. Rufus L. Pomponius L. f. Flaccus.* Lapidum (n. 6442 et 7419 d β) testimonium satis firmat cod. Mediceus Taciti. Qui h. l. *Caecilio* scribunt, nituntur fragmento fastorum Lunensium (Inscr. Latt. n. 6442) et Dione 57, 17. Cf. Henzen Inscrr. Latt. vol. III. p. 283. — *L. Pomponio*] Cf. c. 32. — *triumphavit*] De hoc triumpho cf. Strabo 7, 1, 4. — *et Angrivariis*] Cf. adnot. ad c. 8 et 24. — *simulacra montium*] Antiquus hic mos. Liv. 41, 28. (a. u. 577.) Polyb. 6, 15. De Hierosolymis triumphatis locum praeclarum habet Iosephus B. Iud. 7, 5, 5. — *augebat* cet.] «maiore admiratione atque gaudio spectatores afficiebat.» Cf. c. 14: *auctus omine.* — *quinque liberis*] Nerone, Druso, Gaio (Caligula), Agrippina, Drusilla; nam Iulia tunc nondum erat nata. Cf. c. 54. 71. «Ex triumphantium ritu, qui pueros minores in ipso curru, grandiores interdum equis triumphalibus imponebant. Cic. pro Mur. 5. Sueton. Tiber. 6.» Lips. — *haud prosperum*] quia infelici casu oppressus mature decessit. Cf. 1, 3 etiam de Marcello.

42. *struxitque causas*] Simili tropo Verg. Aen. 9, 219: *causas nequiquam nectis inanes.* — *rex Archelaus*] in nummis ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΣ

Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia potiebatur, invisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset. nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus, quia florente C. Caesare missoque ad res Orientis intuta Tiberii amicitia credebatur. ut versa Caesarum subole imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quae non dissimulatis filii offensionibus clementiam offerebat, si ad precandum veniret. ille ignarus doli vel, si intellegere crederetur, vim metuens in urbem properat exceptusque immiti a principe et mox accusatus in senatu, non ob crimina quae fingebantur, set angore, simul fessus senio et quia regibus aequa, nedum infima insolita sunt, finem vitae sponte an fato implevit. regnum in provinciam redactum est, fructibusque eius levari posse centesimae vectigal professus Caesar ducentesimam in posterum statuit. per idem tempus Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus; et provinciae Syria atque

1. *pociebatur* pr. M — 7. *ad deprecandum* Haase. — *ignarus* Rhenanus: *gnarus* M — 10. *nudum* M (*nedum* margo) — 12. *ducentisimam* M.

Ο ΚΤΙΣΤΗΣ (scil. *Ἐλεούσης, τῆς νῦν μετωνομασμένης Σεβαστῆς*, Iosephus A. 16, 4, 5.); minime confundendus cum Archelao, Iudaeae tetrarcha, de quo Iosephus A. 17, 11. De hoc Cappadociae rege, quem a popularibus accusatum Tiberius Augusto cognoscente defenderat (Sueton. Tib. 8.), v. Dio 49, 32. 51, 2. 55, 9. 57, 17. Visconti *Iconographie gr.* II. p. 238. Hisely Disput. de historia Cappadociae p. 217—223. — *quinquagesimum annum*] Regnum acceperat ab Antonio a. 718. — *Rhodi agentem*] Cf. 1, 4. — *versa*] i. e. eversa, ut 3, 36. 54. 12, 45. — *Caesarum subole*] Lucio et Gaio Caesaribus; cf. 1, 3. — *accusatus in senatu*] Dio 57, 17: *ὡς καὶ νεωτερίζοντά τι.* Cum Archelao etiam Ciliciae praesidem Tiberii iussu rerum novarum reum poenas dedisse narrat Philostratus in Vita Apoll. 1, 12: *ὡς ξὺν Ἀρχελάῳ νεώτερα ἐπὶ Ῥωμαίους πράττοντα*, quae sane absurda erat senis decrepiti accusatio. — *aequa*] aequa cum ceteris condicio. — *finem vitae -- implevit*] Dio l. l. *τότε* (ex accusatione) *μὲν ἐσώθη· ἄλλως δ' οὐ πολλῷ ὕστερον ἀπέθανεν.* — *in provinciam redactum est*] senatus consulto statim, uti videtur, post Archelai mortem facto, quod mox exsecutus est Germanicus *missus*, ut ait supra, *ad res Orientis*. Cf. c. 56. Strabo 12. p. 534: *τελευτήσαντος τὸν βίον Ἀρχελάου τοῦ βασιλεύσαντος ἔγνω Καῖσαρ καὶ ἡ σύγκλητος ἐπαρχίαν εἶναι Ῥωμαίων αὐτήν.* Sueton. Tib. 37. — *ducentesimam*] Cf. Eckhel D. N. VI. p. 224: «Exhausto per bella civilia aerario Augustus constituit vectigal centesimae auctionum seu rerum venalium, quod onus cum a. 768 deprecaretur populus, edixit Tiberius militare aerarium eo subsidio niti. (Ann. 1, 78.) A. 770, ut hic narratur, ducentesimam in posterum statuit. A. 784 ad pecuniam iam multo attentior rursum pro ducentesima centesimam instituit (Dio 58, 16). A. 791 *Caligula comitia populo reddidit, quae ei Tiberius ademit et vectigal centesimae sustulit* (Dio 59, 9). Restituta igitur fuit Tiberii vetus ducentesima. Anno demum 792 ipsam etiam ducentesimam a Caligula remissam aperte testantur h. a. nummi inscripti *RCC.* id est, *Remissa Ducentesima,* atque istud confirmat Suetonius Cal. 16: *ducentesimam auctionum Italiae remisit,* etsi tempus non definit. Et constantem fuisse hanc liberalitatem probant sequentium annorum Caligulae nummi, in quibus beneficium istud a grato senatu recolitur.» Inscriptionem autem Murat. 1992, 5, quae male habuit turbavitque Sanclementium (De vulg. aera p. 86) atque adeo ipsum aliquatenus Eckhelium, numquam exstitisse demonstrat Hagenbuchius in Apparatu Mss. Muratoriano nihilque aliud continere nisi nummorum illorum inscriptionis falsissimam solutionem: nam homo fallax atque imperitus ex notis *RCC.* fecit *REI CENSITAE. CONSERVATOR.* — *Antiocho*] inter reges Commagenos huius nominis tertio, filio Antiochi II. interfecti ab Augusto a. 725 (Dio 52, 43) et patre Antiochi, qui est apud Tacitum A. 13, 7.

Iudaea, fessae oneribus, deminutionem tributi orabant. (43) igitur haec et de Armenia quae supra memoravi aput patres disseruit; nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia conponi: nam suam aetatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse. tunc decreto patrum permissae Germanico provinciae quae mari dividuntur, maiusque imperium, quoquo adisset, quam iis qui sorte aut missu principis obtinerent. sed Tiberius demoverat Syria Creticum Silanum, per adfinitatem conexum Germanico, quia Silani filia Neroni, vetustissimo liberorum eius, pacta erat, praefeceratque Cn. Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit, mox Brutum et Cassium secutus concesso reditu petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur delatum ab Augusto consulatum accipere. sed praeter paternos spiritus uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus accendebatur; vix Tiberio concedere, liberos eius ut multum infra despectare. nec dubium habebat se delectum, qui Syriae imponeretur, ad spes Germanici coër-

1. *deminutionem* pr. M: *diminutionem* corr. M — 9. *C. N.* M — 10. *affrica* M — 16. *cohercendas* M.

Hist. 2, 81. 5, 1. Sueton. Cal. 16. Dion. 60, 8. Visconti *Iconogr. gr.* III. p. 12. — *Philopatore*] huius nominis altero, filio Philopatoris I. et Tarcondimoti I. nepote. De his v. Dio 41, 63. 47, 26. 50, 34. 51, 2 et 7. 59, 9. quibus ex locis Ciliciae res sic adumbravit Walther: «Tarcondimotus I, qui in bello civili Pompeium contra Caesarem potissimum re navali iuverat, a victore gratiam nactus tunc quidem in regno mansit, postea a Cassio invitus ad societatem compulsus est. Interiit in bello Actiaco in partibus Antonii. Filii eius post cladem ab Antonio defecerunt. Patri successerat Philopator I, quem regno spoliavit Augustus; tribuit fratri eius Tarcondimoto II a. 734; post quem regnavit Philopator II, cuius hic mentio est.»

43. *supra*] cap. 3 et 4. — *motum Orientem*] turbatum, ut c. 1: *mota Orientis regna.* 14, 61: *res motae.* — *quae mari dividuntur*] Asia tota et Aegyptus; de Africa vix cogitavit. — *maiusque imperium*] ut quondam *imperium infinitum* Pompeio piratico in bello (v. Cic. de imp. Cn. Pomp.) et M. Antonio Cretico. Dio 53, 32: *τὸ πλεῖον τῶν ἑκασταχόθι ἀπάντων ἰσχύειν.* — *Creticum Silanum*] Ex Iunia gente hic Silanus, sed adoptione in Caeciliam transierat. Itaque nomina illi *Q. Caecilius M. f. M. n. Metellus Creticus Silanus.* Cf. Ann. dell' Inst. 1849. p. 51. Henzen Inscrr. Latt. n. 6021. Consul fuerat a. u. 760 cum A. Licinio A. f. Siliano. Cf. Dio 55, 30. Syriam rexit inde ab anno 764. Cf. Eckhel D. N. III. p. 276. — *pacta erat*] Neque tamen rata fuisse ea pactio videtur; nam infra 3, 29 refertur de nuptiis Neronis et Iuliae Drusi filiae. Walth. — *ingenio violentum*] Seneca de Ira 1, 16, 13: *Cn. Piso fuit memoria nostra vir a multis vitiis integer, sed pravus et cui placebat pro constantia rigor*; tum narrat exemplum eius saevitiae. — *in Africa*] Scr. belli Afric. 18: *M. Petreius et Cn. Piso* (pater) *cum equitibus MC. electis peditatuque eius generis satis grandi occurrunt.* Item 4: *Adrumeti Cn. Piso cum Maurorum circiter tribus milibus apparuit.* Lips. — *consulatum*] a. u. 731 gestum cum ipso Augusto, quod honorificentius erat. Dio 53, 30. — *paternos spiritus*] eandem arrogantiam, eundem fastum, qui iam in patre notabatur. Sic 4, 12: *Agrippinae tumidos spiritus.* — *Plancinae*] A Dione 58, 22 *Munatia Plancina* dicitur, ut certum sit eam illustris illius L. Munatii Planci filiam fuisse aut neptem. Nominat hanc ipsam Romae lapis in aedibus Caesiis (Grut. 985, 8): *DIS MANIBVS L. MVNATI PLANCINAE L. POLYCLITI.* id est, *Plancinae liberti.* Lips. De eius fratre cf. 1, 39. Patrem celebrat titulus Gaëtanus Inscr. Latt. n. 590 (Cf. Henzen Vol. III. p. 54): *L. MUNATIUS. L. F. L. N. L. PRON.* || *PLANCUS. COS. CENS. IMP. ITER. VIIVIR* || *EPULON. TRIUMP. EX RAETIS. AEDEM. SATURNI* || *FECIT. DE MANIBIS. AGROS. DIVISIT. IN ITALIA* || *BENEVENTI. IN GALLIA. COLONIAS. DEDUXIT* || *LUGUDUNUM ET RAVRICAM* — *liberos eius*] Germanicum et Drusum. — *infra*] ipsum positos, inferiores. — *monuit* - - *in-*

cendas. credidere quidam data et a Tiberio occulta mandata; et Plancinam haud dubie Augusta monuit aemulatione muliebri Agrippinam insectans. divisa namque et discors aula erat tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem aput ceteros auxerat, et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens. contra Druso proavus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur. et coniunx Germanici Agrippina fecunditate ac fama Liviam, uxorem Drusi, praecellebat. sed fratres egregie concordes et proximorum certaminibus inconcussi.

(44) Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae studiaque exercitus pararet; simul iuvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente. sed Suebi praetendebantur auxilium adversus Cheruscos orantes. nam discessu Romanorum vacui externo metu, gentis adsuetudine et tum aemulatione gloriae arma in se verterant. vis nationum, virtus ducum in aequo: set Maroboduum regis nomen invisum aput populares, Arminium pro libertate bellantem favor ha-

2. *insectans* Madvigius (epist. crit. ad Orellium p. 80) et Bezzenberger (Emendatt. p. 19): *insectandi* M — 6. *materni* Rhenanus: *mater* M — 9. *famā* M — *precellebat* M — 15. *orantentes* M — *Romanorum vacui* Orellius: *romanorū ac uacui* M — 17. *aequo: sed* Rhenanus: *aequos et* M — 18. *pellantem* pr. M.

sectans] Non ut muliebri aemulatione insectaretur, monuit (id enim parvum esset), sed, ipsa Agrippinam insectans, Plancinae mandata exitialia dedit; sequitur causa non cur monuerit, sed cur Augusta Agrippinam aemulatione insectaretur: *divisa namque* cet.; male repetita est syllaba *di*, qua deleta unam addidi litteram. Madvig. Diversi sunt loci, qualem (ad lectionem *insectandi*) contendit Nipperdey 1, 67: *temporis ac necessitatis monet*. Tacitus verba monendi cum infinitivo iungere solet. Attulit tamen Otto ex Donati praef. ad Terent. Adelph. unum locum: *admonitus abeundi*. Halm. — *avunculum*] magnum i. e. aviae fratrem. Nam Germanici mater, Drusi coniux, fuit Antonia minor, Antonii triumviri filia ex Octavia, Augusti sorore, nata. Sic c. 27 *amita* pro amita magna; 5, 6 et 6, 8 *gener* pro progenero. — *Druso proavus -- Pomponius Atticus*] notus ille Ciceronis amicus, cuius filia Pomponia prior coniux fuit M. Agrippae et mater Vipsaniae Agrippinae, quae Tiberio nupta Drusum peperit. Vide ad 1, 12. Seneca epist. 21, 4: *Nomen Attici perire Ciceronis epistulae non sinunt: nihil illi profuisset gener Agrippa et Tiberius progener et Drusus Caesar pronepos.* — *Liviam -- praecellebat*] Cum accusativo hoc uno loco Tacitus construit verbum *praecellere*, sed aliquoties verbum *praeminere*: 3, 56. 12, 12. 33. 15, 34. Hist. 1, 7. Livia autem sive Livilla uxor primum C. Caesaris, qui Agrippae filius fuit ab Augusto adoptatus, deinde Drusi. Cf. c. 84. 4, 3.

44. *in Illyricum*] Hoc nomen tres complectitur provincias, Dalmatiam, Pannoniam, Moesiam. — *luxu lascivientem*] Cf. 3, 37: *neque luxus in iuvene* (Druso) *adeo displicebat* (populo): *huc potius intenderet, diem aedificationibus, noctem conviviis traheret, quam solus et nullis voluptatibus avocatus maestam vigilantiam et malas curas exerceret.* — *Suebi*] Cf. c. 26. *Zeuss die Deutschen* p. 55 cet. — *et tum*] *et* Ernestio suspectum erat; at est *et tum* nostrum «*und damals noch*», ut 3, 18. 4, 28. 11, 12 cet. Halm. — *Maroboduum*] Vellei. 2, 108. Strabo 7, 1, 3 p. 290: *ἐνταῦθα δ' ἐστὶν ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς καὶ τὰ τῶν Σοήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κοαδούων· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Βουίαιμον* (*Boiohemum* Velleii, *Boiemum* Taciti Germ. 28), *τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον, εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους καὶ δὴ καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς*

bebat. (45) igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum; sed e regno etiam Marobodui Suebae gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. quibus additis praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam quam quia fratris filio iuveni patruus senex parere dedignabatur. deriguntur acies, pari utrimque spe, nec, ut olim aput Germanos, vagis incursibus aut disiectas per catervas: quippe longa adversum nos militia insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. ac tunc Arminius equo conlustrans cuncta, ut quosque advectus erat, reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum ostentabat; contra fugacem Maroboduum appellans, proeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse foedus, proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minus infensis animis exturbandum quam Varum Quintilium interfecerint. meminissent modo tot proeliorum; quorum eventu et ad postremum eiectis Romanis satis probatum, penes utros summa belli fuerit. (46) neque Maroboduus iactantia sui aut probris in hostem abstinebat, sed Inguiomerum tenens, illo in corpore decus omne

1. *cheruscis* M — 6. *Deriguntur* M: *diriguntur* vulgo. Cf. c. 31. 4, 40. Hist. 4, 16. Alschefski ad Liv. 22, 19. — 7. *pec* || *teruas* M — 16. *electis* M (*eiectis* margo) — 18. *oms* *(omnes)* M (*omne* margo); *omne esse* Halmius.

ἑαυτῷ Μαρκομμάνους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ, ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε καὶ κατεκτήσατο πρὸς οἷς εἶπον Λουίους τε, μέγα ἔθνος, καὶ Ζούμους καὶ Γούτωνας καὶ Μουγίλωνας καὶ Σιβινοὺς καὶ τῶν Σοήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος, Σέμνωνας.

45. *Semnones*] Cf. Germ. 39. Velleius 2, 106: *ad quadringentesimum miliarium a Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines praeterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus.* Ukert *Germanien* p. 241. Zeuss *die Deutschen* p. 130: *das angesehene Centralvolk der Sweben.* — *Langobardi*] Cf. Germ. 40. Ann. 11, 17. Vellei. l. l.: *gens etiam Germana feritate ferocior.* Habitabant iuxta Chaucos, ad Occidentem Albis fluminis. Zeuss p. 111. Ukert p. 406. — *manu clientium*] comitatu, de quo cf. Germ. 13. — *fratris*] Segimeri. Cf. Vellei 2, 118. — *iuveni*] nam biennio post hanc pugnam obiit XXXVII. annos natus. Cf. c. 88. — *vagis incursibus*] Doederleinio videtur dativus, mihi ablativus, quem dicunt, absolutus; *derigi* enim *acies* ordinatim instructas ad *vagas excursiones* faciendas dicere vix poterat. — *ut quosque advectus erat*] Cf. Hist. 5, 16: *exhortatio ducum non more contionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur.* — *tela Romanis derepta*] Vide ad Horat. C. 3, 5, 19: *arma militibus -- derepta.* — *fugacem Maroboduum -- Hercyniae latebris*] De *Hercynia silva* et de Maroboduo *satellite Augusti* v. supra (ad c. 44) Strabonis locum. Cf. Vellei. 2, 108: *gentem Marcomannorum, quae Maroboduo duce excita sedibus suis atque in interiora refugiens incinctos Hercynia silva campos incolebat. -- Maroboduus genere nobilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis quam ratione barbarus, -- statuit avocata procul a Romanis gente sua eo progredi, ubi, cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos praediximus, locis finitimos omnis aut bello domuit aut conditionibus iuris sui fecit.* — *per dona et legationes petivisse foedus*] Cf. c. 26. Vellei. 2, 109: *legati, quos mittebat ad Caesares, interdum ut supplicem commendabant, interdum ut pro pari loquebantur.* — *summa belli*] prosper eventus, victoria; sic Liv. 3, 61 et alibi.

46. *illo in corpore*] viro, *Person,* ut Curt. 5, 35, 4: *in illo corpore* (Dario) *posita est*

Cheruscorum, illius consiliis gesta quae prospere ceciderint, testabatur: vaecordem Arminium et rerum nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua, cum coniunx, cum filius eius servitium adhuc tolerent. at se duodecim legionibus petitum duce Tiberio inlibatam Germanorum gloriam servavisse, mox condicionibus aequis discessum; neque paenitere quod ipsorum in manu sit, integrum adversum Romanos bellum an pacem incruentam malint. his vocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimulabant, cum a Cheruscis Langobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate et contra augendae dominationi certaretur. non alias maiore mole concursum neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id signum perculsi fuit; et transfugiis paulatim nudatus in Marcomanos

1. *caeciderint* M — 4. *ignomina* M — 5. *filios* M (*filius* margo) — *at si* M (*At se* margo) — 9. *cause* M— 10. *recenti* Lipsius: *recente* M — 13. *ni*] *ne* M — 14. *marcomannos* M; sed cf. c. 62. Germ. 42. Monum. Ancyr. Tab. VI, 3.

victoria nostra. — *rerum nescium*] experientia destitutum, ut *rerum imperitum* Cic. Tusc. 4, 42. — *vacuas*] post Vari mortem duce destitutas, qui insuper ipse fraudis fuerit ignarus. Mire autem Walther explicat *otiosas*, ad proelium non paratas. Immo in expeditionem profectae erant adversus populum Germanicum, qui ad speciem arma adversus Romanos ceperat. Dio 56, 19. Neque vero cum Wopkensio et interpretibus Italicis atque Gallicis exponi potest *non plenas*, *incomplètes*; nobis est *entblösst*, *sich selbst überlassen.* — *deceperit*] per zeugma: prius decepit Varum ac desperatione ad necem sibi consciscendam adegit; tres legiones delevit. — *coniunx-filius*] Thusnelda et Thumelicus. Cf. 1, 57. 58. — *at se XII. leg. petitum*] Cf. Vellei. 2, 109. 110. — *condicionibus aequis discessum*] post aequam pacem factam et Romanum et se suos utrumque in fines redisse. — *neque paenitere*] per λιτότητα hoc dictum: magnum sibi meritum neque exiguum commodum id iure ac merito videri, quod ipsi debeant populares, quod perfecerit, ut liberum iis sit, utrum pacem malint sine bello, an bellum gerere, id quod integra spe liceat facere, quandoquidem nondum antea victi a Romanis sint. — *pro antiquo decore*] a Cheruscis. — *aut recenti libertate*] a Langobardis, qui nuper e regno Marobodui ad Arminium defecerant. — *contra*] apud Maroboduum. — *sperabatur*] ut saepe, exspectabatur. — *transfugiis*] ut *αὐτομολίαις* Thuc. 1, 142. H. 2, 3. 4: *crebris, ut in civili bello, transfugiis.* H. 3, 61: *crebra transfugia tribunorum.* Iam Livius 22, 43: *transfugia impeditiora.* — *paci firmator*] Hoc mutandum non erat in genetivum. Cf. A. 1, 24: *rector iuveni.* 2, 67: *liberis tutorem.* 3, 14: *custos saluti.* 15, 49: *initium coniurationi.* Hist. 1, 88: *ministros bello.* 4, 19: *causam seditioni*, atque alibi. Efficacius sic exprimi arbitratus est finem, qui firmatori, rectori, custodi propositus esse debebat. Similia sunt A. 2, 64: *causas bello.* Horat. C. 1, 15, 21: *exitium tuae genti*, et quae ibi attulimus exempla. Ceterum, quomodo Drusus pacem firmaverit, disces ex cap. 62: *illiciens Germanos ad tumultus.* Dicis igitur causa veniebat ut pacificator, ne Maroboduus regno ilico spoliaretur a Cheruscis, quos Drusus cum exercitu coërceret; re vera autem secreta exsequebatur Tiberii mandata, *ut fracto iam Maroboduo usque in exitium insisteretur* (c. 62).

47. *motu terrae*] Plinius N. H. 2, § 200: *Maximus terrae memoria mortalium exstitit motus Tiberii Caesaris principatu, duodecim urbibus Asiae una nocte prostratis.* Dio 57, 17. Strabo 12, 8, 18 p. 579: *Καὶ τὰ περὶ Σίπυλον καὶ τὴν ἀνατροπὴν αὐτοῦ μῦθον οὐ δεῖ τίθεσθαι· καὶ γὰρ νῦν τὴν Μαγνησίαν τὴν ὑπ' αὐτῷ κατέβαλον σεισμοί, ἡνίκα καὶ Σάρδεις καὶ τῶν ἄλλων τὰς ἐπιφανεστάτας κατὰ πολλὰ μέρη διελυμήναντο· ἐπηνώρθωσε δ' ὁ ἡγεμὼν χρήματα ἐπιδούς.* Hieronymus in Chron. p.

concessit misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. responsum est non iure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eundem hostem Romanos nulla ope iuvisset. missus tamen Drusus, ut rettulimus, paci firmator.

(47) Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes conlapsae nocturno motu terrae; quo inprovisior graviorque pestis fuit. neque solitum in tali casu effugium subveniebat, in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. sedisse inmensos montes, visa in arduo quae plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignes memorant. asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apollonidienses, quique Mosteni aut

2. *aduerus* M — 4. *paci* M: *pacis* vulgo. — 7. *effigium* M — *diductis* Beroaldus: *deductis* M — 8. *enisa in arduum* Heinsius. — 12. *sypilo* M — *habit* (sic) M — 13. *Apollonidienses* Orellius: *apollonienses* M; *Apollonidenses* Ernestius. Cf. Cic. p. Flacco § 71. 79. Plinii N. H. 5, § 126. — *qui quem osteni* M — 13. *aut* M: *et qui* Freinshemius; *ac* Ernestius.

419. Roncall.: *Tredecim urbes terrae motu corruerunt, Ephesus, Magnesia, Sardis, Mostene, Aegae, Hierocaesarea, Philadelphia, Tmolus, Temnus, Cymae, Myrina, Apollonidea, Hyrcania.* Refertur huc Tiberii nummus cum inscriptione *CIVITATIBVS. ASIAE. RESTITVTIS* (Eckhel D. N. VI. p. 192) et praeclarum illud marmor a. 1693 apud Puteolos effossum, quod a. u. 783 Tiberio dicatum *(TI. CAESARI. DIVI AVGVSTI. F. DIVI IVLI. N. AVGVSTO PONTIF. MAXIMO. COS. IIII IMP. VIII. TRIB. POTESTAT. XXXII AVGVSTALES RES. PVBLICA RESTITVIT)* quattuordecim figuras muliebres exhibet cum adscriptis in quattuor lateribus urbium Asiaticarum nominibus: 1. *THENIA SArdes uELORON.* 2. *magnesIA.* 3. *PHILADELPHEA.* 4. *TMOLUS.* 5. *CYME.* 6. *TEMNOS.* 7. *CIBYRA.* 8. *MYRINA.* 9. *EPHESOS.* 10. *APOLLONIDEA.* 11. *HYRCAnia.* 12. *MOSTENE.* 13. *aegE.* 14. *HierocAESAREA.* Vide Inscrr. Latt. n. 687 et Henzen vol. III. p. 66. Ex his civitatibus *Cibyran* et *Epheson* non commemorat Tacitus. Illam anno demum 776 motu terrae labefactatam esse apparet ex 4, 13. Ephesos quando corruerit, non constat. — *prorumpendi*] Hoc gerundium, etsi negat Ernestius, sane pendet a verbo *effugium.* «*Solitum effugium in aperta prorumpendi* est solitum effugium, quod in eo positum erat, ut in aperta prorumperent.» Madvig. — *sedisse inmensos montes*] In simili terrae motus descriptione Sallustius Fragm. inc. p. 247 Gerl.: *Ventis per cava terrae citatis rupti aliquot montes tumulique sedere.* Pertinet autem ad verbum *sidere* (1, 70. Corn. Nep. 12, 4, 2: *navis rostro percussa coepit sidere*), de cuius praeterito *sedi* consule Priscianum 10. p. 889 et 893 P. — *Sardianos*] Bianor in Anthol. Palat. II. p. 150: *Σάρδιες αἱ τὸ πάλαι Γύγου πόλις, αἵ τ' Ἀλυάττου Σάρδιες, αἳ βασιλεῖ Περσὶς ἐν Ἀσιάδι, Αἳ χρυσῷ τὸ παλαιὸν ἐπλινθώσαντο μέλαθρον, Ὄλβον Πακτωλοῦ ῥεύματι δεξάμεναι· Νῦν δὲ ὅλαι δύστηνοι ἐς ἓν κακὸν ἁρπασθεῖσαι, Ἐς βυθὸν ἐξ ἀχανοῦς χάσματος ἠρίπετε. Βοῦρα κάθησ' Ἑλίκη τε κεκλυσμένα· αἱ δ' ἐνὶ χέρσῳ Σάρδιες ἐμβυθίαις εἰς ἓν ἔκεισθε τέλος.* — *lues*] pestis, pernicies, neque opus est coniicere *labes.* Hist. 2, 13: *immensa belli lues.* — *a Sipylo*] Cf. Strabo 13, 3, 5 p. 621: *ἡ Μαγνησία ἡ ὑπὸ Σιπύλῳ, ἐλευθέρα πόλις ὑπὸ Ῥωμαίων κεκριμένη. καὶ ταύτην ἐκάκωσαν οἱ νεωστὶ γενόμενοι σεισμοί. ΜΑΓΝΗΤΕΣ ΑΠΟ ΣΙΠΥΛΟΥ* in nummis, quo cognomine distinguitur a Magnesia ad Maeandrum duabusque aliis Magnesiis. Etiam a Livio (37, 44) appellatur *Magnesia ab Sipylo.* — *aut*] copulative usurpatum aiunt, ut Hist. 4, 71: *locum montibus aut Mosella amne saeptum,* qui locus tamen differt, cum sit *partim montibus, partim alibi amne s.* «Proprio quodam usu Tacitus sic etiam *aut* usurpat, ut fere idem sit quod «et vicissim.» Cf. 15, 47: *quia in utero repressum*

Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesariam, Myrinam, Cymen, Tmolum levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit qui praesentia spectaret refoveretque. delectus est M. Aletius e praetoriis, ne consulari obtinente Asiam aemulatio inter pares et ex eo impedimentum oreretur. (48) magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minus grata liberalitate, quod bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae, petita in fiscum Aemilio Lepido, cuius e domo videbatur, et Pantulei, divitis equitis Romani, hereditatem, quamquam ipse heres in parte legeretur, tradidit M. Servilio, quem prioribus neque suspectis tabulis scriptum compererat, nobilitatem utriusque pecunia iuvandam praefatus. neque hereditatem cuiusquam adiit nisi cum amicitia meruisset. ignotos et aliis infensos, eoque principem nuncupantes, procul arcebat. ceterum ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum,

1. *hiero caesariā* (sic divise) M — *cyment molum* M — 3. *Aletius* Orellius (e Grut. 585, 2): *aletus* M — 5. *oreretur* pr. M: *oriretur* corr. M. Cf. Ann. 11, 23. 38. 15, 51. 52. Hist. 4, 49; item *poteretur* Ann. 3, 61. 73. 6, 30. 11, 12. 36. 12, 48. 51. 65. 13, 19; sed *potiretur* et *potirentur* Ann. 13, 46. Hist. 3, 52. 4, 73. 5, 13. — 6. *intestate* M — 7. *pātulei* M: *Patulei* vulgo. Praenomen excidisse videtur; vide ad 13, 30. — 10. *nobilitatem utriusque* Beroaldus: *Nobilitate utrisque* M — *peccunia* M.

aut iter iuxta editum sit, in quo loco item haesitatum est.» Halm. — *Macedones Hyrcani*] id est Hyrcani permixti cum Macedonibus; habitabant in Lydiae Hyrcanio campo.

48. *auxit*] Hoc vult: Gratiam magnifica in publicum largitione comparatam auxit privata liberalitate haud minus grata. *Liberalitas* proprie dicitur de Caesarum largitione in privatos: Hist. 1, 20. Sueton. Galba 15: *liberalitates Neronis non plus decimis concessis -- revocandas curavit.* Doed. — *Aemiliae Musae*] «Libertina haud dubie erat Musa» (id quod elucet ex hoc ipso cognomine, ut libertus erat Antonius Musa, illustris ille Augusti medicus) «propinquis nullis nec patrono aut patroni posteris superstitibus aut saltem non satis certis demortua, cuius bona ut vacua, *ἀδέσποτα,* in fiscum petebantur» (ab huius procuratoribus: memorantur proprii *procuratores hereditatum* ex Fr. 32. de iure fisci. 49. 14. a Dirksenio *Manual.* p. 768. ac teste Strabone 17. p. 797 in Aegypto erat *ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστής ἐστιν).* «Remisit Caesar, tamquam certum esset quod videbatur tantum, sed apud iudices evinci non poterat ad Aemilii domum eam pertinuisse, utpote ab uno ex eius maioribus manumissam.» Doed. — *Aemilio Lepido*] Idem videtur *M. Aemilius Lepidus,* quem Tacitus 3, 32 *inopem* et 3, 72 *pecuniae modicum* vocavit. — *Pantulei*] Rarum hoc nomen legitur etiam apud Varronem R. R. 3, 5 *(Pantuleius Parra)* et Gruterum 126 et 895, 14 *(C. Pantuleius Graptiacus* et *Anatellon).* Nipperd. — *M. Servilio*] consuli a. u. 756. Cf. 3, 22. 6, 31. — *nobilitatem -- iuvandam*] ut eam tueri eaque digne vivere possent. Ern. — *nisi cum amicitia meruisset*] heres scribi; multi enim id ex mera adulatione faciebant, aut ut posteris suis principis favorem conciliarent, aut certe reliquam partem bonorum iis servarent. Agr. 43. Plinius Paneg. 43 ad Traianum: *Testamenta nostra secura sunt, nec unus omnium, nunc quia scriptus, nunc quia non scriptus, heres. Non tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris. Nullius ad te iracundia, nullius inpietas, nullius furor confugit, nec quia offendit alius, nuncuparis, sed quia ipse meruisti.* Idem ac Tacitus tradit Dio 57, 17 extr. — *aliis*] iis quidem, ad quos hereditas iure pervenire debebat. Duebn. — *procul arcebat*] eorum testamenta non admittebat, repudiabat. — *Q. Vitellium*] A. Vitellii imperatoris avunculum. Sueton. Vitell. 2: *Quintus caruit ordine, cum auctore Tiberio secerni*

Cornelium Sullam, Q. Vitellium movit senatu aut sponte cedere passus est.

(49) Isdem temporibus deum aedes vetustate aut igni abolitas coeptasque ab Augusto dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri iuxta circum maximum, quam A. Postumius dictator voverat, eodemque in loco aedem Florae ab Lucio et Marco Publiciis aedilibus constitutam, et Iano templum, quod aput forum holitorium C. Duilius struxerat, qui primus rem Romanam prospere mari gessit triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes Germanico sacratur: hanc A. Atilius voverat eodem bello.

(50) Adolescebat interea lex maiestatis. et Appuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium et matrem eius inlusisset Caesarique conexa adulterio teneretur, maiestatis delator arcessebat. de adulterio satis caveri lege Iulia visum: maiestatis crimen distingui Caesar postulavit damnarique, si qua

1. *sullamque uitellum* M — 5. *quam* Lipsius: *quas* M — *apostumius* M (·*A*· margo) — *aedem*] *aead* vel *aeud* corr. in *aedd* M — 7. *Duilius* fasti Capitolini: *dullius* M; *Duillius* vulgo; *Duellius* Haase. — 9. *Germanico* Baiterus: *in germanico* M; *a Germanico* Beroaldus. Vide ad c. 50. — *A. Atilius* Nipperdey: *iatillius* M; *Atilius* Beroaldus. — 10. *appuleiam* h. l. M, ut nomen *Appuleius* scribitur etiam in Fastis triumphalibus a. 727. Supra 1, 7 est *Apuleius*. — *Varillam* Borghesius; *Marcellam* Nipperdey.

minus idoneos senatores removerique placuisset.

49. *Libero* cet.] Cic. de N. D. 2, 24: *hunc dico Liberum Semela natum, non eum, quem nostri maiores auguste sancteque Liberum cum Cerere et Libera consecraverunt, quod quale sit ex mysteriis intellegi potest* cet. *Libera* (Proserpina) *in Hennensium nemore a Dite patre rapta.* Verr. Acc. 4, 48. In Inscrr. Lat. n. 2361: - - *LIBERO ET CERERI ET CORAE SACRATAE APUD AEGYNAM* (sic) cet. — *A. Postumius dictator*] a. u. c. 258. ante pugnam ad lacum Regillum, qua devicti sunt Tarquinii. Dionys. Halic. 6, 17: *Ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἐξελόμενος τὰς δεκάτας ἀγῶνάς τε καὶ θυσίας τοῖς θεοῖς ἐποίει καὶ ναοῦ κατασκευὰς ἐξεμίσθωσε Δήμητρι καὶ Διονύσῳ καὶ Κόρῃ κατ' εὐχήν.* Ibid. 94: *Κάσσιος δὲ* (Sp. Cassius Viscellinus Cos. II. a. 261.) *ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων - - τὸν νεὼν τῆς Δήμητρος καὶ Διονύσου καὶ Κόρης - - καθιέρωσεν, ὅς ἐστιν ἐπὶ τοῖς τοῦ μεγίστου ἱπποδρόμου τέρμασιν, ὑπὲρ αὐτὰς ἱδρυμένος τὰς ἀφέσεις* (carceres). — *Publiciis*] Malleolis fratribus. — *aedilibus*] plebeiis (a. 514.) auctore Ovid. Fast. 5, 287. Cf. Varro L. L. 5, 32. p. 62. Muell. Festus in *Poblicius clivus.* Lind. p. 208, qui *curules* facit. — *aput forum holitorium*] diversum a Iani templo, quod Numa constituit apud infimum Argiletum. Liv. 1, 19. Hoc autem forum erat in regione XI. prope templa Iunonis Matutae (Liv. 34, 53), Pietatis, Spei. Canina *Indicazione* p. 276. — *C. Duilius*] M. f. M. n. consul a. u. 494. censor a. 496. dictator a. 523. triumph. a. 494. Inscriptionem quae fertur columnae rostratae Duellianae ad fidem marmoris Capitolini exprimendam curavit atque illustravit Fr. Ritschelius Bonnae 1852. — *Spei aedes*] Cf. Liv. 21, 62: *aedem Spei, quae est in foro holitorio.* — *A. Atilius*] A. f. C. n. Calatinus, consul a. u. 496 et 500. dictator a. 505. censor a. 507. triumph. XIIII Kal. Febr. a. 497 ex Sicilia de Poenis. Cicero de Legg. 2, § 28: *recte etiam a Calatino Spes consecrata est.*

50. *Adolescebat*] semper maiore cum vi atque rigore exercebatur. — *sororis Augusti neptem*] Oportet igitur Octaviae minoris (v. Eckhel D. N. VI. p. 159.) filiam Claudiam Marcellam nuptam in gentem Appuleiam et liberos habuisse. Facit huc, quod Dio 54, 30 et 56, 29 Sex. Appuleium, qui consul fuit in Augusti morte, *συγγενῆ Αὐγούστου* appellat. — *maiestatis delator arcessebat*] innixus Augusti exemplo, qui *impudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit, gravi nomine laesarum religionum ac violatae maiestatis appellabat,* Ann. 3, 24. — *lege Iulia*]

de Augusto inreligiose dixisset: in se iacta nolle ad cognitionem vocari. interrogatus a consule, quid de iis censeret, quae de matre eius locuta secus argueretur, reticuit; dein proximo senatus die illius quoque nomine oravit ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent. liberavitque Appuleiam lege maiestatis: adulterii graviorem poenam deprecatus, ut exemplo maiorum propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur suasit. adultero Manlio Italia atque Africa interdictum est.

(51) De praetore in locum Vipstani Galli, quem mors abstulerat, subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant) Haterium Agrippam, propinquum Germanici, fovebant: contra plerique nitebantur ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat. laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret. victa est sine dubio lex, sed neque statim et paucis suffragiis, quo modo etiam cum valerent leges vincebantur.

(52) Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox

5. *puleiam* M — *depcatus* M — 7 et 15. *affrica* M — 16. *auxiliaria* M: *auxiliaris* Lipsius; *auxiliariis* Freinshemius.

de adulteriis et stupris, lata a. 737. Cf. 4, 42. — *in se iacta* cet.] Dio 57, 9: *τό γε ὑβρίσθαι πρός τινος καὶ τὸ ἠσεβῆσθαι πρός τινος (ἀσέβειάν τε γὰρ ἤδη καὶ τὸ τοιοῦτον ὠνόμαζον καὶ δίκας ἐπ' αὐτῷ πολλὰς ἐσῆγον) ἥκιστα προσεποιεῖτο. οὐδὲ ἔστιν ἥντινα τοιαύτην ἐφ' ἑαυτῷ γραφην προσεδέξατο, καίπερ τὸν Αὔγουστον καὶ ἐν τούτῳ σεμνύνων.* At plane mutatum Tiberium invenies apud Dionem 58, 24. Walth. — *secus*] maligne, irreverenter, ut Liv. 8, 33: *quid de collega secus senatui scriberet.* Cf. Val. Max. 9, 11, 2. — *graviorem poenam*] quae lege Iulia irrogabatur. Similiter Sueton. Octav. 5: *in deprecanda graviore adulterii poena,* ubi Wolfius quidem interpretatur: «graviore quam statuta erat lege Iulia de adulteriis»; sed hic saltem Appuleia multo clementius punita esse narratur, quam iubebat lex illa. Cf. Iulii Pauli Recept. Sentent. 2, 26, 14. qui solus est ex tota antiquitate locus de huius legis poena: *Adulterii convictas mulieres dimidia parte dotis et tertia parte bonorum ac relegatione in insulam placuit coërceri; adulteris vero viris pari in insulam relegatione dimidiam bonorum partem auferri, dummodo in diversas insulas relegentur.* — *exemplo maiorum* cet.] Dionys. Hal. 2, 25 ex Romuli, ut narrat, lege: *γυνὴ ἁμαρτάνουσά τι δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον* (maritum) *ἐλάμβανε καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. ταῦτα δὲ οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος κτλ.* Livius 39, 18: *Mulieres damnatas cognatis aut in quorum manu essent tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas: si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur.* Sueton. Tib. 35: *Matronas prostratae pudicitiae, quibus accusator publicus deesset, ut propinqui more maiorum de communi sententia coërcerent, auctor fuit.* Illustre exemplum feminae mariti iudicio permissae habes Ann. 13, 32. — *propinquis suis*] i. e. a propinquis suis. Dativum eodem modo usurpatum habes infra c. 57. 6, 41. 12, 1. 54. 13, 20. 14, 58. 15, 41. Hist. 1, 11. 53. 3, 12. Germ. 16. Agr. 2. Cf. ad 3, 20. — *ultra ducentesimum lapidem*] ab urbe Roma. Arbitraria manifesto haec erat poena, multo tamen mitior, quam relegatio in insulam; de dimidia autem parte dotis et tertia bonorum an quidquam in Appuleiam statutum sit, tacet.

51. *Haterium Agrippam*] Est is, qui supra 1, 77. a. 768. tribunus plebis fuit, consul a. 775. Cf. 3, 49 et 52. Huic praenomen fuit Decimo. Diversus est a Q. Haterio 1, 13. 2, 33. 4, 61. De propinquitate nihil compertum: Ryckio videtur matrem habuisse Vipsaniam M. Vipsanio Agrippa et Marcella genitam. Cf. Sueton. Octav. 63. — *quod lex iubebat*] scil. Papia Poppaea de maritandis ordinibus lata a. 762, cuius caput erat: *Qui candidatorum plures liberos*

desertor, vagos primum et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare, dein more militiae per vexilla et turmas componere, postremo non inconditae turbae sed Musulamiorum dux haberi. valida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma Maurosque accolas in bellum traxit. dux et his Mazippa. divisusque exercitus, ut Tacfarinas lectos viros et Romanum in modum armatos castris attineret, disciplinae et imperiis suesceret, Mazippa levi cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret. conpulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem, cum Furius Camillus pro consule Africae legionem, et quod sub signis sociorum, in unum conductos ad hostem duxit, modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares: sed nihil aeque cavebatur quam ne bellum metu eluderent. spe victoriae inducti sunt ut vincerentur. igitur legio medio, leves cohortes duaeque alae in cornibus locantur. nec Tacfarinas pugnam detrectavit. fusi Numidae, multosque post annos Furio nomini

3. ***musula maiorum*** M; ***Musulamorum*** margo. Cf. 4, 24. — ***Valide agens*** M (***Valida ea gens*** margo) — 7. ***disciplinae*** Pichena: ***disciplina*** M — 9. ***Cinithios*** Beroaldus: ***cnitios*** M («an ***cyniphios?***» margo) — 11. ***manum similitudinem*** M.

secundum hanc legem habebit, praefertor. (Bach *Hist. iurispr. R.* p. 313.) Cf. 3, 25. 28. 15, 19. Plin. Epp. 7, 16: ***Ille*** (Calestrius Tiro) ***me in tribunatu liberorum iure praecessit.*** (Quid in municipiis iuris fuerit, docet tabula Malacitana (ed. Henzen Inscr. Latt. Vol. III. p. 525 n. 7421.) cap. 56: ***R. Quid de his fieri oporteat, qui suffragiorum numero pares erunt. — — qua in curia totidem suffragia duo pluresve habuerint, maritum quive maritorum numero erit caelibi liberos non habenti qui maritorum numero non erit, habentem liberos non habenti, plures liberos habentem pauciores habenti praeferto*** (is qui ea comitia habebit) ***prioremque nuntiato, ita ut bini liberi post nomen inpositum aut singuli puberes amissi virive potentes amissae pro singulis sospitibus numerentur.***)

52. ***per vexilla et turmas***] per vexilla peditem, equitem per turmas. Aemulatur superbus Numida ordinem militis legionarii: ibi enim ***vexilla*** et ***turmae***, apud socios ***signa*** sive ***cohortes*** et ***alae***. Inde mox ***lectos viros et Romanum in modum armatos***. Ritter. — ***Musulamiorum***] Pone Cirtam ad Austrum sub Audo monte eam gentem locat Ptolemaeus *Μισουλάμους* vocans 4, 3, 24; magis ad occasum Tacitus, Mauris propinquos. In ora Mauretaniae maritima Musulubium Horrea. Oberl. — ***Maurosque accolas***] non omnes Mauros, sed eos, qui Musulamios accolebant. — ***disciplinae et imperiis***] De dativo cf. 1, 31: ***lasciviae sueta.*** 2, 44: ***ut suesceret militiae.*** 13, 42: ***studiis inertibus et iuvenum inperitiae suetum.*** 15, 31: ***externae superbiae sueto.*** Hist. 2, 32: ***corpora militum aut Italiae sueta aut aestibus.*** — ***suesceret***] transitive pro *adsuefaceret*, cuius usus exempla affert Bentleius ad Horat. Sat. 1, 4, 105; nullo enim pacto cum aliis ad ipsum Tacfarinatem referri potest. — ***levi cum copia***] Apud Livium aliosque usitatum vocabulum est ***levis armatura***; sed verbo ***copia*** num. sing. armaturae et exercituum significatione utitur Tacitus etiam 4, 4 et 27. Cf. Cicero pro Murena § 78. Pompeius in epistulis ad Att. 8, 12 A, 1. 3. 4. C, 1. 2. — ***Cinithios***] Memorantur etiam a Ptolemaeo 4, 3, 22: *εἶτα μέχρι τῆς μικρᾶς Σύρτεως Μάχυνοι. καὶ ὑπ' αὐτὴν Κινίθιοι, καὶ ἀνατολικώτεροι μέχρι τοῦ Κινύφου ποταμοῦ Νιγίτιμοι καὶ περὶ αὐτὸν τὸν ποταμὸν Λωτοφάγοι.* Cf. Plin. N. H. 5, § 30. — ***Furius Camillus***] M. Furius P. f. P. n. Camillus, consul a. u. 761. — ***pro consule***] Additum provinciae nomen adeo insolitum videbatur Ernestio, ut restitueret Lipsii ***proconsul.*** At cf. 3, 38: ***pro consule Cretae.*** 4, 73: ***inferioris Germaniae pro praetore.*** (Ab aliis genetivus ***Africae*** cum ***legionem*** iungitur, quem ad modum eadem legio (III. Augusta) dicitur ***legio in Africa*** Hist. 2, 97. 4, 48. 49.) — ***in unum conductos***] pro ***contractos*** rarius sane est, sed reperitur etiam 4, 47. — ***ne bellum metu eluderent***] i. e. ne bellum hostes ***metu evita-***

partum decus militiae. nam post illum reciperatorem urbis filiumque eius Camillum penes alias familias imperatoria laus fuerat, atque hic quem memoramus bellorum expers habebatur. eo pronior Tiberius res gestas aput senatum celebravit; et decrevere patres triumphalia insignia, quod Camillo ob modestiam vitae impune fuit.

(53) Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit. sed eum honorem Germanicus iniit aput urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso in Delmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi; simul sinus Actiaca victoria inclutos et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii cum recordatione maiorum suorum adiit. namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium laetorumque. hinc ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis datum ut uno lictore uteretur. excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera

4. *insigna* M — 5. *camilla* M — *impunae* M — 6. *tertium* Nipperdey; sed cf. Vellei. Paterc. 2, 40, 5. Plin. Paneg. 60. Ex Gellio (N. A. 10, 1, 7.) apparet iam Ciceronis tempore quaesitum esse, utrum *consul tertio* scribendum esset an *tertium*. — 7. *nicopolem* M — 11. *sacratos* M — 15. *excipere* M. Vide ad c. 2.

rent, si maiorem exercitum conspexissent. Verbum *eludere* petitum est a gladiatoribus, qui corporis declinatione scite adversariorum ictus evitant. Cf. Liv. 2, 48: *bellum quiete, quietem bello eludere.* — *reciperatorem urbis*] M. Furium L. f. Sp. n. Camillum, qui quater triumphavit a. 358. 364. 365. 387. — *filiumque*] L. Furium M. f. L. n. Camillum dict. 404 et 409. cons. 405. Poterat addere L. Furium Sp. f. M. n. Camillum cos. a. 416 et 429, qui triumphavit a. 416, nisi nepotem cum filio, qui numquam triumphavit, confudit. — *penes alias familias*] Furiae gentis, cuius duo praeterea triumphi de Gallis memorantur in Fastis triumphalibus Baiteri p. CLVI. P. Furii Sp. f. M. n. Phili a. 531 et L. Furii Sp. f. Sp. n. Purpureonis a. 554. — *modestiam*] Mediocri igitur fama cum esset contentus ac *quietem* (14, 47) sectatus, nullum periculum ab eo timebat princeps.

53. *Tiberium tertio*] Sic scripsisse videtur, ne quattuor homoioteleuta sese exciperent. Alibi enim (3, 28) dixit *tertium consul,* quam formam Varro (ap. Gellium) solam probavit. Duos consulatus Tiberius sub Augusto gesserat a. u. 741 et 747. Hunc tertium Suetonio teste (c. 26) paucis dumtaxat diebus gessit, in quo ei suffectus est L. Seius Tubero (2, 20. 4, 29); quartum a. u. 774; quintum a. 784 usque in Idus Maias. — *urbem Achaiae Nicopolim*] Late *Achaiae* nomen sumit, non pro Graecia solum (1, 76), sed etiam pro Epiro, ubi sane haec urbs est, ab Augusto condita ad Ambracium sinum. Credo ideo, quia illo aevo tota haec regio uni praesidi permissa ac propterea et nomine uno dicta. Lips. — *sacratas ab Augusto manubias*] Cf. Sueton. Octav. 18: *Quo Actiacae victoriae memoria celebratior et in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit ludosque illic quinquennales instituit et ampliato vetere Apollinis templo locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis, Neptuno ac Marti consecravit.* Cf. Dio 50, 12. 51, 1. — *ut memoravi*] cap. 43. — *imago tristium laetorumque*] *tristium,* si Antonium spectaret, *laetorum,* si Augustum. Et ipse ab utroque in utrumque affectus. Lips. — *uno lictore*] Vim terroremque imperii Romani ostendebant lictores, secures, fasces. Ideo cum adempto illo metu magistratus quasi ad amicos agere volebant, removebant insignia potestatis. Sic Antonius olim in eadem urbe. Appian. B. C. 5, 76. Tiberius Rhodi *genus vitae civile ad modum instituit, sine lictore aut viatore gymnasia interdum obambulans.* Sueton. Tib. 11. Lips. Romanos magistratus semper humanius et civilius egisse cum Atheniensibus quam cum aliis populis docet Casaubonus ad Athen. 5, 49. p. 212. — *praeferentes*] cum iactatione commemorantes. Liv. 37, 37: *Iliensibus in omni*

suorum facta dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio haberet. (54) petita inde Euboea tramisit Lesbum, ubi Agrippina novissimo partu Iuliam edidit. tum extrema Asiae Perinthumque ac Byzantium, Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariterque provincias internis certaminibus aut magistratuum iniuriis fessas refovebat. atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem obvii aquilones depulere. igitur adito Ilio quaeque ibi varietate fortunae et nostri origine veneranda, relegit Asiam adpellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. non femina illic, ut aput Delphos, sed certis e familiis et ferme Mileto accitus sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit; tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus quas quis mente concepit. et ferebatur Germanico per ambages, ut mos oraculis, maturum exitium cecinisse. (55) at Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione saeva increpat,

3. *byiantium* M — 7. *samothacum* M — *adito Ilio* I. Sev. Vater: *alio* M (*aliaque quae ibi* et *alio qui quae ibi* margo); *ab Ilio* Heinsius. — 8. *uarietatate* M — 9. *adbellitque* M — 15. *at Cn.*] *A. T. C. N.* M.

rerum verborumque honore oriundos ab se Romanos praeferentibus. Idem expertus est Germanicus, quod olim Sulla in Athenarum (*linguatae civitatis* Tertull. de Anima 3) oppugnatione. Plut. Sulla 13: legatos ille *τὸν Θησέα καὶ τὸν Εὔμολπον καὶ τὰ Μηδικὰ σεμνολογουμένους* cum ignominia facessere iussit. Levitatem Atheniensium posteriorum item egregie pingit Livius 31, 44: *qui quidem*, inquit, *litteris verbisque, quibus solum valent, bellum adversus Philippum gerebant.* De nimia Graecorum adulatione cf. etiam Iuven. 3, 74—108.

54. *ubi Agrippina* cet.] Huc facit nummus a Mytilenaeis cusus apud Eckhel D. N. VI. p. 214: *ΘΕΑΝ. ΑΙΟΛΙΝ. ΑΓΡΙΠΠΙΝΑΝ. ΜΥΤΙ.* atque eadem adulatione titulus apud Murat. 228, 1: *Ο. ΔΑΜΟΣ. ΝΕΡΩΝΑ. ΚΑΙΣΑΡΑ. ΠΑΙΔΑ. ΘΕΟΥ. ΝΕΟΥ. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ. ΚΑΙ. ΘΕΑΣ. ΑΙΟΛΙΔΟΣ. ΚΑΡΠΟΦΟΡΑΣ. ΑΓΡΙΠΠΕΙΝΑΣ.* — *Perinthum*] Postea appellata est Heraclea Thraciae, unde hodie *Erekli.* — *magistratuum iniuriis fessas*] Cf. Cic. ad Fam. 3, 8, 5: *Ego autem cum hoc suscepissem, non solum iustitia sed etiam misericordia adductus, ut levarem miseriis perditas civitates et perditas maxime per magistratus suos, non potui in illo sumptu non necessario neglegens esse.* Idem ad Att. 6, 2, 5: *Mira erant in civitatibus ipsorum furta Graecorum, quae magistratus sui fecerant.* — *sacra Samothracum*] Cabirorum mysteria, quibus initiari volens non potuit. Cf. Schelling *über die Gottheiten von Samothrace. Stuttgart 1815.* 8. (Tiberianum seculum superstitionum cerimoniarumque magicarum fuit studiosissimum; hisque pronior Germanicus Samothracum sacra, Canopum, Memphim, urbes Serapidis et Apidis cultu oraculisque celebratissimas adire voluit. Brot.) — *adito Ilio* cet.] Cum his Germanici itineribus conferenda sunt quae de Aemilio Paulo narrat Livius 45, 27 sqq. — *varietate fortunae*] Quandoquidem *Priami Paridisque busto Insultat armentum et catulos ferae Celant inultae.* Doed. — *Clarii Apollinis oraculo*] Clarus, Ioniae oppidum prope Colophonem. Strabo 14, 1, 27 p. 642: *ἡ Κολοφών, πόλις Ἰωνική, καὶ πρὸ αὐτῆς ἄλσος τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν ποτὲ παλαιόν.* Sed manebat oraculum etiam Plinii temporibus. N. H. 2, § 232: *Colophone in Apollinis Clarii specu lacuna est, cuius potu mira redduntur oracula, bibentium breviore vita.* Raro tamen illis temporibus consultum esse videtur. Etsi *interrogatum Apollinis Clarii simulacrum* etiam a Lollia Claudii temporibus, sed Romae: Ann. 12, 22.

55. *turbido incessu exterritam*] Ex improviso haud dubie et militibus stipatus tamquam hostilem in urbem intraverat, adeo ut rite et honorifice excipi non posset.

oblique Germanicum perstringens, quod contra decus Romani nominis non Athenienses tot cladibus extinctos, sed conluviem illam nationum comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus divum Augustum socios. etiam vetera obiectabat, quae in Macedones inprospere, violenter in suos fecissent, offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam Areo iudicio falsi damnatum precibus suis non concederent. exim navigatione celeri per Cycladas et compendia maris adsequitur Germanicum aput insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebat ut, cum orta tempestas raperet in abrupta possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremis quarum subsidio discrimini eximeretur. neque tamen mitigatus Piso et vix diei moram perpessus linquit Germanicum praevenitque. et postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium iuvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est ut sermone vulgi parens legionum haberetur. nec Plancina se intra decora feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse, in Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere, quibusdam etiam

2. *conluuie miliam* M — 5. *in suo* M (*in suos* margo) — 7. *praecibus* M.

Doed. — *oblique*] ipsum quidem Germanici nomen non proferens. Sic 5, 2: *Fufium consulem oblique perstringens.* — *conluviem illam nationum*] Nimis faciles enim Athenienses iamdudum fuerant in danda vendendave alienigenis civitate, conquerente iam Demosthene *περὶ συντάξεως* § 24: *νῦν δ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, φθόρους ἀνθρώπους, οἰκοτρίβων οἰκότριβας, τιμὴν ὥσπερ ἄλλου του τῶν ὠνίων λαμβάνοντες, ποιεῖσθε πολίτας.* Quamobrem Augustus *ἀπηγόρευσε σφίσι μηδένα πολίτην ἀργυρίου ποιεῖσθαι.* Dio 54, 7. — *hos enim esse* cet.] Hanc Cn. Pisonis criminationem refutat Velleius Paterc. 2, 23: *Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenae oppugnatae a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri vetustatisque ignarus est; adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper et in omni re quicquid sincera fide gereretur, id Romani Attica fieri praedicarent: ceterum tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimae conditionis cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis et animos extra moenia, corpora necessitati servientes intra muros habebant.* — *violenter in suos*] Themistoclem, Aristidem, Socratem, Phocionem. — *insectationibus*] Oratio Pisonis Athenis habita significatur, non machinationes Caesaris et Liviae; alioquin enim *peteretur* dicendum fuisset. Doed. — *parens legionum*] Sil. Ital. 8, 2: *Romana parentem Solum castra vocant* Fabium Cunctatorem. Sic postea Iulia Domna *mater castrorum* dicta. — *exercitio equitum, decursibus cohortium*] Alia haec decursio ab illa funebri c. 7. Nam haec exercitii fuit, solita usurpari ter singulis mensibus ex institutione Augusti. Vegetio *campicursio* dicitur 1, 27. 3, 4; *campestris decursio* Suetonio Galb. 6: *campestrem decursionem scuto moderatus.* Ner. 7: *indictaque decursione praetorianis scutum sua manu praetulit.* Lips. Cf. de eadem re 3, 33: *praesedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum.* — *praeverti ad Armenios*] ante alia omnia se ad Armenios convertere. Cf. 4, 32: *si quando ad interna praeverterent.*

56. *nostris p. late praetenta*] fines provinciarum nostrarum late cingens. Fortasse assumpsit ex Vergilianis illis Aen. 3, 692: *Sicanio praetenta sinu iacet insula.* Aen. 6, 60: *praetentaque Syrtibus arva.* — *discordes*] non «inter se,» ut voluerunt nonnulli, sed quod locus ipse demonstrat, «et adversus Romanos et aliis temporibus adversus Parthos,» ut est 12, 44: *discordia adversus*

bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod haud invito inperatore ea fieri occultus rumor incedebat. nota haec Germanico; sed praeverti ad Armenios instantior cura fuit. (56) ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quoniam nostris provinciis late praetenta penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interiecti et saepius discordes sunt, adversus Romanos odio et in Parthum invidia. regem illa tempestate non habebant, amoto Vonone; sed favor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis, regis Pontici, filium, quod is prima ab infantia instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu epulis et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta devinxerat. igitur Germanicus in urbe Artaxata, adprobantibus nobilibus, circumfusa multitudine, insigne regium capiti eius imposuit. ceteri venerantes regem Artaxiam consalutavere, quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis. at Cappadoces in formam provinciae redacti Q. Veranium legatum accepere; et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Q. Servaeus praeponitur, tum primum ad ius

2 *incedebat* Lipsius: *incidebat* M. Cf. var. lect. ad 3, 26. — 4. *et* Pichena: *set* pr. M; *sed* corr. M — *quoniam*] *quō* M. Recte del Furia h. l. agnovit *quoniam*, cum plerumque eadem nota, ut in Ciceronis Epistolis ad Fam., male explicata sit *quando*, quam particulam omnibus litteris exhibere solet M, ut mox c. 57: *si quando adsideret*. H. l. ante Bekkerum edebant *quo*. — *laete* (priore *e* punctis notata) M — 10. *germanicos* pr. M — 12. *insegne* M (*insigne* margo) — 16. *Servaeus* Lipsius: *serua eius* M. Cf. 3, 13. 6, 7.

patrem. — *invidia*] quia Parthi multo potentiores erant. — *Polemonis*] Est primus huius nominis, Zenonis rhetoris filius, qui ad regnum pervenit concessu Antonii et Octaviani. Dio 59, 33 et 44 (a. 719). Supersunt aliquot eius epigrammata in Anthologia Graeca. Uxorem habuit Pythodoridem, quam mire a prudentia aliisque virtutibus laudat Strabo 12, 3, 29 p. 555, et quae tunc, mortuo marito, praeerat rebus regni. De Zenone item Strabo ibid. p. 556: *τῶν δὲ τῆς Πυθοδώριδος υἱῶν ὁ μὲν ἰδιώτης συνδιῴκει τῇ μητρὶ τὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νεωστὶ καθέσταται τῆς μεγάλης Ἀρμενίας βασιλεύς*. Cf. Visconti *Iconographie grecque* II, p. 144 et III, p. 5. — *in urbe Artaxata*] Sic num. sing. etiam 6, 33: *urbe Artaxata*; contra num. plur. 12, 51: *in urbem Artaxata*. 13, 39: *caput gentis Artaxata aggrediendi*. 13, 41: *nocte Artaxata pergeret*. Ibid. *Artaxatis ignis inmissus*. 14, 23: *post deleta Artaxata*. Ambiguus numerus est 12, 50: *urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta iugum* (Parthorum) *accepere*. Eadem varietas obtinet in urbe Tigranocerta. Cf. 14, 24: *legati Tigranocerta missi*. 15, 4: *occupaverat Tigranocertam*. 15, 5: *a Tigranocerta*. Ibid. *omittere Tigranocertam*. Contra 14, 23: *ad occupanda Tigranocerta*. 15, 6: *a Tigranocertis*. 15, 8: *reciperandis Tigranocertis*. De situ utriusque urbis Plinius N. H. 6, § 26: *in excelso Tigranocerta, at in campis iuxta Araxen Artaxata*. Cf. Strabo 11, 14, 6 et 15. — *ex nomine urbis*] nisi potius ex nomine illius Artaxiae, qui dux militiae apud Antiochum Magnum, hoc devicto, Romanorum puta favore, Armeniae rex factus est atque per Hannibalem Artaxata condidit. Cf. Strabo 11 p. 528. Plutarch. in Lucull. c. 65. p. 513. — *provinciae*] Caesaris, non senatus. Dio 57, 17: *κὰκ τούτου καὶ ἡ Καππαδοκία τῶν τε Ῥωμαίων ἐγένετο καὶ ἱππεῖ ἐπετράπη*. Procuratoribus enim Caesarum equestris nobilitas erat. Cf. 12, 49: *Erat Cappadociae procurator Iulius Pelignus*. Sueton. Vespas. 8: *Cappadociae propter adsiduos barbarorum incursus legiones addidit consularemque rectorem imposuit pro equite Romano*. — *legatum*] Germanici ad novum rerum statum ordinandum, quo facto et Veranius et Servaeus ad Germanicum reverterunt. Cf. c. 74. — *Commagenis*] Strabo 16, 2, 3 p. 749: *ἡ Κομμαγηνὴ μικρά τίς ἐστιν· ἔχει δ' ἐρυμνὴν πόλιν Σαμόσατα, ἐν ᾗ τὸ βασίλειον ὑπῆρχε· νῦν δ' ἐπαρχία γέγονεν*. — *ad ius praetoris dela-*

praetoris translatis. (57) cunctaque socialia prospere composita non ideo laetum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui iussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere utrumque neglexerat. Cyrri demum aput hiberna decumae legionis convenere, firmato vultu, Piso adversus metum, Germanicus, ne minari crederetur; et erat, ut rettuli, clementior. sed amici accendendis offensionibus callidi intendere vera, adgerere falsa ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari. postremo paucis familiarium adhibitis sermo coeptus a Caesare, qualem ira et dissimulatio gignit, responsum a Pisone precibus contumacibus; discesseruntque apertis odiis. post quae rarus in tribunali Caesaris Piso, et si quando adsideret, atrox ac dissentire manifestus. vox quoque eius audita est in convivio, cum aput regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari et Agrippinae, leves Pisoni et ceteris offerrentur, principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari; abiecitque simul coronam et multa in luxum addidit, quae Germanico, quamquam acerba, tolerabantur tamen. (58) inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venere. miserat amicitiam ac foedus memoraturos, et cupere renovari

4. *conuenire* M. Vide ad c. 2. — 9. *irae dissimulatio* Muretus. — *praecibus* M — 10. *discesseruntque* Pichena: *discesserantque* M — *apertis* Lipsius: *opertis* M — *post quae* Muretus: *postque* M. Cf. 1, 13. 2, 86. 3, 11. 17. 15, 63. — 13. *offerentur* M — 17. *uenire* pr. M. Vide ad c. 2. — *cuperere nouari* M.

tis] Additi sunt Commageni legato pro praetore provinciae Syriae.

57. *Cyrri*] inter Beroeam, Antiochiam, Zeugma Euphratis siti, nunc *Corus.* — *decumae legionis*] Fretensis. Cf. Inscrr. Latt. n. 5458. 6501. — *ut rettuli*] cap. 55. — *et filios*] In Syria quidem unus tunc erat M. Piso; sed alterum etiam, Gnaeum, qui in urbe remanserat (cf. 3, 16), criminari poterant, quasi is Tiberium in Germanicum continuo instigaret. — *qualem ira et simulatio gignit*] «qualis solet alternari inter eos, qui eodem tempore eodemque congressu frenos iracundiae modo relaxant, modo adducunt.» I. Fr. Gronov. — *Nabataeorum*] populi Arabiae desertae sive Petraeae, in confinio Felicis. Plin. N. H. 5, § 65. — *coronae aureae*] Cf. Iustin. 18, 2: *Missi a senatu Aegyptum legati cum ingentia sibi a Ptolemaeo rege missa munera sprevissent, interiectis diebus ad cenam invitatis aureae coronae missae sunt, quas illi honoris causa receptas postera die statuis regis imposuerunt.* — *principis Romani* cet.] Significavit hunc luxum Romanis moribus alienum, Parthorum dignum esse.

58. *Artabano*] Cf. c. 3. — *miserat amicitiam ac foedus memoraturos*] in memoriam revocaturos. Cf. 4, 46: *misere legatos amicitiam obsequiumque memoraturos.* H. l. significatur amicitia a Phraate cum Augusto facta; vide c. 1. — *renovari dextras*] i. e. amicitiam ac foedus dextris iunctis instaurari. — *Vonones*] Cf. c. 1—4. — *proceres gentium*] megistanas et Parthos et Armenios. — *magnifice*] potentiam Romanorum extollens, nec tamen Parthos deprimens. — *Pompeiopolim*] quae, antequam eam restaurasset novisque incolis frequentasset Cn. Pompeius, Soloe, Σόλοι, vocabantur.

59. *M. Silano L. Norbano*] a quibus hoc anno 772. lata est lex Iunia Norbana, quae cavit, ut minus sollemniter manumissi Latinorum coloniariorum iure haberentur, unde *Latini Iuniani* huiusmodi libertini dicebantur. Gaius 3, 58 seqq. Bachii Hist. iurispr. R. p. 338. — *cognoscendae antiquitatis*] Valde amat hunc genetivum ad finem indicandum Tacitus. Cf. 3, 9. 27. 41. 6, 30. 13, 11. Hist. 4, 25. 42. — *apertis horreis*] Cf. Hist. 1, 11: *Aegyptum -- annonae fecundam.* 3, 8: *Aegyptus claustra annonae.* Aurelius Victor Epit. 1, 6: *Augusti tempore ex Aegypto urbi annua ducenties centena milia frumenti inferebantur.* — *P. Scipionis*] Afri-

dextras, daturumque honori Germanici ut ripam Euphratis accederet: petere interim ne Vonones in Syria haberetur neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim, Ciliciae maritimam urbem, amotus est. datum id non modo precibus Artabani sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

(59) M. Silano L. Norbano cōs. Germanicus Aegyptum proficiscitur cognoscendae antiquitatis. sed cura provinciae praetendebatur, levavitque apertis horreis pretia frugum multaque in vulgus grata usurpavit: sine milite incedere, pedibus intectis et pari cum Graecis amictu, P. Scipionis aemulatione, quem eadem factitavisse aput Siciliam, quamvis flagrante adhuc Poenorum bello, accepimus. Tiberius cultu habituque eius lenibus verbis perstricto acerrime increpuit quod contra instituta Augusti non sponte principis Alexandriam introisset. nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis nisi permissu ingredi senatoribus aut equitibus Romanis inlustribus, seposuit Aegyptum, ne fame urgeret Italiam quisquis eam provinciam claustraque terrae ac maris quamvis levi praesidio

2. *uononis* pr. M — 3. *discordas* M — 6. *p̃cibus* M — 12. *amictus pscipionis* M — 16. *elexandriã* M — *alio* M — 17. *permissu suo* Ed. Wurmius.

cani maioris. Liv. 29, 19: *Ipsius etiam imperatoris non Romanus modo sed ne militaris quidem cultus iactabatur: cum pallio crepidisque* (id est h. l. *pedibus intectis, ὑποδήμασι*, sandaliis indutus, non calceis Romanis) *inambulare in gymnasio.* — *sponte principis*] Priore aetate *sponte* adiectis dumtaxat pronominibus usurpabatur; absolute Verg. Aen. 4, 361: *Italiam non sponte sequor.* Cum genetivis iungitur a Lucano 1, 99 *(non sponte ducum)*. 1, 234 *(sponte deum)*; a Tacito praeter hunc locum 4, 7. 51. 6, 31. 12, 42. 13, 39. 42. Hist. 3, 16. 4, 19. De re cf. Sueton. Tib. 52: *Tiberius, quod* (Germanicus) *Alexandriam propter immensam et repentinam famem inconsulto se adisset, questus est in senatu.* — *Augustus* cet.] Dio 51, 17: *Ἐκ δὲ τούτου τήν τε Αἴγυπτον ὑποτελῆ ἐποίησε καὶ τῷ Γάλλῳ τῷ Κορνηλίῳ ἐπέτρεψε. πρός τε γὰρ τὸ πολύανδρον καὶ τῶν πόλεων καὶ τῆς χώρας καὶ πρὸς τὸ ῥάδιον τό τε κοῦφον τῶν τρόπων αὐτῶν τήν τε σιτοπομπείαν καὶ τὰ χρήματα οὐδενὶ βουλευτῇ οὐχ ὅπως ἐγχειρίσαι αὐτὴν ἐτόλμησεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐπιδημεῖν αὐτῇ ἐξουσίαν ἔδωκεν, ἂν μή τινι αὐτὸς ὀνομαστὶ συγχωρήσῃ.* — *equitibus R. inlustribus*] qui censum et spem senatorii ordinis habebant, ut 4, 58. 6, 18. 11, 4. 35. 15, 28. Cf. 16, 17: *Mela et Crispinus equites Romani dignitate senatoria.* 11, 5: *Samius, insignis eques Romanus.* Hist. 1, 4: *primores equitum.* His etiam latus clavus concessus erat, ut Ovidio adulescentulo Trist. 4, 10, 35. Opponuntur autem *modici equites Romani* 1, 73. ubi vide quae adnotavimus. Marquardt (in Historiae equitum R. libris IV.) p. 57: «Augustus equitibus quibusdam dignitatem senatoriam tribuit, qui novo abhinc nomine illustres dicebantur.» Ceterum *equites illustres* reperiuntur iam apud Livium 30, 16 alia significatione, magis, ut videtur, generali. — *seposuit*] Totam Aegypti provinciae administrationem sibi reservavit. Cf. Hist. 1, 11: *Visum hanc provinciam domi retinere*; atque praeterea Ann. 12, 60. — *ne fame urgeret*] Cf. Hist. 3, 48: *Eo properantius* (Vespasianus) *Alexandriam pergit, ut fracto Vitellii exercitu urbem quoque externae opis indigam fame urgeret.* — *claustraque terrae ac maris*] Hirtius B. Alex. c. 26: *tota Aegyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio velut claustris munita existimatur.* Lucan. 10, 509: *Tum claustrum pelagi cepit Pharon.* Hist. 2, 82: *Vespasianum obtinere claustra Aegypti placuit.*

adversum ingentes exercitus insedisset. (60) sed Germanicus nondum comperto profectionem eam incusari Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem navis Canopum, qua tempestate Menelaus Graeciam repetens diversum ad mare terramque Libyam deiectus *est*. inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenae ortum aput se et antiquissimum perhibent eosque qui postea pari virtute fuerint in cognomentum eius adscitos; mox visit veterum Thebarum magna vestigia. et manebant structis molibus litterae Aegyptiae, priorem opulentiam complexae; iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat habitasse quondam septingenta milia aetate militari, atque eo cum exercitu regem Rhamsen

1. *aduersum* corr. in *aduersus* M — 4. *greciam* M — 5. *deiectus* Iac. Gronovius: *delectus* M — *est* Pichena: om. M.

60. *Nilo subvehebatur*] Vide ad c. 8. — *ob sepultum illic -- Canopum*] Eandem fabulam Graecam tradunt Strabo 1, 17 p. 801: *Κάνωβος δ' ἐστὶ πόλις ἐν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν σταδίοις ἀπὸ Ἀλεξανδρείας πεζῇ ἰοῦσιν, ἐπώνυμος Κανώβου, τοῦ Μενελάου κυβερνήτου, αὐτόθι ἀποθανόντος.* Plin. N. H. 5, § 128. Cf. Heynii Opusc. I, p. 397. De scriptura nominis cf. Quintilianus 1, 5, 13: *Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipsi Canobon vocant.* — *diversum*] quod esset e regione sive in opposita plaga ei, qua esset, quo petebat. Cf. 1, 17: *diversas in terras.* 3, 2: *diversa oppida.* — *amnis os dicatum Herculi*] Accusativus pendet a verbo *visit*, quod alteri demum membro additum est. Significatur autem ostium Canopicum, dictum etiam Heracleoticum, inter septem Nili ostia maxime occidentale. Strabo l. l.: *Μετὰ δὲ τὸν Κάνωβόν ἐστι τὸ Ἡράκλειον τὸ Ἡρακλέους ἔχον ἱερόν.* De Hercule Aegyptio cf. Herod. 2, 43. Diodor. 1, 24. Melam 3, 6. Arrianum de reb. Alex. 2, 16 p. 125. Macrob. Saturn. 1, 20. — *veterum Thebarum magna vestigia*] Strabo 17, 1, 46 p. 815: *μετὰ δὲ τὴν Ἀπόλλωνος πόλιν αἱ Θῆβαι· καλεῖται δὲ νῦν Διὸς πόλις. -- καὶ νῦν δ' ἴχνη δείκνυται τοῦ μεγέθους αὐτῆς ἐπὶ ὀγδοήκοντα σταδίους τὸ μῆκος.* Ceterum mirum est in tam accurata huius itineris descriptione praeteriri Memphin et quae ibi Germanico accidisse narrabant. Plinius N. H. 8, § 185: *Inventus* (Apis) *deducitur Memphim a sacerdotibus. -- Responsa privis dat e manibus consulentium cibum capiendo. Germanici Caesaris manus aversatus est haud multo postea exstincti.* Idem tradit Ammianus Marcellinus 22, 14, 8: *offerentem cibum aliquando Germanicum Caesarem, sicuti lectum est, aversatus portenderat paulo post eventura.* — *structis molibus*] obeliscis. Cf. Diodor. 1, 57. Ammian. Marc. 17, 4. Eum, de quo hic agit, Rhamestis regis, omnium, qui fuere, maximum (altum pedes CXXVIII), Constantius Caesar Romam transportandum atque in Circo maximo erigendum curaverat, eversum Fontanae ope restituit Sixtus V. Cf. Zoëga de origine et usu obeliscorum, Romae 1797, qui aliter quam Lipsius hunc locum interpretatus est p. 11: «Obeliscos intelligere iubet Lipsius --, licet ego non videam, cur de obeliscis accipiendus sit hic locus potius quam de templis sepulcrisve, quibus regum res gestas insculptas fuisse auctor est Diodorus 1, 47, 66; neque si tantum obeliscos spectasset, integros lapides nulla arte coagmentatos facile *structas moles* dixisset Tacitus.» At confer quae de obeliscis scribit Strabo 17 p. 1171. Vide tamen, ne Tacitus miracula illa Aegypti omnia, templa, pyramidas, obeliscos, ut sunt sane minus accurati talibus in rebus geographicis atque archaeologicis scriptores Romani, hac in narratione aliquatenus confundens, cuncta *molium* nomine complexus sit. — *litterae Aegyptiae*] *ἱερατικῇ μεθόδῳ, ἱερογλυφικοῖς* exsculptae. Cf. 11, 14. — *complexae*] continentes atque enarrantes. — *Rhamsen*] quem Herodotus 2, 121 *Ῥαμψινῖτον* vocat, Diodorus 1, 57 *Ῥέμφην*, Hermapion (apud Marcellinum) Rhamesten. Ceterum quae Tacitus habet de Rhamse, alii praedicant de Sesostri. Cf. Herod. 2, 102. Diodor. 1, 53. Alii utrumque pro eodem habent. — *Bithynum*] Pontum Euxinum. — *Lycium-mare*] maris interni partem inter Rhodum et Cyprum. — *utensilium*] omnium praeter frumentum re-

Libya Aethiopia Medisque et Persis et Bactriano ac Scytha potitum, quasque terras Suri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare, imperio tenuisse. legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque et dona templis ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minus magnifica quam nunc vi Parthorum aut potentia Romana iubentur. (61) ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens; disiectasque inter et vix pervias arenas instar montium eductae pyramides certamine et opibus regum; lacusque effossa humo, superfluentis Nili receptacula; atque alibi

1. *pactriano* M — *scitha* M — 2. *bythinum* M — 3. *lycum* M — 5. *epur* M (*ebur* margo).

rum ad victum necessariarum, ut alibi; cf. 1, 70. — *vi Parthorum*] *βίᾳ δεσποτικῇ*, quae *potentiae* iustae ac legitimae *Romanorum* scite opponitur.

61. *Memnonis saxea effigies* cet.] Plinius N. H. 36, § 58: *Non absimilis illi* (basanitae) *narratur in Thebis delubro Serapis, ut putant, Memnonis statuae dicatus, quem cotidiano solis ortu contactum radiis crepare tradunt.* Iuvenalis 15, 5: *Dimidio magicae resonant ubi Memnone chordae.* Strabo 17, 1, 46 p. 816: *ἐνταῦθα δυεῖν κολοσσῶν ὄντων μονολίθων ἀλλήλων πλησίον, ὁ μὲν σώζεται, τοῦ δ' ἑτέρου τὰ ἄνω μέρη τὰ ἀπὸ τῆς καθέδρας πέπτωκε σεισμοῦ γενηθέντος, ὥς φασι. πεπίστευται δ' ὅτι ἅπαξ καθ' ἡμέραν ἑκάστην ψόφος ὡς ἂν πληγῆς οὐ μεγάλης ἀποτελεῖται ἀπὸ τοῦ μένοντος ἐν τῷ θρόνῳ καὶ τῇ βάσει μέρους. κἀγὼ δὲ παρὼν ἐπὶ τῶν τόπων μετὰ Γάλλου Αἰλίου καὶ τοῦ πλήθους τῶν συνόντων αὐτῷ φίλων τε καὶ στρατιωτῶν περὶ ὥραν πρώτην ἤκουσα τοῦ ψόφου· εἴτε δὲ ἀπὸ τῆς βάσεως εἴτε ἀπὸ τοῦ κολοσσοῦ εἴτ' ἐπίτηδες τῶν κύκλῳ καὶ περὶ τὴν βάσιν ἱδρυμένων τινὸς ποιήσαντος τὸν ψόφον, οὐκ ἔχω δυσχυρίσασθαι· διὰ γὰρ τὸ ἄδηλον τῆς αἰτίας πᾶν μᾶλλον ἐπέρχεται πιστεύειν ἢ τὸ ἐκ τῶν λίθων οὕτω τεταγμένων ἐκπέμπεσθαι τὸν ἦχον.* Pausan. 1, 42, 3: *Οὐ Μέμνονα οἱ Θηβαῖοι λέγουσι, Φαμενὼφ* (Amonoph) *δὲ εἶναι τῶν ἐγχωρίων, οὗ τοῦτο τὸ ἄγαλμα ἦν. Ἤκουσα δὲ ἤδη καὶ Σέσωστριν φαμένων εἶναι τοῦτο τὸ ἄγαλμα, ὃ Καμβύσης διέκοψε· καὶ νῦν ὁπόσον ἐκ κεφαλῆς ἐς μέσον σῶμα ἐστὶν ἀπεῤῥιμμένον, τὸ δὲ λοιπὸν κάθηταί τε καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν ἀνέχοντος ἡλίου βοᾷ καὶ τὸν ἦχον μάλιστ' ἂν εἰκάσειέ τις κιθάρας ἢ λύρας ῥαγείσης χορδῆς.* Erat ea sacerdotum fraus; unus enim abditus medio in colosso hunc sonum edebat. Vide Inscriptt. Latt. n. 523 (coll. Henzen, Vol. III, pag. 43): *Horam cum primam cumque horam sole secundam Prolata Oceano luminat alma dies, Vox audita mihi est ter bene Memnonia. Viaticus Theraeus fecit cum audit Memnonem XI K. Iun. Serviano III cos. cum Asidonia Calpa uxore.* Pro lubitu igitur eam pluries edebant sacerdotes; sic et in Hadriani, qui colossum restituit, honorem ter sonuit: Anthol. Pal. II. p. 880. Alii olim arbitrabantur sonum illum editum esse tum, cum primum solis radiis statua calefacta esset. Cf. Inscr. Latt. n. 5305: *Imp. Domitiano Caesare Aug. Germanico XVII. T. Petronius Secundus pr. Aeg. audit Memnonem hora I pr. Idus Mart. et honoravit eum versibus Graecis infra scriptis: Φθέγξαο Λατοίδα, σὸν γὰρ μέρος ὧδε κάθηται, Μέμνων, ἀκτεῖσιν βαλλόμενος πυρινaῖς. Curante T. Attio Musa praef. coh. II. Thebaeor.* Imaginem eius exhibet Letronne *Recueil des inscr. de l'Égypte* Tab. XII. Cf. imprimis *Déscription de l'Égypte. Paris 1821.* p. 185. Wilkinson *Topography of Thebes. London 1835.* p. 37, qui cum artificium illud repetendum curasset, Arabes ad statuae basin adsistentes se sonitum aeris percussi audisse exclamarunt. — *disiectas*] vento dispersas, *Flugsand.* Auget his epithetis rei miraculum, in solo tam instabili educi potuisse instar montium pyramidas, quarum pars re vera successu temporis arenis tecta est. — *pyramides*] Cf. Herod. 2, 124. Diodor. 1, 63. Strabo 17, p. 807. — *lacusque effossa humo*] lacum Moeridis et similes. Cf. Herod. 2, 149: *τοῦ δὲ λαβυρίνθου θῶμα ἔτι μέζον*

angustiae et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.

(62) Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit inliciens Germanos ad discordias utque fracto iam Maroboduo usque in exitium insisteretur. erat inter Gotones nobilis iuvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui et tunc dubiis rebus eius ultionem ausus. is valida manu fines Marcomanorum ingreditur corruptisque primoribus ad societatem inrumpit regiam castellumque iuxta situm. veteres illic Sueborum praedae et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat. (63) Maroboduo undique deserto non aliut subsidium quam misericordia Caesaris fuit. transgressus Danuvium, qua Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae: nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus Romanam amicitiam praetulisse. responsum a Caesare tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus eius aliut conduceret, abiturum fide qua venisset.

1. *penetrabilis* Lipsius: *penetrabiles* M — 9. *societatatem* M — 12. *ad* M (*ab* margo) — 13. *transtulerat* Ernestius: *transtulat* pr. M; *transtulit* corr. M — *morobuduo* pr. M; *moroboduo* corr. M — 15. *p̃fluit* M (*p̃* in rasura).

παρέχεται ἡ Μοίριος καλευμένη λίμνη· -- ὅτι δὲ χειροποίητός ἐστι καὶ αὐτὴ δηλοῖ. — *angustiae et profunda altitudo*] Nili. — *spatiis*] mensurarum adhibitarum; ne longissimo quidem fune cum massa ferrea vel plumbea in aquam demisso, *καταπειρητῆρι*, *Senkblei*. Simile quid narravit Saïtes scriba de Nili inter Elephantinen et Syenen altitudine Herodoto 2, 28: «eius fundum reperiri non potuisse a Psammeticho *καίπερ χιλιάδων ὀργυιέων πλεξαμένῳ κάλον.*» Ipse vero hoc explicat ex violentis verticibus, propter quos putat *μὴ δύνασθαι κατιεμένην τὴν καταπειρητηρίην ἐς βυσσὸν ἰέναι*. Alii h. l. intelligunt de Syringibus prope Thebas, *subterraneis quibusdam et flexuosis secessibus*, quos describit Ammian. Marc. 22, 15, 30. — *Elephantinen*] Plinius N. H. 5, § 59: *Elephantis insula intra novissimam catarracten IV M P. et supra Syenen XVI M habitatur, navigationis Aegyptiae finis, ab Alexandria DLXXXV M P.* — *Syenen*] Plinius ibidem: *Dicionis Aegyptiae esse incipit a fine Aethiopiae Syene; ita vocatur peninsula M P ambitu, in qua Castra sunt, latere Arabiae.* — *claustra olim R. imperii*] h. l. terminos, fines. Cic. pro Flacco 13: *omnes sinus -- urbes maritimas claustris imperii nostri contineri.* Plin. N. H. 12, § 19: *a Syene fine imperii.* — *quod nunc rubrum ad mare patescit*] Rubrum mare cum et Arabicum sinum et Persicum comprehendat (Plin. N. H. 6, § 108), h. l. de Persico et de mari Indico intelligendum est. Traianus enim a. u. 868 *usque ad Indiae fines et mare rubrum accessit. -- In mari rubro classem instituit ut per eam Indiae fines vastaret.* Eutrop. 8, 3. Dio 68, 26.

62. *Drusus*] Cf. c. 44—46. — *Gotones*] qui etiam *Guthones, Guttones, Gotti* (Spartian. Carac. 10), *Gothi*. Cf. Germ. c. 44. Zeuss *die Deutschen* p. 134. Ukert *Germanien* p. 411. In Maii Kalendario Gothico p. 26 nominantur *Gutthunds*. — *corruptisque p. ad societatem*] ineundam; ut 4, 10: *corrupta ad scelus* (patrandum) *Livia*. — *regiam*] *Boihemum* Germ. 28 sive *Boiohoemum* Vellei. 2, 109. *Βουΐαιμον* Strabo 7 p. 290 in silva Hercynia. Alii intelligunt *Marobudum* Ptolemaei (*Budweis* prope Pragam). Cf. Wilhelm *Germanien* p. 221. Reichard p. 294. Ukert p. 444. — *ius commercii*] Romanis a Maroboduo concessum, amicitiae et honoris causa sive sponte sive petentibus illis. Ern. Ulpianus Fr. 19, 4: *eos peregrinos, quibus commercium*

ceterum aput senatum disseruit non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuendos fuisse. extat oratio qua magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia extulit. et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suebi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italia per duodeviginti annos consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. idem Catualdae casus neque aliut perfugium. pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce receptusque Forum Iulium, Narbonensis Galliae coloniam, mittitur. barbari utrumque comitati ne quietas provincias immixti turbarent, Danuvium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum. (64) simul nuntiato regem Artaxian Armeniis a Germanico datum, decrevere patres ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent. structi et arcus circum latera templi Martis Ultoris cum effigie Caesarum, laetiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. igitur Rhescuporim quoque, Thraeciae regem, astu adgreditur. omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat; quo defuncto Augustus partem Thraecum Rhescuporidi, fratri eius, partem filio Cotyi

3. *ei* Beroaldus: *et* M — 5. *si* Rhenanus: *Nesi* M — 6. *rediturus* Rhenanus: *reditus* M — 9. *uibilio* h. l. M; *uibillius* 12, 29. — *daice* M — 11. *nequetas* (sic) pr. M — 17. *thaeaciae* (sic) M — *regem* || *regem* M — 18. *ea* M.

datum est. Contra *nullum aditum esse ad Nervios mercatoribus,* Caesar B. G. 2, 15.

63. *Danuvium*] De hac scriptura cf. Inscr. Latt. nn. 648. 750. 3234. 5400. — *Noricam p.*] inter Raetiam et Pannoniam. — *extat oratio*] in actis puta senatus. — *si quando*] Codicis lectionem *ne si quando* Duebner explicat: «ne occasione forte data insolescerent,» Doederlein: «ne, si quando insolescerent animis, factis etiam insolescerent.» Neutra ratio placet. — *Hermundurorum*] Vide Germ. c. 41. — *Forum Iulium*] hodie *Fréjus.* — *ne quietas* cet.] Timor hic demonstrat utriusque et Marobodui et Catualdae comitatus satis numerosos fuisse, quibus remissis ipsi artiore iam custodia habiti esse videntur. Cf. Vellei. 2, 129. Sueton. Tib. 37. — *Marum*] Plinius N. H. 4, § 81: *A Maro sive is Duria est, a Suevis regnoque Vanniano dirimens eos* (Dacos), *aversa Basternae tenent aliique inde Germani.* Straboni 7, p. 304 est *Marisus*, Iornandi c. 22 *Marisia,* Aethico *Marsus,* hodie plerisque *die March,* Ukerto p. 54 *Morava,* Schaffarikio apud eundem p. 168 *Marosch.* — *Cusum*] Plerisque ut Wilhelmio p. 59 est *die Waag* sive *Wag,* contra Reichardo p. 210 *der Gussenbach* in Austria e regione oppidi *Ems,* Ukerto p. 54 *der Gran,* Schaffarikio *Keresch.* — *dato rege Vannio*] Cf. 12, 29 sq. — *Quadorum*] Cf. Zeuss p. 117. Ukert p. 402. Marcomanorum erant vicini Orientem versus. Ammian. Marc. 17, 12: *Sarmatas et Quados vicinitate et similitudine morum armaturaeque concordes.* Vide Germ. 42.

64. *structi et arcus* cet.] Exstat prope portam S. Sebastiani arcus dictus Drusi, sed is Drusi senioris est, de quo Sueton. Claud. 1; spectatur cum suis tropaeis in Claudii imperatoris nummo. Drusi iunioris arcus aevum non tulit. Oberl. Cf. Eckhel D. N. VI. p. 177. Canina *Indicazione* p. 42. — *templi Martis Ultoris*] voti ab Octaviano bello Philippensi pro necis paternae ultione. Ovid. Fast. 6, 545. Sueton. Octav. 29. — *Caesarum*] Germanici et Drusi. — *Rhescuporim*] In nummo apud Viscontium *Iconogr. grecque* II, p. 113: *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΑΙΣΚΟΥΠΟΡΙΔΟΣ* cum Victoriae typo; ex altera parte *ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΟΤΥΣ* cum huius capite. Distinguendi autem ab hoc Thraciae rege alii quattuor eiusdem nominis reges Bospori Cimmerii. — *Rhoemetalces*] huius nominis primus. In nummis ex una parte *ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ* cum capite huius, quem *auctorem regni* ita profitebatur, ex altera

permisit. in ea divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi, quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit; ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox, avidum et societatis inpatiens erat. sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data et resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. enimvero audita mutatione principis inmittere latronum globos, excindere castella, causas bello. (65) nihil aeque Tiberium anxium habebat quam ne conposita turbarentur. deligit centurionem qui nuntiaret regibus ne armis disceptarent; statimque a Cotye dimissa sunt quae paraverat auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat eundem in locum coiretur: posse de controversiis conloquio transigi. nec diu dubitatum de tempore, loco, dein condicionibus, cum alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adicit, tractaque in multam noctem laetitia per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn et, postquam dolum intellexerat, sacra regni, eiusdem familiae deos et hospitalis mensas obtestantem catenis onerat. Thraeciaque omni potitus scripsit ad Tiberium structas sibi insidias, praeventum insidiatorem; simul bellum adversus Basternas Scythasque praetendens novis peditum et equitum copiis sese firmabat. molliter rescriptum, si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere;

4. *inpaciens* M — 5. *resistenti vim* Rhenanus: *resistentium* M — 8. *anixium* pr. M — 11. *rhescupores* h. l. M — 18. *scribsit* M — 19. *Bastarnas* Rhenanus. *Basternae* appellantur etiam a Plinio N. H. 4, § 81. 100. *Bastarnae* in monumento Ancyrano Tab. V, 52 et Inscr. Latt. n. 750.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ cum eius capite. Visconti l. l. p. 110. — *Cotyi*] huius nominis quinto. Visconti l. l. p. 112. — *amoenum*] ut Senecae, Ann. 13, 3. Adeo hoc verum est, ut Cotys hic etiam litteris et poësi excultus fuerit. Ad eum enim est elegia Ovidii ex Ponto 2, 9 et in huius regno vates ille exsulavit. Lips. Ibi v. 5: *iuvenum mitissime.* v. 49: *Nec regum quisquam magis est instructus ab illis* (ingenuis artibus), *Mitibus aut studiis tempora plura dedit: Carmina testantur* cet. Eidem mirifice adulatur etiam Antipater Thessalonicensis in Anthol. Pal. II. p. 646. — *vertere in se*] Liv. 21, 53: *occasio in se unum vertendae gloriae.* Sueton. Vesp. 4: *ut primum provinciam attigit, proximas quoque convertit in se.* — *inmittere latronum globos*] Iisdem verbis usus est etiam infra 12, 54. — *causas bello*] Vide ad 1, 27.

65. *sacra regni*] sanctitatem regii nominis, quod reges sacrosancti et inviolabiles. Cic. de l. Manil. 9: *ut nomen regale magnum et sanctum esse videatur.* Sic 1, 42: *sacra legationis.* Suet. Caes. 6: *sanctitas regum.* — *hospitalis mensas*] Similis locus apud Liv. 23, 9. ubi pater filium conantem interficere Hannibalem sic deterret: *Ab hospitali mensa surgis, -- ut eam ipsam cruentares hospitis sanguine?* Ern. Cf. Ann. 15, 52: *sed abnuit* (Neronis caedem in villa sua) *Piso, invidiam praetendens, si sacra mensae dique hospitales caede qualiscumque principis cruentarentur.* — *Basternas*] populum Germanicum (certe Plinio N. H. 4, § 81 et 100 et Tacito Germ. 46), cuius sedes erant in Transdanubiana regione. Liv. 40, 58. Primum comparent in auxiliaribus Persei regis Macedoniae. Ibid. 5 et 57. Zeuss *die Deutschen* p. 127. Ukert *Germanien* p. 426. — *transferret*] a se amoveret atque in Cotyn, verum auctorem, transferret, ut hic Romanis traditus ad confessionem sceleris concepti adigi vel saltem testibus convinci posset. Occulte significatur suspectum ficti criminis videri Rhescuporin ipsum.

ceterum neque se neque senatum nisi cognita causa ius et iniuriam discreturos: proinde tradito Cotye veniret transferretque invidiam criminis. (66) eas litteras Latinius Pandusa pro praetore Moesiae cum militibus, quis Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis inter metum et iram cunctatus maluit patrati quam incepti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet mortemque sponte sumptam ementitur. nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit, sed defuncto Pandusa, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum, veterem stipendiis et arta cum rege amicitia eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit. (67) Flaccus in Thraciam transgressus per ingentia promissa quamvis ambiguum et scelera sua reputantem perpulit ut praesidia Romana intraret. circumdata hinc regi specie honoris valida manus tribunique et centuriones monendo, suadendo, et quanto longius abscedebatur, apertiore custodia, postremo gnarum necessitatis in urbem traxere. accusatus in senatu ab uxore Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur. Thracia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur; iisque nondum adultis Trebellienus Rufus praetura functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo quo maiores M. Lepidum Ptolemaei liberis tutorem in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus atque illic fugam temptans an ficto crimine interficitur. (68) per idem tempus Vonones, quem amo-

3. *Pandusa* Nipperdey: *pandus* M — 4. *cotyis* M — 6. *coty̧.* (sic) M — 7. *Pandusa* Nipperdey: *padusa* M; *Pando* vulgo. — 12. *In gregi specię* M (*hinc Regi specie* margo) — 15. *accussatus* M — *cotys* M — 17. *inqui* M (*inque* margo) — *cotys* M — 18. *trebellenus* M; sed cf. 3, 38. 6, 39. — 19. *ptolemei* M.

66. *Latinius Pandusa pro praetore Moesiae*] Hinc discimus Poppaeum Sabinum, cui sub finem anni a Christo 15 (u. c. 768) provinciam Moesiam additis Macedonia et Achaia prorogatam legimus, Moesiae administratione ante annum 19 (u. c. 772) solutum esse. Idem tamen Macedoniae Achaiaeque diu posthac praeesse perrexit. Vid. 5, 10. 6, 29. Ritter. De cognomine e lectionibus codicis *Pandus* et *Padusa* feliciter eruto Nipperdey confert inscriptionem in Giorn. Arcad. III. 55: *permissu T. Latini Pandusae* et Corp. Inscr. Gr. 1336: *Μάρκον Λατίνιον Πανδούσαν.* — *occidi Cotyn*] Vellei. 2, 29. Strabo 12, 3, 29 p. 556. Sueton. Tib. 42. — *Pomponium Flaccum*] de quo Ovidius ex Ponto 4, 9, 75: *Praefuit his, Graecine, locis modo Flaccus, et illo Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit. Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli, Hic arcu fisos terruit ense Getas. Hic captam Trosmin celeri virtute recepit Infecitque fero sanguine Danuvium.* Idem praefuit postea Syriae: Ann. 6, 27.

67. *praesidia Romana*] locum, qui esset in Romanorum potestate atque a Romanis militibus occupatus. — *ab uxore Cotyis*] Polemonis regis Ponti et Pythodoridis filia, quam, nomen aeque tamen tacens, memorat Strabo l. l. — *Rhoemetalcen*] huius nominis alterum. Exstat eius nummus: hinc *ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΑΣ* cum eius capite; illinc *ΓΑΙΩ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ* cum Caligulae effigie. Cf. Visconti *Iconogr. grecque* III, p. 302. — *Trebellienus Rufus*] Cf. 3, 38. 6, 39. — *M. Lepidum*] Est M. Aemilius Lepidus bis consul a. u. c. 567 et 579. pontif. max. — *Ptolemaei* (Epiphanis) *liberis*] Ptolemaeo Philometori et eius fratri atque successori Ptolemaeo Euergetae II, sive Physconi. — *miserant*] maxime, ut videtur, propter Seleuci Syriae regis insidias statim post Epiphanis mortem a. u. c. 573 ante Chr. 181. Cf. Val. Max. 6, 6, 1. ex quo non liquet, quis fuerit Ptolemaeorum. Iustinus 30, 2 et 3 per errorem hanc tutelam ad Epiphanem refert; peius etiam

tum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus effugere ad Armenios, inde Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est. specie venandi omissis maritimis locis avia saltuum petiit, mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolae ruperant audita regis fuga; neque vado penetrari poterat. igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone, praefecto equitum, vincitur, mox Remmius evocatus, priori custodiae regis adpositus, quasi per iram gladio eum transigit. unde maior fides conscientia sceleris et metu indicii mortem Vononi inlatam.

(69) At Germanicus Aegypto remeans cuncta quae aput legiones aut urbes iusserat abolita vel in contrarium versa cognoscit. hinc graves in Pisonem contumeliae, nec minus acerba quae ab illo in Caesarem temptabantur. dein Piso abire Suria statuit. mox adversa Germanici valitudine detentus, ubi recreatum accepit votaque pro incolumitate sol-

2. *inde* Wopkens: *inde in* M; *dein* Haase. — 3. *spetie* M — 4. *equi edamnem* M — 13. *temptabantur* M: *intentabantur* Wurmius, coll. 3, 28. 4, 11. 12, 47. Hist. 1, 69.

Pighius ad a. u. c. 590 (591 Varr.). Exstat denarius cum capite feminili turrito subscripto *ALEXANDREA*, in parte aversa: *M. LEPIDVS. PONT. MAX. TVTOR. REG. S. C.* Akerman I, p. 20. Cf. Champollion-Figeac *Annales des Lagides. Paris* 1819. II, p. 130. Madvig ad Cic. de Finib. 5, § 64: *nos tutores regibus misimus.*

68. *in Ciliciam*] Pompeiopolim. Cf. c. 58. Suetonius Tib. 49 paulo aliter haec narrat et cum Tiberii probro: *Sed et Vononem, Parthorum regem, qui pulsus a suis quasi in fidem populi Romani cum ingenti gaza Antiochiam se receperat, spoliavit perfidia et occidit.* Ut Taciti narratio est, imperator extra culpam. Lips. — *Albanos*] ad mare Caspium, inter Caucasum atque Armeniam. — *Heniochos*] ad Pontum Euxinum in Sarmatia Asiatica. — *conatus est. specie*] Ut sic interpungeretur, auctor fuit Acidalius; antea sane perperam distinguebant: *conatus est specie venandi. omissis* cet. pro quo I. Fr. Gronovius malebat: *conatus, specie venandi, omissis.* — *Pyramum*] amnem Ciliciae campestris, qui sub Mallo in Issicum sinum influit, hodie *Dishoun.* — *praefecto equitum*] id est alae, ut praefecti sociorum tantum modo singulis sociorum cohortibus praefuerunt. Sueton. Octav. 38: *Liberis senatorum militiam auspicantibus non tribunatum modo legionum, sed et praefecturas alarum dedit.* Valerius Max. 2, 7, 9 postquam narravit, quibus ignominiae generibus *C. Titius, equitum praefectus*, ab L. Pisone consule adfectus sit, addit: *Interdixit etiam ei convictum hominum usumque balnearum, turmasque equitum, quibus praefuerat, ademptis equis in funditorum alas transcripsit.* — *evocatus*] Dio 45, 12: ἐκ τούτων δὲ δὴ τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ τῶν Ἠουοκάτων σύστημα (οὓς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν, ὀνομάσειεν) ἐνομίσθη. Idem 55, 24: τούτοις (τοῖς ἀνακλήτοις) ἤρξατο μὲν νομίζειν (Augustus) ἀφ' οὗ τοὺς συστρατευσαμένους τῷ πατρὶ πρὸς τὰ ὅπλα αὖθις ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἀνεκάλεσεν, ἐτήρησε δέ· καὶ εἰσὶ καὶ νῦν σύστημα ἴδιον, ῥάβδους φέροντες ὥσπερ οἱ ἑκατόνταρχοι. — *custodiae regis adpositus*] Cf. 1, 6: *tribuno custodiae adposito.* Hist. 1, 43: *centurio custodiae Pisonis additus.*

69. *admotas*] altaribus. Cf. Sueton. Calig. 32: *admota altaribus victima.* — *festam*] laeto habitu et candidatam. Cf. Horat. c. 3, 18, 11: *festus pagus.* — *proturbat*] repellit ideoque dissipat, vi adhibita. Sic 2, 11: *collectos proturbant.* — *Seleuciam*] eam, quae Pieria cognominabatur. Nam in litore maris erat, parabatque navigationem Piso; tum etiam haud procul Antiochia, unde veniebat. Lips. — *aegritudinem*] aegritudinis eventum. — *erutae humanorum corporum reliquiae*] Dio 57, 18: ὀστᾶ γὰρ ἀνθρώπων ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ ᾤκει κατορωρυγμένα, καὶ ἐλασμοὶ μολίβδινοι ἀράς τινας μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἔχοντες, ζῶντός ἔθ' εὑρέθη. Aut mera terricula haec erant ad augendam pavore vim morbi excogitata, aut re vera tacti erant superstitione fore, ut magicae hae praestigiae illius mortem accelerarent. — *carmina et devotiones*] ἐν

vebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem per lictores proturbat. tum Seleuciam digreditur, opperiens aegritudinem quae rursum Germanico acciderat. saevam vim morbi augebat persuasio veneni a Pisone accepti; et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et devotiones et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac tabe obliti aliaque malefica quis creditur animas numinibus infernis sacrari. simul missi a Pisone incusabantur ut valitudinis adversa rimantes. (70) ea Germanico haud minus ira quam per metum accepta. si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimae coniugi, quid infantibus liberis eventurum? lenta videri veneficia: festinare et urgere, ut provinciam, ut legiones solus habeat. sed non usque eo defectum Germanicum, neque praemia caedis aput interfectorem mansura. componit epistulas quis amicitiam ei renun-

2. *digreditur* Lipsius: *degreditur* M — *operiens* M — 4. *repperiebantur* M — 6. *tabe* M: *tabo* Lipsius. — 7. *malefica* M: *maleficia* Beroaldus.

διὰ δυοῖν, formulae magicae, quibus devoveretur morti. — *plumbeis tabulis*] Ad magicam defixionem hoc spectat, qua nomen hominis devovendi in pugillaribus aut membranis aut laminis plumbeis exaratum stilo atroci confodiebatur. Ovid. Am. 3, 7, 29: *Saga poenicea defixit nomina cera*, coll. Heroid. 6, 91. Et *laminas litteratas* memorat Appuleius Metam. 3, 17, p. 54. OBERL. Titulos ex laminis plumbeis descriptos exhibet Henzen Inscrr. Latt. vol. III. p. 219. Cf. omnino Boeckhium Corp. Inscr. Gr. n. 538. 539. — *semusti cineres*] hoc est, semusta ossa. Intellige membra cadaverum ex igne rapta, antequam comburerentur, hinc tabo oblita. WALTH. An potius semusta in cinerem ligna sive titiones significantur? Nam caprifici et cupressi adurebantur in fascinando. Horat. Epod. 5, 24. DOED. — *tabe*] Haec lectio sane servari potest, etsi verbum proprium est *tabum*. Ovid. Pont. 3, 1, 26: *Tinctaque mortifera tabe sagitta madet.* Seneca Herc. Oet. 716: *Ut missa est palla tabe Nessea illita.* Sueton. Vitell. 10: *cadaverum tabe.* Cf. N. Heinsium ad Sil. Ital. 3, 342. Placidi Gloss. (Mai Auct. class. VI. p. 573) *tabes, cruor sanguinis, morbus maciei, aegritudo.* Quamquam ea significatione quae hic requiritur *(Moder) tabum* usurpat Hist. 2, 70 et 3, 35. *Tabes* vero de morbo legitur 1, 53. 11, 6. 12, 50. Hist. 1, 26. 4, 81. 5, 3. — *malefica*] res maleficae. Cf. Lactant. Inst. 2, 16: *magi et ii, quos vere maleficos vulgus appellat* cet. Nota lex Cod. 9, 18: *de maleficis et mathematicis.* Hieronym. Comm. in Dan. cap. 2. Opp. ed. Vallars. Ven. T. V. p. 627: *Malefici, qui sanguine utuntur et victimis et saepe contingunt corpora mortuorum.* — *valitudinis adversa rimantes*] Cf. Psalm. 41, 7: *Inimici mei mihi aegrotanti imprecati sunt mala dicentes: «Quando morietur, et peribit nomen eius?»*

70. *haud minus ira quam per metum*] Vide ad 1, 11. — *infantibus liberis*] Duos liberos secum habebat (cf. 3, 1): Iuliam, anno proximo superiore natam (c. 54), et Gaium (cf. Sueton. Calig. 10), natum a. u. 765, tunc septennem. — *amicitiam ei renuntiabat*] Hoc spectavit Germanicus, ne limen obsideretur, ne pasceret oculos inimici, si quid sibi accideret; ne coniux et liberi essent in eius ditione; denique, ut e vicinia hominem abigeret. Et intellexit Piso, sive adiectum fuit, decederet provincia, sive non adiectum. Nam qui renuntiat amicitiam, interdicit domo; qui domo, et locis suae potestatis, ut Augustus Cornelio Gallo domo et suis provinciis interdixit; Sueton. Octav. 66. I. F. GRONOV. Cf. Ann. 6, 29: *morem fuisse maioribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo eumque finem gratiae ponere.* Efficacius etiam dicebant *inimicitias denuntiare*, ut Cic. Philipp. 5, § 19. Seneca Ep. 76, 1. De re cf. Sueton. Calig. 3: *Obtrectatoribus etiam, qualescumque et quantacumque de causa nactus esset, lenis adeo et innoxius, ut Pisoni decreta sua rescindenti, clientelas diu vexanti, non prius suscensere in animum induxerit, quam veneficiis quoque et devotionibus impugnari se comperisset, ac ne tunc quidem ultra progressus, quam ut et amicitiam ei more maiorum renuntiaret*

tiabat. addunt plerique iussum provincia decedere. nec Piso moratus ultra navis solvit, moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors Germanici Suriam aperuisset. (71) Caesar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi finis aderat, adsistentes amicos in hunc modum adloquitur: «si fato concederem, iustus mihi dolor etiam adversus deos esset, quod me parentibus liberis patriae intra iuventam praematuro exitu raperent. nunc scelere Pisonis et Plancinae interceptus ultimas preces pectoribus vestris relinquo: referatis patri ac fratri quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus miserrimam vitam pessima morte finierim. si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat, inlacrimabunt quondam florentem et tot bellorum superstitem muliebri fraude cecidisse. erit vobis locus querendi aput senatum, invocandi leges. non hoc praecipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu, sed quae voluerit meminisse, quae mandaverit exsequi. flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si me potius quam fortunam meam fovebatis. ostendite populo Romano divi Augusti neptem eandemque coniugem meam; numerate sex liberos. misericordia cum accusantibus erit, fingentibusque scelesta mandata aut non credent homines aut non ignoscent.» iuravere amici, dextram morientis contingentes, spiritum ante quam

1. *nec ipso maratus* M — 2. *quo* Rhenanus: *qui* M — *promptius* Wurmius. — 8. *fatri* M — 9. *accerbitatibus* M — 10. *propinquos* M — 12. *superstiten* M — 13. *quẹrendi* M — 14. *quaestu* M.

mandaretque domesticis ultionem, si quid sibi accideret. — *moderabaturque*] *que* h. l. commode capias adversative pro *sed*. Ern. Adversandi vis non inest in coniunctione, inest in ipsa verbi notione. Ritter. — *propius*] magis e propinquo, *μᾶλλον ἐγγύθεν*. — *Suriam aperuisset*] non alii praesidi, ut quidam rati sunt, sed: «si tutum sibimet ipsi in Syriam regressum concessisset.»

71. *parentibus*] Tiberio atque Antoniae, etiam tunc superstiti (cf. 3, 3); de qua sola quidem interpretatur Ernestius. — *intra iuventam*] *haud multum triginta annos egressum*, c. 73. — *scelere Pisonis et Plancinae interceptus*] Dio 57, 18: *ἀπέθανε δὲ* (Germanicus) *ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὑπό τε τοῦ Πείσωνος καὶ ὑπὸ τῆς Πλαγκίνης ἐπιβουλευθείς*. Ad vocem *interceptus*, abreptus, sublatus cf. 3, 12: *veneno interceptus*. — *patri*] adoptivo Tiberio. — *fratri*] item adoptivo, Druso: Claudium videlicet, utpote hominem stolidum atque nullius ponderis (3, 18), ad ultionem non memorat. — *quos invidia erga viventem movebat*] est illud Horatianum C. 3, 24, 31: *Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quaerimus invidi.* — *bellorum superstitem*] Eadem constructione Agric. 3: *pauci, ut ita dixerim, non modo aliorum, sed etiam nostri superstites.* — *divi Augusti neptem*] Cf. 1, 33. — *sex liberos*] Sunt 1) *Nero Caesar* † 784. Ann. 4, 59. 60. 5, 3. 4. 2) *Drusus Caesar* † 786. Ann. 4, 60. 6, 23. 24. Sueton. Calig. 7. 8. 3) Gaius Caesar Caligula. 4) Agrippina Claudii, mater Neronis. 5) Drusilla, *cui Caligula templa constituit ac pulvinaria*, Sen. Cons. ad Polyb. 36. Consecratae Pantheae nomen decrevit. 6) Iulia (Livilla Sueton. Calig. 7.) a. u. c. 794 a Claudio patruo Messalinae instinctu praetextu adulterii cum Seneca in exilium pulsa ac paulo post occisa. Dio 60, 8. Sueton. Claud. 29. — *cum accusantibus*] non, ut alias fieri assolet, cum reis. — *scelesta mandata*] Tiberii ac Liviae. Cf. c. 43.

72. *ferociam*] Cf. 1, 33: *Agrippina paulo commotior.* 3, 1: *violenta luctu.* 6, 25: *aequi impatiens, dominandi avida* — *credebatur*] ab amicis ita secretum hoc cum uxore

ultionem amissuros. (72) tum ad uxorem versus per memoriam sui, per communes liberos oravit, exueret ferociam, saevienti fortunae summitteret animum, neu regressa in urbem aemulatione potentiae validiores inritaret. haec palam et alia secreto, per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. neque multo post extinguitur, ingenti luctu provinciae et circumiacentium populorum. indoluere exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat. (73) funus sine imaginibus et pompa, per laudes ac memoriam virtutum eius celebre fuit. et erant qui formam aetatem genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum in quibus interiit, magni Alexandri fatis adaequarent. nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse: sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse, neque minus proeliatorem, etiamsi temeritas afuerit praepeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias servitio premere. quod si solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiae, quantum clementia, temperantia, ceteris bonis artibus praestitisset. corpus ante quam cremaretur nudatum in foro Antiochensium, qui

2. *exsueret* M — *saeulenti* M — *summitterit* M — 4. *ostender* M — 6. *et cũiacentium* M — 8. *uenerabiles* M — 13. *genere insigni* seclusit Nipperdey. — 16. *praepuditusque* M (*praepeditusque* margo) — 17. *seru||uitio* pr. M; *seri||uitio* corr. M — *praemere* M.

colloquium interpretantibus. — *metum ex Tiberio*] coniugi ac liberis imminentem. — *extinguitur*] a. d. VI. Idus Octobr. Certe ad hunc diem in Kalendario Antiatino (Inscr. Lat. III. n. 6445): *INFER. GERMANIC.* — *exterae nationes regesque*] Sueton. Calig. 5: *regum etiam regem et exercitatione venandi et convictu Megistanum abstinuisse, quod apud Parthos iustitii instar est.* — *visuque - - venerabilis*] Pulcherrima Germanici est effigies in Visconti *Iconogr. Rom.* Tab. XXIV. Tabula seq. exhibetur etiam Agrippina. — *adrogantiam effugerat*] Dio 57, 18 in pulchro Germanici elogio: *κάλλιστος μὲν τὸ σῶμα, ἄριστος καὶ τὴν ψυχὴν ἔφυ· παιδείᾳ τε ἅμα καὶ ῥώμῃ διέπρεπε· καὶ οὐδὲν οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἐπαχθές, οὐδὲ πρὸς τὸν Δροῦσον ἐπίφθονον, οὐδὲ πρὸς τὸν Τιβέριον ἐπαίτιον ἔπραττεν, ἀλλὰ συνελόντι εἰπεῖν ἐν ὀλίγοις τῶν πώποτε οὔτε ἐξήμαρτέ τι ἐς τὴν ὑπάρξασαν αὐτῷ τύχην, οὔτ' αὐτὸς ὑπ' ἐκείνης διεφθάρη.* Cf. Sueton. Calig. 3.

73. *sine imaginibus*] quae Romae asservabantur in atrio domus Germanici. — *locorum*] Antiochiae et Babylonis. Egregie autem sic interponitur membrum secundarium, rationem exponens, cur etiam facilius eam in comparationem inciderint homines; neque vero dicere poterat *propinquitatem etiam locorum - - adaequarent.* Mire tamen in his haeserunt Ursinus, Ernestius, ipseque Walther contortissima ratione verba *formam, aetatem, genus mortis* pro accusativis Graecis accipiens et ad v. *aequarent* supplens *Germanicum.* — *egressum*] Alexander vixit annos XXXII, menses VIII, Germanicus annos XXXIV. — *suorum insidiis*] Germanicum patris atque aviae, quae quidem vulgaris erat opinio. Quod autem ad Alexandrum attinet, haec verba spectant ad famam, qua huic quoque venenum datum esse ferebant, quamquam Plutarcho auctore (c. 77) *οἱ πλεῖστοι τὸν λόγον ὅλως οἴονται πεπλάσθαι τὸν περὶ τῆς φαρμακείας.* Contra Iustinus 12, 13 famam istam asserit. — *certis liberis*] legitimis; spurios habebat Alexander, ut Herculem ex Barsine. — *ad-*

locus sepulturae destinabatur, praetuleritne veneficii signa, parum constitit. nam ut quis misericordia in Germanicum et praesumpta suspicione aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

(74) Consultatum inde inter legatos quique alii senatorum aderant, quisnam Suriae praeficeretur. et ceteris modice nisis, inter Vibium Marsum et Cn. Sentium diu quaesitum; dein Marsus seniori et acrius tendenti Sentio concessit. isque infamem veneficiis ea in provincia et Plancinae percaram, nomine Martinam, in urbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque qui crimina et accusationem tamquam adversus receptos iam reos instruebant. (75) at Agrippina, quamquam defessa luctu et corpore aegro, omnium tamen quae ultionem morarentur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici et liberis, miserantibus cunctis quod femina nobilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio inter venerantes gratantisque aspici solita, tunc feralis reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia sui et infelici fecunditate fortunae totiens obnoxia.

Pisonem interim aput Coum insulam nuntius adsequitur excessisse Germanicum. quo intemperanter accepto caedit victimas, adit templa, neque ipse gaudium moderans et magis insolescente Plancina, quae luctum amissae sororis tum primum laeto cultu mutavit. (76) adfluebant

3. *interpretabantur* Beroaldus: *interpraetantur* M — 5. *modicensis* M (*modice nisis* margo) — 6. *CN.* M — 9. *accussationẽ* M.

secuturum] fuisse. Cf. c. 31 extr. — *sepulturae*] id est, cremando corpori; nam cineres Romae conditi: 3, 1 et 4. Ern. *Κενοτάφιον* ei postea ibi exstructum est: c. 83. — *veneficii signa*] Plinius N. H. 11, § 187: *Negatur cremari posse* (cor) *in iis, qui cardiaco morbo obierint; negatur et veneno interemptis. Certe exstat oratio Vitelli, qua reum Pisonem eius sceleris coarguit, hoc usus argumento palamque testatus non potuisse ob venenum cor Germanici Caesaris cremari: contra genere morbi defensus est Piso.* Adde Sueton. Calig. 1: *Ad componendum Orientis statum expulsus* (Germanicus), *cum Armeniae regem devicisset* (*dedisset* Lipsius), *Cappadociam in provinciae formam redegisset, annum aetatis agens quartum et trigesimum diutino morbo Antiochiae obiit, non sine veneni suspicione. Nam praeter livores, qui toto corpore erant, et spumas, quae per os fluebant, cremati quoque cor inter ossa incorruptum repertum est, cuius ea natura existimatur, ut tinctum veneno igne confici nequeat.* — *diversi*] Cf. c. 10: *diversi ordiuntur.* — *interpretabantur*] Saepe in codice exciderunt mediis in vocabulis syllabae, ut c. 62: *transtulat* pro *transtulerat.* c. 64: *reditus* pro *rediturus.* c. 83: *adseravit* pro *adseveravit.* Sic et hoc loco. Qui retinuerunt *interpretantur,* de scriptoribus statim post Germanici interitum viventibus explicant, non videntes talibus triplicem illum affectum, contrariae interpretationis causam, attribui vix potuisse a Tacito.

74. *Vibium Marsum*] consulem suffectum a. u. 770, id quod apparet ex fragmento fastorum consularium Antii effosso, ap. Henzen Inscrr. Latt. Vol. III, n. 6442: *C. Caelius L. Pomponius Flaccus. Suf. C. Vibius Marsus L. Voluseius Procul.* Cf. c. 79. 4, 56. 6, 47. 11, 10. — *Cn. Sentium*] Saturninum, consulem suffectum a. u. 756. Cf. c. 79. 81. 3, 7. — *Vitellio ac Veranio*] De Vitellio cf. 1, 70; de Veranio 2, 56; de utroque 3, 10. — *crimina et accusationem -- instruebant*] i. e. conquirebant omnia, quae ad crimina probanda atque accusationem instituendam erant idonea, velut litteras, indices, testes et similia. Paulus in Dig. 22, 4, 1: *Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest, et ideo tam testimonia quam personae instrumentorum loco habentur.* Cic. Verr. 4, 19, 41: *ad iudicium nondum se satis instruxerat.*

centuriones monebantque, prompta illi legionum studia: repeteret provinciam non iure ablatam et vacuam. igitur quid agendum consultanti M. Piso filius properandum in urbem censebat: nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones inbecillas aut inania famae pertimescenda. discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non poena; et ademptione provinciae satis factum inimicis. quod si regrederetur, obsistente Sentio civile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, aput quos recens imperatoris sui memoria et penitus infixus in Caesares amor praevaleret. (77) contra Domitius Celer, ex intima eius amicitia, disseruit, utendum eventu: Pisonem, non Sentium Suriae praepositum; huic fasces et ius praetoris, huic legiones datas. si quid hostile ingruat, quem iustius arma oppositurum, *quam* qui legati auctoritatem et propria mandata acceperit? relinquendum etiam rumoribus tempus quo senescant: plerumque innocentes recenti invidiae impares. at si teneat exercitum, augeat vires, multa quae provideri non possint fortuito in melius casura. «an festinamus cum Germanici cineribus adpellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinae ac vulgus imperitum primo rumore rapiant? est tibi Augustae conscientia, est Caesaris favor, sed in occulto; et perisse Germanicum nulli iactantius maerent quam qui maxime

2. *non*] *con* M — 12. *quem* M: *quam* Pichena. — *quam* Lipsius: om. M (*arma eo oppositurum, qui* Bezzenberger). Cf. var. lect. 1, 13. 6, 2. 14, 36. 16, 19. — 13. *man* || *mandata* M — 17. *primorū ore* M.

Plin. Epp. 10, 81 (85) 3: *ut longiorem diem ad instruendam causam darem.*

75. *gratantisque*] Amat hanc formam fere poëticam pro *gratulari* Tacitus. Vide 6, 21. 12, 7. 14, 8. Hist. 2, 29. — *feralis reliquias sinu ferret*] Cf. 3, 1: *feralem urnam tenens.* Propertius 1, 17, 12: *An poteris -- Ossaque nulla tuo nostra tenere sinu?* Inspice etiam Winckelmann *Monum. ant. ined.* n. 137. — *anxia sui*] quid sibi a Tiberio Liviaque impenderet. — *infelici fecunditate*] quia pro sex liberis patre defensore carentibus multiplicatos iam casus aversos, etiam mortem, timere debebat. — *Coum*] hodie *Stingo*, id est ἐς τὴν Κῶ. — *intemperanter accepto*] ad ipsum primum nuntium gaudio immoderato exsultans; sequentia autem *neque ipse gaudium moderans* significant eum etiam postea eodem in gaudio perstitisse; neque vero est ταυτολογία, ut videbatur Ernestio. — *luctum -- laeto cultu mutavit*] De luctu feminarum apud Romanos consule Lipsii Excursum M et Beckerum *Gallus* III, p. 284 sq., qui docent vestem lugubrem primis quidem temporibus pallam atratam, nigram fuisse, contra sub imperatoribus albam, ut testatur Plutarch. Quaestt. Rom. 26. Quod si hic mos veste alba lugendi iam tunc (a. 772) obtinebat, pro hac Plancina sumpsit amethystinam, hyacinthinam, galbinam, quos colores tunc divites feminae sectabantur. Praeterea ornatus auri, gemmarum, margaritarum significatur.

76. *adfluebant centuriones*] ex legionibus Syriacis, a Pisone dudum corrupti. Cf. c. 55. — *consultanti -- censebat*] i. q. suadebat. Cf. Cic. ad Famil. 9, 2, 4: *Tibi igitur hoc censeo: latendum tantisper ibidem.* (Eadem sententia supra § 2: *Tibi idem consilii do, quod mihimet ipsi: ut vitemus oculos hominum.)* 9, 6, 3: *quasi quicquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissemus.*

77. *ius praetoris*] Cf. c. 56. — *propria*] Pisoni soli et quidem secreto data ab ipso Tiberio; *persönliche.* — *rapiant*] Nolim proprie accipere *rapiant ad supplicium*, sed: «faciant, ut festinanter ac prope indicta causa condemneris vel ultimo supplicio afficiendus vel saltem in exilium pellendus.» — *Augustae conscientia*] te mandata sua exsecutum esse. Cf. c. 43. — *iactantius*] ita ut omnes eorum simulatum ac prope nimium maerorem animadvertant.

laetantur.» (78) haud magna mole Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur; missisque ad Tiberium epistulis incusat Germanicum luxus et superbiae; seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret, curam exercitus eadem fide qua tenuerit repetivisse. simul Domitium inpositum triremi vitare litorum oram praeterque insulas lato mari pergere in Suriam iubet. concurrentes desertores per manipulos conponit, armat lixas traiectisque in continentem navibus vexillum tironum in Suriam euntium intercipit, regulis Cilicum ut se auxiliis iuvarent scribit, haud ignavo ad ministeria belli iuvene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset. (79) igitur oram Lyciae ac Pamphyliae praelegentes, obviis navibus quae Agrippinam vehebant, utrimque infensi arma primo expediere; dein mutua formidine non ultra iurgium processum est, Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni Romam ad dicendam causam veniret. ille eludens respondit adfuturum, ubi praetor, qui de veneficiis quaereret, reo atque accusatoribus diem prodixisset.

Interim Domitius Laodiciam, urbem Syriae, adpulsus, cum hiberna sextae legionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam rebatur, a Pacuvio legato praevenitur. id Sentius Pisoni per litteras aperit monetque ne castra corruptoribus, ne provinciam bello temptet. quosque Germanici memores aut inimicis eius adversos cognoverat, contrahit,

5. *lato*] *alto* Lipsius. — 8. *ignouo* M (*ignauo* margo) — 9. *minesteria* pr. M — 12. *Vibius* Rhenanus: *uibimus* M; *Vibinus* Beroaldus. — *nũtiauit* M — 15. *prodixisset* M: *praedixisset* Beroaldus. — 16. *apulsus* (sic) M — 17. *legiones* pr. M.

78. *lato*] Censeo tolerari hoc posse ita, ut significet, «ubi ex insulis non posset conspici neque ab incolis Sentio praenuntiari eius reversio»: quamquam facilis sane est Lipsii coniectura *alto*. — *regulis Cilicum*] Videntur ii, qui post Philopatoris regis mortem (c. 42) aliquas Ciliciae partes sibi subiecerant.

79. *eludens*] Cf. c. 52. — *ubi praetor* cet.] Id vel numquam vel post multas demum moras interpositas factum iri sperabat Piso. Atque re vera non ad praetorem, sed ad consules et senatum res delata est (cf. 3, 10); et Tiberius *id Germanico super leges praestitit, quod in curia potius quam in foro, aput senatum quam aput iudices de morte eius anquirebatur* (3, 12). — *prodixisset*] Verbum hoc legitimum est in re iudiciali. Cf. Liv. 2, 61. ed. Alschefski. Exempla contra verbi *praedicere,* quae afferunt ex Ann. 2, 16 et 13, 36. Sueton. Claud. 8, omnia petita sunt ex re militari. — *Laodiciam*] Plures (XI) fuere Laodiciae; sed hic intelligitur, quae in promontorio aedificata non longe ab Orontis ostio et luco Daphnensi, quae *libera* Plinio N. H. 5, 20. (§ 79.) Ryck. — *sextae legionis*] Ferratae. Cf. Inscrr. Latt. n. 5598. — *Pacuvio legato*] Seneca Epist. 12, 8: *Pacuvius, qui Syriam usu suam fecit, -- nullo non se die extulit.* — *magnitudinem imperatoris*] Plerique explicant: «maiestatem principis, quae per arbitrarium, immo temerarium Pisonis inceptum periclitaretur, tantoque magis igitur obsistendum esse Pisonis audaciae.» Contra Freinshemius et Doederlein accipiunt de Germanico, maxime propter c. 72, ubi *magnitudo* Germanici itidem praedicatur, et 3, 12 ac 14, ubi sane *imperatoris* nomine Germanicus intelligitur, non Tiberius. Atque hoc praefero cum propter verba *quosque Germanici memores,* tum propter v. *magnitudinem.* Si de Tiberio intelligi voluisset, quidni dixisset *maiestatem principis*? Hoc igitur dicit Sentius: «dignitati virtutique Germanici deberi, ut ei quamvis mortuo fideles devotique maneant milites.» — *rem publicam armis peti*] conatum, quo Piso ne consulto quidem principe in provinciam denuo sese intrudere velit, non aliud esse quam bellum civile movere. Haec igitur post Ger-

magnitudinem imperatoris identidem ingerens et rem publicam armis peti; ducitque validam manum et proelio paratam. (80) nec Piso, quamquam coepta secus cadebant, omisit tutissima e praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celendris, occupat. nam admixtis desertoribus et tirone nuper intercepto suisque et Plancinae servitiis auxilia Cilicum, quae reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Caesarisque se legatum testabatur provincia, quam is dedisset, arceri non a legionibus (earum quippe accitu venire), sed a Sentio privatum odium falsis criminibus tegente. consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum, si iure ageretur, potiorem, si armis, non invalidum vidissent. tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto; nam cetera mari cinguntur. contra veterani ordinibus ac subsidiis instructi: hinc militum, inde locorum asperitas, sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia aut subitum *in* usum properata. ut venere in manus, non ultra dubitatum quam dum Romanae cohortes in aequum eniterentur: vertunt terga Cilices seque castello claudunt. (81) interim Piso classem haud procul opperientem adpugnare frustra temptavit; regressusque et pro muris modo semet adflictando, modo singulos nomine ciens, praemiis

3. *fecus* M (*secus* margo) — *tutissisima* M — 4. *Celendris* M: *Celenderis* Beroaldus. — 7. *provincia* Beroaldus: *prouinciam* M — 9. *aciae* M; *aciem* Doederlein coll. c. 16. — 14. *militum vis, inde* Muretus. — 15. *aut subitum in usum* Doederlein: *aut* (*ad* margo) *subitum usum* M; *ad subitum usum* Beroaldus; *aut ad subitum usum* Weissenborn. — *uenire* M. Vide ad c. 2. — 16. *enim terentur* (sic) M — 17. *scilices* (prima littera punctis notata) M — 18. *operientem* M.

manici laudes nostra ex ratione nova est sententia.

80. *Celendris*] Celendris sive Celenderis oppidum Ciliciae asperae prope Anemurium, hodie *Celindro*. Tribus syllabis hoc nomen exhibetur etiam a Pomponio Mela 1, 13. Sed *Κελένδερις* sive *Κελενδερίς* scribunt Strabo, Apollodorus, Iosephus, Ptolemaeus. Apud Plinium N. H. 5, § 92 est *regio Celenderitis cum oppido* et in nummo apud Pelerin. Asiae Tab. 73 *ΚΕΛΕΝΔΕΡΙΤων*. — *in numerum legionis*] Ex vexillo tironum illorum Romanorum, suis et Plancinae servitiis, auxiliis Cilicum unam quasi legionem sex milium circiter hominum composuit, inter quos tamen multi partim barbari, partim servi. Simile est illud Catilinae apud Sallust. Catil. 56: *brevi spatio legiones* (duas) *numero hominum expleverat*. — *ab ipsis parentem quondam appellatum*] Cf. c. 56: *eo usque corruptionis provectus est* (Piso), *ut sermone vulgi parens legionum haberetur*. — *nisi agrestia* cet.] prorsus ut Catilinarii illi (ibid.): *circiter pars quarta erat militaribus armis instructa; ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos aut lanceas, alii praeacutas sudes portabant*. — *in aequum eniterentur*] in eum collis locum, ubi iam aequis locis pugnare possent. Cf. 1, 68: *aequis locis aequi di*.

81. *adpugnare*] Perapte Tacitus hoc verbo ei, ut videtur, proprio usus est, ut significaret pugnam non reapse et serio commissam sed experiendi gratia tentatam. Cf. 4, 48. 15, 13. Ritter. Tentavit igitur Piso, an, dum Sentius occupatus esset in obsidendo castello, eius classe in ancoris stante potiri posset: cum hoc non procederet, Celendrim regressus est, ad quam ei aditus adhuc patebat, per portam puta a Sentianis aversam (etenim Strabo 14, p. 670: *Κελένδερις πόλις λιμένα ἔχουσα*). — *pro muris*] «Accipe de Pisone intra castellum ante muros, hoc est, ante muri loricam (vel inter pinnas) ita astante, ut super muros eminens cum adversariis colloqui posset, ut Hist. 3, 31: *velamenta et infulas pro muris ostentant:* coll. Ann. 2, 13. Alii Pisonem extra castellum progressum putant, coll. 14, 25: *proelium pro muris ausi erant;*

vocans, seditionem coeptabat, adeoque commoverat ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit. tum Sentius occanere cornua tubasque et peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissimum quemque succedere, alios tormentis hastas saxa et faces ingerere. tandem victa pertinacia Piso oravit uti traditis armis maneret in castello, dum Caesar, cui Syriam permitteret, consulitur. non receptae conditiones, nec aliut quam naves et tutum in urbem iter concessum est.

(82) At Romae, postquam Germanici valitudo percrebuit cunctaque ut ex longinquo aucta in deterius adferebantur, dolor, ira. et erumpebant questus. ideo nimirum in extremas terras relegatum, ideo Pisoni permissam provinciam; hoc egisse secretos Augustae cum Plancina sermones. vera prorsus de Druso seniores locutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia, neque ob aliut interceptos quam quia populum

1. *legionis uocans sextae* M. Monstrum lectionis a nullo ante nos memoratum ortum est ex temeraria repetitione praecedentis *vocans*. — 4. *et* delet Wesenberg ad Cic. Tusc. III. p. 19 n. coll. 4, 49: *saxa hastae ignes*. — 5. *pertinatia* M — *uti traditis* corr. M: *utiraditis* pr. M; *ut traditis* Nipperdey. — 8. *percrebuit* M h. l. et 12, 6. 15, 19. *percrebrui* 6, 20 et Hist. 2, 26. *crebrescere* 2, 39. 3, 60. Hist. 2, 67. 4, 12. — *cunctique* M — 9. *adferabantur* pr. M: *adferebant* corr. M — 10. *quaestus* pr. M.

id quod nec tuto neque commode ad invidiam faciendam fieri poterat a Pisone.» Walth. Est «in murorum margine», *vorn auf den Mauern*. Cf. 12, 29 et 15, 3: *pro ripa*. 14, 30: *pro litore*. Hist. 1, 36 et 2, 26 et Agr. 35: *pro vallo*. — *semet adflictando*] pectus plangens ceteroque gestu commovere spectantium animos tentans. Cf. Sall. Catil. 31: *mulieres adflictare sese, manus supplices ad caelum tendere*. — *praemiis vocans*] ad proditionem illiciens. — *occanere*] Solitum hoc in talibus. Sallust. Hist. 1 fr. 38. Gerl.: *iussu Metelli cornicines occanuerunt* (sic). De forma *occanere* cf. Ruddimann Gr. L. I, p. 246. — *peti aggerem*] Recte Freinshemius et Doederlein eodem modo accipiunt, quo 1, 65, ut sit terra, caespes struendo aggeri ad oppugnandum castellum, coll. Caes. B. G. 2, 20. B. Civ. 1, 42. Huius modi autem agger cum muro arcte coniungi debebat, quo oppugnatores hunc facile ascenderent; atque intra perbreve tempus muri parti ad expugnandum oppidum sufficienti talis agger exaequari poterat a multis simul caespitem petentibus. Veget. R. mil. 4, 15: *Agger ex terra lignisque extollitur contra murum, de quo tela iactantur*. Alii cum Ernestio *peti aggerem* explicant aggredi murum castelli, provocantes ad Verg. Aen. 10, 23: *Quin intra portas atque ipsis proelia miscent Aggeribus murorum*, ubi Servius: *abusive muros et munimenta omnia aggerem dicimus*. — *dum -- consulitur*] Ernestius more suo contendit requiri *consuleretur*. Recte Walther conferri iubet 13, 15: *quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur*. Cf. Heinrich ad Cic. pro Tullio 15.

82. *dolor, ira*] Eadem brevitate Hist. 2, 29: *Ut vero deformis et flens et praeter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor*. — *extremas terras*] imperii Romani. Cic. ad Q. Fr. 1, 1: *Non ignoro, quid sociis accidat in ultimis terris, cum audiverim in Italia querelas civium*. — *secretos -- sermones*] Cf. c. 43. — *de Druso*] Germanici patre. Suetonius Claud. 1: *Fuisse creditur* (Drusus) *non minus gloriosi quam civilis animi. -- nec dissimulasse umquam pristinum se rei publicae statum, quandoque posset, restituturum: unde existimo nonnullos tradere ausos suspectum eum Augusto revocatumque ex provincia et, quia cunctaretur, interceptum veneno. Quod equidem magis, ne praetermitterem, rettuli, quam quia verum aut veri simile putem*. — *sumpto iustitio*] Aliud exemplum talis iustitii post pacem Caudinam *sua sponte coepti* dat Livius 9, 7. idemque audita Romae Drusi morte factum luculenter exposuit Scriptor elegiae de eius morte v. 183: *Incerti clauduntque domos strepitantque per urbem. -- Iura silent mutaeque tacent sine vindice leges: Adspicitur toto purpura nulla Foro*. — *neque insignibus lugentium abstinerent*] Indicto enim iustitio mutabant etiam vestem. Lucan. 2, 18: *ferale per urbem Iu-*

Romanum aequo iure complecti reddita libertate agitaverint. hos vulgi sermones audita mors adeo incendit ut ante edictum magistratuum, ante senatus consultum sumpto iustitio desererentur fora, clauderentur domus. passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem; et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis maerebant. forte negotiatores, vivente adhuc Germanico Suria egressi, laetiora de valitudine eius attulere. statim credita, statim vulgata sunt. ut quisque obvius, quamvis leviter audita in alios atque illi in plures cumulata gaudio transferunt. cursant per urbem, moliuntur templorum fores. iuvat credulitatem nox et promptior inter tenebras adfirmatio. nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. (83) et populus quasi rursum ereptum acrius doluit. honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique: ut nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes curules sacerdotum Augustalium locis superque eas querceae coronae statuerentur; ludos circenses eburna effigies praeiret;

5. *merebant* M — 7. *ualitudine*||*ius* (littera *e* addita in margine) M — 9. *templores fores* M (*templorum fores* margo) — *iuuat* M: *iuvit* Lipsius; *iuverat* Ritter. — 10. *falsis* Beroaldus: *falsi* M — 13. *saltari* pr. M — 14. *austalium* (syllaba *gu* addita in margine) M.

stitium, latuit plebeio tectus amictu Omnis honos, nullos comitata est purpura fasces. Iuven. 3, 213: *Pallati proceres, differt vadimonia praetor.* Cf. et Seneca Ep. 18. Lips. Ceterum *neque insignibus* est pro *ne insignibus quidem*, ut 3, 17. 29. Germ. 6. — *illi*] hi alii. Liv. 24, 29: *Et mittentibus et missis ea laeta expeditio fuit. Nam et illis* (missis), *quod iam diu cupiebant, novandi res occasio data est, et hi* (mittentes) *sentinam quandam urbis rati exhaustam laetabantur.* — *moliuntur templorum fores*] Nam vesperi haec gesta aut nocte; et tum clausa templa. Sueton. Calig. 6 de ipsa hac re: *Romae quidem, cum ad primam famam valetudinis attonita et maesta civitas sequentes nuntios opperiretur et repente iam vesperi incertis auctoribus convaluisse tandem percrebuisset* (Germanicum), *passim cum luminibus et victimis in Capitolium concursum est ac paene revulsae templi fores, ne quid gestientes vota reddere moraretur.* Lips. — *iuuat -- nec obstitit*] Vide ad 1, 39. — *tempore ac spatio*] «temporis spatio»; *ἓν διὰ δυοῖν* maximopere adamarat Tacitus, ubi sententiam aliquanto efficaciorem reddere studebat. Cf. Hirtius B. G. 8, 31, 2: *dato spatio ac tempore.*

83. *acrius doluit*] Sueton. Calig. 6: *Ut demum fato functum* (Germanicum) *palam factum est, non solaciis ullis, non edictis inhiberi luctus publicus potuit duravitque etiam per festos Decembris mensis dies* (Saturnalia). — *honores -- reperti decretique*] Fragmenta senatus consulti de honoribus Germanico post mortem tribuendis, a Carolo Fea primum edita, a Borghesio correcta exhibuit Henzen Inscrr. Latt. vol. III, n. 5382. Cf. 5088 et 5433: *Tabula aenea quae fixa est Romae in Capitolio post tropaea Germanici in tribunali quae sunt ad aedem Fidei p. R.* — *Saliari carmine*] quod saltantes canebant Salii, Martis sacerdotes. Cf. Horat. Epp. 2, 1, 86. Dionys. Halic. 2, 70: *οὗτοι πάντες οἱ Σάλιοι χορευταί τινές εἰσι καὶ ὑμνηταὶ τῶν ἐνοπλίων θεῶν.* Cf. imprimis Plutarch. Num. 13. Huius rei evanidum superest vestigium in fragmentis senatus decreti: *canituR IN PALATIO.* Iam Augusti nomen Saliari carmini insertum est. Monum. Ancyr. Tab. II, 18: *nomenque meum inclusum est in Saliare carmen.* Cf. Dio 51, 20: *ἐς τοὺς ὕμνους αὐτὸν* (Augustum a. u. 725) *ἐξ ἴσου τοῖς θεοῖς ἐσγράφεσθαι προσκατεστήσαντο.* His autem exemplis M. Antoninus Philosophus mortuo filio Vero *iussit, ut nomen eius Saliari carmini insereretur.* Spartian. 21. — *sedes curules*] sellae inauratae in theatris, qui honos et Iulio Caesari contigerat (Dio 44, 6) et Marcello (Dio 53, 30). — *sacerdotum Augustalium*] in quod collegium receptus fuerat Germanicus quinquennio ante. Cf. 1, 54. — *querceae coronae*] *διάλιθοι καὶ διάχρυσοι*, teste Dione 44, 6, quales *OB. CIVIS. SERVATOS* (intra coronam querceam, nummus apud Eckhel D. N. VI, p. 121) datae erant Augusto, Dio 53, 16.

neve quis flamen aut augur in locum Germanici nisi gentis Iuliae crearetur. arcus additi Romae et aput ripam Rheni et in monte Suriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac mortem ob rem publicam obisse; sepulchrum Antiochiae, ubi crematus, tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat. statuarum locorumve in quis colerentur, haud facile quis numerum inierit. cum censeretur clipeus auro et magnitudine insignis inter auctores eloquentiae, adseveravit Tiberius solitum paremque ceteris

2. *adiditi* (tertia littera erasa) M — *amono* M (*Amano* margo) — 4. *epidaphene* M — *locum* M (*loco* margo) — 5. *coleretur* Beroaldus. — 6. *clipeos* M — 7. *adseveravit* Iac. Gronovius: *adserauit* pr. M; *adseruit* corr. M.

Valer. Max. 2, 8, 7: *Ceterum ad quercum pronae manus porriguntur, ubi ob cives servatos corona danda est, qua postes Augustae domus sempiterna gloria triumphant.* Ovid. Fast. 1, 614: *Augeat* (Iuppiter) *imperium nostri ducis, augeat annos, Protegat et vestras querna corona fores.* Cf. ibid. 4, 953. — *ludos circenses* cet.] qui honos diis habitus et qui divinos deinde honores meriti videbantur. Notae sunt in his ludis *tensae,* et eburneae et argenteae, quibus simulacra ad pulvinar vehebantur. Pompam eam describit Dionys. Halic. 7, 72. In reliquis decreti legitur: *SENATVI. PLACERE. VTI imAGINES. PONERENTVR.* — *flamen aut augur in locum Germanici*] Germanicus et augur erat et flamen Augusti. Cf. Inscr. Lat. n. 3064. Mommsen I. R. N. n. 2395: *Germanico Caesari Ti. f. divi Augusti n. divi Iuli pronepoti, auguri flam. Augustal. cos. II. imp. II. L. Mammius Maximus p. s.* Ei successit Drusus frater adoptivus. Cf. Inscr. Lat. n. 211. 652. — *arcus additi*] In decreti reliquiis memorantur adhuc *ALTER IANVS FIERET -- TERTIVS IANVS.* Sueton. Claud. 1: *Praeterea senatus inter alia complura marmoreum arcum cum tropaeis via Appia decrevit.* — *Amano*] Tauri montis brachio usque ad Euphratem porrecto, hodie *Lukan,* aliis *Areuna* s. *Monte di Scanderona.* Delegit senatus locum undique maxime conspicuum. — *tribunal*] *Trauerbühne,* suggestus editior, arcuatus, sine dubio cum inscriptione, quae *decreto patrum permissas provincias maiusque imperium* cet. (cap. 43) commemoraret. Similiter *tribunal* in honoribus funebribus est Inscrr. Lat. n. 4548: *P. AELIVS VENERIANVS HOC VAS DISOMVM SIBI ET FELICITATI SVAE* (uxori) *POSVIT ET TRIBVNAL EX PERMISSV PONTIF. PERFECIT.* et Grut. 725, 7: *HOS DECVRIONES FVNERE PVBLICO DE FORO E TRIBVNALI EFFERENDOS ET HIC HVMANDOS CENS.* «Ad significandam imperatoriam Germanici dignitatem; non simplex cumulus, qualem Ernestius putat, sed ad formam tribunalis castrensis exstructus.» Walth. — *Epidaphnae*] proprie *Δάφνη*, suburbium quasi Antiochiae ab hac quadraginta stadia distans, a quo Latini *Antiochiam liberam Epidaphnes,* Graeci *ἐπὶ Δάφνῃ, cognominabant* (Plin. N. H. 5, § 79), ut a circiter quindecim aliis Antiochiis distinguerent. Itaque non pugnat cum Tacito Sueton. Calig. 1, qui Antiochiae Germanicum obisse tradit. — *colerentur*] eius statuae libationibus. — *clipeus*] honorarius cum eius protome ex vetusto illo more Poenorum (teste enim Livio 25, 39 in parta praeda fuit clipeus argenteus pondo CXXXVIII cum imagine Barcini Hasdrubalis) et Romanorum iam inde ab Appio Claudio a. u. c. 259. Plin. N. H. 35, § 12 sqq. Supersunt talium clipeorum imagines in *Bronzi d'Ercolano* T. I, item in nummo Augusti a. u. c. 738. Eckhel VI, p. 103 collata p. 121, ubi *S. P. Q. R. CL. V. (clupeum virtutis)* eidem decernit. Adde Osann Syllog. Inscr. V, 1 p. 245. atque inspice Ciceronis effigiem tali clipeo inclusam apud Visconti *Iconogr. Rom.* Tab. XII. Cf. Gurlitt Archaeolog. Schr. p. 189 sqq. — *auctores eloquentiae*] exquisitius pro oratoribus illustribus. Sic c. 37 *Hortensii inter oratores sitam imaginem* memorat. Eloquentiae Germanici testis Ovidius Fast. 1, 21: *Quae sit enim culti facundia sensimus oris, Civica pro trepidis cum tulit arma reis.* Sueton. Calig. 3: *ingenium in utroque* (et Graeco et Latino) *eloquentiae doctrinaeque genere praecellens. -- Oravit causas etiam triumphalis atque inter cetera studiorum monumenta reliquit etiam comoedias Graecas.* Aratea, quae supersunt, utrum ei tribuenda sint, an Claudio Caesari, adhuc ambigitur. — *veteres*] ante Augusti aetatem, ita ut suppar esset Catoni, Gracchis, Hortensio, Ciceroni, Caesari. — *cuneum*] Perperam multi vertunt *Geschwader, escadron.* Equites autem per cuneos compositos esse, quis umquam audivit? Tu vero explica ex Vitruvio 5, 6:

dicaturum: neque enim eloquentiam fortuna discerni, et satis inlustre, si veteres inter scriptores haberetur. equester ordo cuneum Germanici appellavit qui iuniorum dicebatur, instituitque uti turmae Idibus Iuliis imaginem eius sequerentur. pleraque manent: quaedam statim omissa sunt, aut vetustas obliteravit.

(84) Ceterum recenti adhuc maestitia soror Germanici Livia, nupta Druso, duos virilis sexus simul enixa est. quod rarum laetumque etiam

2. *cumeum* M (*cuneum* margo) — 7. *uiriles* pr. M (*virile secus* Iac. Gronovius; sed cf. 1, 58. 2, 38).

cunei spectaculorum in theatro. Sueton. Domit. 4: *quingenas tesseras in singulos cuneos equestris ac senatorii ordinis pronuntiavit.* Est igitur sedilium ordo cuneatus, ut Ann. 16, 5: *cum a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant.* Tessera theatralis Inscr. Lat. n. 2539: *CAVea II. CVNeo III. GRADu VIII. CASINA. PLAVTI.* Cf. Henzen *Annali dell' Inst.* XX, p. 277 sqq. — *iuniorum*] equitum, qui nondum annum XLV aetatis attigissent; atque Germanicus iam anno XXXIV aetatis decesserat. Locum ita explicavit Marquardt *Hist. Eq. Ro.* p. 71: «Germanicus defunctis C. et L. Caesaribus princeps erat factus iuventutis (Ovid. ex Ponto 2, 5, 41); quem ut vivum in transvectione sollemni turmae omnes secutae erant, sic mortui imaginem universae sequebantur. Quae cum ita sint, in Taciti loco theatri cuneus intelligendus est; is enim unus locus erat, quo equester ordo cunctus conveniret, discimusque ex hoc loco XIV ordines in (duos) seniorum iuniorumque cuneos distinctos fuisse.» — *turmae*] sex, ut videtur. Cf. Inscrr. Latt. n. 131. 133. 3043. 6412. — *Idibus Iuliis*] in equitum travectione s. pompa sollemni, quotannis illo die habita. Aurelius Victor de viris illustr. c. 32: *Hic* (Q. Fabius Rullianus, censor a. u. 450) *primus instituit uti equites Romani Idibus Quintilibus ab aede Honoris equis insidentes in Capitolium transirent.* Cf. Liv. 9, 46. Trabeatos fuisse equites tradit Valerius Maximus 2, 2, 9. corona oleaginea ornatos Plinius N. H. 15, § 19. Sed fusius et ornatius rem exposuit Dionysius Halic. 6, 13: *Ταύτης ἐστὶ τῆς τῶν Διοσκούρων ἐπιφανείας ἐν Ῥώμῃ* (in pugna ad lacum Regillum) *πολλὰ σημεῖα, ὅ τε νεὼς ὁ τῶν Διοσκούρων ὃν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς κατεσκεύασεν ἡ πόλις* (cf. Liv. 2, 20 et 42), *ἔνθα ὤφθη τὰ εἴδωλα, θυσίαι τε πολυτελεῖς, ἃς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὁ δῆμος ἐπιτελεῖ διὰ τῶν μεγίστων ἱππέων ἐν μηνὶ Κυιντιλίῳ λεγομένῳ, ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, ἐν ᾗ κατώρθωσαν ἡμέρᾳ τόνδε τὸν πόλεμον, ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα ἡ μετὰ τὴν θυσίαν ἐπιτελουμένη πομπὴ τῶν ἐχόντων τὸν δημόσιον ἵππον, οἳ κατὰ φυλάς τε καὶ λόχους κεκοσμημένοι στοιχηδὸν ἐπὶ τῶν ἵππων ὀχούμενοι πορεύονται πάντες, ὡς ἐκ μάχης ἥκοντες, ἐστεφανωμένοι θαλλοῖς ἐλαίας καὶ πορφυρᾶς φοινικοπαρύφους ἀμπεχόμενοι τηβέννας, τὰς καλουμένας τραβέας, ἀρξάμενοι μὲν ἀπὸ ἱεροῦ τινὸς Ἄρεως ἔξω τῆς πόλεως ἱδρυμένου, διεξιόντες δὲ τήν τ' ἄλλην πόλιν διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ παρὰ τὸ τῶν Διοσκούρων ἱερὸν παρερχόμενοι, ἄνδρες ἔστιν ὅτε καὶ πεντακισχίλιοι, φέροντες ὅσα παρὰ τῶν ἡγεμόνων ἀριστεῖα ἔλαβον ἐν ταῖς μάχαις, καλὴ καὶ ἀξία τοῦ μεγέθους τῆς ἡγεμονίας ὄψις.* Cf. Marquardt Hist. Eq. Ro. p. 68 sq. — *imaginem*] Ita accipio, ut in illa transvectione equitum Germanici imago pro vexillo esset, quod sequerentur. Cf. 5, 4: *quorum imagines pro vexillo secuti essent, duces imperatoresque deligerent.* LIPS.

84. *Livia*] quam Suetonius ubique Livillam appellavit, ne confunderetur cum Livia Augusti. — *duos virilis sexus*] «Horum uni fuisse nomen Tiberio constat. Alterius appellatio ignota; Drusum vocat Tristanus *Comment. hist.* I, p. 171. Germanicum Harduinus ad Plin. Tom. I, p. 729, sed neuter ullo auctore rem probat. Infans hic quadriennio post a. u. c. 776. mortuus est. Ann. 4, 15. Infelicior alter vitam aliquamdiu protraxit, spretus a Tiberio, velut conceptus esset ex adulterio, cognita matris Liviae libidine. (Suet. Tib. 62. Dio 58, 23.) Heres tamen ex testamento aequis cum Caio Caligula partibus est relictus et consors imperii constitutus. Sueton. Tib. 76. Dio 59, 1. Verum hanc Tiberii voluntatem Caligula imperium adeptus mox senatus consulto evertit fratre patrueli imperio exuto; adoptavit eum tamen ac principem iuventutis dixit, sed mox quaesita causa (uti divinarat Tiberius: Ann. 6, 46) interfecit a. 790. Sueton. Calig. 15 et 23. Dio l. l. Philo Leg. ad Gaium p. 549. Inscr. Lat. n. 654: *TI. CAESAR DRVSI CAESARIS F. HIC SITVS*

modicis penatibus, tanto gaudio principem adfecit, ut non temperaverit quin iactaret aput patres nulli ante Romanorum eiusdem fastigii viro geminam stirpem editam. nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit, tamquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

(85) Eodem anno gravibus senatus decretis libido feminarum coërcita, cautumque ne quaestum corpore faceret cui avus aut pater aut maritus eques Romanus fuisset. nam Vistilia, praetoria familia genita, licentiam stupri aput aediles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum inpudicas in ipsa professione flagitii credebant. exactum et a Titidio Labeone, Vistiliae marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset. atque illo praetendente sexaginta dies ad consultandum datos necdum praeterisse, satis visum de Vistilia statuere; eaque in insulam Seriphon abdita est. actum et de sacris Aegy-

7. *questum* M — 11. *exactum* Vertranius: *exacta* M — *uistilie* M — 12. *omississet* M — 13. *satis* corr. M: *sitis* pr. M; *satius* Ritter. — 14. *eaquę* M.

EST in via Flaminia.» Eckhel D. N. VI, p. 207. — *modicis penatibus*] ῥητορικῶς pro familiis mediocris fortunae. — *temperaverit*] se non continuerit, ut 3, 67: *non temperante Tiberio quin premeret.*

85. *Vistilia, praetoria familia genita*] filia fortasse Sex. Vistilii praetorii (6, 9). — *aput aediles vulgaverat*] id est, professa erat quaestum meretricium, petens ut in meretricum album referretur. «Cui professioni consequens, ut iure cederet et dignitate matronali, etiam, ut opinor, ornamentis, censereturque inter togatas. Sueton. Tib. 35: *Feminae famosae, ut ad evitandas legum poenas iure et dignitate matronali exsolverentur, lenocinium profiteri coeperant; -- quas, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit.*» Lips. *Lenocinium* autem intellige et proprii corporis et ancillarum stupra. Pertinet huc locus Papiniani Digest. 48, 5, 10: *Mulier, quae evitandae poenae adulterii gratia lenocinium fecerit aut operas suas in scenam locaverit, adulterii accusari damnarique ex senatus consulto potest.* Apud aediles autem erat lupanarium popinarumque cura. — *exactum*] a praetore quaesitum. — *Titidio Labeone*] Plinius N. H. 35, § 20: *Parvis gloriabatur tabellis* (a se pictis) *exstinctus nuper in longa senecta Titidius Labeo praetorius, etiam proconsulatu provinciae Narbonensis functus, sed ea re inrisu et iam contumeliae erat.* — *ultionem legis*] accusationem ex lege Iulia de adulteriis. — *sexaginta dies*] Tot dies dati erant ea lege a die divortii marito ad accusandum. Papinianus in Digest. 48, 5, 11: *Sexaginta dies, qui marito utiles computantur, feriatis quoque diebus, si modo facultatem praesidis adeundi accusator habuit, numerari certum est.* — *in insulam Seriphon*] Conf. 4, 21: *Cassius Severus in saxo Seriphio consenuit.* Hodie vocatur *Serfino*, vel, ut alii aiunt, *Serfo, Serfanto.* De re cf. c. 50. — *abdita*] ex humana societate quasi expulsa. — *sacris Aegyptiis*] Intellige Isidis cultum inde a Sullae temporibus apud Romanos celebratum. Tibull. 1, 3, 23. Boettiger *Sabina* I, p. 232. Doed. Non tunc primum actum est. Nam et Agrippa, praefectus urbi ab Augusto, sacra Aegyptia repressit edicto, ne quis ea intra quingentos ab urbe passus exerceret, a. 733. Dio 54, 6. Sed de hoc Tiberiano edicto capiendus Seneca Ep. 108, 21: *His ego* (Sotionis praeceptis) *instinctus abstinere animalibus coepi et anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. -- Quaeris quomodo desierim? In Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat. Alienigena tum sacra movebantur, sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia.* Apparet eum intelligere etiam Iudaica sacra, qui abstinebant animalibus quibusdam, ut sue. Lips. De Isidis sacerdotibus a Tiberio in crucem actis, deae simulacro in Tiberim abiecto, templo destructo memorabilis est narratio apud Iosephum A. 18, 3, 4. Saevitiae autem huiusce causa erat, quod consciis sacerdotibus Mundus, eques Romanus, Anubin sese simulans, Paulinam, illustrem feminam, superstitione Isiaca deceptam, in illo templo stupraverat. — *ut quattuor milia* cet.] Iosephus l. l. § 5 Iudaeos expulsos esse narrat propter Fulviam, nobilem feminam, a

ptiis Iudaicisque pellendis, factumque patrum consultum ut quattuor milia libertini generis, ea superstitione infecta, quis idonea aetas, in insulam Sardiniam veherentur, coërcendis illic latrociniis et, si ob gravitatem caeli interissent, vile damnum; ceteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent.

(86) Post quae rettulit Caesar capiendam virginem in locum Occiae, quae septem et quinquaginta per annos summa sanctimonia Vestalibus sacris praesederat; egitque grates Fonteio Agrippae et Domitio Pollioni, quod offerendo filias de officio in rem publicam certarent. praelata est Pollionis filia, non ob aliut quam quod mater eius in eodem coniugio manebat; nam Agrippa discidio domum imminuerat. et Caesar quamvis posthabitam decies sestertii dote solatus est.

5. *exsuissent* M — 8. *Domitio* Lipsius: *comicio* M — 10. *polionis* h. l. M, quam scripturam unice veram censuit Lachmannus ad Lucret. p. 33. Sed duplici *l* hoc nomen scribitur in fastis Capitolinis triumph. a. 714 et in inscriptionibus regni Neapolitani omnibus (sexies et vicies).

Iudaeo quodam impostore misere deceptam atque exspoliatam: *Καὶ ὁ Τιβέριος (ἀποσημαίνει γὰρ πρὸς αὐτὸν φίλος ὢν Σατουρνῖνος τῆς Φουλβίας ἀνὴρ ἐπισκήψει τῆς γυναικός) κελεύει πᾶν τὸ Ἰουδαϊκὸν τῆς Ῥώμης ἀπελαθῆναι. Οἱ δὲ ὕπατοι τετρακισχιλίους ἀνθρώπων ἐξ αὐτῶν στρατολογήσαντες ἔπεμψαν εἰς Σαρδὼ τὴν νῆσον· πλείστους δὲ ἐκόλασαν μὴ θέλοντας στρατεύεσθαι διὰ φυλακὴν τῶν πατρίων νόμων.* Idem tradit Sueton. Tib. 36: *Iudaeorum iuventutem per speciem sacramenti in provincias gravioris caeli distribuit.* Aliam ut videtur, Iudaeorum persecutionem Seiani instigationibus tribuit Philo Leg. ad Gaium 24, quo sublato deceptum se vidisse Tiberium ideoque ad praesides etiam provinciarum scripsisse, ut Iudaeis parcerent. — *libertini generis*] Philo ibid. 23: *Πῶς ἀπεδέχετο* (Augustus) *τὴν πέραν τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ μεγάλην τῆς Ῥώμης ἀποτομήν, ἣν οὐκ ἠγνόει κατεχομένην καὶ οἰκουμένην πρὸς Ἰουδαίων; Ῥωμαῖοι δὲ ἦσαν οἱ πλείους ἀπελευθερωθέντες. Αἰχμάλωτοι γὰρ ἀχθέντες εἰς Ἰταλίαν ὑπὸ τῶν κτησαμένων ἠλευθερώθησαν, οὐδὲν τῶν πατρίων παραχαράξαι βιασθέντες.* — *coërcendis illic latrociniis*] Sallust. Hist. 2 fragm. 7 ed. Gerl.: (Sardi) *genus militum suetum a pueritia latrociniis.* — *ob gravitatem caeli*] Pausan. 10, 17, 11 de Sardinia: *ὁ δὲ ἀὴρ ὁ ἐνταῦθα θολερός τε ὡς ἐπίπαν ἐστὶ καὶ νοσώδης· αἴτιοι δὲ οἵ τε ἅλες οἱ πηγνύμενοι καὶ ὁ νότος βαρὺς καὶ βίαιος ἐγκείμενος· οἱ ἄνεμοί τε οἱ ἀπὸ τῆς ἄρκτου διὰ τὸ ὑψηλὸν τῶν ὀρῶν τῶν πρὸς τῆς Ἰταλίας κωλύονται πνέοντες θέρους ὥρᾳ τόν τε ἀέρα τὸν ταύτῃ καὶ τὴν γῆν ἀναψύχειν.* Pomponius Mela 2, 7: *fertilis* (Sardinia) *et soli quam caeli melioris, atque ut fecunda, ita paene pestilens.* — *vile damnum*] Stat. Theb. 1, 649: *iacturaque vilior orbis Mors hominum.*

86. *capiendam virginem*] verbum hac in re proprium. Cf. 15, 22: *defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.* Gellius N. A. 1, 12, 13: *Capi virgo propterea dici videtur, quia pontificis maximi manu prensa ab eo parente, in cuius potestate est, veluti bello capta abducitur* (in atrium Vestae). — *Ea verba* (quae pontificem maximum dicere oportet, cum virginem capit) *haec sunt: Sacerdotem Vestalem, quae sacra faciat, quae ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo Romano Quiritibus, uti quae optima lege fuit, ita te, Amata, cupio. — Amata inter capiendum a pontifice maximo appellatur, quoniam, quae prima capta est* (a Numa rege), *hoc fuisse nomen traditum est. — quae — praesederat*] quam Romae et Albae Longae virginem Vestalem maximam appellabant. Vide Inscr. Lat. nn. 2233—2237. — *septem et quinquaginta*] At lex definiebat ministerio virginum tantum annos triginta; spontanea igitur mansio Occiae. Lips. — *Fonteio Agrippae*] Cf. c. 30. — *in eodem coniugio manebat*] non, quod erat tum frequentissimum, divortio abierat a marito. — *domum imminuerat*] eius dignitati labes aliqua ex hoc discidio aspersa videbatur. — *decies sestertii dote*] Numerus hic in dote inter honestiores quasi legitimus et sollemnis. Iuven. 10, 335:

(87) Saevitiam annonae incusante plebe statuit frumento pretium quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea vocabulum adsumpsit, acerbeque increpuit eos qui divinas occupationes ipsumque dominum dixerant. unde angusta et lubrica oratio sub principe qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

(88) Reperio aput scriptores senatoresque eorundem temporum Adgandestrii, principis Chattorum, lectas in senatu litteras quibus mortem Arminii promittebat, si patrandae neci venenum mitteretur, responsumque esse non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci. qua gloria aequabat se Tiberius priscis

1. *praetium* M — 4. *adsumsit* M — 7. *senatoresque*] *senioresque* malebat Lipsius et Douza, cui coniecturae refragatur verbum *reperio.* — 9. *armenii* M; cf. 1, 55.

et ritu decies centena dabuntur Antiquo. Seneca Consol. ad Helv. 12: *Beatioresne istos putas, quorum pantomimae decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a senatu, tutore suo, in dotem aes grave acceperant?* Lips.

87. *Saevitiam*] caritatem, *gravitatem* (6, 13) intolerabilem. Similiter 11, 13: *saevitiam creditorum coërcuit.* Atque omnino hoc vocabulo crebro utitur Tacitus. — *statuit frumento pretium*] Cf. 15, 72. — *negotiatoribus*] Intellige frumentarios, ut Sueton. Octav. 42 *negotiantium,* ubi male Casaubonus quosvis negotiatores intelligebat, et infra 13, 51. — *parentis patriae*] Cf. 1, 72. Sueton. Tib. 26. Historicorum testimonium confirmant eius nummi omnes. Eckhel D. N. VI. p. 200. Obstinatus tamen Tiberii adulator Valerius Maximus 5, 5, 3 eum vocat *principem parentemque nostrum.* — *acerbeque increpuit eos qui* cet.] Sueton. Tib. 27: Dominus *appellatus a quodam denuntiavit ne se amplius contumeliae causa nominaret. Alium dicentem* sacras *eius* occupationes, *et rursum alium,* auctore eo senatum se adisse, *verba mutare et pro* auctore suasorem, *pro* sacris laboriosas *dicere coegit.* — *angusta et lubrica*] omni libertate carens et anceps, quia semper timere debebant, ne *dominum* offenderent.

88. *scriptores senatoresque*] qui scriptores iidem senatores erant atque ideo rem in senatu actam optime scire poterant. Nolim equidem de actis senatus intelligere, quae interdum a scribis publicis, interdum a senatore huic muneri destinato componebantur. Cf. 5, 4. 15, 74. — *Adgandestrii*] Vitiosum esse hoc nomen affirmat Iac. Grimm. Vide Müllenhoff in Annal. antiq. Germ. IX, p. 224. — *priscis imperatoribus*] C. Fabricio Luscino iterum consuli a. u. c. 476. — *qui venenum* cet.] Cf. Livii Epit. 13. Valer. Max. 6, 5, 1. — *regnum adfectans*] Cum Tacitus solus Arminii exitum tradat, utrum haec accusatio vera sit, an fictum ab eius inimicis crimen, nunc exputari nequit. Quod si degredi licet ab unico, quod superest, Taciti testimonio, optima sane Arminii defensio erit, ut dicamus, id ab eo ultimis suis inceptis unice spectatum esse, ut firmam ac perpetuam inter Germaniae populos concordiam stabiliret atque componeret turbas illas insanas, quae nationis vires adversus Romanos tam diu debilitarant; talem autem consensionem sine capite et principe obtineri non potuisse; quo principatu autem quis dignior fuisset quam ipse liberator Germaniae? — *proeliis ambiguus*] Cf. 2, 21: *equites* (Germanici et Arminii) *ambigue certavere.* — *bello non victus*] Lucilius lib. 26 apud Nonium p. 296 Gerl.: *ut Romanus populus victus vi et superatus proeliis saepe est multis, bello vero nunquam, in quo sunt omnia.* Opponuntur sibi *proelium* et *bellum* etiam 12, 39 et Germ. 30. — *caniturque adhuc*] De huiusmodi Germanorum cantibus popularibus Iulianus Misopog. p. 337 Spanh.: *Ἐθεασάμην τοι καὶ τοὺς ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον βαρβάρους ἄγρια μέλη λέξει πεποιημένα παραπλήσια τοῖς κρωγμοῖς τῶν τραχὺ βοώντων ὀρνίθων ἀσμενίζοντας, καὶ εὐφραινομένους ἐν τοῖς μέλεσιν.* Ceterum Grimm *Mythologie* ed. alt. p. 326 suspicatur a Tacito *Arminium* confusum esse cum heroë *Irmino,* quem divinis honoribus dignati sunt Germani. Sed res est prorsus incerta. — *Graecorum*] qui Augusti Tiberiique res composuere. Sic Dio quoque nihil de Arminii rebus gestis post Varianam cladem nec de morte eius tradit. — *haud perinde*] i. e. «ac par est»; multum infra dignitatem;

imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque. ceterum Arminius abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo regnum adfectans libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator hau dubie Germaniae et qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit, proeliis ambiguus, bello non victus. septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit, caniturque adhuc barbaras aput gentes, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus recentium incuriosi.

1. *pyrrum* M; sed cf. c. 63. — 2. *armenius* M — 4. *haudubie* M — 10. *FINIT LIBER .II.P.CORNELY* || *INCIPIT LIBER.III.FELICITER* M.

neutiquam vero «quam apud suos», id quod dici nihil attinebat, cum per se intelligeretur. Tacitus hoc significare voluisse videtur aequum futurum fuisse, ut a Romanis Arminius Pyrrho atque Hannibali saltem aequipararetur. — *celebris*] Eandem nominis masculini formam habemus 13, 47 et 14, 19. Exempla collegit Ruddimannus I, p. 14 et 164. — *dum vetera* cet.] Velleius Paterc. 2, 92: *naturaliter audita visis laudamus libentius et praesentia invidia, praeterita veneratione prosequimur et his nos obrui, illis instrui credimus.*

EXCURSUS AD CAP. III. ET IV.

VISCONTI ICONOGRAPHIE GRECQUE III. p. 305.

La captivité d'Artavasde et de sa famille ne fit pas tomber l'Arménie au pouvoir de Marc-Antoine. Les peuples de ce royaume surent défendre quelque temps leur indépendance, et mirent la couronne sur la tête d'Artaxias, fils aîné du roi prisonnier, et qui n'avait point partagé son sort. Mais les Arméniens, toujours inquiets et divisés en deux partis, dont l'un était sous l'influence des Romains, l'autre sous celle des Parthes, massacrèrent Artaxias, qui était l'ami de ces derniers, et demandèrent pour roi son frère Tigrane, qui était à Rome. Auguste le leur accorda, et le fit conduire en Arménie par Tibère son beau-fils, qui le couronna de sa main l'an 20 avant l'ère chrétienne.[1])

Le règne de Tigrane fut court, et la couronne ne resta pas long-temps sur la tête de ses enfans, que, suivant l'usage d'Orient, il avait attachés l'un à l'autre par les nœuds de l'hymen.[2]) Il est probable que le jeune Tigrane, fils et successeur du précédent, montrait du penchant pour les Parthes: Rome le détrôna, et donna la couronne à un autre Artavasde, vers l'an 6 avant la même ère. Tigrane, avec l'aide des Parthes, prit sa revanche quatre ans après, et se ressaisit du sceptre de l'Arménie. Ce fut alors que Caïus César, petit-fils et fils adoptif d'Auguste, passa dans l'Orient pour faire la guerre aux Parthes et soumettre l'Arménie. L'influence des Romains avait suscité à Tigrane de nouveaux ennemis parmi les peuples barbares qui environnaient ses états. Tigrane marcha contre eux; mais son expédition fut malheureuse, et il y perdit la vie un an environ avant l'ère chrétienne.[3])

Érato, son épouse et sa sœur, abdiqua une couronne qu'elle n'espérait pas pouvoir conserver; et alors Caïus donna pour roi aux Arméniens Ariobarzane, prince Mede qui tirait son origine des rois d'Arménie. Une mort prématurée enleva le nouveau roi; et son fils nommé Artavasde comme deux de ses prédécesseurs, ne put se maintenir sur le trône. Érato recouvra le sceptre; mais les Arméniens se lassèrent bientôt d'être gouvernés par une femme[4]): ils la firent descendre du trône, et voulurent y placer

---

1) Sueton. Tib. 9. 2) Ce morceau d'histoire est tiré de ce que dit Auguste luimême dans les tables d'Ancyre (Chishull *Antiq. Asiat.* p. 175 et 176), d'un passage de Tacite qui contient un grand nombre de détails indiqués fort succinctement (*Ann.* 2, 3 et 4), du livre 55, 11 de Dion, et d'un fragment du même livre, publié par M. l'abbé Morelli. Cette dernière autorité inconnue aux savants, qui ont traité cette partie de l'histoire ancienne, y a répandu un nouveau jour. 3) Dion *(Hist. Rom. Fragmenta ab Iac. Morellio edita.* Paris, 1800, fol. pag. 7 et 8, vel ed. Sturz III, p. 364.) dit clairement, que Tigrane mourut dans cette guerre: *Τιγράνου ἐκ πολέμου τινὸς βαρβαρικοῦ φθαρέντος.* 4) Cela résulte du passage de Tacite, *loco citato,* combiné avec le fragment de Dion.

Vononès, qu'Artabane III venait d'expulser du royaume des Parthes, vers l'an 5 de l'ère vulgaire.

La médaille de bronze gravée sous le nº 5 de la planche LVII et frappée sous Tigrane le jeune présente son portrait et celui d'Érato. Le roi est orné de la tiare arménique, et la légende *ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΙΓΡΑΝΗΣ* contient son nom et son titre [5]. La légende du revers désigne ***Érato, sœur du roi Tigrane***, *ΕΡΑΤΩ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ ΑΔΕΛΦΗ* [6], et le type présente son effigie.

Cette médaille singulière répand un nouveau jour sur les passages de Tacite et de Dion qui parlent d'une manière très concise des princes et des troubles de l'Arménie.

---

5) Une médaille presque semblable, mais moins conservée varie dans la légende qui environne l'effigie de Tigrane. On y lit *ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΕΓΑΣ ΝΕΟΣ ΤΙΓΡΑΝΗΣ*. Cette dernière épithète y a été ajoutée pour le distinguer de son père. 6) Le nom de sœur de Tigrane que prend la reine Érato explique le passage où Tacite, parlant de Tigrane leur père dit: *Nec Tigrani diuturnum imperium fuit neque liberis eius, quamquam sociatis more externo in matrimonium regnumque* (Ann. 2, 3).

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER TERTIUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Agrippina cum urna ferali magno planctu passim excipitur. 2. Funerum sollemnia. Primores urbis obvii. 3. Tiberius, Augusta et Antonia publico abstinent. 4. Maeror publicus. 5. Tiberius, parcus visus in honorando funere, 6. excusat se et populum erigit. 7. Iustitium omissum. Drusus ad Illyricos exercitus abit, 8. Piso ad Drusum; 9. inde Romam alacri animo. 10. Mox accusatur. Princeps causam ad senatum remittit. 11. Patroni reo quaesiti. 12. Tiberii oratio ad patres. 13. 14. Accusatorum criminationem reus male diluit. In eum iudices haud proni, populus offensissimus. 15. Plancina causam suam dissociat. Pisonis mors, 16. dubium an iussu, et ad Tiberium codicilli. 17. 18. Piso filius absolvitur, Plancina Augustae precibus condonatur. Sententias in Pisonem princeps mitigat. Adulatio impudens. 19. Drusus ovat. Vipsania moritur. 20. Tacfarinas bellum in Africa renovat. 21. Id Apronii severitate opprimitur. 22. Lepida suppositi partus, adulterii, veneficii accusata, 23. Tiberio perplexe agente damnatur. 24. Silanus exsilii veniam impetrat. 25. Lex Papia Poppaea. Delatores. 26. Excursus de legibus, quae initio paucae et simplices, paulatim primo, 27. dein in immensum auctae. 28. Earum correctio tentata. 29. Nero Germanici ad honores promotus Iuliam ducit, Drusi filiam. 30. Volusii et Sallustii mors et elogium. Aulae potentia infida.

31. Tiberius et Drusus coss. Irreverentia iuventutis notata. Viarum cura. 32. Tacfarinas turbat iterum. Lepidus Asiae proconsul. 33. Uxores a provinciis arcet Caecina. 34. Ei repugnat Valerius Messalinus adstipulante Druso. 35. Blaesus proconsul Africae. 36. 37. Abusus imaginum principalium repressus a Druso. 38. 39. Accusati repetundarum, maiestatis. Thraciae motum Vellaeus comprimit. 40. Gallia ducibus Floro et Sacroviro rebellat. 41. Andecavos coërcet Aviola, Turonos opprimit. 42. Florus sua manu cadit. Finis Treverici tumultus. 43. Aeduos turbat Sacrovir. 44. Romam percellit, non Tiberium. 45. 46. Silius Gallos fundit, cruppellarios caedit. Sacrovir sibi manum infert. 47. Tiberius simulat iter in Gallias. 48. Quirini mors honestata. 49—51. Lutorius accusatus defenditur a Lepido, et necatur in carcere. Senatus consultum de differenda poena.

52. Aediles de luxu coërcendo agunt. Senatus rem remittit ad principem. 53. 54. Hic medicinam a tempore sperandam pronuntiat. 55. Paulatim sponte mutati mores. 56. Tribunicia potestas petita Druso et 57 impetrata cum adulatione patrum. 58. Flamen dialis ambit provinciam. 59. Alii obsistunt. Drusi superbia notatur. 60—63. Imago libertatis. Asyla Graecarum civitatum senatus examinat et modum praescribit. 64. Augustae morbus. Tiberii in matrem non sincerus amor. 65. Tempora foeda adulatione infecta. 66—68. C. Silanus repetundarum et maiestatis postulatus a multis urgetur et a principe ipso, et damnatur. 69. Dolabellae adulationem reprimit Tiberius et sententias mitigat. 70. Cordus, Ennius, Capito rei. 71. Equestris Fortuna. Ius flaminium. 72. Basilica Pauli. Pompeii theatrum. 73. Tacfarinatis petitio impudens. 74. Blaesus eum adgreditur, fratrem eius capit, nec bellum conficit. 75. 76. Mors Salonini, Capitonis, Iuniae, cuius sollemne funus.

Haec triennio gesta, M. Valerio M. Aurelio, Tiberio imp. IV Druso Nerone II, C. Sulpicio D. Haterio coss.

(1) Nihil intermissa navigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam. illic paucos dies conponendo animo insumit, violenta luctu et nescia tolerandi. interim adventu eius audito intimus quisque amicorum et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod naviganti celerrimum fidissimumque adpulsu erat. atque ubi primum ex alto visa classis, complentur non modo portus et proxima maris, sed moenia ac tecta, quaque longissime prospectari poterat, maerentium turba et rogitantium inter se silentione an voce aliqua egredientem exciperent. neque satis constabat quid pro tempore foret, cum classis paulatim successit, non alacri, ut adsolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi defixit oculos, idem omnium gemitus; neque discerneres proximos alienos, virorum feminarumve planctus, nisi quod comitatum Agrippinae longo maerore fessum obvii et recentes in dolore anteibant. (2) miserat duas praetorias cohortes Caesar, addito ut magistratus Calabriae Apulique et Campani suprema erga memoriam filii

1. *Ab excessu diui augusti. Nihil* M — 4. *quique* Beroaldus: *cuique* M (*ut cuique -- st. fuerant* Wurmius.) — 7. *adpulsū* M (*adpulsu* margo) — 8. *classes* pr. M — 9. *mari* Muretus. — 17. *addita* M (*o* margo) — 18. *suprema* M.

1. *advehitur*] principio anni 773. Cf. c. 2. — *Calabriae*] quo nomine incolae antiqui complectebantur tractum, qui Graecis *Ἰαπυγία* et *Μεσσαπία*. Strabo 6 p. 277. — *contra*] ex adverso, e regione. Praepositionis positio eadem est quae 1, 60: *amnes inter.* — *conponendo animo*] Quintil. 12, 9, 20: *licet praecogitare multa et animum ad omnes casus componere.* — *violenta*] ut etiam ante maritum amissum fuerat *paulo commotior.* Cf. 1, 33. — *militares*] Cf. 14, 33: *omissis castellis praesidiisque militarium.* — *fidissimumque adpulsu*] dictum cum colore Vergiliano, ut subinde. Aen. 2, 23: *statio male fida carinis.* Ibid. 400: *litora cursu fida.* — *proxima maris*] id est, praeter portus reliquum litus, unde longinquior iam erat appellentis conspectus. Genetivus positus est ut Hist. 5, 16: *propiora fluminis.* Sallust. Iug. 48: *fluminis propinqua loca.* Minus recte alii explicant, proximam ipsius maris partem cymbis tunc esse occupatam, uti est sane Hist. 3, 42: *missis per proxima litorum Liburnicis.* — *quid*] Vide ad 1, 47. — *successit*] portum ingressa est. Sic Vergil. Aen. 5, 281: *navis -- velis subit ostia plenis.* Plin. Epp. 9, 26: *inglorius subit portum.* Ern. — *remigio*] i. e. remigibus. Cf. 14, 39: *naves in litore remigiumque in iis amiserat.* Vergil. Aen. 3, 471: *Remigium supplet, socios simul instruit armis.* — *duobus cum liberis*] cum Iulia in Lesbo insula anno superiore nata (2, 54) et Caligula, qui teste Suetonio Calig. 10 *comitatus est patrem et Syriaca expeditione.* — *feralem urnam*] Cf. 2, 75. — *defixit oculos*] in terram de more tristium. Verg. Aen. 6, 469: *Illa solo fixos oculos aversa tenebat.* Ern. Cf. 6, 68: *milite quasi ob metum defixo.* 13, 5: *ceteris pavore defixis.* Frustra Muretus et alii: «ita omnium oculos in se convertit, ut nemo usquam alio intueretur.» At vero hoc et per se intelligitur et inest in praecedenti exspectationis ac reverentiae significatione; atque ipsius Agrippinae summa maestitia erat exprimenda. — *recentes in dolore*] propter urnam ipsam iam primum conspectam in lamentationes prorumpebant. Bongarsius volebat *recens dolore.* Sed scriptor ad Herenn. 2, 7 item: *recentior in dolore.* Oberl. Verba *in dolore* iungenda sunt etiam cum verbo *anteibant.* — *anteibant*] gemitibus et planctibus.

2. *magistratus Calabriae*] municipales, duumviri iuri dicundo, aediles, similes.

sui munera fungerentur. igitur tribunorum centurionumque umeris cineres portabantur; praecedebant incompta signa, versi fasces; atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites pro opibus loci vestem odores aliaque funerum sollemnia cremabant. etiam quorum diversa oppida, tamen obvii et victimas atque aras dis manibus statuentes lacrimis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germanici, qui in urbe fuerant. consules M. Valerius et M. Aurelius (iam enim magistratum occeperant) et senatus ac magna pars populi viam complevere, disiecti et ut cuique libitum flentes; aberat quippe adulatio, gnaris omnibus

1. *munia* Ritter. — *fungerentur* Beroaldus: *fungentur* M — *umeris* pr. M: *humeris* corr. M — 2. *uesi* M (*uersi* margo) — 3. *plebis* M — 6. *Tarracinam* Beroaldus: *tarricinam* M — 8. *M. Aurelius* fasti consulares: *C. aurelius* M. Cf. Inscrr. Latt. vol. III (ed. Henzen) n. 7419 dβ.

— *munera fungerentur*] Tacitus ubi de officiis et laboribus loquitur in nominativo et accusativo plur. uti solet forma *munia*, formam *munera* usurpare de donis et tributis. Refragatur tamen huic distinctioni praeter hunc locum etiam Hist. 3, 13: *ceteris per militiae munera dispersis.* Verbum *fungi* cum accusativo plur. iunxit etiam 4, 38: *officia fungi*; multo tamen saepius cum ablativo numeri singularis, ut mox c. 3: *officio functum.* — *incompta signa*] praetoriarum illarum cohortium, nullo ornatu insignia et fulgentia. — *versi fasces*] Consol. ad Liv. 142: *Quos primum vidi fasces, in funere vidi, Et vidi versos indiciumque mali.* Intellige autem fasces ipsius Germanici, signum imperatoriae dignitatis. Etiam qui portabant Germanici videntur fuisse lictores, non designatores funeris (Horat. Epp. 1, 7, 6), ut ratus est Lipsius. — *trabeati*] Trabea quid ad luctum? Nihil. Immo contra utebantur ea diebus sollemnibus laetisque, ut Idibus Iuliis in transvectione equitum. (Vide ad 2, 83.) Credo igitur vestem hanc trabibus purpurae intextis (id enim trabea, Dionys. Hal. 6, 13) sumptam hic non doloris indicium sed ordinis, ad discriminandum, inquam, in coloniis equitem a plebe et splendorem funeri conciliandum: trabea enim propria equitum, unde *trabeata agmina* ipsi equites Statio Silv. 4, 2, 32. Lips. — *vestem*] pretiosam; intellige partim de veste stragula s. tapetibus, quibus sternebantur rogi, partim de hominum vestibus, ut Vergil. Aen. 6, 221 in funere Miseni: *Purpureasque super vestes, velamina nota, Coniciunt.* Silius 10, 569 in Pauli funere: *fulgentia pingui Murice suspirans inicit velamina et auro Intextam chlamydem.* Cf. Plutarch. Cato min. 11. Sueton. Iul. 84. — *odores*] thus, casiam, cinnamomum. Stat. Silv. 2, 6, 86 in funere pueri delicati: *odoriferos exhausit flamma Sabaeos Et Cilicum messes Phariaeque exempta volucri Cinnama.* — *funerum sollemnia*] Alibi defunctis et usto iam corpore nihilominus non aras tantum statuebant, sed struebant et accendebant rogos, quasi verum ibi funus et cadaver esset. Seneca ad Marc. 3 de Germanici patre: *Mater longo itinere reliquias Drusi sui prosecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi toties illum amitteret.* Lips. — *diversa*] longius distantia, ab illo itinere dissita. Cf. 2, 60. — *qui in urbe fuerant*] Cf. 2, 70 sq. — *consules M. Valerius et M. Aurelius*] In indice Dionis libri 57 plenius vocantur *M. Valerius M. f. Messala et M. Aurelius M. f. Cotta.* Alter eorum *Aurelius Cotta* dicitur infra c. 17. — *magistratum occeperant*] Cf. 6, 45. Saepius Livius itidem verbo *occipere* utitur de inito magistratu, velut 3, 18 et 55. 6, 5. 11, 17. — *disiecti*] non ordine aliquo, sed passim incedentes; manifesto autem hoc ad solum populum, non ad senatum refertur, qui sine dubio dignitatem suam tuebatur. — *aberat quippe adulatio*] sibi, non principi lugebant. — *laetam Tiberio* cet.] Dio 57, 18: *τοῦ δὲ δὴ Γερμανικοῦ τελευτήσαντος ὁ μὲν Τιβέριος καὶ ἡ Λιουία πάνυ ἥσθησαν, οἱ δὲ δὴ ἄλλοι πάντες δεινῶς ἐλυπήθησαν.*

3. *falsi*] Cf. 1, 7. — *Antoniam*] Plutarchus in vita Antonii c. 87: *Ἀπολειπομένων τῶν Ἀντωνίου καὶ Ὀκταουίας δυεῖν θυγατέρων τὴν μὲν Δομίτιος Ἀηνόβαρβος ἔλαβε, τὴν δὲ σωφροσύνῃ καὶ κάλλει περιβόητον Ἀντωνίαν Δροῦσος, ὁ Λιβίας υἱός, πρόγονος δὲ Καίσαρος· ἐκ τούτων ἐγένετο Γερμα-*

laetam Tiberio Germanici mortem male dissimulari. (3) Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius maiestate sua rati, si palam lamentarentur, an ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intellegerentur. matrem Antoniam non aput auctores rerum, non diurna actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam, cum super Agrippinam et Drusum et Claudium ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint, seu valitudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleravit. facilius crediderim Tiberio et Augustae, qui domo non excedebant, cohibitam, ut par maeror et matris exemplo avia quoque et patruus attineri viderentur. (4) dies quo reli-

3. *intellegerentur* Beroaldus: *intellegentur* M — 5. *ulli* pr. M — 8. *praeferre* Haase, ut *visu* sit dativus. — *Augustae* Kritz et Doederlein: *augusta* M. Cf. Wesenberg Emendatt. Ciceronis epistolarum p. 92 n. 2 (infra ad c. 20).

νικὸς καὶ Κλαύδιος. *Antonia minor* vocatur a Suetonio Claud. 1; in nummis apud Eckhel VI, p. 178 est *ANTONIA. AVGVSTA. SACERDOS. DIVI. AVGVSTI.* (Cf. Inscrr. Latt. n. 649 sq.) Etenim teste Dione 59, 3 a Caligula Augusta et sacerdos divi Augusti facta est. «Haec illa est Antonia Drusi, quam Plinius 7, § 80 ait nunquam exspuisse; illa, quam Valerius Max. 4, 3, 3 mire laudat a continentia et amore in coniugem.» Lips. — *auctores rerum*] historicos, ut c. 30 Sallustius *rerum Romanarum florentissimus auctor* dicitur. Cf. Germ. 28. Agr. 10. Spalding ad Quintil. 2, 15, 36. — *non diurna* cet.] *non in diurna* Wurm; at est species zeugmatis et *in* ex *apud* cogitando repetendum; nam notissimum est Tacitum, quaecumque est orationis forma, praepositiones non solere iterare. Halm. — *diurna actorum scriptura*] Iulius Caesar teste Suetonio Caes. c. 20 inito primo consulatu (a. u. 695) *primus omnium instituit ut tam senatus quam populi diurna acta confierent et publicarentur.* Sed senatus acta *(die Senatsprotokolle)* ne publicarentur, auctor fuit Augustus, Sueton. Octav. 36. Haec ab uno senatorum conficienda curavit Tiberius, Ann. 5, 4. Actis diurnis populi Romani *(Römische Staatszeitung)* quae etiam *diurna urbis acta* (13, 31) et *diurna populi Romani* (16, 22) a Tacito vocantur, praeter res rationesque populi, iudicia publica, comitia continebantur etiam aedificia (Ann. 13, 31), nativitates (Sueton. Tib. 5. Calig. 8), nuptiae (Iuven. 2, 136), divortia (Sueton. Calig. 36), dicta et facta hominum illustrium (Ann. 16, 22. Sueton. Octav. 64), alia. Cf. Le Clerc *Des journaux chez les Romains.* Paris 1838. Adolph Schmidt *Ueber das Staatszeitungswesen der Römer* in *Zeitschr. f. Geschichtsw.* I, p. 327 sqq. Complura ex actis diurnis excerpta Caelius communicat cum Cicerone in Epistolarum ad Familiares libro 8. Vestigia eorum reperiuntur usque ad Theodosium II. Duas vero actorum reliquias a Pighio et Dodwello editas, quae feruntur, subditicias esse nunc omnibus praeterquam Lieberkuehnio, qui nuper eas defendere conatus est, et Klotzio *Handb. d. lat. Lit. Gesch.* I, p. 133 sq. pro certo constat. Ceterum munus acta diurna componendi iniunctum fuisse videtur scribis publicis, quos magnum inde quaestum fecisse consentaneum est, cum non solum in urbe, verum etiam per omnes provincias a civibus Romanis domicilium ibi habentibus avide compararentur. Cf. 16, 22. — *perferre - non toleravit*] Graece dixeris φέρειν οὐκ ἔτλη, id est, non impetravit a se, ut perferret; sicut Plin. N. H. 26 § 3: *qui perpeti medicinam toleraverant.* Ovid. ex Ponto 1, 5, 18: *Mensque pati durum sustinet aegra nihil.* — *Tiberio et Augustae - - cohibitam*] Una ratio tuendi ablativum *Augusta* haec esset, ut vocibus *Tiberio et Augusta* idem denotari diceremus atque *Tiberii et Augustae exemplo*; sic enim ablativus *instrumenti* vim accepturus est: *durch Tiberius und Augusta.* Verum non modo exemplo, sed verbis et exhortatione usos esse Tiberium et Augustam ostendunt illa *ut par maeror - - viderentur.* Iam *cohiberi aliquo* pro *ab aliquo* dici Latine nequit, *cohiberi* autem *alicui* Taciti Latinitati bene convenit. Cf. Hist. 1, 11: *quae aliae procuratoribus cohibentur.* Ritter. De dativi subiectivi usu apud Tacitum vide ad 2, 50. — *ut par maeror*] videretur; minus recte Wopkens supplevit *esset.*

quiae tumulo Augusti inferebantur modo per silentium vastus, modo ploratibus inquies; plena urbis itinera, conlucentes per campum Martis faces, illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus concidisse rem publicam, nihil spei reliquum clamitabant, promptius apertiusque quam ut meminisse inperitantium crederes. nihil tamen Tiberium magis penetravit quam studia hominum accensa in Agrippinam, cum decus patriae, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen appellarent versique ad caelum ac deos integram illi subolem ac superstitem iniquorum precarentur. (5) fuere qui publici funeris pompam requirerent compararentque quae in Drusum, patrem Germanici, honora et magnifica Augustus fecisset. ipsum quippe asperrimo hiemis Ticinum usque progressum neque abscedentem a corpore simul urbem intravisse; circumfusas lecto Claudiorum Iuliorumque imagines; defletum in foro, laudatum pro rostris, cuncta a maioribus reperta, aut quae posteri invenerint, cumulata. at Germanico ne solitos quidem et cuicumque nobili

10. *compararent quaeque* M (*que quae* margo) — 13. *iuliorumque* M: *Liviorumque* Lipsius ac Muretus. — 14. *autq; posteri* M (*quae* margo) — 15. *aut* M (*At* margo).

4. *tumulo Augusti*] in campo Martio. Vide ad 1, 8. — *per silentium vastus*] Cf. Agr. 38: *vastum ubique silentium.* — *conlucentes -- faces*] Dixit ad morem priscum, quo ii, qui funus prosequebantur, etiam die, cereos manibus gestabant, candelas, funalia, faces. Donatus id obtinuisse eo censet, quia noctu olim cadavera solita efferri. Lips. — *miles cum armis*] Consol. ad Liviam 217: *Armataeque rogum celebrant de more cohortes; Et pedes exsequias reddit equesque duci.* — *sine insignibus*] sine toga praetexta, sine anulis, sine lato clavo, sine fascibus. — *per tribus*] Non accipiam cum Ernestio de populo universo sine ordine ullo permixto, sed, ut requirunt verba ipsa, per singulas XXXV tribus ordine disposito. — *solum Augusti sanguinem*] neptem avo dignam; nam Iuliae, alterius neptis impudicae, ab Augusto urbe depulsae (infra c. 24) nemo meminisse tunc volebat aut poterat. — *unicum antiquitatis specimen*] perfectissimum exemplar antiquae virtutis femineae apud Romanos, propter castitatem et fecunditatem insignem (1, 33. 41). Cic. p. Rabirio Postumo § 27: *P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiae.* — *iniquorum*] Cf. 4, 68: *gravis iniquis.* 16, 21: *iniquus Thraseae.* Cf. Cic. ad Fam. 11, 27, 7. pro Sulla § 54.

5. *funeris pompam*] magnificentiam alias in funeribus publicis adhiberi solitam. Liv. 2, 54: *monent, consulares fasces, praetextam curulemque sellam nihil aliud quam pompam funeris putent.* — *Ticinum*] media aetate *Papia,* hodie *Pavia.* Valerius Max. 5, 5, 3: *Tantum amorem princeps parensque noster* (Tiberius) *insitum animo fratris Drusi habuit, ut, cum Ticini, quo victor hostium ad complectendos parentes venerat, gravi illum et periculosa valetudine in Germania fluctuare cognosset, protinus inde metu attonitus erumperet.* — *Iuliorumque*] Drusum aiunt hunc in Iuliam familiam ne adoptione quidem venisse; nullum igitur in pompa funebri fuisse locum gentis Iuliae imaginibus. Levissimum vero id argumentum videtur. Nam in magnificis funeribus cumulabantur imagines familiarum aliquo adfinitatis gradu ad defunctum pertinentium. Sic infra c. 76 in Iuniae funere viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt. In Augusti funere (teste Dione 56, 34) *αἵ τε τῶν προπατόρων αὐτοῦ καὶ αἱ τῶν ἄλλων συγγενῶν τῶν τεθνηκότων (πλὴν τῆς τοῦ Καίσαρος, ὅτι ἐς τοὺς ἥρωας ἐσεγέγραπτο) αἵ τε τῶν ἄλλων Ῥωμαίων τῶν καὶ καθ' ὁτιοῦν πρωτευσάντων, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ῥωμύλου ἀρξάμεναι ἐφέροντο, καί τις καὶ τοῦ Πομπηίου τοῦ Μεγάλου εἰκὼν ὤφθη.* Iam Drusi mater uxor Augusti, ipse Drusus maritus Antoniae Octavia, sorore Augusti, natae etsi non origine gentili aut adoptione, adfinitate tamen et Liviae matrimonio particeps domus imperatoriae. Accedit, quod imaginum illarum pompa hic refertur inter honora et magnifica, quae Augustus in Drusum fecerit. Quod postponuntur Iulii,

debitos honores contigisse. sane corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum; sed tanto plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima fors negavisset. non fratrem, nisi unius diei via, non patruum saltem porta tenus obvium. ubi illa veterum instituta, praepositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina et laudationes, et lacrimas vel doloris imitamenta? (6) gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones, monuit edicto multos inlustrium Romanorum ob rem publicam obisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum. idque et sibi et cunctis egregium, si modus adiceretur. non enim eadem decora principibus viris et imperatori populo, quae modicis domibus aut civitatibus. convenisse recenti dolori luctum et ex maerore solacia; sed referendum iam animum ad firmitudinem, ut quondam divus Iulius amissa unica filia, ut divus Augustus ereptis nepotibus abstruserint tristitiam. nil opus vetustioribus exemplis, quotiens populus Romanus

1. *debitos* Beroaldus: *deditos* M — *itenerum* pr. M — 2. *terras* pr. M — 3. *quando* Muretus. — *fratrem* M: *fratres* Lipsius. — 5. *prępositam* M: *propositam* Muretus. — 13. *absterserint* Acidalius.

ea re significatur, praeter Claudiorum imagines, quae sine dubio ut propriae gentis Druso conveniebant, etiam Iuliorum honorem accessisse. Est gradatio in verbis. Ceterum infra 6, 8 item legimus: *Claudiae et Iuliae domus.* Walther. Adde Val. Max. 5, 5, 3: *fraternum iugum Claudiae prius, nunc etiam Iuliae gentis.* Cf. tamen etiam Sueton. Tib. 3: *Ex hac stirpe* (patricia gente Claudia) *Tiberius Nero* (et Drusus) *genus trahit, et quidem utrumque: paternum a Tiberio Nerone, maternum ab Appio Pulchro, qui ambo Appii Caeci filii fuerunt. Insertus est et Liviorum familiae, adoptato in eam materno avo.* — *quanto*] De omisso comparativo cf. 1, 57: *quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus.* 1, 68: *quanto inopina, tanto maiora.* 3, 46: *quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos, tanto magis inbelles.* 4, 48: *tanto infensius caesi, quanto -- incusabantur.* 6, 45. 12, 11. — *fratrem*] Drusum; vide ad 2, 71. — *praepositam toro*] in summo toro positam. Ad rem cf. de Augusti funere Dio 56, 34: *κλίνη ἦν ἔκ τε ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ πεποιημένη καὶ στρώμασιν ἁλουργοῖς διαχρύσοις κεκοσμημένη· καὶ ἐν αὐτῇ τὸ μὲν σῶμα κάτω που ἐν θήκῃ συνεκέκρυπτο· εἰκὼν δὲ δή τις αὐτοῦ κηρίνη ἐν ἐπινικίᾳ στολῇ ἐξεφαίνετο.* Similem posterioris aetatis ritum describit in Severi funere Herodianus 4, 3. — *carmina*] a choris publice canenda. Duebn. — *vel*] vel saltem. — *doloris imitamenta*] Sic de Claudii funere 13, 4: *peractis tristitiae imitamentis.* Gellius N. A. 6 (7), 5, 7: *Igitur Polus -- opplevit omnia non simulacris neque imitamentis, sed luctu atque lamentis veris et spirantibus.*

6. *ob rem publ. obisse*] Cf. 2, 83: *cum inscriptione rerum gestarum ac mortem ob rem p. obisse.* — *cunctis egregium*] id gratum atque honorificum esse debere omnibus sine ulla exceptione. — *modicis domibus*] quibus utique concessum sit luctui vel nimio indulgere; non item iis, qui probe meminissent se orbis terrarum imperium participare. Ennius apud Hieronymum in Epit. Nepotiani: *Plebs hocce regi antistat: in loco licet Lacrimare plebi, regi honeste non licet.* Eleg. de morte Drusi v. 347: *Non eadem vulgusque decent et culmina rerum.* — *ex maerore solacia*] ut fert natura humana: *Expletur* quippe *lacrimis egeriturque dolor.* Ovid. Trist. 4, 3, 38. — *divus Iulius* cet.] Seneca de Consolatione ad Marciam 14, 3: *C. Caesar, cum Britanniam peragraret* (a. u. c. 700) *nec Oceano continere felicitatem suam posset, audiit decessisse filiam publica secum fata ducentem. - - tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia et tam cito dolorem vicit quam omnia solebat.* Idem ibid. c. 15, 2: *Divus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Caesarum turba adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter, quam cuius iam res agebatur cuiusque maxime intererat de dis neminem queri.* Sueton. Aug. 65: *Aliquanto patientius* (Augustus) *mortem quam dedecora suorum tulit.* — *abstruserint*]

clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit. principes mortales, rem publicam aeternam esse. proin repeterent sollemnia, et quia ludorum Megalesium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent.

(7) Tum exuto iustitio reditum ad munia, et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis *spe* petendae e Pisone ultionis et crebro questu quod vagus interim per amoena Asiae atque Achaiae adroganti et subdola mora scelerum probationes subverteret. nam vulgatum erat missam, ut dixi, a Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam subita morte Brundisii extinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta. (8) at Piso praemisso in urbem filio, datisque mandatis per quae principem molliret, ad Drusum pergit; quem haud fratris interitu trucem quam remoto aemulo aequiorem sibi sperabat. Tiberius quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuvenem sueta erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quae iacerentur, praecipuum in dolore suum locum respondit, sed malle falsa et inania

2. *aeterna* pr. M — 3. *sollemniae et* M — 5. *exsuto* M — 6. *animis spe petendae* Freinshemius: *animis petendae* M — 7. *quaestu* M — 9. *a Cn.*] *A. C̃. Ñ.* M.

summa cum fortitudine vicerint atque represserint. Sic 15, 5: *metu abstruso.* — *funditus amissas nobiles familias*] Respicit gentem Fabiam et vulgarem famam sequitur, de qua Dionysius Halic. 9, 5, 22. A. Gellius 17, 21, 13: *Menenio Agrippa M. Horatio Pulvillo cos.* (a. u. 277) *bello Veiente apud fluvium Cremeram Fabii sex et trecenti patricii cum familiis suis universi ab hostibus circumventi perierunt.* — *ludorum Megalesium*] In Kalendario Praenestino Inscr. Lat. II. p. 388: Pridie Non. April. *LVDI M. D. M. I.* (Matri deum Magnae Idaeae) *MEGALENSIA VOCANTVR. QVOD EA DEA MEGALE APPELLATVR* cet. Cf. Ovid. Fast. 4, 179 sqq. — *suberat*] prope aderat, instabat, ut Cicero pro Mil. § 42: *cum dies comitiorum subesset.* Caesar B. G. 3, 27: *hiems suberat.*

7. *Drusus* cet.] Ex hoc loco patet Drusum non propter aliud ex Illyrico in urbem vocatum, quam ut Germanici fratris exsequias praesentia sua celebraret. Missus enim in Illyricum Drusus eodem fere tempore, quo Germanicus in Orientem solvit, autumno a. 770 (2, 44); fine autem anni 771 iterum Romae fuit (3, 2). Veri simile igitur Romam a Tiberio propter Germanici funus evocatum. Ryckius. — *erectis - animis*] intentis et exspectatione suspensis, ut saepe. Plin. Epp. 4, 9, 12: *inveni ita erectos animos senatus, ita recentes, ut priore actione incitati magis quam satiati viderentur.* Infra c. 11 eadem significatione est *adrecta omni civitate,* nisi ibi quoque mendum codicis *arecta* de Baiteri sententia in *erecta* corrigendum est. Cf. Hist. 4, 81: *erecta, quae adstabat, multitudine.* — *petendae - - ultionis*] Heinsius coniicit *petendae - - ultioni,* sed deinde corrigit se et vulgatam defendit aliis Taciti locis c. 9. 27. 41. quibus alia addi facile possent. (Vide ad 2, 59 et adde Sall. or. Philippi 3 et 10.) Ita intelligendum *causa.* Sed an dicimus *erecti sunt animi propter petendam ultionem?* Immo *in ultionem, ad petendam ultionem.* Liv. 21, 20: *erecti in exspectationem belli.* Cic. Philipp. 4, 5: *erecti ad libertatem recuperandam.* (Ann. 2, 71: *ad spem erectus.* Hist. 2, 74: *in spem erectus.)* Sed pro eo dicas tu quidem *libertati recuperandae,* stilo Taciti, non *propter libertatem recuperandam* Ceterum Freinshemii coniecturam veram puto. Sperabant Drusum ultionem sumpturum a Pisone: ecce ille abit ad exercitum. Ern. — *scelerum probationes subverteret*] longo temporis intervallo efficeret, ut difficilius semper fieret accusatoribus crimina sua probare, maxime, si alii quoque testes, ut Martina, quocumque modo, etiam veneno vel sicariorum ope amoverentur. — *ut dixi*] 2, 74. — *nodo crinium*] κορύμβῳ, qui cum acu discriminali figere-

nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. haec palam et vitato omni secreto; neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis iuventa senilibus tum artibus uteretur. (9) Piso Delmatico mari tramisso relictisque aput Anconam navibus per Picenum ac mox Flaminiam viam adsequitur legionem quae e Pannonia in urbem, dein praesidio Africae ducebatur; eaque res agitata rumoribus, ut in agmine atque itinere crebro se militibus ostentavisset. ab Narnia, vitandae suspicionis an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus auxit vulgi iras, quia navem tumulo Caesarum adpulerat dieque et ripa frequenti, magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere. fuit inter inritamenta invidiae domus foro imminens festa ornatu, conviviumque et epulae, et celebritate loci nihil occultum. (10) postera die Fulcinius Trio Pisonem aput consules postulavit. contra Vitellius ac Veranius ceterique Germanicum comitati tendebant, nullas esse partis Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes mandata Germanici perlaturos. ille dimissa eius

2. *ei* Lipsius: *et* M — 4. *delmatico* pr. M: *dalmatico* corr. M. Utraque forma et in codicibus et in inscriptionibus obtinet. — 6. *dein*] *inde* Wurmius. — 12. *festo* Lipsius. — 15. *accussatores* M — 16. *illa* M (*ille* margo).

tur, hac ipsa acu cavata condi poterat venenum. Boettiger *Sabina* I, p. 147. Tali acu (*βελόνῃ, ᾗ τὰς τρίχας ἀνεῖρεν*) venenata, non aspidis morsu, Cleopatram sese occidisse non nulli tradebant. Dio 51, 14.

8. *haud*] pro *non tam*, ut Liv. 26, 31: *non, quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quam quid isti pati debuerint.* Ann. 5, 6: *ne memoriam nostri per maerorem quam laeti retineatis.* — *facilis*] *offenherzig* Gutmann, *leicht sich hingebend* Bötticher; quae explicatio praestat. Cf. 6, 15: *Cassius facilitate saepius quam industria commendabatur.*

9. *Flaminiam viam*] quae a porta Flumentana per Umbriam Ariminum usque pertinebat. — *legionem, quae -- ducebatur*] nonam, *Hispanam*. Inscrr. Latt. n. 6049. — *praesidio Africae*] adversus Tacfarinatem. Cf. 4, 23. — *ut -- ostentavisset*] *Ut* non est *dass*, quomodo vulgo eam vocem convertunt, sed *wie, wie sehr*. Cf. Hist. 1, 79: *mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos.* Walther. — *Narnia*] hodie *Narni*. — *vitandae suspicionis*] Vide ad 2, 59 et 3, 7. — *Nare*] Vide 1, 70. — *tumulo Caesarum*] Vide ad 1, 8. Sueton. Aug. 100 de Mausoleo: *Id opus* (Augustus) *inter Flaminiam viam ripamque Tiberis sexto suo consulatu extruxerat circumiectasque silvas et ambulationes in usum populi iam tum publicarat.* — *dieque et ripa frequenti*] Sueton. Calig. 15: *medio ac frequenti die*; infra 4, 67: *celeberrimo fori, ἀγορᾶς πληθούσης*, circiter nostram horam decimam. Verba *et ripa* autem significant eam ripae partem, ubi plerumque frequentia hominum adesse solebat. — *alacres*] Reos enim quamvis insontes tamen maestos ac sordidatos incedere volebat mos Romanus. — *festa ornatu*] ob laetitiam domini redeuntis. Ornatum festum intelligit laurum et lucernas. Iuven. 6, 79: *Ornentur postes et grandi ianua lauro.* Arrian. Serm. Epict. 1, 19: *ἠξίωται δημαρχίας· πάντες οἱ ἀπαντῶντες συνήδονται, ἄλλος τοὺς ὀφθαλμοὺς καταφιλεῖ, ἄλλος τὸν τράχηλον, οἱ δοῦλοι τὰς χεῖρας. ἔρχεται εἰς οἶκον· εὑρίσκει λύχνους ἁπτομένους. ἀναβαίνει εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἐπιθύει.* Pacatus Paneg. Theodosii 37: *Quid ego referam portas virentibus sertis coronatas? quid aulaeis undantes plateas accensisque funalibus auctum diem?* Lips. — *conviviumque*] magnus convivarum numerus. Plin. N. H. 22, § 96: *familias nuper interemere* (fungi suilli) *et tota convivia.*

10. *Trio*] Cf. 2, 28: *celebre inter accusatores Trionis ingenium.* — *Vitellius*] De P. Vitellio vide 1, 70; eius exitum narrat 5, 8. — *Veranius*] Cf. 2, 56. — *rerum indices et testes*] Cf. 2, 74: *Vitellio ac Veranio ceterisque qui crimina et accusationem tamquam adversus receptos iam reos instruebant.* —

causae delatione, ut priorem vitam accusaret obtinuit, petitumque est a principe cognitionem exciperet. quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens: contra Tiberium spernendis rumoribus validum et conscientiae matris innexum esse; veraque aut in deterius credita iudice ab uno facilius discerni, odium et invidiam aput multos valere. haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. igitur paucis familiarium adhibitis minas accusantium et hinc preces audit integramque causam ad senatum remittit. (11) atque interim Drusus rediens Illyrico, quamquam patres censuissent ob receptum Maroboduum et res priore aestate gestas ut ovans iniret, prolato honore urbem intravit. post quae reo L. Arruntium, M. Vinicium, Asinium Gallum, Aeserninum Marcellum, Sex. Pompeium patronos petenti, iisque diversa excusantibus, M'. Lepidus et L. Piso et Livineius Regulus adfuere, arrecta omni civitate, quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo; satin cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius. haud alias intentior populus plus sibi in principem occultae vocis aut suspicacis silentii permisit. (12) die senatus Caesar orationem habuit meditato temperamento. patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adiutoremque Germanico

3. *patruum* (priore *u* puncto notata) M — 6. *moles* Rhenanus: *molis* M — 11. *L.* Nic. Faber: *T.* M — *M. Vinicium* Ryckius: *fulnicium* M (praenomen absorpsit littera finalis praecedentis nominis et nomine *uinicius* ex frequenti permutatione litterarum *i* et *l* in *ulnicius* corrupta litteram *f* addidit librarius ex prava *Fulcinii* recordatione c. 10); *T. Vinicium* lac. Gronovius; *L. Vinicium* (coll. Sueton. Octav. 64) Nipperdey. — 13. *M'.* Lipsius (ad 3, 35): *M.* M — *lepedus* M — *liueneius* M — *arecta* M. Fort. *erecta*; vide ad c. 7. — 15. *praemeret* (littera *a* punctis notata) M — *Tiberius* Pichena: *tiberius. ac p̄meret* (*an promeret* margo) M — *haud* Acidalius: *is* (*iis* margo; *his* Orellius) *haud* M — 17. *temperamento* Rhenanus: *temperamenta* M.

exciperet] in se reciperet. — *conscientiae matris*] Respice ad 2, 77 et 82. — *fama distraheretur*] Efficacius hoc aliquanto quam *rumoribus differre* 1, 4 et infra c. 12. — *hinc*] ab altera parte. — *integramque causam*] ab ipso non diiudicatam, nulloque indicio dato, utrum reum pro sonte haberet an insontem existimaret.

11. *patres censuissent*] Vide 2, 64. — *L. Arruntium*] illustrem illum virum, senatorem et consularem, Augusti iudicio dignum principatu (1, 13), cos. a. 759. Eius *sanctissimae artes* praedicantur 6, 7. — *M. Vinicium*] eundem fortasse, de quo Tacitus infra 6, 15: *Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familia erat, mitis ingenio et comptae facundiae.* — *Asinium Gallum*] Cf. 1, 13. — *Aeserninum Marcellum*] Asinii Pollionis nepotem (Sueton. Aug. 43). Cf. 11, 6 et 7. Seneca controv. IV. praef. p. 413: *Marcellus, quamvis puer, iam tantae indolis erat ut Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiae suae crederet, cum filium Asinium Gallum relinqueret magnum oratorem.* — *Sex. Pompeium*] consulem a. 767, quem amicum suum Valerius Max. 4, 7, 2 vocat *clarissimum ac disertissimum virum.* Idem 2, 6, 8 tradit, *facundissimum sermonem ore eius quasi e beato quodam eloquentiae fonte manasse.* Nec dissentit Ovidius, qui vitam illi suam fortunasque non uno loco refert acceptas. (Ex Ponto 4, 1. 4. 5. 15.) Cf. 1, 7. — *M'. Lepidus*] Idem videtur, quem Augustus (1, 13) *dixerat capacem sed aspernantem* (principatum). *Gravem et sapientem virum dicit* 4, 20. Cf. 4, 56. — *L. Piso*] frater haud dubie Cn. Pisonis rei. Cf. c. 12: *si quos propinquus sanguis patronos dedit.* Vid. var. lect. ad 2, 32. — *Livineius Regulus*] fortasse pater eius, quem motum senatu rettulit Tacitus. Vide 14, 17. — *fiducia reo*] Verg. Aen. 2, 75: *memoret, quae sit*

datum a se auctore senatu rebus aput Orientem administrandis. illic contumacia et certaminibus asperasset iuvenem exituque eius laetatus esset, an scelere extinxisset, integris animis diiudicandum. «nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit eiusdemque morte et luctu meo laetatus est, odero seponamque a domo mea et privatas inimicitias non vi principis ulciscar. sin facinus in cuiuscumque mortalium nece vindicandum detegitur, vos vero et liberos Germanici et nos parentes iustis solaciis adficite. simulque illud reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso, quaesita sint per ambitionem studia militum, armis repetita provincia, an falsa haec in maius vulgaverint accusatores; quorum ego nimiis studiis iure suscenseo. nam quo pertinuit nudare corpus et contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos tamquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista et scrutanda sunt? defleo equidem filium meum semperque deflebo; sed neque reum prohibeo quo minus cuncta proferat quibus innocentia eius sublevari aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit, vosque oro ne, quia dolori meo causa conexa est, obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. si quos propinquus sanguis aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia et cura valet, iuvate periclitantem. ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius quam in foro, aput senatum quam aput iudices de morte eius anquiritur. cetera pari modestia tractentur. nemo Drusi lacrimas, nemo maestitiam meam spectet, nec si qua in nos adversa finguntur.» (13) exim biduum crimi-

4. *exsuit* M — 5. *luctum eo* M (*luctu meo* margo) — 6. *non vi* Muretus: *noui* M — 10. *in*] *ĩ* ex correctione M — 24. *eximbiduum* pr. M: *exinbiduum* corr. M.

fiducia capto. — *cohiberet ac premeret*] Aeque ῥητορικῶς Plinius Paneg. 4: *parens noster privatas gratiarum actiones cohibet et comprimit.* — *haud alias*] et ad *intentior* et ad *plus sibi permisit* simul referendum. Duebn. — *suspicacis silentii*] quod ipsum offendere debebat Tiberium.

12. *meditato temperamento*] *voll überdachter Abgemessenheit* Gutmann, *plein de ménagemens étudiés* Burnouf. Cf. 11, 4. Hist. 1, 83. — *legatum*] in Hispania, ut apparet ex c. 13. — *adiutorem*] Liv. 6, 22: *M. Furio adiutor ex tribunis sorte L. Furius datus* Sueton. Tib. 63: *quae consulares -- per legatos et adiutores suos exsequenda curarent.* Iustin. 13, 6. — *integris animis*] neque suspicione odiove neque favore occupatis, *unbefangen.* — *non vi principis*] «Non utar potestate, quam princeps habet; sed noxas mihi illatas ut privatus ulciscar.» Sic 5, 5: *paratos ad ultionem vi principis impediri.* — *in maius vulgaverint*] Cf. c. 44: *in maius credita.* Hist. 1, 18. Ann. 13, 8: *in maius celebrata.* 15, 30: *cuncta in maius extollens.* — *contrectandum vulgi oculis*] Lactantius de Opif. Dei 1: *quae neque contrectari oculis neque tangi manu neque percipi sensibus possunt.* Audacius etiam Cicero Tusc. 3, § 33: *incitat ad conspiciendas totaque mente contrectandas varias voluptates.* Proprie Ovidius ex Ponto 2, 2, 59: *Vulneris id genus est quod, cum sanabile non sit, Non contrectari tutius esse putem.* — *in curia*] Videlicet populi studia metuebat Tiberius. Cf. 4, 6: *Iam primum* (a. u. 776) *publica negotia et privatorum maxima aput patres tractabantur.* — *in foro -- aput iudices*] Cf. 2, 79. — *cetera pari modestia tractentur*] «Cetera crimina, quae in Pisonem conferuntur, pariter atque aliorum civium similes causas, modeste (temperanter) ac sine ulla principalis fortunae arrogantia tractari volo.» — *adversa*] *nach-*

nibus obiciendis statuitur, utque sex dierum spatio interiecto reus per triduum defenderetur. tum Fulcinius vetera et inania orditur, ambitiose avareque habitam Hispaniam; quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret, neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. post quae Servaeus et Veranius et Vitellius consimili studio, et multa eloquentia Vitellius, obiecere odio Germanici et rerum novarum studio Pisonem vulgus militum per licentiam et sociorum iniurias eo usque conrupisse ut parens legionum a deterrimis appellaretur; contra in optimum quemque, maxime in comites et amicos Germanici saevisse; postremo ipsum devotionibus et veneno peremisse; sacra hinc et immolationes nefandas ipsius atque Plancinae, petitam armis rem publicam, utque reus agi posset, acie victum. (14) defensio in ceteris trepidavit. nam neque ambitionem militarem neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem infitiari poterat. solum veneni crimen visus est diluisse; quod ne accusatores quidem satis firmabant, in convivio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia et tot adstantium visu, ipso Germanico coram, id ausum. offerebatque familiam reus et ministros in tormenta flagitabat. sed iudices per diversa implacabiles erant, Caesar ob bellum provinciae inlatum, senatus numquam satis credito sine fraude Germanicum interisse. * *

5. *post quae* Baiterus: *Postq; (Postque)* M; *post quem* Rhenanus. Cf. var. lect. ad 2, 57 et 3, 33. — *Servaeus*] Litteras *eus* in rasura habet M — 6. *et* M: *sed* Rhenanus. — 13. *cuique* Rhenanus: *cui* M — 15. *cremen* pr. M — 18. *visus* malebant Pichena et Heinsius. — 21. *interisse* * * *scripsissent* Ferrettus: *interisse scripsissent* M.

theilig, ut 14, 11 et Hist. 2, 26: *adverso rumore.* Hist. 1, 73: *adversa fama.* Significat rumores de morte Germanico ex Tiberii arcanis mandatis illata, saltem laete accepta. Miro iudicio h. l. usus summus ille Gronovius volebat *diversa.*

13. *ambitiose - habitam*] scil. quaesivisse eum studia militum. — *Hispaniam*] ubi Piso Augusti legatus fuerat. — *Servaeus*] Cf. 2, 56. 6, 7: *Q. Servaeus, praetura functus et quondam Germanici comes.* — *Veranius et Vitellius*] Cf. 2, 74 et quae adnotavimus ad verba *veneficii signa* 2, 73. — *per licentiam et sociorum iniurias*] Cf. 2, 55. — *immolationes nefandas*] Plerique interpretantur de sacris magicis ac lege vetitis; sed hoc iam in v. *devotionibus.* Praestat igitur, ut opinor, de victimis post acceptam Germanici mortem caesis (2, 75) intelligere cum Freinshemio et Ryckio, quae *immolationes* rectissime *nefandae* appellari poterant. — *petitam armis rem p.*] cum, ut se in provinciam intruderet, Celendrim occupaverat, proeliumque cum Sentio commiserat: 2, 80. — *reus agi*] Cf. 14, 48. 15, 20.

14. *trepidavit*] fluctuavit atque invalida mansit. — *imperatorem*] Germanicum. — *crimen - - diluisse*] Sic iam Cicero (pro Sex. Roscio 15. pro Mil. 27) *diluere crimen.* Cf. 16, 24. — *super eum*] Locum consularem, sive ultimum medii lecti, occupasse videtur Germanicus, tum super eum ad sinistram Piso medium eiusdem lecti locum. Cf. Plutarch. Symposiac. 1. Qu. 3. Sallustii Fragm. Hist. 3, 43. Sidon. Apoll. Epp. 1, 11 cum Sirmondi adnotatione; Excursum meum ad Horat. Sat. 2, 8, 20 sqq. — *tot adstantium visu*] in oculis tot adstantium. — *ministros*] servos Germanici, qui tum ministeria mensae obissent. Ern. — *per diversa implacabiles*] Senatus ob longe aliam causam implacabilis erat quam princeps. — *scripsissent*] Quaedam hic verba perierunt, quibus indicabatur, quaenam scripta senatores ad causam cognoscendam vel accusatores ex-

scripsissent expostulantes; quod haud minus Tiberius quam Piso abnuere. simul populi ante curiam voces audiebantur: non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset. effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias ac divellebant, ni iussu principis protectae repositaeque forent. igitur inditus lecticae et a tribuno praetoriae cohortis deductus est, vario rumore, custos saluti an mortis exactor sequeretur. (15) eadem Plancinae invidia, maior gratia; eoque ambiguum habebatur quantum Caesari in eam liceret. atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, sociam se cuiuscumque fortunae et, si ita ferret, comitem exitii promittebat. ut secretis Augustae precibus veniam obtinuit, paulatim segregari a marito, dividere defensionem coepit. quod reus postquam sibi exitiabile intellegit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis durat mentem senatumque rursum ingreditur; redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa et saeva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est quam quod Tiberium sine miseratione, sine ira, obstinatum clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. relatus domum, tamquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit obsignatque et liberto tradit; tum solita curando corpori exsequitur. dein multam post noctem, egressa cubiculo uxore, operiri fores iussit; et coepta luce perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est.

(16) Audire me memini ex senioribus visum saepius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit; sed amicos eius dictitavisse

4. *divellebant* M: *devellebant* Ernestius. — *principiis* (altera i punctis notata) M — 6. *mortes* pr. M — 10. *auguste p̃cibus* M — 13. *redintegrataque accusatione* Ernestius. — *anfensas* M (*infensas* margo) — *uocis* M — 19. *cupiculo* pr. M — 20. *refertus* M (*repertus* margo).

postulassent. Duebn. Manca verba sic supplevit Freinshemius in Paraphrasi: «quidam etiam longius provehebantur, exhiberi recitarique epistolas, quas amici Pisonis ad ipsum scripsissent;» parum quidem probabiliter; potius intellexerim de Pisonis et Plancinae epistolis. — *effigiesque* cet.] ut solebat in damnatis. Iuven. 10, 58: *descendunt statuae restemque sequuntur.* Lips. — *traxerant in Gemonias*] ad Gemonias scalas in Aventino monte vel potius in crepidine Capitolii. Cf. 5, 9. 6, 25. Hist. 3, 74 et 85. Piranesi *Antichità romane* T. I. extr. — *ac divellebant*] Priusquam eas per Gemonias in Tiberim praecipitarent, rabie incitati inibi erant, ut eas comminuerent, *in Stücke schlugen.* — *custos saluti*] Cf. 2, 46: *paci firmator.* 1, 24: *rector iuveni.* — *mortis exactor*] Sic Livius 2, 5 de Bruto filios plecti iubente: *et qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit.* Ann. 11, 37: *denuntiat centurionibus et tribuno, qui aderat, exsequi caedem: ita imperatorem iubere. custos et exactor e libertis Euodus datus.*

15. *gratia*] apud Augustam. — *quantum Caesari in eam liceret*] Acerbe et cum quadam irrisione Tiberii haec dicta sunt, impotenti matris animo non facile obviam euntis; cf. 4, 57. 5, 1. Ritter. — *mediae*] ambiguae inter absolutionem et condemnationem, ita ut etiam tunc modo illam speraret, modo hanc metueret. — *et, si ita ferret*] Eadem verba leguntur Hist. 2, 44 pro plena locutione Sallustii Iug. 78: *uti fors tulit.* Liv. 3, 27: *si res ita tulisset.* — *secretis Augustae precibus veniam obtinuit*] Cf. c. 17. — *ne quo adfectu perrumperetur*] ne verbo vultuve invitus affectum qualemcunque proderet. — *solita curando corpori*] Lavat, ungitur, fricatur, abstergetur, cenat. Muret. — *perfosso iugulo*] In referendo Pisonis interitu admodum brevis est Dio 57, 18: *ὁ δὲ Πείσων ἐς τὸ βουλευτήριον ἐπὶ τῷ φόνῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου εἰσαχθεὶς ἀναβολήν τέ τινα ἐποιήσατο καὶ ἑαυ-*

litteras Tiberii et mandata in Germanicum contineri, ac destinatum promere aput patres principemque arguere, ni elusus a Seiano per vana promissa foret; nec illum sponte extinctum, verum inmisso percussore. quorum neutrum adseveraverim: neque tamen occulere debui narratum ab iis qui nostram ad iuventam duraverunt.

Caesar flexo in maestitiam ore, suam invidiam tali morte quaesitam aput senatum * * crebrisque interrogationibus exquirit qualem Piso diem supremum noctemque exegisset. atque illo pleraque sapienter, quaedam inconsultius respondente recitat codicillos a Pisone in hunc ferme modum compositos: «conspiratione inimicorum et invidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus est, deos immortales testor vixisse me, Caesar, cum fide adversum te neque alia in matrem tuam pietate; vosque oro, liberis meis consulatis, ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunae meae non est adiunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit, M. Piso repetere Syriam dehortatus est. atque utinam ego potius filio iuveni quam ille patri seni cessisset. eo inpensius precor ne meae pravitatis poenas innoxius luat. per quinque et quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus, quondam divo Augusto, parenti tuo, probatus et tibi amicus nec quicquam post haec rogaturus salutem infelicis filii rogo.» de Plancina nihil addidit. (17) post quae Tiberius adulescentem crimine civilis belli purgavit (patris

6. *maestitia more* M — 7. *senatum * * crebrisque* Boxhornius: *senatum crebrisque* M; *senatum, Marco Pisone coram, queritur, crebrisque* Ritterus; *senatum conquestus M. Pisonem vocari iubet in senatum crebrisque* Weissenborn. — 8. *illo*] *filio* Ryckius. — 13. *Cn.*] *C. N.* M — 19. *diuo* corr. M: *duo* pr. M — *amicos* pr. M.

τὸν κατεχρήσατο. Addit tamen, quae a Tacito non memorantur: *καὶ ἀφορμάς τινας φόνων ὁ Τιβέριος ἔσχε· διὰ γὰρ τὸν τοῦ Γερμανικοῦ θάνατον πολλοὶ ὡς καὶ ἐφησθέντες αὐτῷ ἀπώλοντο.*

16. *mandata in Germanicum*] Cf. Sueton. Tib. 52, qui locus tamen est corruptus. — *aput senatum * * crebrisque*] Ex nostra loci restitutione apparet, quis ille sit, unde exquirit Tiberius, qualem Piso diem supremum noctemque exegisset, apparet, quo referatur pronomen *illo*, quique Pisonis litteras principi attulerit. Quod iuvenis Piso pleraque sapienter, quaedam inconsultius interroganti Tiberio respondisse dicitur, priora pertinent ad ea, quae filius a patre honora de Tiberio prolata, altera ad illa, quae ab eodem cum aliqua eiusdem insectatione et invidia pronuntiata refert. Et Marcum quidem Pisonem tunc in senatu fuisse, liquet ex c. 17. Ritter. — *liberis meis consulatis*] Eam unam causam fuisse puto Pisoni, cur ne moriens quidem scelus Tiberii detexerit, quod metueret liberis suis. Muret. — *per collegium consulatus*] Consul fuit cum Tiberio a. 747. — *de Plancina nihil addidit*] neque quo eam sublevaret, quam iam oderat ut perfidam, quae in communi causa defensionem divisisset; neque ut premeret, cum sciret frustra fore, quidquid adversus eam diceretur, in tanta gratia Augustae. Muret.

17. *adulescentem*] Marcum Pisonem. — *nec potuisse*] ne potuisse quidem. Cf. 2, 82. — *cum pudore et flagitio*] *pudore*, quem ipse vocis flexu prodebat, *flagitio* apud senatores, qui hanc Plancinae defensionem ut principe indignam detestabantur. Hist. 4, 62: *cum rubore et infamia.* — *leges obtineant*] ut interfectores supremo supplicio afficiantur. — *proinde - - verteret*] Apud Tacitum inter formas *proinde* et *perinde* hoc obtinet discrimen, ut *perinde* simpliciter ponatur in rerum aequalium et similium comparatione, *proinde* cum quadam consecutionis potestate ita, ut causae vel rationis nexus aliquis appareat. Itaque

quippe iussa nec potuisse filium detrectare), simul nobilitatem domus, etiam ipsius quoquo modo meriti gravem casum miseratus. pro Plancina cum pudore et flagitio disseruit, matris preces obtendens, in quam optimi cuiusque secreti questus magis ardescebant. id ergo fas aviae, interfectricem nepotis aspicere, adloqui, eripere senatui. quod pro omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigisse. Vitellii et Veranii voce defletum Caesarem, ab imperatore et Augusta defensam Plancinam. proinde venena et artes tam feliciter expertas verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque aviam ac patruum sanguine miserrimae domus exsatiaret. biduum super hac imagine cognitionis absumptum, urgente Tiberio liberos Pisonis matrem uti tuerentur. et cum accusatores ac testes certatim perorarent respondente nullo, miseratio quam invidia augebatur. primus sententiam rogatus Aurelius Cotta cōs. (nam referente Caesare magistratus eo etiam munere fungebantur) nomen Pisonis radendum fastis censuit, partem bonorum publicandam, pars ut Cn. Pisoni filio concederetur isque praenomen mutaret; M. Piso exuta dignitate et accepto quinquagies sestertio in decem annos relegaretur, concessa Plancinae incolumitate ob preces Augustae. (18) multa ex ea sententia mitigata sunt a principe: ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriae fecisset, Iuli Antonii, qui domum Augusti violasset, manerent. et M. Pisonem ignominiae exemit

8. *proinde* Rhenanus: *perinde* M — 10. *hac* corr. M et Ryckius: *haec* pr. M — 14. *refente* M — Fort. *eradendum*; cf. c. 18: *fastis eximeretur*. 4, 42: *Merulam -- albo senatorio erasit.* — 16. *C. N.* M — 17. *exsuta* M — 18. *relegaretur* Lipsius: *religatur* pr. M; *relegatur* corr. M — 20. *Iuli* Lipsius: *iulii* M.

et hoc loco et 15, 27 contra codicem scribendum est *proinde*. Cf. 1, 11: *proinde -- non ad unum omnia deferrent.* 2, 65: *proinde tradito Cotye veniret.* Multo saepius librarius contrarium commisit errorem, ut *proinde* scriberet pro *perinde*, velut 4, 17 et 20. — *super hac imagine*] Praepositio *super* quoties a Tacito cum quarto casu construitur, aut *praeter* significat (3, 3), aut *ultra* (3, 74. Hist. 3, 48. 5, 1), aut locum designat (3, 14. 14, 4. 16, 35). Ubi vero idem valet quod *de*, semper cum ablativo iungitur, ut 2, 35. 4, 74. 6, 21. 11, 15. 12, 61. 14, 43. 15, 36. 52. Hist. 2, 63. — *miseratio quam invidia*] i. e. magis, potius, ut c. 32: *honori quam ignominiae.* — *Aurelius Cotta cōs.*] Cf. c. 2. — *eo-munere*] sententiam dicendi, quo non fungebantur, cum ipsi referebant. Sic ut alibi interdum significat veteris rei publicae immutationem; nam antea referebant consules, primi sententiam rogabantur consules designati (Sallust. Catil. 50), si erant, tum magistratus, post hos princeps senatus. — *partem bonorum*] dimidiam. Cf. 4, 20: *Sosia in exilium pellitur Asinii Galli sententia, qui partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur censuerat.* — *praenomen mutaret*] quia idem cum patre gerebat. «Quod et factum, nisi Dio mihi imponit, qui 59, 20 Lucium (non Gnaeum) Pisonem, Cn. Pisonis et Plancinae filium, praefuisse Africae sub Claudio tradidit. Lips. Putant eundem esse, qui L. Piso dicitur infra 4, 62. consulem a. 780. — *exuta dignitate*] senatoria. Cf. 11, 25: *ius exuendi ordinis.* Hist. 2, 86: *senatorium ordinem exuerat.* Sueton. Claud. 24: *senatoriam dignitatem recusantibus equestrem quoque ademit.* — *quinquagies*] plus igitur decies, quam ad equestrem ordinem requirebatur. Seneca Cons. ad Helv. 12, 4: *Eo temporum luxuria prolapsa est, ut maius viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium principum fuit.*

18. *Iuli Antonii, qui d. Aug. violasset*] Vide ad 1, 10. — *manerent*] M. Antonii quidem, utpote hostis iudicati, *totus consulatus est*

concessitque ei paterna bona, satis firmus, ut saepe memoravi, adversum pecuniam et tum pudore absolutae Plancinae placabilior. atque idem, cum Valerius Messalinus signum aureum in aede Martis Ultoris, Caecina Severus aram ultionis statuendam censuissent, prohibuit, ob externas ea victorias sacrari dictitans, domestica mala tristitia operienda. addiderat Messalinus Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob vindictam Germanici grates agendas omiseratque Claudii mentionem. et Messalinum quidem L. Asprenas senatu coram percunctatus est an prudens praeterisset; ac tum demum nomen Claudii adscriptum est. mihi, quanto plura recentium seu veterum revolvo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. quippe fama spe veneratione potius omnes destinabantur imperio quam quem futurum principem fortuna in occulto tenebat. (19) paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit Vitellio atque Veranio et Servaeo sacerdotia tribuendi. Fulcinio suffragium ad honores pollicitus monuit ne facundiam violentia praecipitaret. is finis fuit ulciscenda Germanici morte, non modo aput illos homines qui tum

1. Voc. *paterna* bis posuit M, sed alterum septem punctis notatum. — 2. *dum* M — *blancinae* pr. M — 4. *ultionis* Halmius: *ultioni* M; *Ultioni* Ruperti. — 5. *victorias* Rhenanus: *uictoria* M — 8. *aspernas* M — 9. *quanto quanto plura* M — 12. *oms* M — 14. *uaranio* M — 16. *fuit in ulciscenda* Halmius.

ex omni monimentorum memoria evulsus (Cic. Philipp. 13, § 26), sed postea eius nomen restitutum videtur atque superest in fastis Capitolinis consularibus a. 706. 716. triumphalibus a. 713.— *ut saepe memoravi*] velut 1, 75. 2, 48. — *Valerius Messalinus*] consul a. 751. In indice Dionis l. 55 vocatur *M. Οὐαλέριος, M. υἱός, Μεσσαλᾶς ἢ Μεσσαλῖνος*. Cf. 1, 8. 3, 34. — *signum*] Martis Ultoris ipsius, de cuius templo cf. 2, 64. — *Caecina Severus*] Cf. 1, 31. — *aram ultionis st.*] Erat ara statuenda ob ultionem perfectam; v. 1, 14: *ara adoptionis*. 4, 74: *ara clementiae, ara amicitiae*. Sueton. Calig. 8: *addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas OB AGRIPPINAE PVERPERIVM*. Halm. Ultionem deam Romanis, quibus vindictae numen Mars Ultor erat, addere voluisse Caecinam parum credibile est. — *domestica mala tristitia operienda*] scilicet, ne cum signum araque statueretur, novis vulgi sermonibus de Pisone etiam Tiberius differretur. — *L. Asprenas*] Cf. 1, 53. — *futurum principem*] post Caligulam interfectum stolidissimum hominem Claudium.

19. *senatui*] in tribuendis sacerdotiis itidem, ut in magistratibus ad speciem creandis, iam substituto populi comitiis. Hinc in Fastis sacerdotalibus apud Borghesium (*Memorie dell' Instituto di Corresp. archeol. Fasc.* III. p. 255.) sacerdotes dicuntur *EX S. C. COOPTATI*. Dio 53, 17 de Imperatoribus: *ἔκ τε τοῦ ἐν πάσαις ταῖς ἱερωσύναις ἱερῶσθαι καὶ προσέτι καὶ τοῖς ἄλλοις τὰς πλείους σφῶν διδόναι ἀρχιέρεών τέ τινα αὐτῶν, κἂν δύο, κἂν τρεῖς ἅμα ἄρχωσιν, εἶναι, πάντων αὐτοὶ καὶ τῶν ὁσίων καὶ τῶν ἱερῶν κυριεύουσιν*. Formulam servavit Act. Fr. Arv. Tab. XII: *Ti. Clavdivs Caesar Avgvstvs Germanicvs P. P. Fratribvs Arvalibvs collegis svis salvtem . . . In locvm L. Camilli M. F. Fvrii Fratrem Arvalem collegam vobis nomino . . .* Vide omnino Borghesium de his sacerdotum nominationibus l. l. doctissime disputantem. — *suffragium - - pollicitus*] Cf. 1, 81. — *ulciscenda morte*] Magis solitum foret *ulciscendae morti*, ut est apud Livium 2, 30: *is finis populationibus fuit*, ac saepius apud eundem. — *etiam*] omisso *sed*, ut Liv. 28, 39: *non modo nobis, ne posteris quidem* cet. et sic saepe apud Tacitum, velut 4, 35: *non modo libertas, etiam libido impunita*. 16, 29. Hist. 1, 29 et 83. 2, 27 et 76. 3, 3. Agric. 37. *Ἀντιθέσεως* scilicet vim sic etiam augeri interdum hac ellipsi ei videbatur. — *audita pro compertis*] Cic. ad Fam. 5, 5, 2: *Contra etiam esse aliquid abs te profectum ex multis audivi; nam comperisse me non*

agebant, etiam secutis temporibus vario rumore iactata. adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro conpertis habent, alii vera in contrarium vertunt, et gliscit utrumque posteritate. at Drusus urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiit. paucosque post dies Vipsania, mater eius, excessit, una omnium Agrippae liberorum miti obitu. nam ceteros manifestum ferro vel creditum est veneno aut fame extinctos.

(20) Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum a Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primum populationibus et ob pernicitatem inultis, dein vicos excindere, trahere graves praedas; postremo haud procul Pagyda flumine cohortem Romanam circumsedit. praeerat castello Decrius, impiger manu, exercitus militia et illam obsidionem flagitii ratus. is cohortatus milites ut copiam pugnae in aperto facerent, aciem pro castris instruit. primoque impetu pulsa cohorte promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos quod inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret: simul exceptat vulnera

2. *audire* M (*audita* margo); *alii quae quoquo modo audiere* Weissenborn. — 3. *contrariū* M: *contraria* edebatur ante Orellium. — *gliscii* pr. M — 5. *uipstania* (littera *t* punctis notata) M — 6. *mitti* M — 8. *priore aestate* pravum supplementum videtur Nipperdeio. — 9. *afria* M (*Aphrica* margo) — 10. *excincedere* (syllaba *ce* punctis notata) M — 15. *incodicis* M (*inconditis* margo) — 16. *romanis* pr. M — *exceptat* Iul. Held: *excepta* M.

audeo dicere, ne forte id ipsum verbum ponam, quod abs te aiunt falso in me solere conferri. — *urbe egressus*] Quaeras, quo haec egressio et reditio? Ad morem priscum, quo obtinuit ut qui e provinciis cum imperio redirent illud ipsum amitterent, simul intrassent urbem. Ideo Livius 26, 9: *Q. Fulvio ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decernit senatus.* Et magis ad lucem Taciti, quod Dio 53, 32 tradit, Augusto decretum perpetuum proconsulare imperium, ita ut nec si intra urbem venisset, minueretur neve necessarium esset ἀνανεοῦσθαι τὴν ἀρχήν, id est renovare sive repetere auspicia. Nam auspiciorum nomine etiam imperium hic cape. Sed cui rei Druso opus fuit repetito imperio? Ad ovationem. Nam qui triumphans ovansve urbem ingreditur, cum imperio id facit in illum diem: Drusus autem imperium amiserat ingressus urbem ob fratris sui mortem. Debuit ergo repetere, ut ovaret. Caelius ad Cic. Ep. 6: *neque enim stulte Appius, qui simul atque Dolabella accessit ad tribunal introierat in urbem triumphique postulationem abiecerat.* Ulpianus Dig. 1, 16, 16: *Proconsul portam Romae ingressus deponit imperium.* Lips. — *mox ovans introiit*] Ovationis diem novimus ex hoc titulo (Inscrr. Latt. Vol. III. ed. Henzen p. 283. n. 6443): *M. Valerius Messalla M. Aurelius* Cotta cos. *V. K. Iun. Drusus triumphavit ex Illyrico.* — *una omnium Agrippae l. miti obitu*] i. e. citra vim et ex fato. M. Agrippae tres uxores fuerunt. Prima Pomponia, Attici filia: ex ea genuit Vipsaniam, de qua hic (cf. 1, 12), Drusi matrem. Altera Marcella, Octaviae filia: ex ea quoque liberi, si Suetonio fides diserte id in Augusto (c. 63) tradenti, etsi nihil de iis postea reperias, et videatur ea proles non fuisse vitalis. Tertia uxor Iulia: ex ea nati Gaius et Lucius Caesares, Postumus Agrippa, Agrippina et Iulia. In his plerisque vera Taciti nota. Gaius enim et Lucius veneno crediti perisse (1, 3), Agrippina fame (6, 25), Postumus ferro (1, 6). Iuliam excipio, cuius mortem 4, 71 ita narrat ipse Tacitus ut ex natura videatur, ferri aut veneni nulla mentione. Lips.

20. *quem priore aestate p. a Camillo memoravi*] Immo ante triennium anno u. 770. Vide 2, 52. — *Pagyda*] fortasse hodie *Abeadh* in Constantina provincia. Duebn. — *flagitii ratus*] Nota hanc constructionem pro vulgari «flagitiosam, probrosam Romanis.» — *inconditis*] non iusta acie, impetu magis quam consilio pugnantibus. — *desertoribus*] qualis ipse erat Tacfarinas. — *exceptat vulnera*] Silius Italicus 9, 367: *dum vulnera*

et, quamquam transfosso oculo, adversum os in hostem intendit neque proelium omisit, donec desertus suis caderet. (21) quae postquam L. Apronio (nam Camillo successerat) comperta, magis dedecore suorum quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate et e vetere memoria facinore decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos fusti necat. tantumque severitate profectum ut vexillum veteranorum, non amplius quam *quin*genti numero, easdem Tacfarinatis copias praesidium cui Thala nomen adgressas fuderint. quo proelio Rufus Helvius, gregarius miles, servati civis decus rettulit donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Caesar addidit civicam coronam, quod non eam quoque Apronius iure proconsulis tribuisset, questus magis quam offensus. sed Tacfarinas perculsis Numidis et obsidia aspernantibus spargit bellum, ubi instaretur, cedens ac rursum in terga remeans. et dum ea ratio barbaro fuit, inritum fessumque Romanum impune ludificabatur: postquam deflexit ad maritimos locos inligatus*que* praeda stativis castris adhaerebat,

5. ***eusti*** (sic) M — 7. ***amplius quam quingenti*** Weissenborn: ***amplius quam*** || ***genti*** M; ***amplius quingenti*** vulgo. — 8. ***pro*** (per notam) ***filio*** M (***prelio*** margo) — ***gragarius*** M — 11. ***questus*** M — 15. ***inligatusque*** Waltherus: ***inligatus*** M; ***et inligatus*** Haase. Cf. var. lect. 3, 14. 4, 25. 6, 45. — ***adherebat*** M.

tergo Bellator timet Ausonius, per pectora saevas Exceptat mortes et leto dedecus arcet. — *desertus suis*] Quis praestiterit in codice non excidisse *a*, ut apud Livium 35, 30, 1 in *et a suis se desertos* nonnulli codices *a* omittunt (*ab se desertos* Liv. 26, 13, 19 *a suis desertum* Bell. Afr. 93)? Tacitus si ipse praepositionem non posuit, *suis* dativo casu scripsisse potest, quo is liberius utitur. Ann. 1, 1. 10. 15, 34. 50. 16, 18. WESENBERG. Vide ad 2, 50.

21. *L. Apronio*] Cf. 1, 56. In Tiberii nummo in Zeugitana cuso apud Eckhel D. N. IV, p. 139: *PERMISSV L. APRONI. PROCOS. III. C. SEX. POM. CELSO.* — *decumum quemque ignominiosae cohortis*] Sexaginta igitur necati sunt. — *sorte ductos f. necat*] In Sallust. Fr. inc. 96. Gerl. eadem verba leguntur *sorte ductos fusti necat*, quod ad Crassum referunt in unius cohortis decimatione. Polyb. 6, 37: *Τὸ δὲ τῆς ξυλοκοπίας ἐστὶ τοιοῦτον· λαβὼν ξύλον ὁ χιλίαρχος, τούτῳ τοῦ κατακριθέντος οἷον ἥψατο μόνον. Οὗ γενομένου πάντες οἱ τοῦ στρατοπέδου τύπτοντες τοῖς ξύλοις καὶ τοῖς λίθοις τοὺς μὲν πλείστους ἐν αὐτῇ τῇ στρατοπεδείᾳ καταβάλλουσι· τοῖς δ' ἐκπεσοῦσιν οὐδ' ὣς ὑπάρχει σωτηρία.* App. Claudius apud Liv. 5, 6: *Fustuarium meretur, qui signa relinquit aut praesidio decedit.* Cf. 14, 44. — *vexillum veteranorum*] Cf. 1, 17. — *Thala*] Situs urbis incertus. Oppidum magnum et opulentum vocat Sallustius Iug. 75. Non tamen ullum aliud eius vestigium apud posteriores scriptores repperit Morcellius in *Africae sacrae* cura eruditissima. — *civicam coronam*] Cf. 2, 83. 15, 12. Rufum inde cognomen *Civica* duxisse docet Borghesius ex inscriptione in Tiburis vicinia reperta (Murat. 476, 11): *M. Helvius M. f. Cam*(ilia tribu) *Rufus. Civica prim. pil. balneum municipibus et incolis dedit.* — *quod non -- iure proconsulis tribuisset*] Sueton. Tib. 32: *Corripuit consulares exercitibus praepositos, quod de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent, quasi non omnium tribuendorum ipsi ius haberent.* — *spargit bellum*] diversis locis vel diviso exercitu vel vagando gerit; modo huc, modo illuc transfert. Est fere poëticum. Cf. Burmannum ad Lucan. 3, 64 *(Bellaque Sardoas etiam sparguntur in urbes)* et ad Valer. Fl. 5, 488. — *inritum fessumque*] Non est *ἓν διὰ δυοῖν*, ut vult Rothius, nimius sane huius figurae amator; sed quia Romanorum aggressiones semper *inritae* reddebantur, ideo fatigabantur ac talis belli lassi fiebant. — *inligatus*] impeditus, onere detentus. — *adhaerebat*] Hoc imperfectum cum aeque pendeat a particula *postquam* atque perfectum *deflexit* (nam tunc ipsum, cum *adhaerebat*, et diutius quidem, pulsus est ab Apronio filio), necessario ea verba iungenda erant particula copulativa, ne lector apodosin ab *inligatus* inchoare putaret. — *Apronius Caesianus*] nunc patris legatus, postea inferioris Germaniae legatus pro

missu patris Apronius Caesianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quis velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit pellitque in deserta.

(22) At Romae Lepida, cui super Aemiliorum decus L. Sulla et Cn. Pompeius proavi erant, defertur simulavisse partum ex P. Quirinio, divite atque orbo. adiciebantur adulteria, venena, quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris, defendente ream Manio Lepido fratre. Quirinius post dictum repudium adhuc infensus quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. haud facile quis dispexerit illa in cognitione mentem principis: adeo vertit ac miscuit irae et clementiae signa. deprecatus primo senatum ne maiestatis crimina tractarentur, mox M. Servilium e consularibus aliosque testes inlexit ad proferenda quae velut reicere voluerat. idemque servos Lepidae, cum militari custodia haberentur, transtulit ad consules neque per tormenta interrogari passus est

1. *acpronius* M — 2. *aduersā* M — 4. *emiliorum* M — 5. *C. N.* M — *Quirino* et mox *Quirinus* Ryckius; sed vide ad 2, 30. — 6. *adiecebantur* M — 7. *chaldeos* M — 10. *de-p̄catus* M — 12. *profenda* M (*proferenda* margo) — 13. *reicere* M: *reticere* Beroaldus; *reticeri* Acidalius; *nescire* Nipperdey. — *lapidae* M.

praetore 4, 73. 6, 30. 11, 19. consul a. 792. — *legionum*] Inde ab huius anni initio usque ad a. 777 duae legiones in Africa erant, praeter tertiam Augustam (2, 52) nona Hispana. Cf. c. 9. 4, 5. 23.

22. *At Romae Lepida* cet.] Sueton. Tib. 49: *Procedente mox tempore etiam ad rapinas convertit animum* (Tiberius). *Satis constat -- condemnatam et generosissimam feminam Lepidam in gratiam Quirini consularis praedivitis et orbi, qui dimissam eam e matrimonio post vigesimum annum veneni olim in se comparati arguebat.* — *L. Sulla et Cn. Pompeius proavi*] Hoc ita demonstrat Norisius (ad Cenotaph. Pis. p. 257): «P. Cornelius Faustus Sulla L. Sullae dictatoris filius Pompeiam Cn. Pompeii Magni filiam in matrimonio habuit ex Script. de bello Afr. c. 95: *Fausto a P. Sitio* (Caesariano) *in proelio interfecto Pompeiae cum Fausti liberis Caesar incolumitatem suaque omnia concessit.* Ex Fausto et Pompeia nata Cornelia Q. Aemilio Lepido nupsit, ex quibus orta Aemilia Lepida, L. Sullae et Pompeii proneptis.» Cf. 2, 30. 3, 48. — *quaesitumque -- in domum Caesaris*] quod semper capitale. (Cf. 12, 22. 16, 30—33.) *Cui autem opus est perscrutari super Caesaris salute, nisi a quo aliquid adversus illam cogitatur vel optatur, aut post illam speratur et sustinetur? Non enim ea mente de caris consulitur, qua de dominis,* ait apposite ad hanc rem Tertull. Apol. 35. Lips. Minitatur crucem Paulus L. 5. Sent. Tit. 21 *servis, qui de domini salute consuluerint mathematicos.* — *per Chaldaeos*] Cicero de Divinat. 1, § 2: *Chaldaei, non ex artis sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum scientiam putantur effecisse, ut praedici posset, quid cuique eventurum et quo quisque fato natus esset.* Cf. 2, 27. — *M'. Lepido*] consule a. 764. (Inscrr. Latt. n. 2489. 4263.) Cf. c. 11. — *dictum repudium*] Frequentius usurpant *mittere repudium.* — *vertit -- signa*] modo iram, modo clementiam monstrabat. — *M. Servilium*] Cf. 2, 48. — *quae velut reicere voluerat*] Cum senatum deprecatus esset Tiberius, ne maiestatis crimina tractarentur, testes tamen inlexit ad delicta ea proferenda, quorum cognitionem velut reicere voluerat. Pichena. — *militari custodia*] in carcere castrorum praetoriorum. Frequentissima haec custodia et Romae et in provinciis, eiusque modus, ut is, qui in noxa esset, catenam manui dextrae alligatam haberet, quae eadem militis sinistram vinciret custodiae eius praefecti. Seneca Epist. 5, 7: *eadem catena et custodiam* (captivum) *et militem copulat.* Cf. de Tranq. an. 10, 3. Athen. 5, 50. — *ad consules*] ut in solito urbis carcere custodirentur; durior igitur custodia militaris, quamquam in Cod. Theod. 11, 7, 3 mentio fit etiam *apertae et liberae custodiae militaris.* De libera in consulum domibus custodia equidem interpretari nolim; haec enim vetere re publica destinata erat tan-

de iis quae ad domum suam pertinerent. exemit etiam Drusum, consulem designatum, dicendae primo loco sententiae; quod alii civile rebantur, ne ceteris adsentiendi necessitas fieret, quidam ad saevitiam trahebant: neque enim cessurum nisi damnandi officio. (23) Lepida ludorum diebus qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili maiores suos ciens ipsumque Pompeium, cuius ea monimenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiae permovit ut effusi in lacrimas saeva et detestanda Quirinio clamitarent, cuius senectae atque orbitati et obscurissimae domui destinata quondam uxor L. Caesari ac divo Augusto nurus dederetur. dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubelli Blandi, a quo aqua atque igni arcebatur. huic Drusus adsensit, quamquam alii mitius censuissent. mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum ne bona publicarentur. tum demum aperuit Tiberius conpertum sibi etiam ex P. Quirinii servis veneno eum a Lepida petitum.

(24) Inlustrium domuum adversa (etenim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Aemilii Lepidam amiserant) solacio adfecit D.

1. *Diis,* superscr. litt. *e,* M (*De iis* margo) — 2. *sentiae* M — 6. *sciens* M (*ciens* margo) — 7. *misericordiae* Lipsius: *misericordia* M — 8. *Quirino* Ryckius. — 11. *flagitiatumque* M (*itumque* margo) — 12. *adque* M — 14. *Quirini* Ryckius. — 16. *etenim* Mercerus: *adenim* pr. M; *atenim* corr. M — 17. *solatio* h. l. M.

tum viris illustribus, ut videmus factum esse in Catilinae coniuratione, remanentque eius usus vestigia etiam sub imperatoribus. Sic Ann. 6, 3 Gallius *custoditur domibus magistratuum.* Hist. 3, 12: *Bassus* (classis Ravennatis praefectus) *honorata custodia Atriam pervectus -- illic vincitur.* Sueton. Vitell. 2: *P. Vitellius in custodiam fratri datus.* — *consulem designatum*] Appian. B. C. 2, 5: *Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὃς ἐς τὸ μέλλον ᾕρητο ὑπατεύειν. ὧδε γὰρ Ῥωμαίων ὁ μέλλων ὑπατεύσειν πρῶτον ἐσφέρει γνώμην.* Cf. c. 47. 49. 11, 5. 14, 48. — *neque enim cessurum nisi d. o.*] non enim daturum fuisse alii priorem sententiae dicendae locum, nisi ad invidiosam causam damnandi. Gron. Altera haec aliorum senatorum erat interpretatio, damnari velle Lepidam Tiberium, cuius tamen sententiae primum auctorem nollet esse filium. Ern. De omisso verbo *fuisse* vide ad 2, 31.

23. *ludorum*] Intelligendi fortasse sunt ludi magni Romani (Kalend. Amitern. Inscr. Lat. II. p. 398. Mommsen I. R. N. n. 5750.), qui incipiebant pridie Non. Septembr., finiebantur pridie Idus. Alii divo Augusto et Fortunae Reduci, Genio publico, Faustae Felicitati cet. celebrabantur a. d. III. Non. Octobr. usque ad a. d. IV. Idus Octobr. (ibid. p. 400) utique et in circo et in theatro. — *ea monimenta*] ipsum theatrum, quod Pompeius iterum consul dedicarat a. u. c. 699; idque ab eo *theatrum Pompeii* denominatum erat. Cf. c. 72. *Monimenta* saepe dicuntur aedificia publica alicuius cura sumptuve (maxime ex manubiis) exstructa. — *tantum misericordiae permovit*] Vide ad 1, 21. — *obscurissimae domui*] Vide infra c. 48. — *Rubelli Blandi*] Cf. c. 51, ubi consularis dicitur. De eius consulatu Guil. Henzen ad Inscrr. Latt. vol. III, p. 496 (ex litteris a Borghesio missis): «Rubellium Blandum ante annum 772 fasces non gessisse, e fastis Antiatibus nunc patet (n. 6442). Cum vero inter consulares a. 774 a Tacito nominetur, anno autem 772 P. Petronius Balbo suffectus cum Silano consul fuerit, Rubellio sex tantum menses posteriores anni 773 restant, quibus cum Annio Pollione fasces gessit.» Eius pater, ut videtur, est in nummo (Eckhel D. N. 5, 295): *C. RVBELLIVS. BLANDVS. S. C. IIIVIR A. A. A. F. F.* Cf. 6, 27. 45. — *Scauro*] Mamerco. Cf. 1, 13. Huic igitur post repudium a Quirinio missum Lepida nupserat. — *aqua atque igni arcebatur*] Ita etiam c. 50 pro solita formula *aqua atque igni interdicere* c. 38 et 68. Imperfecto utitur, quia verbum

Silanus Iuniae familiae redditus. casum eius paucis repetam. ut valida divo Augusto in rem publicam fortuna, ita domi inprospera fuit ob inpudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit adulterosque earum morte aut fuga punivit. nam culpam inter viros ac feminas vulgatam gravi nomine laesarum religionum ac violatae maiestatis appellando clementiam maiorum suasque ipse leges egrediebatur. sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis, memorabo, si effectis in quae tetendi plures ad curas vitam produxero. D. Silanus in nepti Augusti adulter, quamquam non ultra foret saevitum quam ut amicitia Caesaris prohiberetur, exilium sibi demonstrari intellexit nec nisi Tiberio imperitante deprecari senatum ac principem ausus est M. Silani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. sed Tiberius gratis agenti Silano patribus coram respondit se quoque laetari quod frater eius e peregrinatione longinqua revertisset idque iure licitum, quia non senatus consulto, non lege pulsus foret. sibi tamen adversus eum integras parentis sui offensiones, neque reditu Silani dissoluta quae Augustus voluisset. fuit posthac in urbe neque honores adeptus est.

(25) Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam senior

2. *inprospera* pr. M: *improspera* corr. M — 7. *tetendi* Ernestius: *tendi* M; *intendi* Heinsius. — 10. *depcari* M — 11. *fratris fretus potentia* Bezzenberger.

refertur ad id temporis punctum, quo Rubellius sententiam dixit. — *ne bona publicarentur*] quae exulibus adimi, certe imminui solebant.

24. *repetam*] narrabo memorans priores eius vicissitudines. — *in rem publicam*] ad opprimendam rem publicam. Cf. 1, 8: *provisis etiam heredum in rem p. opibus.* — *filiae ac neptis*] Sueton. Aug. 65: *Iulias, filiam et neptem* (Iuliam minorem, filiam Agrippae et Iuliae maioris), *omnibus probris contaminatas, relegavit.* Cf. 1, 53. 4, 71. Plin. N. H. 7, § 149. — *vulgatam*] id est, tunc praesertim frequentissimam, crebro admitti solitam. — *suasque ipse leges*] imprimis legem Iuliam de adulteriis et de pudicitia (Sueton. Aug. 34) latam a. 737. Pauli Sentent. 2, 26, 14. — *illius aetatis*] Respicit Tacitus haud dubie ad res gestas ab Augusto, quas scripturus erat Annalium opere absoluto. Niebuhr *Rhein. Mus.* II, 2 p. 291. (*Kleine Schriften* II, p. 237.) Bach. — *tetendi*] usque in Neronis res, qui pro suo consilio (1, 1) finis horum erat Annalium, quos Historiae ante compositae excipiebant. — *curas*] scripta historica, ut 4, 11: *quorum in manus cura nostra venerit.* — *in nepti Augusti adulter*] Sic Horat. Sat. 1, 2, 64: *Villius in Fausta Sullae gener,* quacum adulterium commiserat. — *amicitia C. prohiberetur*] Cf. 2, 70. — *M. Silani*] Cf. 2, 59. Socer fuit Caligulae, a quo interfectus est: 6, 20. Hist. 4, 48. Agr. 4. — *non senatus consulto, non lege*] Triplex ratio exsulandi. Primum senatus decreto, quasi rei publicae interesset; quae ratio validissima nec facile veniam aut indulgentiam inveniebat. Ideo Augustus multa de moribus Agrippae Postumi questus, *ut exilium eius senatus consulto sanciretur effecerat* (1, 6). Altera ratio per iudices et sententiam ex lege. At tertia novissima, cum princeps in exsilium mittebat, quae verius *relegatio* erat et velut a parente publico (nam et parentibus domi ac privatim hoc ius) facta. Ovidius omnes tangit Trist. 2, 131: *Nec mea decreto damnasti facta senatus, Nec mea selecto iudice iussa fuga est. Tristibus invectus verbis, ita principe dignum, Ultus es offensas, ut decet, ipse tuas. Adde quod edictum, quamvis immite minaxque, Attamen in poenae nomine lene fuit: Quippe relegatus, non exsul, dicor in illo.* Lips.

25. *Papia Poppaea*] de maritandis ordinibus, a M. Papio Mutilo et Q. Poppaeo Secundo, consulibus suffectis a. 762, quinquennio ante Augusti obitum lata. Cf. 2, 32. Isidorus Origg. 5, 15, 1: *Sub Octaviano Caesare suffecti consules Papius et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur*

Augustus post Iulias rogationes incitandis caelibum poenis et augendo aerario sanxerat; nec ideo coniugia et educationes liberum frequentabantur praevalida orbitate. ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur, utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. ea res admonet ut de principiis iuris, et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altius disseram.

(26) Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coërcitionibus agebant. neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. at postquam exui aequalitas et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes multosque aput populos aeternum mansere. quidam statim, aut postquam regum pertaesum, leges maluerunt. eae primo rudibus

4. *interpraetationibus* M — *utquae* M — 9. *coercitationibus* (syllaba *ta* punctis notata) M — *premiis* M — 10. *peterent* Acidalius et Ursinus. — 11. *mortem* M (*morem* margo) — *exsui* M — 12. *incedebat* Lipsius: *incidebat* M. Cf. var. lect. ad 2, 55. — *provenere* Lipsius: *prouenire* M. Vide ad 2, 2. — 14. *eae* Halmius: *ae* (sic) M; *he* margo.

Papia Poppaea, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. — *Iulias rogationes*] Significatur potissimum lex Iulia (Augusti) *de maritandis ordinibus*, quam, *cum aliquanto severius quam ceteras emendasset, prae tumultu recusantium perferre non potuit, nisi adempta demum lenitave parte poenarum et vacatione triennii data auctisque praemiis* (Sueton. Aug. 34). Perlata videtur a. u. 736, quo anno ὁ *Αὔγουστος* (Dio 54, 16) *τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε καὶ ἔμπαλιν τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιίας ἆθλα ἔθηκεν*. Cf. Horatii Carm. Saec. v. 17 sqq. Plurali autem *rogationes* utitur, quia lex complura capita complectebatur, sicut c. 33 *(Oppiis legibus)* et 15, 20. — *praevalida orbitate*] quia id genus omnes captabant, colebant. Seneca Cons. ad Marc. 19, 2: *In civitate nostra plus gratiae orbitas confert quam eripit, adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent et liberos eiurent et orbitatem manu faciant.* Lips. Alii explicant «cum orbitatis amor praevaleret.» Sed cf. 13, 52: *valuitque* (Silvanus) *pecuniosa orbitate et senecta.* 15, 19: *satis pretii esse orbis quod multa securitate, nullis oneribus gratiam honores cuncta prompta et obvia haberent.* Hist. 1, 73: *Calvia Crispinilla -- potens pecunia et orbitate, quae bonis malisque temporibus iuxta valent.* — *interpretationibus*] callidis atque insidiosis accusationibus, quas testibus raro comprobare poterant. (Non delationibus simpliciter, ut in culpa non manifesta, sed *interpretationibus*, quia ex statu, condicione, consuetudinibus hominum elicienda erat culpa interpretando. Cf. c. 28. Duebn.)

26. *suopte ingenio*] ex sua natura, propter se ipsa; opponitur *praemiis*. Vox *ingenium* usurpatur etiam de rebus inanimis. Cf. 6, 41. 12, 30. 16, 20. Hist. 1, 51. 2, 4. 71. 5, 14. Liv. 2, 30, 4: *sed curae fuit consulibus et senioribus patrum, ut imperium suo vehemens mansueto permitteretur ingenio.* — *postquam exui*] Vide ad 2, 31. — *exui aequalitas*] Cf. 1, 4: *exuta aequalitate.* — *incedebat*] animos invadebat; grassabatur ac gliscebat. Cf. 15, 33: *postquam tenebrae incedebant.* Liv. 29, 4: *timorque in exercitu incederet.* — *aeternum mansere*] Cf. 12, 28: *aeternum discordant.* Vergil. Aen. 6, 617: *aeternumque sedebit.* — *leges maluerunt*] Rhetor. ad Alex. praef. p. 171, 15 (ed. Spengel. alt.): *τοῖς μὲν ἐν δημοκρατίᾳ πολιτευομένοις ἡ ἀναφορὰ περὶ πάντων τῶν πραγμάτων εἰς τὸν νόμον ἐστί, τοῖς δ' ὑπὸ τὴν τῆς βασιλείας ἡγεμονίαν τεταγμένοις πρὸς λόγον.* — *Cretensium*] De Cretensium re publica et legibus lege Polybium 6, 45. ubi negat primo Spartanae similem, deinde laudandam fuisse, quod Xenophontem, Platonem, Ephorum, Callisthenem fecisse dicit; quibus adde Aristotelem de Rep. 2, 9. Ern. — *Minos*] Odyss. τ, 178: *ἔνθα τε Μίνως Ἐννέωρος βασι-*

hominum animis simplices erant; maximeque fama celebravit Cretensium quas Minos, Spartanorum quas Lycurgus, ac mox Atheniensibus quaesitiores iam et plures Solo perscripsit. nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat; dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco. sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. (27) pulso Tarquinio adversum patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis et firmandae concordiae; creatique decemviri et accitis quae usquam egregia compositae duodecim tabulae, finis aequi iuris. nam secutae leges etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen dissensione ordinum et apiscendi inlicitos honores aut pellendi claros viros aliaque ob prava per vim latae sunt. hinc Gracchi et Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine senatus Drusus; corrupti spe aut inlusi per intercessionem socii. ac ne bello quidem Italico, mox civili omissum quin multa et diversa sciscerentur, donec L. Sulla dictator abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium eius rei haud in longum paravit, statim turbidis

2. *minus* M (*Minos* margo) — *lygurgus* M — 5. *ango* M (*Anco* margo) — *precipuus* M — 9. *tabule* M — 16. *eius* M: *ei* Rhenanus.

λευε Διὸς μεγάλου ὀαριστής. — *ac mox Atheniensibus* cet.] Noli praetermittere anacoluthiam ex grata quadam negligentia profectam. Lex grammatica hancce poscebat constructionem: *fama maxime celebravit leges Cretensium, quas Minos, Spartanorum, quas Lycurgus, atque Atheniensium quaesitiores iam et plures, quas Solo perscripsit.*» Bach. — *Romulus*] Pomponius de Orig. iuris Dig. 1, 2, 1: *Initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea -- Romulus leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit, tulerunt et sequentes reges.* — *et divino iure*] quod ipsum oritur ex *religionibus.* — *sanctor*] Nunc est *ἅπαξ λεγόμενον.*

27. *finis aequi iuris*] Plerique interpretantur absolutionem et perfectionem iuris. Livius enim 3, 34 duodecim tabulas *fontem omnis publici privatique iuris* vocat. Cicero de Orat. 1 § 195 *bibliothecas omnium philosophorum unum XII tabularum libellum et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate superare* dicit. Atque idem *finem honorum populi consulatum* vocat pro Plancio § 60. Hic tamen significat Tacitus post XII tabulas aequum, id est civile, publicum et privatum ius continentes plerasque leges posteriores iniquas fuisse ac per vim latas aut certe solum ad delicta atrocia coërcenda. *Finis* igitur idem fere atque «ultimum corpus». — *aliquando in maleficos*] leges Calpurnia de pecuniis repetundis (a. u. 605), Fabia de plagiariis, Hostilia de furtis, Peducaea de incestu (a. u. 641), aliae. — *ex delicto*] postquam delictum aliquod atrox legis ferendae necessitatem attulerat. — *dissensione ordinum*] ut lex Valeria Horatiana a. u. 305: *ut quod tributim plebs iussisset, populum teneret,* repetita a. 425 lege Publilia; lex Canuleia de conubio plebis a. 309. — *apiscendi*] Vide ad 2, 59. — *inlicitos honores*] ut lex Sextia Licinia de consule plebeio creando a. 387. — *pellendi claros viros*] ut Camillum, Metellum Numidicum, P. Rutilium Rufum. — *Saturnini*] L. Appuleius Saturninus tribunus pl. iterum a. 654. — *turbatores plebis*] legibus agrariis et frumentariis ferendis. — *largitor nomine senatus Drusus*] Intellige de M. Livio Druso, tribuno pl., qui cum a. 663 renovasset Sempronias leges, frumentariam, agrariam, eodem anno occisus est. Cic. pro Milone § 16: *Domi suae nobilissimus vir, senatus propugnator atque illis quidem temporibus paene patronus, tribunus pl. M. Drusus occisus est.* Cf. Liv. Epit. 70. 71. Vellei. 2, 14. — *inlusi -- socii*] v. c. lege Livia a Druso eodem illo anno lata de civitate sociis danda, quam tamen demum post bellum sociale obtinuerunt. Flor. 3, 17: *Drusus plebem ad se Gracchanis legibus, eisdem socios ad spem civitatis erexit* (itaque semina exitiosi belli socialis sive Italici iecit). Cf. Vellei. 2, 14. — *civili*] inter Marium et Sullam. — *eius rei*] novarum legum ferendarum. — *statim*

Lepidi rogationibus, neque multo post tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitandi. iamque non modo in commune sed in singulos homines latae quaestiones; et corruptissima re publica plurimae leges. (28) tum Cn. Pompeius tertium consul corrigendis moribus delectus et gravior remediis quam delicta erant suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit. exin continua per viginti annos discordia; non mos, non ius; deterrima quaeque inpune ac multa honesta exitio fuere. sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae triumviratu iusserat abolevit deditque iura quis pace et principe uteremur. acriora ex eo vincla, inditi custodes et lege Papia Poppaea praemiis inducti, ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. sed altius penetrabant urbem-

4. *C. N.* M — 5. *delecta* pr. M — 10. *artiora* Pichena. — 11. *ut, si* Lipsius: *uisi* M; *quasi* margo.

turbidis Lepidi rogationibus] statim post Sullae mortem a. 676. Turbida eius oratio est inter Sallustii Hist. I. fragmenta. Flor. 3, 23. Pater fuit triumviri. — *tribunis reddita licentia*] per legem tribuniciam, quam Cicero vocat, sive Pompeiam, latam a Pompeio in primo consulatu a. 684, qua tribunis pl. pristinum ius restituit. Liv. Epit. 97. — *in singulos*] per privilegia, ut Ciceroni accidit lege Clodia. Cic. de Legg. 3, § 44: *In privos homines leges ferri* (maiores) *noluerunt; id est enim privilegium: quo quid est iniustius? cum legis haec vis sit, ut sit scitum et iussum in omnes.* Idem de domo sua § 43: *Vetant leges sacratae, vetant XII tabulae leges privis hominibus irrogari.* Cf. A. Gell. N. A. 10, 20.

28. *tertium consul*] a. 702 per septem menses sine collega. — *gravior remediis* cet.] «cuius remedia graviora erant, civitatem magis premebant, quam ipsa delicta.» Tulit legem de ambitu, alteram de vi; formam iudiciorum breviorem, poenam constituit graviorem. Dio 40, 52. — *subversor*] Nam leges de ambitu et iudiciis tulit, et in suis amicis non servavit. Sueton. Caes. 28: *Acciderat ut is* (Pompeius) *legem de iure magistratuum ferens eo capite, quo a petitione honorum absentes submovebat, ne Caesarem quidem exciperet per oblivionem, ac mox lege iam in aes incisa et in aerario condita corrigeret errorem.* Cf. Cic. ad Att. 8, 3, 3. Dio 40, 56. — *exin c. per viginti annos d.*] inde a pugna Pharsalica, qua Pompeius *quae armis tuebatur armis amisit* (a. u. 706), usque ad Augusti sextum consulatum (a. u. 726). — *quae triumviratu iusserat abolevit*] Dio 53, 2: *ἐπειδὴ δὲ πολλὰ πάνυ κατά τε τὰς στάσεις κἀν τοῖς πολέμοις ἄλλως τε καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἀντωνίου τοῦ τε Λεπίδου συναρχίᾳ καὶ ἀνόμως καὶ ἀδίκως ἐτετάχει, πάντα αὐτὰ δι᾽ ἑνὸς προγράμματος κατέλυσεν, ὅρον τὴν ἕκτην αὑτοῦ ὑπατείαν προσθείς.* — *quis pace et principe ut.*] «ex quibus viveremus per pacem quidem, sed sub principe.» Ut solet, hic quoque Tacitus non sine dolore liberae rei publicae memor est. — *acriora*] Multo melius hoc adiectivum quam Pichenae *artiora* significat molestam et gravem eam fuisse dominationem viris priori libertati assuetis eiusque cupidis. — *ex eo*] «posthac», inde ex sexto illo consulatu, quo princeps (senatus) renuntiatus est. — *vincla*] iussorum potius atque edictorum, quam legum. Etiam hoc vocabulum non addito genetivo *legum* (Quintil. 5, 10, 101) non sine aculeo significat arbitrariae potestatis onus atque continuam liberioris vitae coërcitionem. — *inditi*] quasi appositi omnibus, qui Augusti iussa negligerent ac migrarent. — *custodes*] Noli cum aliis intelligere de solis magistratibus, sed potius de familiaribus, quibus Augustus semper utebatur ad exploranda facta dictaque singulorum principum virorum. — *praemiis inducti*] custodes illi, delatores scilicet accusatoresque. Sueton. Ner. 10: *praemia delatorum Papiae ad quartas redegit*, ut appareat praemia magna fuisse, et fortasse tertiam aut semissem multae. Lips. — *ut, si a privilegiis* cet.] ut si qui lege ac privilegiis, sive emolumentis, quae ab ea statuebantur, neglectis, caelibem vitam praeferrent, ceteri cives legi obtemperantes fruerentur iis commodis, quae ex aerario per caelibum multas aucto obtingerent universo populo. (Aliter Duebner: «Hoc modo ex universo populo excitabantur accusatores,

que et Italiam et quod usquam civium corripuerant, multorumque excisi status. et terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e praetoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, aput quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

(29) Per idem tempus Neronem e liberis Germanici, iam ingressum iuventam, commendavit patribus, utque munere capessendi vigintiviratus solveretur et quinquennio maturius quam per leges quaesturam peteret, non sine inrisu audientium postulavit. praetendebat sibi atque fratri decreta eadem petente Augusto. sed neque tum fuisse dubitaverim qui eius modi preces occulti inluderent: ac tamen initia fastigii Caesaribus erant magisque in oculis vetus mos, et privignis cum vitrico levior

8. *quaesturam* Ernestius: *quaesituram* M — 11. *fastidii* M (*fastigii* margo).

ut, si homines cunctarentur ineundis matrimoniis capessere emolumenta destinata iis, qui liberos suscepissent, populus tamquam parens omnium in bonorum vacuorum possessionem perveniret.») — *vacantia*] dominum non habentia. Cod. Theod. 11, 30, 26: *bona vacantia et caduca et ea, quae indignis -- auferuntur.* — *altius penetrabant*] in domuum secreta, quam lex ipsa concedebat ac volebat. — *civium*] Ergo qui cives non erant, lege Papia Poppaea non tenebantur. — *corripuerant*] Criminum genera infinita commenti erant, ut propemodum nemo insons esset, et pari vehementia per omnes imperii Romani partes, quidquid ubique civium esset, nihil saepe minus exspectantes in ius raptabant atque opprimebant. I. F. Gronov. — *multorumque excisi status*] Hoc est, quod antea (c. 25) dixit: *cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur.* Et calumniae multae in hac lege circa ingenuitatis iura ac similia, ut periclitaretur non dubie multorum status. Plinius Paneg. 34: *Vidimus delatorum agmen inductum* (in amphitheatrum) *quasi grassatorum, quasi latronum. Non solitudinem illi, non iter, sed templum, sed forum insederant. Nulla iam testamenta secura, nullius status certus; non orbitas, non liberi proderant. Auxerat hoc malum principum avaritia.* Lips. *Statum* autem hic significare eam condicionem vitae ac patrimonii, qua ante damnationem rei gaudebant, manifestum est. — *exsoluti pl. legis nexus*] simili imagine, qua dicebant vincula legum, iuris nodos (Iuven. 8, 50); pleraque legis capita, quibus delatores astute abutebantur ad opprimendos etiam insontes. Cf. c. 33.

29. *Neronem*] natum circiter a. 760, quem postea in insula Pontia fame necavit a. 784. Sueton. Tib. 54. — *vigintiviratus*] Dio 54, 26: *οἵ τε δὴ εἴκοσιν οὗτοι ἄνδρες ἐκ τῶν ἓξ καὶ εἴκοσιν εἰσίν· οἵ τε τρεῖς οἱ τὰς τοῦ θανάτου δίκας προστεταγμένοι, καὶ οἱ ἕτεροι τρεῖς οἳ τὸ τοῦ νομίσματος κόμμα μεταχειριζόμενοι, οἵ τε τέσσαρες οἱ τῶν ἐν τῷ ἄστει ὁδῶν ἐπιμελούμενοι, καὶ οἱ δέκα οἱ ἐπὶ τῶν δικαστηρίων τῶν ἐς τοὺς ἑκατὸν ἄνδρας κληρουμένων ἀποδεικνύμενοι* (triumviri igitur capitales, triumviri monetales, quattuor viarum curatores, decemviri stlitibus iudicandis). *οἱ γὰρ δὴ δύο οἱ τὰς ἔξω τοῦ τείχους ὁδοὺς ἐγχειριζόμενοι οἵ τε τέσσαρες οἱ ἐς τὴν Καμπανίαν πεμπόμενοι κατελέλυντο.* Cf. Festus s. v. *Praefecturae.* Per hunc vigintiviratum aditus demum ad maiores honores. Dio 60, 5: *τοὺς γαμβροὺς τότε ἐν τοῖς εἴκοσιν ἀνδράσιν ἄρξαι καὶ μετὰ τοῦτο πολιαρχῆσαι ἐν ταῖς ἀνοχαῖς ἐκέλευσε, καὶ ὀψέ ποτε πέντε ἔτεσι θᾶσσον τὰς ἄλλας ἀρχὰς αἰτῆσαι σφίσιν ἐπέτρεψε* (Claudius). — *sibi atque fratri* cet.] Cf. Dio 53, 28. 54, 10. — *occulti inluderent*] Heinsius malebat *occulte.* Sed cf. 4, 12: *occulti laetabantur.* 40: *non occulti ferunt.* Sallust. Iug. 61: *uti ad se occultus veniat.* Est: «ita illudebant, ut tamen occulti manerent:» efficacius aliquanto dictum quam per adverbium. — *ac tamen initia* cet.] Si Augustus princeps a senatu petebat quae negari non poterant, irridendi causa non tam iusta erat, quam cum Tiberius idem coeptabat; nam primum Augusti aetate principis potentia nondum adulta erat *(initia fastigii Caesaribus erant)*, deinde recens etiam tum veteris moris memoria; denique Drusi Tiberiique cum Augusto vitrico minus arta necessitudo quam

necessitudo quam avo adversum nepotem. additur pontificatus et, quo primum die forum ingressus est, congiarium plebi admodum laetae, quod Germanici stirpem iam puberem aspiciebat. auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis et Iuliae, Drusi filiae. utque haec secundo rumore, ita adversis animis acceptum quod filio Claudii socer Seianus destinaretur. polluisse nobilitatem familiae videbatur suspectumque iam nimiae spei Seianum ultra extulisse.

(30) Fine anni concessere vita insignes viri L. Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia neque tamen praeturam egressa; ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus opumque, quis domus illa inmensum viguit, primus adcumulator. Crispum, equestri ortum loco, C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit, atque ille, quamquam prompto ad capessendos honores aditu, Maecenatem aemulatus sine dignitate senatoria multos triumphalium consulariumque potentia anteiit, diversus a veterum instituto per cultum et munditias, copiaque et affluentia luxu propior. suberat tamen vigor animi ingentibus negotiis par, eo acrior quo somnum et inertiam magis ostentabat. igitur incolumi Maece-

2. *conglarium* M — *laete* M — 4. *utquae* M — *secundorum more* M (*secundo rumore* margo) — 6. *videbatur* Io. Fr. Gronovius: *uidebantur* M — 7. *ultro* Alciatus. — 12. *equestrior. tum* M — *C.*] *G.* M — *Romanarum* Rhenanus: *romanorum* M — 16. *afluentia* M, quam scripturam probaverunt Halmius et Alschefski (ad Liv. 23, 4).

Neronis cum avo Tiberio. Ritter. — *pontificatus*] Supersunt huius Neronis tituli aliquot (Inscrr. Lat. n. 663. 664. 665. 2366. 2368.), ex quibus constat eum fuisse flaminem Augustalem, sodalem Augustalem, sodalem Titium, fratrem arvalem, quaestorem. — *quo primum die f. ingr. est, congiarium pl.*] Die tirocinii sive togae virilis sumptae tirones auspicii causa a patre proximisque sollemni officio in forum et inde in Capitolium deduci solebant. (Sueton. Aug. 26. Tib. 15.) Ipsum diem, quo Nero, Germanici filius, togam virilem sumpsit, indicat titulus (Inscrr. Latt. n. 6443. Vol. III. ed. Henzen p. 284): *VII. Idus Iun. Nero togam virilem sumpsit cong. d.* Cf. Sueton. Tib. 54: *Maximos natu de Germanici filiis, Neronem et Drusum, patribus conscriptis commendavit diemque utriusque tirocinii congiario plebi dato celebravit.* Ner. 7: *Deductus in forum tiro populo congiarium, militi donativum proposuit.* — *Iuliae*] Quod igitur supra est (2, 43), *Silani filiam Neroni, vetustissimo liberorum Germanici pactam,* pactam desponsamque fuisse credimus, nuptam deductamque non fuisse; aut, si fuit, fatum abstulit, et locum huic fecit. Lips. Haec Iulia nupta primum Neroni, deinde Rubellio Blando, sed dolo Messalinae interfecta. Cf. 6, 27. 13, 32 et 43. Sueton. Claud. 29. Dio 60, 18. — *secundo rumore*] Cf. Heinsium ad Verg. Aen. 8, 90 et quae collegi ad Horat. Epp. 1, 10, 9: *Quae vos ad caelum effertis rumore secundo.* Opponitur *adverso rumore* 14, 11. Hist. 2, 26. — *filio Claudii socer Seianus destinaretur*] Sueton. Claud. 27: *Liberos ex tribus uxoribus tulit* (Claudius): *ex Urgulanilla Drusum et Claudiam. -- Drusum Pompeiis impuberem amisit, piro per lusum in sublime iactato et hiatu oris excepto strangulatum, cui et ante paucos dies filiam Seiani despondisset.* Cf. Dio 60, 32. — *videbatur*] Sic necessario legi ac de uno Tiberio intelligi debet, propter verba *Seianum ultra extulisse.* Pluralem codicis male interpretabantur de Tiberio et Claudio huiusque filio. — *ultra*] quam satis esset, quam oporteret.

30. *consulatum intulit*] L. Volusius Saturninus consul suffectus fuit a. 742, eius filius eodem praenomine (12, 22. 13, 30. 14, 56) a. 756; eius nepos Q. Volusius (13, 25. 14, 46) a. 809. — *censoria etiam potestate* cet.] Quae potestas olim censorum fuerat, eam Augustus transtulit *in triumviratum recognoscendi turmas equitum,* ut ait Suetonius Aug. 37. 38. Cf. Sueton. Tib. 41: *Regressus in*

nate proximus, mox praecipuus cui secreta imperatorum inniterentur et interficiendi Postumi Agrippae conscius, aetate provecta speciem magis in amicitia principis quam vim tenuit. idque et Maecenati acciderat, fato potentiae raro sempiternae, an satias capit aut illos, cum omnia tribuerunt, aut hos, cum iam nihil reliquum est quod cupiant.

(31) Sequitur Tiberi quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis. nam biennio ante Germanici cum Tiberio idem honor neque patruo laetus neque natura tam conexus fuerat. eius anni principio Tiberius, quasi firmandae valitudini, in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam paulatim meditans, sive ut amoto patre Drusus munia consulatus solus impleret. ac forte parva res magnum ad certamen progressa praebuit iuveni materiem apiscendi favoris. Domitius Corbulo, praetura functus, de L. Sulla, nobili iuvene, questus est aput senatum, quod sibi inter spectacula gladiatorum loco non decessisset. pro Corbulone aetas, patrius mos, studia seniorum erant: contra Mamercus Scaurus et L. Arruntius aliique Sullae propinqui nitebantur. certabantque orationibus; et memorabantur exempla maiorum, qui iuventutis inreverentiam gravibus decretis notavissent, donec Drusus apta temperandis animis disseruit; et satis factum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul

7. *triennio* Nipperdey. — 8. *conexis* I. Fr. Gronovius. — 18. *notauisset* M (*notauissent* margo).

insulam rei publicae quidem curam usque adeo abiecit, ut postea non decurias equitum umquam supplerit. Turmae ad transvectionem equitum Romanorum Idibus Iuliis (2, 83), *decuriae* ad eorum iudicatum referuntur. Ann. 14, 20: *decurias equitum egregium iudicandi munus expleturas.* Cf. etiam Zumpt *Römische Ritter* p. 102. — *inmensum viguit*] Cf. 4, 27: *gliscebat inmensum.* De re cf. 14, 56: *quantum Volusio longa parsimonia quaesivit.* — *Crispum*] Huic carmen secundum libri secundi inscripsit Horatius. — *luxu*] antiquior dativi forma pro *luxui*. Cf. c. 34. 15, 48. Hist. 2, 71. — *interficiendi Postumi Agrippae conscius*] Cf. 1, 6. 2, 40. — *speciem -- tenuit*] *imaginem inanem* (Vellei. 2, 30) amicitiae principis retinuit. — *idque et Maecenati acciderat*] Conf. 14, 53. Sueton. Aug. 66: *desideravit nonnunquam Maecenatis taciturnitatem, cum hic secretum de comperta Murenae coniuratione uxori Terentiae tradidisset.* Dio 54, 19: *τῷ Μαικήνᾳ διὰ τὴν γυναῖκα οὐκέθ' ὁμοίως ἔχαιρεν.*

31. *biennio*] immo *triennio*. Tiberius enim cum Germanico consul fuit a. u. 771, cum Druso a. 774. — *neque natura tam conexus*] quia Germanicus filius tantum adoptivus erat. — *in Campaniam concessit*] unde proximo demum anno rediit. Conf. c. 64. — *continuam absentiam paulatim meditans*] Quinquennio post urbem in perpetuum reliquit: 4, 57. — *Domitius Corbulo*] Cf. 11, 18. 13, 8 sqq. Hist. 2, 76. — *L. Sulla*] consule a. u. 786. — *inter spectacula*] In theatro olim discreta loca; nondum, ut vides, in circo aut amphitheatro. Alioqui causa non fuisset huic querelae. Discrevit primum Claudius, et *in circo* (Suetonii verba sunt Claud. 21) *propria senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis.* Tamen Augusti temporibus decretum patrum fuit, *ut quoties quid spectaculi usquam publice ederetur, primus subselliorum ordo vacaret senatoribus*, ait idem Suetonius Octav. 44. Sed id extra urbem dumtaxat fuit firmum. Lips. — *Mamercus Scaurus et L. Arruntius*] Cf. 1, 13 — *exempla maiorum*] Plutarch. C. Gracch. 3: *οἱ πρόγονοι Γαΐου Βετουρίου θάνατον κατέγνωσαν, ὅτι δημάρχῳ πορευομένῳ δι' ἀγορᾶς οὐχ ὑπεξέστη μόνος.* — *patruus simul ac vitricus*] Consequitur igitur Mamercum Scaurum in matrimonio habuisse post Lepidae damnationem fratris sui uterini (L. Sullae consulis a. 749) viduam et has nuptias tunc temporis non fuisse incestas, ut postea a Christianis imperatoribus factae. C. 5. l.

ac vitricus Sullae et oratorum *ea* aetate uberrimus erat. idem Corbulo plurima per Italiam itinera fraude mancipum et incuria magistratuum interrupta et inpervia clamitando executionem eius negotii libens suscepit; quod haud perinde publice usui habitum quam exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hasta saeviebat.

(32) Neque multo post missis ad senatum litteris Tiberius motam rursum Africam incursu Tacfarinatis docuit, iudicioque patrum deligendum pro consule gnarum militiae, corpore validum et bello suffecturum. quod initium Sex. Pompeius agitandi adversus Marcum Lepidum odii nanctus, ut socordem, inopem et maioribus suis dedecorum eoque etiam Asiae sorte depellendum incusavit, adverso senatu, qui Lepidum mitem magis quam ignavum, paternas ei angustias et nobilitatem sine probro actam honori quam ignominiae habendam ducebat. igitur missus in Asiam. et de Africa decretum ut Caesar legeret cui mandanda foret.

(33) Inter quae Severus Caecina censuit ne quem magistratum, cui

1. *ea* Ferrettus: om. M — 9. *Marcum* (omnibus litteris) M: *Manium* Ryckius. — 10. *nanctus* pr. M: *nactus* corr. M — 11. *lepidum. Item magis* M (*Lepidum mitem magis* margo) — 15. *Interq;* M — *neq; magistratum* M.

penult. et ult. de incest. et inutil. nupt. Infra 6, 29 Scauri uxor Sextia dicitur. Ryck. — *oratorum ea aetate uberrimus*] Cf. 6, 29. — *idem Corbulo* cet.] Dio 59, 15: *Γναῖος Δομίτιος Κορβούλων βουλευτὴς κακῶς ἐπὶ τοῦ Τιβερίου τὰς ὁδοὺς ἐχούσας ὁρῶν τοῖς τε ἐπιμεληταῖς αὐτῶν ἀεί ποτε ἐνέκειτο καὶ προσέτι καὶ τῇ γερουσίᾳ ὀχληρὸς ὑπὲρ αὐτῶν ἐγίγνετο. τοῦτον οὖν παραλαβὼν* (Caligula) *ἐπέθετο δι' αὐτοῦ πᾶσιν οὐχ ὅτι τοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς τεθνηκόσιν, ὅσοι ποτὲ ἐπιστάται τῶν ὁδῶν ἐγεγόνεισαν καὶ χρήματα ἐς τὰς κατασκευὰς αὐτῶν εἰλήφεισαν, ἐκείνους τε καὶ τοὺς ἐργολαβήσαντάς τι παρ' αὐτῶν ὡς οὐδὲν δὴ δαπανήσαντας ἐζημίου. ἐφ' οὗ δὴ ὁ Κορβούλων τότε μὲν* (a. u. 792) *ὑπάτευσεν, ὕστερον δὲ ἐπὶ Κλαυδίου αἰτίαν ἔσχε καὶ εὐθύνθη.* — *mancipum*] *Mancipes, οἱ ἐργολαβήσαντες (entrepreneurs, impresarj),* «hic, qui vias publicas reficiendas quaestus sui causa redimebant. Hyginus: *Viae publicae et curatores accipiunt et per redemptores muniuntur*. Lapis ap. Grut. p. 622, 2: *CN. CORNELIO. CN. F. SAB. MVSAEO. MANCIPI. VIAE. APPIAE.* Lips. — *magistratuum*] Sunt curatores viarum, *ἐπιμεληταὶ τῶν ὁδῶν* Dioni, saepe in inscriptionibus memorati; instituti fuerant ab Augusto. Cf. Sueton. Octav. 37. Quam honorificum id munus fuerit, disce ex Plinii Epp. 5, 15. — *quorum*] Intellige de mancipibus et curatoribus viarum. — *hasta*] vendendis damnatorum bonis.

32. *Sex. Pompeius*] consul a. 767. Cf. 1, 7. 3, 11. — *M. Lepidum*] consulem a. u. 759. Cf. 2, 48. 3, 72. 6, 40. — *nanctus*] Haec participii forma legitima fuit. Priscianus 10, 4, 21 (p. 888 P.): *nanciscor etiam nactum facit absque n, ut Probo et Capro et Pollioni et Plinio placet.* — *Asiae sorte depellendum*] Sortiri solebant provincias Asiam et Africam duo consularium omnium vetustissimi. Horum priorem fuisse Aemilium Lepidum accipimus: ita ad hunc iam Asia (cum Africa extra ordinem sorti exempta esset) sine sortitione pertinebat. Itaque nihil aliud hic Tacito *sors* quam provincia, sive sorte seu sine sorte haberetur, ideo quia rite ac sollemniter non nisi per sortem habebatur, ut Liv. 42, 31: *Illud quoque praecipuum datum sorti Macedoniae ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet, consul.* -- Neque *depellere* aliter dicitur quam *deicere honore* Livio 4, 44. 39, 41 et *detrudere* Suetonio in Caes. 24: *Domitii detrudendi causa*; non sane, quem iam habebant, sed quem petebant, spe tantum et votis sibi despondebant. I. F. Gron. Cf. 3, 58. 72. — *paternas*] a patre ortas, non ipsius culpa contractas. — *sine probro*] nec illiciti quaestus, quo opes parare posset, neque ullius flagitii. — *honori quam ignominiae*] Vide ad 1, 58.

33. *Severus Caecina*] Cf. c. 18. — *uxor*

provincia obvenisset, uxor comitaretur, multum ante repetito concordem sibi coniugem et sex partus enixam, seque quae in publicum statueret domi servavisse, cohibita intra Italiam, quamquam ipse pluris per provincias quadraginta stipendia explevisset. haut enim frustra placitum olim ne feminae in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui quae pacem luxu, bellum formidine morentur et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus convertant. non inbecillum tantum et inparem laboribus sexum, sed si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum; incedere inter milites, habere ad manum centuriones; praesedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus obiectari; his statim adhaerescere deterrimum quemque provincialium, ab his negotia suscipi, transigi; duorum egressus coli, duo esse praetoria, pervicacibus magis et inpotentibus mulierum iussis, quae Oppiis quondam aliisque legibus constrictae, nunc vinclis exsolutis domos, fora, iam et exercitus regerent. (34) paucorum haec adsensu

1. *comit || teretur* (priori *e* superscripta littera *a*) M — 4. *quadraginti* pr. M — 6. *que* M — 8. *licencia* M — 12. *adherescere* M — 14. *inpotentibus* pr. M: *impotentibus* corr. M — 15. *exsolutae* Acidalius.

comitaretur] Olim id insolens, nec in crebro usu etiam temporibus Augusti. Suetonius Octav. 24: *Disciplinam severissime rexit. Ne legatorum quidem cuiquam nisi gravate hibernisque demum mensibus permisit uxorem intervisere.* Sed irrepsit: et Germanico Agrippina in provinciis comes, ipsi Augusto Livia. Lips. Caecinae autem sententia obrogabat senatus consulto superiore anno facto, de quo Ulpianus Dig. 1, 16, 4, 2: *Proficisci proconsulem melius quidem est sine uxore; sed et cum uxore potest, dummodo sciat senatum Cotta et Messalla consulibus* (a. 773) *censuisse futurum ut, si quid uxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio et vindicta exigatur,* quo in loco propter Ann. 4, 20 Cuiacius Obss. 6, 30 legendum proposuit *Cotta Messalino consulente censuisse*; sed videtur potius error ipsius Ulpiani. — *multum ante repetito*] longo prooemio usus, antequam sententiam ipsam diceret. — *quadraginta stipendia*] Cf. 1, 64: *quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat.* Hoc quadragesimum stipendium cum a. u. 768 haberet atque etiam a. 769 inferioris Germaniae legatus esset (2, 6), rotundum hic numerum posuit uno aut altero anno neglecto. Redisse videtur cum Germanico atque ei successisse Visellius Varro (3, 41). — *feminam*] Plancinam, quam 2, 55 narrat *exercitio equitum, decursibus legionum interfuisse.* H. l. invidiose rem augens id vocat *praesidere.* Magis mira est h. l. variatio *exercitio cohortium*, nisi forte singulae solebant plerumque exerceri a *campidoctore* Inscr. Lat. n. 5472, sive *exercitatore* n. 5462, aut intelligendum de cohortibus auxiliaribus cum Walthero. — *decursu*] i. e. *decursui.* Vide ad c. 30. — *coli*] prosequendo, deducendo, ut in urbe magistratus virosque principes eorum amici et clientes in forum solebant deducere. — *duo esse praetoria*] ῥητορικῶς pro his: «in praetorio a provincialibus non minus praesidum uxores quam ipsos ambiri, si quid obtinere vellent.» Ceterum *praetoria* intellige de domibus, ubi praesides in provinciis habitabant, vel in capite provinciae cuiusque, vel in aliis eius urbibus, ubi interdum conventus agebant et ius dicebant. — *Oppiis*] Una erat Oppia lex de cultu mulierum. Livius 34, 1: *Tulerat eam C. Oppius, tribunus plebi, Q. Fabio Ti. Sempronio consulibus* (a. u. 539), *in medio ardore Punici belli: ne qua mulier plus semunciam auri haberet, neu vestimento versicolori uteretur, neu iuncto vehiculo in urbe oppidove aut propius inde mille passus nisi sacrorum publicorum causa veheretur.* Idem 34, 8: *Viginti annos post abrogata est quam lata.* Unam Augusti de ambitu legem vocat *Iulias leges* 15, 20. Cf. 3, 25. — *vinclis exsolutis*] Cf. c. 28: *exsoluti plerique legis nexus.* Hist. 3, 12. *exsoluta statim vincula.*

audita: plures obturbabant, neque relatum de negotio neque Caecinam dignum tantae rei censorem. mox Valerius Messalinus, cui parens Messala ineratque imago paternae facundiae, respondit multa duritiae veterum *in* melius et laetius mutata; neque enim, ut olim, adsideri urbem bellis aut provincias hostilis esse. et pauca feminarum necessitatibus concedi, quae ne coniugum quidem penates, adeo socios non onerent; cetera promisca cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum. bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem quod honestius quam uxorium levamentum? at quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. quid? ipsorum magistratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in provinciam mitti. corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnis caelibes integros? placuisse quondam Oppias leges sic temporibus rei publicae postulantibus: remissum aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri; nam viri in eo culpam, si femina modum excedat. porro ob unius aut alterius inbecillum animum male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. simul sexum natura invalidum deseri et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. vix praesenti custodia manere inlaesa coniugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii obliterentur? sic obviam irent iis quae alibi peccarentur,

3. *patenae* pr. M — *multa duritiae* M: *multa duritie* Beroaldus; *multa a duritie* Muretus et Acidalius; *multa e duritie* Ernestius. — 4. *in* Muretus et Acidalius: om. M — *adsideri* Baiterus: *absidere* pr. M; *obsideri* corr. M; *adsidere* Haase. De permutatis praepositionibus *ab* et *ad* cf. var. lect. 1, 10. 19. 2, 4. 37. 4, 35. 6, 3. — 5. *esset et* M — 6. *pinates* pr. M — 8. *accinctus* pr. M — 9. *ad* M (*At* margo) — 14. *aliquit* M.

34. *neque relatum*] a Druso consule. Caecina enim illud censuerat per egressionem sive excessum e sententia; cf. 2, 38. — *tantae rei censorem*] invidiose pro *castigatorem* et *correctorem*. Cf. 2, 33: *non id tempus censurae.* — *Valerius Messalinus*] filius Messalae Corvini, celeberrimi illius oratoris ac fautoris Tibulli, consulis a. 723, pater M. Valerii Messalae consulis a. 773 (3, 2); frater Cottae Messalini (2, 32). Ad eum, qui hic memoratur, interpretes referunt Tibull. 2, 5. Ovid. ex Ponto 1, 7. 2, 2. Cf. supra c. 18. — *multa duritiae*] «multa quae veteres nimis dure ac severe statuissent.» Ad singularem hunc genetivum cf. c. 55: *nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit.* — *in melius et laetius mutata*] Cf. c. 54: *in melius mutet.* 4, 6: *mutati in deterius principatus.* 4, 20: *in melius flexit.* — *adsideri urbem*] Cf. 4, 58: *moenia urbis adsidens.* 6, 43: *adsidendo castellum.* Priscianus 8, 15, 82 (p. 830 P.): «*Obsideo* vero et *adsideo* activa sunt, faciunt enim *obsideor* et *adsideor*; unde Sallustius in quarto Historiarum: *Amisumque adsideri sine proeliis audiebat.* — *adeo soc. non onerent*] Hand Turs. I, p. 154: «Peculiarem usum deprehendimus in Velleii, Taciti et Curtii libris, qui, ut videtur e sui temporis more, praecedentibus verbis *ne - quidem* et, quod fere eodem sensu dicitur, *quoque*, ADEO posuerunt ita, ut sensum habeat verborum *tanto magis* vel *minus* et *nedum*.» Cf. 6, 15. Hist. 3, 64. 4, 80. — *plane*] sane, utique, sine dubio. Cf. 13, 50: *temperandas plane publicanorum cupidines.* — *accinctis*] cingulo cum gladio, id quod ad idem redit atque si dixisset: «instructis rebus tantum necessariis, relictis supervacaneis impedimentis.» — *quod honestius - - levamentum?*] Cf. 12, 5: *quod honestius censoriae mentis levamentum quam assumere coniugem.* — *remissum*] a. 559. Vide ad c. 34. — *luxu*] Vide ad c. 30. — *obliterentur*] quasi in oblivionem abirent. — *in Illyricum*] Cf. 2, 44. — *tot*] non plus trium. Cf. 2, 84. 3, 29. 56.

35. *proximi senatus*] Cf. Sueton. Iul. 79: *proximo senatu.* — «*M. Lepidum*] Duone ergo

ut flagitiorum urbis meminissent. addidit pauca Drusus de matrimonio suo. nam principibus adeunda saepius longinqua imperii. quotiens divum Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse comite Livia! se quoque in Illyricum profectum et, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper aequo animo, si ab uxore carissima et tot communium liberorum parente divelleretur. sic Caecinae sententia elusa.

(35) Et proximi senatus die Tiberius per litteras, castigatis oblique patribus quod cuncta curarum ad principem reicerent, M'. Lepidum et Iunium Blaesum nominavit ex quis pro consule Africae legeretur. tum audita amborum verba, intentius excusante se Lepido, cum valitudinem corporis, aetatem liberum, nubilem filiam obtenderet, intellegereturque etiam quod silebat, avunculum esse Seiani Blaesum atque eo praevalidum. respondit Blaesus specie recusantis, sed neque eadem adseveratione, et consensu adulantium haut iutus est.

(36) Exim promptum quod multorum intimis questibus tegebatur. incedebat enim deterrimo cuique licentia impune probra et invidiam in bonos excitandi arrepta imagine Caesaris, libertique etiam ac servi patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. igitur C. Cestius senator disseruit principes quidem instar deorum esse, sed neque a dis nisi iustas supplicum preces audiri, neque quem-

2. *princibus* M — 6. *sentia* M — 8. *M'.* Lipsius: *M.* M — 12. *se iam* M (*Seiani* margo) — 14. *haut iustus est* M (*auditus est* margo); *adiutus est* I. F. Gronovius, qui in codice legi putabat *auditus est.* — 15. *Eximpromptum* pr. M; *Exin promptum* corr. M — *quaestibus* pr. M — 20. *diis* h. l. M.

Lepidi eo tempore praenominibus iisdem. Nam alius certe ab isto, qui proconsul Asiae pagina superiore (c. 32). Non censeo: *Manium* censeo praenomen fuisse hic, non *Marcum,* facili scriptorum in ea nota lapsu. Et hercle Manium Lepidum supra (c. 22) reperies clare, Lepidae, quae damnata, fratrem. Diversa etiam ingenia istorum. Marcus ignavus, socors: Manius prudens, gravis, saevis aliorum adulationibus adversus, quem Tacitus ex professo laudat 4, 20. Repono igitur ubique *Manium* in eo Lepido, qui in senatu et in urbe.» Lips. Cf. supra c. 11. 22. — *Iunium Blaesum*] Cf. 1, 16. — *nubilem filiam*] cuius nuptiis providere deberet, id quod in provincia fieri nequiret. Eam postea Galbae imperatori nupsisse opinatur Borghesius coll. Sueton. Galb. 5: *amissa uxore Lepida duobusque ex ea filiis remansit in caelibatu.* — *haud iutus est*] Nam si adulantium vocibus adiutus esset, vere eum et ex animi sententia recusasse patuisset. Duebn. Immo consentientibus inter se adulatoribus de eius dignitate Blaesi recusatio ad irritum redacta est.

36. *promptum*] prolatum est. — *quod m. intimis q. tegebatur*] partim tacitis, partim arcanis inter fidissimos tantum modo amicos tecte agitatum. — *incedebat - deterrimo cuique*] Cum verbum *incedere* aeque frequenter dativum regat (Liv. 4, 57: *cura patribus incessit.)* atque accusativum, nullam video causam, cur aliis auctoribus construamus *licentia deterrimo cuique,* quod sine ulla causa durissime dictum foret pro *licentia data, concessa cuique.* Est: «invadebat deterrimum quemque temeritas.» — *arrepta imagine Caesaris*] Graeci moris fuit (quem tunc imitabantur Romae), ad vim iniuriamque arcendam confugere ad templa, statuas, aras. Eo genere tutelae frequenter supplices utebantur, frequentissime servi. Lips. — *C. Cestius senator*] Idem videtur, quem 6, 7 *C. Cestium patrem* vocat, consul a. u. 788 (6, 31), cognomine *Gallus* (Dio 58, 25), Syriae legatus sub finem Neronis (Hist. 5, 10). De titulo *senator* honoris causa ad-

quam in Capitolium aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. abolitas leges et funditus versas, ubi in foro, in limine curiae ab Annia Rufilla, quam fraudis sub iudice damnavisset, probra sibi et minae intendantur, neque ipse audeat ius experiri ob effigiem imperatoris oppositam. hau dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant, precabanturque Drusum, daret ultionis exemplum, donec accitam convictamque attineri publica custodia iussit. (37) et Considius Aequus et Caelius Cursor, equites Romani, quod fictis maiestatis criminibus Magium Caecilianum praetorem petivissent, auctore principe ac decreto senatus puniti. utrumque in laudem Drusi trahebatur: ab eo in urbe, inter coetus et sermones hominum obversante secreta patris mitigari. neque luxus in iuvene adeo displicebat: huc potius intenderet, diem aedificationibus, noctem conviviis trahere, quam solus et nullis voluptatibus avocatus maestam vigilantiam et malas curas exerceret. (38) non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. et Ancharius Priscus

5. *haudissimilia* pr. M; *haud dissimilia* corr. M — 8. *caelius* M: *Coelius* Lipsius. — 10. *trabatur* M (*trahebatur* margo) — 13. *aedificationibus* M: *editionibus* Lipsius; *ludicris factionibus* Raim. Seyffert; *agitationibus* Urlichs; «Tacitum nomine raro et novicio usum esse ex ipsa terminatione *(ationibus)* conici par est; ad sententiam aptum esset *laetificationibus* vel *ludificationibus,* si veteres ita dixisse compertum haberemus.» Halm. — *trahere* M: *traheret* Lipsius; «at est *trahere* infinitivus epexegeticus, cuius loco priores dixissent: *huc intenderet ut -- traheret.*» Halm.

dito cf. 1, 75. 2, 27. 4, 31. 6, 7. 38. 11, 35. 12, 42. 13, 10. — *in Capitolium*] ubi Iovis O. M., Iunonis, Minervae simulacra; hi homines perditi Caesaris imaginem amplectebantur. — *quam -- damnavisset*] quae ab ipso fraudis accusata a iudicibus damnata esset. Cf. 4, 42. Cic. Divin. in Caecil. § 30: *ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est.* Sueton. Tib. 8: (Tiberius adulescens) *Fannium -- reum maiestatis apud iudices fecit et condemnavit* i. e. perfecit ut condemnaretur. — *ius experiri*] iniuriarum nunc Anniam accusare, ut antea fraudis. — *publica custodia*] carcere; opponitur custodiae militari (c. 22).

37. *secreta*] saevitiam, quam pater secreto tegeret. Duebn. Intelligit praesertim edicta e Campania tunc mitti solita. — *aedificationibus*] privatis, profusa cum luxuria ad finem perductis. Ingeniosa est Lipsii coniectura *editionibus,* ab illo firmata ex Ann. 1, 76 *(edendis gladiatoribus -- Drusus praesedit)* et Dione 57, 14: *τοῖς ὀρχησταῖς οὕτω προσέκειτο, ὥστε καὶ στασιάζειν αὐτοὺς καὶ μηδ' ὑπὸ τῶν νόμων, οὓς ὁ Τιβέριος ἐπ' αὐτοὺς ἐσενηνόχει, καθίστασθαι.* Numquam tamen recipi debebat; nam codicis lectio significat Drusum acerrimo aedificandi studio abreptum nimium tempus insumpsisse in nova, quae exstruenda curabat, aedificia quotidie inspectanda; in hoc multo diversus a patre, qui improbante populo *modicus privatis aedificationibus ne publice quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto et scenam Pompeiani theatri* (6, 45). — *noctem conviviis tr.*] Dio 57, 14: *τῇ τε μέθῃ καταχορὴς ἐγίγνετο.* — *malas*] civibus perniciem afferentes.

38. *non -- fatiscebant*] sed in persequendis reis ardenter perseverabant. — *Cretae*] senatui populoque ab Augusto concessae. Vide ad 1, 74. — *postulaverat repetundis*] pro solito *repetundarum* vel *de rebus repetundis.* Eadem constructione Papinianus Dig. 48, 3, 2: *si servus capitali crimine postuletur.* Ad rem cf. c. 70. — *maiestatis crimine*] Plin. Paneg. 42: *Locupletabant et fiscum et aerarium* (sub Domitiano) *non tam Voconiae et Iuliae leges quam maiestatis singulare et unicum crimen eorum qui crimine vacarent.* — *e primoribus Macedoniae*] Verba, in quibus haesitant interpretes, facilem tamen habent explicatum; erat is Romanus locuples, qui propter latifundia iam dudum stabile domicilium habebat in Macedonia atque inter illos provinciales magna auctoritate fruebatur, adeo ut saltem non improbabile esset

Caesium Cordum, pro consule Cretae, postulaverat repetundis, addito maiestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Caesar Antistium Veterem, e primoribus Macedoniae, absolutum adulterii increpitis iudicibus ad dicendam maiestatis causam retraxit, ut turbidum et Rhescuporidis consiliis permixtum, qua tempestate Cotye [fratre] interfecto bellum adversus nos volverat. igitur aqua et igni interdictum reo, adpositumque ut teneretur insula neque Macedoniae neque Thraeciae opportuna. nam Thraecia diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat neque minus Rhoemetalcen quam Trebellienum incusans popularium iniurias inultas sinere. Coelaletae Odrusaeque et Dii, validae nationes, arma cepere, ducibus diversis et paribus inter se per ignobilitatem; quae causa fuit ne in bellum atrox coalescerent. pars turbant praesentia, alii montem Haemum transgrediuntur ut remotos populos concirent; plurimi ac maxime compositi regem urbemque Philippopolim, a Macedone Philippo sitam, circumsidunt. (39) quae ubi cognita P. Vellaeo (is proximum exercitum praesidebat), alarios equites ac levis cohor-

1. *cordium* pr. M — 3. *ueterime* (non *ueterrime*) *primoribus* M — 5. *fratre* spurium esse vidit Ernestius. — 7. *threciae* M, sed mox *thraecia*. — 8. *diuisio* pr. M — 9. *cothyis* M — 11. *Coelaletae* M: *Coeletae* Ryckius. Cf. var. lect. ad Plin. N. H. 4, § 41. — *Dii* Lipsius: *alii* M — 15. *maximae* M — *urbem qui philippo polim* M.

eum cum Rhescuporide conspirasse. Quo minus statuam fuisse Macedonem, qui vel ipse vel cuius iam pater per Antistium aliquem Veterem, veluti consulem a. 724 aut alterum a. 748, civitatem Romanam adeptus sit ac patroni nomen asciverit, facit cognomen *Vetus*; nam liberae certe rei publicae tempore civitate donati assumebant quidem gentile eius, cuius beneficio illam obtinuerant, sed pristinum nomen Graecum vel barbarum pro cognomine retinebant, unde in inscriptionibus tot Cornelii, Iulii, Pompeii cum cognominibus peregrinis. — *retraxit*] coëgit iudices, ut denuo de maiestatis causa in Antistium cognoscerent. — *Cotye*] Rhescuporidis non *fratre*, sed *fratris filio*. Cf. 2, 64 et Vellei. 2, 129. — *neque M. neque Thr. opportuna*] in quam ex neutra terra navibus perveniri facile posset. Duebn. — *diviso imperio*] Cf. 2, 64. — *Rhoemetalcen*] Cf. 2, 67. — *liberos Cotyis*] quorum natu maximo, item Cotyi, postea a. 791 Caligula *τήν τε Ἀρμενίαν τὴν σμικροτέραν καὶ μετὰ τοῦτο καὶ τῆς Ἀραβίας τινά, τῷ τε Ῥυμητάλκῃ τὰ τοῦ Κότυος ἐχαρίσατο.* Dio 59, 12. — *insolentia nostri*] id est, quia imperio Romano nondum assueverant. Cf. 6, 34: *contumeliarum insolentes*. Hist. 3, 53: *obsequii insolens*. — *Coelaletae Odrusaeque et Dii*] populi inter Haemum et Rhodopen montes. Memorat Ptolemaeus 3, 11, 9 *Κοιλητικὴν στρατηγίαν*. Plinius N. H. 4, § 41: *Coelaletae maiores Haemo, minores Rhodopae subditi*. Odrusae Graecis sunt *Ὀδρύσαι*. Dii fuerunt Thraces montani. Thucyd. 2, 96: *Παρεκάλει δὲ καὶ τῶν ὀρεινῶν Θρᾳκῶν πολλούς, οἳ Δῖοι καλοῦνται, τὴν Ῥοδόπην οἱ πλεῖστοι οἰκοῦντες.* — *turbant*] praedationibus. — *praesentia*] ubi ipsi habitabant; opponuntur *remoti populi*. — *regem*] Rhoemetalcen. — *Philippopolim*] Strabo 7, 6, 2 (p. 320): *Ὑπέρκειται δὲ τοῦ Βυζαντίου τὸ τῶν Ἀστῶν ἔθνος, ἐν ᾧ πόλις Καλύβη, Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου τοὺς πονηροτάτους ἐνταῦθα ἱδρύσαντος.* Hinc per contumeliam vocabatur etiam *Πονηρόπολις*, *Δούλων πόλις*, et a situ in tribus montis cacuminibus apud Latinos etiam Trimontium, hodie etiam nunc *Philippopoli* vel corrupte *Felibe*.

39. *is proximum* cet.] Praeerat igitur Moesiae post Pomponium Flaccum. Cf. 2, 66. — *exercitum praesidebat*] Eadem constructione utitur 12, 14 et 29. Sed *exercitui praesidere* dicit 1, 58; *legionibus* Hist. 4, 74. — *alarios equites*] Hi opponuntur Romanis sive legionariis equitibus a Livio 40, 40: *alarii equites, postquam Romanorum equitum*

tium mittit in eos qui praedabundi aut adsumendis auxiliis vagabantur, ipse robur peditum ad exsolvendum obsidium ducit. simulque cuncta prospere acta, caesis populatoribus et dissensione orta apud obsidentes regisque opportuna eruptione et adventu legionis. neque aciem aut proelium dici decuerit, in quo semermi ac palantes trucidati sunt sine nostro sanguine.

(40) Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem coeptavere, cuius exstimulator acerrimus inter Treveros Iulius Florus, aput Aeduos Iulius Sacrovir. nobilitas ambobus et maiorum bona facta, eoque Romana civitas olim data, cum id rarum nec nisi virtuti pretium esset. ii secretis conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant de continuatione tributorum, gravitate faenoris, saevitia ac superbia praesidentium; et discordare militem audito Germanici exitio; egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes, quam inops Italia, quam inbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus nisi quod externum, cogitarent. (41) haut ferme ulla civitas intacta seminibus eius motus fuit; sed erupere primi

1. *predabundi* M — 3. *prosperae* pr. M — 4. *opportunae ruptione* M — *aput* M (*aut* margo) — 5. *semermi* Iac. Gronovius: *semerme* M; *semermes* Beroaldus. At cf. 1, 68. 3, 45. — 10. *bona* M: *bene* Rhenanus; sed cf. c. 63: *pravis dictis factisque.* — 17. *blebis* (sic) M — 19. *firme* pr. M.

tam memorabile facinus videre. Cf. 35, 5. Iidem vocantur *equites auxiliarii* 4, 73.

40. *aeris alieni*] quod maxime ad tributa annua solvenda contraxerant apud equites Romanos, qui magnas usuras severe exigebant. Similis olim causa Allobrogum *publice privatimque aere alieno oppressorum* (Sallust. Catil. 40). Cf. Dio 62, 2 de Britannis: *ὁ Σενέκας χιλίας σφίσι μυριάδας* (quadringenties HS) *ἄκουσιν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσι τόκων δανείσας, ἔπειτ' ἀθρόας τε ἅμα καὶ βιαίως εἰσέπρασσεν·* quae item fuit in seditionis eorum causis. — *Treveros*] Cf. 1, 41. Germ. 28. — *Iulius Florus*] Cf. quae adnotavimus ad Horat. Epp. 1, 3, 1. — *Aeduos*] Cf. 11, 25. — *bona facta*] inter auxiliares Romanorum. — *civitas olim data*] ab Iulio Caesare, unde *Iulius* uterque, item Iulius Indus c. 42. — *cum id rarum -- esset*] non ut nunc, inquit, crebrum ac prope promiscuum. — *componunt*] ut *συντίθεσθαι*, inter se constituunt, paciscuntur. Infrequens constructio verbi cum infinitivo. — *conciliabula*] concilia clandestina et illicita, per domos privatas. Alibi, ubi *conciliabula* iunguntur cum oppidis, vicis, castellis, significatur genus vici, ut in Tabul. Heracl. lin. 9. Aer. Anxan. Inscrr. Latt. n. 4346. Paulus Sent. 4, 6, 2. Sed hic manifesto accipiendum, ut est in Cod. Theod. 16, 8, 1: *si quis ex populo ad eorum nefariam sectam accesserit et conciliabulis eorum se applicaverit.* Ceterum aliquoties etiam Cicero iungit *concilia coetusque,* ut Somn. Scip. 3. Cato mai. § 84. de Finn. 2, § 77. *conventicula et quasi concilia* de domo § 74.

41. *seminibus eius motus*] incitationibus seditiosis Flori et Sacroviri. Sic *semina rebellionis* 11, 19. — *Andecavi ac Turoni*] Illi incolebant Galliam Lugdunensem, hodie *Anjou,* cuius caput *Angers,* Turoni *la Touraine* cum capite olim Caesaroduno, hodie *Tours.* — *Acilius Aviola legatus*] pro praetore Galliae Lugdunensis. Eundem fuisse censuit Lipsius atque eum de quo Plinius N. H. 7, § 173: *Aviola consularis in rogo revixit et, quoniam subveniri non potuit praevalente flamma, vivus crematus est.* Cf. Valer. Max. 1, 12, 8. — *cohorte quae Lugduni pr. agitabat*] Hanc fuisse *cohortem XIII urbanam* ex inscriptionibus Lugdunensibus (cf. Inscrr. Latt. n. 6808) docuit Th. Mommsen *Annali dell' Instituto* 1853 p. 74 sq. Vide ad Hist. 1, 64. — *Visellius Varro*] consul suffectus

Andecavi ac Turoni, quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excita cohorte quae Lugduni praesidium agitabat, coercuit. Turoni legionario milite, quem Visellius Varro, inferioris Germaniae legatus, miserat, oppressi eodem Aviola duce et quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium quo dissimularent defectionem magisque in tempore efferrent. spectatus et Sacrovir intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandae, ut ferebat, virtutis; sed captivi, ne incesseretur telis, adgnoscendum se praebuisse arguebant. consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium aluitque dubitatione bellum. (42) interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae conscripta e Treveris militia disciplinaque nostra habebatur, ut caesis negotiatoribus Romanis bellum inciperet; paucique equitum corrupti, plures in officio mansere. aliut vulgus obaeratorum aut clientium arma cepit; petebantque saltus quibus nomen Arduenna, cum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et C. Silius adversis itineribus obiecerant, arcuerunt. praemissusque cum delecta manu Iulius Indus e civitate eadem, discors Floro et ob id navandae operae avidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremo, visis militibus qui effugia insederant, sua manu cecidit. isque Treverici tumultus finis. (43) aput

1. *andicauos* h. l. M — 6. *sacro uiri tecto* M (*intecto* margo) — *romani sciens* M — 9. *aliutque* M (*aluitque* margo) — 10. *conscripta e* Bekkerus: *conscripte̜* M; *conscripta* vulgo. — 19. *cecid.* (sic) M (*cecidit* margo).

a. u. 765. in fastis Capitolinis: *C. Visellius C. f. C. n. Varro*; pater L. Visellii Varronis consulis a. u. 777. Cf. 4, 17. — *efferrent*] opportuniore tempore aperte profiterentur palamque facerent. Cf. 6, 9: *efferre, quae omnes animo agitabant.* — *dubitatione*] Veram Taciti mentem melius quam Ernestii interpretatio *cunctatione* declarant interpretes Germanici et Gallici: *Unschlüssigkeit, Unentschlossenheit, irrésolution*; incertus haerebat princeps, utrum accuratius in Sacrovirum inquireret, necne; metuebat enim, ne virum apud populares suos tum summa gratia pollentem laederet; quae ipsa fluctuatio aluit et duxit bellum, quod palam convicto et oppresso Sacroviro finiri poterat.

42. *conscripta e Treveris*] unde *alam Treverorum* vocat Hist. 2, 14. 4, 55. In titulo Rhenano (ap. Steinerum n. 823) dicitur *ala equitum Treverorum.* — *militia - - nostra*] His verbis plerosque auxiliares popularium suorum antiqua retinuisse instituta militaria aliquanto minus adstricta ac severa, quam erant Romana, significat; *nostra* videlicet est ablativus, non nominativus, ut alii opinantur, qui *habebatur* (tractabatur atque exercebatur) putant significare *putabatur.* Cf. Bell. Alex. c. 46: *legionem eam, quam ex genere civium suorum Deiotarus armatura disciplinaque nostra constitutam habebat;* item ibid. c. 34. — *negotiatoribus*] Nam hi potissimum erant, qui gravi fenore provinciales premebant. — *aliut vulgus*] ceteri i. e. vulgus, quod *pellicere* necesse non habebat, quia ultro ei obtemperabat. — *obaeratorum aut clientium*] Caesar B. G. 1, 4, 2: *Orgetorix - - omnes clientes obaeratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit.* Idem B. G. 7, 40: *cum suis clientibus, quibus more Gallorum nefas est etiam in extrema fortuna deserere patronos.* — *Arduenna*] Caesar B. G. 5, 3: *quae* (silva Arduenna) *ingenti magnitudine per medios fines Treverorum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet.* Idem 6, 29: *quae* (Arduenna silva) *est totius Galliae maxima atque ab ripis Rheni finibusque Treverorum ad Nervios pertinet.* — *C. Silius*] Vide ad 1, 31. — *cum delecta manu*] cum *ala,* ut videtur, *Indiana,* quae ab ipso *Iulio Indo* nomen duxisse videtur. Cf. Henzen Inscrr. Latt. vol. III, n. 6722. — *visis militibus* cet.] conspiciens omnes exitus a militibus occupatos esse. Sic Hist. 3, 62: *visa caede.*

Aeduos maior moles exorta, quanto civitas opulentior et comprimendi procul praesidium. Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus Sacrovir occupaverat *et* nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam, ut eo pignore parentes propinquosque eorum adiungeret. simul arma occulte fabricata iuventuti dispertit. quadraginta milia fuere, quinta sui parte legionariis armis, ceteri cum venabulis et cultris quaeque alia venantibus tela sunt. adduntur e servitiis gladiaturae destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen: cruppellarios vocant, inferendis ictibus inhabiles, accipiendis inpenetrabiles. augebantur eae copiae vicinarum civitatum ut nondum aperta consensione, ita viritim promptis studiis, et certamine ducum Romanorum; quos inter ambigebatur utroque bellum sibi poscente. mox Varro invalidus senecta vigenti Silio concessit.

(44) At Romae non Treveros modo et Aeduos, sed quattuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse, adsumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias, cuncta, ut mos famae, in maius credita. optumus quis-

3. *occupaverat et nobilissimam* Lipsius: *occulpauerat* (littera *l* punctis notata). *Nobilissimarum* M; *occupaverat ac nobilissimam* Weissenborn; *occupaverat nobilissimamque* Pichena; *occupaverat, ut nobilissimam -- et eo pignore* Bezzenberger; *occupaverat nobilissima G. subole -- operata, ut* Heinsius. — *subolem* pr. M: *sobolem* corr. M. Cf. Marini *Atti de' fratelli Arvali* p. 828. — *studii || sibi* M — 6. *religionariis* M (*Legionariis* margo) — 9. *inpenetrabiles* pr. M: *impenetrabiles* corr. M — *eae* M: *hae* Beroaldus. — 12. *uiginti* M (*vigenti* margo) — 16. *hisparias* pr. M.

43. *maior moles exorta, quanto* cet.] Vide ad 2, 5. — *Augustodunum*] antea *Bibracte*, hodie *Autun* in provincia *Bourgogne*. — *n. G. subolem*] Ex verbo *occupaverat* elice: «quasi obsides in potestatem suam redegerat.» — *liberalibus studiis ibi operatam*] Constantius Caesar ad Eumenium rhetorem (Panegyr. vett. III, c. 14): *Merentur et Galli nostri ut eorum liberis, quorum vita in Augustodunensium oppido ingenuis artibus eruditur, et ipsi adulescentes, qui hilari consensu meum ex Italia revertentis suscepere comitatum, ut eorum indoli consulere cupiamus. -- Unde auditorio huic, quod videtur interitu praeceptoris orbatum, te vel potissimum praeficere debuimus. -- Salvo igitur privilegio dignitatis tuae hortamur ut professionem oratoriam repetas atque in supra dicta civitate, quam non ignoras nos ad pristinam gloriam reformare, ad vitae melioris studium adulescentium excolas mentes.* Scholam Augustodunensem, in nobilissima civitatis parte sitam, *Maeniana* vocat Eumenius (c. 1. 9. 17) et *Maenianas scholas* (c. 3). De participio *operatus* cf. 2, 14. Pomponius (apud Nonium p. 523, 10): *Ad Veneris profectu'st mane vetulus votum ut solveret: Ibi nunc operatus est.* — *quadraginta milia*] Aeduorum, non, ut Ryckius et Chateaubriand (*Martyrs* L. VII) mire accepere, adulescentium, qui Augustoduni liberalibus studiis operam dabant. — *legionariis armis*] gladiis, pilis, scutis. — *gladiaturae destinati*] Gallorum mirmillones. — *gentico*] Hac forma posterioris Latinitatis usus est etiam 6, 33; eadem utuntur Ammianus, Avienus, Tertullianus. Cf. Gronov. ad Liv. 2, 58. — *cruppellarios*] Gallica hac voce nusquam alibi reperta significantur pedites continuo ferro tecti. (Cf. c. 45: *in fronte statuerat ferratos.*) Diversi sunt, quos *cruppellariis* substituendos putabat Lipsius, *clibanarii* sive *cataphractarii*, qui ex equis pugnabant. Cf. Hist. 1, 79. — *viritim promptis studiis*] Etsi nondum ita aperte favebant, ut publice mitterentur copiae, tamen nemo impediebatur quo minus ad id bellum iret voluntarius; in eoque prompta hominum studia fuere, multis eam militiam adpetentibus. Ern. Similiter sibi opponuntur *viritim* et *publice* apud Hirtium de bello Alexandr. 65: *Praemia bene meritis et viritim et publice tribuit.*

44. *LXIV Galliarum civitates*] «τὰς ξδ' omnes.» Sic necessario interpretari debe-

que rei publicae cura maerebat; multi odio praesentium et cupidine mutationis suis quoque periculis laetabantur, increpabantque Tiberium quod in tanto rerum motu libellis accusatorum insumeret operam. an et Sacrovirum maiestatis crimine reum in senatu fore? extitisse tandem viros, qui cruentas epistulas armis cohiberent; miseram pacem vel bello bene mutari. tanto inpensius in securitatem compositus, neque loco neque vultu mutato, sed ut solitum per illos dies egit, altitudine animi, an conpererat modica esse et vulgatis leviora.

(45) Interim Silius cum legionibus duabus incedens praemissa auxiliari manu vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi et Aeduis contermini sociique in armis erant. mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam gregario milite ne suetam requiem, ne spatia noctium opperiretur: viderent modo adversos et aspicerentur; id satis ad victoriam. duodecimum apud lapidem Sacrovir copiaeque patentibus locis apparuere. in fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semermos. ipse inter primores equo insigni adire, memorare veteres Gallorum glorias quaeque Romanis adversa intulissent; quam decora victoribus libertas, quanto intolerantior

1. *cupidinē* M (*cupidine* corr. M et margo) — 3. *an* . ˥ *sacrouirum* (superscripto ab recenti manu ad compendium explicandum *et*) M: margini adscriptum est *Iulium* prava notae explicatione; *an Sacrovirum* Nipperdey. Cf. var. lect. 1, 34. — 4. *extisset* (sic) M (*extitisse* margo) — 10. *eduis* M — 15. *fronte* Lipsius: *frontē* M — 16. *ęquo* M.

mus cum Freinshemio, vel propterea, quia si rumor ille significare voluisset, quasdam tamen fideles Romanis mansisse, haud facile intelligeretur, cur simul LXIV nec plures nec pauciores defecisse nuntiasset. Cf. 14, 12: *quattuordecim urbis regiones* i. e. omnes. Strabo 4, p. 192 Lugduni aram Augusto exstructam ait a communi Galliae cum inscriptione LX gentium. Appianus Celt. 4, 2 ampliore numero ἔθνη τετρακόσια in Galliis ponit, πόλεις ὑπὲρ ὀκτακοσίας. Lips. — *dubias Hispanias*] scilicet creditum est; quod cum sententia generali iunctum additur. — *in maius*] exaggerata et credita. — *libellis accusatorum*] Cf. 2, 29. — *an et Sacrovirum*] an etiam Sacrovirum, ut Romae tot reos, et quidem innocentes cet., amarissima ironia. — *altitudine animi*] impenetrabili dissimulatione, ut Hist. 4, 86. Sic de Sulla consilia sua ita celante et abditos tenente intimos sensus Sallust. Iug. 95: *ad simulanda negotia altitudo ingenii incredibilis.* Sic βαθύτης Cicero ad Att. 4, 6, 3. 5, 10, 3. 6, 1, 2. qui vocabulo Latino hac significatione propter ambiguitatem abstinuit. — *conpererat -- leviora*] Hexametrum hunc versum addere poterat Ritterus iis, quos ad 1, 1 collegit; item Agric. 10: *litore terrarum velut in cuneum tenuatur.*

45. *Sequanorum*] inter montem Iuram, quo ab Helvetiis dividuntur, et fluvium Ararim. — *finium extremi*] Galliae, Germaniae superiori proximi, unde veniebat Silius. — *in fronte*] Opponitur *a tergo.* Sunt tamen qui codicis lectionem *in frontem* defendant collato loco dissimili 2, 16: *ut ordo agminis in aciem adsisteret.* — *semermos*] eos, qui dumtaxat venabulis et cultris armati erant (c. 43). — *inter primores*] in prima acie, imprimis inter ferratos illos. — *adire*] appellare atque exhortari singulos, ut fecit Arminius 2, 45. — *glorias*] gloriosa facinora. Cf. Sallust. Iug. 41: *penes eosdem aerarium, provinciae, magistratus, gloriae triumphique erant.* Titus Castricius apud Gellium N. A. 2, 27, 5: *quaestu et compendio gloriarum.* Similiter *infamias* Ann. 4, 33. — *intolerantior*] i. e. minus toleranda, ut 11, 10: *regreditur ingens gloria atque eo ferocior et subiectis intolerantior.* Laevius apud Gellium N. A. 19, 7, 10: *curis intolerantibus.* Ipse Gellius 13, 8, 5: *nihil fieri posse indignius neque intolerantius.*

servitus iterum victis. (46) non diu haec nec apud laetos: etenim propinquabat legionum acies, inconditique ac militiae nescii oppidani neque oculis neque auribus satis conpetebant. contra Silius, etsi praesumpta spes hortandi causas exemerat, clamitabat tamen pudendum ipsis quod Germaniarum victores adversum Gallos tamquam in hostem ducerentur. «una nuper cohors rebellem Turonum, una ala Treverum, paucae huius ipsius exercitus turmae profligavere Sequanos. quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos, tanto magis inbelles Aeduos evincite et fugientibus consulite.» ingens ad ea clamor, et circumfudit eques frontemque pedites invasere; nec cunctatum apud latera: paulum morae attulere ferrati restantibus lamminis adversum pila et gladios; set miles correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, caedere tegmina et corpora; quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere; iacentesque nullo ad resurgendum nisu quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primo Augustodunum, dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis pergit. illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. incensa super villa omnes cremavit.

(47) Tum demum Tiberius ortum patratumque bellum senatu scripsit; neque dempsit aut addidit vero, sed fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse. simul causas cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum

1. *letos* M — 8. *inbelles esse Aeduos evincite* Pfitzner; *inbelles Aeduos esse evincite* Ritter. — 9. *cosulite* (sic) M — 10. *tunctatum* pr. M — 11. *lamminis*] Duplici *m* haec vox scribitur etiam in altero codice Mediceo Taciti Hist. 1, 79 et in codice Mediceo Vergilii Georg. 1, 143. — 16. *incensa* Rhenanus: *ingressa* M — 18. *senatus* M (in margine *i*); *senatui* vulgo. — 19. *tempsit* pr. M.

46. *neque oculis neque auribus s. conpetebant*] Cf. Hist. 3, 73: *dux segnis non lingua non auribus conpetere.* Oculorum haud compotes erant ad adspectum Romanorum ingruentium, aurium, ad trucem eorum clamorem constanter tolerandum. Nonius p. 276, 15: «*Competere -- constanter valere.* Sallustius Historiarum lib. I: *sic vero quasi formidine attonitus neque animo neque auribus aut lingua competere.* Eadem significatione Livius 5, 42: *ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant.* — *Turonum*] Cf. c. 41. — *quanto -- opulentos*] Vide ad 3, 5. — *evincite*] «Semel atque in perpetuum (facili victoria) omnibus demonstrate Aeduos quanto opulentiores, tanto magis imbelles esse.» Alii exponunt: «prorsus eos devincite, debellate», parum animadvertentes perexiguam hanc imbelles vincendi futuram fuisse laudem ac gloriam. — *consulite*] «parcite, nolite inutiliter sanguinem inbellium effundere;» ut Hist. 3, 82: *ratio cunctandi, ne asperatus proelio miles non populo, non senatui -- consuleret.* — *restantibus*] resistentibus. Lucret. 2, 450: *aeraque quae claustris restantia vociferantur.* — *trudibus*] Vergil. Aen. 5, 208: *ferratasque trudes et acuta cuspide contos Expediunt.* Isidorus Origg. 18, 7: *Trudes amites sunt cum lunato ferro.*

47. *senatu*] i. e. senatui. Vide ad c. 30. 33. — *superfuisse*] superasse, vicisse. Cf. Agric. 44: *gratia oris supererat.* Cicero apud Gellium 1, 22, 7: *Nec vero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit.* — *magnitudinem imperii*] maiestatem imperii Romani ac principis hoc moderantis. Cf. 1, 47: *per filios pariter adiri maiestate salva, cui maior e longinquo reverentia. -- quod aliut subsidium, si imperatorem sprevissent? — regimen, ***. nunc*] Apparet deesse, quid principibus decorum non sit. Ritterus supplevit *unam sua cura amplecti provinciam.* Ad sententiam vel haec sufficerent: *peregrinas adire regiones.* — *decora*] adiectivum est; distinguuntur enim *decorae* ceterorum adulationes ab *indecora* unius Dolabellae. Doed. — *Dolabella*

forent, adiunxit, magnitudinem imperii extollens, neque decorum principibus, si una alterave civitas turbet, omissa urbe, unde in omnia regimen, ***. nunc quia non metu ducatur, iturum, ut praesentia spectaret componeretque. decrevere patres vota pro reditu eius supplicationesque et alia decora. solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit ut ovans e Campania urbem introiret. igitur secutae Caesaris litterae, quibus se non tam vacuum gloria praedicabat, ut post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuventa aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret.

(48) Sub idem tempus, ut mors Sulpicii Quirini publicis exsequiis frequentaretur, petivit a senatu. nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium, sed impiger militiae et acribus ministeriis consulatum sub divo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis insignia triumphi adeptus, datusque rector C. Caesari Armeniam optinenti Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat. quod tunc patefecit in senatu, laudatis in se officiis et incusato M. Lollio, quem auctorem C. Caesari pravitatis et discordiarum arguebat. sed ceteris haut laeta memoria Quirini erat ob intenta, ut memoravi, Lepidae pericula sordidamque et praepotentem senectam.

(49) Fine anni Lutorium Priscum, equitem Romanum, post celebre

2. *turbet ... omissa urbe* Nipperdey; *turbet, omissam urbem* Haase. — 3. *regimen, *** Nunc* Ritterus: *regimen. nunc* M — 13. *Quirinus* Ryckius. — 15. *onomadensium* M; apud Plinium in Indice libri V. optimi codd. exhibent *omanadum.* — 16. *G.* h. l. M, sed mox *C.* — 18. *Lollio* Lipsius: *folio* M — 20. *lepedae* pr. M — 21. *Lutorium* Ritterus: *clutorium* M; *C. Lutorium* Lipsius.

Cornelius] In fastis Capitolinis a. u. 763 nominatur *P. Cornelius P. f. P. n. Dolabella.* Inscrr. Latt. n. 2365: *P. Cornelio Dolabellae, cos., VIIviro epuloni, sodali Titiensi, leg. pro pr. divi Augusti et Ti. Caesaris Augusti* (a. u. 767) *civitates superioris provinciae Illyrici.* Cf. Vellei. 2, 125, 5. Pro consule erat in Africa a. u. 777. Cf. infra c. 69. 4, 23—26. — *triumphos*] Vide ad 1, 4. Velleius 2, 122, 1: *Quis non inter reliqua, quibus singularis moderatio Ti. Caesaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod, cum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit?*

48. *Sulpicii Quirini*] Vide ad 2, 30. — *consulatum*] a. u. 742. — *Homonadensium*] Strabo 12, 6, 5. p. 569: *Τοὺς δὲ Ὁμοναδέας Κυρίνιος ἐξεπόρθησε λιμῷ καὶ τετρακισχιλίους ἄνδρας ἐζώγρησε καὶ συνῴκισεν εἰς τὰς ἐγγὺς πόλεις, τὴν δὲ χώραν ἀπέλιπεν ἔρημον τῶν ἐν ἀκμῇ.* Habitabant in Tauro monte, in Cilicia aspera. — *datusque rector*] diu etiam post in Syriam missus ad census describendos, de qua re multa Iosephus 18, 1. 2 sq. Lucas Evang. 2, 1. Act. App. 5, 37. Lips. — *C. Caesari A. optinenti*] Cf. 2, 4. — *Rhodi agentem*] Cf. 1, 4. — *coluerat*] Cf. 2, 42: *rex Archelaus - - invisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluerat.* — *M. Lollio*] qui ante Quirinium rector C. Caesaris fuerat, in Armenia veneno mortuus. Sueton. Tib. 12: *privignum Gaium Orienti praepositum, cum visendi gratia traiecisset Samum, alieniorem sibi sensit ex criminationibus M. Lolli, comitis et rectoris eius.* Cf. Vellei. 2, 102. Plin. 9, § 118. Ad hunc Lollium est Horatii C. 4, 9. De Lolliana clade v. 1, 10. — *pravitatis*] Sic Liv. 4, 26: *pravitas consulum et discordia.* Utrobique significatur hanc pravitatem maxime in discordiis apparuisse. — *ut memoravi*] capite 22.

49. *Lutorium Priscum* cet.] Dio 57, 20: *ἐκδημοῦντος δὲ τοῦ Τιβερίου Γάϊος Λουτώριος Πρίσκος, ἱππεύς, ἄλλως τε μέγα ἐπὶ ποιήσει φρονῶν καὶ ἐπιτάφιον ἐπὶ τῷ Γερμανικῷ ἐπιφανῆ συγγράψας, ὥστε καὶ χρήματα δι' αὐτὸν πολλὰ λαβεῖν, αἰ-*

carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Caesare corripuit delator, obiectans aegro Druso composuisse quod, si extinctus foret, maiore praemio vulgaretur. id Lutorius in domo P. Petronii, socru eius Vitellia coram multisque inlustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. ut delator extitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis sola Vitellia nihil se audivisse adseveravit. sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit, sententiaque Haterii Agrippae, consulis designati, indictum reo ultimum supplicium. (50) contra M'. Lepidus in hunc modum exorsus est: «si, patres conscripti, unum id spectamus, quam nefaria voce Lutorius Priscus mentem suam et aures hominum polluerit, neque carcer neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum suffecerint. sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio maiorumque et vestra exempla temperant, et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt, est locus sententiae per quam neque huic delictum impune sit et nos clementiae simul ac severitatis non paeniteat. saepe audivi principem nostrum conquerentem, si quis sumpta morte misericordiam eius praevenisset. vita Lutorii in integro est; qui neque servatus in periculum rei publicae neque interfectus in exemplum ibit. studia illi, ut plena vaecordiae, ita inania et fluxa sunt; nec quicquam

3. *Lutorius* Ritterus: *clutorius* M; *C. Lutorius* Lipsius. — *petronii* (non *petroni*) M — 6. *adseuarit* M (*adseuerauit* margo) — *permitiem* pr. M; *pernitiem* corr. M — 7. *designanti* pr. M — 8. *M'*. Lipsius: *M*. M — 9. *P. C.* M — *Lutorius* Lipsius: *clutorius* M — 10. *hominus* pr. M — 15. *peniteat* M — 17. *Lutorii* Lipsius: *clutorii* M — *in integro esto* Lipsius.

τίαν ἔσχεν ὡς καὶ ἐπὶ τῷ Δρούσῳ ποίημα παρὰ τὴν νόσον αὐτοῦ συντεθεικώς, καὶ ἐκρίθη τε διὰ τοῦτο ἐν τῇ βουλῇ καὶ κατεδικάσθη καὶ ἀπέθανεν. «Si nominis formam quae est in M (*clutorium*) non pro aberratione librarii mediae aetatis accipiamus, sed *c* pro nota praenominis *Gai*, ut Lipsius fecit et vulgo fit, habeamus, Tacitus insolitam sibi vel in hominibus nobilissimis diligentiam vano huic et parum illustri mire impendit, ut tribus nominibus denotaret hic et mox c. 50. Idem cum alias hominem aliquem duobus nominibus consignatum dedit ac mox iterum nominandum habet, uno nomine, ut decet, contentus est. Cf. annot. ad 13, 30.» Ritter. — *maiore praemio*] quia Drusus Tiberii filius naturalis erat. — *exterritis*] ita territis metu periculi, ut dicerent testimonium contra C. Lutorium. Livius 7, 42: *multitudinem ad arma consternatam*. Ern. — *Haterii Agrippae*] Vide ad 2, 51.

50. *M'. Lepidus*] Cf. c. 35. — *neque carcer neque laqueus*] Est ἓν διὰ δυοῖν· in carcere enim laqueo frangebantur condemnatorum cervices. — *serviles-cruciatus*] patibula crucesque. — *suppliciis*] Cogitatione supple: «tamen», «contra». Sic omnia clara, quae turbabantur ab Oberlino aliisque plena distinctione post v. *differunt* posita. Scilicet apodosis haec est: *est locus* cet. Recte etiam Duebner: «*Sin* repetendum ad vv. *temperant et differunt*.» — *saepe audivi* cet.] Cf. 2, 31. 3, 16. — *in integro est*] Lipsius malebat *esto*, probante Doederleinio. Efficaciorem puto codicis lectionem. Hoc enim dicit, ut vidit Ernestius: «Atqui Lutorius adhuc mortem sibi non conscivit; ergo sinamus locum fieri principis misericordiae; praesertim cum nec servatus periculum rei publicae allaturus sit cet.» — *animis-muliercularum adrepit*] earum inanem applausum captat.

51. *Rubellius Blandus*] Vide ad c. 23. — *ante decimum diem*] Sueton. Tib. 75: *cum senatus consulto cautum esset ut poena damnatorum in decimum semper diem differretur*. Dio 57, 20: *ὁ Τιβέριος ἀγανακτήσας, οὐχ ὅτι Λουτώριος ἐκολάσθη, ἀλλ' ὅτι τις ὑπὸ τῶν βουλευτῶν ἄνευ τῆς ἑαυτοῦ*

grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor non virorum animis sed muliercularum adrepit. cedat tamen urbe et bonis amissis aqua et igni arceatur. quod perinde censeo ac si lege maiestatis teneretur.» (51) solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus adsensit; ceteri sententiam Agrippae secuti, ductusque in carcerem Priscus ac statim exanimatus. id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, cum extolleret pietatem quamvis modicas principis iniurias acriter ulciscentium, deprecaretur tam praecipitis verborum poenas; laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. igitur factum senatus consultum ne decreta patrum ante *decimum* diem ad aerarium deferrentur, idque vitae spatium damnatis prorogaretur. sed non senatui libertas ad paenitendum erat, neque Tiberius interiectu temporis mitigabatur.

(52) C. Sulpicius D. Haterius consules sequuntur, inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate adversum luxum, qui inmensum proruperat ad cuncta quis pecunia prodigitur. sed alia sumptuum, quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis occultabantur; ventris et ganeae paratus adsiduis sermonibus vulgati fecerant curam ne princeps antiquae parsimoniae durius adverteret. nam incipiente C. Bibulo ceteri quoque aediles disseruerant sperni sumptuariam legem, vetitaque utensilium pretia augeri in dies, nec mediocribus remediis sisti posse; et

2. *caedat* M — 4. *rebellius* M — 10. *decimum* Aldus Manutius (sed post *diem*): om. M; suo loco posuit Halmius. — 13. *G.* M — *Haterius* Rhenanus: *harius* M — 16. *dissimilatis* M — *praetiis* M — 20. *praetia* pr. M — *remediis sisti* Pichena: *remedii isti* M (*iis resisti* margo).

γνώμης ἐθανατώθη, ἐπετίμησέ τε αὐτοῖς καὶ δόγμα τι παραδοθῆναι ἐκέλευσε μήτ' ἀποθνήσκειν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὸν καταψηφισθέντα ὑπ' αὐτῶν, μήτε τὸ γράμμα τὸ ἐπ' αὐτῷ γενόμενον ἐς τὸ δημόσιον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χρόνου ἀποτίθεσθαι. — *ad aerarium deferrentur*] In aerario tabulae publicae et acta senatus. Liv. 39, 4: *verum cum sint notissimae sibi cum consule inimicitiae, quid ab eo posse quemquam aequi exspectare, qui per infrequentiam furtim factum senatus consultum ad aerarium detulerit?* Nec ante rata, donec delata. Vide similem Taciti locum 13, 28 de multis aedilium. Lips.

52. *C. Sulpicius*] Galba, imperatoris frater. Cf. 6, 40. — *inturbidus*] Vocabulum hoc nunc apud solum Tacitum reperitur, hic et Ann. 14, 22. Hist. 3, 39. — *inmensum proruperat*] Noli tentare *in inmensum*. Supra c. 30: *opum, quis domus illa inmensum viguit.* — *ventris et ganeae*] Despicientiae significandae ergo consulto vilissima vocabula delegit pro «epularum atque helluationum» (quo verbo usus est Cicero cum senatui gratias egit § 13). — *princeps antiquae parsimoniae*] Similiter Vespasianus infra c. 55 dicitur *antiquo cultu victuque.* Cf. 12, 53: *libertinus sestertii ter miliens possessor antiquae parsimoniae laudibus cumulabatur.* — *sumptuariam legem*] Suetonius Aug. 34: *leges retractavit et quasdam ex integro sanxit, ut sumptuariam* cet. (Videlicet iam Iulius Caesar sumptuarias priores severius ac diligentius sanxerat. Cic. ad Att. 13, 1. ad Fam. 7, 26. 9, 15. Sueton. Caes. 43. Dio 54, 2.) Gellius 2, 24, 14: *Postremo lex Iulia ad populum pervenit, Caesare Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur; Kalendis, Idibus, Nonis et aliis quibusdam festis trecenti; nuptiis autem et repotiis sestertii mille. Esse etiam dicit Capito Ateius edictum, divine Augusti an Tiberii Caesaris non satis commemini, quo edicto per dierum varias sollemnitates a trecentis sestertiis adusque duo sestertia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriae effervescentis aestus coërceretur.* Cf. Macrob. Saturn. 2, 13. — *utensilium pretia*] Sueton. Tib. 34: *annonam macelli senatus arbitrio quotannis temperandam censuit.* Ad

consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. sed Tiberius saepe apud se pensitato an coërceri tam profusae cupidines possent, num coërcitio plus damni in rem publicam ferret, quam indecorum adtrectare quod non obtineret vel retentum ignominiam et infamiam virorum inlustrium posceret, postremo litteras ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit: (53) «ceteris forsitan in rebus, patres conscripti, magis expediat me coram interrogari et dicere quid e re publica censeam: in hac relatione subtrahi oculos meos melius fuit, ne denotantibus vobis ora ac metum singulorum, qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos ac velut deprenderem. quod si mecum ante viri strenui, aediles, consilium habuissent, nescio an suasurus fuerim omittere potius praevalida et adulta vitia quam hoc adsequi, ut palam fieret quibus flagitiis impares essemus. sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere velim: mihi autem neque honestum silere neque proloqui expeditum, quia non aedilis aut praetoris aut consulis partis sustineo. maius aliquid et excelsius a principe postulatur; et cum recte factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidia ab omnibus peccatur. quid enim primum prohibere et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia? familiarum numerum et nationes? argenti et auri pondus? aeris tabularumque miracula? promiscas viris et feminis vestes? atque illa feminarum pro-

1. *distulaerant* pr. M — 3. *rem plicam* M — 6. *P. C.* M — 7. *e* Beroaldus: om. M; *de* margo. — 16. *excelsus* (superscripta littera *i* ab eadem manu) M — 18. *cum unius invidia* exspectabat Doederlein.

vocem *utensilium* cf. 1, 70. — *ad principem distulerant*] donec Tiberius in urbem redisset. Liv. 41, 8, 5: *legati Sardorum, qui ad novos magistratus dilati erant.* — *plus damni*] cum maior foret periclitantium numerus, quam ipsi, etsi saevo homini, commodum videretur; praesertim cum civium praeter luxum cetera innoxiorum nihilque novarum rerum molientium odia inutiliter in se concitaret. Cf. c. 54. — *non obtineret*] nullo pacto perficeret; luxum enim tantis in urbis divitiis funditus exstirpari numquam posse. — *retentum*] si constanter ac severe poenas legis exsequeretur. Consulto variavit praecedens verbum *obtineret*.

53. *flagitiis*] scil. coërcendis. — *unius invidia*] Usitatius quidem foret *cum unius invidia*, nec tamen praepositionem excidisse arbitror, sed dictum esse ut Hist. 4, 30: *multa superstantium pernicie.* — *priscum ad morem recidere*] ita resecare et tollere, ut ad priscum morem reduci possit. — *villarumne infinita spatia*] Non latifundia perstringit, ut volebat Muretus; sed *aedificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia* (per totam Italiam): Seneca de Benef. 7, 10, 5. Iuven. 14, 86: *Aedificator erat Cretonius, et modo curvo Litore Caietae, summa nunc Tiburis arce, Nunc Praenestinis in montibus alta parabat Culmina villarum Graecis longeque petitis Marmoribus, vincens Fortunae atque Herculis aedem.* — *familiarum numerum*] Tacitus 14, 43 Pedanio Secundo servos tribuit quadringentos; Plinius 33, § 135 C. Caecilio cuidam Isidoro (a. u. 746) *servorum quattuor milia centum sedecim.* Athenaeus 6, 104: *Πρὸς ταῦτ' ἀπαντήσας ὁ Λαρήνσιος ἔφη, Ἀλλὰ Ῥωμαίων ἕκαστος -- πλείστους ὅσους κεκτημένος οἰκέτας, καὶ γὰρ μυρίους καὶ δισμυρίους καὶ ἔτι πλείους δὲ πάμπολλοι κέκτηνται, οὐκ ἐπὶ προσόδοις δέ, ὥσπερ ὁ τῶν Ἑλλήνων ζάπλουτος Νικίας, ἀλλ' οἱ πλείους τῶν Ῥωμαίων συμπροϊόντας ἔχουσι τοὺς πλείστους.* Seneca de Tranq. an. 8, 6: *Feliciorem ne tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi cotidie servorum velut imperatori exercitus referebatur, cui iam dudum divitiae esse debuerant duo vicarii et cella laxior* (tunc, cum

pria, quis lapidum causa pecuniae nostrae ad externas aut hostilis gentes transferuntur? (54) nec ignoro in conviviis et circulis incusari ista et modum posci; set si quis legem sanciat, poenas indicat, idem illi civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. atqui ne corporis quidem morbos veteres et diu auctos nisi per dura et aspera coërceas; corruptus simul et corruptor, aeger et flagrans animus haut levioribus remediis restinguendus est quam libidinibus ardescit. tot a maioribus repertae leges, tot quas divus Augustus tulit, illae oblivione, hae, quod flagitiosius est, contemptu abolitae securiorem luxum fecere. nam si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere; at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra neque pudor est. cur ergo olim parsimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur, quia unius urbis cives eramus; ne inritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus. quantulum istud est de quo aediles admonent! quam, si cetera respicias, in levi habendum! at Hercule nemo refert quod Italia externae opis indiget, quod vita populi R. per incerta maris et tempestatum cotidie volvitur. ac nisi provinciarum copiae et dominis et servitiis et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora nostraeque villae tuebuntur. hanc, patres conscripti, curam sustinet princeps; haec omissa

1. *pecunie* M — 3. *poscis. et* pr. M; *posci. et* corr. M — *indicat. Idem* M — 4. *spelndidissimo* pr. M — *expartem* pr. M — 5. *clamitabunt* Beroaldus: *clamitabant* M — 9. *flagitiosus* M (*flagitiosius* margo) — 10. *facere* pr. M. Vide ad 2, 2. — 12. *sibique moderabatur qua* M (*quisque* et *quia* margo) — 13. *urbes* pr. M — 15. *edeles* pr. M; *ediles* corr. M — 16. *adhercule* pr. M — 20. *P. C.* M.

ipse servitutem serviret). Plinius 33, § 26: *mancipiorum legiones et in domo turba externa ac iam servorum quoque causa nomenclator adhibendus.* Cf. 4, 27. — *nationes*] Cf. 14, 44: *nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt.* Utique est ὑπερβολὴ ad verum sic fere redigenda: «complures Graecos, Syros, Phryges, Cappadoces, Thraces, Aethiopes cet.» — *argenti et auri*] facti, seu vasorum argenteorum et aureorum. Sed olim *Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu movit, quod is decem pondo argenti facti haberet.* Liv. Epit. 14. — *aeris*] Sueton. Tib. 34: *Corinthiorum vasorum pretia in immensum exarsisse graviter conquestus.* Cf. Plin. 34, § 6 sqq. Bachius cogitat de statuis aeneis; at non minus pretiosae erant marmoreae a praeclaris artificibus sculptae. — *promiscas*] Cf. 2, 33: *ne vestis Serica viros foedaret.* Seneca Ep. 122, 7: *Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum feminis vestem?* Ep. 114, 21: *qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam.* Plinius N. H. 11, § 78: *Nec puduit has vestis* (de Cois loquitur) *usurpare etiam viros levitatem propter aestivam.* — *lapidum*] gemmarum atque margaritarum. — *ad externas aut hostilis gentes*] Plin. 12, § 84: *Arabiae etiamnum felicius mare est; ex illo namque margaritas mittit; minimaque computatione miliens centena milia sestertium annis omnibus India et Seres paeninsulaque illa imperio nostro adimunt.*

54. *conviviis et circulis*] Est quasi formula. Cf. Cic. ad Att. 2, 18: *sermo in circulis et conviviis est liberior.* Liv. 32, 20: *ubi illa certamina animorum, quibus in conviviis et circulis vix manibus temperabatis?* — *corruptor -- animus*] Vide quae collegimus ad Horatii C. 4, 9, 39. — *flagrans*] cupiditatibus, quae eundem *aegrum* reddunt, vigore atque constantia carentem. — *restinguendus*] ut febris restinguitur ac temperatur. — *in levi habendum*] Cf. Hist. 2, 21: *in levi habitum.* Theocr. 22, 213: *Τυνδαρίδαις πολεμιζέμεν οὐκ ἐν ἐλαφρῷ.* — *per incerta maris*] quia e Sicilia, ex Africa, ex Aegypto frumentum Italiae, imprimis urbi necessarium advehebatur. Columella 1, 1, 20: *Ita-*

funditus rem publicam trahet. reliquis intra animum medendum est: nos pudor, pauperes necessitas, divites satias in melius mutet. aut si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem pollicetur ut ire obviam queat, hunc ego et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor. sin accusare vitia volunt, dein, cum gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt ac mihi relinquunt, credite, patres conscripti, me quoque non esse offensionum avidum; quas cum graves et plerumque iniquas pro re publica suscipiam, inanes et inritas neque mihi aut vobis usui futuras iure deprecor.» (55) auditis Caesaris litteris remissa aedilibus talis cura; luxusque mensae, a fine Actiaci belli ad ea arma quis Servius Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti paulatim exolevere. causas eius mutationis quaerere libet. dites olim familiae nobilium aut claritudine insignes studio magnificentiae prolabebantur. nam etiam tum plebem socios regna colere et coli licitum; ut quisque opibus domo paratu speciosus, per nomen et clientelas inlustrior habebatur. postquam caedibus saevitum et magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere. simul novi homines e municipiis et coloniis atque etiam provinciis in senatum crebro adsumpti domesticam parsimoniam intulerunt; et quamquam fortuna vel industria plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. obsequium inde in principem et aemulandi amor validior quam

2. *sacias* M — 3. *tantū* — 4. *exonorari* pr. M; *exonerare* Doederlein. — *parte me fateor* Wopkens. — 5. *gloria* M (addita littera *m* in margine) — 6. *P. C.* M — 8. *pro re*] *pro pe* pr. M — 9. *iurae* pr. M — *depčor* M — 13. *magnificentie* M — 16. *seuitum* M.

que in hoc Latio et Saturnia terra, ubi di cultus agrorum progeniem suam docuerunt, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis provinciis advehatur frumentum, ne fame laboremus. Cf. 2, 59. 4, 6. 12, 43. Hist. 1, 11. — *exonerari*] i. e. tolli. Cf. Hist. 5, 2: *multitudinem proximas in terras exoneratam.* Seneca Epist. 1, 3, 4: *in quaslibet aures quicquid illos urit exonerant.* — *simultates faciunt*] iras suscitant eorum, qui coërcendi sunt. Sic Ovid. Am. 1, 8, 82: *saepe simultates ira morata facit.* — *inanes*] sine causa susceptas. — *inritas*] omni exitu desiderabili destitutas.

55. *remissa aedilibus talis cura*] scil. qualem in hac re ostentaverant, inutilem. Nempe recusat senatus, ne novam legem sanciat; veteres leges, quoquo modo videretur aedilibus, exerceantur. Cf. Hist. 3, 5: *remissum id munus.* — *a fine Actiaci belli*] ab anno u. c. 723 usque ad annum 821. — *rerum adeptus*] Eadem constructione 6, 45: *dum dominationis apisceretur.* 12, 30: *dum adipiscerentur dominationis.* — *prolabebantur*] modum excedebant. — *regna colere*] regulos Asiae, Thraciae, Mauretaniae cet. demereri, sibi conciliare per officia vel beneficia. — *et coli*] vicissim a plebe, sociis, regibus. — *paratu*] cultu, supellectile, tabulis pictis, signis, vasibus cet. — *caedibus saevitum*] Intellige de Tiberio, Caligula, Nerone. — *ceteri*] quibus magnitudo famae nondum exitio fuerat. — *atque etiam provinciis*] praesertim ex quo Claudius civitatem Romanam Gallis dederat (11, 23); etiam Hispani cet. — *adstricti moris*] parci ac modesti; opponuntur *mores dissoluti.* — *Vespasianus*] Cf. Hist. 2, 5. Sueton. Vespas. 10. 16. 17. 18. 21. — *temporum vices*] anni tempestates. — *multa laudis*] et bellicae virtutis (Agricolae memor fuit) et constantiae in toleranda ac despicienda principum saevitia. Recordare Thraseae. — *artium*] Eloquentiam praesertim, tum et poësin (Lucani, Persii, Statii, aliorum) intelligit. — *in maiores certamina ex honesto*] aemulatio cum maioribus ex

poena ex legibus et metus. nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut quem ad modum temporum vices, ita morum vertantur; nec omnia aput priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. verum haec nobis *in* maiores certamina ex honesto maneant.

(56) Tiberius fama moderationis parta, quod ingruentis accusatores represserat, mittit litteras ad senatum quis potestatem tribuniciam Druso petebat. id summi fastigii vocabulum Augustus repperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret ac tamen appellatione aliqua cetera imperia praemineret. Marcum deinde Agrippam socium eius potestatis, quo defuncto Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret. sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur; simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat. quo tunc exemplo Tiberius Drusum summae rei admovet, cum incolumi Germanico integrum inter duos iudicium tenuisset. sed principio litterarum veneratus deos ut consilia sua rei publicae prosperarent, modica de moribus adulescentis neque in falsum aucta rettulit. esse illi coniugem et tres liberos eamque aetatem qua ipse quondam a divo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. neque nunc propere, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem, noti laboris participem sumi. (57) praeceperant animis orationem patres; quo quaesitior adulatio

4. *haec nobis in maiores certamina* Vertranius: *haec nobis maiores certamina* M; *haec nobis maiores: certamina* Boxhornius; *haec nobis* [*maiores*] *certamina* Schneidewin (in indice schol. Gotting. aestiv. a. 1841); *haec nobis adversus maiores* (coll. 2, 36. Agr. 9. Orat. 36) Ritterus; *haec nos; nobis maiores: certamina* Nipperdey. — 6. *accussatores* M — 7. *tribunitiam* M — 8. *uocabulu* M — 14. *admovit* Halmius. — 16. *retulit* M — 21. *quoque sitior* pr. M.

honesto orta (i. e. modestiae ac temperantiae) quam *bonam aemulationem* vocat 13, 54. Ad usum praepositionis *in* cf. 4, 11: *insita in extraneos cunctatione.* 12, 6: *nova nobis in fratrum filias coniugia.* ad sententiam Sallust. Iug. 4: *quis est omnium his moribus, quin divitiis et sumptibus, non probitate neque industria cum maioribus suis contendat?*

56. *potestatem tribuniciam*] signatam in Drusi nummis Eckhel VI, p. 203 seqq. v. c. *DRVSVS CAESAR. TI. AVG. F. DIVI. AVG. N. PONTIF. TRIBVN. POTEST. ITER. S. C.* — *vocabulum Augustus repperit*] Rem ipsam, non titulum, iam Iulius Caesar sibi sumpserat teste Dione 42, 20: *τήν τε ἐξουσίαν τῶν δημάρχων διὰ βίου, ὡς εἰπεῖν, προσέθετο.* Cf. 1, 2. — *praemineret*] Nam tribuni plebis sacrosancti erant et per invictam *intercessionem* suam in civitate olim potentissimi. Duebn. Verbum *praeminere* vel *praeeminere* post Augustum usurpari coeptum est. Cf. 12, 12. 33. 15, 34. Seneca Controv. 1, 4: *Albutium, qui Graecis praeeminet.* — *M. d. Agrippam socium eius potestatis*] anno u. c. 736. Cf. Dio 54, 12. Verbum *delegit* hic supplendum est ex enuntiatione quae sequitur relativa. Cf. 13, 15: *Igitur ceteris diversa nec ruborem allatura* (iussit): *ubi Britannico iussit exurgeret* cet. In nummis apud Eckhel VI. p. 162 haec eius tribunicia potestas non signatur, sed in titulo Laconico Corp. Inscr. Gr. n. 1299. (Inscr. Latt. n. 5367.) — *coniugem et tres liberos*] Cf. 2, 84. — *eamque aetatem*] Egit ergo Drusus tunc trigesimum sextum annum. Nam Tiberius natus est L. Munatio Planco M. Lepido iterum coss. a. u. 712. A quo die anni medii triginta sex ad tribuniciam eius potestatem, quae delata a. u. 748. Lips. — *compressis seditionibus*] Cf. 1, 24 sqq. — *compositis bellis*] Cf. 2, 44 sqq. — *triumphalem*] Cf. 3, 19. — *bis consulem*] annis u. 768 et 774. Cf. 1, 55. 3, 31.

57. *praeceperant animis orationem patres*] Significatur principis oratio per quaestorem eius de scripto recitata. Cf. 16, 27: *et oratio*

fuit. nec tamen repertum nisi ut effigies principum, aras deum, templa et arcus aliaque solita censerent, nisi quod M. Silanus ex contumelia consulatus honorem principibus petivit dixitque pro sententia ut publicis privatisve monimentis ad memoriam temporum non consulum nomina praescriberentur, sed eorum qui tribuniciam potestatem gererent. at Q. Haterius cum eius diei senatus consulta aureis litteris figenda in curia censuisset, deridiculo fuit senex foedissimae adulationis tantum infamia usurus.

(58) Inter quae provincia Africa Iunio Blaeso prorogata Servius Maluginensis, flamen Dialis, ut Asiam sorte haberet postulavit, frustra vulgatum dictitans non licere Dialibus egredi Italia, neque aliut ius suum quam Martialium Quirinaliumque flaminum: porro, si hi duxissent provincias, cur Dialibus id vetitum? nulla de eo populi scita, non in libris caerimoniarum reperiri. saepe pontifices Dialia sacra fecisse, si flamen valitudine aut munere publico impediretur. quinque et septuaginta annis post Cornelii Merulae caedem neminem suffectum. neque tamen cessa-

2. *cesserent* M (*censerent* margo) — 3. *sentia* M — 4. *privatisque* Muretus. — 5. *tribunitiam* M — *at Q.* Lipsius: *Atque* M — 7. *foedissime* pr. M — 9. *interq*; *prouincia* M (*quae* margo). — *maliginensis* pr. M — 11. *ius suum* Rhenanus: *ius||sum* M — 12. *sibi* M (*si hi* margo) — 13. *curdiabus* M (*li* in margine) — 14. *repperiri. sepe* M — *pontificis* pr. M — 15. *quinque* Lachmann (ad Gaium p. 69): *duo* M.

principis per quaestorem eius audita est. — *publicis privatisve*] «sive publica essent sive privata.» — *Q. Haterius*] Cf. 4, 61. — *tantum infamia usurus*] adulationis nullo alio fructu usurus nisi infamia, tanto turpius, quod senex erat, neque quidquam sequi videbatur adulando praeter ipsam adulationem eiusque studium et consuetudinem.» Doed.

58. *Iunio Blaeso*] Cf. c. 35. — *sorte haberet postulavit*] Non difficilis hic nodus, si memineris, quae ad c. 32 monuimus. Asia et Africa in sortem mittebantur, et de illis sortiebantur duo consularium vetustissimi. Sed Africa tunc temporis sine sorte prorogabatur Iunio Blaeso. Ergo et citra sortem vetustissimo consularium cedebat Asia. Is erat Ser. Cornelius (Cn. f. Cn. n.) Lentulus Maluginensis consul suffectus a. 763 (cf. fastos Capitolinos et Inscr. Latt. n. 6442 et 7212); eoque postulabat ut *Asiae sortem* haberet. Ita enim scripsisse Tacitum mihi pro explorato est. Intelligo Asiam provinciam. I. F. Gronov. Cf. c. 71: *sors Asiae in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, conlata.* — *Dialibus egredi Italia*] adeo non egredi, ut nec urbe abesse iis liceret una nocte, quod lege in Camilli oratione apud Livium 5, 52: *Flamini Diali,* inquit, *noctem unam manere extra urbem nefas est.* Lips. Cf. c. 71. — *Martialium Quirinaliumque flaminum*] Atqui ne his quidem antiquitus egredi Italia concessum. Valerius Max. 1, 1, 2: *Metellus vero pontifex maximus Postumium consulem eundemque flaminem Martialem, ad bellum gerendum Africam petentem, ne a sacris discederet, multa indicta urbem egredi passus non est, religionique summum imperium cessit.* Cf. et Epitoma Livii 19. Et de Quirinali Livius 37, 51: *Priusquam in provincias praetores irent, certamen inter P. Licinium, pontificem maximum, fuit et Q. Fabium Pictorem, flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum et Postumium Albinum fuerat. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici.* Eadem caerimonia pontificem maximum tenuisse videtur ex Liviana epitome 59: *Adversus eum* (Aristonicum) *P. Licinius Crassus consul, cum idem pontifex maximus esset, quod numquam antea factum erat, extra Italiam profectus, proelio victus et interemptus est.* Sed scire licet, quaedam ex his cum aevo mutasse. Lips. Cf. Cic. Phil. 11, § 18: *Crassus consul, pontifex maximus, Flacco collegae, flamini Martiali, multam dixit, si a sacris discessisset, quam multam populus R. remisit, pontifici tamen flaminem parere iussit.* — *duxissent*] scil. sorte. — *quinque et septuaginta*] Merula a. u. 667 ad aram Iovis,

visse religiones. quod si per tot annos possit non creari nullo sacrorum damno, quanto facilius afuturum ad unius anni proconsulare imperium? privatis olim simultatibus effectum ut a pontificibus maximis ire in provincias prohiberentur: nunc deum munere summum pontificum etiam summum hominum esse, non aemulationi, non odio aut privatis adfectionibus obnoxium. (59) adversus quae cum augur Lentulus aliique varie dissererent, eo decursum est ut pontificis maximi sententiam opperirentur. Tiberius dilata notione de iure flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem caerimonias temperavit, nominatim arguens insolentiam sententiae aureasque litteras contra patrium morem. recitatae et Drusi epistulae, quamquam ad modestiam flexae, pro superbissimis accipiuntur. huc decidisse cuncta ut ne iuvenis quidem tanto honore accepto adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile aput solum inciperet. bellum scilicet, aut diverso terrarum distineri, litora et lacus Campaniae cum maxime peragrantem. sic imbui rectorem generis humani; id primum e paternis consiliis discere. sane gravaretur aspectum

2. *afuturum* pr. M: *abfuturum* corr. M — 5. *aemulationi* Muretus: *aemulatione* M — 7. *dessererent* M — 8. *delata notitione* pr. M — *tribunitiam* M — 9. *cerimonias* M — 12. *decidisse se cuncta* pr. M — 14. *bellum* M: *bello* Lipsius; *bello eum* Pichena. — *diversa t. distinere* Heinsius.

cuius flamen erat, ob Cinnae facinora mortem sibi conscivit. Vellei. 2, 22. Suffectus est flamen novus ab Augusto a. 743. Dio 54, 36: *Κἂν τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ ὅ τε ἱερεὺς τοῦ Διὸς πρῶτον μετὰ τὸν Μερούλαν ἀπεδείχθη.* Sueton. Aug. 31: *Nonnulla etiam ex antiquis caerimoniis paulatim abolita restituit, ut Salutis augurium, Diale flaminium.* Cf. Gai. I, § 136. Intercesserunt igitur inter Merulae caedem et Diale flaminium restitutum non II et LXX, sed V et LXXII anni, qui numeri quam facile inter se permutari potuerint *(II* et *u)* sponte apparet. — *summum pontificum etiam summum hominum*] Inde ab Augusto pontificatus maximus a senatu imperatoribus delatus est. Tiberius eum honorem obtinuit Druso et Norbano cos. (a. u. 768) VI Idus Martias. Vide Kalendaria Praenestinum et Vaticanum Inscrr. Latt. Vol. II. p. 386 sq. et titulum Florentinum n. 686: *VI Idus Martias, qua die Ti. Caesar pontif. maximus felicissime est creatus.*

59. *augur Lentulus*] consul a. u. 740. Auguratus ei pro cognomine fuisse videtur; nam etiam in Monumento Ancyrano III, 23 legitur: *consulibus* [M. Crasso et] *Cn. Lentulo augure,* unde in Baiteri fastis nominatur *Cn. Cornelius Cn. f. Lentulus Augur.* Cf. Marini Atti de' Fratelli Arvali Tab. I, 2. Seneca de Benef. 2, 27, 1: *Cn. Lentulus augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent, ingenii fuit sterilis, tam pusilli quam animi. Cum esset avarissimus, nummos citius emittebat quam verba: tanta illi inopia erat sermonis.* Sueton. Tib. 49: *Satis constat Cn. Lentulum augurem, cui census maximus fuerit, metu et angore ad fastidium vitae ab eo* (a Tiberio) *actum et ut ne quo nisi ipso herede moreretur.* — *notione*] pro *cognitione,* ut 6, 12; item *noscere* pro *cognoscere* 12, 60. Conf. Cic. ad Att. 11, 20, 2: *notionem differre.* de domo sua § 35: *quae omnis notio pontificum esse debuit.* Qui huius notionis fuerit exitus, vide c. 71. — *insolentiam sententiae*] Q. Haterii; vide c. 57. — *huc decidisse*] Sic Sueton. Claud. 9: *ad eas rei familiaris angustias decidit.* Est «in peius mutari.» — *auspicia* cet.] Livius 22, 1 de C. Flaminio, qui ante initum consulatum profectus est ab urbe: *Quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esse? Magistratus id a domo, publicis privatisque penatibus, Latinis feriis actis, sacrificio in monte* (Albano) *perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre; nec privatum auspicia sequi, nec sine auspiciis profectum in externo ea solo nova atque integra concipere posse.* Cf. 4, 36. — *gentile apud solum*] in patrio solo, Romae.

civium senex imperator fessamque aetatem et actos labores praetenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum?

(60) Sed Tiberius vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui praebebat, postulata provinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. crebrescebat enim Graecas per urbes licentia atque inpunitas asyla statuendi; conplebantur templa pessimis servitiorum; eodem subsidio obaerati adversum creditores suspectique capitalium criminum receptabantur, nec ullum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum ut caerimonias deum protegentis. igitur placitum ut mitterent civitates iura atque legatos. et quaedam quod falso usurpaverant sponte omisere; multae vetustis superstitionibus aut meritis in populum Romanum fidebant. magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam qui ante vim Romanam valuerant decreta ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret mutaretve. (61) primi omnium Ephesii adiere, memorantes non, ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo ge-

9. *protegentis* Rhenanus: *protegentes* M — 10. *ciuitatis* M — 16. *Apollinem in Delo* Bezzenberger.

— *bellum scilicet*] esse, cum maxime geri. — *diverso terrarum*] regione aliqua remota.

60. *imaginem antiquitatis*] simulacrum aliquod antiqui moris; quod quidem arcana imperii minime attingebat ac sine ullo periculo senatui praeberi poterat. — *postulata provinciarum* cet.] Polybius 6, 13, 7 (de rei publicae Romanae constitutione): *ὁμοίως δὲ καὶ τῶν παραγενομένων εἰς Ῥώμην πρεσβειῶν ὡς δέον ἐστὶν ἑκάστοις χρῆσθαι καὶ ὡς δέον ἀποκριθῆναι, πάντα ταῦτα χειρίζεται διὰ τῆς συγκλήτου.* Cf. 13, 4. — *conplebantur templa* cet.] Tribus ergo generibus hominum perfugium in asylís: servis, obaeratis, maleficis. De maleficis servisque Plutarchus *περὶ δεισιδ.* p. 166: *ἔστι δούλῳ φεύξιμος βωμός, ἔστι καὶ λησταῖς ἀβέβηλα πολλὰ τῶν ἱερῶν. καὶ πολεμίους φεύγοντες, ἂν ἀγάλματος λάβωνται ἢ ναοῦ, θαῤῥοῦσιν.* De obaeratis idem de vitando aere alieno p. 828: *ἡ μὲν γὰρ Ἄρτεμις ἡ ἐν Ἐφέσῳ τοῖς χρεώσταις, ὅταν καταφύγωσιν εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῆς, ἀσυλίαν παρέχει καὶ ἄδειαν ἀπὸ τῶν δανείων.* Et Sallustius eleganter de Pompeio, ep. ad Caesarem 1, 2: *eoque per omne tempus belli, quasi sacro atque inspoliato fano, debitores usi.* Pollux 1, 10: *εἰ δὲ καὶ ἄσυλόν τι εἴη, τοῦτο καὶ χρησφύγετον λέγε καὶ φύξιμον, καὶ ἱεροὺς ὅρους, ἐφ' ὅσον τοῖς οἰκέταις ἀσφάλεια.* — *iura*] tabulas, litteras, monumenta, quibus iura niterentur, inspicienda senatui, ut iudicaret, utrum ius asyli esset necne. Ern. — *libero*] ablativus absolutus, «cum liberum ei esset.»

61. *Ephesii*] Strabo 14, 1, 23 p. 641: *Ἄσυλον δὲ μένει τὸ ἱερὸν (τῆς Ἀρτέμιδος) καὶ νῦν καὶ πρότερον· τῆς δὲ ἀσυλίας τοὺς ὅρους ἀλλαγῆναι συνέβη πολλάκις. -- ἐφάνη δὲ τοῦτο βλαβερὸν καὶ ἐπὶ τοῖς κακούργοις ποιοῦν τὴν πόλιν, ὥστ' ἠκύρωσεν ὁ Σεβαστὸς Καῖσαρ.* — *lucum Ortygiam*] Strabo 14, 1, 20 p. 639: *Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ παραλίᾳ μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης ἐστὶ καὶ ἡ Ὀρτυγία, διαπρεπὲς ἄλσος παντοδαπῆς ὕλης, κυπαρίττου δὲ τῆς πλείστης. διαῤῥεῖ δὲ ὁ Κέγχριος* (ita hoc nomen scribitur etiam Pausan. 7, 5, 10) *ποταμός, οὗ φασὶ νίψασθαι τὴν Λητὼ μετὰ τὰς ὠδῖνας· ἐνταῦθα γὰρ μυθεύουσι τὴν λοχείαν καὶ τὴν τροφὸν τὴν Ὀρτυγίαν καὶ τὸ ἄδυτον, ἐν ᾧ ἡ λοχεία, καὶ τὴν πλησίον ἐλαίαν, ᾗ πρῶτον ἐπαναπαύσασθαί φασι τὴν θεὸν ἀπολυθεῖσαν τῶν ὠδίνων.* — *oleae*] Callimachus Hymn. in Del. 209 palmam pro olea memorat; ceterum parturientem ei *adnisam*, acclinatam tradit. Verba eius haec sunt: *Λύσατο δὲ ζώνην, ἀπὸ δ' ἐκλίθη ἔμπαλιν ὤμοις Φοίνικος ποτὶ πρέμνον, ἀμηχανίης ὕπο λυγρῆς Τειρομένη· νότιος δὲ διὰ χροὸς ἔῤῥεεν ἱδρώς.* Cf. Heinsius ad Verg. Aen. 4, 690. Utramque arborem indicat Ovidius Metam. 6, 335: *Illic incumbens cum Palladis arbore palmae Edidit invita geminos Latona noverca.* — *post interfectos Cyclopas*] Valerius Flacc. 1, 445: *Admete: tuis nam pendit* (poenas)

nitos: esse aput se Cenchreum amnem, lucum Ortygiam, ubi Latonam partu gravidam et oleae, quae tum etiam maneat, adnisam edidisse ea numina; deorumque monitu sacratum nemus. atque ipsum illic Apollinem post interfectos Cyclopas Iovis iram vitavisse. mox Liberum patrem, bello victorem, supplicibus Amazonum, quae aram insederant, ignovisse. auctam hinc concessu Herculis, cum Lydia poteretur, caerimoniam templo; neque Persarum dicione deminutum ius. post Macedonas, dein nos servavisse. (62) proximi hos Magnetes L. Scipionis et L. Sullae constitutis nitebantur, quorum ille Antiocho hic Mithridate pulsis fidem atque virtutem Magnetum decoravere, uti Dianae Leucophryenae perfugium inviolabile foret. Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Cae-

1. *cenchreum* M: *Cenchrium* Beroaldus; at cf. Alexandrum Aetolum ap. Macrob. Saturn. 5, 22 (Meinekium p. 225 et 229): *ἥ τ' ἐπὶ Κεγχρείῳ τίμιον οἶκον ἔχει.* — *lucum* Lipsius: *locum* M — *ortigiam* M — 2. *gravidam ei oleae* Bezzenberger. — 5. *insiderant* M; cf. var. lect. ad 1, 30. — 6. *hinc con* (syllaba haec, quae in folii fine scripta est, punctis notata est) *concessu* M — *cerimoniam* M — 8. *proximi hos* (Ephesios) *Magnetes* Wurmius: *proximo snagnetes* M; *proximi Magnetes* Freinshemius. — 10. *Leucophryenae* Strabo, Pausanias (3, 18, 9), Corp. Inscr. Gr. n. 2914: *leucophinę* M; *Leucophrynae* Lipsius (cum nummis aliquot); *Leucophryinae* Ritterus. — *inuolabile* M.

in arvis Delius, ingrato Steropen quod fuderat arcu. Servius ad Vergil. Aen. 6, 398: *Amphrysus fluvius est Thessaliae, circa quem Apollo spoliatus divinitate a Iove irato Admeti regis pavit armenta ideo, quia occiderat Cyclopas, fabricatores fulminum, quibus Aesculapius exstinctus est, Apollinis filius, quia Hippolytum ab inferis herbarum potentia revocaverat.* — *Amazonum*] Pausan. 7, 2, 4: *οὐ πάντα γε τὰ ἐς τὴν θεὸν* (Dianam Ephesiam) *ἐπύθετο, ἐμοὶ δοκεῖν, Πίνδαρος, ὃς Ἀμαζόνας τὸ ἱερὸν ἔφη τοῦτο ἱδρύσασθαι* (cf. 4, 31, 8) *στρατευομένας ἐπὶ Ἀθήνας τε καὶ Θησέα. αἱ δὲ ἀπὸ Θερμώδοντος γυναῖκες ἔθυσαν μὲν καὶ τότε τῇ Ἐφεσίᾳ θεῷ, ἅτε ἐπιστάμεναί τε ἐκ παλαιοῦ τὸ ἱερόν, καὶ ἡνίκα Ἡρακλέα ἔφυγον, αἱ δὲ καὶ Διόνυσον τὰ ἔτι ἀρχαιότερα ἱκέτιδες ἐνταῦθα ἐλθοῦσαι.* — *poteretur*] De hac forma vide var. lect. ad 2, 47.

62. *Magnetes*] incolae Magnesiae, ad Maeandrum, a quibus diversi sunt *Magnetes a Sipylo* 2, 47. — *L. Scipionis*] In fastis Capitolinis vocatur *L. Cornelius P. f. L. n. Scipio qui postea Asiaticus appellatus est.* — *Antiocho*] ad Magnesiam a. u. 564. Liv. 37, 39 sqq. — *Mithridate*] quocum L. Sulla pacem fecit a. u. 670 ita, ut Mithridates cederet provinciis Asia, Bithynia, Cappadocia. Epit. Liv. 83. — *fidem atque virtutem Magnetum*] Epit. Liv. 81: *Magnesia, quae sola in Asia civitas in fide manserat, summa virtute adversus Mithridatem defensa est.* — *Dianae Leucophryenae*] Cf. Strabo 14, 1, 40 p. 647: *ἐν δὲ τῇ νῦν πόλει τὸ τῆς Λευκοφρυήνης ἱερόν ἐστιν Ἀρτέμιδος, ὃ τῷ μὲν μεγέθει τοῦ ναοῦ καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀναθημάτων λείπεται τοῦ ἐν Ἐφέσῳ, τῇ δ' εὐρυθμίᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῇ περὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ σηκοῦ πολὺ διαφέρει· καὶ τῷ μεγέθει ὑπεραίρει πάντας τοὺς ἐν Ἀσίᾳ πλὴν δυεῖν, τοῦ ἐν Ἐφέσῳ καὶ τοῦ ἐν Διδύμοις.* — *Stratonicenses*] Strabo 14, 2, 25 p. 660: *Στρατονίκεια* (Cariae oppidum, h. *Eski-hissar*) *ἐστὶ κατοικία Μακεδόνων. -- ἔστι δὲ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Στρατονικέων δύο ἱερά, ἐν μὲν Λαγίνοις τὸ τῆς Ἑκάτης* (Triviae) *ἐπιφανέστατον, πανηγύρεις μεγάλας συνάγον κατ' ἐνιαυτόν· ἐγγὺς δὲ τῆς πόλεως τὸ τοῦ Χρυσαορέως Διὸς κοινὸν πάντων Καρῶν.* — *dictatoris Caesaris*] Superest decretum accessorium (*ἐπίκριμα*) senatus Romani, quo concessa Aphrodisiensibus a Caesare beneficia confirmantur, una cum M. Antonii triumviri de ea re epistola; sed ipsius Caesaris litterae interciderunt. Verba quae huc pertinent, haec sunt: [*Τὸ δὲ*] *τέμενος θεᾶς Ἀφροδίτης ἐν πόλει Πλαρασέων καὶ Ἀφροδεισιέω[ν ἱερὸν ἔ]στω ταὐτῷ δικαίῳ ταὐτῇ τε δεισιδαιμονίᾳ, ᾧ δικαίῳ καὶ ᾗ δεισ[ιδαιμονίᾳ τὸ θεᾶς Ἐφε]σίας ἐστὶν ἐν Ἐφέσῳ, κύκλῳ τε ἐκείνου τοῦ ἱεροῦ εἴτε τέμενος εἴτ[ε ἄλλος] τόπος ἄσυλος ἔστω.* Vide Boeckhii Corp. Inscr. Gr. n. 2737. Aphrodisias autem magnae Phrygiae civitas fuit, in finibus Cariae, hodie *Dscheyra, Geyra, Keira.* Cf. Strabo 12, 8, 13 p. 576.

saris ob vetusta in partis merita et recens divi Augusti decretum adtulere, laudati quod Parthorum inruptionem nihil mutata in populum R. constantia pertulissent. sed Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. altius Hierocaesarienses exposuere, Persicam aput se Dianam, delubrum rege Cyro dicatum; et memorabantur Perpennae, Isaurici multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. exim Cyprii tribus *de* delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri auctor Aërias, post filius eius Amathus Veneri Amathusiae, et Iovi Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent. (63) auditae aliarum quoque civitatium legationes. quorum copia fessi patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisere ut perspecto iure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent. consules super eas civitates, quas memoravi, aput Pergamum Aesculapii conpertum asy-

1. *adullere* M (*adtulere* margo) — 5. *regi* (a rege) Freinshemius. — 6. *perpennae* M: *Perpernae* (ut est in fastis Capitolonis a. 661) Lipsius; sed cf. Inscr. Lat. n. 569. Ritschl de miliario Popilliano p. 28. — 7. *passū* M — 8. *cypri* M — *tribus de delubris* (exposuere) Bezzenberger: *tribus delubris* M — 9. *amatus ueneri amatusiae* M.

— *divi Augusti decretum*] Hoc ad solos Stratonicenses spectat, quem ad modum Caesaris decretum ad solos Aphrodisienses. Illius decreti mentio facta est in titulo Stratonicensi (C. I. Gr. n. 2715) his verbis: [*Σωσάνδρου τοῦ Διομήδο*]*υς* [*τ*]*οῦ γραμματέως τῆς βουλῆς εἰπόντος, τὴν πόλιν ἄνωθεν τῇ τῶν προεστώτων αὐτῆς μεγίστων θεῶν*, [*Διὸς τοῦ Π*]*ανημε*[*ρίου* (Iovem Panemerium commemorant etiam tituli 2716. 2717. 2719; ab Iove Chrysaoreo eum plane distinguunt nn. 2720 et 2721) *καὶ Ἑκ*]*άτης, ἐκ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ συνεχῶν κινδύνων σεσῶσθαι, ὧν καὶ τὰ ἱερὰ ἄσυλα καὶ ἱκέται καὶ ἱερὰ σύνκλητος δόγματι Σε*[*βαστοῦ Καίσαρος καὶ*] *τῆς τῶν κυρίων Ῥωμαίων αἰωνίου ἀρχῆς ἐποιήσαντο προφανεῖς ἐναργείας.* — *laudati q. Parthorum inruptionem* cet.] a. u. 714. Cf. Dio 48, 26: *ὁ Λαβιῆνος* (Parthorum dux) *τήν τε Κιλικίαν κατέσχε καὶ τῆς Ἀσίας τὰς ἠπειρώτιδας πόλεις παρεστήσατο πλὴν Στρατονικείας. -- τῇ Στρατονικείᾳ δὲ πολὺν μὲν προσήδρευσε χρόνον, οὐδένα δὲ αὐτὴν τρόπον ἑλεῖν ἠδυνήθη.* — *altius*] sc. repetita. — *Persicam -- Dianam*] Pausan. 3, 16, 8: *Λυδῶν οἷς ἐστιν Ἀρτέμιδος ἱερὸν Ἀναιίτιδος.* Idem 5, 27, 5: *Ἔστι Λυδίοις ἐπίκλησιν Περσικοῖς ἱερὰ ἔν τε Ἱεροκαισαρείᾳ καλουμένῃ πόλει καὶ ἐν Ὑπαίποις, ἐν ἑκατέρῳ δὲ τῶν ἱερῶν οἴκημά τε καὶ ἐν τῷ οἰκήματί ἐστιν ἐπὶ βωμοῦ τέφρα· χρόα δὲ οὐ κατὰ τέφραν ἐστὶν αὐτῇ τὴν ἄλλην. ἐσελθὼν δὲ ἐς τὸ οἴκημα ἀνὴρ μάγος καὶ ξύλα ἐπιφορήσας αὖα ἐπὶ τὸν βωμὸν πρῶτα μὲν τιάραν ἐπέθετο ἐπὶ τῇ κεφαλῇ, δεύτερα δ' ἐπίκλησιν ὅτουδὴ θεῶν ἐπᾴδει βάρβαρα* (Persica?) *καὶ οὐδαμῶς συνετὰ Ἕλλησιν· ἐπᾴδει δὲ ἐπιλεγόμενος ἐκ βιβλίου. ἄνευ τε δὴ πυρὸς ἀνάγκη πᾶσα ἁφθῆναι τὰ ξύλα καὶ περιφανῆ φλόγα ἐξ αὐτῶν ἐκλάμψαι.* — *rege Cyro*] «Cyro regnante». — *Perpennae*] consulis a. u. c. 624, qui Aristonicum victum Stratoniceae ad deditionem adegit. Eutrop. 4, 20. — *Isaurici*] P. Servilii P. f. C. n. Vatiae consulis a. u. 606, pro consule Asiae a. u. 708. (Cic. ad Famil. 13, ep. 68 sqq.) Cognomen Isaurici pater eius, consul a. u. 675, obtinuit, cum pro consule Ciliciae Isauros domuisset et aliquot urbes piratarum expugnasset. Epit. Liv. 93. — *Paphiae Veneri*] Cf. Hist. 2, 2 sq. — *auctor*] templi i. e. *conditor*, ut vocatur Hist. 2, 3. — *Teucer*] Cf. quae adnotavimus ad Horat. C. 1, 7, 21.

63. *quorum*] i. e. quarum rerum (argumentorum a Graeculis allatorum). Cf. Cic. ad Famil. 2, 8, 2: *cum Pompeio complures dies nullis in aliis nisi de re publica sermonibus versatus sum, quae nec possunt scribi nec scribenda sunt.* — *quia studiis certabatur*] patrum inter se, quorum alii alias civitates iuvarent, alias postponerent. Cf. 11, 23: *studiis diversis certabatur.* Hist. 1, 90: *studiis*

lum rettulerunt: ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti. nam Zmyrnaeos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicaverint, Tenios eiusdem carmen referre, quo sacrare Neptuni effigiem aedemque iussi sint. propiora Sardianos: Alexandri victoris id donum. neque minus Milesios Dareo rege niti. set cultus numinum utrisque Dianam aut Apollinem venerandi. petere et Cretenses simulacro divi Augusti. factaque senatus consulta quis multo cum honore modus tamen praescribebatur, iussique ipsis in templis figere aera, sacrandam ad memoriam neu specie religionis in ambitionem delaberentur.

(64) Sub idem tempus Iuliae Augustae valitudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditus, sincera adhuc inter matrem filiumque concordia sive occultis odiis. neque enim multo ante, cum haud procul theatro Marcelli effigiem divo Augusto Iulia dicaret, Tiberi nomen suo postscripserat; idque ille credebatur, ut inferius maiestate principis,

1. *retulerunt* M — *iniciis* M — *zmyrnetis* M; *Smyrneos* margo. — 2. *Stratonicidi Veneri* Rhenanus: *strato nicidiuae ueneri* M — 3. *carnem* M (*carmen* margo) — 5. *regi* pr. M — *niti. sed* Lipsius: *utiset* M; *uti sed* Beroaldus. — 7. *sanatus* M — 8. *figere* Pichena: *fiere* M; *facere* margo. — *aerea* Bezzenberger.

votisque certabant. — *involveretur*] propter fraudem aliquam lateret. — *aput P. Aesculapii*] De templo Aesculapii Pergameno v. Eckhel D. N. II. p. 468. — *Zmyrnaeos*] Cf. 4, 55 sq. — *Stratonicidi Veneri*] Cf. titulum Smyrnaeum Corp. Inscr. Gr. n. 3137: *ὁ βασιλεὺς Σέλευκος* (Callinicus) *εὐσεβῶς τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς κατακείμενος καὶ φιλοστόργως τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς ἐτίμησεν τὴμ πόλιν ἡμῶν διά τε τὴν τοῦ δήμου εὔνοιαν καὶ φιλοτιμίαν καὶ διὰ τὸ τὸμ πατέρα αὐτοῦ θεὸν Ἀντίοχον καὶ τὴμ μητέρα τὴν τοῦ πατρός, θεὰν Στρατονίκην* (Seleuci Nicatoris et mox Antiochi Soteris uxorem), *ἱδρῦσθαι παρ' ἡμῖν τιμωμένους τιμαῖς ἀξιολόγοις καὶ κοινῇ ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ ἰδίᾳ ὑφ' ἑκάστου τῶμ πολιτῶν, καὶ ἐβεβαίωσεν τῷ δήμῳ τὴν αὐτονομίαν καὶ δημοκρατίαν, ἔγραψεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς δυνάστας καὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ ἔθνη, ἀξιώσας ἀποδέξασθαι τό τε ἱερὸν τῆς Στρατονίκιδος Ἀφροδίτης ἄσυλον εἶναι καὶ τὴμ πόλιν ἡμῶν ἱερὰν καὶ ἄσυλον.* Cf. n. 3156. Templum ipsum Vitruvio 5, 9 est *Stratoniceum.* — *Tenios*] Strabo 10, 5, 11 p. 487: *Τῆνος* (insula inter Cyclades) *πόλιν μὲν οὐ μεγάλην ἔχει, τὸ δ' ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος μέγα ἐν ἄλσει τῆς πόλεως ἔξω, θέας ἄξιον· ἐν ᾧ καὶ ἑστιατόρια πεποίηται μεγάλα, σημεῖον τοῦ συνέρχεσθαι πλῆθος ἱκανὸν τῶν συνθυόντων αὐτοῖς ἀστυγειτόνων τὰ Ποσειδώνια.* — *carmen*] oraculum, responsum. — *propiora*] a nostra memoria quam oraculum illud. — *Dianam aut Apollinem*] Sardiani habebant *ἱερὸν τῆς Κολοηνῆς Ἀρτέμιδος, μεγάλην ἁγιστείαν ἔχον*, a vicino lacu Coloë, Strabo 13, 4, 5 p. 626; Milesii magnificum templum Apollinis Didymaei, *μαντεῖον τοῦ Διδυμέως Ἀπόλλωνος τὸ ἐν Βραγχίδαις.* Strabo 14, 1, 5 p. 634. — *simulacro*] petebant, ut in honorem simulacri divi Augusti ab ipsis statuti novum ipsis asylum concederetur. — *modus t. praescribebatur*] finiebatur asyli spatium. Sueton. Tib. 37: *Abolevit et vim moremque asylorum, quae usquam erant.* — *aera*] senatus consulta aeri incisa, *unde de plano recte legi possent,* quae erat formula. — *sacrandam ad memoriam*] quo sacra atque inviolata maneret. — *neu sp. r. in ambitionem d.*] «moniti sunt, ne mutuo inter ipsos certamine nimis extenderent asylorum suorum fines semel constitutos.»

64. *theatro Marcelli*] ab Augusto exstructo in regione IX. Sueton. Aug. 29. — *effigiem d. Augusto* cet.] Kalend. Praenestinum (Inscrr. Latt. Vol. II. p. 388 sq.) ad VIIII Kal. Mai.: *Signum divo Augusto patri ad theatrum Marcelli Iulia Augusta et Ti. Augustus dedicarunt.* — *T. n. s. postscripserat*] Nam Livia *οὐχ ὅσον ἐξ ἴσου οἱ ἄρχειν, ἀλλὰ καὶ πρεσβεύειν αὐτοῦ ἤθελεν.* Dio 57, 12. —

gravi et dissimulata offensione abdidisse. set tum supplicia dis ludique magni ab senatu decernuntur, quos pontifices et augures et quindecimviri septemviris simul et sodalibus Augustalibus ederent. censuerat L. Apronius ut fetiales quoque iis ludis praesiderent. contra dixit Caesar, distincto sacerdotiorum iure et repetitis exemplis: neque enim umquam fetialibus hoc maiestatis fuisse. ideo Augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium esset pro qua vota persolverentur.

(65) Exequi sententias haud institui nisi insignes per honestum aut notabili dedecore; quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. ceterum tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum qui praetura functi, multique etiam pedarii senatores certatim exsurgerent foedaque et nimia censerent. memoriae proditur Tiberium, quotiens curia egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum «o homines ad servitutem paratos!» scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectae servientium patientiae taedebat. (66) paulatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum pro consule Asiae, repetundarum a

1. *Sectum,* non *settum,* M (*Sed tum* margo) — 2. *qui decemuiri* (sic) M — 4. *fetialis* M — *presiderent* M — 8. *onestum* M — 9. *precipuum* M — 14. *pedariis* pr. M — 15. *quociens* M — *Gracis* M — 17. *prolectae* M (*proiectae* margo) — 19. *procōs.* M.

abdidisse] significat non tam *occultasse,* quam *alta mente reposuisse.* Cf. 1, 7: *Tiberius verba, vultus in crimen detorquens recondebat.* 1, 69: *odia in longum iaciens, quae reconderet auctaque promeret.* — *supplicia*] supplicationes, ut Sallust. Catil. 9. Iug. 55. Liv. 22, 57. 27, 1 et 50. — *ludique magni*] votivi circenses, magnifico cum apparatu celebrati; iidem et *maximi.* Cic. de Harusp. resp. § 12. — *quindecimviri*] sacris faciundis (cf. 11, 11). — *septemviris*] epulonibus. Cic. de Harusp. resp. § 21: *Vos, pontifices, ad quos epulones Iovis optimi maximi, si quid* (in ludis epulisque ludorum publicorum) *est praetermissum aut commissum, afferunt.* Festus p. 78 Muell.: *Datum est his nomen, quod epulas indicendi Iovi ceterisque dis potestatem haberent.* Frequenter memorantur in inscriptionibus; antiquitus quidem fuerant triumviri epulones. Cic. de Orat. 3, 19. Liv. 33, 42. Quattuor priora sacerdotia (pontifices, augures, quindecimviros s. f., epulones) *τὰς τέσσαρας ἱερωσύνας* quasi *κατ' ἐξοχὴν* vocat Dio 53, 1. 58, 12 et *sacerdotes summorum collegiorum* Sueton. Aug. 100. — *simul*] praepositionis loco cum ablativo ex usu poëtarum a Tacito iungitur etiam 4, 55. 6, 9. — *sodalibus Augustalibus*] Cf. 1, 54. — *L. Apronius*] Cf. c. 21. — *fetiales*] Viginti erant sacerdotes, qui ex antiquissimis temporibus iuri et quasi caerimoniis bellorum praeerant. — *repetitis*] ex antiquitate. — *ideo Augustales adiectos*] His verbis cavet Tiberius, ne fetiales in deminutionem sui accipiant, quod ipsi arceantur, Augustales admittantur. Walther.

65. *pedarii*] Sunt senatores, qui nullo praeterea honore functi raro aut numquam propriam dicerent sententiam, sed aliorum sententiam aut verbo sequerentur aut, si discessio fiebat, in alienam sententiam *pedibus* irent. Cf. Cic. ad Att. 1, 19, 9. Gell. 3, 18. Fest. p. 210 Muell.

66. *C. Silanum*] consulem a. 762. In fastis Capitolinis vocatur *C. Iunius C. f. M. n. Silanus, flamen Martialis.* — *Mamercus Scaurus*] Cf. 1, 13. — *L. Cottam*] L. Aurelium Cottam, cos. a. 610. Cic. pro Murena § 58: *Bis consul fuerat P. Africanus et duos terrores huius imperii, Karthaginem Numantiamque, deleverat, cum* (repetundarum) *accusavit L. Cottam* (a. u. 622). — *Saepe hoc maiores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottae profuisse.* Cf. Val. Max. 8, 1, 11.— *Servium* (Sulpicium) *Galbam*] oratorem praestantissimum, praetorem a.

sociis postulatum, Mamercus Scaurus e consularibus, Iunius Otho praetor, Bruttedius Niger aedilis simul corripiunt obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tiberii maiestatem, Mamercus antiqua exempla iaciens, L. Cottam a Scipione Africano, Servium Galbam a Catone censorio, P. Rutilium a M. Scauro accusatos. videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur aut ille Scaurus, quem proavum suum obprobrium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat. Iunio Othoni litterarium ludum exercere vetus ars fuit; mox Seiani potentia senator obscura initia impudentibus ausis † propolluebat. Bruttedium artibus honestis copiosum et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum festinatio exstimulabat, dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes antire parat; quod multos etiam bonos pessum dedit, qui, spretis quae tarda cum securitate, praematura vel cum exitio properant. (67) auxere numerum accusatorum Gellius Publicola et M. Paconius, ille quaestor

2. *bruttedius* M: *Brutidius* Rhenanus; *Bruttidius* Nipperdey (coll. inscriptionibus ap. Marinium Atti de' Frat. Arv. p. 240 sq.); item infra v. 9. Cf. Franc. Buecheler Mus. Rhen. N. S. XI, p. 295 sqq. — 4. *coitam* M — 6. *maiorum* Rhenanus: *malorum* M — 9. *propolluebat* M: *praepolluebat* Bezzenberger; *polluebat* Orellius; *propellebat* Groslotius; *pr.* (id est *praetor*) *polluebat* Pichena; *porro polluebat* Lipsius et Freinshemius; *praepollebat* Heinsius; *perpolluebat* N. Faber; *provolvebat* Iac. Gronovius; *prope polluebat* Seyffert; *ultro polluébat* Ritterus; *proluebat* Doederlein (Synon. II. 54). — 10. *pergeret* Rhenanus: *perageret* M — *quemque* (littera *m* punctis notata) M — 12. *antire parat* Bachius: *ante reparat* M; *anteire parat* Rhenanus. Cf. c. 69. 4, 40. 71. 5, 3. 6. 10. — 14. *accussatorum* M.

603, consulem a. 610. Cicero Brut. § 89: *vis* (Galbae) *tum maxime cognita est, cum Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis, L. Libone tribuno pl. populum incitante et rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summa senectute M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit, paucis ante quam mortuus est diebus an mensibus* (a. 605). Cf. § 80. Liv. 39, 40. Sueton. Galba 3. — *P. Rutilium*] Rufum, de ambitu accusatum a M. Scauro a. 638 (Cic. de Or. 2, § 280. Brut. § 113), consulem a. 649. Liv. Epit. 70: *P. Rutilius, vir summae innocentiae, quoniam legatus Q. Mucii proconsulis a publicanorum iniuriis Asiam defenderat, invisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exsilium missus est* (a. 662). Cf. 4, 43. — *M. Scauro*] consule a. 639, censore a. 645. — *ille Scaurus*] Minus honorifice Sallustius Iug. 15: *Aemilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factiosus, avidus potentiae, honoris, divitiarum* (ab Iugurtha pecunia corruptus a. 643; cf. c. 29), *ceterum vitia sua callide occultans.* — *obprobrium maiorum*] Catullus 28, 15: *At vobis mala multa di deaeque dent, opprobria Romuli Remique.* — *Iunio Othoni*] Declamator fuit eo aevo notus. Seneca pater et ipsum et genus eius dicendi describit non sine nota Controv. 9. Ait illum usum tecto genere dicendi et suspicioso, ubi minime opus et cum aperte liceret agere. *Bene*, inquit, *de hoc vitio illius Scaurus dicebat, illum acta* (senatus vel diurna) *in aurem legere.* Lips. Seneca ibid. p. 164 ed. Amst. 1672: *Edidit quattuor libros Colorum, quos belle Gallio noster Antiphontis* (onirocritae) *libros vocabat; tantum in illis somniorum est.* — *propolluebat*] Alii volunt significare «cum obscura eius fuissent initia, vita flagitiosa magis etiam semper ea contaminabat;» coll. 6, 25: *provixisse*, id est, porro vixisse. Nos corruptum putamus. — *Bruttedium artibus honestis*] Vera laus. Non solum enim inter oratores rhetoresque locum habuit, recensente Seneca non semel, sed etiam historiam scripsit, ut ex fragmentis apparet, cum laude. Pete ea a Seneca patre in Suasoria de morte Ciceronis (7, p. 45 Gron.). Puto eundem esse, quem signavit Iuvenalis 10, 82. Lips.

67. *Gellius Publicola*] consul suffectus a. u. 793. — *M. Paconius*] quem postea reum maiestatis Tiberius interfecit, admonitu nani cuiusdam, quo pro scurra utebatur. Sueton. Tib. 61. Filium eius, *Paconium Agrippinum*,

Silani, hic legatus. nec dubium habebatur saevitiae captarumque pecuniarum teneri reum; sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa, cum super tot senatores adversos facundissimis totius Asiae eoque ad accusandum delectis responderet solus et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non temperante Tiberio quin premeret voce, vultu, eo quod ipse creberrime interrogabat, neque refellere aut eludere dabatur, ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesivisset. servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat. et ne quis necessariorum iuvaret periclitantem, maiestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. igitur petito paucorum dierum interiectu defensionem sui deseruit, ausis ad Caesarem codicillis, quibus invidiam et preces miscuerat. (68) Tiberius quae in Silanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos divi Augusti de Voleso Messala, eiusdem Asiae pro consule, factumque in eum senatus consultum recitari iubet. tum L. Pisonem sententiam rogat. ille multum de clementia principis praefatus aqua atque igni Silano interdicendum censuit, ipsumque in insulam Gyarum relegandum. eadem ceteri, nisi quod Cn. Lentulus separanda Silani materna bona [quippe alia parente geniti] reddendaque filio dixit, adnuente Tiberio. (69) at Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur, increpitis C. Silani moribus addidit ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. nam a legibus

4. *accussandum* M — 5. *eloquende belitat* M (*eloquentiam debilitat* margo) — 6. *eoque quod* Acidalius. — 8. *interrogarentur* Lipsius: *interrogentur* M — 18. *C. N.* M — 19. *quippe alia parente geniti* delenda censuit Weikert. — *alia*] *Manlia* Grotius, collato nomine sororis Torquatae c. 69. Cf. Borghesi Annali dell' Instituto XXI, p. 23 sq. — 20. *at*] *Ad* pr. M — 22. *a* delendum censet Wurmius.

paterni in principes odii heredem vocat Marcellus delator infra 16, 28; atque ipse *innocens Tiberii saevitia concidisse* dicitur ibid. c. 29. — *neque refellere*] Impedimento erat timor, ne principis eum acriter urgentis iram augeret. — *actor publicus mancipio acceperat*] Cf. 2, 30. — *ausis*] passive, ut Liv. 39, 8: *pleraque per vim audebantur.* — *invidiam*] ras invidiosas, vituperationem, convitia. Similiter 4, 53: *invidiam et preces orditur.* 16, 10: *immobilem se precibus et invidiae iuxta ostendit.*

68. *Voleso Messala*] In fastis *L. Valerius Potiti f. Messala Volesus* est cos. ordinarius a. 758. Seneca de Ira 2, 5: *Volesus nuper sub divo Augusto proconsul Asiae, cum trecentos uno die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Graece proclamavit: O rem regiam! Quis haec rex fecisset? Non fuit haec ira, sed maius malum et insanabile.* De ipso SC. nihil notum. — *L. Pisonem*] Cf. var. lect. 2, 32. — *Gyarum*] inter Andrum et Ceam insulas, nunc *Ioura.* Iuven. 1, 73: *Aude aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum!* Cf. infra 4, 30. Plutarch. de exilio p. 603. C. — *Cn. Lentulus*] Vide ad 4, 44. — *quippe alia p. geniti*] Waltherus ad haec verba, quae ipsi sincera videntur, haec adnotavit: «C. Silanus si fuit frater M. et L. et D. Silanorum (de quibus Noster 3, 24 et 12, 4. 8 et 13, 1), tum matrem eius intellige Aemiliam Lepidam, proneptem Augusti ex Iulia Agrippae et Iuliae filia. Id certum est, hunc Silanum fuisse fratrem Iuniae Torquatae (c. 69); et Iunius Torquatus, qui abavum ferebat Augustum, legitur 15, 35. Conexus igitur haud dubie fuit domui Caesarum per matrem. *Alia* hic ut saepissime praegnanti utitur significatu, ut sit *diversa, dissimilis,* in bonam partem. Igitur *quippe alia parente geniti* accipiendum erit pro *quippe meliore* (a C. Silano dissimili) *p. geniti,* cuius me-

delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur? adversum quae disseruit Caesar: non quidem sibi ignara quae de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum. multos in provinciis contra quam spes aut metus de illis fuerit egisse. excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios. neque posse principem sua scientia cuncta complecti, neque expedire ut ambitione aliena trahatur. ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. sic a maioribus institutum ut, si antissent delicta, poenae sequerentur. ne verterent sapienter reperta et semper placita. satis onerum principibus, satis etiam potentiae. minui iura, quotiens gliscat potestas, nec utendum imperio, ubi legibus agi possit. quanto rarior aput Tiberium popularitas, tanto laetioribus animis accepta. atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, addidit insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse: darent Iuniae familiae et viro quondam ordinis eiusdem ut Cythnum potius concederet. id sororem quoque Silani Torquatam, priscae sanctimoniae virginem, expetere. in hanc sententiam facta discessio. (70) post auditi Cyrenenses, et accusante Anchario Prisco Caesius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium, equitem Romanum, maiestatis postulatum quod effigiem principis promiscum ad usum argenti vertisset, recipi Caesar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone quasi per libertatem. non enim debere eripi patribus vim statuendi, neque tantum maleficium impune habendum. sane lentus in

5. *habescere* M — 6. *cunta* M — 10. *minui iura* Lipsius: *minutura* M — 13. *impellerentur* M — 15. *Cythnum* Lipsius in adnotatione: *cythenum* M; *Cytherum* margo; *Cytheram* Beroaldus. — 16. *prisce* M — 18. *prischo* M — *repedundarum* M — *Lennium* M (*L. Ennium* margo) — 20. *caesari* pr. M.

moria non sit digna, ut ignominiose tractetur. Adulatione haec iactabantur. Vide initium capitis seq. Nonnulli e voce *alia* haud absurde suspicantur duas Silano fuisse matres, veram et novercam. Ceterum solita eiusmodi bonorum separatio. Cf. infra 13, 43.» — *filio*] Appio, consuli a. u. 781, ut videtur Reinesio.

69. *Cornelius Dolabella*] Cf. supra c. 47. — *dum adulationem longius sequitur*] Supra de eodem: *absurdam in adulationem progressus.* — *in ipsos*] scilicet praesides provinciarum. — *prudens moderandi*] in mitigandis patrum decretis, ubi adulandi causa nimis atrocia censuerant. — *sine cultu hominum*] Ex Gyaro incolas olim a muribus fugatos esse Plinius N. H. 8 §§ 104 et 222 ex Varrone et Theophrasto tradit. — *Cythnum*] insulam sub Euboea et Cea. — *Torquatam, priscae sanctimoniae virginem*] Cf. 2, 86. Virginem Vestalem fuisse Torquatam praeter haec Taciti verba docent etiam inscriptiones aliquot velut apud Gruterum p. 25, 10: *Iuniae C. Silani f. Torquatae sacerdoti Vestali annis LXIIII.* p. 310, 3: *Iuniae C. Silani f. Torquatae vir*(gini) *Vest. maximae.* — *discessio*] dicis causa facta inter sententias L. Pisonis et Tiberii. Cf. 6, 12. 14, 49: *postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam eius iere.*

70. *Cyrenenses*] Supra c. 38 Cordus proconsul Cretae dicitur. Sed teste Strabone 17, 3, 21 p. 837 Cyrene *νῦν ἐστὶν ἐπαρχία τῇ Κρήτῃ συνεζευγμένη.* Sueton. Vespas. 2: *Quaestor Cretam et Cyrenas provinciam sorte cepit.* — *repetundarum damnatur*] Cum nomen eius iam superiore anno delatum esset, apparet accusatorem inquisitionem (in provincia) annuam impetrasse. Cf. 13, 43. — *promiscum ad usum argenti*] Videtur ex ea effigie vasa vel pocula conficienda curasse. — *quasi per libertatem*] Cf. c. 75. — *lentus*] patiens, ulciscendi non cupidus. Tibull. 4, 11, 5: *si tu Nostra potes lento*

suo dolore esset: rei publicae iniurias ne largiretur. intellexit haec Tiberius ut erant magis quam ut dicebantur perstititque intercedere. Capito insignitior infamia fuit, quod humani divinique iuris sciens egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset.

(71) Incessit dein religio, quonam in templo locandum foret donum quod pro valetudine Augustae equites Romani voverant equestri Fortunae: nam etsi delubra eius deae multa in urbe, nullum tamen tali cognomento erat. repertum est aedem esse aput Antium quae sic nuncuparetur, cunctasque caerimonias Italicis in oppidis templaque et numinum effigies iuris atque imperii Romani esse. ita donum aput Antium statuitur. et quoniam de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversus Servium Maluginensem, flaminem Dialem, prompsit Caesar recitavitque decretum pontificum, quotiens valitudo adversa flaminem Dialem incessisset, ut pontificis maximi arbitrio plus quam binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificii neu saepius quam bis eundem in annum;

6. *ualetudine* h. l. M — 8. *nuncuperetur* pr. M — 9. *cerimonias* M — 11. *quoniam*] *quõ* M; *quando* Beroaldus. — *relegionibus* M — 12. *malluginensem* h. l. M contra fastos Capitolinos; cf. 3, 58. 4, 16. — *promsit* Lipsius: *promisit* M — 13. *quotiens non valitudo* Haase. — *incessisset aut p.* Waltherus; *incessisset et ut p.* Halmius; *incessisset utque p.* Ritterus; *incessisset ut . . . . p.* Nipperdey. — 15. *publicii* pr. M.

pectore ferre mala. — *egregium publicum*] priora merita de re publica, gloriam inde partam; dictum est ut vulgo *bonum publicum* et Liv. 2, 1 *pessimum publicum.* — *bonas domi artes*] iuris prudentiam atque eloquentiam.

71. *pro valetudine Augustae*] Cf. c. 64. — *nullum t. tali cognomento erat*] Atqui Q. Fulvium pro consule in Hispania cum Celtiberis dimicantem (a. u. 574) aedem Fortunae equestri vovisse et annos sex post quam voverat (a. u. 581) dedicavisse narrant Livius 40, 40. 42, 3. 10 et Valerius Max. 1, 1, 20. Cf. Vitruv. 3, 2. Lactant. 2, 8. Superfuisse eam a. 662 docet Iulius Obsequens § 113: *C. Claudio M. Perpenna consulibus bubo in aede Fortunae equestris comprehensus inter manus expiravit.* Ex Taciti igitur verbis apparet eam inter annos 662 et 775 aut incendio aut alio casu deletam esse. Inscriptiones *Fortunae equestris* Grut. 75, 4. Fabrett. 752, 591 (in nostra collectione n. 1746) subditiciae sunt et a scelerato illo Ligorio ex hoc ipso Taciti loco confictae. — *aedem esse aput Antium*] diversam, ut videtur, ab aede Fortunarum Antiatinarum Inscr. Lat. nn. 1738. 1740, quarum imagines sunt in nummo Q. Rustii in Morell. Thes. I. p. 368. Cf. Ann. 15, 23. *Fortunae* autem *equestri* praeter celeberrimas illas Fortunas aliud Antii dicatum fuisse sacellum quis contra Tacitum negaverit? Cf. a Turre Mon. Antii p. 16. — *iuris atque imperii Romani esse*] ergo rite Antii quoque id donum statui posse, neque esse necesse, ut id Romae fieret. — *dilatum nuper responsum*] Cf. c. 58. — *quotiens valitudo adversa* cet.] Hoc sic intelligo: «Si prospera valetudine uteretur, posse eum binoctium abesse; sin adversa extra urbem in villa diutius retineretur, requiri *arbitrium*, id est, permissionem pontificis maximi, quam hic negare sane haud poterat; attamen diebus publici sacrificii etiam aegrotus Romam redire debebat, uti ibi saltem flaminis adesset persona, etsi propter adversam eius valitudinem pontifex Dialia sacra facere poterat, ut est c. 58. Praeterea cavendum erat flamini, ne circa Dialium sacrorum tempus urbe abscederet. Antiquitus *flamini Diali noctem unam manere extra urbem nefas* fuisse docet Livius 5, 52. — *L. Metelli* cet.] Vide ad c. 58. — *attinuisset*] retinuisset in Siciliam profecturum, cum Postumius consul esset bello Punico primo a. u. 512. — *sors Asiae - - conlata*] Cf. c. 32. 58.

72. *Lepidus*] Cf. c. 32. — *basilicam Pauli, Aemilia monimenta*] Basilicam aedificatam anno u. 574 M. Fulvio Nobiliore et M. Aemilio Lepido censoribus (Liv. 40, 51. Varro L. L. 6, 4) instauravit a. u. 700 L. Aemilius Paulus, consul a. 704, M. Lepidi avus

quae principe Augusto constituta satis ostendebant annuam absentiam et provinciarum administrationem Dialibus non concedi. memorabaturque L. Metelli, pontificis maximi, exemplum, qui Aulum Postumium flaminem attinuisset. ita sors Asiae in eum qui consularium Maluginensi proximus erat conlata.

(72) Isdem diebus Lepidus ab senatu petivit ut basilicam Pauli, Aemilia monimenta, propria pecunia firmaret ornaretque. erat etiam tum in more publica munificentia; nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum hostiles exuvias aut exundantis opes ornatum ad urbis et posterum gloriam conferre. quo tum exemplo Lepidus, quamquam pecuniae modicus, avitum decus recoluit. at Pompei theatrum igne fortuito haustum Caesar extructurum pollicitus est, eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompei. simul laudibus Seianum extulit, tamquam labore vigilantiaque eius tanta vis unum intra damnum stetisset. et censuere patres effigiem Seiano, quae aput theatrum Pompei locaretur. neque multo post Caesar, cum Iunium Blaesum pro consule Africae triumphi insignibus attolleret, dare id se dixit honori Seiani,

2. *prouintiarum* M — 6. *M. Lepidus* Nipperdey. — 8. *arcuerat* Lipsius: *arguerat* M — *filippum* M — 9. *exsuuias* M — 11. *at*] *ad* pr. M — 16. *procōs.* M.

(unde v. 11 *avitum decus recoluit*), Lepidi triumviri frater. Cic. ad Att. 4, 16, 4. Idem in consulatu novam basilicam inchoavit, quae *basilica Pauli* vocabatur. Plut. Caes. 29. Appian. B. C. 2, 26. Opus bellis civilibus interruptum perfecit et basilicam dedicavit filius eius, consul suffectus a. 720. Dio 49, 42. Eam incendio consumptam idem refecit a. 740. Dio 54, 24. Ceterum numerus pluralis de nova potissimum accipiendus ut 3, 23 et 4, 7: *in monimentis Cn. Pompei* de uno Pompeii theatro. — *publica*] civium in rem publicam. — *nec Augustus arcuerat* cet.] Immo (ut est apud Velleium 2, 89) *principes viri triumphisque et amplissimis honoribus functi hortatu principis ad ornandam urbem inlecti sunt.* Sueton. Aug. 29: *Sed et ceteros principes viros saepe hortatus est, ut pro facultate quisque monimentis vel novis vel refectis et excultis urbem adornarent. Multaque a multis tunc extructa sunt: sicut a Marcio Philippo aedes Herculis Musarum, a L. Cornificio aedes Dianae, ab Asinio Pollione atrium Libertatis, a Munatio Planco aedes Saturni, a Cornelio Balbo theatrum, a Statilio Tauro amphitheatrum, a M. vero Agrippa complura et egregia.* Cf. Dio 51, 23 et 54, 25. — *Taurum*] Cf. 6, 11. — *Philippum*] L. Marcium L. f. L. n. tribunum pl. a. u. 705, praetorem a. 710 (consulem suffectum a. 716), qui triumphavit ex Hispania. (Cf. Baiteri fastos triumphales p. CLXI.) De eo Cicero Philipp. 3 § 25: *L. Philippus, vir patre* (Augusti vitrico, consule a. 698), *avo* (summo oratore) *et maioribus suis dignissimus.* — *Balbum*] L. Cornelium P. f., qui pro consule triumphavit ex Africa VI. Kal. April. a. 735. — *ornatum ad urbis*] Vide ad 4, 5. — *Pompei th.*] Cn. Pompeius primus a. u. 699 perpetuum exstruxit theatrum prope circum Flaminium campum Martium versus, et quidem ex lapide quadrato ac tam grande, ut XL milia sedium in eo essent. Quod ne notaretur a censoribus, ab eo aedes Veneris Victricis theatro apposita. Cf. 14, 20. Ernestius ad Sueton. Claud. 21. Iussu deinde Neronis tectum et omnis theatri apparatus facta aurea. Dio 39, 38. 63, 6. Plin. 33, § 54. 36, § 115. Restitutio eius non perfecta est a Tiberio, sed a Claudio. Cf. 6, 45. Dio 60, 6. Sueton. Tib. 47. Claud. 21. Supersunt aliquot eius reliquiae. Cf. Canina *Indicazione di Roma antica* p. 204. — *aput theatrum*] Dio 57, 21: *Ἄλλους μὲν δὴ οὖν καὶ πολλούς γε τῶν τελευτώντων καὶ ἀνδριᾶσι καὶ δημοσίαις ταφαῖς ἐτίμα, τὸν δὲ δὴ Σηϊανὸν ζῶντα ἐν τῷ θεάτρῳ χαλκοῦν ἔστησεν.* Seneca Consol. ad Marc. 22: *Decernebatar illi* (Seiano) *statua in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Caesar reficiebat: exclamavit Cordus, tunc vere theatrum perire.* — *Iunium Blaesum*] Cf. 1, 16. 3, 35.

cuius ille avunculus erat. ac tamen res Blaesi dignae decore tali fuere. (73) nam Tacfarinas, quamquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis huc adrogantiae venerat ut legatos ad Tiberium mitteret sedemque ultro sibi atque exercitui suo postularet aut bellum inexplicabile minitaretur. non alias magis sua populique Romani contumelia indoluisse Caesarem ferunt, quam quod desertor et praedo hostium more ageret. ne Spartaco quidem post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quamquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret res publica, datum ut pacto in fidem acciperetur: nedum pulcherrimo populi R. fastigio latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur. dat negotium Blaeso, ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi, ipsius autem ducis quoquo modo poteretur. et recepti ea venia plerique. mox adversum artes Tacfarinatis hau dissimili modo belligeratum. (74) nam quia ille robore exercitus inpar, furandi melior, pluris per globos incursaret eluderetque et insidias simul temptaret, tres incessus, totidem agmina parantur. ex quis Cornelius Scipio legatus praefuit qua praedatio in Leptitanos et suffugia Garamantum; alio latere, ne Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit. medio cum delectis, castella et munitiones idoneis

2. *reparatus* pr. M — 3. *attiberium* pr. M — 4. *inexplicabilem initaretur* M — 10. *po* || *populi* M — 11. *caeteros* M — 12. *poteretur* pr. M: *potiretur* corr. M. Vide ad 2, 47. — 13. *haudissimili* pr. M; *haud dissimili* corr. M — 17. *Leptitanos* Freinshemius: *lepcinos* pr. M; *leptinos* corr. M — 18. *necertensium* M (*ne Cirtensium* margo).

73. *Tacfarinas*] Cf. 2, 52. 3, 20. 32. — *inexplicabile*] quasi insolubile, metaphora a vinculis vel laqueis desumpta, idem fere ac perpetuum, exitum finemque non habiturum. Sic Livius 37, 52: *cum non magis mutua quam inexplicabili facilitate certatum esset.* Multo tamen frequentius est de eius modi bello epitheton *inexpiabile.* Cf. Liv. 4, 35. Iustin. 38, 6, 6. 40, 1, 1. Flor. 4, 4, 1. — *hostium more ageret*] sc. bellum vocans, quod latrocinium erat; postulata edens, qualia hostis in iusto bello solet. Ern. — *ne Spartaco quidem* cet.] Cf. Livii epit. 96.

74. *furandi*] dolis atque insidiis utendi. Vergil. Aen. 11, 513: *Furta paro belli,* quae mox v. 523 *armorum dolos* vocat. — *tres incessus*] Burnouf: *dans trois directions et sur trois colonnes.* — *Cornelius Scipio*] Ad hunc Borghesius rettulit inscriptionem ap. Gruterum 396, 5: *P. Cornelio P. f. Lentulo Scipioni cos. praet. aerari, legato Ti. Caesaris Aug. legionis VIIII Hispanae* (cf. c. 9), *pontifici, fetiali.* Cf. 11, 2. — *Leptitanos*] Cf. Hist. 4, 50. Sallust. Iug. 77 et 79. Caes. B. C. 2, 38. Hirt. B. Afr. 97. Cogitandum est de Lepti minore iuxta Adrumetum et Syrtim minorem, quae saepius absolute dicitur Leptis; nam Leptis, quae audit magna, in regione Syrtica longius ab hoc bello aberat. Walth. Hodie vocatur *Lamba,* Leptis magna *Lebeda.* — *Cirtensium*] Cirta, nunc *Constantine.* — *traherentur*] diriperentur, vastarentur, ut Hist. 2, 61: *proximos Aeduorum vicos trahebat.* — *Blaesus filius*] Cf. 1, 19. — *veteris provinciae*] Karthaginiensium cet. sunt fines, ante Iugurthinum bellum in provinciae formam redacti. Cf. 1, 58. — *limine belli*] huius expeditionis principio, ut Seneca Herc. fur. 1132: *quas in primo Limine vitae scelus oppressit.* — *mutantem mapalia*] castra, quae mapalia pro tentoriis habebant. Cf. 4, 25: *Numidas positis mapalibus consedisse. Mapalia* illa qualia fuerint, docet Livius 30, 3: *arundine texta storeaque tecta,* qui eadem c. 5 *casas* vocat. Hodie *beetel schar, domus pellium.* Shaw *Travels in Barb.* I. p. 210. — *id quoque Blaeso tribuit ut* cet.] Cf. Vellei. 2, 125: *Drusus -- singulari in eo negotio* (in sedando Pannonicarum legionum tumultu) *usus Iunio Blaeso, viro nescias utiliore in castris an meliore in toga, qui post paucos an-*

locis inponens, dux ipse arta et infensa hostibus cuncta fecerat, quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere et saepe a tergo erat; multique eo modo caesi aut circumventi. tunc tripertitum exercitum plures in manus dispergit praeponitque centuriones virtutis expertae. nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias aut in hibernaculis veteris provinciae componit, sed ut in limine belli dispositis castellis per expeditos et solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat, donec fratre eius capto regressus est, properantius tamen quam ex utilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blaeso tribuit ut imperator a legionibus salutaretur prisco erga duces honore, qui bene gesta re publica gaudio et impetu victoris exercitus conclamabantur; erantque plures simul imperatores nec super ceterorum aequalitatem. concessit quibusdam et Augustus id vocabulum ac tunc Tiberius Blaeso postremum.

(75) Obiere eo anno viri inlustres Asinius Saloninus, Marco Agrippa et Pollione Asinio avis, fratre Druso insignis, Caesarique progener destinatus, et Capito Ateius, de quo memoravi, principem in civitate locum studiis civilibus adsecutus, sed avo centurione Sullano, patre praetorio. consulatum ei adceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, isdem artibus praecellentem, dignatione eius magistratus anteiret. namque illa

8. *captor* pr. M — 10. *interptatus* M — *blaestribuit* (superscripta littera *o*) M — 15. *saloninus* M: *Salonius* Beroaldus. — 16. *asineo* pr. M — 18. *praetoria* pr. M — 19. *istem* M — 20. *magistratibus* M (*magistratus* margo).

nos proconsul in Africa ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit. — *conclamabantur*] ab universo exercitu appellabantur. Cf. Caes. B. C. 2, 26: *universi exercitus conclamatione imperator appellatur.* — *postremum*] id est, ut postinde soli principes eo titulo sint usi, nemini ultra concesso subditorum. Neque etiam indignum nota, quod observamus in nummis et inscriptionibus imperatoris titulum, cum principis est, praeponi, cum victoris, subiungi hoc modo: *Imp. Caesar Augustus*, contra *Iunius Blaesus Imp.*, *M. Tullius Cicero Imp.*, quod etiam e Suetonii Iulio c. 76 colligas, cuius id inventum. Lips.

75. *Asinius Saloninus*] Asinio Pollioni, oratori et historico, filius natus C. Asinius Gallus, quem captis Salonis, Delmatica urbe, agnomento dixit Saloninum. Servius auctor in Virg. Ecl. 4, 1. Etsi id cognomen Tacitus et Dio illi nusquam tribuunt, contenti dixisse Asinium Gallum. Is, cos. a. 746, duxit Vipsaniam, Agrippae filiam, dimissam paulo ante a Tiberio, qui ex ea sustulerat Drusum. Cf. 1, 12. Habuit ex ea liberos complures, virilis sexus istos: Asinium Saloninum, de quo hic; Asinium Gallum, de quo Suetonius Claud. 13 et Dio 55, 5; C. Asinium Pollionem, qui consul a. 776, de quo Plinius 33 § 32. Tacitus 4, 1; M. Asinium Agrippam, cos. a. 778, de quo 4, 34; Ser. Asinium Celerem, quem consularem Plinius nominat 9 § 67 et ponit sub principe Gaio. Nec vanum est, quod tribuo tam multos. Iubet hoc Tacitus 6, 23. ubi de morte Asinii Galli patris: *Scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti.* Lips. — *fratre Druso*] Druso Caesare, Tiberii e Vipsania filio. — *Caesarique progener d.*] uti aliquam duceret e liberis Germanici. Lips. — *de quo memoravi*] Cf. 1, 76 et 79. item 3, 70. — *studiis civilibus*] iuris civilis; opponuntur experientiae militari. — *centurione*] viro igitur tenuiore loco orto. — *consulatum*] Consul suffectus fuit a. 758. — *Labeonem Antistium*] celebratissimum item iureconsultum. — *duo pacis decora*] Dig. 1, 2, 2 § 47: *Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt: nam Ateius Capito in iis quae ei tradita fuerant perseverabat, Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et in ceteris sapientiae*

aetas duo pacis decora simul tulit. sed Labeo incorrupta libertate et ob id fama celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. illi, quod praeturam intra stetit, commendatio ex iniuria, huic, quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur. (76) et Iunia sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno supremum diem explevit, Catone avunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit, quia in magnis opibus, cum ferme cunctos proceres cum honore nominavisset, Caesarem omisit. quod civiliter acceptum, neque prohibuit quo minus laudatione pro rostris ceterisque sollemnibus funus cohonestaretur. viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt, Manlii, Quinctii aliaque eiusdem nobilitatis nomina. sed praefulgebant Cassius atque Brutus eo ipso, quod effigies eorum non visebantur.

3. *preturam* M — 5. *philipensem* M — 7. *operibus* M («quid si *opibus*?» margo) — 12. *piso* M (*ipso* margo) — 13. *P. CORNELI LIBER .III. FINIT* || *INCIPIT LIBER .IIII.* M.

operam dederat, plurima innovare instituit. — *incorrupta libertate*] patrem aemulatus, virum praeclarum et prudentem, qui bello Philippensi pro libertate fortiter occubuit. Appianus B. C. 4, 135. Exemplum libertatis vide apud Sueton. Aug. 54: *Antistius Labeo senatus lectione, cum vir virum legeret, M. Lepidum, hostem olim eius* (Octaviani) *et tunc exulantem, legit, interrogatusque ab eo, an essent alii digniores, suum quemque iudicium habere respondit.* Cf. imprimis Dio 54, 15 atque locus ex ipsius Ateii Capitonis epistola de Labeone apud Gellium N. A. 13, 12: *Agitabat hominem libertas quaedam nimia atque vecors, tamquam eorum, divo Augusto iam principe et rem publicam obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod iustum sanctumque in Romanis antiquitatibus legisset.* Ad eundem adulescentem referri videtur Horatii iocus de domino in servos nimis saevo Sat. 1, 3, 82: *Labeone insanior inter sanos dicatur*; et Pomponius de Orig. iuris in Dig. 1, 2, 2 § 47: *Ateius consul fuit; Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, honorem* (utique vanum) *suscipere, sed plurimum studiis operam dedit.* -- *Reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur.* — *Capitonis obsequium*] Sueton. de illustr. grammaticis c. 22: *Hic idem* (M. Pomponius Marcellus) *cum ex oratione Tiberium reprehendisset, affirmante Ateio Capitone et esse illud Latinum et, si non esset, futurum certe iam inde, «Mentitur» inquit «Capito. Tu enim, Caesar, civitatem dare potes hominibus, verbo non potes.»*

76. *sexagesimo quarto p. Ph. aciem anno*] Hunc annum ideo potissimum memorat, quia Cassius et Brutus in Philippensi pugna ceciderant; memorabile sane ei videbatur Iuniam tot annos utrique superstitem mansisse. — *Catone avunculo*] D. Iunius Silanus, qui consul cum L. Licinio Murena (a. 692) uxorem habuit Serviliam sororem M. Catonis (famosam continuis Iulii Caesaris amoribus). Ex iis nata haec Iunia, soror M. Bruti per matrem (nam Bruti pater fuit M. Iunius Brutus), Tertia vel Tertulla cognomento, de qua notus Ciceronis iocus apud Suetonium Caes. 50: *Tertia deducta est.* Diversa igitur ab hac Iunia, de qua Velleius 2, 88: *M. Lepidus, iuvenis forma quam mente melior, Lepidi eius, qui IIIvir fuerat R. C., filius, Iunia, Bruti sorore, natus.* Nam haec uxor Lepidi fuit, nisi si ante Cassii, quod non opinor. Lips. Iunia Lepidi memoratur a Cicerone ad Att. 14, 8, 1. — *Manlii, Quinctii*] Quare Manlii? Quia Iunii Silani innexi Manliae genti. T. Manlius Torquatus filium in adoptionem dedit D. Silano, de quo Cicero de Finn. 1 § 24. Valerius Max. 5, 8, 3. De Quinctiis nihildum repperi. Lips. — *non visebantur*] Habebantur domi, sed ut maiestatis damnatorum in funeribus non praeferebantur; sicut *Cotta Messalinus, ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur, censuit* (2, 32). Cf. 4, 35. 16, 7. Plin. Epist. 1, 17, 3: *Mirum est, qua religione quo studio imagines Brutorum, Cassiorum, Catonum domi, ubi potest, habeat* (Titinius Capito). *Negatus* autem *honor gloriam intendit*, ut verissime ait 4, 26.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER QUARTUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Tiberius saevit. Causa penes Aelium Seianum, cuius ingenium et mores. 2. Is dominationem aspirat, quo ut perveniat, Romae in castra praetoria militem conducit. 3. Druso Tiberii filio insidiatur per uxorem eius, stupro pollutam. 4. Drusus Germanici togam virilem sumit. Status publicus, numerus legionum, 5. earum et cohortium et classium loca exponuntur. 6. Civilis administratio qualis hactenus. 7. Seianus potentiam auget, 8. sublato per venenum Druso. Tiberius animum obfirmat, senatum erigit, eique filios Germanici duo commendat ut imperii heredes. 9. Funus Druso illustre. 10. 11. Falsa de Druso ab ipso patre necato fama. 12. Populi favor filiis Germanici noxius. Iis et Agrippinae Seianus insidias struit.

13. Tiberius legationes et accusationes civitatum et provinciarum audit. 14. De asylis actum; histriones Italia pulsi. 15. Alter ex Drusi liberis obit, item Lucilius Longus, principis amicus. Capito damnatus. 16. Lex lata de flamine Diali. Vestalibus habitus honos.

17. Sollemnia vota pro principe. Iis inserti Nero et Drusus. Hinc odium Tiberii, quem Seianus stimulat. 18. Hic Germanici amicos aggreditur. 19. Silius damnatur. 20. Uxor eius Sosia in exsilium pellitur. M'. Lepidi moderatio. 21. Piso accusatus obit. Cassius Severus in saxum Seriphum relegatur. 22. Plautius Silvanus perit.

23. Tacfarinatem bella rursus moventem, 24. Dolabella opprimit, 25. et caedit. 26. Triumphalia non impetrat. Ptolemaeus munera accipit. 27. Servilis motus semina per Italiam oppressa.

28. Q. Vibius Serenus a filio accusatus, 29. 30. Amorgum deportatur; praemia delatoribus statuta. 31. P. Suillius deportatur, Firmius senatu movetur. 32. 33. Iudicium de his annalibus.

34. Cremutius Cordus, historiae scriptor, ob Bruti et Cassii laudes accusatus libere se defendit et 35. vitam abstinentia finit; libri eius cremati. 36. Cyzicenis adempta libertas. 37. 38. Templi honorem ab Hispanis oblatum Tiberius spernit. 39. Seianus, nimia fortuna socors, Liviam sibi uxorem a principe petit, qui 40. modeste negat et Seiani rationes refellit. 41. Hic, augendae potentiae, Tiberio secessum ab urbe suadet, 42. auditis in causa Votieni Montani contumeliis persuadet.

43. Romae legationes Graecorum auditae de iure asylorum. 44. Mors Lentuli, Domitii, Antonii. 45. L. Piso praetor a quodam agresti interficitur. 46. Thraeces montani rebellantes 47—51. a Sabino pelluntur, caeduntur, obsidentur, frustra eruptione facta se dedunt.

52. Claudia Pulchra Romae adulterii accusata damnatur. 53. Agrippina maritum petit nec impetrat. 54. Ei Seianus insidias struit. 55. Undecim urbes Asiae de templo Tiberio struendo certant. 56. Praelati Zmyrnaei. 57. 58. Tiberius dubia de causa in Campaniam abscedit, arto comitatu. 59. In spelunca repentino lapidum lapsu periclitatus a Seiano servatur; hinc maior eius fides. Neronem Germanici aggreditur et 60. calumniis subvertit. 61. Mors Asinii Agrippae et Q. Haterii.

62. 63. Amphitheatri casu Fidenis multa hominum milia debilitata vel obruta. 64. 65. Romae incendium deurit Caelium montem. 66. Varus accusatur. 67. Princeps in insulam Capreas se abdit. 68—70. Titius Sabinus turpi fraude circumventus damnatur ipsis anni Kalendis. 71. Tiberius mentem suam recludi indignatur. Iulia neptis Augusti obit. 72. Frisios, quod avare habiti, rebellantes. 73. L. Apronius repressum it, parum feliciter. 74. Turpis adulatio senatus. Seiani arrogantia. 75. Cn. Domitius Agrippinam, Germanici filiam, uxorem accipit.

Haec sexennio fere gesta, coss. C. Asinio C. Antistio; Cornelio Cethego Visellio Varrone; Cosso Lentulo Asinio Agrippa; Cn. Lentulo Gaetulico C. Calvisio; M. Licinio Crasso L. Calpurnio Pisone; App. Iunio Silano P. Silio Nerva.

C. Asinio C. Antistio cōs. nonus Tiberio annus erat compositae rei publicae, florentis domus (nam Germanici mortem inter prospera ducebat), cum repente turbare fortuna coepit, saevire ipse aut saevientibus vires praebere. initium et causa penes Aelium Seianum, cohortibus praetoriis praefectum, cuius de potentia supra memoravi: nunc originem, mores, et quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. genitus Vulsiniis patre Seio Strabone, equite Romano, et prima iuventa C. Caesarem, divi Augusti nepotem, sectatus, non sine rumore Apicio, diviti et prodigo, stuprum veno dedisse, mox Tiberium variis artibus devinxit, adeo ut obscurum adversum alios sibi uni incautum intectumque efficeret, non tam sollertia (quippe isdem artibus victus est) quam deum ira in rem Romanam, cuius pari exitio viguit ceciditque. corpus illi laborum tolerans, animus audax; sui obtegens, in alios criminator; iuxta adulatio et su-

1. *AB EXCESSV DIVI AVGVSTI.* || *G. asino* M — 4. *pene saelium* M — 6. *ierit* Pichena: *perit* M; *captaverit* margo; *iverit* Haase. — 8. *uulgus sinis* M (*Vulsiniis* margo).

1. *C. Asinio*] Plin. 33 § 32: *Tiberi demum principatus nono anno in unitatem venit equester ordo anulorumque auctoritati forma constituta est C. Asinio Pollione C. Antistio Vetere coss. anno urbis conditae DCCLXXV* (ex ratione fastorum Capitolinorum). De Antistiis v. Vellei. 2, 43. — *nonus*] quartus noni anni mensis inde a morte Augusti XIV. Kal. Sept. a. 767. Freinsh. — *Aelium Seianum*] Patrem habuit Seium Strabonem (1, 7 et 24), sed in adoptionem datus alicui ex Aeliis (vide ad 5, 8) dictus mutato inflexoque, ut solet, patris nomine L. Aelius Seianus. Id enim praenomen illi Dio dat 57, 19 et in antica parte nummi est: *TI. CAESAR. DIVI. AVG. F. AVGVSTVS*; in aversa: *AVGVSTA. BILBILIS. TI. CAESARE. V.* (quintum cos. a. u. c. 784) *L. AELIO. SEIANO.* — *cohortibus praetoriis praefectum*] Anno u. 767 patri suo in praefectura collega datus est (1, 24. 6, 8), sed illo Aegypti administrationi praeposito solus cohortes praetorias rexit: Dio 57, 19. — *supra memoravi*] Cf. 1, 24. 69. 3, 29. 35. 72. — *quo facinore*] nece Drusi, quem veneno sustulit. Lips. — *raptum ierit*] Cf. Hist. 2, 6: *Othonem res Romanas raptum ire vulgatum est.* — *Vulsiniis*] oppido Etruriae, hodie *Bolsena.* — *equite Romano* cet.] Cf. Vellei. 2, 127: *Ti. Caesar Seianum Aelium, principe equestris ordinis patre natum, materno vero genere* (Iunio 3, 35. 72) *clarissimas veteresque et insignis honoribus complexum familias, habentem consularis fratres, consobrinos, avunculum, ipsum vero laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium operum adiutorem in omnia habuit atque habet, virum severitatis laetissimae, hilaritatis priscae, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem eoque adsequentem omnia, semperque infra aliorum aestimationes se metientem, vultu vitaque tranquillum, animo exsomnem.* — *C. Caesarem*] Cf. 1, 3. — *Apicio, diviti et prodigo*] Dio 57, 19: *Σηϊανός, παιδικά ποτε Μάρκου Γαβίου Ἀπικίου γενόμενος, Ἀπικίου ἐκείνου, ὃς πάντας ἀνθρώπους ἀσωτίᾳ ὑπερεβάλετο οὕτως ὥστε, ἐπειδὴ μαθεῖν ποτὲ ἐθελήσας ὅσα τε ἤδη καταναλώκει καὶ ὅσα ἔτ' εἶχεν, ἔγνω ὅτι διακόσιαι καὶ πεντήκοντα αὐτῷ μυριάδες ἔτι περιεῖεν, ἐλυπήθη τε ὡς καὶ λιμῷ τελευτήσειν μέλλων καὶ ἑαυτὸν διέφθειρεν.* Seneca Consol. ad Helviam 10: *Apicius nostra memoria vixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi ut corruptores iuventutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus disciplina sua seculum infecit.* Plinius 10 § 133: *Phoenicopteri linguam praecipui saporis esse Apicius docuit, nepotum omnium altissimus gurges.* — *isdem artibus victus*] Pari astutia, qua Tiberium sibi uni incautum intectumque effecerat, eum postea decepit oppressitque Tiberius a. 784. Cf. Dio 58, 4 seqq. Sueton. Tib. 65. — *pari exitio viguit ceciditque*] Dum enim viguit, Tiberio fuit saevitiae auctor, postquam cecidit, Tiberius suo ingenio usus vel scelestior evasit; cf. 6, 51 extr. — *corpus illi laborum tolerans, animus audax* cet.] Cf. Sallust. Catil. 5: *corpus patiens inediae, al-*

perbia; palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, eiusque causa modo largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno finguntur. (2) vim praefecturae modicam antea intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque et robore et visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus oreretur. praetendebat lascivire militem diductum; si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subveniri; et severius acturos, si vallum statuatur procul urbis inlecebris. ut perfecta sunt castra, inrepere paulatim militares animos adeundo, appellando; simul centuriones ac tribunos ipse deligere. neque senatorio ambitu abstinebat clientes suos honoribus aut provinciis ornandi, facili Tiberio atque ita prono, ut socium laborum non modo in sermonibus, sed apud patres et populum celebraret colique per theatra et fora effigies eius interque

3. *praefecture* M — 6. *oreretur* Haase ad Reisigii Schol. Lat. n. 293 (*oriretur* Faërnus, sed vide var. lect. 2, 47): *credetur* M; *crederetur* margo; *cresceret* Muretus et Grotius; *crearetur* Savilius; *adderetur* Anquetil coll. Hist. 2, 31: *Addiderat* (Othoni) *terrorem atque odium caedes Galbae.* Cf. var. lect. 1, 49. — *deductum* M.

goris, vigiliae, supra quam cuiquam credibile: animus audax, subdolus, varius, cuius rei lubet simulator ac dissimulator. — *compositus pudor*] artificiosa ac ficta modestia. — *summa apiscendi*] dominationis parandae.

2. *dispersas per urbem c.*] Non per urbem modo, sed per oppida vicina dispersae antea fuerant praetoriae cohortes teste Suetonio Aug. 49: *Neque umquam plures quam tres cohortes in urbe esse passus est, easque sine castris; reliquas in hiberna et aestiva circa finitima oppida dimittere assuerat.* — *metus oreretur*] Dio 57, 19: τοὺς λόχους (praetorianorum) ἰδίᾳ καὶ χωρὶς ἀλλήλων ὥσπερ τοὺς τῶν νυκτοφυλάκων ὄντας εἰς ἓν τεῖχος (Seianus) συνήγαγεν, ὥστε τὰ παραγγέλματα καὶ ἀθρόους καὶ διὰ ταχέων λαμβάνειν, καὶ φοβεροὺς πᾶσιν ἅτε καὶ ἐν ἑνὶ τείχει ὄντας εἶναι. Ibid. 24: ἐν δ' οὖν τῷ τότε ὁ Τιβέριος τὴν τοῦ δορυφορικοῦ γυμνασίαν τοῖς βουλευταῖς, ὥσπερ ἀγνοοῦσι τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἐπέδειξεν, ὅπως καὶ πολλούς σφας καὶ ἐῤῥωμένους ἰδόντες μᾶλλον αὐτὸν φοβῶνται. — *procul urbis inlecebris*] inter portas Viminalem et Collinam. Schol. Iuven. 10, 95: *Iuxta aggerem* (Tarquinii) *primus posuit castra Seianus, id est super* (thermas) *Diocletianas, quae dicta sunt castra praetoria.* Tota eorum dispositio similis erat ceterorum castrorum Romanorum, uti apparet etiam nunc ex eorum reliquiis. V. Canina *Indicazione* p. 90. *Procul* autem, ut saepe, omne, etsi interdum exiguum, intervallum inter duos locos designat; vide quae collegi ad Horat. Sat. 2, 6, 105. Sic h. l., etsi prope urbem erant castra illa, tamen ab ea separata ac milites, noctu praesertim, amoti a consuetudine vulgi, quippe vallo clausi ac licentia cohibita. — *neque senatorio ambitu abstinebat*] senatorum gratiam ambiebat eosque sibi devincire studebat. Cf. c. 62: *municipali ambitione.* Dio 58, 4: ὁ δὲ δὴ Σηϊανὸς καὶ μείζων καὶ φοβερώτερος ἀεὶ ἐγίγνετο, ὥστε καὶ τοὺς βουλευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους ἐκείνῳ μὲν ὡς καὶ αὐτοκράτορι προσέχειν, τὸν δὲ Τιβέριον ἐν ὀλιγωρίᾳ ποιεῖσθαι. -- τῶν βουλευτῶν τὸ μὲν εὐεργεσίαις, τὸ δὲ ἐλπίσι, τὸ δὲ καὶ φόβῳ προσεπεποίητο. — *socium laborum*] Velleius loco ad c. 1 adlato eum vocat *singularem principalium operum adiutorem in omnia,* Drusus infra c. 7 *adiutorem imperii,* Dio 57, 19 σύμβουλον καὶ ὑπηρέτην (Tiberii) πρὸς πάντα, Tiberius ipse (ap. Dionem 58, 4) κοινωνὸν τῶν φροντίδων. — *colique -- effigies eius*] Dio 58, 2: ὁ δὲ δὴ Σηϊανὸς ἔτι καὶ μᾶλλον ἤρετο, καὶ ἐψηφίσθη ὅπως τὰ γενέθλια αὐτοῦ δημοσίᾳ ἑορτάζηται. τὸ γάρ τοι πλῆθος τῶν ἀνδριάντων ὧν ἥ τε βουλὴ καὶ ἡ ἱππὰς αἵ τε φυλαὶ καὶ οἱ ἄνδρες οἱ πρῶτοι ἔστησαν αὐτοῦ οὐδὲ ἐξηριθμήσεν ἄν τις. Idem ibid. c. 4: τέλος καὶ ταῖς εἰκόσιν αὐτοῦ ὥσπερ καὶ ταῖς τοῦ Τιβερίου ἔθυον. — *interque principia legionum*] Cf. 1, 61. Sueton. Tib. 48: *quaedam munera Syriacis legionibus* (largitus est Tiberius) *quod solae nullam Seiani imaginem inter signa coluissent.*

principia legionum sineret. (3) ceterum plena Caesarum domus, iuvenis filius, nepotes adulti moram cupitis adferebant, quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat. placuit tamen occultior via et a Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. nam Drusus, inpatiens aemuli et animo commotior, orto forte iurgio intenderat Seiano manus et contra tendentis os verberaverat. igitur cuncta temptanti promptissimum visum ad uxorem eius Liviam convertere; quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulchritudine praecellebat. hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit; et postquam primi flagitii potitus est (neque femina amissa pudicitia alia abnuerit), ad coniugii spem, consortium regni et necem mariti impulit. atque illa, cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores et posteros municipali adultero foedabat, ut pro honestis et praesentibus flagitiosa et incerta exspectaret. sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis. pellit domo Seianus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne paelici suspectaretur. sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia adferebat.

(4) Interim anni principio Drusus ex Germanici liberis togam virilem

2. *nepotis* pr. M — *quia* Nipperdey: *et quia* M, ut verba *dolus intervalla poscebat* sint apodosis ad protasin *quia vi t. s. c. intutum*; at hoc membrum minime alterius causam indicat, sed utrumque causam verborum *moram cupitis adferebant*. — *corpipere* pr. M — 3. *occultiore* Ritterus. — 5. *inpaciens* M — *seseiano* (prima syllaba punctis notata) M — 9. *ad adulterium* Nipperdey. — 13. *foedebat* M — 15. *domos* pr. M — 16. *paelici* M: *pellici* vulgo.

3. *plena Caesarum domus*] Significat Drusum et huius atque Germanici filios. — *corripere*] aggredi et de medio tollere, ut 11, 8. — *intervalla*] ad devitandam suspicionem, cum tot Caesares ei necandi essent. — *tamen*] quamvis longior. — *animo commotior*] Cf. 1, 33. 6, 45. — *contra tendentis*] item manus Druso intentantis. Hoc ita narrat Dio 57, 22: *ὁ Σηϊανὸς τά τε ἄλλα ὑπέρογκος ἦν καὶ τέλος καὶ ἐπὶ τὸν Δροῦσον ἐτράπετο καί ποτε πὺξ αὐτῷ ἐνέτεινεν.* — *Liviam*] Cf. 2, 43. 84. — *adulterio pellexit*] poëtica constructione i. q. *ad adulterium p.* Cf. Vergil. Ecl. 2, 30: *gregem viridi compellere hibisco.* — *avunculus*] magnus i. e. aviae frater. Vide ad 2, 43. — *municipali adultero*] quippe Vulsiniis nato; quasi dicat, ne Romano quidem. Ita Iuven. 8, 238 per contemptum *municipalis eques.* Cic. Philipp. 3 § 15: *Videte, quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis.* — *praesentibus*] certis ac mox eventuris; certum enim erat ex naturali rerum humanarum cursu Drusum patris fore successorem in principatu. Tiberius autem tunc senex. — *Eudemus*] quem in criminatione medicorum non omisit Plinius 29 § 20: *Iam vero et adulteria etiam in principum domibus, ut Eudemi in Livia Drusi Caesaris.* — *frequens secretis*] Accipe de tempore et loco, quo Livia erat sola, quo secretum agebat, ea specie usa, se velle medicum liberius consulere. — *Apicatam*] quae a. 784 liberum suorum nece audita mortem ipsa sibi conscivit. Dio 58, 11. — *tres liberos*] Cf. 5, 8. 9.

4. *quaeque -- repetita*] Conf. 3, 29. Ad Corp. Inscr. Gr. n. 3612 Boeckhius attulit titulum in Troade repertum, nunc Cantabrigiae adservatum: DRVSO CAESARI GERMANICI CAESARIS FILIO TI. AVGVSTI NEPOTI DIVI AVGVSTI PRONEPOTI PONTIFICI D. D. — *vetus -- consilium*] Vide 1, 47. 3, 31 et 47. — *refertur*] repetitur, renovatur, ut Horat. Epp. 1, 17, 55: *Nota refert meretricis acumina.* — *veteranorum*] quibus missionem honestam ipse dare vellet, ne fortasse turbae ab iis orirentur. — *Romana copia*] Cf. 2, 52: *Mazippa levi cum copia.* 4, 27: *classiariorum copia.* 4, 47: *praesenti copia.* 4, 56: *navali copia.* — *angustius*] Dictum hoc in Traiani laudem, qui fines imperii promovit. LIPS. Cf. 2, 61.

sumpsit; quaeque fratri eius Neroni decreverat senatus, repetita. addidit orationem Caesar, multa cum laude filii sui, quod patria benivolentia in fratris liberos foret. nam Drusus, quamquam arduum sit eodem loci potentiam et concordiam esse, aequus adulescentibus aut certe non adversus habebatur. exin vetus et saepe simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur. multitudinem veteranorum praetexebat imperator et dilectibus supplendos exercitus: nam voluntarium militem deesse, ac si suppeditet, non eadem virtute ac modestia agere, quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant. percensuitque cursim numerum legionum et quas provincias tutarentur. quod mihi quoque exequendum reor, quae tunc Romana copia in armis, qui socii reges, quanto sit angustius imperitatum.

(5) Italiam utroque mari duae classes, Misenum aput et Ravennam, proximumque Galliae litus rostratae naves praesidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat valido cum remige. sed praecipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniae recens perdomitae tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat donum populi Romani. cetera Africae per duas legiones, parique numero Aegyptus, dehinc initio ab Suriae usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quattuor legionibus coërcita, accolis Hibero Albanoque et aliis

1. *senatu* pr. M — 4. *aversus* Heinsius. — 7. *dilectibus* M: *delectibus* margo. — 13. *constratae* Nipperdey. — 15. *remitẹ* (superscripta littera *g*, non *c*) M — *precipuum* M — 19. *Suriae* Muretus: *suria* M — *eufraten* M.

5. *utroque mari*] infero sive Tyrrheno, in quo Misenum promontorium Campaniae, et supero s. Adriatico, ad quod Ravenna. Sueton. Aug. 49: *Classem Miseni et alteram Ravennae ad tutelam superi et inferi maris conlocavit.* Lucanus de Apennino Italiam dividente 2, 399: *Mons inter geminas medius se porrigit undas inferni superique maris.* — *oppidum Foroiuliense*] hodie *Fréjus.* Cf. 2, 63: *Forum Iulium Narbonensis Galliae coloniam mittitur.* — *octo legiones*] Vide 1, 31 et 37. — *recens perdomitae*] XLVI ante annos. Livius 28, 12 de Hispania: *Prima Romanis inita provinciarum, quae quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum aetate ductu auspicioque Augusti Caesaris perdomita est:* propter Cantabros scilicet et Astures, quos ipse devicit a. 730. Sueton. Aug. 21 et 81. Flor. 2, 17. — *tribus*] legionibus IIII Macedonica, VI Victrice, X Gemina. — *Mauros*] Mauretaniam utramque, Caesariensem et Tingitanam, partem occidentalem hodiernae *Barbariae.* — *Iuba*] filius Iubae eius, qui a Caesare victus est, paterque Ptolemaei a Caligula interfecti. Sueton. Calig. 26 et 35. Dio 51, 15. 53, 26. Erat vir doctissimus, qui complura scripta composuit; regnavit XLVIII annos, mortuus iam a. 772, quattuor igitur annis ante C. Asinium C. Antistium coss.; sed Tacitus h. l. agit de imperii Romani statu sub Augusto praesertim, Iubaeque successerat Ptolemaeus filius. — *per duas legiones*] plerumque per unam dumtaxat (III Augustam); cf. 2, 52. Hist. 2, 97. 4, 48. At enim per bellum Tacfarinatis altera legio (VIIII Hispana) e Pannonia in Africam ducta erat, ibique mansit ultra biennium. Cf. 3, 9. 4, 23. Eadem de causa infra duae dumtaxat legiones in Pannonia numerantur, cum tres fuerint. Cf. 1, 16. — *parique numero Aegyptus*] legionibus III Cyrenaica et XXII Deiotariana. — *initio ab Suriae*] Cf. 3, 72: *ornatum ad urbis.* 4, 16: *sedes inter Vestalium.* 6, 31: *ripam apud Euphratis.* 6, 37 et 12, 11: *ripam ad Euphratis.* 12, 51: *ripam ad Araxis.* — *quattuor legionibus*] III Gallica, VI Ferrata, X Fretensi, XII Fulminata. — *Hibero Albanoque*] Horum regum historia prorsus ignoratur; vide Visconti *Iconographie gr.* II. p. 270, qui unum tantum repperit seculi III post Chr., ut videtur, in onyche inscripto *ΟΥΣΔΑΣ*

regibus, qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia. et Thraeciam Rhoemetalces ac liberi Cotyis, ripamque Danuvii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia attinebant, totidem aput Delmatiam locatis, quae positu regionis a tergo illis, ac si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur, quamquam insideret urbem proprius miles, tres urbanae, novem praetoriae cohortes, Etruria ferme Umbriaque delectae aut vetere Latio et coloniis antiquitus Romanis. et aput idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium, neque multo secus in iis virium: sed persequi incertum fuerit, cum ex usu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero et aliquando minuerentur.

(6) Congruens crediderim recensere ceteras quoque rei publicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint, quoniam Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. iam primum publica negotia et privatorum maxima aput patres tractabantur, dabaturque primoribus disserere, et in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores nobilitatem maiorum, claritudinem militiae, inlustres domi artes spectando, ut satis constaret non alios potiores fuisse. sua consulibus,

4. *locatisq; positu* M — 7. *coloniis* Lipsius: *colonis* M — 8. *alaeque* M — *cohortim* (superscripta littera *v*) M — 9. *fuerit* Lipsius: *fuit* M. Cf. Heraeus Stud crit. in Mediceos Taciti codices p. 143. — *cum sexusu* M — 10. *huic* pr. M — 12. *quoniam* (*quõ*) M: *quando* Beroaldus.

ΠΙΤΙΑΞΗΣ ΙΒΗΡΩΝ ΚΑΡΧΗΔΩΝ. Hiberia nunc vocatur *Georgien*, Albania *Schirwan*. — *externa imperia*] Parthos atque Armenos. — *Rhoemetalces ac liberi Cotyis*] Cf. 2, 67. 3, 38. — *duae in Pannonia*] Vide ad 1, 16. — *duae in Moesia*] IIII Scythica, V Macedonica. — *totidem aput Delmatiam*] VII et XII, quae postea Claudiae nominatae sunt. «Delmatia Augusto tradita perpetuumque praesidium in ea decretum a. u. 743. Antea inermis fuit. Adi Dionem 54, 34.» Lips. — *illis*] legionibus Pannonicis ac Moesicis. — *proprius miles*] Cf. Hist. 3, 64: *esse illi* (praefecto urbis) *proprium militem cohortium urbanarum*. — *tres urbanae, novem praetoriae cohortes*] Vigilum autem cur omittit, quae numero et robore supra urbanas? Septem enim cohortes erant, institutae iam inde ab Augusto (a. u. 759. Dio 55, 26). Causa haec, quia id aevi inter legitimos iustosque milites vigiles non censebantur. Itaque in omnibus bellis civilibus Galbae, Othonis, Vitellii, rara eorum mentio, nullus usus. E libertinis lecti erant, vile genus, et Vulcani potius ministri quam Martis. Itaque nec praefecti vigilum inter illustres dignitates mentio Tacito usquam; cuius auctoritas tamen adolevit, sicut et militum ipsorum, uti ex Pandectis aliisque scriptoribus clarum. Lips. Post Augustum auctus est numerus et praetorianarum et urbanarum cohortium; illae in inscriptionibus usque ad duodecimam progrediuntur, urbanae a decima incipiunt et ad quartam decimam usque procedunt. Cf. Hist. 2, 93. Dio 55, 24 ad Augustum serioris temporis numeros refert. — *vetere Latio*] ex iis oppidis, quae ante annum u. c. 664, quo lege Iulia in civitatem Romanam recepta sunt, ius Latii habebant. — *coloniis antiquitus Romanis*] Opponuntur illis oppidis Galliae Transpadanae, quae Cn. Pompeius Strabo consul a. u. 665 lege lata in coloniarum nomen et ius traduxit, non novis colonis deductis, sed ita ut veteribus incolis manentibus ius daret Latii, tum iis, quae postea in provinciis constitutae sunt civium militares. — *sociae triremes* cet.] tria socialium copiarum genera, primum *remiges* militesque in classibus militantes, quorum duces *praefecti remigum*, 13, 30. Hist. 4, 55. Sequuntur *alae*, h. e. numeri equitum, quorum singuli quingentis hominibus compositi *praefecto* parebant; vid. Hist. 2, 14 et 22 et 59. 4, 49 et 70. Tertio loco succedunt *cohortes auxiliares* sive *leves*, oppositae gravibus sive Romanis legionum cohortibus (v. 1, 60). Dux cohortis socialis et ipse

sua praetoribus species; minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si maiestatis quaestio eximeretur, bono in usu. at frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum societatibus equitum Romanorum agitabantur. res suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat; semelque adsumpti tenebantur prorsus sine modo, cum plerique isdem negotiis insenescerent. plebes acri quidem annona fatigabatur, sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. et ne provinciae novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat: corporum verbera, ademptiones bonorum aberant. (7) rari per Italiam Caesaris agri, modesta servitia, intra paucos libertos domus; ac si quando cum privatis disceptaret, forum et ius.

Quae cuncta, non quidem comi via, sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam dum superfuit, mansere, quia Seianus incipiente adhuc potentia bonis consiliis notescere volebat, et ultor metuebatur non occultus odii, set crebro querens incolumi filio adiutorem imperii alium vocari. et quantum superesse

2. *at*] *Ad* M — 4. *res suas* - - *insenescerent* ante prima verba capitis 7 *rari per Italiam* transponenda videntur Haasio. — 6. *plebis* pr. M — *agri* M — 17. *odii sed* Doederlein: *odiis* || *et* M; *odii et* Lipsius. — *querens* M.

praefectus vocatur; v. 12, 17. Hist. 2, 15 et 92. 3, 19 et 35. 4, 31 et 32. Agr. 37. Ritter. — *neque multo secus*] Dicit clare, non minus virium roborisque in auxiliis fuisse quam in legionibus. Lips. — *incertum fuerit*] Cf. c. 32: *non tamen sine usu fuerit.* c. 33: *haec conquiri tradique in rem fuerit.* 14, 56: *non tamen sapienti viro decorum fuerit.* 15, 41: *domuum et insularum et templorum, quae amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit.* Hist. 2, 2: *haud fuerit longum initia religionis paucis disserere.*

6. *publica negotia*] praecipue etiam legum latio; duae autem solae ad Tiberii principatum referuntur, lex Iunia, a quo *Latini Iuniani* dicti (Gaius 3, 56), et lex Visellia (Ulpianus Fr. Tit. 5, 3). Cf. Ann. 13, 49. — *inlustres domi artes*] artes pacis, *studia civilia* (3, 75). Cf. 3, 70. — *species*] dignitas, splendor, ornamenta eadem, quae vetere re publica. Cic. in Pison. § 24: *Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna maiestas consulis.* — *frumenta*] decumae ex agris publicis et vectigalibus, ut in Sicilia. Per *pecunias vectigales* non modo scriptura et portorium, sed cetera etiam, quae ab Augusto instituta sunt (*centesima rerum venalium* 1, 78. *vicesima hereditatum et legatorum* Sueton. Aug. 49. Dio 55, 25) vectigalia intelligenda. *Cetera publicorum fructuum* sunt tributa provincialibus imposita. Ern. — *agitabantur*] Cf. Seneca Epp. 119: *circumspiciebam, in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem.* Sueton. Vesp. 1: *publicum quadragesimae in Asia egit.* — *res suas C. spectatissimo cuique*] Significat procuratores Caesaris tam in proconsularibus quam in Caesareis provinciis quae ad fiscum pertinebant administrantes. Tiberii in hac re laudes sunt etiam apud Philonem Legat. ad Gaium 2. — *tenebantur prorsus sine modo*] Cf. 1, 80. — *asperis maris*] Cf. 2, 26: *adversa maris.* 3, 54: *incerta maris.*

7. *rari*] non latifundia, ut postea, ex bonorum publicatione et reorum damnationibus parta. Lips. — *modesta servitia*] servorum modicus numerus; quae significatio aptissima est et *raris agris* et *paucis libertis.* Alii de servorum moribus intelligunt, civibus non molestorum. — *comi via*] morum. Cf. 1, 54: *Tiberio alia morum via.* Plin. Paneg. 35, 10: *Ti. Caesar minime comis imperator.* — *horridus*] tristis ac severus. — *ultor*] Drusus. — *occultus odii*] Ad constructionem cf. 6, 36: *aliosque occultos consilii*; ad sententiam Hist. 2, 38: *Cn. Pompeius occultior, non melior.* Cic. Epp. ad Fam. 3, 10:

ut collega dicatur? primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros. exstructa iam sponte praefecti castra, datos in manum milites; cerni effigiem eius in monimentis Cn. Pompei; communes illi cum familia Drusorum fore nepotes. precandam post haec modestiam, ut contentus esset. neque raro neque apud paucos talia iaciebat, et secreta quoque eius corrupta uxore prodebantur. (8) igitur Seianus maturandum ratus deligit venenum, quo paulatim inrepente fortuitus morbus adsimularetur. Id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. ceterum Tiberius per omnis valitudinis eius dies, nullo metu an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto necdum sepulto, curiam ingressus est. consulesque sede vulgari per speciem maestitiae sedentes honoris locique admonuit et effusum in lacrimas senatum victo gemitu simul oratione continua erexit: non quidem sibi ignarum posse argui, quod tam recenti dolore subierit oculos senatus: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem aspici a plerisque lugentium. neque illos inbecillitatis damnandos: se tamen fortiora solacia e complexu rei publicae petivisse. miseratusque Augustae extremam senectam, rudem adhuc nepotum et vergentem aetatem suam, ut Germanici liberi, unica praesentium malorum levamenta, inducerentur petivit. egressi consules firmatos adloquio adulescentulos deductosque ante Caesarem statuunt. quibus adprensis «patres conscripti, hos» inquit «orbatos parente tradidi patruo ipsorum precatusque sum, quamquam esset illi propria suboles, ne secus quam suum sanguinem foveret, attolleret, sibi-

3. *C. N.* M — 4. *nepotes*] litteram *s* in rasura habet M — 6. *iacebat* pr. M — *maturam dum* M — 9. *oms* M — *ualitudines* pr. M — 13. *uictu* pr. M — 16. *solatia* h. l. M — 22. *parenti* pr. M — *p̃catusque* M — 23. *attolleret* pr. M: *ac tolleret* corr. M; *et attolleret* F. W. Otto.

sin autem me astutum et occultum libet fingere. Liv. 25, 16 init.: *ab occultis cavendum hominibus consultisque.* — *effigiem*] statuam aeneam: Dio 57, 21. — *in monimentis Cn. Pompei*] in theatro. Cf. 3, 23. 72. — *communes -- nepotes*] Respice ad 3, 29 coll. Sueton. Claud. 27. Dion. 60, 32. Obierat quidem Drusus (Claudii filius) filiae Seiani destinatus, cum ei ante paucos dies pater illam despondisset; sed a Tacito hae Drusi querelae disertis verbis referuntur ad incipientem adhuc Seiani potentiam, ubi Claudii filius in vivis erat, et potuit Drusus haec queri ante sponsalia illa et cum primum audivisset ea esse futura. Walth. — *precandam*] «imprecandam ei,» bono sensu. Sensus est: «rogandos deos, ut modestiam Seiano darent.» Seneca Controv. 25: *ut salva provincia sit, optemus meretrici bonam mentem.* Eadem verbi *precari* structura est c. 39. 12, 65.

8. *quo p. inr. f. morbus adsimularetur*] ut tabes e veneno orta similitudinem fortuiti morbi haberet. — *octo post annos*] eo ipso anno, quo interfectus est Seianus, cum Apicata, eius uxor, haec scelera prodidit. Dio 58, 11. Cf. infra c. 11: *ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est.* Taciti huius rei narratio cum libri sexti initio deperdita est. — *sede vulgari*] in subselliis senatorum communibus. Humiles enim senatorum omnium sedes, altae in sellis curulibus consulum et excelsae. Lucan. 5, 15: *Ut primum maestum tenuere silentia coetum, Lentulus* (consul) *e celsa sublimis sede profatur.* Ovid. ex Ponto 4, 5, 18: *Conspicuum signis cum premet altus ebur,* consul sellam curulem. Idem ib. 4, 9, 28: *Signa quoque in sella nossem formata curuli, Et totum Numidae sculptile dentis opus.* Simile quid locum habuit in senatu post nuntiatam Augusti mor-

que et posteris conformaret. erepto Druso preces ad vos converto disque et patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos, suscipite, regite, vestram meamque vicem explete. hi vobis, Nero et Druse, parentum loco. ita nati estis ut bona malaque vestra ad rem publicam pertineant.» (9) magno ea fletu et mox precationibus faustis audita; ac si modum orationi posuisset, misericordia sui gloriaque animos audientium impleverat: ad vana et totiens inrisa revolutus, de reddenda re publica utque consules seu quis alius regimen susciperent, vero quoque et honesto fidem dempsit. memoriae Drusi eadem quae in Germanicum decernuntur, plerisque additis, ut ferme amat posterior adulatio. funus imaginum pompa maxime inlustre fuit, cum origo Iuliae gentis Aeneas, omnesque Albanorum reges et conditor urbis Romulus, post Sabina nobilitas, Attus Clausus ceteraeque Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur.

(10 In tradenda morte Drusi, quae plurimis maximeque fidis auctoribus memorata sunt, rettuli: set non omiserim eorundem temporum rumorem, validum adeo ut nondum exolescat. corrupta ad scelus Livia Seianum Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse, quod is [Lygdus] aetate atque forma carus domino interque primores ministros erat; deinde inter conscios ubi locus veneficii tempusque conposita sint, eo audaciae provectum ut verteret et occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens moneret Tiberium vitandam potionem quae prima ei aput

1. *confirmaret* Lipsius. — 5. *p̃cationibus* M — 8. *susciperint* pr. M — 10. *decernantur* pr. M — 11. *maximę* M — 12. *om̃sque* M — 13. *attus clausus* M: *Appius Claudius* margo. — *caeteraeque* M — 15. *fideis* M — 16. *retuli* M — 18. *lycdi* M — *is lygdus* (h. l.sic) *aetate* M. Glossema expungendum vidit Ernestius. Cf. 12, 49. — 20. *locos* pr. M — 21. *audacie* M — 22. *ei* Rhenanus: *et* M.

tem teste Dione 56, 31: *Ἐκαθέζοντο δὲ οἱ μὲν πολλοί, ὥς που ἕκαστος εἰώθει, οἱ δ' ὕπατοι κάτω ἐν τοῖς βάθροις, ὁ μὲν τῷ τῶν στρατηγῶν, ὁ δὲ τῶν δημάρχων.* — *solacia e complexu rei publicae p.*] imago rhetorica: se maluisse in complexum rei publicae ruere, velut matris, atque ibi levamentum doloris quaerere; sine imagine, se petere maluisse solacia operam negotiis publicis strenue dando. — *rudem adhuc nepotum*] scil. aetatem, teneram pueritiam rerum imperitam. Cf. 2, 84. 6, 46. — *attolleret*] Cf. 3, 72: *cum Iunium Blaesum triumphi insignibus attolleret.* Hist. 4, 59: *interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros praemiis attollit.* — *conformaret*] bene educando redderet dignos se, patruo, et honestos posteris atque utiles. — *Nero et Druse*] Duos dumtaxat natu maiores senatui commendavit teste etiam Suetonio Tib. 54, minimum natu non item; neque enim tunc probabile erat Gaium umquam perventurum esse ad principatum.

9. *eadem quae in Germanicum*] Cf. 2, 83. Senatus consulti in Drusi honorem facti fragmenta vide Inscrr. Latt. (vol. III. ed. Henzen p. 63) n. 5381. — *plerisque*] permultis. Cf. 3, 1: *plerique militares.* — *origo Iuliae g. Aeneas*] Cf. Vergil. Aen. 12, 168: *Hinc pater Aeneas Romanae stirpis origo.* — *Sabina nobilitas*] artissime iunge cum verbis *Attus Clausus*; opponitur ea *Iuliae genti*. Cf. Liv. 2, 16 a. u. c. 250. Attus Clausus, apud Romanos Appius Claudius, Sabinus cum magno numero clientium Romam confugit, ipse in patres allectus, ceteris cum agro trans Anienem civitas data est et tribus Claudia. Cf. 11, 24. 12, 25. Sueton. Tib. 1.

10. *vinxisse*] pro *devinxisse* (12, 64), ut 6, 45: *pacto matrimonio vincire.* — *ut verteret*] absolute, «ut partes noxiorum innocentisque commutaret», *er die Sache umkehrte.* — *occulto*]

filium epulanti offerretur. ea fraude tum senem, postquam convivium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse; atque illo ignaro et iuveniliter hauriente auctam suspitionem, tamquam metu et pudore sibimet inrogaret mortem quam patri struxerat. (11) haec vulgo iactata, super id quod nullo auctore certo firmantur, prompte refutaveris. quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu et nullo ad paenitendum regressu? quin potius ministrum veneni excruciaret, auctorem exquireret, insita denique etiam in extraneos cunctatione et mora adversum unicum et nullius ante flagitii conpertum uteretur? sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris et ceterorum in utrumque odio quamvis fabulosa et immania credebantur, atrociore semper fama erga dominantium exitus. ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est. neque quisquam scriptor tam infensus extitit ut Tiberio obiectaret, cum omnia alia conquirerent intenderentque. mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, ut claro sub exemplo falsas auditiones depellerem peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, *ne* divulgata atque incredibilia avide accepta veris neque in miraculum corruptis antehabeant.

(12) Ceterum laudante filium pro rostris Tiberio senatus populusque habitum ac voces dolentum simulatione magis quam libens induebat, do-

1. *offeretur* M — *cum* M (*tum* margo); *captum* Muretus; *deceptum* Heinsius. — 7. *penitendum* M — 15. *oma* M — 18. *ne* Rhenanus: om. M; ante *avide* posuit Ritterus; idem olim ante *veris* inserendum statuerat. — *atque*] *aeque* Haase. — *incredibili* pr. M; *incredibilia* seclusit Nipperdey.

rem tecte significante. — *iuveniliter*] avide celeriterque.

11. *haec vulgo iactata*] et credita Orosio, qui 7, 3 tradit Drusum a Tiberio veneno exstinctum. Lips. — *exitium offerret*] Sic Cicero p. Roscio Amer. § 37 et 40, pro Sestio § 48 *mortem offerre.* — *ad paenitendum*] ad mutandum, si paeniteret. Liv. 24, 26: *quod adeo festinatum ad supplicium neque locus paenitendi aut regressus ab ira relictus esset.* Idem 42, 13: *eo processuras, unde receptum ad paenitentiam non haberent.* — *facinorum omnium repertor*] Sumptum putant ex Vergilii Aen. 2, 164: *scelerumque inventor Ulixes,* ubi cod. Graev. *repertor.* Ceterum *omnium* explica «omnis generis». — *alioqui*] praeterea, ut 11, 6. Hist. 2, 27; praeterquam quod rumor ille per se incredibilis erat, insuper cet. — *Apicatam Seiani*] scil. uxorem; quae ellipsis apud poëtas et apud scriptores argenteae aetatis usitata est. Cf. Vergil. Aen. 3, 319: *Hectoris Andromache.* Plin. N. H. 7 § 158: *Livia Rutili, Terentia Ciceronis, Clodia Ofili.* Plin. Epp. 2, 20: *Verania Pisonis.* Cf. Inscrr. Latt. n. 2445. 2911. 5362. 6303. Post Seiani necem teste Dione 58, 11 condemnata quidem non est, sed *ἐς βιβλίον γράψασα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Δρούσου κατά τε τῆς Λιουίλλης τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, δι' ἥνπερ που καὶ αὐτὴ τῷ ἀνδρὶ προσεκεκρούκει ὥστε μηκέτι συνοικεῖν, τὸ μὲν τῷ Τιβερίῳ ἔπεμψεν, αὐτὴ δὲ ἑαυτὴν διεχρήσατο.* — *falsas auditiones*] De rumoribus dixit etiam Cic. Planc. § 56: *fictis auditionibus.* — *cura*] de libro, ut 3, 24. Sic iam Ovidius ex Ponto 2, 4, 16: *Hoc pretium curae dulce recentis erat.*

12. *laudante filium pro rostris*] Seneca Cons. ad Marc. 15, 3: *Tiberius Caesar et quem genuerat et quem adoptaverat amisit, ipse tamen pro rostris laudavit filium stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret et flente populo non flexit voltum: experiendum se dedit Seiano ad latus

mumque Germanici revirescere occulti laetabantur. quod principium favoris et mater Agrippina spem male tegens perniciem adceleravere. nam Seianus ubi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine maerore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio. neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide et pudicitia Agrippinae inpenetrabili. igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustae odium, recentem Liviae conscientiam exagitare, ut superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi apud Caesarem arguerent. atque haec callidis criminatoribus, inter quos delegerat Iulium Postumum, per adulterium Mutiliae Priscae inter intimos aviae et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in animo Augustae valida anum suapte natura potentiae anxiam insociabilem nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi inliciebantur pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

(13) At Tiberius nihil intermissa rerum cura, negotia pro solaciis accipiens, ius civium, preces sociorum tractabat; factaque auctore eo senatus consulta ut civitati Cibyraticae aput Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium. et Vibius Serenus, pro consule ulterioris Hispaniae, de vi publica damnatus,

1. *occulti* pr. M: *occulte* corr. M — 2. *permitiem* (non *permiciem*) M — 3. *drusi multam* M — 6. *egregi* pr. M — 8. *superbam* Muretus: *superbiam* M — 10. *atque* M: *adque* Acidalius. — 11. *post unum* pr. M; *posthumum* corr. M — *inter intimas aviae, consiliis* Nipperdey. — 13. *agrippine* M — 14. *inlicebantur* pr. M — *sp̃s* M — 18. *ciutati* M — *aegiensi* pr. M: *aeginensi* corr. M; *Aegirensi* Rhenanus. — 20. *procons̃.* M — *ulteriores* pr. M.

stanti, quam patienter posset suos perdere. — *dolentum*] De hac genetivi forma cf. 4, 41 et 11, 22: *salutantum.* 6, 50: *gratantum.* — *ferox scelerum*] ferox in sceleribus committendis. Differt Sallust. Iug. 14: *sceleribus suis ferox et praeclarus,* id est firmatus ac fretus. — *spargi venenum*] Sic Cic. Catil. 2, § 23: *spargere venena didicerunt.* — *exagitare*] irritare, instigare, ut *plebem exagitare* dixit Sallustius Catil. 38. — *subnixam*] Cf. Liv. 25, 41: *Hannibalem subnixum victoria Cannensi.* 26, 13: *victoria insolenti subnixos.* — *atque haec*] «et haec quidem egit Seianus.» Aliter (cum Lipsio et Ryckio) Ritterus: «Iunge *atque haec* (Livia) *callidis criminatoribus* - - *anum* (Augustam) - - *insociabilem nurui* (Agrippinae) *efficiebat.* Media interiecta sunt *inter quos delegerat* (Livia) - - *quia Prisca in animo Augustae valida* (erat). Vere igitur et proprie *avia* Augusta appellatur. Nam Livia, coniux Drusi, Tiberii *filia* (nurus) erat, Augusta et Druso et uxori *avia.*» — *Mutiliae Priscae*] Puto eandem esse, quae vitiose apud Dionem 58, 4 *Πουπλία Πρίσκα* pro *Μουτιλία*, C. Gemini Rufi (immo *Fufii*) uxor. FREINSH. Cf. 5, 2. — *potentiae anxiam*] retinendae potentiae omni cura sollicitam, ut 4, 59 et Hist. 3, 38 *sui anxius.* — *nurui*] nepotis uxori. Paulus Dig. 23, 2, 14 § 4: *Nurus appellatione non tantum filii uxor, sed et nepotis et pronepotis continetur, licet quidam has pronurus appellant.* Cf. 2, 43. 4, 3.

13. *civitati Cibyraticae*] in Phrygia magna. Vide ad 2, 47. — *Aegiensi*] ab *Aegio,* Achaiae urbe, nobilitata quondam concilio Achaeorum. Liv. 38, 30. — *Vibius Serenus*] Cf. 4, 28—30. — *ulterioris*] Baeticae, quae populo relicta, et ideo in ea proconsul. Hist. 1, 13. — *de vi publica*] lege Iulia lata a. 746, ex qua damnato aqua et igni interdicendum erat. Cf. L. 10 § 2. Dig. ad leg. Iul. de vi publ. Postea gravior poena constituta est. Cf. Pauli Sent. 5, 26, 1: *Lege Iulia de vi publica damnatur qui aliqua potestate praeditus civem Romanum antea ad populum, nunc ad imperatorem appellantem necarit ne-*

ob atrocitatem morum in insulam Amorgum deportatur. Carsidius Sacerdos, reus tamquam frumento hostem Tacfarinatem iuvisset, absolvitur, eiusdemque criminis C. Gracchus. hunc comitem exilii admodum infantem pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. illic adultus inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur; neque tamen effugit magnae fortunae pericula. ac ni Aelius Lamia et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis adversis foret abstractus.

(14) Is quoque annus legationes Graecarum civitatium habuit, Samiis Iunonis, Cois Aesculapii delubro vetustum asyli ius ut firmaretur petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quis praecipuum fuit rerum omnium iudicium qua tempestate Graeci conditis per Asiam urbibus ora maris potiebantur. neque dispar apud Coos antiquitas, et accedebat meritum ex loco: nam cives Romanos templo Aesculapii induxerant, cum iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiae insulas et urbes trucidarentur.

Variis dehinc et saepius inritis praetorum questibus, postremo Caesar de inmodestia histrionum rettulit: multa ab iis in publicum seditiose, foeda per domos temptari; Oscum quondam ludicrum, levissimae apud vulgum

1. *ab* pr. M — *atrocitatem morum* Lipsius: *atrocitatem temporum* M; *atrocitatem tormentorum* Haase. — *Carsidius* Reinesius: *carsius* M. Cf. 6, 48. — 7. *lamina* M — 8. *claritudini* M — 9. *legationis* pr. M — 10. *cōis* M — *vetustum* Beroaldus: *uetustus tum* M — 12. *qua tempestate* Lipsius: *ea qua* (*que* margo) *tempestate* M; *ea tempestate qua* Rhenanus (cf. 6, 8); *ex qua tempestate* Weissenborn. — *conditus* pr. M — 14. In M *romanos* correctum est a prima manu ex *romanas*, atque praeterea superscriptum *os* — 16. *quaestibus* pr. M — 18. *temptarios cum* M — *leuissime* M.

carive iusserit, torserit, verberaverit, condemnaverit, inve publica vincula duci iusserit. Cuius rei poena in humiliores capitis, in honestiores insulae deportatione coërcetur. Quo ex loco desumes, quid designaverit Vibii atrocitas. — *Amorgum*] prope Naxum. Cf. 6, 30. Hodie *Morgo.* — *C. Gracchus*] Cf. 6, 16. 38. — *Sempronius*] qui *Iuliam in matrimonio M. Agrippae temeraverat* (1, 53). — *sordidas merces*] Hae opponuntur negotiationi imprimis frumentariae, ab equitibus Romanis plerumque exercitae. Cic. de Offic. 1, 42: *Mercatura si tenuis est, sordida putanda est: sin magna et copiosa, multa undique apportans multisque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda.* — *Aelius Lamia*] Cf. 6, 27. — *L. Apronius*] Cf. 3, 21. — *adversis f. abstractus*] Plene Curtius 3, 2, 17: *Darius hospitem -- abstrahi iussit ad capitale supplicium.* Ad idem redit aliorum explicatio: «in perniciem foret tractus.» Cf. Hist. 4, 2.

14. *Is quoque annus*] sicut proxime superior. Cf. 3, 62. — *iussu regis Mithridatis*] a. u. 666. Vellei. 2, 18. Appian. Mithr. 22. — *in publicum seditiose*] Significat partim dicta ridicula ex tempore mimis ceterisque fabulis inserta, quae in Tiberium converti poterant, maxime autem factiones illas theatrales, quae aliis histrionibus favebant, alios deprimebant. — *foeda per domos*] quia histriones adulescentes formosos, mulieres etiam nobiles corrumpebant, vel ab his ad stupra pretio pelliciebantur. — *Oscum q. ludicrum*] Contemptus causa sic loquitur Tiberius, quasi de solis Atellanis; de quibus Strabo 5, p. 233: *ἴδιον δέ τι τοῖς Ὄσκοις καὶ τῷ τῶν Αὐσονίων ἔθνει συμβέβηκε. τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελοιπότων ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὥστε καὶ ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι κατά τινα ἀγῶνα πάτριον καὶ μιμολογεῖσθαι.* (Cf. Liv. 7, 2. Mueller *Etrusker* I. p. 25. Munk de fabulis Atellanis, Lipsiae 1840.) Simul vero complectitur mimos veteresque fabulas comicas. — *pulsi -- Italia*] Cf. Sueton. Tib. 37. Dio 57, 21: *τοὺς δὲ ὀρχηστὰς τῆς τε Ῥώμης ἐξήλασε καὶ μηδαμόθι τῇ τέχνῃ χρῆσθαι*

oblectationis, eo flagitiorum et virium venisse *ut* auctoritate patrum coërcendum sit. pulsi tum histriones Italia.

(15) Idem annus alio quoque luctu Caesarem adfecit, alterum ex geminis Drusi liberis extinguendo, neque minus morte amici. is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius unusque e senatoribus Rhodii secessus comes. ita, quamquam novo homini, censorium funus, effigiem apud forum Augusti publica pecunia patres decrevere, aput quos etiam tum cuncta tractabantur, adeo ut procurator Asiae Lucilius Capito accusante provincia causam dixerit, magna cum adseveratione principis non se ius nisi in servitia et pecunias familiares dedisse: quod si vim praetoris usurpasset manibusque militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios. ita reus cognito negotio damnatur, ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decrevere Asiae urbes templum Tiberio matrique eius ac senatui. et permissum statuere; egitque Nero grates ea causa patribus atque avo, laetas inter audientium adfectiones, qui recenti memoria Germanici illum aspici, illum audiri rebantur. aderantque iuveni modestia ac forma principe viro digna, notis in eum Seiani odiis ob periculum gratiora.

(16) Sub idem tempus de flamine Diali in locum Servi Maluginensis defuncti legendo, simul roganda nova lege disseruit Caesar. nam patri-

1. *ut* om. M, sed additum est in margine *vt*; post *patrum* excidisse putat Bezzenberger. — 2. *dum* M (*tum* margo) — 3. *adfecit* Ritterus (coll. c. 14 et 16 init.): *adficit* M. Cf. 6, 45. — 6. *itaque, quamquam* Pfitzner. — 9. *dixerat* pr. M — 10. *pecunia* M (littera *s* addita in margine) — 11. *pretoris* M.

προσέταξεν, ὅτι τάς τε γυναῖκας ᾔσχυνον καὶ στάσεις ἤγειρον.

15. *alterum ex geminis D. l.*] quadrimum, cuius nomen ignotum. Cf. 2, 84. Vellei. 2, 130. Dio 57, 14. Eckhel D. N. VI. p. 207. — *censorium funus*] i. e. funus publicum, quia rei publicae tempore censores, sicut cetera opera publica, etiam funera publica redemptoribus locasse videntur. Itaque Tacitus vocibus *censorium funus* et *publicum funus* promiscue usus est. Nam quod hic et 6, 27. 13, 2. Hist. 4, 47 *censorium funus*, id 3, 48 *publicas exsequias*, 3, 5 et 6, 11 *publicum funus* nominavit. — *apud forum Augusti*] Sueton. Aug. 31: *statuas omnium* (ducum, qui imperium populi Romani ex minimo maximum reddidissent) *triumphali effigie in utraque fori sui porticu dedicavit.* — *Lucilius Capito* cet.] Cf. Dio 57, 23: *τὸν Καπίτωνα τὸν τὴν Ἀσίαν ἐπιτροπεύσαντα ἐς τὸ συνέδριον ἐσήγαγε, καὶ ἐγκαλέσας αὐτῷ ὅτι καὶ στρατιώταις ἐχρήσατο καὶ ἄλλα τινὰ ὡς καὶ ἀρχὴν ἔχων ἔπραξεν, ἐφυγάδευσεν. οὐ γὰρ ἐξῆν τότε τοῖς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρήματα διοικοῦσι πλέον οὐδὲν ποιεῖν ἢ τὰς νενομισμένας προσόδους ἐκλέγειν, καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου τοῖς ἰδιώταις δικάζεσθαι.* Cf. eundem 53, 15. — *magna cum adseveratione*] Vide ad c. 19. — *priore anno in C. Silanum*] Cf. 3, 66—69. — *templum Tiberio matrique eius ac senatui*] Cf. c. 55 sq. — *permissum statuere*] «et permissum iis est, ut statuerent templum ab ipsis decretum». (Multi interpretati sunt: «statuerunt templum permissum.») Exemplum negati permissus habemus infra c. 37. — *egitque Nero grates*] urbium nomine. — *ea causa*] Intellige de ultione Capitonis. Erat enim Nero, ut videtur, patronus illarum urbium, quae accusaverant reum, ut triginta post annos Nero Caesar. Cf. 12, 58.

16. *Servi Maluginensis*] Cf. 3, 58 et 71. — *patricios* cet.] Cum quindecim flamines essent, eorum tres primi, instituti a Numa, Dialis, Martialis, Quirinalis (Liv. 1, 20), nonnisi e patriciis legebantur, iique maiores

cios confarreatis parentibus genitos tres simul nominari, ex quis unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine aut inter paucos retenta. pluresque eius rei causas adferebat, potissimam penes incuriam virorum feminarumque: accedere ipsius caerimoniae difficultates, quae consulto vitarentur, et quoniam exiret e iure patrio qui id flaminium apisceretur quaeque in manum flaminis conveniret. ita medendum senatus decreto aut lege, sicut Augustus quaedam ex horrida illa antiquitate ad praesentem usum flexisset. igitur tractatis religionibus placitum instituto flaminum nihil demutari: sed lata lex qua flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri, cetera promisco feminarum iure ageret. et filius Maluginensis patri suffectus. utque glisceret dignatio sacerdotum atque ipsis promptior animus foret ad capessendas caerimonias, decretum Corneliae virgini, quae in locum Scantiae capiebatur, HS $\widetilde{XX}$, et quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret.

(17) Cornelio Cethego Visellio Varrone cōs. pontifices eorumque exemplo ceteri sacerdotes, cum pro incolumitate principis vota susciperent, Neronem quoque et Drusum isdem dis commendavere, non tam caritate iuvenum quam adulatione; quae moribus corruptis perinde an-

5. *accederet* M (littera *t* puncto notata); *accedere et* Iac. Gronovius. — Post *vitarentur* excidisse quaedam Lipsio videbantur, et lacunae signum posuit Nipperdey. — 6. *quoniam (quō)* M: *quando* Beroaldus; *quod* Ritter, coll. var. lect. ad 4, 39. — *flamonium* pr. M — 12. *utquae* (littera *a* puncto notata) M — 14. *scantie* M — *cupiebatur* pr. M — 19. *proinde* (per compendium) M.

dicti; alii etiam e plebeiis, qui appellati sunt flamines minores. — *confarreatis parentibus genitos*] Gaius I, § 112: *Farreo in manum conveniunt per quoddam genus sacrificii* (desunt nonnulla) *in quo farreus panis adhibetur, unde etiam confarreatio dicitur. Sed complura praeterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et sollemnibus verbis praesentibus decem testibus aguntur et fiunt, quod ius etiam nostris temporibus in usu est: nam flamines maiores, id est Diales, Martiales, Quirinales* (reliqua desunt). Cf. Ulpiani tit. 9. Dionys. Halic. 2, 25. (Opponitur *diffarreatio* Inscr. Lat. n. 2684, in qua memoratur *sacerdos confarreationum et diffarreationum*; haec quoque sollemnium nuptiarum dissolutio fiebat libo adhibito.) Plinius Nat. H. 18 § 10: *in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat.* Caerimoniae huic praeerant pontifex maximus et flamen Dialis. — *omissa conf. adsuetudine*] pro qua tunc plerique in manum conveniebant aut *usu* aut *coëmptione*. Gaius I, 111: *usu in manum conveniebat, quae anno continuo nupta perseverabat; nam velut annua possessione usucapiebatur.* § 113: *Coëmptione in manum conveniunt per mancipationem, quae fit per quandam imaginariam venditionem, adhibitis non minus quam V testibus civibus Romanis puberibus, item libripende una cum muliere eoque, cuius in manum convenit.* — *penes incuriam*] i. q. in incuria, singulari usu praepositionis, quae alibi ad animantia tantum spectat, in quorum potestate aliquid est. — *et quoniam* cet.] Manifesto haec inter eas causas refertur, ob quas multi a capessendo eo flaminio deterrebantur. Gaius I § 130: *exeunt liberi virilis sexus de patris potestate, si flamines Diales inaugurentur, et feminini sexus, si virgines Vestales capiantur.* Ulpianus 10, 5: *In potestate parentum esse desinunt et hi, qui flamines Diales inaugurantur, et quae virgines Vestae capiuntur.* Sine capitis diminutione exisse de potestate parentis qui flamen Dialis inauguratus sit, docet Gaius III § 114. De flaminis Dialis et flaminicae Dialis caerimoniis molestissimis vide A. Gellium N. A. 10, 15. Cf. supra 3, 71. —

ceps, si nulla et ubi nimia est. nam Tiberius, haud umquam domui Germanici mitis, tum vero aequari adulescentes senectae suae inpatienter indoluit, accitosque pontifices percontatus est, num id precibus Agrippinae aut minis tribuissent. et illi quidem, quamquam abnuerent, modice perstricti (etenim pars magna e propinquis ipsius aut primores civitatis erant); ceterum in senatu oratione monuit in posterum ne quis mobiles adulescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret. instabat quippe Seianus, incusabatque diductam civitatem ut civili bello; esse qui se partium Agrippinae vocent, ac ni resistatur, fore pluris; neque aliut gliscentis discordiae remedium quam si unus alterve maxime prompti subverterentur. (18) qua causa C. Silium et Titium Sabinum adgreditur. amicitia Germanici perniciosa utrique, Silio et quod, ingentis exercitus septem per annos moderator partisque apud Germaniam triumphalibus Sacroviriani belli victor, quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice iactantis suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur; neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset. destrui per haec fortunam suam Caesar inparemque tanto merito rebatur. nam beneficia eo usque laeta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum

3. *pontificis* pr. M — *praecibus* M — 8. *deductam* pr. M — 11. *C.*] *G.* M — 12. *permitiosa,* non *permiciosa,* M — 14. *victor: quanto* Halmius. — *procideret* Rhenanus: *procederet* M — 19. *ueneficia* M (*beneficia* margo).

flaminica Dialis] uxor flaminis Dialis. — *sacrorum causa* cet.] Ad hanc legem de flaminica Diali latam respicere videtur Gaius I § 136: *cum enim haec quod ad sacra tantum videatur in manu esse, quod vero ad cetera perinde habeatur atque si in manum non convenisset.* — *capiebatur*] ex sollemni pontificis maximi formula: *Te, Amata, capio. Capi autem virgo propterea dici videtur, quia pontificis maximi manu prehensa ab eo parente, in cuius potestate est, veluti bello capta abducitur.* Gell. 1, 12. Quo ritu patria potestas in eam dissolvitur. — *HS XX*] sestertium viciens. — *Vestalium*] Sueton. Aug. 44: *Solis virginibus Vestalibus locum in theatro separatim et contra praetoris tribunal dedit.*

17. *Visellio Varrone*] In lapide Romano apud Gruterum p. 197, 3 nominatur *L. Visellius C. f. Varro curator riparum et alvei Tiberis.* Filius erat C. Visellii Varronis consulis a. u. 765. Cf. 3, 41. — *vota susciperent*] Gaius in Dig. 50, 16, 233: *Post Kalendas Ianuarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.* Plutarch. Cic. 2: *ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων καλανδῶν, ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος.* Capitol. Pertin. 6: *Tertio Nonarum die, votis ipsis.* Cf. Dio 59, 24. — *anceps*] periculosa ipsis adulatoribus. — *mobiles adul. animos*] Horat. A. P. 157: *Mobilibusque decor naturis dandus et annis.* — *praematuris honoribus*] Sueton. Tib. 54: *Egit cum senatu, non debere talia praemia tribui nisi expertis et aetate provectis.* — *diductam*] iam divisam in contrarias partes ut ad civile bellum incipiendum. — *maxime prompti*] ad aliquid audendum, ad res novas.

18. *C. Silium*] Cf. 1, 32. 2, 6. 3, 45. — *Titium Sabinum*] Eius exitum vide c. 70. — *Silio et quod* cet.] Verba sic iungenda sunt: «*Silio etiam id perniciosum erat, quod plus formidinis dispergebatur, quanto maiore mole procideret* is, qui *ingentis exercitus - - Sacroviriani belli victor* fuerat.» — *partisque apud G. triumphalibus*] Cf. 1, 72. — *cum alii ad seditiones prolaberentur*] Cf. 1, 31: *inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est.* — *destrui p. h. fortunam suam* cet.] nimis minui

antevenere, pro gratia odium redditur. (19) erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae invisa principi. hos corripi, dilato ad tempus Sabino, placitum; inmissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens odiis Seiani per dedecus suum gratificabatur. precante reo brevem moram, dum accusator consulatu abiret, adversatus est Caesar: solitum quippe magistratibus diem privatis dicere; nec infringendum consulis ius, cuius vigiliis niteretur ne quod res publica detrimentum caperet. proprium id Tiberio fuit scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. igitur multa adseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul aut illut res publica esset, coguntur patres. silente reo vel, si defensionem coeptaret, non occultante cuius ira premeretur, conscientia belli Sacrovir diu dissimulatus, victoria per avaritiam foedata, et uxor Sosia arguebantur. nec dubie repetundarum criminibus haerebant; sed cuncta quaestione maiestatis exercita, et Silius imminentem damnationem voluntario fine praevertit. (20) saevitum tamen in bona, non ut stipendiariis pecuniae redderentur, quorum nemo repetebat; sed liberalitas Augusti avulsa, conputatis singillatim quae fisco petebantur. ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exilium pellitur Asinii Galli sententia, qui partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur, censuerat. contra M'. Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cetera liberis concessit. hunc ego Lepidum

3. *coñs.* M — 4. *suum*] *sum* pr. M — *praecante* pr. M — 8. *quo prium* M (*proprium* margo) — 10. *patres, silente reo -- premeretur. Conscientia* distinguunt Ritter, Nipperdey, Haase. — 13. *socia* h. l. pr. M.

principatus sui splendorem et obscurari tanto Silii merito. — *pro gratia odium redditur*] Seneca Ep. 19, 11: *Quidam quo plus debent, magis oderunt. Leve aes alienum debitorem facit, grave inimicum.*

19. *dilato ad tempus Sabino*] Vide c. 68. — *paternas inimicitias*] Cf. 3, 43 extr. — *priscis verbis obtegere*] Cf. 1, 72. 4, 70. 6, 24. Hoc loco respicit et ad *vigiliam consularem* (Cic. Philipp. 1, 1) et ad formulam his verbis conceptam: *darent operam consules, ne quid res publica detrimenti capiat.* Sallust. Catil. 29. Caesar B. C. 1, 5. — *multa adseveratione*] Cf. 2, 31. 4, 42. 6, 2. Est gravitate illa simulata, sed exaggerata, qua quemvis tunc facile instruebant declamatorum scholae. — *aut Varro consul*] iure ac libertate consulis veteris rei publicae praeditus, amara ironia. — *aut illut*] aut quasi ille rerum status libera esset res publica; hoc quoque cum contemptu. — *conscientia -- dissimulatus*] De re cf. 3, 41. — *uxor Sosia*] scilicet parum coërcita et prohibita ab illis deliciis, quae arguit Caecina 3, 33.

20. *tamen*] contra morem institutum. Nam *eorum, qui de se statuebant* (i. e. qui imminentem damnationem voluntario fine praevertebant), *humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi* (6, 29). — *in bona*] etiam in effigiem, quae senatus consulto abolita est; vide 11, 35. — *stipendiariis*] Gallis provincialibus, quos exhauserat Silius. — *liberalitas Augusti avulsa*] Fisco petita sunt dona, quae Augustus in Silium, hominem, ut iam praetendebatur, ingratum contulerat, singillatim accurata ratione inita, quae diversis temporibus accepisset, ut constaret de summa, quae fisco vindicaretur. Ceterum utitur verbo *liberalitas* ex suae aetatis consuetudine. Sueton. Tib. 46: *una modo liberalitate* (donatione) *comiter prosecutus.* — *ea prima* cet.] Antea enim *satis firmus* erat *adversum pecuniam* (3, 18). — *diligentia*] illiberalitas, *Knauserei.* — *Asinii Galli*] Cf. 1, 13. — *M'. Lepidus*] Vide ad 3, 35. — *legis*] Iuliae de maiestate. Suetonius Tib. 61 et Dio 57, 19 magna accusatorum praemia memorant; Iosephus 19, 2 tradit

temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperior; nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit. neque tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratia aput Tiberium viguerit. unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos, an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum. at Messalinus Cotta haud minus claris maioribus, sed animo diversus, censuit cavendum senatus consulto, ut quamquam insontes magistratus et culpae alienae nescii provincialibus uxorum criminibus perinde quam suis plecterentur.

(21) Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. is namque, ut rettuli, cessurum se urbe ob factiones accusatorum in senatu clamitaverat et spreta potentia Augustae trahere in ius Urgulaniam domoque principis excire ausus erat. quae in praesens Tiberius civiliter habuit; sed in animo revolvente iras, etiamsi impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonemque Granius secreti sermonis incusavit adversum maiestatem habiti, adiecitque in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam. quod ut atrocius vero tramissum: ceterorum, quae multa cumulabantur, receptus est reus, neque peractus ob mortem opportunam.

1. *comperior* M: *comperio* Rhenanus. — 2. *seuis* M — 5. *illo* pr. M — 6. *contumatiam* M — 7. *at*] *Ad* M — 10. *proinde* (rursus per notam) M — 12. *retuli* pr. M — *accussatorum* M — 16. *Pisonemque grauius* M; *Pisonem Q. Granius* Lipsius. *Granii* duo a Tacito memorantur, *Marcellus* (1, 74) et *Marcianus* (6, 38); latere tamen potest in corruptela *grauius* etiam nomen *Gavius*. — *secretis* pr. M — 18. *accingtum* M — 19. *ceterorumque multa* M — 20. *oportunam* M.

Caligulam servis, qui dominos accusassent, praeter libertatem praemia proposuisse τὰς ὀγδόας τῶν οὐσιῶν condemnatorum. Ut octava servo, ita hic libero quarta, unde tales iam liberae rei publicae tempore *quadruplatores* dicti sunt. Cf. 6, 47. 16, 33. H. 4, 42. — *comperior*] Hac rariore et antiquiore verbi forma usi sunt etiam Sallustius Iug. 45 et 108, Terentius Andr. 5, 3, 31 et Gellius 3, 3, 1. — *unde dubitare cogor* cet.] Cf. omnino Agric. 42. — *offensio in illos*] scil. oriatur maneatque. — *Messalinus Cotta*] Cf. 2, 32. — *cavendum senatus consulto*] et cautum non dubie hoc anno. Si enim ante, quorsum haec sententia? Tamen Ulpianus de officio proconsulis 4, 2 decretum id refert ad Cottam et Messalam consules, id est ad quartum ante annum. Lips. Vide ad 3, 33.

21. *feroci*] in bonam partem, forti et recti pervicaci, qui non timeat offensiones potentium, sed libere loquatur. — *ut rettuli*] Cf. 2, 34. — *Pisonemque Granius*] Post causas expositas cur irasceretur Tiberius Pisoni, novo enuntiato et augente particula (*que*) primo vocabulo adnexa narratur quid accesserit, ut Tiberius iram suam explere facilius posset. Granius tamquam parum notus et vilis accusator uno nomine a Tacito vocatur. Sic 13, 23: *eius accusationis auctor extitit Paetus quidam.* Ritter. — *venenum*] principi paratum. Hanc certe suspicionem movere volebat accusator. — *gladio accinctum*] atqui in urbe cum telo esse non licebat. Cf. 11, 22. — *atrocius vero*] tam atrox, ut verum esse non crederetur. — *neque peractus*] sed accusatio, reo mortuo, non potuit ad exitum perduci, ut is condemnaretur. Ita Liv. 4, 42: *Vos autem, si reum perago, quid acturi estis?* Plin. Ep. 3, 9, 30: *Est lege cautum, ut reus ante peragatur, tunc de praevaricatore quaeratur.* Alibi est reum facere, accusare. Ovid. Trist. 1, 1, 24: *Et peragar populi publicus ore reus. Tu cave defendas.* Iulianus in Dig. 48, 5, 5: *lege Iulia de adulteriis cavetur, si quidem vidua sit, de cuius adulterio agetur, ut accusator liberum arbitrium habeat, adulterum*

Relatum et de Cassio Severo exule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus, per immodicas inimicitias ut iudicio iurati senatus Cretam amoveretur effecerat; atque illic eadem actitando recentia veteraque odia advertit, bonisque exutus, interdicto igni atque aqua, saxo Seripho consenuit.

(22) Per idem tempus Plautius Silvanus praetor incertis causis Aproniam coniugem in praeceps iecit, tractusque ad Caesarem ab L. Apronio socero turbata mente respondit, tamquam ipse somno gravis atque eo ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset. non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum; in quo reluctantis et impulsae vestigia cernebantur. refert ad senatum, datisque iudicibus Urgulania, Silvani avia, pugionem nepoti misit. quod perinde creditum quasi principis monitu ob amicitiam Augustae cum Urgulania. reus frustra temptato ferro venas praebuit exsolvendas. mox Numantina, prior uxor eius, accusata iniecisse carminibus et veneficiis vaecordiam marito, insons iudicatur.

(23) Is demum annus populum Romanum longo adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. nam priores duces ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant; iamque tres laureatae in urbe statuae, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemaeo, Iubae filio, iuventa incurioso libertos regios et servilia imperia bello mutaverant. erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum, non ut cum exercitu in-

3. *efficerat* pr. M — 4. *exsutus* M — 6. *aproniem* pr. M — 7. *preceps* M — 12. *pugione* pr. M — *principes* pr. M — 15. *uecordiam* h. l. M — *insons siiudicatur* (duplicatis alterius vocis littera finali, alterius initiali) pr. M — 17. *ubi* Lipsius: *sub* M — 20. *ptolemeo* M.

an adulteram prius accusare malit: si vero nupta sit, ut prius adulterum peragat, tunc mulierem. — *Cassio Severo*] Cf. 1, 72. — *immodicas*] sine ullo modo exercitas. — *iurati senatus*] Cf. 1, 74. Livius 30, 40: *Patres iurati (ita enim convenerat) censuerunt uti consules provincias inter se compararent.* Idem 42, 21: *ut iuratus senatus decerneret, qui eam rem quaereret animadverteretque.* — *Cretam amoveretur*] Amotus erat Cretam iam ab Augusto, scriptis quoque eius senatus consulto abolitis. Sueton. Calig. 16. — *saxo Seripho*] «insula, quae nihil aliud est nisi saxum.» Strabo 10, 5, 10 p. 487: *Οὕτω δ' ἐστὶ πετρώδης ἡ νῆσος, ὥστε ὑπὸ τῆς Γοργόνος τοῦτο παθεῖν αὐτήν φασιν οἱ κωμῳδοῦντες.* Cf. 2, 85. — *consenuit*] Hieronym. Euseb. Chron. ad a. u. 786 (p. 423 ed. Roncall.): *Cassius Severus, orator egregius, vicesimo quinto exsilii sui anno in summa inopia moritur, vix panno verenda contectus.*

22. *Plautius Silvanus*] M. Plautii A. f. M. n. Silvani, consulis a. u. 752, cuius mater erat Urgulania (cf. Inscrr. Latt. n. 622), filius. — *in praeceps*] per fenestram cubiculi. Simile inauditi facinoris exemplum memoratur a Quintiliano 7, 2, 24: *id est in causa Naevii Arpiniani solum quaesitum, praecipitata esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset.* — *L. Apronio*] Cf. 1, 56. — *impulsae*] vi protrusae. — *Urgulania*] Cf. 2, 34. 4, 21. — *venas praebuit exs.*] fido alicui servo. — *Numantina*] filia Q. Fabii Maximi Africani, consulis a. u. 744, post Plautium Silvanum nupta Sex. Apuleio (1, 7). Inscr. ap. Murator. 1133, 9: [Sex.] *Apuleio Sex. f. Gal*(eria tribu). *Sex. n. Sex. pron. Fabia Numantina nato ultimo gentis suae.* Borghesi.

23. *longo*] per septem annos gesto inde ab a. 770. Cf. 2, 52. — *tres laureatae i. u. st.*] Furii Camilli (2, 52), L. Apronii, ut videtur (3, 21), Iunii Blaesi (3, 72). De statuis triumphalibus v. Plinium N. H. 33 § 131. Agric. 40: *triumphalia ornamenta et illustris statuae*

cederet, sed missis levibus copiis, quae ex longinquo in maius audiebantur; ipsaque e provincia, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar post res a Blaeso gestas, quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari nonam legionem iusserat, nec pro consule eius anni P. Dolabella retinere ausus erat, iussa principis magis quam incerta belli metuens. (24) igitur Tacfarinas disperso rumore rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eoque paulatim Africa decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti quibus libertas servitio potior incubuissent, auget vires, positisque castris Thubuscum oppidum circumsidet. at Dolabella contracto quod erat militum, terrore nominis Romani, et quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium locorumque opportuna permunivit; simul principes Musulamiorum defectionem coeptantes securi percutit. dein quia pluribus adversum Tacfarinatem expeditionibus cognitum non gravi nec uno incursu consectandum hostem vagum, excito cum popularibus rege Ptolemaeo quattuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data; et praedatorias manus delecti Maurorum duxere: ipse consultor aderat omnibus. (25) nec multo post adfertur Numidas aput castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse, fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur. tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur. simulque coeptus dies, et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros, praepeditis Numidarum equis aut diversos pastus pererrantibus.

2. *fortune* M — 10. *at*] *ad* pr. M — 11. *sui*] *statim* Acidalius. — 12. *Musulamorum* Boetticher. — 13. *ceptates* (sic) M — 15. *popularibus recepto leameo* M — 21. *ignare* M.

honorem et quidquid pro triumpho datur decerni in senatu iubet. — *Ptolemaeo*] quem post regnum XX annorum Gaius interfecit a. 793. Sueton. Calig. 26: *Ptolemaeum, regis Iubae filium, consobrinum suum, erat enim et is M. Antonii ex* (Cleopatra) *Selene filia nepos, interfecit.* Dio 59, 25. Seneca de Tranq. 11: *Ptolemaeum, regem Africae, Mithridatem Armeniae, inter Gaianas custodias vidimus. Alter in exsilium missus est: alter ut meliore fide mitteretur, optabat.* Ex verbis Senecae apparet dimissum Ptolemaeum, sed per viam iussu Gaii interfectum. Lips. — *Iubae*] Vide ad 4, 5. — *bello mutaverant*] maluerant belli pericula subire quam servili libertorum imperio subesse. Nam *servilia imperia* sunt libertorum, quibus nimium potestatis permiserat Ptolemaeus, et per contemptum servi vocantur, ut alibi. Ern. — *e provincia*] Africa Romana. — *post res a Blaeso gestas*] Cf. 2, 73 sq. — *nonam legionem*] Cf. 3, 9. 4, 5. — *P. Dolabella*] Vide ad 3, 47 et adde nummum Tiberii in Africa signatum, in cuius aversa Livia sedens velata cum epigraphe *PERMISsu P. CORNELI DOLABELLAE PROCOS.* Eckhel D. N. IV. 142.

24. *Thubuscum*] sive *Thubusicum*, idem quod *Thubursicum*, Numidiae oppidum. Cf. Boecking Notit. dign. p. 616 n. — *sui incessu*] Cf. 2, 13: *sui fama.* 6, 7: *ad subsidium sui.* Sueton. Aug. 94: *ad exitium sui.* Idem Caes. 30 in codice Salmasiano: *adventu sui.* Emphasis quaedam inest huic modo ipsam personam agentem significantius indicans quam pronomine possessivo actionem dumtaxat. — *Musulamiorum*] Cf. 2, 52.

25. *Auzea*] in regione Syrtica inter Leptim magnam et Cinyphum. — *mapalibus*] Cf. 3, 74. — *praepeditis*] Compediti, ligati erant pedicis, ne in pascendo equi noctu longius evagarentur, ut de Persis Xenoph. Anab. 3, 21: *οὔτε γὰρ ἵπποι αὐτοῖς δέδενται καὶ ὡς ἐπιτοπολὺ πεποδισμένοι εἰσί, τοῦ μὲν φεύγειν ἕνεκα, εἰ λυθείη-*

ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta proelio provisa: hostibus contra omnium nesciis non arma, non ordo, non consilium, sed pecorum modo trahi, occidi, capi. infensus miles memoria laborum et adversum eludentis optatae totiens pugnae se quisque ultione et sanguine explebant. differtur per manipulos, Tacfarinatem omnes, notum tot proeliis, consectentur; non nisi duce interfecto requiem belli fore. at ille deiectis circum stipatoribus vinctoque iam filio et effusis undique Romanis ruendo in tela captivitatem haud inulta morte effugit; isque finis armis inpositus. (26) Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi, avunculi eius, laus obsolesceret. sed neque Blaesus ideò inlustrior, et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportarat. sequebantur et Garamantum legati, raro in urbe visi, quos Tacfarinate caeso perculsa gens et culpae nescia ad satis faciendum populo

1. *turamae* pr. M — *proelia* pr. M — 4. *si quis* M (*se quisque* margo) — 5. *om̃s* M — 6. *ducei* M — *deiectis* I. Fr. Gronovius: *delectis* M. Cf. var. lect. 3, 65. — 7. *offusis* Lipsius; *circumfusis* Haase. — 8. *multa* M — 9. *potenti* pr. M — *trumphalia* M — 12. *exercitum* pr. M — 14. *et culpae conscia* Lipsius; *nec culpae nescia* Ryckius; *et culpae non nescia* (cf. c. 32) Iac. Gronovius; *et culpae haud nescia* Ritterus; *et culpae socia* (coll. var. lect. ad c. 33) Nipperdey; *ut culpae nescia* Haase; *set culpae nescia* Halmius. — 14. *P͠. R.* M.

σαν. Cf. Cyrop. 3, 3, 27. — *trahi, occidi, capi*] Omnes *trahebantur* ad captivitatem; sed ex iis, cum nimius numerus esset, alii, nimirum seniores atque infirmiores vel etiam pervicacius resistentes, *occidebantur*, alii iuniores et formosiores *servituti destinabantur.* Cf. Agric. 37: *sequi, vulnerare, capere, atque eosdem oblatis aliis trucidare.* — *differtur*] sive imperium ducum sive militum mutua cohortatio. — *deiectis*] id est prostratis, ut Martial. 1, 61: *deiecta pascitur ille fera.* Phaedr. 2, 1: *Super iuvencum stabat deiectum leo.* Tac. Ann. 11, 29. tanto aptiore verbo, quod de equis haud dubie deiecti sunt stipatores, ut Liv. 4, 19. Doed.

26. *abnuit -- S. tribuens*] Dolabellae petenti ea negavit Seiani causa. — *ne Blaesi avunculi* cet.] Cf. 3, 72 sqq. — *culpae nescia*] Nam rex tantum Garamantum (c. 23), non ipsa gens Tacfarinati opem tulerat; neque enim ille cum exercitu incesserat, sed leves copias, mercennarias fortasse miserat. Ergo nolebat gens se plecti, quidquid deliravisset rex suus.» Doederl. — *repetitus* cet.] Ut taceam quod ex emendatione Lipsii forma *omissusque* unde orta sit explicari nequit, facile intelligitur non reductum esse vetustum aliquem morem tunc obsoletum, quippe cum etiam Iulii Caesaris aetate idem honor Ariovisto decretus esset, ut rex et amicus appellaretur eique munera amplissima mitterentur (v. Caes. B. G. 1, 43), sed occasione denuo data illum honorem Tiberio imperitante ex more inter veteres iam recepto repetitum i. e. rursus decretum esse. Accedit quod in locutione *ex vetusto* novo atque inaudito adiectivi usu offendimur, cum potius *ex antiquitate* vel tale quid exspectares. Contra vocabulum *honos* sententiae est aptissimum, immo vero proprium. Ad usum locutionis *ex vetusto more* conferas 4, 16 *vetusto more*, c. 27 et 14, 42 *vetere ex more*, Hist. 4, 61 *vetere apud Germanos more.* Heraeus. — *togam pictam*] acu, aureis et versicoloribus filis intertextam, qua triumphantes ornabantur. — *antiqua patrum munera*] quae iam Porsennae regi missa a senatu (fabulose, ut videtur) narrat Dionysius Halic. 5, 35. Certius testimonium Livii 30, 15: *Ibi Masinissam primum regem appellatum eximiisque ornatum laudibus aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea et scipione eburneo, toga picta et palmari tunica donat; addit verbis honorem.*

27. *longinquos*] late extentos, ubi procul ab oppidis facilius occultiusque conspirare poterant. — *commeantium*] maxime in Graeciam Asiamque a Brundisio traiicientium. — *calles*] Sueton. Caes. 19: *Opera optimatibus data est, ut provinciae futuris consulibus minimi negotii, id est silvae callesque, decernerentur. Calles Italiae* vocabantur regiones silvestres a tergo Campaniae mare

R. miserat. cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis repetitus ex vetusto more honos, missusque e senatoribus qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret regemque et socium atque amicum appellaret.

(27) Eadem aestate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. auctor tumultus T. Curtisius, quondam praetoriae*cohortis miles, primo coetibus clandestinis aput Brundisium et circumiecta oppida, mox positis propalam libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia, cum velut munere deum tres biremes adpulere ad usus commeantium illo mari. et erat isdem regionibus Cutius Lupus quaestor, cui provincia vetere ex more calles evenerat. is disposita classiariorum copia coeptantem cum maxime coniurationem disiecit. missusque a Caesare propere Staius tribunus cum valida manu ducem ipsum

1. *ptolomei* M — 2. *more honos, missusque* Doederlein: *more omissusque* pr. M; *more missusque* corr. M; *mos, missusque* Lipsius. — 5. *oppresit* M — 6. *.T̄.* M: *Titus* margo. — *Curtilius* Reinesius. — *quōdam* M — 9. *feroricia* M (*ferocia* et *ferociora* margo) — 10. *Cutius* pr. M: *Curtius* corr. M — 11. *calles* M: *Cales* Lipsius. — *evenerant* Haase. — 12. *cum* (superscripto *tum*) M — *coniuratione* (littera *m* in margine addita) M — 13. *cesare* M.

superum sive Adriaticum versus, illae ipsae, in quis tumultus ortus est. His ob reditus ex pascuis et pecoribus *quaestor* praeerat, quae *callium provincia* dicta. Nam *calles* proprie sunt semitae pecorum vestigiis perduratae. Duebn. Sic certe Servius ad Vergil. Aen. 4, 405. Isidorus Orig. 15, 16, 20: *Callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pecudum perduratum.* Huius quaestoris praecipuum munus fuisse videtur, ut invigilaret atque exigeret scripturam, id est vectigal pascuorum in agro publico, quae per illas praesertim regiones late extendebantur; sine dubio etiam latrocinia arcere debebat ibi, ut hodie, frequentia. Lipsius dedit *Cales* (hodie *Calvi*), quasi vero quaestor ibi sedem habuisset, nisus maxime Livii loco 25, 3: *Nero praetor Suessulam sortitur.* Verum aliud est a. u. 542, tempore belli Punici secundi, praetoria provincia Suessula, item Etruria et Apulia (quae ibidem memorantur), aliud huiuscemodi quaestoria a. u. 777. Firmari potius aliquatenus poterat ex Dione 55, 4 ad a. u. 745: ταμίας ἔν τε τῇ παραλίᾳ τῇ πρὸς τῇ πόλει καὶ ἐν ἑτέροις τισὶ τῆς Ἰταλίας χωρίοις ἄρχειν ἐποίησεν (Augustus). καὶ τοῦτο καὶ ἐπὶ πλείω ἔτη ἐποίησε. Cf. 60, 24 ad a. u. 797: τοῖς μὲν οὖν ταμιείαις τὴν διοίκησιν ἀντὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἔξω τῆς πόλεως ἀντέδωκε (Claudius), πάσας γὰρ αὐτὰς ἔπαυσεν. (Sueton. Claud. 24.) Quod autem Pighius Ann. I. p. 469 narrat de Calena provincia ex Dione, ut ait, sed loco non indicato, per errorem partim ex priore loco 55, 4. partim ex Lipsii adnotatione duxisse videtur; nam certus locus de provincia Calena nusquam exstat, ut fatetur ipse Lipsius; pro callium provincia clarum habemus Suetonii testimonium et codicis lectionem. Mirifice etiam congruunt verba *servitia agrestia per longinquos saltus,* quorum cura qualiscunque maxime propter fugitivos huic quaesturae videtur fuisse iniuncta. Accedit quod vix intelligitur, quomodo Cutius tam celeriter a Calibus Brundisium ad opprimendum Curtisium pervenerit. Et quod dicit Ernestius: «Rem maritimam mandatam fuisse Cutio patet e sequentibus; nam qua ope opprimit servos? nempe per classiarios, quos sub manu habebat: ergo maritimam rem curavit et maritimam provinciam habuit; quae nulla alia esse potuit quam Calena:» profecto non vidit classiarios fuisse trium illarum biremium supra memoratarum, qui sane quaestori operam navare debebant. Adde denique Cales oppidum, inter Capuam et Teanum situm, minime maritimum esse nulloque pacto ad rem navalem accommodatum. De *callibus* cf. etiam Schneiderus ad Varronem R. R. p. 409. — *Staius*] In titulo Nolensi (Inscrr. Latt. 4033) ad a. u. c. 784 memoratur *M. Staius Flaccus duum-*

et proximos audacia in urbem traxit iam trepidam ob multitudinem familiarum, quae gliscebat inmensum minore in dies plebe ingenua.

(28) Isdem cōs. miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius (nomen utrique Vibius Serenus) in senatum inducti sunt. ab exilio retractus inluvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus pater orante filio: praeparatus adulescens multis munditiis, alacri vultu, structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli index idem et testis dicebat, adnectebatque Caecilium Cornutum praetorium ministravisse pecuniam; qui taedio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. at contra reus nihil infracto animo obversus in filium quatere vincla, vocare ultores deos, ut sibi quidem redderent exilium, ubi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur. adseverabatque innocentem Cornutum et falso exterritum; idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem principis et res novas uno socio cogitasse. (29) tum accusator Cn. Lentulum et Seium Tuberonem nominat, magno pudore Caesaris, cum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis et turbandae rei publicae accerserentur. sed hi quidem statim exempti: in patrem ex servis quaesitum, et quaestio adversa accusatori fuit. qui scelere vaecors, simul vulgi rumore territus, robur et saxum aut parricidarum poenas minitantium, cessit urbe. ac

1. *audatia* M — *trepida* M — *ob*] *op* pr. M — *familiarumque gl.* M — 3. *seuitiae* M — 4. *accussator* M — *utrique* Lipsius: *uirique* M (*Q.* in margine) — 6. *pater orante* Freherus: *per* (ex compendio) *oranti* M; *perorante* Memmius; *pater perorante* Nipperdey. — *praeparatus* Venturius: *praeparatur* M — 9. *tedio* M — 12. *tale* pr. M — 13. *falso* Ursinus: *falsa* M; *per falsa* Acidalius. — 15. *accussator* M — *Cn.*] *C. N.* M — 18. *publice* M — *accerserentur* M: *arcesserentur* Lipsius. — 20. *scęlere* M — *uecors* h. l. M.

vir iterum. — *ob multitudinem familiarum*] Hoeck *Röm. Geschichte* II. p. 131 putat in urbe fuisse circiter centum mancipiorum milia. Cf. 3, 53. — *gliscebat inmensum*] Cf. 3, 30: *inmensum viguit.* 3, 26: *aeternum mansere.* 12, 28: *aeternum discordant.*

28. *Vibius Serenus*] De patre cf. 2, 30. de filio infra c. 36. — *ab exilio*] Amorgo; vide c. 13. — *retractus*] scil. erat. Vide ad 1, 55. — *orante*] scil. causam, accusante. — *praeparatus*] ornatus, antequam in curiam introiret. — *Caecilium Cornutum*] Hunc M. Caecilium Cornutum cum L. Asprenate (vide 1, 53), P. Viriasio Nasone, L. Voluseno Catulo, P. Licinio Stolone inter curatores locorum publicorum memorat titulus ap. Momms. I. R. N. n. 6804. — *falso*] falsa accusatione. — *si proderentur alii*] Hoc dicit: «ubi filius meus alios prodiderit conscios, statim hi se firmis argumentis crimine dissolvent, adeoque eum impudenter stulteque mentitum esse facile erit intellectu.»

29. *Cn. Lentulum*] Vide ad 4, 44. Dio 57, 24, 8: *Λεντούλου δέ τινος βουλευτοῦ φύσει τε ἐπιεικοῦς καὶ τότε ἐν γήρᾳ πολλῷ ὄντος κατηγόρησέ τις ὡς ἐπιβεβουλευκότος τῷ αὐτοκράτορι. καὶ ὁ μὲν Λέντουλος (παρῆν γὰρ) ἀνεκάγχασεν· ὁ δὲ Τιβέριος ἐπιθορυβησάσης τι πρὸς τοῦτο τῆς γερουσίας, Οὐδὲ ζῆν ἔτι, ἔφη, ἄξιός εἰμι, εἴγε καὶ Λέντουλός με μισεῖ.* — *Seium Tuberonem*] Cf. 2, 20. — *ex servis quaesitum*] Cf. 2, 30. — *robur*] Tullianum in carcere publico. Cf. 3, 50. Paulus p. 264 ed. Muell.: *Robus* (sic) *quoque in carcere dicitur is locus, quo praecipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur,* id est, roboreis parietibus cinctum erat. Livius 38, 59: *ut in carcerem inter fures nocturnos et latrones vir clarissimus includatur et in robore et tenebris exspiret; deinde nudus*

retractus Ravenna exsequi accusationem adigitur, non occultante Tiberio vetus odium adversum exulem Serenum. nam post damnatum Libonem missis ad Caesarem litteris exprobraverat suum tantum studium sine fructu fuisse, addideratque quaedam contumacius quam tutum aput aures superbas et offensioni proniores. ea Caesar octo post annos rettulit, medium tempus varie arguens, etiamsi tormenta pervicacia servorum contra evenissent. (30) dictis dein sententiis ut Serenus more maiorum puniretur, quo molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius *cum* Gyaro aut Donusa claudendum censeret, id quoque aspernatus est, egenam aquae utramque insulam referens dandosque vitae usus cui vita concederetur. ita Serenus Amorgum reportatur. et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de praemiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita privavisset. ibaturque in eam sententiam, ni durius contraque morem suum palam pro accusatoribus Caesar inritas leges, rem publicam in praecipiti conquestus esset: subverterent potius iura quam custodes eorum amoverent. sic delatores, genus hominum publico exitio repertum et *ne* poenis quidem umquam satis coërcitum, per praemia eliciebantur.

(31) His tam adsiduis tamque maestis modica laetitia intericitur, quod C. Cominium, equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Caesar precibus fratris, qui senator erat, concessit. quo magis mirum

1. *non cultante* pr. M — 2. *aduersum* M: *adversus* vulgo. — 4. *contumatius* M — 6. *uarię* M — *peruicatia* M — 8. *cum* Muretus (sed ante *Gallus Asinius,* alii ante *censeret*): om. M; ante *Gyaro* primus posuit Nipperdey. — 10. *referrens* pr. M — 11. *amor cum* (sic divise) M — 12. *premiis* M — 14. *medurius* M (*ni clarius* et *ni durius* margo) — *accussatoribus* M — 17. *et ne poenis quidem umquam* Bekkerus: *et poenis quidem umquam* M (*numquam* margo) — 18. *premia* M — *elicebantur* pr. M — 21. *prędibus* M.

ante carcerem proiciatur. Sallustius Catil. 55: *Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderis ad laevam, circiter duodecim pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes atque insuper camera lapideis fornicibus vincta, sed incultu, tenebris, odore foeda atque terribilis eius facies est.* Adhuc hodie exstat sub ecclesia dicta *San Pietro in carcere.* — *saxum*] Tarpeium, unde praecipitabantur facinorosi; cf. 2, 32. — *parricidarum poenas*] Modestinus in Dig. 48, 9, 9: *Poena parricidii more maiorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo et vipera et simia, deinde in mare profundum culleus iactetur.* Cf. Cic. pro Roscio Amer. § 70. — *post damnatum Libonem*] cuius inter accusatores fuerat. Vide 2, 30. — *tantum*] tantummodo, non *τοσοῦτον*.

30. *more maiorum*] Cf. 2, 32. — *intercessit*] iure tribuniciae potestatis. — *Gallus Asinius*] Cf. 1, 8. — *Gyaro aut Donusa*] utraque inter Cyclades; illa hodie *Chiero* aut *Ioura*, haec *Stenosa* vocatur. Vide Heynium ad Vergil. Aen. 3, 125. — *Amorgum reportatur*] Inde a. u. 784 liberatum esse Serenum docet Dio 58, 8, 3: *Τιβέριος ἐχθρόν τινα αὐτοῦ* (Seiani) *ᾑρημένον μὲν πρὸ δέκα ἐτῶν Ἰβηρίας ἄρξαι, κρινόμενον δὲ ἐπί τισιν, ἐξ ἐκείνου ἀφῆκεν.* — *de praemiis accusatorum*] qui quartam partem bonorum publicatorum accipiebant. Cf. c. 20. — *in praecipiti*] summo in discrimine. — *ne poenis quidem* cet.] Fortasse hic cogitavit de initiis Domitiani, qui teste Suetonio 9 *fiscales calumnias magna calumniatorum poena repressit; ferebaturque vox eius: Princeps, qui delatores non castigat, irritat.*

31. *fratris, qui senator erat*] Cominii Proculi, pro consule Cypri sub Claudio, cuius nummi supersunt sic inscripti: *ἐπὶ Κομι-*

habebatur gnarum meliorum, et quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle. neque enim socordia peccabat: nec occultum est quando ex veritate, quando adumbrata laetitia facta imperatorum celebrentur. quin ipse, conpositus alias et velut eluctantium verborum, solutius promptiusque eloquebatur, quotiens subveniret. at P. Suillium, quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur convictus pecuniam ob rem iudicandam cepisse, amovendum in insulam censuit, tanta contentione animi ut iure iurando obstringeret e re publica id esse. quod aspere acceptum ad praesens, mox in laudem vertit regresso Suillio; quem vidit sequens aetas praepotentem, venalem et Claudii principis amicitia diu prospere, numquam bene usum. eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, tamquam falsis maiestatis criminibus sororem petivisset. Catus, ut rettuli, Libonem inlexerat insidiis, deinde indicio perculerat. eius operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

(32) Pleraque eorum, quae rettuli quaeque referam, parva forsitan et levia memoratu videri non nescius sum: sed nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res conpo-

3. *caelebrentur* M — 4. *solucius* M — 5. *Suillium* M, ut est apud Ovidium ex Ponto 4, 8, 1, in Fastis Capitolinis, Gruteri 104, 6: *Suilium* Lipsius. Cf. 11, 1 sqq. — 8. *ut iure iurando* Ritter et Weissenborn: *uteiurando* pr. M; *ut et iurando* corr. M; *uti (utei) iure iurando* F. W. Otto. — *e r. p.* M — 13. *tibonem* M (*Libonem* margo) — *indicio* Vertranius: *iudicio* M — 15. *depcatus* M — 18. *veteris* Freinshemius, coll. 1, 1. — *cōpossiuere* M; *conposivere* Nipperdey. Cf. Priscianum 10, 7, 37. Charisium 3, 1, 8.

υἱὸν Πρόκλου ἀνθυπά(του). Mionn. III. 671. Osserv. num. dec. XIV. Borghesi. — *adumbrata*] simulata. — *conpositus*] cum arte et simulatione loquens. — *eluctantium*] vix ac difficulter exeuntium ex ore. Statius Achill. 1, 525: *Tandem fessa tremens longis mugitibus ora Solvit et oppositum vox eluctata furorem est.* — *P. Suillium*] Rufum, consulem a. u. 799, Domitii Corbulonis (3, 31) fratrem ex matre Vestilia (Plin. N. H. 7 § 39). Cf. 11, 1. 4. 5. 13, 42. 43. — *arceretur*] senatus consulto. — *ob rem iudicandam*] Est formula, qua utitur etiam Cicero in Verr. Act. 2, 2 § 78. *ob ius dicendum* § 119. — *ut iure iurando* cet.] Plinius Epist. 5, 13 (14), 4: *quin etiam Dextrum, qui primus diversum censuerat, prolata lege de senatu habendo iurare coëgit* (Flavius Aper) *e re publica esse quod censuisset.* — *iure iurando obstringeret*] Cf. 1, 14. — *ut rettuli*] Vide 2, 27 sqq.

32. *ad interna praeverterent*] sepositis externis ad interna sese converterent. Sic Horat. Sat. 1, 3, 38: *Illuc praevertamur.* Plin. Epp. 5, 15: *Praevertor ad ea* cet., potius me verto. Frequentior autem est deponentis forma, qua usus est Tacitus quoque supra 2, 55. — *agrarias frumentariasque leges*] Sempronias Gracchorum significat. — *libero egressu*] quantum vellent, in rebus internis enarrandis versantes atque immorantes; *egressu* autem dicit, non *ingressu*, quia ab externis egrediebantur. Ipse autem libens hic egreditur, ne continuo saeva et atrocia narrare necesse habeat. — *in arto*] Iam inde a Mureto comparant Vergil. Georg. 4, 6: *In tenui labor: at tenuis non gloria.* — *motus*] causae atque initia. Plin. Epp. 3, 4: *Audisti consilii mei motus.* De re cf. Liv. 27, 9: *Ex parvis rebus saepe magnarum momenta pendent.*

33. *delecta ex iis et consociata rei publicae forma*] qualem Polybius dicit Romanam 6, 9 et praesertim 11: *Ὅτε μὲν εἰς τὴν τῶν ὑπάτων ἀτενίσαιμεν ἐξουσίαν, τελείως μοναρχικὸν πολίτευμα ἐφαίνετ' εἶναι καὶ βασιλικόν, ὅτε δὲ εἰς τὴν τῆς συγκλήτου, πάλιν ἀριστοκρατικόν, καὶ μὴν εἰ τὴν τῶν πολλῶν ἐξουσίαν θεωροίη τις, ἐδόκει σαφῶς εἶναι δημοκρατικόν.* Ac fortasse Tacitus Ciceronis de re publica libros re-

suere. ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina libero egressu memorabant: nobis in arto et inglorius labor; immota quippe aut modice lacessita pax, maestae urbis res, et princeps profe-rendi imperi incuriosus erat. non tamen sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia, ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur. (33) nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli re-gunt: delecta ex iis et consociata rei publicae forma laudari facilius quam evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest. igitur ut olim plebe valida, vel cum patres pollerent, noscenda vulgi natura et quibus modis temperanter haberetur, senatusque et optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur, sic converso statu neque alia re Romana quam si unus imperitet, haec con-quiri tradique in rem fuerit, quia pauci prudentia honesta ab deteriori-bus, utilia ab noxiis discernunt, plures aliorum eventis docentur. ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis adferunt. nam situs gentium, va-rietates proeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, per-niciem innocentium et easdem exitii causas coniungimus, obvia rerum

4. *arto* pr. M: *arcto* corr. M — *immo ita* M (*immota* margo) — 7. *sepe* M — 9. *conso-ciata* Ernestius: *consciata* M; *constituta* margo. — 11. *noscendi* pr. M — 14. *re Romana* Lipsius: *rerum* M — 17. *oblectationes* pr. M — 19. *permitiem* M — 20. *exitii* Pichena: *exitu* M.

spexit, qui 1, 29, 45: *Itaque quartum quoddam genus rei publicae maxime probandum esse censeo, quod ex his quae prima dixi moderatum et permixtum tribus.* Cf. ibid. c. 35, 54 et 45, 69. 2, 23, 41. — *si evenit*] si uspiam est (vel exstitit). — *et quibus* cet.] Hinc variatur structura, ac si scriptum esset, *qui cognoverant vulgi naturam et quibus* cet. Duebn. — *temperanter haberetur*] cum ita regitur, ut neque iniuriis exacerbetur, neque adulationibus aut nimia libertate lasciviat. Freinsh. — *neque alia re R. quam* cet.] « etsi nec in regno vivimus nec regem habemus, sed civitatem et in plerisque veteris rei publicae formam, tamen sub principe status, in quo nunc sumus, reapse nihil differt a regno nisi nomine. Nihil autem frequentius apud Tacitum locutione *res Romana.* Cf. 1, 31. 2, 49. 4, 1. 24. 57. 6, 51. 12, 11. Hist. 2, 69. 3, 46. 4, 14. 25. 57. 76. — *haec*] ea, quae hactenus exposui et quae deinceps exponam *(quae rettuli quaeque referam)* de actis ac saevitia Tiberii, ad pernoscendum principatus ingenium satis utilia. — *plures aliorum eventis docentur*] Cornificius ad Herenn. 4, 9, 13: *ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventis suis rationibus possunt providere.* — *retinent -- animum*] Cicero ad Famil. 5, 12, 4 (ad Lucceium historicum): *Multam casus nostri varietatem tibi in scribendo suppeditabunt plenam cuiusdam voluptatis, quae vehementer animos hominum in legendo scripto retinere possit.* — *redintegrant*] Varietas ipsa lectoris animum rursus attentiorem reddit, si forte narratione continua rerum nimis similium aliquantum delassatus est. — *easdem exitii causas*] Si summam eorum, quae auctor de arta et iniqua operis sui condicione queritur, spectaveris simulque ea, quae proxime antecedunt, verba *perniciem innocentium* reputaveris, vix probabilis tibi videbitur Freinshemii explicatio, h. l. non de causis exitii clarorum virorum, sed de exitu causarum perditarum sermonem esse, tamquam Tacitus diceret, indicia et accusationes eundem semper exitum condemnationis nimirum nacta esse. Et exitum accusationum non semper eundem fuisse ipsi Annalium

similitudine et satietate. tum quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam, Punicas Romanasve acies laetius extuleris: at multorum, qui Tiberio regente poenam vel infamias subiere, posteri manent; utque familiae ipsae iam extinctae sint, reperies qui ob similitudinem morum aliena malefacta sibi obiectari putent. etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. sed ad inceptum redeo.

(34) Cornelio Cosso Asinio Agrippa cōs. Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque M. Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset. accusabant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Seiani clientes. id perniciabile reo, et Caesar truci vultu defensionem accipiens; quam Cremutius, relinquen-

1. *sacietate* M — *quod* inclusit Nipperdey. — 2. *Romanasne* idem ex usu bonae Latinitatis. — *at*] *ad* pr. M — 3. *infamias* (in fine versus) M: *infamiam* Lipsius. — 4. *utque* M — 6. *ut nimis* Muretus: *utanimis* pr. M; *ut animus* corr. M — *ad inceptum* Halmius (coll. 6, 22. Sallust. Catil. 7. Iug. 4. 42): *ancepto* (non *ancepta*) M; *ad incepta* margo. — 11. *permiliabile* M.

libri docent, ut nihil dicam, quod novum atque inauditum esset, si quis pro *eosdem causarum exitus* vel *eiusdem exitus causas* diceret *easdem exitu causas.* Si vero lenissima mutatione *easdem exitii causas* scribitur, et sententiae et grammaticae rationi optime consulitur. Nam *exitii* hominum nobilium atque illustrium *causas easdem* i. e. ex invidia aut metu aut avaritia principum fuisse, ex Annalibus Historiisque luce clarius apparet: et solet Tacitus causas exitiorum aperte demonstrare aut certe indicare, id quod 4, 52. 58. 11, 4. 13, 1. 16, 14 multisque aliis locis factum. Grammatica huius loci ratio, quae quidem genitivum *exitii* efflagitat, eadem est, quae 4, 52: *cui sola exitii causa sit, quod* sqq.; c. 58: *unde exitii causa multis fuit.* Heraeus. — *obvia*] «frequente, semper redeunte ac prope inevitabili». — *tum quod*] «Altera causa est, cur mei annales multos minus delectent, quod haud paucorum, de quibus trado, posteri manent. Reliqua *διὰ μέσου* posita sunt. Doed. — *infamias*] Pluralis hic est saltem apud Plautum Pers. 3, 1, 19. et commendat hanc lectionem notum Taciti studium variandi in talibus et abstracta in plurali ponendi. Cf. 1, 74: *audaciae hominum.* 4, 67: *occulti luxus.* 14, 4: *parentium iracundias* cet. Similiter *glorias* 3, 45. — *infensos habet*] offendit, quasi virtutibus nimis propinquis et eiusdem aetatis notentur vitia quae obtinent contraria. Duebn. — *ad inceptum redeo*] Contra 15, 36: *deseruit inceptum.*

34. *Cornelio Cosso*] filio Cn. Cornelii Cossi Lentuli cos. a. 753, fratre Lentuli Gaetulici (c. 42). Alterius consulis nomen integrum est *M. Asinius M. f. Agrippa.* Cf. c. 61. — *Cremutius Cordus* cet.] Dio 57, 24: *Κρεμούτιος Κόρδος αὐτόχειρ ἑαυτοῦ γενέσθαι, ὅτι τῷ Σηϊανῷ προσέκρουσεν, ἠναγκάσθη. οὕτω γὰρ οὐδὲν ἔγκλημα ἐπαίτιον λαβεῖν ἠδυνήθη (καὶ γὰρ ἐν πύλαις ἤδη γήρως ἦν καὶ ἐπιεικέστατα ἐβεβιώκει), ὥστε ἐπὶ τῇ ἱστορίᾳ, ἣν πάλαι ποτὲ περὶ τῶν τῷ Αὐγούστῳ πραχθέντων συνετεθείκει καὶ ἣν αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνεγνώκει, κριθῆναι, ὅτι τόν τε Κάσσιον καὶ τὸν Βροῦτον ἐπήνεσε καὶ τοῦ δήμου τῆς τε βουλῆς καθήψατο· τόν τε Καίσαρα καὶ τὸν Αὔγουστον εἶπε μὲν κακὸν οὐδέν, οὐ μέντοι καὶ ὑπερεσέμνυνεν. ταῦτά τε γὰρ ᾐτιάθη, καὶ διὰ ταῦτα αὐτός τε ἀπέθανε καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τότε μὲν ἐν τῇ πόλει εὑρεθέντα πρὸς τῶν ἀγορανόμων καὶ τὰ ἔξω πρὸς τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων ἐκαύθη, ὕστερον δὲ ἐξεδόθη τε αὖθις (ἄλλοι τε γὰρ καὶ μάλιστα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Μαρκία συνέκρυψεν αὐτά) καὶ πολὺ ἀξιοσπουδαστότερα ὑπὸ τῆς τοῦ Κόρδου συμφορᾶς ἐγένετο.* — *novo ac tunc primum audito crimine*] Postea vero eadem res evenit Domitiano principe. Agric. 2: *Legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse, neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro

dae vitae certus, in hunc modum exorsus est: «verba mea, patres conscripti, arguuntur: adeo factorum innocens sum. sed neque haec in principem aut principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor, quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum nusquam latrones et parricidas, quae nunc vocabula inponuntur, saepe ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem memoriam tradunt; Messalla Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat: et uterque opibus atque honoribus perviguere. Marci Ciceronis libro, quo Catonem caelo aequavit, quid aliud dictator Caesar quam rescripta oratione, velut apud iudices, respondit? Antonii epistulae, Bruti contiones falsa quidem

1. *P. C.* M — 4. *cum posuerint* M — 6. *Cn.*] *C. N.* M — 8. *prutum* pr. M — 9. *uocabulum ponuntur* pr. M; *uocabula imponuntur* corr. M — *insigni* M — 12. *opibus atque* Acidalius: *opibusque atque* M; *opibus aeque atque* Doederlein coll. Hist. 4, 5. — 14. *Iudices* M.

urerentur. — *editis annalibus*] A Seneca Consol. ad Marciam, A. Cremutii Cordi filiam, 26, 5 ipse ad filiam ita loquens inducitur: *Iuvabat unius me saeculi facta componere in parte ultima mundi et inter paucissimos gesta.* Conf. Sueton. Aug. 35. Quintil. 10, 1, 104. — *C. Cassium R. ult.*] Hoc quidem Bruti ipsius elogium fuit de Cassio iam mortuo, publiceque dixit *ἔσχατον ἄνδρα Ῥωμαίων τὸν Κάσσιον.* Plut. in Bruto c. 44. Inde ergo magnificam eam vocem Cremutius sumpsit. Neque aliter Romanus quispiam, Philopoemenem laudans, ultimum Graecorum dixit; quod in eodem Plutarcho legas p. 356. At in similem sententiam de Bruto et ad Brutum Lucanus canit 7, 588: *O decus imperii, spes o suprema senatus, Extremum tanti generis per saecula nomen.* Lips. Minus accurate Suetonius Tib. 61: *obiectum et historico, quod Brutum Cassiumque ultimos Romanorum dixisset.* — *Satrius Secundus*] Cf. 6, 8. 47. Seneca c. 22, 4: *Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum* (vide ad 3, 72), *quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in cervices nostras non imponi quidem, sed escendere.* — *Pinarius Natta*] Cf. Senecam Epist. 122, 11 et inscriptionem R. N. ap. Momms. n. 1896, quae ad hanc aetatem pertinere videtur: *L. PINARIO. L. F. GAL. NATTAE AED. II. VIR. Q. TR. MIL. LEG. III. PRAEFECTO BERNICIDIS || M. BIVELLIVS. C. F. GAL.* — *Scipionem*] Est Q. Caecilius Metellus Pius Scipio, socer Cn. Pompeii, a. 707 ad Hipponem Regium oppressus a P. Sitio. V. Onomasticum Tullianum p. 105. — *Afranium*] consulem a. 694, postea legatum Pompeii, interfectum ab eodem P. Sitio a. 707. — *quae nunc vocabula inponuntur*] Valerius Max. 6, 4, 5: *M. Brutus suarum prius virtutum quam patriae parentis parricida.* Idem 1, 8, 8: *C. Cassius numquam sine praefatione publici parricidii nominandus.* Cf. 3, 1, 3. — *Asinii Pollionis*] qui septendecim libros Historiarum scripsit, auctore Suida. Citat Sueton. Caes. 30 et de cl. Gramm. 10. Cf. Horat. C. 2, 1, 1. Vide Thorbeckii Commentationem de eius vita et scriptis. Lugd. Bat. 1820. — *Messalla Corvinus*] fautor Tibulli, scripsit item de bellis civilibus. Heeren de font. Plutarchi p. 175. Verbum *praedicabat* non ad Messallae librum, sed ad eius dictum aliquod referendum videtur; nam in historia vix pluries, quod significat imperfectum, Cassium ita praedicare poterat. — *imperatorem suum*] Fuerat Messalla in acie Philippensi. — *perviguere*] ad vitae finem usque; nunc est *ἅπαξ λεγόμενον.* — *libro quo Catonem* cet.] Plutarchus Caes. 54: *ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα.* Cf. Cic. ad Att. 13, 46. Gell. 13, 19. — *quid aliud*] Brachylogia pro «quid aliud fecit, quam ut responderet?» — *rescripta oratione*] Plutarch. Caes. 54: *ἔγραψεν οὖν* (Caesar) *πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται.* Cf. Gell. N. A. 4, 16. Duos Caesaris

in Augustum probra, set multa cum acerbitate habent; carmina Bibaculi et Catulli referta contumeliis Caesarum leguntur: sed ipse divus Iulius, ipse divus Augustus et tulere ista et reliquere, haud facile dixerim, moderatione magis an sapientia. namque spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur. (35) non attingo Graecos, quorum non modo libertas, *set* etiam libido impunita; aut si quis advertit, dictis dicta ultus est. sed maxime solutum et sine obtrectatore fuit prodere de iis, quos mors odio aut gratiae exemisset. num enim armatis Cassio et Bruto ac Philippenses campos optinentibus belli civilis causa populum per contiones incendo? an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? suum cuique decus posteritas rependit;

3. *relinquere* pr. M. Vide ad 2, 2. — 4. *spręta* M — *exsolescunt* M — 5. *libertas set etiam* Spengel: *libertas etiam* M — 8. *enim* Halmius: *eum* M; *cum* margo. — *philipensens* pr. M; *philipenses* corr. M — 10. *peremti* pr. M — 11. *ne* I. Fr. Gronovius: *nec* M — *adoleuit* pr. M — 12. *rependit* corr. M et margo: *rependunt* pr. M.

Anticatones memorant Suetonius Caes. 56 et Iuvenalis 6, 337. — *Antonii epistulae*] Cf. Sueton. Aug. 7. 16. 63. 69. — *Bibaculi*] Est Furius Bibaculus turgidus poëta, historicus et grammaticus, de quo vide ad Horat. Sat. 1, 10, 36 et 2, 5, 41. Quintil. 8, 6, 17. — *Catulli*] veluti Carm. 29. 54. 57. 93. — *divus Iulius*] Sueton. Caes. 73. Plutarch. Cic. 49.

35. *num -- an*] Qui interrogat: *utrum ..? an ..?* exspectat, ut interrogatus adfirmet unum aut alterum, neque ipse iudicat, utrum sit verum. At qui interrogat: *num ..? an ..?* is interrogando negat prius, adfirmat alterum.» Eadem huius loci ratio est. *Num ... incendo?* Non. *An ... retinent?* Retinent. Sic Cic. de Leg. 2, 2: *numquid duas habetis patrias? an est una illa patria communis?* Walth. Cf. Madvig Opusc. acad. alt. p. 230 sqq. — *septuagesimum*] Rotundum numerum posuit, non verum, qui erat LXVI. Nam bellum Philippense a. u. 712, at nunc 778. Lips. — *imaginibus suis*] Praeter effigiem marmoream (Visconti *Iconografia Romana* I. p. 199) superest etiamnunc nummus descriptus a Dione 47, 25: *Βροῦτος ἐς τὰ νομίσματα ἃ ἐκόπτετο εἰκόνα τε αὑτοῦ καὶ πιλίον ξιφίδιά τε δύο ἐνετύπου, δηλῶν ἔκ τε τούτων καὶ διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι τὴν πατρίδα μετὰ τοῦ Κασσίου ἠλευθερωκὼς εἴη.* Inscriptio eius haec est: *BRVTVS IMP. L. PLAETorius CESTianus*; in parte aversa: *EID. MART.*, quibus Caesarem interfecerat. — *quas ne victor quidem abolevit*] Cf. bellam narratiunculam Plutarchi (Compar. Dionis cum Bruto 5) de Bruti statua Mediolani posita et ab Augusto generose conservata. Dio 53, 32: *Λούκιον ἀνθ' ἑαυτοῦ Σήστιον ἀνθείλετο* (Augustus a. u. 731), *ἀεί τε τῷ Βρούτῳ συσπουδάσαντα καὶ ἐν πᾶσι τοῖς πολέμοις συστρατεύσαντα, καὶ ἔτι καὶ τότε καὶ μνημονεύοντα αὐτοῦ καὶ εἰκόνας ἔχοντα καὶ ἐπαίνους ποιούμενον.* Cf. supra 3, 76. Appian. B. C. 4, 51. — *posteritas rependit*] Ad defendendam codicis lectionem *rependunt,* ortam illam ex adaptatione ad sequens verbum *deerunt,* exempla collectivorum cum plurali haec collegit Bachius 1, 4: *pars - differebant.* 3, 21: *ut vexillum veteranorum Tacfarinatis copias fuderint.* 3, 38: *pars turbant praesentia.* 5, 13: *volgus interpretati.* 12, 33: *populus - tulere.* Hist. 2, 92. Agr. 27. — *abstinentia*] Seneca Cons. ad Marc. 22, 6: *Quid faceret? si vivere vellet, Seianus rogandus erat, si mori, filia, uterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Usus itaque balineo et, quo plus virium poneret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit et dimissis pueris quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit; a cena deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit. Altero quoque die et tertio idem fecit. Quartus ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te «Carissima» inquit «filia et hoc unum tota celata vita, iter mortis ingressus sum et iam medium fere teneo. Revocare me nec debes nec potes.» Atque ita iussit lumen omne praecludi et se in tenebris condidit. Cognito consilio eius publica voluptas erat, quod e faucibus avidissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores Seiano auctore adeunt consulum tribunalia, queruntur mori Cordum, ut interpellantes quod coëge-

nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti, set etiam mei meminerint.» egressus dein senatu vitam abstinentia finivit. libros per aediles cremandos censuere patres: set manserunt, occultati et editi. quo magis socordiam eorum inridere libet, qui praesenti potentia credunt extingui posse etiam sequentis aevi memoriam. nam contra punitis ingeniis gliscit auctoritas; neque aliut externi reges, aut qui eadem saevitia usi sunt, nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere.

(36) Ceterum postulandis reis tam continuus annus fuit ut feriarum Latinarum diebus praefectum urbis Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus in Sextum Marium. quod a Caesare palam increpitum causa exilii Salviano fuit. obiecta publice Cyzicenis incuria caerimoniarum divi Augusti, additis violentiae criminibus

1. *derunt* M — *sed et etiam* M — 3. *sed* Lipsius: *et* M — 4. *socordia* pr. M — 5. *sequente saeui* M (*sequentis aeui* margo) — 6. *saeuiti ausi* M — 8. *reistam* M — 11. *publicae* M.

rant: adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quaestione, an morte rei perderentur (an mortem rei perderent. Gron.). *Dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat.* — *per aediles*] qui id negotium triumviris capitalibus demandabant (Agric. 2). Cf. Seneca Praef. Controv. Lib. 5: *In Labienum primum excogitata est nova poena; effectum est enim per inimicos, ut omnes eius libri incenderentur. Res nova et insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico ista in poenas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inventa est. Quid enim futurum fuit, si ingenium Ciceronis triumviris libuisset proscribere?* — *occultati*] interim a filia et posthac ab eadem rursus editi. Seneca ad Marc. 1, 3: *Ut aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in visum hominum reduxisti et a vera illum vindicasti morte ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis, magna illorum pars arserat; optime de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata; optime de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quam diu in pretio fuerit Romana cognosci, quam diu quisquam erit, qui reverti velit ad acta maiorum.* Sueton. Calig. 16: *T. Labieni, Cordi Cremutii, Cassii Severi scripta senatus consultis abolita requiri et esse in manibus lectitarique permisit; quando maxime sua interesset, ut facta quaeque posteris tradantur.* Supersunt apud Senecam Suasor. 7 Cremutii loci de Ciceronis morte.

36. *Drusum*] Germanici filium. Moris enim erat, ut per quattuor Latinarum dies absentibus consulibus in monte Albano, dicis causa praeficeretur urbi adulescens aliquis ex prima nobilitate. Gellius 14, 8: *Praefectum urbi Latinarum causa relictum senatum habere posse Iunius* (Gracchanus) *negat, quoniam ne senator quidem sit neque ius habeat sententiae dicendae, cum ex ea aetate praefectus fiat, quae non sit senatoria.* Cf. Dio 49, 42: Ἐν δὲ ταῖς ἀνοχαῖς αἱρετοὶ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πολίαρχοι παῖδες ἄνηβοι ἐξ ἱππέων, ἀλλ' οὐκ ἐκ βουλευτῶν γεγονότες, ἦρξαν. Ad Drusi praefecturam pertinet titulus Burdigalensis Inscrr. Latt. n. 667: *Druso Caesari, Germanici Caesaris f., Ti. Aug. n., divi Aug. pron., praefecto urbi, sodali Augustali.* — *auspicandi gratia*] Sic Nero (teste Suetonio 7) *auspicatus est et iurisdictionem praefectus urbi sacro Latinarum, celeberrimis patronis non tralaticias, ut assolet, et breves, sed maximas plurimasque postulationes certatim ingerentibus.* Dictum autem *auspicandi* est de initio iurisdictionis et primo gradu honorum gerendorum et rei publicae capessendae. — *in Sex. Marium*] Cf. 6, 19. — *increpitum*] quia causae capitales diri sunt ominis. — *publice Cyzicenis*] i. q. populo Cyziceno, τῷ κοινῷ τῶν Κυζικηνῶν. Cf. et ad verba et ad rem Sueton. Tib. 37: *Cyzicenis, in cives Romanos violentius quaedam ausis, publice libertatem ademit, quam Mithridatico bello meruerant.* — *incuria caerimoniarum divi Augusti*] Dio 57, 24: Κυζικηνῶν ἡ ἐλευθερία αὖθις, ὅτι τε Ῥωμαίους τινὰς ἔδησαν καὶ ὅτι καὶ τὸ ἡρῷον, ὃ τῷ Αὐγούστῳ ποιεῖν ἤρξαντο, οὐκ ἐξετέλεσαν, ἀφῃρέθη. — *violentiae c.* adver-

adversum cives Romanos. et amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi nec minus sua constantia quam praesidio Luculli pulso rege. at Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolvitur, conperto ficta in eum crimina per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxae fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat. nam ut quis destrictior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles poenis adficiebantur.

(37) Per idem tempus Hispania ulterior missis ad senatum legatis oravit ut exemplo Asiae delubrum Tiberio matrique eius exstrueret. qua occasione Caesar, validus alioqui spernendis honoribus et respondendum ratus iis, quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiuscemodi orationem coepit: «scio, patres conscripti, constantiam meam a plerisque desideratam, quod Asiae civitatibus nuper idem istud petentibus non sim adversatus. ergo et prioris silentii defensionem, et quid in futurum statuerim, simul aperiam. cum divus Augustus sibi atque urbi Romae templum apud Pergamum sisti non prohibuisset, qui omnia facta dictaque eius vice legis observem, placitum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio senatus adiungebatur. ceterum ut semel recepisse veniam habuerit, ita omnis per provincias effigie numinum sacrari ambitiosum, superbum; et vanescet Augusti honor, si promiscis adulationibus vulgatur. (38) ego me, patres conscripti, mortalem esse et hominum officia fungi satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor et meminisse posteros volo, qui satis superque memoriae meae tribuent, ut maioribus meis dignum, rerum vestrarum providum, con-

1. *quem* pr. M — *mithiridatis* M — 6. *destrictior* pr. M: *districtior* corr. M; cf. 1, 32. Vide Halmium in Iahnii Annall. philolog. et paedagog. vol. 56 p. 37 sqq. et Kempfium ad Valer. Max. 2, 9, 6. — 12. *P. C.* M — 16. *oṁa* M — *facta* corr. M: *ficta* pr. M — 19. *omnes per provincias* (solito apud Tacitum verborum ordine) Nipperdey: *per oṁs per* (compendio) *prouincias* pr. M; *per oṁs prouincias* corr. M — *sacrari* Lipsius: *sacra* (in fine versus) M — 20. *promiscis* M: *promiscuis* margo. — 21. *P. C.* M — *esse et* (versus finis) *et hominum* M.

sum cives R.] Propter similem causam a. 734 libertatem iis ademerat Augustus (Dio 54, 7), sed restituerat a. 739 (Ibid. 23). — *bello Mithridatis*] Appian. B. Mithr. 72 sqq. — *Fonteius Capito*] consul cum Germanico a. 765. In fastis Capitolinis nominatur *C. Fonteius C. f. C. n. Capito.* — *Vibium Serenum*] filium; vide supra c. 28. — *destrictior*] acrior, atrocior, ut *destrictam feneratricem* vocat Otaciliam quandam Valerius Max. 8, 2, 2. Metaphora desumpta est a gladiis destrictis, qui proni sunt ad irruendum.

37. *exemplo Asiae*] Cf. c. 15. — *alioqui*] nos: *auch sonst, ohnehin.* Cf. Hist. 3, 32: *ditem alioqui coloniam maiore opum specie complebat.* — *sibi atque urbi Romae*] In monumentis publicis inversus est ordo. Inscr. Lat. n. 606: *ROMAE. ET. AVGVSTO. CAESARI. DIVI. F. PATRI. PATRIAE.* Polae. In nummo apud Eckhel D. N. II. p. 466: *COMmune ASIAE. ROM. ET. AVG.* Cf. Sueton. Aug. 52. Dio 51, 20. — *qui omnia facta dictaque* cet.] Strabo 6, 4, 2: *Τιβέριος, κανόνα τῆς διοικήσεως καὶ τῶν προσταγμάτων ποιούμενος ἐκεῖνον* (Augustum).

38. *officia fungi*] Cf. 3, 2: *ut munera fungerentur.* — *tribuent, ut - - credant*] i. e. *tribuent*, si id tribuent, id tribuendo, *ut* cet. — *pro sepulchris*] non secus ac sepulchra. Propert. 1, 10, 24: *Neu tibi pro vano verba benigna cadant.* Ovid. Her. 3, 98: *At mea pro nullo pondere verba cadunt.* Sueton. Aug. 70: *pro Apolline ornatus.* Cicero pro Plancio § 95: *lapidem e sepulchro venerari pro deo.*

stantem in periculis, offensionum pro utilitate publica non pavidum credant. haec mihi in animis vestris templa, hae pulcherrimae effigies et mansurae. nam quae saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulchris spernuntur. proinde socios cives et deos ipsos precor, hos ut mihi ad finem usque vitae quietam et intellegentem humani divinique iuris mentem duint, illos ut, quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus facta atque famam nominis mei prosequantur.» perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alii modestiam, multi, quia diffideret, quidam ut degeneris animi interpretabantur. optumos quippe mortalium altissima cupere: sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos deum numero additos. melius Augustum, qui speraverit. cetera principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum: prosperam sui memoriam. nam contemptu famae contemni virtutes.

(39) At Seianus nimia fortuna socors et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Caesarem codicillos: moris quippe tum erat quamquam praesentem scripto adire. eius talis forma fuit: benivolentia patris Augusti et mox plurimis Tiberii iudiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non prius ad deos quam ad principum aures conferret. neque fulgorem honorum umquam precatum: excubias ac labores, ut unum e militibus, pro incolumitate imperatoris malle. ac tamen quod pulcherrimum adeptum, ut coniunctione Caesaris dignus crederetur. hinc initium spei. et quoniam audiverit Augustum in conlocanda filia nonnihil etiam de equitibus Romanis consultavisse, ita,

3. *posteriorum* M — 4. *et deos ipsos* Pichena: *et deos et deos ipsos* pr. M; *et deos et deas ipsas* corr. M — 10. *interpraetabantur* M — 11. *grecos* M — 12. *statim*] *affatim* volebat Muretus. Verum recte Walther: «Simul cum principatu, ut non debeant parari et exspectari.» — 20. *principẽ* M (in margine *ŭ*) — *p̃catum* M — 21. *incolimitate* pr. M — 22. *actamen* M: *attamen* vulgo. — *quo* M.

Anthol. Palat. 5, 21, 6: *ὡς δὲ τάφον νῦν σε παρερχόμεθα.* — *duint*] pro *dent*, in precum formulis, ut in imprecationibus *perduint*. — *concessero*] vita, ut est 1, 3. 12, 39. — *deum numero additos*] Vergil. Aen. 8, 301: *Salve, vera Iovis proles, decus addite divis.* — *qui speraverit*] Ipse in litteris ad Tiberium scripsit: *Benignitas enim mea me ad caelestem gloriam efferet* (Sueton. Aug. 71). — *statim*] inde ab ipso principatus initio, ita ut parari non iam debeant.

39. *nimia f. socors*] propter nimiam fiduciam, quam in fortuna sua posuerat, prorsus incautus, animo occaecatus. Sueton. Claud. 3: *Antonia, si quem socordiae argueret, stultiorem aiebat filio suo Claudio.* — *moris quippe tum erat* cet.] Plutarchus Caes. 17: *Λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι, τὴν κατὰ πρόσωπον ἔντευξιν ὑπὲρ τῶν ἐπειγόντων τοῦ καιροῦ διά τε πλῆθος ἀσχολιῶν καὶ τῆς πόλεως τὸ μέγεθος μὴ περιμένοντος.* Sueton. Aug. 84: *sermones cum singulis atque etiam cum Livia sua graviores nonnisi scriptos et e libello habebat, ne plus minusve loqueretur ex tempore.* — *iudiciis*] honorificis. Plin. Epp. 10, 3, 6: *rogo ergo, domine, ut praestes, ut non in me tantum, verum et in amico gloriari iudiciis tuis possim.* — *coniunctione Caesaris*] filia eius Claudii filio desponsa. Cf. 3, 29. 4, 7. — *de equitibus Romanis*] Sueton. Aug. 63: *Agrippa defuncto, multis ac diu etiam ex equestri ordine circumspectis condicionibus,*

si maritus Liviae quaereretur, haberet in animo amicum sola necessitudinis gloria usurum. non enim exuere inposita munia: satis aestimare firmari domum adversum iniquas Agrippinae offensiones, idque liberorum causa. nam sibi multum superque vitae fore, quod tali cum principe explevisset. (40) ad ea Tiberius laudata pietate Seiani suisque in eum beneficiis modice percursis, cum tempus tamquam ad integram consultationem petivisset, adiunxit, ceteris mortalibus in eo stare consilia quid sibi conducere putent, principum diversam esse sortem, quibus praecipua rerum ad famam derigenda. ideo se non illuc decurrere quod promptum rescriptu, posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum an in penatibus isdem tolerandum haberet; esse illi matrem et aviam, propiora consilia. simplicius acturum: de inimicitiis primum Agrippinae, quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset. sic quoque erumpere aemulationem feminarum, eaque discordia nepotes suos convelli: quid si intendatur certamen tali coniugio? «falleris enim, Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quae C. Caesari, mox Druso nupta fuerit, ea mente acturam ut cum equite Romano senescat. ego ut sinam, credisne passuros qui fratrem eius, qui patrem maioresque nostros in summis imperiis videre? vis tu quidem istum intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, qui te invitum perrumpunt omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium longeque antisse patris mei amicitias non occulti ferunt, perque invidiam tui me quoque incusant. at enim Augustus

1. *haberet ianimo* M — 2. *exsuere* M — 6. *ueneficiis* pr. M — 9. *derigenda* pr. M: *dirigenda* corr. M. Cf. var. lect. ad 2, 45. — 19. *maioreque* M — 21. *invitum* Halmius: *inuite* pr. M; *inuito* corr. M — 22. *peridem* pr. M — *longeque* Rhenanus: *legeque* M — 23. *perquem* pr. M.

Tiberium privignum suum elegit. Cf. c. 40. — *non enim exuere inposita munia*] praefecturam praetorii, munus equestre; nolle altius ascendere, ad maiores honores provehi, ut ea de causa hoc matrimonium expetat. Ern. Re vera consul ordinarius factus est demum a. 784. — *liberorum*] suorum (non Drusi, ut opinabatur Lipsius). Cf. c. 3. Suam domum firmari volebat adversus Agrippinae insidias, et quidem liberorum maxime nomine, nam de semet ipso non magnopere laborare se fingit.

40. *ad integram consultationem*] liberam ac maturam, *unbefangen*. Sallust. Iug. 108: *consulta sese omnia cum illo integra habere.* — *in eo stare* cet.] ad solam utilitatem referri. — *matrem*] Antoniam minorem. Cf. Sueton. Calig. 1. — *aviam*] Liviam Augustam. — *propiora consilia*] propiores consultrices. — *partes*] factiones. — *sic quoque*] etiam sine hoc matrimonio. — *convelli*] ad discordiam redigi et odia, cum filii Drusus et Germanicus bene concordes fuerint et certaminibus proximorum inconcussi, 2, 43. Ern. Cf. 12, 65: *novercae insidiis domum omnem convelli.* — *in eodem ordine*] in eadem condicione. Refertur ad illa verba Seiani, *non exuere inposita munia.* — *C. Caesari*] Augusti nepoti, deinde filio per adoptionem. Pater naturalis fuerat Agrippa. Cf. 1, 3. — *fratrem eius*] Germanicum. — *patrem*] Drusum maiorem. — *sistere*] continere se, coërcere. — *te invitum perrumpunt*] i. e. finibus modestiae, quos tu tibi circumscripsisti, perruptis te adeunt, ad te penetrant. Cf. 3, 15: *obstinatum clausumque vidit* (Tiberium), *ne quo adfectu perrumperetur.* — *consulunt*] ut principis voluntatis bene gnarum. Occulta in his inest Seiani reprehensio, quod illos primores admittat

filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. mirum hercule, si cum in omnis curas distraheretur, immensumque attolli provideret quem coniunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium et quosdam in sermonibus habuit insigni tranquillitate vitae, nullis rei publicae negotiis permixtos. sed si dubitatione Augusti movemur, quanto validius est quod Marco Agrippae, mox mihi conlocavit? atque ego haec pro amicitia non occultavi: ceterum neque tuis neque Liviae destinatis adversabor. ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus inmiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre. id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum quod non virtutes istae tuusque in me animus mereantur; datoque tempore vel in senatu vel in contione non reticebo.» (41) rursum Seianus, non iam de matrimonio, sed altius metuens, tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam deprecatur. ac ne adsiduos in domum coetus arcendo infringeret potentiam aut receptando facultatem criminantibus praeberet, huc flexit ut Tiberium ad vitam procul Roma amoenis locis degendam impelleret. multa quippe providebat: sua in manu aditus, litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent; mox Caesarem vergente iam senecta secretoque loci mollitum munia imperii facilius tramissurum; et minui sibi invidiam adempta salutantum turba, sublatisque inanibus veram potentiam augeri. igitur paulatim negotia urbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus quietem et solitudinem, quis abesse taedia et offensiones ac praecipua rerum maxime agitari. (42) ac forte habita

2. *destraheretur* M — 8. *nessiludinibus* pr. M — 10. *uirtutis* pr. M — 12. *iam* Faërnus: *tam* M — 13. *suspicionum* M: *suspicione* margo. — *depcatur* M — 15. *praberet* M — *elexit* M (*flexit* margo) — 20. *salutantum* M: *salutantium* Bekkerus. Cf. c. 12. 6, 50. 11, 22. — *manibus* M (*inanibus* margo) — *veram potentiam augeri* Marcilius: *uera potentia augere* M; *vera potentia augeri* Rhenanus; *veram potentiam augere* Muretus. — 22. *tedia* M — 23. *maximę* M.

tam facile. — *equestre fastigium*] non extrema quidem dignitate (Sueton. Tit. 6: *Titus praefecturam quoque praetorii suscepit, numquam ad id tempus nisi ab equite Romano administratam.*), sed potentia, qua valebat apud Tiberium. — *amicitias*] amicos, ut 5, 2. Sueton. Tib. 51. Intelligit Agrippam praesertim, Maecenatem, Sallustium minorem. — *non occulti ferunt*] aperte profitentur. — *mirum hercule*] ironice dictum pro *minime mirum*. — *C. Proculeium*] fratrem Terentiae Maecenatis et L. Licinii Murenae, de quo vide ad 1, 10. De Proculeio Horatius 2, 2, 5: *Vivet extento Proculeius aevo, Notus in fratres animi paterni.* Cf. Dio 54, 3: *Μαικήνας καὶ Προκούλιος -- ἐς τὰ πρῶτα ὑπὸ Αὐγούστου τιμώμενοι.* — *dubitatione*] «Si movemur dubitatione sive deliberatione Augusti, multo magis moveri debemus eiusdem decisione. Nam de equestribus condicionibus deliberavit quidem, at longe aliud probavit decrevitque, et ipso pacto exsecutus est.» Lips. — *quibus adhuc necessitudinibus* cet.] Vide ad 5, 6.

41. *altius*] de rebus gravioribus. — *tacita suspicionum -- deprecatur*] «precatur, ne tacitis suspicionibus locum det, ne vulgi rumoribus aurem praebeat, ne invidiae, qua urgeatur, rationem habeat.» — *per milites*] ex iis, qui speculatores dicebantur. Cf. Hist. 2, 73. Sueton. Calig. 44: *Magnificas Romam litteras misit, monitis speculatoribus, ut vehiculo ad forum usque et curiam pertenderent.* Privati utebantur suis tabellariis, *γραμματοφόροις*. — *commearent*] Cic. ad Att. 8, 9, 3: *crebro illius litterae ab aliis ad nos commeant.* — *vergente*] i. q. *provecta* Ann. 1, 4. — *maxime agitari*] ante alia omnia, omissis rebus levioris momenti,

per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio cunctantem iam Tiberium perpulit ut vitandos crederet patrum coetus vocesque, quae plerumque verae et graves coram ingerebantur. nam postulato Votieno ob contumelias in Caesarem dictas, testis Aemilius, e militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert et, quamquam inter obstrepentes, magna adseveratione nititur, audivit Tiberius probra quis per occultum lacerabatur, adeoque perculsus est ut se vel statim vel in cognitione purgaturum clamitaret precibusque proximorum, adulatione omnium aegre componeret animum. et Votienus quidem maiestatis poenis adfectus est: Caesar obiectam sibi adversus reos inclementiam eo pervicacius amplexus, Aquiliam adulterii delatam cum Vario Ligure, quamquam Lentulus Gaetulicus, consul designatus, lege Iulia damnasset, exilio punivit Apidiumque Merulam, quod in acta divi Augusti non iuraverat, albo senatorio erasit.

(43) Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes de iure templi Dianae Limnatidis, quod suis a maioribus suaque in terra dicatum Lacedaemonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus, sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum, ac post

3. *postulatio* M (*postulato* margo) — 7. *seuel uel* M — 11. *caetulicus* pr. M — 15. *audite* M — 16. *Limnatidis* Lipsius: *liminatidis* M — 18. *cumque* M (*quo* margo) — *adeptum* M (*ademptum* margo).

quarum tractatio, si in urbe degas, saepe vix devitari possit.

42. *Votieno Montano*] qui inter celebres oratores memoratur a Seneca Controv. 20 et 28 et praef. Lib. 4, diversus a poëta *Iulio Montano*, quem celebrat Ovidius ex Ponto 4, 16, 11. — *cunctantem*] deliberantem. Sueton. Domit. 2: *diu cunctatus, an duplum donativum militi offerret.* — *Aemilius, e militaribus viris*] Cf. 2, 11. — *vel statim vel in cognitione*] vel statim ab edito testimonio Aemilii, vel post, ubi de istis rebus cognitio, disceptatio futura esset. Ern. — *m. poenis adfectus est*] Hieronymus in Eusebii Chron. ad a. u. c. 782 (p. 419 ed. Roncall.): *Votienus Montanus Narbonensis orator in Balearibus insulis moritur, illuc a Tiberio relegatus.* — *Vario Ligure*] Cf. 6, 30. — *Lentulus Gaetulicus*] frater Cornelii Cossi (c. 34), filius Cn. Cornelii Lentuli Cossi consulis a. u. 753, cuius rebus gestis *Gaetulici* cognomen debebat. Vellei. 2, 116, 2: *quem honorem* (triumphalia ornamenta) *ante paucos annos Passienus et Cossus, viri diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant. Sed Cossus victoriae* (de Gaetulis) *testimonium etiam in cognomen filii contulit, adulescentis in omnium virtutum exempla geniti.* Cf. c. 46. 6, 30. — *lege Iulia*] ex qua dotis dimidio, bonorum parte tertia multabatur et in insulam relegabatur. Vide ad 2, 50. Relegatione autem graviores poenae exsilium, amissionem civitatis Romanae comprehendens, et deportatio in insulam. Gaius in Dig. 28, 1, 8. Ulpianus in Dig. 48, 22, 6: *Inter poenas est etiam insulae deportatio, quae poena adimit civitatem Romanam.* — *damnasset*] damnandam censuisset. Cf. 3, 36. Eodem sensu utitur substantivo *condemnator* infra c. 66. — *in acta divi Augusti*] id quod singulis Kal. Ianuariis fieri solebat; nam et Tiberius (Dio 57, 8) et Claudius (Id. 60, 10) *περὶ τῶν τοῦ Αὐγούστου πράξεων τούς τε ἄλλους ὥρκωσε καὶ αὐτὸς ἐπιστώθη.* Vide ad 1, 72. — *albo senatorio*] Dio 55, 3 de Augusto ad a. 745: *τά τε ὀνόματα συμπάντων τῶν βουλευόντων ἐς λεύκωμα* (tabulam albatam) *ἀναγράψας ἐξέθηκε· καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ νῦν κατ' ἔτος οὕτω ποιεῖται.* Antiquior formula est *senatu movere.*

43. *Limnatidis*] Strabo 8, 4, 9 p. 362: *Τὸ δ' ἐν Λίμναις τῆς Ἀρτέμιδος ἱερόν, ἐφ' ᾧ Μεσσήνιοι περὶ τὰς παρθένους ὑβρίσαι δοκοῦσι τὰς ἀφιγμένας ἐπὶ τὴν θυσίαν, ἐν μεθορίοις ἐστὶ τῆς τε Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, ὅπου κοινὴν συνετέλουν πανήγυριν καὶ θυσίαν ἀμφότεροι· μετὰ δὲ τὴν ὕβριν οὐ διδόντων δίκας τῶν*

C. Caesaris et M. Antonii sententia redditum. contra Messenii veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi protulere, suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse; monimentaque eius rei sculpta saxis et aere prisco manere. quod si vatum, annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locupletiores esse; neque Philippum potentia sed ex vero statuisse. idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii iudicium. sic Milesios permisso publice arbitrio, postremo Atidium Geminum, praetorem Achaiae, decrevisse. ita secundum Messenios datum. et Segestani aedem Veneris montem aput Erycum, vetustate dilapsam, restaurari postulavere, nota memorantes de origine eius et laeta Tiberio. suscepit curam libens ut consanguineus. tunc tractatae Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum. namque eum legibus pulsum civem sibi Zmyrnaei addiderant. quo iure Vulcatius Moschus exul in Massilienses receptus bona sua rei publicae eorum ut patriae reliquerat.

(44) Obiere eo anno viri nobiles Cn. Lentulus et L. Domitius. Lentulo super consulatum et triumphalia de Getis gloriae fuerat bene tole-

1. *messeni* M — 2. *hercules* pr. M — *regi Dentheliatem* Lipsius: *recident heliatem* pr. M; *recident haliatem* corr. M; *regi datum* margo. — 4. *reis culpa* M (*sculpta* margo) — *vatum aut annalium* Heraeus; *vatum annaliumque* Ernestius. Cf. p. 236, 17. — 5. *locupletioris* M — 7. *iuditium* M — *publicae* M — *postrem* M — 9. *dilapsam* Ernestius: *delapsam* M. Cf. Hist. 1, 68 et 86. — 12. *rutillii* M — 13. *zmyrnei* M — 14. *receptos* pr. M — *bonasuarie publicae* M (*bona sua reip.* margo) — 15. *C. N.* M — 1. *de Getis* margo M: *degetes* M; *de Gaetulis* Rhenanus.

Μεσσηνίων, συστῆναί φασι τὸν πόλεμον. Pausan. 4, 31, 3: *Ἔστι δὲ ἐν τῇ μεσογαίῳ κώμη Καλάμαι καὶ Λίμναι χωρίον· ἐν δὲ αὐτῷ Λιμνάτιδος ἱερόν ἐστιν Ἀρτέμιδος.* Id. 7, 20, 7. Artemid. 2, 35. — *Macedonis Philippi*] Intelligendus Alexandri M. pater, cum infra post eum Messenii provocent ad Antigonum Dosontem, regem item Macedoniae, qui ante Chr. a. 222 Sparta potitus est. Iustin. 28, 4. — *inter Herculis posteros divisionem*] Circiter a. 1104 a. Chr. Aristomachi tres filii, pronepotes Hylli, Herculis filii, cum Doribus Naupacto traiecerant in Peloponnesum et eiectis Achaeis ita inter se convenerunt, ut Cresphontes Messeniam, expulsis Nestoris posteris, Temenus Argolidem, Aristodemi filii, Procles et Eurysthenes, Laconicam tenerent. Cf. Isocratis Archidamum § 17 sqq. — *Dentheliatem agrum*] idem videtur, de quo Stephanus Byzant. p. 100, 30 Westerm.: *Δελθάνιοι* (*Δενθάλιοι* Holstenius ob seriem litterarum) *πόλις μία τῶν περιμαχήτων Μεσσηνίων καὶ Λακεδαιμονίων.* — *Mummii*] a quo diruta est Corinthus a. u. 608. — *secundum Messenios*] ut postulabant Messenii; formula iuridicialis. Cf. Cic. pro Roscio Com. 1. Sueton. Claud. 15: *Absentibus secundum praesentes facillime dabat.* Iulianus in Dig. 24, 3. 31, 2: *re secundum eum iudicata,* in eius utilitatem. — *Erycum*] Sic montem appellat, qui Graecis est *Eryx,* Ciceronis exemplo Verr. 2 § 22 et 115. Ceterum Sueton. Claud. 25: *templum in Sicilia Veneris Erycinae vetustate collapsum, ut ex aerario populi Romani reficeretur, auctor fuit.* Susceperat quidem reficere Tiberius, sed omisisse videtur, ut pleraque huiusmodi opera. — *ut consanguineus*] et Segestanorum et Veneris. Segesta enim ab Aenea condita ferebatur. Dionys. Halic. A. R. 1, 52. Cic. Verr. 4 § 72: *Segestani cognatione se cum populo Romano coniunctos esse arbitrantur.* Atque Eryx, Butae et Veneris filius, Aeneae frater erat. Vergil. Aen. 5, 24 et 412. Ab Iulo autem, Aeneae filio, originem traxit gens Iulia, in quam Tiberius adoptione transierat. — *P. Rutilii*] Vide ad 3, 66 et Onomasticum Tullianum p. 517 sq. Teste Seneca Ep. 24, 4 *reditum suum Sullae negavit, cui nihil tunc negabatur.* — *Vulcatius Moschus*] Noli cum hoc confundere Horatii Moschum (Epp. 1, 5, 9: *Et Moschi causam),* qui fuit rhetor Pergamenus.

44. *Cn. Lentulus*] consul a. u. 736. Cf. 1, 27 (ubi corrigenda est adnotatio) et 4, 29. — *L. Domitius*] Cn. f. L. n. Ahenobarbus, consul a. u. 738, Neronis avus. — *de Getis*]

rata paupertas, dein magnae opes innocenter partae et modeste habitae. Domitium decoravit pater civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. avus Pharsalica acie pro optumatibus ceciderat. ipse delectus cui minor Antonia, Octavia genita, in matrimonium daretur, post exercitu flumen Albim transcendit, longius penetrata Germania quam quisquam priorum; easque ob res insignia triumphi adeptus est. obiit et L. Antonius, multa claritudine generis, sed inprospera. nam patre eius Iulo Antonio ob adulterium Iuliae morte punito hunc admodum adulescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exilii tegeretur. habitus tamen supremis honor, ossaque tumulo Octaviorum inlata per decretum senatus.

(45) Isdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam agresti nationis Termestinae. is praetorem provinciae L. Pisonem, pace incuriosum, ex inproviso in itinere adortus uno vulnere in mortem adfecit; ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo per derupta et avia sequentis frustratus est. neque diu fefellit; nam prenso ductoque per proximos pagos equo, cuius

1. *partae* Lipsius: *paratae* M. Vide Ritterum. — *modestae* M — 3. *pharssalica* M — 4. *delectus* Pichena: *deiectus* M; *electus* margo. Cf. 4, 48. 51. — 8. *Iulo* Lipsius: *iulio* M — *morte* M — 10. *spetie* M — 13. *istem* pr. M — *facimus* pr. M — 14. *agresti* pr. M: *agreste* corr. M — *ter maestina eis* M (*Termestinae. is* margo) — 17. *fraistratus* M.

sive Dacis meridianis, Istri accolis, a. u. 744. Florus 4, 12, 18: *Daci montibus inhaerent. Inde Cotisonis regis* (Getarum, Sueton. Aug. 63) *imperio, quotiens concretus gelu Danuvius iunxerat ripas, decurrere solebant et vicina populari. Visum est Caesari Augusto gentem aditu difficillimam summovere. misso igitur Lentulo ultra ulteriorem reppulit ripam: citra praesidia constituta.* Cf. Dio 54, 36. Monum. Ancyr. tab. V, 46 sqq. — *pater -- misceretur*] Suetonius Ner. 3: *Is* (Cn. Domitius) *inter conscios Caesarianae necis quanquam insons damnatus lege Pedia, cum ad Cassium Brutumque se propinqua sibi cognatione iunctos contulisset, post utriusque interitum classem olim commissam retinuit: auxit etiam, nec nisi partibus ubique profligatis M. Antonio sponte et ingentis meriti loco tradidit, solusque omnium ex iis qui pari lege damnati erant, restitutus in patriam amplissimos honores percucurrit, ac subinde redintegrata dissensione civili eidem Antonio legatus delatam sibi summam imperii ab iis, quos Cleopatrae pudebat, neque suscipere neque recusare fidenter propter subitam valetudinem ausus transiit ad Augustum: et in diebus paucis obiit, nonnulla et ipse infamia adspersus. Nam Antonius eum desiderio amicae Serviliae Naidis transfugisse iactavit.* Cf. Vellei. 2, 72.

— *avus -- ceciderat*] Caesar B. C. 3, 99: *L. Domitius* (consul a. u. 700) *ex castris* (Pompeianis) *in montem refugiens, cum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus.* Cf. Sueton. Ner. 2. — *minor Antonia*] M. Antonii ex Octavia filia minor. Sic etiam 12, 64. At rectius Suetonius Ner. 5 Antoniam maiorem Domitio, Calig. 1 minorem Druso, Germanici patri, tribuit. Nam Dio quoque 48, 54 Antonium a. u. 717, quo anno Antonia minor nondum nata erat (cf. Appian. B. C. 5, 95. Plutarch. Anton. 33 et 35), suam ex Octavia filiam L. Domitio despondisse tradit. Cf. ad 3, 3. — *exercitu fl. Albim transcendit*] Dio 55, 10 a: *Ὁ Δομίτιος πρότερον μὲν* (ante a. u. 752), *ἕως ἔτι τῶν πρὸς τῷ Ἴστρῳ χωρίων ἦρχε, τούς τε Ἑρμουνδούρους ἐκ τῆς οἰκίας οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξαναστάντας καὶ κατὰ ζήτησιν ἑτέρας γῆς πλανωμένους ὑπολαβὼν ἐν μέρει τῆς Μαρκομαννίδος κατῴκισε, καὶ τὸν Ἀλβίαν μηδενός οἱ ἐναντιουμένου διαβὰς φιλίαν τε τοῖς ἐκείνῃ βαρβάροις συνέθετο καὶ βωμὸν ἐπ' αὐτοῦ τῷ Αὐγούστῳ ἱδρύσατο.* — *quam quisquam priorum*] scil. penetraverat, pro *a quoquam priorum*. Est quasi attractio verbi *transcendit*. Duebn. — *insignia triumphi adeptus est*] Sueton. Ner. 4: *non minus aurigandi arte*

foret cognitum. et repertus cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna sermone patrio frustra se interrogari clamitavit: adsisterent socii ac spectarent; nullam vim tantam doloris fore ut veritatem eliceret. idemque cum postero ad quaestionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput adflixit ut statim exanimaretur. sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur, quia pecunias e publico interceptas acrius quam ut tolerarent barbari cogebat.

(46) Lentulo Gaetulico C. Calvisio cōs. decreta triumphi insignia Poppaeo Sabino contusis Thraecum gentibus, qui montium editis sine cultu atque eo ferocius agitabant. causa motus, super hominum ingenium, quod pati dilectus et validissimum quemque militiae nostrae dare aspernabantur, ne regibus quidem parere nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores praeficere nec nisi adversum accolas belligerare. ac tum rumor incesserat fore ut disiecti aliisque nationibus permixti diversas in terras traherentur. sed antequam arma inciperent, misere legatos amicitiam obsequiumque memoraturos, et mansura haec, si nullo novo onere temptarentur: sin ut victis servitium indiceretur,

2. *se* corr. M: *si* pr. M — 4. *quaestionem* Ritterus: *quaesitionem* M. Cf. 2, 30. 4, 19. 29. 14, 60 et var. lect. ad 3, 29. — 5. *examinaretur* M — *permestinorum* pr. M — 6. *quia* Pichena: *qui* M; *quippe* Bezzenberger. — 8. cō M — 9. *qui*] *quae in* Bezzenberger. — *sine cultu* Bezzenberger: *incultu* pr. M: *inculti* corr. M; *incultius* Georges. — 11. *dilectus* M: *delectus* vulgo. — 16. *miserere* pr. M.

in adulescentia clarus (L. Domitius) *quam deinde ornamentis triumphalibus ex Germanico bello.* — *Iulo Antonio*] Vide ad 1, 10. — *sororis nepotem*] natum ex Marcella, Octaviae filia. — *specie studiorum*] Strabo 4, 1, 6 p. 181 de Massiliensibus: *πάντες οἱ χαρίεντες πρὸς τὸ λέγειν τρέπονται καὶ φιλοσοφεῖν, ὥσθ' ἡ πόλις μικρὸν μὲν πρότερον τοῖς βαρβάροις ἀνεῖτο παιδευτήριον· ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίων πέπεικεν ἀντὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας ἐκεῖσε φοιτᾶν φιλομαθεῖς ὄντας.* Cf. Agric. 4.

45. *Termestinae*] Eorum oppidum appellatur *Termes* a Plinio N. H. 3 § 27. nunc *Tiermes.* — *praetorem provinciae*] i. e. legatum pro praetore; nam e Caesaris provinciis erat Hispania Tarraconensis. — *L. Pisonem*] Borghesio filius videtur esse L. Pisonis praefecti urbi (6, 10) atque idem, quem Horatius in epistola ad Pisones v. 366 ita appellat: *O maior iuvenum, quamvis et voce paterna Fingeris ad rectum et per te sapis.* — *in mortem adfecit*] ita affecit, ut statim moreretur. Cf. c. 62: *quos principium stragis in mortem adflixerat.* — *postero*] die, ut 15, 57. — *saxoque caput adflixit*] Similiter haruspex Tuscus (Vellei. 2, 7, 1) *inliso capite in postem lapideum ianuae carceris effusoque cerebro exspiravit.* — *pecunias e publico interceptas*] quae rei publicae (Termestinorum) debitae a privatis vel magistratibus municipalibus retinebantur. Cf. Plinius Epp. 10, 17 (28), 3: *Nunc rei publicae Prusensium impendia, reditus, debitores excutio: quod ex ipso tractatu magis ac magis necessarium intellego. Multae enim pecuniae variis ex causis a privatis detinentur; praeterea quaedam minime legitimis sumptibus erogantur.*

46. *Lentulo Gaetulico*] Cf. c. 42 et 6, 30. Et poëta videtur fuisse et historicus. Cf. Plin. Epist. 5, 3, 5. Martial. Epigr. praef. Sueton. Calig. 8. Anthol. Lat. Meyeri n. 113. Anthol. Gr. indicem poëtarum p. 1016. — *C. Calvisio*] C. Calvisii, consulis a. u. 750, filio. Cf. 6, 9. Hist. 1, 48. — *Poppaeo Sabino*] Cf. 1, 80. — *contusis*] Horat. C. 3, 6, 9: *Pacori manus Non auspicatos contudit impetus Nostros.* Cf. Hist. 4, 28: *contusis Ubiis.* — *qui montium editis* cet.] Cf. Thucyd. 2, 96: *παρεκάλει δὲ καὶ τῶν ὀρεινῶν Θρᾳκῶν τοὺς πολλοὺς τῶν αὐτονόμων (ne regibus quidem parere solitos) καὶ μαχαιροφόρων, οἳ Δῖοι καλοῦνται, τὴν Ῥοδόπην οἱ πλεῖστοι οἰκοῦντες.* — *militiae nostrae*] Cf. 3, 42. — *arma inciperent*] Cf. 12, 32: *qui arma coeptabant.* — *amicitiam obsequiumque memoraturos*] Cf. 2, 58: *miserat* (Artabanus) *amicitiam ac foedus memoraturos.* —

esse sibi ferrum et iuventutem et promptum libertati aut ad mortem animum. simul castella rupibus indita conlatosque illuc parentes et coniuges ostentabant bellumque impeditum arduum cruentum minitabantur. (47) at Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, postquam Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, venere, addita praesenti copia ad hostem pergit compositum iam per angustias saltuum. quidam audentius apertis in collibus visebantur; quos dux Romanus acie suggressus haud aegre pepulit, sanguine barbarorum modico ob propinqua suffugia. mox castris in loco communitis valida manu montem occupat angustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata aut incondita tuebatur. simul in ferocissimos, qui ante vallum more gentis cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fecere: propius incedentes eruptione subita turbati sunt receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula nec minus cantuum et armorum tumultu trucem haud procul instruxerat. (48) translata dehinc castra hostem propter, relictis aput priora munimenta Thraecibus, quos nobis adfuisse memoravi. iisque permissum vastare, urere, trahere praedas, dum populatio lucem intra sisteretur noctemque in castris tutam et vigilem capesserent. id primo servatum: mox versi in luxum et raptis opulenti omittere stationes, lascivia epularum aut somno et vino procumbere. igitur hostes incuria eorum con-

3. *impedituum* pr. M — 4. *conduceretur* malebat Pichena. — 5. *postquam - - venere* Iac. Gronovius: *quam - - uenire* M. Vide ad 2, 2. — 12. *aut*] *at* Rhenanus. — 15. *proprius* pr. M — 16. *sugranbrae* M — 19. *theecibus* pr. M; *thracibus* corr. M — 22. *uersun luxum* M (*versi in luxum* margo) — *et raptis*] *e raptis* F. Iacob (Philol. Schneidew. VI, p. 80); *ex raptis* F. W. Otto. — *statione* M.

libertati aut ad mortem] solita rursus structurae variatione. Cf. 12, 55: *vim oppidanis ac plerumque in mercatores audebant.* — *castella rupibus indita*] Cf. Horat. C. 4, 14, 12: *arces impositas Alpibus.* Liv. 21, 32, 7: *tecta informia imposita rupibus.* Florus 3, 1, 14: *saxeo inditam monti Mulucham urbem.*

47. *exercitus*] legionem, auxilia, praesentem copiam. — *Pomponius Labeo*] Cf. 6, 29. — *Rhoemetalces*] Cf. 2, 47. 3, 38. — *praesenti copia*] cum iis militibus, qui ei Macedoniam pro praetore curanti aderant. — *armata aut incondita*] partim *armata* et rite disposita, partim *incondita*, i. e. ad saxa tantum aliaque necis instrumenta deicienda idonea. De disiunctivo particulae *aut* usu cf. 1, 16. — *more gentis*] De barbarorum pugnandi more Brasidas apud Thucyd. 4, 126: οὗτοι δὲ τὴν μέλλησιν μὲν ἔχουσι τοῖς ἀπείροις φοβεράν· καὶ γὰρ πλήθει ὄψεως δεινοὶ καὶ βοῆς μεγέθει ἀφόρητοι, ἥ τε διὰ κενῆς ἐπανάσεισις τῶν ὅπλων ἔχει τινὰ δήλωσιν ἀπειλῆς, προσμῖξαι δὲ τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὰ οὐχ ὅμοιοι. — *tripudiis*] πυῤῥίχη, *Waffentanz*; apud Latinos proprie de Saliis. Liv. 1, 20: *Numa Salios item duodecim Marti Gradivo legit - - ac per urbem ire canentes cum tripudiis sollemnique saltatu iussit.* — *receptique subsidio S. c.*] Sagittarios, cum turbati se reciperent, tutata est cohors Sugambra, Germanorum in sinistram Rheni ripam a Tiberio a. 746 transductorum auxiliaria. *Coh. I. Sygambrorum* memoratur Inscrr. Latt. n. 6704. —

48. *hostem propter*] Cf. 1, 60 *amnes inter*, 15, 47 *viam propter*, ac statim *lucem intra*. — *memoravi*] capite 47. — *dum*] ut saepe, pro *dummodo*. — *somno et vino procumbere*]

perta duo agmina parant, quorum altero populatores invaderentur, alii castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis suo quisque periculo intentus sonorem alterius proelii non acciperet. tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem. sed qui vallum legionum temptabant, facile pelluntur; Thraecum auxilia repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra palarentur, tanto infensius caesi, quanto perfugae et proditores ferre arma ad suum patriaeque servitium incusabantur. (49) postera die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres proelium auderent. et postquam castello aut coniunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune iam muniebat; dein fossam loricamque contexens quattuor milia passuum ambitu amplexus est; tum paulatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra artaque circumdare; et struebatur agger, unde saxa hastae ignes propinquum iam in hostem iacerentur. sed nihil aeque quam sitis fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum inbellium uno reliquo fonte uterentur. simul equi armenta, ut mos barbaris, iuxta clausa, egestate pabuli exanimari; adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat; pollui cuncta sanie, odore, contactu. rebusque turbatis malum extremum discordia accessit, his deditionem, aliis mortem et mutuos inter se ictus parantibus. et erant qui non inultum exitium sed eruptionem suaderent[, neque ignobiles, quamvis diversi sententiis]. (50) verum e ducibus

2. *clamori* Ritterus. — 4. *deiectae* pr. M — 5. *Threcum* M — 6. *palarentur* M: *pabularentur* margo. — 8. *sibinus* pr. M — 10. *degrediebantur* Pichena: *degrediebatur* M; *digrediebantur* Beroaldus. — 11. *opportune immuniebat* Freinshemius, coll. 11, 19. — 13. *arteque* Heinsius. — 16. *simul equi* Lipsius: *simuleque* M; *simul equae* Waltherus; *simul aeque* Beroaldus; *simulque* Ursinus. — 21. *suaderent. Neque ignobiles, quamvis diversi sententiis, verum* Haase. (*neque -- sententiis* spuria esse vidit Ritterus.)

Cf. Vergil. Aen. 9, 190: *somno vinoque soluti Procubuere.* — *quanto incusabantur*] Vide ad 3, 5.

49. *loricam*] exiguum vallum et saepem ex cratibus aut saepis instar (*viminea loricula* Caes. B. G. 8, 9); *Brustwehr, parapet.* Cf. Hist. 4, 37: *loricam vallumque per fines suos Treveri struxere.* Curt. 9, 18: *Angusta muri corona erat: non pinnae, sicut alibi, fastigium eius distinxerant, sed perpetua lorica obducta transitum saepserat.* Veget. 4, 28: *Obsidentes ultra iactum teli fossam faciunt eamque non solum vallis et sudibus, sed etiam turriculis instruunt, ut erumpentibus ex civitate possint obsistere; quod opus loriculam vocant.* — *contexens*] Hoc verbum, quod proprie ad *loricam* pertinet, per zeugma etiam ad *fossam* refertur pro *ducens.* — *artaque*] non est ablativus scil. *loricâ*, sed accusativus, referendus ad subst. *claustra* (munimenta), quae artiora semper faciebat. — *neque ignobiles - - diversi sententiis*] Ut haec verba leguntur, in tertia classe obsessorum diversitas sententiarum obtinuit, ut cetera Taciti narratio, in eadem egregius consensus fuit. Praeterea non paulum laborat oppositorum ratio: quippe significatur plerumque ignobiles esse qui diversi sint sententiis. Quod cum minime verum sit et totum additamentum ceteris repugnet, hoc a Tacito esse nequit. Profectum illud est ab eo qui admonere voluit, Thraces tertio loco memoratos non minus nobili animo fuisse quam de quibus antea expositum erat, quamvis aliam agendi viam elegerint; sed hanc sententiam auctor eius iustis verbis eloqui non potuit: nam illud *diversi sententiis* nonnisi de ipsa tertia classe dictum

Dinis, provectus senecta et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda arma, unum adflictis id remedium disserebat, primusque se cum coniuge et liberis victori permisit. secuti aetate aut sexu inbecilli et quibus maior vitae quam gloriae cupido. at iuventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur. utrique destinatum cum libertate occidere: sed Tarsa properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus clamitans, dedit exemplum demisso in pectus ferro. nec defuere qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. igitur firmatae stationes densioribus globis. et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modo per vastum silentium, incertos obsessores effecerat, cum Sabinus circumire, hortari ne ad ambigua sonitus aut simulationem quietis casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent immoti telisque non in falsum iactis. (51) interea barbari catervis decurrentes nunc in vallum manualia saxa, praeustas sudes, decisa robora iacere, nunc virgultis et cratibus et corporibus exanimis complere fossas, quidam pontis et scalas ante fabricati inferre propugnaculis eaque prensare, detrahere et adversum resistentis comminus niti. miles contra deturbare telis, pellere umbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles provolvere. his partae victoriae spes et, si cedant, insignitius flagitium, illis extrema iam salus et adsistentes plerisque matres et coniuges earumque lamenta addunt animos. nox aliis in audaciam aliis ad formidinem opportuna; incerti ictus,

6. *properum per finem* Haase. — 11. *absinus* M (*Sabinus* margo) — 12. *cassum* pr. M — 17. *eaquę* M — *aduersum* M: *adversus* vulgo. — 22. *oportuna* M.

accipi potest. Est igitur admonitio negligenter concepta et ex margine codicis *ἀρχετύπου* perperam in contextum verborum illata. Ritter.

50. *cum libertate occidere*] Cf. 2, 15: *tenere libertatem aut mori ante servitium.* — *properum finem*] scil. sumendum vel diligendum, si quidem verbis explere sententiam volumus; ceterum voce potius et recitationis arte talia illustranda sunt; ut 1, 35: *mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus!* Doed. — *stationes*] Vide ad 1, 28. — *cum Sabinus circumire*] Vide ad 2, 31. — *casum insidiantibus aperirent*] occasionem darent, ut hostes aliqua erumpere conarentur. Vertunt *eine Blösse geben.*

51. *catervis*] i. q. *catervatim* (Liv. 23, 27. Sallust. Iug. 102.) aut *per catervas* (2, 45). Similiter Hist. 3, 29 *cuneis* dixit pro *cuneatim* (Caes. B. G. 7, 28). — *manualia saxa*] quae manu teneri aut iaci possunt, *handliche Steine.* Sisenna ap. Nonium p. 449: *manualis lapides dispertit, propterea quod is ager omnis eius modi telis indigebat.* De saxorum usu in re militari cf. Veget. 4, 8: *saxa rotunda de fluviis -- diligentissime colliguntur; -- minima ad fundas sive fustibalos vel manibus iacienda.* — *praeustas sudes*] Vergilius Aen. 7, 524: *Non iam certamine agresti Stipitibus duris agitur sudibusve praeustis.* — *decisa robora*] in tumulis, de quibus c. 49. — *eaque prensare*] Cf. 4, 68: *proruunt fossas, iniciunt crates, summa valli prensant.* — *muralia pila*] maiora iis, quae in acie iaci solebant, quod ex muris facilius deiiciuntur et maiore cum vi. Caes. B. G. 7, 82. — *aliis in audaciam aliis ad f.*] Eadem variatio praepositionis est Hist. 2, 44: *ad iram saepius quam in formidinem stimulabantur.* — *sponte incolarum*] Cf. 13, 39: *alia sponte incolarum in deditionem veniebant.*

52. *commota principis domo*] turbata per mortem Drusi et Liviae adulterium ac mutua inter hanc et Agrippinam odia discordiamque. — *Claudia Pulchra, sobrina eius*] Quo modo haec Claudia Agrippinae sobrina fuerit, primus repperisse sibi visus est Borghesius (Giorn. Arcad. XVI, p. 253 sq.). Fi-

vulnera inprovisa; suorum atque hostium ignoratio et montis anfractu repercussae velut a tergo voces adeo cuncta miscuerant ut quaedam munimenta Romani quasi perrupta omiserint. neque tamen pervasere hostes nisi admodum pauci: ceteros, deiecto promptissimo quoque aut saucio, adpetente iam luce trusere in summa castelli, ubi tandem coacta deditio. et proxima sponte incolarum recepta. reliquis, quo minus vi aut obsidio subigerentur, praematura montis Haemi et saeva hiemps subvenit.

(52) At Romae commota principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra, sobrina eius, postulatur, accusante Domitio Afro. is recens praetura, modicus dignationis et quoquo facinore properus clarescere, crimen inpudicitiae, adulterum Furnium, veneficia in principem et devotiones obiectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquae accensa, pergit ad Tiberium, ac forte sacrificantem patri repperit. quo initio invidiae, non eiusdem ait mactare divo Augusto victimas et posteros eius insectari. non in effigies mutas divinum spiritum transfusum; se imaginem veram, caelesti sanguine ortam, intellegere discrimen, suscipere sordes. frustra Pulchram praescribi, cui sola exitii causa sit quod Agrippinam stulte prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiae ob eadem adflictae. audita haec raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque Graeco versu admonuit non ideo laedi, quia non

4. *nisadmodum* M — *deiecto* Orellius: *delecto* pr. M; *deleto* corr. M. Cf. var. lect. ad c. 25. 44. 48. — 6. *sponte incorum* M («*sponte incolarum.* Hac locutione utitur Tacitus libro XIII» margo); *sponte ipsorum* Haase. — 13. *propinq;* M — 14. *repperit* M: *reperit* Ernestius. — 16. *se imaginem* Muretus: *sed maginem* pr. M; *sed imaginem* corr. M — *sanguinē* M.

liam eam fuisse putat Appii Claudii Pulchri, qui post adoptionem in gentem Valeriam vocatus est *M. Valerius Messala Barbatus Appianus*, consulis a. u. 742, itaque sororem Messalae Barbati, Messalinae patris, filiam Marcellae maioris et neptem Octaviae, Augusti sororis, itaque sobrinam *(seconda cugina)* Agrippinae, ex M. Agrippa et Iulia Augusti filia, natae. Cf. c. 66. — *accusante Domitio Afro*] Dio 59, 19: *ἤχθετο αὐτῷ* (Domitio Afro) *καὶ ἄλλως ὁ Γάϊος, ὅτι ἐπὶ τοῦ Τιβερίου γυναικός τινος τῇ Ἀγριππίνῃ τῇ μητρὶ αὐτοῦ προσηκούσης κατηγορήκει.* Consul suffectus est a. u. 792. Curatorem aquarum fuisse ab anno 802 usque ad a. 812 (quo anno mortuus est; cf. 14, 19) docet Frontinus de Aquaed. c. 102. Memorat eum etiam Plinius Epp. 8, 18, 5 sqq. — *recens praetura*] Cf. 1, 41: *recens dolore et ira.* 15, 59: *stipendiis recens.* — *devotiones*] magicas incantationes ad mortem principis accelerandam. — *atrox*] minax ac ferox, iras occultare nesciens. Sic *atrox animus Catonis* Horat. C. 2, 1, 24. Ern. Cf. de Agrippina 1, 33: *paulo commotior.* 2, 72: *exueret ferociam.* — *pergit -- repperit*] Vide ad 1, 39. — *quo initio invidiae*] Ab hoc ipso sacrificio initium dicendi ea, quae invidiam Tiberio facerent, sumpsit. — *se imaginem veram*] Hoc dicit Agrippina: «se vivam Augusti imaginem, veram eius prolem, — non sine invidia in Tiberium, illius filium dumtaxat adoptivum — sentire atque intelligere discrimen, in quo ipsa, non solum sobrina, versetur.» — *suscipere sordes*] se vestem sordidam, supplicum ac lugentium habitum, induisse ob Pulchrae periculum. — *praescribi*] praetexi, obtentui sumi. Sic 11, 16: *frustra Arminium praescribi.* Hist. 3, 13: *praescriptum Vespasiani nomen.* Caes. B. G. 3, 32: *ut honesta praescriptione rem turpissimam tegeret.* — *Sosiae ob eadem adflictae*] Cf. c. 19. — *correptamque Graeco versu admonuit* cet.] Cf. Sueton. Tib. 53: *Nurum Agrippinam, post mortem mariti liberius quiddam questam, manu apprehendit Graecoque versu «Si non dominaris» inquit «filiola, iniuriam te accipere existi-*

regnaret. Pulchra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, divulgato ingenio et secuta adseveratione Caesaris, qua suo iure disertum eum appellavit. mox capessendis accusationibus aut reos tutando prosperiore eloquentiae quam morum fama fuit, nisi quod aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii inpatientiam.

(53) At Agrippina pervicax irae et morbo corporis implicata, cum viseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrimis, mox invidiam et preces orditur: subveniret solitudini, daret maritum; habilem adhuc iuventam sibi, neque aliut probis quam ex matrimonio solacium; esse in civitate *** Germanici coniugem ac liberos eius recipere dignarentur. sed Caesar non ignarus quantum ex re publica peteretur, ne tamen offensionis aut metus manifestus foret, sine responso quamquam instantem reliquit. id ego, a scriptoribus annalium non traditum, repperi in commentariis Agrippinae filiae, quae Neronis principis mater vitam suam et casus suorum posteris memoravit. (54) ceterum Seianus maerentem et inprovidam altius perculit, immissis qui per speciem amicitiae monerent paratum ei venenum, vitandas soceri epulas. atque illa simulationum nescia, cum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos, donec advertit Tiberius, forte an quia audiverat; idque quo acrius experiretur, poma, ut erant adposita, lau-

3. *desertum* pr. M — *accussationibus* M — 5. *extremam* pr. M — 10. *probris* (a Tiberio Agrippinae inlatis) Petersen. — 11. *civitate*] Post hanc vocem in fine versus exciderunt circiter quattuordecim litterae; *qui divi Augusti neptem* supplevit Crollius, *qui divo Augusto ortam* Haase. — 12. *ex se peteretur* Wurmius (Philol. Schneidew. VIII, 362).

mas?» *Nec ullo mox sermone dignatus est.* Verba graeca nobis ignota sunt. — *suo iure disertum*] «proprio ingenio ac natura, non hominum concessione, non precario.» Sane magnificat Domitium ubique Quintilianus, quem senem ab se adolescente cultum ait 5, 7, 7. Idem 10, 1, 118: *Eorum, quos viderim, Domitius Afer et Iulius Africanus longe praestantissimi. Arte ille et toto genere dicendi praeferendus et quem in numero veterum locare non timeas.* 12, 11, 3: *Vidi ego longe omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem, Domitium Afrum, valde senem cotidie aliquid ex ea, quam meruerat, auctoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuisse quondam fori non erat dubium, alii, quod indignum videatur, riderent, alii erubescerent; quae occasio fuit dicendi malle eum deficere quam desinere.* Cf. 14, 19. Dial. 13. 15.

53. *pervicax irae*] Cf. Hist. 4, 5: *pervicax recti.* — *invidiam et preces*] Cf. 3, 67. — *habilem*] liberis creandis. — *probis*] pudicis, modestis, verecundis (feminis). Improbis solacium est ex adulteris. Cf. Sallust. Catil. 25: *psallere, saltare elegantius quam necesse est probae.* — *ex re publica*] cui illo coniugio cum Augusti nepte velut alterum caput dabatur. Ideo de *metu* sequitur, quem silentio dissimulavit. Lips. — *Agrippinae filiae*] Plinius in indice libri 7 N. H. eam vocat *Agrippinam Claudii.* Idem 7 § 46: *Neronem - - pedibus genitum scribit parens eius Agrippina.*

54. *non vultu*] scil. suo; *flecti* autem, ad hilaritatem conviviis usitatam, ut 3, 16: *flexo in maestitiam ore.* Ergo rigido vultu et constanti silentio accubabat. Alii de conviviantium vultu ac sermone interpretantur. Doed. — *ut erant adposita*] statim et antequam ipse degustarat. Doed. — *intacta ore* cet.] Sueton. Tib. 53: *Quondam inter cenam porrecta a se poma gustare non ausam etiam*

dans nurui sua manu tradidit. aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore servis tramisit. nec tamen Tiberii vox coram secuta, sed obversus ad matrem non mirum ait, si quid severius in eam statuisset, a qua veneficii insimularetur. inde rumor parari exitium, neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quaeri.

(55) Sed Caesar quo famam averteret, adesse frequens senatui legatosque Asiae, ambigentes quanam in civitate templum statueretur, pluris per dies audivit. undecim urbes certabant, pari ambitione, viribus diversae. neque multum distantia inter se memorabant, de vetustate generis, studio in populum Romanum per bella Persi et Aristonici aliorumque regum. verum Hypaepeni Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi ut parum validi. ne Ilienses quidem, cum parentem urbis Romae Troiam referrent, nisi antiquitatis gloria pollebant. paulum addubitatum, quod Alicarnasii mille et ducentos per annos nullo motu terrae nutavisse sedes suas vivoque in saxo fundamenta templi adseveraverant. Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede Augusto ibi sita satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis, illi Dianae caerimonia occupavisse civitates visi. ita Sardianos inter Zmyrnaeosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitavere ut consanguinei: nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genîtos ob multitudinem divisisse gentem; Lydum patriis in terris resedisse, Tyrrheno datum novas ut conderet sedes; et

1. *sua* Rhenanus: *suae* M — 3. *quit* M — 4. *ueneficia* pr. M — 5. *sed secretum* Halmius. — 11. *hypae penitrali tanique* M — 12. *nellienses* M (*Ne Ilienses* margo) — 14. *alicarnasii* M: *Halicarnassii* Rhenanus. Cf. Cic. Tusc. III, § 75. — 16. *Pergamenos, quo ipso nitebantur, aedem Augusto ibi sitam, satis* Haase. — *aede -- sita* Lipsius: *aedē -- sitam* M — 17. *cerimonia* M — 20. *diuise* M (*diuisisse* margo) — 21. *nouos* pr. M.

vocare desiit, simulans se veneni crimine arcessitum, cum praestructum utrumque consulto esset, ut et ipse temptandi gratia offerret et illa quasi certissimum exitium caveret.

55. *quo famam averteret*] quo hominibus persuaderet, se unice in negotiis publicis occupatum esse neque cogitare de secreto illo facinore. — *templum*] illud, quod destinatum erat Tiberio matrique eius ac senatui a communi Asiae. Vide c. 15. — *Persi*] Eadem forma (pro *Persei*) usus est Sallustius Hist. lib. 1, fragm. 8: *a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum.* Cf. I. F. Gronovius ad Liv. 42, 25. — *Aristonici*] qui Eumenis filium se ferens Asiam occupaverat; a M. Perperna a. 624 ad deditionem adactus et iussu senatus in carcere strangulatus est. Liv. Epit. 59. — *Hypaepeni*] Stephanus Byz.: *Ὕπαιπα, πόλις Λυδίας, κτισθεῖσα ὑπὸ τὸ παρακείμενον ὄρος, ὑπὸ τὸ Δῖπος. καλλίστας ἔχει γυναῖκας, δῶρον Ἀφροδίτης.* — *mille et ducentos per annos*] Ad Eratosthenis calculos Halicarnassus anno a. Chr. 1214 vel 1194 a Telamone condita iudicanda est. Vide Boeckhium C. Inscr. Gr. T. II, p. 451. — *vivo*] nativo, ita ut in ipso saxo fundamenta templi deponi possent, non in humo. Vergil. Aen. 1, 167: *Intus aquae dulces vivoque sedilia saxo.* — *eo ipso nitebantur*] quod apud se aedes Augusti dicata esset: senatui contra visum est, ob id ipsum satis eos adeptos esse. Walth. — *Atye*] Atys, Herculis et Omphales filius, e duobus filiis sorte iacta alterum retinuisse tradebatur Lydum nomine, alterum in Italiam misisse coloniae deducendae, cui nomen Tyrrhenus, et ab eo Tyrrhenia terra. Ita fere Strabo 5 p. 219 et Tertull. de spectaculis 5: *Lydos ex Asia transvectos in Etruria consedisse Timaeus refert duce Tyrrheno, qui fratri successerat* (lego *cesserat* vel *secesserat*) *regni contentione.* Paulo diversus tamen ab istis Dionys. Hal.

ducum e nominibus indita vocabula illis per Asiam, his in Italia; auctamque adhuc Lydorum opulentiam missis in Graeciam populis, cui mox a Pelope nomen. simul litteras imperatorum et icta nobiscum foedera bello Macedonum ubertatemque fluminum suorum, temperiem caeli ac dites circum terras memorabant. (56) at Zmyrnaei repetita vetustate, seu Tantalus Iove ortus illos, sive Theseus divina et ipse stirpe, sive una Amazonum condidisset, transcendere ad ea quis maxime fidebant in populum Romanum officiis, missa navali copia non modo externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur; seque primos templum urbis Romae statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem iam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe et validis per Asiam regibus. simul L. Sullam testem adferebant, gravissimo in discrimine exercitus ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, cum id Zmyrnam in contionem nuntiatum foret, omnes qui adstabant detraxisse corpori tegmina nostrisque legionibus misisse. ita rogati sententiam patres Zmyrnaeos praetulere. censuitque Vibius Marsus ut M'. Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur qui templi curam susciperet. et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso e praetoriis sorte missus est.

3. *et icta* Rhenanus: *et dicta* M — 14. *oms* M — 16. *uibius marcus* M — *M'*. Lipsius: *M*. M. Vide ad 3, 35. — 18. *Lepidus* delebat Muretus. — *deligere* M: *deligi se* margo.

1, 27. Cf. Velleium 1, 1. Lips. — *a Pelope*] quem etiam Pausanias 5, 1, 6 Lydum facit, alii Phrygem. Cf. Herodot. 7, 11. Strabo 7, 7, 1. — *ubertatemque fluminum suorum* cet.] Cf. Strabonem 13, 4, 5 p. 626.

56. *sive Theseus*] Anthol. Palat. II, p. 445 Pisistratus de Homero: *Ἡμέτερος γὰρ κεῖνος ὁ χρύσεος ἦν πολιήτης, Εἴπερ Ἀθηναῖοι Σμύρναν ἀπῳκίσαμεν.* — *divina et ipse stirpe*] Neptuni enim filius ferebatur. — *sive una Amazonum*] Strabo 14, 1, 4 p. 633: *Σμύρνα δ' ἦν Ἀμαζὼν ἡ κατασχοῦσα τὴν Ἔφεσον, ἀφ' ἧς τοὔνομα καὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῇ πόλει.* Cf. Plin. N. H. 5 § 118. — *navali copia*] Vide ad 4, 4. — *M. Porcio*] M. f. Catone (Censorio) cos. a. u. 559. — *gravissimo in discrimine*] bello Mithridatico, a. u. 670. — *Zmyrnaeos praetulere*] Huc spectat nummus Smyrnae, in quo ab altera parte signum Tiberii in medio templo, ab altera Livia et senatus. Eckhel D. N. II, p. 547. — *Vibius Marsus*] Cf. 2, 74. — *super numerum legaretur*] Dio 53, 14: *τοὺς παρέδρους* (legatos) *αὐτὸς (ὁ τὸ κῦρος τῆς ἀρχῆς ἔχων) ἑαυτῷ ἕκαστος αἱρεῖται, ἕνα μὲν οἱ ἐστρατηγηκότες καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων σφίσιν ἢ τῶν ὑποδεεστέρων, τρεῖς δὲ οἱ ὑπατευκότες ἐκ τῶν ὁμοτίμων, οὓς ἂν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δοκιμάσῃ.*

57. *in Campaniam*] scil. meavit. Cf. 14, 8: *anxia Agrippina quod nemo a filio, ac ne Agerinus quidem.* Sallust. Iug. 100: *Dein Marius, uti coeperat, in hiberna.* Liv. 41, 3: *tunc demum nuntius ad tertiam legionem revocandam.* 44, 24: *Eodem tempore ad Eumenem et ad Antiochum communia mandata.* Florus 3, 6, 12: *Ipse Pompeius in originem fontemque belli Ciliciam.* — *apud Capuam Iovi, apud Nolam Augusto*] Sueton. Tib. 40: *Peragrata Campania, cum Capuae Capitolium, Nolae templum Augusti, quam causam profectionis praetenderat, dedicasset, Capreas se contulit.* Dio 56, 46: *καὶ οἱ* (Augusto) *καὶ ἡ ἐν τῇ Νώλῃ οἰκία, ἐν ᾗ μετήλλαξεν, ἐτεμενίσθη.* — *certus - - degere*] Alibi cum gerundio iungitur *certus*, ut c. 34: *relinquendae vitae certus.* Hist. 4, 14: *Civilis desciscendi certus.* — *rettuli*] c. 41. — *sex postea annos*] Seianus necatus est a. u. 784, Tiberius obiit a. 790. — *coniunxit*] cum quinque superioribus annis, quos ante Seiani caedem ibidem degerat. — *plerumque permoveor*] «saepe inclinat animus ad dubitationem cet.» — *incurva proceritas*] De Ti-

(57) Inter quae diu meditato prolatoque saepius consilio tandem Caesar in Campaniam, specie dedicandi templa apud Capuam Iovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul urbe degere. causam abscessus quamquam secutus plurimos auctorum ad Seiani artes rettuli, quia tamen caede eius patrata sex postea annos pari secreto coniunxit, plerumque permoveor num ad ipsum referri verius sit, saevitiam ac libidinem cum factis promeret, locis occultantem. erant qui crederent in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse: quippe illi praegracilis et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta. et Rhodi secreto vitare coetus, recondere voluptates insuerat. traditur etiam matris inpotentia extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur neque depellere poterat, cum dominationem ipsam donum eius accepisset. nam dubitaverat Augustus Germanicum, sororis nepotem et cunctis laudatum, rei Romanae imponere: sed precibus uxoris evictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit. idque Augusta exprobrabat, reposcebat. (58) profectio arto comitatu fuit: unus senator consulatu functus, Cocceius Nerva, cui legum peritia, eques Romanus, praeter Seianum, ex inlustribus Curtius Atticus; ceteri liberalibus studiis praediti, ferme Graeci, quorum sermonibus levaretur. ferebant periti caelestium

1. *interq;* M — 2. *in campaniam* M: *in Campaniam abscessit* Halmius coll. v. 3 et 6, 38; *in Campaniam concessit* F. W. Otto coll. 3, 31; *concessit in Campaniam* Haase. — 7. *occultantem* Rhenanus: *occultantis* M — 13. *dubutauerat* M — 14. *p̄cibus* M — 18. *curcius* M.

berii senectute loquitur Tacitus, de virili aetate Suetonius 68: *Corpore fuit amplo et robusto, statura, quae iustam excederet; latus ab humeris et pectore; ceteris quoque membris usque ad imos pedes aequalis et congruens.* Velleio 2, 94 est *iuvenis, genere, forma, celsitudine corporis -- instructissimus.* — *ulcerosa facies*] Suetonius ibidem: *facie honesta, in qua tamen crebri et subiti tumores.* Iulianus in Caesaribus de Tiberio: *ὤφθησαν ὠτειλαὶ κατὰ τὸν νῶτον μυρίαι, καυτῆρές τινες καὶ ξέσματα καὶ πληγαὶ χαλεπαὶ καὶ μώλωπες, ὑπό τε ἀκολασίας καὶ ὠμότητος ψῶραί τινες καὶ λειχῆνες οἷον ἐγκεκαυμέναι.* Galenus de Compos. medicam. 5, 12 praescribit remedium *πρὸς ἕρπητας* Tiberii. — *Rhodi secreto*] Cf. 1, 4. — *matris inpotentia*] abusu potentiae et dominandi cupidine; de qua vide Dionem 57, 12. qui in fine capitis addit: *καὶ τέλος τῶν μὲν δημοσίων παντάπασιν αὐτὴν ἀπήλλαξε, τὰ δ' οἴκοι διοικεῖν οἱ ἐφείς, εἶθ' ὡς καὶ ἐν τούτοις ἐπαχθὴς ἦν, ἀποδημίας τε ἐστέλλετο καὶ πάντα τρόπον αὐτὴν ἐξίστατο, ὥστε καὶ ἐς τὴν Καπρίαν δι' ἐκείνην οὐχ ἥκιστα μεταστῆναι.* Cf. etiam Sueton. Tib. 50. 51. — *donum eius*] Dio l. l.: *ἐπί τε γὰρ τοῦ Αὐγούστου μέγιστον ἐδυνήθη καὶ τὸν Τιβέριον αὐτὴ αὐτοκράτορα πεποιηκέναι ἔλεγε.* — *dubitaverat*] i. q. supra (c. 40) *meditatus erat,* nec tamen exsecutus. — *sororis nepotem*] Vide ad 2, 43. — *reposcebat*] imputabat quasi beneficium sibi debitum.

58. *Cocceius Nerva, cui legum peritia*] M. Cocceius M. f. Nerva, Nervae imperatoris avus, consul fuit cum C. Vibio C. f. Rufino a. u. 775, curator aquarum publicarum ab anno u. 776 usque ad a. 786, quo mortuus est, teste Frontino de Aquaed. c. 102: *Tario* (successit) *Ser. Cornelio Cethego L. Visellio Varrone coss. M. Cocceius Nerva, divi Nervae avus, scientia etiam iuris illustris. Huic successit Fabio Persico L. Vitellio coss.* (a. u. 787) *C. Octavius Laenas.* Cf. 6, 26. — *ex inlustribus*] Vide ad 2, 59. — *Curtius Atticus*] Ovidii amicus, ad quem scripsit epistolas ex Ponto 2, 4 et 7. Cf. 6, 10. — *liberalibus st. praediti*] Sueton. Tib. 70: *Artes liberales utriusque generis studiosissime coluit.* — *ferme Graeci*] Sueton. Tib. 56: *convictores Graeculos, quibus vel maxime acquiescebat.* — *levaretur*] recrearetur, ut Verg. Aen. 8, 308 rex Aenean comitabatur *varioque*

iis motibus siderum excessisse Roma Tiberium ut reditus illi negaretur. unde exitii causa multis fuit properum finem vitae coniectantibus vulgantibusque. neque enim tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos libens patria careret. mox patuit breve confinium artis et falsi, veraque quam obscuris tegerentur. nam in urbem non regressurum haud forte dictum: ceterorum nescii egere, cum propinquo rure aut litore et saepe moenia urbis adsidens extremam senectam compleverit. (59) ac forte illis diebus oblatum Caesari anceps periculum auxit vana rumoris praebuitque ipsi materiem cur amicitiae constantiaeque Seiani magis fideret. vescebantur in villa cui vocabulum Speluncae, mare Amuclanum inter et Fundanos montes, nativo in specu. eius os lapsis repente saxis obruit quosdam ministros: hinc metus in omnis et fuga eorum qui convivium celebrabant. Seianus genu vultuque et manibus super Caesarem suspensus opposuit sese incidentibus atque habitu tali repertus est a militibus qui subsidio venerant. maior ex eo; et quamquam exitiosa suaderet, ut non sui anxius, cum fide audiebatur. adsimulabatque iudicis partes adversum Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent maximeque insectarentur Neronem, proximum successioni et, quamquam modesta iuventa, plerumque tamen quid inpraesentiarum

10. *Amuclanum* Rhenanus: *amunclanum* M — 11. *et Fundanos* Bezzenberger: *fundanos* M; *Fundanosque* vulgo. Cf. c. 69: *tectum inter et laquearia.* 6, 33: *mare inter et extremos Albanorum montes.* 14, 4: *Misenum inter et Baianum lacum.* Alteri emendationi favent Hist. 2, 78: *Iudaeam inter Syriamque.* 4, 77: *viam inter Mosellamque flumen.* 5, 19: *insulam inter Germanosque.* — 12. *oms* M — 16. *iudicis* M: *indicis* Muretus. — 17. *aduersum* M: *adversus* Beroaldus. — 19. *in presentia||rum* M; *in praesentia* Ritterus.

viam sermone levabat. Ann. 3, 34 et 13, 5: *uxorium levamentum.* — *iis motibus siderum*] id est, ut posteriores (Spartianus, Ammianus) dicebant, ea constellatione, quam Graeci *θέμα*, *συνδρομήν* vocant; in qua etiam *motus* ratio habetur, per quem fiunt certi positus siderum. Cf. Hist. 2, 78: *responsa vatum et siderum motus.* Gell. 14, 1, 1: *qui sese Chaldaeos appellant ac de motu deque positu stellarum dicere posse, quae futura sunt, profitentur.* — *ut reditus illi negaretur* cet.] Sueton. Tib. 39: *constanti et opinione et sermone paene omnium, quasi neque rediturus umquam et cito mortem etiam obiturus.* — *artis et falsi*] artis astrologicae et mathematicorum fraudis vel saltem erroris. — *haud forte*] non temere, non sine idonea causa. — *moenia urbis adsidens*] Sic 6, 43: *adsidendo castellum.* Contra Hist. 2, 22: *iisdem castris adsideret.*

59. *vescebantur in villa* cet.] Sueton. Tib. 39: *paucos post* (excessum) *dies iuxta Tarracinam in praetorio* (sic tum omnes villae elegantiores et non rustici usus vocabantur), *cui Speluncae (*h. *Sperlonga) nomen erat, incenante eo complura et ingentia saxa fortuito superne delapsa sunt multisque convivarum et ministrorum elisis praeter spem evasit.* Strabo 5, 3, 6 p. 233 prope Tarracinam dicit esse *σπήλαια ὑπερμεγέθη κατοικίας μεγάλας καὶ πολυτελεῖς δεδεγμένα.* — *Amuclanum inter et Fundanos montes*] Plinius N. H. 3 § 59: *Tarracina oppidum, lingua Volscorum Anxur dictum et ubi fuere Amyclae a serpentibus deletae, dein locus Speluncae, lacus Fundamus.* — *maior*] potentior. — *adsimulabatque iudicis partes*] h. e. subornabat, qui Germanici stirpem accusarent apud se et Tiberium (ne putes apud senatum); ipse deinde cum Tiberio consultabat et rogatus sententiam dicebat, tamquam ab omni partium studio alienus. Walth. — *nomina sustinerent*] partes susciperent. — *inpraesentiarum*] Explicant *in praesentia rerum*; mira haec formula reperitur iam inde a Catone (R. R. 144, 4) usque ad Sidonium (Epist. 4, 3); apud Pe-

conduceret oblitum, dum a libertis et clientibus, apiscendae potentiae properis, exstimulatur ut erectum et fidentem animi ostenderet: velle id populum Romanum, cupere exercitus, neque ausurum contra Seianum, qui nunc patientiam senis et segnitiam iuvenis iuxta insultet. (60) haec atque talia audienti nihil quidem pravae cogitationis: sed interdum voces procedebant contumaces et inconsultae, quas adpositi custodes exceptas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversae insuper sollicitudinum formae oriebantur. nam alius occursum eius vitare; quidam salutatione reddita statim averti; plerique inceptum sermonem abrumpere, insistentibus contra inridentibusque qui Seiano fautores aderant. enimvero Tiberius torvus aut falsum renidens vultu: seu loqueretur seu taceret iuvenis, crimen ex silentio, ex voce. ne nox quidem secura, cum uxor vigilias somnos suspiria matri Liviae atque illa Seiano patefaceret; qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe obiecta principis loci, si priorem aetate et iam labefactum demovisset. atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiae et solita fratribus odia, accendebatur invidia, quod mater Agrippina promptior Neroni erat. neque tamen Seianus ita Drusum fovebat ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur, gnarus praeferocem et insidiis magis opportunum.

(61) Fine anni excessere insignes viri Asinius Agrippa, claris maioribus quam vetustis vitaque non degener, et Q. Haterius, familia sena-

1. *conduceret* Beroaldus: *conducet* M — 5. *praue* M — 6. *procidebant* Haase. — 10. *aberant* pr. M — 11. *vultu* seclusit Ritterus. — 17. *accendebatur* pr. M: *accendebantur* corr. M — 19. *oportunum* M — 21. *insignis* pr. M — 22. *et Q.*] *et quę* M (*atque* margo).

tronium 58 et 74 est etiam *depraesentiarum*. — *ostenderet*] sc. Cf. 1, 35. — *patientiam -- insultet*] rarissima cum accusativo constructione, ut Sallust. Fragm. inc. 87 p. 250 Gerl.: *multos tamen ab adulescentia bonos insultaverat.*

60. *voces procedebant*] rarissimo usu pro *exibant ex eius ore* (Corn. Nep. Timol. 4). — *diversae insuper* cet.] non solum delatores eum insectabantur, contra quos defensio ei concessa haud erat, sed aliae praeterea varii generis sollicitudines miserum angebant. — *insistentibus contra*] subsistentibus, ut ei insultarent; opponuntur autem iis, qui statim avertebantur. — *falsum renidens*] Plenius Appuleius Met. 6 p. 310: *renidens exitiabile risu maligno.* Cf. Horat. 3, 27, 67: *perfidum ridens.* Sil. Ital. 1, 398: *saevum arridens.* — *uxor*] Iulia Drusi f. quae Neroni nupta, quamque postea Claudius Messalinae dolo interfecit. Sueton. Claud. 29 et Dio 60, 18. Lips. Cf. 3, 29. — *demovisset*] adiuvisset fratris interitum, quo in eius locum succederet. — *solita fratribus odia*] Hist. 4, 70: *ut ferme acerrima proximorum odia sunt.* — *promptior*] propensior ad gratificandum, ut 12, 1. 13, 8. Hist. 2, 74: *pronior in Titum,* ut hic quoque teste Pichena alii malebant, verum sine causa.

61. *Asinius Agrippa*] Asinii Galli filius, consul a. 778. Cf. c. 34. — *claris*] De omisso comparativo *magis* cf. Germ. 6: *cedere loco consilii quam formidinis arbitrantur.* Clari autem, sed *homines novi,* et Asinius Pollio et Vipsanius Agrippa, Asinii Agrippae avi. — *Q. Haterius -- eloquentiae -- celebratae*] Seneca Controv. 6 et Exc. Controv. 4. Praef.: *Declamabat Haterius admisso populo ex tempore. -- Tanta erat illi velocitas orationis, ut vitium fieret. Itaque divus Augustus optime dixit: Haterius noster sufflaminandus est. Adeo non currere sed decurrere videbatur. Nec verborum tantum illi copia, sed etiam rerum erat: quoties velles eandem rem et quamdiu velles, diceret aliis toties figuris, aliis tractationibus, ita ut nec regi posset nec

toria, eloquentiae, quaad vixit, celebratae: monimenta ingeni eius haud perinde retinentur. scilicet impetu magis quam cura vigebat; utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illut et profluens cum ipso simul extinctum est.

(62) M. Licinio L. Calpurnio cōs. ingentium bellorum cladem aequavit malum inprovisum. eius initium simul et finis exstitit. nam coepto apud Fidenam amphitheatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, ut qui non abundantia pecuniae nec municipali ambitione, sed in sordidam mercedem id negotium quaesivisset. adfluxere avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre secus, omnis aetas, ob propinquitatem loci effusius; unde gravior pestis fuit, conferta mole, dein convulsa, dum ruit intus aut in exteriora effunditur inmensamque vim mortalium, spectaculo intentos aut qui circum adstabant, praeceps trahit

1. *quaad* pr. M: *quoad* corr. M. Cf. 6, 51. Vide Henr. Keilium *Obss. critt. in Catonis et Varronis de re rust. libros* p. 39 et Cardinali *Diplomi imperiali* p. 23. — 3. *illut* pr. M: *illud* corr. M — 7. *amphitheatrū* M — 8. *gladiatorom* pr. M — 10. *habundantia* M — *in sordidam mercedem* Pichena: *in sordida mercede* M. Cf. 11, 6: *in nullius mercedem.* Germ. 24: *in quaestum aut mercedem.* Agr. 19: *in quaestum reperta*; c. 42: *in nullum rei p. usum.* — 12. *virile ac muliebre secus* pr. M: *virilis ac muliebris sexus* corr. M — 13. *effusius* Lipsius: *effusus* M.

consumi. --- *Multa erant quae reprehenderes, multa quae suspiceres, cum torrentis modo magnus quidem sed turbidus flueret; redimebat tamen vitia virtutibus et plus habebat quod laudares quam quod ignosceres.* Seneca Ep. 40, 10: *Q. Haterii cursum, suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo.* Hieronymus in Chron. ad a. Chr. 25 p. 419 ed. Roncall.: *Q. Haterius, promptus et popularis orator, ad nonagesimum prope annum in summo honore consenescit.* Cf. 1, 13. 2, 33. 3, 57. — *haud perinde*] atque tum, cum viveret, ab auditoribus dilaudabantur eius orationes; nunc exaruerunt neque ullos lectores reperiunt. — *canorum illut et profluens*] Seneca Exc. l. l.: *Solus omnium Romanorum, quos meo tempore cognovi, in Latinam linguam transtulit Graecam facilitatem.* Similiter Cicero de Or. 3, 7, 28: *profluens quiddam habuit Carbo et sonorum.*

62. *M. Licinio*] Crasso Frugi, filio M. Licinii Crassi cos. a. 740, patre Pisonis Liciniani, quem Galba adoptavit, Hist. 1, 14 sqq. — *L. Calpurnio*] Pisone, de quo vide 3, 17. — *coepto*] exstrui ab Atilio; quam perverse finito, narratur in sequentibus. Nihil autem opus transpositione, quae placuit Ernestio: *Nam Atilius quidam, libertini generis, coepto apud Fidenam amphitheatro, quo* cet.; *coepto amphitheatro* dativus est pendens a verbo *subdidit.* — *Fidenam*] Magis solitus est numerus pluralis. Cf. Hist. 3, 79. Horat. Epp. 1, 11, 8. Liv. 2, 19. Sueton. Tib. 40; singularis tamen etiam apud Vergil. Aen. 6, 773. Sil. Ital. 15, 91. Graeci quoque fluctuarunt inter formam *Φιδήνη* et *Φιδῆναι.* — *celebraret*] non est simpliciter «ederet»; sed: «ut exstructo amplissimo amphitheatro temporario quam maximum posset numerum spectatorum (qui mercedem ei pro quaque sede solvere debebant) in eo congregaret.» — *nec municipali ambitione*] nec studio gratiae municipum comparandae, ut ad honores municipales (duumviratum iuri dicundo, aedilitatem cet.) perveniret. — *adfluxere*] maxime ex urbe, a qua Fidena non plus quinque milia passuum distabat. — *imperitante Tiberio procul v. habiti*] Sueton. Tib. 47: *neque spectacula omnino edidit, et iis, quae ab aliquo ederentur, rarissime interfuit, ne quid exposceretur.* — *virile ac muliebre secus*] Haec formula nonnisi accusativo casu, adverbialiter, usurpatur. Cf. Hist. 5, 13: *multitudinem obsessorum, omnis aetatis, virile ac muliebre secus, sexcenta milia fuisse accepimus.* Sisenna ap. Nonium p. 222: *tum in muro virile ac muliebre secus populi multitudine omni conlocata.* Sallust.

atque operit. et illi quidem quos principium stragis in mortem adflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere. miserandi magis quos abrupta parte corporis nondum vita deseruerat; qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu coniuges aut liberos noscebant. iam ceteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. etiam quorum diversa de causa amici aut necessarii aberant, pavere tamen; nequedum comperto quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus. (63) ut coepere dimoveri obruta, concursus ad exanimos complectentium, osculantium; et saepe certamen, si confusior facies et par forma aut aetas errorem adgnoscentibus fecerat. quinquaginta hominum milia eo casu debilitata vel obtrita sunt; cautumque in posterum senatus consulto ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum milium res, neve amphitheatrum imponeretur nisi solo firmitatis spectatae. Atilius in exilium actus est. ceterum sub recentem cladem patuere procerum domus, fomenta et medici passim praebiti; fuitque urbs per illos dies, quamquam maesta facie, veterum institutis similis, qui magna post proelia saucios largitione et cura sustentabant.

7. *periculis* (sic) *sed* M (*perculisset* margo) — 9. *facies et par* Beroaldus: *facies sed par* M. Cf. var. lect. ad 2, 56. — 12. *manus* M — 15. *prebeti* M (*praebiti* margo) — 16. *institutis* Beroaldus: *instituti* M.

Hist. II. fragm. 29, 1 Kr.: *concurrentium undique virile et muliebre secus.* De altero dumtaxat sexu Sempronius Asellio ap. Gell. N. A. 2, 13, 5: *Orare coepit* (Ti. Gracchus) *id quidem, ut se defenderent liberosque suos; eum, quem virile secus tum in eo tempore habebat, produci iussit populoque commendavit prope flens.* Livius 26, 47: *liberorum capitum virile secus ad decem milia capta.* Sueton. Aug. 44: *athletarum spectaculo muliebre secus omnes summovit.* — *ut tali sorte*] in tam funesta clade tamen quodammodo felices, saltem minus miserandi, quoniam cruciatum effugere. — *ululatibus et gemitu* cet.] Cf. Plinii Epp. 6, 20, 14: *Audires ululatus feminarum, infantum quiritatus, clamores virorum: alii parentes, alii liberos, alii coniuges vocibus requirebant, vocibus noscitabant.* — *noscebant*] id est noscere studebant, quaerebant.

63. *confusior facies et par* cet.] Si codicis scriptura *(sed par)* genuina esset, ea loci sententia foret, confusiore quidem mortuorum facie errorem hominum ad corpora agnoscenda concurrentium *non* adiutum esse, *sed* tamen pari forma aut aetate deceptos saepe plures de eodem corpore velut sui cuiusque propinqui certasse. At hanc non esse loci condicionem facile est intellectu. Nequaquam enim confusior facies pari formae aut aetati opposita esse potest. Si qua mortui facies mole aliqua obruti confusior redditur, investigatio veri ea debilitate perinde ac similitudine formae aut aetatis impeditur: itaque *etiam* confusior facies agnituros in errorem facile inducit. Tacitus igitur id potius dicere mihi videtur, faciem hominum ruina amphitheatri obrutorum confusiorem fuisse quam ut exanimi pro certo agnosci potuerint, *et* parem formam aut aetatem necessariis aut amicis saepe imposuisse, ut in idem cadaver incidentes alii aliud corpus agnoscere sibi visi sint. Heraeus. — *quinquaginta hominum milia* cet.] Sueton. Tib. 40: *revocante* (Tiberium ab insula Capreis) *assidua obtestatione populo propter cladem, qua apud Fidenas supra viginti hominum milia gladiatorio munere amphitheatri ruina perierant, transiit in continentem.* Eundem numerum occisorum, quibus Tacitus etiam debilitatos addidit, exhibet Orosius 7, 4. — *munus ederet*] quocum in municipiis certe coniuncta erat amphitheatri exstructio. — *quadringentorum milium*] monetae Gallicae 80,000 librae; is ante Augustum census fuerat equester. Oberl. — *imponeretur*] i. e. superstrueretur. Horat. Sat. 1, 5, 26: *impositum saxis Anxur.* — *veterum institutis similis*] Liv. 2, 47: *Manlius consul saucios militum curandos dividit*

(64) Nondum ea clades exoleverat, cum ignis violentia urbem ultra solitum adfecit, deusto monte Caelio; feralemque annum ferebant, et ominibus adversis susceptum principi consilium absentiae, qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes, ni Caesar obviam isset tribuendo pecunias ex modo detrimenti. actaeque ei grates apud senatum ab inlustribus famaque apud populum, quia sine ambitione aut proximorum precibus ignotos etiam et ultro accitos munificentia iuverat. adduntur sententiae ut mons Caelius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis circum flagrantibus sola Tiberii effigies, sita in domo Iunii senatoris, inviolata mansisset. evenisse id olim Claudiae Quintae, eiusque statuam vim ignium bis elapsam maiores apud aedem matris deum consecravisse. sanctos acceptosque numinibus Claudios, et augendam caerimoniam loco in quo tantum in principem honorem di ostenderent. (65) haud fuerit absurdum tradere montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis silvae frequens fecundusque erat, mox Caelium appellitatum a Caele Vibenna, qui dux gentis Etruscae cum auxilium † appellatum tauisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. cetera non ambigua sunt,

1. *namdum* M — *exsoleuerat* M — 3. *omnibus* M (*ominibus* margo) — 5. *gratis* M — 6. *praecibus* M — 11. *consegrauisse* M — 13. *dī* pr. M — *ostenderint* Wurmius. — 16. *auxilium appellatum tauisset* M: *auxilium tulisset* Lipsius; *auxilium appellatus tulisset* Danesius; *auxilium portavisset* Doederlein (coll. Sallust. Catil. 6); *auxilium appellatum itavisset* Waltherus; *auxilium imploratum adventavisset* Halmius; *auxilium appetivisset* Baiterus.

patribus; Fabiis plurimi dati; nec alibi maiore cura habiti.

64. *monte Caelio*] in regione urbis secunda. — *ni Caesar obviam isset* cet.] Sueton. Tib. 48: *Publice munificentiam bis omnino exhibuit: proposito milies sestertio gratuito in triennii tempus et rursus quibusdam dominis insularum, quae in monte Caelio deflagrarant, pretio restituto. -- Quod tamen beneficium tanti aestimavit, ut montem Caelium appellatione mutata vocari Augustum iusserit.* Vellei. 2, 130: *Qua liberalitate cum alias, tum proxime incenso monte Caelio omnis ordinis hominum iacturae patrimonio succurrit suo! — sine ambitione*] nihil gratiae tribuens, sed necessitati omnia; nos *ohne Nebenrücksichten, ohne Ansehen der Person. — Claudiae Quintae*] Historiam declarat Valerius Max. 1, 8, 11: *Claudiae Quintae statua in vestibulo templi Matris deum posita bis ea aede incendio consumpta, prius P. Nasica Scipione et L. Bestia, item M. Servilio L. Lamia coss. in sua basi flammis intacta stetit* (annis u. 643 et 756). — *apud aedem matris deum*] Claudia enim Quinta a. u. 549 navim simulacrum Matris deum e Pessinunte translatum vehentem per adversum Tiberim sola adduxit, ut narrat Livius 29, 14 (cf. Ovid. Fast. 4, 305 sqq.) et patet ex anaglypho litterato apud Maff. *Mus. Veron.* 252, 4. Postea quasi dea Romae culta est sub nomine Navisalviae. Vide Inscr. Lat. n. 1905: *Matri deum et Navisalviae voto suscepto Claudia Syntyche d. d.* Item n. 2403: *Matri deum et Navisalviae Q. Nunnius Telephus magister collegii cultorum eius d. s. dd. — caerimoniam*] sanctitatem, nomine *Augusti* imponendo. Sic *caerimonia legationis* Cic. pro Rosc. Am. 39, *sepulchrorum* Tusc. 1, 12.

65. *Caele Vibenna*] Cf. Niebuhr *R. G.* I, p. 393. Mueller *Etrusker* I, p. 117. *Caelem* sine cognomine vocat Festus p. 44 Muell.; *Caelium Vibennum* (sic) Varro L. L. 5, 8; *Caelium Vivennam* Claudius in Orat. Lugd. (vide Excursum ad Lib. 11, 24); *Caelium* sine cognomine Dionysius Halic. 2, 36. Festus denique in *Tuscum vicum* p. 355 Muell.: *Volcientes fratres Caeles et Vibenna. — seu quis alius regum d.*] Tempus adventus eius

magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum e vocabulo advenarum dictum.

(66) Sed ut studia procerum et largitio principis adversum casus solacium tulerant, ita accusatorum maior in dies et infestior vis sine levamento grassabatur; corripueratque Varum Quintilium, divitem et Caesari propinquum, Domitius Afer, Claudiae Pulchrae, matris eius, condemnator, nullo mirante quod diu egens et parto nuper praemio male usus plura ad flagitia accingeretur. Publium Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat, quia claris maioribus et Varo conexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. restitit tamen senatus et opperiendum imperatorem censuit; quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

(67) At Caesar dedicatis per Campaniam templis, quamquam edicto monuisset ne quis quietem eius inrumperet, concursusque oppidanorum disposito milite prohiberentur, perosus tamen municipia et colonias omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium milium freto ab extremis Surrentini promunturii diiunctam. solitudinem eius placuisse maxime crediderim, quoniam inportuosum circa mare et vix modicis navigiis pauca subsidia: neque adpulerit quisquam nisi

2. *aduenabum* M (*aduenarum* margo) — 3. *casus* Heinsius: *casum* M — 4. *telerant* M; *tetulerant* Doederlein. — *accussatorum* M — 6. *comdemnator* M — 7. *maliusus* pr. M — 9. *conixius* pr. M; *conixus* corr. M — 11. *molorum* M — 14. *interrumperet* Heraeus p. 144. — 16. *addidit* pr. M — 17. *promuntirii* pr. M; *promuntorii* corr. M. Cf. 2, 39. 6, 50. 15, 46.

Varro, Dionysius, Festus (p. 44) ad Romulum, Cicero de Rep. 2, 18 et Strabo 5 p. 358 ad Ancum Marcium, Livius 1, 30 ad Tullum Hostilium, Claudius et Festus (p. 355) cum Tacito ad Tarquinium Priscum referunt. — *Tuscum vicum*] Aliter Livius 2, 14: *Pars perexigua* (exercitus Porsenae a Cumanis ad Ariciam fugati) *duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specie supplicum delati sunt.* - - - *His locus ad habitandum datus, quem deinde Tuscum vicum appellarunt.* Festus p. 355, antequam aliorum narrationem de Caele et Vibenna fratribus affert: *Tuscum vicum ceteri quidem omnes scriptores dictum aiunt ab iis, qui Porsena rege discedente ab obsidione e Tuscis remanserint Romae locoque his dato habitaverint.* Varro rursus dissentit 5, 8: *Hinc* (a Caelio monte) *post Caelii mortem, quod nimis munita loca tenerent neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum. Ab eis dictus vicus Tuscus, et ideo ibi Vortumnum stare, quod is deus Etruriae princeps.*

66. *Varum Quintilium*] infelicis Vari, qui in Germania caesus est (1, 3), filium. De eius ad Caesarem propinquitate cf. c. 52. Ante matris casum Germanici filiae desponsus erat. Seneca Controv. 3 p. 96 Bip.: *Declamaverat apud illum* (Cestium) *hanc ipsam controversiam Varus Quintilius, tunc Germanici gener et praetextatus. Cum multa dixisset* (Cestius adversus Varum), *novissime adiecit rem quam omnes improbavimus: Ista neglegentia pater tuus exercitum perdidit.* — *Domitius Afer*] Cf. c. 52. — *condemnator*] Vide ad c. 42. — *parto nuper praemio*] ex Claudiae Pulchrae condemnatione. — *P. Dolabellam*] Cf. 3, 47.

67. *dedicatis per C. templis*] Cf. c. 57. — *Capreas*] hodie Capri. — *oppidanorum*] Capuanorum et Nolanorum; cf. c. 57. — *ab extremis*] ab ea parte, quae longissime excurrit et protenditur. Conf. Hist. 3, 47. Freinsh. — *inportuosum* cet.] Sueton. Tib. 40: *Capreas se contulit, praecipue delectatus insula, quod uno parvoque litore adiretur, saepta undique praerupta immensae altitudinis rupibus et profundo maris.* — *subsidia*] stationes et tutiora loca, in quibus naves facilius appellere possent; cf. 2, 63. 5, 8. —

gnaro custode. caeli temperies hieme mitis, obiectu montis quo saeva ventorum arcentur; aestas in favonium obversa et aperto circum pelago peramoena; prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Graecos ea tenuisse Capreasque Telebois habitatas fama tradit. sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus et molibus insederat, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultos in luxus et malum otium resolutus. manebat quippe suspitionum et credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in urbe suetus acrius turbabat non iam occultis adversum Agrippinam et Neronem insidiis. quis additus miles nuntios introitus, aperta secreta, velut in annales referebat; ultroque struebantur qui monerent perfugere ad Germaniae exercitus vel celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti populumque ac senatum auxilio vocare. eaque spreta ab illis, velut pararent, obiciebantur.

(68) Iunio Silano et Silio Nerva cōs. foedum anni principium incessit tracto in carcerem inlustri equite Romano, Titio Sabino, ob amicitiam Germanici: neque enim omiserat coniugem liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus, eoque apud bonos laudatus et gravis iniquis. hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus, M. Opsius praetura functi adgrediuntur, cupidine consu-

1. *grano* M (*gnaro* margo) — 5. *tele*||*lebois* M — 7. *occultos* I. F. Gronovius: *occultior* M; *occultiores* Weissenborn. — 19. *portius* M — 20. *Petilius* Lipsius: *petitius* M.

nisi gnaro custode] quin Tiberii speculatores (paulo ante *disposito milite*) ilico animadverterent. Vix recte Ritterus *custodem* dictum putat de gubernatore locorum gnaro in navigium assumendo, qui ad pauca subsidia Caprearum appellat. — *saeva ventorum*] saevitia aquilonis. — *antequam Vesuvius -- verteret*] a. u. c. 832, post Chr. 79. Cf. Plin. Epp. 6, 16 et 20. — *Telebois habitatas*] Ideo Teleboae pro ipsis Capreis Ausonio: *viridesque resultant Teleboae.* Vergilius causam nominis tangit Aen. 7, 735: *Teleboum Capreas dum regna teneret* (Telon). Emit sive permutavit eas cum re publica Neapolitanorum imperator Augustus, traditis earum vice Pithecusis sive, ut Suetonius (Aug. 92) appellat, Aenaria. Notat Dio 52, 43 et clare Strabo 5, 4, 9 p. 248. Ab hac causa ergo Capreae in censu Caesarum. Lips. — *duodecim villarum nominibus*] Iis villis nomina fuisse censeo duodecim deorum ex Suetonio, qui Capreis adsignat *villam, cui nomen Iovis,* Tib. 65. Sed et Pharus in ea insula, usui nautis. Idem c. 74: *turris Phari terrae motu Capreis concidit,* quod ponit inter omina Tiberianae mortis. Lips. — *molibus*] amplitudinem villarum significat, ut *nominibus,* insolita ea fuisse et affectata. — *insederat*] occupaverat. — *occultos in luxus*] quales describuntur 6, 1. Opponuntur *publicis curis.* — *additus miles*] custodiae causa atque ut, ubi opportunum videretur, ilico interficerentur. Cf. Vergil. Aen. 6, 95: *Teucris addita Iuno.* — *struebantur*] Cf. 11, 12: *quo minus strueret crimina et accusatores.* 12, 22: *molitur crimina et accusatorem.* — *celeberrimo fori*] tempore, quo forum hominum frequentia celeberrimum (plenissimum) esse solebat (hora diei fere quarta).

68. *Iunio Silano et Silio Nerva cos.*] Inscr. Latt. n. 6135: *Ap. Iunio Silano P. Silio Nerva cos.* Particula *et* contra consuetudinem consulum nomina ablativo casu posita iunxit etiam 14, 29 et 15, 23. Legitime coniunctio additur, ubi uno nomine consules designantur, ut 6, 1 (Agr. 44). Nominativo casu posita consulum nomina additam habent coniunctionem 6, 1. omissam 6, 45. De Ap. Silano cf. 6, 9. 11, 29. — *inlustri equite R.*] Vide ad 2, 59. — *Titio Sabino*] Cf. c. 18 et 19. Dio 58, 1. Plinius N. H. 8 § 145: *Super omnia in nostro aevo actis populi Romani testatum Appio Iunio et P. Silio coss. cum animadverteretur ex causa Neronis Germanici*

latus, ad quem non nisi per Seianum aditus; neque Seiani voluntas nisi scelere quaerebatur. compositum inter ipsos ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent, deinde accusationem inciperent. igitur Latiaris iacere fortuitos primum sermones, mox laudare constantiam, quod non, ut ceteri, florentis domus amicus adflictam deseruisset; simul honora de Germanico Agrippinam miserans disserebat. et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrimas, iunxit questus, audentius iam onerat Seianum, saevitiam superbiam spes eius. ne in Tiberium quidem convicio abstinet. iique sermones, tamquam vetita miscuissent, speciem artae amicitiae fecere. ac iam ultro Sabinus quaerere Latiarem, ventitare domum, dolores suos quasi ad fidissimum deferre. (69) consultant quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu acciperentur. nam loco, in quem coibatur, servanda solitudinis facies; et si pone fores adsisterent, metus visus, sonitus aut forte ortae suspicionis erant. tectum inter et laquearia tres senatores, haud minus turpi latebra quam detestanda fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit; praeteritaque et instantia, quorum adfatim copia,

7. *moles* M — 8. *quaestus* M — 11. *fecere* Faërnus: *facere* M. Vide ad 2, 2. — 14. *solitudines* M — 15. *metus* M: *metu* vel *metui* Ernestius. — *suspicionis* M: *suspiciones* Beroaldus. — *erat* Rhenanus.

filii in Titium Sabinum et servitia eius, unius ex his canem nec a carcere abigi potuisse nec a corpore recessisse abiecti in gradibus Gemitoriis maestos edentem ululatus, magna populi Romani corona, ex qua cum quidam ei cibum obiecisset, ad os defuncti tulisse. Innatavit idem cadaveri in Tiberim abiecto sustentare conatus effusa multitudine ad spectandam animalis fidem. — *gravis iniquis*] molestus atque invisus iis, qui illos odissent. — *Latinius Latiaris*] Cf. c. 71. 6, 4. — *Porcius Cato*] curator aquarum anno 791, teste Frontino de Aquaed. c. 102. — *Petilius Rufus*] Borghesio videtur pater Petilii Cerealis (14, 32) et pater vel avus Q. Petilii Rufi, iterum consulis a. u. 836. Vide C. Inscr. Gr. n. 3173 B. — *M. Opsius*] Borghesio idem videtur qui commemoratur C. Inscr. Gr. n. 5793: *M. Ὄψιος Νάουιος ϛ̄ Ἀντιανός, στρατηγός, ἔπαρχος σείτου δόσεως δόγματι συγκλήτου Ῥωμαίων (praefectus frumenti dandi ex S. C.), ἀγορανόμος, ταμίας Πόντου Βειθυνίας (quaestor Ponti et Bithyniae), χειλίαρ(χος) λεγ(εῶνος) ε̄ Μακεδονικ(ῆς), ἄρξας ι ἀνδρῶν ἀρχὴν ἐπὶ Ῥώμης (decemvir stlitibus iudicandis).* Cf. c. 71. — *quaerebatur*] simplex pro composito *acquirebatur.* Cf. 6, 4: *Sic Trioni dilatio exitii quaesita,* id est, parata. — *questus*] suos cum Latiaris questibus. — *onerat*] pro pleniore locutione *onerare maledictis* Plaut. Pseud. 1, 3, 122, vel *contumeliis* Cic. Phil. 2, 38. Doed. — *vetita miscuissent*] consilia prava communiter agitassent ac socii sceleris fuissent.

69. *metus*] pluralis est, ut c. 50. 6, 18. 14, 57. Hist. 2, 22; *visus* et *sonitus* genitivi ut *suspicionis.* «Metuendum erat, ne vel ipsorum negligentia conspicerentur audirenturve vel Sabinus per providentiam sponte natam proxima cubiculi scrutaretur ad amovendos auscultatores.» Doed. — *laquearia*] lacunar, interstitium tignorum in caelo cubiculi vel alius aedium partis, quod cameratum non sit, ex eo dictum, quia inter tignum et tignum veluti lacuna est. Similem latebram memorat Valerius Max. 6, 7, 2: *Lucretium uxor Thuria inter cameram et tectum cubiculi abdidit.* Cf. Appian. B. C. 4, 44. — *instantia*] praesentia. Hist. 3, 36: *praeterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat.* Cornificius ad Herenn. 2, 5, 8: *dividitur in tempora tria: praeteritum, instans, consequens.* Cicero de Orat. 2, § 105: *Est igitur genus primum causarum in iudiciis*

ac novos terrores cumulat. eadem ille et diutius, quanto maesta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. properata inde accusatio, missisque ad Caesarem litteris ordinem fraudis suumque ipsi dedecus narravere. non alias magis anxia et pavens civitas, se tegens adversum proximos: congressus, conloquia, notae ignotaeque aures vitari; etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur. (70) sed Caesar sollemnia incipientis anni kalendis Ianuariis epistula precatus, vertit in Sabinum, corruptos quosdam libertorum et petitum se arguens, ultionemque haud obscure poscebat. nec mora quin decerneretur; et trahebatur damnatus, quantum obducta veste et adstrictis faucibus niti poterat, clamitans sic inchoari annum, has Seiano victimas cadere. quo intendisset oculos, quo verba acciderent, fuga, vastitas; deseri itinera, fora. et quidam regrediebantur ostentabantque se rursum, id ipsum paventes quod timuissent. quem enim diem vacuum poena, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? non inprudentem Tiberium tantam invidiam adisse: quaesitum meditatumque ne quid impedire credatur quo minus novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant. secutae insuper litterae grates agentis quod hominem infensum rei publicae punivissent, adiecto trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, nullo nominatim conpellato; neque tamen dubitabatur in Neronem et Agrippinam intendi.

1. *qaranto* (sic) M; *quando* Rhenanus. — 3. *ipse* M — 4. *civitas se tegens* Vertranius: *ciuitas egens* M; *civitas tegens* Lipsius; *civitas et tegens* F. W. Otto. (*egens adversum proximos conversatio* Ritterus.) — 7. *K̄.* M — *Ianuariis* Faërnus: *Ianuarius* M; *Ianuarias* Beroaldus. — *p̄catus* M — 11. *quo -- quo* M: *quoquo -- quoquo* Muretus. — 12. *acciderent* Rhenanus: *acciperent* M — *regrediebatur* M — 16. *inprudentem* Rhenanus: *prudentem* M — *adisse: quaesitum* Beroaldus: *adisse quaesitum* M; *adisse, set quaesitum* Wurmius. — 17. *quomi||minus* M — 18. *Saecutae* M — 19. *adiecti* M.

ex controversia facti: in deliberationibus plerumque ex futuri, raro ex instantis aut facti. Tusc. 4 § 11: *quae venientia metuuntur, eadem afficiunt aegritudine instantia.* — *diutius, quanto -- difficilius*] Vide ad 2, 5.

70. *sollemnia incipientis anni -- precatus*] Plinius N. H. 28 § 22: *primum anni incipientis diem laetis precationibus invicem faustum ominamur.* — *acciderent*] ad aures hominum. — *id ipsum paventes*] ne scilicet, qui hunc timorem animadvertissent, ipsos Tiberio ac Seiano deferrent. — *quem enim diem*] Sensus et occulti sermones hi sunt populi Romani. — *inter sacra et vota*] Nihil enim triste publice privatimque primo illo die patrabant, nedum ut punirent. Plutarchus in Mario p. 482: *καὶ προσελθὼν (ὁ Μάριος) αὐταῖς Καλάνδαις Ἰανουαρίαις, ἔτους ἀρχῇ, Σέξτον τινὰ Λικίννιον κατεκρήμνισεν· ὃ κἀκείνοις καὶ τῇ πόλει τῶν αὖθις ἐδόκει κακῶν γεγονέναι σημεῖον μέγιστον.* Suetonius de Tiberii saevitia 61: *Nullus a poena hominum cessavit dies, ne religiosus quidem et sacer.* Lips. — *non inprudentem*] non temere neque caeco aliquo furore abreptum Tiberium tam odiosum factum commisisse. — *delubra et altaria*] in magistratu ineundo. — *trepidam*] sollicitam propter continua pericula.

71. *quos Latinius atque Opsius* cet.] Exitum Latinii habes 6, 4. Poenas Opsii, Catonis et Petilii tradidit in libris deperditis. Unus Latinius incolumi Tiberio poenam luit. — — *Asinius Gallus*] Vide ad 1, 12. — *matertera erat*] Vipsania enim, M. Agrippae filia, quae primo Tiberio, deinde Asinio Gallo nupta erat, et Agrippina Germanici, eodem Agrippa patre genita, sed alia matre (Iulia,

(71) Ni mihi destinatum foret suum quaeque in annum referre, avebat animus antire statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius ceterique flagitii eius repertores habuere, non modo postquam C. Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio; qui scelerum ministros ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus et oblatis in eandem operam recentibus veteres et praegraves adflixit. verum has atque alias sontium poenas in tempore trademus. tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, petendum a principe ut metus suos senatui fateretur amoverique sineret. nullam aeque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis quam dissimulationem diligebat. eo aegrius accepit recludi quae premeret sed mitigavit Seianus, non Galli amore, verum ut cunctationes principis opperiretur, gnarus lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere.

Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus convictam adulterii damnaverat proieceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis litoribus. illic viginti annis exilium toleravit, Augustae ope sustentata; quae florentes privignos cum per occultum subvertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

(72) Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pacem exuere, nostra magis avaritia quam obsequii inpatientes. tributum iis Drusus iusserat modicum, pro angustia rerum, ut in usus militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura quae firmitudo, quae mensura, donec Olennius e primipilaribus regendis Frisiis inpositus terga urorum

4. *incolomi* M — 5. *nollebat* M — 11. *praemeret* M — 12. *opperiretur* I. Fr. Gronovius: *aperirentur* M — 15. *proleceratque* M — *Tremetum* Freinshemius. — 23. *terga taurorum* Nipperdey, quam coniecturam *palmarem* vocat F. W. Otto, *infelicem* Urlichs in Annall. philol. et paedag. vol. 69 p. 161.

Augusti filia), sorores consanguineae fuerunt. — *ut rebatur*] Ad sequentia refer. Putabat hanc virtutem esse, non erat. Lips. — *ut cunctationes pr. opperiretur*] hoc est, ut subserviret ingenio principis et specie clementiam suadentis daret ei occasionem cunctandi differendique Gallum in maturius odium, sciens illum gaudere mora et quodam tractu consiliorum, postquam decresset, non paenitere, sed a verbis immitibus ad saeva supplicia procedere. I. F. Gronovius. (Codicis lectionem *aperirentur* sic defendit Doederlein: «Offensum Tiberium mitigavit, non ut Gallo veniam impetraret, sed ut occasionem nancisceretur significandae verae et occultae principis voluntatis, utque apertum fieret patribus, cunctari tantum principem, non prorsus nolle, ac mox fore, ut fateretur metus suos.») — *Iulia*] Iuliae filia, soror C. et L. Caesarum, quae nupta erat L. Aemilio Paulo. — *convictam adulterii*] Cf. 3, 24. — *Trimerum*] unam ex insulis Diomedeis, hodie *Tremiti.*

72. *Frisii*] Cf. Germ. 34. — *Drusus*] Tiberii frater, pater Germanici. Dio 54, 32: *ἐς τὸν ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας τοὺς Φρεισίους ᾠκειώσατο.* — *iusserat*] imposuerat. — *in usus militares*] ad scuta, ad tentoria militum, etiam ad machinarum paratum. Lips. — *regendis Frisiis inpositus*] praefectus. Cf. Inscrr. Latt. vol. III. n. 6938, 6939 et Indicem p. 108. — *terga*] pro *tergora*, ut 15, 44. Hist. 2, 88. Sallust. Hist. fr. inc. 14 Kr.: *tergis vinciebant.* Vergil. Aen. 1, 368: *Taurino quantum possent circumdare tergo.* — *urorum*] Caesar B. G. 6, 28: *tertium est genus eorum* (boum) *qui uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, specie*

delegit quorum ad formam acciperentur. id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium beluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. ac primo boves ipsos, mox agros, postremo corpora coniugum aut liberorum servitio tradebant. hinc ira et questus, et postquam non subveniebatur, remedium ex bello. rapti qui tributo aderant milites et patibulo adfixi. Olennius infensos fuga praevenit, receptus castello, cui nomen Flevum, et haud spernenda illic civium sociorumque manus litora Oceani praesidebat. (73) quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniae pro praetore, cognitum, vexilla legionum e superiore provincia peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit, soluto iam castelli obsidio et ad sua tutanda digressis rebellibus. igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis alam Canninefatem et quod peditum Germanorum inter nostros merebat circumgredi terga hostium iubet; qui iam acie compositi pellunt turmas sociales equitesque legionum subsidio missos. tum tres leves cohortes ac rursum duae, dein tempore interiecto alarius eques inmissus. satis validi, si simul incubuissent, per intervallum adventantes neque constantiam addiderant turbatis et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni, legato quintae legionis, quod reliquum

1. *deiegit* M (*delegit* margo) — 5. *quaestus* M — *subveniebatur* Rhenanus: *subueniebat* M — 8. *manu* Pichena. — 12. *castelli* Rhenanus: *castello* M — *degressis* M — 14. *Canninefatem*] Sic hoc nomen scribitur etiam Hist. 4, 16 (bis); simplici *n* nomen in codice exhibetur 11, 18 et Hist. 4, 15 (bis). *Cannenefates* scribuntur Hist. 4, 32. 56. 79 (bis). 85. item Inscrr. Latt. n. 5418, ubi memoratur *ala I. Cannenefatium.* Apud Velleium 2, 105 vocantur *Caninifati*; Inscrr. Latt. n. 96 est *praef. eq. alae primae Cannunefatum*; in aliis inscriptionibus nominantur *Cannenafates* et *Cannanefates.* Vid. J. Becker in Annalibus Rhenanis Bonnensibus XV, p. 101 sqq. — 16. *pellunt turmas* Rhenanus: *pelluntur* || *turmas* M — 17. *leue* M — *alarius* Freinshemius: *acrius* M — 20. *auferaebantur* pr. M — *cethecio* M; *igitur* (vel *iam*) *Cethego* Halmius.

et colore et figura tauri. Magna vis eorum est et magna velocitas. — *acciperentur*] a militibus; si tam grandia non essent, quam urorum tergora, reiicerentur. — *beluarum*] bisontium, urorum, alcium. Plin. N. H. 8 § 38: *Paucissima Scythia gignit inopia fruticum, pauca contermina illi Germania, insignia tamen boum ferorum genera, iubatos bisontis, excellentique vi et velocitate uros.* — *subveniebatur*] Qui retinent codicis lectionem *subveniebat*, supplent *Olennius*; attamen parum concinnum hoc videtur, cum hic ipse molestum Frisiis onus imposuerit. — *rapti*] i. q. *correpti*, ut Hist. 2, 17. — *tributo*] scil. exigendo. — *Flevum*] Hoc castellum ibi positum, ubi fossa Drusiana *(Yssel)* in lacus *(Zuydersee)* effunditur. Plinius 4 § 101: *quae* (insulae Frisiorum, Frisiabonum cet.) *sternuntur inter Helium ac Flevum: ita appellantur ostia, in quae effusus Rhenus ab septentrione* (ibi *Flevum*, ut ex collatis his Taciti verbis clarum) *in lacus, ab occidente* (ibi Helium) *in amnem Mosam se spargit.* Ritter.

73. *L. Apronio*] Caesiano. Cf. 3, 21. Successerat Visellio Varroni (3, 41). — *vexilla legionum*] Cf. ad 1, 38. — *ad sua tutanda*] Hinc Ptolemaeus (2, 11, 27) oppidum elicuit Σιατουτάνδα, cuius errorem detexit Herm. Mueller *die Marken des Vaterlandes* I, p. 118. — *alam Canninefatem*] Canninefates erant Batavorum vicini. Plin. N. H. 4 § 101: *in Rheno ipso -- nobilissima Batavorum insula et Cannenefatium et aliae Frisiorum* cet. Cf. Zeuss *die Deutschen* p. 368. Ukert *Germanien* p. 102. — *turmas sociales*] i. e. alam Canninefatium. — *equites legionum*] Cf. Hist. 1, 57. Opponitur hic equitatus *alario equiti* sociorum, de quo 3, 39. 12, 27. 13, 35.

auxiliorum, tradit. atque ille dubia suorum re in anceps tractus missis nuntiis vim legionum inplorabat. prorumpunt quintani ante alios et acri pugna hoste pulso recipiunt cohortis alasque fessas vulneribus. neque dux Romanus ultum iit aut corpora humavit, quamquam multi tribunorum praefectorumque et insignes centuriones cecidissent. mox compertum a transfugis nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennae vocant, pugna in posterum extracta confectos, et aliam quadringentorum manum occupata Cruptoricis quondam stipendiari villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

(74) Clarum inde inter Germanos Frisium nomen, dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. neque senatus in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus occupaverat animos, cui remedium adulatione quaerebatur. ita quamquam diversis super rebus consulerentur, aram clementiae, aram amicitiae effigiesque circum Caesaris ac Seiani censuere; crebrisque precibus efflagitabant, visendi sui copiam facerent. non illi tamen in urbem aut propinqua urbi degressi sunt: satis visum omittere insulam et in proximo Campaniae aspici. eo venire patres, eques, magna pars plebis, anxii erga Seianum, cuius durior congressus, atque eo per ambitum et societate consiliorum parabatur. satis constabat auctam ei adrogantiam foedum illud in propatulo servitium spectanti. quippe Romae sueti discursus, et magnitudine urbis incertum quod quisque ad negotium pergat: ibi campo aut litore iacentes nullo discrimine, noctem ac diem iuxta gratiam aut fastus ianitorum

2. *agri* M — 3. *pulsa* M — *fęssas* M — 7. *confeltos* M — 8. *Cruptorigis* F. W. Otto, cui Gallicum videtur nomen. — 12. *internos* M — 15. *praecibus* pr. M — 19. *eo* superfluum, obscurum et fortasse ex superiore versu male repetitum putat Doederlein. — 20. *illum* M (*illud* margo) — *propatibulo* M — 21. *magnitudini* M.

15, 10. — *quintae legionis*] quae vocabatur *Alaudae*. Cf. 1, 31. — *dux Romanus*] Pichena malebat *Romanos*; sed Tacitus reprehendere voluit L. Apronii socordiam atque ignaviam, Romano duce prorsus indignam. — *Baduhennae*] De nominis significatione et luci situ nihil constat. Cf. Ukert *Germanien* p. 120. Grimmius quidem *Gramm.* I, p. XLI vocem Theotiscam *badu* explicat *proelium*, *bellum*, unde pateat hunc lucum ad bellica imprimis sacrificia fuisse destinatum. Cf. Muellenhoff *Zeitschr. f. deutsches Alterth.* IX, 240. — *stipendiari*] qui stipendia olim in exercitu Romanorum meruerat; fuit sine dubio e Frisiorum principibus.

74. *quamquam diversis* cet.] De aliis rebus relatum erat, sed per egressionem de his honoribus censuere. — *aram clementiae*] Praeluserat huic arae nummus sic inscriptus: *TI. CAESAR. DIVI. AVG. F. AVGVSTVS. IMP. VII.* (caput nudum): in parte aversa *CLEMENTIAE. S. C.* (clipeus, cui insculptum adversum caput Clementiae.) Eckhel VI, p. 187. Cf. etiam *aram adoptionis* 1, 14. — *anxii erga Seianum*] anxie eius gratiam quaerentes, odium vitantes, *ὥστε καὶ τοὺς βουλευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους ἐκείνῳ μὲν ὡς καὶ αὐτοκράτορι προσέχειν, τὸν δὲ Τιβέριον ἐν ὀλιγωρίᾳ ποιεῖσθαι* (Dio 58, 4). — *atque eo per ambitum* cet.] propter id ipsum, quod difficilis ac rari aditus Seianus erat, per ambitum clientibus eius et ianitoribus adulando atque gratificando quaerendus erat. — *societate consiliorum*] ita ut eum adiuvarent in insidiis hominibus, quos oderat, struendis. Alii Freinshemio duce intelligunt de societate consiliorum, quam homines Seiani conveniendi cupidi, ut hoc

perpetiebantur, donec id quoque vetitum. et revenere in urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat; quidam male alacres, quibus infaustae amicitiae gravis exitus imminebat.

(75) Ceterum Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, cum coram Cn. Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias iussit. in Domitio super vetustatem generis propinquum Caesaribus sanguinem delegerat: nam is aviam Octaviam et per eam Augustum avunculum praeferebat.

1. *id quoque* Muretus: *idque* M — 3. *infastae* M — 5. $\widetilde{CN}$. M — 7. *praeferebat. FINIT LIBER IIII.* || *INCIPIT LIBER V.* M.

adsequerentur, inter se coibant: qui nimirum paciscerentur, ut qui prius admissus esset operam daret, quo reliquorum etiam ratio haberetur. — *perpetiebantur*] Hoc verbo significat aeque indignam atque molestam mancipiorum et gratiam et superbiam fuisse. — *male alacres*] intempestive ac prave, quia Seiani favor ipsis post triennium perniciem allaturus erat.

75. *neptem*] per adoptionem. — *Agrippinam*] quae post Domitium nupsit Crispo Passieno et postremum Claudio imperatori. Occisa est a filio Nerone. — *coram*] in Campania. — *Cn. Domitio*] Ahenobarbo, patri postea Neronis imperatoris, quem *omni parte vitae detestabilem* vocat Suetonius Ner. 5. Cf. 6, 47. — *delegerat*] in eo deligendo spectaverat et secutus erat. Ern. — *aviam Octaviam et per eam Augustum avunculum*] Cn. Domitii enim pater erat L. Domitius, mater Antonia maior (vide ad 4, 44), M. Antonii ex Octavia, Augusti sorore, filia, ut Augustus ei avunculus magnus (cf. 2, 43) fuerit. — *praeferebat*] prae se ferebat, ut 2, 53. 13, 3 et 45. 14, 53 et 57. 16, 23 et 32.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER QUINTUS.

BREVIARIUM LIBRI.

---

(1) Rubellio et Fufio cōs., quorum utrique Geminus cognomentum erat, Iulia Augusta mortem obiit, aetate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam et adoptione Liviorum Iuliorumque clarissimae. primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino profugus, pace inter Sex. Pompeium ac triumviros pacta in urbem rediit. exin Caesar cupidine formae aufert marito, incertum an invitam, adeo properus ut ne spatio quidem ad enitendum dato penatibus suis gravidam induxerit. nullam posthac subolem edidit, sed sanguini Augusti per

1. *Ab excessu diui augusti. Rubellio* M — 4. *perusinio* M — 8. *induxerat* pr. M, sed eadem manu correctum.

1. *Geminus*] Heinsius et Burmannus malebant *Geminis*. Sed *Geminis* non satis elegans videtur esse propter *utrique*. Cf. 4, 28: *nomen utrique Vibius Serenus*. Livius 31, 4: *Geminis ambobus cognomen erat*; contra idem 35, 24: *utrique eorum Salinator cognomen erat*. Ceterum nomina integra haec sunt: *L. Rubellius Geminus* et *C. Fufius Geminus*. (Inscr. Latt. n. 6854.) De hoc cf. 4, 12 et 6, 10. — *aetate extrema*] Discrepant de eius aetate Plinius N. H. 14 § 59: *Iulia Augusta LXXXII annos vitae Pucino vino rettulit acceptos non alio usa*; et Dio 58, 2: *Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ* (a. 782) *καὶ ἡ Λιουία μετήλλαξεν, ἓξ καὶ ὀγδοήκοντα ἔτη ζήσασα.* — *Liviorum Iuliorumque*] Duas ergo familias complexa per adoptiones Livia. Ipsa enim e Claudiis, unde et cognomen tenuit Drusillae. Sed pater eius insertus adoptione in Livios, quod hic Tacitus voluit dictum. Nec aliter accipies 6, 51: *quamquam mater in Liviam et mox Iuliam familiam* (Augusti testamento Ann. 1, 8) *adoptionibus transierit.* Non enim ipsa, sed pater; cui nomen apud Velleium 2, 75 Livius Drusus Claudianus. Vocat simpliciter Dio 44, 48 Livium Drusum; et cum a Bruto stetisset, post pugnam Philippensem manus ait attulisse sibi. Clara haec e Suetonio Tib. 3: *Ex hac stirpe* (Claudia) *Tiberius Caesar genus trahit, et quidem utrumque, paternum a Ti. Nerone, maternum ab Appio Pulchro, qui ambo Appii Caeci filii fuerunt. Insertus est et Liviorum familiae, adoptato in eam materno avo.* Lips. — *bello Perusino*] inter Octavianum et L. Antonium gesto a. u. 714. — *pace -- pacta*] a. u. 715. — *in urbem rediit*] Cf. Sueton. Tib. 4. — *aufert marito*] Cf. 1, 10. — *sanguini Augusti*]

coniunctionem Agrippinae et Germanici adnexa communes pronepotes habuit. sanctitate domus priscum ad morem, comis ultra quam antiquis feminis probatum, mater inpotens, uxor facilis et cum artibus mariti, simulatione filii bene composita. funus eius modicum, testamentum diu inritum fuit. laudata est pro rostris a C. Caesare pronepote, qui mox rerum potitus est.

(2) At Tiberius, quod supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutata amoenitate vitae magnitudinem negotiorum per litteras excusavit; honoresque memoriae eius ab senatu large decretos quasi per modestiam imminuit, paucis admodum receptis et addito ne caelestis religio decerneretur: sic ipsam maluisse. quin et parte eiusdem epistulae increpuit amicitias muliebres, Fufium consulem oblique perstringens. is gratia Augustae floruerat, aptus alliciendis feminarum animis, dicax idem et Tiberium acerbis facetiis inridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est.

(3) Ceterum ex eo praerupta iam et urgens dominatio. nam incolumi Augusta erat adhuc perfugium, quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium, neque Seianus audebat auctoritati parentis antire. tunc velut frenis exsoluti proruperunt, missaeque in Agrippinam ac Neronem litterae,

5. *rostris accaesare* M.

Nam Germanicus Druso ortus Liviae sanguis, Agrippina ex Iulia sanguis Augusti. Lips. — *mater inpotens*] Intellige de immodico studio, quo imperium filio paraverat et dominationis societatem sibi adrogabat. Cf. 1, 4: *accedere* (ad Tiberium) *matrem* (Liviam) *muliebri inpotentia: serviendum feminae* cet. 4, 57: *Traditur etiam matris inpotentia extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur neque depellere poterat, cum dominationem ipsam donum eius accepisset.* Ceterum de Livia cf. etiam Senecam de Clem. 1, 9. Consol. ad Marc. 2—4. Macrob. Saturn. 2, 5. — *uxor facilis*] Dio 58, 2: *Πυθομένου τινὸς αὐτῆς, πῶς καὶ τί δρῶσα οὕτω τοῦ Αὐγούστου κατεκράτησεν, ἀπεκρίνατο ὅτι αὐτή τε ἀκριβῶς σωφρονοῦσα καὶ πάντα τὰ δοκοῦντα αὐτῷ ἡδέως ποιοῦσα καὶ μήτε ἄλλο τι τῶν ἐκείνου πολυπραγμονοῦσα καὶ τὰ ἀφροδίσια αὐτοῦ ἀθύρματα μήτε διώκουσα μήτε αἰσθάνεσθαι προσποιουμένη.* Sueton. Aug. 71: *Circa libidines haesit; postea quoque, ut ferunt, ad vitiandas virgines promptior, quae sibi undique etiam ab uxore conquirerentur.* — *bene composita*] par, responsans, ita ut neque artibus illius nec huius simulatione caperetur ac falleretur, nec vero contumacia eos offenderet; metaphora ducta a gladiatorum paribus. Horat. Sat. 1, 7, 19: *par pugnat, uti non Compositi melius cum Bitho Bacchius.* Et propter hanc astutiam Caligula aviam *Ulixem stolatum* nominabat. Sueton. Calig. 23. — *diu inritum*] Sueton. Tib. 51: *Testamentum quoque eius* (matris) *pro irrito habuit* (Tiberius). Atque Caligula demum *legata ex testamento Iuliae Augustae, quod Tiberius suppresserat, cum fide ac sine calumnia repraesentata persolvit*, ut refert Suetonius Calig. 16. Cf. Dio 59, 2

2. *q. supremis in m. officiis defuisset*] Dio 58, 2: *καὶ αὐτὴν ὁ Τιβέριος οὔτε νοσοῦσαν ἐπεσκέψατο οὔτ' ἀποθανοῦσαν αὐτὸς προέθετο κτλ.* Sueton. Tib. 51: *Toto quidem triennio, quo vivente matre afuit, semel omnino eam nec amplius quam uno die ac paucissimis vidit horis, ac mox neque aegrae adesse curavit defunctamque et, dum adventus sui spem facit, complurium dierum mora, corrupto demum et tabido corpore funeratam prohibuit consecrari, quasi id ipsa mandasset.* — *paucis admodum receptis*] Dio l. l.: *οὐδὲ ἐς τιμὴν ἄλλο τι αὐτῇ πλὴν τῆς δημοσίας ἐκφορᾶς καὶ εἰκόνων καὶ ἑτέρων τε τινῶν οὐδενὸς ἀξίων ἔνειμεν.* — *ne caelestis religio decerneretur*] Dio l. l.: *ἀθανατισθῆναι αὐτὴν ἄντικρυς ἀπηγόρευσεν.* Divinos tamen honores postea ei tribuit nepos Claudius, effigie eius in templo Augusti conse-

quas pridem allatas set cohibitas ab Augusta credidit vulgus: haud enim multo post mortem eius recitatae sunt. verba inerant quaesita asperitate: sed non arma, non rerum novarum studium, amores iuvenum et inpudicitiam nepoti obiectabat. in nurum ne id quidem confingere ausus, adrogantiam oris et contumacem animum incusavit, magno senatus pavore ac silentio, donec pauci, quis nulla ex honesto spes (et publica mala singulis in occasionem gratiae trahuntur), ut referretur postulavere, promptissimo Cotta Messalino cum atroci sententia. sed aliis a primoribus, maximeque a magistratibus, trepidabatur: quippe Tiberius etsi infense invectus, cetera ambigua reliquerat. (4) fuit in senatu Iunius Rusticus, conponendis patrum actis delectus a Caesare, eoque meditationes eius introspicere creditus. is fatali quodam motu (neque enim ante specimen constantiae dederat) seu prava sollertia, dum imminentium oblitus incerta pavet, inserere se dubitantibus ac monere consules ne relationem inciperent; disserebatque brevibus momentis summa verti; posse quandoque

1. *sed* Acidalius: *et* M — 2. *multo* Heinsius: *multum* M. «Non verisimile est Tacitum hoc loco et 12, 4 *haud multum post (ante)* scripsisse, cum alias semper (nam numeravimus ad triginta locos) *non (haud) multo post (ante)* scripserit, ut et optimi et deteriores scriptores solent.» Halm. — 4. *confingere* Beroaldus: *confringere* M — 7. *postolauere* M — 9. *maximaeque* M — 11. *meditationes* Rhenanus: *meditationis* M — 14. *consulens* M — 15. *quandoque Germanici exitium paenitentiae esse seni* Rupertius: *quandoque germanicis titium paenitentiae senis* M.

crata sacrisque, quae Vestales facerent, institutis; edicto etiam, ut per nomen eius feminae iurarent. Dio 60, 5. Sueton. Claud. 11. Exstant nummi: *DIVVS. AVGVSTVS. PATER.*, caput radiatum, ara ante pedes; parte aversa: *S. P. Q. R. DIVAE. IVLIAE. AVGVSTI. FIL.*, carpentum, cui subiuncti duo muli. Eckhel D. N. VI, p. 158. Cf. Marini *Atti* I, p. 78 et Inscr. Lat. n. 614. 618.

3. *praerupta*] ἀπότομος, imagine desumpta a rupe ardua et inaccessa, «ab omni comitate longe remota et homines importunitate sua conterrens.» — *urgens*] absolute, ut Cic. Tusc. 3, 25: *opinio magni praesentis atque urgentis mali.* Vergil. Ge. 1, 146: *duris urgens in rebus egestas*; prorsus ut nos: *schroff und drückend.* Recte Doederlein: «Itaque post Augustae mortem et clementia diminuta est et crudelitas aucta.» — *missae*] ad senatum atque in eo recitatae. — *allatas*] ad consules, mox tamen propter Augustae intercessionem eas recitare vetitos. — *iuvenum*] qui flore aetatulae Neronis cum ipsius voluntate libidinose abuterentur. — *adrogantiam oris*] impudentem effrenatamque licentiam in loquendo atque omnia reprehendendo. — *Cotta Messalino*] Cf. 6, 5: *Cotta Messalinus, saevissimae cuiusque sententiae auctor.* Vide ad 2, 32. — *cum atroci sententia*] Sunt qui iungant cum verbo *promptissimo*; quod vereor, ut Latinum sit pro *in atrocem sententiam, atroci sententiae.* Immo est: «promptissimus fuit ad postulandum, ut referretur, atque insuper ipse atrocem dixit sententiam.» — *trepidabatur*] «metu capti, incerti haesitabant, quousque procederent.» Cf. mox *dubitantibus.* — *cetera*] «quid ut in Agrippinam et Neronem a senatu decerneretur reapse vellet.»

4. *patrum actis*] quae 15, 72 *commentarii senatus* dicuntur, *Senatsprotokolle.* Qui iis componendis praeerat vocabatur vel *ab actis senatus* (Inscrr. Latt. n. 2274. 3113. 3186. 5478. 5479. 6020. 6485) vel *curator actorum senatus* (n. 5447). Cf. ad 3, 3. — *prava sollertia*] Attamen innocentes conservare conabatur. Refer igitur ad Iunium ipsum: «inconsiderata et in ipsius fortasse exitium cessura;» etsi praeterea nihil de eo constat. — *imminentium*] Mala praesentia et pericula negligit prae futuris. Plus scilicet timebat ab heredibus (Nerone), quos destinabat, quam a Tiberio. Lips. — *brevibus momentis summa verti*] Comparant Cic. Phil. 5, 10: *Minimis momentis maximae inclinationes temporum fiunt.* Similes notiones *parvus* et *brevis* inter se aliquando alternant, ut Horat. Sat. 2, 2, 37: *breve pondus.* — *quandoque* cet.] Verba ipsa scriptoris etsi incerta sunt, tamen clarus eorum est sen-

Germanici exitium paenitentiae *esse* seni. simul populus effigies Agrippinae ac Neronis gerens circumsistit curiam faustisque in Caesarem ominibus falsas litteras et principe invito exitium domui eius intendi clamitat. ita nihil triste illo die patratum. ferebantur etiam sub nominibus consularium fictae in Seianum sententiae, exercentibus plerisque per occultum, atque eo procacius, libidinem ingeniorum. unde illi ira violentior et materies criminandi: spretum dolorem principis ab senatu, descivisse populum; audiri iam et legi novas contiones, nova patrum consulta; quid reliquum nisi ut caperent ferrum et, quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque deligerent? (5) igitur Caesar repetitis adversum nepotem et nurum probris increpitaque per edictum plebe, questus aput patres quod fraude unius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret, integra tamen sibi cuncta postulavit. nec ultra deliberatum quo minus non quidem extrema decernerent (id enim vetitum), sed paratos ad ultionem vi principis impediri testarentur. * * *

1. *Germanici*] *domus Germanici* Nipperdey; *Germanici domus* Halmius. — 2. *faustisque* Ursinus: *festisque* M — *omnibus* M (*ominibus* margo) — 6. *procatius* M — 7. *crimandi* M — 11. *quęstus* M.

sus: «facile fore, ut aliquando paeniteat senem saevitiae in Germanici coniugem atque prolem exercitae.» — *faustis*] Ad defendendam codicis lectionem *festis* afferunt Ann. 12, 69: *Nero* (princeps declaratus) *festis vocibus exceptus est.* Addunt etiam Hist. 5, 5: *Liber festos laetosque ritus posuit.* Ovid. Met. 3, 528: *Liber adest festisque fremunt ululatibus agri.* Plin. Epp. 2, 17: *tectum licentia Saturnaliorum festis clamoribus personat.* Vides vero quattuor his locis agi de laetis occasionibus, non, ut hic, de tristissima, ubi irata plebs abstinet quidem a principis exsecratione, immo fausta omnia ipsi apprecatur, quo proclivior fiat ad parcendum innocentibus, sed facinus in Agrippinam Neronemque commissum eiusque, quem opinabatur, auctorem (Seianum) detestatur. Cf. 1, 35: *faustis in Germanicum ominibus.* — *ferebantur*] tamquam ex Actis senatus excerptae in vulgus spargebantur, quas *sententias* mox vocat *novas contiones,* quales veteris rei publicae temporibus haberi solebant ad seditiones concitandas.

5. *nec ultra deliberatum* cet.] «nec ultra in senatu diversae sunt prolatae sententiae, verum cuncti ilico in eo convenerunt, ut non quidem ultimum supplicium in Agrippinam et Neronem decernerent, sed se paratos ad ultionem principis, tantum severo eius iussu ab illis condemnandis impediri testarentur.» — *testarentur*] Malum tuum, Corneli, fatum! Non paginae aliquot, sed libri hic perierunt, quibus gesta fere triennii continebantur, de Agrippinae liberumque eius exitu, de Seiani spe conatuque, de eiusdem cum agmine amicorum strage, de Liviae flagitiis et morte: ad summum, flos quasi historiae tuae. Adeo bonis illis patribus cura otiumque fuit describere Orosios et Vopiscos et huiusmodi quisquilias prae tuo auro. Lips. Cf. Dionem 58, 3—16. Suetonium Tib. 53—55. 64. 65. Iosephum Antiq. Iud. 18, 7, 6. Schol. Iuven. 10, 63.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER SEXTUS.

BREVIARIUM LIBRI.

V, 6—9. Seianus detecta cupidine imperii pervertitur cum magna amicorum strage.

10. Pseudo-Drusum persequitur Poppaeus Sabinus. 11. Discordia consulum L. Fulcinii Trionis et P. Memmii Reguli.

VI, 1. Tiberii foedae libidines. 2. In Seiani et Liviae memoriam saevitur. Togonii adulationem princeps irridet, 3. Gallionis increpat et punit. Paconianus. 4. Latiaris. Discidium consulum sedat Maximus. 5. Cotta Messalinus accusatus. 6. Tiberii confessio; tyrannorum occulta supplicia. 7. Caecilianus, Servaeus, Thermus damnati. Delationes crebrae. 8. 9. M. Terentius, ob Seiani amicitiam accusatus, egregie et libere se defendit, et absolvitur. Vistilius se interimit. Plures gregatim accusati.

10. L. Pisonis pontificis mors et funus. 11. Praefecturae urbis origo et progressus. 12. De Sibyllinis carminibus consultatio. 13. Seditio Romae ob gravitatem annonae coërcita. 14. Equites Romani coniurationis crimine cadunt.

15. Germanici filiae L. Cassio et M. Vinicio locatae. 16. Faeneratores accusati; repressae usurae. 17. Liberalitate Caesaris fides refecta. 18. 19. Iterum accusationes maiestatis, et omnes societatis cum Seiano rei necati.

20. C. Caesar Claudiam ducit. Tiberii praesagium de Ser. Galba. 21. Ars Chaldaea. Thrasullus. 22. De fato dubitatio. 23. Asinius Gallus obit. Mors Drusi miseranda. 24. In eum atrox Tiberii animus. 25. Agrippina perit inedia. 26. Cocceius Nerva sponte vita decedit. 27. Mors Aelii Lamiae, Flacci Pomponii, M'. Lepidi.

28. Phoenix in Aegypto visa; super ea narrationes et iudicia. 29. Labeo sponte moritur, invidiam amoliente Tiberio. Scaurus damnationem anteit. 30. Varii cives urbe exacti. Gaetulicus mira fiducia evadit.

31. 32. Parthis Artabanum amoturis et petentibus regem Tiberius dat Phraatem et hoc mortuo Tiridatem destinat. Orienti Vitellium praeficit. 33—35. Parthos Armenii invadunt; hos Albani Hiberique Thessalis orti iuvant. 36. Artabano in Scythiam profugo 37. Tiridates sufficitur. 38. Romae Tiberius saevire pergit. 39. Poppaeus Sabinus obit.

40. Mors Vibuleni Agrippae, Tigranis, Aemiliae Lepidae. 41. Clitas Cappadoces, regi suo rebelles, reprimit Trebellius. 42. Tiridates insigne regium accipit. 43. Mox procerum discidio pellitur, 44. Artabano restituto.

45. Grave incendium Romae Tiberius liberalitate mitigat. Macro Caligulam captat. 46. Tiberius de successore deliberat. Eius praesagium de Caligula. Morbum dissimulat. 47. Acutia damnatur. Albucilla impietatis in principem defertur. 48. Arruntius taedio temporum venas resolvit. 49. Papinius se praecipitat. 50. Tiberius defectionem suam tegit, Chariclis medici astu compertam. Finit oppressus. 51. Eius varii casus et mores.

Gesta haec annis circiter septem, Ti. Caesare quintum L. Aelio Seiano (L. Fulcinio Trione P. Memmio Regulo), Cn. Domitio M. Furio Camillo, Ser. Sulpicio Galba L. Cornelio Sulla, Paulo Fabio L. Vitellio, C. Cestio Gallo M. Servilio Rufo, Q. Plautio Sex. Papinio, Cn. Acerronio C. Pontio coss.

(V, 6) * * * Quattuor et quadraginta orationes super ea re habitae, ex quis ob metum paucae, plures adsuetudine * * «mihi pudorem aut Seiano invidiam allaturum, censui. versa est fortuna, et ille quidem, qui collegam et generum adsciverat, sibi ignoscit; ceteri, quem per dedecora fovere, cum scelere insectantur. miserius sit ob amicitiam accusari an amicum accusare, haud discreverim. non crudelitatem, non clementiam cuiusquam experiar, sed liber et mihi ipsi probatus antibo periculum. vos obtestor ne memoriam nostri per maerorem quam laeti retineatis, adiciendo me quoque iis qui fine egregio publica mala effugerunt.» (V, 7) tunc singulos, ut cuique adsistere, adloqui animus erat, retinens aut dimittens partem diei absumpsit, multoque adhuc coetu et cunctis intrepidum vultum eius spectantibus, cum superesse tempus novissimis crederent, gladio quem sinu abdiderat incubuit. neque Caesar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, cum in Blaesum multa foedaque incusavisset.

1. Post verbum *testarentur* (p. 264, 15) in fine versus trium quattuorve litterarum spatium vacuum est in M, novo versu incipiente a verbo *Quattuor*. Absunt lacunae signa utrubique. — 5. *insectanter* M — 6. *dementiam* (litteris *cl* male coalitis) M — 8. *merorem* M — 11. *adsumpsit* M — 14. *in* abesse malebat Lipsius. — *blesum* M.

V, 6. *Quattuor* cet.] Sexto libro quae hinc leguntur tribuenda esse demonstravit Fr. Haase in Philol. Schneidew. III, p. 152 sq. Lipsius initium sexti libri ad consulatum, Cn. Domitii et Camilli Scriboniani retulerat. Vide p. 269, 3. — *super ea re*] de puniendo Liviae scelere. Cf. 4, 3. 8—11. — *mihi pudorem* cet.] Fragmentum est orationis, quam vir nobilis, Seiani amicus, accusatione non exspectata *(liber et mihi ipsi probatus antibo periculum)* domi apud amicos habuit. — *collegam*] in consulatu a. 784. Quid, quod paulo ante eius necem rumorem sparserat Tiberius, quasi tribuniciam potestatem ei esset daturus. Dio 58, 9. Atque sane cum eum consulem designaret, *κοινωνὸν τῶν φροντίδων ὠνόμαζε* (Ibid. 4) et homines *συνάρχοντα τοῦ Τιβερίου οὐκ ἐς τὴν ὑπατείαν, ἀλλ' ἐς τὸ κράτος ὑποσημαίνοντες ἐδήλουν* (Ibid. 6). — *generum*] proprie progenerum sibi destinarat; nam ex Dionis loco deperdito Zonaras ed. Paris. 1686 p. 550: *τὸν δὲ Σηϊανὸν ἐπὶ μέγα δόξης ἐπάρας καὶ κηδεστὴν ἐπὶ Ἰουλίᾳ τῇ τοῦ Δρούσου θυγατρὶ* (Tiberii nepti) *ποιησάμενος ὕστερον ἔκτεινεν*. Cf. 4, 40: *ipse* (Tiberius ad Seianum loquitur) *quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus inmiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre*. 6, 8: *non enim Seianum Vulsiniensem, set Claudiae et Iuliae domus partem, quas adfinitate occupaverat, tuum, Caesar, generum, tui consulatus socium, tua officia in re p. capessentem colebamus.* Suetonius Tib. 65 accuratius *spe affinitatis ac tribuniciae potestatis deceptum* dicit. Etenim, cum occisus est, coniugem habuit Apicatam, quae discidium quidem, non vero divortium cum eo fecerat (Dio 58, 11). *Generi* autem *et nurus appellatione sponsus quoque et sponsa continetur*. (Ulpian. Dig. 38, 10, 6.) Cf. ad 4, 66. — *sibi ignoscit*] ideo quia errasse se in Seiano nimis extollendo ultro fatetur. — *cum scelere*] maxime quia innocentium impii hominis amicorum exitium quaerunt.

7. *ut cuique -- animus erat*] Intelligendi sunt ii, qui remanere apud illum volebant, ut verba eius audirent et vicissim verba ad eum facerent. Hos retinebat; quibus ille animus remanendi non erat, eos dimittebat. Nam in his verbis latet, quod intelligendum est *aut non erat*. Walth. — *in Blaesum -- incusavisset*] Ad praepositionem defendendam I. F. Gronovius contulit Liv. 27, 1: *Ipse in Fulvii similitudinem nominis increpans*. 30, 20: *in se quoque ac suum ipsius caput exsecratus*. De Blaeso cf. 3, 35.

8. *P. Vitellio*] A. Vitellii imperatoris avunculo. Cf. 1, 70. 3, 10. — *Pomponio Secundo*] consule suffecto a. u. 776. Cf. Borghesi *Bullettino dell' Instituto* 1848 p. 45. In carcerem coniectus septem post annos a Caligula dimissus est: Dio 59, 6. qui eum er-

(V, 8) Relatum inde de P. Vitellio et Pomponio Secundo. illum indices arguebant claustra aerarii, cui praefectus erat, et militarem pecuniam rebus novis obtulisse; huic a Considio, praetura functo, obiectabatur Aelii Galli amicitia, qui punito Seiano in hortos Pomponii quasi fidissimum ad subsidium perfugisset. neque aliud periclitantibus auxilii quam in fratrum constantia fuit, qui vades exstitere. mox crebris prolationibus spem ac metum iuxta gravatus Vitellius petito per speciem studiorum scalpro levem ictum venis intulit vitamque aegritudine animi finivit. at Pomponius, multa morum elegantia et ingenio inlustri, dum adversam fortunam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit.

(V, 9) Placitum posthac ut in reliquos Seiani liberos adverteretur, vanescente quamquam plebis ira ac plerisque per priora supplicia lenitis. igitur portantur in carcerem, filius imminentium intellegens, puella adeo nescia ut crebro interrogaret, quod ob delictum et quo traheretur; neque facturam ultra, et posse se puerili verbere moneri. tradunt temporis eius auctores, quia triumvirali supplicio adfici virginem inauditum habebatur, a carnifice laqueum iuxta conpressam; exim oblisis faucibus id aetatis corpora in Gemonias abiecta.

3. *a C. Considio* Wurmius. — 4. *Aelii* Lipsius: *uelii* M — 5. *perfuguisset* M — 15. *puerilimo* || *uerbere* (syllaba *mo* punctis notata) M. Fort. *puerili modo verbere*. — *monerit* M.

rore *Quintum* vocat pro *Publio*. — *aerarii, cui praefectus erat, et militarem pecuniam*] De militari aerario eiusque praefectis vide ad 1, 78. — *Aelii Galli*] Hunc Seiani filium natu maximum fuisse arbitratur Borghesius (*sopra una iscrizione del Museo Campana* p. 10). Seianus enim adoptatus esse videtur ab Aelio Gallo, equite Romano, praefecto Aegypti a. u. 730 (Dio 53, 29). Cf. 4, 1. 6, 30. — *subsidium*] Vide ad 4, 67. — *fratrum*] P. Vitellio fratres erant Aulus, consul suffectus ex Kal. Iuliis a. u. 785, et Lucius, consul a. u. 787 (6, 28). Quintum senatu moverat Tiberius iam a. u. 779 (2, 48). P. Pomponii frater erat Q. Pomponius Secundus, consul suffectus a. u. 794. Cf. 6, 18. — *spem ac metum iuxta gravatus* cet.] Suetonius Vitell. 2: *Publius* (Vitellius) *post praeturae honorem inter Seiani conscios arreptus et in custodiam fratri datus scalpro librario venas sibi incidit nec tam mortis paenitentia quam suorum obtestatione obligari curarique se passus in eadem custodia morbo periit.* — *per speciem studiorum*] Doctus enim fuit et scripta reliquit. Tertull. de anima c. 46: *in Vitellii commentariis conditum est.* Lips. — *morum elegantia*] humanitate iuncta cum integritate, ut 14, 19 *elegantia vitae* in M. Servilio praedicatur. Sic Cicero in Bruto § 295 Laelio tribuit *vitam elegantissimam*. — *ingenio inlustri*] scriptor tragoediarum, Plin. Epp. 7, 17. Plinius senior (qui et de vita Pomponii Secundi scripsit libros duos, teste Plinio Epp. 3, 5.) N. H. 13 § 83 (cf. 14 § 56) eum vocat *vatem civemque clarissimum*. Cf. 11, 13. 12, 28. Dial. de Or. 13. Quintil. 8, 3, 31. 10, 1, 98.

9. *reliquos S. liberos*] praeter natu maximum. Tres enim Seianus ex Apicata liberos genuerat (4, 3). — *puella*] illa ipsa, quae sponsa Claudii filio; ut hic notat Dio 58, 11. Lips. Cf. 3, 29. 4, 7. — *verbere moneri*] Cf. Sueton. Oth. 2: *obiurgari flagris*. Ulp. Fr. 7. de poen. 48, 19: *fustium admonitio, flagellorum castigatio, vinculorum verberatio.* — *triumvirali supplicio*] Pomponius de Orig. iuris § 30: *triumviri capitales, qui carceris custodiam habebant, ut, cum animadverti oporteret, interventu eorum fieret.* Ius etiam habebant nequam, mendicos, alios infimae sortis homines ac servos puniendi, qui publica maleficia commiserant. Cf. Hor. Epod. 4, 11: *Sectus flagellis hic triumviralibus.* Cf. P. Fabri Semestrium L. II, p. 121 ed. Paris. 1575. — *a carnifice -- conpressam*] Sueton. Tib. 61: *Immaturae puellae, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatae prius a carnifice, dein strangulatae.* Dio 58, 11: *τὰ παιδία αὐτοῦ* (Seiani) *κατὰ δόγμα ἀπέθανε, τῆς κόρης, ἣν τῷ τοῦ Κλαυδίου υἱεῖ ἐγγεγυήκει, προδιαφθαρείσης ὑπὸ τοῦ δημίου, ὡς οὐχ ὅσιον ὂν παρθενευομένην τινὰ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἀπολέσθαι.* Schol. Iuvenal. 10, 63: *per consules damnatus est*

(V, 10) Per idem tempus Asia atque Achaia exterritae sunt acri magis quam diuturno rumore, Drusum, Germanici filium, apud Cycladas insulas, mox in continenti visum. et erat iuvenis hau dispari aetate, quibusdam Caesaris libertis velut agnitus; per dolumque comitantibus alliciebantur ignari fama nominis et promptis Graecorum animis ad nova et mira: quippe elapsum custodiae pergere ad paternos exercitus, Aegyptum aut Syriam invasurum, fingebant simul credebantque. iam iuventutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur, laetus praesentibus et inanium spe, cum auditum id Poppaeo Sabino. is Macedoniae tum intentus Achaiam quoque curabat. igitur quo vera seu falsa antiret, Toronaeum Thermaeumque sinum praefestinans, mox Euboeam, Aegaei maris insulam, et Piraeum Atticae orae, dein Corinthiense litus angustiasque Isthmi evadit; marique alio Nicopolim, Romanam coloniam, ingressus, ibi demum cognoscit sollertius interrogatum, quisnam foret, dixisse M. Silano genitum et multis sectatorum dilapsis ascendisse navem tamquam Italiam peteret. scripsitque haec Tiberio, neque nos originem finemve eius rei ultra comperimus.

(V, 11) Exitu anni diu aucta discordia consulum erupit. nam Trio, facilis capessendis inimicitiis et foro exercitus, ut segnem Regulum ad opprimendos Seiani ministros oblique perstrinxerat. ille, nisi lacesseretur, modestiae retinens, non modo rettudit collegam, sed ut noxium coniurationis ad disquisitionem trahebat. multisque patrum orantibus ponerent

3. *haud ispari* M — 4. *dolum qui* pr. M (*velut agnitus per dolum; quis comitantibus alliciebantur ignari fama nominis; et promptis G. animis ad nova et mira — quippe -- credebantque — iam* Haase.) — 6. *elapsum* Rhenanus: *lapsum* M — 9. *spe* M: *specie* Heinsius. — *Poppaeo* Rhenanus (coll. 1, 80. 4, 46): *pompeio* M — 11. *toroneum termeumque* M — 12. *chorintiense* M — 15. *delapsis* pr. M.

(Seianus) *cum omni progenie sua, usque adeo ut filiam eius virginem iuberet senatus a carnifice stuprari et sic occidi, ut iure videretur fuisse occisa.* — *in Gemonias abiecta*] Cf. 3, 14.

10. *Drusum*] De vero Druso vide 6, 23. Is in ima Palatii parte custoditus, mox fame necatus est. Sueton. Tib. 54. — *ad paternos exercitus*] Cf. 2, 55 sqq. — *Poppaeo Sabino*] Cf. 1, 80. — *Toronaeum Thermaeumque sinum*] quorum ille ad Toronen, Macedoniae urbem; hic (nunc *Golfo di Salonichi*) iuxta Macedoniam, Axii fluvii receptor. Lips. — *Nicopolim*] Cf. 2, 53. — *M. Silano*] Cf. 2, 59. 3, 24. 57. 6, 20. — *neque nos -- comperimus*] At repperit Dio 58, 25. qui totam rem sic narrat: *τούτων δ' οὕτως ἐν τῇ Ῥώμῃ γιγνομένων οὐδὲ τὸ ὑπήκοον ἡσύχαζεν, ἀλλ' ἐπειδὴ τάχιστα νεανίσκος τις Δροῦσος λέγων εἶναι περί τε τὴν Ἑλλάδα καὶ περὶ τὴν Ἰωνίαν ὤφθη, καὶ ἐδέξαντο αὐτὸν ἀσμένως αἱ πόλεις καὶ συνῄροντο. κἂν ἐς τὴν Συρίαν προχωρήσας τὰ στρατόπεδα κατέσχεν, εἰ μὴ γνωρίσας τις αὐτὸν συνέλαβέ τε καὶ πρὸς τὸν Τιβέριον ἀνήγαγεν.* Sed Dio (quem exscripsit Zonaras p. 551) haec refert ad a. u. 787.

11. *consulum*] L. Fulcinii Trionis et P. Memmii Reguli, quorum ille ex Kalendis Iuliis, hic ex K. Octobribus suffectus erat, Inscrr. Latt. n. 4033, quem titulum redintegravit Henzenius vol. III, p. 439. — *Trio*] Cf. 2, 28. — *Regulum*] Cf. 6, 4. 12, 22. 14, 47. Dio 58, 25. 59, 12. Sueton. Calig. 25. — *noxium*] conscium, participem. Atque re vera Dio 58, 9 Trionem Seiano favisse tradit: *ὁ συνάρχων αὐτοῦ* (Reguli) *τὰ τοῦ Σηϊανοῦ ἐφρόνει.* Anno u. 788 condemnatus est. Dio 58, 25.

VI, 1. *Cn. Domitius*] Integra nomina sunt *Cn. Domitius L. f. Cn. n. Ahenobarbus,* pater Neronis (4, 75), et *M. Furius M. f. P. n.*

odia in perniciem itura, mansere infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

(VI, 1) Cn. Domitius et Camillus Scribonianus consulatum inierant, cum Caesar tramisso quod Capreas et Surrentum interluit freto Campaniam praelegebat, ambiguus an urbem intraret, seu, quia contra destinaverat, speciem venturi simulans. et saepe in propinqua degressus, aditis iuxta Tiberim hortis saxa rursum et solitudinem maris repetiit, pudore scelerum et libidinum, quibus adeo indomitis exarserat ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret. nec formam tantum et decora corpora, set in his modestam pueritiam, in aliis imagines maiorum incitamentum cupidinis habebat. tuncque primum ignota antea vocabula reperta sunt sellariorum et spintriarum ex foeditate loci ac multiplici patientia. praepositique servi, qui *conqui*rerent, pertraherent, dona in promptos, minas adversum abnuentes, et si retinerent propinquus aut parens, vim, raptus suaque ipsi libita velut in captos exercebant.

(2) At Romae principio anni, quasi recens cognitis Liviae flagitiis ac non pridem etiam punitis, atroces sententiae dicebantur, in effigies quoque ac memoriam eius, et bona Seiani ablata aerario ut in fiscum cogerentur, tamquam referret. Scipiones haec et Silani et Cassii, isdem

1. *permitiem* (sic) M — 2. *abirent. C. N. domitius* continue M. Lipsius inter verba *abirent* et *Cn. Domitius* initium sexti libri constituit «arbitrario iure, non certo,» eumque secuti sunt omnes usque ad Fr. Haasium. — 6. *degresus* M; *digressus* Beroaldus. — 12. *p.sintriarum* M (*spintriarum* margo). Suetonii cod. Memmianus C. L. Rothio teste Tib. 43 habet *spintrias*, Vitell. 3 *spintheriae*, Calig. 16 *P.sinthrias* (sic). — *pacientia* M — 13. *qui conquirerent* Doederlein: *quirerent* M; *qui quaererent* Beroaldus; *qui requirerent* Weissenborn. — 14. *retinuerent* M (*retinerent* margo); *retinuerant* Ritterus. — 17. *sentiae* M — *infigies* M (*in effigies* margo) — 19. *tamquam* Lipsius: *tam* M — *referret scipiones. haec* M.

Camillus Arruntius (Inscrr. Latt. n. 6165), *qui postea* (vel ex hereditate aliqua vel ex altera adoptione testamentaria) *Scribonianus appellatus est. Ex Kal. Iul. A. Vitellius P. f. in mag. mort. est.* Vide Borghesium *Annali dell' Instituto* vol. XXII, p. 358 sqq. De Scriboniano, qui Delmatiae praefectus contra Claudium vano successu conspiravit, cf. 12, 52. Sueton. Claud. 13. — *hortis*] a Caesare dictatore populo Romano legatis (2, 41), de quibus Horat. Sat. 1, 9, 18: *Trans Tiberim longe cubat is prope Caesaris hortos.* Cf. Sueton. Tib. 72: *Bis omnino toto secessus tempore Romam redire conatus, semel triremi usque ad proximos naumachiae hortos subvectus est, disposita statione per ripas Tiberis, quae obviam prodeuntes submoveret, iterum Appia usque ad septimum lapidem, sed prospectis modo nec aditis urbis moenibus rediit.* — *more regio*] regum imprimis Asiaticorum. — *sellariorum et spintriarum*] Suetonius Tib. 43: *Secessu Capreensi etiam sellariam excogitavit, sedem arcanarum libidinum, in quam undique conquisiti puellarum et exoletorum greges monstruosique concubitus repertores, quos spintrias appellabat, triplici serie conexi invicem incestarent se coram ipso, ut adspectu deficientes libidines excitaret.* Vocem autem *spintria* ducunt a verbo *σφιγκτήρ*, ani musculo; Bachius a. v. *σπινθήρ*, scintilla.

2. *Liviae flagitiis -- punitis*] Dio 58, 11: *ὁ Τιβέριος τούς τε ἄλλους πάντας καὶ τὴν Λιουίλλαν* (ut Drusianae caedis ream) *ἀπέκτεινεν. ἤδη δὲ ἤκουσα, ὅτι ἐκεῖνος μὲν αὐτῆς διὰ τὴν μητέρα τὴν Ἀντωνίαν ἐφείσατο, αὐτὴ δὲ ἡ Ἀντωνία ἑκοῦσα λιμῷ τὴν θυγατέρα ἐξώλεσεν.* Vide ad 5, 6. — *tamquam referret*] Nihil sane referebat; etenim de aerario populi Ro. non minus pro suo lubitu disponebat princeps quam de fisco. Inepta ergo ista erat sententia quasi severior. — *Scipiones haec et Silani et Cassii*]

ferme aut paulum inmutatis verbis, adseveratione multa censebant, cum repente Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. nam principem orabat deligere senatores, ex quis viginti sorte ducti et ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem eius defenderent. crediderat nimirum epistulae subsidio sibi alterum ex consulibus poscentis, ut tutus a Capreis urbem peteret. Tiberius tamen, ludibria seriis permiscere solitus, egit gratis benivolentiae patrum: sed quos omitti posse, quos deligi? semperne eosdem an subinde alios? et honoribus perfunctos an iuvenes, privatos an e magistratibus? quam deinde speciem fore sumentium in limine curiae gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret. haec adversus Togonium verbis moderans, neque ultra abolitionem sententiae suadere. (3) at Iunium Gallionem, qui censuerat ut praetoriani actis stipendiis ius apiscerentur in quattuordecim ordinibus sedendi, violenter increpuit, velut coram rogitans quid illi cum militibus, quos neque dicta [imperatoris] neque praemia nisi ab imperatore accipere par esset. repperisse prorsus quod divus Augustus non providerit. an potius discordiam et seditionem a satellite Seiani quaesitam, qua rudes animos nomine honoris ad corrumpendum militiae morem propelleret? hoc pretium Gallio meditatae adulationis tulit,

8. *delegi* pr. M — *alios et* corr. M: *alio sed* pr. M — 11. *urbis* M (*verbis* margo) — 12. *neque -- suadere* Beroaldus: *neque -- suaderet* M; *neque ut -- suaderet* Doederlein; *neve -- suaderet* Nipperdey. — 13. *stipendii* M — 15. *militibus? quos* Haase. — *edicta* Muretus; sed cf. 2, 45. — *imperatoris* M: *nisi imperatoris* Rhenanus; *nisi e praetorio* Nipperdey; *senatoris* Halmius. (*imperatoris* spurium esse vidit Lipsius.) — 19. *praecium* M — *meditate* M.

Cf. 3, 74. 4, 68. 6, 15. 12, 11. — *per deridiculum auditur*] Cf. eandem rem, sed omisso Togonii nomine, narrantem Dionem 58, 17. — *epistulae*] quam anno proxime superiore ad senatum miserat Caesar de subvertendo Seiano. Dio 58, 10: *ὡς γοῦν οὐδὲ τὴν ὁδὸν ἀσφαλῶς ποιήσασθαι δυνάμενος, τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων μετεπέμψατο.* Sueton. Tib. 65: *cum inter alia patres conscriptos precaretur, mitterent alterum e consulibus, qui senem se et solum in conspectum eorum cum aliquo militari praesidio perduceret.* Epistulae autem illi non credendum fuisse docet Dio 58, 13: *τὸν ὕπατον τὸν Ῥήγουλον, τά τε αὐτοῦ ἀεὶ φρονήσαντα καὶ πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐς τὴν πόλιν αὐτοῦ κομιδῆς, ὥσπερ ἐπεστάλκει, ἐλθόντα, ἀπεώσατο.* — *et honoribus perfunctos* cet.] Duplex *ἀντίθετον* in duobus his membris, nondum satis ab interpretibus perspectum, hoc est: *honoribus perfuncti* (non *functi* dumtaxat) consulares sunt vel saltem praetorii; *iuvenes*, qui, ut probabile erat, mox ad honores perventuri erant, cf. 13, 25; *privati*, qui aut tunc nullo honore fungebantur, aut etiam nunquam eo aspirarant; *magistratus* illius ipsius anni 785. — *neque ultra abolitionem s. suadere*] neque acrius increpuit Togonium neque ulla poena eum affecit.

3. *Iunium Gallionem* cet.] Dio 58, 18: *Ἰούνιον Γαλλίωνα, θέαν τοῖς διαστρατευσαμένοις αὐτῶν (τῶν δορυφόρων) ἐν τῇ τῶν ἱππέων ἕδρᾳ δίδοσθαι ἐσηγησάμενον, μὴ μόνον φυγαδεῦσαι, αὐτὸ τοῦτο ἐπικληθέντα ὅτι σφᾶς ἀναπείθειν ἐδόκει τῷ κοινῷ μᾶλλον ἢ ἑαυτῷ εὐνοεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἔγνω αὐτὸν ἐς Λέσβον ἀπαίρειν, τῆς τε ἐκεῖ ἀσφαλοῦς εὐδαιμονίας ἀφελέσθαι καὶ ἐς φυλακὴν τοῖς ἄρχουσιν, ὥσπερ ποτὲ τὸν Γάλλον, παραδοῦναι.* Huius Gallionis Tacitus meminit etiam in Dialogo de Or. 26 et saepissime Seneca rhetor, cuius filium postea adoptavit. Vide ad 15, 73. — *in quattuordecim ordinibus*] tamquam equites essent. Causam sententia sumpsit a primipilaribus, qui functi militia equites censebantur. Similia voluit in praetorianis. Lips.

statim curia, deinde Italia exactus; et quia incusabatur facile toleraturus exilium delecta Lesbo, insula nobili et amoena, retrahitur in urbem custoditurque domibus magistratuum. isdem litteris Caesar Sextium Paconianum praetorium perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem delectumque ab Seiano cuius ope dolus C. Caesari pararetur. quod postquam patefactum, prorupere concepta pridem odia; et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret. (4) ut vero Latinium Latiarem ingressus est, accusator ac reus iuxta invisi gratissimum spectaculum praebebant. Latiaris, ut rettuli, praecipuus olim circumveniendi Titii Sabini et tunc luendae poenae primus fuit. inter quae Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, cur mutua accusatione intenta nunc silerent: metum prorsus et noxiam conscientiae pro foedere haberi; at non patribus reticenda quae audivissent. Regulus manere tempus ultionis, seque coram principe exsecuturum; Trio aemulationem inter collegas, et si qua discordes iecissent, melius obliterari respondit. urgente Agrippa Sanquinius Maximus, e consularibus, oravit senatum ne curas imperatoris conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remediis. sic Regulo salus

3. *extium* M (*Sestium* margo) — *Paconianum* Lipsius (coll. c. 39): *pagonianum* M — 5. *ab* Weissenborn: *ad* M; *a* Beroaldus. Cf. var. lect. ad 1, 19. 5, 7. 6, 29. 32. — 6. *peridem* (per notam) M — 8. *Latinium* corr. M: *lucanium* pr. M; cf. 4, 68. — *aggressus* Rhenanus. — *accussator* M — *ac reus* Lipsius: *acrius* M — 9. *praebebant* Ursinus: *praebebantur* M; *praebebatur* Beroaldus. — 10. *titii is* (vel *titius*) *abini* M — 11. *interque haterius* M — 12. *noxam conscientiae* Rhenanus; *noxiam conscientiam* Pichena; *noxae conscientiam* Groslotius. — 13. *habere* Lipsius. — *redicenda* pr. M — 17. *necuras necuras* (sic) M.

— *dicta - - ab imperatoribus accipere*] Cf. 2, 45: *dicta imperatorum accipere.* — *delecta Lesbo*] Quia tantummodo Italia exactus nec relegatus erat in certam aliquam insulam, ipse, quod sibi placeret, domicilium deligere poterat. — *domibus magistratuum*] quae *libera* dicebatur *custodia*. Sallust. Catil. 47. Quattuor custodiae genera memorat Ulpianus Dig. 48, 3, 1: *De custodia reorum proconsul aestimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda* (ut Paulus apostolus praetoriano), *vel fideiussoribus* (sive vadibus, ut est supra 5, 8) *vel etiam sibi*, ut hic, sed Romae. Qui *magistratus* intelligendi sint, monstrant quae Dio 58, 3 narrat de Asinio Gallo: *πρὸς τῶν ἀεὶ ὑπάτων ἐτηρεῖτο, ἔξω τῆς τοῦ Τιβερίου ἀρχῆς· τότε γὰρ πρὸς τῶν στρατηγῶν ἐφυλάχθη.* — *Sextium Paconianum*] in carcere strangulatum a. u. 788 (c. 39). — *C. Caesari*] Caligulae. — *ni professus indicium foret*] i. e. nisi indicibus accessisset. Cf. c. 7: *sed Minucius et Servaeus damnati indicibus accessere.*

4. *ingressus*] Verbo usitatiori *(adgressus)* rarius praetulisse scriptor videtur, quod infensum Sextii in Latiarem impetum efficacius etiam exprimeret, quam vel illud vel *in Latiarem invectus est.* Atque mox est similiter *Haterius consules - - invasit.* — *ut rettuli*] Cf. 4, 68 sq. — *Haterius Agrippa*] Cf. 2, 51. — *mutua accusatione*] Cf. 5, 11. — *intenta*] Metaphora desumpta a sagitta, quae intenditur in aliquem, ut 1, 39: *intento mortis metu.* Sueton. Domit. 8: *cui adulterii crimen intenderat.* — *noxiam conscientiae p. f. h.*] Nove dictum: *noxiam*, culpam, cuius sibi vicissim conscii sint, ab iis *haberi*, id est, iis esse pro foedere, etsi nullum pactum conventum de mutuo silentio inter eos factum sit. — *Sanquinius Maximus*] consul suffectus et praefectus urbi sub Caligula, a. u. 792 (Dio 59, 13). Anno u. 800 inferiorem Germaniam obtinebat, in qua mortuus est (Ann. 11, 18). Prior eius consulatus, cuius hic mentio fit, in fastis haud reperitur. Diversus sane est a Sanquinio memorato c. 7. — *dilatio exitii*] Cf. c. 38.

et Trioni dilatio exitii quaesita. Haterius invisior fuit, quia somno aut libidinosis vigiliis marcidus et ob segnitiam quamvis crudelem principem non metuens inlustribus viris perniciem inter ganeam ac stupra meditabatur.

(5) Exim Cotta Messalinus, saevissimae cuiusque sententiae auctor eoque inveterata invidia, ubi primum facultas data, arguitur pleraque: Gaiam Caesarem quasi incertae virilitatis, et cum die natali Augustae inter sacerdotes epularetur, novendialem eam cenam dixisse; querensque de potentia M'. Lepidi ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse: «illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.» quae cuncta a primoribus civitatis revincebatur, iisque instantibus ad imperatorem provocavit. nec multo post litterae adferuntur, quibus in modum defensionis, repetito inter se atque Cottam amicitiae principio crebrisque eius officiis commemoratis, ne verba prave detorta neu convivalium fabularum simplicitas in crimen duceretur postulavit. (6) insigne visum est earum Caesaris litterarum initium; nam his verbis exorsus est: «quid scribam vobis, patres conscripti, aut quo modo scribam aut quid omnino non scribam hoc tempore, di me deaeque peius

3. *permitiem* pr. M; *pernitiem* corr. M — 7. *Gaiam Caesarem quasi incertae* Freinshemius: *C. caesarem quasi incerta* M; *C. Caesarem quasi incestae* Rhenanus; *Gaiam Caesarem quasi incestae* Nipperdey. — 8. *querensque* M — 9. *M'.* Lipsius: *M.* M — 11. *quae cuncta* Iac. Gronovius: *neque cuncta* M; *neque cunctatus* Beroaldus; *eaque cuncta* Pichena. — *evincebatur* Weissenborn. — 13. *amicitia* M — 17. *P. C.* M — *quo modo* Suetonius: *quando* M — 18. *dimide aequae* M.

— *somno*] desidia atque inertia, ut Hist. 2, 90: *somno et luxu pudendus incessit.*

5. *Cotta Messalinus*] Cf. 5, 3: *promptissimo Cotta Messalino cum atroci sententia.* Vide ad 2, 32. — *pleraque*] «permulta et varia.» — *Gaiam Caesarem -- dixisse*] Cotta C. Caesarem *Gaiam* appellasse videtur, ut eius impudicitiam (c. 9) notaret atque eum etiam muliebria passum esse significaret. Cf. Sueton. Calig. 36: *pudicitiae neque suae neque alienae pepercit.* Similiter, sed ob aliam causam, apud Ciceronem de Oratore 2 § 277 Q. Opimius Egilium *Egiliam* vocavit. — *incertae virilitatis*] quippe qui modo viri modo feminae partes ageret. Ad verba cf. c. 31: *Abdus ademptae virilitatis.* Seneca de provid. 3, 13: *exoletus omnia pati doctus exsectae virilitatis aut dubiae.* — *die natali Augustae*] IV. Kal. Octobres. Vid. Letronne Recueil des Inscriptions vol. I, p. 85. — *novendialem - cenam*] quae nono die post celebrari solebat, quam cineres defuncti in sepulcrum illati fuerant. Quo sensu hoc dixerit Cotta, ambigitur; credo quia Augustae dies natalis, eius quae Tiberium pepererit, fatalis et exitiosus rei p. Romanae fuerit et maestitia maiore quam laetitia obeundus. Doed. Audi tamen etiam Ritterum, cuius sententiam amplexus est Nipperdey: «Cotta his verbis professus erat se Augustam pro *diva* non habere (5, 2), immo eius memoriam non aliis celebrari honoribus, quam qui ceteris hominibus tribuantur. Cf. 16, 22: *eiusdem animi est Poppaeam divam non credere, cuius in acta divi Augusti et divi Iulii non iurare.*» — *M'. Lepidi*] Vide ad 3, 35. — *L. Arruntii*] Cf. 1, 13. 3, 11. 11, 6 sq. — *revincebatur*] Hoc verbo pro usitatiore *convincere* utitur iam Lucretius 4, 489 et Cicero pro Arch. c. 6, ac posteriores quoque; sic *in mendacio revincere* Fr. 3 § 15 de susp. tut. 26, 10. — *fabularum*] confabulationum, sermonum. — *simplicitas*] cum in conviviis etiam liberiores ioci locum habeant, nec quisquam tectus atque cautus esse velit; *Arglosigkeit.* — *in crimen duceretur*] Cf. Sallust. Iug. 85: *ne quis modestiam in conscientiam duceret.*

perdant quam perire me cotidie sentio, si scio.» adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus, quando ut corpora verberibus, ita saevitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur. (7) tum facta patribus potestate statuendi de Caeciliano senatore, qui plurima adversum Cottam prompserat, placitum eandem poenam inrogari quam in Aruseium et Sanquinium, accusatores L. Arruntii; quo non aliud honorificentius Cottae evenit, qui nobilis quidem, set egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate ultionis aequabatur.

Q. Servaeus posthac et Minucius Thermus inducti, Servaeus praetura functus et quondam Germanici comes, Minucius equestri loco, modeste habita Seiani amicitia; unde illis maior miseratio. contra Tiberius praecipuos ad scelera increpans, admonuit C. Cestium patrem dicere senatui quae sibi scripsisset; suscepitque Cestius accusationem. quod maxime exitiabile tulere illa tempora, cum primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum; neque discerneres

1. *quam cotidie perire sentio* Suetonius. — 3. *adfirmare* Muretus; at v. 1, 81. 6, 28. 50. Hist. 2, 9. — *tirannorum* M — 4. Habet *quando* omnibus litteris M — *seuitia* M — 6. *quiin* M — 7. *Caeciliano* Lipsius: *caesiliano* M; *C. Caeciliano* Wurmius. — 9. *Aruleium* Reinesius (coll. Grut. 961, 6); item c. 40. — *sangunnium* pr. M — 12. *ultioni sequebatur* M (*ultionis aequabatur* margo) — 13. *minutius* M; sed v. 14 *minucius*.

6. *quid scribam vobis* cet.] Eadem verba rettulit Suetonius in vita Tiberii, c. 67. — *praestantissimus sapientiae*] Socrates. Cicero Cat. mai. c. 21: *is, qui esset omnium sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus.* — *firmare solitus est* cet.] Respicit ad Platonis Gorg. p. 524 E: *ὁ Ῥαδάμανθυς θεᾶται ἑκάστου τὴν ψυχήν, οὐκ εἰδὼς ὅτου ἐστίν, ἀλλὰ πολλάκις τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιλαβόμενος ἢ ἄλλου ὁτουοῦν βασιλέως ἢ δυνάστου κατεῖδεν οὐδὲν ὑγιὲς ὂν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ διαμεμαστιγωμένην καὶ οὐλῶν μεστὴν ὑπὸ ἐπιορκιῶν καὶ ἀδικίας, ἃ ἑκάστῳ ἡ πρᾶξις αὐτοῦ ἐξωμόρξατο εἰς τὴν ψυχήν, καὶ πάντα σκολιὰ ὑπὸ ψεύδους καὶ ἀλαζονείας καὶ οὐδὲν εὐθὺ διὰ τὸ ἄνευ ἀληθείας τεθράφθαι· καὶ ὑπὸ ἐξουσίας καὶ τρυφῆς καὶ ὕβρεως καὶ ἀκρατίας τῶν πράξεων ἀσυμμετρίας τε καὶ αἰσχρότητος γέμουσαν τὴν ψυχὴν εἶδεν.* Polit. 9 p. 579 D: *Ἔστω ἄρα τῇ ἀληθείᾳ ὁ τῷ ὄντι τύραννος τῷ ὄντι δοῦλος τὰς μεγίστας θωπείας καὶ δουλείας καὶ κόλαξ τῶν πονηροτάτων· καὶ τὰς ἐπιθυμίας οὐδ' ὁπωστιοῦν ἀποπιμπλάς, ἀλλὰ πλείστων ἐπιδεέστατος καὶ πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίστηται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου, σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήρης.* Adde Cic. de Offic. 3, 21: *Hunc tu quas conscientiae labes in animo censes habuisse? quae vulnera?*

7. *accusatores L. Arruntii*] De Arruntii accusatione nihil est in libris, qui nunc supersunt. — *Q. Servaeus*] Cf. 3, 13. — *inducti*] accusati; proprie tamen inducti in senatum ad causam dicendam. Appul. Metam. 3 p. 185: *reus capitis inducor.* Ammianus Marcell. 22, 3: *Et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium: Consulatu Tauri et Florentii inducto sub praeconibus Tauro.* — *C. Cestium patrem*] Vide ad 3, 36. «*Patris* nomine etiam a Seneca Controv. 14 med. nominatur: *Cestius pater patris aiebat simulationem luxuriae significandam magis quam profitendam.* Eius filius, opinor, fuit is qui

alienos a coniunctis, amicos ab ignotis, quid repens aut vetustate obscurum: perinde in foro, in convivio, quaqua de re locuti incusabantur, ut quis praevenire et reum destinare properat, pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valitudine et contactu. sed Minucius et Servaeus damnati indicibus accessere. tractique sunt in casum eundem Iulius Africanus e Santonis, Gallica civitate, Seius Quadratus: originem non repperi. neque sum ignarus a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copia fatiscunt aut, quae ipsis nimia et maesta fuerant, ne pari taedio lecturos adficerent verentur: nobis pleraque digna cognitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata.

(8) Nam ea tempestate qua Seiani amicitiam ceteri falso exuerant, ausus est eques Romanus, M. Terentius, ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud senatum ordiendo: «fortunae quidem meae fortasse minus expediat adgnoscere crimen quam abnuere. sed utcumque casura res est, fatebor et fuisse me Seiano amicum, et ut essem expetisse, et postquam adeptus eram laetatum. videram collegam patris regendis praetoriis cohortibus, mox urbis et militiae munia simul obeuntem. illius

2. *proinde* per notam M — 4. *minutius* M — *serueus* M — 5. *tractique* Beroaldus: *tractatique* M — 8. *autque ipsis* M — *mesta* M — 9. *laecturos* M — 12. *eque romanos* M — *terrentius* M — *amplectit* (ultima littera deleta) M — *adhuc* M (*ad hunc* margo) — 13. *fortune* M — 14. *adnoscere* M — 16. *colligam* pr. M.

Cestius Pius a Seneca saepe vocatur et laudatur, veluti Controv. 1. 3. 5. 14 cet.» Ritter. — *repens*] pro recens, ut item 11, 24. 15, 68. Hist. 1, 23. 4, 25. — *indicibus accessere*] se iunxere cum indicibus, id est, servati sunt, quia ipsi quoque indicium professi sunt. Cf. c. 3: *summum supplicium decernebatur, nisi indicium professus foret.* — *Iulius Africanus*] Is pater videtur Africani oratoris de quo Dial. 15. — *Santonis*] Strabo 4, 2, 1: *ἐκβάλλει δ' ὁ Γαρούνας εἰς τὸ μεταξὺ Βιτουρίγων τε καὶ Σαντόνων, ἀμφοτέρων Γαλατικῶν ἐθνῶν. -- τῶν δὲ Σαντόνων πόλις ἐστὶ Μεδιολάνιον.* — *originem non repperi*] Noli otiosum putare hoc colon; partim opponitur verbis *e Santonis*, partim significat hunc quoque fuisse civem provincialem, adeoque vix intelligi posse, quomodo homines etiam tenui loco orti in hanc perniciem tracti sint. — *incelebrata*] Hoc verbo usus est etiam Sallustius Hist. fragm. I. c. 5. fr. 62 ed. Kritz: *multaque tum ductu eius curata primo per ignobilitatem deinde per invidiam scriptorum incelebrata sunt.* Apud alios scriptores hodie quidem non reperitur.

3. *ausus est eques R. M. Terentius* cet.] Dio 58, 19: *τότε δὲ ἐφείσατο μὲν καὶ ἄλλων τινῶν καίτοι τῷ Σηϊανῷ ᾠκειωμένων, ἐφείσατο δὲ καὶ Μάρκου Τερεντίου ἱππέως, ὅτι ἐπὶ τῇ τοῦ Σηϊανοῦ φιλίᾳ κρινόμενος οὐχ ὅσον οὐκ ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ ἔφη καὶ σπουδάσαι μάλιστα αὐτὸν καὶ θεραπεῦσαι, ἐπειδὴ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου οὕτως ἐτιμᾶτο, «ὥστε εἰ μὲν ἐκεῖνος ὀρθῶς» εἶπεν «ἐποίει τοιούτῳ φίλῳ χρώμενος, οὐδ' ἐγώ τι ἠδίκηκα· εἰ δ' ὁ αὐτοκράτωρ ὁ πάντα ἀκριβῶς εἰδὼς ἐπλανήθη, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐγὼ οἱ συνεξηπατήθην; καὶ γάρ τοι προσήκει ἡμῖν πάντας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τιμωμένους ἀγαπᾶν, μὴ πολυπραγμονοῦσιν ὁποῖοί τινες εἰσίν, ἀλλ' ἕνα ὅρον τῆς φιλίας σφῶν ποιουμένοις τὸ τῷ αὐτοκράτορι αὐτοὺς ἀρέσκειν.» ἥ τε γὰρ βουλὴ διὰ ταῦτα αὐτὸν ἀφῆκε, καὶ προσέτι καὶ τοῖς κατηγορήσασιν αὐτοῦ προσεπιτίμησεν, καὶ ὁ Τιβέριος συγκατέθετο σφίσιν.* — *fatebor et fuisse me Seiano amicum* cet.] Simillima huic M. Terentii orationi sunt ea, quae apud Curtium (7, 4) Amyntas ad Alexandrum de Philotae amicitia dixit: *Amicitiam quae nobis cum Philota fuit adeo non eo infitias, ut expetisse quoque nos magnosque ex eo fructus percepisse confitear* cet. — *collegam patris*

propinqui et adfines honoribus augebantur; ut quisque Seiano intimus, ita ad Caesaris amicitiam validus; contra quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur. nec quemquam exemplo adsumo: cunctos, qui novissimi consilii expertes fuimus, meo unius discrimine defendam. non enim Seianum Vulsiniensem, set Claudiae et Iuliae domus partem, quas adfinitate occupaverat, tuum, Caesar, generum, tui consulatus socium, tua officia in re publica capessentem colebamus. non est nostrum aestimare quem supra ceteros et quibus de causis extollas. tibi summum rerum iudicium di dedere: nobis obsequii gloria relicta est. spectamus porro quae coram habentur, cui ex te opes honores, quis plurima iuvandi nocendive potentia; quae Seiano fuisse nemo negaverit. abditos principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere inlicitum, anceps: nec ideo adsequare. ne, patres conscripti, ultimum Seiani diem, sed sedecim annos cogitaveritis. etiam Satrium atque Pomponium venerabamur; libertis quoque ac ianitoribus eius notescere pro magnifico accipiebatur. quid ergo? indistincta haec defensio et promisca dabitur? immo iustis terminis dividatur. insidiae in rem publicam, consilia caedis adversum imperatorem puniantur: de amicitia et officiis idem finis et te, Caesar, et nos absol-

5. *sed* Rhenanus: *et* M — 6. *consolatus* M — 7. *capissentem* M — 9. *iuditium* M — 13. *P. C.* M — 14. *atque Pinarium* Ritterus (coll. 4, 34). — 15. *ianitonibus* M — *noctestere* (sic) pr. M — 17. *insidie* M — 18. *officis* M.

reg. pr. coh.] Cf. 4, 24. — *sordibus*] Respicit ad sordes reorum. Sensus igitur est: «aut metuebant perpetuo accusationes aut ab accusatoribus vexabantur.» Ern. — *novissimi consilii*] quo decreverat Tiberium de medio tollere atque ita clandestinis machinationibus finem imponere scelere manifesto. Hoc Antonia, Claudii mater, cum Tiberio litteris Caenidis, Vespasiani postea amicae, manu scriptis (Dio 66, 14) per Pallantem ad eum missis communicavit. Ita enim rem narrat Iosephus Antiq. 18, 6, 6: *Ἐπιβουλῆς μεγάλης συστάσης ἐπὶ Τιβέριον ὑπὸ Σηϊανοῦ, φίλου τε ἀνδρὸς καὶ δύναμιν ἐν τῷ τότε μεγίστην ἔχοντος διὰ τὸ τῶν στρατευμάτων εἶναι ἡγεμονίαν αὐτῷ, καὶ τῆς τε βουλῆς οἱ πολλοὶ καὶ τῶν ἀπελευθέρων προσέθεντο καὶ τὸ στρατιωτικὸν διέφθαρτο, προέκοπτέ τε ἡ ἐπιβουλὴ ἐπὶ μέγα, καὶ ἂν ἐπέπρακτο Σηϊανῷ τὸ ἔργον, μὴ τῆς Ἀντωνίας τόλμῃ χρησαμένης σοφωτέρᾳ τῆς Σηϊανοῦ κακουργίας. -- Γράφει πρὸς αὐτὸν τὰ πάντα ἀκριβῶς καὶ Πάλλαντι ἐπιδοῦσα τὰ γράμματα τῷ πιστοτάτῳ τῶν δούλων αὐτῆς ἐκπέμπει πρὸς Τιβέριον εἰς τὰς Καπρέας. Ὁ δὲ μαθὼν τόν τε Σηϊανὸν κτείνει καὶ τοὺς συνεπιβούλους· τὴν δὲ Ἀντωνίαν καὶ πρὶν ἀξιολόγως ἄγων τιμιωτέραν τε ὑπελάμβανε καὶ ἐπὶ τοῖς πᾶσι πιθανήν.* — *Claudiae et Iuliae domus partem*] Seiani filia destinata Claudii filio auctore Dione 58, 11. Mox Tiberii *gener* (id est, progener) dicitur ob opinionem destinatae ipsi Iuliae, Drusi filiae. Conf. 4, 7 et 5, 6. — *tuum, Caesar* cet.] Similiter Caesar absens appellatur etiam 16, 31. — *tui consulatus socium*] Cf. 5, 6. — *nec ideo* cet.] «et utcumque sensus tuos scrutabitur aliquis, haud adsequetur; nam explorari nequeunt.» — *sedecim annos*] ab anno u. 767, quo Tiberius Augusto successit, ad annum 784, quo Seianus interiit. — *Satrium*] Seiani clientem, qui Cremutium accusavit 4, 34. «Hunc Satrium Ryckius putat conscium coniurationis fuisse et Antoniae eam detexisse, unde *coniurationis index* dicatur infra c. 47. Eodem ex numero *Pomponium* (diversum utique a Pomponiis, qui 2, 32 et 4, 47 et 5, 8 et 6, 18 memorantur) putabimus. Ern. — *ianitoribus*] Dio 58, 5: *σπουδαί τε καὶ ὠθισμοὶ περὶ τὰς θύρας αὐτοῦ ἐγίγνοντο ἐκ τοῦ δεδιέναι μὴ μόνον μὴ οὐκ ὀφθῇ τις αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ καὶ*

verit.» (9) constantia orationis, et quia repertus erat qui efferret quae omnes animo agitabant, eo usque potuere ut accusatores eius, additis quae ante deliquerant, exilio aut morte multarentur.

Secutae dehinc Tiberii litterae in Sex. Vistilium praetorium, quem Druso fratri percarum in cohortem suam transtulerat. causa offensionis Vistilio fuit, seu composuerat quaedam in C. Caesarem ut impudicum, sive ficto habita fides. atque ob id convictu principis prohibitus cum senili manu ferrum temptavisset, obligat venas; precatusque per codicillos, immiti rescripto, venas resolvit.

Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, maiestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adiciebatur, clari genus et quidam summis honoribus. contremuerantque patres (nam quotus quisque adfinitatis aut amicitiae tot inlustrium virorum expers erat?), ni Celsus, urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Caesar Pollionis ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis.

(10) Ne feminae quidem exortes periculi. quia occupandae rei pu-

2. *om̄s* M — 4. *uestilium* M; sed vide v. 6. — 6. *uistilio* M: *Vestilio* vulgo. — 8. *temtavisset* M — *obligat venas* Baiterus: *oblegatu uenas* (ex geminatione) M (*obligauit* margo) — *p̃catusque* M — 9. *immitti* M — 11. *clauisio* M (*caluisio* margo) — 12. *adicebatur* (sic) M — *contremuerant quae* M — 15. *caliusium* M (*caluisium* margo) — 16. *uiciniani* h. l. pr. M — 18. *quia* Muretus: *qua* M.

ἐν τοῖς ὑστάτοις φανῇ. Cf. 4, 74. — *idem finis*] scil. amicitiae et officiorum.

9. *Sex. Vistilium praetorium*] patrem fortasse Vistiliae praetoria familia genitae (2, 85). Cf. Inscr. R. Neap. n. 7136: *SEX. VISTILI SEX. L. FELICIS COGNATI.* — *cohortem*] scil. amicorum. Ita enim vocabant exemplo praetoriae cohortis. Seneca de Clem. 1, 10: *Sallustium et Cocceios et Deillios et totam cohortem primae admissionis ex adversariorum castris conscripsit* (Augustus). Ubi vides plures fuisse amicorum cohortes (cf. Sueton. Tib. 46. Calig. 19) et quasi gradus. Lips. Cf. 1, 29. — *convictu principis prohibitus*] Cf. 6, 29. — *precatusque*] scil. ut sibi ignosceretur vitaque concederetur. — *Annius Pollio*] consul suffectus a. u. 773 (vide ad 3, 23), avus, ut videtur, Annii Pollionis de quo 15, 56. 71. 16, 30 agitur. — *Appius Silanus*] cuius caedem sub Claudio a Narcisso factam narrat Dio 60, 14. Cf. 4, 68. 11, 29. — *Scauro Mamerco*] Cf. 1, 13. 3, 23. 31. 66. 6, 29. — *simul*] Vide ad 3, 64. — *Sabino Calvisio*] Cf. 4, 46. Hist. 1, 48. — *Vinicianus*] M. Annius Vinicianus, Annii Pollionis filius, frater Arvalis sub Caligula (Marini *Atti de' fratelli Arvali* tab. VIII, ubi falso *M. Ennius Vinicianus* dicitur), post Gai exitum dignus principatu habitus, in Claudium cum Scriboniano coniuravit seque ipse interemit. Cf. Dio 60, 15. — *Celsus u. c. tribunus*] Cf. c. 14, ubi *Iulius Celsus tribunus* vocatur. — *nosceret*] pro *cognosceret*, ut 12, 60. item *notio* c. 12 et 3, 59.

10. *Fufii Gemini*] consulis a. 782. Cf. 5, 1 sq. et vide ad 4, 12. — *haec*] non *Vitia*, ut ratus est Waltherus, sed ea omnia quae narrata sunt inde a capite secundo. — *aput principem*] delati sine senatus cognitione. — *Iulius Marinus*] Is nusquam praeterea memoratur. — *Curtium Atticum*] equitem Romanum ex illustribus. Is quoque Tiberium Capreas comitatus erat. Cf. 4, 58. — *sua exempla*] Phaedr. 1, 26: *Sua quisque exempla debet aequo animo pati.* — *consultores*] auctores. Sallust. or. Philippi 1: *prava incepta consultoribus noxae esse.* Fr. Hist. inc. 54: *talia incepta, ni in consultorem vortissent, rei p. pestem factura.* — *L. Piso*] praefectus urbis; unde pro *pontifex* Lipsius ac Mure-

blicae argui non poterant, ob lacrimas incusabantur; necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quod filii necem flevisset.

Haec aput senatum. nec secus aput principem Vescularius Flaccus ac Iulius Marinus ad mortem aguntur, e vetustissimis familiarium, Rhodum secuti et aput Capreas individui, Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe Seianus Curtium Atticum oppresserat. quo laetius acceptum sua exempla in consultores recidisse.

Per idem tempus L. Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit, nullius servilis sententiae sponte auctor, et quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. patrem ei censorium fuisse memoravi; aetas ad octogesimum annum processit; decus triumphale in Thraecia meruerat. sed praecipua ex eo gloria, quod praefectus urbi recens continuam potestatem et insolentia parendi graviorem mire temperavit. (11) namque antea profectis domo regibus ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur qui ius redderet ac subitis mederetur; feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium inpositos. dein consules mandabant; duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas praeficitur qui consulare munus usurpet. ceterum Augustus bellis civilibus Cilnium

2. Nomen *Vitia* Nipperdeio corruptum videtur; fort. *Vittia.* — *fugii* pr. M; *fusii* corr. M — 3. *Flaccus* Pichena (coll. 2, 28): *atticus* M, oculis librarii aberrantibus ad *Curtium Atticum* v. 6. — 4. *atmortem* M — *familiarum* M — 6. *participis* M (*participe* margo) — 9. *obiid* pr. M — 12. *urbis* Wopkens. — 14. *profectis domo* Rhenanus: *praefectis demum* M — 16. *mumam* M — 19. *Cilnium* Lipsius: *cillinium* M.

tus volebant *P. V. (praefectus urbis.)* Sed *pontifex* bis cognominatur etiam in Marinii *(Monumenti de' fratelli Arvali)* tabula I. Est autem is, ad cuius filios Horatius misit Artem poëticam. Vide de eo Senecam Ep. 83, 12. Plin. N. H. 14 § 145. Sueton. Tib. 42. Dionem 58, 19. Miro errore Iosephus Antiq. 18, 10, 6 eum Tiberio superstitem facit. — *censorium fuisse memoravi*] Non quidem in his libris, qui exstant. Tamen intelligi vult L. Pisonem, socerum C. Caesaris, qui censor cum Appio Claudio a. u. 704, quo ipso anno, ut ratio aetatis Tacito constet (ait enim vixisse octoginta annos), natus esse debuit hic Piso. Lips. — *in Thraecia*] Vellei. 2, 98: *Atrox in Thracia bellum ortum omnibus eius gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanae custodem habemus, virtus compressit.* Cf. Dio 54, 34 ad a. u. 743. Liv. Epit. 138. — *recens continuam*] Sic iunge, non cum Ernestio *praefectus urbis recens*; *continua* opponitur annuae potestati; *recens* autem, quia L. Piso primus sane is fuit, a quo deinceps perpetua esset praefectorum urbis series. Cf. Corsinum *Ser. Praef. Urb.* p. 31. — *insolentia parendi*] cum cives principi eiusque quasi vicario, praefecto urbis, dicto audientes esse nondum assueti essent, *crudo adhuc servitio*, ut ait 1, 8.

11. *Numam Marcium*] Liv. 1, 20: *pontificem Numam Marcium Marci filium* (Marcii hic memorati patrem) *ex patribus legit* (Numa rex). Plutarchus in Numa 25: *πάντες ὁμολογοῦσι τὴν Πομπιλίαν* (Numae filiam) *Μαρκίῳ γαμηθῆναι. Παῖς δὲ ἦν ὁ Μάρκιος ἐκείνου Μαρκίου τοῦ Νομᾶν παρορμήσαντος εἰς τὴν βασιλείαν. Καὶ γὰρ συμμετῴκησεν εἰς Ῥώμην αὐτῷ καὶ τῆς συγκλήτου μετέσχε τιμώμενος καὶ μετὰ τὴν Νομᾶ τελευτὴν Ὁστιλίῳ περὶ τῆς βασιλείας εἰς ἀγῶνα καταστὰς καὶ ἡττηθεὶς ἀπεκαρτέρησεν. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Μάρκιος ἔχων τὴν Πομπιλίαν κατέμεινεν ἐν Ῥώμῃ καὶ Μάρκιον ἐγέννησεν, ὃς μετὰ Τύλλον Ὁστίλιον ἐβασίλευσε.* — *Spurium Lucretium*] Liv. 1, 59: *Brutus imperium in urbe Lucretio, praefecto urbis iam ante ab rege* (Tarquinio) *instituto, relinquit.* — *duratque simulacrum*

Maecenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. mox rerum potitus ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia sumpsit e consularibus qui coërceret servitia et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat. primusque Messala Corvinus eam potestatem et paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi; tum Taurus Statilius, quamquam provecta aetate, egregie toleravit; dein Piso viginti per annos pariter probatus, publico funere ex decreto senatus celebratus est.

(12) Relatum inde ad patres a Quintiliano, tribuno plebei, de libro Sibullae, quem Caninius Gallus quindecimvir recipi inter ceteros eiusdem vatis et ea de re senatus consultum postulaverat. quo per discessionem facto misit litteras Caesar, modice tribunum increpans, ignarum antiqui moris ob iuventam: Gallo exprobrabat quod scientiae caerimoniarumque vetus incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut adsolet, lecto per

6. *viginti*] *quindecim* Ernestius. — 7. *probatus. publico* Doederlein. — 10. *quindecimvir* Beroaldus: *quindecimuirum* M, cuius lectionem qui amplectuntur conferunt Hist. 1, 31: *tribunorum Subrium et Cetrium milites adorti* cet.; cuius loci alia ratio est. — 14. *per magistratus* Weissenborn coll. Liv. 40, 29.

cet.] Cf. l. 2 § 33 D. de origine iuris (1, 2): *et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus, observantur; quoties autem proficiscuntur, unus relinquitur qui ius dicat: is vocatur praefectus urbi. Qui praefectus olim constituebatur, postea fere Latinarum feriarum causa introductus est et quotannis observatur.* — *ferias Latinas*] Cf. 4, 36. In Inscrr. Latt. n. 890 memoratur M. Antonius Antius Lupus, qui inter alios honores dicitur etiam *PRAEF. FER. LAT.* Conservatum igitur est hoc praefecturae simulacrum saltem usque ad Commodum, a quo Antius interemptus est. Lamprid. 7. — *Maecenatem*] Huc refer Dionis locum 49, 16 ad a. u. 718: *ἐν τῷ αὐτῷ τούτῳ ἔτει οὔτ' ἀγορανόμος τις ἀπορίᾳ τῶν αἱρεθησομένων ἐγένετο, ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ οἵ τε δήμαρχοι τὰ προσήκοντα αὐτοῖς ἔπραξαν, οὔτε πολίαρχος ἐς τὰς ἀνοχὰς ἀπεδείχθη, ἀλλ' ἐκ τῶν στρατηγῶν τινὲς τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῷ διήγαγον. τά τε ἄλλα τὰ ἐν τῇ πόλει τῇ τε λοιπῇ Ἰταλίᾳ Γάϊός τις Μαικήνας, ἀνὴρ ἱππεύς, καὶ τότε καὶ ἔπειτα ἐπὶ πολὺ διῴκησεν.* Cf. Appian. B. C. 5, 99 et 112. Idem Dio 51, 3 ad a. u. 723: *τοῦ Μαικήνου, ᾧ τότε ἥ τε Ῥώμη καὶ ἡ λοιπὴ Ἰταλία προσετέτακτο.* Cf. Vellei. 2, 88. Ipsa autem Maecenatis potestas numquam praefecturae urbanae nomine insignita est, etsi reapse eadem ampliorque etiam fuit. Idem valet de Agrippae *τῆς πόλεως διαχειρίσει* (Dio 54, 6) a. u. 733. — *qui coërceret* cet.] Eius magistratus iura copiose describuntur ab Ulpiano l. 1 D. de officio praef. urbi I, 12; cf. Cod. Iust. I, 28. Dio 51, 21. Gellius 14, 8. Suetonius Aug. 37. RITTER. — *Messala Corvinus* cet.] Hieronymus in Chronico ad a. u. 729 p. 408 Roncall.: *Messala Corvinus* (orator illustris), *primus praefectus urbis factus, sexto die magistratu se abdicavit, incivilem potestatem esse contestans.* — *tum Taurus Statilius*] Dio 54, 19 ad a. u. 738: *οὕτω τὸ μὲν ἄστυ τῷ Ταύρῳ μετὰ τῆς ἄλλης Ἰταλίας ἐπιτρέψας, -- ἐξώρμησεν.* De hoc Tauro cf. 3, 72 et Vellei. 2, 127: *Raro eminentes viri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt, ut divus Augustus M. Agrippa et proxime ab eo Statilio Tauro, quibus novitas familiae haud obstitit, quominus ad multiplicis consulatus* (Statilius iterum consul a. u. 728) *et complura eveherentur sacerdotia.* — *viginti per annos*] Constat Pisonem praefecturam urbis principe demum Tiberio accepisse neque igitur per viginti annos gessisse. Sueton. Tib. 42: *Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco et L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit; quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis confestim dedit.* (Cf. Plin. N. H. 14 § 145.) Quae morum correctio cum incidere videatur in a. u. 769 fere aut 770, Ernestius *XX.* corruptum ratus est ex *XV.* eumque secuti sunt Halmius et Nipperdey. Aliis altera Ernestii ratio placuit, ut numerus certus pro incerto dictus sit.

magistros aestimatoque carmine, apud infrequentem senatum egisset. simul commonefecit, quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra diem ad praetorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret. quod a maioribus quoque decretum erat post exustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo Ilio Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et Italicas colonias, carminibus Sibullae, una seu plures fuere, datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere. igitur tunc quoque notioni quindecimvirum is liber subicitur.

(13) Isdem consulibus gravitate annonae iuxta seditionem ventum; multaque, et plures per dies, in theatro licentius efflagitata quam solitum adversum imperatorem. quis commotus incusavit magistratus patresque quod non publica auctoritate populum coërcuissent; addiditque quibus ex provinciis et quanto maiorem quam Augustus rei frumentariae copiam

1. *estimatoque* M — 2. *cum mune fecit* M (*commonefecit* margo) — 4. *neve* Ernestius. — 5. *sociali bello* uncis inclusit Nipperdey; *civili bello* malebat Lipsius. Cf. Kiene *Gesch. des Bundesgenossenkriegs* p. 311. — *erytrythrys* (syllaba *try* punctis notata) M — 6. *affricam* M — *sibillae* M — 11. *ex* Ritterus: *et* M; *e* vulgo. — *prouintiis* M.

12. *Caninius Gallus*] L. Caninius Gallus, magister fratrum Arvalium a. u. 789. Vide Marinium *Atti de' fratelli Arvali* p. 44. — *quindecimvir*] Cf. 3, 64. — *senatus consultum postulaverat*] *Οὐ γὰρ ἐξῆν οὐδὲν τῶν Σιβυλλείων, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο, ἐς τὸ πλῆθος ἐξαγγέλλεσθαι.* Dio 39, 15. — *per discessionem*] Gellius N. A. 14, 7, 9: *senatus consultum fieri duobus modis* (docet M. Varro), *aut per discessionem* (solam), *si consentiretur, aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas.* — *scientiae caerimoniarumque vetus*] Vide ad 1, 20: *vetus operis ac laboris.* — *incerto auctore*] Eum intelligo, qui librum istum cum Caninio primum communicarat. — *magistros*] quales omnia sacerdotum collegia habebant, qui et collegio, cum coiret, praeessent et recens cooptatos caerimoniis instituerent. Plinius N. H. 28 § 12: *quindecimvirum collegii magister.* Mirus sane est numerus pluralis, quoniam unus dumtaxat eodem tempore ea dignitate fungi poterat. Difficultatem ita solvere conatur Walther: «Nimirum magisterium ordinis per vices obiri solebat. Cf. Sueton. Calig. 22: *magisteria sacerdotii ditissimus quisque et ambitione et licitatione maxima vicibus comparabant.* Inde colligo magistrorum nomine insignes fuisse in quovis sacerdotum collegio, qui magisterio functi inerant, ad eòsque pertinuisse res interioris deliberationis, qualis sane haec erat de novo libro recipiendo.» Melius Ritterus: «Quoniam singula sacerdotum collegia in rebus gravioribus cetera adiungere sibi et poterant et solebant, nihil impedivit Tiberium, quo minus *magistros* scriberet, non *magistrum.*» — *sanxisse Augustum* cet.] Suetonius Aug. 31: *Postquam pontificatum maximum suscepit* (Augustus), *quidquid fatidicorum librorum Graeci Latinique generis nullis vel parum idoneis auctoribus vulgo ferebatur, supra duo milia contracta undique cremavit ac solos retinuit Sibyllinos, hos quoque dilectu habito, condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi.* Cf. Dio 54, 17. — *sociali bello*] Capitolium flagraverat L. Scipione C. Norbano coss. a. u. 671; *bellum* autem *sociale* proprie dictum compositum erat iam a. u. 666. Itaque accuratius dixit Hist. 3, 72: *arserat et ante Capitolium civili bello* i. e. Mariano sive Sullano. — *Erythris*] Ioniae urbe e regione Chii. De Erythraea ceterisque novem Sibyllis vide inprimis, quae M. Varrone auctore docuerunt Lactantius Instit. div. 1, 6 et Dionysius Halic. Antiq. 4, 62. — *notioni*] Cf. 3, 59: *dilata notione de iure flaminis.*

13. *gravitate annonae*] prorsus ut 11, 4 et 2, 87: *saevitia annonae.* — *in theatro*] Mansit theatrum sedes lamentationum querelarumque populi usque ad tempora Sidonii Apollinaris. Ep. 1, 10: *Vereor, ne famem populi Romani theatralis caveae fragor insonet et infortunio meo publica deputetur esuries.* — *quam Augustus*] *cuius tempore ex Aegypto urbi annua ducenties centena milia* (modium)

advectaret. ita castigandae plebi compositum senatus consultum prisca severitate, neque segnius consules edixere. silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam accipiebatur.

(14) Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, equites Romani, cecidere coniurationis crimine; ex quis Geminius prodigentia opum ac mollitia vitae amicus Seiano, nihil ad serium. et Iulius Celsus tribunus in vinclis laxatam catenam et circumdatam in diversum tendens suam ipse cervicem perfregit. at Rubrio Fabato, tamquam desperatis rebus Romanis Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. sane is repertus aput fretum Siciliae retractusque per centurionem nullas probabiles causas longinquae peregrinationis adferebat. mansit tamen incolumis, oblivione magis quam clementia.

(15) Ser. Galba L. Sulla cos̃. diu quaesito quos neptibus suis maritos destinaret Caesar, postquam instabat virginum aetas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus: Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familia erat, mitis ingenio et comptae facundiae. Cassius plebeii Romae generis, verum antiqui honoratique,

4. *caecidere* M — 5. *Gaius Geminius* Ritterus, qui eum confudit cum *C. Fufio Gemino* consule a. u. 782. Cf. 5, 1 sq. — *mollicia* M — 9. *sane is* Mercerus: *sanus* M — 11. *longinque* M — *peregrinationes* pr. M — 17. *rome* M.

frumenti inferebantur, teste Aurelio Victore Epit. 1, 6.

14. *nihil ad serium*] nullum gravius inceptum, nedum coniurationem, cum eo communicarat Seianus. — *Iulius Celsus tribunus*] diversus a Celso equite Romano (v. 4). Cf. c. 9.

15. *Ser. Galba*] Proprie scribendum erat *Lucio Galba*; nam Galba imperator, teste Suetonio in eius vita c. 4, *adoptatus a noverca sua Livia nomen et Ocellae cognomen assumpsit, mutato praenomine. Nam Lucium mox pro Servio usque ad tempus imperii usurpavit.* Atque re vera in tessera gladiatoria edita a Muratorio I, p. 303, 1, a Cardinalio *Diplomi* p. 122: *MVRTILVS | ATTIAE | SP. III. NON. IVN | L. SVLL. L. SVLP.* Galbae praenomen est *Lucius.* Sed Tacitus solitum ac magis notum praenomen ei tribuit, quod legitur etiam in fragmento fastorum Nolensium Inscrr. Latt. n. 4033: *SER. SVLPICIVS. GALBA. L. SVLLA. FELIX. COS.* — *L. Sulla*] Videtur esse is, cuius mentio 3, 31. filius L. Cornelii Sullae cos. a. u. 749. Qui cum *Felix* appelletur in lapide apud Gruterum (1087, 1), hoc ipso proditur inter posteros Sullae dictatoris. Ryck. — *virginum aetas*] Drusilla sedecim, Iulia quindecim annos nata erat. Cf. 2, 54. — *L. Cassium*] L. f. L. n. Longinum, consulem a. u. 783. (Inscrr. Latt. n. 4033.) Sub Gaio proconsul Asiae monentibus sortibus Antiatinis, *ut a Cassio caveret* (intelligebant autem Cassium Chaeream), a tyranno occisus est. Sueton. Calig. 57. Dio 59, 29. a quo cum Gaio fratre confusus est. Cf. infra c. 45. — *M. Vinicium*] Hic est M. ille Vinicius, ad quem historiam suam Velleius misit. Produxit vitam ad Claudium et a Messalina, quia pudorem servaverat, interfectus est. Dio 60, 27. Pater eius Publius cos. a. 755, avus Marcus cos. a. 735. Lips. Ipse consul erat a. u. 783 atque iterum a. 798. Cf. c. 45. — *oppidanum*] urbano oppositum. Cf. Cic. Brut. § 242: *oppidano quodam et incondito genere dicendi.* — *Calibus*] in Campania, h. *Calvi.* — *patris*] L. Cassii L. f. Longini, consulis suffecti a. u. 764. — *huic Drusillam -- coniungit*] Cf. Sueton. Calig. 24. — *coeptas*] Cf. c. 30: *adfinitatem sibi cum Seiano hau sponte, sed consilio Tiberii coeptam.* 12, 10: *veterem sibi ac publice coeptam nobiscum amicitiam.* — *Macro praefectus*] Naevius Sertorius Macro, praetorio. Cf. Dio 58, 9. A Caligula (a. u. 791) ut se ipse interficeret coactus est. Dio 59, 10. Cf. infra c. 23. 29. 38. 45. 47. 48. 50. Ad rem hic narratam cf. Dio 58, 18. — *sine praescriptione generis*] custodum; utrum tribuni an centuriones an gregarii milites eum in curiam comitari deberent. — *deviis p. itineribus*

et severa patris disciplina eductus facilitate saepius quam industria commendabatur. huic Drusillam, Vinicio Iuliam Germanico genitas coniungit superque ea re senatui scribit, levi cum honore iuvenum. dein redditis absentiae causis admodum vagis flexit ad graviora et offensiones ob rem publicam coeptas, utque Macro praefectus tribunorumque et centurionum pauci secum introirent, quotiens curiam ingrederetur, petivit. factoque large et sine praescriptione generis aut numeri senatus consulto, ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium numquam adiit, deviis plerumque itineribus ambiens patriam et declinans.

(16) Interea magna vis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias faenore auctitabant adversum legem dictatoris Caesaris, qua de modo credendi possidendique intra Italiam cavetur, omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. sane vetus urbi faenebre malum et seditionum discordiarumque creberrima causa; eoque cohibebatur antiquis quoque et minus corruptis moribus. nam primo duodecim tabulis sanctum, ne quis unciario faenore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur, dein rogatione tribunicia ad semuncias re-

1. *disciplinę ductus* M — 2. *uinio* h. l. M — 5. *susceptas* Muretus. — 8. *urbes* M — 9. *ambiens* Rhenanus: *ambigens* M — 12. *omissa* M — 13. *faenebrae* (sic) M — 17. *semuntias* M.

cet.] Dio 58, 21: *Τιβέριος δὲ δὴ ἦλθε μὲν πρὸς τὸ ἄστυ, καὶ διέτριψεν ἐν τοῖς πέριξ αὐτοῦ τόποις, οὐ μέντοι καὶ ἐσεφοίτησεν εἴσω, καίτοι καὶ τριάκοντα σταδίους* (IV. M. P.) *ἀποσχών.*

16. *auctitabant*] verbum, quod nunc hoc tantum loco reperitur. — *adversum legem d. Caesaris*] Suetonius Caes. 42: *De pecuniis mutuis, disiecta novarum tabularum exspectatione, quae crebro movebatur, decrevit tandem* (a. u. 705), *ut debitores creditoribus satis facerent per aestimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducto summae aeris alieni, si quid usurae nomine numeratum aut perscriptum fuisset: qua condicione quarta pars fere crediti deperibat.* (Cf. Caes. B. C. 3, 1. Appian. B. C. 2, 48. Plutarch. Caes. 37.) Dio 41, 38 (ad a. 705): *ἐπειδή τε συχνοὶ πολλά τε χρήματα ἔχειν καὶ πάντα αὐτὰ ἀποκρύπτειν ἐλέγοντο, ἀπηγόρευσε μηδένα πλεῖον πεντακισχιλίων καὶ μυρίων δραχμῶν ἐν ἀργυρίῳ ἢ καὶ χρυσῷ κεκτῆσθαι.* Idem 58, 21: *τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων ὑπὸ τοῦ Καίσαρος τεθέντας, ἐξ ὧν καὶ ἀπιστία καὶ ταραχὴ πολλὴ γενήσεσθαι ἔμελλεν, ἀνενεώσατο* (Tiberius). — *olim*] iam pridem, ut 13, 15: *olim provisum erat.* — *duodecim tabulis*] Ex uno Tacito hoc scimus. Dirksen *zwölf Tafeln* p. 594 hunc locum collocavit Tab. VIII. Fr. 18. atque cum Taciti verbis coniunxit haec Catonis Prooem. de Re R.: *Maiores nostri sic habuerunt et ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, faeneratorem quadrupli.* Aliter quidem Livius 7, 16: *Haud aeque laeta patribus insequenti anno* (u. c. 397) *C. Marcio Cn. Manlio coss. de unciario fenore a M. Duilio L. Maenio tribunis pl. rogatio est perlata: et plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque.* De hac dissensione fideque nec Tacito nec Livio abroganda cf. Niebuhrius *Hist. Rom.* III, p. 61. Nimirum statuit legem in duodecim tabulis sanctam postea abrogatam et a tribunis pl. iterum perlatam esse. — *unciario faenore*] Unciarium faenus alii aliter intelligunt. Muretus unciae usuram esse opinatur, cum pro centenis mutuis datis singuli quotannis usurae nomine penduntur *(1 Procent)*; alii, cum pars sortis centesima singulis mensibus penditur *(12 Procent)*, qui usurae modus *centesimae* vocatur. Aliis est uncia sive pars assis duodecima usurae nomine quovis anno solvenda pro sorte unius assis ($8^1/_3$ *Procent*). Conf. W. Th. Streuber *der Zinsfuss bei den Römern* (Basel 1857) p. 21 sqq. — *rogatione tribunicia* cet.] Livius 7, 27: *T. Manlio Torquato C. Plautio coss.* (a. u. 407) *semunciarium tantum ex unciario fenus factum, et in pensiones aequas triennii,*

dactum; postremo vetita versura. multisque plebis scitis obviam itum fraudibus, quae totiens repressae miras per artes rursum oriebantur. sed tum Gracchus praetor, cui ea quaestio evenerat, multitudine periclitantium subactus rettulit ad senatum; trepidique patres (neque enim quisquam tali culpa vacuus) veniam a principe petivere, et concedente annus in posterum sexque menses dati, quis secundum iussa legis rationes familiaris quisque componerent. (17) hinc inopia rei nummariae, commoto simul omnium aere alieno, et quia tot damnatis bonisque eorum divenditis signatum argentum fisco vel aerario attinebatur. ad hoc senatus praescripserat, duas quisque faenoris partes in agris per Italiam conlocaret. sed creditores in solidum appellabant; nec decorum appellatis minuere fidem. ita primo concursatio et preces; dein strepere praetoris tribunal; eaque quae remedio quaesita, venditio et emptio, in contrarium mutari, quia faeneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. copiam vendendi secuta vilitate, quanto quis obaeratior, aegrius distrahebant, multique fortunis provolvebantur; eversio rei familiaris dignitatem ac famam praeceps dabat, donec tulit opem Caesar disposito per mensas milies sestertio factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum praediis cavisset. sic refecta

1. *redactũ* (faenus) Halmius (coll. Liv. 7, 27, 3): *redactu* M; *redacta* vulgo. — 5. *et* M: *eo* Pichena. — 6. *qui* M — 7. *familiar*s* (littera inter *r* et *s* erasa) M; *familiares* ceteri. — 9. *deuenditis* M — 16. *fortunus* M — 17. *famam in praeceps* Muretus; sed cf. 4, 62.

ita ut quarta praesens esset, solutio aeris alieni dispensata est. — *vetita versura*] Livius 7, 42 (ad a. u. 412): *invenio apud quosdam L. Genucium tribunum pl. tulisse ad populum ne fenerare liceret.* Cf. Appianum B. C. 1, 54: *Νόμου τινὸς παλαιοῦ διαγορεύοντος μὴ δανείζειν ἐπὶ τόκοις ἢ ζημίαν τὸν οὕτω δανείσαντα προσοφλεῖν.* — *multisque plebis scitis* cet.] De talibus nihil apud Livium, sed aliquoties (7, 28. 10, 23. 35, 41) memorat *iudicia populi in feneratores multa severe facta, accusantibus privatos aedilibus curulibus.* — *Gracchus*] Cf. 4, 13. 6, 38.

17. *hinc inopia rei nummariae* cet.] Suetonius Tib. 48: *Publice munificentiam exhibuit* (Tiberius) *proposito milies sestertio gratuito in triennii tempus. - - quod magna difficultate nummaria populo auxilium flagitante coactus est facere, cum per senatus consultum sanxisset, ut feneratores duas patrimonii partes in solo collocarent, debitores totidem aeris alieni statim solverent, nec res expediretur.* — *commoto - - alieno*] dum creditor quisque pecuniam creditam repetit eodem tempore; *da auf einmal Allen ihr Darlehn gekündigt wurde.* Bötticher. — *ad hoc*] ut inopiae rei nummariae mederetur, impediendo ne numeratum in arcis feneratorum remaneret. — *duas quisque faenoris partes*] *Faenus* apud Tacitum est, quod nos dicimus *Kapitalvermögen*, totum patrimonium (exceptis, ut per se intelligitur, fundis) sub fenore positum. — *creditores in solidum appellabant*] Pro duabus illis fenoris partibus concessis totum fenus repetebant a debitoribus, qui proprie *appellari* dicuntur, cum pecunia credita ab iis reposcitur. Notissimum illud Alfii feneratoris Horatiani, *optima nomina non appellando fieri mala.* Cf. etiam Cic. p. Rabirio Postumo § 46: *ut solidum suum cuique solvatur.* — *minuere fidem*] si solvendo non fuissent; *ihren Credit zu schwächen.* — *faeneratores - - condiderant*] omnem pecuniam, quam qualicunque modo redegerant, in arca conditam, id est servatam, tenebant, ut paratiores essent ad occasionem bene emendi, quando senatus consultum illud esset exsequendum; nullam igitur iam petentibus mutuam dabant; *mercandis* autem *agris* explica «ad mercandos agros.» — *aegrius distrahebant*] quia emptores, necessitate vendendi cognita, simulabant sibi non opus agris et alia similia, ut fit, ut quam minimo pretio emerent. Ern. — *eversio rei*

fides, et paulatim privati quoque creditores reperti. neque emptio agrorum exercita ad formam senatus consulti, acribus, ut ferme talia, initiis, incurioso fine.

(18) Dein redeunt priores metus postulato maiestatis Considio Proculo; qui nullo pavore diem natalem celebrans raptus in curiam, pariterque damnatus interfectusque est. sorori eius Sanciae aqua atque igni interdictum, accusante Q. Pomponio. is moribus inquies haec et huiuscemodi a se factitari praetendebat, ut parta apud principem gratia periculis Pomponii Secundi fratris mederetur. etiam in Pompeiam Macrinam exilium statuitur, cuius maritum Argolicum, socerum Laconem, e primoribus Achaeorum, Caesar adflixerat. pater quoque, inlustris eques Romanus, ac frater praetorius, cum damnatio instaret, se ipsi interfecere. datum erat crimini quod Theophanen Mytilenaeum, proavum eorum, Cn. Magnus inter intimos habuisset, quodque defuncto Theophani caelestes honores Graeca adulatio tribuerat. (19) post quos Sex. Marius, Hispaniarum ditissimus, defertur incestasse filiam et saxo Tarpeio deicitur. ac ne dubium haberetur magnitudinem pecuniae malo vertisse, aurarias eius, quamquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit. inritatusque suppli-

1. *emilio* M — 6. *interfectusque est. sorori* Bezzenberger: *interfectusque. et sorori* M — 12. *interficere* M. Vide ad 2, 2. — 13. *mitylenaeum* pr. M; *mytylenaeum* corr. M — *proavum*] *patrem aut avum* Nipperdey; at vid. Meineke in vindiciarum Strabon. libro p. 213 sq. — 16. *incertasse* M — 17. *aurarias* Muretus: *aurariasque* M; *aurarias argentariasque* (vel *ferrariasque* coll. Liv. 31, 34) Weissenborn; *aurarias aerariasque* Bezzenberger.

f. -- praeceps dabat] Senatores et equites imminuto censu ordinem amittebant, tribules tribu movebantur. — *disposito per mensas* cet.] Dio 58, 21: *τὸ πρᾶγμα τὸ κατὰ τὰ δανείσματα ἐμετρίασε, καὶ δισχιλίας καὶ πεντακοσίας μυριάδας* (milies sestertium) *τῷ δημοσίῳ ἔδωκεν ὥστ' αὐτὰς ὑπ' ἀνδρῶν βουλευτῶν ἀτοκὶ τοῖς δεομένοις ἐς τρία ἔτη ἐκδανεισθῆναι.* Verum hoc sane extraordinarium munus senatoribus datum; nam solitam pecuniae publicae administrationem sub quaestoribus habebant triumviri mensarii.

18. *Q. Pomponio*] Cf. 5, 8. — *adflixerat*] damnarat, ut opibus eorum potiretur. — *pater*] Pompeius Macer, *cui ordinandas bibliothecas delegaverat* Augustus, Sueton. Iul. 56. Vide mox Strabonis locum. (Ovid. Amor. 2, 18.) — *inlustris eques R.*] Vide ad 2, 59. — *frater*] Pompeius Macer, qui in praetura Tiberium offendit. Cf. 1, 72. — *Theophanen Mytilenaeum*] Strabo 13, 2, 3 p. 617: *Οὗτος δὲ (ὁ συγγραφεὺς Θεοφάνης) καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ ὑπῆρξε καὶ Πομπηΐῳ τῷ Μάγνῳ κατέστη φίλος, μάλιστα διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτήν, καὶ πάσας συγκατώρθωσεν αὐτῷ τὰς πράξεις· ἀφ' ὧν τήν τε πατρίδα ἐκόσμησε τὰ μὲν δι' ἐκείνου, τὰ δὲ δι' ἑαυτοῦ, καὶ ἑαυτὸν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐπιφανέστατον ἀνέδειξεν· υἱόν τε ἀπέλιπε Μάκρον Πομπήϊον, ὃν τῆς Ἀσίας ἐπίτροπον κατέστησέ ποτε Καῖσαρ ὁ Σεβαστός, καὶ νῦν ἐν τοῖς πρώτοις ἐξετάζεται τῶν Τιβερίου φίλων.* Cf. Onomasticum Tullianum s. v. *THEOPHANES.* — *caelestes honores*] Exstant nummi Mytilenenses cum inscriptione *Θεὸς Θεοφάνης* vel *Θεοφάνης θεὸς Μυτ(ιληναίων).* Vid. Eckhel D. N. II, 504.

19. *Sex. Marius*] Cf. 4, 36. Dio 58, 22: *ὁ Μάριος ὁ Σέξτος ἐκεῖνος ὁ φίλος αὐτοῦ* (Tiberii) *καὶ διὰ τοῦτο πλουτήσας τὴν θυγατέρα ἐκπρεπῆ οὖσαν ὑπεκπέμψας ποι, ἵνα μὴ ὁ Τιβέριος αὐτὴν αἰσχύνῃ, αἰτίαν τε ἔσχεν ὡς συνών οἱ καὶ διὰ τοῦτο καὶ συναπώλετο.* — *publicarentur*] *Publicare* non est *für den öffentlichen Schatz einziehen*, uti Nostrates volunt, quasi venditae sint fodinae et pecuniae inde paratae in aerarium latae, sed *für Staatsgut erklären*, ut publice administrarentur et reditus publici essent. Walth. *Sibimet* tamen *seposuit* significat eas non aerario, sed principis fisco vindicatas esse. — *inritatus*] Significat crudelitatem eius non exsatiatam multitudine

ciis cunctos, qui carcere attinebantur accusati societatis cum Seiano, necari iubet. iacuit inmensa strages, omnis sexus, omnis aetas, inlustres ignobiles, dispersi aut aggerati. neque propinquis aut amicis adsistere inlacrimare, ne visere quidem diutius dabatur; sed circumiecti custodes et in maerorem cuiusque intenti corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur, ubi fluitantia aut ripis adpulsa non cremare quisquam, non contingere. interciderat sortis humanae commercium vi metus; quantumque saevitia glisceret, miseratio arcebatur.

(20) Sub idem tempus C. Caesar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam, M. Silani filiam, coniugio accepit, immanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exitio fratrum rupta voce; qualem diem Tiberius induisset, pari habitu, hau multum distantibus verbis. unde mox scitum Passieni oratoris dictum percrebruit, neque meliorem umquam servum neque deteriorem dominum fuisse.

Non omiserim praesagium Tiberii de Servio Galba tum consule; quem accitum et diversis sermonibus pertemptatum postremo Graecis verbis in hanc sententiam adlocutus *est* «et tu, Galba, quandoque degustabis im-

7. *vi, metu* Lipsius. — 11. *exitio* Nipperdey: *exilio* M — 17. *hac* M — *est* Ernestius: om. M.

punitorum, sed ultro incitatam, ut grassari cuperet in plures. I. F. GRONOV. Hinc eum cum Aiace furente comparat Iuvenalis de caede Seiani et asseclarum eius loquens 10, 83: *Quam timeo, victus ne poenas exigat Aiax, ut male defensus.* — *iacuit inmensa strages*] Plurimos necatos esse testis est etiam Dio 58, 14 sqq. Quo modo tunc saevitum sit, refert Suetonius Tib. 61: *Nemo punitorum non et in Gemonias abiectus uncoque tractus. Viginti uno die abiecti tractique sunt, inter eos pueri et feminae.* — *ne visere q. diutius*] quam in transeundo; nam sicubi consistere volebant, ilico abigebantur. — *sortis humanae commercium*] Non iam vicissim inter se participes esse audebant naturalis illius doloris, quo afficimur, ubi insigne aliquod infelicis sortis humanae exemplum videmus, praesertim in propinquis et amicis, sed eum prorsus premebant luctumque omnem occultabant. Quadrat huc Terentianum illud: *Homo sum; humani nihil a me alienum puto.*

20. *Claudiam, M. Silani filiam* cet.] Suetonius Calig. 12: *Iuniam Claudillam, M. Silani, nobilissimi viri, filiam, duxit uxorem.* Cf. infra c. 45. De M. Silano cf. 2, 59. 3, 24 et 57. Hist. 4, 48. Agr. 4. — *immanem animum* cet.] Suetonius Calig. 10: *Hic omnibus insidiis temptatus elicientium cogentiumque se ad querelas nullam umquam occasionem dedit, perinde obliterato suorum casu ac si nihil cuiquam accidisset, quae vero ipse pateretur, incredibili dissimulatione transmittens, tantique in avum obsequii, ut non immerito sit dictum «non servum meliorem ullum nec deteriorem dominum fuisse.»* — *exitio fratrum*] Sueton. Tib. 54: *Maximos natu de Germanici filiis, Neronem et Drusum, varia fraude inductos ut et concitarentur ad convitia et concitati proderentur, accusavit per litteras amarissime congestis etiam probris et iudicatos hostes fame necavit, Neronem in insula Pontia, Drusum in ima parte Palatii. Putant Neronem ad voluntariam mortem coactum, cum ei carnifex quasi ex senatus auctoritate missus laqueos et uncos ostentaret: Druso autem adeo alimenta subducta, ut tomentum e culcita temptaverit mandere, amborum sic reliquias dispersas, ut vix quandoque colligi possent.* Exstat tamen titulus sepulcralis (Inscrr. Latt. n. 665): *Ossa Neronis Caesaris Germanici Caesaris f. divi Aug. pron. flaminis Augustalis quaestoris.* Cf. c. 23. — *rupta voce*] exquisitius quam «prorumpens in vocem quasi invitus»; sic Graeci ῥῆξαι φωνήν. — *qualem diem T. induisset*] id est qualem animum vultumque quoquo die sumpsisset vel gessisset Tiberius, sive laetum sive tristem, ambiguum, severum, crudelem, benignum, voluntarium, negotiosum, otiosum, talem et ipse induens ac prae se

perium,» seram ac brevem potentiam significans, scientia Chaldaeorum artis, cuius apiscendae otium aput Rhodum, magistrum Thrasullum habuit, peritiam eius hoc modo expertus. (21) quotiens super tali negotio consultaret, edita domus parte ac liberti unius conscientia utebatur. is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus imminet) praeibat eum, cuius artem experiri Tiberius statuisset, et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subiectum mare praecipitabat, ne index arcani existeret. igitur Thrasullus isdem rupibus inductus postquam percunctantem commoverat, imperium ipsi et futura sollerter patefaciens, interrogatur an suam quoque genitalem horam comperisset; quem tum annum, qualem diem haberet. ille positus siderum ac spatia dimensus haerere primo, dein pavescere, et quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metus, postremo exclamat ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare. tum complexus eum Tiberius praescium periculorum et incolumem fore gratatur; quaeque dixerat oracli vice accipiens inter intimos amicorum tenet.

(22) Sed mihi haec ac talia audienti in incerto iudicium est, fatone

3. *super tali* Pichena: *superta* M — 8. *thrasullumsdem* pr. M — 10. *solerter* M — 12. *spacia* M — *pavescere* Beroaldus: *pauescente* M; *pavescens* Iac. Gronovius. — *quanto* Acidalius. — 16. *uicieiccipiens* M (*uice accipiens* margo).

ferens. *Dies* enim accipitur pro fortuna quam fert et pro varietate illa vitae et humanorum propositorum, quae indit dies mutatque. Notum illud Homeri Odyss. *σ*, 136: *τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.* I. F. Gron. *(On dirait bien en français, en parlant de l'humeur du prince, c'est son bon jour, c'est son mauvais jour, c'est son jour d'orage, de mélancolie, de gaîté; or, par où en juge-t-on? par l'extérieur qu'il revêt, pour ainsi dire, et de cette idée à* induere diem *il n'y a plus loin.* Burnouf.) — *Passieni oratoris*] Plinius N. H. 16 § 242: *C. Passienus Crispus bis consul* (iterum a. u. 797. Inscrr. Latt. n. 5214: *anno C. Passieni Crispi II T. Statilio Tauro cos.* cf. Dio 60, 23), *orator, Agrippinae matrimonio* (cf. 13, 19) *et Nerone privigno clarior postea.* Suetonius Ner. 6: *Claudio imperium adepto non solum paternas opes recuperavit* (Nero), *sed et Crispini Passieni vitrici sui hereditate ditatus est.* Seneca Nat. Quaestt. 4. praef. § 6: *Crispus Passienus, quo ego nil novi subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis et curandis vitiis.* Cf. Quintil. 6, 1, 50. 6, 3, 74. — *praesagium Tiberii* cet.] Aliter Suetonius Galb. 4: *Constat Augustum puero adhuc salutanti se inter aequales apprehensa buccula dixisse: Καὶ σύ, τέκνον, τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρατρώξῃ. Sed et Tiberius, cum comperisset imperaturum eum, verum in senecta, «Vivat sane» ait, quando id ad nos nihil pertinet.»* Cf. Dio 57, 19: *οὕτω τὸ πεπρωμένον ἑκάστῳ τῶν πρώτων καὶ ἐξήταζε καὶ ἠπίστατο ὥστε καὶ τῷ Γάλβᾳ τῷ μετὰ ταῦτα αὐταρχήσαντι ἀπαντήσας, γυναῖκα ἐγγεγυημένῳ, εἰπεῖν ὅτι «καὶ σύ ποτε τῆς ἡγεμονίας γεύσῃ.» ἐφείσατο γὰρ αὐτοῦ, ὡς μὲν ἐγὼ δοκῶ, ὅτι καὶ τοῦτ' αὐτῷ εἱμαρμένον ἦν, ὡς δ' αὐτὸς ἔλεγεν, ὅτι καὶ ἐν γήρᾳ καὶ μετὰ πολὺ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἄρξοι.* — *tum consule*] Cf. c. 15. — *seram ac brevem potentiam*] seram significavit voce *quandoque* (h. e. *quandocumque*), brevem verbo *degustabis.* Ritter. — *Chaldaeorum*] Cf. 3, 22. — *aput Rhodum*] Cf. 1, 4. — *Thrasullum*] qui etiam de re medica libros composuisse videtur laudante Plinio plus uno loco. Lips. Cf. Sueton. Tib. 14. Dio 55, 11. Schol. Iuven. ad 6, 576. C. F. Hermanni disput. de Thrasyllo grammatico et mathematico Gotting. 1852.

21. *super tali negotio*] quod eiusmodi illi videretur, ut de eo mathematici consultandi essent. — *commoverat*] ad laetam spem excitaverat. — *praescium* cet.] brachylogia pro «praescium esse periculorum exclamat atque ideo incolumem fore gratatur.»

22. *fatone res mortalium* cet.] Cf. cum Tacito imprimis Plinium N. H. 2 § 22 sq.

res mortalium et necessitate immutabili an forte volvantur. quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum aemulantur, diversos reperies, ac multis insitam opinionem non initia nostri, non finem, non denique homines dis curae; ideo creberrime tristia in bonos, laeta apud deteriores esse. contra alii fatum quidem congruere rebus putant, sed non e vagis stellis, verum apud principia et nexus naturalium causarum; ac tamen electionem vitae nobis relinquunt, quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem. neque mala vel bona quae vulgus putet: multos qui conflictari adversis videantur, beatos, at plerosque quamquam magnas per opes miserrimos, si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. ceterum plurimis mortalium non eximitur quin primo cuiusque ortu ventura destinentur; sed quaedam secus, quam dicta sint, cadere, fallaciis ignara dicentium: ita corrumpi fidem artis, cuius clara documenta et antiqua aetas et nostra tulerit. quippe a filio eiusdem Thrasulli praedictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longius abierim.

(23) Isdem consulibus Asinii Galli mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum hau dubium, sponte vel necessitate, incertum habebatur.

2. *repericcs* (i. e. *reperias*) corr. ab eadem manu in *repericcs* (i. e. *reperies*, altera parte litterae *a* non deleta) M — 4. *creberrime* Freinshemius: *creberrima et* M — 12. *distinentur* M — 16. *aberrem* Heinsius. — 18. *haudubium* M — *uel* (per compendium) M: *an* Ursinus. «Cf. 4, 33. ubi tamen lectio *Romanasue* saltem incerta est. 14, 3: *hactenus consultans veneno an ferro vel qua alia vi* cet. Hist. 2, 41.» Halm.

— *multis*] Epicureis. — *contra alii*] Stoici. Conf. Cic. de N. D. 2, 30 et ad h. l. imprimis Chrysippus apud Gellium 6, 2. Seneca Nat. Q. 2, 35 sq. Idem de Benef. 4, 7: *Hunc eundem* (deum) *et fatum si dixeris, non mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit quam series inplexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua ceterae pendent.* — *non e vagis stellis* cet.] brachylogia pro «non e vagis stellis pendere, verum esse earum regimen apud principia cet.» — *apud principia* cet.] Quidquid enim accidit, ex immutabili causarum cohaerentium serie fatalique quadam necessitate proficiscitur, ea tamen principio ita constituta, ut cum providentia divina plane consentiat. Bach. — *tamen electionem*] i. e. liberum hominis arbitrium, cuius summa in eo versatur, ut naturae convenienter vivas. Idem. — *quam*] scil. vitam s. vitae genus. — *multos -- beatos*] Cf. Solon apud Herod. 1, 32: *πολλοὶ μὲν γὰρ ζάπλουτοι ἀνθρώπων ἀνόλβιοί εἰσι, πολλοὶ δὲ μετρίως ἔχοντες βίου εὐτυχέες.* Horat. C. 4, 9, 45: *Non possidentem multa vocaveris recte beatum: rectius occupat nomen beati, qui deorum muneribus sapienter uti duramque callet pauperiem pati.* — *non eximitur*] non demi potest opinio, persuasio. Subiectum verbi sunt proxima *quin -- destinentur.* — *fallaciis ignara dicentium*] fraude mathematicorum ea praedicentium, quae ipsi ignorent. — *corrumpi fidem artis*] Cf. 4, 58. Hist. 1, 22. — *memorabitur*] Et memoratum est, non ut editores asseverant omnes, in libris deperditis, sed 14, 9. suppresso filii Thrasylli nomine: *Consulenti super Nerone* (Agrippinae matri) *responderunt Chaldaei fore ut imperaret matremque occideret; atque illa Occidat, inquit, dum imperet.* Doed. — *ne -- longius abierim*] Similiter Cicero pro Roscio Amerino § 47: *ne longius abeam.* pro Caecina § 95: *ut ne longius abeam.* Ad tempus perfectum Nipperdey contulit Flor. 2, 10 (3, 22): *hostile potius an civile dixerim nescio.*

23. *Asinii Galli*] quem eodem die et convivam Tiberii fuisse et eo subornante damnatum narrat Dio 58, 3 in actis anni 783. (Cf. eundem 58, 23.) Eusebius in Chronicis (p. 418 ed. Roncall.) refert, *Asinium Gallum diris suppliciis mactatum anno ante T. Livii mortem.* Lips. Vide ad 1, 12. — *an sepeliri sineret*] Cf. c. 29: *damnati publicatis bonis sepultura prohibebantur, eorum qui de se statuebant humabantur corpora, manebant te-*

consultusque Caesar an sepeliri sineret, non erubuit permittere ultroque incusare casus qui reum abstulissent, antequam coram convinceretur. scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstinguitur, cum se miserandis alimentis, [mandendo e cubili tomento,] nonum ad diem detinuisset. tradidere quidam praescriptum fuisse Macroni, si arma ab Seiano temptarentur, extractum custodiae iuvenem (nam in Palatio attinebatur) ducem populo imponere. mox quia rumor incedebat fore ut nuru ac nepoti conciliaretur Caesar, saevitiam quam paenitentiam maluit. (24) quin et invectus in defunctum probra corporis, exitiabilem in suos, infensum rei publicae animum obiecit recitarique factorum dictorumque eius descripta per dies iussit; quo non aliut atrocius visum. adstitisse tot per annos qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent, et potuisse avum audire, legere, in publicum promere, vix fides, nisi quod Attii centurionis et Didymi liberti epistulae servorum nomina praeferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat, exterruerat. etiam sua verba centurio saevitiae plena, tamquam egregium, vocesque deficientis adiecerat, quis primo [alienationem mentis simulans] quasi per dementiam funesta

5. *mandendo e cubili tomento* nos seclusimus. — 6. *praescriptum* M: *descriptum* Rhenanus. — 7. *exstractum* M — 8. *nuru* M: *nurui* Lipsius. Cf. 2, 30. — 14. *attii* M: *Actii* vulgo. — 15. *dedymi* M — 18. Verba *alienationem mentis simulans* seclusit Bahrdtius, verba *quasi per dementiam* Rupertius.

stamenta. — *non erubuit permittere*] Impudentia inest partim in eo, quod iustam sepulturam Asinio concessit tamquam gratiam a generoso animo profectam, partim in illa casus incusatione; utraque autem manifesta erat simulatio, qua, quem non iamdiu depuduisset, abstinere sane debebat. — *medio triennio*] id est, toto triennio, quod a tempore accusationis ad mortem eius praeterierat. Ern. — *consulari seni, tot consularium parenti*] Vide ad 3, 75. — *Drusus deinde exstinguitur* cet.] Vide ad c. 20. — *miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento*] Huiuscemodi diligentiae specimen in Taciti stilo rarum et ab offensione vix liberum mihi videtur. Scilicet *miserandis alimentis* positum et electum videtur esse, ne opus foret voce vulgari et humili, qualis est *tomentum*, et a quibus hic noster sibi cavere solet: sed statim haec ipsa occurrit, et quidem ita, ut subsit structurae insolentia: nam pro *tomento* consuetudo Taciti postulat *tomentum*, quode cf. annot. ad 6, 45. Inde mihi suspicio oborta est, quemadmodum 12, 67 post *delectabili cibo* vox *boleto* ex Suetonio inserta est, sic hoc loco ex eodem fonte (vide ad c. 20) frustulum *mandendo e cubili tomento* ductum esse, ita quidem ut in libro archetypo haec annotatio in margine posita esset, dein a librario codicis Medicei in contextum transferretur. Ritter. De tomento cf. Plin. N. H. 27 § 88: *Gnaphalium* (santolina maritima L.) *alii chamaezelon vocant, cuius foliis albis mollibusque pro tomento (Stopfwolle, bourre, borra) utuntur; sane et similia sunt*. — *praescriptum fuisse* cet.] Suetonius Tib. 65: *Diffidens tumultumque metuens Drusum nepotem, quem vinculis adhuc Romae continebat, solvi, si res posceret, ducemque constitui praeceperat.* Dio 58, 13: *τῷ Μάκρωνι, ὥς τινές φασιν, ἐνετείλατο ὅπως, ἄν τι παρακινήσῃ, τὸν Δροῦσον ἔς τε τὴν βουλὴν καὶ ἐς τὸν δῆμον ἐσαγάγῃ καὶ αὐτοκράτορα ἀποδείξῃ.* — *Macroni*] Cf. c. 15.

24. *invectus*] in litteris ad senatum de Drusi morte missis. — *probra corporis*] impudicitiam, quam *mollitiam corporis* vocat 11, 2. — *exitiabilem in suos*] Cf. de atroci eius animo 4, 60. — *descripta*] usu singulari pro *descriptione*, quasi commentarios, *Tagebuch*. — *tot per annos*] inde ab anno u. 783. Cf. Dio 58, 3. — *nisi quod* cet.] i. e. nisi quod fidem tantae atrocitati faciebat, quod cet. — *epistulae*] ad principem. — *exterruerat*] exempli causa, gladio in eum stricto

Tiberio, mox, ubi exspes vitae fuit, meditatas compositasque diras inprecabatur, ut quem ad modum nurum filiumque fratris et nepotes domumque omnem caedibus complevisset, ita poenas nomini generique maiorum et posteris exsolveret. obturbabant quidem patres specie detestandi: sed penetrabat pavor et admiratio callidum olim et tegendis sceleribus obscurum huc confidentiae venisse, ut tamquam dimotis parietibus ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitae alimenta frustra orantem.

(25) Nondum is dolor exoleverat, cum de Agrippina auditum, quam interfecto Seiano spe sustentatam provixisse reor, et postquam nihil de saevitia remittebatur, voluntate exstinctam, nisi si negatis alimentis adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. enimvero Tiberius foedissimis criminationibus exarsit, impudicitiam arguens et Asinium Gallum adulterum, eiusque morte ad taedium vitae conpulsam. sed Agrippina aequi inpatiens, dominandi avida, virilibus curis feminarum vitia exuerat. eodem die defunctam, quo biennio ante Seianus poenas luisset, memoriaeque id prodendum addidit Caesar, iactavitque quod non laqueo strangulata neque in Gemonias proiecta foret. actae ob id grates decretumque, ut quintum decimum K̃. Novembris, utriusque necis die, per omnis annos donum Iovi sacraretur.

(26) Haud multo post Cocceius Nerva, continuus principis, omnis divini humanique iuris sciens, integro statu, corpore inlaeso, moriendi

4. *dedestandi* pr. M — 5. *degendis* pr. M — 10. *sustentatam vitam produxisse* Seyffert. — 11. *seuitia* M — 17. *lactauitque* M — 18. *gratis* M — 19. *ut a. d. quintumdecimum* Ursinus; *ut quinto decimo* Lipsius. Sed cf. 12, 69. Hist. 1, 57. — 20. *oms̃* M — 21. *principi* Heinsius. — *oms̃* M.

necem minitatus; cf. mox: *inter servorum ictus.* — *nepotes*] Intellige *interfecisset*, quod latet in verbis *domum caedibus complevisset.* — *obturbabant*] per adulationem simulato horrore talia audiendi obstrepunt clamoresque tollunt, ne talibus diutius aures suas polluat. — *dimotis*] quasi disiectis ac sublatis. — *extrema vitae alimenta*] ea, quibus extrema necessitas et fames sopitur, *die nothdürftigsten Lebensmittel.*

25. *provixisse*] nunc *ἅπαξ λεγόμενον*, i. q. *vitam produxisse* (3, 24. 6, 48) vel *prolatavisse* (11, 37). — *exstinctam*] in Pandataria insula (h. *Isola Vandotina*) maris Tyrrheni ad Latii oram, quo relegata erat. Cf. 14, 63. Sueton. Tib. 53. — *aequi inpatiens*] quae omnibus superior esse volebat, parem cum ceteris gradum fastidiebat. Cf. 2, 42: *regibus aequa, nedum infima insolita sunt.* Statius Theb. 3, 602: *Capaneus superum contemptor et aequi Impatiens.* — *feminarum vitia exuerat*] a libidinibus semper prorsus aliena fuerat, ut Agr. 9 *avaritiam exuerat.* — *iactavitque* cet.] Suetonius Tib. 53: *Imputavit etiam, quod non laqueo strangulatam in Gemonias abiecerit, proque tali clementia interponi decretum passus est, quo sibi gratiae agerentur et Capitolino Iovi donum ex auro sacraretur.* — *in Gemonias*] Cf. 3, 14.

26. *Cocceius Nerva* cet.] Cf. 4, 58. Aliter rem narrat Dio 58, 21. quasi Nerva mortem sibi conscisset ante *refectam fidem*, de qua Tacitus loquitur (c. 17): *Ὁ Νέρουας μηκέτι τὴν συνουσίαν αὐτοῦ φέρων ἀπεκαρτέρησε διά τε τἆλλα, καὶ μάλισθ' ὅτι τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων ὑπὸ τοῦ Καίσαρος τεθέντας ἀνενεώσατο, καὶ πολλά γε αὐτοῦ παρακαλοῦντος, ὅπως τι ἂν φαίη, οὐδ' ἀποκρίνασθαί τι ἠθέλησε.* — *continuus principis*] i. e. continuo comes, idem ac mox *proximus amicorum*, et quidem inde a diuturno tempore sine ulla interruptione. — *coniunxit*] scil. inediae ante Caesaris sermonem coeptae, i. e. *con-*

consilium cepit. quod ut Tiberio cognitum, adsidere, causas requirere, addere preces, fateri postremo grave conscientiae, grave famae suae, si proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret. aversatus sermonem Nerva abstinentiam cibi coniunxit. ferebant gnari cogitationum eius, quanto propius mala rei publicae viseret, ira et metu, dum integer, dum intemptatus, honestum finem voluisse.

Ceterum Agrippinae pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. nupta olim Cn. Pisoni et palam laeta morte Germanici, cum Piso caderet, precibus Augustae nec minus inimicitiis Agrippinae defensa erat. ut odium et gratia desiere, ius valuit; petitaque criminibus haud ignotis sua manu sera magis quam inmerita supplicia persolvit.

(27) Tot luctibus funesta civitate pars maeroris fuit quod Iulia, Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cuius avum Tiburtem, equitem Romanum, plerique meminerant.

Extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui administrandae Suriae imagine tandem exsolutus urbi praefuerat. genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. exin Flacco Pomponio, Syriae pro praetore, defuncto recitantur Caesaris litterae, quis incusabat egregium quemque et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus, seque ea necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur, oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum attineri. obiit eodem anno et M'. Lepidus, de cuius moderatione atque sapientia in

2. *p̃ces* M — 7. *permities* pr. M; *pernities* corr. M — 9. *praecibus* M — 19. *exercitus* corr. ab eadem manu in *exercitubus* M — 20. *necessititudine* M — 23. *M'*. Lipsius: *M*. M. Vide ad 3, 35.

tinuavit, ut Sueton. Calig. 17: *duos novissimos consulatus coniunxit*. Doed. Cf. 4, 57: *sex postea annos pari secreto coniunxit*. — *intemptatus*] a delatoribus. — *nupta olim Cn. Pisoni cet.*] Cf. 2, 43. 55 sqq. 3, 15 sqq. — *precibus Augustae*] Cf. 3, 17.

27. *Neronis uxor*] Germanici filii. Cf. 3, 29. 4, 60. Iulia autem haec a Messalina interfecta est a. u. 795. Cf. 13, 32. — *Rubellii Blandi*] Vide ad 3, 23 et 51. 6, 45. — *cuius avum Tiburtem, equitem R.*] Seneca Controv. p. 134 ed. Bip.: *Habuit etiam Blandum rhetorem praeceptorem, qui eques Romanus Romae docuit. Ante illum intra libertinos praeceptores pulcherrimae disciplinae continebantur.* — *Aelii Lamiae*] Est L. Aelius Lamia cos. a. 756, legatus Syriae annis 773—786 (cf. Borghesi *presidi della Siria* p. 21, *Giorn. Arcad.* t. CXII), ad quem sunt Horatii carmina 1, 26 et 3, 17. Cf. supra 4, 13. Vellei. 2, 116: *Aelius Lamia, vir antiquissimi moris et priscam gravitatem semper humanitate temperans; in Germania Illyricoque et mox in Africa* (unde iam a. u. 770 revertisse videtur) *splendidissimis functus ministeriis non merito, sed materia adipiscendi triumphalia defectus est.* — De *funere censorio* vide 4, 15. — *imagine*] Nunquam enim provinciam adire ei permiserat Tiberius, de quo miro eius more vide 1, 80. — *urbi praefuerat*] successor L. Pisonis (c. 10). Cf. Dio 58, 19: *Λούκιον ἀντ' αὐτοῦ* (Pisonis) *Λαμίαν ἀνθείλετο, ὃν πρόπαλαι τῇ Συρίᾳ προστάξας κατεῖχεν ἐν τῇ Ῥώμῃ.* — *dignationem*] quatenus homines suspicabantur propter arcanas aliquas causas, veluti propter metum, ne talis vir tamque gratus militibus desciceret a Tiberio, eum in urbe retentum esse. — *Flacco Pomponio*] Suetonii locum de eo (Tib. 42) vide supra ad c. 11. Est is, qui quattuordecim ante annis Moesiae praefuerat. Cf. 2, 66. — *Arruntium* cet.] Cf. Hist. 2, 65: *Cluvius comitatui principis adiectus, non adempta Hispania, quam rexit absens exemplo*

prioribus libris satis conlocavi. neque nobilitas diutius demonstranda est: quippe Aemilium genus fecundum bonorum civium, et qui eadem familia corruptis moribus, inlustri tamen fortuna egere.

(28) Paulo Fabio L. Vitellio cōs. post longum saeculorum ambitum avis phoenix in Aegyptum venit praebuitque materiam doctissimis indigenarum et Graecorum multa super eo miraculo disserendi. de quibus congruunt, et plura ambigua sed cognitu non absurda, promere libet. sacrum Soli id animal et ore ac distinctu pinnarum a ceteris avibus diversum consentiunt qui formam eius effinxere. de numero annorum varia traduntur. maxime vulgatum quingentorum spatium: sunt qui adseverent mille quadringentos sexaginta unum interici, prioresque alites Sesoside primum, post Amaside dominantibus, dein Ptolemaeo qui ex Macedonibus tertius regnavit, in civitatem cui Heliopolis nomen advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu novam faciem mirantium. sed antiquitas quidem obscura: inter Ptolemaeum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. unde non nulli falsum hunc phoenicem neque Arabum e terris credidere, nihilque usurpavisse ex iis, quae vetus memoria firma-

1. *satis multa collocavi* Seyffert. — 6. *grecorum* M — 9. *effinxere* Pichena: *effinere* (sic) M; *definiere* Beroaldus. — 11. *alites Sesoside* Rhenanus (nisi quod scripsit *Sesostride*, quod nomen emendavit Iac. Gronovius coll. Diod. 1, 53 sqq.): *aliter esse soside* M; *alios ter Sesoside* Spengelius; *alios tres Sesoside* Halmius. — 12. *ptolemeo* M — 15. *ptolemeum* M — 17. *iis* Ritterus: *his* M.

L. Arruntii. hunc Tiberius Caesar ob metum -- retinebat. — *in prioribus libris*] veluti 1, 13. 4, 20. — *conlocavi*] minus usitate quasi de monumento in eius honorem posito pro vulgari «scripsi, dixi.» — *corruptis moribus*] quotquot ex illa familia mali cives fuere, velut M. Lepidus cos. a. 676 (cuius *turbidae rogationes* memorantur 3, 27) huiusque filius M. Lepidus triumvir.

28. *Paulo Fabio*] Persico, cuius impuritatem notant Seneca de Benef. 4, 31 et Iuvenalis 8, 13. — *L. Vitellio*] imperatoris Vitellii patre. Cf. c. 32 sqq. — *avis Phoenix cet.*] Plinius N. H. 10 § 2: *Cornelius Valerianus phoenicem devolavisse in Aegyptum tradit Q. Plautio Sex. Papinio consulibus* (a. u. 789, biennio post Fabium et Vitellium consules). Eidem anno Phoenicis adventum tribuit Dio 58, 27. Post tot funera ac supplicia memorata in amoena digressione aliquatenus requiescere voluit Tacitus. — *ore cet.*] Plinius N. H. 10 § 2: *aquilae narratur magnitudine, auri fulgore circa colla, cetera purpureus, caeruleam roseis caudam pinnis distinguentibus, cristis faucis, caputque plumeo apice honestari.* Lactantius in carmine de Phoenice v. 135: *Albicat insignis mixto viridante smaragdo, Et puro cornu gemmea cuspis hiat. Ingentes oculi: credas geminos hyacinthos, Quorum de medio lucida flamma micat. Aequatur toto capiti radiata corona, Phoebei referens verticis alta decus. Crura tegunt squamae flavo distincta metallo; Ast ungues roseo pingit honore color.* Cf. Achillem Tatium III, p. 215 sq. Salm. — *quingentorum*] Consentiunt Herodotus 2, 73. Seneca Ep. 42. Pomponius Mela 3, 8. Phoenicem vivere annis DXL prodidit Manilius ap. Plinium 10 § 4. — *mille quadringentos sexaginta unum*] Plurimi cum Salmasio Exerc. Solin. p. 388 b in eo consentiunt, hunc numerum pertinere ad annum magnum canicularem Aegyptiorum. Eundemque numerum anno magno tribuunt Censorinus 18 et Dio 43, 26. (Eo annorum numero confecto integer annus intercalaris colligitur, ex horis abundantibus super numerum dierum 365, quibus constitit annus Aegyptiorum, compositus et post annos 1460 interiectus. Nam post quartum quemque annum ex illis horis dies colligitur, ex his diebus post annos 1460 (= 4 × 365) annus totus. Ritter.) — *tertius*] Euergetes, qui regnavit ab anno u. 507 usque ad a. 532. — *inter Ptolemaeum ac Tiberium*] inter Ptolemaei finem ac Tiberii principatum (a. u. 767). — *minus ducenti*

vit. confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum eique vim genitalem adfundere, ex qua fetum oriri; et primam adulto curam sepeliendi patris, neque id temere, sed sublato murrae pondere temptatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus inque Solis aram perferre atque adolere. haec incerta et fabulosis aucta: ceterum aspici aliquando in Aegypto eam volucrem non ambigitur.

(29) At Romae caede continua Pomponius Labeo, quem praefuisse Moesiae rettuli, per abruptas venas sanguinem effudit; aemulataque est coniunx Paxaea. nam promptas eius modi mortes metus carnificis faciebat, et quia damnati publicatis bonis sepultura prohibebantur, eorum qui de se statuebant humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. sed Caesar missis ad senatum litteris disseruit morem fuisse maioribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo eumque finem gratiae ponere: id se repetivisse in Labeone, atque illum, quia male administratae provinciae aliorumque criminum arguebatur, culpam invidia velavisse, frustra conterrita uxore, quam etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse. Mamercus dein Scaurus rursum postulatur, insignis nobilitate et orandis causis, vita probrosus. nihil hunc amicitia Seiani, sed

1. *annorum* *м* *(mille) numero* Heinsius. — 9. *recluli* M — 13. *diseruit* M — 16. *administrate prouintiae* M — *arguebatur* Ernestius: *urgebatur* M; *mole urgebatur* (coll. Ammiano Marcellino 22, 11, 2) Ritterus. Cf. Heraeum p. 88.

quinquaginta] proprie ducenti triginta quinque. — *annorum*] suorum sive D. sive M.CCCC.LXI. — *suis in terris*] in Arabia, nusquam alibi. — *subire patrium corpus*] Cf. Vergil. Aen. 4, 599: *quem subiisse humeris confectum aetate parentem.* Horat. Sat. 1, 9, 21: *cum gravius dorso subiit onus.* Artemidorus Oneir. 4, 49 dicit eum, qui phoenicem a se pingi somniarit, eo paupertatis venturum, ut parentis cadaver more phoenicis suis humeris efferre cogatur. — *inque Solis aram p.*] in aram Solis oppidi Heliopolitani in Aegypto.

29. *rettuli*] 4, 47. — *per abruptas venas cet.*] Dio 58, 24: *ἄλλοι τε οὖν, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν δημίων οἱ δὲ καὶ ὑφ' ἑαυτῶν, ἀπέθανον καὶ Πομπώνιος Λαβεών. καὶ οὗτος τῆς τε Μυσίας ποτὲ ὀκτὼ ἔτεσι μετὰ τὴν στρατηγίαν ἄρξας, καὶ δώρων μετὰ τῆς γυναικὸς γραφείς, ἐθελοντὴς σὺν αὐτῇ διεφθάρη.* — *sepultura prohibebantur*] Suetonius Tib. 61: *Interdictum, ne capite damnatos propinqui lugerent. -- Nemo punitorum non in Gemonias abiectus uncoque tractus.* — *manebant testamenta*] Dio 57, 22: *ἀπεῖπε δὲ ὁ Τιβέριος τοῖς πυρὸς καὶ ὕδατος εἰρχθεῖσι μὴ διατίθεσθαι· καὶ τοῦτο καὶ νῦν φυλάττεται.* Digest. 28, 1, 8: *Gaius: Si cui aqua et igni interdictum sit, eius nec illud testamentum valet, quod ante fecit, nec id, quod postea fecerit.* — *pretium festinandi*] Dio 58, 15: *οἱ δὲ δὴ πλείους (τῶν αἰτιαθέντων) αὐτοὶ ἑαυτοὺς πρὶν ἁλῶναι διέφθειραν. ἐποίουν δὲ τοῦτο μάλιστα μὲν τῷ μήτε τὴν ὕβριν μήτε τὴν αἰκίαν φέρειν, ἤδη δὲ καὶ ὅπως οἱ παῖδες τῶν οὐσιῶν αὐτοὺς κληρονομῶσιν· ὀλίγαι γὰρ πάνυ τῶν ἐθελοντηδὸν πρὸ τῆς δίκης τελευτώντων ἐδημεύοντο.* — *morem fuisse maioribus*] Cf. 2, 70. — *culpam invidia*] suam culpam invidia Caesaris, id est, etsi noxium, tamen quasi innocentem se interfecisse, ut eius rei invidia in Caesarem recideret. — *conterrita*] quo ipsa quoque sibi mortem consciseret ob damnationis metum. — *periculi t. expertem*] «quam tamen ego,» inquit, «nunquam damnaturus fuissem.» — *Scaurus rursum*] Vide c. 9. — *vita probrosus*] Cf. Tertullianus de Pallio 5: *Dabo catharticum impuritati Scauri et aleae Curii et vinolentiae Antonii.* Ipse Tacitus 3, 66: *proavum suum obprobrium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat.* Cf. 1, 13. — *Seiani, sed labefecit*] Simile hyperbaton habemus Hist. 1, 83: *neque ut -- cohortarer*

labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultius exercebat; detuleratque argumentum tragoediae a Scauro scriptae, additis versibus qui in Tiberium flecterentur. verum ab Servilio et Cornelio accusatoribus adulterium Liviae, magorum sacra obiectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Aemiliis, damnationem anteiit, hortante Sextia uxore, quae incitamentum mortis et particeps fuit.

(30) Ac tamen accusatores, si facultas incideret, poenis adficiebantur, ut Servilius Corneliusque perdito Scauro famosi, quia pecuniam a Vario Ligure omittendae delationis ceperant, in insulas interdicto igni atque aqua demoti sunt. et Abudius Ruso, functus aedilitate, dum Lentulo Gaetulico, sub quo legioni praefuerat, periculum facessit, quod is Seiani filium generum destinasset, ultro damnatur atque urbe exigitur. Gaetulicus ea tempestate superioris Germaniae legiones curabat mirumque amorem adsecutus erat; effusae clementiae, modicus severitate et proximo quoque exercitui per L. Apronium socerum non ingratus. unde fama constans ausum mittere ad Caesarem litteras, adfinitatem sibi cum Seiano hau sponte, sed consilio Tiberii coeptam; perinde se quam Tiberium falli potuisse, neque errorem eundem illi sine fraude, aliis exitio habendum. sibi fidem integram et, si nullis insidiis peteretur, mansuram: succes-

3. *ab* Beroaldus: *ad* M — 5. *anteiit* Halmius (coll. 13, 30 et 15, 38): *anteit* M. Vide var. lect. ad 1, 25. — *hortante Sextia* Lipsius: *hortantes exitia* M — 9. *delationi* Heinsius. — 10. *Ruso* M: *Rufo* vulgo. (Sic Sallust. Iug. 104 legendum est *Cn. Octavio Rusone,* non *Rufone,* nec *Rufo.*) — 11. *is Seiani* Beroaldus: *isse lani* M — 14. *severitatis* Ursinus. — 16. *hausponte* (superscripta littera *d*) M.

(veni), *sed veni cet.* — *tragoediae a Scauro scriptae*] Dio 58, 24: *Μαμέρκος δὲ δὴ Αἰμίλιος Σκαῦρος μήτ' ἄρξας τινῶν μήτε δωροδοκήσας ἑάλω τε διὰ τραγῳδίαν καὶ παθήματι δεινοτέρῳ οὗ συνέγραψε περιέπεσεν. Ἀτρεὺς μὲν τὸ ποίημα ἦν· παρῄνει δὲ τῶν ἀρχομένων τινὶ ὑπ' αὐτοῦ, κατὰ τὸν Εὐριπίδην, ἵνα τὴν τοῦ κρατοῦντος ἀβουλίαν φέρῃ. μαθὼν οὖν τοῦτο ὁ Τιβέριος ἐφ' ἑαυτῷ τε τὸ ἔπος εἰρῆσθαι ἔφη, Ἀτρεὺς διὰ τὴν μιαιφονίαν εἶναι προσποιησάμενος, καὶ ὑπειπὼν ὅτι Καὶ ἐγὼ οὖν Αἴαντα αὐτὸν ποιήσω, ἀνάγκην οἱ προσήγαγεν αὐτοεντὶ ἀπολέσθαι. οὐ μὴν καὶ ἐπὶ τούτῳ κατηγορήθη, ἀλλ' ὡς τὴν Λιουίλλαν μεμοιχευκώς.* (Cf. Sueton. Tib. 61: *Obiectum est poëtae, quod in tragoedia Agamemnonem probris lacessisset.*) Versiculus ille ex Euripidis Phoen. 396: *Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας φέρειν χρεών,* iam olim adhibitus est a Cicerone ad Att. 2, 25. — *Servilio et Cornelio*] Alterutri cognomen erat Tusci. Seneca Suas. 2 p. 21 Bip.: *Tuscus ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum fecerat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenii.* — *Liviae*] Drusi uxoris, Tiberii nurus. Cf. 4, 3. — *magorum*] quos consultasset de principis vita vel etiam de sua spe; id quod capital erat. Cf. 2, 27.

30. *Vario Ligure*] Aquiliae adultero. Cf. 4, 42. — *Abudius*] Corruptum hoc nomen nonnullis visum est; verum apud Muratorium quattuor reperies *Abudios*. — *Lentulo Gaetulico*] consuli a. u. 779. Cf. 4, 46. — *Seiani filium*] Vide ad 5, 8. — *ultro*] non solum non perfecit, ut Gaetulicus damnaretur, sed *ultro*, insuper *(noch obendrein)*, ipse damnatur. Cf. 6, 31: *ultroque potentiam habet.* — *mirumque amorem adsecutus erat*] Ob id ipsum quinquennio post a Caligula interfectus est. Dio 59, 22: *Γαιτούλικον Λέντουλον, τά τε ἄλλα εὐδόκιμον ὄντα καὶ τῆς Γερμανίας δέκα ἔτεσιν ἄρξαντα, ἀπέκτεινεν.* Cf. Sueton. Claud. 9. Ex Marinii *Atti de' fratelli Arvali* tab. VII apparet fratres Arvales *a. d. VI. K. Novemb. ob detecta nefaria consilia Cn. Lentuli Gaetulici* alicui deo immolasse hostias. — *proximo q. exercitui*] Germaniae inferioris. — *L. Apronium*] Cf. 1, 56. 3, 21. 4, 73. 11, 19. — *indicium mortis*] sibi ultro sumendae, nisi

sorem non aliter quam indicium mortis accepturum. firmarent velut foedus, quo princeps ceterarum rerum poteretur, ipse provinciam retineret. haec, mira quamquam, fidem ex eo trahebant, quod unus omnium Seiani adfinium incolumis multaque gratia mansit, reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam aetatem, magisque fama quam vi stare res suas.

(31) C. Cestio M. Servilio cōs. nobiles Parthi in urbem venere, ignaro rege Artabano. is metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos, mox superbiam in nos, saevitiam in populares sumpsit, fretus bellis, quae secunda adversum circumiectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii ut inermem despiciens avidusque Armeniae, cui defuncto rege Artaxia Arsacen, liberorum suorum veterrimum, inposuit, addita contumelia et missis qui gazam a Vonone relictam in Syria Ciliciaque reposcerent; simul veteres Persarum ac Macedonum terminos, seque invasurum possessa Cyro et post Alexandro per vaniloquentiam ac minas iaciebat. sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia ac perinde opibus, et proximus huic Abdus, ademptae virilitatis. (non despectum id apud barbaros, ultroque potentiam habet.) ii adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei inponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque aut nondum adultis, Phraaten, regis Phraatis filium, Roma poscebant: no-

2. *prouintiam* M — 5. *uisitare* M (*vi stare* margo) — 6. *C.*] *G.* M — 9. *execreuerat* M (*exercuerat* margo) — 10. *inertem* Heinsius. — 12. *ciliaque* pr. M — 14. *Cyro* Beroaldus: *icyro* M (littera *i* puncto notata), in quo fort. latet *primum Cyro.* — 19. *artano* pr. M.

mallet condemnari atque necari a principe. Prorsus sic c. 40: *quod signum mortis intellexere et exsecuti sunt.* — *mira quamquam*] De verborum ordine cf. 5, 9. 14, 21. — *extremam*] annorum iam sex et septuaginta. — *vi stare*] Cf. Ovid. Fast. 6, 299: *Stat vi terra sua, vi stando Vesta vocatur.*

31. *C. Cestio*] Gallo. Vide ad 3, 36. — *M. Servilio*] Noniano, qui historicus fuit et orator. Cf. 14, 19. Or. 23. Plin. Epp. 1, 13, 3. Quintil. 10, 1, 102. Sueton. in vita Persii. Filius erat M. Servilii consulis a. u. 756, de quo 2, 48. 3, 22. — *nobiles Parthi in urbem venere* cet.] Easdem res narrat Dio 58, 26. — *Artabano*] huius nominis tertio. Cf. 2, 3 sq. 58. Visconti *Iconogr. gr.* III, p. 98—102. — *metu Germanici fidus Romanis*] Cf. 2, 56. — *ut inermem despiciens*] propter extremam senectutem neque promptum iam neque aptum ad bellum gerendum; nec vero ductum exercitus tam magni, quam ad hanc expeditionem requirebatur, facile alii commissurus fuisset, propter metum, ne is deinde ab ipso defecturus foret. Cf. c. 32. De Artabani superbia cf. Sueton. Tib. 66: *Quin et Artabani Parthorum regis laceratus est litteris, parricidia et caedes et ignaviam et luxuriam obicientis monentisque ut voluntaria morte maximo iustissimoque civium odio quam primum satis faceret.* — *Artaxia*] cui Germanicus diadema imposuerat. Cf. 2, 56. — *Arsacen*] Huius nunc exstat tetradrachmum cum inscriptione *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΣΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ.* — *Vonone*] Cf. 2, 1. 4, 58. 68. Sueton. Tib. 49. — *veteres — terminos*] scil. «non sine iactatione sibi vindicabat,» id quod eliciendum ex proximis verbis. — *perinde opibus*] insignis. Quintil. 8, 3, 82: *Brevitas est pulcherrima, cum plura paucis complectitur, quale Sallustii est: Mithridates corpore ingenti, perinde armatus. Hoc male imitantes sequitur obscuritas:* id quod de Taciti loco aeque claro ac Sallustiano haud valet. — *non despectum*] ex instituto Cyri apud Xenoph. 7, 5. qui sui corporis custodiam curamque solis commisit eunuchis et intimam aulam ex hoc semiviro genere constituit quasi fidissimo. Ita deinceps in honore. Lips. — *regis Phraatis filium*] et Vononis fratrem. Cf. 2, 1. 2. Strabo 16, 1, 28 p. 748: *καλέσας* (Phraates) *εἰς σύλλο-*

mine tantum et auctore opus, ut sponte Caesaris, ut genus Arsacis ripam apud Euphratis cerneretur. cupitum id Tiberio. (32) ornat Phraaten accingitque paternum ad fastigium, destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. interea cognitis insidiis Artabanus tardari metu, modo cupidine vindictae inardescere. et barbaris cunctatio servilis, statim exequi regium videtur. valuit tamen utilitas, ut Abdum specie amicitiae vocatum ad epulas lento veneno inligaret, Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia moraretur. et Phraates aput Syriam dum omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum insumit, patriis moribus impar morbo absumptus est. sed non Tiberius omisit incepta. Tiridatem, sanguinis eiusdem, aemulum Artabano, reciperandaeque Armeniae Hiberum Mithridaten deligit conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat; et cunctis quae apud Orientem parabantur L. Vitellium praefecit. eo de homine hau sum ignarus sinistram in urbe famam, pleraque foeda memorari; ceterum *in* regendis provinciis prisca virtute egit. unde regressus et formidine C. Caesaris,

1. Alii *et sponte* scribendum, alii *ut* ante *genus* delendum esse opinantur. — *arsaces* pr. M — 2. *cubitum* pr. M — 3. *asatu* M (*astu* margo) — 6. *exequi* pr. M: *exsequi* corr. M — 7. *spetie* M — 10. *sumit* Lipsius; *adsumit* Ritterus. — *adsumptus* M — 12. *reciperandaeque* pr. M: *recuperandaeque* corr. M — *mithridanten* M — *diligit* pr. M — 14. *hausum* (superscripta littera *d*) M — 15. *pluraque* vir doctus quidam. — *in* F. W. Otto: om. M.

γὸν Τίτιον, τὸν ἐπιστατοῦντα τότε τῆς Συρίας, τέτταρας παῖδας γνησίους ἐνεχείρισεν ὅμηρα αὐτῷ, Σερασπαδάνην καὶ Ῥωδάσπην καὶ Φραάτην καὶ Βονώνην καὶ γυναῖκας τούτων δύο καὶ υἱεῖς τέτταρας, δεδιὼς τὰς στάσεις καὶ τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτῷ. — *nomine tantum* cet.] *nomine*, scil. Phraatis vel Arsacidae; *auctore*, i. e. auctoritate principis Romani; *ut sponte Caesaris*, scil. aliquis rex, quod latet in sequenti *genus Arsacis*. Doed. — *ripam apud Euphratis*] Ripa Euphratis terminus tunc erat imperii Romani. De verborum ordine vide ad 4, 5.

32. *ornat P. accingitque*] comitibus, equis, vestitu, pecunia. — *destinata retinens*] consilia iam pridem capta etiam tunc servans. Cf. 2, 64—66. — *modo*] Duplex *modo* requirebant Muretus et Acidalius. Verum uno contentus fuit etiam 4, 50: *hostis clamore turbido, modo per vastum silentium, incertos obsessores effecerat.* — *veneno inligaret*] ut 4, 53 *morbo corporis inplicata*, «eum quasi vinculo irretiret, ut ne quidquam iam incipere, nedum exsequi posset.» Sic Hercules Sophocleus in versione Latina Cic. Tusc. 2 § 20: *Ipse inligatus (χειρωθείς) peste interimor textili*, de veste venenata. — *insumit*] Non tam insolitum est hoc verbum pro *assumit*, quam rati sunt interpretes. Cf. 14, 44: *animum insumpsisse*. — *Tiridatem*] Phraatis IV nepotem (c. 37), filium igitur aut Seraspadanis aut Rhodaspis, quos genuerat Phraates. — *Hiberum Mithridaten*] Dio 58, 26: *Τηριδάτην, ἐκ τοῦ βασιλικοῦ καὶ αὐτὸν γένος ὄντα, ἔπεμψεν. καὶ ὅπως γε ὡς ῥᾷστα τὴν βασιλείαν παραλάβῃ, ἔγραψε Μιθριδάτῃ τῷ Ἴβηρι ἐς τὴν Ἀρμενίαν ἐσβαλεῖν, ἵν' ὁ Ἀρτάβανος τῷ υἱεῖ βοηθῶν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀπάρῃ. καὶ ἔσχεν οὕτως, οὐ μέντοι καὶ ἐπὶ πολὺ ὁ Τηριδάτης ἐβασίλευσεν· ὁ γὰρ Ἀρτάβανος Σκύθας προσλαβὼν οὐ χαλεπῶς αὐτὸν ἐξήλασεν. — τὴν δ' Ἀρμενίαν ὁ Μιθριδάτης, ὁ Μιθριδάτου μὲν τοῦ Ἴβηρος, ὥς ἔοικε, παῖς, Φαρασμάνου δὲ τοῦ μετ' αὐτὸν τῶν Ἰβήρων βασιλεύσαντος ἀδελφός, ἔλαβεν.* — *gentile*] gentis suae, Hiberorum. — *L. Vitellium*] qui proximo superiore anno consul fuerat. Cf. c. 28. — *exemplar* — *adulatorii dedecoris*] Sueton. Vitell. 2: *miri in adulando ingenii primus C. Caesarem adorare ut deum instituit, cum reversus ex Syria non aliter adire ausus esset quam capite velato circumvertensque se, deinde procumbens.* — *Huius et illa vox est «Saepe facias», cum saeculares ludos edenti Claudio gratularetur.*

familiaritate Claudii turpe in servitium mutatus exemplar aput posteros adulatorii dedecoris habetur, cesseruntque prima postremis, et bona iuventae senectus flagitiosa obliteravit. (33) at ex regulis prior Mithridates Pharasmanem perpulit dolo et vi conatus suos iuvare, repertique corruptores ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt; simul Hiberi magnis copiis Armeniam inrumpunt et urbe Artaxata potiuntur. quae postquam Artabano cognita, filium Orodem ultorem parat; dat Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. contra Pharasmanes adiungere Albanos, accire Sarmatas, quorum sceptuchi utrimque donis acceptis more gentico diversa induere. sed Hiberi locorum potentes Caspia via Sarmatam in Armenios raptim effundunt. at qui Parthis adventabant, facile arcebantur, cum alios incessus hostis clausisset, unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas impediret, quia flatibus etesiarum implentur vada: hibernus auster revolvit fluctus, pulsoque introrsus freto brevia litorum nudantur. (34) interim Oroden sociorum inopem auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam et detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula; ac saepe *in* modum ob-

5. *haberi* (sic) M — 7. *dat Parthorum* Duebner: *dat parthorumque* M; *datque Parthorum* Beroaldus; *dat Parthorum Ariorumque* Bezzenberger. — 8. *mittitque qui auxilia mercede accirent* idem. — 9. *accire* I. F. Gronovius: *accipere* M — 11. *effunt* (sic) M — 15. *nudanter* pr. M — 17. *in* Muretus: om. M.

De eius et vilissima adulatione et rebus fortiter gestis consule Dionem 59, 27.

33. *ad scelus cogunt*] ad interficiendum veneno Arsacen. — *Artaxata*] Cf. 2, 56. — *filium Orodem* cet.] Res has Parthicas et Armeniacas breviter tangit etiam Iosephus Antiq. 18, 2, 4. — *auxilia m. facerent*] i. q. compararent, ad instar locutionis *exercitum facere*. Cf. Corte ad Sallust. Fragm. p. 998. Bach. — *Albanos*] Cf. 2, 68. — *sceptuchi*] Sic Xenophon aliquoties (v. c. Exped. Cyri 1, 6, 11) eos vocat, qui summis muneribus in Persarum aula regia fungebantur, *grands dignitaires*, *Grosswürdenträger*. Hoc autem loco sunt *δυνάσται* (Strabo 11 p. 495), sive *ἡγεμόνες* (ibid.), principes, *chefs*, *Häuptlinge*. Strabo 11 p. 496 de Bosporanis: *Δυναστεύονται καὶ οὗτοι ὑπὸ τῶν καλουμένων σκηπτούχων· καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι ὑπὸ τυράννοις ἢ βασιλεῦσίν εἰσιν.* — *more gentico*] Cf. 3, 43. — *diversa induere*] diversam mentem, ita ut alteri auxiliari statuerent Pharasmani, alii Orodi. — *Caspia via*] Sunt *Caspiae portae* Suetonii Ner. 19. Dicenda erat *via Caucasia* potius. Pylae scilicet Caucasiae Sarmatis per Hiberos in Armeniam transitum dabant. Plinius N. H. 6 § 30: *Portae Caucasiae, magno errore multis Caspiae dictae, ingens naturae opus montibus interruptis repente, ubi fores obditae ferratis trabibus, subter medias amne diri odoris fluente citraque in rupe castello, quod vocatur Cumania, communito ad arcendas transitu gentis innumeras, ibi loci terrarum orbe portis discluso, ex adverso maxime Hermastis, oppidi Hiberum.* Cf. Hist. 1, 6: *claustra Caspiarum.* — *mare*] Caspium. — *etesiarum*] Intelliguntur *ἐτησίαι βορέαι*, de quibus Herod. 2, 20. Plin. N. H. 2 § 127. Columella 11, 2, 56: *Kal. Augustis etesiae.* De iisdem locis Curtius 6, 4, 19: *A septentrione ingens in litus mare incumbit longeque agit fluctus et magna parte exaestuans stagnat. Idem alio caeli statu recipit in se fretum eodemque impetu, quo effusum est, relabens, terram naturae suae reddit.* — *hibernus -- nudantur*] Non pendent haec, ut recte Ritter adnotavit, a part. *quia*; sed status maris hibernus explicationis causa opponitur vadis per aestatem impletis. — *introrsus*] in altum mare. — *brevia l. nudantur*] tum demum apparet, ubi vada sint, per quae, ubi rupes adiacentes nimis praeruptae viam non offerunt, exercitus incedere queat; *brevia* substantive ut *τὰ βράχεα*. Cf. 1, 70.

34. *infensare pabula*] pabulatores identidem aggrediens ac proturbans eos impediebat. — *feruntque se* cet.] Iustinus 42, 2:

sidii stationibus cingebat, donec Parthi contumeliarum insolentes circumsisterent regem, poscerent proelium. atque illis sola in equite vis: Pharasmanes et pedite valebat. nam Hiberi Albanique saltuosos locos incolentes duritiae patientiaeque magis insuevere. feruntque se Thessalis ortos, qua tempestate Iaso post avectam Medeam genitosque ex ea liberos, inanem mox regiam Aeetae vacuosque Colchos repetivit. multaque de nomine eius et oraclum Phrixi celebrant; nec quisquam ariete sacrificaverit, credito vexisse Phrixum, sive id animal seu navis insigne fuit. ceterum derecta utrimque acie Parthus imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum, contraque ignobilem Hiberum mercennario milite disserebat; Pharasmanes integros semet a Parthico dominatu, quanto maiora peterent, plus decoris victores aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos. simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina, hinc viros, inde praedam ostendere. (35) enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant ne pugnam per sagittas sinerent: impetu et comminus praeveniendum. variae hinc bellantium species, cum Parthus sequi vel fugere pari arte suetus distraheret turmas, spatium ictibus quaereret, Sarmatae omisso arcu, quo brevius valent, contis gladiisque ruerent; modo eque-

6. *aetae* M — 8. *derecta* Halmius: *directa* M. Vide ad 2, 45. ubi adde Hist. 2, 35. 4, 25. 58. 5, 23. Cf. Lachmannum ad Lucret. p. 247. — 15. *sagittas sinerent* M: *sagittas inirent* Beroaldus. — 16. *speties* M — 18. *inruerent* Heinsius. — *equestris* Rhenanus: *equites tres* M.

Iason Argonautas cum magnis rebus gestis incolumes reduxisset, rursus a Peliae filiis Thessalia magna vi pulsus cum ingenti multitudine, quae ad famam virtutis eius ex omnibus gentibus cotidie confluebat, comite Medea uxore, quam repudiatam miseratione exsilii rursum receperat, et Medio, privigno ab Aegeo, rege Atheniensium, genito, Colchos repetivit socerumque Aeetam regno pulsum restituit. Magna deinde bella cum finitimis gessit, captasque civitates partim regno soceri ad abolendam superioris militiae iniuriam, qua et filiam eius Medeam abduxerat et filium Aegialeum (qui aliis Absyrtus) *interfecerat, adiunxit; partim populis, quos secum adduxerat, assignavit. — Cum Albanis foedus percussit, qui Herculem ex Italia ab Albano monte, cum Geryone exstincto armenta eius per Italiam duceret, secuti dicuntur; quique memores Italicae originis exercitum Cn. Pompeii bello Mithridatico* fratres *salutavere.* In his quidem ultimis facile agnoscas recens commentum Albanorum ipsorum, quo Pompeii victoris benevolentiam captabant, nisi vero tota res dumtaxat a Romanis conficta est. — *inanem*] Aeeta mortuo. — *vacuos*] quia rege ac domino carebant. Cf. 12, 50: *vacua Armenia*; 2, 76: *vacua provincia,* quae praesidem non habet; 2, 46: *vacuas legiones,* duce privatas. — *multaque de nomine eius*] scil. nominata, loca vel templa. Strabo 11, 4, 8 p. 503: *Λέγεται δ' Ἰάσονα μετὰ Ἀρμένου τοῦ Θετταλοῦ κατὰ τὸν πλοῦν τὸν ἐπὶ τοὺς Κόλχους ὁρμῆσαι μέχρι τῆς Κασπίας θαλάττης, καὶ τήν τε Ἰβηρίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν ἐπελθεῖν, καὶ πολλὰ τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Μηδίας, ὡς μαρτυρεῖ τά τε Ἰασόνια καὶ ἄλλα ὑπομνήματα πλείω.* Iustinus 42, 3: *Iasoni totus ferme Oriens ut conditori divinos honores templaque constituit.* — *ariete*] Strabo 11, 2, 17 p. 498, ubi Colchidem describit: *Ὑπέρκειται δὲ τῶν λεχθέντων ποταμῶν (Γλαύκου καὶ Ἵππου) ἐν τῇ Μοσχικῇ τὸ τῆς Λευκοθέας ἱερόν, Φρίξου ἵδρυμα, καὶ μαντεῖον ἐκείνου, ὅπου κριὸς οὐ θύεται.* — *mercennario milite*] «propter id ipsum, quod eius exercitus e mercennariis constaret.» — *disserebat*] Sic Hist. 4, 69: *Iulius Auspex vim Romanam pacisque bona dissertans,* multus in eis exponendis. Cf. 1, 4: *bona libertatis - disserere.* — *Medorum*] Iustinus 41, 2: *Vestis olim* (Parthis) *sui moris; posteaquam accessere opes, ut Medis, perlucida ac fluida.*

stris proelii more frontis et tergi vices, aliquando, ut conserta acies corporibus et pulsu armorum pellerent pellerentur. Iamque et Albani Hiberique prensare, detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere, quos super eques, et propioribus vulneribus pedites adflictabant. inter quae Pharasmanes Orodesque, dum strenuis adsunt aut dubitantibus subveniunt, conspicui eoque gnari, clamore telis equis concurrunt, instantius Pharasmanes: nam vulnus per galeam adegit. nec iterare valuit, praelatus equo et fortissimis satellitum protegentibus saucium. fama tamen occisi falso credita exterruit Parthos, victoriamque concessere. (36) mox Artabanus tota mole regni ultum iit. peritia locorum ab Hiberis melius pugnatum. nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius et subdito rumore, tamquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. tum omissa Armenia versaeque Artabani res, inliciente Vitellio, desererent regem saevum in pace et adversis proeliorum exitiosum. igitur Sinnaces, quem antea infensum memoravi, patrem Abdagaesen aliosque occultos consilii et tunc continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit, adfluentibus paulatim qui metu magis quam benivolentia subiecti repertis auctoribus sustulerant animum. nec iam aliud Artabano reliquum quam

1. *conferta* Ernestius. Cf. Muetzell et Zumpt ad Curt. 3, 5. — *acie* Heinsius. — 4. *equites* Haase. — *interque* M (*quae* margo) — 7. *ualiut* M — 8. *saucim* M — 10. *ultum iit* Lipsius: *ultimi id* M — *ab*] *ad* pr. M — 11. *subdidorum ore* pr. M; *subditorum ore* corr. M — 16. *consilii* Faërnus: *consilit* M; *consulit* Pichena.

35. *ne pugnam p. s. sinerent*] ne hostibus permitterent ut eminus pugnarent. Verbum *sinere* cum accusativo iunctum est etiam 2, 55: *cum desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret.* — *distraheret turmas*] non Sarmatarum, sed suas ipse. Plutarchus in Crasso c. 24 de Parthorum pugnandi ratione: *ἀνῆγον ὀπίσω καὶ σκίδνασθαι δοκοῦντες ἅμα καὶ διαλύειν τὴν τάξιν, ἐλάμβανον ἐν κύκλῳ περιβάλλοντες τὸ πλινθίον αὐτῶν.* — *quo brevius valent*] minus quam Parthi, maxime quod ad spatium pertinebat; hi enim teste Plutarcho l. l. pugnabant *εὐτόνους τὰς πληγὰς καὶ βιαίους διδόντες ἀπὸ τόξων κραταιῶν καὶ μεγάλων καὶ τῇ σκολιότητι τῆς καμπῆς τὸ βέλος ἠναγκασμένον ἀποστελλόντων.* (Cf. Dio 40, 22.) Unde consentaneum est longius etiam spatium permeasse Parthorum sagittas quam Sarmatarum, quorum arcus multo minores fuisse constat. — *equestris proelii -- tergi vices*] Comparant Sallustii Fragm. inc. 21 Kr.: *More equestris proelii sumptis tergis atque redditis.* Sensus est: «modo a fronte hostes aggrediebantur; modo terga iis dabant, statim rursus in eosdem conversi.» Ceterum haec perinde ac *pellerent pellerentur* pendent ex superiore particula *cum,* et post *vices* supplendum est *essent.* Cf. 1, 65: *nox per diversa inquies, cum barbari festis epulis, laeto cantu -- resultantis saltus complerent, aput Romanos invalidi ignes, interruptae voces* (essent), *atque ipsi passim adiacerent vallo* cet. — *conserta acies*] in qua non frontis et tergi vices; in qua vir viro, arma armis conserta sunt. Cf. Curtius 3, 2, 13 et 3, 11, 4: *conserti et quasi cohaerentes*; mox: *comminus pugnam conserere.* Walth. — *quos super* cet.] Parthos desuper Albanorum equitatus afflictabat. Alii explicant «insuper», sed requiritur antitheton ad sequens membrum. *Super* ergo h. l. *ὑψόθεν*, *von oben her*, ut Vergil. Aen. 9, 168: *Haec super e vallo prospectant Troës.* Lucan. 6, 291: *Cum super e totis emisit collibus agmen.* — *praelatus*] pro «praeterlatus, praevectus», ut *praevehi* pro «praetervehi» 2, 6 et *praefluere* pro «praeterfluere» Horat. C. 4, 3, 10. — *falso credita*] «per errorem»; neque vero opus est Lipsii correctione *didita.*

36. *mox*] a. u. 789. Cf. c. 38. — *memoravi*] c. 31 sq. — *occultos consilii*] qui adhuc occultaverant consilium defectionis. Sic 4,

si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quis neque boni intellectus neque mali cura, sed mercede aluntur ministri sceleribus. his adsumptis in longinqua et contermina Scythiae fugam maturavit, spe auxilii, quia Hyrcanis Carmaniisque per adfinitatem innexus erat: atque interim posse Parthos absentium aequos, praesentibus mobiles, ad paenitentiam mutari. (37) at Vitellius profugo Artabano et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridaten parata capessere, robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. sacrificantibus, cum hic more Romano suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset, nuntiavere accolae Euphraten nulla imbrium vi sponte et inmensum attolli, simul albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes, auspicium prosperi transgressus. quidam callidius interpretabantur, initia conatus secunda neque diuturna, quia eorum quae terra caelove portenderentur certior fides, fluminum instabilis natura simul ostenderet omina raperetque. sed ponte navibus effecto tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum milibus in castra venit, exul quondam et Tiberio, cum Delmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator eoque civitate Romana donatus, mox repetita amicitia regis multo apud eum honore, praefectus campis qui Euphrate et Tigre, inclutis amnibus, circumflui Mesopotamiae nomen acceperunt. neque multo post Sinnaces auget copias, et columen partium Abdagaeses gazam et paratus regios adicit. Vitellius ostentasse Romana arma satis ratus monet Tiridaten primoresque, hunc, Phraatis avi et altoris Caesaris quae*que* utrubique pulchra meminerit, illos, obsequium in regem, reverentiam in

9. *romane* pr. M — 10. *anni* M (*amni* margo) — 12. *prospere* M — *calldius* pr. M — *interpraetabantur* pr. M — 15. *omnia* M — 19. Fort. *Tigri*. Cf. 12, 13. Plin. N. H. 18 § 170. Vergil. Aen. 10, 166. — 22. *uitellelis* M — 23. *et* Rhenanus: *ut* M — *quaeque* Neue: *quae* M. Cf. Heraeum p. 168 sq. — 24. *utrubique* M: *utrobique* vulgo.

7: *non occultus odii*. — *contermina Scythiae*] ad orientem Caspii maris. — *Hyrcanis*] ad austrum eiusdem. — *Carmaniisque*] Carmania regio Persidis occidentalis, ad sinum Persicum sita, nunc *Kerman*. — *absentium aequos*] aequos in absentes; regibus expulsis facile rursus faventes.

37. *ripam ad Euphratis*] Vide ad 1, 5. — *suovetaurilia*] quibus Marti piaculum fit. Cf. Cato R. R. 141. Liv. 8, 10. — *equum*] Xenoph. Exped. Cyri 4, 5: *Καὶ ἵππον, ὃν εἰλήφει παλαιότερον, δίδωσι (Ξενοφῶν) τῷ κωμάρχῃ ἀναθρέψαντι καταθῦσαι, ὅτι ἤκουσεν αὐτὸν ἱερὸν εἶναι τοῦ Ἡλίου, δεδιὼς μὴ ἀποθάνῃ*. Iustinus 1, 10: *Solem unum esse deum Persae credunt et equos eidem deo sacratos ferunt*. — *placando amni*] Herodotus 1, 138: *Πέρσαι σέβονται ποταμοὺς μάλιστα*. Plut. Lucull. 24: *ἔθυσε δὲ καὶ τῷ Εὐφράτῃ διαβατήρια*. — *albentibus*] nam diadema fascia erat alba. Silius Ital. 16, 241: *Induitur* (Iuba rex) *chlamydem regnique insigne vetusti Gestat laeva decus; cinguntur tempora vitta Albente*. Suetonius Caes. 79: *cum quidam e turba statuae eius* (Caesaris) *coronam lauream candida fascia praeligata inposuisset*. (Curtius 3, 3, 19: *Cidarim Persae vocabant capitis regium insigne; hoc caerulea fascia albo distincta circumibat*. 6, 6, 4: *purpureum diadema, distinctum albo*.) — *auspicium prosperi transgressus*] Vide ad 1, 27. — *cum Delmaticum bellum c*.] annis u. c. 759—762. — *columen partium Abdagaeses*] Cf. Hist. 3, 66: *specimen partium Mucianus*. — *quaeque utrubique pulchra*] et quae exempla imitatione digna vidisset et in avo et in educatore Augusto, apud quem obses fuerat.

nos, decus quisque suum et fidem retinerent. exim cum legionibus in Syriam remeavit.

(38) Quae duabus aestatibus gesta coniunxi, quo requiesceret animus a domesticis malis. non enim Tiberium, quamquam triennio post caedem Seiani, quae ceteros mollire solent, tempus preces satias mitigabant, quin incerta vel abolita pro gravissimis et recentibus puniret. eo metu Fulcinius Trio ingruentis accusatores hau perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem ac praecipuos libertorum Caesaris conposuit, ipsi fluxam senio mentem et continuo abscessu velut exilium obiectando. quae ab heredibus occultata recitari Tiberius iussit, patientiam libertatis alienae ostentans et contemptor suae infamiae, an scelerum Seiani diu nescius, mox quoquo modo dicta vulgari malebat veritatisque, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri. isdem diebus Granius Marcianus senator a C. Graccho maiestatis postulatus vim vitae suae attulit; Tariusque Gratianus, praetura functus, lege eadem extremum ad supplicium damnatus *est*. (39) nec dispares Trebellieni Rufi et Sextii Paconiani exitus: nam Trebellienus sua manu cecidit, Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatus est. haec Tiberius non mari, ut olim, divisus neque per longinquos nuntios accipiebat, sed urbem iuxta, eodem ut die vel noctis interiectu litteris consulum rescriberet, quasi aspiciens undantem per domos sanguinem aut manus carnificum.

Fine anni Poppaeus Sabinus concessit vita, modicus originis, principum amicitia consulatum ac triumphale decus adeptus maximisque pro-

1. *exim* pr. M: *exin* corr. M — 5. *caedaem* (littera antepenultima puncto notata) M — *sacias* M — 7. *hau* (superscripta littera d) M — 8. *im* M — 13. *Istem* M — 14. *C.*] *G.* M — 15. *Tariusque* M: *Tatiusque* Beroaldus. — 16. *est* Nipperdey: om. M — 23. *poppaeius* (littera i ab eadem manu puncto notata) M.

38. *Fulcinius Trio -- hau perpessus* cet.] haud exspectans, donec accusatione peracta condemnaretur, sed inimicos principemque sanguinarium praeveniens. Dio 58, 25 plane cum Tacito consentiens: *Φουλκίνιός τις Τρίων, φίλος μὲν τοῦ Σηϊανοῦ γεγονώς, σφόδρα δ' αὐτῷ διὰ τὰς συκοφαντίας κεχαρισμένος, κατηγορηθείς τε παρεδόθη καὶ δείσας ἑαυτὸν προαπέκτεινε πολλὰ μὲν ἐκεῖνον πολλὰ δὲ καὶ τὸν Μάκρωνα ἐν ταῖς διαθήκαις λοιδορήσας.* De Fulcinio cf. 2, 28. — *continuo abscessu* cet.] «continuam cum absentiam servet, idem hoc esse ac si exsularetur» — *quae ab heredibus occultata* cet.] Dio l. l.: *καὶ οἱ μὲν παῖδες αὐτοῦ* (Fulcinii) *οὐκ ἐτόλμησαν αὐτὰς δημοσιεῦσαι, ὁ δὲ δὴ Τιβέριος μαθὼν τὰ γεγραμμένα ἐς τὸ βουλευτήριόν σφας ἐσκομισθῆναι ἐκέλευσεν. ἥκιστά τε γὰρ αὐτῷ τῶν τοιούτων ἔμελε, καὶ τὰς κακηγορίας καὶ λανθανούσας ἔσθ' ὅτε ἐς τοὺς πολλοὺς ἑκών, ὥσπερ τινὰς ἐπαίνους, ἐξέφαινεν.* — *C. Graccho*] Cf. 4, 13. — *Tariusque Gratianus*] L. Tarii Rufi, consulis suffecti a. u. 738 (de quo cf. Plin. N. H. 18 § 37), filius. — *extremum ad supplicium*] Cf. 3, 49: *indictum reo ultimum supplicium.*

39. *Trebellieni Rufi*] Cf. 2, 67. — *Paconianus* cet.] qui paene damnatus et indicium professus ante triennium (c. 3 sq.) in carcere attinebatur, donec carmina exitium illi maturavere. — *per longinquos nuntios*] ex longinquo vel ad procul absentem perferendos. — *urbem iuxta*] Dio 58, 25 ad a. u. 788: *Τιβέριος δὲ ἐν Ἀντίῳ τοὺς τοῦ Γαΐου γάμους ἑώρταζεν· ἐς γὰρ τὴν Ῥώμην οὐδὲ δι' ἐκείνους ἐσελθεῖν ἠθέλησεν.* — *Poppaeus*

vinciis per quattuor et viginti annos inpositus, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis neque supra erat.

(40) Quintus Plautius Sex. Papinius consules sequuntur. eo anno * * * neque quod L. Aruseius morte adfecti forent, adsuetudine malorum ut atrox advertebatur, sed exterruit quod Vibulenus Agrippa, eques Romanus, cum perorassent accusatores, in ipsa curia depromptum sinu venenum hausit, prolapsusque ac moribundus festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque iam exanimis laqueo vexatae. ne Tigranes quidem, Armenia quondam potitus ac tunc reus, nomine regio supplicia civium effugit. at C. Galba consularis et duo Blaesi voluntario exitu cecidere, Galba tristibus Caesaris litteris provinciam sortiri prohibitus: Blaesis sacerdotia, integra eorum domo destinata, convulsa distulerat, tunc ut vacua contulit in alios. quod signum mortis intellexere et exsecuti sunt. et Aemilia Lepida, quam iuveni Druso nuptam rettuli, crebris criminibus maritum insectata, quamquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus: post a delatoribus corripitur ob servum adulterum; nec dubitabatur de flagitio. ergo omissa defensione finem vitae sibi posuit.

(41) Per idem tempus Clitarum natio Cappadoci Archelao subiecta,

3. *Quintus* Rhenanus: *Quintius* (non *quinius*) M — *plaucius* M — *anno neque* sine lacuna M — 4. *Aruleius* Reinesius. Cf. c. 7. Inscr. R. N. n. 7094. — Signa lacunae post *Aruseius* posuit Doederlein, utroque loco Ritterus. — 5. *romanos* pr. M — 7. *ma||manibus* M — 9. *positus* M; *impositus* margo. — 10. *Blaesi* Aurelius: *blaesii* M, sed mox *blaesis*. — 12. *sacerdocia* M — 15. *intestabiles* M — 19. *Clitarum* Lipsius: *cietarum* M — *nacio* M.

Sabinus] Vide ad 1, 80. — *neque supra erat*] neque enim eminentes virtutes sectabatur Tiberius. Cf. 1, 80. Walth.

40. *Sex. Papinius*] Q. f. Allenius, Inscr. ap. Gruterum 447, 9. — *eo anno*] Desunt non dubie propria aliquot nomina eorum, qui damnati occisique. Lips. — *neque - - advertebatur, sed* cet.] nullus iam animum advertebat ad solita damnatorum supplicia; verum omnium animos perculit modus inauditus, quo Vibulenus vitam finivit. Strangulationem illam omittens mance Dio 58, 21: *Οὐιβούλιός τις Ἀγρίππας ἱππεὺς φάρμακον ἐν αὐτῷ τῷ βουλευτηρίῳ ἐκ δακτυλίου ῥοφήσας ἀπέθανε.* — *laqueo vexatae*] quasi elisae, maxime, ut publicatis bonis sepultura prohiberetur; praeterea atroci hoc facto accusatores praemia sua adipiscebantur. Cf. c. 29. — *Tigranes*] diversus ab eo, qui memoratur 2, 3. Iosephus Antiq. 18, 5, 4: *Ἀλεξάνδρῳ, τῷ Ἡρώδου παιδὶ τοῦ βασιλέως, τῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀνῃρημένῳ, Ἀλέξανδρος καὶ Τιγράνης ἐγεγόνεισαν υἱεῖς ἐκ τῆς Ἀρχελάου, τοῦ Καππαδόκων βασιλέως, θυγατρός. Καὶ Τιγράνης μὲν βασιλεύων Ἀρμενίας κατηγοριῶν αὐτοῦ ἐπὶ Ῥώμης γενομένων ἄπαις ἐτελεύτα.* Ex Tillemontii coniectura (*Histoire des empereurs.* Paris 1720. I, p. 602) hic Tigranes, nepos Archelai Cappadociae regis et apostata religionis Iudaicae, fuit rex Armeniae minoris. — *C. Galba*] Cf. 3, 52. Sueton. Galb. 3: *Gaius attritis facultatibus urbe cessit, prohibitusque a Tiberio sortiri anno suo proconsulatum voluntaria morte obiit.* — *duo Blaesi*] Q. Iunii Blaesi, qui Seiani fuerat avunculus (3, 35), filii, Seiani igitur consobrini, uterque consularis (Vellei. 2, 127). Alter, consul suffectus anni u. 784, commemoratur etiam 1, 19. — *convulsa*] domo (ut 12, 1 et 65), post avunculum et patrem oppressos. — *Druso*] Germanici filio, qui periit a. u. 786. Cf. c. 23. — *rettuli*] in parte Annalium deperdita libri quinti. — *crebris criminibus m. insectata* cet.] Dio 58, 3 ad annum u. c. 783: *Ὁ Σηϊανὸς καὶ τὸν Δροῦσον διέβαλε διὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. πάσας γὰρ ὡς εἰπεῖν τὰς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν γαμετὰς μοιχεύων τά τε λεγόμενα ἢ καὶ πραττόμενα ὑπ' ἐκείνων ἐμάνθανε, καὶ προσέτι καὶ συνεργούς σφας ὡς καὶ γαμηθησομένας οἱ ἐποιεῖτο.* — *pater Le-*

quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in iuga Tauri montis abscessit, locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur, donec M. Trebellius legatus, a Vitellio, praeside Syriae, cum quattuor milibus legionariorum et delectis auxiliis missus, duos collis quos barbari insederant (minori Cadra, alteri Davara nomen est) operibus circumdedit et erumpere ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coëgit.

At Tiridates volentibus Parthis Nicephorium et Anthemusiada ceterasque urbes, quae Macedonibus sitae Graeca vocabula usurpant, Halumque et Artemitam, Parthica oppida, recepit, certantibus gaudio qui Artabanum Scythas inter eductum ob saevitiam exsecrati come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant. (42) plurimum adulationis Seleucenses induere, civitas potens, saepta muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. trecenti opibus aut sapientia delecti ut senatus; sua populo vis. et quotiens concordes agunt, spernitur Parthus: ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, accitus in partem adversum omnis valescit. id nuper acciderat Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo usu: nam populi imperium iuxta libertatem, paucorum dominatio regiae libidini propior est. tum adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus et quos

9. *quae a Macedonibus* Faërnus. — 10. *parthico* M — *arcabanum* M — 13. *septa* M — 15. *quoties* h. l. M — *spernitur* Rhenanus: *spernuntur* M — 17. *oms* M.

pidus] Cf. Inscrr. Latt. n. 639: *Pudens M. Lepidi l.* (libertus) *grammaticus. Procurator eram Lepidae moresque regebam: Dum vixi, mansit Caesaris illa nurus.* (Vide ad 4, 12.) *Philologus discipulus.*

41. *Clitarum natio Cappadoci Archelao subiecta*] Clitae 12, 55 *agrestes Cilices* vocantur, Ciliciae Tracheae sive Trachiotidis habitatores; v. Strabo 14, 5, 6 et 12, 1, 4. Hanc Ciliciae partem, ad oram maritimam sitam, atque Cappadociam olim Archelaus ab Augusto acceperat moderandam; v. Strabo locis indicatis et Dio 54, 9. Sed posteaquam Archelaus ille vita cessit primis annis Tiberii principis (2, 42 et 56), Cappadocum terra in provinciae formam redacta Romano imperio accessit, sed Asperam Ciliciam hic Archelaus, prioris filius vel nepos, retinuit. Ritter. — *nostrum in modum*] in modum provinciarum Romanarum. — *locorumque ingenio*] Vide ad 3, 26. — *ferro*] per zeugma ex sequentibus elice «domuit,» aliis caesis, aliis captis. — *Nicephorium*] urbem Mesopotamiae, Alexandri M. iussu conditam, ubi Bilecha fl. in Euphratem influit. — *Anthemusiada*] Strabo 16, 1, 27: *ἡ μὲν οὖν διάβασις τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὴν Ἀνθεμουσίαν ἐστὶν αὐτοῖς, τόπον τῆς Μεσοποταμίας.* *Anthemusiam* vocat etiam Plinius N. H. 5 § 86. *Anthemuntem* idem 6 § 118. — *Macedonibus sitae*] Cf. 3, 38: *urbemque Philippopolim, a Macedone Philippo sitam.* — *Halum*] oppidum a Tacito solo memoratum Apolloniatidis regionis Assyriae. — *Artemitam*] Strabo 16, 1, 17 p. 744: *Ἔστι δὲ καὶ Ἀρτεμίτα, πόλις ἀξιόλογος* (Assyriae), *διέχουσα πεντακοσίους τῆς Σελευκείας σταδίους, πρὸς ἕω τὸ πλέον.* — *come T. ingenium R. per artes*] mite et excultum educatione, qua Romae obses usus erat.

42. *Seleucenses*] incolae Seleuciae ad Tigrim in Mesopotamia. Cf. Strabo 16, 1, 16. — *in barbarum*] adverbialiter «in barbaros mores», *εἰς τὸ βαρβαρικὸν διεφθαρμένη, ἐκβαρβαρωθεῖσα.* (Isocr. Euag. § 20.) Cf. Hist. 5, 2: *aucto in barbarum cognomento.* — *retinens*] Seleuci Nicatoris non solum gratam memoriam, sed etiam mores Graecanicos. — *ex suo usu*] suum ad commodum. — *iuxta libertatem*] prope abest a libertate. — *paucorum dominatio* cet.] *Ἀριστοκρατία* similior est regum dominationi omnia suo ar-

recens aetas largius invenit; simul probra in Artabanum fundebant, materna origine Arsaciden, cetera degenerem. Tiridates rem Seleucensem populo permittit. mox consultans quonam die sollemnia regni capesseret, litteras Phraatis et Hieronis, qui validissimas praefecturas optinebant, accipit, brevem moram precantium. placitumque opperiri viros praepollentis, atque interim Ctesiphon, sedes imperii, petita. sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram et adprobantibus Surena patrio more Tiridaten insigni regio evinxit. (43) ac si statim interiora ceterasque nationes petivisset, oppressa cunctantium dubitatio et omnes in unum cedebant: adsidendo castellum, in quod pecuniam et paelices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. nam Phraates et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem hau concelebraverant, pars metu, quidam invidia in Abdagaesen, qui tum aula et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertere. isque in Hyrcanis repertus est, inluvie obsitus et alimenta arcu expediens. ac primo, tamquam dolus pararetur, territus, ubi data fides reddendae dominationi venisse, adlevatur animum et quae repentina mutatio exquirit. tum Hiero pueritiam Tiridatis increpat, neque penes Arsaciden imperium, sed inane nomen apud inbellem externa mollitia, vim in Abdagaesis domo. (44) sensit vetus regnandi falsos in amore odia non fingere. nec ultra moratus, quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus et praeveniens inimicorum astus, amicorum paenitentiam; neque exuerat paedorem ut vulgum miseratione

1. *materne* M — 2. *degenere* M — 4. *praefecturis* M — 5. *operiri* M — 6. *C. Tesiphõ* M — 7. *exdiem* M — 8. *tiridan* M; *Tiridatem* margo. — 9. *dubitatione omnes* Freinshemius. — *oms̃* M — 10. *adsitendo* M — 11. *exsuendi* M — 12. *haci* M; *haud* Pichena. — 13. *abdacesen* M — 18. *inbellem* corr. a prima manu ex *inbellum* M — 20. *quam dum* Rhenanus: *quam tum* M; *quantum* Beroaldus. — 22. *exsuerat* pr. M; *exserat* corr. M.

bitratu ac pro lubitu moderantium. Thucyd. 3, 62: *ἐγγυτάτω τυράννου δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν.* — *materna origine*] De eius matre nihil constat. *Arsacidarum e sanguine* dicitur 2, 3. Ibidem patrem peregrinum fuisse significatur verbis *aput Dahas adultus.* Cf. 6, 36: *Hyrcanis Carmaniisque per adfinitatem innexus erat.* — *Ctesiphon*] Ea urbs sive pagus potius vicinus Seleuciae. Strabo 16, 1, 16 p. 743: *Πλησίον δ' ἐστὶ (τῆς Σελευκίας) κώμη Κτησιφῶν λεγομένη, μεγάλη. ταύτην δ' ἐποιοῦντο χειμάδιον οἱ τῶν Παρθυαίων βασιλεῖς.* Plinius N. H. 6 § 122: *Ad hanc* (Seleuciam) *exhauriendam Ctesiphontem iuxta tertiam ab ea lapidem in Chalonitide condidere Parthi, quod nunc caput est regnorum.* — *Surena*] Nomen dignitatis hereditariae et quidem proximae a rege apud Parthos, cuius mentio apud Strabonem 16, 1, 23 p. 747. Plutarch. in Crasso c. 56 et 59. Zosim. 3, 15. Ammianus Marcellinus 24, 2: *Surena post regem apud Persas promeritae dignitatis.* Cf. 30, 2: *Surena potestatis secundae post regem.* — *evinxit*] verbum de hac re proprium. Cf. 11, 4: *Claudium spicea corona evinctum.* 15, 2: *diademate caput Tiridatis evinxit.* Hist. 4, 53: *spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque.*

43. *oppressa*] Ex verbo quod sequitur *cadebant* supple *erat.* — *adsidendo*] otiose apud illud castellum tempus terendo sine oppugnatione, neque ullis machinis turribusque constructis. Cf. 3, 34. — *arcu expediens*] venatu sibi parans, ut Sueton. Iul. 4: *ad expediendas pecunias.* — *quae repentina mutatio*] scil. facta esset.

44. *vetus regnandi*] Cf. c. 12. — *falsos in amore cet.*] eosdem, qui falsi prius fuissent

adverteret. non fraus, non preces, nihil omissum quo ambiguos inliceret, prompti firmarentur. iamque multa manu propinqua Seleuciae adventabat, cum Tiridates simul fama atque ipso Artabano perculsus distrahi consiliis, iret contra an bellum cunctatione tractaret. quibus proelium et festinati casus placebant, disiectos et longinquitate itineris fessos ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse disserunt, proditores nuper hostesque eius, quem rursum foveant. verum Abdagaeses regrediendum in Mesopotamiam censebat, ut amne obiecto, Armeniis interim Elymaeisque et ceteris a tergo excitis, aucti copiis socialibus et quas dux Romanus misisset fortunam temptarent. ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagaesen et Tiridates ignavus ad pericula erat. sed fugae specie discessum; ac principio a gente Arabum facto ceteri domos abeunt vel in castra Artabani, donec Tiridates cum paucis in Syriam revectus pudore proditionis omnis exsolvit.

(45) Idem annus gravi igne urbem adfecit, deusta parte circi, quae Aventino contigua, ipsoque Aventino. quod damnum Caesar ad gloriam vertit exsolutis domuum et insularum pretiis. milies sestertium in ea munificentia conlocatum, tanto acceptius in vulgum, quanto modicus privatis aedificationibus ne publice quidem nisi duo opera struxit, tem-

1. *p̃ces* M — 2. *adventabat* Beroaldus: *aduentabant* M — 4. *perculsus* Rhenanus: *percussus* M — 4. *praelium* h. l. M — 5. *iteneris* M — 7. *abdagaesis* M — 8. *elymeisque* M — 11. *atpericula* (litterae *t* superscripta *d*) M — 12. *principio agenti* M — 13. *irastra,* fort. ex *kastra,* M (*castra* margo) — 14. *om̃s* M — 15. *adfecit* Wurmius: *adficit* M. Cf. 4, 15. — 17. *p̃ciis* M — *in ea* Baiterus: *in* M, addito *ea* in margine ab antiqua manu; *ea* praepositione omissa Beroaldus, quem plerique secuti sunt, etiam Ritter, Nipperdey, Haase; *in* pronomine omisso Halmius. (*ea in munificentia* Orellius; *in munificentia ea* F. W. Otto.) — 18. *in vulgum*] alibi *in vulgus*. Vide var. lect. 4, 76.

in amore erga Tiridatem simulando, nunc re vera odio in eum exarsisse. (Alii explicant «falsos in amore ipsius sinceros tamen esse Tiridatis osores.») — *paenitentiam*] iteratam defectionem. — *cum - - distrahi*] Vide ad 2, 31. — *coaluisse*] concordes inter se et ex animi sententia ad obsequium Artabano praestandum promptos. — *amne obiecto*] Dicit Tigrim amnem, qui cum Euphrate Mesopotamiam circumluit. Nam Ctesiphon imperii sedes, quo contenderat Tiridates (c. 42), et castellum ubi paelices Artabani et pecunia, sita sunt in sinistra Tigridis ora; inde igitur in dextram regrediendum esse censebat Abdagaeses. Ritter. — *Elymaeisque*] ad septemtrionem sinus Persici. — *donec - - exsolvit*] Cf. Hist. 3, 61: *donec Priscus et Alfenus desertis castris ad Vitellium regressi pudore proditionis cunctos exsolverent.* 45. *Idem annus gravi igne* cet.] Dio 58, 26: *Σέξτου Παπινίου μετὰ Κυίντου Πλαυτίου ὑπατεύσαντος ὅ τε Τίβερις πολλὰ τῆς πόλεως ἐπέκλυσεν ὥστε πλευσθῆναι, καὶ πυρὶ πολὺ πλείω περί τε τὸν ἱππόδρομον καὶ περὶ τὸν Ἀουεντῖνον ἐφθάρη, ὥστε τὸν Τιβέριον δισχιλίας καὶ πεντακοσίας μυριάδας τοῖς ζημιωθεῖσί τι ἀπ' αὐτοῦ δοῦναι.* — *insularum*] Festus Muell. p. 111: *Insulae dictae proprie aedes, quae non iunguntur communibus parietibus cum vicinis, circuituque publico aut privato cinguntur, a similitudine videlicet earum terrarum, quae fluminibus ac mari eminent suntque in salo.* — *in ea munificentia*] Hanc tertiam Tiberii munificentiam praetermisit Suetonius Tib. 48, qui eum bis omnino publice munificentiam exhibuisse tradidit. Cf. 4, 64 et 6, 17. — *quanto modicus*] Vide ad 3, 5. — *templum Augusto*] Dio 57, 10: *αὐτὸς οὐδὲν τὶ παράπαν ἐκ καινῆς πλὴν τοῦ Αὐγου-*

plum Augusto et scenam Pompeiani theatri; eaque perfecta, contemptu ambitionis an per senectutem, hau dedicavit. sed aestimando cuiusque detrimento quattuor progeneri Caesaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione consulum P. Petronius. et pro ingenio cuiusque quaesiti decretique in principem honores. quos omiserit receperitve, in incerto fuit ob propinquum vitae finem.

Neque enim multo post supremi Tiberio consules, Cn. Acerronius C. Pontius, magistratum occepere, nimia iam potentia Macronis, qui gratiam C. Caesaris numquam sibi neglectam acrius in dies fovebat impuleratque post mortem Claudiae, quam nuptam ei rettuli, uxorem suam Enniam imitando amorem iuvenem inlicere pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur. nam etsi commotus ingenio simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat. (46) gnarum hoc principi, eoque dubitavit de tradenda re publica, primum inter nepotes, quorum Druso genitus sanguine et caritate propior, sed nondum

3. *C.N.* M — 4. *rurellius* pr. M — 5. *cuiusque* Beroaldus: *cuius* M — 6. *omiserat* pr. M — 8. *consulis* M — *CN.* M — 12. *imitando* M: *immittendo* margo. — *amorẽ* M: *amore* vulgo. — *pactoque M. patrimonii* M — 13. *uincere* pr. M.

στεῖον κατεσκευάσατο. Cf. Vellei. 2, 130. Sueton. Tib. 47. — *scenam Pompeiani theatri*] Cf. 3, 72. — *hau dedicavit*] Suetonius Calig. 21: *Opera sub Tiberio semiperfecta, templum Augusti theatrumque Pompei, absolvit* (Caligula). Dio 59, 7 (ad a. u. 790): *ἐκ δὲ τούτου τὸ ἡρῷον τὸ τοῦ Αὐγούστου ὡσίωσεν.* — *quattuor progeneri*] Ex his Blandus Iuliae Drusi filiae, Tiberii neptis coniux, solus fuit natura progener (6, 27), ceteri adoptionis iure; Domitius Agrippinam (4, 75), Longinus Drusillam, Vinicius Iuliam sive Livillam, Germanici filias, uxores duxerant (6, 15). Brot. — *P. Petronius*] Cf. 3, 49. — *Cn. Acerronius* cet.] Nomina horum consulum Inscrr. Latt. n. 3665 sic exhibentur: *Cn. Acerronius Proculus C. Petronius Pontius Nigrinus.* — *post mortem Claudiae*] Iuniam Claudillam, M. Silani filiam, vocat Suetonius Calig. 12 eamque decessisse ex partu narrat. Philo Legat. ad Gaium 9: *ὠκυμόρου τῆς θυγατρὸς* (Silani) *ἀποθανούσης.* Contra Dio 59, 8: *τὴν θυγατέρα* (Silani) *ἐκβαλὼν ἔγημε Κορνηλίαν Ὀρεστίναν.* — *rettuli*] cap. 20. — *imitando*] simulando, ut 1, 24: *quamquam maestitiam imitarentur.* — *amorem*] Tacitus ubi variandae orationis causa gerundium adhibet eadem potestate praeditum qua participium temporis praesentis, veluti *imitando amorem* pro eo quod est *imitans amorem,* accusativum nominis ponere solet, non ablativum cum gerundivo. Cf. 1, 6. 42. 2, 26. 55. 81. 3, 24. 60. 4, 15. 21. 5, 6. 6, 38. [11, 32.] 13, 11. 47. 50. 53. 54. 14, 3. 7. 20. 28. 31. 15, 8. 38. 57. 16, 7. Hist. 1, 23. 24. 43. 65. 77. 87. 2, 48. 3, 39. 54. 4, 19. Agr. 6. 9. Gerundivum cum ablativo nominis substantivi raro ac non sine certa causa admisit, veluti 12, 34. Hic extremus casus postulavit ut accommodarentur priores, ne concinnitas verborum periret. Idem dicendum de Hist. 4, 26. Atque 14, 4 *explenda simulatione* non est idem quod *simulationem explens*, sed est *ob explendam simulationem*. Iam unus, ni fallor, locus restat qui repugnat constanti alioqui consuetudini Cornelianae, 6, 23; sed hunc plus uno nomine suspectum esse suo loco monui. Ritter. — *pactoque matrimonii vincire*] Culpam uni Macronis coniugi tribuit Philo Legat. ad Gaium 6: *Ὁ Μάκρων τὴν διαφθορὰν μὲν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκίας ἀγνοῶν, τὴν δὲ κολακείαν τῆς γυναικὸς εὔνοιαν ἀκραιφνεστάτην εἶναι νομίζων, ἀπατᾶται καὶ λανθάνει τοῖς στρατηγήμασι τοὺς ἐχθίστους ὡς φιλτάτους προσιέμενος.* In Gaium culpam transfert Suetonius Calig. 12: *Enniam Naeviam, Macronis uxorem, sollicitavit ad stuprum, pollicitus et matrimonium suum, si potitus imperio fuisset, deque ea re et iure iurando et chirographo cavit.* Contra cum Tacito facit Dio 58, 28: *ἅτε γὰρ κακῶς ἤδη τοῦ Τιβερίου νοσοῦντος τὸν νεανίσκον* (C. Caesarem) *ἐθεράπευε* (Macro), *καὶ μάλισθ' ὅτι*

pubertatem ingressus, Germanici filio robur iuventae, vulgi studia, eaque aput avum odii causa. etiam de Claudio agitanti, quod is conposita aetate bonarum artium cupiens erat, imminuta mens eius obstitit. sin extra domum successor quaereretur, ne memoria Augusti, ne nomen Caesarum in ludibria et contumelias verterent metuebat: quippe illi non perinde curae gratia praesentium quam in posteros ambitio. mox incertus animi, fesso corpore, consilium, cui impar erat, fato permisit, iactis tamen vocibus per quas intellegeretur providus futurorum. namque Macroni non abdita ambage occidentem ab eo deseri, orientem spectari exprobravit, et C. Caesari, forte orto sermone L. Sullam inridenti, omnia Sullae vitia et nullam eiusdem virtutem habiturum praedixit. simul crebris cum lacrimis minorem ex nepotibus conplexus, truci alterius vultu, «occides hunc tu» inquit, «et te alius.» sed gravescente valitudine nihil e libidinibus omittebat, in patientia firmitudinem simulans solitusque eludere medicorum artes atque eos, qui post tricesimum aetatis annum ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alieni consilii indigerent.

3. *arcium* M — 13. *inquid* M.

ἐς ἔρωτα αὐτὸν τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς Ἐννίας Θρασύλλης προϋπῆρκτο. ὅπερ καὶ ὁ Τιβέριος ὑποπτεύσας ποτέ, Εὖ γε, ἔφη, τὸν δυόμενον ἐγκαταλιπὼν πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἐπείγῃ. Quemadmodum et Macronem et Enniam remuneratus sit Caligula, docet Dio 59, 10 ad a. u. 791: *τὸν Μάκρωνα μετὰ τῆς Ἐννίας, μήτε τοῦ ταύτης ἔρωτος μήτε τῶν ἐκείνου εὐεργετημάτων, δι᾽ ὧν τά τε ἄλλα καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ μόνῳ συγκατέπραξε, μνησθεὶς, ἔς τε ἑκουσίου δὴ θανάτου ἀνάγκην, καίπερ καὶ τὴν Αἴγυπτόν οἱ προστάξας, καὶ ἐς αἰσχύνην, ἧς αὐτὸς τὸ πλεῖστον μετεῖχε, κατέστησεν· προαγωγείας γὰρ ἔγκλημα αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπήγαγεν.* — *commotus ingenio*] Cf. 1, 33: *Agrippina paulo commotior.* 4, 3: *Drusus -- animo commotior.* Cic. Brut. § 129: *paulo fervidior atque commotior.*

46. *Druso genitus*] Tiberius. Cf. 2, 84. Dio 59, 1. — *conposita aetate*] eadem significatione Graeci *ἡ καθεστηκυῖα ἡλικία* (Thucyd. 2, 36), *das gesetzte Alter.* Cicero de Senect. 20, 76: *constans aetas, quae media dicitur.* Erat autem tunc annos natus quadraginta sex. Sueton. Claud. 2: *Claudius natus est Iulo Antonio Fabio Africano consulibus* (a. u. 744) *Kalendis Augustis.* — *bonarum artium cupiens* cet.] Sueton. Claud. 3: *Disciplinis liberalibus ab aetate prima non mediocrem operam dedit ac saepe experimenta cuiusque etiam publicavit. Verum ne sic quidem quicquam dignitatis adsequi aut spem de se commodiorem in posterum facere potuit.* Cf. 3, 18. — *occidentem* cet.] Verba Dionis supra (ad c. 45) attulimus. Gloria acuti dicti penes Pompeium, qui Sullae abneganti triumphum confidenter dixit (ap. Plut. Pomp. 14 p. 625) *ὅτι τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα πλείονες ἢ δυνόμενον προσκυνοῦσιν, ὡς αὐτῷ μὲν αὐξανομένης, μειουμένης δὲ καὶ μαραινομένης ἐκείνῳ τῆς δυνάμεως.* Lips. — *occides hunc tu* cet.] Dio 58, 23: *ἠγνόει γὰρ οὐδὲν* (Tiberius) *τῶν κατὰ τὸν Γάϊον, ἀλλὰ καὶ εἶπέ ποτε αὐτῷ διαφερομένῳ πρὸς τὸν Τιβέριον ὅτι σύ τε αὐτὸν ἀποκτενεῖς καὶ σὲ ἄλλοι.* De utriusque caede v. imprimis Philonem in Leg. ad Gaium 4 et 5, tum Suetonium Calig. 23 et 58. Tiberium Gaius interfici iussit iam primo imperii anno. Dio 59,8.—*in patientia* cet.] dum valetudinem sive morbum patitur vel mediis in doloribus valere se simulans. Simplicissima haec est *patientiae* notio, quamquam rarissima; nam plerumque admixta est *constantiae* significatio, qua quis mala non *patitur* solum, *πάσχει*, sed etiam *perpetitur, τολμᾷ.* Seneca Ep. 78: *Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur.* Et 82: *Devorata unius mali patientia.* Vid. Roth. ad Agr. p. 120. Doed. — *eludere medicorum artes* cet.] Suetonius Tib. 68: *Valetudine prosperrima usus est, tempore quidem principatus paene toto prope illaesa, quamvis*

(47) Interim Romae futuris etiam post Tiberium caedibus semina iaciebantur. Laelius Balbus Acutiam, P. Vitellii quondam uxorem, maiestatis postulaverat; qua damnata cum praemium accusatori decerneretur, Iunius Otho, tribunus plebei, intercessit. unde illis odia, mox Othoni exitium. dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo, coniurationis indice, fuerat, defertur inpietatis in principem; conectebantur ut conscii et adulteri eius Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius. de claritudine Domitii supra memoravi: Marsus quoque vetustis honoribus et inlustris studiis erat. sed testium interrogationi, tormentis servorum Macronem praesedisse commentarii ad senatum missi ferebant, nullaeque in eos imperatoris litterae suspitionem dabant invalido ac fortasse ignaro ficta pleraque ob inimicitias Macronis notas in Arruntium. (48) igitur Domitius defensionem meditans, Marsus tamquam inediam destinavisset, produxere vitam: Arruntius cunctationem et moras suadentibus amicis non eadem omnibus decora respondit, sibi satis aetatis, neque aliud paenitendum quam quod inter ludibria et pericula anxiam senectam toleravisset, diu Seiano, nunc Macroni, semper alicui potentium invisus, non culpa, sed ut flagitiorum inpatiens. sane paucos et supremos principis dies posse vitari: quem ad modum evasurum imminentis iuventam? an, cum Tiberius post tantam rerum experientiam vi dominationis convulsus et mutatus sit, C. Caesarem vix finita pueritia, ignarum omnium aut pessimis innutritum, meliora capessiturum Macrone duce? qui ut deterior ad opprimendum Seianum

2. *laetius* M (*Laelius* margo) — *uxorim* M — 4. *ortho* M — 5. *exitium* Nipperdey: *exilium* M — 7. *Cn.*] *C. N.* M — 10. *praesidiis se* M; *praesidisse* Doederlein coll. 1, 30. — 14. *inaediam* M — 17. *pericularia* M. Cf. 1, 44: *donaria militaria*. — 19. *supma* M — 23. *capesiturum* M.

a trigesimo aetatis anno arbitratu eam suo rexerit, sine adiumento consiliove medicorum.

47. *Laelius Balbus*] Filius videtur fuisse D. Laelii D. f. D. n. Balbi, quindecimviri sacris faciundis a. u. 737, consulis a. 748. De eius poenis vide c. 48. — *P. Vitellii*] Cf. 1, 70. 2, 74. 5, 8. — *Iunius Otho tr. pl.*] Iunii Othonis praetoris (3, 66) filius. — *unde illis odia*] id est Balbo et Othoni, ipsis inter sese; quae Balbus exsecutus est accusando et damnando Othonem. I. F. Gron. — *exitium*] Cf. capitis initium: *futuris etiam post Tiberium caedibus semina iaciebantur.* — *Satrio Secundo*] Ille idem est, qui 4, 34 cliens Seiani, et nunc, ut apparet, eius eversor. Lips. Cf. 6, 8. — *Vibius Marsus*] Cf. 2, 74. 79. 4, 56. 11, 10. — *L. Arruntius*] Cf. 1, 13. 4, 7. — *supra*] 4, 75. — *studiis*] eloquentiae. — *Macronem praesedisse*] Exercebat ille tormenta non ex senatus auctoritate, sed e sua et Tiberii voluntate. Quae extorserat, ad senatum mittebantur in commentariis designata, quasi re satis explorata et ad sententiam ferendam praeparata. Dio 58, 24: *ἀφείθη μὲν γὰρ τῶν αἰτιαθέντων τότε οὐδείς, πάντες δ' ἡλίσκοντο, οἱ μὲν πλείους ἐκ τῶν τοῦ Τιβερίου γραμμάτων καὶ ἐκ τῶν τοῦ Μάκρωνος βασάνων κτλ.* Walth.

48. *convulsus*] prorsus abalienatus ab honestate ac virtute et penitus corruptus. Cf. 4, 40. — *Albucilla - - in carcerem fertur*] Dio 58, 27: *γυνή τις ἑαυτὴν τρώσασα ἐσεκομίσθη τε ἐς τὸ συνέδριον, καὶ ἐκεῖθεν ἐς τὸ δεσμωτήριον ἀπαχθεῖσα ἀπέθανεν.* — *Carsidius Sacerdos*] Cf. 4, 13.

49. *consulari familia*] Filius igitur fuit Sex. Papinii Allenii, qui consul anno superiore fuerat (c. 40); neque vero in Fastis ullus alius Papinius memoratur. — *informem*] igno-

delectus plura per scelera rem publicam conflictavisset. prospectare iam se acrius servitium, eoque fugere simul acta et instantia. haec vatis in modum dictitans venas resolvit. documento sequentia erunt bene Arruntium morte usum. Albucilla, inrito ictu a semet vulnerata, iussu senatus in carcerem fertur. stuprorum eius ministri, Carsidius Sacerdos praetorius ut in insulam deportaretur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium, et eaedem poenae in Laelium Balbum decernuntur, id quidem a laetantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus adversum insontes.

(49) Isdem diebus Sex. Papinius, consulari familia, repentinum et informem exitum delegit, iacto in praeceps corpore. causa ad matrem referebatur, quae pridem repudiata adsentationibus atque luxu perpulisset iuvenem ad ea quorum effugium non nisi morte inveniret. igitur accusata in senatu, quamquam genua patrum advolveretur luctumque communem et magis inbecillum tali super casu feminarum animum aliaque in eundem dolorem maesta et miseranda diu ferret, urbe tamen in decem annos prohibita est, donec minor filius lubricum iuventae exiret.

(50) Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat. idem animi rigor: sermone ac vultu intentus, quaesita interdum comitate quamvis manifestam defectionem tegebat. mutatisque saepius locis tandem apud promunturium Miseni consedit in villa, cui L. Lucullus quondam dominus. illic eum adpropinquare supremis tali modo comper-

4. *a* Rhenanus: *ac* M; *ab* F. W. Otto. — 5. *Carsidius* Reinesius: *grasidius* M — *pretorius* M — 6. *deportatur* M — 7. *aedem paene* M — 8. *a* delevit Acidalius. — 14. *patrum* Rhenanus: *patris* M. Cf. Sallust. fragm. inc. 57: *genua patrum advolvuntur.* — 16. *diu ferret* M: *differret* Lipsius; *dissereret* Boxhornius. — *ducem* pr. M — 17. *iuuente* M — 18. *tiberum* M — 20. *manifestum* M — *sepius* M — 21. *promunturium* M: *promontorium* vulgo. Cf. 4, 67.

miniosum, ut eorum, qui suspendio se perimebant aut in profluentem sese praecipitabant; honesti vero exitus ferro, venis resolutis, veneno, inedia. — *in praeceps*] haud dubie e cubiculo per fenestram, ut 4, 22 Silvanus Aproniam. — *pridem repudiata* cet.] iam diu reiecta a filio casto, ac tamen identidem eum sollicitans, et ad incestum *perpellens*, tantum non cogens, donec sibi mortem conscisceret. — *luctumque communem*] Luctus communis est, quem omnes parentes in liberorum morte capiunt; sequitur dein de praecipuo feminarum et matrum. Ern. — *aliaque in eundem dolorem*] Cf. 11, 3: *verba in eandem clementiam.* — *diu ferret*] «multis verbis proferret»; verbum simplex pro vulgari composito, ut saepe apud Tacitum. Cf. 4, 40: *excessisse* (te) *equestre fastigium non occulti ferunt.* 15, 46: *vetera mala rumoribus ferente populo.* 16, 2: *nec aliud populus credulitate, prudentes diversa fama tulere.* — *minor filius*] ut Ryckio videtur, *Sex. Papinius, cui pater erat consularis,* a Caligula cum aliis senatoribus et equitibus Romanis animi causa flagellis caesus. Seneca de Ira 3, 18. — *lubricum iuventae*] corruptioni obnoxiam iuventam, ut 13, 2: *lubricam principi aetatem.*

50. *villa, cui L. Lucullus quondam dominus*] Plutarchus in Mario c. 34: *ἦν περὶ Μισηνοὺς τῷ Μαρίῳ πολυτελὴς οἰκία τρυφὰς ἔχουσα καὶ διαίτας θηλυτέρας ἢ κατ' ἄνδρα πολέμων τοσούτων καὶ στρατειῶν αὐτουργόν. Ταύτην λέγεται μυριάδων ἑπτὰ ἡμίσους Κορνηλία πρίασθαι· χρόνου δ' οὐ πάνυ πολλοῦ γενομένου Λεύκιος Λεύκολλος ὠνεῖται μυριάδων πεντήκοντα καὶ διακοσίων.* Cf. Phaedr. Fab. 2, 5, 7: *Caesar Tiberius cum petens Neapolim In Misenensem*

tum. erat medicus arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valitudines principis solitus, consilii tamen copiam praebere. is velut propria ad negotia digrediens et per speciem officii manum complexus pulsum venarum attigit. neque fefellit: nam Tiberius, incertum an offensus tantoque magis iram premens, instaurari epulas iubet discumbitque ultra solitum, quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen labi spiritum nec ultra biduum duraturum Macroni firmavit. inde cuncta conloquiis inter praesentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. XVII. Kal. Aprilis interclusa anima creditus est mortalitatem explevisse. et multo gratantum concursu ad capienda imperii primordia C. Caesar egrediebatur, cum repente adfertur redire Tiberio vocem ac visus vocarique qui recreandae defectioni cibum adferrent. pavor hinc in omnes; et ceteri passim dispergi, se quisque maestum aut nescium fingere; Caesar in silentium fixus a summa spe novissima exspectabat. Macro intrepidus opprimi senem iniectu multae vestis iubet discedique ab limine. sic Tiberius finivit, octavo et septuagesimo aetatis anno.

1. *modicus* pr. M — 8. *presentes nunciis* M — 9. *XVII.* M: *decimo septimo* Beroaldus; *septimo decimo* I. F. Gronovius; *Septimum decimum* Ritterus. Cf. 6, 25. — *K͠l.* M — 10. *gratantum* M: *gratantium* Bekkerus. Vide ad 4, 41. — 13. *nescium* prima littera evanida M.

villam venisset suam, Quae monte summo posita Luculli manu Prospectat Siculum et respicit Tuscum mare, cet. — *Charicles*] Huius mentionem fecit Galenus de Compositione medicamentorum 2, 1. 2. 7; 5. 6. 10, 1. — *regere valitudines*] Cf. Suetonii locum (Tib. 68) supra (ad c. 46 extr.) exscriptum. — *per speciem officii* cet.] Rem ita narrat Suetonius Tib. 72: *Chariclem medicum, quod commeatu afuturus e convivio egrediens manum sibi osculandi causa apprehendisset, existimans temptatas ab eo venas remanere ac recumbere hortatus est cenamque protraxit.* — *neque fefellit*] nec latuit, nam Tiberius eius consilium perspexerat. Cf. 4, 45 de Pisonis interfectore: *neque diu fefellit.* — *XVII. Kal. Aprilis*] Consentit Suetonius Tib. 73. At Dio 58, 28: *μετήλλαξε τῇ ἕκτῃ καὶ εἰκοστῇ τοῦ Μαρτίου ἡμέρᾳ*, id est, VII. Kal. April. — *mortalitatem explevisse*] «necessarium hominum mortalium fatum obisse,» posterioris Latinitatis euphemismus, cuius similes complures ex ICtis collegit Dirksen in Manuali v. *Mortalitas.* — *novissima*] ultimum supplicium. — *finivit*] Suetonius Tib. 73: *Seneca eum scribit intellecta defectione exemptum anulum quasi alicui traditurum parumper tenuisse, dein rursus aptasse digito et compressa sinistra manu iacuisse diu immobilem: subito vocatis ministris ac nemine respondente consurrexisse nec procul a lectulo, deficientibus viribus, concidisse.* Cf. praeterea Sueton. Calig. 12. — *octavo et septuagesimo aet. anno*] Iisdem verbis utitur Suetonius Tib. 73. Idem c. 5: *Natus est* (Tiberius) *Romae in Palatio XVI. Kal. Dec. M. Aemilio Lepido iterum L. Munatio Planco conss.* (a. u. 712) *per bellum Philippense. Sic enim in fastos actaque in publica relatum est. Nec tamen desunt, qui partim antecedente anno, Hirti ac Pansae, partim insequenti, Servili Isaurici L. que Antonii consulatu, genitum eum scribant.* Dio l. l.: *ἐβίω* (Tiberius) *ἑπτὰ καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη καὶ μῆνας τέσσαρας καὶ ἡμέρας ἐννέα.* Aurel. Victor Epit. 2: *post septuagesimum octavum annum et mensem quartum insidiis Caligulae extinctus est.*

51. *mater in Liviam -- transierit*] non quod ipsa adoptata sit, sed quod pater. Et tamen transisse in Liviam gentem dici potest, ut Tiberius apud Suetonium cap. 3 insertus ei familiae dicitur. Cf. 5, 1. Ern. — *proscriptum patrem*] a. u. 714. Cf. 5, 1. Vellei. 2, 75. — *tolerans aut declinans*] toleravit in urbe et coram; declinavit, cum Rhodum secessit. Lips. — *vacuos principis penates*] mortuis Marcello, Agrippa, L. et C. Caesaribus; ut *inanis regia* c. 34. — *tribus ferme et viginti*] Sueton. Tib. 73: *obiit tertio et vicesimo imperii* (anno). Dio l. l.: *ἔτη μὲν δύο καὶ εἴκοσι, μῆνας δὲ ἑπτὰ καὶ ἡμέρας ἑπτὰ ἐμονάρ-*

(51) Pater ei Nero, et utrimque origo gentis Claudiae, quamquam mater in Liviam et mox Iuliam familiam adoptionibus transierit. casus prima ab infantia ancipites. nam proscriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis aemulis conflictatus est, dum Marcellus et Agrippa, mox Gaius Luciusque Caesares viguere. etiam frater eius Drusus prosperiore civium amore erat. sed maxime in lubrico egit accepta in matrimonium Iulia, inpudicitiam uxoris tolerans aut declinans. dein Rhodo regressus vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus ferme et viginti obtinuit. morum quoque tempora illi diversa: egregium vita famaque, quaad privatus vel in imperiis sub Augusto fuit; occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. idem inter bona malaque mixtus incolumi matre; intestabilis saevitia, sed obtectis libidinibus, dum Seianum dilexit timuitve: postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio utebatur.

2. *transierat* malebat Ernestius. — 7. *indicitiam* M (*impudicitiam* margo) — 8. *principes* pr. M — 10. *quaad* M: *quoad* vulgo. Conf. 4, 61. — 13. *intestabili* Heinsius. — *obiectis* M.

χησεν. — *egregium* - - *occultum ac subdolum*] Commode atque eleganter illa referri ad v. *tempus* docuimus Observv. 1, 2. I. F. Gron. (Scilicet Pichena voluerat *egregius* cet., Acidalius *egregio* cet.) — *Drusus*] Tiberii filius. — *intestabilis*] idem fere ac detestabilis, ut c. 40. 15, 55. Hist. 4, 42. ex consuetudine iam Sallustiana Iug. 71 et in oratione Lepidi p. 157 ed. meae: *si peior atque intestabilior* (Sulla) *metu vestro fuerit.* Cf. Liv. 37, 57.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER UNDECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. 2. 3. Valerius Asiaticus a Suillio et Sosibio accusatus fraude Messalinae et Vitellii evertitur, et hilare moritur. 4. Somnium saevitiae causa. 5. In perfidiam advocatorum lex Cincia flagitatur. 6. 7. Praemiis pro patrocinio modus ponitur a principe.

8. Parthi discordant. Gotarzes pulsus vires reparat. 9. Pacem init cum Vardane. 10. Hic victor a suis caeditur.

11. Ludi saeculares. Domitius Nero destinatur imperio. 12. Messalina Silium deperit. 13. Claudius aliud agit. Leges fert. Novas litterarum formas vulgat. 14. De litterarum inventoribus. 15. Claudius haruspices firmat.

16. Italicus rex Cheruscis petentibus datur. 17. Mox de eo discordia gentis et bellum. 18. Rebellantes Chaucos Corbulo reprimit. Is severe agit in milites. 19. Frisios componit. Gannascum caedit 20. Ardor eius a Claudio repressus. Fossam inter Mosam et Rhenum ducit. Insignia triumphi ei indulta. 21. Sic et Curtio Rufo. 22. Nonius perit. De spectaculo gladiatorum et quaestoribus.

23. 24. Galli civitatem plenam affectant et principe patrocinante 25. impetrant, et primo quidem Aedui. Patricii suppleti. Lustrum conditum.

26. Messalina amore vaecors 27. Silio palam nubit. 28. Turbantur aulici. 29. 30. Narcissus per pelices rem defert. 31. Claudius trepidat. Messalina bacchatur. 32. Preces per Vestalem parat. 33. Narcissus principem nutantem incitat. 34. Preces amolitur. 35. 36. Sontium, in his Mnesteris, supplicium urget. 37. 38. Messalinam languente principe, dein ignaro, caedi curat.

Haec gesta annis fere duobus, Ti. Claudio Caesare IV L. Vitellio III, A. Vitellio L. Vipstano coss.

---

* * nam Valerium Asiaticum, bis consulem, fuisse quondam adulterum eius credidit; pariterque hortis inhians, quos ille a Lucullo coeptos insigni magnificentia extollebat, Suillium accusandis utrisque immittit. ad-

Versamur iam in codice Mediceo altero. — 2. *ortis* M — *cęptos* M.

1. ** *nam*] Desunt res annis circiter decem gestae et in his C. Caesaris (Caligulae) principatus in universum et primores anni sex Claudii. Cui rei demonstrandae particula *nam* inservierit, ex Dione 60, 27 (ubi de Valerio Asiatico agitur) colligi non potest. — *bis consulem*] suffectum ante annum u. 794 (Dio 59, 30), consulem iterum a. 799. Etiam praefectum urbis fuisse apparet ex titulo in Boeckhii C. I. G. n. 2587. — *eius*] Poppaeae Sabinae, quae filia fuit Poppaei Sabini (6, 39), nunc uxor P. Scipionis (11, 2. 4), olim T. Ollii, ex quo Poppaeam Sabinam, Neronis pelicem et mox coniugem, genuerat (13, 45). — *credidit*] Messalina, Claudii uxor. — *hortis inhians* cet.] Hinc statim proximo anno *Messalina Lucullianos in hortos* digressa est (c. 32). — *a Lucullo coeptos*] *angelegt*. Plut. in Lucullo 39: *καὶ νῦν, ἐπίδοσιν τοιαύτης τῆς τρυφῆς ἐχούσης, οἱ Λουκουλλιανοὶ κῆποι τῶν βασιλικῶν ἐν τοῖς πολυτελεστάτοις ἀριθμοῦν-*

iungitur Sosibius, Britannici educator, qui per speciem benevolentiae moneret Claudium cavere vim atque opes principibus infensas: praecipuum auctorem Asiaticum interficiendi C. Caesaris non extimuisse contione populi Romani fateri gloriamque facinoris ultro petere; clarum ex eo in urbe, didita per provincias fama, parare iter ad Germanicos exercitus, quando genitus Viennae multisque et validis propinquitatibus subnixus turbare gentiles nationes promptum haberet. at Claudius nihil ultra scrutatus, citis cum militibus tamquam opprimendo bello Crispinum, praetorii praefectum, misit; a quo repertus est apud Baias vinclisque inditis

1. *brittannici* M — 2. *cavere* G: *caueri* M — *precipuum* M — 3. *C.* Rupertius: om. M — *cesaris* M — *contione* Lipsius: *contionem* M; *in contione* G; *contione in* Halmius. — 6. *uienne* M — 7. *haberet* G: *habere* ·; (sic) M — *nichil* M — 9. *repertus,* superscripto *asiaticus,* M — *baias* M, in quo pro *i* saepe *l* scriptum est.

ται. Eorum maxime causa occisum esse Asiaticum testatur etiam Dio 60, 31. — *extollebat*] insigniores reddebat, ornabat. Sic 13, 21: *Baiarum suarum piscinas extollebat.* — *insigni magnificentia*] Intellige potissimum de statuis, porticibus, gestationibus cet. — *Suillium*] Germanici fuerat quaestor (4, 31); tandem in Baleares insulas pulsus est (13, 43). — *Sosibius*] paedagogus libertus vel servus etiam tunc; interfectus postea ab Agrippina. Dio 60, 32. Cf. 14, 3: *Anicetus libertus - - pueritiae Neronis educator,* quem *Neronis paedagogum* vocat Suetonius Ner. 35. — *Britannici*] Claudii filii. — *cavere*] Cf. 13, 13: *orabantque* (Neronem) *cavere insidias mulieris.* — *vim*] potentiam, ut 2, 60: *vi Parthorum.* — *opes*] Dio 60, 27: *ὁ δ' Ἀσιατικὸς ἀφῆκε τὴν ἀρχὴν* (alterum consulatum) *ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλούτου, ὑφ' οὗπερ καὶ ἀπέθανεν.* — *praecipuum auctorem*] Manifesta exaggeratione utitur Sosibius, collato etiam Iosepho Ant. 19, 1, 20, qui minime dicit, ut vult Ernestius, Valerium inter coniuratos fuisse, sed ut Dio (vide infra) illum facinus perpetratum approbasse. Totam autem Chaereae coniurationem caedemque tyranni ibi fuse, immo verbosissime narrat scriptor Iudaeus, qui conferendus etiam est Bell. Iud. 2, 11. — *C. Caesaris*] Caligulae. «Praenomen abesse utique non potuit. Cf. 1, 32. 5, 1. 6, 3. 9. 20. 32. 45. 50. 11, 3. 12, 22. 13, 1. 3. 15, 72. Hist. 1, 48. 3, 68. 5, 9. Agr. 13. Germ. 37. *Caesar* simpliciter dici potest is princeps, cuius res gestae in operis contextu narrantur, ut 3, 75. 4, 6. 59. 64 cet., vel is qui proxime alio nomine satis certe designatus est; ut Hist. 5, 9: *dein iussi a Gaio Caesare effigiem eius in templo locare arma potius sumpsere, quem motum Caesaris mors diremit;* cf. 2, 2. 3. ubi Augustus ante nominatus mox *Caesar* appellatur; 5, 1. ubi *Caesarem* esse Octavianum ex contextu verborum et praecedente triumvirorum nomine liquet; 6, 50. ubi primum *Gaius Caesar,* tum *Caesar.* Idem praenomen c. 29 omissum in codicibus et suppletum a Faërno, praeterea c. 8, ubi a me [immo ab Heinsio] additum.» Ritter. — *contione populi Romani*] Invidiose hoc dictum de plebe tumultuante ac praetorianos circumstante, ut Hist. 3, 68. Dio 59, 30: *ἐπεὶ δὲ τὸ δορυφορικὸν ἐταράττετο καὶ διαθέοντες ἐπυνθάνοντο, τίς Γάϊον ἔσφαξεν, Οὐαλέριος Ἀσιατικός, ἀνὴρ ὑπατευκώς, θαυμαστὸν δή τινα τρόπον αὐτοὺς ἡσύχασεν ἀνελθὼν ἐς περιφανές τι χωρίον καὶ ἐκβοήσας, Εἴθε ἐγὼ αὐτὸν ἀπεκτόνειν!* — *fateri*] scil. se Caligulae caedis praecipuum fuisse auctorem. — *gloriamque facinoris*] coniurationis factae; siquidem caedem ipsam patraverat Chaerea, tribunus militum, contumelia, qua Caligula eum affecerat, acriter offensus: *Ille primus inter coniuratos manum sustulit; ille cervicem mediam uno ictu decidit,* ait Seneca de Const. 18, ubi haec item digna lectu de Asiatico: *Asiaticum Valerium in primis amicis habebat* (Gaius), *ferocem virum et vix aequo animo alienas contumelias laturum. Huic in convivio, item in contione voce clarissima, qualis in concubitu esset uxor eius, obiecit. Di boni, hoc virum audere, principem scire et usque eo licentiam pervenisse, ut, non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito princeps et adulterium suum narret et fastidium!* — *didita*] Vergil. Aen. 8, 132: *tua terris didita fama,* ut saepe Vergilianarum *φράσεων* memor est Tacitus. — *t. gentiles nationes promptum haberet*] facile ei fore et ope necessitudinum, quae ei cum Viennensibus, popularibus suis, intercederent, et Gallos et vicinos Germanos ad defectionem sollicitare. — *Crispinum, prae-*

in urbem raptus. (2) neque data senatus copia: intra cubiculum auditur, Messalina coram, et Suillio corruptionem militum, quos pecunia et stupro in omne flagitium obstrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae ac postremum mollitiam corporis obiectante. ad quod victo silentio prorupit reus et «interroga» inquit, «Suilli, filios tuos: virum esse me fatebuntur.» ingressusque defensionem, commoto maiorem in modum Claudio, Messalinae quoque lacrimas excivit. quibus abluendis cubiculo egrediens monet Vitellium, ne elabi reum sineret. ipsa ad perniciem Poppaeae festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent, adeo ignaro Caesare ut paucos post dies epulantem apud se maritum eius Scipionem percontaretur, cur sine uxore discubuisset, atque ille functam fato responderet. (3) sed consultanti super absolutione Asiatici flens Vitellius commemorata vetustate amicitiae utque Antoniam, principis matrem, pariter observavissent, dein percursis Asiatici in rem publicam officiis recentique adversus Britanniam militia, quaeque alia conciliandae misericordiae videbantur, liberum mortis arbitrium ei permisit; et secuta

3. *omne flagitium* Rhenanus: *omni flagitio* M — *Poppaeae* Lipsius: *poppe* M — *ac* delevit Iac. Gronovius. — 6. *maIore* M — *messaline* M — 8. *poppeę* M — 9. *subditis* G: *subditos* M — 11. *ad quod ille f. f. responderit* Heinsius; *atque ille f. f. respondit* Ernestius. — 12. *consultante* cod. Harleianus. — *absolutione*] litterae *one* in M sunt evanidae. — 14. *percursis* G: *percuri* M — *puplicam* M — 15. *brittanniam* M — *queque* M — 16. *mĩae* M.

torii praefectum] De Rufrio Crispino cf. c. 4. 12, 42. 13, 45. 15, 71. 16, 17.

2. *mollitiam corporis*] Cf. 15, 49: *mollitia corporis infamis*. Significatur impudicitia, *unnatürliche Lüste*, quo item sensu Caligula Chaeream ut *mollem et effeminatum* deriserat. Sueton. Calig. 56. — *victo silentio*] Proposuerat sibi Asiaticus silentio ferre, quae obiectarentur. Silebat igitur et silentio vincebat cupiditatem respondendi. At postremo summa indignatione propter hoc mollitiae probrum exardescens prorupit in amarissimum illud dictum in Suillium huiusque filios a se constupratos aliquando, uti significat. Cf. 4, 8: *victo gemitu*. — *filios tuos*] Suillium Caesoninum (de quo c. 36: *Caesoninus vitiis protectus est, tamquam in illo foedissimo coetu passus muliebria*) et M. Suillium Nerullinum (12, 25. 13, 43). — *Vitellium*] hoc ipso anno tertium consulem, imperatoris patrem. Cf. 6, 28. 32. — *subditis qui -- propellerent*] Cf. 4, 59: *adsimulabatque iudicis partes adversum Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent*. — *Scipionem*] Publium; cf. 3, 74. 12, 53. Eius filius consul fuit a. u. 809. Cf. 13, 25. — *sine uxore*] Discis hinc, uxores principum virorum ad imperatorum etiam convivia adhiberi solitas. Cornelius Nepos in Praefatione: *Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium?* — *atque ille -- responderet*] Solent scriptores in iis rebus enarrandis, quas explicandi causa adnectunt, ita versari, ut semel coeptam structuram continuent, licet res non eadem plane ratione cohaereant. Cf. 1, 79. 14, 47. 15, 16. Walther.

3. *sed consultanti -- ei permisit*] In his *permisit* idem est quod *permittendum suasit*. Ex hac notione dativus *(consultanti)* pendet. Sic paulo post (c. 4) *adiecit* est *adiiciendum suasit* et 4, 42 *damnasset* idem ac *damnandam censuisset*. Dativus similiter positus 2, 76: *consultanti -- censebat*. Ritter. — *Antoniam*] minorem. Cf. 3, 3. 4, 44. Inscrr. Latt. n. 650: ANTONIAI AVGVSTAI DRVSI SACERDOTI. DIVI AVGVSTI MATRI. TI. CLAVDI CAISARIS. AVG. P. P. — *liberum mortis arbitrium*] Dio 60, 29: *τοῦ Κλαυδίου ἀπολύειν αὐτὸν μέλλοντος ὁ Βιτέλλιος τῇ Μεσσαλίνῃ χαριζόμενος παρακεκλῆσθαι ἔφη ὑπ' αὐτοῦ, ἵν' ὅπως ἂν βουληθῇ ἀποθάνῃ. ἀκούσας δὲ τοῦτο ἐκεῖνος ἐπίστευσέ τε αὐτὸν ὄντως ἑαυτοῦ διὰ τὸ συνειδὸς κατεγνωκέναι καὶ κατεχρήσατο.* — *in eandem clementiam*] id est, «eandem videlicet clementiam referentia», amaram per ironiam. Ceterum acre odium in Asiaticum diu servavit Claudius;

sunt Claudii verba in eandem clementiam. hortantibus dehinc quibusdam inediam et lenem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait; et usurpatis quibus insueverat exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus, cum se honestius calliditate Tiberii vel impetu C. Caesaris periturum dixisset quam quod fraude muliębri et inpudico Vitellii ore caderet, venas exsolvit, viso tamen ante rogo iussoque transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur. tantum illi securitatis novissimae fuit. (4) vocantur post haec patres, pergitque Suillius addere reos equites Romanos illustres, quibus Petra cognomentum. at causa necis ex eo quod domum suam Mnesteris et Poppaeae congressibus praebuissent. verum nocturnae quietis species alteri obiecta, tamquam vidisset Claudium spicea corona evinctum, spicis retro conversis, eaque imagine gravitatem annonae dixisset. quidam pampineam coronam albentibus foliis visam atque ita interpretatum tradidere, vergente autumno mortem principis ostendi. illud haud ambigitur, qualicumque insomnio ipsi fratrique perniciem allatam. sestertium quindecies et insignia praeturae Crispino de-

4. *C.*] *G.* M — 7. *nouissime* M — 8. *addere* M: *agere* Muretus. — 9. *cognomentum erat: causa* Ernestius; *at* Acidalio aut delendum aut in *et* mutandum videbatur, in *ac* aliis. — 10. *mnesteris* (vel *in nesteris*) cod. Budensis: *nesteris* M; *Valerii* ceteri. — *poppeae* M — 11. *obiecta* M — 13. *annonae praedixisset* Rhenanus. — 14. *autumno* M: *auctumno* alii. Cf. c. 31. Wagneri Orthogr. Vergil. p. 418. — 15. *aud* pr. M.

nam in oratione Lugdunensi Col. 2. ita in eum acerbissime invehitur: *Ut dirum nomen latronis taceam et odi illud palaestricum prodigium, quod ante in domum consulatum intulit, quam colonia sua* (Vienna) *solidum civitatis Romanae beneficium consecuta est.* — *hortantibus -- inediam et lenem exitum*] Sic Cicero ad Att. 7, 14, 2: *Pacem quidem hortari non desino.* ad Q. Fr. 1, 1, 36: *quid ego te haec hortor?* Est autem dictum pro *inediae lenem exitum*, certe sine sanguine, si non sine angore ac doloribus. — *periturum*] fuisse, ut 15, 46: *relicturos.* Vide ad 2, 31.— *inpudico V. ore*] sensu sane obsceno, non, ut alii volunt, de foeda in loquendo licentia. — *ne opacitas arborum* cet.] In hortis Lucullianis (c. 1) se occidisse videtur. — *securitatis novissimae*] vacuitatis a timore, tranquillitatis, cum iamiam mors ei instaret. Sic 16, 11: *ne vitam novissimo servitio foedaret.* Codicis lectio *novissime* parum apte significaret ante extremum tempus eandem constantiam ei defuisse.

4. *addere*] Poppaeae et Asiatico. — *equites R. illustres*] Vide ad 2, 59. — *quibus Petra cognomentum*] Mire sic loquitur, quasi ignorasset nomen eorum gentile; id quod facile fieri potuit, si locus hic desumptus erat non ex actis senatus, sed vel ex diurnis vel ex privati alicuius hominis commentariis. — *causa*] vera, sed ab accusatoribus occultata, quia ad damnandos eos vix suffecisset; multo speciosius certe alterum crimen erat. — *Mnesteris*] pantomimi tunc celebratissimi, quem perdite amabat etiam Messalina et iam ante Caligula. Cf. cap. 28 et 36. Dio 60, 22. 28. Sueton. Calig. 36. 55. 57. — *spicea corona*] quae Cereris propria et fratrum item arvalium, ut Plinius notat 18, 2. Corona ea, alias non infelix, omen triste habuit, quod spicis esset retro conversis, sicut quod ante pugnam in Philippis corona inversa Cassio imposita. (Plut. Brut. 56.) Lips. — *gravitatem annonae*] Cf. 6, 13. Plaut. Stich. 4, 2, 52: *Vides, ut annona est gravis.* — *dixisset*] brachylogia pro «significari praedicique dixisset.» — *pampineam* cet.] Artemidorus 1, 77 p. 110 Reiff: *Στέφανος ἀμπέλου καὶ κισσοῦ μόνοις τοῖς περὶ τὸν Διόνυσον τεχνίταις συμφέρει· τοῖς δὲ ἄλλοις δεσμὰ σημαίνει διὰ τὰς ἕλικας καὶ τὰς προσπλοκὰς τοῦ κισσοῦ, ἢ νόσον διὰ ταὐτά.* Ceterum hic mortis significatio inest in *albentibus foliis.* — *interpretatum*] scil. Petram, non Suillium: non tam somnium crimini dabatur quam interpretatio somnii. — *insignia praeturae Crispino decreta*] Idem 16, 17 *consularibus in-*

creta. adiecit Vitellius sestertium decies Sosibio, quod Britannicum praeceptis, Claudium consiliis iuvaret. rogatus sententiam et Scipio «cum idem» inquit «de admissis Poppaeae sentiam quod omnes, putate me idem dicere quod omnes,» eleganti temperamento inter coniugalem amorem et senatoriam necessitatem.

(5) Continuus inde et saevus accusandis reis Suillius, multique audaciae eius aemuli. nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens princeps materiam praedandi patefecerat. nec quicquam publicae mercis tam venale fuit quam advocatorum perfidia, adeo ut Samius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum milibus Suillio datis et cognita praevaricatione ferro in domo eius incubuerit. igitur incipiente C. Silio, consule designato, cuius de potentia *et* exitio in tempore memorabo, consurgunt patres legemque Cinciam flagitant, qua cavetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat. (6) deinde obstrepentibus iis, quibus ea contumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, veterum oratorum exempla referens, qui famam et posteros praemia eloquentiae cogitavissent. pulcherrimam alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari; ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quaestuum spectetur. quod si in nullius

1. *uitelliũ* M — *brittannicum* M — 3. *Poppaeae sentiam* Puteolanus: *poppe assen* || *ęssentiam* M — *oms̃* M — 4. *õs* M — 5. *senetoriam* pr. M — 6. *seuus* M — *audacia* superscripta littera *e* ab eadem manu M — 7. *munia,* superscripto *officia,* M — 9. *Sammius* malebat Orellius. — 12. *C.*] *G.* (nota tamen inter *C* et *G* ambigua) M — *et* G: om. M — 13. *ciciam* M — 14. *morandam* erasa prima littera M — 15. *obstrepentibus iis* G: *obstrepentibus si his* pr. M; *obstrepentibus his* corr. M — *sillus* M. Vide var. lect. ad p. 311, 9. 312, 6. 313, 11. — 16. *et* M: *ad* margo; *in* vulgo. — 17. *cogitavissent. pulcherrimam alioquin* Nipperdey: *cogitabissent pulcherrima. alioquin* M — 18. *fedari* M — 19. *spectectetur* pr. M.

signibus donatus dicitur atque a Nerone damnatus semet ipse interfecisse. — *eleganti temperamento*] *einen feinen Mittelweg einschlagend (mit feiner Wendung* Gutmann). Etenim haec duplicem sensum habent; alterum dignum amore coniugali: «nemo credit vera esse quae Poppaeae obiecta sunt, nemo probat factum, nec ego»; alterum periculo vitando aptum: «credo quae obiecta sunt, et eadem quae ceteri senatores decerno.» Ern.

5. *legum et magistratuum munia in se trahens*] Cf. 1, 2: *munia senatus, magistratuum, legum in se trahere.* — *Samius*] *Sammios* duplici *m* reperis complures apud Gruterum et Muratorium. Sunt tamen *Samii* aliquot etiam Inscrr. Latt. n. 2543 et *C. Samius C. f.* apud Mommsenium Inscrr. R. Neap. n. 290. — *consule designato*] non ad initium proximi anni, sed vel ad eius menses extremos vel ad tertium annum. Ad annum enim u. 801 eius consulatus *propinquus* vocatur (c. 28) et eodem anno ante adeptum consulatum interfectus est (c. 35), ut etiam apud inferos *consul designatus* appellatus sit a Seneca in Ludo de morte Claudii 13, 4. — *memorabo*] capitibus 12 et 35. — *legemque Cinciam*] muneralem, latam a M. Cincio Alimento tribuno pl. a. u. 550, relatam et novo senatus consulto firmatam ab Augusto. Dio 54, 18: *Καὶ τοὺς ῥήτορας ἀμισθεὶ συναγορεύειν ἢ τετραπλάσιον, ὅσον ἂν λάβωσιν, ἐκτίνειν ἐκέλευσεν.* Cf. Baiteri Indicem legum in Onomastici Tulliani vol: III, p. 151.

6. *discors Suillio*] Diversa Silii sententia, quamquam per se honesta videri poterat, tamen orta erat ex odiis privatis. — *principem*] Dial. de Or. 32: *eloquentiam, quae*

mercedem negotia agantur, pauciora fore: nunc inimicitias accusationes, odia et iniurias foveri, ut quo modo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. meminissent Gai Asinii, *M.* Messalae, ac recentiorum Arruntii et Aesernini: ad summa provectos incorrupta vita et facundia. talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia qua lege repetundarum tenerentur, cum Suillius et Cossutianus et ceteri, qui non iudicium, quippe in manifestos, sed poenam statui videbant, circumsistunt Caesarem, ante acta deprecantes. (7) et postquam annuit, *ita* agere incipiunt: quem illum tanta superbia esse ut aeternitatem famae spe praesumat? usui et rebus subsidium praeparari, ne quis inopia advocatorum potentibus obnoxius sit. neque tamen eloquentiam gratuito contingere: omitti curas familiares, ut quis se alienis negotiis intendat. multos militia, quosdam exercendo agros tolerare vitam; nihil a quoquam expeti, nisi cuius fructus ante providerit. facile Asinium et Messalam, inter Antonium et Augustum bellorum praemiis refertos, aut ditium familiarum heredes, Aeserninos et Arruntios, magnum animum induisse. prompta sibi exempla, quantis mercedibus

1. *negotia agantur* Heinsius: *negotiant* M erasa in fine littera vel nota aliqua; *negotiantur* alii; *negotia tueantur* G; *negotia eant* I. F. Gronovius; *negotia fiant* Bezzenberger. — 2. *p̃tia (praetia)* M — 3. *gali* M, id quod aliud in hoc codice non est quam *gaii* (*galbae* falso hic sibi videre visus est Victorius); delevit Walthero auctore Ritterus, quem secuti sunt Halmius, Nipperdey, Haase. — *M. Messalae* Heinsius: *messalae* M; *et Messallae* Lipsius. — 4. *arũtii* M — *prouectos* (*pro* per compendium) corr. M: *p̃uectos* pr. M — 7. *in ma || manifestos* M — 8. *caesarem* superscr. *claudium* M — *dep̃cantes* M — 9. *annuit, ita agere* Weissenborn: *annuit tacere* pr. M; *annuit agere* corr. M; *annuit, iacere* Freinshemius. — 10. *fame* M — *rebus* M: *reis* Fr. Iacob. — 11. *praeparari* G: *praeparare* M; *parari* Haase. — 12. *tamen*] *talem* Doederlein. — 13. *se* delevit Heinsius. — 14. *tollerare* pr. M — *nichil* M — *prouiderit* (per compendium) M: *praeviderit* Pichena. — 16. *esserninos* M — *arrũtios* M.

olim omnium artium domina fuit. — *sordidis*] βαναύσοις, quippe pecunia emptis. Ovid. Am. 1, 10, 39: *Turpe reos empta miseros defendere lingua.* — *Gai Asinii M. Messalae*] De C. Asinio Pollione et M. Messala Corvino, illustribus oratoribus, qui circiter octoginta ante annos floruerant, cf. 1, 12. 4, 34. 6; 11. 13, 34. Or. 17. 21. 25. — *Arruntii*] Cf. 1, 13. — *Aesernini*] Marcelli; cf. 3, 11. — *lege repetundarum tenerentur*] scil. ii, qui ob causam orandam pecuniam donumve accepissent. — *Cossutianus*] Capito, repetundarum damnatus a. u. 810 (13, 33), in ordinem senatorium restitutus precibus Tigellini, soceri sui (14, 48), promptus ad scelus (16, 26), *praeter animum ad flagitia praecipitem iniquus Thraseae* (16, 21). Cf. 16, 17. 28. Iuven. 8, 93: *quam fulmine iusto Et Capito et Numitor ruerint.*

7. *quem illum* cet.] Cf. 12, 36: *avebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras sprevisset.* — *usui et rebus s. p.*] *für das Bedürfniss und die Wirklichkeit.* Burnouf: *selon eux l'éloquence a un objet plus utile et plus réel.* Derident vana gloriae somnia. — *se - - intendat*] pro vulgari *animum intendat.* — *exercendo agros*] Locutio est poëtica, e Vergilio sumpta Aen. 7, 798: *qui Rutulos exercent vomere collis.* Dixit tamen etiam Columella 8, 1 *exercere rus.* Cf. Germ. 29: *agros exercent.* — *ante providerit*] ita ut hos fructus se adepturum prope certus sit, omnibus iis paratis, quibus percipi possint. Similiter Caesar B. G. 5, 33: *qui nihil ante providisset.* Pichenae lectio *ante praeviderit* pleonasmus h. l. certe est perquam supervacaneus. — *P. Clodius*] Ciceronis inimicus a Milone interfectus. Cicero de Harusp. resp. § 42: *a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime praevaricaretur.* — *C. Curio*] Sue-

P. Clodius aut C. Curio contionari soliti sint. se, modicos senatores, quieta re publica, nulla nisi pacis emolumenta petere. cogitaret plebem, quae toga enitesceret. sublatis studiorum pretiis etiam studia peritura. ut minus decora haec, ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecuniis modum *fecit* usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.

(8) Sub idem tempus Mithridates, quem imperitasse Armeniis *iussuque C.* Caesaris vinctum memoravi, monente Claudio in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. is rex Hiberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat discordare Parthos, summaque imperii ambigua, minora sine cura haberi. nam inter Gotarzis pleraque saeva, qui necem fratri Artabano coniugique ac filio eius paraverat, unde metus eius in ceteros, accivere Vardanen. ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria milia

1. *C.*] *G.* M — *senatores quieta -- petere* Pichena: *senatores qui et a -- peterent* M; *senatores, qui quieta -- peterent* Halmius. — 3. *quae* Pichena: *qua* M — *p̃tiis* M — 5. *modum fecit* Baiterus (coll. Hist. 4, 40): *modum* (omisso verbo) M; *posuit modum* G; *statuit modum* Orellius. — *quę* corr. in *quẽ* M — *repetundarum* superscr. gl. *lege* M — 7. *mitridates* M — *iussuque* Urlichs: om. M in lacuna, quam sic explevit manus recens: *et ad p̃sẽtiã,* pro quibus lacunae signum posuit Waltherus; *mox evocatum in urbem iussu* Nipperdey; *mox in urbem excitum iussu* Ritterus. — 8. *C.* Heinsius: om. M — *cesaris* M — 8. *uinctum* M: *vocatum* Bipontini. — 9. *farasmanis* M — *mitridatis* M — 11. *haberi* [*nam*] *inter* Haase. — *inter gotharzes* M; *Gotarzes inter* Doederlein. — *seua* M — *qui* inclusit Halmius, delevit Nipperdey. — 12. *paraverat* Halmius: *p̃paraberat* pr. M; *p̃parauerat* corr. M; *properaverat* Muretus. — *eius* delevit Acidalius. — *acciuere* G: *et acciuere* M — 13. *bardanen* M — *triduo duo milia* Kritzius Allgem. Schulztg. 1830 num. 17.

tonius Caes. 29: *Aemilium Paulum Gaiumque Curionem, violentissimum tribunorum, ingenti mercede defensores paravit.* — *modicos senatores*] Hi opponuntur *ditium familiarum heredibus.* — *quieta re publica*] in qua nemo iam possit bellicis expeditionibus divitias parare. Opponuntur *bellorum praemiis referti.* — *cogitaret plebem* cet.] « ne oblivisceretur homines e medio populo forensi tantummodo eloquentia, non imperatoria virtute honores atque opes acquirere posse, atque debitam huius quoque generis civium rationem haberet.» — *toga*] causis agendis. Plinius Epp. 1, 22, 6: *in toga negotiisque versatur* (T. Aristo): *multos advocatione, plures consilio iuvat.* — *enitesceret*] Cf. 12, 58: *utque studiis honestis et eloquentiae gloria enitesceret.* — *haud frustra*] non temere, non sine idonea ratione. — *dena sestertia*] Similiter sub Traiano *peractis negotiis permittebatur pecuniam dumtaxat decem milium dare* (advocatis), teste Plinio Epp. 5, 9 (21), 4.

8. *Mithridates -- remeavit*] *Τὸν Μιθριδάτην τὸν Ἴβηρα, ὃν ὁ Γάϊος μεταπεμψάμενος ἐδεδέκει, οἴκαδε πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἀρχῆς ἀπέπεμψεν.* Cf. 6, 32 sqq. Dio 58, 26. — *memoravi*] in libris deperditis, quibus descriptae res Gaii. — *Gotarzis*] sive Arsacis XXI. In nummo apud Viscontium *Iconogr. gr.* III, p. 106 est *ΓΟΤΕΡΖΗΣ*. — *Artabano*] diverso a rege Artabano III, sive Arsace XIX. — *necem -- paraverat*] per ministros, non aperta vi, ut videtur. Cf. Hist. 2, 85: *vim parabant.* — *Vardanen*] Arsacen XX, Artabani III filium. Historiam eius Longuerueum secutus Viscontius *Iconogr. gr.* III, p. 102 composuit ex Tacito, Iosepho Ant. 20, 3, 4 (*Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον* [post recuperatum regnum] *Ἀρτάβανος τελευτᾷ, τὴν βασιλείαν τῷ παιδὶ Οὐαρδάνῃ καταλιπών. — — Μαθόντες δὲ οἱ Πάρθοι τὴν διάνοιαν Οὐαρδάνου, ὡς ἐπὶ Ῥωμαίων στρατεύειν ἔκρινεν, αὐτὸν μὲν ἀναιροῦσι, τὴν ἀρχὴν δὲ τῷ ἀδελφῷ Γοτάρζῃ παρέδοσαν.*) atque Philostrato Vit. Apoll. 1, 21 seqq. — *tria milia*] Est ingens cursus in biduo; sed noctes haud dubie assumptae. Faciunt trecenta septuaginta quinque miliaria Romana. Lips. Idem de Hannibalis fuga post pugnam ad Zamam tradit Appianus

stadiorum invadit ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat: neque cunctatur quin proximas praefecturas corripiat, solis Seleucensibus dominationem eius abnuentibus. in quos, ut patris sui quoque defectores, ira magis quam ex usu praesenti accensus, inplicatur obsidione urbis validae et munimentis obiecti amnis muroque et commeatibus firmatae. interim Gotarzes Daharum Hyrcanorumque opibus auctus bellum renovat; coactusque Vardanes omittere Seleuciam, Bactrianos apud campos castra contulit. (9) tunc distractis Orientis viribus et quonam inclinarent incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excindenda castellorum ardua, simul Hibero exercitu campos persultante. nec enim resistere Armenii, fuso, qui proelium ausus erat, Demonacte praefecto. paululum cunctationis attulit rex minoris Armeniae Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Caesaris coërcitus, et cuncta in Mithridaten fluxere, atrociorem quam novo regno conduceret. at Parthi imperatores cum pugnam pararent, foedus repente faciunt cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecit; congressique primo cunctanter, dein complexi dextras apud altaria deum pepigere

1. *pervadit* Haase et Wurmius Philol. Schneidew. IX, p. 92. — 2. *dominationes,* litteris *es* superscr. *ē*, M — 3. *patris suique defectores* Wurmius. — 6. *deharum* M— *auctos* M — 9. *datus est*] *datuē* M — 10. *excindenda* Halmius (coll. 2, 64. 3, 20. Hist. 4, 15. 34 et Zumptio ad Curt. 4, 29, 23 p. 137): *excidenda* M — 11. *restitere* G — *p̃lium* M — 14. *fluxere quam atrociorem quam nouo* M; *fluxere, quamquam atrociorem quam novo* Haase. — 15. *faciunt* Lipsius: *iaciunt* M; *iciunt* alii; *icunt* Halmius. — 16. *cotarzes* M — *patefecit* M: *patefecerat* alii. — 17. *cunctanter* M: *cunctantur* alii. — *deum*] *dm̃* M.

Pun. 47: *σταδίους ἀνύσας ἐς τρισχιλίους δύο νυξί τε καὶ ἡμέραις, ἧκεν ἐς Ἀδρυμητόν.* Simile exemplum est Tiberii, qui teste Plinio 7 § 84 *nocte ac die longissimum iter vehiculis tribus emensus est festinans ad Drusum fratrem aegrotum in Germania; ea fuerunt CC M passuum.* Apparet et Vardanen et comites eius equis vectos esse. — *praefecturas*] Plin. 6 § 27: *Armenia dividitur, quod certum est, in praefecturas, quas στρατηγίας vocant, quasdam ex iis vel singula regna quondam, barbaris nominibus CXX.* — *Seleucensibus*] Cf. 6, 42. — *ut patris sui quoque d.*] «utpote qui non solum a Vardane, sed iam ante a patre Artabano descivissent.» — *obiecti amnis*] Tigridis. — *Daharum*] Vide ad 2, 3. — *Hyrcanorum*] h. *Gurkan*, ad oram occidentalem Caspii maris, *Mazanderan* et *Corcan*. — *Bactrianos*] Bactria h. *die grosse Bucharei, das Land der Usbeken.*

9. *quonam inclinarent incertis*] i. e. de quibus incertum esset, quo inclinarent. Cf. 13, 19: *nemo adire praeter paucas feminas, amore an odio incertas.* — *ad excindenda* pendent ex omisso *militis Romani* epitheto, *idonei,* ut Hist. 1, 85: *Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos.* Caes. B. C. 3, 101: *naves completae rebus quae sunt ad incendia.* Doed. — *rex minoris Armeniae Cotys*] filius eius Cotyis, de quo 2, 64 sqq. Dio 59, 12: *Κότυϊ τήν τε Ἀρμενίαν τὴν σμικροτέραν καὶ μετὰ τοῦτο καὶ τῆς Ἀραβίας τινὰ ἐχαρίσατο* (Caligula a. u. 792). — *Parthi imperatores*] Vardanes et Gotarzes. — *foedus repente faciunt*] His verbis quid factum sit, subsequentibus *congressique -- abiit* quomodo et quod foedus factum sit, narratur, id quod fefellit Waltherum. Ceterum quod est 15, 50 *dum scelera principis, et finem adesse imperio, -- inter se aut inter amicos iaciunt,* admisso zeugmatis schemate, inde non consequitur Latine dici *foedus iacere* pro *verba iniicere de foedere sanciendo*, ut opinatur Waltherus. Perinde a Latinitate laborat *foedus iciunt*; v. Doederlinii Synonym. Lat. V p. 62. Ritter. — *congressique primo cunctanter*] «quamquam primo non sine mutua diffidentia congressi erant cet.» — *complexi dextras*] illo haud dubie ritu, qui narratur 12, 47.

fraudem inimicorum ulcisci atque ipsi inter se concedere. potiorque Vardanes visus retinendo regno: at Gotarzes, ne quid aemulationis existeret, penitus in Hyrcaniam abiit. regressoque Vardane deditur Seleucia, septimo post defectionem anno, non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tam diu eluserat. (10) exin validissimas praefecturas invisit. et recuperare Armeniam avebat, ni a Vibio Marso, Syriae legato, bellum minitante, cohibitus foret. atque interim Gotarzes paenitentia concessi regni et vocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias. et huic contra itum ad amnem Erinden; in cuius transgressu multum certato pervicit Vardanes, prosperisque proeliis medias nationes subegit ad flumen Sinden, quod Dahas Ariosque disterminat. ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi, quamquam victores, longinquam militiam aspernabantur. igitur exstructis monimentis, quibus opes suas testabatur nec cuiquam ante Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur ingens gloria atque eo ferocior et subiectis intolerantior; qui dolo ante conposito incautum venationique intentum interfecere, primam intra iuventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares quam metum apud hostes quaesivisset. nece

3. *hyrcania mabiit* pr. M (*hyrcaniā abiit* corr. M) — *uardane* M: *Vardani* Lipsius. — *septimo* M: *duodecimo* Nipperdey, coll. 6, 42. — 5. *tandiu* M — *inuisit* M: *invasit* G — 6. *avebat (havebat)* Lipsius: *habeat* (non *habebat*) M; *parabat* Beroaldus; delevit Rhenanus. — 7. *penitentia* M — 9. *huic* G: *hinc* M — *Erinden* M: *Charindam* malebat Ryckius. — *transgressu* pr. M: *transgressū* corr. M — 10. *bardanes* pr. M — *p̃liis* M — 11. *Sinden* M: *Gynden* Puteolanus; *Ginden* Rhenanus. — 13. *aspernebantur* pr. M — *estructis* pr. M — *monimentis* Lipsius: *munimentis* M — 14. *cuiqua* M — *illis degentibus* M — *parta* cod. Budensis ex correctione: *parata* M — 15. *intollerantior* pr. M — 16. *incautu* pr. M — 17. *iuuenta* pr. M — *inter se umregum* (sic) M.

10. *invisit*] Suspecti erant praefecti quidam, et cognoverat Vardanes per fratrem insidias popularium. Hinc *invisit* validissimas praefecturas, h. e. percucurrit, ut cognosceret et ordinaret res, quae sine cura haberi viderentur, atque coërceret praefectos, quorum dubia fides innotuisset. Graece *ἐπισκοπεῖν*. Curt. 4, 8, 3: *cupido incesserat Aethiopiam invisere*. Walth. — *avebat, ni -- foret*] Cf. 4, 71: *Ni mihi destinatum foret -- referre, avebat animus antire.* — *Vibio Marso*] Vide ad 2, 74. — *Erinden*] «Nusquam quod sciam exstat fluminis huius mentio praeterquam hoc loco. Unde suspecta mihi scriptura legendumque fortasse *Charindam*. Nam Charinda a Ptolemaeo 6, 2 ponitur inter Mediam et Hyrcaniam terminus, eiusque ostia sub longitudine gr. 93, 40, 30, qui locus satis convenit pro belli sede et proelii loco inter Vardanem et Gotarzem. Meminit Charindae etiam Ammianus Marc. 23, 6. Ryck. — *Sinden*] item flumen hoc uno loco commemoratum. — *intolerantior*] minus tolerandus. Cf. 3, 45. — *claritudine paucos inter*] i. e. claritudine tanta, quanta pauci. Cf. Liv. 22, 7: *inter paucas memorata populi R. clades*. 38, 15: *inter paucas munitae urbis*. — *Meherdaten*] Cf. 12, 10 sqq. — *prolem*] non filium, sed nepotem ex Vonone. — *obsidio*] Subst. *obsidium* nunc quidem est *ἅπαξ λεγόμενον* ea significatione, qua posteriorem formam *obsidatus* usurpavit Ammianus Marc. 16, 12: *pater eius diu obsidatus pignore tentus in Galliis.* — *permitti* cet.] ut potestatem daret eundi in patriam regnique capessendi.

11. *Isdem consulibus -- octingentesimo post Romam conditam*] scil. anno. Demonstrat hic locus Tacitum Varronianam computandi annos urbis conditae rationem, non fastorum Capitolinorum, secutum esse. — *ludi saeculares*] De his vide C. L. Rothium in Museo Rhenano N. S. VIII, p. 635 sqq. —

Vardanis turbatae Parthorum res inter ambiguos, quis in regnum acciperetur. multi ad Gotarzen inclinabant, quidam ad Meherdaten, prolem Phraatis, obsidio nobis datum. dein praevaluit Gotarzes. potitusque regiam, per saevitiam ac luxum adegit Parthos mittere ad principem Romanum occultas preces, quis permitti Meherdaten patrium ad fastigium orabant.

(11) Isdem consulibus ludi saeculares octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo quam Augustus ediderat, spectati sunt. utriusque principis rationes praetermitto, satis narratas libris quibus res imperatoris Domitiani composui. nam is quoque edidit ludos saeculares, iisque intentius affui sacerdotio quindecimvirali praeditus ac tunc praetor, quod non iactantia refero, sed quia collegio quindecimvirum antiquitus ea cura, et magistratus potissimum exequebantur officia caerimoniarum. sedente Claudio circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Troiae inirent interque eos Britannicus, imperatore genitus, et L. Domitius, adoptione mox in inperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco praesagii acceptus est. vulgabaturque adfuisse infantiae eius dracones in modum custodum, fabulosa et externis miraculis adsimulata: nam ipse, haudquaquam sui detractor, unam omnino anguem in cubiculo visam narrare solitus est. (12) verum

1. *bardanis* M — *res*] *rex* M — *regnum* Lipsius: *regno* M — 2. *multi agordazen* M — 3. *prahatis* M — *positusque* M — *regia* G — 4. *seuitiam* M — 5. *p̃ces* M — 6. *post roma condita* pr. M — 7. *agustus* pr. M — *exspectati*, erasa syllaba *ex*, M — 9. *nam his* M — *seculares* h. l. M — 10. *hisque*, erasa littera *h*, M — *affuit* M — *pretor* M — 11. *quindecem uirum* M — 12. *cerimoniarum* M — 14. *brittannicus* M — 16. *fabor* pr. M — *acriori. domitium* M — 18. *adsimilata* h. l. M, item 16, 17 *adsimilatis*, 13, 46 *similans*. Conf. Wagner ad Vergil. Aen. 12, 224. — *detractator* Burmannus ad Ovid. Metam. 5, 246.

quarto et sexagesimo] Plinius N. H. 7 § 159: *Sammulam quoque centum annis vixisse auctor est Pedianus Asconius. Minus miror Stephanionem, qui primus togatus saltare instituit, utrisque saecularibus ludis saltavisse et divi Augusti et quos Claudius Caesar consulatu suo quarto fecit, quando LXIII non amplius anni interfuere, quamquam et postea diu vixit.* Censorinus de die natali 17, 11: *Quintos ludos C. Furnio C. Iunio Silano coss. anno DCCXXXVII Caesar Augustus et Agrippa fecerunt. sextos autem fecit Ti. Claudius Caesar se IIII et L. Vitellio III coss. anno DCCC, septimos Domitianus se XIIII et L. Minucio Rufo coss. anno DCCCXXXXI, octavos imperatores Septimius et M. Aurelius Antoninus Cilone et Libone coss. anno DCCCCLVII.* Cf. Sueton. Aug. 31. Claud. 21. Domit. 4. Dio 54, 18. Plin. N. H. 8 § 160. — *libris quibus cet.*] in libris Historiarum deperditis. — *sacerdotio quindecimvirali*] Ideo Horatius Carm. saec. 70: *Quindecim Diana preces virorum Curet.* — *magistratus*] pertinet ad verba *tum praetor*; duplici igitur in illis ludis functus erat munere Tacitus. — *sedente*] praesente. — *ludicrum Troiae*] Paulus Diaconus p. 156 (ed. Lindem.): *Troia et regio Priami et lusus puerorum equestris dicitur.* Dio 43, 23 de Iulio Caesare: *τὴν ἱππασίαν τὴν Τροίαν καλουμένην οἱ παῖδες οἱ εὐπατρίδαι κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐποιήσαντο, καὶ ἐφ' ἁρμάτων οἱ νεανίσκοι οἱ ὁμότιμοι αὐτοῖς ἡμιλλήσαντο.* Sueton. Aug. 43: *Troiae lusum edidit frequentissime maiorum minorumque puerorum, prisci decorique moris existimans, clarae stirpis indolem sic notescere.* De ludicro hoc certamine cf. Vergil. Aen. 5, 545 sqq. — *L. Domitius*] Cn. Domitii filius et Agrippinae, Germanici filiae. Cf. 4, 75. — *custodum*] Genios enim specie anguium apparere opinio erat. Vide Heinsium et Drakenb. ad Sil. 2, 585. — *unam omnino anguem*] Cf. Dio 61, 2. Sueton. Ner. 6.

inclinatio populi supererat ex memoria Germanici, cuius illa reliqua suboles virilis; et matri Agrippinae miseratio augebatur ob saevitiam Messalinae, quae semper infesta et tunc commotior, quo minus strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore distinebatur. nam in C. Silium, iuventutis Romanae pulcherrimum, ita exarserat ut Iuniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio eius exturbaret vacuoque adultero poteretur. neque Silius flagitii aut periculi nescius erat: sed certo, si abnueret, exitio et non nulla fallendi spe, simul magnis praemiis, opperiri futura et praesentibus frui pro solacio habebat. illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhaerescere, largiri opes, honores. postremo, velut translata iam fortuna, servi liberti paratus principis apud adulterum visebantur.

(13) At Claudius matrimonii sui ignarus et munia censoria usurpans theatralem populi lasciviam severis edictis increpuit, quod in Publium

4. *distinebatur* M: *detinebatur* alii. — 5. *C.*] *G.* M — 8. *opperiri* Beroaldus: *operiri* M; *operire* Nipperdey. — 10. *adherescere* M — 12. *adulterum* Puteolanus: *alterum* (superscripta gl. *filium*) M — 13. *censioria* M.

12. *supererat*] remanebat ei veluti hereditas. — *suboles*] nepos. — *Agrippinae*] minoris, feminae libidinosissimae, viduae Cn. Domitii (4, 75) et Crispi Passieni (Sueton. Ner. 6), denique Claudio nuptae a. u. 802. — *distinebatur*] Messalinam, diversis animi motibus, hinc ira, inde amore occupatam iisque in diversum tractam, irae indulgere non potuisse quantum vellet, hoc verbo rerum scriptor indicavit; cf. 14, 25: *quae facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur.* Hist. 4, 55: *omnis exercitus suis quemque bellis distineri.* Ritter. — *C. Silium*] filium eius, de quo 4, 18. Cf. 11, 5. — *iuventutis R. pulcherrimum*] Iuven. 10, 331: *optimus hic et formosissimus idem Gentis patriciae rapitur miser exstinguendus Messalinae oculis.* — *Iuniam Silanam*] Cf. 13, 19. 22. 14, 12. — *vacuo*] *erledigt.* — *fallendi*] latendi, ut 3, 10. 13, 13. Cf. Hor. Epp. 1, 18, 103: *fallentis semita vitae.* — *paratus*] aurum et argentum factum, supellex. Cf. c. 30: *domum, servitia et ceteros fortunae paratus.* Dio 60, 31: *οἰκίαν αὐτῷ βασιλικὴν ἐχαρίσατο, πάντα τὰ τιμιώτατα τῶν τοῦ Κλαυδίου κειμηλίων συμφορήσασα ἐς αὐτήν.*

13. *matrimonii sui ignarus*] ignarus, quam perfida in ipsum esset mulier sua. — *munia censoria*] Suetonius Claud. 16: *Gessit et censuram intermissam diu post Paulum Plancumque censores* (a. u. 731). Dio 59, 29. Scilicet Augustus et Tiberius iustae censurae vice receperant *morum legumque regimen perpetuum.* Sueton. Aug. 27. Dio 53, 18. Et ceteri quidem imperatores sine collega; Claudius vero collegam assumpsit Vitellium. Cf. 12, 4. Sueton. Vitell. 2. Plinius N. H. 10 § 5: *Claudii principis censura anno urbis DCCC.* Quanta autem industria ac *φιλαντίᾳ* in ea versatus sit, ipse prodit in oratione Lugdunensi extrema. — *Publium Pomponium*] Secundum. Vide ad 5, 8. — *is carmina scaenae dabat*] Quintil. 10, 1, 98: *Eorum quos viderim longe princeps Pomponius Secundus, quem senes quidem parum tragicum putabant, eruditione ac nitore praestare confitebantur.* Plin. Epp. 7, 17, 11: *Pomponius Secundus (hic scriptor tragoediarum) si quid forte familiarior amicus tollendum, ipse retinendum arbitraretur, dicere solebat «Ad populum provoco» atque ita ex populi vel silentio vel adsensu aut suam aut amici sententiam sequebatur.* — *lege lata*] Est senatus consultum Macedonianum. Cf. Schmidt *Verfall der Volksrechte* p. 57. Ulpianus in Digest. 14, 6, 1: *Verba senatus consulti Macedoniani haec sunt: Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam aes alienum adhibuisset et saepe materiam peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam, ne quid amplius diceretur, incertis nominibus crederet, placere, ne cui, qui filiofamilias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur, ut scirent, qui pessimo exemplo faenerarent, nullius posse filiifamilias bonum nomen exspectata patris morte fieri.* Eandem Claudii legem rettulit Vespasianus. Sueton. Vesp. 11: *auctor senatui fuit decernendi ne filiorumfamilias fae-*

Pomponium consularem (is carmina scaenae dabat) inque feminas illustres probra iecerat; et lege lata saevitiam creditorum coërcuit, ne in mortem parentum pecunias filiis familiarum faenori darent; fontesque aquarum Simbruinis collibus deductos urbi intulit; ac novas litterarum formas addidit vulgavitque, comperto Graecam quoque litteraturam non simul coeptam absolutamque.

(14) Primi per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant — ea antiquissima monimenta memoriae humanae inpressa saxis cernuntur — et litterarum semet inventores perhibent; inde Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae gloriamque adeptos, tamquam repperint quae acceperant. quippe fama est Cadmum classe Phoenicum vectum rudibus adhuc Graecorum populis artis eius auctorem fuisse. quidam Cecropem Atheniensem vel Linum Thebanum et temporibus

1. *is*] *his*, erasa littera *h*, M — *inque* corr. ab eadem manu ex *inquit* M — 2. *mortem* Lipsius: *morte* M — 4. *Simbruinis* Rhenanus: *sub Inbruinis* M; *ab Simbruinis* Iac. Gronovius. — *deductos*] Littera *u* in M est ex correctione. — *urbis* pr. M, ut videtur; ultima scil. littera erasa est. — 5. *Graecam quoque* Lipsius: *quoque graecam* M — 6. *ceptam* M — 8. *ea* Lipsius: *et* M — 10. *greciae* M — 11. *fenicum* M — 12. *grecorum* M — 13. *cecropem* M.

neratoribus exigendi crediti ius umquam esset, hoc est ne post patrum quidem mortem. — *Simbruinis*] Cf. 14, 22. Hi colles oppido Sublaqueo (hodie *Subiaco*) vicini XXXVIII. M. P. ab urbe orientem versus distant. Inde Claudius aquarum fontes Curtium atque Caeruleum Romam perduxit. Opus inchoaverat iam Caligula, perfecit autem magnificentissime Claudius dedicavitque a. u. 805. teste Frontino de Aquaed. 14. Grut. p. 176, 1. Inscr. Lat. n. 54. Plinius 36, § 122: *Vicit antecedentis aquarum ductus novissimum inpendium operis inchoati a C. Caesare et peracti a Claudio; quippe a XXXX* (XXXVIII. Frontin.) *lapide ad eam excelsitatem, ut in omnes urbis montes lavarentur, influxere Curtius atque Caeruleus fontes et Anien novus. Erogatum in id opus sestertium quinquagies quinquies et quingenties. Quodsi quis diligentius aestumaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, euripis, domibus, hortis, suburbanis, villis, spatioque advenientis exstructos arcus, montis perfossos, convallis aequatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum.* Conf. Sueton. Claud. 20. — *litteraturam*] alphabetum. Cic. Oratt. Partt. § 26: *illa* (litteratura) *constat ex notis litterarum et ex eo, in quo imprimuntur illae notae.* Secundam significationem reperies apud Senecam Epp. 88, 20: *prima illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur*; tertiam apud Quintil. 2, 1, 4: *grammatice* (nobis *Philologie*), *quam in Latinum transferentes litteraturam vocaverunt.*

14. *figuras animalium*] notas hieroglyphicas. — *saxis*] Obeliscos intelligit. — *litterarum semet inventores perhibent*] Herod. 2, 36: *διφασίοισι δὲ γράμμασι χρέωνται, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἱρά, τὰ δὲ δημοτικὰ καλέεται.* Clemens Alex. Strom. 5, 4 p. 657: *οἱ παρ' Αἰγυπτίοις παιδευόμενοι πρῶτον μὲν πάντων τὴν Αἰγυπτίων γραμμάτων μέθοδον ἐκμανθάνουσι τὴν ἐπιστολογραφικὴν καλουμένην, δευτέραν δὲ τὴν ἱερατικήν, ᾗ χρῶνται οἱ ἱερογραμματεῖς, ὑστάτην δὲ καὶ τελευταίαν τὴν ἱερογλυφικήν.* — *inde Phoenicas* cet.] Herod. 5, 58: *Οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμενοι ἄλλα τε πολλὰ ἐσήγαγον διδασκάλια ἐς τοὺς Ἕλληνας καὶ δὴ καὶ γράμματα, οὐκ ἐόντα πρὶν Ἕλλησι, ὡς ἐμοὶ δοκέειν· -- χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήια κεκλῆσθαι.* Quo testimonio utitur Clemens Al. Strom. 1, 16, 74. Plinius N. H. 7 § 192: *Litteras semper arbitror Assyriis fuisse, sed alii apud Aegyptios a Mercurio, ut Gellius* (Annalium scriptor), *alii apud Syros repertas volunt; utique in Graeciam intulisse e Phoenice Cadmum sedecim numero, quibus Troiano bello Palameden adiecisse quattuor hac figura ΘΞΦΧ, totidem post eum Simoniden melicum, ΖΗΨΩ, quarum omnium vis in nostris recognoscitur.* Cf. Hitzig *die Erfindung des Alphabetes* p. 5. — *Cecropem Atheniensem*] Huic scriptorum, qui nunc exstant, nullus, quod sciam, praeter Tacitum litterarum inventionem tribuit. Ceterum qui haec de Cecrope, Lino, Pala-

Troianis Palamedem Argivum memorant sedecim litterarum formas, mox alios ac praecipuum Simoniden ceteras repperisse. at in Italia Etrusci ab Corinthio Demarato, Aborigines Arcade ab Euandro didicerunt; et formae litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum. sed nobis quoque paucae primum fuere, deinde additae sunt. quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quae usui imperitante eo, post obliteratae, aspiciuntur etiam nunc in aere publico per fora ac templa fixo.

(15) Rettulit deinde ad senatum super collegio haruspicum, ne vetustissima Italiae disciplina per desidiam exolesceret: saepe adversis rei publicae temporibus accitos, quorum monitu redintegratas caerimonias et in posterum rectius habitas; primoresque Etruriae sponte aut patrum Romanorum inpulsu retinuisse scientiam et in familias propagasse; quod nunc segnius fieri publica circa bonas artes socordia, et quia externae

2. *simoniden* M: *Simonidem* vulgo. — 3. *demarato* M: *Damarato* vulgo. Cf. Alschefski ad Liv. 1, 34. — *aboriginib;* (sic) M — *Arcade* Puteolanus: *arcades* M — 4. *formae* Beroaldus: *formas* M; *forma* alii. — 7. *publico* Nipperdey (Philol. Schneidew. II, p. 427): *publico. dis plebiscitis* M; *publicandis plebi scitis* Grotius. In glossa codicis Medicei *dis* compendium videtur pro *decretis*. — 8. *retulit* M — 9. *sepe* M — 10. *accitos* Ursinus: *accitis* M — *cerimonias* M.

mede commenti sunt, totum repertum Graecis vindicare volebant. — *Linum Thebanum*] De hoc locus est primarius apud Diodorum 3, 67. Cf. etiam Suida in v. *Λίνος*. — *Palamedem*] Vetus fabula, de qua testimonia collegit Casaubonus ad Sueton. Claud. 41 ex Cedreno, Ioanne Tzetze et Schol. ad Eurip. Orest. 432: *οὗτος ὁ Παλαμήδης λέγεται εὑρηκέναι ις' γράμματα μήπω τότε ὄντα*. At vero antiquissima eius sedes est in Stesichori Fragm. 33 Bergk., tum in Euripidis Palamede Fragm. II. Dind.: *Τὰ τῆς γε λήθης φάρμακ' ὀρθώσας μόνος Ἄφωνα καὶ φωνοῦντα, συλλαβάς τε θείς, Ἐξεῦρον ἀνθρώποισι γράμματ' εἰδέναι.* Ipse de se Palamedes in Pseudogorgiae Palamede p. 118 Reiskii: *εὑρὼν γράμματα, μνήμης ὄργανον, μέτρα τε καὶ σταθμά*. Cf. Iahnii *Palamedes*, Hamburgi 1836, p. 23 sqq. — *at in Italia Etrusci* cet.] Mueller *Etrusker* II. p. 290 seqq. cum iis facit, qui Etruscos a Graecis, non a Phoenicibus, litteras accepisse existimant. Idem in Ersch *Encycl.* II, 7 p. 284 rem brevi sic complectitur: *Seit man die ältere griechische Schrift genauer kennen gelernt, unterliegt es keinem Zweifel, dass die etruskische nur eine Abart derselben ist, obgleich beide in weiterem Kreise aus Phönikien stammen. Auch macht die Angabe, welche den Bakchiaden Demaratos als Ueberbringer nennt, die Schrift in Etrurien wenigstens nicht viel älter, als sie schon deswegen gewesen sein muss, weil die in Griechenland zeitig abgekommene Schreibung von der Rechten zur Linken in Etrurien fast durchweg fest gehalten worden ist.* — *ab Corinthio Demarato*] Plinius N. H. 35 § 152: *Demaratum ex eadem urbe* (Corintho) *profugum, qui in Etruria Tarquinium Priscum regem populi Romani genuit, comitatos* (tradunt) *fictores Euchira, Diopum, Eugrammum* (nomina sunt mythica): *ab iis Italiae traditam plasticen.* Cf. Mueller *Etrusker* I, p. 194. II, p. 260. — *Aborigines*] Cf. Mueller *Etrusker* I, p. 5 et 16. An haec ex Catonis Originibus? — *Arcade ab Euandro*] Mythico colore detracto nihil aliud significat nisi Latinos quoque a Graecis didicisse litteras; atque idem sibi vult Hygini Fab. 277 narratio: *Graecas litteras Mercurius in Aegyptum primus detulisse dicitur, ex Aegypto Cadmus in Graeciam, quas Euandrus profugus ex Arcadia in Italiam transtulit, quas mater eius Carmenta in Latinas commutavit, numero XV.* De verborum ordine cf. 2, 60: *oppido a Canopo*. 4, 43: *montem aput Erycum*. 13, 12: *uxore ab Octavia*. 15, 53: *Ferentino in oppido*. — *veterrimis Graecorum*] Plinius N. H. 7 § 210: *Veteres* (litteras) *Graecas fuisse easdem paene quae nunc sunt Latinae indicio erit Delphica* [*tabula*] *antiqui aeris, quae est hodie in Palatio dono principum Minervae dicata in bibliotheca cum inscriptione tali* cet., quo de loco v. Boeckhii Inscr. Gr. I, p. 6. Raoul-Rochette *deux lettres*

superstitiones valescant: et laeta quidem in praesens omnia, sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter ambigua culti per prospera obliterarentur. factum ex eo senatus consultum, viderent pontifices quae retinenda firmandaque haruspicum.

(16) Eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit, amissis per interna bella nobilibus et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italicus. paternum huic genus e Flavo, fratre Arminii, mater ex Catumero, principe Chattorum, erat; ipse forma decorus et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. igitur Caesar auctum pecunia, additis stipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capessere: illum primum Romae ortum, nec obsidem sed civem, ire externum ad imperium. ac primo laetus Germanis adventus, atque eo, quod nullis discordiis inbutus pari in omnis studio ageret, celebrari,

4. *retinendae firmandaeque haruspicinae* Nipperdey. — 5. *Roma* Rhenanus: *romę* M — *ammissis* M — 7. *italus* h. l. M, sed c. 17 *italicum.* — *flauo* M: *Flavio* vulgo. Cf. Ann. 2, 9. — 8. *armenii* M — *Catumero* infra (c. 17) M: *actumero* h. l. M (quam nominis formam veram habet Müllenhoff *Zeitschr. f. d. Alterth.* IX, p. 223); *Cattumero* G — *cattorum* M — 10. *auctum*] *augustus* ultima littera ex correctione M — 13. *eo quod* M: *eo magis quod* G — *oms* M — Ante verbum *ageret* littera erasa est in M.

à d'Aberdeen p. 66. Rossignol in *Revue de philologie* I, 2 p. 109. — *nobis quoque paucae*] Latinis primum non nisi sedecim litterae. Kappa Sallustius ludimagister invenit, gamma Spurius Carvilius. (Plutarch. Qu. Rom. 55 p. 277 D); litteram X aetas Augusti. Lips. — *tres litteras adiecit* cet.] Sueton. Claud. 41: *Novas etiam commentus est litteras tres ac numero veterum quasi maxime necessarias addidit; de quarum ratione cum privatus adhuc volumen edidisset, mox princeps non difficulter obtinuit, ut in usu quoque promiscuo essent. Exstat talis scriptura in plerisque libris, actis diurnis titulisque operum.* Prima fuit digamma hac figura Ⅎ, eo consilio inventum, ut V consona discerneretur a V vocali, ut in ȜVLGVS, SERȜVS; altera antisigma, quod Graecae litterae Ψ vice fungeretur, forma Ↄ, tertia ad exprimendum Graecae litterae Υ sonum inter *i* et *u* ambiguum, hac figura Ⱶ, velut AEGⱵPTVS, CⱵCNVS. Litterarum Claudianarum primae et tertiae exempla in titulis Latinis non pauca supersunt (Inscrr. Latt. n. 650. 710. 711. 714. 2275. 3133. 3812. 6445. 7419. Etiam in Iahnii Specim. n. 157 Henzenio teste GLⱵCONIS legendum est pro GLICONIS), alterius non item. Usitata vero scriptura servata est in Claudii illa oratione Lugduni reperta in aliisque eius titulis et urbicis et provincialibus. Cf. Quintil. 1, 7, 27. Priscianus 1 p. 545 sq. 558. Velius Longus p. 2235. Franc. Buecheler *de Ti. Claudio Caesare grammatico,* Elberf. 1856. — *in aere publico*] Cf. 12, 53.

15. *collegio haruspicum*] Collegium sexaginta haruspicum sub imperatoribus inde a Claudii temporibus fuisse constat ex Inscrr. Latt. n. 2291—2295. — *vetustissima*] quippe ipsa urbe Roma antiquior. — *disciplina*] de qua vide Mueller *Etrusker* II, p. 1 et per epitomen in Ersch *Encyclopaedie* II, 7 p. 271. — *accitos*] Cic. de Harusp. resp. § 25: *Si examen apium ludis in scaenam caveamve venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus.* — *primoresque Etruriae* cet.] Locus primarius, sed admodum controversus est Cic. de Legg. 2, 9: *Etruria principes disciplinam doceto,* ubi *principes* intellige principum Etruscorum filios, non Romanorum. Cf. eundem de Nat. deor. 2, 4. de Divinat. 1, 41. — *externae superstitiones*] Iudaeorum, Aegyptiorum, Persarum. — *ne -- obliterarentur*] i. e. prohibendo ne -- obliterarentur. Cf. 12, 47. — *inter ambigua*] in rebus dubiis. — *quae*] Supple cogitatione *instituta.*

16. *Cheruscorum gens*] Vide Germ. 36. — *regem Roma petierit*] Cf. 2, 1: *petitum Roma acceptumque regem.* 6, 31: *Phraaten, regis Phraatis filium, Roma poscebant.* 12, 14: *experimentis cognitum est, barbaros malle Roma petere reges quam habere.* — *apud urbem*] non prope Romam, ut male nonnulli, sed in ipsa urbe. — *Flavo*] Cf. 2, 9. — *gentile decus*] digni-

coli, modo comitatem et temperantiam, nulli invisa, saepius vinulentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. iamque apud proximos, iam longius clarescere, cum potentiam eius suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos ac testificantur adimi veterem Germaniae libertatem et Romanas opes insurgere. adeo neminem isdem in terris ortum, qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavi progenies super cunctos attollatur? frustra Arminium praescribi: cuius si filius hostili in solo adultus in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis. at si paterna Italico mens esset, non alium infensius arma contra patriam ac deos penates quam parentem eius exercuisse. (17) his atque talibus magnas copias coëgere. nec pauciores Italicum sequebantur. non enim irrupisse ad invitos, sed accitum memorabat, quando nobilitate ceteros anteiret: virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Catumero praeberet. nec patrem rubori, quod fidem adversus Romanos volentibus Germanis sumptam numquam omisisset. falso libertatis vocabulum obtendi ab iis qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias habeant. adstrepebat huic alacre vulgus; et magno inter barbaros proelio victor rex, dein secunda fortuna ad superbiam prolapsus pulsusque, ac rursus Langobardorum opibus refectus, per laeta per adversa res Cheruscas afflictabat.

(18) Per idem tempus Chauci, nulla dissensione domi, et morte

1. *inuisa* M: *invisam* G — *uinulentiam* pr. M: *uinolentiam* corr. M. Cf. 13, 20. — 6. *Flavi* nos: *flabii* M; *Flavii* vulgo. Cf. p. 323, 7. — 7. *super* M (per notam eandem, quae est infra c. 28 in verbo *superesset*): *supra* vulgo. — 8. *venisset, posse extimesci* Beroaldus: *venisse posse. Testimesci* M — 9. *ac* M (*t* in margine) — 11. *parentem* ed. Spirensis: *parentēs* M; *parentes* alii. — 13. *memorabat* Waltherus (Observatt. in Tacitum Spec. II, p. 17): *memorabant* M — *ceteros* M — 14. *catumero* M: *Cattumero* vulgo. — 17. *ab his* M — *nichil* M — 18. *alecre* pr. M — 19. *praelio* M — 22. *nulla*] *milia* M.

tatem, quae proprie pertineret ad eius gentem sive familiam, ut *gentile imperium* 6, 32. — *vinulentiam*] Cf. Germ. 22: *Diem noctemque continuare potando nulli probrum. Crebrae, ut inter vinolentos, rixae.* — *frustra Arminium praescribi*] Immerito, aiunt, cum iactatione causantur Italici fautores eius patruum fuisse Arminium adeoque spem fore, ut is tam nobile exemplum imitaturus sit. Vide ad 4, 52: *frustra Pulchram praescribi*, obtentui sumi. — *filius hostili in solo adultus*] Vide 1, 58. — *omnibus externis*] quae omnia externa sint. — *non alium infensius* cet.] ideoque timendum esse, ne Italicus ex Flavi potius exemplo in Germanos saeviturus sit.

17. *memorabat*] scil. Italicus. «*Italici* enim erat ea memorare, quae Tacitus ad vulgi gratiam et favorem quaerenda iacta esse refert, non *illorum*, qui his ipsis rebus, quae pro Italici partibus memoratae erant, evicti et commoti iuvenem regem sequebantur.» Heraeus. — *inter barbaros*] idem quod Lipsius coniectura sua volebat: *ut inter barbaros*; magnum utique proelium videbatur, quatenus magnae dicuntur apud barbaros pugnae nequaquam comparandae Cannensi, Pharsalicae, Philippensi, Actiacae cet. — *Langobardorum*] Cf. 2, 45.

18. *Chauci*] Cf. Germ. 35. — *Sanquinii*] Maximi, inferioris Germaniae praefecti, de quo 6, 4. — *dum Corbulo adventat*] primum memoratus 3, 31; occisus est a Nerone. Hist. 2, 76. Dio 60, 30: *Γναῖος δὲ Δομίτιος Κορβούλων ἐν τῇ Κελτικῇ στρατη-*

Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere duce Gannasco, qui natione Canninefas, auxiliaris et diu meritus, post transfuga, levibus navigiis praedabundus Gallorum maxime oram vastabat, non ignarus dites et inbelles esse. at Corbulo provinciam ingressus magna cum cura et mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria et fossas adegit; luntribusque hostium depressis et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignavas, populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet nec pugnam nisi iussus iniret: stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur. feruntque militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum accinctus foderet, morte punitos. quae nimia, et incertum an falso iacta, originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur. (19) ceterum is terror milites hostesque in diversum affecit. nos virtutem auximus, barbari ferociam infregere. et natio Frisiorum post rebellionem clade L. Apronii coeptam infensa aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos. idem senatum, magistratus, leges inposuit. ac ne iussa exuerent, praesidium immunivit, missis qui maiores

1. *alacrex* pr. M — 2. *caninefas* M. Vide ad 4, 73. — *auxiliaris et diu meritus* Puteolanus: *auxiliare ex diu meritis (ex* tamen ex correctione) M; *auxiliare aes diu meritus* Mercerus; *auxiliare stipendium meritus* Bipontini et Bachius (coll. 2, 52: *in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus*); *auxiliaris ex diu meritis* alii. — 6. *reni* M — *ceteras* M — *queque* M — *estuaria* M — 7. *luntribusque* M: *lintribusque* ceteri. Cf. Fr. Buecheler in Musei Rhen. N. S. XI, p. 297 sq. — 8. *ignauas* M: *ignaras* Puteolanus. Cf. Heraeus p. 128 sqq. — 11. *militē* corr. M: *milites* pr. M — 13. *iacta* Rhenanus: *acta* M — 14. *tracxere* (littera c puncto notata) M — *delectis* M — 15. *levia accredebatur* Halmius. — 16. *aucximus* (littera c punctis notata) M — 18. *ceptam* M — 19. *corbolone* M — *senatum* Puteolanus: *senatus* M — 20. *immunibit* pr. M.

γῶν τά τε στρατεύματα συνεκρότησε καὶ τῶν βαρβάρων ἄλλους τε καὶ οὓς ἐκάλουν Καύχους ἐκάκωσεν. — *auxiliaris et diu meritus*] «auxiliaris et quidem multorum stipendiorum, unde tanto maior transfugii culpa.» — *cui*] scil. *gloriae*, non *Corbuloni*. — *aestuaria et fossas*] per Drusianam fossam et lacus, qui plures tunc, in unum meridionalem *(Zuyder-See)* coiverunt. Lips. — *laboris ignavas*] Cf. 3, 48: *impiger militiae*. 14, 33: *laeti praeda et laborum segnes*. Hist. 1, 87: *urbanae militiae impiger*. — *stationes, vigiliae*] Vide ad 1, 28. — *non accinctus*] Ex disciplina militari erat cum gladio opus facere. Vegetius 3, 8: *milites gladio cincti fossam aperiunt*. Lips. — *pugione*] Ioseph. Bell. Iud. 3, 5, 5: *οἱ πεζοὶ ὁδεύουσι μαχαιροφοροῦντες ἀμφοτέρωθεν· μακρότερον δὲ αὐτῶν τὸ λαιὸν ξίφος (gladius) πολλῷ, τὸ γὰρ κατὰ δεξιὸν (pugio) σπιθαμῆς οὐ πλέον ἔχει μῆκος.* — *iacta*] fama divulgata, ut 3, 8: *si vera essent, quae iacerentur*.

19. *clade L. Apronii*] Cf. 4, 72 sqq. — *senatum*] Qui praeferunt lect. *senatus*, ita defendunt: «Plures senatus haud dubie instituit in pluribus pagis.» Verum senatus unus uni nationi suffecisse videtur atque pagorum singulorum singula concilia publica senatuum nomine vix dignatus esset. — *immunivit*] ibidem, in eorum finibus munivit; ut *ἐντειχίζειν φρούρια* Xenoph. Cyrop. 3, 1, 27. — *maiores Chaucos*] Plin. N. H. 16, 1: *Chaucorum, qui maiores minoresque appellantur*. Illi sedes habebant inter Visurgim et Albim, hi inter Amisiam et Visurgim.

Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo aggrederentur. nec irritae aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. sed caede eius motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat, ut laeta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama. cur hostem conciret? adversa in rem publicam casura: sin prospere egisset, formidolosum paci virum insignem et ignavo principi praegravem. igitur Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit ut referri praesidia cis Rhenum iuberet. (20) iam castra in hostili solo molienti Corbuloni eae litterae redduntur. ille re subita, quamquam multa simul offunderentur, metus ex inperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus quam beatos quondam duces Romanos, signum receptui dedit. ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti milium spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani vitarentur. insignia tamen triumphi indulsit Caesar, quamvis bellum negavisset.

1. *cauchos* M — 3. *caucorum* M — 4. *quosdam insinistra* M — 5. *re puplica* M — *casura: sin prospere* Mercerus: *casuras inprospere* M — 6. *ignabo* M — 9. *littere* M — 10. *offundarentur* M — 11. *nichil* M — *quondam* Lipsius: *quosdam* M — 12. *ut*] *ui* M; *ne* margo. — 13. *perduxit* G: *p̄duxit*, id est *praeduxit*, M — 14. *vitarentur* Vertranius: *uetarentur* M — *insigni* M, «quod aeque facile corrigas in *insigne*, ut est 4, 23 et 12, 3

Ukert *Germanien* p. 375. — *degeneres*] non indignae nomine Romano aut ipso Corbulone, quippe in transfugam et militiae desertorem. Hoc enim est, quod *fidei violatorem* dicit, id est, sacramenti. Lips. — *formidolosum paci* cet.] timendum esse, ne Corbulo animos maiores sumpturus a Claudio desciscat, praesertim cum iam nunc tam ignavo principi suspectus ac formidolosus sit. — *igitur Claudius* cet.] Dio l. l.: *καὶ αὐτὸν ἐν τῇ πολεμίᾳ ὄντα ὁ Κλαύδιος ἀνεκάλεσε. τήν τε γὰρ ἀρετὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἄσκησιν μαθὼν οὐκ ἐπέτρεψεν αὐτῷ ἐπὶ πλέον αὐξηθῆναι.* — *Germanias*] Vide ad 1, 57.

20. *offunderentur*] Cf. 1, 68: *offundebantur multa simul*, i. e. repente obversabantur eius animo. — *nihil aliud prolocutus -- signum receptui dedit*] Dio l. l.: *πυθόμενος δὲ τοῦτο ὁ Κορβούλων ἐπανῆλθε τοσοῦτον μόνον ἀναβοήσας, Ὦ μακάριοι οἱ πάλαι ποτὲ στρατηγήσαντες· ἐς δήλωσιν ὅτι τοῖς μὲν ἀκινδύνως ἀνδραγαθίζεσθαι ἐξῆν, αὐτὸς δ' ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὸν φθόνον ἐνεποδίσθη.* — *inter Mosam Rhenumque -- fossam perduxit*] Dio l. l.: *πιστευθεὶς δὲ πάλιν τὸ στράτευμα οὐδὲν ἧττον ἤσκει αὐτὸ καὶ ἐπειδή γε εἰρήνουν διετάφρευσε δι' αὐτῶν πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα.* Cluverio fossa Corbulonis ad Rhenum coepisse videtur a capite rivi Lugdunensis, cui nomen *de Vliet*; quae sententia «exacte congruit spatio, quod fossae Corbulonis a Tacito et Dione tribuitur. Pars eius prope Lugdunum Batavorum etiam nunc vocatur *Vliet* et rudera castelli a Claudio exstructi in distantia DC passuum a vico *Katwyk* latent sub maris fluctibus.» Wilhelm. — *incerta Oceani vitarentur*] Optime Bezzenberger cum Vertranio rescripsit *vitarentur* pro vulgato *vetarentur*, quod pro *arcerentur* dictum putat Doederlinus collato loco scenici poëtae Sen. Herc. Oet. 1624: *Stat vasta late quercus et Phoebum vetat.* Sed ut concedam etiam a Tacito *vetare* pro *arcere* dici posse, tamen *incerta Oceani* i. e. aestuaria et loca vadosa per fossam illam non *arcebantur*, sed *vitabantur*. Quippe naves ipsa fossa facta ne adibant quidem aestuaria et Oceanum, sed legiones atque commeatus e Gallia et Germania inferiore per Mosam et fossam illam Rhenumque, dein per Drusianam fossam ac lacus ad Frisios Chaucosque vehebant. Itaque vitatis itineris maritimi periculis, navigabilia inter se fiebant Galliae et Germaniae litora. Undecim annis post similem ob causam L. Vetus Mosellam atque Ararim facta inter utrumque fossa connectebat, ut difficultates ac pericula maritimi per Oceanum itineris vitarentur et commercium inter Occidentem

Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti; unde tenuis fructus nec in longum fuit, at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quaeque in aperto gravia, humum infra moliri. quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras nomine exercituum, precantium imperatorem ut, quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret.

(21) De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa prompserim et vera exequi pudet. postquam adolevit, sectator quaestoris cui Africa optigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum et audita est vox «tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies.» tali omine in spem sublatus degressusque in urbem, largitione amicorum, simul acri ingenio, quaesturam et mox

insigne triumphalium; add. *insigne regium* 2, 56 et 6, 42.» Halm. At *insignia triumphi* habes etiam 3, 48 et 72. 4, 44 et 46. 11, 21. 12, 38. Littera autem *a* in scriptura Langobardica litterae *t* tam similis est, ut ante hanc facillime excidere potuerit. — 2. *mathiaco* M — *querendis* M — 3. *effodere* Rhenanus: *et fodere* M; *ecfodere* Lipsius. — 4. *rivos,* sed *v* in rasura, M — 6. *p̄cantium* M — 9. *eexequi* (sic) M — 13. *spe* pr. M — *degressusque* M: *digressusque* G; *regressusque* Haase. — 14. *urbe* M — *largitione* Nipperdey: *et largitione* M.

atque Orientem expediretur. Vide 13, 53. Ceterum diversam causam factae a Corbulone fossae rettulit Dio Cassius (*ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ τοῦ Ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναῤῥέοντες πελαγίζωσιν*), cuius tamen verbis nec vulgata lectio explicatur aut firmatur. Heraeus. — *insignia tamen triumphi* cet.] Dio l. l.: *τῶν μέντοι ἐπινικίων καὶ ὣς ἔτυχεν.* — *Curtius Rufus*] Germaniae superioris legatus pro praetore. — *agro Mattiaco*] Cf. 1, 56. Hist. 4, 37. Germ. 29. *Fontes Mattiaci* memorantur a Plinio N. H. 31 § 20. nunc *Wiesbaden.* — *cum damno*] valetudine et vestibus perditis (cf. 1, 17) et praedae faciendae occasione adempta. — *rivos*] fossas, quibus aquarum rivi e metallis deducerentur. — *gravia*] nimis difficilia. — *humum infra*] per fossas concameratas, *Tunnels.* — *subactus*] molestiis vexatus et confectus. — *triumphalia ante tribueret*] ne triumphalium consequendorum causa militibus molestias crearent, quales Corbulo et Rufus creassent. Ern. Idem narrat Suetonius Claud. 24: *Epistola communi legionum nomine exstitit petentium, ut legatis consularibus simul cum exercitu et triumphalia darentur, ne causam belli quoquo modo quaererent.*

21. *De origine Curtii Rufi* cet.] Similia rettulit Plinius Epp. 7, 27, 2: *Ego ut esse* (phantasmata) *credam in primis eo ducor quod audio accidisse Curtio Rufo. Tenuis adhuc et obscurus obtinenti Africam comes haeserat: inclinato die spatiabatur in porticu: offertur ei mulieris figura humana grandior pulchriorque: perterrito Africam se, futurorum praenuntiam, dixit; iturum enim Romam honoresque gesturum adque etiam cum summo imperio in eandem provinciam reversurum ibique moriturum. Facta sunt omnia. Praeterea accedenti Carthaginem egredientique nave eadem figura in litore occurrisse narratur. Ipse certe implicitus morbo, futura praeteritis, adversa secundis auguratus, spem salutis nullo suorum desperante proiecit.* Hunc Curtium Rufum pro eodem haberi cum vitae Alexandri scriptore, prorsus vetat Taciti et Plinii de eius studiis silentium. Sed haud improbabilis est Ritteri sententia: «Huius filius fortasse Quintus Curtius fuit, qui principe Vespasiano res gestas Alexandri Magni composuit: nam ea aetate ille scripsit, quamvis alii aliter statuant, idque ex Curtii verbis 10, 9 recte intellectis agnoscitur, et primus agnovit Rutgersius *Var. Lect.* I, c. 19.» — *vera exequi pudet*] quia Curtii origo, etsi fortasse eius pater gladiator non fuerat, tamen, ut Tacito videbatur, nimis obscura ac vilis erat. — *sectator*] quaestus causa. — *Adrumeto*] capite Byzacii, nunc, ut opinantur, *Herkla.* — *degressusque*] de provincia. — *ex se natus*] Est ambiguitas in verbis. Nam *ex se*

nobiles inter candidatos praeturam principis suffragio assequitur, cum hisce verbis Tiberius dedecus natalium eius velavisset: «Curtius Rufus videtur mihi ex se natus.» longa post haec senecta, et adversus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia ac postremo Africam obtinuit; atque ibi defunctus fatale praesagium implevit.

(22) Interea Romae, nullis palam neque cognitis mox causis, Cn. Nonius, eques Romanus, ferro accinctus reperitur in coetu salutantum principem. nam postquam tormentis dilaniabatur, de se non *infitiatus* conscios non edidit, incertum an occultans.

Isdem cōs. P. Dolabella censuit spectaculum gladiatorum per omnis annos celebrandum pecunia eorum qui quaesturam adipiscerentur. apud maiores virtutis id praemium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus; ac ne aetas quidem distinguebatur, quin prima iuventa consulatum et dictaturas inirent. sed quaestores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt; quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. creatique primum Valerius

3. *ex se* corr. M: *exe* pr. M — 7. *Cn.*] *G. N.* M — 8. *romanis* pr. M (*roman'* erasis litteris *is*, i. e. *romanus*, corr. M) — *repperitur* M — *cętu* M — *salutantum* M: *salutantium* vulgo. Cf. 4, 41. — 9. *non infitiatus* Iac. Gronovius: *noni* ante lacunam tredecim litterarum M — 11. *censui* pr. M — *om̃s* M — 12. *questuram* M — 13. *id*] *sit* M — 15. *quin*] *qui in* M — *et* M: *ac* G.

nati dicuntur qui maiores ciere non possunt, obscuri homines genere; verum etiam qui ipsi sibi nomen peperere, non a maioribus accepere. Ergo indicavit Tiberius Rufum obscuro quidem loco natum, sed sibi aliquid nominis peperisse. Ern. Cicero Philipp. 6 § 17 de semet ipso: *quem vos a se ortum hominibus nobilissimis omnibus honoribus praetulistis.*

22. *reperitur*] Nam Claudius, teste Suetonio Claud. 35, *salutatoribus scrutatores semper apposuit, et quidem omnibus et acerbissimos,* quos Vespasianus rursus sustulit, Sueton. Vesp. 12. — *nam*] refertur ad *neque cognitis mox causis.* — *non infitiatus*] Hanc lectionem tutatur quodammodo Livii locus 24, 5: *de se ipso haud cunctanter fassus conscios celabat.* — *P. Dolabella*] Cf. 3, 47. — *censuit spectaculum gladiatorum* cet.] Suetonius Claud. 24: *Collegio quaestorum pro stratura viarum gladiatorium munus iniunxit.* Sustulit id munus Nero in principio imperii atque constituit *ne designatis quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset* (13, 5). Revocavit Domitianus Suetonio teste Domit. 4: *quaestoriis muneribus, quae olim omissa revocaverat, semper interfuit.* — *eorum qui quaesturam adipiscerentur*] i. e. quaestorum designatorum. Cf. 13, 5. — *ne aetas quidem*] ut postea factum est legibus annalibus, Villia (a. u. 753) et Pinaria (anni incerti), de quibus vide Baiteri Indicem legum in Onomastici Tulliani volumine tertio. — *lex curiata*] in curiis lata de imperio et potestate regum. Repetita est a Bruto, ut consulibus eadem potestas esset, quae regibus fuisset. Cf. Niebuhr *R. G.* I, p. 373 et 380. Cic. de Rep. 2, 13: *Numa, ut huc venit, quamquam populus curiatis eum comitiis regem esse iusserat, tamen ipse de suo imperio curiatam legem tulit.* — *sexagesimo tertio anno*] a. u. 307, igitur paulo post XII tabulas perlatas et decemviros e re publica sublatos. — *duo additi, qui Romae curarent*] A Tacito dissentit Livius (4, 43), qui a. u. 333 consules de duplicando quaestorum numero ita rettulisse narrat, ut fierent *praeter duos urbanos quaestores duo qui consulibus ad ministeria belli praesto essent.* — *duplicatus numerus*] Liv. Epit. 15: *Quaestorum numerus ampliatus est, ut essent octo* (a. u. 487). — *viginti*] uti a Caesare dictatore quadraginta eadem, ni fallor, causa. Dio 43, 47. Cf. Goettling *Urkunden* p. 7. — *supplendo senatui*] nam quae-

Potitus et Aemilius Mamercus, sexagesimo tertio anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. dein gliscentibus negotiis duo additi, qui Romae curarent. mox duplicatus numerus, stipendiaria iam Italia et accedentibus provinciarum vectigalibus. post lege Sullae viginti creati supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. et quamquam equites iudicia reciperavissent, quaestura tamen ex dignitate candidatorum aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellae velut venundaretur.

(23) A. Vitellio L. Vipstano cōs. cum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliae, quae comata appellatur, foedera et civitatem Romanam pridem assecuti, ius adipiscendorum in urbe honorum expeterent, multus ea super re variusque rumor. et studiis diversis apud principem certabatur, asseverantium non adeo aegram Italiam ut senatum suppeditare urbi suae nequiret. suffecisse olim indigenas consanguineis populis, nec paenitere veteris rei publicae. quin adhuc memorari exempla quae priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. an parum quod Veneti et Insubres curiam inruperint, nisi

1. *Potitus* Lipsius: *potus* M — *sexagesimo tertio* M: *tertio et sexagesimo* Bekkerus. — 4. *lege* G: *legē* M — *suillae* M — 6. *receperauissent* pr. M; *recvperauissent* corr. M — 9. *Vipstano* Rupertus (epist. 48 ad Reinesium): *uipsana* M — 12. *eas* pr. M, ut videtur. Nunc littera tertia erasa est. — 13. *aegram* M: *egenam* Oelschlaeger. — 14. *consanguines* M — 15. *penitere* M.

storii fiebant senatores. — *facilitate tribuentium*] libera re publica comitiorum tributorum (Cic. ad Fam. 7, 30), postea principum specie senatus. Iam in tribuendo praesertim hoc inferiore magistratu non semper sola dignitas spectabatur, sed multum valebat etiam populi vel principis in singulos favor. — *gratuito*] ita ut propterea nulli sumptus eis imponerentur.

23. *A. Vitellio*] L. f. P. n. qui postea imperator factus est. — *L. Vipstano*] Publicola. — *de supplendo senatu*] Pertinebat hoc ad censurae munera, quam Claudius eo tempore singulari studio gessit. Iam cum eius in senatu legendo severitate (c. 25) plures senatu moti essent, primorum Galliae comatae studia excitabantur, qui hanc opportunitatem vacuas in curia sedes occupandi cupide arriperent. Zell. — *primoresque Galliae*] ex antiqua Gallorum nobilitate, penes quos etiam tunc singularum civitatum magistratus erant. Hi sibi solis, non ceteris popularibus tenuiore loco ortis, ius honorum petebant. — *comata*] Transalpina, praeter Narbonensem, sive *bracatam,* de qua cf. 12, 23. — *foedera*] qualia memorantur etiam Hist. 4, 67. — *civitatem R. pridem assecuti*] Comatae Galliae primoribus, sed adhuc sine suffragio et iure honorum, ab Augusto, cum Galliam peragraret (cf. Sueton. Aug. 47. Dio 54, 25), nonnullis, qui de nomine Romae bene erant meriti, iam ante ab Iulio civitas data est, non vero universis illius gentis oppidis. — *suffecisse olim* cet.] Sententia est: *suffecisse olim* sc. senatui explendo *indigenas,* h. e. Romanos natos, Romanos origine, *consanguineis populis* h. e. populis, qui eiusdem cum Romanis sanguinis, originis essent. Hi opponuntur Gallis externae originis. Hoc sibi volunt: «Si olim indigenae ad senatum complendum suffecerunt, ut eo ordine excluderentur Latini sociique Italici, quamquam Romanis consanguinei, quomodo ferri poterit aut quae tandem necessitas erit, ut hodie Galli, gens externa, recipiantur?» Lucem huic loco affundunt verba c. 24: *plebei magistratus post patricios, Latini post plebeios, ceterarum Italiae gentium post Latinos.* Walther. — *Veneti et Insubres curiam inruperint*] Transpadanis in civitatem receptis (p. 330, 17). Cf. Dio 41, 36: *καὶ τοῖς Γαλάταις τοῖς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων ὑπὲρ τὸν Ἠριδανὸν οἰκοῦσι τὴν πολιτείαν ἅτε καὶ ἄρξας αὐτῶν ἀπέ-*

coetus alienigenarum velut captivitas inferatur? quem ultra honorem residuis nobilium, aut si quis pauper e Latio senator, fore? oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique hostilium nationum duces exercitus nostros ferro vique ceciderint, divum Iulium apud Alesiam obsederint. recentia haec. quid si memoria eorum oreretur, † qui Capitolio et ara Romana manibus eorundem per se satis? fruerentur sane vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratuum ne vulgarent. (24) his atque talibus haud permotus princeps et statim contra disseruit et vocato senatu ita exorsus est: «maiores mei, quorum antiquissimus Clausus, origine Sabina, simul in civitatem Romanam et in familias patriciorum adscitus est, hortantur uti paribus consiliis *in* re publica capessenda transferendo huc quod usquam egregium fuerit. neque enim ignoro Iulios Alba, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo et, ne vetera scrutemur, Etruria Lucaniaque et omni Italia in senatum accitos, postremo ipsam ad Alpes promotam, ut non modo singuli viritim, sed terrae, gentes in nomen nostrum coalescerent. tunc solida domi quies, et adversus externa floruimus, cum Transpadani in civitatem recepti, cum specie

1. *uelud* M — *captiuitas* M: *captae civitati* Heinsius; *captivis* (senatoribus) Urlichs; *capta sit civitas* Haase. — 2. *senator, fore?* Acidalius: *senator foret* M — 4. *cęciderint* M — 5. *oreretur* Bachius (cf. Ann. 2, 47): *moreretur* M; *moveretur* Iac. Gronovius. — *qui capitolio et ara romana manibus eorundem per se satis* (corrupte, fortasse etiam mance) M: *quis pro Capitolio et arce* (sic pro *ara* iam Acidalius) *Romana manubias deorum pensastis* Heinsius; *qui Capitolio et arce Romana manubias deorum dempsissent* Urlichs; *qui Capitolio et arce Romana manubias deorum deripere conati sint* Nipperdey; *qui, inspectante Capitolio et arce Romana, manibus eorundem prostrati sint* Ritterus. Lacunae signum post *satis* addiderunt Bekkerus, Halmius, Haase. — 11. *in re publica capessenda* Halmius et Weissenborn: *rem publica capessenda* M, sed ante *rem* una littera erasa; *rem publicam capessam* alii. — 12. *usqua* M.

δωκεν (Iulius Caesar a. u. 705). *ποιήσας δὲ ταῦτα καὶ τὸ ὄνομα τῆς δικτατωρίας ἀπεῖπεν.* — *captivitas*] «velut captivorum turba introducatur in senatum.» Satis invidiose cum dicunt *coetum alienigenarum*, invidiam etiam augent, eosdem insuper *captivos*, armis omnes a Romanis devictos, vocantes. (Urlichsio *coetus* est genetivus pendens a substantivo *captivitas*, quod communi significatione accipiendum sit.) — *residuis*] quia complures familiae veteris rei publicae tunc aut exstinctae erant aut ita opibus destitutae, ut ad senatum adspirare non possent. — *divites illos*] Cf. 3, 46: *quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos, tanto magis inbelles Aeduos.* 11, 18: *non ignarus dites et imbelles esse* (Gallos). — *Alesiam*] Mandubiorum oppidum, hodie *Alise.* De hac obsidione v. Caes. B. G. 7, 68 sqq.

24. *statim*] cum illius petitionis Gallorum adversarii in Palatio dissuaderent, ne eis satis faceret. — *exorsus est*] Pars huius orationis exstat adhuc Lugduni aeri incisa, quam in huius libri fine exscribendam curavimus, quia hoc exemplo, ut ait Zellius, clare elucet, quam rationem Tacitus in orationibus, quas operibus suis inclusit, componendis secutus sit, videlicet eam, quae omnino antiquis rerum scriptoribus placuit, tabularum et monumentorum parum curiosis, et qui orationes potius ad elegantiae sensum et ex convenientiae iudicio libere effingérent (proprioque suo dicendi generi accommodarent), quam accuratam in conquirendo et describendo diligentiam adhiberent. — *Clausus*] Cf. 4, 9. — *in re p. capessenda*] Cf. 13, 4: *consilia sibi et exempla capessendi egregie imperii memoravit.* 16, 26: *expenderet, quod tali in tempore capessendae rei p. iter ingrederetur.* — *Camerio*] Cicero pro Plancio § 20 Tusculanos facit Coruncanios, item pro Sulla § 23. — *Etruria* cet.] Paulo durius hic omissum est *quosdam* vel *alios.* Cf. c. 14: *paucae primum fuere* (litterae);

deductarum per orbem terrae legionum additis provincialium validissimis fesso imperio subventum est. num paenitet Balbos ex Hispania nec minus insignes viros e Gallia Narbonensi transivisse? manent posteri eorum nec amore in hanc patriam nobis concedunt. quid aliud exitio Lacedaemoniis et Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? at conditor nostri Romulus tantum sapientia valuit ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit. advenae in nos regnaverunt. libertinorum filiis magistratus mandari non, ut plerique falluntur, repens, sed priori populo factitatum est. at cum Senonibus pugnavimus. scilicet Vulsci et Aequi numquam adversam nobis aciem instruxere. capti a Gallis sumus. sed et Tuscis obsides dedimus et Samnitium iugum subiimus. ac tamen si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio quam adversus Gallos confectum. continua inde ac fida pax. iam moribus artibus affinitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant potius quam separati habeant. omnia, patres conscripti, quae nunc vetustissima creduntur, nova fuere. plebei magistratus post patricios, Latini post plebeios, ceterarum Italiae gentium post Latinos. inveterascet hoc quoque; et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit.» (25) orationem principis secuto patrum consulto, primi Aedui senatorum

1. *prouincilium* M — 2. *penitet* M — 4. *lacedemoniis* M — 5. *quanquam* M — 6. *nostri* M: *noster* Lipsius. Cf. 6, 22: *initia nostri.* — 7. *dein* M: *eodem* alii. — 8. *mandari* Lipsius: *mandaret* M — 9. *repens* M: *recens* alii. — 10. *uulsci* corr. M: *uulsi* pr. M; *Volsci* vulgo. At per duplicem *u* hoc nomen exhibent etiam fasti Capitolini a. u. 353, cod. Flori Bambergensis (bis), cod. Mediceus Vergilii (Aen. 11, 432. 463. 498), optimi codices Ciceronis (pro Balbo § 31) et Livii (passim). — *nunquam* M — 12. *subiimus* nos: *subimus* pr. M; *subiuimus* corr. M — *ac tamen* Halmius: *attamen* M — 15. *p͠c.* M — 17. *ceterarum* M.

deinde additae sunt scil. aliae. — *ipsam*] non civitatem Romanam, ut volebat Pichena, sed Italiam; nam prius Galliae nomine utebantur regiones sub Alpibus sitae circa Padum. — *deductarum*] in colonias; iisque mixti e provincialibus semper aliqui eodem iure. Lips. — *Balbos*] Cornelios Balbos Gaditanos. Vide 12, 60. Cic. pro Balbo § 4 sqq. — *insignes viros*] In oratione ipsa Claudius: *Ex Viennensium colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum L. Vestinum familiarissime diligo.* — *advenae*] In oratione memorat Numam, Priscum Tarquinium, Ser. Tullium. — *libertinorum filiis*] Hoc illud est, quod notat Suetonius in Claudio 24: *Appium Caecum censorem, generis sui proauctorem, libertinorum filios in senatum allegisse docuit, ignarus temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.* — *repens*] Vide ad 6, 7. — *priori populo*] Non antiquius quam a Caesare. Primus ille libertorum filios allegit in senatum et magistratibus ornavit. Dio 43, 47: *καὶ παμπληθεῖς ἐπὶ τὴν γερουσίαν μηδὲν διακρίνων, μήτ' εἴ τις στρατιώτης μήτ' εἴ τις ἀπελευθέρου παῖς ἦν, ἐσέγραψεν.* Hic tamen *priorem populum* vocare videtur eum, qui fuit ante Augustum, ut 1, 1: *veterem populum Romanum.* Atque re vera libertini filius, Cn. Flavius Cn. f., aedilis curulis fuit a. u. 450 teste Livio 9, 46. — *cum Senonibus pugnavimus*] ad Aliam, Liv. 5, 35 sqq. — *Tuscis*] Porsennae. — *nullum breviore spatio* cet.] Gallia comata, de qua hic agitur, decimo anno a Caesare perdomita est.

25. *primi Aedui -- adepti sunt*] Non quemvis ex populo Aeduorum senatorem Romanum fieri posse patres decrevere, sed facto senatus consulto firmavere ut qui apud suos magistratus obissent eoque civitatem Romanam impetrassent, etiam ad curiam urbanam aspirare possent. Ius senatorum in urbe omnibus Galliae comatae primoribus

in urbe ius adepti sunt. datum id foederi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo R. usurpant.

Isdem diebus in numerum patriciorum ascivit Caesar vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum quas Romulus maiorum et L. Brutus minorum gentium appellaverant, exhaustis etiam quas dictator Caesar lege Cassia et princeps Augustus lege Saenia sublegere. laetaque haec in rem p. munia multo gaudio censoris inibantur. famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem et recens repertam quam ex severitate prisca rationem adhibuit, monendo, secum quisque de se consultaret, peteretque ius exuendi ordinis. facilem eius rei veniam. et motos senatu excusatosque simul propositurum, ut iudicium censorum ac pudor sponte cedentium permixti ignominiam mollirent. ob ea Vipstanus consul rettulit patrem senatus appellandum esse Claudium: quippe promiscuum patris patriae cognomentum; nova in rem p. merita non usitatis vocabulis honoranda. sed ipse cohibuit consulem ut nimium adsentantem. condiditque lustrum, quo censa sunt civium L̄V̄ĪĪĪĪ. LXXXIIII. LXXII. isque

1. *fęderi* M — 2. *P͠R.* M — 6. *dictor* M — 7. *Saenia* Lipsius: *senia* M — .*R͠P.* M — 11. *exuendi* Lipsius: *exeundi* M — 12. *censorium* Faërnus «probabiliter, cum supra sit *multo gaudio censoris*; infra tamen (12, 4) etiam Vitellius censor nominatur.» Halm. — 13. *permixta* exspectari monuit Ritterus. — *Vipstanus* Ryckius: *uipsanius* M — 17. *LVIIII. LXXXIIII. LXXII.* M: *quinquaginta novem centena octoginta quattuor milia septuaginta duo* vulgo; *quinquagiens nongenta octoginta q. m. s. d.* Halmius; immo *quinquagiens noviens centena* (s. *centum*), *octoginta quattuor milia, septuaginta duo.* Cf. Monum. Ancyr. T. II, 4 sqq.

concessum est: sed cum nonnisi certus numerus admitti posset, dignitatem senatorum Romanorum primum Aedui re vera adepti sunt. Ritter. Aedui autem inter fluvios Ararim *(Saone)* et Ligerim *(Loire)* sedes habebant atque principem in Gallia locum obtinebant. Caesar B. G. 6, 12, 9: *eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Haedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent.* Eorum caput erat Augustodunum, de quo vide ad 3, 43. De orthographia nominis, quod cum aspiratione scribitur apud Ciceronem et Caesarem (etiam apud Tacitum Hist. 2, 61. 4, 57), cf. Schneider ad Caes. B. G. 1, 3 p. 9. — *fraternitatis nomen* cet.] Cf. Cic. ad Fam. 7, 10, 4 et ad Att. 1, 19, 2: *fratres nostri Haedui.* Caes. B. G. 1, 33: *Haeduos, fratres consanguineosque saepe numero a senatu appellatos.* Cf. Eumenii Paneg. ad Constantinum c. 2 et 3. — *quas Romulus maiorum* cet.] Discrepat Tacitus a ceteris antiquis auctoribus. Cicero de Re publica 2, 20: *L. Tarquinius principio duplicavit illum pristinum patrum numerum, et antiquos patres maiorum gentium appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos minores.* Livius 1, 35: *Tarquinius centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati.* Aurelius Victor de viris illustr. 6: *Centum patres in curiam legit; qui minorum gentium sunt appellati.* Dionys. Halic. 3, 67: *ἐπιλέξας ἄνδρας ἑκατὸν -.- πατρικίους ἐποίησε καὶ κατέταξεν εἰς τὸν τῶν βουλευτῶν ἀριθμόν.* Propius ad Tacitum accedunt, quae narrat Livius 2, 1: *Brutus caedibus regis deminutum patrum numerum primoribus equestris gradus lectis ad trecentorum summam explevit. traditumque inde fertur ut in senatum vocarentur qui patres quique conscripti essent.* Servius ad Aen. 1, 426: *Legitur apud quosdam Brutum eos, qui se in eiiciendis regibus iuvissent, lectos in consilium, eum ordinem senatum appellatum, quod una sensissent (senuissent?); quod patricii essent, patres conscriptos. Alii patres a plebe in consilium senatus separatos tradunt, et conscriptos, qui post a Servio Tullio e plebe electi sunt. — Caesar lege Cassia*] Rem tradit Suetonius Caes. 41: *senatum supplevit, patricios allegit.* Dio 43, 47: *παμπληθεῖς μὲν ἐπὶ τὴν γερουσίαν, πολλοὺς δὲ καὶ ἐς τοὺς εὐπατρίδας ἐγκατέλεξεν.* Fortasse lex Cas-

illi finis inscitiae erga domum suam fuit: haud multo post flagitia uxoris noscere ac punire adactus *est*, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

(26) Iam Messalina facilitate adulteriorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat, cum abrumpi dissimulationem etiam Silius, sive fatali vaecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urguebat. quippe non eo ventum, ut senectam principis opperirentur. insontibus innoxia consilia, flagitiis manifestis subsidium ab audacia petendum. adesse conscios paria metuentes. se caelibem, orbum, nuptiis et adoptando Britannico paratum. mansuram eandem Messalinae potentiam, addita securitate, si praevenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita irae properum. segniter eae voces acceptae, non amore in maritum, sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram scelusque inter ancipitia probatum veris mox pretiis aestimaret. nomen tamen matrimonii concupivit ob magnitudinem infamiae, cuius apud prodigos novissima voluptas est. nec ultra expectato quam dum sacrificii gratia Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum sollemnia

2. *est* Nipperdey: om. M — 4. *Iam*] «Malim *nam*.» Bekk. — *adulteriorum* ed. Spirensis: *adulterorum* M — 5. *abrupi* pr. M — 6. *uecordia* M — 7. *senectam principis opperirentur* G: *senecta pr. opperiretur* M; *senectam pr. opperiretur* Halmius. — 9. *paria* Puteolanus: *patriā* M — 10. *brittannico* M — 11. *messaline potentia* M — 12. *incautu* M — *accepte* M — 13. *maritu* M — 14. *p̃tiis estimaret* M — 15. *magnitudine* M — 16. *ult* pro *ultra* pr. M — In *expectato* prima syllaba ex correctione est in M — 17. *hostiam* M.

sia Caesaris iussu in usum praesentem dicis causa lata est a C. Cassio, illius tunc amico, postea interfectore, ut olim a Sullae assecla lex Valeria. — *lege Saenia*] Dio 52, 42 hunc patriciorum dilectum confert in a. u. 725: *τό τε τῶν εὐπατριδῶν γένος συνεπλήθυσε, τῆς βουλῆς οἱ δῆθεν ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι, ἐπεὶ τό γε πλεῖστον ἀπολώλει σφῶν.* Legibus tunc nomina a consulibus; et consul suffectus prioris anni L. Saenius in monumentis. Lips. Monum. Ancyr. T. II, 1: *Patriciorum numerum auxi consul quintum* (a. u. 725) *iussu populi et senatus.* — *recens repertam*] ab Augusto. Dio 52, 42: *τούτους οὖν (τοὺς βουλευτὰς) ἐκκρῖναι βουληθεὶς αὐτὸς μὲν οὐδένα αὐτῶν ἀπήλειψε, προτρεψάμενος δὲ σφᾶς ἐκ τοῦ συνειδότος τοῦ τε γένους καὶ τοῦ βίου δικαστὰς ἑαυτοῖς γενέσθαι πεντήκοντά που ἔπεισεν ἐθελοντὰς ἐκστῆναι τοῦ συνεδρίου.* Conf. Sueton. Aug. 35. — *exuendi ordinis*] Cf. 3, 17: *exuta dignitate.* Hist. 2, 86: *senatorium ordinem exuerat.* — *LVIIII. LXXXIIII. LXXII*] ex nostra ratione 5,984,072; sed Hieronymus in Chron. p. 430 ed. Roncall. numerat 6,844,009, Syncellus 6,941,000. Cassiodori locus in ed. Roncall. p. 193 mancus est.

26. *non eo ventum, ut* cet.] «non adeo se inopes esse ad obtinendum finem suum publici matrimonii contrahendi, ut necesse sibi foret Claudii mortem exspectare, quae, quamvis senex ille esset, nimis tamen tarde accidere posset.» — *insontibus innoxia consilia*] «iis tantum, qui insontes essent, nullum periculum imminere, si lente agerent et prudentibus consiliis se tutarentur.» — *paria metuentes*] ideoque paria ausuros. — *ob magnitudinem infamiae* cet.] Scilicet hominibus perditae luxuriae ipsa infamia voluptas est. Cf. Seneca Epist. 122, 18: *nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est.* Valer. Max. 6, 9 ext., 1: *perditae luxuriae Athenis adulescens Polemo neque inlecebris eius tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens.* — *prodigos*] in omne genus flagitiosae voluptatis effusos, qualis erat C. Curio, quem Velleius 2, 48 *suae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigum* vocat. — *sacrificii gratia*] Immo rei frumentariae gratia, ait Dio 60, 31; *animi et pelicum causa* Aurelius Victor de Caess. 4. Sed sacrificium

celebrat. (27) haud sum ignarus fabulosum visum iri tantum ullis mortalium securitatis fuisse in civitate omnium gnara et nihil reticente, nedum consulem designatum cum uxore principis, praedicta die, adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causa convenisse, atque illam audisse auspicum verba, subisse, sacrificasse apud deos; discubitum inter convivas; oscula, complexus; noctem denique actam licentia coniugali. sed nihil compositum miraculi causa, verum audita scriptaque senioribus tradam. (28) igitur domus principis inhorruerat; maximeque quos penes potentia et, si res verterentur, formido, non iam secretis colloquiis, sed aperte fremere, dum histrio cubiculum principis insultaverit, dedecus quidem illatum, sed excidium procul afuisse: nunc iuvenem nobilem dignitate formae, vi mentis ac propinquo consulatu maiorem ad spem adcingi; nec enim occultum quid post tale matrimonium superesset. subibat sine dubio metus reputantes hebetem Claudium et uxori devinctum, multasque mortes iussu Messalinae patratas. rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis praevaluissent, posse opprimi damnatam ante quam ream; sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, utque clausae aures etiam confitenti forent. (29) ac

1. *cęlebrat* M — *tanto nullis* M — 2. *nichil* M — 4. *velut* uncis inclusit Nipperdey. — 5. *audisse* glossa ad verbum *subisse* videtur Walthero. — *subisse* M: *suffisse* Orellius; *nupsisse* Lipsius; *templa subisse* Heinsius; *domum subisse* Ritterus; *subisse aedis* vel *aedis adisse* Halmius. — *discubitu* M — 6. *conuivas* (*v* in rasura) M — 7. *nichil* M — 9. *uerterentur* corr. M: *ueterentur* pr. M; *verterent* Lipsius tacite. — 10. *histruo* M — *insultaverit* Bipontini: *exsultabero* M; *exultaverit* I. F. Gronovius; *expugnaverit* (quasi vi illicita occuparit) Orellius. — 11. *sed et scidium* M; *sed discidium* Pichena. — *afuisse* nos: *affuisse* M; *abfuisse* vulgo. — 12. *dignitate formae* Lipsius: *dignitate. forma* M. Cf. 12, 51. — 15. *deuinctu* pr. M — 17. *damnata* M.

credo a Claudio institutum rei frumentariae causa in Castorum aede. Id enim numen ibi cultum ventorum marisque causa. Ita lego apud Ammianum 19, 10 in summa inopia frumenti Tertullum, praefectum annonae, *apud Ostiam in aede Castorum sacrificasse tranquillitatemque mare mollivisse.* Id sacrum perpetuum fuit, et suspicor a Claudio institutum, qui portum illum celebrem et farum Ostiae exstruxit. Lips.

27. *consulem designatum*] Cf. c. 5. — *obsignarent*] Intellige tabulas dotis sive, ut c. 30 vocat, *tabulas nuptiales.* Sueton. Claud. 26: *quam* (Messalinam) *cum comperisset super cetera flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupsisse dote inter auspices consignata, supplicio adfecit.* Idem c. 29: *Nam illud omnem fidem excesserit, quod nuptiis, quas Messalina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis et ipse consignaverit: inductus, quasi de industria simularentur, ad avertendum transferendumque periculum, quod imminere ipsi per quaedam ostenta portenderetur.* — *suscipiendorum liberorum causa*] Ea formula in nuptiis sollemnis. Augustin. de Civ. Dei 14, 18: *concubitus coniugalis, qui secundum matrimonialium praescripta tabularum procreandorum fit causa liberorum.* Cf. Sueton. Iul. 52. Interpretes ad Horat. Epp. 1, 2, 44: *Quaeritur argentum puerisque beata creandis Uxor.* — *auspicum*] Cicero de divinat. 1 § 28: *nihil fere quondam maioris rei nisi auspicato, ne privatim quidem, gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui re omissa nomen tantum tenent.* De iisdem Messalinae nuptiis Iuvenalis 10, 336: *veniet cum signatoribus auspex.* — *discubitum*] ab iis esse more nuptiali, ita ut nova nupta in gremio mariti iaceret. Iuven. 2, 119: *Signatae tabulae, dictum FELICITER: ingens Cena sedet, gremio iacuit nova nupta mariti.* — *senioribus*] Cf. 3, 16. — *tradam*] et adhuc tradidi.

primo Callistus, iam mihi circa necem *C.* Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus, flagrantissimaque eo in tempore gratia Pallas agitavere, num Messalinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes. dein metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt, Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiae peritus, et potentiam cautis quam acribus consiliis tutuis haberi; perstitit Narcissus, solum id immutans, ne quo sermone praesciam criminis et accusatoris faceret; ipse ad occasiones intentus, longa apud Ostiam Caesaris mora, duas pelices, quarum is corpori maxime insueverat, largitione ac promissis et uxore deiecta plus potentiae ostentando perpulit delationem subire. (30) exim Calpurnia (id pelici nomen), ubi datum secretum, genibus Caesaris provoluta nupsisse Messalinam Silio exclamat. simul Cleopatram, quae idem opperiens adstabat, an comperisset interrogat, atque illa annuente cieri Narcissum postulat. is veniam in praeteritum petens, quod ei Titios, Vettios, Plautios dissimulavisset, nec nunc adulteria obiecturum ait, ne domum servitia et ceteros fortunae paratus re-

1. *m* superscripta littera *i*, id est *mihi*, non *mi*, M — *C.* Faërnus: om. M. Cf. c. 1. — *appiane cedis* M — 4. *dein* M: *deinde* vulgo. — *ultra* Puteolanus: *ultra* M — 6. *habere* pr. M — 7. *solum id immutans* Rhenanus: *ut solum id immutans* M; *et solum id immutans* G; *at solum id immutans* Iac. Gronovius; *set solum id immutans* Halmius; *ut solum id imputans* Heinsius et Haase; *consilium dissimulans* Nipperdey. — *accusatores* M — 8. *facerent* Haase. — *hostiam cesaris* M — 9. *corpori* M: *corporibus* alii. — 10. *potentia eos tẽptando* M — *perpulit* Puteolanus: *perculit* M. Cf. 12, 50. — 11. *exim* pr. M: *exin* corr. M — 12. *genibus caesaris* M: *Caesaris genibus* vulgo. — 13. *idem* M: *id* vel *id ipsum* Halmius (coll. Hist. 2, 80); *ibidem* Urlichs. — 15. *Titios, Vettios, Plautios* Brotierius: *cis uetticis plautio* M; *cis Vettios cis Plautios* (i. e. dum Vettiis, dum Plautiis moechis contenta fuit) I. F. Gronovius; *de Vectio et Plautio* Pichena; *Vettios, Plautios* Nipperdey. — *dimulauisset* M — 16. *ne domum -- reposceret* M: *nedum -- reposceret* Ritterus; *nedum domum -- reposceret* Halmius; *nec domum -- reposcere* Acidalius.

Simili brachylogia usus est 13, 20 et Hist. 3, 51: *haec aliaque ex vetere memoria petita -- haud absurde memorabimus.*

28. *quos penes potentia*] Callistus, Narcissus imprimisque Pallas. — *si res verterentur*] ut 5, 4: *summa verti posse.* — *histrio*] Mnester. Cf. c. 4 et 36. — *propinquo consulatu*] Cf. c. 5. — *utque -- forent*] i. e. et quod providendum esset ut clausae cet.

29. *Callistus, iam mihi -- narratus*] in libro deperdito. Caligulae necis conscius particepsque fuit hic libertus. Cf. Seneca Ep. 47. Ioseph. Ant. 19, 1, 10. quo teste οὐδὲν ἄλλο ἢ ἰσοτύραννον εἶχε τὴν δύναμιν. Dio 59, 29. Plinius N. H. 36 § 60: *Callistus Caesaris Claudi libertorum potentia notus.* Idem 33 § 134 tres Claudii libertos, Pallantem, Callistum, Narcissum, opulentissimos vocat. — *Appianae caedis* cet.] Cf. Dio 60, 14. Sueton. Claud. 37: *Pari modo oppressum ferunt Appium Silanum, quem cum Messalina et Narcissus conspirassent perdere, divisis partibus, alter ante lucem similis attonito patroni cubiculum irrupit affirmans somniasse se vim ei ab Appio illatam: altera in admirationem formata sibi quoque eandem speciem aliquot iam noctibus obversari rettulit. Nec multo post ex composito irrumpere Appius nuntiatus, cui pridie ad id temporis ut adesset praeceptum erat, quasi plane repraesentaretur somnii fides, arcessi statim ac mori iussus est.* — *flagrantissima -- gratia*] Cf. 13, 14: *flagrantissimus in amicitia eius.* — *Pallas*] Cf. 12, 53. — *perstitit -- immutans*] i. e. perstitit in consilio Messalinam a Silio depellendi, ita mutato, ut a minis abstinere constitueret.

30. *idem opperiens*] scil. ut sibi quoque daretur secretum et occasio indicii faciendi. — *Titios, Vettios, Plautios*] De Titio Proculo cf. c. 35, de Vettio Valente c. 31 et 35, de Plautio Laterano c. 36 et 13, 11. — *ne*] i. q. nedum. Sallust. Catil. 11: *Quippe se-*

posceret. frueretur immo his, set redderet uxorem rumperetque tabulas nuptiales. «an discidium» inquit «tuum nosti? nam matrimonium Silii vidit populus et senatus et miles; ac ni propere agis, tenet urbem maritus.» (31) tum potissimos amicorum vocat; primumque rei frumentariae praefectum Turranium, post Lusium Getam, praetorianis inpositum, percunctatur. quis fatentibus certatim ceteri circumstrepunt, iret in castra, firmaret praetorias cohortes, securitati ante quam vindictae consuleret. satis constat eo pavore offusum Claudium, ut identidem interrogaret an ipse imperii potens, an Silius privatus esset.

At Messalina non alias solutior luxu, adulto autumno simulacrum vindemiae per domum celebrabat. urgeri prela, fluere lacus; et feminae pellibus accinctae adsultabant ut sacrificantes vel insanientes Bacchae; ipsa crine fluxo, thyrsum quatiens, iuxtaque Silius hedera vinctus, gerere cothurnos, iacere caput, strepente circum procaci choro. ferunt Vettium Valentem lascivia in praealtam arborem conisum interrogantibus, quid aspiceret, respondisse tempestatem ab Ostia atrocem, sive coeperat ea species, seu forte lapsa vox in praesagium vertit. (32) non rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui gnara Claudio cuncta et venire promptum ultioni afferrent. igitur Messalina Lucullianos in hortos, Silius dissimulando metum ad munia fori digrediuntur. ceteris passim

1. *his* M: *iis* vulgo. — *sed* Acidalius: *et* M; *at* alii. — 4. *potissimos* Mercerus: *potissimum* M; *potissimum quemque* alii. — 5. *inpostum* M — 6. *quis* superscripta gl. *quibus* M — *certatim* Puteolanus: *certium* M — *ceteri* M — 10. *autumno* M: *auctumno* alii. Vide ad c. 4. — 11. *prela* M — 12. *accinte* M — 13. *iuxta que* M — 14. *coturnos* M — *capud* M — 15. *uettium* M: *Vectium* vulgo. — *cōnisum* M — 16. *hostia* M — *coeperat* M: *ceperat* G — 17. *lassa* M — 19. *Lucullianos* Beroaldus: *fucilianos* M — 20. *metū* corr. M: *metu* pr. M. Vide ad 6, 45.

cundae res sapientium animos fatigant, ne illi corruptis moribus victoriae temperarent. Cf. Hand Tursell. IV, p. 54 sq. — *rumperetque tabulas nuptiales*] «*den Ehecontrakt*». Iuven. 9, 75: *tabulas quoque* (nuptiales) *ruperat, et iam Signabat* (alias): *tota vix haec ego nocte redemi*. Cf. c. 27. — *an discidium -- nosti?*] Bene Ricklefs: *Oder weisst du um deine Scheidung?* Nam *an* constanter incipit alterum membrum disiunctivae sententiae. Iam prius membrum hic quidem deest, latet vero in praecedentibus, ubi ita locutus est Narcissus, tamquam Claudio ignaro discidium illud factum sit. *Nosti* involvit comprobandi notionem ut sententia sit: *Oder ist deine Scheidung mit deiner Einstimmung geschehen?* Sequitur *nam -- miles* h. e. ita palam fuit, ut ex tua voluntate fieri omnino videretur. Walther.

31. *potissimos amicorum*] Cf. 13, 18: *exin largitione potissimos amicorum auxit.* 14, 65: *libertinorum potissimos.* 15, 56: *amicorum praecipuos.* — *rei frumentariae p. Turranium*] Vide 1, 7. — *Lusium Getam, praetorianis inpositum*] Cf. c. 33 et 12, 42. — *adulto autumno*] medio fere autumno sive mense Octobri. Vide ad 2, 23: *aestate iam adulta.* In Kalendario rustico Farnesiano Inscrr. Latt. II, p. 381: *MENSIS OCTOBER -- VINDEMIAE SACRVM LIBERO.* — *fluere lacus*] Mustum fluebat in lacus vinarios picatos. Cf. Cato R. R. c. 25. — *pellibus*] damarum, quibus Bacchae cingebantur. — *Silius hedera vinctus* cet.] Cf. Vellei. 2, 82 de Antonio: *cum novum se Liberum Patrem appellari iussisset, cum redimitus hedera coronaque velatus aurea et thyrsum tenens cothurnisque succinctus curru velut Liber Pater vectus esset Alexandreae.* — *Vettium Valentem*] Plinius N. H. 29 § 8 de medicorum sectis: *Exortus deinde est Vettius Valens adulterio Messalinae Claudi Caesaris nobilitatus pariterque eloquentiae adsectator; is et potentiam nanctus novam instituit sectam.* — *sive coeperat ea species*] sive re vera imminentis tempestatis species aliqua ab eo adspici coeperat.

dilabentibus adfuere centuriones, inditaque sunt vincla, ut quis reperiebatur in publico aut per latebras. Messalina tamen, quamquam res adversae consilium eximerent, ire obviam et aspici a marito, quod saepe subsidium habuerat, haud segniter intendit, misitque ut Britannicus et Octavia in complexum patris pergerent. et Vibidiam, virginum Vestalium vetustissimam, oravit pontificis maximi aures adire, clementiam expetere. atque interim, tribus omnino comitantibus — id repente solitudinis erat — spatium urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum excipiuntur, Ostiensem viam intrat, nulla cuiusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas praevalebat.

(33) Trepidabatur nihilo minus a Caesare: quippe Getae, praetorii praefecto, haud satis fidebant, ad honesta seu prava iuxta levi. ergo Narcissus, adsumptis quibus idem metus, non aliam spem incolumitatis Caesaris affirmat, quam si ius militum uno illo die in aliquem libertorum transferret; seque offert suscepturum. ac ne, dum in urbem refertur, ad paenitentiam a L. Vitellio et Largo Caecina mutaretur, in eodem gestamine sedem poscit assumiturque. (34) crebra post haec fama fuit,

1. *repperiebatur* M — 2. *quanquam* M — 3. *eximirent* pr. M — 4. *misitque* Halmius (coll. Hist. 4, 21. Cic. Verr. 4 § 66. Valer. Max. 9, 5, 2): *Misique* M; *iussitque* vulgo. — *brittannicus* M — 6. *pontifici* M — *audire* pr. M — 9. *excipiuntur* Heinsius: *eripiuntur* M — *hostiensem* M — *cuiusquam* Puteolanus: *cuiusq;*, id est *cuiusque,* M — *mīa* M — 11. *at Caesarem* Nipperdey. — 12. *fidebant* M: *fidebat* vulgo. — 15. *refertur* Baiterus: *refertur uehitur* M; *vehitur* vulgo; *revehitur* Orellius. (*vehitur* videtur glossa verbo *fertur* in archetypo superscripta.) — 16. *penitentiam* M — *et* Nipperdey: *p.* M; *et P.* Brotierius. Vide ad 3, 49 et 13, 30. — *Largo-Caecina* et p. 338 v. 6 *Largus-Caecina* («ut apud nos *Hobel-Heinrich, Bettmann-Hollweg*») Ritterus. — 17. *assumiturque* Walther: *assumitque* M; *sumitque* G.

32. *Lucullianos in hortos*] quibus inhians Asiaticum perdiderat. Vide c. 1. — *consilium eximerent*] non concederent, ut probe consideratum aliquod et certum consilium caperet. Cf. 1, 32: *eximere constantiam.* — *virginum Vestalium vetustissimam*] quarum interventu propter summam sacerdotii sanctitatem saepius utebantur homines Romani. Cf. Hist. 3, 81. Cic. pro Fonteio § 46 sqq. Sueton. Iul. 1. Princeps collegii vocabatur *virgo Vestalis maxima,* quae, plerumque certe, eadem erat natu maxima. Vide ad 2, 86. — *pontificis maximi*] i. e. ipsius Caesaris. Cf. c. 34 et 3, 58. — *spatium urbis*] totam urbis longitudinem a colle Hortulorum, in quo horti Luculliani, usque ad portam Ostiensem. Ryck. — *quo p. h. excipiuntur*] Cogita de homine, qui certa pro mercede, quandocunque opus est, statis, puto, diebus hortos praetervehitur et ramos exputatos, malas herbas exstirpatas, folia quae deciderunt, in carrum excipit atque aliquo asportat.

33. *a Caesare*] i. e. ab ipso et comitibus eius, *von Seite des Caesar.* — *Getae, praetorii praefecto*] Cf. c. 31 et 12, 42. — *ius militum*] ius in praetorianos. Sic Hist. 2, 92: *iura libertorum.* — *Largo Caecina*] consule cum Claudio a. u. 795, cuius praenomen non erat *Publius,* sed *Gaius.* Cf. Dio 60, 10. Monumenti de' Fratelli Arvali Tabb. VII seqq. — *in eodem gestamine*] Lipsius (collato 14, 4 *gestamine sellae*) interpretatus erat de sella gestatoria. (Cf. etiam 15, 57. Sueton. Ner. 26. Vitell. 16.) Sed locum quattuor hominibus in sella fuisse recte negavisse videtur Ryckius atque bene *gestamen* h. l. de carpento intellexisse: quamquam verbum *vehi,* quo praecipue nititur ad suam sententiam probandam, etiam de sella usurpari potuit, sicut *ferri* de vehiculo. *Gestationem* autem etiam de vehiculis dici docent Celsus Medic. 2, 15 et Seneca Epist. 122, 15. — *assumiturque*] Cf. Plin. Epp. 3, 1: *vehiculum ascendit, assumit uxorem.*

inter diversas principis voces, cum modo incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam coniugii et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium quam «o facinus! o scelus!» instabat quidem Narcissus aperire ambages et veri copiam facere; sed non ideo pervicit, quin suspensa et quo ducerentur inclinatura responderet, exemploque eius Largus Caecina uteretur. et iam erat in aspectu Messalina clamitabatque audiret Octaviae et Britannici matrem, cum obstrepere accusator, Silium et nuptias referens. simul codicillos libidinum indices tradidit, quis visus Caesaris averteret. nec multo post urbem ingredienti offerebantur communes liberi, nisi Narcissus amoveri eos iussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multa cum invidia flagitaret ne indefensa coniux exitio daretur. igitur auditurum principem et fore diluendi criminis facultatem respondit: iret interim virgo et sacra capesseret. (35) mirum inter haec silentium Claudii, Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant. patefieri domum adulteri, atque illuc deduci imperatorem iubet. ac primum in vestibulo effigiem patris Silii consulto senatus abolitam demonstrat, tum, quicquid avitum Neronibus et Drusis, in pretium probri cessisse. incensumque et ad minas erumpentem castris infert, parata contione militum; apud quos praemonente Narcisso pauca verba fecit: nam etsi iustum dolorem pudor impediebat. continuus dehinc cohortium clamor nomina reorum et poenas flagitantium; admotusque Silius tribunali non defensionem, non moras temptavit, precatus ut mors accelararetur. eadem constantia et illustres equites Romani. [cupido ma-

2. *infantium* Nipperdey. — 6. *et iam*] *etiam* M — 7. *brittannici* M — *obstrepere* Acidalius: *obstreperet* M — 9. *quis* M: *quibus* vulgo. — 11. *quin multa cum* G: *quid multa? cum* M — 12. *coniux* pr. M: *coniunx* corr. M — 13. *respondit*] *R* cum arcu M — *capesceret* pr. M — 14. *claudi iulius* M — 17. *avitum* Faërnus: *habitum* M — *p̃tium* M — 21. *pęnas* M — 22. *p̃catus* M — 23. *equites Romani.* [*Cupido m. n. fuit.*] *Et* Nipperdey: *equites romani cupido mature necis fuit. et* M; *equites Romanos cupidos m. n. fecit* vulgo; *equites Romani cupidi m. n. fuerunt* Haase. Verba seclusa glossema sunt vel ad verba

34. *o facinus* cet.] His vocibus vel Messalinae discidium vel liberti delationem significare poterat Vitellius, in unam alteramve partem interpretaturus, prout Messalina aut Narcissus superior ex hoc certamine discessisset. Doed. — *cum obstrepere*] Vide ad 2, 31.

35. *ignaro propior*] Simulabat se rem non prorsus compertam habere. — *in vestibulo effigiem patris S.*] In atrio sive in vestibulo aedium imagines maiorum, uti hic Silii patris. Sed enim Silius legatus olim superioris Germaniae damnatus crimine maiestatis cum uxore Sosia Galla (4, 19); ideoque et imagines abolitae, quas tamen filius restituerat. Criminatur ergo id libertus. Lips. — *quicquid avitum Neronibus et Drusis*] Cf. c. 12 et 30. — *illustres equites R.*] Nomina eorum reticentur; paulo post qui nominantur alii sunt, et in iis certe Titius Proculus oblato indicio poenam vitaturus minime cupidus fuit maturae necis. Recte igitur codices *et (etiam)* Titium cet. Ritter. — *custodem a Silio Messalinae datum*] Sine dubio illa, castas imitata, per blanditias hunc *ἀοιδὸν* a marito novo ipsa exegit. Martialis 10, 69: *Custodes das, Polla, viro, non accipis ipsa.* Talis ille, qui *dominam nec vir nec femina* servabat adversus Nasonem (Am. 2, 3, 1). Iuvenalis 6, 347: *quis custodiat ipsos custodes?* I. F. Gronov. — *indicium offerentem*] Cf. 6, 3. 7. — *Vettium Valentem*] Cf. c. 31. — *tradi ad*

turae necis fuit.] et Titium Proculum custodem a Silio Messalinae datum et indicium offerentem, Vettium Valentem confessum et Pompeium Urbicum ac Saufeium Trogum ex consciis tradi ad supplicium iubet. Decrius quoque Calpurnianus, vigilum praefectus, Sulpicius Rufus, ludi procurator, Iuncus Vergilianus senator eadem poena affecti. (36) solus Mnester cunctationem attulit, dilaniata veste clamitans aspiceret verberum notas, reminisceretur vocis qua se obnoxium iussis Messalinae dedisset: aliis largitione aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam; nec cuiquam ante pereundum fuisse, si Silius rerum poteretur. commotum his et pronum ad misericordiam Caesarem perpulere liberti, ne tot illustribus viris interfectis histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil referre. ne Trauli quidem Montani, equitis Romani, defensio recepta est. is modesta iuventa, sed corpore insigni, accitus ultro noctemque intra unam a Messalina proturbatus erat paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suillio Caesonino et Plautio Laterano mors remittitur, huic ob patrui egregium meritum: Caesoninus vitiis protectus est, tamquam in illo foedissimo coetu passus muliebria.

(37) Interim Messalina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, non nulla spe et aliquando ira: tantum inter extrema superbiae gerebat. ac ni caedem eius Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. nam Claudius domum regressus et tempestivis epulis delenitus, ubi vino incaluit, iri iubet nuntiarique miserae (hoc enim verbo usum ferunt) dicendam ad causam postera die adesset. quod

eadem constantia et illustres equites R. vel ad priora illa *non moras temptavit, precatus ut mors accelleraretur.* — 2. *uettium* M: *Vectium* vulgo. — 3. *Saufeium* Lipsius: *saufelum* M; *Saufellum* alii. Vide ad c. 1. 2. 4. 6. — *tradi* M: *trahi* Rhenanus. — *decrius* M: *Decius* Beroaldus. — 4. *vigilum* G: *uigilium* M — 5. *pęna* M — 8. *cuiqua* M — 11. *nichil* M — 15. *fastidia* M: *fastidio* alii. — *Suillio* nos: *suilio* (hoc uno loco) M. Vide ad 4, 31. — *cesonino* M — 16. *gregium* M — *tanquam* M — 17. *cętu* M — 18. *Lucullianis* Alciatus: *lucilianis* M — *ortis* M — 19. *p̃ces* M — *tantum -- superbiae gerebat* Bezzenberger et Spengel: *tantum -- superbia egebat* M; *tanta -- superbia agebat* G.

supplicium] Conf. Nepos Phoc. 4: *traditus est undecimviris, quibus ad supplicium -- publice damnati tradi solent.* Sueton. Vitell. 14: *quendam supplicio traditum.* — *vigilum praefectus*] Vide ad 4, 5. — *ludi procurator*] cui cura ludorum publicorum permissa erat. Conf. 13, 22. Inscrr. Latt. n. 6520: *proc. ludi matutini.* n. 6947: *proc. ludi magni.*

36. *Mnester*] Vide ad c. 4. — *verberum notas*] quibus ipsum Messalina caedi iussisset. — *vocis qua se -- dedisset*] Dio 60, 22: *ἐπεὶ μηδένα τρόπον μήθ' ὑπισχνουμένη τι μήτ' ἐκφοβοῦσα αὐτὸν συγγενέσθαι αὐτῇ ἀναπεῖσαι ἐδύνατο, διελέχθη τῷ ἀνδρί, ἀξιοῦσα αὐτὸν πειθαρχεῖν οἱ ἀναγκασθῆναι ὥς καὶ ἐπ' ἄλλο τι αὐτοῦ δεομένη· καὶ οὕτως εἰπόντος αὐτῷ τοῦ Κλαυδίου, πάνθ' ὅσα ἂν προστάττηται ὑπὸ τῆς Μεσσαλίνης ποιεῖν, συνῆν αὐτῇ, ὡς καὶ τοῦθ' ὑπ' ἐκείνου κεκελευσμένος.* — *Trauli q. Montani*] qui *Sex. Traulus* vocatur a Seneca in ludo de morte Claudii 13, 4. — *Suillio Caesonino*] P. Suillii Rufi (4, 31) filio. Vide ad c. 2. — *Plautio Laterano*] Cf. 13, 11. 15, 49. 60. — *patrui*] A. Plautii, qui Britanniam Claudio subegit. Cf. 13, 32. Agric. 14. Lips. — *passus muliebria*] Simile illorum inventum in Sueton. Domit. 10, *qui se, quo facilius expertes culpae ostenderent, impudicos probaverant.* Lips.

37. *verterat*] intransitive, ut haud raro

ubi auditum et languescere ira, redire amor ac, si cunctarentur, propinqua nox et uxorii cubiculi memoria timebantur, prorumpit Narcissus denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderat, exequi caedem: ita imperatorem iubere. custos et exactor e libertis Euodus datur. isque raptim in hortos praegressus repperit fusam humi, assidente matre Lepida, quae florenti filiae haud concors supremis eius necessitatibus ad miserationem evicta erat suadebatque ne percussorem opperiretur: transisse vitam, neque aliud quam morti decus quaerendum. sed animo per libidines corrupto nihil honestum inerat; lacrimaeque et questus irriti ducebantur, cum impetu venientium pulsae fores, astititque tribunus per silentium, at libertus increpans multis et servilibus probris. (38) tunc primum fortunam suam introspexit ferrumque accepit, quod frustra iugulo aut pectori per trepidationem admovens ictu tribuni transigitur. corpus matri concessum. nuntiatumque Claudio epulanti perisse Messalinam, non distincto sua an aliena manu. nec ille quaesivit, poposcitque poculum et solita convivio celebravit. ne secutis quidem diebus odii gaudii, irae tristitiae, ullius denique humani affectus signa dedit, non cum laetantes accusatores aspiceret, non cum filios maerentes. iuvitque oblivionem eius senatus censendo nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas. decreta Narcisso quaestoria insignia, levissimum fa-

3. *aderat* M: *aderant* vulgo. — *cedem* M — 4. *exauctor,* littera *u* punctis notata, M — *datur* M: *datus* vulgo. — 5. *ortos* M — *p̃gressus* corr. M: *pgressus* pr. M; *progressus* alii. — 6. *que* M — *eius* bis deinceps M — 9. *nichil* M — *lacrimeque* M — 13. *transigitur* M: *transfigitur* alii. Cf. 14, 37. — 18. *merentes* M — 20. *fastidii* M: *fastidio* Ernestius; *fastigii* alii.

apud Tacitum, 2, 20. 4, 81. 6, 19. 13, 37. 14, 31 cet. — *ubi*] primum cum aoristo, *auditum* est, dein cum infinitivis historicis, *languescere* et *redire*, postremo cum imperfecto *timebantur* structum. Doed. — *Euodus*] Frequentior huius cognominis scriptura in inscriptionibus est *Euhodus*. Vide Mommsenii Inscrr. R. Neap. p. 446. — *praegressus*] Narcissi voluntate perspecta festinat Euodus, ne fortasse novo Claudii iussu *meretricis Augustae*, ut eam vocat Iuvenalis, supplicium revocetur; cum autem in illa aula tanta esset libertorum potentia, nemini ne tribuno quidem centurionibusque offensioni esse poterat huiusce sortis hominem ipsos praecedere. — *matre Lepida*] Domitia, L. Domitii Ahenobarbi, consulis a. u. 738, et Antoniae maioris (vide ad 4, 44) filia, sorore Cn. Domitii, consulis a. u. 785, Neronis imperatoris amita (12, 64. Sueton. Ner. 5. 6). Valeriam Messalinam, Claudii uxorem, peperit ex Messala Barbato, Messalae Barbati Appiani, consulis a. u. 742, filio. Incesti rea cum fratre Cn. Domitio, Neronis imperatoris patre, mutatione temporum evasit (Sueton. Ner. 5). A Claudio genero imperium adepto desponsa est (a. u. 794) Appio Silano (Dio 60, 14), de cuius caede vide ad c. 29. Ipsi Lepidae mors indicta est a. u. 807 (12, 64 sq.). Cf. Borghesi *Annali dell' Instituto* XXI, p. 31 sq.

38. *nec ille quaesivit*] Similem Claudii incuriam vidimus supra c. 2 extr. — *filios*] i. e. filium et filiam, Octaviam et Britannicum. Cf. 12, 2. — *nomen et effigies -- demovendas*] Nominis erasi exemplum offert titulus Romanus Inscrr. Latt. n. 709: *PRO SALVTE TI. CLAVD. CAESARIS. AVG. GERMANICI. PONT. MAX. TRIB. POT. VII. COS. IIII. IMP. XV. P. P. CENSORIS .... LIBERORVMQVE ...... EX VOTO SVSCEPTO. C. IVLIVS. SEX. F. COR*(nelia tribu) *POSTVMVS. PRAEF. AEGIPTI. TI. CLAVDI. CAESARIS AVG. GERMANICI. EX AVRI P. XVI.* In altera rasura deleta sunt verba *et Messalinae Aug.*, in altera *eorum*. Effigies supersunt in gemmis apud Mongez *Iconogr. rom.* p. 214. — *levissimum fastidii eius*] «Tantum erat fastidium, tanta arrogantia, qua in omnes abutebatur, ut hoc honoris insigne prorsus

stidii eius, cum super Pallantem et Callistum ageret. honesta quidem, sed ex quis deterrima orerentur. tristitiis multis * * *

1. *super* M (eodem compendio quod est supra c. 16 et 28, infra 12, 9): *supra* vulgo. — 2. *quis* M: *quibus* vulgo. — *tristitiis multis. Cornelii Taciti Liber undecim; Exp. Incip. XII.* M. Verba *tristitiis multis* delevit Nipperdey, ad subscriptionem libri pertinere ratus, quemadmodum subscriptioni libri duodecimi addita sunt verba *Nero imperator efficitur*; seclusit Halmius.

insolitum alias in liberto, ei in tam ingenti potentia res omnium levissima videretur.» Similiter de Pallante Plin. Epp. 8, 6, 14: *Placuit aere signari omnes honores fastidiosissimi mancipii*; idemque Paneg. 55 iungit *superbiam et fastidium*. Multis blanditur coniectura *fastigii*, id est, potentiae, ut 3, 29: *ac tamen initia fastigii Caesaribus erant.* Verum codicis Medicei lectio (*der geringste Gegenstand, Grund, seines Uebermuthes* Walther) multo est significantior atque exquisitior. — *honesta quidem - - orerentur*] Haec verba Nipperdey pro exclamatione scriptoris habet, *honesta* ad caedem Messalinae et sociorum, *deterrima* ad Claudii cum Agrippina matrimonium et Neronis principatum referens: nobis mutila videntur.

CLAVDII IMPERATORIS

DE IVRE ADIPISCENDORVM IN VRBE HONORVM GALLIS CONCEDENDO

ORATIONIS QVAE SVPERSVNT.

Fragmenta haec dedimus (coll. Mus. Rhen. N. S. IX, p. 443 sqq.) ad effigiem, quam exhibuit Alph. de Boissieu *Inscriptions antiques de Lyon* p. 136 haec praefatus:

Le discours de Claude, et probablement aussi le sénatus-consulte qui en fut la conséquence, furent, suivant la coutume (Plin. Paneg. 75 et Tacit. 11, 14), gravés sur le bronze et exposés dans un lieu public. En 1524, un nommé Roland Gerbaud, «faisant miner une sienne vigne en la coste St.-Sébastien, découvrit deux grandes tables de cuivre ou d'areyn antiques et toutes escrites, lesquelles, examinées par messire Claude Bellièvre, lui parurent antiquailles aussi belles que guères se treuvent et dignes d'estre par la ville retirées pour estre affigées en quelque lieu à perpétuelle mémoire.» (Actes consulaires, mss. de feu l'abbé Sudan. — Nouv. Archives du Rhône, t. II, p. 59.) Sur la proposition de ce magistrat aussi dévoué aux intérêts de la science qu'à ceux de notre cité, les conseillers-échevins de Lyon achetèrent de Roland Gerbaud, pour la somme de cinquante-huit écus d'or au soleil, les deux magnifiques fragments de bronze que Bellièvre leur avait signalés, et ils les firent apporter en l'Hostel Commun. (Ce monument, placé successivement dans les deux Hôtels-de-Ville de Lyon, est aujourd'hui réuni à la collection épigraphique du Palais des Arts, arc. v. On blâme généralement le conservateur actuel du Musée d'avoir fixé ce bronze, déjà éprouvé par tant de déplacements, contre un mur humide et plein de salpêtre, et à une hauteur telle que la lecture et l'étude en deviennent à peu près impossibles. On doit le blâmer aussi d'avoir inscrit au-dessus: Tabulae imp. Claudii: il n'y a évidemment qu'une table.) Ce monument n'était rien de moins que le premier titre politique de nos provinces, la célèbre harangue de Claude, dont Tacite nous avait bien conservé les principaux traits, mais qu'on retrouvait là, textuelle, originale, et telle qu'elle avait été prononcée devant le sénat.

De litteris et siglis in aere Lugdunensi adhibitis haec refert Boissieu:

Comme style et exécution, ce bronze a tous les caractères de l'époque de Claude. Des points triangulaires séparent, à peu d'exceptions près, tous les mots; (interdum etiam mediis vocabulis prave interponuntur, velut Col. II, 37;) *ces points se trouvent ou après la dernière lettre ou dans le corps même des lettres finales, telles, que le C, le G, l'O et le D* (id quod nos imitari non potuimus): *c'est, en général, un signe de haute antiquité. A la suite des mots qui terminent chaque ligne on ne remarque pas de points. Les accents, autres signes caractéristiques des monuments les plus anciens, sont tous aigus; ils sont en général appliqués aux voyelles longues, mais le graveur en a omis beaucoup, surtout dans la seconde colonne, qui sans doute avait fini par lasser sa patience.* (Apices longis vocalibus appositi hi potissimum notandi sunt: *veniéns, Márcio, exáctus, tránslata, nárrem, órdinis, órnamentum, cónsecuta, últra.)*

COL. I.

MAE RERVM . nostr. . . . . sii . . . .
EQVIDEM . PRIMAM . OMNIVM . ILLAM . COGITATIONEM . HOMINVM QVAm
MAXIME . PRIMAM . OCCVRSVRAM . MIHI . PROVIDEO DEPRECOR . NE
QVASI . NOVAM . ISTAM . REM . INTRODVCI . EXHORRESCATIS . SED . ILLA
POTIVS . COGITETIS . QVAM . MVLTA . IN . HAC . CIVITATE . NOVATA . SINT . Et
QVIDEM . STATIM . AB . ORIGINE VRBIS . NOSTRAE . IN . QVOD . FORMAS
STATVSQVE . RES . P . NOSTRA DIDVCTA . SIT

QVONDAM . REGES . HANC . TENVERE . VRBEM . NEC . TAMEN DOMESTICIS SVCCes
SORIBVS . EAM . TRADERE . CONTIGIT . SVPERVENERE . ALIENI . ET . QVIDAM . EXTer
NI . VT . NVMA . ROMVLO . SVCCESSERIT . EX . SABINIS . VENIENS . VICINVS . Qui
DEM . SED . TVNC . EXTERNVS . VT . ANCO . MARCIO . PRISCVS . TARQVINIVS . is
PROPTER . TEMERATVM . SANGVINEM . QVOD . PATRE . DEMARATHO Co
RINTHIO . NATVS . ERAT . ET . TARQVINIENSI . MATRE GENEROSA . SED . INOPI
VT . QVAE . TALI . MARITO . NECESSE . HABVERIT . SVCCVMBERE . CVM . DOMI RE
PELLERETVR . A . GERENDIS . HONORIBVS . POSTQVAM . ROMAM . MIGRAVIT
REGNVM . ADEPTVS . EST . HVIC . QVOQVE . ET . FILIO . NEPOTIVE EIVS . NAM . ET
HOC INTER . AVCTORES DISCREPAT . INSERTVS . SERVIVS . TVLLIVS . SI . NOSTROS
SEQVIMVR . CAPTIVA . NATVS . OCRESIA . SI . TVSCOS CAELI . QVONDAM . VI
VENNAE . SODALIS . FIDELISSIMVS . OMNISQVE . EIVS . CASVS COMES . POST
QVAM . VARIA . FORTVNA . EXACTVS . CVM OMNIBVS . RELIQVIS . CAELIANi
EXERCITVS . ETRVRIA . EXCESSIT . MONTEM . CAELIVM . OCCVPAVIT . ET . A DVCE . SVO
CAELIO . ITA . APPELLITATVS . MVTATOQVE . NOMINE . NAM TVSCE . MASTARNA
EI . NOMEN . ERAT . ITA . APPELLATVS . EST . VT . DIXI . ET . REGNVM . SVMMA . CVM REI
P . VTILITATE . OPTINVIT . DEINDE . POSTQVAM . TARQVINI . SVPERBI . MORES . in
VISI . CIVITATI . NOSTRAE . ESSE . COEPERVNT . QVA . IPSIVS . QVA . FILIORVM . Eius
NEMPE . PERTAESVM . EST . MENTES . REGNI . ET . AD . CONSVLES . ANNVOS . MAGis
TRATVS . ADMINISTRATIO . REI . P . TRANSLATA EST

QVID . NVNC . COMMEMOREM . DICTATVRAE . HOC . IPSO . CONSVLARI . ImpE
RIVM . VALENTIVS . REPERTVM . APVD . MAIORES . NOSTROS . QVO . IN . As
PERIORIBVS . BELLIS . AVT . IN . CIVILI . MOTV . DIFFICILIORE . VTERENTVr
AVT . IN . AVXILIVM . PLEBIS . CREATOS . TRIBVNOS . PLEBEI . QVID . A . CONsV
LIBVS . AD . DECEMVIROS TRANSLATVM . IMPERIVM . SOLVTOQVE POstEA
DECEMVIRALI . REGNO . AD . CONSVLES . RVSVS . REDITVM . QVID INplV
RIS . DISTRIBVTVM . CONSVLARE . IMPERIVM . TRIBVNOSQVE MIlitum
CONSVLARI . IMPERIO . APPELLATOS QVI . SENI . ET . SAEPE . OCTONI CREAREN
TVR . QVID . COMMVNICATOS . POSTREMO . CVM . PLEBE . HONORES . NON . IMPERII
SOLVM . SED . SACERDOTIORVM . QVOQVE . IAM . SI . NARREM . BELLA . A . QVIBVS
COEPERINT . MAIORES . NOSTRI . ET . QVO . PROCESSERIMVS . VEREOR . NE . NIMiO
INSOLENTIOR . ESSE . VIDEAR . ET . QVAESISSE . IACTATIONEM . GLORIAE . PRO
LATI . IMPERI . VLTRA . OCEANVM . SED . ILLOC . POTIVS . REVERTAR . CIVITATeM

Col. I. Minoribus litteris expressimus quae in aere nunc desunt. — 6. *quod*] i. e. *quot*. — 8. *Quondam reges hanc tenuere urbem*] Cf. Tacit. Ann. 1, 1: *Urbem Romam a principio reges habuere*. — 11. *Is* supplevit Orellius. — 18. *Ocresia*] Sic hoc nomen recte nunc scribitur etiam apud Ovidium Fast. 6, 627 et Plinium N. H. 36, § 204. pro *Ocrisia*. — 20. *reliquis*] i. e. *reliquiis*. — 22. *appellitavit* Niebuhr. — 33. *rusus*] i. e. *rursus*. Cf. Lachmann ad Lucret. p. 144. — 33. *inter pluris* Niebuhr; sed tot litteris spatium in aere deesse affirmat Boissieu. — 40. *illoc*] pro *illuc*.

Col. II, 8. *poterint*] pro *poterunt*. — 11. *inter paucos*] i. e. praecipuum. Vide ad 11, 10. — *L. Vestinum*] Cf. Hist. 4, 53. — 12. *in rebus meis detineo*] Vide ad 4, 6. — 14. *latronis*] Significatur Valerius Asiaticus, de quo 11, 1 sqq. Frater eius aliunde notus non est. — 20. *Tempus est iam* cet.] Hac allo-

COL. II.

. . . . ISI . SANE NOVO . . . . DIVVS AVG . . . . NO . . . . I . SET . PATRVVS . TI CAESAR . OMNEM . FLOREM . VBIQVE COLONIARVM . AC . MVNICIPIORVM . BO NORVM . SCILICET . VIRORVM . ET . LOCVPLETIVM . IN . HAC . CVRIA . ESSE . VOLVIT QVID . ERGO . NON . ITALICVS . SENATOR . PROVINCIALI . POTIOR . EST . IAM VOBIS . CVM . HANC . PARTEM . CENSVRAE MEAE . ADPROBARE . COEPERO . QVID DE . EA RE . SENTIAM . REBVS . OSTENDAM . SED NE . PROVINCIALES . QVIDEM SI MODO ORNARE . CVRIAM . POTERINT . REICIENDOS . PVTO

ORNATISSIMA . ECCE COLONIA VALENTISSIMAQVE . VIENNENSIVM . QVAM LONGO . IAM.TEMPORE . SENATORES HVIC . CVRIAE CONFERT . EX . QVA . COLO NIA . INTER PAVCOS . EQVESTRIS . ORDINIS . ORNAMENTVM . L . VESTINVM . FA MILIARISSIME DILIGO . ET . HODIEQVE . IN REBVS . MEIS . DETINEO CVIVS . LIBE RI . FRVANTVR . QVAESO . PRIMO . SACERDOTIORVM . GRADV . POST . MODO . CVM ANNIS . PROMOTVRI . DIGNITATIS . SVAE . INCREMENTA VT . DIRVM . NOMEN . LA TRONIS . TACEAM . ET ODI . ILLVD . PALAESTRICVM . PRODIGIVM . QVOD . ANTE . IN . DO MVM . CONSVLATVM INTVLIT . QVAM . COLONIA . SVA . SOLIDVM . CIVITATIS . ROMA NAE BENIFICIVM . CONSECVTA EST . IDEM . DE FRATRE . EIVS . POSSVM . DICERE MISERABILI QVIDEM . INDIGNISSIMOQVE . HOC . CASV . VT . VOBIS . VTILIS SENATOR . ESSE . NON . POSSIT

TEMPVS . EST . IAM TI CAESAR GERMANICE . DETEGERE . TE . PATRIBVS . CONSCRIPTIS QVO . TENDAT . ORATIO . TVA . IAM . ENIM . AD . EXTREMOS . FINES . GALLIAE . NAR BONENSIS . VENISTI

TOT ECCE . INSIGNES . IVVENES . QVOT . INTVEOR . NON MAGIS SVNT . PAENITENDI SENATORES . QVAM . PAENITET . PERSICVM . NOBILISSIMVM . VIRVM . AMI CVM . MEVM INTER IMAGINES . MAIORVM . SVORVM . ALLOBROGICI . NO MEN . LEGERE QVOD . SI HAEC . ITA ESSE CONSENTITIS QVID VLTRA . DESIDERA TIS QVAM . VT . VOBIS . DIGITO . DEMONSTREM . SOLVM . IPSVM . VLTRA . FINES PROVINCIAE NARBONENSIS . IAM VOBIS . SENATORES . MITTERE . QVANDO EX LVGVDVNO . HABERE . NOS . NOSTRI . ORDINIS . VIROS . NON . PAENITET TIMIDE QVIDEM . P . C . EGRESSVS . ADSVETOS . FAMILIARES . QVE . VOBIS . PRO VINCIARVM . TERMINOS . SVM . SED DESTRICTE . IAM . COMATAE . GALLIAE CAVSA . AGENDA . EST . IN QVA . SI QVIS . HOC . INTVETVR . QVOD BELLO . PER . DE CEM . ANNOS . EXERCVERVNT . DIVOM . IVLIVM . IDEM . OPPONAT . CENTVM ANNORVM . IMMOBILEM . FIDEM . OBSEQVIVMQVE MVLTIS . TREPIDIS . RE BVS . NOSTRIS . PLVSQVAM . EXPERTVM ILLI . PATRI MEO . DRVSO GERMANIAM SVBIGENTI . TVTAM QVIETE SVA . SECVRAMQVE . A TERGO PACEM . PRAES TITERVNT . ET . QVIDEM . CVM . ADCENSVS . NOVO . TVM . OPERE ET . IN . AD . SVE TO . GALLIS . AD . BELLVM AVOCATVS . ESSET . QVOD . OPVS . QVAM . AR DVVM . SIT . NOBIS . NVNC CVM . MAXIME QVAM . VIS NIHIL . VLTRA . QVAM VT . PVBLICE . NOTAE SINT FACVLTATES . NOSTRAE . EXQVIRATVR . NIMIS MAGNO . EXPERIMENTO . COGNOSCIMVS

cutione Claudius, ut fuit homo ineptus atque absurdus, semet ipse a longa digressione ad rem, qua de agitur, revocat. Probe videlicet noverat rhetorum praeceptum: *Apostrophe mire movet* (Quintil. 9, 2, 38). — 24. *Persicum*] Paulum Fabium, consulem a. u. 787, fratrem Arvalem Tiberio, Caligula, Claudio imperantibus. Cf. 6, 28. Marinii Tabb. IV. VI. VII. IX. XI. — 25. *Allobrogici*] Q. Fabii Maximi, consulis a. u. 633, qui tamen cognomentum suum non ex origine, sed ex triumpho de Allobrogibus a. u. 634 acto traxit. — 37. *adcensus*] *a census* Zellius. De re cf. 1, 31.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER DUODECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. 2. Claudius de matrimonio cum libertis deliberat. 3. Agrippina, Germanici fratris eius filia, aliis praelata, L. Silano, cui desponsa Octavia, insidias struit, 4. administro Vitellio, 5—7. cuius artibus inducti senatus populusque incestas nuptias probant. 8. Silanus mortem sibi consciscit. Seneca ab exsilio redux studiis Neronis praeest. 9. Cui despondetur Octavia.

10. Parthi regem Roma petunt Meherdatem. 11. Quem missum a Claudio Cassius in regnum ducere conatur. 12. 13. Obstat fraus Acbari et Izatis. 14. Victus Meherdates Gotarzi traditur. Hoc mortuo regnum in Vononem, dein Vologesem transfertur. 15. Mithridati, regnum Ponti reciperare niso, Romani resistunt et Cotys et Eunones. 16. Uspe urbe capta, 17. 18. Zorsines deserit Mithridatem, qui supplex Eunoni, 19—21. per eum a principe veniam impetrat Romamque perducitur.

22. Agrippinae artibus Lollia cedere Italia iubetur, Calpurnia pervertitur. 23. Salutis augurium. Pomerium urbis prolatum. 24. Memorantur, qui olim protulerint. 25. Nero Domitius a Claudio adoptatur auctoritate Pallantis. 26. Britannicus depressus. 27. 28. Colonia in Ubios deducta. Chatti latrocinia agitantes vincuntur. 29. 30. Vannius Suevorum rex a suis pulsus.

31. In Britannia turbantes reprimit Ostorius Icenos, 32. Decangos, Brigantes. 33—35. Silurum regem Caratacum vincit. 36. Is Romam perductus, 37. mascule Caesarem alloquitur et veniam impetrat. 38. 39. Britanni vires reparant. Ostorius obtentis triumphi insignibus obit. 40. Ei Didius suffectus. Bellum Intestinum Venutii et Cartimanduae.

41. Neroni virilis toga maturatur, posthabito Britannico. 42. Burrus praetorio praefectus. Agrippinae arrogantia. Vitellio favet. 43. Prodigia Romae. Caritas annonae.

44—47. Bellum Armenios inter et Hiberos. Radamistus Pharasmanis filius Hiberus specie foederis Mithridatem invadit, vinclis onerat, interimit. 48. Quadratus Syriae praeses de ultione deliberat. 49. Paelignus Radamistum temere regium insigne sumere hortatur. 50. Parthi Armeniam invadunt. 51. Radamistus a suis pellitur. Zenobia coniux ab eo vulnerata aegre servatur.

52. Furius Scribonianus relegatus. SC. de mathematicis. 53. SC. Claudianum de feminis quae servis coniungerentur. Adulatio in Pallantem. 54. Felix et Ventidius turbant Iudaeam. Quadratus quietem reddit. 55. Motus in Cilicia sedat rex Antiochus.

56. 57. Lacus Fucinus emissus et in eo navale spectaculum et convivium cum periculo. 58. Nero ducit Octaviam. 59. Statilius Taurus eversus. 60. Procuratorum in provinciis auctoritas aucta. 61. Cois concessa immunitas. 62. 63. Byzantiis tributum ad tempus remissum. Eius urbis situs.

64. Prodigia Claudianae necis. 65. Lepidae mors indicta. Narcissi liberae voces. 66. 67. Claudium Agrippina veneno tollit. 68. Nero primordia imperii capit. 69. Funus et consecratio Claudii.

Gesta haec annis sex, C. Pompeio Q. Veranio, C. Antistio M. Suillio Rufo, Ti. Claudio V. Ser. Cornelio Orfito, P. Cornelio Sulla L. Salvio Othone, D. Iunio Silano Q. Haterio, M. Asinio Marcello M'. Acilio Aviola coss.

---

(1) Caede Messalinae convulsa principis domus, orto apud libertos certamine quis deligeret uxorem Claudio, caelibis vitae intoleranti et coniugum imperiis obnoxio. nec minore ambitu feminae exarserant: suam quaeque nobilitatem formam opes contendere ac digna tanto matrimonio ostentare. sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paulinam M. Lollii consularis et Iuliam Agrippinam Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus fautores aderant. at Aelia Paetina e familia Tuberonum Narcisso fovebatur. ipse huc modo modo illuc, ut quemque suadentium audierat, promptus, discordantes in consilium vocat ac promere sententiam et adicere rationes iubet. (2) Narcissus vetus matrimonium, familiam communem (nam Antonia ex Paetina erat), nihil in penatibus eius novum disserebat, si sueta coniux rediret, haudquaquam novercalibus odiis visura Britannicum *et* Octaviam, proxima suis pignora. Callistus inprobatam longo discidio, ac si rursum assumeretur, eo ipso superbam; longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam aemulatione et privignis parentis loco futuram. at Pallas id maxime in Agrippina laudare, quod Germanici nepotem secum traheret, dignum prorsus imperatoria fortuna: stirpem nobilem et familiae *Iuliae* Claudiaeque posteros

1. *Cede* M — *convulsa est principis* Ritterus. — 2. *intoleranti* Pichena: *intonanti* M — 3. *imperiis* G: *imperatoriis* M — 4. *queque* M — *contenderet -- ostentaret* M; *cum contenderet -- ostentaret* Weissenborn. — *digna* pr. M: *dignam* corr. M. Qui sic scribunt intelligunt *se*; vide ad 1, 35. — 6. *germinico* pr. M — *calistus* M — 7. *paetina* M: *Petina* vulgo. — 8. *quenque* M — 9. *pronus* Muretus. — 10. *familiam* M: *filiam* Muretus. — 11. *Paetina* nos: *petina* M — *nichil impenalibus* M — 12. *coniux* pr. M: *coniunx* corr. M — *haudquaqua* pr. M — 13. *brittannicum* (in fine paginae) M — *et* om. M — *octabiam* M — 14. *dissidio* M. Sed cf. c. 40 et vide Madvigium ad Cic. de Finib. p. 812 sqq. — *rursum* M: *rursus* vulgo. — *superba* pr. M — 15. *lollia* M — 18. *familiae Iuliae Claudiaeque* Freinshemius: *familiae claudiae quae* M.

1. *contendere*] arroganter cum aemularum nobilitate cet. comparare. Sic 13, 3: *vetera et praesentia contendere.* — *Lolliam Paulinam*] M. Lollii, de quo ad 3, 48 diximus, neptim, C. Memmio quondam Regulo, dein C. Caesari (Caligulae) nuptam. Cf. c. 22. Sueton. Calig. 25. Claud. 26. Dio 59, 12. Eius luxuriam notat Plinius N. H. 9 § 117 sq. — *M. Lollii consularis*] scil. *filiam*, quae vox facile cogitatione suppleri potest ob subsequentem *genitam*. Quo anno Lolliae pater consul (suffectus) fuerit, non constat.

2. *vetus matrimonium*] Sueton. Claud. 26: *Uxores duxit Plautiam Urgulanillam triumphali et mox Aeliam Paetinam consulari patre. Cum utraque divortium fecit; sed cum Paetina ex levibus offensis.* — *familiam communem*] De una filia vocem *familiam* ad rem augendam usurpasse videtur Narcissus. — *Antonia*] Cn. Pompeio Magno, deinde Fausto Sullae, nobilissimis iuvenibus, a patre collocata. Sueton. Claud. 27 Cf. 13, 23. 15, 53. — *novercalibus odiis visura*] Cf. Horat. Epod. 5, 9: *Quid ut noverca me intueris?* — *suis*] Antoniae, quam genuisset, et aliis fortasse liberis, quos ex Claudio conceptura esset. — *privignis*] privigno et privignae. Cf. 4, 71. Similiter *filii* dicuntur 11, 38. *fratres* 12, 4. *pronepotes* 5, 1. — *nepotem*] quem ex Cn. Domitio Ahenobarbo, priore marito (4, 75), genuerat; qui fuit postea Nero imperator. Cf. c. 3. — *imperatoria fortuna*] non de ipso imperio intelligendum, sed de dignitate eorum, qui in Caesaris familiam asciti sunt. Non enim conveniens videtur Pallantem destinare Neronem imperatorem. Doed. — *stirpem no-*

coniungeret, ne femina expertae fecunditatis, integra iuventa, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret. (3) praevaluere haec adiuta Agrippinae inlecebris, *quae* ad eum per speciem necessitudinis crebro ventitando pellicit patruum, ut praelata ceteris et nondum uxor potentia uxoria iam uteretur. nam ubi sui matrimonii certa fuit, struere maiora nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Ahenobarbo genuerat, et Octaviae, Caesaris filiae, moliri; quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Caesar iuvenemque et alia clarum insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentia protulerat ad studia vulgi. sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non iudicium, non odium erat nisi indita et iussa. (4) igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinae pararet, consiliis eius implicari, ferre crimina in Silanum, cuius sane decora et procax soror, Iunia Calvina, haud multo ante Vitellii nurus fuerat. hinc initium accusationis; fratrumque non incestum sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. et praebebat Caesar aures, accipiendis adversus generum suspicionibus caritate filiae promptior. at

1. *coniungere* Freinshemius hac structura: *dignum imperatoria fortuna* (scil. *esse) stirpem nobilem -- coniungere.* — *expertae* cod. Agricolae: *experta* M, «quod Latinum quidem, ut *expertus belli* (Hist. 4, 76), sed respicit proprie experientiam, quam aliquis ipse habet rei alicuius. Hic vero de experientia, quam alii habebant de Agrippinae fecunditate, sermo est.» Ryckius. — 3. *quae* ed. Spirensis: om. M — 4. *pontentia* M — 5. *maIora* M — 6. *Gn.* M — *henobarbo* M; *Aenobarbo* vulgo. Cf. fastos Capitolinos cons. u. c. 561. 591. 657. 661. triumph. 635. — 8. *alia* pr. M: *alias* corr. M — 9. *nichil* M — 13. *ferre* M: *serere* Puteolanus. — *cuius* ed. Spirensis: *cui* M — 14. *galuina* M — *multo* Halmius: *multum* M. Vide ad 5, 3. — 15. *frmq;* M — *incestum* M — 17. *aduersus* M: *adversum* vulgo.

bilem] Domitium Neronem. — *Caesarum*] quippe Agrippina proneptis Augusti erat.

3. *Agrippinae inlecebris, quae* cet.] Sueton. Claud. 26: *inlecebris Agrippinae, Germanici fratris sui filiae, per ius osculi et blanditiarum occasiones pellectus in amorem.* — *quem ex Cn. Ahenobarbo genuerat*] Vide ad c. 2. — *L. Silano*] Ap. Silani filio (Sueton. Claud. 29), M. Iunii Silani, consulis a. u. 799, fratri, Augusti abnepoti (13, 1). De honoribus a Claudio in eum collatis cf. Sueton. Claud. 24. Dio 60, 5 et 31. Natum fuisse a. u. 776, fratrem Arvalem a. 795, Borghesius docuit *Annali dell' Instituto* XXI, p. 30 et 34. — *insigni triumphalium*] De substantivo *insigne* vide var. lect. ad 11, 20.

4. *Vitellius, nomine censoris*] Vide ad 11, 13. — *ingruentiumque d. provisor*] Cf. Horat. A. P. 164: *Utilium tardus provisor.* — *ferre*] i. e. proferre coram Claudio eiusque libertis; dictum autem est ut 6, 49: *quamquam maesta -- diu ferret,* id est, afferret, proferret. — *procax*] aliquanto mitius dictum pro *lasciva.* — *Iunia Calvina*] Cf. c. 8. — *fratrumque*] fratris et sororis. Paulus in Dig. 10, 2, 38: *Lucius et Titia fratres emancipati.* Nonius p. 557: *Amitini, fratrum maris et feminae filii.* Cf. 12, 2 *privignis.* — *Vitellii nurus*] alteri filiorum eius nupta, L. Vitellio, qui hoc anno consul suffectus teste Sueton. Vitell. 3. Nam ne Aulo, qui postea imperavit, suspicemur, facit Suetonii silentium. Ryck. — *incustoditum*] parum cautum circumspectumque. Plin. Epp. 6, 29, 10: *Tuitus sum Iulium Bassum, ut incustoditum nimis et incautum, ita minime malum.* — *amorem*] Seneca in Ludo 8, 2: *L. Silanum, generum suum, occidit. Oro, propter quid? Sororem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare.* — *accipiendis*] quae offerebantur. — *edictum*] quod censor conscribere poterat. Cf. Liv. 43, 16. Plin. N. H. 14 § 95. — *ordine senatorio movetur*] A senatu quoque decretum legimus ut aliquis *amitteret ordinem senatorium* (6, 48), et ut aliquis ei red-

Silanus insidiarum nescius ac forte eo anno praetor repente per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quamquam lecto pridem senatu lustroque condito. simul affinitatem Claudius diremit, adactusque Silanus eiurare magistratum, et reliquus praeturae dies in Eprium Marcellum collatus est.

(5) C. Pompeio Q. Veranio cōs. pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium iam fama, iam amore illicito firmabatur; necdum celebrare sollemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductae in domum patrui fratris filiae. quin et incestum ac, si sperneretur, ne in malum publicum erumperet metuebatur. nec ante omissa cunctatio quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. percunctatusque Caesarem an iussis populi, an auctoritati senatus cederet, ubi ille unum se civium et consensui imparem respondit, opperiri intra palatium iubet. ipse curiam ingreditur, summamque rem p. agi obtestans veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque gravissimos principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis, ut domestica cura vacuus in commune consulat. quod porro honestius censoriae mentis levamentum quam assumere coniugem, prosperis dubiisque sociam, cui cogitationes intimas,

2. *quanquam* M — 4. *e iurare magistratu* M — *praeture* M — 6. *uerania* M; *Verannio* vulgo. Sed conf. 2, 56. 74. 3, 10. 13. 17. Inscrr. Latt. n. 6445. — *agrippina* pr. M — 8. *sollempnia* M — *deductae - - filiae* Pichena: *deductae - - filia* (erasa in fine littera) M; *deducta - - filia* alii. — 14. *summamque rem p.* Lipsius: *summamque. R̃. P* M; *summamque rei p.* alii. — 16. *capescat* pr. M — 17. *levamentum quam* P. Victorius (teste Spengelio in Indice Lectt. Monac. a. 1847/8 p. 8) et Petersen: *levamen unquam* M; *levamen quam* vulgo. Cf. 1, 17. 30. 3, 28. 34. 4, 8. 66. Hist. 1, 8. 2, 44. (Forma *levamen* legitur Hist. 5, 3.)

deretur (13, 11. 32). — *lecto pridem senatu lustroque condito*] Cf. 11, 25. — *affinitatem*] matrimonium cum Octavia. — *adactusque Silanus eiurare magistratum*] Sueton. Claud. 29: *Silanus abdicare se praetura ante quartum Kalendas Ianuarias morique initio anni coactus, die ipso Claudii et Agrippinae nuptiarum.* — *Eprium Marcellum*] famosum delatorem (Hist. 2, 53. 4, 6), cuius mores describuntur in Dial. de Or. 5. 8. 13. Cf. 13, 33. 16, 22 sqq. Hist. 2, 95. 4, 43. Inscrr. Latt. n. 5425: *T. Clodio M. f. Pal. Eprio Marcello cos. II.* (a. u. 827; cf. n. 5418) *Auguri, Curioni maximo, Sodali Augustali, pr*(aetori), *procos. Asiae III* (tribus annis continuis, 824—826), *provincia Cypros.*

5. *C. Pompeio*] nepote fortasse Sex. Pompeii, cos. a. 767. Praenomen *A.* habet in fastis Antiatinis (Inscr. Latt. n. 6445). — *Q. Veranio*] Videtur esse idem, qui a. 771 Cappadociae a Germanico praepositus (2, 56) et deinceps Britanniae praefectus (14, 29) intraque annum ibi exstinctus (Agr. 14). Ryck. — *deductae*] Memento nuptiarum die laeta pompa deductam sponsam in sponsi domum. — *incestum - - metuebatur*] i. e. incestum subesse videbatur, nondum firmatis eius modi nuptiis, et periculum irae caelestis ob tam insigne flagitium. Cf. c. 8. — *si sperneretur*] si prodigium incesti nulla procuratione expiaretur. Cf. 15, 8: *spretis ominibus.* — *consensui imparem*] necessario se civium consensui parere debere. — *summamque rem p. agi*] Suetonius Claud. 26: *subornavit in proximo senatu, qui censeret cogendum se ad ducendam eam uxorem, quasi rei publicae maxime interesset, dandamque ceteris veniam talium coniugiorum, quae ad id tempus incesta habebantur.* Ad verba cf. 16, 28: *Marcellus summam rem publicam agi clamitabat.* — *capessat*] complectatur atque curet; cf. 11, 34: *sacra capesseret.* — *censoriae mentis*] Censoriam Claudio, tunc censori, adulator tribuit mentem, id est gravitate insignem maximisque semper curis occupatam. Plin.

cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus adsuefactus, sed qui prima ab iuventa legibus obtemperavisset. (6) postquam haec favorabili oratione praemisit multaque patrum assentatio sequebatur, capto rursus initio, quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate puerperiis sanctimonia insignem. nec diu anquirendum quin Agrippina claritudine generis anteiret: datum ab ea fecunditatis experimentum, et congruere artes honestas. id vero egregium, quod provisu deum vidua iungeretur principi sua tantum matrimonia experto. audivisse a parentibus, vidisse ipsos abripi coniuges ad libita Caesarum: procul id a praesenti modestia. statueretur immo documentum, quo uxorem imperator *a re p.* acciperet. at enim nova nobis in fratrum filias coniugia. sed aliis gentibus sollemnia, neque lege ulla prohibita. et sobrinarum diu ignorata tempore addito percrebuisse. morem accommodari prout conducat, et fore hoc quoque in iis quae mox usurpentur. (7) haud defuere qui certatim, si cunctaretur Caesar, vi acturos testificantes erumperent curia. conglobatur promisca multitudo populumque Romanum eadem orare clamitat. nec Claudius ultra expectato obvius apud forum praebet se gratantibus, senatumque ingressus

9. *abripi* Ritterus: *arripi* M — 11. *quo modo uxorem* Lipsius. — *a re p.* Orellius: om. M in lacuna quinque fere litterarum; *a senatu populoque Romano* Ritterus. — 12. *frm* M — *sollempnia* M — *neque* M: *nec* vulgo. — 13. *percrebuisse* M: *percrebruisse* Beroaldus. Vide ad 2, 82. — 14. *in iis* G: *in his* M — 16. *promisca* pr. M: *promiscua* corr. M.

Epp. 3, 20, 6: *Audiebat senatus gravitate censoria.*

6. *anquirendum, quin*] eadem constructione, qua dicitur *dubitare, quin*. Sensus est enim: «cum dubitari nequeat, quin Agrippina -- anteiret, ideo non diu anquirendum esse.» — *vidua*] Vidua Agrippina, mortuo sub initia imperii Claudiani Crispo Passieno, cui post Domitium nupserat. Lips. De hoc Crispo cf. 6, 20 et Schol. Iuven. 4, 81. — *audivisse -- vidisse*] *audivisse* de Livia, quam Augustus Ti. Neroni abduxisset (1, 10); *vidisse* principe Gaio, *qui matrimonia contraxerit turpius an dimiserit an tenuerit non est facile discernere* (Sueton. Calig. 25). — *a re p. acciperet*] Cf. Plin. Epp. 4, 15, 10: *Debent autem sapientes viri, ut tu, tales quasi liberos a re publica accipere, quales a natura solemus optare.* — *sobrinarum*] Sobrini proprie vocantur *qui ex fratribus patruelibus aut consobrinis aut amitinis propagantur,* Gaio teste Digest. 38, 10. fr. 3. Similiter Festus: *Sobrinus est, ut ait Gallus Aelius, patris mei consobrini filius et matris meae consobrinae filius.* Sed h. l. *consobrinae* intelligendae videntur, i. e. quae ex fratribus aut sororibus progenerantur. — *tempore addito percrebuisse*] Plutarch. Quaest. Rom. 6: Ἀνὴρ χρημάτων ἐνδεής, τὰ δὲ ἄλλα χρηστὸς καὶ παρ' ὁντιναοῦν τῷ δήμῳ τῶν πολιτευομένων ἀρέσκων, ἐπίκληρον ἀνεψιὰν ἔχειν ἔδοξε καὶ πλουτεῖν ἀπ' αὐτῆς· ἐπὶ τούτῳ δὲ γενομένης αὐτοῦ κατηγορίας ὁ δῆμος ἀφεὶς τὴν αἰτίαν ἐλέγχειν ἔλυσε τὸ ἔγκλημα ψηφισάμενος πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δὲ ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. Satis veterem fuisse morem docet Livius, apud quem 42, 34 (a. u. 583) ita loquitur Sp. Ligustinus: *Cum primum in aetatem veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit.*

7. *decretum postulat, quo -- statuerentur*] Gaius I, § 62: *Fratris filiam uxorem ducere licet. idque primum in usum venit, cum divus Claudius Agrippinam, fratris sui filiam, uxorem duxisset. Sororis vero filiam uxorem ducere non licet.* Zonaras 11, 10: Ψήφισμα ἐποιήσαντο ἐξεῖναι Ῥωμαίοις ἀδελφιδᾶς ἄγεσθαι. — *nec tamen repertus est* cet.] Sueton. Claud. 26: *Vix uno interposito die confecit nuptias, non repertis qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam et altero primipilari, cuius officium nuptiarum et ipse cum Agrippina celebravit.* — *adductum*] severum, ut 14, 4: *et rursus adductus, quasi seria consociaret.* Hist. 3, 7: *adductius quam*

decretum postulat quo iustae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum statuerentur. nec tamen repertus est nisi unus talis matrimonii cupitor, Alledius Severus, eques Romanus, quem plerique Agrippinae gratia inpulsum ferebant. versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant non per lasciviam, ut Messalina, rebus Romanis illudenti. adductum et quasi virile servitium: palam severitas ac saepius superbia; nihil domi inpudicum, nisi dominationi expediret. cupido auri inmensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur. (8) die nuptiarum Silanus mortem sibi conscivit, sive eo usque spem vitae produxerat, seu delecto die augendam ad invidiam. Calvina, soror eius, Italia pulsa est. addidit Claudius sacra ex legibus Tulli regis piaculaque apud lucum Dianae per pontifices danda, irridentibus cunctis, quod poenae procurationesque incesti id temporis exquirerentur. at Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, vèniam exilii pro Annaeo Seneca, simul praeturam impetrat, laetum in publicum rata ob claritudinem studiorum eius, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret et consiliis eiusdem ad spem dominationis uterentur, quia Seneca fidus in Agrippi-

1. *frm̃que* M — 2. *nec* M: *neque* vulgo. — *recepturus* M (*repertus* margo) — 3. *Alledius* Ritterus: *talledius* M; *T. Alledius* Lipsius (sed vide ad 13, 30). — 5. *messalina* M: *Messalinae* alii. — 7. *nichil* M — 13. *ad agrippinę* M — 14. *anneo* M — 15. *praetura* M — 17. *uterentur* M: *uteretur* G.

civili bello imperitabat. Germ. 43: *Gothones regnantur paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes.* Metaphora ducta est ab habenis *adductis*, quae *laxis* opponuntur apud Cic. Lael. 43. — *nihil domi inpudicum* cet.] Attamen c. 25 Pallas *stupro eius inligatus* dicitur; sed hoc quoque adulterium dominationi expediebat; nam libertus ille summa potentia apud Claudium fruebatur. — *obtentum*] praetextum, speciem, *πρόσχημα*. — *regno*] dominationi magis magisque stabiliendae.

8. *die nuptiarum Silanus* cet.] Sueton. Claud. 29: *Silanus abdicare se praetura ante* IV. *Kal. Ian. morique initio anni coactus, die ipso Claudii et Agrippinae nuptiarum.* — *mortem sibi conscivit*] Minus accurate Suetonius Claud. 27: *e generis -- Pompeium atque Silanum non recusavit modo, sed et interemit.* Dio 60, 31: *τὸν Σιλανὸν ὡς ἐπιβουλεύοντά οἱ ἀπέκτεινεν.* — *Calvina -- Italia pulsa est*] sedibus patriis (a. u. 812) reddita a Nerone (14, 12). Sunt qui eam ad ultima Vespasiani tempora vitam produxisse opinentur. At hanc Calvinam non eandem fuisse cum ea Iunia Calvina, quam commemorat Suetonius Vespas. 23, sed eius amitam, docuit ex titulo Gruteriano (p. 1042, 2) Borghesius *Annali dell' Instituto* XXI, p. 44 sq. — *sacra*] Lipsius eadem sacra existimat, quae iussu Tulli Hostilii ad expiandam necem sororiam (Horatii) facta sunt (Liv. 1, 26 et Dionys. 3, 22). Sed quemadmodum magna differentia inter necem sororis et incestum, ita diversa pariter sacra ad horum facinorum expiationem adhibita videntur. Ryck. — *apud lucum Dianae*] Referunt ad eum, de quo Plinius N. H. 16 § 242: *Est in suburbano Tusculani agri colle, qui Corne appellatur, lucus antiqua religione Dianae sacratus a Latio* (*Tatio* Heinsius). Sed quidni cogitemus de luco Nemorensi prope Ariciam? Ceterum in his quoque vides vestigia eruditae illius curiositatis, qua Claudius inusitatas iam caerimonias restaurare affectabat. — *incesti*] cuius Silius cum sorore Calvina insimulatus erat. — *id temporis*] i. e. eo tempore, quo Claudius ipse re vera incestum commisit. — *veniam exilii*] Relegatus enim Seneca post quaesturam a Claudio in Corsicam insulam, ob suspicionem adulterii cum Iulia Germanici filia, Vinicii uxore; cuius criminis scena a Messalina fuit — scena dico; non enim re ipsa expetit in te haec culpa, o Romani nominis et sapientiae magne sol. Lips. Cf. 13, 42. Dio 60, 8. Schol. Iuven. 5, 109. — *ad spem*

nam memoria beneficii et infensus Claudio dolore iniuriae credebatur. (9) placitum dehinc non ultra cunctari, sed designatum consulem Memmium Pollionem ingentibus promissis inducunt sententiam expromere, qua oraretur Claudius despondere Octaviam Domitio; quod aetati utriusque non absurdum et maiora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis ac nuper Vitellius censet; despondeturque Octavia, ac super priorem necessitudinem sponsus iam et gener Domitius aequari Britannico studiis matris, arte eorum quis ob accusatam Messalinam ultio ex filio timebatur.

(10) Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut rettuli, Meherdaten missi senatum ingrediuntur mandataque in hunc modum incipiunt: non se foederis ignaros nec defectione a familia Arsacidarum venire, set filium Vononis, nepotem Phraatis accedere adversus dominationem Gotarzis nobilitati plebique iuxta intolerandam. iam fratres, iam propinquos, iam longius sitos caedibus exhaustos; adici coniuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus ignaviam saevitia tegat. veterem sibi ac publice coeptam nobiscum amicitiam, et subveniendum sociis virium aemulis cedentibusque per reverentiam. ideo regum obsides liberos dari ut, si domestici imperii taedeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus assuefactus rex me-

6. *super* eodem compendio habet M, quod est 11, 28 in voce *superesset*. Cf. 11, 16. — 8. *quis ob*] *qui sub* (*qui* per compendium) M — *uitio* M — 10. *retuli* M — 12. *federis* M — 13. *sed* Lipsius: *sed et* M; *sed ad* Rhenanus. — *praatis* M — *accedere* M: *accersere* Puteolanus; malim *accire* coll. 2, 2: *venere in urbem legati, qui Vononem accirent*. — 14. *intolleranda* (sic) M — 16. *socros* M (*socors* margo ab eadem manu) — 17. *seuitia* M.

dominationis] per brachylogian i. q. «ad dominationem, quam sperabant, adipiscendam.»

9. *designatum consulem*] in partem huius anni, cuius consules suffecti erant L. Memmius Pollio Q. Allius Maximus. — *inducunt*] Agrippina cum suis. — *maiora patefacturum*] i. e. facultatem maiorum perficiendorum, aditum ad maiora daturum. Ern. — *super priorem necessitudinem*] Claudius enim Domitii et vitricus erat et patruus magnus.

10. *ut rettuli*] Cf. 11, 10. — *foederis*] Cf. 2, 1 et 58. Sueton. Calig. 14. — *Vononis*] Cf. 2, 1 sqq. 56. 58. 68. — *set filium -- accedere*] Defectioni eleganter accessus opponitur. Sensus est: Nemo nos potest defectionis arguere, cum ad filium Vononis, nepotem Phraatis, accedamus. Subiicit causam *adversus dominationem Gotarzis*. Rhenanus. Verbum *accedere* cum solo accusativo iunctum habes etiam 2, 58. 12, 31 et 33. 14, 35. Hist. 3, 24. — *tegat*] occultet. Burnouf: *qui voulait faire oublier sa lâcheté par ses barbaries*. — *cedentibus*] Romanae potentiae, sed ultro propter reverentiam, qua eam colerent; qua in oratione arrogantia quaedam cum modestia callide miscetur. — *obsides liberos dari ut* cet.] Strabo 16, 1, 28 Phraatem obsides liberos dedisse ait *δεδιότα τὰς στάσεις καὶ τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτῷ· ᾔδει γὰρ μηδένα ἰσχύσοντα καθ' ἑαυτόν, ἂν μή τινα ὑπολάβῃ τοῦ Ἀρσακίου γένους, διὰ τὸ εἶναι σφόδρα φιλαρσάκας τοὺς Παρθυαίους*.

11. *Parthorumque obsequiis*] veluti cum Phraates a. u. 734 signa Crasso ablata captivosque Romanos Augusto remiserat cet. — *petitum ab eo regem*] Vononen. Cf. 2, 1. — *is quoque miserat*] Phraaten et Tiridaten. Cf. 6, 31 et 32. — *rectorem et cives cogitaret*] i. e. cogitaret *rectorem* sese esse ac manere debere, non dominum, *cives* autem esse, non mancipia, Parthos. — *quanto ignota*] De positivo vide ad 3, 5. — *alumnum*

lior adscisceretur. (11) ubi haec atque talia dissertavere, incipit orationem Caesar de fastigio Romano Parthorumque obsequiis: seque divo Augusto adaequabat, petitum ab eo regem referens, omissa Tiberii memoria, quamquam is quoque miserat. addidit praecepta (etenim aderat Meherdates), ut non dominationem et servos sed rectorem et cives cogitaret, clementiamque ac iustitiam, quanto ignota barbaris, tanto laetiora capesseret. hinc versus ad legatos extollit laudibus alumnum urbis, spectatae ad id modestiae: ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes. rem Romanam huc satietate gloriae provectam ut externis quoque gentibus quietem velit. datum posthac C. Cassio, qui Suriae praeerat, deducere iuvenem ripam ad Euphratis. (12) ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. ac tamen quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura provisu perinde agere ac si hostis ingrueret: ita dignum maioribus suis et familia Cassia *ratus* per illas quoque gentes celebrata. igitur excitis quorum de sententia petitus rex, positisque castris apud Zeugma, unde maxime pervius amnis, postquam illustres Parthi rexque Arabum Acbarus advenerat, monet Meherdaten barbarorum impetus acres cuncta-

3. *aug.* (sic) *adequabat* M — 4. *quanquam* M — 5. *domitionem* pr. M — *cogitaret* G: *cōcitaret* M — 6. *ignota* cod. Farnesianus: *ignata* M; *ignorata* Heraeus; *ignara* alii (coll. 2, 13. 15, 62); tu cf. infra v. 13 et 2, 2: *ignotae Parthis virtutes.* — *tanto laetiora* Ursinus et Acidalius: *tanto toleratiora* M — 7. *capesceret* M — 10. *posthac* M: *post haec* vulgo. — *C.*] *G.* M — 11. *eufratis* M — 13. *ignote* M — 16. *Cassia ratus per* corr. M: *Cassia* (lacuna octo fere litterarum) *per* pr. M; *Cassia per* Iac. Gronovius. — 17. *petitus* G: *peritus* M — 19. *acbarus* M: *Abgarus* Ryckius.

urbis] Cf. 1, 44: *legionum alumnus.* — *ad id*] temporis, non, ut nonnulli voluerunt, «praeterea, insuper.» Cf. c. 38. — *ac tamen ferenda r. ingenia*] si vel maxime aliquando durius aliquid statuerent, hoc nihilominus ferendum esse. — *datum*] mandatum, ut res ipsi honorifica. — *C. Cassio*] L. f. L. n. Longino, consuli suffecto a. u. 783, fratri L. Cassii Longini, consulis ordinarii eodem anno (6, 15). Cf. 13, 41. 48. 14, 42. 15, 52. 16, 7. 9. 22. — *ripam ad Euphratis*] De verborum ordine vide ad 4, 5.

12. *Cassius c. p. peritia legum*] Pomponius Digest. I, 2, 2, 47: *Ateio Capitoni* (in iuris civilis scientia) *Massurius Sabinus successit. — Huic successit C. Cassius Longinus, natus ex filia Tuberonis, quae fuit neptis Servii Sulpicii; et ideo proavum suum Servium Sulpicium appellat. Hic consul fuit cum Quartino* (immo *cum L. Naevio Surdino*, Inscrr. Latt. n. 4033) *temporibus Tiberii, et plurimum in civitate auctoritatis habuit eo usque, donec eum Caesar* (Nero) *civitate pelleret. Expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespasiano diem suum obiit.* — *in aequo tenet*] facit, ut par sit eorum inter populares existimatio. — *familia*] pro gente, ut aliquoties apud Tacitum. — *per illas quoque gentes celebrata*] Vellei. 2, 46: *Reliquias legionum* (Crassi) *C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinoris* (interfector Caesaris), *tum quaestor, conservavit Syriamque adeo in populi Romani potestate retinuit, ut transgressos in eum Parthos felici rerum eventu fugaret ac funderet.* Cf. Dio 40, 28. — *Zeugma*] oppidum *transitu Euphratis nobile*, Plin. N. H. 5 § 86. Nunc *Tscheschme* sive *Zima*. Vid. Forbiger *Geographie* II, p. 653. — *Arabum*] Osrhoënorum in Mesopotamiae parte occidentali. — *Acbarus*] Scribitur etiam *Ἄγβαρος* atque in nummis et titulis (Inscrr. Latt. n. 921) constanter *ΑΒΓΑΡΟΣ*, sollemne illis regibus nomen perpetua stirpe deducta usque ad Gordianum Pium. Conf. Bayeri Hist. Osrhoën. et Edess. Petropoli 1734 p. 125, cui

tione languescere aut in perfidiam mutari: ita urgueret coepta. quod spretum fraude Acbari, qui iuvenem ignarum et summam fortunam in luxu ratum multos per dies attinuit apud oppidum Edessam. et vocante Carene promptasque res ostentante, si citi advenissent, non comminus Mesopotamiam sed flexu Armeniam petunt, id temporis inportunam, quia hiemps occipiebat. (13) exim nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant, copiis Carenis adiunguntur, tramissoque amne Tigri permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. sed capta in transitu urbs Ninos, vetustissima sedes Assyriae, *et* castellum insigne fama, quod postremo inter Darium atque Alexandrum proelio Persarum illic opes conciderant. interea Gotarzes apud montem, cui nomen Sanbulos, vota dis loci suscipiebat, praecipua religione Herculis; qui tempore stato per quietem monet sacerdotes ut templum iuxta equos venatui adornatos sistant. equi ubi pharetras telis onustas accepere, per saltus vagi nocte demum vacuis pharetris multo cum anhelitu redeunt. rursum deus, qua silvas pererraverit, nocturno visu demonstrat, reperiunturque fusae passim ferae. (14) ceterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu,

1. *cepta* M — 3. *ratu* M — 5. *petunt* Lipsius: *petiuit* M — 6. *campos* M: *campis* G — 7. *carrenis* h. l. M — *tramissoque* pr. M: *transmissoque* corr. M — 8. *Izates* Freinshemius (coll. Iosepho Antiq. 20, 2 et 3): *iuliates* M. Cf. c. 14. — *societate* M — 10. *et castellum* Lipsius: *castello* eadem manu corr. in *castellum* M; *castellumque* Ritterus; *et Arbela castellum* cod. Agricolae; *et castellum Gaugamela* Heraeus. — 11. *prelio* M — 12. *gortarzes* M — *sanbulos* M: *Sambulos* vulgo. — 13. *praecipuę* M — *herculi* M — 15. *equi* M: *qui* Heinsius. — *faretras* M — 16. *faretris* M — *rursum* M: *rursus* vulgo. — 17. *pererraberit* pr. M — *repperiunturque* M — 18. *fere* M.

est quintus decimus Osrhoënae rex, nomine *Maanu bar Abgar.* — *ita*] pro *itaque*, ut 4, 15. Hist. 1, 45. — *urgueret coepta* cet.] propterea celeriter aggrederetur adversarios; alioquin enim metuendum esse, ne ipsius asseclae fidem exuerent. Sed ille fraudulentis Acbari consiliis obtemperare maluit itaque rem suam perdidit. *Fraudem* autem Acbaro tribuit per *πρόληψιν*, quoniam is mox a Meherdate descivit. — *Edessam*] Osrhoënes urbem, CCCC. stadia a Zeugmate distantem. Cf. Forbiger *Geographie* II, p. 628. — *vocante Carene*] Quamvis hic, unus megistanum Parthorum, Meherdatem excitaret, ut sine mora in Parthos pergeret, malo tamen consilio usus Armeniam petivit. — *comminus*] statim, quo iter brevius erat. Affert Doederlein Verg. Ge. 1, 104: *iacto qui semine comminus arva Insequitur,* raro usu et, teste Servio, Gallis Cisalpinis frequentato.

13. *campos propinquabant*] eadem constructione, qua Sallustius Fragm. IV, 21: *Tum vero Bithyni propinquantes iam amnem Tartanium.* Alibi Tacitus cum verbo *propinquare* dativum iunxit; cf. 1, 63. 15, 39. Hist. 2, 58. 4, 85. — *Adiabenos*] Plin. N. H. 6 § 41: *Adiabene Assyriorum initium.* — *Ninos* cet.] Huc facit locus Ammiani Marc. 23, 6: *In hac Adiabena Ninus est civitas, quae olim Persidis regna possederat, nomen Nini, potentissimi quondam regis, Semiramidis mariti, declarans, et Ecbatana et Arbela et Gaugamela, ubi Darium Alexander post discrimina varia proeliorum incitato Marte prostravit.* — *et castellum* cet.] Hoc castellum notis quibusdam designare quam nomine suo appellare scriptor maluit, sive ignoravit nomen sive alia de causa reticuit. Idem ab eo factum videmus 2, 62: *inrumpit regiam castellumque iuxta situm.* (Similiter Hist. 1, 67 Aquas Helveticas nomine omisso *locum amoeno salubrium aquarum usu frequentem* vocat.) *Arbela* autem (quod nonnulli addebant) non castellum fuit sed urbs, eaque sexcentis vel quingentis stadiis a proelio

flumine Corma pro munimento uti, et quamquam per insectationes et nuntios ad proelium vocaretur, nectere moras, locos mutare et missis corruptoribus exuendam ad fidem hostes emercari. ex quis Izates Adiabenus, mox Acbarus Arabum cum exercitu abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est barbaros malle Roma petere reges quam habere. at Meherdates validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum reliquum, rem in casum dare proelioque experiri statuit. nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. concursumque magna caede et ambiguo eventu, donec Carenem profligatis obversis longius evectum integer a tergo globus circumveniret. tum omni spe perdita Meherdates, promissa Parracis, paterni clientis, secutus, dolo eius vincitur traditurque victori. atque ille non propinquum neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum increpans, auribus decisis vivere iubet, ostentui clementiae suae et in nos dehonestamento. dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones Medos tum praesidens. nulla huic prospera aut adversa quis memoraretur: brevi et inglorio imperio perfunctus est, resque Parthorum in filium eius Vologesen translatae.

(15) At Mithridates Bosporanus amissis opibus vagus, postquam Didium, ducem Romanum, roburque exercitus abisse cognoverat, relictos

1. *quanquam* corr. M: *quam* pr. M — 2. *prelium* M — *mutaret* pr. M — 3. *Izates* Freinshemius: *ezates* M. Cf. c. 13. — *adiabenus* M: *Adiabeno* I. Fr. Gronovius; *Adiabenum* (cf. 15, 1) Haase. — 4. *abbarus* M — 5. *peteres* pr. M — 6. *haberet* M — 7. *unum reliquum* M: *unum erat reliquum* Puteolanus. — *prelioque* M — 10. *obusis* M — 11. *parracis* M: *Parrhacis* vulgo. — 15. *medos* M: *Medis* alii. — 17. *rexque* M — 18. *uologese* M — 19. *mitridates bosphoranus ammissis* M.

inter Alexandrum et Darium postremo distabat: v. Arrian. Exped. Alex. 6, 11. Strab. 16, 1, 3 p. 737. Multo propius erant *Gaugamela*, sed vicus is fuit, non castellum. Copulam omissam esse a librario inde patet quod urbis Nini castellum, si umquam exstitit, certe non in loco proelii illius situm erat. Castellum illud a Macedonibus in monte Nicatorio in memoriam victoriae cognominato conditum fuisse coniicio: v. Strabo 16, 1, 4. Ritter. — *vota dis loci s.*] Curtius 3, 21, 22: *Ipse* (Alexander) *in iugum editi montis ascendit multisque collucentibus facibus patrio more sacrificium dis praesidibus loci fecit.* Idem 9, 37, 27: *praesidibus et maris et locorum dis sacrificio facto.* — *praecipua religione Herculis*] ubi ante ceteros deos praecipue Hercules colitur.

14. *Corma*] in Chalonitide, Assyriae regione. — *Medos tum praesidens*] Cf. 3, 39: *exercitum praesidebat.* 12, 29: *Pannoniam praesidebat.* Contra 1, 58: *exercitui praesidebat.* — *Vologesen*] primum inter quinque huius nominis Arsacidas. Cf. Visconti *Iconogr. gr.* III, p. 110.

15. *Mithridates Bosporanus*] Sic cognominatur, ut distinguatur ab Armenio Mithridate, de quo 11, 8. De Bosporano Dio 60, 8: *Κλαύδιος -- ἄλλῳ τινὶ Μιθριδάτῃ τὸ γένος ἀπ' ἐκείνου τοῦ πάνυ ἔχοντι τὸν Βόσπορον ἐχαρίσατο καὶ τῷ Πολέμωνι χώραν τινὰ ἀντ' αὐτοῦ τῆς Κιλικίας ἀντέδωκε.* Mithridatem octavum vocat Vaillant *Achaemenidarum imper.* II, p. 246. Superest eius nummus cum inscriptione *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ*, in parte aversa exhibens pharetram, arcum, clavam Herculis et pellem leonis Nemeaei, ut in nummis Archelai Cappadocis, ad significandam originem, quam affectabant, ab Hercule ductam; addito praeterea tridente, symbolo fortasse urbis Panticapaeae. Cf. Visconti *Iconogr. gr.* II, p. 155. Continebat autem regnum Bosporanum Chersonesum Tauricam et quidquid occidentali ac meridionali parti Maeoticae paludis adiacet. — *Didium*]

in novo regno Cotyn iuventa rudem et paucas cohortium cum Iulio Aquila, equite Romano, spretis utrisque concire nationes, illicere perfugas; postremo exercitu coacto regem Dandaridarum exturbat imperioque eius potitur. quae ubi cognita et iam iamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quaesivere missis legatis ad Eunonen, qui Aorsorum genti praecellebat. nec fuit in arduo societas potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. igitur pepigere, equestribus proeliis Eunones certaret, obsidia urbium Romani capesserent. (16) tunc composito agmine incedunt; cuius frontem et terga Aorsi, media cohortes et Bosporani tutabantur nostris in armis. sic pulsus hostis, ventumque Sozam, oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithridate ob ambiguos popularium animos optineri relicto ibi praesidio visum. exim in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam circumveniunt urbem Uspen, editam loco et moenibus ac fossis munitam, nisi quod moenia non saxo sed cratibus et vimentis ac media humo adversum irrumpentes invalida erant; eductaeque altius turres facibus atque hastis turbabant obsessos. ac ni proelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eundem intra diem foret. (17) postero misere legatos, veniam liberis corporibus orantes: servitii decem milia offerebant. quod aspernati sunt victores, quia trucidare deditos saevum, tantam multitu-

1. *cotj* (superscripta littera *n*) M — 5. *diffisi* Pichena: *diffisis* M — *Siracorum* Lipsius: *syracusorum* M — 6. *quesiuere* M — 7. *eunone* M — *Aorsorum* Ryckius: *adorsorum* M. Cf. Strabo 11, 5, 8. Plin. N. H. 6 § 48. Ptolem. 3, 5, 22. — *genti praesidebat* Haase (cf. 12, 14); *genti* [*rex virtute* s. *potentia*] *praecellebat* Nipperdey. — 9. *prꝗliis* M — 10. *capescerent* M — *agminę* M — 11. *Aorsi* Ryckius: *adorsi* M. Cf. v. 7. — 12. *dandarice* M — 13. *mitridate* M — 14. *seracos* M — 16. *gratibus* M — 17. *educta eque* M — 18. *praelium* M — *dirimisset* M — *cepta* M — 19. *postero* Lipsius: *postremo* M.

Aulum Didium, de quo infra c. 40. 14, 29. Agr. 14. — *Cotyn*] Mithridatis fratrem, primum huius nominis inter reges Bosporanos, cuius exstant nummi inde ab anno 342 aerae Ponticae, qui respondet anno post Christum 46, usque ad annum Ponticum 365 sive post Chr. 69, adeo ut triennium iam ante res hic narratas regnare coeperit, ac per viginti quattuor annos in dominatione permanserit. — *cohortium*] auxiliarium. — *Iulio Aquila*] Cf. c. 21. — *Dandaridarum*] Strabo 11, 2, 11 p. 495: *Τῶν Μαιωτῶν δ' εἰσὶν αὐτοί τε οἱ Σινδοὶ καὶ Δανδάριοι* (sic vocat etiam Plutarchus in Lucullo c. 16 et Stephanus in h. v.) *καὶ Τορεάται καὶ Ἄγροι κτλ.*, paludis igitur Maeotidis accolae. — *habebatur*] «ab omnibus credebatur». — *Siracorum - - Aorsorum*] Strabo 11, 5, 8 p. 506: *οἱ μεταξὺ τῆς Μαιώτιδος καὶ τῆς Κασπίας, Ναβιανοὶ καὶ Παγξανοί· καὶ ἤδη τὰ τῶν Σιράκων καὶ Ἀόρσων φῦλα. Δοκοῦσι δ' οἱ Ἄορσοι καὶ οἱ Σίρακες φυγάδες εἶναι τῶν ἀνωτέρω καὶ προσάρκτιοι μᾶλλον Ἀόρσων.* Deinde narrat Abeacum, Siracum regem, cum Pharnaces Bosporum teneret, viginti equitum milia misisse; Spadinem, Aorsorum regem, etiam ducenta; plures his Aorsos superius habitantes, ut qui terrae plus obtinerent ac fere in maximam partem orae maris Caspii dominarentur. Unde vides harum nationum opes haud contemnendas fuisse. *Siracos*, non *Siraces*, appellat etiam Plinius N. H. 4 § 83. — *nec fuit in arduo*] sine difficultate eam obtinuerunt. Sic *in levi* 3, 54.

16. *nostris in armis*] Romano, non *gentico* (ut ait 3, 43) sive barbaro more instructi armatique. — *vimentis*] *Vimenta* pro *vimini-*

dinem custodia cingere arduum, ut belli potius iure caderent. datumque militibus, qui scalis evaserant, signum caedis. excidio Uspensium metus ceteris iniectus, nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes iuxta perrumperentur. igitur Zorsines, diu pensitato Mithridatisne rebus extremis an patrio regno consuleret, postquam praevaluit gentilis utilitas, datis obsidibus apud effigiem Caesaris procubuit, magna gloria exercitus Romani, quem incruentum et victorem tridui itinere afuisse ab amne Tanai constitit. sed in regressu dispar fortuna fuit, quia navium quasdam, quae mari remeabant, in litora Taurorum delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis et plerisque auxiliarium interfectis. (18) interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat cuius misericordiam experiretur. frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur: Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa eius magni penderentur. ad Eunonen convertit, propriis odiis *non* infensum et recens coniuncta nobiscum amicitia validum. igitur cultu vultuque quam maxime ad praesentem fortunam comparato regiam ingreditur, genibusque eius provolutus «Mithridates» inquit «terra marique Romanis per tot annos quaesitus sponte adsum. utere, ut voles, prole magni Achaemenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt.» (19) at Eunones claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degeneri permotus, adlevat supplicem laudatque quod gentem Aorsorum, quod suam

1. *arduum: belli* Ernestius; *arduum: at belli* Haase. Verba *ut b. p. iure caderent* post illa *signum caedis* transponenda censuit Acidalius. — 3. *nichil* M — 4. *perrumperentur* Rhenanus: *perrumpentur* M — 5. *mitridatisne* M — 8. *aufuisse* M — 9. *quae* M: *quippe* Nipperdey. — 11. *auxiliarium* Lipsius: *consiliarium* M; *centurionum* Rhenanus. — 14. *pr. odiis non infensum* cod. Agricolae: *pr. odiis infensum* M; *pr. odiis inoffensum* Iac. Gronovius; *nullis pr. odiis infensum* Freinshemius coll. 15, 64: *nullo proprio in Paulinam odio.* — 19. *achemenis* M — 20. *p̃ce* M — 21. *Aorsorum* Ryckius: *aduorsorum* M. Cf. c. 14.

bus, Flechtwerk, branchage, nunc videtur *ἅπαξ λεγόμενον*, formatum ut *stramentum* a *stramine, spiramentum* a *spiramine.* Ceterum nota *ἓν διὰ δυοῖν.* — *media humo*] interiecta cratibus, quarum duplicem seriem cogita. — *turres*] obsidionales ac temporariae.

17. *ut belli* cet.] Pendent haec ex verbis *aspernati sunt,* quasi dixisset, «statueruntque, decreverunt, ut cet.»; in medio posita pro parenthesi habenda sunt. — *evaserant*] ascenderant, ut Vergil. Aen. 2, 458: *Evado ad summi fastigia culminis.* — *perrumperentur*] Horat. Carm. 3, 16, 10: *Aurum -- perrumpere amat saxa.* — *gentilis utilitas*] Cf. *gentile imperium* 6, 32. — *effigiem Caesaris*] qualis ferebatur in signo militari. Cf. 15, 24: *iturum ad signa et effigies principis.* Sueton. Calig. 14: *Artabanus -- aquilas et signa Romana Caesarumque imagines adoravit.* — *Tanai*] Miraculi hoc instar tetigisse prope *extremum Tanain* (Horat. Carm. 3, 10, 1). — *Taurorum*] Scytharum est populus, sacrificiis humanis infamis. Herod. 4, 103: *Ταῦροι θύουσι τῇ παρθένῳ* (Iphigeniae) *τούς τε ναυηγοὺς καὶ τοὺς ἂν λάβωσι Ἑλλήνων ἐπαναχθέντας.* — *interfectis*] non *postquam interfecti sunt,* sed *ita ut interfecti sint.* Walth.

18. *validum*] satis magna apud nos auctoritate gaudentem. — *prole magni Achaemenis*] Etenim Mithridates ille Magnus in oratione, quam ex Pompeio Trogo integram *brevitati sui operis* inseruit Iustinus (38, 7), ita gloriatur: *se paternos maiores suos a Cyro Darioque, conditoribus Persici regni, maternos a Magno Alexandro ac Nicatore Seleuco, conditoribus imperii Macedonici, referre.* Achaemenes autem Cyri proavus: Herod. 7, 11.

19. *haud degeneri*] quae ipsius regium ge-

dextram petendae veniae delegerit. simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit: populi R. imperatoribus, magnarum nationum regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam, sibi et Claudio etiam communionem victoriae esse. bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. sic Zorsini victo nihil ereptum. pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam neque regnum precari, sed ne triumpharetur neve poenas capite expenderet. (20) at Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis an repetere armis rectius foret. hinc dolor iniuriarum et libido vindictae adigebat: sed disserebatur contra suscipi bellum avio itinere, inportuoso mari; ad hoc reges feroces, vagos populos, solum frugum egenum, taedium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem ac multum infamiae, si pellerentur. quin arriperet oblata et servaret exulem; cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore. his permotus scripsit Eunoni meritum quidem novissima exempla Mithridaten, nec sibi vim ad exequendum deesse: verum ita maioribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum. nam triumphos de populis regnisque integris acquiri. (21) traditus posthac Mithridates vectusque Romam per Iunium Cilonem, procuratorem Ponti, ferocius quam pro fortuna

2. *PIR* M — *magnarum* M: *magnarumque* vulgo. — 3. *similitude* pr. M — 5. *transigatur* M: *transigantur* Puteolanus. — *nichil* M — 6. *neque* M: *non* G — 7. *pęnas* M — 8. *quanquam* M — 9. *hinc* M: *huc* Lipsius. — 12. *egenum* cod. Agricolae: *egentum* pr. M; *egens tum* corr. M. Cf. 1, 53. 4, 30. 12, 46. 15, 3. 12. — 14. *cui* Puteolanus: *quin* M — 16. *mitridatē* M — 17. *hostem, tanta* Muretus: *hoc temptata* M — 19. *roma* M — 20. *Cilonem* - - *Ciloni* Lipsius (coll. Dione 60, 33): *colonem* - - *coloni* M.

nus haud dehonestabat. — *quotiens ignoscendo transigatur*] absolute, ut Germ. 19: *melius quidem adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt et cum spe votoque uxoris semel transigitur.* 2, 65: *posse de controversiis conloquio transigi.* Hist. 3, 46: *Cremonae interim transegimus.* Agr. 34: *transigite cum expeditionibus.* Itaque non opus est Puteolani emendatione *transigantur*, etsi Hist. 2, 38 est: *transacta sunt bella.* — *poenas capite expenderet*] Cic. Tusc. 2 § 23 in loco Aeschyleo de Prometheo: *poenasque Iovi Fato expendisse supremo.* Vergil. Aen. 11, 258: *scelerum poenas expendimus omnes.*

20. *hinc* - - *adigebat*] «ab hac quidem parte Claudium impellebat dolor iniuriarum, ut violentius consilium Mithridatem armis repetendi praeferret; sed ab altera eius consiliarii disserebant cet.» — *vagos*] νομάδας ac propterea vix umquam subigendos. — *novissima exempla*] extremas poenas aliis in exempla cessuras. Caes. B. G. 1, 31, 12: *in eos omnia exempla cruciatusque edere.* — *nam triumphos* cet.] Opponuntur *populi integri*, id est, qui prius potentes devicti sint a Romanis, regi iam ante Romanorum victoriam opibus spoliato ab aliis, veluti Mithridates regno pulsus erat a Cotye fratre.

21. *Iunium Cilonem*] Dio 60, 33 facetam de hoc homine inseruit narrationem. Praefuerat Bithynis, inquit, (nam Bithynia adiuncta, ut opinor, Ponticae administrationi) et praefuerat nequiter, avare. Questi Bithyni apud Claudium sunt poposceruntque poenas. Cum parum intellexisset Claudius in turba strepituque adstantium, quid dixissent Bithyni, alios interrogat. Ibi Narcissus, pronus in Cilonem, audaci mendacio edidit gratias eos agere Ciloni. Tum ille: Praesit ergo eis alterum biennium. Lips. — *quaere*] «iterum, si potes, Romam me perduc, me terra marique per tot annos quaesitum,»

disseruisse apud Caesarem ferebatur, elataque vox eius in vulgum hisce verbis «non sum remissus ad te, sed reversus: vel si non credis, dimitte et quaere.» vultu quoque interrito permansit, cum rostra iuxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. consularia insignia Ciloni, Aquilae praetoria decernuntur.

(22) Isdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliae infensa, quod secum de matrimonio principis certavisset, molitur crimina et accusatorem, qui obiceret Chaldaeos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum super nuptiis imperatoris. exim Claudius inaudita rea multa de claritudine eius apud senatum praefatus, sorore L. Volusii genitam, maiorem ei patruum Cottam Messalinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam (nam de C. Caesaris nuptiis consulto reticebat), addidit perniciosa in rem publicam consilia et materiem sceleri detrahendam: proin publicatis bonis cederet Italia. ita quinquagies sestertium ex opibus inmensis exuli relictum. et Calpurnia, illustris femina, pervertitur, quia formam eius laudaverat princeps, nulla libidine, sed fortuito sermone; unde ira Agrippinae citra ultima stetit. in Lolliam mittitur tribunus, a quo ad mortem adigeretur. damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus accusantibus Bithynis.

(23) Galliae Narbonensi ob egregiam in patres reverentiam datum ut senatoribus eius provinciae non exquisita principis sententia, iure quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret. Ituraeique et Iudaei defun-

7. *mollitur* M — 8. *chaldeos* M — 10. *praephatus* M — *genita* M — 12. *permitiosa* M — 13. *celeri* pr. M — *puplicatis* M — 14. *ita* hic non congruit; scripserim *at* vel delerim potius ex litteris prioris vocis natum. Acidalius. — 16. *ira* Boetticher: *irex* (erasis litteris *ir*) M; *vis* G — 19. *bithinis* M — 20. *narbonensi* pr. M: *narbonensis* corr. M — 22. *itureique et iudei* M.

ut est c. 18. Ceterum Mithridates inter socios conspirationis Nymphidii a Galba interfectus est. Plut. Galb. 15. — *consularia insignia Ciloni*] Cf. Sueton. Claud. 24: *Ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenariis indulsit.*

22. *Lolliae*] Vide ad c. 1. — *Chaldaeos*] Cf. 2, 27. — *Apollinis Clarii*] Vide ad 2, 54. — *L. Volusii*] Vide ad 3, 30. — *Cottam Messalinum*] Cf. 2, 32. 4, 20. 5, 3. 6, 5. — *Memmio q. Regulo*] Vide ad 5, 11. — *de C. Caesaris nuptiis*] Sueton. Calig. 25: *Lolliam Paulinam, Memmio consulari exercitus regenti nuptam, facta mentione aviae eius ut quondam pulcherrimae, subito ex provincia evocavit ac perductam a marito coniunxit sibi brevique missam fecit.* — *Calpurnia, illustris femina*] Hoc epitheto distinguitur a Calpurnia, ut opinor, liberta, Claudii pelice 11, 30. Illa post decem annos ex exilio revocata est (14, 12). — *pervertitur*] in exilium pulsa. — *citra ultima*] citra necem. — *stetit*] substitit, ut Hist. 4, 67: *belli impetus stetit.* Agr. 16: *seditio sine sanguine stetit.* — *in Lolliam mittitur tribunus* cet.] Dio 60, 32 de Agrippina: *ἤδη δέ τινας καὶ τῶν ἐπιφανῶν γυναικῶν ζηλοτυπήσασα ἔφθειρε, καὶ τήν γε Παυλίναν τὴν Λολλίαν, ἐπειδὴ ἐλπίδα τινὰ ἐς τὴν τοῦ Κλαυδίου συνοίκησιν ἐσχήκει, ἀπέκτεινε· τήν τε κεφαλὴν αὐτῆς κομισθεῖσαν αὐτῇ μὴ γνωρίσασα τό τε στόμα αὐτῆς αὐτοχειρίᾳ ἠνέῳξε καὶ τοὺς ὀδόντας ἐσκέψατο ἰδίως πως ἔχοντας.* Cf. 14, 12. — *Cadius Rufus*] in senatorium locum postea restitutus, Hist. 1, 77.

23. *Galliae Narbonensi* cet.] Huius igitur primoribus ius honorum fuit diu ante, quam idem concederetur Galliae Comatae. Cf. 11, 23. — *ut senatoribus* cet.] Restituit Claudius senatoribus e Gallia Narbonensi ortis ius, quod senatoribus omnibus ademerat Augustus. Dio 52, 42: *προσαπεῖπε πᾶσι τοῖς*

ctis regibus, Sohaemo atque Agrippa, provinciae Suriae additi. Salutis augurium quinque et *LXX* annis omissum repeti ac deinde continuari placitum. et pomerium urbis auxit Caesar, more prisco, quo iis qui protulere imperium etiam terminos urbis propagare datur. nec tamen duces Romani, quamquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla et divus Augustus. (24) regum in eo ambitio vel gloria varie vulgata. sed initium condendi, et quod pomerium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. igitur a foro boario, ubi aereum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus

1. *sohemo* M — 2. *auguriu* M — *LXX* Ritterus: *XX* M — 3. *quo is* M — 5. *quanquam* M — 6. *silla* M — *agustus* pr. M — 8. *roario* M (*bo* margo).

βουλεύουσι μὴ ἐκδημεῖν ἔξω τῆς Ἰταλίας, ἂν μὴ αὐτός τινι κελεύσῃ ἢ καὶ ἐπιτρέψῃ· καὶ τοῦτο καὶ δεῦρο ἀεὶ φυλάσσεται· πλὴν γὰρ ὅτι ἔς τε τὴν Σικελίαν καὶ ἐς τὴν Γαλατίαν τὴν περὶ Νάρβωνα οὐδαμόσε ἄλλοσε βουλευτῇ ἀποδημῆσαι ἔξεστιν· ἐκεῖσε γὰρ διά τε τὸ σύνεγγυς καὶ διὰ τὸ ἄοπλον τό τε εἰρηναῖον τῶν ἀνθρώπων δέδοται τοῖς γέ τι κεκτημένοις αὐτόθι καὶ ἄνευ παραιτήσεως, ὁσάκις ἂν ἐθελήσωσιν, ἀπιέναι. Cf. 60, 25. — *Sohaemo*] Dio de Caligula 59, 12: *Σοαίμῳ τὴν τῶν Ἰτυραίων τῶν Ἀράβων ἀρχήν, ψηφισαμένης δὴ τῆς βουλῆς, ἐχαρίσατο.* — *Agrippa*] De Herodis Agrippae I, Iudaeorum regis, morte a. u. 797 (post Chr. 44) vide Iosephum Ant. 19, 8, 2. Act. Apost. 11, 21 seqq. Exstat eius nummus cum inscriptione: *ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΕΓΑΣ ΑΓΡΙΠΠΑΣ ΦΙΛΟΚΛΑΥΔΙΟΣ.* Visconti *Iconogr. gr.* III, p. 27. Eius filius, Herodes Agrippa II, deinde post patrui Herodis, Berenices mariti, mortem Chalcidem ac postea tetrarchiam, quae olim fuerat Philippi, obtinuit; obiit is demum Traiani imperatoris anno tertio (a. post Chr. 100). Cf. Noldium de vita et gestis Herodum in Crenii Fasc. III. Exercitatt. phil. hist. Lugd. Bat. 1699 p. 425 seqq. — *provinciae Suriae additi*] Iudaea Syriae addita est iam a. 759 principe Augusto; v. Dio 55, 27. Ioseph. 17, 13, 2 et 5. 18, 1, 1. Gaius autem Caesar Agrippae, filio Aristobuli, duas in Iudaea tetrarchias et regis nomen donavit (Ioseph. 18, 6, 10 et 11. Dio 59, 12); Claudius eidem omne fere regnum Herodis Magni concessit (Ioseph. 19, 5, 1). Illo Agrippa mortuo iam iterum Iudaei provinciae Syriae additi sunt: cf. Ioseph. 19, 9, 1. B. Iud. 2, 11, 6. Ritter. Tacitus Hist. 5, 9: *Claudius defunctis regibus aut ad modicum reductis Iudaeam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit.* — *Salutis augurium*] Dio 37, 24: *Τότε δὲ οἱ Ῥωμαῖοι πολέμων ἀνάπαυσιν τὸν λοιπὸν τοῦ ἔτους χρόνον ἔσχον, ὥστε καὶ τὸ οἰώνισμα τὸ τῆς ὑγιείας ὠνομασμένον διὰ πάνυ πολλοῦ ποιῆσαι. τοῦτο δὲ μαντείας τις τρόπος ἐστὶ πίστιν τινὰ ἔχων, εἰ ἐπιτρέπει σφίσιν ὁ θεὸς ὑγίειαν τῷ δήμῳ αἰτῆσαι· ὡς οὐχ ὅσιον οὐδὲ αἴτησιν αὐτῆς πρὶν συγχωρηθῆναι γενέσθαι. καὶ ἐτελεῖτο κατ' ἔτος ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ μηδὲν στρατόπεδον μήτε ἐπὶ πόλεμον ἐξῄει, μηδ' ἀντιπαρετάττετό τις μηδὲ ἐμάχετο. καὶ διὰ τοῦτο ἐν τοῖς συνεχέσι κινδύνοις καὶ μάλιστα τοῖς ἐμφυλίοις οὐκ ἐποιεῖτο.* — *quinque et LXX annis omissum*] Salutis augurium sumptum erat, sed *addubitatum* (i. e. imperfectum, *οὐ καθαρόν*), consule Cicerone a. u. 691, dein repetitum principe Augusto a. 725, tum omissum usque ad hunc annum ab urbe 802: Cic. de Divinat. 1, 47. Dio 37, 24. 51, 20. Sueton. Aug. 31. Iam inter annum 725 et inter 802 medii interiecti sunt anni 76, et Tacitus uno discrepat ab annorum numero, qui ex Dionis loco (51, 20) cum hoc nostro comparato conficitur. Sed idem discreparet totis annis quinquaginta et amplius, si librarius *quinque et XX* recte scripsisset. Id vero secus est. Nam si per quinque et viginti annos ante hunc a. 802 salutis augurium omissum erat, captum id est anno 776, C. Asinio et C. Antistio consulibus, principe Tiberio. Atqui in actis anni illius Tacitus (4, 1—16) nihil de salutis augurio rettulit, quamquam ea res digna prae ceteris erat, quae in annalibus commemoraretur, neque quidquam de eodem argumento apud alium scriptorem legimus. Ritter. — *pomerium urbis auxit*] Idque testatur lapis Romae repertus. Inscrr. Latt. n. 710: *TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAISAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS. POPVLI. ROMANI. FINIBVS* (per triumphos e Britannia). *POMERIVM. AMPLIAVIT. TER-*

designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. inde certis spatiis interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi, mox curias veteres, tum ad sacellum Larundae; forumque Romanum et Capitolium non a Romulo sed a Tito Tatio additum urbi credidere. mox pro fortuna pomerium auctum. et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu et publicis actis perscriptum.

(25) C. Antistio M. Suillio cos̄. adoptio in Domitium auctoritate Pal-

1. *ceptus* M — 2. *palatii* M — 3. *consii* M — *curias* M: *ad curias* vulgo. — *Larundae; forumque* Orellius: *larū deforoque* (deleta a secunda manu syllaba *de*) M; *Larum; forumque* vulgo; *Larum, inde forum Romanum; forumque* Weissenborn coll. G. A. Becker *de Romae vet. muris* p. 11 et *Antiq. Rom.* I, p. 102. — 5. *actum* M — 6. *cognitū* M — 7. *C.*] *G.* M — *adoptio* Puteolanus: *optio* M.

MINAℲITQ. Quae notae omnes conveniunt anno post Chr. 49. Cf. Eckhel D. N. VI, p. 249. Pertinet huc imprimis locus Gellii 13, 14, 7: *Aventinum antea extra pomerium exclusum post auctore divo Claudio receptum et intra pomerii fines observatum.* Quid sit *pomerium,* docent Gellius 13, 14, 1 et aliquanto fusius Varro L. L. 5 § 143: *Oppida condebant in Latio Etrusco ritu, ut multa, id est iunctis bobus, tauro et vacca interiore, aratro circumagebant sulcum. Hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut fossa et muro essent muniti. Terram unde exsculpserant, fossam vocabant, et introrsum iactam murum. Post ea qui fiebat orbis, urbis principium; qui, quod erat post murum, postmoerium dictum eius, quo auspicia urbana finiuntur.* Cf. Servius ad Vergil. Aen. 5, 755. Ovid. Fast. 4, 825. Plutarch. Romulo 11. — *L. Sulla et divus Augustus*] Etiam Iulius Caesar auxit vel saltem augere voluit, interiectus inter eos duos. Gellius 13, 14, 4. Dio 43, 50: *ταῦτά τε ἐποίει καὶ νόμους εἰσέφερε, τό τε πωμήριον ἐπὶ πλεῖον ἐπεξήγαγε.* Cf. 44, 49. Rem tangit Cicero ad Att. 13, 20: *De urbe augenda quid sit promulgatum, non intellexi; id sane scire velim.*

24. *foro boario*] in octava urbis regione inter Palatinum, Capitolinum et Aventinum montem, nunc *Campo Vaccino.* — *ubi aereum tauri simulacrum aspicimus*] Plinius N. H. 34 § 10: *Bos aereus inde* (ex Aegina) *captus in foro boario est Romae.* Ovid. Fast. 6, 477: *Pontibus et magno iuncta est celeberrima Circo Area, quae posito de bove nomen habet.* Aliter Paulus Diaconus: *Boarium forum Romae dicebatur, quod ibi venderentur boves.* — *magnam Herculis aram*] quae frequentius *maxima* dicitur. Vergil. Aen. 8, 271: *Hanc aram luco statuit* (Hercules), *quae Maxuma semper Dicetur nobis, et erit quae maxuma semper.* Propert. 5, 9, 68: *Ara per has, inquit, Maxima facta manus.* — *lapides*] Sunt *cippi pomerii,* quos Varro vocat (L. L. 5, 143), columellae positae pomerii designandi causa. Ern. — *aram Consi*] quem nonnulli eundem putant ac Neptunum Equestrem. Tertull. de Spectac. 5 scribit eam aram defossam esse in Circo ad primas metas (in parte australi montis Palatini) cum inscriptione huiusmodi: *Consus consilio, Mars duello, Lares coillo* (sic Rigalt.) *potentes.* — *curias veteres*] Varro 5, 155: *Curiae duorum generum, nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut Curiae veteres, et ubi senatus humanas, ut Curia Hostilia.* Festus: *Novae Curiae proxime compitum Fabricium aedificatae sunt, quod parum amplae erant veteres a Romulo factae, ubi is populum et sacra in partis triginta distribuerat, ut in iis ea sacra curarent; quae cum ex veteribus in novas evocarentur, quattuor curiarum per religiones evocari non potuerunt. Itaque Foriensis, Raptae, Veliensis, Velitiae res divinae fiunt in veteribus curiis.* Curias veteres in eo loco sitas fuisse, ubi montis Palatini pars ad orientem spectans excurrit septentrionem versus, docuit Becker Antiq. Rom. I, p. 100. De praepositione *ad* non repetita cf. 3, 9. 6, 51. 13, 53. — *Larundae*] sive Larae, matris Larum (Lactant. 1, 20). Aram ei vovisse Tatium regem tradit Varro L. L. 5 § 74. Qui *Larum* legunt, intelligunt *geminos Lares qui compita servant* (Ovid. Fast. 2, 615), Mercurii Laraeque nymphae filios, de quibus Ovidius Fast. 2, 599—616.

25. *C. Antistio M. Suillio*] In fastis Antiatinis (Inscrr. Latt. n. 6445) nominantur *C. Antistius Vetus M. Suillius Nerulinus,* neque aliter n. 3389, nisi quod priori additur nota *II.* C. Antistius filius videtur C. Antistii consulis a. u. 776. De Suillio vide ad 11, 2. — *adoptio in Domitium*] Sueton. Ner. 7: *Undecimo* (immo *duodecimo*) *aetatis anno a Claudio adoptatus est Annaeoque Senecae, iam tunc senatori, in discipli-*

lantis festinatur, qui obstrictus Agrippinae ut conciliator nuptiarum et mox stupro eius inligatus, stimulabat Claudium consuleret rei p., Britannici pueritiam robore circumdaret. sic apud divum Augustum, quamquam nepotibus subnixum, viguisse privignos; a Tiberio super propriam stirpem Germanicum assumptum. se quoque accingeret iuvene partem curarum capessituro. his evictus biennio maiorem natu Domitium filio anteponit, habita apud senatum oratione in eundem quem a liberto acceperat modum. adnotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso continuos duravisse. (26) ceterum actae principi grates, quaesitiore in Domitium adulatione; rogataque lex qua in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret. augetur et Agrippina cognomento Augustae. quibus patratis nemo adeo

2. *brittanici* (sic) M — 3. *robor* pr. M — *circundaret* M — *agustum* pr. M — *quaquam* M — 5. *acgingeret* M — *iuuenē* M — 6. *triennio* Freinshemius. — 7. *in eundem* Muretus: *eundem* littera una vel duabus post hanc vocem erasis M; *eundem in* Halmius, coll. 6, 41. 48. 11, 2. 13, 13. — 9. *repperiri* M — 10. *quaesitiore* Pichena: *quaestiore* M — 12. *augustȩ* ab eadem manu eodemque atramento corr. in *augusta* M.

nam traditus. — *robore*] adminiculo, subsidio, munimento, ut 1, 3: *quo pluribus munimentis insisteret.* — *nepotibus*] L. et C. Caesaribus. — *privignos*] Tiberium et Drusum. — *propriam stirpem*] Drusum minorem. — *accingeret*] metaphora a gladio repetita, ut infra c. 44: *studiis popularium accinctum.* — *biennio*] immo tribus annis duobusque mensibus. Nero enim natus erat a. u. 790, duodevicesimo Kal. Ianuarias (Sueton. Ner. 6). Itaque a. u. 806 *sedecim annos natum* vocat Tacitus (12, 58) et fine anni u. 807 *vix septendecim annos egressum* (13, 6. cf. Sueton. Ner. 8): Britannicum autem natum esse Claudio vigesimo imperii die Idibus Februar. (a. u. 794) narrat Suetonius Claud. 27, a. u. 808 quartum decimum aetatis annum explesse Tacitus 13, 15. (Est tamen etiam alia traditio de aetate Britannici, quem Suetonius l. l. in secundo Claudii consulatu, Dio 60, 12 altero imperii anno, uterque igitur a. u. 795, natum referunt: quod si verum esset, vere h. l. Domitius *biennio* maior Britannico diceretur.) — *adnotabant periti*] Eadem formula legitur Hist. 3, 37 et Agr. 22, *adnotabant seniores* 13, 3. — *patricios Claudios*] Cic. de Or. 1, 39: *Quid, qua de re inter Marcellos* (Claudios Marcellos plebeios) *et Claudios patricios centumviri iudicarunt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii eiusdem hominis hereditatem gente ad se redisse dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis et gentilitatis iure dicendum?* Sueton. Tib. 1: *Patricia gens Claudia (fuit enim et alia plebeia, nec potentia minor nec dignitate) orta est ex Regillis, oppido Sabinorum.* — *Atto Clauso*] Livius 2, 16: *Attus Clausus, cui postea Appio Claudio Romae nomen fuit.* Idem 10, 8: *principem nobilitatis vestrae, seu Attum Clausum seu Appium Claudium vultis.* Ovid. Fast. 4, 305: *Claudia Quincta genus Clauso referebat ab Atto.* Cf. 4, 9. — *continuos duravisse*] sine adoptione alienigenae in hanc gentem.

26. *quaesitiore*] quia iam praevidebant adulatores Neronem, non Britannicum Claudio successurum. — *rogataque lex*] curiata apud pontifices et triginta lictores, ut fiebat in adrogationibus. Cf. Hist. 1, 15: *si te privatus lege curiata apud pontifices, ut moris est, adoptarem.* Gaius 1, 99: *Populi auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt* (atque sui iuris erat Nero patre Domitio mortuo; Gell. 5, 19): *quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse, et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur, et populus rogatur, an id fieri iubeat.* Hanc legem totamque Neronis adoptionem a Britannico sperni queritur Agrippina infra c. 41. — *cognomento Augustae*] unde in omnibus eius nummis est *AGRIPPINA AVGVSTA* Akerman I, p. 158. — *desolatus*] Vide ad 4, 30. Cf. Sueton. Calig. 12: *deserta desolataque reliquis subsidiis aula.* Ad rem cf. Dio 60, 32: *τὸν Βρεττανικὸν τὸν παῖδα αὐτοῦ* (Claudii) *ὡς καὶ τῶν τυχόντων τινὰ τρέφεσθαι ἐποίει* (Agrippina). — *Βρεττανικὸς δὲ οὔτε τινὰ τιμὴν οὔτε ἐπιμέλειαν εἶχεν, ἀλλ' ἡ Ἀγριππῖνα τούς τε ἄλλους τοὺς περιέποντας αὐτὸν τοὺς μὲν ἐξέβαλε, τοὺς δὲ καὶ ἀπέκτεινε,*

expers misericordiae fuit, quem non Britannici fortuna maerore afficeret. desolatus paulatim etiam servilibus ministeriis perintempestiva novercae officia in ludibria vertebat, intellegens falsi. neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt, sive verum, seu periculis commendatus retinuit famam sine experimento. (27) sed Agrippina quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat; cui nomen inditum e vocabulo ipsius. ac forte acciderat ut eam gentem Rheno transgressam avus Agrippa in fidem acciperet.

Isdem temporibus in superiore Germania trepidatum adventu Chattorum latrocinia agitantium. deligit Pomponius legatus auxiliares Van-

1. *brittanici* M — *fortuna maerore* Ernestius: *fortunae meror* M — *affigeret* pr. M — 2. *perintempestiva* Kiessling: *per intempestiua* M; *intempestiva* alii. — 3. *ludibria* M: *ludibrium* Nipperdey. — 6. *ubi Iorum* M — 7. *impetrat* M: *imperat* Lipsius. — 8. *transgressa* M — 9. *acceperit* Halmius. — 10. *aduectu catthorum* M — 11. *deligit* Ritterus: *dein .l.* M; *dein l.....* Nipperdey.

καὶ τὸν Σωσίβιον, ᾧ ἥ τε τροφὴ καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ προσετέτακτο, κατέσφαξεν, ὡς καὶ τῷ Νέρωνι ἐπιβουλεύοντα· κἀκ τούτου παραδοῦσα αὐτὸν οἷς ἤθελεν ἐκάκου ὅσον ἐδύνατο, καὶ οὔτε τῷ πατρὶ συνεῖναι οὔτε ἐς τὸ δημόσιον προϊέναι εἴα, ἀλλ' ἐν ἀδέσμῳ τρόπον τινὰ φυλακῇ εἶχεν. Zonaras p. 565: *Τὸν δὲ Βρεττανικὸν συχνοὶ μὲν οὐδ' εἰ ἔζη ἐγίνωσκον, οἱ λοιποὶ δὲ παραπλῆγα καὶ ἐπίληπτον, ταῦτα κηρυττούσης τῆς Ἀγριππίνας, ᾤοντο.* — *perintempestiva officia -- in ludibria vertebat*] Waltherus codicum scripturam explicuit, *er wurde zum Gespött*: quippe verbum *vertebat* neutra significatione, ut 6, 46 et alibi, praeditum putat. Sed primum miserrimus puer eo quod ministeriis desolatus est in ludibria haud vertebat, immo maeroris et misericordiae causa extitit, tum vero non *ludibria* sed *ludibrium* scriptum oportuit: nam in verbis 6, 46 *ne memoria Augusti, ne nomen Caesarum in ludibria et contumelias verterent,* numerus multitudinis de duabus rebus positus recte se habet, in his de quibus loquimur haud perinde. *Perintempestiva* nove sed recte dictum, ut 4, 12 *peridoneus,* 15, 45 *persimplex,* 1, 65 *pervigiles. Officia* illa *perintempestiva* vere vocantur, graviore voce prudenter delecta, quod Caesaris coniux et maximi imperii consors ipsa agere conata est quae servorum erat. Britannicus autem haec officia *in ludibria vertebat,* dum ea aut remittebat novercae aut simulata gratia sibi praestari patiebatur. RITTER. — *segnem*] hebetis ac tardi ingenii. — *retinuit*] inde a sua aetate usque ad tempus, quo Tacitus scripsit hunc Annalium librum, apud posteros. BACH. — *sine experimento*] quia in illa *φυλακῇ ἀδέσμῳ* indolem suam demonstrare non poterat.

27. *veteranos coloniamque*] id est coloniam veteranorum, *ἓν διὰ δυοῖν.* — *nomen inditum e vocabulo ipsius*] Colonia Claudia Agrippinensium (Grut. p. 436) s. Agrippinensis, s. Agrippina in Itinerario Antonini. — *Rheno transgressam avus Agrippa in fidem acciperet*] Strabo 4, 3, 4 p. 194: *πέραν δὲ ᾤκουν Οὔβιοι, κατὰ τοῦτον τὸν τόπον, οὓς μετήγαγεν Ἀγρίππας ἑκόντας εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου.* Germ. 28: *ne Ubii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine* (quem errorem h. l. correxit Tacitus) *vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.* Factum id videtur a. u. 716. Cf. Dio 48, 49. — *Chattorum*] Cf. 1, 56. — *deligit Pomponius* cet.] Verbum quod deerat ex corruptae scripturae vestigiis *dein .l.* elicui: nam vitii sedes in his quaerenda est, cum *Pomponius* praenomine vocatus sit *Publius* (5, 8), non *Lucius*: et in homine iam saepius in his Annalibus memorato unum nomen satis erat. Cui rei delecti sint auxiliares, indicatum est verbis *monitos ut anteirent populatores* cet. Idem alibi dativo vel praepositione cum accusativo significatur; v. 1, 64. 5, 4. 6, 32. Plerique auctore Puteolano *monuit* scribunt: sed sic et *dein* male adiectum est, et Pomponius falso praenomine voca-

gionas ac Nemetas, addito equite alario, monitos ut anteirent populatores vel dilapsis inprovisi circumfunderentur. et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recens reversos praedaque per luxum usos et somno graves circumvenere. aucta laetitia, quod quosdam e clade Variana quadragensimum post annum servitio exemerant. (28) at qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti et aciem auso plus cladis faciunt, et praeda famaque onusti ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Chatti cupidine ulciscendi casum pugnae praeberent, illi metu, ne hinc Romanus inde Cherusci, cum quis aeternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem et obsides misere; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae eius apud posteros, in quis carminum gloria praecellit.

(29) Per idem tempus Vannius Suevis a Druso Caesare inpositus pellitur regno, prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus, mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. auctores fuere Vibilius, Hermundurorum rex, et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. nec Claudius, quamquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur; scripsitque Palpelio Histro, qui Pannoniam praesidebat, legionem ipsaque e provincia lecta auxilia pro ripa componeret,

1. *Nemetas mittit, addito* Waltherus. — *alario* Puteolanus: *elario* M — *monitos* M: *monuit* Puteolanus; *immittit, monitos* Doederlein. — 5. *qudragensimum postanum* M — 9. *catthi* M — 12. Post vocem *pomponio* in M erasa est littera (*s*). — 14. *tepus* M — *cesare* M — 17. *uibillius* M; sed cf. 2, 63. — 18. *quanquam* M — 19. *certantibus barbaris certantibus* M, unde incerta participii sedes. — 20. *Palpelio* Lipsius: *p. atellio* M — *presidebat* M — 21. *componeret* ed. Spirensis: *componere* M.

tur, et vocabulum suspicioni non obnoxium intempestive tentatur. Ritter. — *Vangionas ac Nemetas*] Duo hi populi inter se vicini fere semper iunguntur. Conf. Hist. 4, 70. Germ. 28. Plin. N. H. 4 § 106. Habitabant autem ad Rheni ripam sinistram. Vangionum caput Borbetomagus *(Worms)*, Nemetum Noviomagus (postea Spira, *Speier*). Cf. Zeuss *die Deutschen* p. 219. Ukert *Geographie* II, 2, p. 359. — *equite alario*] Opponitur eques *legionarius*. Cf. 4, 73. — *anteirent populatores*] «praevenirent reditum populatorum.» Cf. 6, 29. — *praeda per luxum usos*] Intellige et de temulentia et de stupris feminarum puerorumque captivorum. — *quadragensimum post annum*] Clades enim illa accepta erat a. u. 762. Vide ad 1, 3. Homines igitur erant circiter sexagenarii. — *servitio exemerant*] Cf. Seneca Ep. 47, 10: *Variana clade multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem casae fecit.*

28. *Taunum*] Vide ad 1, 56. — *aeternum discordant*] Conf. 3, 26: *aeternum mansere.* 4, 27: *gliscebant immensum*; contra Agr. 32: *in aeternum perferre.* — *carminum gloria*] Vide ad 11, 13: *is carmina scaenae dabat,* de eodem hoc P. Pomponio. Cf. 5, 8.

29. *Vannius*] *gentis Quadorum* 2, 63. *Vannianum regnum* memorat etiam Plinius N. H. 4 § 81. — *Suevis*] Intellige partem Suevorum, qui dicebantur Marcomanni, Maroboduo et Catualdae olim subiecti. — *mutans*] intransitive, ut 2, 23: *mutabat aestus.* — *Hermundurorum*] Cf. 2, 63. Germ. 41. Zeuss *die Deutschen* p. 102. — *Sido*] ille ipse, qui postea in partibus Vespasiani erat. Cf. Hist. 3, 5 et 21. — *Palpelio Histro*] Hunc declarat titulus Inscrr. Latt. n. 693 emendatius

subsidio victis et terrorem adversus victores, ne fortuna elati nostram quoque pacem turbarent. nam vis innumera, Lygii aliaeque gentes, adventabant, fama ditis regni, quod Vannius triginta per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, impar multitudini hostium; eoque castellis sese defensare bellumque ducere statuerat. (30) sed Iazyges obsidionis impatientes et proximos per campos vagi necessitudinem pugnae attulere, quia Lygius Hermundurusque illic ingruerant. igitur degressus castellis Vannius funditur proelio, quamquam rebus adversis, laudatus quod et pugnam manu capessiit et corpore adverso vulnera excepit. ceterum ad classem in Danuvio opperientem perfugit. secuti mox clientes et acceptis agris in Pannonia locati sunt. regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide, subiectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationis, multa caritate, et maiore odio, postquam adepti sunt.

(31) At in Britannia P. Ostorium pro praetore turbidae res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus eo violentius, quod novum ducem exercitu ignoto et coepta hieme iturum obviam non rebantur. ille gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit, et caesis qui restiterant, disiectos consectatus, ne rursus conglobarentur infensaque et infida pax non duci non militi requiem permitteret, detrahere

2. *uisi* pr. M — *Lygii* Oberlinus: *ligii* M; *Lugii* Muellenhoff *Zeitschr. f. d. Alterth.* IX, p. 253. — *alieque* M — 5. *iazigibus* (*azigi* in rasura) M — 6. *iazigies* M — 8. *ligius* M; vide ad v. 2. — *degressus* Ernestius: *digressus* M — 9. *praelio quanquam* M — 10. *capesciit* M — *cẹterum* M — 11. *dauio* M; *Danubio* vulgo. — 12. *uagio ac sidio* M — 14. *dominationis* amicus Ryckii: *dominationes* M; *dominationem* Pichena (in adnotatione). Cf. 3, 55. 6, 45. — 16. *brittania* M — 17. *et fusis* M — 18. *cẹpta ghiemei||turum* M — *obuia* M — 20. *restiterant* ed. Spirensis: *restiterunt* M.

editus ab Henzenio vol. III, p. 66: *Sex. Palpelio P. f. Vel*(ina tribu) *Histro, leg*(ato) *Ti. Claudi Caes. Aug., procos..... pr*(aetori), *tr*(ibuno) *pl., q*(uaestori), *Xvir*(o) *stlit*(ibus) *iudic*(andis), *tr*(ibuno) *mil*(itum) *leg*(ionis) *XIIII Gem*(inae), *comiti Ti. Caes. Aug., C. Prierius Felix Neapolitanus benef*(iciarius). — *Pannoniam praesidebat*] eadem constructione ac 3, 39. 4, 5 cet. — *ripa*] Danubii. — *Lygii*] in Silesia. Cf. Germ. 43. Zeuss *die Deutschen* p. 124 et 442. — *triginta per annos*] ab anno u. 772 ad annum 803. — *Sarmatis Iazygibus*] Sarmatae Iazyges ad pontum Euxinum terminosque Russiae et Hungariae. Metanastae dicti Iazyges, qui pulsi a Roxolanis, relicta patria ad Maeotidem paludem, sedes collocarunt in montibus saltibusque supra Danubium inter Tibiscum et Grannam. Cf. Hist. 3, 5. Plin. N. H. 4 § 80.

30. *clientes*] Nibelunge *nôt* 49: *sîne mâge und ander sîne man.* — *partivere*] antiquiore forma a Plauto, Lucretio, Sallustio (Iug. 43) usurpata. — *subiectis*] Dativus hic iungendus est cum verbis *multa caritate*, percari subiectis. — *suone an servitii*] Vangio ac Sido utrum suis moribus primum clementibus, deinde severis atque atrocibus meruerint primum caritatem, deinde odium, incertum esse dicit, an quia is solitus mos atque ingenium omnium omnino populorum servili imperio assuetorum, ut dominos primum ament, postea odio persequantur. — *adipiscerentur dominationis*] Vide ad 3, 55.

31. *At in Britannia* cet.] Cf. Lappenberg *Gesch. v. England* I, p. 24. — *P. Ostorium*] Agr. 14: *consularium primus Aulus Plautius* (de quo cf. 11, 36) *praepositus* (Britanniae) *ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius.* Cf. infra c. 39. — *caesis qui restiterant*] Cf. 1, 38: *exterritis qui obstiterant.*

arma suspectis cunctaque castris Avonam *inter* et Sabrinam fluvios cohibere parat. quod primi Iceni abnuere, valida gens, nec proeliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant. hisque auctoribus circumiectae nationes locum pugnae delegere saeptum agresti aggere et aditu angusto, ne pervius equiti foret. ea munimenta dux Romanus, quamquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere aggreditur et distributis cohortibus turmas quoque peditum ad munia accingit. tunc dato signo perfringunt aggerem suisque claustris impeditos turbant. atque illi conscientia rebellionis et obsaeptis effugiis multa et clara facinora fecere. qua pugna filius legati M. Ostorius servati civis decus meruit. (32) ceterum clade Icenorum compositi qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus in Decangos exercitus. vastati agri, praedae passim actae, non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen temptarent, punito dolo. iamque ventum haud procul mari quod Hiberniam insulam aspectat, cum ortae apud Brigantas discordiae retraxere ducem, destinationis certum, ne nova moliretur nisi prioribus firmatis. et Brigantes quidem, paucis qui arma coeptabant interfectis, in reliquos data venia, resedere: Silurum gens non atrocitate, non clementia

1. *Avonam* Mannert: *antonam* M; *Aufonam* Camden (Britannia p. 375); *Avionam* Haase. — *inter* Heinsius: om. M (*usque* Ritterus, *contra* Sillig, *ad*, post *castris*, Bipontini) — 2. *prę-liis* M — 4. *septum* M — 6. *quanquam* M — 9. *obseptis* M — 10. *seruatis* pr. M — 12. *in Decangos* Bezzenberger: *inde cangos* M; *inde in Cangos* Pichena; *in Decantas* Ritterus (duce Ptolemaeo 2, 3, 12). Non solet Tacitus in eiusmodi structuris praepositionem omittere, ut omisit Curtius 6, 24, 36. 9, 31, 11. Cf. c. 16 et 33. Ceterum tam *Cangi* quam *Decangi* aliunde haud cogniti sunt. — 15. *orte* M — *Brigantes* litterae *e* superscripta *a*, ab eadem, ut videtur, manu M — 17. *ceptabant* M; *coeptarant* Acidalius. — 18. *Silurum* Rhenanus: *siluarum* M.

13, 54: *captis caesisve, qui pervicacius restiterant.* Agr. 36: *stratis qui in aequo adstiterant.* — *Avonam et Sabrinam*] hodie *Avon* et *Severn*, in aestuarium Sabrinae (sinum Bristoliensem) influentes. — *Iceni*] ad septentrionem Trinobantum, hodie *Suffolk* et *Norfolk*. — *contusi*] debilitati atque afflicti, ut Sallust. Iug. 43: *nostrae opes contusae hostiumque auctae.* Ann. 4, 46: *contusis Thracum gentibus.* — *turmas quoque* cet] Construe: *turmas quoque* (equitum) *accingit* (paratas habet) *ad munia peditum* (exsequenda). Equites non uno loco apud Livium equis descendunt et munia peditum praestare iubentur. Ern. — *M. Ostorius*] Cf. 14, 48. 16, 14 sq. — *servati civis decus*] Cf. 3, 21.

32. *Brigantas*] in septentrionali Britanniae parte. — *arma coeptabant*] Cf. 4, 46: *antequam arma inciperent.* — *Silurum*] in parte meridionali principatus *Wales*, inter Sabrinam et mare Hibernicum. — *Camulodunum*] quod Trinobantum oppidum antea regum in eo tractu sedes erat. Dio 60, 21: *Καμουλόδουνον τὸ τοῦ Κυνοβελλίνου βασίλειον εἷλε* (Claudius). Prima fuit Romanorum colonia in Britannia. Cf. Inscr. Lat. n. 208: CENSITOR CIVIVM ROMANORVM COLONIAE VICTRICENSIS QVAE EST IN BRITANNIA CAMALODVNI. *Camalodunum* vocatur etiam a Plinio N. H. 2 § 187. Nomen derivatur a Britannorum Marte *Camulo*. Inscrr. Latt. n. 1977. Putant esse hodiernum *Maldon* prope *Colchester*. — *veteranorum*] legionis VI. Victricis Piae Fidelis. Inscrr. Latt. n. 845. 6744. — *inbuendis sociis* cet.] ut socii obsequio erga leges et imperio Romanorum adsuefierent.

33. *Carataci*] Huius ad a. u. 796 cum sine dubio mentionem fecisset, hic breviter de eo loquitur, ita, ut paucis tantummodo verbis lectori in memoriam revocet, eiusmodi imperatorem illum fuisse, ut ceteros praemineret. Iam per v. *tum* transit ad ea, quae octo post annis ab eo gesta erant. Ad illum annum Dio 60, 20: *Ὁ οὖν Πλαύτιος πρῶ-*

mutabatur, quin bellum exerceret castrisque legionum premenda foret. id quo promptius veniret, colonia Camulodunum valida veteranorum manu deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles et inbuendis sociis ad officia legum. (33) itum inde in Siluras, super propriam ferociam Carataci viribus confisos, quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores praemineret. sed tum astu, locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur, sumpto ad proelium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis inportuna et suis in melius essent, hinc montibus arduis, et si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa praestruit. et praefluebat amnis vado incerto, catervaeque armatorum pro munimentis constiterant. (34) ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. enimvero Caratacus huc illuc volitans illum diem, illam aciem testabatur aut recuperandae libertatis aut servitutis aeternae initium fore. vocabatque nomina maiorum, qui dictatorem Caesarem pepulissent; quorum virtute vacui a securibus et tributis, intemerata coniugum et liberorum corpora retinerent. haec atque talia dicenti adstrepere vulgus; gentili quisque religione ob-

1. *p̄menda* M — 3. *manus* Faërnus. — 5. *carataci* M: *Caractaci* vulgo; item c. 34. 36. 38. 40. — *confisis* M ex accommodatione ad verbum praecedens. — 6. *brittanorum* M — 7. *astu* seclusit Haase, *fraude* Halmius. — 8. *Ordovicas* Rhenanus: *ordolucas* M — 9. *prę-lium* M — 10. *im melius* M — *hinc* Halmius: *tunc* M; *tutus* Ritterus; *cincto* Bezzenberger. — 11. *poterat* Halmius coll. Hist. 3, 71. — *ballis* pr. M; *vallis* corr. M — *prestruit* M — 12. *catervaeque* Lipsius: *cateruaque* M — *armatorum* Freinshemius (coll. Agric. 37): *maiorum* M — 14. *accenda* M — 15. *recuperande* M — 16. *eternae* M — 19. *hec* M — *religione* Lipsius: *religioni* M.

τον μὲν Καταράκατον, ἔπειτα Τογόδουμνον, Κυνοβελλίνου παῖδας, ἐνίκησεν· αὐτὸς γὰρ ἐτεθνήκει. — *ambigua*] dubii exitus, utrum penes ipsum, an penes Romanos victoria fuisset, cum aequo Marte utrique discessissent; sed vel hoc gloriae duci poterat. — *astu*] iunge cum verbo *transfert*; *στρατήγημα* in eo inerat, quod non recta via ex Silurum, sed ex Ordovicum finibus bellum Romanis intulit. — *locorum fraude*] *les pièges du terrain* Burnouf; *durch die Tücke des Terrains* Nipperdey. Hic quoque Tacitus Vergilii sui meminerat. Aen. 9, 397: *Fraude loci et noctis -- oppressum.* — *Ordovicas*] in septentrionali Wallia, ubi nunc comitatus *Montgomery, Merionet, Flint, Denbig.* Caput regni erat Conovium, hodie *Conway*, ad flumen Tisobim. Cf. Agr. 18. — *pacem nostram metuebant*] amara cum ironia: «pacem, tributis oneratam, quae reapse servitium erat», ut Agr. 30 Calgacus: *Romani, ubi solitudinem faciunt, pacem appellant.* Sine ironia Seneca de Clem. 1, 1, 2 ex Neronis ore: *Haec tot milia gladiorum, quae pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur?* Ibid. 4, 2: *Hic casus Romanae pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget.* — *hinc*] Huic adverbio respondere deberet *illinc*, ab altera parte; sed structura variata est. — *clementer accedi*] Cf. 13, 38: *colles clementer adsurgentes.* Germ. 1: *clementer edito montis Abnobae iugo.* — *amnis*] *Temd.* — *vado incerto*] ita fluens, ut modo vadum ostenderet, modo in altum dehisceret, saepeque eos falleret, qui amnem transgredi tentabant. — *pro munimentis*] ante munimenta, ante illas saxorum compages; ut 2, 80 et 3, 20. Cave explices *vice munimentorum*, ut est 12, 14: *flumine Corma pro munimento uti.* 14, 37: *legio angustias loci pro munimento retinens.*

34. *gentili q. religione obstringi*] suae quisque gentis more iurare; nam *religio* h. l. religiosa asseveratio cum iure iurando facta.

stringi, non telis, non vulneribus cessuros. (35) obstupefecit ea alacritas ducem Romanum; simul obiectus amnis, additum vallum, imminentia iuga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens terrebat. sed miles proelium poscere, cuncta virtute expugnabilia clamitare; praefectique *et* tribuni paria disserentes ardorem exercitus intendebant. tum Ostorius, circumspectis quae inpenetrabilia quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos et pleraeque caedes oriebantur; postquam facta testudine rudes et informes saxorum conpages distractae parque comminus acies, decedere barbari in iuga montium. sed eo quoque irrupere ferentarius gravisque miles, illi telis adsultantes, hi conferto gradu, turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina; et si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. clara ea victoria fuit, captaque uxor et filia Carataci, fratresque in deditionem accepti. (36) ipse, ut ferme intuta sunt adversa, cum fidem Cartimanduae, reginae Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno quam bellum in Britannia coeptum. unde fama eius evecta insulas et proximas provincias pervagata per Italiam quoque

3. *nichil* M — 4. *prelium* M — *posceret* pr. M — *virtuti* Pichena. — *expugnabili* M — *praefectique et tribuni* Bezzenberger: *praefectique tribuni* M; *praefectique ac tribuni* vulgo. — 5. *intendebant* M: *incendebant* Lipsius. — 8. *cedes* M — 9. *facta* M: *acta* Heinsius. — *distracta* M — 10. *recedere* Acidalius. — 12. *brittannorum* M — 14. *astis* M — 15. *uxor* Bezzenberger: *uxore* M — *carattaci* h. l. M; vide ad c. 33. — *fratresque* M: *fratres quoque* vulgo. — 17. *Cartimanduae* Puteolanus: *cartimandus* M; *Cartismanduae* Lipsius (coll. Hist. 3, 45). Cf. c. 40. — 18. *brittannia ceptum* M.

Cogita autem de singularum gentium dis *ἐπιχωρίοις*.

35. *praefecti et tribuni*] Praefecti sunt duces cohortium auxiliarium (v. 12, 17 et 39. Hist. 2, 15 et 92. 3, 35. 4, 31 et 32. Agr. 37), iisque in legionibus tribuni respondent; etenim sex cuique legioni praeerant tribuni subditi legato legionis: Polyb. 6, 19; idem de praefectis sociorum 6, 26. Cf. 6, 37, 8. Bina haec ducum genera componuntur a Tacito etiam 4, 73. Hist. 4, 39 et 78. Ritter. — *intendebant*] augebant, ut Hist. 2, 53: *intendebat formidinem,* ac persaepe de aliis quoque animi affectibus Tacitus. — *facta testudine*] Saepius quidem *agi* testudo dicitur (Caes. B. G. 5, 43. Sallust. Iug. 94. Vergil. Aen. 2, 441. 9, 505. Sil. 1, 365), sed alterum non minus rectum. Caesar B. G. 5, 42: *testudines -- facere coeperunt.* Liv. 34, 39: *testudine facta subibant.* H. l. intellige de tecto e corio vel ex alia materia facto, sub quo milites impedimenta amolientes tuti erant, Gallis item *tortue,* nobis *Schutzdach*; alibi, ut in locis poëtarum a nobis memoratis, est *συνασπισμός*, *Schilddach.* — *ferentarius*] Cf. Sallust. Catil. 60. Festus: *ferentarii levis armaturae pugnatores.* Veget. 1, 20: *Erant inter pedites, qui dicebantur levis armaturae, funditores et ferentarii, qui praecipue in cornibus locabantur et a quibus pugnandi sumebatur exordium; sed hi et velocissimi et exercitatissimi legebantur.* Sed *equites* quoque *ferentarios* fuisse docet Varro L. L. 7 § 57. — *conferto gradu*] idem ac Caesaris B. G. 1, 24: *confertissima acie.* Liv. 9, 27: *confertiores steterant.* 22, 28: *conferto agmine.* — *spathis*] quas *gladios maiores* interpretatur Vegetius 2, 15.

36. *nono post anno*] Dio 60, 19 belli initium annum 43 (796) ponit, ut ab illo tempore septem tantum anni effluxerint. Hinc credidit Ryckius Tacitum supputationis initium duxisse a bello intestino, quod Roma-

celebrabatur; avebantque visere quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. ne Romae quidem ignobile Carataci nomen erat; et Caesar dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. vocatus quippe ut ad insigne spectaculum populus. stetere in armis praetoriae cohortes campo qui castra praeiacet. tunc incedentibus regiis clientelis phalerae torques quaeque bellis externis quaesiverat, traducta; mox fratres et coniux et filia, postremo ipse ostentatus. ceterorum preces degeneres fuere ex metu. at non Caratacus aut vultu demisso aut verbis misericordiam requirens, ubi tribunali astitit, in hunc modum locutus est: (37) «si, quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem quam captus venissem, neque dedignatus esses claris maioribus ortum, pluribus gentibus inperitantem foedere pacem accipere. praesens sors mea ut mihi informis, sic tibi magnifica est. habui equos viros, arma opes. quid mirum, si haec invitus amisi? nam, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur ut omnes servitutem accipiant? si statim deditus traderer, neque mea fortuna neque tua gloria inclaruisset. et supplicium mei oblivio sequeretur: at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero.» ad ea Caesar veniam ipsique et coniugi et fratribus tribuit. atque illi vinclis absoluti Agrip-

4. *spectalum* M — 5. *tunc* M: *tum* Ernestius. — *falere* M — *torques* Doederlein: *torquibus* M; *torquesque* ed. Spirensis; *cum torquibus* Weissenborn. — *queque* M — 7. *cȩterorum* M — *p̃ces* M — 8. *ad non cataratacus* (sic) M; vide ad c. 33. — 13. *pacem* M: *pacis* Lipsius; *in pacem* Doederlein. — 14. *inui.tus* (littera erasa ante *t*) M — 15. *nam* M: *num* Lipsius. — 16. *traderer* M: *traherer* Bekkerus. — 17. *sequeretur* M: *sequetur* Lipsius. — 19. *absoluti* M: *exsoluti* Lipsius; *soluti* Ritterus; *ab eo soluti* Halmius. Cf. 4, 23: *Is demum annus populum R. longo -- bello absolvit.*

nos in Britanniam traxit. Eo artificio nihil opus est: opportune enim Tacitus ipse monuit c. 40 extremo, in hac narratione plures per annos gesta a se coniuncta esse. Versatur igitur haec scribens iam non intra annum 50, sed 52 (805). Ritter. — *evecta insulas*] propagata ultra Britanniam ceterasque insulas ei adiacentes. — *castra*] cohortium praetoriarum. — *clientelis*] theotisce *Ingesinde.* Dictum autem pro *clientibus,* ut 14, 61: *a clientelis et servitiis Octaviae.* — *degeneres*] quae parum decebant viros tam fortes, quam prius se monstrarant illi Britanni. — *at non Caratacus* cet.] Negatio non ad totam enuntiationem, sed ad sola verba *aut vultu -- requirens* pertinet. — *verbis*] Repete *demissis,* humilibus. — *in hunc modum locutus est*] Zonaras p. 566 tradit eum viso urbis splendore et amplitudine dixisse: *εἶτα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κεκτημένοι, τῶν σκηναδίων ἡμῶν ἐπιθυμεῖτε.*

37. *neque dedignatus esses* cet.] i. e. neque hominem claris m. ortum, pluribus g. inperantem indignum habuisses, qui foedere pacem acciperet. — *informis*] dedecens, ut 6, 49: *informem exitum.* — *nam, si vos* cet.] Sententia abruptior, quae sine interrogatione haec esset: merito invitus meam potentiam amisi ac maerore affectus sum; *nam* propterea, quod vos imperium orbis terrarum vobis arrogatis, minime profecto aequa est postulatio, ut omnes patienter servitutem accipiant atque adeo ego quoque cum omnibus id faciam.» — *statim*] sine certamine, primo iam belli initio. — *traderer*] tunc scilicet, cum deditus sum. Sic Latini saepe, ubi nos plusquamperfecto uti solemus. Notus nunc usus huius imperfecti, ubi, ut dicunt grammatici nostri, significare illi volebant, actionem aliquam etsi praeteriti temporis etiam in praesentia continuari vimque suam exercere. — *sequeretur*] Consulto imperfecto hoc utitur ad significandam exspectationem, se supplicio

pinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, isdem quibus principem laudibus gratibusque venerati sunt. novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis praesidere: ipsa semet parti a maioribus suis imperii sociam ferebat. (38) vocati posthac patres multa et magnifica super captivitate Carataci disseruere, neque minus id clarum quam quod Syphacem P. Scipio, Persen L. Paulus, et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendere. censentur Ostorio triumphi insignia, prosperis ad id rebus eius, mox ambiguis, sive amoto Carataco, quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit, sive hostes miseratione tanti regis acrius ad ultionem exarsere. praefectum castrorum et legionarias cohortes extruendis apud Siluras praesidiis relictas circumfundunt. ac ni cito nuntiis ex castellis proximis subventum foret copiarum obsidioni, obcubuissent. praefectus tamen et octo centuriones ac promptissimus quisque e manipulis cecidere. nec multo post pabulantis nostros missasque ad subsidium turmas profligant. (39) tum Ostorius cohortes expeditas opposuit; nec ideo fugam sistebat, ni legiones proelium excepissent. earum robore aequata pugna, dein nobis pro meliore fuit. effugere hostes tenui damno, quia inclinabat dies. crebra hinc proelia, et saepius in modum latrocinii per saltus per paludes, ut cuique sors aut virtus, temere proviso, ob iram ob praedam, iussu et aliquando ignaris ducibus. ac praecipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata inperatoris Romani vox, ut quondam Sygambri excisi aut in Gallias traiecti forent, ita Silurum nomen penitus extinguendum. igitur duas auxiliares cohortes avaritia praefectorum incautius populantes intercepere;

3. *partim* M — 6. Ante *quod* erasa est littera una in M — *sifacem* M — 8. *sibe* M — 11. *silulas* M — *relicta* M — 12. *cito nuntiis* M: *citis nuntiis* Lipsius; *cito nuntiis dimissis* Wurmius; *cito e vicis* Faërnus. — *ex* Rupertius: *et* M; *e* Lipsius. — *proximis* M: *proximis missis* Nipperdey. — *foret copiarum obsidioni* Bezzenberger: *foret copiarum obsidione* M; *foret, copiae tum occidione* Muretus; *foret copiarum obsidio, occidione* Halmius. — 14. *quisque e manipulis* Lipsius: *quisque manipulus* M; *quisque manipularis* Pichena. — 15. *nostros* Puteolanus: *nos ipsos* M; *nos [ipsos]* Ritterus; *nostros ipsos* alii. — 16. *opposuit* Lipsius: *exposuit* (errore orto ex praecedentis vocabuli initio) M — *sistebat* M: *sistebant* alii. — 17. *prelium* M — 19. *prelia* M — 20. *prouiso* M: *provisu* Lipsius. — 21. *ducibus [ac] praecipua* Freinshemio auctore Haase. — 22. *inper.* (sic omissis ceteris vocabuli litteris) M — *excisi aut* Faërnus: *excisia ut* M; *excissi aut* Halmius. — 24. *auxiliare* M.

non affectum iri. — *signis R. praesidere*] i. e. inter signa militaria loco edito, tribunali, imperatoris modo sedere. Cf. Sueton. Tib. 6. Ern.

38. *Syphacem P. Scipio*] Syphacem, Numidarum regem in triumpho duxit P. Scipio Africanus a. u. 553. Cf. Liv. 30, 45. — *Persen L. Paulus*] Liv. Epit. l. 45: *Aemilius Paulus repugnantibus militibus ipsius propter minorem praedam et contra dicente Ser. Sulpicio Galba triumphavit et Persen* (Macedonum regem) *cum tribus filiis ante currum duxit* (a. u. 587). — *nuntiis*] absolute i. q. nuntiis missis. Cf. 13, 9: *uterque ad Vologesen regem nuntiis monebant.*

39. *pro meliore fuit*] Singulariter dictum: «existimatum est nobis rem in melius cecidisse, nos superiores fuisse.» Simile ex parte illud Sallust. Iug. 22: *populum R. neque recte neque pro bono facturum, si* cet. — *proviso*] Hoc quoque vix alibi reperies pro

spoliaque et captivos largiendo ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant, cum taedio curarum fessus Ostorius concessit vita, laetis hostibus, tamquam ducem haud spernendum, etsi non proelium, at certe bellum absumpsisset. (40) at Caesar cognita morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. is propere vectus non tamen integras res invenit, adversa interim legionis pugna, cui Manlius Valens praeerat; auctaque est apud hostes eius rei fama, quo venientem ducem exterrerent, aeque illo augente audita, ut maior laus compositi vel, si duravissent, venia iustior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; lateque persultabant, donec adcursu Didii pellerentur. sed post captum Caratacum praecipuus scientia rei militaris Venutius, e Brigantum civitate, ut supra memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, cum Cartimanduam reginam matrimonio teneret; mox orto discidio et statim bello etiam adversus nos hostilia induerat. sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartimandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepit. inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminae imperio subderentur, valida et lecta armis iuventus, regnum eius invadunt. quod nobis praevisum; et missae auxilio cohortes acre proelium fecere, cuius initio ambiguo finis laetior fuit. neque dispari eventu pugnatum a legione, cui Caesius Nasica praeerat. nam Didius, senectute gravis et multa copia honorum, per ministros agere et arcere hostem satis habebat. haec, quamquam a duobus [Ostorio Didioque] propraetoribus plures per annos gesta, coniunxi, ne divisa haud perinde ad memoriam sui valerent. ad temporum ordinem redeo.

1. *defectiones* (correctis eadem fortasse manu litteris *es* in *ē*) M — 2. *uitā* M — 3. *tanquam* M — *prelium* M — *ad certe* M — 4. *adsumpsiset* (sic) M — 7. *auctaque est* Nipperdey: *auctaque et* M; *aucta aeque* Heinsius. — 8. *aeque* Halmius: *atque* M — *illo* M: *ipso* Ernestius. — *audita est, ut* Ritterus. — *compòsiti* M: *compositis* Lipsius. — 11. *e Brigantum* Rudolphus Agricola: *euigantum* M — 13. *cartimandum* M; *Cartismanduam* Lipsius. Vide ad c. 36. — 15. *cartimannus* (sic) M; *Cartismandua* Lipsius. — 16. *hostis* M — 17. *subderentur, valida* Haase: *subderentur. valida* vulgo. — 18. *praeuisum* M: *provisum* alii. — *prelium* M — 20. *cesius* M — 22. *quanquam* M — *ostrio* M. Duo haec nomina e glossa addita esse vidit Freinshemius. — 23. *coniuxi* M — *proinde* (per notam) M. Vide ad 3, 17.

«re ante provisa.» Usus esse videtur ad analogiam verbi iam Tulliani *improviso*. — *excisi aut in Gallias traiecti*] Vide ad 2, 26.

40. *A. Didium*] Gallum. Cf. c. 15. 14, 29. Agr. 14. Ante hunc annum curam aquarum egerat, teste Frontino c. 102. — *Manlius Valens*] Conf. Hist. 1, 64. — *compositi*] sc. hostes essent; «si compositi, pacati ac victi essent Silures.» Iac. Gronovius contulit Ovidianum illud: *servatus gloria maior ero*. — *si duravissent*] si hostes in bello perseverassent nec devinci potuissent. — *supra*] in libris deperditis. Sed cf. Hist. 3, 45. — *ne feminae imperio subderentur*] sc. inviti. Nam per se feminarum imperium Britannis non ignominiosum erat. Sic 14, 35 Boudicca testatur *solitum Britannis feminarum ductu bellare*, et Agric. 16: *neque enim sexum in imperiis discernunt* (Britanni). — *Caesius Nasica*] nusquam praeterea memoratus. — *plures per annos gesta*] ab anno u. c. 803 usque ad annum 814. Cf. 14, 29.

(41) Ti. Claudio quintum Servio Cornelio [Orfito] cōs. virilis toga Neroni maturata, quo capessendae rei p. habilis videretur. et Caesar adulationibus senatus libens cessit, ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero iniret atque interim designatus proconsulare imperium extra urbem haberet ac princeps iuventutis appellaretur. additum nomine eius donativum militi, congiarium plebei. et ludicro circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetexta, Nero triumphali veste travecti sunt, *ut* spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac proinde fortunam utriusque praesumeret. simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis et alii per speciem honoris. etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur tali occasione. obvii inter se Nero Britannicum nomine, ille Domitium salutavere. quod ut discordiae initium Agrippina multo questu ad maritum defert: sperni quippe adoptionem, quaeque censuerint patres, iusserit populus, intra penates abrogari; ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem. commotus his quasi criminibus optimum quemque educatorem filii exilio aut morte afficit datosque a noverca custodiae eius inponit. (42) nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni praetoriarum cohortium cura exolverentur Lusius Geta et Rufrius Crispinus, quos Messalinae memores et

1. *Ti.* Vertranius: *T.I* (non *L*) M — *Orfito* seclusit Ritterus. Vide ad 2, 1. — 2. *capescende* M — 7. *brittannicus* M — *triumphali* Gryphius: *triumphalium* M; cf. 1, 15. — 8. *trauectis* pr. M — *sunt, ut spectaret* Bezzenberger: *sunt spectaret* M; *ut spectaret* Rupertius. — 10. *brittannici* M — *remotis* M — 12. *pellitur* et supra versum litt. *d* cum lineola traversa M — *brittannicum* M — 16. *eruptura* M: *erupturam* G — *commotus is* M — 17. *aut* Petersen: *ac* M. Cf. 3, 24: *adulterosque earum morte aut fuga punivit.* 6, 9: *ut accusatores exilio aut morte multarentur.* — 20. *Rufrius* Halmius (coll. 13, 45. 15, 71.

41. *Ti. Claudio* cet.] Inscrr. Latt. n. 714: *TI. CLAVDIO. CAISARE AVG. GERMANICO. V SER. CORNELIO. ORFITO. COS ISIDI. INVICTAI. ET SERAP.. M. AIDIVS. SERꟻI-LIAI. AꟻIOL.. LIB. AMERIMNVS EX ꟻISV.* Cf. n. 725. 6445. — *maturata*] Nero tunc quartum decimum aetatis annum inierat. Cf. c. 25 et 58. Legitima autem aetas ad togam virilem sumendam rei publicae tempore erat annus septimus decimus expletus. Cf. Gell. N. A. 10, 28. Liv. 22, 57. 25, 5. Caesarum vero aetate iam anno quinto decimo pueri in forum deduci solebant. Vide ad 1, 3. — *proconsulare imperium extra urbem*] Cf. 1, 14. — *princeps iuventutis appellaretur*] ut C. et L. Caesares ab Augusto: 1, 3. — *additum nomine eius* cet.] Sueton. Ner. 7: *deductus in forum tiro populo congiarium, militi donativum proposuit.* — *ille Domitium s.*] Suetonius Ner. 7: *Britannicum fratrem, quod se post adoptionem Ahenobarbum ex consuetudine salutasset, ut subditivum, apud patrem arguere conatus est.* — *iusserit populus*] simulata illa lege curiata, in arrogationibus etiam tunc usitata. Cf. c. 26. — *quasi criminibus*] quasi vera esset culpa despicientia illa adoptionis Neronis, cuius Britannicum insimulabat ita queribunda Agrippina, ac digni punitione corruptores eius.

42. *Lusius Geta et Rufrius Crispinus*] Cf. 11, 1. 31. 33. — *Burrum Afranium*] Cf. 13, 2. — *gnarum tamen* cet.] atque idcirco Agrippinae obnoxium. — *cuius sponte*] Vide ad 2, 59. — *carpento Capitolium ingredi*] Dio 60, 22: *τῇ Μεσσαλίνῃ τὴν προεδρίαν, ἣν καὶ ἡ Λιουία ἐσχήκει, καὶ τὸ καρπέντῳ χρῆσθαι ἔδοσαν.* Idem c. 33 de Agrippina: *καὶ ἡ μὲν ταχὺ καὶ αὐτὴ Μεσσαλῖνα ἐγένετο, καὶ μάλιστα ὅτι καὶ τιμὰς ἄλλας τε καὶ τὸ καρπεντίῳ* (sic) *ἐν ταῖς πανηγύρεσι χρῆσθαι παρὰ τῆς βουλῆς ἔλαβεν.* — *sacerdotibus et sacris*] Sacra sunt res sacrae, quae

liberis eius devinctos credebat. igitur distrahi cohortes ambitu duorum et, si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam adseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen cuius sponte praeficeretur. suum quoque fastigium Agrippina extollere altius: carpento Capitolium ingredi, qui honos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus venerationem augebat feminae, quam imperatore genitam, sororem eius, qui rerum potitus sit, et coniugem et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. inter quae praecipuus propugnator eius Vitellius, validissima gratia, aetate extrema (adeo incertae sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Iunio Lupo senatore. is crimina maiestatis et cupidinem imperii obiectabat. praebuissetque aures Caesar, nisi Agrippinae minis magis quam precibus mutatus esset, ut accusatori aqua atque igni interdiceret. hactenus Vitellius voluerat.

(43) Multa eo anno prodigia evenere. insessum diris avibus Capitolium, crebris terrae motibus prorutae domus, ac dum latius metuitur, trepidatione vulgi invalidus quisque obtriti. frugum quoque egestas et orta ex eo fames in prodigium accipiebatur. nec occulti tantum questus, sed iura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urguebant, donec militum globo infensos perrupit. quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit; magnaque deum benignitate et modestia hiemis rebus extremis

16, 17): *rufius* M. *Rufrium* C. L. Rothio teste exhibet etiam cod. Memmianus Sueton. Ner. 35, ubi tamen cod. Paris. n. 6116 (saec. XII) habet *Rufium*. — *messalina ememores* M — 3. *egregie* M — 4. *proficeretur* (*pro* per notam) M — 5. *honos* Ursinus: *mos* M — 9. *etate* M — 16. *prorutae* Lipsius: *prorupte* M. Cf. 15, 40. Hist. 1, 86. — 18. *orte* pr. M — 22. *dm̄* M — *et* delet Acidalius.

certis anni diebus in Capitolium vehebantur. Varro L. L. 5 § 47: *caput Sacrae viae, quae pertinet in arcem, qua sacra quotquot mensibus feruntur in arcem*. Sunt tamen qui *sacris* interpretentur «festis diebus, quando sacra fiebant.» — *imperatore genitam*] Nam Germanicus, postquam exercitum reduxit, imperatoris nomen auctore Tiberio accepit: 1, 58. — *sororem eius* cet.] Caligulae. — *unicum ad hunc diem exemplum*] Plinius N. H. 7 § 133: *Una feminarum in omni aevo Lampito Lacedaemonia reperitur, quae regis filia, regis uxor, regis mater fuerit*. Cf. Plat. Alcib. I, 124 A. — *praecipuus propugnator eius Vitellius*] Cf. c. 4. — *hactenus V. voluerat*] scil. Lupum puniri. Qua enim erat gratia apud Agrippinam, potuisset saevire in mortem eius; sed contentus hac quasi deportatione fuit.

43. *diris avibus*] bubonibus, parris, strigibus cet. Aliud prodigium a Tacito omissum commemorat Plinius N. H. 2 § 99: *Trinos soles nostra aetas vidit divo Claudio principe, consulatu eius, Cornelio Orfito conlega*. — *latius metuitur*] scil. processuram esse domorum ruinam. — *nec occulti t. questus*] erant, sed plebs Claudium circumvasit cet. De his turbis cf. omnino Sueton. Claud. 18. — *iura reddentem*] Sueton. Claud. 14: *Ius et consul et extra honorem laboriosissime dixit, etiam suis suorumque diebus sollemnibus, non numquam festis quoque antiquitus et religiosis*. Hunc Claudii morem acerbissime perstringit Seneca in Ludo 12: *Deflete virum, Quo non alius Potuit citius Discere causas Una tantum Parte audita, Saepe et neutra. Quis nunc iudex Toto lites Audiet anno?* — *quindecim dierum alimenta*] Maius isto periculum sub Gaio, cum septem aut octo certe dierum cibaria tantum superfuisse Seneca notat ad Paulinum (de Brev. vitae) 18, 5. Lips. — *modestia hiemis*] tranquilla a pro-

subventum. at Hercule olim Italia legionibus longinquas in provincias commeatus portabat; nec nunc infecunditate laboratur. sed Africam potius et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi R. permissa est.

(44) Eodem anno bellum inter Armenios Hiberosque exortum Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pelice Graeca, concessu fratrum regnum adeptus; Hiberos Pharasmanes vetusta possessione, Armenios frater eius Mithridates optinebat opibus nostris. erat Pharasmanis filius nomine Radamistus, decora proceritate, vi corporis insignis et patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. is modicum Hiberiae regnum senecta patris detineri ferocius crebriusque iactabat quam ut cupidinem occultaret. igitur Pharasmanes iuvenem potentiae promptum et studio popularium accinctum vergentibus iam annis suis metuens aliam ad spem trahere et Armeniam ostentare, pulsis Parthis datam Mithridati a semet memorando: sed vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent. ita Radamistus simulata adversus patrem discordia, tamquam novercae odiis impar, pergit ad patruum; multaque ab eo comitate in speciem liberum cultus primores Armeniorum ad res novas illicit, ignaro et ornante insuper Mithridate. (45) re-

1. *subuenientum* (sic) M — *ad herculē* M — *legionibus* Ernestius: *regionibus* M — 3. *egyptum* M — *nabibusque* M — *P.R.* M — 7. *greca* M — 8. *farasmanes* M — *possessiones* ultima littera puncto notata M — 9. *frs* (cum lineola supra versum et puncto sub litt. *s*) M — 10. *farasmanis* M; *Pharasmani* Puteolanus. — 12. *hiberie* M — 14. *promptum* Lipsius: *prompte* M; *properum* Freinshemius coll. 4, 59. — 17. *radamastus* M — 18. *partem* pr. M — *tanquam* M — 19. *cultū* M — 20. *ornante* Lipsius: *orante* M.

cellis hieme, ut frumentum ex Sardinia, Sicilia, Africa, Aegypto subvehi posset, quod alias clauso mari fieri non poterat. — *nec nunc infecunditate laboratur*] Solum ipsum sterilius postea factum non est, sed desunt agricolae, strenui illi rustici Romani; divitum horti immensi fruges non ferunt, eorumque latifundia per mancipia coluntur. Horat. Carm. 2, 15, 1: *Iam pauca aratro iugera regiae Moles relinquunt.* Quintil. Declam. 13: *Quod cives pascebat, nunc divitis unius hortus est. - - Aequatae solo villae - - et latae solitudinis unitas facta est.* Varro R. R. 2, 3: *Igitur, quod nunc intra murum fere patres familias correpserunt, relictis falce et aratro, et manus movere maluerunt in theatro ac circo, frumentum locamus qui nobis advehat, qui saturi fiamus ex Africa et Sardinia.* — *Africam - - exercemus*] partim latifundia nostra, partim incolarum agros colendos curamus. Sic 13, 54: *patrium solum exercebant.* — *navibusque et casibus vita p. R. permissa est*] Cf. 4, 53: *At Hercule nemo refert, quod Italia externae opis indiget, quod vita populi R. per incerta maris et tempestatum cotidie volvitur.*

44. *Vologeses*] primus huius nominis, Arsaces autem XXIII. Triginta cum regnasset annos, obiit sub Vespasiano. Cf. Visconti *Icon. gr.* III, p. 110, qui eius nummum edidit cum inscriptione: *βασιλεως ΒΑΣΙΛεων αρσακου ευΕΡΓετου ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟυς φιλΕΛΛΗΝος*. Cf. c. 14. — *fratrum*] Tiridatis (c. 50) et Pacori (15, 2). Illi grato animo Armeniam, huic Mediam dedit. — *Pharasmanes - - Mithridates*] Cf. 6, 32 sq. 11, 8. — *patrias artes*] perite equitandi, sagittandi, venandi cet. — *modicum H. r. s. p. detineri*] i. e. modicis finibus contineri neque extendi posse. — *potentiae promptum*] potentiae regiae studiosum. Cf. 1, 48: *seditioni promptus.* 4, 46: *promptus libertati aut ad mortem animus.* 11, 32: *promptus ultioni.* 15, 45: *cuicumque flagitio promptus.* — *in*

conciliationis specie assumpta regressusque ad patrem, quae fraude confici potuerint, prompta nuntiat, cetera armis exequenda. interim Pharasmanes belli causas confingit: proelianti sibi adversus regem Albanorum et Romanos auxilio vocanti fratrem adversatum, eamque iniuriam excidio ipsius ultum iturum. simul magnas copias filio tradidit. ille irruptione subita territum exutumque campis Mithridaten compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac praesidio militum, quis Caelius Pollio praefectus, centurio Casperius praeerat. nihil tam ignarum barbaris quam machinamenta et astus oppugnationum: at nobis ea pars militiae maxime gnara est. ita Radamistus frustra vel cum damno temptatis munitionibus obsidium incipit; et cum vis neglegeretur, avaritiam praefecti emercatur, obtestante Casperio, ne socius rex, ne Armenia, donum populi R., scelere et pecunia verterentur. postremo quia multitudinem hostium Pollio, iussa patris Radamistus obtendebant, pactus indutias abscedit, ut nisi Pharasmanen bello absterruisset, Ummidium Quadratum, praesidem Syriae, doceret, quo in statu Armenia foret. (46) digressu centurionis velut custode exsolutus praefectus hortari Mithridaten ad sanciendum foedus, coniunctionem fratrum ac priorem aetate Pharasmanen et cetera necessitudinum nomina referens, quod filiam eius in matrimonio haberet, quod

1. *regressusque* M : *regressus* Rhenanus. — *quae* Lipsius : *qua* M — 2. *prompta* Lipsius: *prompte* M — *farasmanes* M — *praelianti* M — 6. *campis* M: *castris* Haase. — 8. *praeerant* Halmius «ex constanti Taciti usu». — *nichil* M — 9. *at nobis - - gnara est* seclusit Haase. — 12. *P. R.* M — 13. *pecuniā uterentur* (pro *pecunia ūterentur*) M; *pecunia averterentur* Rhenanus; *pecunia mutarentur* Victorius. — 15. *pharasmanē* M, sed mox *pharasmanen.* — *Ummidium* Ritterus: *tūmidium* M; *T. Ummidium* vulgo. — 16. *Armenia foret* ed. Spirensis: *armeniae foret* M; *Armeniae forent* vulgo. — *uelud* M — 17. *fedus* M.

speciem liberum] quasi filius esset; et erat gener, non solum fratris filius. Cf. c. 46. — *ornante*] honores et opes ei subministrante, quibus ad corrumpendos primores illos abutebatur.

45. *Albanorum*] Cf. 2, 68. — *Gorneas*] castellum Armeniae septentrionalis, nunc *Khorien* secundum d'Anville. Cf. Forbiger *Geographie* II, p. 605. — *centurio Casperius*] Cf. 15, 5. — *at nobis - - est*] Haec sententia, quam Ritterus (olim, nunc Fr. Haase) pro glossemate habet, plane necessaria est. Tanto enim obsessores obsessis numerosiores erant, ut si illi quantumvis ignari, hi autem mediocriter tantum gnari talis militiae essent, nihilo secius illi ignari expugnaturi fuerint castellum, numero militum artem belli compensantes; nunc autem obsessi eiusdem artis maxime gnari erant, cuius maxime ignari obsessores. Illud vero apertum est, *astus oppugnationum* eorum quoque esse, qui *defendunt* castella ab *oppugnationibus*. Doed. — *verterentur*] everterentur, perderentur. Cf. 2, 42: *versa Caesarum subole.* 3, 54: *civitatem verti - - clamitabunt.* Vergil. Aen. 1, 24: *Tyrias olim quae verteret urbes.* — *Ummidium Quadratum*] Cf. c. 54. 13, 8 et 9. 14, 26. Inscrr. Latt. n. 3128: *C. Ummidio C. f. Ter*(etina tribu) *Durmio Quadrato cos. $\overline{XV}$vir*(o) *s*(acris) *f*(aciundis), *leg*(ato) *Ti. Caesaris Aug. prov*(inciae) *Lusit*(aniae), *leg*(ato) *divi Claud*(ii) *in Illyrico, eiusdem et Neronis Caesaris Aug. in Syria, procos. provinc. Cypri, q*(uaestori) *divi Aug. et Ti. Caesaris Aug., aed*(ili) *cur*(uli), *pr*(aetori) *aer*(arii, vide ad 1, 75), *$\overline{X}$vir*(o) *stlit*(ibus) *iud*(icandis), *curat*(ori) *tabular*(um) *publicar*(um), *praef*(ecto) *frum*(enti) *dandi ex s*(enatus) *c*(onsulto). Idem *leg. C. Caesaris Germanici imp. pro praet.* vocatur (a. u. 790) n. 3665. Graecus quoque titulus Boeckh. Corp. Inscr. Gr. n. 2637 exhibet quendam *Γάϊον Οὐμμίδιον, Τηρητίνᾳ, Κοναδρᾶτον, Γαΐου Οὐμμιδίου Πανταύχου υἱόν.* — *quo*

ipse Radamisto socer esset: non abnuere pacem Hiberos, quamquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum perfidiam, nec aliud subsidii quam castellum commeatu egenum: ne dubitaret armis incruentas condiciones malle. cunctante ad ea Mithridate et suspectis praefecti consiliis, quod pelicem regiam polluerat inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, utque Hiberi obsidio decedant expostulat. ille propalam incerta et saepius molliora respondens, secretis nuntiis monet Radamistum obpugnationem quoquo modo celerare. augetur flagitii merces, et Pollio occulta corruptione inpellit milites, ut pacem flagitarent seque praesidium omissuros minitarentur. qua necessitate Mithridates diem locumque foederi accepit castelloque egreditur. (47) ac primo Radamistus in amplexus eius effusus simulare obsequium, socerum ac parentem appellare. adicit ius iurandum, non ferro, non veneno vim allaturum. simul in lucum propinquum trahit, provisum illic sacrificii paratum dictitans, ut dis testibus pax firmaretur. mos est regibus, quotiens in societatem coëant, implicare dextras pollicesque inter se vincire nodoque praestringere: mox ubi sanguis in artus *se* extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt. id foedus arcanum habetur quasi mutuo cruore sacratum. sed tunc qui ea vincla admovebat, decidisse simulans genua Mithridatis invadit ipsumque prosternit; simulque concursu plurium iniciuntur catenae. ac compede, quod dedecorum barbaris, trahebatur; mox quia vulgus duro im-

1. *quanquam* M — 2. *cognitam -- perfidiam* Lipsius: *cognita -- perfidiam* M; *cognita -- perfidia* alii. — 3. *commeatū* M; *commeatuum* cod. Farnesianus; *commeatùs* Halmius (coll. var. lect. ad p. 372, 19). — *dubitare* M — *incruentas* Ryckius: *quā incruentas* M — 7. *sepius* M — 10. *seque praesidium omissuros* Freinshemius: *seque praesidiū ammis* (sic) M; *seque praesidio abituros* G — 11. *necissitate* M — *fędéri* M — 12. *faramistus* M — 15. *sacrificii paratum* Pflugk: *sacrificium imperatum* M; *sacrificium* [*imperatum*] Acidalius; *sacrificium iam paratum* Heinsius; *sacrificum paratum* Bezzenberger coll. Ann. 2, 69 *sacrificalem apparatum*. — *diis* h. l. M — 16. *societate* M — 17. *praestringere* Lipsius: *perstringere* (per compendium) M — *sanguis in artus se extremos* Iac. Gronovius: *sanguis in artus extremos* M; *sanguis artus extremos* Heinsius. — 19. *fedus* M — *archanum* M; *aeternum* Haase. — 21. *compede* Lipsius: *compedes* M — 22. *mox quia* M: *moxque* vulgo.

in statu Armenia foret] Cf. 15, 25: *interrogatus centurio, quo in statu Armenia esset.*

46. *armis -- malle*] Affert I. Fr. Gronovius eandem constructionem ex Appulei Apol. p. 83 Pric.: *persuaserat idem Pontianus matri suae, ut me aliis omnibus mallet.* — *praesidium omissuros*] Cf. 4, 51: *ut quaedam munimenta Romani quasi perrupta omiserint.* 14, 33: *omissis castellis praesidiisque militarium.*

47. *provisum illic sacrificii paratum*] Cf. 13, 17: *proviso ante funebri paratu.* Hist. 3, 56: *disiecto sacrificii apparatu.* — *cruorem eliciunt* cet.] Valerius Max. 9, 11, ext. 3: *Sariaster adversus patrem suum Tigranen, Armeniae regem, ita cum amicis consensit, ut omnes dexteris manibus sanguinem mitterent atque eum invicem sorberent.* Lucian. Toxaris 37: *ἀφ' οὗ γὰρ ἂν ἐντεμόντες ἅπαξ τοὺς δακτύλους ἐνσταλάξωμεν τὸ αἷμα εἰς κύλικα καὶ τὰ ξίφη ἄκρα βάψαντες ἅμα ἀμφότεροι ἐπισχόμενοι πίωμεν, οὐκ ἔστιν ὅ τι τὸ μετὰ τοῦτο ἡμᾶς διαλύσειεν ἄν.* — *decidisse*] vincula de pollicibus, non *se*, ut alii interpretantur. — *simulans*] incurvans se, ut ea tolleret. — *ac compede -- trahebatur*]

perio habitum, probra ac verbera intentabat. et erant e contrario qui tantam fortunae commutationem miserarentur. secutaque cum parvis liberis coniux cuncta lamentatione complebat. diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis iussa exquirerentur. illi cupido regni fratre et filia potior, animusque sceleribus paratus. visui tamen consuluit, ne coram interficeret. et Radamistus, quasi iuris iurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit, sed proiectos in humum et veste multa gravique opertos necat. filii quoque Mithridatis, quod caedibus parentum illacrimaverant, trucidati sunt. (48) at Quadratus cognoscens proditum Mithridaten et regnum ab interfectoribus optineri, vocat consilium, docet acta et an ulcisceretur consultat. paucis decus publicum curae; plures tuta disserunt. omne scelus externum cum laetitia habendum, semina etiam odiorum iacienda, ut saepe principes Romani eandem Armeniam specie largitionis turbandis barbarorum animis praebuerint. poteretur Radamistus male partis, dum invisus, infamis, quando id magis ex usu quam si cum gloria adeptus foret. in hanc sententiam itum. ne tamen adnuisse facinori viderentur et diversa Caesar iuberet, missi ad Pharasmanen nuntii ut abscederet a finibus Armeniis filiumque abstraheret. (49) erat Cappadociae procurator Iulius Paelignus, ignavia animi et deridiculo corporis iuxta despiciendus, sed Claudio perquam familiaris, cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. is [Paelignus] auxiliis provincialium contractis tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quam hostes praedatur, abscessu suorum et incursantibus barbaris praesidii egens ad Radamistum venit; donisque eius evictus ultro regium insigne sumere cohortatur,

1. *e contrario* Baiterus: *e contra* M; *contra* vulgo. Cf. Hist. 1, 88: *nec deerant e contrario qui* cet. De litteris finalibus in codice omissis vide var. lect. ad p. 333, 16. p. 374, 10. p. 377, 16. 386, 7. — 4. *farasmanis* M — 6. *ius iurandi* M — 12. *omne* Lipsius: *oms* M — 13. *modiorum* pr. M — 16. *adeptus* M: *depulsus* Nipperdey. — 18. *faramanen* (sic) M — 19. *Paelignus* nos: *pelignus* M; item v. 22 et p. 376, 2. Vide Halmium ad Cic. in Vatin. § 36 (p. 999). — 20. *ignavia* Muretus: *ignaui* M — *iusta* M — 21. *privatus olim conversatione scurrarum* Lipsius: *priuatis* (sic) *olim conuersationes curaret* M — 22. *Paelignus* delevit Freinshemius. Cf. 4, 10. — *tanquam* M.

Catenae manibus inditae sunt, in quo malo nullum tamen dedecus, quia solitum hoc erat, ubi quispiam comprehenderetur; dedecus contra in compede, quo rex trahebatur, non sine violentia ducebatur. Ablativum autem num. sing. *compede* habent etiam Horat. C. 4, 11, 23. Epod. 4, 4. Colum. 8, 2. Iuven. 11, 80. — *probra ac verbera intentabat*] Sic Hist. 3, 31: *et primo ingerebant probra, intentabant ictus.* — *visui tamen consuluit*] nec videre necem neque ipse praesens conspici voluit. Cf. 15, 61: *voci tamen et aspectui pepercit.*

48. *omne scelus*] qualecumque, vel atrocissimum. — *semina -- iacienda*] Eandem fere sententiam Tacitus ipse enuntiat Germ. 33. Bach.

49. *cum privatus olim* cet.] Sueton. Claud. 5: *Tum demum abiecta spe dignitatis ad otium concessit, modo in hortis et suburbana domo, modo in Campaniae secessu delitescens, atque ex contubernio sordidissimorum hominum super veterem segnitiae notam ebrietatis quoque et aleae infamiam subiit.* — *otium oblectaret*] Dial. de Orat. 10: *si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere pos-*

sumentique adest auctor et satelles. quod ubi turpi fama divulgatum, ne ceteri quoque ex Paeligno coniectarentur, Helvidius Priscus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. igitur propere montem Taurum transgressus moderatione plura quam vi composuerat, cum redire in Syriam iubetur, ne initium belli adversus Parthos existeret. (50) nam Vologeses casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam a maioribus suis possessam externus rex flagitio optineret, contrahit copias fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua pars domus sine imperio ageret. incessu Parthorum sine acie pulsi Hiberi, urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta iugum accepere. deinde atrox hiemps, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes perpellunt Vologesen omittere praesentia. vacuamque rursus Armeniam Radamistus invasit, truculentior quam antea, tamquam adversus defectores et in tempore rebellaturos. atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt armisque regiam circumveniunt. (51) nec aliud Radamisto subsidium fuit quam pernicitas equorum, quis seque et coniugem abstulit. sed coniux gravida primam utcumque fugam ob metum hostilem et mariti caritatem toleravit; post festinatione continua, ubi quati uterus et viscera vibrantur, orare ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur. ille primo amplecti adlevare adhortari, modo virtutem admirans, modo timore aeger, ne quis relicta poteretur. postremo violentia amoris, et

1. *aucto* M — 5. *rediret* M — *siriam* M — 12. *perpellunt* Rhenanus: *percellunt* M. Cf. 11, 29. — 13. *quanquam* M — 14. *rebellaturos* Rhenanus: *bellaturos* M — 15. *circumveniunt* G: *circũueunt* M — 17. *utcunque* M — 18. *quatitur uterus* Heinsius. — 20. *ammirans* M.

sunt famae. — *ne ceteri quoque -- coniectarentur*] ne de Paeligno coniectura in alios fieret, tam viles atque ignavos esse Romanos duces omnes. Terent. Heaut. 3, 3, 13: *Ego de me coniecturam facio.* — *Helvidius Priscus*] Perperam hic, quem a. u. 804 praetorium vel saltem quaestorium fuisse ex munere legati legionis apparet, confunditur cum Helvidio Prisco, Thraseae Paeti genero, sub Nerone demum Achaiae quaestore (Schol. Iuven. 5, 36), praetore designato a. u. 822 (Hist. 2, 91), qui fortasse huius est filius adoptivus. Cf. Hist. 4, 5.

50. *ne qua pars domus sine imperio ageret*] Cf. 15, 2. — *Artaxata et Tigranocerta*] De his nominibus cf. quae adnotavimus ad 2, 56. — *in tempore*] ἐν καιρῷ, prima quaque opportuna occasione oblata.

51. *ubi quati -- vibrantur*] Similis compositio infinitivi et indicativi est 2, 4: *ubi minitari Artabanus et parum subsidii in Armeniis -- erat.* 3, 26: *postquam exui aequalitas et -- ambitio et vis incedebat.* Hist. 3, 10: *ubi crudescere seditio et a conviciis ad tela transibant.* Sed ceteris locis infinitivus iungitur cum imperfecto indicativi, hic cum praesenti. — *ripam ad Araxis*] De ordine verborum vide ad 4, 5. — *corpus etiam*] Haec iungenda: non solum vivam uxorem captivitate exemit, sed corpus quoque exanime invidit hostibus. — *Hiberos ad patrium regnum*] Similiter dictum videtur, ut 4, 67 *Capreas se in insulam abdidit,* Hist. 4, 32 *adlatis Geldubam in castra nuntiis*, nec verisimile videtur Tacitum, nisi addito *ad p. regnum,* dicturum fuisse *Hiberos pervadit,* quia omissa praepositione sententiae vis immutatur. Halm. — *placida illuvie*] cursu fluminis ad riparum latera placide in stagni morem inundanti. Apud nos vocatur *Nebenwasser,* apud Rhenanos *todtes Wasser.*

52. *Fausto Sulla*] genero Claudii propter ductam Antoniam. Cf. 13, 23 et 47. Sueton. Claud. 27. — *Salvio Othone*] Othonis imperatoris fratre. — *Camillus*] Fuerat is legatus Dalmatiae delictumque suum supplicio

facinorum non rudis, destringit acinacen, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ut corpus etiam auferretur. ipse praeceps Hiberos ad patrium regnum pervadit. interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida illuvie spirantem ac vitae manifestam advertere pastores, et dignitate formae haud degenerem reputantes obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent cognitoque nomine et casu in urbem Artaxata ferunt; unde publica cura deducta ad Tiridaten comiterque excepta cultu regio habita est.

(52) Fausto Sulla Salvio Othone cōs. Furius Scribonianus in exilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. adnectebatur crimini Vibia, mater eius, ut casus prioris (nam relegata erat) inpatiens. pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat; idque ad clementiam trahebat Caesar, quod stirpem hostilem iterum conservaret. neque tamen exuli longa posthac vita fuit: morte fortuita an per venenum extinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. de mathematicis Italia pellendis factum senatus consultum atrox et irritum. laudati dehinc oratione principis qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent, motique qui remanendo inpudentiam paupertati adicerent. (53) inter quae refert ad patres de poena feminarum quae servis coniungerentur; statuiturque, ut ignaro domino ad id prolapsae in servitute, sin consensisset, pro libertis haberentur. Pallanti, quem repertorem

1. *acinacen* M: *acinacem* vulgo. — 2. *trait* M — *flumine* pr. M — 3. *ad Hiberos patrium in regnum* Heinsius; *ad Hiberos patrium regnum* Bezzenberger. — 4. *illuuie* M: *eluvie* I. Fr. Gronovius (coll. 13, 57). — 5. *forme* M — 8. *silla* M — 9. *chaldeos* M — *adnectabatur* pr. M — 10. *Vibia* Haase: *uiuia* M; *Iunia* Puteolanus. Vide var. lect. ad 14, 28.— 11. *patre* pr. M — 15. *Italia* Puteolanus: *ita* M — 18. *interque refert* M — *pęna* M — 19. *prolapsae* Heinsius: *prolapsa* M.

fuerat. Cf. Hist. 1, 89. 2, 75. Plin. Epp. 3, 16. Sueton. Claud. 13. Dio 60, 15. — *iterum conservaret*] cum iam antea patris culpam in filio punire potuisset. — *morte -- vulgavere*] Est anacoluthon in his verbis studio brevitatis quaesitum. Plenius scripsisset: *Morte fortuita an per venenum exstinctus esset, non satis constitit: nam alii morte fortuita, alii per venenum exstinctum esse, ut quisque credidit, vulgavere.* Ut ambages vitarentur, scriptor locum contraxit. Walth. — *de mathematicis Italia p.*] Cf. 2, 32. Hist. 1, 22. 2, 62. — *laudati -- qui -- sponte cederent, motique* cet.] Cf. 11, 25.

53. *statuiturque, ut ignaro domino* cet.] Gaius Comment. 1 § 84: *Ecce enim ex senatusconsulto Claudiano poterat civis Romana, quae alieno servo, volente domino eius, coierit, ipsa ex pactione libera permanere, sed servum procreare: nam quod inter eam et dominum istius servi convenerit, ex senatusconsulto ratum esse iubetur.* § 91: *Item si qua mulier civis Romana praegnas ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta sit ob id, quod alieno servo, invito et denuntiante domino eius, coierit, complures distinguunt et existimant, siquidem ex iustis nuptiis conceperit, civem Romanum ex ea nasci: si vero volgo conceperit, servum nasci eius, cuius mater facta est ancilla.* § 160: *Item feminae liberae ex senatusconsulto Claudiano ancillae fiunt eorum dominorum, quibus invitis et denuntiantibus nihilominus cum servis eorum coierint.* Cf. Iulii Pauli Rec. Sent. 2, 21. A. § 1—18. Ulpiani Fragm. 11, 11. Tertullian. de uxore 2, 8. Senatusconsultum Claudianum Vespasianus videtur renovasse. Sueton. Vesp. 11: *Auctor senatui fuit decernendi, ut, quae se alieno servo coniunxisset, ancilla haberetur.* Abrogavit autem Iustinianus Cod. 7, 24 *de Senatusconsulto Claudiano tollendo.* — *pro libertis haberentur*] id est, eo vinculo tenerentur domino contubernalis sive concubini sui, quo libertorum libertarumque genus, ut liberae quidem manerent, adnexae tamen ei domo, cuius se servo iun-

eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia et centies quinquagies sestertium censuit consul designatus Barea Soranus. additum a Scipione Cornelio grates publice agendas, quod regibus Arcadiae ortus veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret. adseveravit Claudius contentum honore Pallantem intra priorem paupertatem subsistere. et fixum est *aere* publico senatus consultum, quo libertinus sestertii ter miliens possessor antiquae parsimoniae laudibus cumulabatur.

(54) At non frater eius, cognomento Felix, pari moderatione agebat, iam pridem Iudaeae impositus et cuncta malefacta sibi inpune ratus tanta potentia subnixo. sane praebuerant Iudaei speciem motus orta seditione, postquam *** cognita caede eius haud obtemperatum esset, manebat metus ne quis principum eadem imperitaret. atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidio *Cumano*, cui pars provinciae habebatur, ita divisis ut huic Galilaeorum

2. *cos.* M — *sipione* M — 6. *est . . . . . publico* M; in margine a manu admodum recenti suppletur *aere*. — 7. *antique* M — 10. *iam*] *tam* pr. M — 11. *potentia* Puteolanus: *patientia* M — *iudaeis* M — 12. Locum mutilum esse perspexit Acidalius, post verba *orta seditione* quaedam excidisse ratus; *postquam* [*a C. Caesare iussi erant effigiem eius in templo locare; et quamquam*] *cognita* Haase coll. Hist. 5, 9. (*orta seditione ob Gai edictum; post, cum cognita* Anquetil.) — 14. *Ventidio . . . . . . cui* M; in margine ab rec. m. suppletur *Cumano*. — 15. *galileorum* M.

xissent. Walth. — *Pallanti* cet.] Plin. Epp. 7, 29: *Ridebis, deinde indignaberis, deinde ridebis, si legeris quod, nisi legeris, non potes credere. Est via Tiburtina intra primum lapidem (proxime adnotavi) monimentum Pallantis, ita inscriptum: «Huic senatus ob fidem pietatemque erga patronos ornamenta praetoria decrevit et sestertium centies quinquagies, cuius honore contentus fuit.* Idem Epp. 8, 6: *Postea mihi visum est pretium operae ipsum senatusconsultum quaerere. Inveni tam copiosum et effusum, ut ille superbissimus titulus modicus atque etiam demissus videretur. Mitto quod Pallanti servo praetoria ornamenta offeruntur; mitto quod censent non exhortandum modo, verum etiam compellendum ad usum aureorum anulorum. Levia haec et transeunda: illa memoranda, quod Pallantis nomine senatus gratias agit Caesari quod et ipse cum summo honore mentionem eius prosecutus esset et senatui facultatem fecisset testandi erga eum benivolentiam. Additur «ut Pallas, cui se omnes pro virili parte obligatos fatentur, singularis fidei, singularis industriae fructum meritissimo ferat.» Adstruitur his «cum senatui populoque R. liberalitatis gratior repraesentari nulla materia possit quam si abstinentissimi fidelissimique custodis principalium opum facultates adiuvare contigisset.» Iam quae sequuntur, «voluisse quidem senatum censere dandum ex aerario sestertium centies quinquagies, et quanto ab eiusmodi cupiditatibus remotior eius animus esset, tanto inpensius petere a publico parente ut eum compelleret ad cedendum senatui; sed cum princeps optimus parensque publicus, rogatus a Pallante, eam partem sententiae quae pertinebat ad dandum ei ex aerario sestertium centies quinquagies remitti voluisset, testari senatum se libenter ac merito hanc summam inter reliquos honores ob fidem diligentiamque Pallanti decernere coepisse, voluntati tamen principis sui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque re obsequi.» Finem existimas? Manedum et maiora accipe: «utique, cum sit utile principis benignitatem promptissimam ad laudem praemiaque merentium inlustrari ubique, et maxime his locis quibus incitari ad imitationem praepositi rerum eius curae possent, et Pallantis spectatissima fides atque innocentia exemplo provocare studium tam honestae aemulationis posset, ea quae x. Kal. Februarias, quae proximae fuissent, in amplissimo ordine optimus princeps recitasset senatusque consulta de iis rebus facta in aere inciderentur, idque aes figeretur ad statuam loricatam divi Iulii.»* Cf. Plin. N. H. 35 § 201. Pallantem autem Antoniae Claudii matri servisse scimus ex Iosepho 18, 6, 6.

natio, Felici Samaritae parerent, discordes olim et tum contemptu regentium minus coërcitis odiis. igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias et aliquando proeliis congredi, spoliaque et praedas ad procuratores referre. hique primo laetari; mox gliscente pernicie cum arma militum interiecissent, caesi milites. arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriae rector, subvenisset. nec diu adversus Iudaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum quin capite poenas luerent: Cumanus et Felix cunctationem adferebant, quia Claudius causis rebellionis auditis ius statuendi etiam de procuratoribus dederat. sed Quadratus Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur; damnatusque flagitiorum quae duo deliquerant Cumanus, et quies provinciae reddita.

(55) Nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, saepe et alias commotae, tunc Troxobore duce montes asperos castris cepere; atque inde decursu in litora aut urbes vim cultoribus et oppidanis ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. obsessaque civitas Anemuriensis, et missi e Syria in subsidium

1. *contemptu*] M — 2. *cohercitis* M — 3. *preliis* M — 5. *permitie* (sic) M — 7. *iudeos* M — *quin*] *qui In* M — *pęnas* M — 9. *iusta tuendi* M — 11. *damnatosque -- cumanos* M — 12. *quees* pr. M — *prouincie* M — 14. *Troxoboro* Haase coll. p. 380, 4.

qui *Πάλλαντα* appellat *τὸν πιστότατον τῶν δούλων αὐτῆς*. Nomen igitur Pallanti, sicut fratri Felici (cf. c. 54), *Antonius* fuisse videtur et ad eum referendus titulus Muratorianus 888, 2: *Dis Manibus M. Antoni Pallantis* (post *PALLANTIS* deesse *L* censet Henzenius) *nobilis Abascantus Aug. disp. a frument. de suo fecit.* — *censuit c. d. Barea Soranus*] quod indignum videri possit tali viro, de quo 16, 21: *Nero virtutem ipsam excindere concupivit interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano*, sed necessitate extortum et excusandum. RUPERTI. — *a Scipione Cornelio*] Poppaeae a Messalina eversae marito. Cf. 11, 2 et 4. — *regibus Arcadiae*] Ridicule hoc fictum ob cognominem regem Arcadiae, Euandri proavum (Vergil. Aen. 8, 54) vel avum (Servius ibid.), de quo Pausanias 8, 3, 1 et 44, 5. — *aere publico*] Cf. 11, 14. Hist. 4, 40.

54. *cognomento Felix*] Hist. 5, 9: *Antonius Felix per omnem saevitiam ac libidinem ius regium servili ingenio exercuit.* Sueton. Claud. 28: *nec minus Felicem* (suspexit), *quem cohortibus et alis provinciaeque Iudaeae praeposuit, trium reginarum maritum.* Cf. Lucae Act. Apost. 23, 24. 24, 10. Inscrr. Latt. n. 5404. — *pari moderatione*] cum acerba ironia dictum: «immo vel impudentior erat.» — *iam pridem*] a. u. 802. — *orta seditione*] Rem tetigit Tacitus Hist. 5, 9. copiose narrat Iosephus Ant. 18, 8 et B. Iud. 2, 10. — *haud obtemperatum esset*] ut Caligulae effigies in templo locaretur. — *intempestivis remediis*] minime aptis ad delicta coërcenda, id est, ad seditionem sedandam, quam immo *accendebat*, augebat. Clara exempla talium *remediorum* praebet Iosephus Ant. 20, 5, 4 et 6, 1. — *divisis*] Iudaeis sive provincialibus, quod inest in voc. *provinciae.* — *Quadratus*] Cf. c. 44. — *et quies provinciae reddita*] Ab hoc tempore Felix totam provinciam administravit. Quae res Iosephum in eum errorem implicuit, ut narraverit Ant. 20, 7, 1 et B. Iud. 2, 12, 8 Felicem nunc demum in Iudaeam missum esse. Frustra Iosephi a Tacito discrepantiam tollere se posse credunt cum alii, tum Norisius Cenotaph. Pisan. 2, 16, 13. Etiam de Cumani damnatione aliter Iosephus 20, 6, 3: quippe a Claudio iudicatum et missum in exilium refert. RITTER.

55. *agrestium Cilicum*] similium iis, qui Ciceroni ad Att. 5, 20, 5 et ad Fam. 15, 4, 10 *Eleutherocilices* vocantur. Cf. etiam 6, 41. — *civitas Anemuriensis*] Anemurium, oppidum Ciliciae asperae e regione Cypri, hodie *Anemur*. Distinguebat olim Ciliciam a Pamphylia. Cf. Forbiger *Geographie* II, p.

equites cum praefecto Curtio Severo turbantur, quod duri circum loci peditibusque ad pugnam idonei equestre proelium haud patiebantur. dein rex eius orae Antiochus, blandimentis adversum plebem, fraude in ducem cum barbarorum copias dissociasset, Troxobore paucisque primoribus interfectis ceteros clementia composuit.

(56) Sub idem tempus inter lacum Fucinum amnemque Lirim perrupto monte, quo magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale proelium adornatur, ut quondam Augustus structo circa Tiberim stagno, sed levibus navigiis et minore copia ediderat. Claudius *C* triremes quadriremesque et undeviginti hominum milia armavit, cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent, ac tamen spatium amplexus ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium et proelio solita. in ratibus praetoriarum cohortium manipuli turmaeque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quis catapultae ballistaeque tenderentur. reliqua lacus

2. *praelium* M — 3. *ore* M — *aduersum* M: *adversus* vulgo. — *fraudē* M — 4. *troxoboro* h. l. (sed erasa litt. *t*) M — 6. In margine M ab eadem manu: *Inter lacum Fucinum et amnem Lirin praelium nauale simulatur Claudio et Agrippina praesidentibus.* — *lirī* M — 8. *praelium* M — *circa Tiberim* (cum Suetonio) C. T. Zumptius: *cis tiberim* M; *Tiberim iuxta* Bezzenberger coll. 2, 41; *trans Tiberim* Urlichs cum monumento Ancyrano. — 9. *C* (i. e. centum) Lipsius: om. M — 11. *uaga* M: *vacua* Heinsius. — 12. *praelio* M — 13. *turmeque* M — 14. *ballisteque* M.

276. Pompon. Mela 1, 13. — *duri*] asperi, scrupulosi. — *Antiochus*] Est Antiochus IV. Epiphanes, Commagenes, cuius caput Samosata, et maritimarum Ciliciae regionum rex. Cf. 13, 7. 37. 14, 26. Hist. 2, 81. 5, 1. A Vespasiano, quem tamen in obsidendis Hierosolymis adiuverat, propter Paeti, Syriae proconsulis, criminationes regno spoliatus, obscuram deinde vitam Romae traxit. Iosephus Bell. Iud. 7, 7. Dio 59, 8. Visconti *Iconogr. gr.* III, p. 11.

56. *lacum Fucinum*] h. *Lago di Celano.* — *amnemque Lirim*] h. *Garigliano.* — *perrupto monte*] Sueton. Claud. 20: *per tria passuum milia, partim effosso monte partim exciso, canalem absolvit aegre et post undecim annos, quamvis continuis triginta hominum milibus sine intermissione operantibus.* Plinius N. H. 36 § 124: *Claudii inter maxume memoranda equidem duxerim quamvis destitutum successoris odio montem perfossum ad lacum Fucinum emittendum, inenarrabili profecto inpendio et operarum multitudine per tot annos* cet. Sueton. Claud. 20. Dio 60, 11: *τὴν δὲ λίμνην τὴν Φουκίνην τὴν τῶν Μαρσῶν ἠθέλησε μὲν ἐς τὸν Τίβεριν ἐξαγαγεῖν, ὅπως ἥ τε χώρα ἡ περὶ αὐτὴν γεωργῆται καὶ ὁ ποταμὸς ναυσίπορος μᾶλλον γένηται· μάτην δὲ δὴ ἐδαπανήθη.* — *magnificentia operis*] ipsa montis perruptio et praeparata lacus Fucini emissio. — *structo c. T. stagno*] Cf. 14, 15: *nemus quod navali stagno circumposuit Augustus.* Sueton. Aug. 43: *navale proelium* (edidit) *circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Caesarum nemus est.* Augustus ipse in Monum. Ancyr. Tab. 4, 43: *Navalis proeli spectaculum populo dedi trans Tiberim, in quo loco nunc nemus est Caesarum, cavato solo in longitudinem mille et octingentos pedes, in latitudinem pedum mille et ducentum, quo triginta rostratae naves, triremes et quadriremes, plures autem minores inter se conflixerunt. In iis classibus pugnaverunt praeter remiges milia hominum tria circiter.* — *Claudius c triremes* cet.] Dio 60, 33: *ἔν τινι λίμνῃ ναυμαχίαν ὁ Κλαύδιος ἐπεθύμησε ποιῆσαι τεῖχός τε περὶ αὐτὴν ξύλινον κατεσκεύασε καὶ ἴκρια ἔπηξεν. -- οἱ δὲ δὴ ναυμαχήσοντες θανάτῳ δὴ καταδεδικασμένοι ἦσαν, καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν Ῥόδιοι, οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες.* Sueton. Claud. 21: *Emissurus Fucinum lacum naumachiam ante commisit. -- Hoc spectaculo classis Sicula et Rhodia concurrerunt, duodenarum* (immo *quinquagenarum*) *triremium singulae, exciente buccina Tritone argenteo, qui e medio lacu per machinam emerserat.* — *ac tamen spatium* cet.] quamquam ratibus cincto lacu, tantum tamen spatium vacuum relinquebatur, quantum sufficeret ad vim remigii cet. libere exserendam atque omnia, quae in vero proe-

classiarii tectis navibus optinebant. ripas et colles montium*que* edita in modum theatri multitudo innumera complevit proximis e municipiis, et alii urbe ex ipsa, visendi cupidine aut officio in principem. ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde aurata, praesedere. pugnatum, quamquam inter sontes, fortium virorum animo; ac post multum vulnerum occidioni exempti sunt. (57) sed perfecto spectaculo apertum aquarum iter. incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacus ima vel media. eoque, tempore interiecto, altius effossi specus, et contrahendae rursus multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. quin et convivium effluvio lacus appositum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convulsis ulterioribus aut fragore et sonitu exterritis. simul Agrippina trepidatione principis usa ministrum operis Narcissum incusat cupidinis ac praedarum. nec ille reticet, inpotentiam muliebrem nimiasque spes eius arguens.

1. *montiumque* Heraeus (Stud. crit. p. 172): *montium* M; *ac montium* Puteolanus. Asyndeton defendit Doederlein coll. Hist. 3, 43: *cum quattuor speculatoribus et tribus amicis, totidem centurionibus.* — 4. *clamide* M — *praesedere* Lipsius: *praesidere* M. Vide ad 1, 30. — 5. *quanquam* M — 8. *eo quo tempore* M — 12. *exterriti* M; *exterritos* Heinsius.

lio fieri solent, demonstranda. — *ratibus*] h. l. proprio sensu, *Flösse, radeaux.* — *propugnaculis*] *Brustwehren, parapets,* quae in ipsis ratibus exstructa erant, non, ut plerique h. l. opinantur, in lacus ripa. — *tenderentur*] funibus, ad sternendos missilibus eos, qui fortasse effugere conarentur. — *classiarii*] damnati illi, qui depugnare debebant, ad verorum classiariorum modum vestiti atque armati. — *tectis navibus*] quae etiam *constratae, contabulatae* vocantur, *νῆες κατάφρακτοι.* — *multitudo innumera*] Dio l. l.: *πλῆθος ἀναρίθμητον ἤθροισεν.* — *ipse insigni paludamento* cet.] Dio l. l.: *Ὁ δὲ Κλαύδιος ὅ τε Νέρων στρατιωτικῶς ἐστάλησαν, ἥ τε Ἀγριππίνα χλαμύδι διαχρύσῳ ἐκοσμεῖτο.* Plinius N. H. 33 § 63: *Nos vidimus Agrippinam Claudi principis, edente eo navalis proeli spectaculum, adsidentem ei, indutam paludamento, aureo textili sine alia materia.*

57. *ad lacus ima vel media*] Dixerat *ad lacus ima*; quod ut melius intelligeretur, adiecit *vel media.* Inde namque colligimus id ei esse imum, quod in medio lacus foret, ubi plerumque maxime profundum est. I. F. Gronov. Sane haec explicatio longe praestat ei, qua canalem ne ad mediam quidem partem lacus depressum esse statuunt, quae immanis incuria fuisset in opere ideo suscepto, ut siccatum solum agris ibi colendis cederet. Sed vel sic adest aliquid a Tacito alienum: nam illud *ad lacus ima* tam perspicuum est, ut explicatione non indigeat, et ipsa explicatio cetera non illustrat: nam in medio lacu saepe quidem maxime profundum est, non tamen semper et ubique. Quapropter *vel media* tamquam glossa mihi suspecta est. Ritter. Cf. Fabrettum in Descr. emissarii lacus Fucini Diss. de aquis et aquaeductt. vet. Romae. Romae 1680. 4. — *convivium*] cenatio et convivii apparatus, ut 15, 37: *publicis locis struere convivia.* — *convulsis - - exterritis*] Omnia haec ad res (mensas, lectos, cibos cet.) et ad homines simul referuntur, maxime v. *exterritis.* Sueton. Claud. 32: *Convivatus est et super emissarium Fucini lacus ac paene submersus, cum emissa impetu aqua redundasset.* — *Narcissum*] ipsi iam invisum ob Aeliae Paetinae studium. Cf. c. 1. — *cupidinis ac praedarum*] Insimulabat Narcissum, ab eo qualicunque modo interversam esse pecuniam a Claudio ei operi destinatam, id quod redemptorum ope facillime fieri poterat. Dio 60, 33: *Ὁ Νάρκισσος τῆς λίμνης τῆς Φουκίνης συμπεσούσης αἰτίαν ἐπ᾽ αὐτῇ μεγάλην ἔλαβεν· ἐπεστάτει γὰρ τοῦ ἔργου καὶ ἔδοξε πολὺ ἐλάττω ὧν ἤλπιζε δαπανήσας, εἶτα ἐξεπίτηδες τὸ σύμπτωμα, ὅπως ἀνεξέλεγκτον τὸ κακούργημα αὐτοῦ γένηται, μηχανήσασθαι.*

(58) D. Iunio Q. Haterio consulibus sedecim annos natus Nero Octaviam, Caesaris filiam, in matrimonium accepit. utque studiis honestis *et* eloquentiae gloria enitesceret, causa Iliensium suscepta Romanum Troia demissum et Iuliae stirpis auctorem Aeneam aliaque haud procul fabulis vetera facunde executus, perpetrat ut Ilienses omni publico munere solverentur. eodem oratore Bononiensi coloniae igni haustae subventum centies sestertii largitione; redditur Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant aut domi seditione deliquerant; tributumque Apamensibus terrae motu convolsis in quinquennium remissum.

(59) At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur eiusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum, opibus inlustrem, hortis eius inhians pervertit accusante Tarquitio Prisco. legatus is Tauri Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca repetundarum crimina, ceterum magicas superstitiones obiectabat. nec ille diutius falsum accusatorem, indignas sordes perpessus, vim vitae suae attulit ante sententiam senatus. Tarquitius tamen curia exactus est; quod patres odio delatoris contra ambitum Agrippinae pervicere.

1. *Haterio* Lipsius: *auterio* M — *consuli.* pr. M (*consulib;* corr. M, fort. ab ead. m.) — 2. *et eloquentiae* G: *eloquentiae* M; *eloquentiaeque* Ritterus. — 3. *glorię nitesceret* M — 5. *vetera* Rhenanus: *uera* M; [*vetera*] Haase. — 6. *boniensi* pr. M — 7. *rodiis* M — 9. *terre* M — 11. *seuissima* M — 15. *cęterum* M — 16. *indignas sordes* Iacob: *indigna sortes* M; *indigna sortis* Bezzenberger; *indignas artes* R. Seyffert; *indignasque sordes* Heinsius.

58. *D. Iunio Q. Haterio*] De D. Iunio Silano cf. 15, 35. de Q. Haterio Antonino 13, 34. — *enitesceret*] clarus fieret; cf. 11, 7. — *causa Iliensium suscepta*] Ad alium annum minus recte haec refert Suetonius Ner. 7: *Apud eundem* (patrem Claudium) *consulem* (quintum, a. u. 804) *pro Bononiensibus Latine et pro Rhodiis atque Iliensibus Graece verba fecit.* — *Romanum Troia demissum*] Est dicendi modus Vergilianus Aen. 1, 288: *Iulius, a magno demissum nomen Iulo.* Cf. Vergil. Georg. 3, 35. Horat. Sat. 2, 5, 63 — *perpetrat ut Ilienses -- solverentur*] Sueton. Claud. 25: *Iliensibus quasi Romanae gentis auctoribus tributa in perpetuum remisit* (Claudius) *recitata* (a Nerone, ut videtur) *vetere epistola Graeca senatus populique Romani, Seleuco regi amicitiam et societatem ita demum pollicentis, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes praestitisset.* Digest. 27, 1, 17 § 1: *Iliensibus et propter inclytam nobilitatem civitatis et propter coniunctionem originis Romanae iam antiquitus et senatus consultis et constitutionibus principum plenissima immunitas tributa est, ut etiam tutelae excusationem habeant, scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint; idque divus Pius rescripsit.* — *redditur Rhodiis libertas*] adempta nuper ab ipso Claudio propter cives quosdam Romanos in crucem actos, ut notat Dio 60, 24. Sed restituta orante Nerone, cuius honori iure epigramma illud adsero, quod nomine Antiphili legitur primo Anthologiae *εἰς νήσους* (Anthol. Palat. 2, 60): *Ὡς πάρος Ἀελίου, νῦν Καίσαρος ἁ Ῥόδος εἰμὶ Νᾶσος, ἴσον δ' αὐχῶ φέγγος ἀπ' ἀμφοτέρων. Ἤδη σβεννυμέναν με νέα κατεφώτισεν ἀκτίς, Ἅλιε, καὶ παρὰ σὸν φέγγος ἔλαμψε Νέρων. Πῶς εἴπω; τίνι μᾶλλον ὀφείλομαι; ὃς μὲν ἔδειξεν Ἐξ ἁλός· ὃς δ' ἤδη ῥύσατο δυομέναν.* Lips. Cf. Sueton. Claud. 25: *Rhodiis ob paenitentiam veterum delictorum reddidit* (libertatem). — *Apamensibus*] Videtur Apamea Cibotos, Phrygiae civitas ad Maeandrum, cui iam olim Mithridates terrae motibus quassatae centum talenta ad restitutionem dederat. Et erat praecipuum post Ephesum totius Asiae emporium. Cf. Forbiger *Geographie* II, p. 346.

59. *At Claudius* cet.] Opponuntur saeva Claudii facinora mitibus et salutaribus Neronis modo narratis; causa utrisque Agrippina, quae filium suum illustrari voluit eoque favorabilia huic delegavit, saeva per Claudium perpetravit, quem odio civium exponere, mox tollere decreverat. Ritter.

(60) Eodem anno saepius audita vox principis, parem vim rerum habendam a procuratoribus suis iudicatarum ac si ipse statuisset, ac ne fortuito prolapsus videretur, senatus quoque consulto cautum plenius quam antea et uberius. nam divus Augustus apud equites R. qui Aegypto praesiderent lege agi decretaque eorum perinde haberi iusserat ac si magistratus Romani constituissent. mox alias per provincias et in urbe pleraque concessa sunt quae olim a praetoribus noscebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, cum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione iudiciorum locaretur, aut rursum Serviliae leges senatui iudicia redderent, Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipue bellarent. sed tunc ordinum diversa studia, et quae vicerant, publice valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuere condiciones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cetera equitum Romanorum praevalida nomina referre nihil attinuerit, cum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, sibique et legibus adaequaverit.

(61) Rettulit dein de inmunitate Cois tribuenda multaque super antiquitate eorum memoravit: Argivos vel Coeum, Latonae parentem,

2. *iudicatarum* Rhenanus: *iudicaturum* M — 3. *prolapsa* Heinsius. — 4. *Augustus*] *aug.* M — *equites .r.* Baiterus: *equestres* M; *equites illustres* Ad. Schmidt (*Zeitschr. f. Geschw.* 1848 p. 451). Cf. 13, 10. 15, 66. — 5. *perinde* G: *prode* M — 12. *quae evicerant* Heinsius. — 14. *mathios* M — 15. *nichil* M — 17. *dein de* M: *deinde de* Nipperdey. — 18. *Argivos* G: *argios* M. Cf. var. lect. ad p. 400, 8. — *Coeum* Ios. Mercerus: *cum* M.

— *indignas sordes*] squalorem ceteramque miseriam rei. Cf. Dial. 12: *sordes ac lacrimas reorum.* — *curia exactus*] senatu motus; post in Neronis gratiam restitutus et proconsul factus Bithyniae, ex qua repetundarum damnatus est. Cf. 14, 46.

60. *a procuratoribus suis*] fisci intellige, non procuratoribus Caesaris vice praesidis, quales praeerant Iudaeae, duabus Mauretaniis, Raetiae, Norico, Thraciae. (Hist. 1, 11.) Illis vero fisci dumtaxat procuratoribus, qui saepe liberti erant, traditum esse *omne ius*, id est, plenam iurisdictionem, indignatur Tacitus. Sueton. Claud. 12: *ut rata essent, quae procuratores sui in iudicando statuerent, precario exegit.* Cf. 4, 15. — *ne fortuito prolapsus v.*] ne temere atque inconsulte hanc vocem fudisse videretur. — *Semproniis rogationibus*] i. e. lege iudiciaria a C. Graccho lata a. u. 631, qua iudicia a senatu ad equites Romanos transtulit. — *Serviliae leges*] Una est lex lata a Q. Servilio Caepione (*patrono senatus* Valer. Max. 6, 9, 13) in consulatu a. u. c. 648, qua iudicia senatoribus restituit. Vide Baiteri Indicem legum p. 143 et 269. — *Sulla*] Iudicia cum iam a. u. 650 equitibus Romanis reddita essent, Sulla a. u. 673 ab illis ad senatum transtulit. Vellei. 2, 32, 3. Cf. 11, 22. (L. Aurelii Cottae praetoris legem iudiciariam a. u. 684 latam, qua iudicia senatui, equitibus, tribunis aerariis communia facta sunt, Tacitus transit.) — *C. Oppius*] intimus Caesaris amicus. Cf. Sueton. Iul. 52. Cic. ad Att. 5, 1. — *Cornelius Balbus*] maior, origine Gaditanus, pro quo est Ciceronis oratio. — *condiciones pacis -- tractare*] Nihil hoc quidem ad rem iudiciariam, de qua praecipue hic agit, sed generatim significat: «immo, quod maius etiam est, tanta fuit simplicium equitum Romanorum, nullis honoribus functorum, potentia, ut arbitratu suo tunc de bellis ac pacibus deciderent.» — *Matios*] C. Matium intelligit, Caesaris primum, deinceps Octaviani amicum, cuius exstat nobilissima epistola ad Ciceronem missa, ad Fam. 11, 28. Crebra eius fit apud Ciceronem mentio. Vide Onomast. Tull. vol. 2 p. 391 sq. Plin. N. H. 12 § 13: *C. Matius ex equestri ordine, divi Augusti amicus.* Cf. Ritschl Parerga I, p. 37. — *Vedios*] Significat Vedium Pollionem, cuius luxus memoratur 1, 10.

61. *Coeum*] Caeli et Terrae filium, de quo Hesiodus Theog. 404: *Φοίβη δ' αὖ Κοίου πολυήρατος ἦλθεν ἐς εὐνήν· Κυσαμένη*

vetustissimos insulae cultores; mox adventu Aesculapii artem medendi inlatam maximeque inter posteros eius celebrem fuisse, nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus viguissent. quin etiam dixit Xenophontem, cuius scientia ipse uteretur, eadem familia ortum, precibusque eius dandum ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam colerent. neque dubium habetur multa eorundem in populum Romanum merita sociasque victorias potuisse tradi. set Claudius, facilitate solita quod uni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velavit.

(62) At Byzantii data dicendi copia, cum magnitudinem onerum apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere. orsi a foedere, quod nobiscum icerant, qua tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui ut degeneri Pseudophilippi vocabulum inpositum, missas posthac copias in Antiochum Persen Aristonicum, et piratico bello adiutum Antonium memorabant, quaeque Sullae aut Lucullo aut Pompeio obtulissent, mox

4. *xenofontem* M — *p̃cibusque* M — 6. *tantum* M: *tanti* alii. — *insilam* M — *habetur* Lipsius: *haberetur* M — 7. *potuisse tradi. sed* Rhenanus: *potuisset tradidisset* M — 10. *at* corr. M: *ad* pr. M — *Bizantii* G: *bizantiis* M — *dicenda* pr. M — *bonerum* pr. M — 11. *dep̃carentur* M — *repetivere. orsi* Acidalius: *repetivere, orsi* vulgo. — 12. *iecerant* M; cf. 4, 55. nisi potius *fecerant* corrigendum est. HALM. Cf. 11, 9. — *tempesta* M — 13. *pseudofilippi* M — 14. *memorabant quaeque* Acidalius: *memorabantq; quae* M.

δὴ ἔπειτα θεὰ θεοῦ ἐν φιλότητι Λητὼ κυανόπεπλον ἐγείνατο μείλιχον αἰεί. Ovid. Metam. 6, 185: *satam Titanida Coeo Latonam.* — *posteros eius*] Asclepiadas, inter quos celebratissimus Hippocrates. — *Xenophontem*] Cf. c. 67. Diog. Laërt. 2, 6, 59. — *sociasque victorias*] communiter partas. Cf. Plut. Lucull. p. 493. — *facilitate solita*] Recte haec cum verbo *concesserat* iunxit Doederlein, ceteri cum verbo *velavit*. Reprehendit autem Tacitus nimiam ac stultam illam benignitatem, qua interdum in unum alterumve eorum utebatur, quibus favebat. — *nullis extrinsecus adiumentis*] Non priscas fabulas neque Asclepiadas, sed multa Coorum in Romanos merita memorari debuisse significat.

62. *cui ut degeneri* cet.] Andriscus, *ultimae sortis homo* (Liv. Epit. 49), simulatus Persei filius, a. u. 605 regnum Macedoniae occupavit, sed iam anno sequente a Q. Caecilio Metello praetore victus et captus est: Florus 2, 14. — *posthac*] iunge cum v. *memorabant*, ne in temporum ordinem peccasse videatur scriptor, quasi vero Andriscus praecessisset Antiochum et Persen. Orsi sunt oratores de foedere illo, maximo suo in Romanos merito; deinde de auxiliis praebitis verba fecerunt. — *Antiochum*] Liv. Epit. 36: *M'. Acilius Glabrio consul* (a. u. 563) *Antiochum* (Syriae regem) *apud Thermopylas Philippo rege adiuvante victum Graecia expulit.* — *Persen*] L. Aemilius L. f. M. n. Paulus, consul iterum a. u. 586, *in contione precatus ut, quicquid diri populo R. immineret, in domum suam converteretur, et in Macedoniam profectus vicit Persen totamque Macedoniam in potestatem redegit* (Liv. Epit. 44). — *Aristonicum*] Hic a. u. 622 Asiam paene omnem, Eumenis filium se ferens, occupavit, a M. Perperna debellatus a. 624. Liv. Epit. 59. — *Antonium*] filium oratoris, patrem triumviri, cui a. u. 679 imperium maritimum adversus praedones latissime patens demandatum; quo ad vexandos socios abusus, victus a Cretensibus mortuus est a. 683. Vellei. 2, 31. Ludibrii causa dictus est Creticus. Plutarch. Anton. 1. — *Sullae aut Lucullo aut Pompeio*] in bellis Mithridaticis et piratico. — *recentia -- merita*] bello Thracio et Bosporano. Cf. c. 63. — *commeatu*] pro *commeatui*. Cf. 3, 30. 33. 47.

63. *Graeci*] quos alii scriptores Megarenses, alii Argivos, alii Chalcedonios, alii Milesios, alii Lacedaemonios, alii Athenienses fuisse tradunt. Cf. A. Falk de origine Byzantii, Vratislaviae, p. 22. BACH. — *quibus Pythium Apollinem* cet.] Similiter rem narrant Herodotus 4, 144 et Strabo 7, 6, 2 p. 320. — *praevisa*] ante quidem visa, sed

recentia in Caesares merita, quando ea loca insiderent, quae transmeantibus terra marique ducibus exercitibusque, simul vehendo commeatu opportuna forent. (63) namque artissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus Pythium Apollinem consulentibus, ubi conderent urbem, redditum oraculum est, quaererent sedem caecorum terris adversam. ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, praevisa locorum utilitate, peiora legissent. quippe Byzantium fertili solo, fecundo mari, quia vis piscium inmensa, Pontum erumpens et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu hos ad portus defertur. unde primo quaestuosi et opulenti; post magnitudine onerum urgente finem aut modum orabant, adnitente principe, qui Thraecio Bosporanoque bello recens fessos iuvandosque rettulit. ita tributa in quinquennium remissa.

(64) M. Asinio M'. Acilio cōs. mutationem rerum in deterius portendi cognitum est crebris prodigiis. signa ac tentoria militum igne cae-

2. *commeatu* M: *commeatui* vulgo. — 4. *bizantium* M — *extrema Europa* Rhenanus: *extrema europę* M; *extremo Europae* alii. — *pithium* M — 6. *caecorum* Rhenanus: *graecorum* M — 8. *bizantium* M — 9. *inmensa* Bachius (coll. 4, 62): *in meta* (in versus fine) M; *innumera* Lipsius; *immensum* Ritterus. — *pontū* M: *Ponto* Broterius coll. fragmento Sallustiano. — 10. *quaestosi* M — 12. *threcio* M — *bosphoranoque* M — 13. *fessus* M — 14. *M. Asinio* Vertranius: *masilinio* M — *M'. Acilio* Ernestius: *macilio* M; *M. Acilio* vulgo.

non intellecta; septemdecim autem annis conditam a Megarensibus Chalcedona ante Byzantium tradit Herodotus. Alii explicant *praetervisa*, quod verbum apud Latinos nondum repertum est, sed nullum item exemplum verbi *praevidere* sic usurpati exstat. — *Pontum erumpens*] eadem constructione rariore, qua Vergil. Aen. 1, 580: *erumpere nubem*. Valer. Flacc. 5, 466: *nebulamque erumpit Iason*. Cf. 1, 61: *pugnam aut vincula elapsi*. Vulgari usus est Sallustius apud Schol. Iuven. 4, 42 et Mai auctt. class. VII, p. 586: *qua tempestate vis piscium Ponto erupit*. — *obliquis -- saxis exterrita*] Strabo l. l.: *ἐκ τῆς Χαλκηδονικῆς ἀκτῆς λευκή τις πέτρα προπίπτουσα φοβεῖ τὸ ζῷον, ὥστ' εὐθὺς εἰς τὴν περαίαν τρέπεσθαι.* Plinius N. H. 9 § 50: *Est in euripo Thracii Bospori quo Propontis Euxino iungitur, in ipsis Europam Asiamque separantis freti angustiis, saxum miri candoris a vado ad summa perlucens, iuxta Chalcedonem in latere Asiae. Huius adspectu repente territi* (thynni) *semper adversum Byzantii promontorium ex ea causa appellatum aurei cornus praecipiti petunt agmine; itaque omnis captura Byzantii est magna Chalcedonis paenuria M passibus medii interfluentis euripi. Opperiuntur autem aquilonis flatum ut secundo fluctu exeant e Ponto, nec nisi intrantes portum Byzanti capiuntur.* — *alterius litoris*] Asiatici. Ceterum illa tanta diversitas litorum in proventu piscino hodie non cernitur. Cf. Tournefort *Voyage du Levant* II, p. 134: *la côte de Chalcedoine est très-poissonneuse.* — *Thraecio Bosporanoque bello*] Illud cum Thracibus montanis gestum est duce Poppaeo Sabino (4, 46), hoc cum rege Mithridate (12, 15).

64. *M. Asinio M'. Acilio*] Solitum Aciliorum, et Aviolarum et Balborum et Glabrionum, praenomen *Manius* est, non *Marcus*. (Vide Baiteri fastos Capitolinos p. CLXIII.) Itaque recte hunc consulem Xiphilinus in Indice ad Dionis libros 60 et 61 nominavit *Manium Acilium Aviolam*, alterum *M. Asinium Marcellum*. — *crebris prodigiis*] Sueton. Claud. 46: *Praesagia mortis eius praecipua fuerunt exortus crinitae stellae, quam cometen vocant, tactumque caelo monimentum Drusi patris, et quod eodem anno ex omnium magistratuum genere plerique mortem obierant.* Dio 60, 35: *Οὕτω μὲν ὁ Κλαύδιος μετήλλαξεν· ἐς τοῦτό τε ἀστὴρ ὁ κομήτης ἐπὶ πλεῖστον ὀφθείς, καὶ ἡ ψεκὰς ἡ αἱματώδης, ὅ τε σκηπτὸς ὁ ἐς τὰ δορυφορικὰ σημεῖα ἐμπεσών, καὶ ἡ αὐτόματος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τοῦ Νικαίου ἄνοιξις, τό τε σμῆνος τὸ ἐν τῷ στρατοπέδῳ συστραφέν, καὶ ὅτι ἐξ ἁπασῶν τῶν ἀρχῶν εἷς ἀφ' ἑκάστης ἐτελεύτησεν, ἔδοξε*

lesti arsere. fastigio Capitolii examen apium insedit. biformes hominum partus, et suis fetum editum, cui accipitrum ungues inessent. numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus, quaestore, aedili, tribuno ac praetore et consule paucos intra menses defunctis. sed in praecipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus iecerat, fatale sibi ut coniugum flagitia ferret, dein puniret, metuens, agere et celerare statuit, perdita prius Domitia Lepida, muliebribus causis, quia Lepida minore Antonia genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior ac Gnaei mariti eius soror, parem sibi claritudinem credebat. nec forma aetas opes multum distabant; et utraque inpudica infamis violenta, haud minus vitiis aemulabantur, quam si qua ex fortuna prospera acceperant. enimvero certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem praevaleret: nam Lepida blandimentis ac largitionibus iuvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat. (65) ceterum obiecta sunt quod coniugem principis devotionibus petivisset, quodque parum coërcitis per Calabriam servorum agminibus pacem Italiae turbaret. ob haec mors indicta, multum adversante Narcisso, qui Agrippinam magis magisque suspectans prompsisse inter proximos ferebatur certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum seu Nero poteretur; verum ita de se me-

2. *paratus* M — *ediditum* M — 3. *magistratum* M — *questore* M — *aelidi* M — 7. *Domitia Lepida* Pichena: *domitiale* M — *qua* M — 8. *agrippine* M — 9. *priòr* M: *propior* Vertranius. — *Gnaei*] *C. N.* M — 10. *etas* M — *uiolenta* M: *vinolenta* alii. — 16. *coniugē* M: *coniugium* alii. — 20. *brittannicus* M.

σημῆναι. Criniti sideris mentionem fecit etiam Plinius N. H. 2 § 92. — *examen apium*] quod semper inter portenta, cum visum loco insolenti. Lips. — *biformes hominum partus*] Significantur vel androgyni (Liv. 31, 12) vel monstra mixta hominis beluaeque forma. — *fetum editum*] Nonnulli habent pro nominativo generis neutrius, cuius sane hoc unum nunc esset exemplum. Orationem obliquam esse atque cogitatione supplendum *nuntiabant* vel *ferebant*, docet qui sequitur subiunctivus *inessent*. — *praecipuo*] si comparetur cum communi populi Romani ex ostentis pavore. Doed. — *Domitia Lepida*] Vide ad 11, 38. — *minore Antonia*] immo *maiore*, M. Antonii ex Octavia, Augusti sorore, filia. Vide ad 4, 44. — *avunculo*] magno, *Grossoheim*. Vide ad 2, 43. — *sobrina prior*] Lepida Germanico, Agrippinae patri, consobrina fuit; utriusque enim matres erant sorores, Lepidae Antonia maior, Germanici Antonia minor. Digest. 38, 10, 10 § 16: *quem quis appellat propiorem sobrino, qui est patris matrisve consobrinus aut consobrina, ab eo consobrini consobrinaeve filius, filia nominatur.* Est igitur *sobrina prior* «uno gradu propior quam sobrina.» — *Gnaei*] Domitii, patris Neronis. Cf. 4, 75. 13, 10. — *amita potius an mater -- praevaleret*] Sueton. Ner. 7: *Amitam Lepidam ream testimonio coram afflixit, gratificans matri, a qua rea premebatur.* — *dare*] Supple *quibat* s. *poterat*, quod ex sequente verbo *nequibat* eliciendum, ut 13, 56. Rothius ad Agric. p. 272 affert etiam Hist. 1, 8: *Rufus vir facundus et pacis artibus* (expertus), *belli inexpertus*. Cf. Madvig ad Cic. de Finibus p. 189.

65. *devotionibus*] incantationibus, ut Plancina olim Germanicum. Cf. 2, 69. — *certam sibi perniciem* cet.] Narcissi sententia haec fere videtur: «Ab utrovis Claudii successore exitium mihi impendet, a Britannico propter caedem matris Messalinae, a Nerone propter odium matris Agrippinae. Verum tot me beneficiis prosecutus est Claudius, ut vitam ibi potius profundere debeam, ubi ei saltem caveam et saluti sim. Id autem eveniet, si, quemadmodum Mes-

ritum Caesarem ut vitam usui eius inpenderet. convictam Messalinam et Silium: pares iterum accusandi causas esse [si Nero imperitaret, Britannico successore]. nullum principi metum: at novercae insidiis domum omnem convelli, maiore flagitio quam si inpudicitiam prioris coniugis reticuisset. quamquam ne inpudicitiam quidem nunc abesse Pallante adultero, ne quis ambigat decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora haberi. haec atque talia dictitans amplecti Britannicum, robur aetatis quam maturrimum precari, modo ad deos modo ad ipsum tendere manus, adolesceret, patris inimicos depelleret, matris etiam interfectores ulcisceretur. (66) in tanta mole curarum valetudine adversa corripitur, refovendisque viribus mollitia caeli et salubritate aquarum Sinuessam pergit. tum Agrippina, sceleris olim certa et oblatae occasionis propera nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit, ne repentino et praecipiti facinus proderetur; si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius et dolo intellecto ad amorem filii rediret. exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem et mortem differret. deligitur artifex talium vocabulo Locusta, nuper veneficii damnata et diu inter

2. *pares iterum accusandi causas esse* et *Britannico successore* seclusit Nipperdey. — Verba *si Nero imperitaret. Britannico successore,* quae in codice ultimum columnae versum efficiunt, addita videntur ad interpretanda superiora *seu Britannicus rerum seu Nero poteretur.* Delenda censuit etiam Freinshemius simul cum proximis quattuor vocabulis. — *brittannico* M — 3. *succesore* pr. M — *metum* Ferrarius: *meritum* M — *at* Pichena: *ad* pr. M; *a* corr. M; *ac* vulgo. — *nouerce* M — 5. *quanquam* M — 7. *haberi* Grotius: *habere* M. Cf. Ed. Wurm in Philol. Schneidew. IX, p. 95. — *brittannicum* M — 8. *p̃cari* M — 10. *curarum ualetudine* M: *curarum Claudius valetudine* Puteolanus. — 11. *sabritate* pr. M — 15. *sup̃mis* M.

salina et Silius convicti sunt, etiam Agrippinam Claudio insidias struentem delatione pervertere contigerit. — *nullum principi metum*] i. e. principem periculi sibi et filio Britannico imminentis nescium esse atque incautum, *matrimonii sui ignarum* (11, 13). — *maiore flagitio quam si* cet.] i. e. maius flagitium Agrippinae inceptis inesse quam si ipse (Narcissus) celasset impudicitiam Messalinae eamque libidines suas explere sivisset. — *Pallante adultero*] Cf. c. 25. — *matris interfectores*] Non tam Euodum eiusque adiutores (11, 37) pro semet ipso videtur subdere quam figura, ut ita dicam, rhetorica usus hoc dicere: «Memet ipsum etiam, matris tuae interfectorem, tunc, si libet, interfice!»

66. *valetudine adversa corripitur*] Narcissus, non Claudius, qui non Sinuessae, sed Romae in Palatio necatus est. Cf. Dio 60, 34: *ἡ δὲ δὴ Ἀγριππῖνα ταῦτα ποιήσασα ἔφθασεν, ὅτι τὸν Νάρκισσον ἐς Καμπανίαν* (Sinuessa autem Latii oppidum in Campaniae confinio: Plin. N. H. 31 § 8), *προφάσει ὡς καὶ τοῖς ὕδασι τοῖς ἐκεῖ πρὸς τὴν ποδάγραν χρησόμενον, προαπέπεμψεν· ἐπεὶ παρόντος γε αὐτοῦ οὐκ ἄν ποτε αὐτὸ ἐδεδράκει.* — *sceleris olim certa*] cui iam olim constitutum erat scelus committere. — *oblatae occasionis propera*] i. e. oblatam occasionem (Narcissi absentiam) propere arripiens. Cf. 4, 59: *libertis et clientibus apiscendae potentiae properis.* — *repentino et praecipiti*] quod infra c. 67 *rapidum* vocatur; *praeceps* et *strenuum remedium* dixit etiam Curtius 3, 11, 2. — *tabidum*] tabificum, *φθίσιν* efficiens, ut Vergil. Aen. 3, 137: *tabida -- lues.* Sueton. Tib. 73: *venenum lentum atque tabificum.* — *ad amorem filii rediret*] Sueton. Claud. 43: *Sub exitu vitae signa quaedam nec obscura paenitentis de matrimonio Agrippinae deque Neronis adoptione dederat* cet. — *Locusta*] quam Suetonius *venenariorum inclitam* vocat Ner. 33, *φαρμακίδα περιβόητον* Dio 60, 34. Eam Galba supplicio affecit: Dio 64, 3. — *instrumenta regni*] cuius ope e medio tollerentur ii, qui principis aulae, Narcisso, ipsi

instrumenta regni habita. eius mulieris ingenio paratum virus, cuius minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas et explorare gustu solitus. (67) adeoque cuncta mox pernotuere ut temporum illorum scriptores prodiderint infusum delectabili cibo [boleto] venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiane Claudii an vinolentia; simul soluta alvus subvenisse videbatur. igitur exterrita Agrippina, et quando ultima timebantur, spreta praesentium invidia, provisam iam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. ille, tamquam nisus evomentis adiuvaret, pinnam rapido veneno inlitam faucibus eius demisisse creditur, haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio. (68) vocabatur interim senatus, votaque pro incolumitate principis consules et sacerdotes nuncupabant, cum iam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum *quae* res forent firmando Neronis imperio componuntur. iam primum Agrippina, velut dolore evicta et solacia conquirens, tenere am-

4. *cibo* del. Wurmius. — *boleto* Iac. Gronovius: *leto* M; *boletorum* vulgo. (*boleto* glossam esse vidit Orellius.) — 5. *socordiane Claudii an vinolentia* Rhenanus: *socordiane an claudii ui an uinolentia* M; *socordiane an Claudii vinolentia* Puteolanus. — 8. *tanquam* M — *adiuuare* M — 10. Post verbum *incipi* erasa est littera in M — *uacabatur* M — 12. *tomentis* Bezzenberger. — 13. *dum quae res forent firmando* cod. Agricolae: *dum res forent firmando* M; *dum res firmando* G; *dum quae e re forent firmando* Heinsius. — 14. *uelud* M — *dolore evicta* Heinsius: *dolore uicta* M. Cf. 1, 57. 4, 57. 12, 25. 15, 64.

Agrippinae et Claudio, displicerent. — *cuius minister -- explorare gustu solitus*] Cf. 13, 16: *cibos potusque eius* (Britannici) *delectus ex ministris gustu explorabat.* Sueton. Claud. 44: *Quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem praegustatorem* (venenum datum esse). *Praegustatores* memorantur etiam in Inscrr. Latt. n. 2993 et 6337.

67. *delectabili cibo, boleto*] Sueton. Claud. 44: *alii* (Claudio venenum datum esse tradunt) *per ipsam Agrippinam, quae boletum medicatum avidissimo ciborum talium obtulerat.* Idem Ner. 33: *Parricidia et caedes a Claudio exorsus est* (Nero), *cuius necis etsi non auctor, at conscius fuit neque dissimulanter, ut qui boletos, in quo cibi genere venenum is acceperat, quasi deorum cibum posthac proverbio Graeco collaudare sit solitus.* Dio 60, 34: *φάρμακόν τι ἄφυκτον προκατασκευάσασα ἔς τινα τῶν καλουμένων μυκήτων ἐνέβαλε· καὶ αὐτὴ μὲν ἐκ τῶν ἄλλων ἤσθιεν, ἐκεῖνον δὲ ἐκ τοῦ τὸ φάρμακον ἔχοντος (καὶ γὰρ μέγιστος καὶ κάλλιστος ἦν) φαγεῖν ἐποίησεν.* Cf. Martialis 1, 21, 4: *Boletum, qualem Claudius edit, edas.* Iuvenalis 5, 147: *Vilibus ancipites fungi ponentur amicis, Boletus domino, sed quales Claudius edit Ante illum uxoris, post quem nil amplius edit.* Idem 6, 620: *minus ergo nocens erit Agrippinae Boletus, siquidem unius praecordia pressit Ille senis tremulumque caput escendere iussit In caelum et longa manantia labra saliva.* Plin. N. H. 22 § 92: *Inter ea quae temere manduntur et boletos merito posuerim, opimi quidem hos cibi, sed inmenso exemplo in crimen adductos, veneno Ti. Claudio principi per hanc occasionem a coniuge Agrippina dato, quo facto illa terris venenum alterum sibique ante omnis Neronem suum dedit.* — *spreta praesentium invidia*] nihil morata invidiam, odium, quod in ipsam concitare debebat tam subita Claudii mors. — *Xenophontis medici*] Conf. c. 61. — *ille, tamquam* cet.] Alii alia narrant. Suetonius Claud. 44: *Multi statim hausto veneno obmutuisse aiunt excruciatumque doloribus nocte tota defecisse prope lucem. Nonnulli inter initia consopitum, deinde cibo affluente evomuisse omnia, repetitumque toxico, incertum pultine addito, cum velut exhaustum refici cibo oporteret, an immisso per clysterem, ut quasi abundantia laboranti etiam hoc genere egestionis subveniretur.* Dio l. l.: *Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐπιβουλευθεὶς ἐκ μὲν τοῦ συμποσίου, ὡς καὶ ὑπερχορὴς μέθης σφόδρα ὤν, ἐξεκομίσθη, ὅπερ που καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἐγεγόνει· τῆς δὲ νυκτὸς οὐδὲν οὔτ' εἰπεῖν οὔτ' ἀκοῦσαι δυνηθεὶς μετήλλαξε, τῇ τρίτῃ καὶ δεκάτῃ τοῦ

plexu Britannicum, veram paterni oris effigiem appellare ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam, sorores eius, attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat ire in melius valitudinem principis, quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldaeorum adventaret. (69) tunc medio diei, tertium ante Idus Octobris, foribus Palatii repente diductis, comitante Burro Nero egreditur ad cohortem quae more militiae excubiis adest. ibi monente praefecto faustis vocibus exceptus inditur lecticae. dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque ubi Britannicus esset: mox nullo in diversum auctore, quae offerebantur, secuti sunt. illatusque castris Nero et congruentia tempori praefatus, promisso donativo ad exemplum paternae largitionis, imperator consalutatur. sententiam militum secuta patrum consulta, nec dubitatum est apud provincias. caelestesque honores Claudio decernuntur, et funeris sollemne perinde ac divo Augusto celebratur, aemulante Agrippina proaviae Liviae magnificentiam. testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus iniuria et invidia animos vulgi turbaret.

1. *brittannicum* M — 5. *chaldeorum* M — 6. *ante tertium* Bezzenberger. Cf. 6, 25. — 8. *faustis* Ernestius (coll. 5, 1): *festis* M — 9. *brittannicus* M — 12. *paterne* M — *consultatur* M — 15. *proauia ęlibię* M — 17. *animo* M — *Explicit cornelii taciti Liber duodecimus. Incip. XIII.* In ima margine: *Nero imperator efficitur.*

Ὀκτωβρίου, ζήσας ἑξήκοντα καὶ τρία ἔτη, αὐταρχήσας δὲ ἔτη δέκα καὶ τρία καὶ μῆνας ὀκτὼ καὶ ἡμέρας εἴκοσιν.

68. *Antoniam q. et Octaviam*] Cf. c. 2. — *Chaldaeorum*] Vide ad 2, 32.

69. *Burro*] praefecto praetorii. Cf. c. 42. — *Nero egreditur* cet.] Sueton. Ner. 8: *Septemdecim natus annos, ut de Claudio palam factum est, inter horam sextam septimamque processit ad excubitores, proque Palatii gradibus imperator consalutatus lectica in castra et inde raptim appellatis militibus in curiam delatus est, discessitque iam vesperi, ex immensis quibus adcumulabatur honoribus tantum patris patriae nomine recusato propter aetatem.* — *cohortem quae m. m. excubiis adest*] Cf. Hist. 1, 24: *cohorti excubias agenti.* 29: *cohortis quae in Palatio stationem agebat.* — *paternae largitionis*] Sueton. Claud. 10: *promisit singulis* (militibus) *quina dena sestertia.* Ioseph. Antiq. 19, 1, 2: *δωρεῖται τοὺς σωματοφύλακας πεντακισχιλίαις δραχμαῖς κατὰ ἕκαστον ἄνδρα* (quae sunt vicena sestertia). — *caelestesque honores*] Hinc in Senecae Ludo, in Inscrr. Latt. n. 718. 719 et in Neronis nummo *DIVVS CLAVDIVS*. Cf. Marini *Atti* I, p. 112. Eius templum appellatur *Claudium* ibid. p. 618 b. Quocirca Nero *boletos deorum cibum* dixisse fertur. Dio 60, 35: *τοὺς μύκητας θεῶν βρῶμα ἔλεγεν εἶναι, ὅτι καὶ ἐκεῖνος* (Claudius) *διὰ τοῦ μύκητος θεὸς ἐγεγόνει.* Cf. Sueton. Ner. 33. — *iniuria et invidia*] invidia et odio propter iniuriam Britannico illatam.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER TERTIUS DECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Silanus proconsul Asiae veneno necatus Agrippinae fraude. Narcissus ad mortem actus. 2. Laus Burri et Senecae. 3. Claudius censorio funere elatus laudatur a principe. 4. Bona Neronis initia. Multa senatus arbitrio constituta. 5. Agrippinae viriles curae. 6. Parthi Armeniam affectant. De Nerone varia iudicia vulgi. 7. 8. Is curam belli suscipit. Parthi amittunt Armeniam, cui praepositus Corbulo. 9. Vologeses dat obsides. Nero discidium ducum componit.

10. 11. Nero civiliter agit et clementiam ostentat. 12. 13. Acten amat, matre fremente, mox frustra blandiente: cuius hinc fracta potentia. 14. Pallas libertus cura rerum demotus. Agrippina ad minas ruit. 15—17. Britannicum Nero praecipiti veneno tollit et eius funus festinat. 18. Matrem indignantem custodibus privat, domum separat. 19—22. Derelicta rerum novarum incusata se purgat. Accusatores eius puniti. 23. Pallas et Burrus delati. 24. Theatris maior species libertatis data. Urbs lustrata.

25. Neronis nocturna lascivia. Montanus cum principe per tenebras congressus mori adactus. Histriones Italia pulsi. 26. 27. Actum de libertis ingratis in servitutem revocandis, sed non peractum. 28. Tribunorum et aedilium cohibita potestas. 29. Aerarii cura varie habita. 30. 31. Illustrium aliquot virorum damnationes. L. Volusius fato concedit. Amphitheatrum Neronis. Praesides ludos edere prohibiti. 32. Vitae dominorum consultum. Pomponia Graecina, superstitionis externae rea, insons a marito nuntiatur. 33. Rei P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus.

34. Messala consul. Neronis liberalitas. 35. Cum Parthis rursus discordia de Armenia. Corbulonis disciplina, virtus, severitas. 36. Paccius Orfitus contra imperium pugnans fususque extra vallum tendere iussus. 37—41. Tiridates bello infestat Armeniam, legatos ad Corbulonem mittit, qui fraudem sibi per colloquium paratam eludit et Armeniae castella capit, Artaxata aggreditur et decedente hoste capit, igne delet. Ob haec Neroni et diis honores. 42. P. Suillius reus in Senecam invehitur, 43. deportatur. 44. Octavius Sagitta amore vaecors Pontiam tergiversantem ferro transverberat. Liberti mira fides.

45. Poppaeam Sabinam amare Nero occipit. Eius genus, forma, opes, mores, matrimonia, adulter. 46. Eius maritus Otho, ut amoveatur, Lusitaniae praeficitur. 47. Cornelius Sulla, principi suspectus, Massiliam mittitur. 48. Puteolis concordia restituta. 49. De numero gladiatorum Syracusis edendorum disceptatio. Thraseae Paeti opinio. 50. Vectigalia contra Neronis impetum retenta. 51. Publicanorum iniquitas temperata. 52. Proconsules rei absoluti.

53. L. Vetus ope Mosellae et Araris Rhenum cum Oceano iungere parat. Obstat Aelii Gracilis invidia. 54. Frisii iuxta Rhenum sedes figere frustra conantur. 55. Eosdem agros Ampsivarii occupant fato eodem. 56. Boiocali constantia. Ampsivarii deleti. 57. Chatti ab Hermunduris fere ad excidium gentis caesi. Ignes terra editi vix oppressi. 58. Ficus Ruminalis.

Gesta haec annis quattuor, imp. Claudio Nerone L. Antistio Vetere, Q. Volusio P. Cornelio Scipione, imp. Claudio Nerone II L. Calpurnio Pisone, imp. Claudio Nerone III Valerio Messala coss.

(1) Prima novo principatu mors Iunii Silani, proconsulis Asiae, ignaro Nerone, per dolum Agrippinae paratur, non quia ingenii violentia exitium irritaverat, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo ut C. Caesar pecudem auream eum appellare solitus sit; verum Agrippina fratri eius L. Silano necem molita ultorem metuebat, crebra vulgi fama anteponendum esse vixdum pueritiam egresso Neroni et imperium per scelus adepto virum aetate composita, insontem, nobilem et, quod tunc spectaretur, e Caesarum posteris: quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat. haec causa necis. ministri fuere P. Celer, eques Romanus, et Helius libertus, rei familiari principis in Asia impositi. ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertius quam ut fallerent. nec minus properato Narcissus, Claudii libertus, de cuius iurgiis adversus Agrippinam rettuli, aspera custodia et necessitate extrema ad mortem agitur, invito principe, cuius abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigentiam mire congruebat. (2) ibaturque in caedes, nisi Afranius Burrus et Annaeus Seneca obviam issent. hi rectores imperatoriae iuventae et, rarum in societate potentiae, concordes, diversa arte ex aequo pollebant, Burrus militaribus curis et severitate morum, Seneca praeceptis eloquentiae et

1. *asie* M — 2. *agrippine* M — *paratur* M: *patratur* Aurelius. — 3. *exitum* M — *C.*] *G.* M — 9. *Celer* Lipsius (coll. c. 33): *celerius* M — *Helius* Ryckius: *aelius* M — 10. *familiaris* M — Post verbum *impositi* in M erasa est littera. — *procōs.* M — 13. *retuli* M — *agitur* M: *adigitur* alii. — 15. *anneus* M — 16. *Ii* M — *rarum in societate potentiae, concordes* Boxhornius: *parum in societate potentia et concordes* M. Cf. 1, 39. 56. 6, 10.

1. *Prima novo principatu* cet.] Cf. 1, 3: *Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes.* — *Iunii Silani*] Hic, praenomine Marcus, natus est a. u. 767. Plin. N. H. 7 § 58: *Divus Augustus neptis suae nepotem vidit genitum quo excessit anno, M. Silanum, qui cum Asiam optineret post consulatum, Neronis principis successione, veneno eius interemptus est.* Consul fuit a. u. 799. — *paratur*] Cf. 14, 58: *Plauto necem parari.* — *dominationibus aliis fastiditus*] a prioribus principibus despectus et pro nihilo habitus. — *pecudem auream eum appellare*] Alium M. Silanum, consulem a. 772, Caligulae socerum, a genero χρυσοῦν πρόβατον appellatum esse falso tradit Dio 59, 8. Significavit autem Caligula M. Silani ovilem socordiam et magnas divitias. — *fratri eius L. Silano*] Cf. 12, 3 sqq. — *pueritiam*] sextum decimum annum. — *aetate composita*] quadragenarium. — *insontem, nobilem*] Dio 61, 6: *ἦρχε τῆς Ἀσίας Σιλανὸς καὶ ἦν οὐδὲ ἐν τοῖς ἤθεσι τοῦ γένους ἐνδεέστερος, ἀφ' οὗπερ καὶ τὰ μάλιστα ἔλεγετ'* (Agrippina) *αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἵνα μὴ τοῦ Νέρωνος οὕτω ζῶντος προκριθείη.* — *quod tunc spectaretur*] «quod eiusmodi erat ut tunc spectaretur». Addita haec sunt, quia Tacitus sub Traiano scripsit suis meritis ad imperium evecto, exstincta iamdudum Caesarum familia. — *divi Augusti abnepos*] quippe genitus ex Ap. Iunio Silano, consule a. u. 781, et Aemilia Lepida, Augusti pronepti. Haec Aemilia enim Iuliae et L. Aemilii Pauli (Sueton. Aug. 64) filia fuerat; ea Iulia porro Iuliam, Augusti filiam, et M. Agrippam parentes habuerat. — *P. Celer*] Cf. c. 33. — *Helius libertus*] Cf. Sueton. Ner. 23. Dio 63, 12. — *venenum -- datum est*] Dio 61, 6: *ἡ Ἀγριππίνα οὕτω καὶ τὰ μέγιστα πράττειν ἐπεχείρει, ὥστε Μάρκον Ἰούνιον Σιλανὸν ἀπέκτεινε, πέμψασα αὐτῷ τοῦ φαρμάκου, ᾧ τὸν ἄνδρα ἐδεδολοφονήκει.* — *rettuli*] Cf. 12, 57 et 65. — *necessitate extrema*] Cf. Hist. 1, 3: *supremae clarorum virorum necessitates, ipsa necessitas* (mors) *fortiter tolerata.* — *ad mortem agitur*] Cf. Dio 60, 34.

2. *Afranius Burrus*] Cf. 12, 42. — *Annaeus Seneca*] Cf. 12, 8. — *obviam issent*] i. e. restitissent. Cf. c. 5: *obviam itum dedecori.* —

comitate honesta, iuvantes in vicem, quo facilius lubricam principis aetatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans habebat in partibus Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosa semet perverterat. sed neque Neroni infra servos ingenium; et Pallas tristi adrogantia modum liberti egressus taedium sui moverat. propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiae petenti tribuno dedit «optimae matris.» decreti et a senatu duo lictores, flaminium Claudiale, simul Claudio censorium funus et mox consecratio. (3) die funeris laudationem eius princeps exorsus est, dum antiquitatem generis, consulatus ac triumphos maiorum enumerabat, intentus ipse et ceteri; liberalium quoque artium commemoratio, et nihil regente eo triste rei publicae ab externis accidisse, pronis animis audita: postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio a Seneca composita multum cultus praeferret, ut fuit illi viro ingenium amoenum et temporis eius auribus accommodatum. adnotabant seniores, quibus

1. *comite* pr. M — 7. *sue̜* M — 9. *optime* M — *decreti etas senatu* M — *flamonium* M. Cf. var. lect. ad p. 216, 6 et Inscrr. Latt. n. 5317. — 10. *simul ut Claudio* Nipperdey. — 12. *ceteris* M — 13. *nichil* M — *puplice* M — 15. *quãquã* M — 16. *amenum* M.

militaribus curis] quibus quotidie occupatus erat in regendis atque coërcendis praetorianis. — *lubricam*] corruptioni expositam. Cf. 14, 56. — *voluptatibus concessis*] Vide infra c. 12. Optimus interpres est Horatius Sat. 1, 4, 113: *Ne sequerer moechas, concessa cum venere uti Possem cum libertabus.* Ceterum Dio 61, 4: *τὸν δὲ δὴ Νέρωνα τρυφᾶν εἴων --, ὥσπερ οὐκ ειδότες, ὅτι ψυχὴ νέα τε καὶ αὐθάδης ἔν τε τρυφῇ ἀνεπιπλήκτῳ καὶ ἐν ἐξουσίᾳ αὐτοτελεῖ τραφεῖσα οὐχ ὅσον οὐ κόρον αὐτῶν ἴσχει, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων προσδιαφθείρεται.* — *retinerent*] ne in saevitiam rueret. — *Pallantem*] Cf. 12, 1. 25. 65. — *infra servos*] servorum libertorumve potentiae subiectum. Cf. Vellei. 2, 83: *Plancus, humillimus assentator reginae et infra servos cliens.* — *signumque -- optimae matris*] Sueton. Ner. 9: *primo imperii die signum excubanti tribuno dedit «optimam matrem».* Cf. 1, 7. — *tribuno*] cohortis in Palatio excubias agentis. Cf. 12, 69. — *duo lictores*] At Iuliae Augustae decretus erat lictor tantum unus, et id ipsum recusante Tiberio: 1, 14. — *flaminium*] ut divi Claudii, quem necaverat, esset flaminica. Erant etiam, ut Augustales, ita Claudiales sodales. Inscrr. Latt. 3044. 6048. 7420. *Flamen Claudialis* memoratur Inscr. Lat. n. 6006. Cf. Henzen Inscrr. Latt. vol. III, p. 200. — *censorium funus*] Cf. 4, 15. Ceterum de Claudii funere et consecratione repetiit ea, quae iam dixerat (12, 69), ut transitus esset ad Claudii laudationem funebrem.

3. *dum*] tam diu, quam; unde rectius imperfectum quam aliorum *enumerat.* Cf. Hand Turs. II, p. 308 et 314. — *antiquitatem generis*] Cf. 11, 24. — *consulatus ac triumphos maiorum*] Sueton. Tib. 1: *duodetriginta consulatus, dictaturas quinque, censuras septem, triumphos sex, duas ovationes adepta est* (gens Claudia). — *liberalium q. artium commemoratio*] Suetonius (Claud. 40 sqq.) *pertinaciter liberalibus studiis deditum* eum vocat atque opera eius diligenter enumerat. Cf. 6, 46. — *a Seneca*] qui idem malitiosum illum Ludum de morte Claudii composuisse fertur. — *ingenium amoenum* cet.] Significat delectabile fuisse eius dicendi genus aequalibus, postea a severioribus iudicibus reprobatum. Cf. 2, 64: *ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox.* «Hoc uno vocabulo complectitur Tacitus Quintiliani, Senecae adversarii, iudicium 10, 1, 129: *Senecae plurima abundant dulcibus vitiis.*» Doed. — *quibus otiosum est* cet.] qui, quia otium aliter occupare nesciunt, talibus comparationibus delectantur. Sic Hist. 2, 38: *securas opes*

otiosum est vetera et praesentia contendere, primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienae facundiae eguisse. nam dictator Caesar summis oratoribus aemulus; et Augusto prompta ac profluens quae*que* deceret principem eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus aut consulto ambiguus. etiam C. Caesaris turbata mens vim dicendi non corrupit. nec in Claudio, quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit: caelare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere; et aliquando carminibus pangendis inesse sibi elementa doctrinae ostendebat.

(4) Ceterum peractis tristitiae imitamentis curiam ingressus et de auctoritate patrum et consensu militum praefatus, consilia sibi et exempla capessendi egregie imperii memoravit, neque iuventam armis civilibus aut domesticis discordiis inbutam; nulla odia, nullas iniurias nec cupidinem ultionis afferre. tum formam futuri principatus praescripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. non enim se nego-

1. *iis* Puteolanus: *his* M — 2. *cesar* M — 3. *emulus* M — *quaeque* Ernestius: *quae* M — 5. *tum*] *tam* Doederleinii suspicio. — *aut* M: *ac* alii. Sensus est «modo *validus sensibus*, modo *consulto ambiguus*. — 6. *C. Caesari* Heinsius. — 7. *dissereret* Puteolanus: *dissererentur* M — *Ne pro* (per notam) M — 8. *celare* M — 10. *doctrine* M — 12. *consensũ* M — 13. *capescendi* M — *inuentam* M — 14. *inbuta* M.

concupiscere vacuum fuit. — *Augusto prompta -- eloquentia*] Sueton. Aug. 86: *Genus eloquendi secutus est elegans et temperatum, vitatis sententiarum ineptiis atque concinnitate et reconditorum verborum, ut ipse dicit, foetoribus; praecipuamque curam duxit sensum animi quam apertissime exprimere.* A Gellio N. A. 15, 7, 3 epistolis Augusti tribuitur *elegantia orationis neque morosa neque anxia, sed facilis et simplex.* — *quaeque deceret principem*] Vulgata *(quae)* recte se haberet, si prompta ac profluens eloquentia per se iam principem deceret; sed talis eloquentia potest esse et tamen principem vel maxime dedecere. Itaque tertia eloquentiae Augusti virtus enumeratur, quae posita in decore principali; quod ut fieri possit particula desideratur aut *et* aut *que*. Ritter. — *C. Caesaris*] Sueton. Calig. 53: *eloquentiae plurimum attendit, quantumvis facundus et promptus, utique si perorandum in aliquem esset.* — *turbata mens*] vaesania, de qua Sueton. Calig. 50: *Mentis valetudinem et ipse senserat ac subinde de secessu deque purgando cerebro cogitavit.* Cf. Iuven. 6, 614: *si non Et furere incipias, ut avunculus ille Neronis, Cui totam tremuli frontem Caesonia pulli Infudit* cet. Alii interpretantur de eius iracundia, ob quam sane 6, 45 *commotus ingenio* dicitur, consentiente Suetonio Calig. 53: *Irato et verba et sententiae suppetebant.* — *nec in Claudio* cet.] Zellius in Claudii oratione Lugd. p. 19: «Doctum in ea se praebet et antiquarum rerum curiose peritum, sed abutitur eruditione et alieno loco eam iactat; orationis elegantiam non desideres, sed orator multa immiscet a causa plane aliena et per ambages repit.» Cf. Sueton. Claud. 41: *Composuit et de vita sua octo volumina magis inepte quam ineleganter.* — *carminibus pangendis*] Cf. 14, 16. Dio 62, 29: *ὁ δὲ Νέρων ἄλλα τέ γελοῖα ἔπραττε καί ποτε καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ θεάτρου ὀρχήστραν ἐν πανδήμῳ τινὶ θέᾳ κατέβη καὶ ἀνέγνω Τρωικά τινα ἑαυτοῦ ποιήματα.* Sueton. Ner. 38: *ἅλωσιν Ἰλίου in illo suo scenico habitu decantavit.* Cf Iuven. 8, 221.

4. *de auctoritate patrum et consensu militum*] Cf. 12, 69. — *consilia sibi et exempla* cet.] In exemplis praecipue Augustum iactabat. Sueton. Ner. 10: *Atque, ut certiorem adhuc indolem ostenderet, ex Augusti praescripto imperaturum se professus, neque liberalitatis neque clementiae nec comitatis quidem exhibendae ullam occasionem omisit.* Cf. 14, 53 et 55. — *domesticis discordiis inbutam*] ut sub Augusto post bella civilia et in iurgiis Agrippinae cum Augusta. Cf. 4, 12 et 40.

tiorum omnium iudicem fore, ut clausis unam intra domum accusatoribus et reis paucorum potentia grassaretur; nihil in penatibus suis venale aut ambitioni pervium; discretam domum et rem p.; teneret antiqua munia senatus; consulum tribunalibus Italia et publicae provinciae assisterent. illi patrum aditum praeberent: se mandatis exercitibus consulturum. (5) nec defuit fides, multaque arbitrio senatus constituta sunt: ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur; ne designatis quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset. quod quidem adversante Agrippina, tamquam acta Claudii subverterentur, obtinuere patres; qui in Palatium ob id vocabantur, ut astaret additis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. quin et legatis Armeniorum causam gentis apud Neronem orantibus escendere suggestum imperatoris et praesidere simul parabat, nisi ceteris pavore defixis Seneca admonuisset, venienti matri occurreret. ita specie pietatis obviam itum dedecori.

(6) Fine anni turbidis rumoribus prorupisse rursum Parthos et rapi Armeniam allatum est, pulso Radamisto, qui saepe regni eius potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. igitur in urbe sermonum

2. *nichil* M — 7. *ne designatis* Ursinus: *ne designatis quidem* M — 9. *tanquam* M — 10. *assaret* M — *additis* M: *abditis* G; *obditis* Lipsius. — 11. *auditus* Lipsius: *aditus* M; *auditum* Pichena. — 17. *mallatum* M — *potius* pr. M — 18. *bellum quoque* Nipperdey.

— *unam intra domum*] principalem, quae opponitur toti civitati, penes quam, ut significat Nero, summa rerum esse debeat. Cf. 11, 2 et 5. — *discretam domum et rem p.*] Refertur hoc ad aerarium a fisco separatum, atque omnino ad res domesticas, quas se discreturum fore spondet a publicis. — *consulum tribunalibus*] Polyb. 6, 13: *Ὁμοίως καὶ ὅσα τῶν ἀδικημάτων τῶν κατ' Ἰταλίαν προσδεῖται δημοσίας ἐπισκέψεως, λέγω δέ, οἷον προδοσίας, συνωμοσίας, φαρμακείας, δολοφονίας, τῇ συγκλήτῳ μέλει περὶ τούτων. Πρὸς δὲ τούτοις, εἴ τις ἰδιώτης ἢ πόλις τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν διαλύσεως -- προσδεῖται, τούτων πάντων ἐπιμελές ἐστι τῇ συγκλήτῳ.* — *publicae provinciae*] Spectat ad divisionem Augusteam. Claudius pleraque omnia ad se traxerat; at Nero populi (sive senatus) provincias (eae enim publicae) earumque controversias solis consulibus curae fore; se Caesarianis provinciis, in quibus exercitus, velle consulere praedixit. Lips.

5. *nec defuit fides* cet.] Tota enim haec oratio item a Seneca composita (Dione teste 61, 3) adeo grata fuit patribus, *ὥστε καὶ ἐς ἀργυρᾶν στήλην ἐγγραφῆναι καὶ ἐν ταῖς νέαις τῶν ἀεὶ ὑπάτων ἀρχαῖς ἀναγινώσκεσθαι ψηφισθῆναι. Καὶ οἱ μὲν ἐκ τούτων, ὡς καὶ κατὰ συγγραφήν τινα καλῶς ἀρχθησόμενοι παρεσκευάζοντο.* — *ne quis* cet.] Rettulit igitur legem Cinciam muneralem. Cf. 11, 5. 15, 20. — *ne designatis* cet.] Pertinet ad abolendum Claudii edictum, qui auctore Dolabella sanxit: *spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui quaesturam adipiscerentur* (11, 22). — *quod quidem*] scil. alterum senatus consultum. — *in Palatium*] Cf. 2, 37. — *additis a tergo foribus*] Novum ostium a tergo senatorum aperiendum curavit ad eum ipsum finem, ut omnia auscultare posset. — *velo discreta*] Plinius Epp. 4, 19, 3 de coniuge sua: *Eadem, si quando recito, in proximo discreta velo sedet laudesque nostras avidissimis auribus excipit.* — *auditus*] Etsi pluralem ex uno Appuleio notavit Forcellinus, commode tamen explicabis: «auditum omnium, quae a diversis senatoribus sententiae loco proferrentur.» Atque ad pluralem cf. c. 16: *visus*. c. 46: *aemulatus*. — *Seneca*] Burrum addit Dio 61, 3: *πρεσβείας Ἀρμενίων ἐλθούσης καὶ ἡ Ἀγριππίνα ἐπὶ τὸ βῆμα, ἀφ' οὗ σφίσιν ὁ Νέρων διελέγετο, ἀναβῆναι ἠθέλησεν. Ἰδόντες οὖν αὐτὴν ἐκεῖνοι* (Seneca et Burrus) *πλησιάζου-*

avida, quem ad modum princeps vix septemdecim annos egressus suscipere eam molem aut propulsare posset, quod subsidium in eo, qui a femina regeretur, num proelia quoque et obpugnationes urbium et cetera belli per magistros administrari possent, anquirebant. contra alii melius evenisse disserunt quam si invalidus senecta et ignavia Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus iussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos; et imperatori quantum ad robur deesse, cum octavo decimo aetatis anno Cn. Pompeius, nono decimo Caesar Octavianus civilia bella sustinuerint? pleraque in summa fortuna auspiciis et consiliis quam telis et manibus geri. daturum plane documentum, honestis an secus amicis uteretur, si ducem amota invidia egregium, quam si pecuniosum et gratia subnixum per ambitum deligeret. (7) haec atque talia vulgantibus, Nero et iuventutem proximas per provincias quaesitam supplendis Orientis legionibus admovere, legionesque ipsas propius Armeniam collocari iubet, duosque veteres reges Agrippam et Antiochum expedire copias, quis Parthorum fines ultro intrarent; simul pontes per amnem Euphraten iungi. et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohaemo cum insignibus regiis mandat. exor-

1. *septēdecem* M; *septendecim* vulgo. — 3. *praelia* M — 8. *CN.* M — 9. *pleraque* M: *pluraque* alii. — 14. *legionibus* Puteolanus: *regionibus* M — *admouere* M: *admoveri* Pichena. — 15. *proius* M — 16. *Antiochum* Lipsius (coll. c. 37): *iochum* M — 17. *iungi*] *iunlu* (sic) M — 18. *sohoemo* M.

σαν, ἔπεισαν τὸν νεανίσκον προκαταβῆναι καὶ προαπαντῆσαι τῇ μητρὶ ὡς καὶ ἐπὶ δεξιώσει τινί. — *obviam itum dedecori*] Cf. c. 2: *ibaturque in caedes, nisi Afranius Burrus et Annaeus Seneca obviam issent.*

6. *prorupisse rursum Parthos*] Cf. 12, 44 sqq. — *rapi*] diripi ac vastari, ut *villas rapere* Liv. 40, 22. — *vix septemdecim annos egressus*] Cf. 12, 25. — *invalidus senecta* cet.] Cf. 6, 31: *senectutem Tiberii ut inermem despiciens.* — *Cn. Pompeius*] Vellei. 2, 29, 3: *Hic a toga virili adsuetus commilitio prudentissimi ducis, parentis sui, bonum et capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentia excoluerat.* — *Caesar Octavianus*] Cf. 1, 9 sq. — *in summa fortuna*] a principe. — *auspiciis*] per legatos; opponitur *telis et manibus*, ipso principe in aciem descendente. Cf. 2, 41. Sueton. Aug. 21: *Domuit autem partim ductu partim auspiciis suis Cantabriam, Aquitaniam* cet. — *consiliis*] principum ipsorum, non, ut alii voluerunt, amicorum principum. — *quam*] i. e. «potius quam». Vide ad 1, 58. — *per ambitum deligeret*] ducem, qui principis favorem ambitu quaesisset.

7. *et iuventutem -- legionesque*] De rariore hoc usu *et -- que* pro *et -- et* cf. Hand Turs. II, p. 527 sq. et Madvig ad Cic. de Finn. p. 730. — *veteres reges*] Sic dicuntur oppositione novorum regum, quos mox memorat. — *Agrippam*] Agrippae (12, 23) filium, cognomento iuniorem. Ioseph. Ant. 20, 7, 1: *δωρεῖται Κλαύδιος τὸν Ἀγρίππαν τῇ Φιλίππου τετραρχίᾳ καὶ Βαταναίᾳ, προσθεὶς αὐτῷ τὴν Τραχωνῖτιν σὺν Ἀβίλᾳ.* Cf. ibid. 8, 4. — *Antiochum*] regem Commagenes et in parte Ciliciae. Ioseph. Ant. 19, 5: *Ἀντίοχον δὲ ἣν εἶχεν βασιλείαν ἀφελόμενος Κιλικίας μέρει τινὶ καὶ Κομμαγηνῇ δωρεῖται* (Claudius). Cf. 12, 55. Dio 60, 8. — *Aristobulo*] Ioseph. Ant. 20, 8, 4: *τὴν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας προστασίαν Ἀριστόβουλος, Ἡρώδου τῆς Χαλκίδος βασιλέως παῖς, ὑπὸ Νέρωνος ἐγχειρίζεται.* Idem addit, id factum esse *τῷ πρώτῳ τῆς Νέρωνος ἀρχῆς ἔτει.* Cf. 14, 26. — *Sophenen*] quae regio iuxta Armeniam Masium inter et Antitaurum montes, in qua Tigris post quinque et viginti milia passuum sub terra mersus rursus emergit, teste Iustino 42, 3. Cf. Plin. N. H. 5 § 66. — *Sohaemo*] Non idem est, qui a Gaio constitutus Arabum Ituraeorum rex: is enim mortuus regnumque Syriae additum (cf. 12, 23. Dio 59, 12): sed idem cum eo, qui Vespasiani socius

tusque in tempore aemulus Vologeso filius Vardanis; et abscessere Armenia Parthi, tamquam differrent bellum. (8) sed apud senatum omnia in maius celebrata sunt sententiis eorum, qui supplicationes et diebus supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans urbem iniret, effigiesque eius pari magnitudine ac Martis Ultoris eodem in templo censuere, praeter suetam adulationem laeti quod Domitium Corbulonem retinendae Armeniae praeposuerat videbaturque locus virtutibus patefactus. copiae Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium cum duabus legionibus apud provinciam Suriam et legatum eius Quadratum Ummidium remaneret, par civium sociorumqne numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque, quae *in* Cappadocia hiemabant. socii reges, prout bello conduceret, parere iussi. sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant. qui ut famae *inserviret,* quae in novis coeptis validissima est, itinere propere confecto, apud Aegeas, civitatem Ciliciae, obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret corpore ingens, verbis magnificis et super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus. (9) ceterum uterque ad Vologesen regem nuntiis monebant, pacem quam bellum mallet datisque obsidibus solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret. et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum. accepitque eos centurio

1. *uologeso* M: *Vologesi* vulgo. Cf. Hist. 1, 40. 4, 51. — *uardanis* M: *Vardanes* Lipsius. — 2. *tanquam* M — 5. *effigiemque* Nipperdey. — 9. *umidium* M — 10. *par* Puteolanus: *pars* M — 11. *alisque quae* Rhenanus: *aliis quaeq;* M — *in Cappadocia* Bekkerus: *cappadocia* M; *apud Cappadociam* alii. — 12. *iussit* M — 13. *ut famae inserviret* G: *ut famae* (verbo omisso) M; *ut instaret famae* (cf. Agr. 18) Haase. — *nobis ceptis* M — 14. *Aegeas* Lipsius: *egeas* M — 17. *magnificis* M: *magnificus* alii. — *inanium* G: *inanimum* M — 18. *ad* M: om. alii. — *uologesẽ* M — 21. *commodo* Mercerus: *quomodo* M — *pararent* vel *pararetur* pr. M — *emulationis* M.

(Hist. 2, 81) et inter auxilia Titi (Hist. 5, 1). Emesae regem vocat Iosephus B. Iud. 7, 28. — *filius Vardanis*] In re incerta, utpote quae a nemine alio narretur, secuti sumus codicem, ut sit filius alioquin ignotus eius Vardanis, de quo 11, 8 sqq. Atque aemulos ex Arsacidarum familia fuisse apparet ex capite nono.

8. *Martis Ultoris*] Cf. 2, 64. — *Domitium Corbulonem*] Cf. 3, 31. 11, 18 et 20. — *Quadratum Ummidium*] Cf. 12, 45 et 54. — *parere iussi*] vel Corbuloni vel Ummidio. — *Aegeas*] Strabo 14, 5, 18 p. 676: *μετὰ δὲ Μαλλὸν Αἰγαῖαι πολίχνιον ὕφορμον ἔχον.* Oppidi nomen *Αἰγέαι* scribitur apud Dionem et Pausaniam, *Αἰγαί* ap. Philostratum et Athenaeum, *Aegae* apud Plinium N. H. 5 § 91 et Lucan. 3, 227. — *verbis magnificis*] Cf. 15, 8: *litteras -- verbis magnificis, rerum vacuas.* — *specie inanium*] gestibus, verbis externoque habitu. Lips.

9. *ad Vologesen regem nuntiis*] scil. «missis». Cf. 12, 38. — *ex commodo*] ut maiorem opportunitatem belli parandi nancisceretur, laxamento belli accepto. Ern. — *centurio Insteius*] Idem videtur cum Insteio Capitone, castrorum praefecto Corbulonis, c. 39. — *priore de causa*] id est, prius de alia qua causa. — *Arrium Varum*] Cf. Hist. 3, 6. — *recentem gloria*] Cf. 1, 41: *recens dolore et ira.* 15, 59: *stipendiis recentes.* Hist. 3, 77: *recens victoria miles.* — *diversos*] discordes, simultates inter se exercentes. — *fascibus*] Dio 54, 10 (ad a. u. 735): *Ὁ δὲ Αὔγουστος τὴν τῶν ὑπάτων ἐξουσίαν διὰ βίου ἔλαβεν, ὥστε καὶ ταῖς δώδεκα ῥάβδοις ἀεὶ*

Insteius ab Ummidio missus, forte priore de causa adito rege. quod postquam Corbuloni cognitum est, ire praefectum cohortis Arrium Varum et reciperare obsides iubet. hinc ortum inter praefectum et centurionem iurgium ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. atque illi recentem gloria, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem praetulere. unde discordia inter duces, querente Ummidio praerepta quae suis consiliis patravisset, testante contra Corbulone non prius conversum regem ad offerendos obsides quam ipse dux bello delectus spes eius ad metum mutaret. Nero quo conponeret diversos, sic evulgari iussit, ob res a Quadrato et Corbulone prospere gestas laurum fascibus imperatoriis addi. quae in alios consules egressa coniunxi.

(10) Eodem anno Caesar effigiem Cn. Domitio patri et consularia insignia Asconio Labeoni, quo tutore usus erat, petivit a senatu; sibique statuas argento vel auro solidas adversus offerentes prohibuit. et quamquam censuissent patres, ut principium anni inciperet mense Decembri, quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarum Ianuariarum inchoando anno retinuit. neque recepti sunt inter reos Carinas Celer senator, servo accusante, aut Iulius Densus, eques R., cui favor in Britannicum crimini dabatur.

(11) Claudio Nerone L. Antistio cōs. cum in acta principum iurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium iurare prohibuit, magnis

1. *umidio* M — 5. *ille* ab eadem manu corr. in *illi* M — *recentem gloria* Nipperdey: *recentē gloriā* M; *ob recentem gloriam* alii; *propter recentem gloriam* Halmius. (*recentem gloriam et inclinationem quandam etiam hostium in Corbulone* Haase.) — *inclinationē* M — 6. *corbulone* M — 7. *umidio* M — 10. *cōnponeret* M — *diuersus* M — 11. *addidit* M — 12. *cōs.* M — *coniuncxit* M — 13. *GN.* M — *et consularia* M: *consularia* Puteolanus. — 15. *quanquam censuisset* M — 17. *inchoando anno* seclusit Nipperdey. — 19. *eques.r.* Muretus: *equester* M. Cf. 12, 60. 15, 66. — *fabor* M — *brittannicum* M.

καὶ πανταχοῦ χρῆσθαι καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀεὶ ὑπατευόντων ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δίφρου καθίζεσθαι. Eumque morem tenuerunt principes secuti, ita ut laurum tamen fascibus non adderent, nisi in victoria; uti hic factum. At statim per adulationem irrupit, ut omnium principum fasces et semper laureati essent, eaque nota maxime distinctus a vulgo princeps. Herodianus de Gordiano 7, 14: *Εἵπετο δὲ αὐτῷ πᾶσα ἡ βασιλικὴ πομπή, τῶν μὲν στρατιωτῶν καὶ -- νεανίσκων ἐν σχήματι τῶν κατὰ Ῥώμην προϊόντων δορυφόρων. αἵ τε ῥάβδοι ἐδαφνηφόρουν, ὅπερ ἐστὶ σύμβολον εἰς τὸ διαγνῶναι τὰς βασιλικὰς ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν.* Capitolinus in Maximinis 14: *Inde Karthaginem venit cum pompa regali et protectoribus et fascibus laureatis.* Lips.

10. *Cn. Domitio*] Vide ad 4, 75. — *Asconio Labeoni*] qui neque alibi a Tacito neque a Suetonio nec a Dione memoratur. — *quo ortus erat Nero*] Sueton. Ner. 6: *Nero natus est Antii post novem menses quam Tiberius excessit, duodevicesimo Kalendas Ianuarias tantum quod exoriente sole.* Cf. 12, 25. — *Carinas Celer senator*] Vide ad 3, 36.

11. *Claudio Nerone*] Sueton. Ner. 14: *Consulatus quattuor gessit, primum* (cum L. Antistio a. u. 808) *bimestrem, secundum* (a. 810) *et novissimum* (a. 813) *semestres, tertium* (a. u. 811) *quadrimestrem; medios duos continuavit, reliquos inter annua spatia variavit.* — *L. Antistio*] Vetere. Cf. c. 53. 14, 58. 16, 10. — *acta principum*] priorum inde ab Augusto. Cf. 1, 72. — *ut iuvenilis animus* cet.]

patrum laudibus, ut iuvenilis animus levium quoque rerum gloria sublatus maiores continuaret. secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messalinae ordine demotum reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quam honesta praeciperet, vel iactandi ingenii, voce principis vulgabat.

(12) Ceterum infracta paulatim potentia matris delapso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum Acte fuit, simul assumptis in conscientiam *M.* Othone et Claudio Senecione, adulescentulis decoris, quorum Otho familia consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus. ignara matre, dein frustra obnitente, penitus inrepserat per luxum et ambigua secreta, ne senioribus quidem principis amicis adversantibus, muliercula nulla cuiusquam iniuria cupidines principis explente, quando uxore ab Octavia, nobili quidem et probitatis spectatae, fato quodam, an quia praevalent inlicita, abhorrebat; metuebaturque ne in stupra feminarum inlustrium prorumperet, si illa libidine prohiberetur. (13) sed Agrippina libertam aemulam, nurum ancillam, aliaque eundem in modum muliebriter fremere. neque paenitentiam filii aut satietatem opperiri; quanto-

2. *Plautium* Beroaldus: *platium* M — 3. *demotum (d* corr. ex *r)* M: *remotum* vulgo; *motum* Acidalius. — 6. *potentiā* M — 7. *amore liberte* M — *bocabulum* M — *acte* M: *Actae* alii. — 8. *M.* Ritterus: om. M. Vide ad 11, 1. — 9. *genitus. ignara* Waltherus: *genitus, ignara* vulgo. — 10. *obnitentē* M — 13. *octabia* M — *facto* M — 14. *aborrebant* corr. ab eadem manu in *aborrebat* M — 16. *liberta* M — 17. *penitentiam* M.

«ut, cum intelligeret etiam e tam levi re tantam gloriam nasci tantasque laudes, cupido iniiceretur rebus maioribus patrandis porro maiorem laudem petendi.» — *Plautium Lateranum*] Cf. 11, 36. — *ordine demotum*] dictum est ut 2, 43: *demoverat Suria Creticum*, et infra c. 20: *demovere praefectura.* — *obstringens*] sancte pollicitans. Cf. 1, 14. 4, 31: *ut et iure iurando obstringeret e re publica id esse.* Plin. Epp. 4, 13: *fidem meam obstringam.* — *quam honesta praeciperet*] quibus publice recitandis Neronem ad ea exsequenda veluti obstringeret. Memorabilis est locus Schol. Iuven. 5, 109: *Seneca erudiendo Neroni in Palatium adductus saevum immanemque et sensit cito et* m i t i g a v i t, *inter familiares solitus dicere, non fore saevo illi leoni quin gustato semel hominis cruore ingenita redeat saevitia.* Atque duos libros de Clementia sub finem huius anni aut initio sequentis, ut ex 1, 9 patet, composuit eique frustra sane inscripsit. — *iactandi ingenii*] Vide ad 2, 59: *Aegyptum proficiscitur cognoscendae antiquitatis.*

12. *infracta paulatim potentia matris* cet.] Dio 61, 7: *Ἐλυπεῖτο δὲ καὶ ἡ Ἀγριππῖνα μηκέτι τῶν ἐν τῷ παλατίῳ διὰ τὴν Ἀκτὴν μάλιστα κυριεύουσα.* — *Acte*] Dio l. l.: *ἡ δὲ δὴ Ἀκτὴ ἐπέπρατο μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας· ἀγαπηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ἔς τε τὸ τοῦ Ἀττάλου γένος ἐσήχθη καὶ πολὺ καὶ ὑπὲρ τὴν Ὀκταουίαν τὴν γυναῖκα αὑτοῦ ἠγαπήθη.* Cf. Sueton. Ner. 28. Frequens eius mentio in titulis. Cf. Inscrr. Latt. n. 735. 5412. 5413; ex quibus apparet eam Claudii libertam fuisse. — *M. Othone*] qui postea imperator factus est. Cf. c. 45 sq. Hist. 1, 13. — *Claudio Senecione*] Cf. 15, 50. 56. 57. 70. — *liberto Caesaris*] Manumisisse eum videtur imperator Claudius, quo mortuo filii *Caesaris* (Neronis) libertus dici potuit. — *inrepserat*] scil. Acte, de qua una hic sermonem esse, non de Othone et Senecione, docent et numerus singularis et quae sequuntur verba *muliercula -- explente.* Accedit quod *adulescentuli decori*, quos modo *assumptos* dixerat, parum apte *inrepsisse* dicerentur. — *per luxum*] Interpretor maxime de cenis voluptariis atque compotationibus cum Nerone et utroque eius amico. — *ambigua secreta*] Actes congressiones cum Nerone per hunc vel illum praetextum velatas atque artificiose occultatas, quibus secretis adolescentis libido tanto magis exstimula-

que foediora exprobrabat, acrius accendere, donec vi amoris subactus exueret obsequium in matrem seque Senecae permitteret, ex cuius familiaribus Annaeus Serenus simulatione amoris adversus eandem libertam primas adulescentis cupidines velaverat praebueratque nomen, ut quae princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. tum Agrippina versis artibus per blandimenta iuvenem adgredi, suum potius cubiculum ac sinum offerre contegendis quae prima aetas et summa fortuna expeterent. quin et fatebatur intempestivam severitatem et suarum opum, quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat, ut nimia nuper coërcendo filio, ita rursum intemperanter demissa. quae mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant orabantque cavere insidias mulieris semper atrocis, tum et falsae. forte illis diebus Caesar inspecto ornatu, quo principum coniuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas misitque donum matri, nulla parsimonia, cum praecipua et cupita aliis prior deferret. sed Agrippina non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri proclamat et dividere filium, quae cuncta ex ipsa haberet. (14) nec defuere qui in deterius referrent. et Nero infensus iis, quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem

1. *fędiora* M — *accendere* Puteolanus: *accenderet* M — 2. *exsueret* M — *seque Senecae* Lipsius: *seque nece* M — 4. *uelaberat* M — 8. *intempestivam* Puteolanus: *intempestatē* M — 9. *tradebant* corr. ab eadem manu in *tradebat* M — 11. *cauere* M: *caveret* Rhenanus. — 12. *atrocius* M — *false* M — 13. *efulserant* M.

tur. — *muliercula -- explente*] Ablativus exprimit rationem, cur adversati non sint Seneca et Burrus Actae inrepenti: «cum muliercula -- expleret.» — *uxore ab Octavia*] Vide ad 11, 14.

13. *nurum ancillam*] Sueton. Ner. 28: *Acten libertam paulum afuit quin iusto matrimonio sibi coniungeret, submissis consularibus viris, qui regio genere ortam peierarent.* (Vide ad c. 12.) *Ancillam* autem de liberta invidiose dictum, ut Sallust. Fr. 1, 49, 23: *Tarulae Scirroque, pessumis servorum,* qui liberti erant; item infra 14, 39. — *seque Senecae permitteret*] Dio 61, 4 de Seneca et Burro: *αὐτοὶ τὴν ἀρχὴν ἅπασαν παρέλαβον καὶ διῴκησαν, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθησαν, ἄριστα καὶ δικαιότατα· ὅ τε γὰρ Νέρων οὔτ' ἄλλως φιλοπραγματίας ἦν καὶ ἔχαιρεν ἐν ῥᾳστώνῃ διάγων.* — *Annaeus Serenus*] praefectus vigilum, fungis suillis interemptus: Plin. N. H. 22 § 96. Cf. Seneca (qui ei inscripsit libros de constantia sapientis, de otio, de tranquillitate animi) Ep. 63, 14: *Haec tibi scribo is, qui Annaeum Serenum carissimum mihi tam immodice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla sim eorum, quos dolor vicit.* — *cubiculum ac sinum*] Agrippinae moribus haud alienum erat, incestum eam cum filio Nerone iam tum secreta mente agitasse. At his verbis, *cubiculum ac sinum*, eandem vim inesse, ut filium ad id scelus aperte invitet, non est veri simile. Nam 14, 2 hoc ipsum Cornelius tamquam novum et immane facinus ex Cluvii historia tradit atque exsecratur. Censeo itaque Agrippinam, indulgentem iam et intemperanter demissam, simulavisse libidinibus se filii non quidem adversari, sed imperatori minime decorum esse huiuscemodi mulierculas palam habere, et ideo ad id cubicula latebrasque proprias offerebat. PICHENA. Recte Freund: *die Verborgenheit ihres Schlafgemaches.* — *expeterent*] Nolim cum nonnullis supplere «contegi»; potius de explendis cupidinibus intelligas. — *orabantque cavere*] Eadem constructione 12, 46: *monet celerare.* 13, 37: *monet petere.* 16, 11: *nuntiat abicere.*

14. *in deterius*] et narrata et interpretata. — *demovet Pallantem cura rerum* cet.] A rationibus Claudii fuit ex Sueton. Claud. c. 28 et Inscr. Lat. n. 32: *PALLANS CAES. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS.* Zonar. 11, 9: *Πάλλας, ᾧ ἡ τῶν χρημάτων διοίκησις ἐμ-*

cura rerum, quis a Claudio impositus velut arbitrium regni agebat; ferebaturque degrediente eo magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse ire Pallantem ut eiuraret. sane pepigerat Pallas ne cuius facti in praeteritum interrogaretur paresque rationes cum re p. haberet. praeceps posthac Agrippina ruere ad terrorem et minas, neque principis auribus abstinere quo minus testaretur adultum iam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per iniurias matris exerceret. non abnuere se quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suae in primis nuptiae, suum veneficium. id solum dis et sibi provisum quod viveret privignus. ituram cum illo in castra. audiretur hinc Germanici filia, inde debilis rursus Burrus et exul Seneca, trunca scilicet manu et professoria lingua generis humani regimen expostulantes. simul intendere manus, aggerere probra, consecratum Claudium, infernos Silanorum manes invocare, et tot inrita facinora.

(15) Turbatus his Nero et propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare secum modo matris violen-

1. *uelud* M — *arbitrium* M: *arbitrum* alii. — 3. *ne* corr. ex *que* M — 4. *praeteritu* M — *cum .R. P.* M — *preceps* M — 5. *rueret* M — 6. *brittannicum* M — 8. *adoptius* M. Cf. var. lect. ad p. 383, 18. — *abnueret sequi* M — 9. *beneficium* M — 10. *diis* M — 11. *inde debilis* Lipsius: *indebilis* M; *inde vilis* alii. — *rursus* delendum censuit Broterius; «quod glossema addi pronum fuit, postquam *inde* levi depravatione ex verborum contextu evanuit.» Halm. — 13. *expostulantis* M — 14. *inferno* M — 16. *quartum* M: *sextum* Ritterus. — 17. *brittannicus* M.

πεπίστευτο. Cf. 12, 53. — *arbitrium regni agebat*] Cf. Hist. 4, 21: *perfuga Batavus arbitrium rerum Romanarum ne ageret.* — *degrediente eo*] de Palatio, ut plene H. 3, 67: *Palatio degreditur.* Prosequebantur autem ii puta quibus pro scribis ac ministris curae suae usus erat. — *ut eiuraret*] Acumen dicti in eo inest, quod Nero illum comparat cum consule, qui finito magistratu, magno cum comitatu amicorum et clientium, eum in Capitolio deponebat iuratus se consulatum e re publica gessisse. Cf. H. 3, 68: *imperium eiurare.* Ibid. 37 *consulatum* et 39 *praeturam.* — *pepigerat*] cum Claudio. — *ne cuius* cet.] i. e. *ne alicuius* cet. «Mire lapsus est Waltherus, qui ex editionibus veteribus edidit *ne cuiusque facti* cet., idque vult esse *cuiuscunque,* quasi non, si non sufficeret scribenti *ne cuius,* dicendum fuerit *ne ullius.*» Madvig. — *in praeteritum*] recedendo in tempora praeterita. — *interrogaretur*] reus fieret, si rationes pares non essent, id est, si publicas pecunias intervertisse convinceretur. Sic Seneca Ep. 19 et de Benef. 6, 40: *parem rationem facere.* — *insitus*] Pseudoseneca Octav. 249: *Nero insitivus* (al. *ipse divo*) *Domitio genitus patre.* — *debilis*] quia mutilatus; memento autem apud antiquos talia fortuita, ut si quis claudus, luscus, calvus esset, summo fuisse dehonestamento atque interdum probro. — *rursus*] «vicissim, contra». — *exul Seneca*] Cf. 12, 8. — *trunca sc. manu*] Necesse non est, totam ut manum praecisam habuerit Burrus; sufficit digito uno aut altero captum fuisse, fortasse in acie, quod virtutis insigne est. I. F. Gron. — *professoria lingua*] de Seneca, quasi homine scholastico ac mero declamatore. Adiectivum *professorius* nunc hoc tantum loco reperitur. — *Silanorum*] Marci et Lucii Iuniorum Silanorum. Cf. c. 1. — *inrita facinora*] Admodum tragice has quoque neces quasi deas ultrices *invocat,* pro quo vulgaris scriptor usus esset verbis *conqueri, lamentari, dolere.*

15. *explebat*] ideoque togam virilem accepturus erat. Cf. 12, 41. De aetate Britannici cf. 12, 25. — *festis Saturno diebus*] Saturnalibus a. u. 807. — *regnum lusu sortientium*] Pollux 9, 110: *βασιλίνδα μὲν οὖν ἐστιν, ὅταν διακληρωθέντες ὁ μὲν βασι-*

tiam modo ipsius indolem, levi quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem late quaesivisset. festis Saturno diebus inter alia aequalium ludicra regnum lusu sortientium evenerat ea sors Neroni. igitur ceteris diversa nec ruborem allatura: ubi Britannico iussit exurgeret progressusque in medium cantum aliquem inciperet, inrisum ex eo sperans pueri sobrios quoque convictus, nedum temulentos ignorantis, ille constanter exorsus est carmen, quo evolutum eum sede patria rebusque summis significabatur. unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero intellecta invidia odium intendit; urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen neque iubere caedem fratris palam audebat, occulta molitur pararique venenum iubet, ministro Pollione Iulio, praetoriae cohortis tribuno, cuius cura attinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multa scelerum fama. nam ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, tramisitque exsoluta alvo parum validum, sive temperamentum inerat ne statim saeviret. sed Nero lenti sceleris inpatiens minitari tribuno, iubere supplicium veneficae, quod dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur. promittentibus dein tam praecipitem necem quam si

1. *indolem leui quidem* Freinshemius: *indolē ut quidam* M — 2. *faborem* pr. M — *equalium ludicā .R̄. regnum* M — 4. *brittannico* M — 10. *cedem* M — 14. *brittannico* M — 15. *tramisitque* M: *transmisitque* vulgo. — 16. *albo* M — *seuirct* M — 17. *iubere sup*|| *supplicium uenefice* M — 18. *securitatem* Puteolanus: *securitate* M.

λεὺς τάττῃ τὸ πρακτέον, ὁ δὲ ὑπηρέτης εἶναι λαχὼν πᾶν τὸ ταχθὲν ὑπεκπονῇ. Arrian. Diss. Epict. 1, 25: *Ἐν Σατουρναλίοις λέλογχε βασιλεύς· ἔδοξε γὰρ παῖξαι ταύτην τὴν παιδιάν· προστάσσει, Σὺ πιέ, Σὺ κέρασον, Σὺ ᾆσον, Σὺ ἄπελθε, Σὺ ἐλθέ. Ὑπακούω, ἵνα μὴ παρ' ἐμὲ λύηται ἡ παιδιά.* Lucian. Saturn. 3: *Ὁρᾷς ἡλίκον τὸ ἀγαθὸν ἔτι καὶ βασιλέα μόνον ἐφ' ἁπάντων γενέσθαι, τῷ ἀστραγάλῳ κρατήσαντα· ὡς μήτε ἐπιταχθείης γελοῖα ἐπιτάγματα, καὶ αὐτὸς ἐπιτάττειν ἔχοις, τῷ μὲν αἰσχρόν τι περὶ αὑτοῦ ἀναβοῆσαι, τῷ δὲ γυμνὸν ὀρχήσασθαι καὶ ἀράμενον τὴν αὐλητρίδα τρὶς τὴν οἰκίαν περιελθεῖν.* — *constanter*] firma voce ac sine ulla haesitatione. Cf. Sueton. Ner. 33: *Britannicum non minus aemulatione vocis, quae illi iucundior suppetebat, quam metu, ne quandoque apud hominum gratiam paterna memoria praevaleret, veneno aggressus est.* — *exorsus est carmen*] Ennii ex Andromacha, ut suspicatur Lipsius, apud Cic. Tusc. 3 § 44: *O pater, o patria, o Priami domus, Saeptum altisono cardine templum, Vidi ego te, astante ope barbarica, Tectis caelatis, laqueatis, Auro, ebore instructum magnifice.* — *Pollione Iulio*] Puto eum esse, qui postea praefectus praetorio fuit sub Othone. Plutarch. Oth. 24. — *Locusta*] Conf. 12, 66. — *nam ut proximus quisque* cet.] Sententia est: «nam id quidem nullam difficultatem habebat, reperire ex intimis Britannici, qui venenum paratum adulescenti ministraret. — *primum venenum* cet.] Sueton. Ner. 33: *cum opinione tardius cederet* (venenum) *ventre modo Britannici moto, arcessitam mulierem sua manu verberavit, arguens pro veneno remedium dedisse; excusantique minus datum ad occultandam facinoris invidiam: Sane, inquit, «legem Iuliam timeo,» coëgitque se coram in cubiculo quam posset velocissimum ac praesentaneum coquere. Deinde in haedo expertus, postquam is quinque horas protraxit, iterum ac saepius recoctum porcello obiecit. Quo statim exanimato inferri in triclinium darique cenanti secum Britannico imperavit. Et cum ille ad primum gustum concidisset, comitiali morbo ex consuetudine correptum apud convivas ementitus, postero die raptim inter maximos imbres translaticio extulit funere. Locustae pro navata opera impunitatem praediaque ampla, sed et discipulos*

ferro urgeretur, cubiculum Caesaris iuxta decoquitur virus cognitis antea venenis rapidum. (16) mos habebatur principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria et parciore mensa. illic epulante Britannico, quia cibos potusque eius delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. innoxia adhuc ac praecalida et libata gustu potio traditur Britannico; dein, postquam fervore aspernabatur, frigida in aqua affunditur venenum, quod ita cunctos eius artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. trepidatur a circumsedentibus; diffugiunt inprudentes. at quibus altior intellectus, resistunt defixi et Neronem intuentes. ille, ut erat reclinis et nescio similis, solitum ita ait per comitialem morbum, quo prima ab infantia afflictaretur Britannicus, et redituros paulatim visus sensusque. at Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse *atque* Octaviam, sororem Britannici, constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum et parricidii exemplum intellegebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnis affectus abscondere didicerat. (17) ita post breve silentium repetita convivii laetitia. nox eadem necem Britannici et rogum coniunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. in campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram deum portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum igno-

1. *urgerentur* M — *dequoquitur* M — 2. *mox* corr. in *mos* M — 4. *brittanico* M — *cibos* Danesius: *cibus* M — 5. *ministris* pr. M: *ministri* corr. M — *explorabat* pr. M: *explorabatur* corr. M — *omitteretur* Beroaldus: *omitteret* M — 7. *brittannico* M — 8. *ferbore* M — 9. *spiritus eius raperentur* M — 12. *prima* Acidalius (coll. 1, 4): *primum* M — 13. *brittannicus* M; delevit Ritterus. — 14. *agrippina* M — *p̄meretur* M — 15. *atque* Faërnus: *ac* Puteolanus et (deleto nomine *Octaviam*) Broterius; *quam* F. W. Otto; *et* I. H. Nolte; om. M — *octabiam sororem brittannici* M; *fuisse* [*Octaviam, sororem Britannici*] Nipperdey. — 16. *sup̄mum* M — 18. *afectus* M — 19. *brittannici* M — 20. *coniuncxit* (littera *c* puncto notata) M — 21. *dm̄* M — 22. *protendi* M — *etiam* M: *tamen* Heinsius; *iam* Ritterus.

dedit. — *cognitis antea venenis*] i. e. exploratis in haedo et porcello. Aliter Doederlein: «cognitorum et lentiorum venenorum mistione novum venenum ac rapidum decoquitur.»

16. *cum ceteris idem aetatis nobilibus*] Sueton. Tit. 2: *Educatus in aula cum Britannico simul ac paribus disciplinis et apud eosdem magistros institutus. - - Erant autem adeo familiares, ut de potione, qua Britannicus hausta periit, Titus quoque iuxta cubans gustasse credatur gravique morbo afflictatus diu.* — *sedentes*] non accumbentes ut maiores natu; modestiae illud signum. Cf. Sueton. Aug. 64. Claud. 32. — *cibos potusque - - gustu explorabat*] Vide ad 12, 66. — *a circumsedentibus*] adolescentulis, Britannici aequalibus, de quibus supra.

17. *in campo t. Martis sepultus est*] non tamen ibi combustus, sed reliquiae eius in urna illatae, ut opinor, monumento Augusti. Lips. Cf. 1, 8. 3, 4. — *adeo turbidis imbribus*] Vide ad c. 15. — *aestimantes*] expendentes atque inde indicium facientes fatale prope fuisse, ut Nero Britannicum occideret. — *illusum isse p. B.*] constuprasse puerum. Cf. 15, 72: *matri eius inlusit.* — *sacra mensae*] Cf. 15, 52. Ex antiquorum sensu maxime propter preces ac libationes quodque convivium quasi sacrificii instar erat. Liv. 39, 43: *inter pocula atque epulas, ubi libare dis dapes, ubi bene precari mos esset* cet. —

scebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum aestimantes. tradunt plerique eorum temporum scriptores crebris ante exitium diebus illusum isse pueritiae Britannici Neronem, ut iam non praematura neque saeva mors videri queat, quamvis inter sacra mensae, ne tempore quidem ad complexum sororum dato, ante oculos inimici properata sit in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. festinationem exequiarum edicto Caesar defendit, maioribus institutum referens subtrahere oculis acerba funera neque laudationibus aut pompa detinere. ceterum et sibi amisso fratris auxilio reliquas spes in re p. sitas, et tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia summum ad fastigium genita. (18) exin largitione potissimos amicorum auxit. nec defuere qui arguerent viros gravitatem adseverantes, quod domos villas id temporis quasi praedam divisissent. alii necessitatem adhibitam credebant a principe sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. at matris ira nulla munificentia leniri, sed amplecti Octaviam, crebra cum amicis secreta habere, super ingenitam avaritiam undique pecunias quasi in subsidium corripiens, tribunos et centuriones comiter excipere, nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere, quasi quaereret ducem et partes. cognitum id Neroni, excubiasque militares, quae ut coniugi imperatoris olim, tum ut matri servabantur, et Germanos nuper eundem *in* honorem custodes additos

1. *extimantes* corr. in *estimantes* (fortasse ab eadem manu) M; *existimantes* alii. — 3. *isse* Lipsius: *esse* M — *brittannici* M — 4. *seua* M — *mense* M — 5. *sororium* Bezzenberger. — 6. *supmum* M — 7. *ediceo* pr. M — *defendit, maioribus* Nipperdey: *defendit. Id maioribus* pr. M; *defendit. Ida maioribus* corr. M; *defendit, a maioribus* Ernestius; *defendit, ita maioribus* Halmius. — 9. *ceterum exibi āmisso* M — 10. *fobendum* M — 12. *arguerent,* sed *nt* ex correctione, M — 14. *scelere* M — 15. *quenque* M — *obstrincxisset* M — 16. *liniri* M — 17. *amici* M — 18. *corripiens* M: *corripere* Lipsius. — 20. *quereret* M — 21. *imperatoris olim tum* Lipsius: *imperatoris solitum* M — *ut* M: *et* Haase. — 22. *nuper eundem in honorem* Boetticher: *super eundem honorem* M.

sororum] Octaviae et Antoniae, quamquam posterior non ὁμογάστριος fuit. Cf. 12, 2 et 68. — *acerba*] immatura, quae intra tirocinii diem pompa funebri aut laudatione non dignata. Lips. Seneca Epist. 122, 10: *quantulum a funere absunt et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt?*

18. *gravitatem adseverantes*] magna cum cura atque constantia prae se ferentes. Ad Senecam et Burrum criminatio spectat. (Seneca de Benef. 2, 18. ubi suam quasi ἀπολογίαν de beneficiis a Nerone acceptis ipse pertexit.) Cf. Dio 61, 10. — *comiter excipere*] quando salutatum eam veniebant aut excubias in Palatio agebant. — *qui etiam tum supererant*] Illo tempore satis multi Romae superstites erant; nam demum Domitiani praesertim aetate multae familiae nobiles aut eius saevitia aut fato exstinctae. Verbo *superesse* pro *superstitem esse* utitur etiam 4, 7. 6, 40. 11, 12. — *ducem et partes*] Rothius esse ἓν διὰ δυοῖν censet. Non satis recte, ut mihi videtur. *Ducem* quaerebat in nobilibus, *partes* apud tribunos et centuriones. Walth. — *Germanos - - custodes additos*] iam sub Tiberio. Cf. 1, 24: *robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant,* cuiusmodi multos ex inscriptionibus collegit Marini *Atti* II, p. 472. not. 25. Inscrr. Latt. n. 175: *HILARVS NERONIS CAESARIS CORPORE (sic) CVSTOS NATIONE FRISAEO. VIX. A. XXXIII.* Etiam Batavi interdum cor-

degredi iubet. ac ne coetu salutantium frequentaretur, separat domum matremque transfert in eam, quae Antoniae fuerat, quotiens ipse illuc ventitaret, saeptus turba centurionum et post breve osculum digrediens. (19) nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam fama potentiae non sua vi nixae. statim relictum Agrippinae limen. nemo solari, nemo adire praeter paucas feminas, amore an odio incertas. ex quibus erat Iunia Silana, quam matrimonio C. Sili a Messalina depulsam supra rettuli, insignis genere forma lascivia et Agrippinae diu percara, mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem iuvenem, a nuptiis Silanae deterruerat Agrippina, inpudicam et vergentem annis dictitans, non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanae maritus poteretur. illa, spe ultionis oblata, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera et saepius iam audita deferens, quod Britannici mortem lugeret aut Octaviae iniurias evulgaret, sed destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a divo Augusto, ad res novas extollere coniugioque eius et iam inperio rem p. rursus invadere. haec Iturius et

1. *degredi* Ernestius: *digredi* M — *coetus* pr. M — 2. *antonie* M; *proaviae Antoniae* Nipperdey. — 4. *nichil* M — 5. *nixae* Lipsius: *nixa* M — 6. *incertas* M: *incertum* alii coll. 14, 9. 51. 15, 38. Hist. 1, 75. 4, 6. Agr. 7. — 7. *Iunia* Lipsius: *iulia* M — *C. Silia messalina* M — 8. *lausciuia* M — 10. *silane* M — 12. *spe ultionis* Lipsius: *speculationis* M — 13. *Titurium* malebat Lipsius coll. 14, 12. — 14. *differens* M — *brittannici* M — *octauie* M — 16. *Neronem* Heinsius. — *dibo* M — 17. *etiam perio* M; *et imperio* Nipperdey.

poris custodes. Sueton. Calig. 43. Dio 55, 24. Huc autem refertur Sueton. Ner. 34: *mox et honore omni et potestate privavit* (matrem Nero), *abductaque militum et Germanorum statione contubernio quoque ac Palatio expulit.* — *Antoniae*] vel maioris, quae erat avia Neronis, vel minoris, quae erat avia Agrippinae, Neronis proavia. Vide ad 4, 44.

19. *odio*] ut depressam iam eius condicionem ipsae non sine secreto gaudio inspicerent. — *incertas*] Cf. 11, 9: *distractis Orientis viribus et quonam inclinarent incertis.* — *Iunia Silana*] Cf. 11, 12. Lipsius credit sororem esse Marci Luciique Silanorum (vide ad 12, 3), Reinesius et Ryckius filiam M. Silani consulis a. u. 772, Borghesius filiam L. Silani consulis suffecti a. u. 780. — *Sextium Africanum*] consulem suffectum a. u. 812. Cf. 14, 46. In Actis Fr. Arv. Tab. XIV. Marini p. CXVII nominatur *T. Sextius Africanus.* Cf. Inscrr. Latt. n. 7419. — *opibus et orbitate*] i. e. opibus, quae propter Silanae orbitatem ad Sextium perventurae erant. — *Iturium et Calvisium*] Cf. c. 22 et 14, 12. — *Octaviae iniurias*] i. e. iniurias Octaviae ab Nerone illatas. Cf. c. 12. — *Rubellium Plautum*] Cf. 14, 22 et 57. 16, 10. — *pari ac Nero gradu*] et quidem quarto, cum uterque sit Augusti abnepos. Rubellius enim Blandus, Plauti pater, maritus erat Iuliae, Drusi filiae (cf. 3, 29. 6, 27), Tiberii neptis. — *et iam*] atque adeo, *und sogar auch.* Cf. Hand Turs. III, p. 138. Est igitur: «Agrippinam id moliri, ut Rubellio coniuge, dein etiam imperatore facto, ipsa rursus rerum potiretur.» — *Domitiae*] sororis Domitiae Lepidae, quam pervertit Agrippina. Cf. 12, 64 et 65. Ipsa a Nerone necata est; cf. Dio 61, 17. Sueton. Ner. 34. — *infensa aemulatio*] Passienus enim Crispus cum Domitia uxore divortium videtur fecisse, ut Agrippinam in matrimonium duceret. Quintil. 6, 1, 50: *quod est genus egregie tractatum a Passieno, cum Domitiae uxoris suae pecuniaria lite adversus fratrem eius Ahenobarbum ageret.* Cf. 6, 20. — *atrociter*] *mit recht schwarzen Farben,* id est, intendendo periculum et detorquendis rebus in peius. Bach.

20. *luxus intendere*] mimos agendo obscenos ad potandum et ad voluptatem incitare

Calvisius Atimeto, Domitiae Neronis amitae liberto, aperiunt. qui laetus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa aemulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiae, impulit ire propere crimenque atrociter deferre. (20) provecta nox erat et Neroni per vinulentiam trahebatur, cum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus principis intendere, sed tunc compositus ad maestitiam, expositoque indicii ordine ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere praefectura destinaret tamquam Agrippinae gratia provectum et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei praetoriarum cohortium cura, sed ope Senecae dignationem Burro retentam. Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide praefecti referunt. sane Fabius inclinat ad laudes Senecae, cuius amicitia floruit. nos consensum auctorum secuturi, quae diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus et interficiendae matris avidus non prius differri potuit quam Burrus necem eius promitteret, si facinoris coargueretur: sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam; nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo afferri.

1. *domitie* M — *letus* M — 2. *emulatio* M — 5. *uinulentiam* M: *vinolentiam* vulgo. Cf. 11, 16. Cic. Philipp. 2 § 101. ad Famil. 12, 25, 4. — 6. *luxus* M: *lusus* Rhenanus. — *mestitiam* M — 9. *tanquam* M — 10. *cecinam* M — 11 et 13. *senece* M — 12. *nichil* M — 14. *secuturi* M: *secuti* alii. — *qui* (per compendium) M — 15. *interficiende* M — 17. *cuicunque* M.

Neronem. *Luxus* autem idem, quod c. 22 *libidines principis*. Cf. 4, 67: *occultos in luxus et malum otium resolutus*. — *Agrippinae gratia provectum*] Cf. 12, 42. — *Fabius Rusticus*] de quo 14, 2. 15, 61. Agr. 10: *Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi scriptores*. — *Caecinam Tuscum*] eundem, qui postea praefectus Aegypti a Nerone relegatus est. Sueton. 35: *Tuscum, nutricis filium, relegavit, quod in procuratione Aegypti balneis in adventum suum exstructis lavisset*. Cf. Dio 63, 18. Nerone mortuo revocatus videtur. Cf. Hist. 3, 38. — *codicillos*] bene et ad ritum eius aevi *codicillos*. Nam officia omnia administrationesque dari a principe moris in codicillis. Agr. 40: *credidere plerique libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse*. Lips. Comparant nostri temporis *Handschreiben, Kabinetsordre*. — *Plinius*] in libris Historiarum, quos a fine Aufidii Bassi composuit triginta et unum. Ipse in praefatione ad Titum: *Nos quidem omnes patrem, te fratremque diximus opere iusto, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii Bassi*. Eosdem libros intelligit 2 § 199 et 232. Credo autem scripsisse Aufidium Bassum a bellis civilibus ad res Claudii vel paulum infra. Certe vixit ea aetate, et viri optimi (ita appellat) constantiam in lenta morte Seneca describit Ep. 30. Citantur bina eius fragmenta in Senecae Suasoria 7 pro Cicerone. Lips. Cf. 15, 53. Hist. 3, 28. Avunculi sui libros accurate enumeravit Plinius Epist. 3, 5. — *Cluvius*] Cf. 14, 2. Plinius Epp. 9, 19, 5: *ita secum aliquando Cluvium locutum «scis, Vergini, quae historiae fides debeatur: proinde si quid in historiis meis legis aliter ac velis, rogo ignoscas»*. Eundem fuisse cum Cluvio Rufo, viro consulari, pacis artibus et eloquentia claro (Hist. 1, 8. 4, 39. 43. Sueton. Ner. 21. Dio 63, 14), affirmat Lipsius, negat Ritterus. — *secuturi -- trademus*] Certum scriptoris consilium, quo hactenus sit usus, et quo porro etiam sit usurus, exprimunt haec futura, quibus frustra nonnulli substituerunt *secuti -- tradidimus*. Cf. 11, 27: *Audita scriptaque senioribus tradam*. Hist. 3, 51: *Haec aliaque -- haud absurde memorabimus*. — *differri*] adduci, ut matris caedem differret.

reputaret tenebras et vigilatam convivio noctem omniaque temeritati et inscitiae propiora. (21) sic lenito principis metu et luce orta itur ad Agrippinam, ut nosceret obiecta dissolveretque vel poenas lueret. Burrus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur: aderant et ex libertis arbitri sermonis. deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. et Agrippina ferociae memor «non miror» inquit «Silanam, numquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. neque enim perinde a parentibus liberi quam ab inpudica adulteri mutantur. nec si Iturius et Calvisius adesis omnibus fortunis novissimam suscipiendae accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii aut Caesari conscientia subeunda est. nam Domitiae inimicitiis gratias agerem, si benivolentia mecum in Neronem meum certaret: nunc per concubinum Atimetum et histrionem Paridem quasi scaenae fabulas componit. Baiarum suarum piscinas extollebat, cum meis consiliis adoptio et proconsulare ius et designatio consulatus et cetera apiscendo imperio praepararentur. aut exsistat qui cohortes in urbe temptatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. vivere ego Britannico potiente rerum poteram? ac si Plautus aut quis alius rem p. iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientia caritatis aliquando incauta, sed ea crimina obi-

1. *reputaret* Lipsius: *refutare* M; *refugitare* Ritterus. — 3. *pena* pr. M; *penas* corr. M; *poenam* Halmius coll. 14, 10. — 4. *arbitris* pr. M — 5. *deinde* M: *proinde* Acidalius. — 6. *actum. Agrippina* Rhenanus; *actum est. Agrippina* Halmius. — 8. *proinde* M. Vide ad 3, 17. — 9. *suscipiendā* M — 12. *concubinum* Puteolanus: *concubinam* M — 13. *scene* M — *Baiarum - - praepararentur: nunc - - componit* Nipperdey. — 16. *aut* M: *at* alii. — 18. *brittannico* M — *potentie* pr. M — *ac* M: *at* Lipsius. — 19. *iudicaturus* M: *vindicaturus* Heinsius. — 20. *impotentia* Acidalius.

21. *arbitri sermonis*] qui ad suspicacem principem deferrent, si nimis laxe Burrus et Seneca egissent vel si Agrippina nimis atrocia verba iecisset. — *mutantur*] Per zeugma hoc refertur etiam ad v. *liberi,* quasi esset: «non perinde parentes amorem in liberos ad alios transferre possunt, quam cet.» — *novissimam*] ultimam cum spe denuo aliquid lucrandi. — *anui*] invidiose; *vergentem annis* dicit c. 19. — *rependunt*] pro mercede ab anu accepta. — *parricidii*] «me filii occidendi sceleratum consilium cepisse.» Sic simplicius explicandum iudico, quam cum aliis passive pro nece a filio toleranda, quod facinus matri potius miserationem apud omnes quam infamiam peperisset. — *conscientia*] matricidii. — *Baiarum suarum*] Ob ea ipsa, quae Baiis possidebat, Domitiam postea necatam esse tradit Dio 61, 17: *ἔσπευσέ γε τοῦτο ποιῆσαι διὰ τὰ κτήματα αὐτῆς τὰ ἐν Βαΐαις καὶ ἐν τῇ Ῥαβεννίδι ὄντα.* — *piscinas*] Apud Romanos notus est insanus amor piscinarum muraenis refertarum, unde *piscinarios* Lucullum, Hortensium ridet Cicero ad Att. 1, 19. — *extollebat*] exstruebat et ornabat, ut 11, 1: *quos* (hortos) *ille a Lucullo coeptos insigni magnificentia extollebat.* Intellige maxime de porticibus ac sedilibus marmoreis, quibus piscinae villae illius magnificae ipsae cinctae et ornatae erant. — *adoptio et proconsulare ius et designatio consulatus*] Cf. 12, 25 et 41. — *aut* cet.] «*aut,* si simplex mea negatio fidem non invenit, *exsistat* cet.» Cic. de Finib. 4 § 72: *Cur igitur, cum de re conveniat, non malumus usitate loqui? Aut doceat* cet. Cf. Fr. Iacob in Philol. Schneidew. Vol. VI, p. 485. — *cohortes in urbe*] Vide ad 4, 5. — *vivere - - poteram?*] Per interrogationem haec efferenda esse primus vidit Lipsius. Detracto omni ornatu rhetorico sensus hic prodit: «Aeque absurdum fuisset crimen, si quis me Britannico etiam tunc incolumi insimulasset a me filio necem, im-

ciant, quibus nisi a filio absolvi non possim.» commotis qui aderant ultroque spiritus eius mitigantibus, colloquium filii exposcit; ubi nihil pro innocentia, quasi diffideret, nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit, sed ultionem in delatores et praemia amicis obtinuit. (22) praefectura annonae Faenio Rufo, cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae, Aegyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata; sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est. at Silana in exilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. de Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis Paride quam ut poena afficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

(23) Deferuntur dehinc consensisse Pallas ac Burrus, ut Cornelius Sulla claritudine generis et adfinitate Claudii, cui per nuptias Antoniae gener erat, ad imperium vocaretur. eius accusationis auctor extitit Paetus quidam, exercendis apud aerarium sectionibus famosus et tum vanitatis manifestus. nec tam grata Pallantis innocentia quam gravis superbia fuit: quippe nominatis libertis eius, quos conscios haberet, respondit nihil umquam se domi nisi nutu aut manu significasse, vel si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret. Burrus, quamvis reus, inter iudices sententiam dixit. exiliumque accusatori inrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus oblitterata aerarii nomina retrahebat.

2. *spm̄* M; sed littera *m* est a manu recentiore. — *expos||scit* M — *nichil* M — 3. *nec de beneficiis* Acidalius; sed praepositio *de* ex superiore *pro* cogitatione suppleri potest. — 5. *Faenio* nos: *senio* M; *Fenio* Lipsius. Cf. 14, 51. 15, 50. 53. 61. 66. 68. — 6. *C.*] *G.* M; *Ti.* Nipperdey collatis titulis C. I. Gr. n. 4699. 4730. 4957, 28. — *P. Anteio* Lipsius: *panteIo* M — 8. *Titurius* Waltherus ad 14, 12. Cf. c. 19. — 12. *cui* Rhenanus: *qui* M — 14. *erarium* M — 16. *nichil* M — 19. *exiliumque* Puteolanus: *auxiliumque* M — 20. *exuste* M — *nomina* I. Fr. Gronovius: *monimenta* M — *retrahebāt* M.

perium privigno parari, atque absurdum est, quod nunc confingunt, me Plautum substitutum velle Neroni; nam sub privigno mors mihi certa fuisset in priorum vexationum ultionem et ob timorem, ne ipsum quoque aliquando perverterem, sub Plauto aut quo alio saltem propter hunc eundem timorem pro certo pereundum mihi foret.» — *iudicaturus*] iunge *rem publicam obtinuerit* ac propterea iudiciorum fuerit arbiter. — *verba impatientia caritatis aliquando incauta*] qualia ab Agrippina iacta dicuntur c. 14. — *diffideret*] «defensionis egere causam suam putaret».

22. *Faenio Rufo*] Cf. 14, 51 et 57. 15, 50 — 68. 16, 12. — *Arruntio Stellae*] qui alibi non memoratur. — *C. Balbillo*] Seneca Natt. Quaestt. 4, 2, 13: *Balbillus, virorum optimus profectusque in omni litterarum genere rarissimi, auctor est, cum ipse praefectus obtineret Aegyptum,* cet. Eundem nominat Plinius in prooemio libri undevicesimi. — *P. Anteio*] Idem 16, 14 *caritate Agrippinae invisus Neroni* vocatur. — *relegantur*] Cf. 14, 12.

23. *Cornelius Sulla*] Cf. 12, 52. 13, 47. 14, 57. — *Antoniae*] Cf. 12, 2 et 68. — *exercendis -- sectionibus*] Intellige maxime de emendis a praefectis aerarii bonis exsulum publicatis et de aliis pecuniis, quae aerario deberi viderentur. Cf. Sueton. Vitell. 2: *sectionibus et cognituris uberius compendium nactus.* — *vanitatis manifestus*] falsae criminationis convictus, Burro et Pallante absolutis; nam *vanitas* contraria est *veritati*. Cic. Tusc. 3, 1. Cum genetivo *manifestus* iungitur etiam 2, 85. 4, 53. 14, 29. — *tabulae exustae sunt, quibus oblitterata* cet.] Sic Sueton. Aug. 32: *tabulas veterum aerari debitorum, vel praecipuam calumniandi materiam, exussit.* Ac de eadem re Dio 53, 2: *τὰ παλαιὰ συμβόλαια τῶν τῷ κοινῷ τι ὀφειλόντων ἔκαυσεν. Oblitterata* vocantur *nomina (Schuldtitel)* quae qualemcumque ob causam, velut pro-

(24) Fine anni statio cohortis adsidere ludis solita demovetur, quo maior species libertatis esset, utque miles theatrali licentiae non permixtus incorruptior ageret, et plebes daret experimentum, an amotis custodibus modestiam retineret. urbem princeps lustravit ex responso haruspicum, quod Iovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.

(25) Q. Volusio P. Scipione cōs. otium foris, foeda domi lascivia, qua Nero itinera urbis et lupanaria et deverticula veste servili in dissimulationem sui compositus pererrabat, comitantibus qui raperent venditioni exposita et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus et ore praeferret. deinde ubi Caesarem esse qui grassaretur pernotuit augebanturque iniuriae adversus viros feminasque insignes, et quidam permissa semel licentia sub nomine Neronis inulti propriis cum globis eadem exercebant, in modum captivitatis nox agebatur; Iuliusque Montanus senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum principe, quia vi attemptantem acriter reppulerat, deinde adgnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero tum metuentior in posterum milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent: si a laesis validius ageretur, arma inferebant. ludicram

1. *finē annis* M — 4. *ex* ed. Spirensis: *et* M — *aruspicum* M — 5. *iobis* M — *tacte* M — 6. *fęda* M — 8. *venditioni* ed. Spirensis: *uenditionē* M; *ad venditionem* alii. — 13. *in* Iac. Gronovius: *.T.* M; *et in* alii. — 14. *Iuliusque* Orellius: *Iulius quē* M; *Iulius quidem* alii; *Iulius quidam* Lipsius. — 15. *congressus* G: *congressi* M — *quia vi attemptantem* cod. Agricolae: *qui auia temptantem* M; *quia vim temptantem* Puteolanus. — 16. *adgnitum* Rhenanus: *adagnitum* M; *agnitum* vulgo. — 17. *tū* (vel *aū*) M: *autem* alii; *tamen* Petersen; *iam* Halmius. — *metu cautior* Heinsius. — 19. *lesis* M.

pter vetustatem, nisi a calumniatore non exigi potuerunt.

24. *lustravit*] Eiusdem ritus mentio Hist. 1, 87 et apud Livium saepe. Facta lustratio prodigiorum causa amburbali sacrificio, hoc est, circumducta circa urbem victima expiatoria. Ern.—*ex responso haruspicum*] Cf. 11, 15.

25. *Q. Volusio P. Scipione*] Cf. titulum Puteolanum Inscrr. Latt. n. 5406: *Q. Volusio Saturn*(ino) *P. Cornelio Scip*(ione) *cos. Augustales qui* . . . . . . *Claudio Caesari August*(o) *et* . . . . *Augustae* (Neronis et Agrippinae nomina erasa sunt) *I*(ovi) *O*(ptimo) *M*(aximo) *et genio coloniae ludos fecer*(unt). *XIII. XII. K. Mart. C. Tantilius C. l*(ibertus) *Hyla, Cn. Pollius Cn. l*(ibertus) *Victor, C. Iulius C. l. Glaphyr*(us) *curatoribus* . . . . . De Q. Volusio vide ad 3, 30. P. Scipio videtur filius P. Cornelii Scipionis, Poppaeae mariti (11, 2). — *foeda domi lascivia*] descripta etiam a Suetonio Ner. 26 et a Dione 61, 8 sq. — *ore praeferret*] Plinius N. H. 13 § 126 de thapsia, ferulae genere: *Nero Caesar claritatem ei dedit initio imperii, nocturnis grassationibus converberatam faciem illinens sibi ture ceraque et secuto die contra famam cutem sinceram circumferens.* — *in modum captivitatis*] quasi cives omnes essent captivi. Cf. 16, 16: *captivitate urbium.* Hist. 3, 70: *captivitatibus urbium.* — *Iuliusque Montanus* cet.] Dio 61, 9: *Ἰούλιός τις Μοντανὸς βουλευτὴς ἀγανακτήσας ὑπὲρ τῆς γυναικὸς προσέπεσέ τε αὐτῷ καὶ πληγὰς πολλὰς ἐνεφόρησεν· ὥσθ' ὑπὸ τῶν ὑπωπίων συχναῖς αὐτὸν ἡμέραις κρυφθῆναι· καὶ ἔπαθεν ἐπὶ τούτῳ δεινὸν οὐδέν· ὁ γὰρ Νέρων, ἐκ συντυχίας ἄλλως ὑβρίσθαι νομίσας, οὐδεμίαν ἂν ὀργὴν ἐποιεῖτο, εἰ μὴ ἐπέστειλεν αὐτῷ συγγνώμην αἰτούμενος· ὡς γὰρ ἀναγνοὺς ὁ Νέρων τὰ γράμματα ἔφη, Οὔκουν ἤδη, Νέρωνα τύπτων, αὐτὸν κατεχρήσατο;* — *senatorii ordinis, sed qui nondum h. capessisset*] Explicandum hoc e Suetonio Aug. 38: *Liberis senatorum, quo cele-*

quoque licentiam et fautores histrionum velut in proelia convertit inpunitate et praemiis atque ipse occultus et plerumque coram prospectans, donec discordi populo et gravioris motus terrore non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur milesque theatro rursum adsideret.

(26) Per idem tempus actum in senatu de fraudibus libertorum, efflagitatumque ut adversus male meritos revocandae libertatis ius patronis daretur. nec deerant qui censerent. sed consules relationem incipere non ausi ignaro principe, perscripsere tamen ei consensum senatus. † ille an auctor constitutionis fieret ut inter paucos et sententiae adversos, quibusdam coalitam libertate inreverentiam eo prorupisse frementibus, vine an aequo cum patronis iure agerent, sententiam eorum consultarent ac verberibus manus ultro intenderent, impulere vel poenam

1. *uelud in praelia* M — 7. *et flagitatumque* M — 9. *ei consensum* Pichena: *ī̃csensum* M; *in consensum* alii. — 10. *ille an auctor -- dissuadentes* M: *ille an auctor constitutionis fieret consuluit inter paucos et sententiae diversos, quibusdam -- frementibus, ut plane aequo cum patronis iure agerent, sententiam eorum conculcarent ac verberibus manus intenderent, impune fere vel poenam dissuadentes* Bezzenberger; *ille an auctor constitutionis fieret cum inter paucos et sententiae diversos consultaret, quibusdam -- frementibus, ut ne aequo quidem cum patronis iure agerent ac verberibus manus ultro intenderent, sententiam eo impulere, ut poenam sanciendam suaderet* Nipperdey; *ille [an] auctor constitutionis fieret, ut inter paucos ei sententiae adversos quibusdam -- frementibus, ut vine an aequo cum patronis iure agerent [sententiam eorum] consultarent ac verberibus manus ultro intenderent; impetere vel poenam suam dissuadentes* Haase; *ille an auctor constitutionis fieret consultavit inter paucos et sententiae diversos, quibusdam -- frementibus, ut vine an aequo cum patronis iure agerent, † sententiam eorum consultarent ac verberibus manus ultro intenderent, † impulere vel poenam suam dissuadentes* Halmius. — 11. *libertatẽ* M — 12. *equo* M — 13. *penam* M.

rius rei publicae adsuescerent, protinus a virili toga latum clavum induere et curiae interesse permisit (ita scilicet, ut sententias ipsi nondum dicerent). Itaque Montanus *laticlavius* vocatur a Suetonio Ner. 26: *a quodam laticlavio, cuius uxorem attrectaverat, prope ad necem caesus.* — *oraverat*] i. e. veniam rogaverat, deprecatus erat. — *plerosque*] i. e. permultos. — *sinerent*] non adverterent neque se immiscerent. — *ludicram q. licentiam et fautores histrionum*] Illud ad ludos circenses, hoc ad scenicos spectat. Cf. 1, 16 et 77, mox c. 28. Gronovius quidem per ἓν διὰ δυοῖν interpretatus est licentiam ludicram fautorum histrionalium. — *ut histriones Italia pellerentur*] non omnes omnino, sed qui turbarum auctores vel causae habebantur. Doed.

26. *revocandae libertatis ius*] Non ergo ratum Claudii iudicium, qui *ingratos et de quibus patroni quererentur, revocavit in servitutem* Sueton. 25. (Cf. Digest. 37, 14, 5: *Divus Claudius libertum, qui probatus fuerat patrono delatores summisisse, qui de statu eius facerent ei quaestionem, servum patroni esse iussit.* Cf. Dio 60, 13.) Iudicavit ergo quidem ita Claudius, sed in legibus et more Romano aliud fuit. Lips. — *sed consules* cet.] Similiter infra 14, 49: *at consules perficere decretum senatus non ausi de consensu scripsere Caesari. Ille inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit* cet. Iam quae sequuntur adeo corrupta sunt, ut nec satis explicari neque certa ratione restitui queant; id unum manifestum est, omnia ista non acta in senatu esse, sed in principis consilio deliberata. — *coalitam*] artissime iunctam ac propterea confirmatam et auctam, ut 14, 1: *coalita vetustate imperii audacia.* Hist. 4, 55: *coalita libertate dispecturas Gallias* cet. Sumpta metaphora ab arboribus et plantis, quae *coalescere* dicuntur, cum radicibus adhaeserunt terrae neque convelli possunt. Ern. — *manus - intenderent*]

suam dissuadentes. quid enim aliud laeso patrono concessum quam ut centesimum ultra lapidem in oram Campaniae libertum releget? ceteras actiones promiscas et pares esse. tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. nec grave manumissis per idem obsequium retinendi libertatem, per quod adsecuti sint. at criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu coërceantur quos beneficia non mutavissent. (27) disserebatur contra paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere, nihil universorum iuri derogandum, quippe late fusum id corpus, hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas; et plurimis equitum, plerisque senatoribus non aliunde originem trahi. si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum. non frustra maiores, cum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. quin et manumittendi

1. *leso* M — *ut centesimum* Lipsius: *uicesimum* M — 2. *campaniā* M — 3. *promiscas* Puteolanus: *promissas* M — 5. *absecuti* M — 6. *detrahi* M, sed littera *d* corr. ex *r* — 8. *nichil* M.

Cf. 3, 36: *libertique etiam ac servi patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur.* — *poenam s. dissuadentes*] velut amicum consilium dantes, ne patronus ipsos punire conetur, significando se et velle et posse talis poenae ultionem aliquando sumere. — *concessum*] Quando id aut qua lege concessum quaerimus. Suspicor esse ab Augusto, qui, ut Dio ait (55, 13), constituit *τὰ δικαιώματα, οἷς οἵ τε ἄλλοι πρὸς τοὺς ἐλευθερουμένους καὶ αὐτοὶ οἱ δεσπόται σφῶν γενόμενοι χρήσοιντο.* Et relegatio quidem est ab exemplis prisci aevi. Ut enim patres olim filios rus relegabant poenae et molestiae causa, uti Roscius Amerinus, uti Torquatus a patribus relegati leguntur, sic patronis relegandi libertos ius tribuit sive quis alius sive Augustus. Lips. — *ut centesimum* cet.] Ulpianus Dig. 1, 12, de officio praefecti urbi § 4: *Quidquid intra urbem admittitur, ad praefectum urbi videtur pertinere. Sed et si quid intra centesimum miliarium admissum sit, ad praefectum urbi pertinet.* (Cf. Dio 52, 21.) Idem § 16 de officio praefecti urbi: *Cum patronus contemni se a liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur, vel convicium se ab eo passum liberosque suos vel uxorem, vel quid huic simile obiiciat, praefectus urbi adiri solet et pro modo querelae corrigere eum aut comminari aut fustibus castigare aut ulterius procedere in poena eius solet; nam et puniendi plerumque sunt liberti. Certe si se delatum a liberto vel conspirasse contra se cum inimicis doceat, etiam metalli poena in eum statui debet.* Cf. Dig. 37, 14, 1. — *in oram Campaniae*] quae ex Antonini Itinerario CVII miliaribus ab urbe distat. «Sciendum neminem relegatum proprie in Campaniam nedum omnes et nusquam alio. Relegatio fiebat ultra centesimum; at locum ultra centesimum sibi legebat ipse, qui solum vertebat. Ex his igitur aliquos, praecipue lautiores, Campaniam praetulisse atque huic invidiae occasionem dedisse satis est veri simile. In exemplo est Etruscus apud Statium Silv. 3, 3, 162: *hic molles Campani litoris oras Et Diomedeas concedere iussus in arces, Atque hospes, non exsul erat.*» I. F. Gronov. — *retinendi*] pro *retinere*, ac si praecessisset substantivum: «nec *grave* officium esse *retinendi*.» Cf. 15, 5: *Vologesi vetus et penitus infixum erat* (consilium) *arma Romana vitandi.* 15, 21: *maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi* (facultas). — *beneficia*] liberalis condicio, qua usi essent in patronorum domibus. — *non mutavissent*] in melius, ad debitum patronis obsequium praestandum induxissent modestioresque reddidissent.

27. *late fusum id corpus*] quae una ex praecipuis causis interitus Romani imperii ac populi. In inscriptionum praesertim corporibus videre licet immensam libertorum multitudinem, si comparaveris cum civibus Romanis antiquae ac vere ingenuae originis. — *hinc*] ex libertinis constare ac suppleri *plerumque*, magnam partem, *tribus* praesertim urbanas, in quibus capite censi et libertini erant; quamquam tum multi etiam in *rusticis tribubus* nobilioribus censebantur.

duas species institutas, ut relinqueretur paenitentiae aut novo beneficio locus. quos vindicta patronus non liberaverit, velut vinclo servitutis attineri. dispiceret quisque merita tardeque concederet quod datum non adimeretur. haec sententia valuit, scripsitque Caesar senatui, privatim expenderent causam libertorum, quotiens a patronis arguerentur: in commune nihil derogarent. nec multo post ereptus amitae libertus Paris quasi iure civili, non sine infamia principis, cuius iussu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.

(28) Manebat nihilo minus quaedam imago rei p. nam inter Vibullium praetorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quod inmodestos fautores histrionum et a praetore in vincla ductos tribunus omitti iussisset. conprobavere patres, incusata Antistii licentia. simul prohibiti tribuni ius praetorum et consulum praeripere, aut vocare ex Italia cum quibus lege agi posset. addidit L. Piso, designatus consul, ne quid

1. *penitentiae* M — 4. *hec* M — *scriptaque* M (*scripsit* margo) — 5. *causa* M — 6. *nichil* M — *derogarent* Muretus: *derogent* M — *amite* M — 9. *nichilo* M — *bibullium* M — 13 et 14. *cos.* M.

Duebn. — *decurias*] collegia scribarum, lictorum, viatorum, praeconum, accensorum cet., quae partim iterum significantur sequentibus *ministeria* cet. Duebn. — *cohortes etiam in urbe conscriptas*] i. e. tres urbanas et septem vigilum, de quibus vide ad 4, 5. Cf. Strabo 5, 3, 7 p. 235. Adde 1, 31: *vernacula multitudo, nuper acto in urbe dilectu, lasciviae sueta.* — *manumittendi duas species*] alteram iustam et legitimam, *vindicta* (cuius solius meminit Tacitus) aut *censu* aut *testamento*, qua qui manumittebantur cives Romani fiebant; alteram imperfectam, *per epistolam* aut *inter amicos* aut *convivio*, qua manumissi Latinitatem adipiscebantur et *Latini Iuniani* ex lege Iunia vocabantur. Cf. Ulpiani Exc. I, §§ 5—11. Seneca de Vita beata 24: *Hominibus prodesse natura iubet; servi liberive sint, ingenui an libertini, iustae libertatis an inter amicos datae.* — *paenitentiae*] Paenitentiae est non dare umquam iustam libertatem, cuius spem feceris; quod fit, si prioris beneficii paenitet. Ern. — *novo beneficio*] i. e. manumissioni per vindictam. Plin. Epp. 7, 16, 3: *Confido facile me impetraturum ut ex itinere deflectat ad te* (Calestrius Tiro, pro consule provinciae Baeticae), *si voles vindicta liberare* (vindicta enim liberabantur apud magistratum, velut consulem, proconsulem praetoremve) *quos proxime inter amicos manumisisti.* — *velut vinclo servitutis attineri*] Institut. 3, 7, 4: *Latinorum* (Iunianorum) *successiones nullae penitus erant, qui licet ut liberi vitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, et, quasi servorum, ita bona eorum iure quodammodo peculii ex lege Iunia manumissores detinebant.* — *privatim*] propria et separata de cuiusque liberti causa cognitione. — *amitae libertus Paris*] Cf. c. 19. Paris, qui pretio dato a Domitia manumissus erat, id pretium a patrona repetivit, quasi ingenuus fuisset, causamque apud iudicem vicit a Nerone adiutus. Ulpianus Dig. 12, 4, 3, 5: *Neratius libris Membranarum refert, Paridem pantomimum a Domitia, Neronis filia* (immo *amita*) *decem* (sestertia), *quae ei pro libertate dederat, repetiisse per iudicem, nec fuisse quaesitum, an Domitia sciens liberum accepisset.*

28. *Antistium*] Sosianum. Cf. 14, 48. 16, 14. 21. Hist. 4, 44. — *conprobavere patres*] scil. id quod praetor fecerat. — *vocare ex Italia*] reos in rostra, id quod olim tribunis pl. ne in urbe quidem erat concessum. Ateius Capito (apud Gellium N. A. 13, 12, 4) de Antistio Labeone: *Cum a muliere tribuni pl. adversum eum aditi Gellianum ad eum misissent, ut veniret et mulieri responderet, iussit eum, qui missus erat, redire et tribunis dicere, ius eos non habere neque se neque alium quemquam vocandi, quoniam moribus maiorum tribuni pl. prensionem haberent, vocationem non haberent: posse igitur eos venire et prendi se iubere, sed vocandi absentem ius non habere.* — *L. Piso*] L. Calpurnii Pisonis, consulis a. u. 780 (4, 62), filius, curator aquarum (annis 813—816) et frater Arvalis. Cf. c. 31. 15, 18. Frontin. de aquaed. c. 102. Marini tab. XV, 11 et 20.

intra domum pro potestate adverterent, neve multam ab iis dictam quaestores aerarii in publicas tabulas ante quattuor menses referrent; medio temporis contra dicere liceret, deque eo consules statuerent. cohibita artius et aedilium potestas, statutumque quantum curules, quantum plebei pignoris caperent vel poenae irrogarent. et Helvidius Priscus, tribunus pl., adversus Obultronium Sabinum, aerarii quaestorem, contentiones proprias exercuit, tamquam ius hastae adversus inopes inclementer augeret. dein princeps curam tabularum publicarum a quaestoribus ad praefectos transtulit. (29) varie habita ac saepe mutata eius rei forma. nam Augustus senatui permisit deligere praefectos; deinde ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero praetorum qui praeessent. neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. tunc Claudius quaestores rursum imposuit, iisque, ne metu offensionum segnius con-

1. *aduerterent* M: *animadverterent* alii. Cf. 2, 32. 3, 52. 4, 35 et 54. 5, 9. 6, 40. — *ab his* M — 2. *erarii* M — 3. *cōs.* M — 4. *statumque* pr. M — 5. *pęnae* M — *et* I. F. Gronovius: *eo* M — *tr. pl.* M — 6. *questorem* M — 7. *augeret* corr. M: *auderet* pr. M; *ageret* Ricklefs. — 8. *questoribus* M — 9. *sepe* M — *mutata* ed. Spirensis: *Imitata* M; *immutata* alii. — 13. *questores* M.

Superfuit L. Pisoni filio a Valerio Festo in Africa a. u. 823 occiso. Cf. Hist. 4, 38 sqq. Plin. Epp. 3, 7, 12. — *intra domum*] Tribunorum pl. domus ne noctu quidem claudebantur, ut praesens semper et quovis tempore esset tribuniciae intercessionis auxilium. (Plutarch. Qu. R. 80.) Non tamen intra domum, ubi aut irae aut libidini locus, sed publice et pro tribunali animadvertebant. Brot. — *pignoris*] pignora (multae solvendae) capiebantur in domibus civium, qui citati ad magistratus non parerent, etiam senatorum, qui vocati sine *sontica causa* in curiam non venirent. Duebn. — *Helvidius Priscus*] Conf. 12, 49. — *Obultronium Sabinum*] Cf. Hist. 1, 37. — *augeret*] gravem in modum ius legibus descriptum excederet. — *tabularum publicarum*] in quibus scripta erant nomina debitorum aerarii. — *praefectos*] Infra c. 29 extr. *praetura functos* dicit. In inscriptionibus vocantur *praefecti aerarii Saturni.* Cf. n. 5431. 5446. 6051.

29. *ex numero praetorum*] Cf. 1, 75. — *quaestores rursum imposuit, iisque* cet.] Dio 60, 24: *ὁ Κλαύδιος* (a. u. 797) *τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς δοικήσεως καταλύσας, ταμιείαις αὐτὴν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπέτρεψεν, οὐχ ὥστε καὶ ἐτησίους σφᾶς (ὅπερ ἐπί τε ἐκείνων πρότερον καὶ ἐπὶ τῶν στρατηγῶν μετὰ ταῦτα ἐγίγνετο) ἄρχειν, ἀλλ' οἱ δύο οἱ αὐτοὶ τρία ὅλα ἔτη αὐτὴν διῴκουν· καὶ οἱ μὲν σπρατηγίας εὐθὺς ἐλάμβανον, οἱ δὲ καὶ μισθὸν ἔφερον ὅπως ποτὲ καὶ ἔδοξαν ἄρξαι. τοῖς οὖν ταμιείαις τὴν διοίκησιν ἀντὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἔξω τῆς πόλεως ἀντέδωκε· πάσας γὰρ αὐτὰς ἔπαυσεν.* Sueton. Claud. 24: *Collegio quaestorum pro stratura viarum gladiatorium munus iniunxit* (Claudius) *detractaque Ostiensi et Gallica provincia curam aerarii Saturni reddidit, quam medio tempore praetores aut, uti nunc, praetura functi sustinuerant.* Quaestorum a Claudio rursus aerario impositorum memorabile monumentum exstat Inscr. Latt. n. 6456: *T. Domitio T. f. Vel*(ina tribu) *Decidio* (Iulii Agricolae socero), *III viro capitali, adlecto a Ti. Claudio Caesare Augusto Germanico, qui primus quaestor per triennium citra ordinem praeesset aerario Saturni, praetori.* — *eum primum magistratum capessentibus*] Nam quaestura erat *primus gradus honoris.* Cic. Verr. Act. 1 § 4.

30. *remigum qui R. haberentur*] i. e. classis praetoriae Ravennatis. — *velut infimam nationum*] veluti Cappadoces, Cilices cet. — *damnationem anteiit*] pro usitatiore *antevertit.* Cf. 5, 6. 6, 29. — *Caninius Rebilus*] Quod Lipsius pro tradito *C. Aminius Rebius* dubitanter prompsit id ego sine haesitatione recepi et recipere debui. Tacitus enim ex tribus nominibus Romanorum *duo* ponit, ubi homines nobiles primum nominat, mox uno contentus est, nisi post maius intervallum rursus memorantur; unum praebet in commemoratione aut obscurorum hominum aut praeter ceteros illustrium, ut in Caesaribus et principibus. Ab ea consuetudine semel tantum

sulerent, extra ordinem honores promisit. sed deerat robur aetatis eum primum magistratum capessentibus. igitur Nero praetura perfunctos et experientia probatos delegit.

(30) Damnatus isdem cōs. Vipsanius Laenas ob Sardiniam provinciam avare habitam. absolutus Cestius Proculus repetundarum, Cretensibus accusantibus. Clodius Quirinalis, quod praefectus remigum, qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum Italiam luxuria saevitiaque afflictavisset, veneno damnationem anteiit. Caninius Rebilus, ex primoribus peritia legum et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae misso per venas sanguine effugit, haud creditus sufficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. at L. Volusius egregia fama concessit; cui tres et nonaginta anni spatium vivendi praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia, fuerunt.

1. *etatis* M — 2. *praetura* Pichena: *praefectura* M — 3. Utrum M habeat *delecit* an *delexit*, distinguere nequivit Baiterus. — 4. *lenas* M — 5. *abare* M — *Cestius* Rhenanus: *cestus* M — *Cretensibus* Nipperdey: *credentibus* M; *cedentibus* Beroaldus. — 6. *accusantibus* M: *accusatoribus* alii. — *rabenne* M — 7. *uelud* M — *seuitiaque* M — 8. *damnatione* M — *Caninius Rebilus* Lipsius: *G. Aminius rebius* M — 9. *egre senecte* M — *emisso* Heinsius coll. Lucan. 7, 625. — 10. *sumende* M — 12. *annis* pr. M — 13. *fuerunt* Halmius: *fuit* M, ex adsimilatione ad *malitia*, quod perperam pro nominativo accipiebatur.

neque sine iusta causa cessit Agr. c. 4, vitam Agricolae soceri narraturus et totum librum huic uni destinaturus. Aliam exceptionem vidimus 11, 33, sed eam quae regulam comprobet. Restant in Annalibus diversae consuetudinis exempla praeter hoc sex 2, 1. 3, 49. 12, 29 et 41 et 45. 15, 70, quae cum adversus ingentem ceterorum copiam minus valent, tum omnia etiam aliis de causis vitii suspicionem movent. In Historiis nonnisi in duobus nominibus *Cluvii Rufi* (2, 65) et *Tamphili Flaviani* (2, 86. 3, 4 et 10) hoc genus corruptionis grassatum est, sed ita ut neque dubitari possit de corruptela utque mendarum origo attentum lectorem latere nequeat. Ex tribus Romanorum nominibus Tacitus duo pro arbitrio aut pro re nata eligere solet et persaepe gentis nomen et cognomen refert, ut paulo ante *Vipsanius Laenas, Cestius Proculus, Clodius Quirinalis.* Sic etiam hoc loco habebimus scita mutatione *Caninium Rebilum. Aminia* enim gens nulla cognita est, ac littera male distracta ceteris adiuncta, facile exit *Caninius.* Porro nomen *Rebius*, cui littera *l* subtracta est imprudentis liberarii errore et assimilandi inclinatione (Canin*ius* Reb*ius*), ignotum est neque *Caninio* convenit tamquam cognomen, sed ipsum, si extitit unquam, nomen est gentile nunc minime aptum. Contra *Rebilus* notum est ac fere perpetuum Caniniorum cognomentum, de quo cf. Drumannus Hist. R. t. II, p. 107—110. Hic Caninius fortasse ille fuit, abs quo pecuniam ad impensam ludorum sibi oblatam accipere noluit Iulius Graecinus a Gaio Caesare interfectus. Seneca de Benef. 2, 21: *cum ille Rebilus consularis, homo eiusdem infamiae, maiorem summam misisset instaretque, ut accipi iuberet, «rogo,» inquit «ignoscas, et a Persico non accepi».* Est dives et infamis qualem Tacitus notavit. Eius pater, opinor, C. Caninius Rebilus, a. 742 consul suffectus, mortuus est in magistratu, atque huius pater uno die a. 709 consulatum gessit: cf. H. 3, 37. Ritter. — *ob libidines muliebriter infamis*] impotenti libidine actus muliebria passus. — *L. Volusius*] De huius senecta Plinius 7 § 156: *Nuper L. Volusius Saturninus omnium, quos in consulatu sententiam rogaverat, superstes fuit.* Praefectum eum urbi fuisse colligas ex altero Plinii loco ibid. § 62: *Nuper L. Volusio Saturnino in praefectura urbis exstincto notum est Cornelia Scipionum gentis Volusium* (intelligit Q. Volusium consulem a. u. 809) *Saturninum, qui fuit consul, genitum post LXII. annum.* Et de divitiis eius Tacitus 14, 56: *Et quantum Volusio longa parsimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest.* Cf. 3, 30. Lips. Eum *veterem consularem virumque opulentissimum* vocat Columella 1, 7. — *bonis artibus*] Ut Propert. 1, 4, 13: *Ingenuus color et multis decus artibus,* scilicet quaesitum vel paratum. Doed. — *inoffensa tot imperatorum malitia*] h. e. ita ut imperatores nunquam offenderet, quod difficile erat in tanta tot imperatorum ma-

(31) Nerone II L. Pisone cōs. pauca memoria digna evenere, nisi cui libeat laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri apud campum Martis Caesar extruxerat, volumina implere, cum ex dignitate populi R. repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare. ceterum coloniae Capua atque Nuceria additis veteranis firmatae sunt; plebeique congiarium quadringeni nummi viritim dati, et sestertium quadringenties aerario inlatum est ad retinendam populi fidem. vectigal quoque quintae et vicesimae venalium mancipiorum remissum, specie magis quam vi, quia cum venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat. edixit Caesar ne quis magistratus aut procurator, qui provinciam optineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum aut quod aliud ludicrum ederet. nam ante non minus tali largitione quam corripiendis pecuniis subiectos affligebant, dum quae libidine deliquerant, ambitu propugnant. (32) factum et senatus consultum ultioni iuxta et securitati, ut si quis a suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent. redditur ordini Lurius Varus consularis, avaritiae cri-

1. *II* (i. e. *iterum*; cf. 2, 53. Hist. 1, 1. 4, 38) M: *secundum* vulgo. — 4. *P͠R.* M — 5. *actissimā dare ceterę* M — 6. *quadringeni* Lipsius: *quadrigeni* M; *quadrageni* alii. — 8. *uicesime* M — 10. *p̃tii* M — 11. *qui provinciam obtineret* Rhenanus: *in prouincia optineret* M; *in provincia,* deleto verbo *optineret,* Halmius. — 13. *dumque libidine* M — 14. *S̅C̅* M — 15. *securitatis* M — *hii* pr. M — 17. *Lurius Varus* Nipperdey: *lurius uarius* M; *Lucius Varius* alii.

litia. Cf. Hist. 1, 48: *cursu honorum non offenso,* h. e. ita ut honorum cursus non laederetur.

31. *L. Pisone*] Vide ad c. 28. — *molem amphitheatri* cet.] *Amphitheatrum ligneum in regione Martii campi intra anni spatium fabricatum* vocat Suetonius Ner. c. 12. — *diurnis urbis actis*] Vide ad 3, 3. — *Nuceria*] hodie *Nocera.* — *congiarium*] Congiariorum Neronis exstat memoria in eius nummis cum inscriptione *CONG. I.* vel *II.* vel *III. DAT. POP. S. C.* Akerman I, p. 164. — *quadringeni nummi*] Suetonius Ner. 10: *Praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegit, divisis populo viritim quadringenis nummis.* — *populi fidem*] quod nos dicimus *Staatscredit.* Doed. — *quintae et vicesimae*] Augustus, cum pecunia ad bellum et nocturnos vigiles ei opus esset, instituit *quinquagesimam* venalium mancipiorum. Dio 55, 31 ad a. 750: *Τὸ τέλος τὸ τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνδραπόδων πράσει ἐσήγαγε.* Burmannus de Vectig. P. R. c. 5 p. 69 putat sic Dionem cum Tacito conciliari posse, ut dicamus primo quinquagesimam fuisse, procedente tempore duplicatum id vectigal atque quintam et vicesimam factam fortasse ex instituto Caligulae. Certe sub Claudio haec iam imposita erat, uti constat ex Inscrr. Latt. n. 3336. — *specie magis quam vi*] Remissum est hoc vectigal in gratiam civium Romanorum, qui fere emptores, impositum contra mangonibus, qui plerumque erant exteri; hi autem, ut consentaneum erat, vectigal addebant mancipiorum pretio, ita ut ad ipsos cives nullum ex remissione illa lucrum redundaret. — *tali largitione*] ludis edendis, in quibus pecuniae profusio et largitio, quia sumptus fit ad gratiam populi conciliandam. Hanc ipsam *largitionem* vocat mox *ambitum,* h. e. benevolentiae et gratiae captationem, per quam propugnabant delicta sua in sociorum pecuniis undique corripiendis, id est, consequebantur, ut ab accusatione tutiores essent. Per *libidinem* intellige non modo venerem improbam, sed etiam iniustitiam, saevitiam, maxime avaritiam. Ern.

32. *factum et senatus consultum*] quod *Claudianum* s. *Neronianum* et ab altero consule etiam *Pisonianum* vocatur. Paulus Sentent. 3, 5, 6: *Neroniano senatus consulto cavetur, ut occisa uxore etiam de familia viri quaestio habeatur, idemque ut iuxta uxoris familiam observetur, si vir dicatur occisus. Servi, qui sub eodem tecto fuerint, ubi dominus perhibe-*

minibus olim perculsus. et Pomponia Graecina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britannis rettulit, nupta ac superstitionis externae rea, mariti iudicio permissa. isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis cognovit et insontem nuntiavit. longa huic Pomponiae aetas et continua tristitia fuit. nam post Iuliam, Drusi filiam, dolo Messalinae interfectam per quadraginta annos non cultu nisi lugubri, non animo nisi maesto egit. idque illi imperitante Claudio inpune, mox ad gloriam vertit.

(33) Idem annus plures reos habuit. quorum P. Celerem accusante Asia, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senecta donec mortem obiret. nam Celer interfecto, ut memoravi, Silano proconsule magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant, maculosum foedumque et idem ius audaciae in provincia ratum, quod in urbe exercuerat. sed pervicaci accusatione conflictatus postremo defensionem omisit ac lege repetundarum damnatus est. pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus praevaluit, ut quidam accusatorum eius exilio multarentur, tamquam insonti periculum fecissent.

1. *Plautio* Lipsius: *platio* M — 2. *quem ovasse de B. retuli* Acidalius. — *Britannis* G: *brittanniis* M — *suptionis* M — 4. *huic* M: *hinc* ed. Spirensis. — 7. *mesto* M — 10. *asya* M — *traxit sententiam, donec* Faërnus. — 11. *procōs.* M — 13. *fedumque* M — *audacie* M — 16. *Lycii res repetebant* G: *licires repetebat* M.

tur occisus, et torquentur et puniuntur, etsi testamento occisi manumissi sint. Latum erat ea de re, sed minus plene, iam antea sub Augusto, P. Cornelio Dolabella C. Iunio Silano coss. a. u. 763, senatus consulto Silaniano, de quo vide Digest. 29, 5. Cf. 14, 42 sqq. — *Pomponia Graecina*] filia, ut videtur, potius quam soror P. Pomponii Graecini, consulis suffecti a. u. 769 et ad quem elegiae Ovidii ex Ponto 1, 6. 2, 6. 4, 9. — *Plautio*] Cf. 11, 36. — *se - - rettulit*] rediit; cf. Cic. N. D. 3, 14: *Cur sol se referat nec longius progrediatur.* Virg. Ge. 4, 180: *At fessae multa referunt se nocte minores.* Aen. 7, 286: *Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis Saeva Iovis coniux.* Horat. Sat. 1, 6, 114: *inde domum me Ad porri et ciceris refero laganique catinum.* — *superstitionis externae*] Cf. 11, 15. «Rud. Agricola codicis sui margini adscripsit: *Christianam ego crediderim hanc fuisse.* In quo virum doctissimum nil temere opinatum facile deprehendet qui cogitaverit divum Paulum superiore anno, Neronis secundo, Romam appulsum et religionem Christianam *superstitionis* nomine infamatam olim ab eius hostibus. Unde 15, 44 *exitiabilis superstitio,* Suetonio Ner. c. 16 *superstitio nova ac malefica,* Plinio Epp. 10, 97, 8 *superstitio prava et inmodica.*» Ryck. — *prisco instituto*] Cf. 2, 50. — *nuntiavit*] i. q. *pronuntiavit.* Vide ad 12, 4. — *Iuliam, Drusi filiam*] Cf. 3, 29. 6, 27 et infra c. 43. Neptis erat Pomponiae, Attici filiae (2, 43) ex Vipsania, et propinqua Pomponiae Graecinae. Interfecta est instigante Messalina a. u. 796. Dio 60, 18. Sueton. Claud. 29.

33. *absolvere nequibat*] propter manifestam eius culpam. — *traxit*] accusationem et condemnationem distulit. — *ut memoravi*] supra c. 1. — *Cossutianum Capitonem*] Hunc sane ipsum intelligi Iuvenalis voluit 8, 92: *quam fulmine iusto Et Capito et Numitor ruerint, damnante senatu, Piratae Cilicum.* Item Quintilianus 6, 1, 14: *Egregie nobis adolescentibus dixisse accusator Cossutiani Capitonis videbatur, Graece quidem, sed in hunc sensum: «Erubescis Caesarem timere.»* Cf. 11, 6. — *maculosum foedumque*] Haec epitheta referuntur ad libidinem et sordidam avaritiam atque rapacitatem, ut Hist. 1, 7: *avaritia et libidine foedum ac maculosum.* 2, 30: *Caecina Valentem ut foedum et maculosum - - irridebat.* 3, 38: *eum omni dedecore maculosum.* — *Eprio Marcello*] Vide ad 12, 4. — *periculum fecissent*] Sic loquitur etiam 16, 19. Alibi (1, 74. Hist. 4, 43) est *facessere periculum.*

(34) Nerone tertium consule simul iniit consulatum Valerius Messala, cuius proavum, oratorem Corvinum, divo Augusto, abavo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse pauci iam senum meminerant. sed nobili familiae honor auctus est oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messala paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottae et Haterio Antonino annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent.

Eius anni principio mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur, quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse aut alienae id potentiae donum habere, et Corbulo dignum magnitudine populi R. rebatur parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. ad hoc Armenii ambigua fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores conubiisque permixti, ac libertate ignota illud magis ad servitium inclinantes. (35) sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum quam contra perfidiam hostium erat. quippe Syria transmotae legiones, pace longa segnes, munia castrorum aegerrime tolerabant. satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent, vallum fossamque quasi nova et mira viserent, sine galeis, sine loricis, nitidi et quaestuosi, militia per oppida expleta. igitur dimissis quibus senectus aut valitudo adversa erat, supplementum petivit. et habiti per Galatiam Cappadociamque dilectus, adiectaque ex

1. *iniit* ed. Spirensis: *init* M — 2. *collega* M — 4. *familie* M — 5. *cotte* M — 6. *Haterio* Lipsius: *atherio* M — 7. *avitas* Lipsius: *habitas* M — 9. *resumitur* Heinsius. — 10. *tiridatē* M — *exepertem* M — 11. *P̄R.* M — 12. *reuatur* M — *luculo* M — *hoc* M: *haec* alii. — 14. *illud* Lipsius: *illuc* M — 17. *trasmote* M — *castrorum* Boetticher: *romanorum* M; *armorum* Freinshemius; *armatorum* Ritterus; *castrorum Romanorum* Nipperdey. — *egerrime tollerabant* M — 18. *exercito* M — 20. *quaestiosi* pr. M — 21. *sectus* M — 22. *galitiam cappodiciamque* M — *dilectus* M: *delectus* alii.

34. *Valerius Messala*] filius consulis a. u. 773, nepos consulis a. 751, pronepos consulis a. 723. — *oratorem*] et quidem celebratissimum atque ultimum fere ante Augusti plenam dominationem; idem magnus Tibulli fautor. Ceterum haec omnia memorasse videtur non tam merae curiositatis causa, quam ut aetatum inde ab Augusto usque ad Neronem cos. III. successionem brevi significaret. Cf. 11, 6. — *abavo Neronis*] Vide ad 14, 53. — *quingenis sestertiis*] Hunc ergo Suetonius intelligit Ner. 10: *Senatorum nobilissimo cuique, sed a re familiari destituto, annua salaria, et quibusdam quingena constituit.* — *Aurelio q. Cottae*] consulis a. u. 773 (3, 2) filio. — *Haterio Antonino*] consuli a. 806. Cf. 12, 58. — *prolatatum*] dilatum ac segniter gestum. Cf. c. 6—9. — *dati a se regni*] Cf. 12, 50. — *illud*] i. e. Parthorum.

35. *Syria transmotae legiones*] Cf. c. 8. — *munia castrorum*] Opponitur in sequentibus *militia per oppida expleta.* — *non stationem, non vigilias*] Vide ad 1, 28. — *nitidi et quaestuosi*] compti et ornati more urbanorum ac molliorum; dein negotiatores in oppidis, de more Romanorum, qui in provincia essent. Ern. Cf. c. 51. — *ex Germania legio*] quam legionem *IIII Scythicam* fuisse putant. — *alariis et peditatu cohortium*] Utrumque copiarum genus auxilia erant sociorum. Cf. 4, 73. — *sub pellibus*] sub tentoriis hibernis, quae pellibus contecta erant. — *ambusti*] Sic *frigus adurere* dicitur Vergil. Ge. 1, 93 et *nives urere* Lucan. 4, 52. Silius 4, 68:

Germania legio cum equitibus alariis et peditatu cohortium. retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme saeva adeo, ut obducta glacie nisi effossa humus tentoriis locum non praeberet. ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. adnotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus, ut oneri adhaerentes truncis brachiis deciderent. ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus frequens adesse; laudem strenuis, solacium invalidis, exemplum omnibus ostendere. dehinc quia duritiam caeli militiaeque multi abnuebant deserebantque, remedium severitate quaesitum est. nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat statim capite poenas luebat. idque usu salubre et misericordia melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruere quam ea, in quibus ignoscebatur. (36) interim Corbulo legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores auderent praedicit. curam praesidiorum Paccio Orfito, primi pili honore perfuncto, mandat. is quamquam incautos barbaros et bene gerendae rei casum offerri scripserat, tenere se munimentis et maiores copias opperiri iubetur. sed rupto imperio, postquam paucae e proximis castellis turmae advenerant pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste funditur. et damno eius exterriti qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. quod graviter Corbulo accepit, increpitumque Paccium et praefectos militesque tendere extra vallum iussit.

3. *praeberent* corr. in *praeberet* M — 5. *fasce* M — 6. *adherentes* M — *cultu eui* M — 8. *duritia celi* M — *militiae que* (divise) M — 11. *pęnas* M — 15. *auderent* cod. Vaticanus: *audirent* M; *adirent* alii. — 16. *Paccio* nos (coll. 15, 12 et inscriptionibus): *pactio* M — 17. *quanquam* M — *gerende* M — 19. *pauca* M — *turme* M — 23. *Paccium* nos: *pacium* M; *Pactium* vulgo. Cf. v. 16.

Hostem, miles, habes fractum ambustumque nivosis Cautibus. — *adnotatusque* cet.] Rariore usu *adnotari* personaliter adhibetur ad modum verborum *tradi, nuntiari, perhiberi.* — *praeriguisse*] Significat ipsas manus frigore praemortuas una cum fasce devolutas vel abiectas. Lips. Verbum autem *praerigescere* nunc est *ἅπαξ λεγόμενον.* — *ut in aliis exercitibus*] «ut a segnioribus ducibus fieri tum solebat soletque etiam nunc.» — *misericordia melius*] quia, ubi delictorum numerus sensim crescebat, tandem severitas ut adhiberetur, prorsus necessarium erat, adeoque plures puniendi quam a Corbulone, qui statim ab initio durum imperium exercebat.

36. *ver adolesceret*] «ita progrederetur, ut iam frigoris reditus metuendus non esset.» Cf. 2, 23. — *pugnam - auderent*] Sic *aciem audere* 12, 28 et 32, *proelium audere* 4, 49, *periculum in aperto audere* Hist. 3, 76. — *primi pili honore perfuncto*] Idem *primi pili centurio* vocatur infra 15, 12. — *increpitumque* cet.] Miretur quispiam ducis tam severi clementiam, qui primipilarem rupto imperio congressum adeoque victum non condemnaverit exemplo T. Manlii, qui suum ipse filium patris imperio non obedientem, sed victorem tamen hostium interfecit. At ratio utriusque delicti prorsus diversa erat. Non enim per contumaciam, sed errore Paccius et prava imperii interpretatione peccaverat, tamquam liceret congredi, quandocunque maiores copiae advenissent. Et advenerant sane, sed non satis magnae, ut et eventus arguebat et Corbulo iudicabat. Dord. —

inque ea contumelia detenti nec nisi precibus universi exercitus exoluti sunt. (37) at Tiridates super proprias clientelas ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et si copiae contra ducerentur, eludere, hucque et illuc volitans plura fama quam pugna exterrere. igitur Corbulo quaesito diu proelio frustra habitus et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispertit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent. simul regem Antiochum monet proximas sibi praefecturas petere. nam Pharasmanes interfecto filio Radamisto quasi proditore, quo fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. tuncque primum illecti Moschi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. ita consilia Tiridati in contrarium vertebant, mittebatque oratores qui suo Parthorumque nomine expostularent, cur datis nuper obsidibus redintegrataque amicitia, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur. ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia causa quam vi agere mallent. sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtutem fortunamque saepius iam clade Romana expertam. ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defectione Hyrcaniae attineri, suadet Tiridati precibus Caesarem aggredi: posse illi regnum stabile et res incruentas contingere, si omissa spe longinqua et sera praesentem potioremque sequeretur. (38) placitum dehinc, quia commeantibus in vicem nuntiis nihil in summam pacis pro-

1. p̃cibus M — 2. *clientalas* M — *Vologaesis* Nipperdey. — 3. *cosque* M — 4. *copia econtra duceretur* M — *hucque* Lipsius: *huc quoque* M — 6. *praelio* M — 11. *Moschi* Ritterus: *insochi* M; *Insechi* alii. — 12. *incursarunt* Ritterus. — *ritidati* M — 14. *nobis* M — 16. *uologesẽ* M — *mallent* M: *mallet* alii. — 19. *yrcaniae* M — *p̃cibus* M — 22. *nichil* M — *summam* Faërnus: *summa* M.

tendere extra vallum] quod poenae militaris genus antiquum. Livius 10, 4: *cohortes, quae signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destituit.* Valerius Max. 2, 7, 15: *neve quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret neve tentorium ex pellibus haberet.* Vide et Polybium 6, 38. Sed proprie de hac ipsa re sic Frontinus Strat. 4, 1, 20: *Domitius Corbulo in Armenia duas alas et tres cohortes, quae ad castellum initio hostibus cesserant, extra vallum iussit tendere, donec assiduo labore et prosperis excursionibus redimerent ignominiam.* Lips.

37. *exterrere*] terrore ob subitum impetum exorto ad societatem nostram deserendam permovere et ex amicis in hostes mutare. Conf. 1, 57: *Fuerat animus Cheruscis Chattos iuvare, sed exterruit Caecina, huc illuc ferens arma.* — *frustra habitus*] frustratus, elusus. — *Antiochum*] Commagenes regem. Cf. 12, 55. — *praefecturas*] Cf. 11, 8. 13, 39. — *Pharasmanes*] rex Hiberiae. Cf. 11, 8. — *Radamisto*] Cf. 12, 44 sqq. — *illecti*] scil. ad incursandam Armeniam; qui iam diu socii fuerant, non tamen ut suos fines egressi bella susciperent pro Romanis externa, sed eatenus ut ipsi quiescerent nec infesti agerent. Doed. — *Moschi*] Dum Antiochus ab Euphrate profectus proximas sibi praefecturas Armeniae, h. e. meridionales, petit, Pharasmanes Hiberus et Moschi vicini Hiberorum a septentrione Armeniam ingressi sunt et terras Armeniae a Romanis copiis remotas *(avia Armeniae)* incursaverunt. De Moschis inter Colchos et Hiberos agentibus et Armeniam e septentrione aspicientibus v. Strabo 11, 2, 14 et 18 (p. 497 et 499) et c. 14 § 1 (p. 527). Mela 1, 2 et 19. 3, 5. Plin. N. H. 6, 4. Vulgo hoc loco *Insochos* vel *Insechos* incurrimus, populum inauditum et hoc uno loco nitentem. Sed

ficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumque destinari. mille equitum praesidium Tiridates affore sibi dicebat: quantum Corbuloni cuiusque generis militum assisteret, non statuere, dum positis loricis et galeis in faciem pacis veniretur. cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent, ideo artum inde numerum finiri et hinc maiorem offerri, ut dolus pararetur: nam equiti sagittarum usu exercito si detecta corpora obicerentur, nihil profuturam multitudinem. dissimulato tamen intellectu, rectius de iis, quae in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos respondit. locumque delegit cuius pars altera colles erant clementer adsurgentes accipiendis peditum ordinibus, pars in planitiem porrigebatur ad explicandas equitum turmas. dieque pacto prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit, cui accita per noctem aliis ex castris tria milia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates vergente iam die procul adstitit, unde videri magis quam audiri posset. ita sine congressu dux Romanus abscedere militem, sua quemque in castra, iubet. (39) rex sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari et Trapezunte oppido adventantes interciperet, propere discedit. sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur praesidiis nostris insessos; et Corbulo, ne irritum bellum traheretur utque Armenios ad sua defendenda cogeret, excindere parat castella, sibique, quod validissimum in ea praefectura, cognomento Volandum, sumit; minora Cornelio Flacco legato et Insteio Capitoni, castro-

6. *offerri* cod. Agricolae: *afferri* M — *equitis* pr. M — 7. *nichil* M.

quod legimus in Mediceo *insochi* nihil est nisi corrupta nominis *moschi* forma: nam *in* ex *m* nato et littera *o* de loco suo paulum demota prodierunt *insochi*, iam ex antiquo orbe relegandi. Ritter. — *ante alias*] prae aliis, super alias. — *incursavit*] Ad numerum singularem cf. Caes. B. C. 2, 19, 5: *Carmonenses, quae est longe firmissima totius provinciae civitas, -- cohortes eiecit portasque praeclusit.* Plin. N. H. 2 § 139: *Volsinii, oppidum Tuscorum opulentissimum, totum concrematum est fulmine.* — *datis nuper obsidibus*] Vide c. 9. — *mallent*] Tiridates et Vologeses. — *clade Romana*] Cf. 2, 1 et 2. — *Hyrcaniae*] Vide ad 6, 36.

38. *in summam pacis*] h. e. ut summa pacis efficeretur. Cf. Liv. 3, 61: *parvaque certamina in summam totius profecerant spei.* Idem 31, 37: *non in praesentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret.* — *in faciem*] ut esset species et imago quaedam pacis, non belli. Ern. — *artum inde numerum*] a Tiridate. — *hinc maiorem*] a parte Romanorum. — *ut dolus pararetur*] eo consilio, ut parari posset dolus, cuius exitus etiam tunc sane *incertus* erat. Cf. c. 40: *locum fraudi parare.* — *quasi eadem legio spectaretur*] quasi milites omnes in medio constituti, sexta legio integra cum tribus milibus tertianorum ei permixtis, eadem vel una tantum legio essent, quoniam quidem una dumtaxat sextae aquila conspiciebatur.

39. *Volandum*] hodie ignotum. Forbiger *Geographie* II, p. 605: «Fortasse Strabonis (p. 529) *Olane*, aliquot dierum itinera ab Artaxatis remota.» — *legato*] legionis. Cf. 1, 44. 2, 36. — *Insteio Capitoni*] Insteius, paulo ante centurio (c. 9), iam ad maiorem ordinem promotus erat eoque non uno nomine, ut ante, sed duobus vocatur, etiam ob sermonis concinnitatem, cum proxime

rum praefecto, mandat. tum circumspectis munimentis, et quae expugnationi idonea provisis, hortatur milites ut hostem vagum neque paci aut proelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem exuerent sedibus gloriaeque pariter et praedae consulerent. tum quadripertito exercitu, hos in testudinem conglobatos subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere iubet: libritoribus funditoribusque attributus locus, unde eminus glandes torquerent, ne qua pars subsidium laborantibus ferret pari undique metu. tantus inde ardor certantis exercitus fuit, ut intra tertiam diei partem nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu munimenta omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis. et inbelle vulgus sub corona venundatum; reliqua praeda victoribus cessit. pari fortuna legatus ac praefectus usi sunt, tribusque una die castellis expugnatis cetera terrore et alia sponte incolarum in deditionem veniebant. unde orta fiducia caput gentis Artaxata aggrediendi. nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae si amnem Araxen, qui moenia alluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul et latioribus vadis transiere. (40) at Tiridates pudore et metu, ne, si concessisset obsidio, nihil opis in ipso videretur, si prohiberet, inpeditis locis seque et equestres copias illigaret, statuit postremo ostendere aciem et dato die proelium incipere, vel simulatione fugae locum fraudi parare. igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viae pariter et pugnae composuerat exercitum. latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decimanorum delectis; recepta

3. *praelio* M — *exsuerent* M — 4. *praede* M — 7. *libritoribus* M: *libratoribus* Pichena. — 8. *metu* Lipsius: *motu* M — 10. *nudatis* M — 12. *ammodum* M — 15. *capti* corr. in *capitis* M — 16. *ducte* M — 17. *araxē* M — *menia* M — 19. *obsidio* Halmius: *obsidioni* M. Multo frequentius est apud Tacitum nomen *obsidium* quam *obsidio*. Cf. mox c. 41. — *nichil* M — 21. *praelium* M.

Cornelius Flaccus legatus memoratus esset. Ritter. Similiter promotus est Aufidienus Rufus (1, 20): *diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus.* — *in testudinem conglobatos*] Livius 44, 9 de ludicro circensi: *iuvenes armati scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis et quartis, postremis etiam genu nisis, fastigatam, sicut tecta aedificiorum sunt, testudinem faciebant.* — *subruendo vallo*] Cf. Hist. 2, 22: *legionarius pluteis et cratibus tectus subruit muros.* — *libritoribus funditoribusque*] Vide ad 2, 20. — *glandes*] brevitatis causa pro quovis missilium genere, quibus uti solebant. Glandes enim plumbeas (interdum cum inscriptione *ROMA. FERI.* Inscrr. Latt. n. 4932) mittebant funditores, libratores saxa et trabes ferratas. Cf. Hist. 5, 17: *saxis glandibusque et ceteris missilibus proelium incipitur.* Sallust. Iug. 57: *pars eminus glande aut lapidibus pugnare.* — *pari undique metu*] *Metus* hic, ut saepe, ponitur pro periculo quod metuitur; sic *metus hostilis* est periculum sive tumultus ab hostibus imminens Ann. 12, 51. Sallust. Iug. 41, 2. Liv. 31, 23. *Pari* igitur *metu* est: cum par undique periculum ingrueret, quattuor simul hostium globis diversis locis impetum in murum facientibus. Wurm. Codicis lectionem qui probant interpretantur: «pari undique belli mole ingruente.» — *caput gentis Artaxata*] quod τὴν ἐν Ἀρμενίοις Καρχηδόνα vocat Lucullus apud Plutarchum in eius vita 32, quia Hannibalis suasu condita

inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur, quibus iusserat, ut instantibus comminus resisterent, refugos non sequerentur. in cornibus pedes sagittarius et cetera manus equitum ibat, productiore cornu sinistro per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. adsultare ex diverso Tiridates, non usque ad ictum teli, sed tum minitans tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consectari posset. ubi nihil temeritate solutum, nec amplius quam decurio equitum audentius progressus et sagittis confixus ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis iam tenebris abscessit. (41) et Corbulo castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret obsidioque circumdaret agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. dein postquam exploratores attulere longinquum regis iter et Medi an Albani peterentur incertum, lucem opperitur, praemissa levi armatura, quae muros interim ambiret oppugnationemque eminus inciperet. sed oppidani portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere. quod salutem ipsis tulit; Artaxatis ignis inmissus, deletaque et solo aequata sunt, quia nec teneri sine valido praesidio ob magnitudinem moenium, nec id nobis virium erat, quod firmando praesidio et capessendo bello divideretur, vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria quod capta essent. adicitur miraculum velut numine oblatum: nam cuncta extra [tectis hactenus] sole illustria fuere; quod moenibus cingebatur, ita

3. *productiore cornu sinistro* cod. Agricolae (Ryckio teste): *productiore cornus in sinistro* (duplicatis litteris *sin*) M; *productior cornu in sinistro* alii; *productiores in sinistro* Nipperdey. — 5. *ad ictum* Baiterus: *addictum* M; *ad iactum* alii. Cf. c. 39. Hist. 2, 22. 3, 23. — *telis* M — 6. *diuerso* M — 7. *nichil* M — 13. *praemissa levi* Heinsius: *praemissaque leui* M; *praemissaque levis* alii. — 16. *artaxati* M — *equata* M — 17. *teneres* Nipperdey. — 20. *cappta* M — *uelud* M — *cuncta extra* [*tectis hactenus*] *sole* Ritterus: *cuncta extra tectis actenus sole* M; *cuncta extra, tectis tenus, sole* Lipsius; *cuncta extra tectis ac portis tenus sole* Weissenborn; *cuncta* [*extra tectis*] *hactenus sole* Nipperdey; *cuncta extra*, *tecto hactenus sole* Haase.

erat ab Artaxia rege. Cf. Forbiger *Geographie* II, p. 603. Vide ad 2, 56. — *Araxen*] hodie *Aras*. Forbiger II, p. 598.

40. *si concessisset obsidio*] si obsessis opem non tulisset. Ern. — *dato die*] opportuno, ut 4, 40: *dato tempore*. — *viae pariter et pugnae*] Cf. 1, 51: *incessitque itineri et proelio*. — *mediis*] «cum medii essent ex decuma legione delecti; cum medios haberent decumanorum delectos.» — *pedes sagittarius*] i. q. 2, 16 *pedites sagittarii*, qui opponuntur *equiti sagittario*. — *productiore c. s.*] ita ut manus equitum peditumque in sinistro cornu magis sese extenderet quam in dextro. — *sinu*] lateribus, *seitwärts, de flanc*. — *ex diverso*] e regione; ergo, a fronte. — *si laxare -- posset*] experturus, si efficeret, ut Romani ordines laxarent ac deinde ipse distractos persequi et urgere posset. Ern. — *ad obsequium*] mandatis Corbulonis praestandum.

41. *in loco*] Vide ad 1, 63. — *ipsis*] emphaticum est, *incolis tantum, non urbi eorum*, ut H. 3, 57: *Tarracinam moenibus situque magis quam ipsorum ingenio tutam*. Quare punctum sustuli post *tulit*. Doed. — *solo aequata*] Cf. 1, 51: *solo aequantur*. Velleius 2, 4: *circumdatam operibus Numantiam excisamque aequavit solo*. — *teneri*] per anacoluthon dictum, tamquam sequeretur: *nec vires nostrae -- dividi poterant*. Doed. — *firmando praesidio et capessendo bello*] si ex una parte firmum et numerosum praesidium Artaxatis imponere, ex altera in locis

repente atra nube coopertum fulguribusque discretum est, ut quasi infensantibus deis exitio tradi crederetur. ob haec consalutatus imperator Nero, et senatus consulto supplicationes habitae; statuaeque et arcus et continui consulatus principi, utque inter festos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egressa, ut C. Cassius de ceteris honoribus adsensus, si pro benignitate fortunae dis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere disseruerit, eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quis divina colerent et humana non impedirent.

(42) Variis deinde casibus iactatus et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidia Senecae, damnatur. is fuit Publius Suillius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum non quantum inimici cuperent demissus, quique se nocentem videri quam supplicem mallet. eius opprimendi gratia repetitum credebatur senatus consultum poenaque Cinciae legis adversum eos, qui pretio causas oravissent. nec Suillius questu aut exprobratione abstinebat, praeter ferociam animi extrema senecta liber et Senecam increpans infensum amicis Claudii,

1. *repente* post *ita* posuit Rhenanus: ante *moenibus* habet M, ante *ita* Halmius, ante *illustria* Haase. — *fulgoribusque* M, quae forma poëtarum est. Cf. Lucret. 6, 170. Vergil. Aen. 8, 524. Cic. de Divinat. 2 § 82 (in versu Homerico). Sed apud Tacitum infra 15, 47 est *fulgurum,* et *fulgor* proprie dicitur *(fulgores armorum)* Agr. 33. — *infensantibus dedeis* M — 2. *consalutatus* Rhenanus: *consolatus* M — *imp.* M — 3. *SC.* M — *habite statuae que* M — 4. *refereretur* M — 6. *C.*] *G.* M — 7. *fortune* M — 12. *senece* M — 15. *SC. penaque cincie* M — 16. *p̃tio* M.

apertis bellum strenue gerere voluisset Romanus. — *fulguribusque discretum*] Modus loquendi ductus a poëtis, qui fulguribus *nubes dividi (scindi)* dicunt. Horat. C. 1, 34, 5: *Diespiter igni corusco nubila dividens.* Et sic saepe alii. Ern. Bene Gutmannus: *von Blitzen durchzückt.* — *in eandem formam*] eiusdem modi, ut 15, 24. — *C. Cassius*] Vide ad 12, 11. — *negotiosos*] pro solito *profestos,* quibus negotiis vacare liceret.

42. *P. Suillius*] Cf. 4, 31. Gener fuit Ovidii Nasonis, qui ad eum ex Ponto 4, 8, 1: *Littera sera quidem, studiis exculte Suilli, Huc tua pervenit, sed mihi grata tamen.* — *S. C. poenaque Cinciae legis*] Cf. 11, 5 et 13, 5. — *exilium*] Cf. 12, 8. — *studiis inertibus*] philosophiae nihil ad vitam actuosam atque civilem iuvantis. — *iuvenum inperitiae*] Quintilianus 10, 1, 126 de Seneea: *Tum autem solus hic fere in manibus adulescentium fuit.* — *livere*] Cf. Dial. de Or. 25: *et Calvum et Asinium et ipsum Ciceronem credo solitos et invidere et livere.* — *domus eius adulterum*] Dio 61, 10: *ὁ δὲ Σενέκας αἰτίαν ἔσχε καὶ ἐνεκλήθη ἄλλα τε καὶ ἔτι τῇ Ἀγριππίνῃ συνεγένετο· οὐ γὰρ ἀπέχρησεν αὐτῷ τὴν Ἰουλίαν* (Germanici filiam) *μοιχεῦσαι οὐδὲ βελτίων ἐκ τῆς φυγῆς ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τῇ Ἀγριππίνῃ τοιαύτῃ τε οὔσῃ καὶ τοιοῦτον υἱὸν ἐχούσῃ ἐπλησίαζεν.* — *gravius aestimandum*] Caesar B. G. 7, 14: *multo illa, haec si gravia aut acerba videantur, gravius aestimare, liberos, coniuges in servitutem abstrahi, ipsos interfici.* — *sponte litigatoris*] Vide ad 2, 59. — *intra quadriennium*] inde ab Neronis principatu. — *ter milies sestertium*] Dio l. l.: *τοῖς πλουτοῦσιν ἐγκαλῶν οὐσίαν ἑπτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων ἐκτήσατο.* De Senecae divitiis cf. 14, 53 sq. — *testamenta et orbos*] *ἓν διὰ δυοῖν* rhetoricum pro *orborum testamenta.* Saepe autem hi captatores sive heredipetae venatoribus vel piscatoribus comparantur. Cf. Horat. Sat. 2, 5, 23. Iuven. 12, 98. Lucian. Dial. mort. 5 sqq. — *hauriri*] Ferebatur Britannicum bellum, paulo post narratum, ob iniquitatem faenoris ortum, quo Seneca Britannos pressisset. Dio 62, 2: *ὅτι ὁ Σενέκας χιλίας σφίσι μυριάδας* (quadringenties) *ἄκουσιν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσι τόκων δανείσας,*

sub quo iustissimum exilium pertulisset. simul studiis inertibus et iuvenum inperitiae suetum livere iis, qui vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. se quaestorem Germanici, illum domus eius adulterum fuisse. an gravius aestimandum sponte litigatoris praemium honestae operae assequi, quam corrumpere cubicula principum feminarum? qua sapientia, quibus philosophorum praeceptis intra quadriennium regiae amicitiae ter milies sestertium paravisset? Romae testamenta et orbos velut indagine eius capi, Italiam et provincias inmenso faenore hauriri. at sibi labore quaesitam et modicam pecuniam esse. crimen, periculum, omnia potius toleraturum quam veterem ac dicendo partam dignationem subitae felicitati submitteret. (43) nec deerant qui haec isdem verbis aut versa in deterius Senecae deferrent. repertique accusatores direptos socios, cum Suillius provinciam Asiam regeret, ac publicae pecuniae peculatum detulerunt. mox quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visum urbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. ii acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum, Iuliam, Drusi filiam, Sabinamque Poppaeam ad mortem actas, et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos; iam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii

4. *aestimandum* G: *extimandum* M; *existimandum* alii. Cf. var. lect. ad p. 403, 1. — 6. *philosoforum* M — 7. *regie* M — 8. *uelud* M — *fenore* M — 10. *tolleraturum* M — *ac dicendo* L. Spengel: *ac dō* M; *ac domi* Iac. Gronovius. — 11. *subite* M — *submitteret* Lipsius: *submittere* M — *hec* M — 13. *asyam* M — 14. *detulerχ* M: *detulere* alii; *detulerant* Haase. — 15. *urbana* Ernestius: *sub urbana* M — 16. *Q.*] $\overline{QV}$. M — 17. *poppeam* M.

ἔπειτ᾽ ἀθρόας τε ἅμα αὐτὰς καὶ βιαίως εἰσέπρασσεν. — *crimen, periculum, omnia*] «accusationem, condemnationis periculum, ipsam denique mortem».

43. *direptos socios, cum Suillius p. A. regeret*] Factum hoc sub Tiberio, et iam ex parte punitus eo nomine fuerat Tiberio etiamtunc vivo; quoniam autem poena remissa eo mortuo, hinc eadem iterum administratio in crimen adrepta est, uti colligi potest ex iis, quae Tacitus scribit 4, 31. Ryck. — *inquisitionem*] quam peragere accusatoris erat ad *omnium provinciae populorum privatorumque iniurias cognoscendas* (Cic. Verr. Act. 1, 2), ad testes idoneos quaerendos, ad tabulas publicas investigandas, quibus crimina comprobarent. Suillii igitur accusatoribus ex singulari praetoris favore integer annus concessus erat ad eam rem conficiendam, in quam Cicero Verrem accusaturus quinquaginta dumtaxat dies insumpserat. Suillius autem suo iure postulare poterat, ut accusatio ipsa non haberetur ante quam is annus praeterisset, ut ipse quoque testes pro se pararet. Haec vero dilatio cum adversariis nimia videretur, maluerunt tractare *crimina urbana*, de delictis a Suillio in urbe commissis anquirere. Cf. c. 52. Plin. Epp. 3, 9. — *acerbitate accusationis*] Cf. 11, 5: *Continuus inde et saevus accusandis reis Suillius.* — *Q. Pomponium*] Cf. 6, 18. — *belli civilis*] Sueton. Claud. 13: *Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus, Dalmatiae legatus; verum intra quintum diem oppressus est.* (Vide ad 12, 52.) In Scriboniani igitur partes transgressurus ex urbe confugisse videtur Q. Pomponius. Dione enim teste (60, 15) *συχνοὶ καὶ βουλευταὶ καὶ ἱππεῖς πρὸς αὐτὸν ὥρμησαν.* — *Iuliam, Drusi filiam*] Vide ad c. 32. — *Sabinamque Poppaeam*] Cf. 11, 2. 4. — *Valerium Asiaticum*] Cf. 11, 1. — *Lusium Saturninum, Cornelium Lupum*] Ambo amici Claudii et consulares vocantur a Seneca Lud. 13, 5. — *equitum R. agmina*] Suetonius Claud. 29: *In quinque et triginta senatores trecentosque amplius equites R. animadvertit.* Seneca Lud. 14, 1: *occisos senatores XXX, equites Romanos CC, ceteros CCXXI, ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε.* — *defendebat*] in suam defensionem dicebat.

saevitiam Suillio obiectabant. ille nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, compertum sibi referens ex commentariis patris sui nullam cuiusquam accusationem ab eo coactam. tum iussa Messalinae praetendi et labare defensio: cur enim neminem alium delectum qui saevienti impudicae vocem praeberet? puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti scelera ipsa aliis delegent. igitur adempta bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam quae testamento matris aut aviae acceperant) in insulas Baleares pellitur, non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo; ferebaturque copiosa et molli vita secretum illud toleravisse. filium eius Nerullinum aggressis accusatoribus per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit princeps tamquam satis expleta ultione.

(44) Per idem tempus Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiae, mulieris nuptae, amore vaecors, ingentibus donis adulterium et mox, ut omitteret maritum, emercatur, suum matrimonium promittens ac nuptias eius pactus. sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, adversam patris voluntatem causari repertaque spe ditioris coniugis promissa exuere. Octavius contra modo conqueri modo minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans, denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio eius permittens. ac postquam spernebatur, noctem unam ad solacium poscit, qua delenitus modum in posterum adhiberet. statuitur nox, et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. ille uno cum liberto ferrum veste occultum infert. tum, ut adsolet in amore et ira,

1. *seuitiam* M — *nichil* M — 4. *messaline* M — *praetendi* Puteolanus: *protendi* (per notam) M — 5. *seuienti impudice* M — 6. *p̃tia* M — *adeptis* M — 9. *aviae* Freinshemius: *auia* M — *insulã* M — 11. *tollerauisse* M — 12. *per inuidia* M — 15. *uecors* M — 22. *delenitus* M: *delinitus* vulgo. — *postremum* M.

Cf. Cic. Verr. 3 § 211: *quod nemo nisi improbus fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat?* in Pison. § 56: *si triumphum non cupiebas, cuius tandem rei te cupiditate arsisse defendes?* — *ex commentariis*] non historicis, sed quibus quotidiana consilia ac negotia Claudius notabat; *commentarios principales* vocat Hist. 4, 40. — *delegent*] in alios auctores transferant, sumpta forma loquendi a re pecuniaria. Cic. p. Font. 4: *Quid, si hoc crimen optimis nominibus delegare possumus?* Ern. — *parte*] dimidia; nam sic in tali re *pars -- pars* intelligitur. Duebn. — *filio et nepti*] Filium hunc mox nominat *Nerullinum* (cf. 12, 25); neptis autem alterius filii, Caesonini (vide ad 11, 2), iam mortui vel adhuc exulis, filia fuisse videtur. — *acceperant*] filius et neptis, alter matris, altera aviae testamento. — *copiosa et molli vita*] qualis sane agi poterat in amoenis ac voluptariis illis insulis. Exemplum est hoc mitissimae relegationis, ubi cum ceteris, Gyaro, saxo Seriphio ac similibus compares. Ceterum ademptis bonis vel sustentabatur a filio et nepti vel ante abdiderat pecunias *per occultos sinus*, ut est Hist. 2, 92.

44. *emercatur*] dato pretio tandem obtinet. — *obtestans*] cum obtestatione querens. — *modum -- adhiberet*] amori. — *ut adsolet in amore et ira*] Terent. Eun. 1, 1, 14: *In amore haec omnia insunt vitia: iniuriae Suspitiones, inimicitiae, indutiae, Bellum, pax rursum.* — *pars t. libidini seposita*] Cf. 11, 54: *quod temporis hortorum aut villarum curae seponitur.* — *commoveratque* cet.] propter ipsam tam generosam confessionem multos ad fidem ei tribuendam paene iam induxerat, donec cet. — *postquam tribunatu*

iurgia preces, exprobratio satisfactio; et pars tenebrarum libidini seposita: ex qua incensus nihil metuentem ferro transverberat et accurrentem ancillam vulnere absterret cubiculoque prorumpit. postera die manifesta caedes, haud ambiguus percussor; quippe mansitasse una convincebatur. sed libertus suum illud facinus profiteri, se patroni iniurias ultum esse. commoveratque quosdam magnitudine exempli, donec ancilla ex vulnere refecta verum aperuit. postulatusque apud consules a patre interfectae, postquam tribunatu abierat, sententia patrum et lege de sicariis condemnatur.

(45) Non minus insignis eo anno inpudicitia magnorum rei p. malorum initium fecit. erat in civitate Sabina Poppaea, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat, illustri memoria Poppaei Sabini, consulari et triumphali decore praefulgentis: nam Ollium honoribus nondum functum amicitia Seiani pervertit. huic mulieri cuncta alia fuere praeter honestum animum. quippe mater eius, aetatis suae feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. opes claritudini generis sufficiebant. sermo comis nec absurdum ingenium. modestiam praeferre et lascivia uti. rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. famae numquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens; neque affectui suo aut alieno obnoxia, unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. igitur agentem eam in matrimonio Rufri Crispini, equitis Romani, ex quo

1. p̃ces M — *libidini* Rhenanus: *libidine* M — 2. *ex qua incensus* Bekkerus: *et quastim census* M; *et quasi incensus* Iac. Gronovius. — *nichil* M — *accurentem* M — 4. *cedes* M — 6. *commeueratque* M — 7. *cōs.* M — 8. *condempnatur* M — 11. *poppea* M — 12. *poppei* M — 13. *consulari et triumphali* Puteolanus: *consularis et triumphalis* M; *consularis et triumphali* G; cf. Agr. 44. — 15. *sue* M — 19. *fame* M — *nunquam* M — 20. *afectui* M — 22. *rufri* (vel *rufii*) M: *Rufi* vulgo. Vide ad 12, 42. — *Crispini* Lipsius: *crispi* M.

abierat] Nam in magistratum lege agi non poterat, minime omnium in tribunum, cuius persona sacrosancta. Duebn. — *lege*] Cornelia (Sullae) de sicariis et veneficis lata a. 673, ex qua sicarii bonis omnibus publicatis in insulam deportabantur. Cf. Digest. 48. Tit. 8, 3 § 5. Marcianus: *Legis Corneliae de sicariis et veneficis poena insulae deportatio est et omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, quam ut poenam legis sustineant; humiliores enim solent vel bestiis subiici, altiores vero deportantur in insulam.* Reditus Octavii memoratur Hist. 4, 44.

45. *Poppaei Sabini*] consulis a. u. 761. Vide ad 1, 80. — *triumphali decore praefulgentis*] Cf. 4, 46: *decreta triumphi insignia Poppaeo Sabino contusis Thraecum gentibus.* — *h. nondum functum*] Atqui quaestorium eum fuisse Suetonius Ner. 35 dicit. Verum primus hic magistratus vix memoria dignus erat in homine maiores honores haud adepto. — *amicitia Seiani pervertit*] Cf. 5, 6 sqq. — *mater eius*] Poppaea, de qua vide ad 11, 1. — *nec absurdum ingenium*] i. q. amoenum et facetum. Sallustius Catil. 25 de Sempronia: *Ingenium eius haud absurdum; posse versus facere, iocum movere, sermone uti vel modesto vel molli vel procaci; prorsus multae facetiae multusque lepos inerat.* Similiter supra c. 14 *non absurde* est i. q. facete et lepide. — *vel quia sic decebat*] Ad venustatem referendum, quam pro sua quaeque statura ac facie mulieres varie augent deligendo habitu, non ad verecundiam, quasi decenter ac pudice faciem velaverit vel videri voluerit. Plaut. Most. 1, 3, 10: *Contempla, satin haec me vestis deceat?* Doed. — *Rufri Crispini*] Vide ad 11, 4. — *ex quo*

filium genuerat, Otho pellexit iuventa ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur. nec mora quin adulterio matrimonium iungeretur. (46) Otho sive amore incautus laudare formam elegantiamque uxoris apud principem, sive ut accenderet ac, si eadem femina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adiceret. saepe auditus est consurgens e convivio Caesaris, se ire ad illam, sibi concessam dictitans nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium et gaudia felicium. his atque talibus irritamentis non longa cunctatio interponitur, sed accepto aditu Poppaea primum per blandimenta et artes valescere, imparem cupidini se et forma Neronis captam simulans; mox acri iam principis amore ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, nuptam esse se dictitans, nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitae, quod nemo adaequaret. illum animo et cultu magnificum; ibi se summa fortuna digna visere. at Neronem, pelice ancilla et adsuetudine Actes devinctum, nihil e contubernio servili nisi abiectum et sordidum traxisse. deicitur familiaritate sueta, post congressu et comitatu Otho, et ad postremum, ne in urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur; ubi usque ad civilia arma non ex priore infamia, sed integre sancteque egit, procax otii et potestatis temperantior.

(47) Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quaesivit. suspectabat maxime Cornelium Sullam, socors ingenium eius in contrarium

5. *ei adiceret* G: *ea diceret* M — 6. *se* G: *seque* M; *sese* Nipperdey; *se quidem* Weissenborn. — *sibi* Lipsius: *ubi* M — 9. *poppea* M — *cupidini se et* G: *cupidinis et* M — 10. *similans* M. Cf. var. lect. ad p. 319, 18. — 12. *omittere* cod. Agricolae, ut c. 44 *omittere maritum*. — 14. *pelice ancilla et adsuetudine* G: *pelicē ancillā et adsuetudinē* M; *per pelicem ancillam et adsuetudinem* Weissenborn. — 15. *nichil* M — 17. *emulatus* M; *aemulus* Grotius.

filium genuerat] Cf. Pseudoseneca in Octavia, ubi Poppaea inducitur v. 728: *venientem intuor Comitante turba coniugem quondam meum Gnatumque. Properat petere complexus meos Crispinus, intermissa libare oscula.* Suetonius Ner. 35: *Privignum Rufrium Crispinum, Poppaea natum, impuberem adhuc, quia ferebatur ducatus et imperia ludere, mergendum mari, dum piscaretur, servis ipsius demandavit* (Nero). — *Otho*] Cf. c. 12. — *flagrantissimus in amicitia Neronis*] minus solite dictum: qui summo et quasi ardente Neronis favore fruebatur, *leidenschaftlich begünstigt* (*le favori le plus cher* Louandre). — *quin adulterio matrimonium iungeretur*] Paulo aliter Hist. 1, 13. Scilicet Tacitus prius historias scripserat, rectiora dein dedit in Annalibus. Cf. et Plutarchum in Galba 25 p. 1061 et Sueton. Oth. 3. Oberlin.

46. *auditus est consurgens -- dictitans*] i. e. auditus est dictitans, cum surgeret. — *concessam*] a dis, a propitia sorte. — *vota omnium et gaudia felicium*] Cf. titulum apud Gruterum p. 637, 5: *quod omnes rogant, sed felices impetrant.* — *ibi*] in Othone, se dignos principe mores agnoscere, ut Hist. 2, 24 *illuc*. Liv. 1, 24: *ibi imperium fore, unde victoria fuerit.* Doed. — *Actes*] Conf. supra c. 12. — *contubernio*] Proprie. Non enim nuptiae cum servis, sed contubernium. Lips. Hinc etiam *pelicem ancillam* amare vocat, quae legitima uxor esse non posset, etsi re vera liberta erat. — *aemulatus*] aemuli partes atque personam, *Nebenbuhlereien.* Alii minus recte pro participio habent, ut sit idem quod *qui aemularetur.* — *integre sancteque*] Cf. Hist. 1, 13. Sueton. Oth. 3: *provinciam administravit quaestorius moderatione atque abstinentia singulari.* — *procax otii*] lasciviens ac dissolutus in otio agendo, quamdiu privatus degebat Romae, postea in proconsulatu illo Lusitaniae et in imperio trimestri multo moderatior.

47. *Cornelium Sullam*] Vide ad 12, 52. — *Tiberio abusque*] eadem constructione, qua

trahens callidumque et simulatorem interpretando. quem metum Graptus, ex libertis Caesaris, usu et senecta Tiberio abusque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. pons Mulvius in eo tempore celebris nocturnis inlecebris erat; ventitabatque illuc Nero, quo solutius urbem extra lasciviret. igitur regredienti per viam Flaminiam compositas insidias fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque eius doli Sullam ementitur, quia forte redeuntibus ministris principis quidam per iuvenalem licentiam, quae tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. neque servorum quisquam neque clientium Sullae adgnitus; maximeque despecta et nullius ausi capax natura eius a crimine abhorrebat: perinde tamen quasi convictus esset, cedere patria et Massiliensium moenibus coërceri iubetur.

(48) Isdem consulibus auditae Puteolanorum legationes, quas diversas ordo plebs ad senatum miserant, illi vim multitudinis, hi magistratuum et primi cuiusque avaritiam increpantes. eaque seditio ad saxa et minas ignium progressa *ne* necem et arma proliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus. quia severitatem eius non tolerabant, precante ipso ad Scribonios fratres ea cura transfertur, data cohorte praetoria, cuius terrore et paucorum supplicio rediit oppidanis concordia.

1. *interptando* M — 2. *abusque* Lipsius: *auousque* M — 4. *ventitabatque* Puteolanus: *uentabatque* M — *solitius* M — 5. *flamineam* M — 6. *fato quieuit atas* M — *salustianos* M; sed cf. 1, 6. 2, 40. 3, 30. Hist. 3, 82. — *ortos* M — 8. *iuenalem* M; *iuvenilem* alii. — 10. *syllae* M — 11. *perinde* G: *proinde* (per notam) M. Vide ad 3, 17. — 13. *cōs. audite* M — 14. *plebs* M: *plebsque* alii. — 15. *eaque* M: *cumque* alii. — *et* M: *ad* alii. — 16. *ne necem* Waltherus: *necem* M; *ne caedem* Nipperdey. — *proliceret* M: *perliceret* alii. — *G.* M — 17. *tollerabant p̄cante* M.

15, 37 *Oceano abusque*. — *domum principum edoctus*] Cf. Hist. 2, 90: *solitas adulationes edoctum*. — *pons Mulvius*] exstructus a M. Aemilio Scauro (Aurel. Vict. de viris illustr. c. 72) ubi via Flaminia septentrionem versus ad Tuscos Umbrosque ducens Tiberim fluvium, tria milia passuum ab urbe, transit, prope locum qui nunc vocatur *Torretta*. — *nocturnis inlecebris*] lupanaribus. — *diverso itinere*] via Salaria per portam Collinam in dextra Tiberis ripa. Conf. Hist. 3, 82. — *Sallustianos in hortos*] sitos inter Quirinalem et Collem hortorum portamque Collinam in sexta urbis regione. — *a crimine abhorrebat*] erat eiusmodi, ut non videretur probabile eum tale quid ausum esse, ut crimen obiectum veri simile non esset. Ita eleganter *abhorrere* Ciceroni et Livio dicitur. Cic. pro Cael. 4: *Caelius longe ab ista suspicione abhorrere debet*. Ern. — *Massiliensium moenibus coërceri*] Relegandi genus tunc frequens. Sic Iulia oppido Rheginorum ab Augusto clausa, Silanus a Nerone Bario municipio Apuliae, Dolabella in coloniam Aquinatem ab Othone sepositus. Lips.

48. *ordo*] decurionum, id est senatorum municipalium, ut Hist. 2, 52: *ordo Mutinensis* atque crebro in inscriptionibus. Ἀσύνδετον autem *ordo plebs* aptissime significat utramque legationem habuisse contraria mandata, cum *ordo plebsque*, ut vulgo edunt, ad unum dumtaxat idemque ordinis et plebis postulatum referretur. Ceterum in Inscr. apud Capaccium Hist. Puteol. p. 6: *SPLENDIDISSIMVS. ORDO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM*. — *primi cuiusque*] Generatim significantur principes viri, ditiores ac potentiores, potius quam qui in municipiis inter decuriones vocabantur *decem primi* (Cic. Rosc. Am. 9: *decem primi Amerini*. Verr. 2, 67: *magistratus et decem primi*. Inscrr. Latt. n. 642. 1848); obstat enim v. *cuiusque*. — *C. Cassius*] Longinus, saepe Tacito memoratus. De eius severitate vide 12, 12. — *Scribonios fratres*] Rufum et Procu-

(49) Non referrem vulgarissimum senatus consultum, quo civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum permittebatur, nisi Paetus Thrasea contra dixisset, praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae. cur onim, si rem p. egere libertate senatoria crederet, tam levia consectaretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis *res* Romana continetur, suaderet dissuaderetve? licere patribus, quotiens ius dicendae sententiae accepissent, quae vellent expromere relationemque in ea postulare. an solum emendatione dignum ne Syracusis spectacula largius ederentur: cetera per omnes imperii partes perinde egregia quam si non Nero sed Thrasea regimen eorum teneret? quod si summa dissimulatione transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum! Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, non praesentium ignarum respondebat eius modi consulta corrigere, sed patrum honori dare, ut manifestum fieret magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levissimis adverterent.

(50) Eodem anno crebris populi flagitationibus, inmodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti iuberet

1. *vulgarissimum* Haase (ad Reisigii Schol. lat. n. 200): *uulgatissimum* M — SC. M — *ciuitate siracusanorum* M — 3. *petus* M — *praebuitsetque* M — 6. *res Romana continetur* Lipsius: *romana continentur* M; *res R. contineretur* Halmius. — *suaderet dissuaderetve* Lipsius: *suadere dissuadereue* M — 16. *flagitionibus inmodestia* M.

lum, de quibus H. 4, 41. Hi (teste Dione 63, 17 ad a. u. 820) ambo Germaniae utrique eodem tempore cum praeessent, a Nerone arcessiti in Graeciam atque interempti sunt. Cf. Hist. 4, 41.

49. *vulgarissimum*] i. e. levissimum. Cf. 16, 22: *adsiduum olim et indefessum, qui uolgaribus quoque patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet.* — *numerum -- finitum*] Augustus edixit a. u. 732 (teste Dione 54, 2): *μήθ' ὁπλομαχίαν -- πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖσθαι.* Sueton. Tib. 34: *Ludorum ac munerum impensas corripuit* (Tiberius) *mercedibus scenicorum recisis paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis.* Triginta parium mentio in lapide apud Gruterum p. 352. Cf. Inscrr. Latt. n. 2530. 2535. — *Paetus Thrasea*] Cf. 16, 21 sqq. — *quae vellent expromere*] quod dicebatur *egredi relationem.* Cf. 2, 33. 38. — *perinde - quam*] posterioris Latinitatis atque Tacitinae, ut 4, 20. 6, 30. 46. 11, 10. 13, 21. 15, 21. Hist. 1, 30. 2, 27. 35. 39. 3, 58. 4, 2. 72. Bach.

50. *inmodestiam publicanorum*] Eandem rem mox *publicanorum cupidines* vocat. — *vectigalia omitti*] Opponitur statim *tributorum abolitio.* Haec *(tributa)* nos vocamus *directe Steuern,* illa *(vectigalia) indirecte Steuern.* Cf. 1, 11. Locutionem *omittere vectigalia* habet etiam Suetonius Vespas. 16: *omissa sub Galba vectigalia.* — *portoriis*] *Portoria* non solum sunt vectigalia rerum portus intrantium, sed omnia illa, quae hodie dicuntur *Zölle, péages.* — *sequens*] Intellige *esse.* Cic. de Or. 2, 53: *non esse consequens.* Ern. — *vectigalium societates*] sine quibus vectigalia omnino percipi non poterant. Constabant autem ex equitibus Romanis, quibus certo pretio a censoribus locabantur vectigalia, quae illi exigerent, *publicani* dicti, non absimiles nostratibus olim *fermiers généraux, Staatspächter.* Duebn. Cf. 4, 6. Cic. ad Famil. 13, 9. — *acri -- libertate*] integra atque actuosa. Sic *acrior libertas* etiam Germ. 37; contra *acrius servitium,* severius, adstrictius Ann. 6, 48. — *novis acerbitatibus*] Exempla sunt apud Cic. Accus. in Verr. 3, 78. Caes. B. Civ. 3, 32. Multa praeterea ad explendam avaritiam excogitabantur: in capita singulorum servorum tributum imponebatur; columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturae imperabantur. Doed.

51. *leges*] condiciones, de quibus convenerat inter magistratus et publicanos, quibus constituebatur et conductionis pretium

idque pulcherrimum domum generi mortalium daret. sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus quibus res p. sustineretur deminuerentur: quippe sublatis portoriis sequens ut tributorum abolitio expostularetur. plerasque vectigalium societates a consulibus et tribunis plebis constitutas acri etiam tum populi R. libertate; reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent. temperandas plane publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata novis acerbitatibus ad invidiam verterent. (51) ergo edixit princeps ut leges cuiusque publici, occultae ad id tempus, proscriberentur; omissas petitiones non ultra annum resumerent; Romae praetor, per provincias, qui pro praetore aut consule essent, iura adversus publicanos extra ordinem redderent; militibus immunitas servaretur, nisi in iis, quae veno exercerent; aliaque admodum aequa, quae brevi servata, dein frustra habita sunt. manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeque, et quae alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. temperata

2. *seniores* Lipsius. — 6. *tum populi Romani* Ursinus: *p. R. tum* M — 7. *congruerent* Puteolanus: *congruere* M; *congrueret* Halmius. — 10. *publicis* M — 12. *qui pro .p. R. aut cōs. essent* M — 13. *immunita* M — *in his* M — 15. *quadragesimae* Puteolanus: *quadringentesimae* M — 16. *etque alia* M — *exactionibus* Rhenanus: *exauctionibus* M.

ab his solvendum et mercium diversarum diversa vectigalia *(die Pachtcontracte und Taxen)*. — *cuiusque publici*] *Publicum* hic non civitas aut commune cuiusque oppidi, sed τὸ δημόσιον, τελωνία *(Staatssteuer)*. Plaut. Truc. 1, 2, 41. Seneca Ep. 119: *Ego iam paraveram fiscos; circumspiciebam, in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas arcesserem merces.* Ep. 101: *Ille qui et mari et terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque nullum relinquens inexpertum genus quaestus accesserat.* Lips. — *proscriberentur*] publico loco scripta proponerentur, ne plus exigere possent publicani, quam in legibus illis constitutum erat. — *omissas petitiones*] ubi vectigalia non statim exacta essent. Ceterum hoc pertinet ad debita negotiatorum, quae remanebant ex anno proxime superiore ante hoc edictum etiam ad futurum tempus. «*L'exactitude des payemens n'est pas moins avantageuse au débiteur qu'au créancier, et une dette qui se renouvelle sans cesse, comme celle des impôts, écrase à la fin celui qui ne s'en libère pas assez vite. Remarquons d'ailleurs qu'il s'agissait de taxes éventuelles, dont on peut facilement se croire quitte quand elles ne sont pas immédiatement réclamées.*» Burnouf. — *extra ordinem*] ante alia negotia, quae prius ad iudicem delata essent. Hoc vocabant ICti *extraordinario iudicio subvenire petitori.* Fr. 17. de R. C. 12, 1. — *immunitas*] Nullum igitur vectigal solvere debebant eorum, quae vel domo secum apportarant vel alibi emerant vel in expeditionibus per praedam lucrati erant. — *quae veno exercerent*] Itaque *quaestuosi* milites supra vocantur c. 35. (*Exercere* autem dicitur de tractanda re, quae producit aliquid, ut *exercere agrum.* Duebn.) — *quadragesimae quinquagesimaeque*] Haec quadragesima quinquagesimaque ($2^1/_2$ et 2 p. c.) quae fuerit, certo definiri nequit. Alii cogitarunt de quadragesima litium, de qua Suetonius Calig. 40: *pro litibus atque iudiciis ubicumque conceptis quadragesima summae, de qua litigaretur* (exigebatur); alii de mercium transvectarum aut venalium eduliorum portorio a Caligula instituto (Sueton. Calig. l. l.) aut de macelli vectigali a Plinio (N. H. 19 § 56) commemorato: utrique perperam, cum Tacitus non loquatur de vectigalibus a principe vel senatu impositis, sed de *illicitis exactionibus*, quas publicani exercuerint. — *temperata - - subvectio*] Ut in urbe frumenti pretium levaretur, onera eorum, qui in transmarinis provinciis, imprimis in Africa, frumentum emerent Romamque subveherent, *temperata,* ad certum modum redacta sunt, sublatis vecturae et emptionis incommodis, quae crearant pu-

apud transmarinas provincias frumenti subvectio; et ne censibus negotiatorum naves ascriberentur tributumque pro illis penderent, constitutum.

(52) Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silvanum absolvit Caesar, Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis quam captarum pecuniarum crimina obicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat poscebatque tempus evocandorum testium: reus ilico defendi postulabat. valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

(53) Quietae ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi insignibus maius ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paulinus Pompeius et L. Vetus ea tempestate exercitui praeerant. ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coërcendo Rheno absolvit, Vetus Mosellam atque *Ararim* facta inter utrumque fossa conectere parabat, ut copiae per mare, dein Rhodano et Arare subvectae per eam fossam, mox fluvio Mosella in Rhenum, exim Oceanum decurrerent, sublatisque itineris difficultatibus navigabilia inter se Occidentis Septentrionisque litora fierent. invidit operi Aelius Gracilis, Belgicae legatus, deterrendo Veterem ne legiones alienae provinciae inferret studiaque Galliarum affectaret,

2. *tributumve* Wurmius. — 3. *habuerant* Rhenanus: *habuerunt* M — 4. *supplicium camelinum* M — *Pompeium Silvanum* (coll. Hist. 2, 86. 3, 50. 4, 47) Nipperdey. — 5. *seuitiae* M — 7. *poscebantque* mavult Halmius. — 10. *quiete* M — 11. *pervulgatis* Puteolanus: *peruulgati* M — 13. *ne* Puteolanus: *nec* M — 14. *cohercendo* M — 15. *Ararim* Puteolanus: om. M — *parabant* pr. M — 16. *rodano* M — *subuecte* M — 19. *belgice* M — *de||deterrendo* M — 20. *studiaque* Rhenanus: *in studiaque* M.

blicani. — *ne censibus* cet.] quia nimis incerta earum possessio propter naufragia. Cf. P. Fabrum Semestr. 1, 25. — *negotiatorum*] frumentariorum. Cf. 2, 87. 14, 33.

52. *Reos ex provincia Africa*] reos repetundarum ex administratione Africae. — *Sulpicium Camerinum*] fratrum Arvalium magistrum (tab. XIV—XVII b), una cum filio ab Helio, Neronis liberto, interfectum, Dio 63, 18. — *p. tempus evocandorum testium*] Vide ad c. 43. — *ultra vitam eorum*] Deridet vanitatem rerum humanarum Tacitus, et ait heredipetas istos intercessisse quidem pro reo et eum servasse spe adipiscendae substantiae ipsius; sed contra evenisse; fato enim ante functos itaque praeda sua misere excidisse. Gruter. — *quorum ambitu evaserat*] qui, cum favorem eius ambirent, reo absolvendo operam dederant.

53. *pervulgatis triumphi insignibus*] Cf. 11, 20. — *Paulinus Pompeius*] Cf. 15, 18. Utrum pater an frater fuerit Pompeiae Paulinae, uxoris Senecae (15, 60), qui ei librum de brevitate vitae inscripsit, non liquet. Plinius N. H. 33 § 143: *Pompeium Paulinum, Arelatensis equitis Romani filium paternaque gente pellitum, XII pondo argenti habuisse apud exercitum ferocissimis gentibus* (Germanis) *oppositum scimus.* Praeerat exercitui Germaniae inferioris. — *L. Vetus*] Cf. c. 11. Hic superiorem Germaniam obtinebat. — *ante tres et sexaginta annos*] a. u. 745, quo Drusus consul in Germania mortuus est, ita ut hoc anno sint sexaginta sex anni. Sed Tacitus complectitur quae proxime praecedentibus annis a Paulino et Vetere acta fuerant. Duebn. — *aggerem coërcendo Rheno*] Vide ad Hist. 5, 19. — *Ararim*] h. *Saone.* — *per mare*] mediterraneum. — *Oceanum*] mare Germanicum. — *formidolosum*] ut inceptum prope regium ac proconsulem excedens.

54. *lacus*] nunc in unum coniunctos, mare meridionale, *Zuyderzee.* — *ripae*] Rheni fluminis inter fossam Drusianam *(Yssel)* et Va-

formidolosum id imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti. (54) ceterum continuo exercituum otio fama incessit ereptum ius legatis ducendi in hostem. eoque Frisii iuventutem saltibus aut paludibus, inbellem aetatem per lacus admovere ripae, agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. iamque fixerant domos, semina arvis intulerant utque patrium solum exercebant, cum Dubius Avitus, accepta a Paulino provincia, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos aut novam sedem a Caesare inpetrarent, perpulit Verritum et Malorigem preces suscipere. profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea quae barbaris ostentantur intravere Pompei theatrum, quo magnitudinem populi viserent. illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveae, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus percunctantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus senatorum; et quinam forent rogitantes, postquam audiverant earum gentium legatis id honoris datum, quae virtute et amicitia Romana praecellerent, nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse exclamant, degrediunturque et inter patres considunt. quod comiter a visentibus exceptum, quasi impetus antiqui et bona aemulatione. Nero civitate Romana ambos donavit, Frisios decedere agris iussit. atque illis aspernantibus auxiliaris eques repente immissus necessitatem attulit, captis caesisve qui pervicacius restiterant.

5. *malorie quia* M — 9. *Frisii* delevit Acidalius. — 10. *mallorigem p̃ces* M — *profecitque* M — 11. *intereaque barbaris* M — 16. *fore* M — *legatis*] *legum* M, sed litterae *um* in rasura. — 19. *partes* M — 20. *emulatione* M; *aemulatio* Rhenanus. — 22. *cesisue* M.

halem *(Waal)* servato nomine procurrentis. Sedes autem Frisiorum designatae erant undecim ante annis a Corbulone: 11, 19. — *militum usui sepositos*] Explicandum hoc ex c. 55: *quo tantam partem campi iacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur?* — *in quantum G. regnantur*] quatenus Germani re vera liberi homines regio imperio uti possunt dici. Cf. Germ. 7: *nec regibus infinita aut libera potestas.* — *fixerant domos*] Ovid. Her. 7, 119: *lateque patentia fixi Moenia.* Iuven. 3, 2: *Laudo tamen, vacuis quod sedem figere Cumis Destinet.* — *Dubius Avitus*] Plinius N. H. 34, § 47: *Statuam Arvernorum cum faceret* (Zenodorus), *provinciae* (Aquitanicae) *Dubio Avito praesidente, duo pocula Calamidis manu caelata, quae Cassio Salano* (Ovid. ex Ponto 2, 5), *avunculo eius* (Aviti), *praeceptori suo, Germanicus Caesar adamata donaverat, aemulatus est.* — *Pompei theatrum*] Vide ad 3, 23 et 72. — *consessum caveae*] Similiter Vergilius Aen. 5, 340: *Hic totum caveae consessum ingentis et ora Prima patrum magnis Salius clamoribus inplet.* — *quis eques*] in quattuordecim ordinibus ex lege Roscia theatrali. — *ubi senatus*] Sueton. Aug. 44: *decrevit, ut primus subselliorum ordo vacaret senatoribus.* — *quosdam cultu externo*] Armenios et Parthos, *sedentes in senatu,* uti eleganter Suetonius (Claud. 25) loquitur. Morem autem eum fuisse didici ex Iustino 43, 5: *Ob quod meritum et immunitas illis* (Massiliensibus) *decreta et locus spectaculorum in senatu* (in orchestra) *datus.* item Iosepho 14, 10, 6. Sed quod de legatis his ad Neronis tempora Tacitus rettulit, eximium et antiquae nostrae simplicitatis factum, Tranquillo visum Claudio attribuere. Errat me iudice Tranquillus. Lips. — *impetus antiqui*] «*altbiedere Aufwallung*» Nipperdey. Sueton. l. l.: *Germanorum legatis in orchestra sedere permisit simplicitate eorum et fiducia motus.*

(55) Eosdem agros Ampsivarii occupavere, validior gens non modo sua copia, sed adiacentium populorum miseratione, quia pulsi a Chaucis et sedis inopes tutum exilium orabant. aderatque iis clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, vinctum se rebellione Cherusca iussu Arminii referens, mox Tiberio *et* Germanico ducibus stipendia meruisse; quinquaginta annorum obsequio id quoque adiungere, quod gentem suam dicioni nostrae subiceret. quo tantam partem campi iacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? servarent sane receptus gregibus inter hominum famem, modo ne vastitatem et solitudinem mallent quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum et post Usiporum fuisse. sicuti caelum deis, ita terras generi mortalium datas; quaeque vacuae, eas publicas esse. solem deinde suspiciens et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum: potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores. (56) et commotus his Avitus, patienda meliorum imperia: id dis quos inplorarent placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent quid adimerent, neque alios iudices quam se ipsos paterentur. haec in publicum Ampsivariis respondit, ipsi Boio-

1. *amsibarii* M. Cf. c. 56. — 3. *his* M — 4. *boicalus* M — 5. *et* G: om. (in fine versus M — 6. *quinquaginta* G: *et quinquaginta* M — 7. *quo tantam* Lipsius: *quotam* M; *quantam* Ritterus. — 8. *qua* M — 9. *receptus* Freinshemius: *receptos* M — *famem* Lipsius: *famam* M — 11. *usiporum* M: *Usipiorum* alii. — 12. *queque* M — 13. *suspiciens* Heinsius: *despiciens* M; *respiciens* Puteolanus; *aspiciens* Rhenanus. — 13. *cętera sydera* M — 14. *uelletne* M — *superfunderent* Puteolanus: *superfundere* M — 15. *et* M: *nec* Lipsius. — *habitus* M — 16. *imperia ait. dis* Lipsius; *imperia: ita dis* Wurmius coll. 3, 69. (12, 20.) 13, 17. — 18. *boIocalo* M.

55. *Ampsivarii*] Vide ad 2, 8. Quamvis ex Taciti narratione c. 56 tota gens deleta videri posset, tamen postea rursus comparent. Sulpicius Alexander apud Gregor. Turon. 2, 9 ed. Guadet et Taranne Vol. I, p. 152: *Eodem anno* (post Chr. 392) *Arbogastes - - collecto exercitu, transgressus Rhenum, Bricteros* (sic) *ripae proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est, nullo unquam occursante, nisi quod pauci ex Ampsuariis* (sic) *et Chattis Marcomere duce in ulterioribus collium iugis apparuere.* — *pulsi a Chaucis*] Cf. 11, 18 sq. — *aderatque iis*] eorum causam agebat tamquam patronus, qui proprie dicuntur *adesse* iis, quos defendunt. — *Tiberio et Germanico ducibus*] ab Augusto missis in Germaniam, ut Varianam cladem ulciscerentur. — *partem campi iacere*] «incultam atque desertam, adeoque praebentem exiguam dumtaxat ac temporariam utilitatem Romanis illam campi partem sibi vindicantibus.» — *servarent sane receptus - - famem*] Sensus est: reservarent sane Romani magnam camporum partem, ut beluis et gregibus receptacula haberent, etiamsi homines fame interim pereuntes viderent; modo ne vastitatem mallent! Scilicet hoc acerbe admonet Boiocalus: «Estote sane crudeles, modo ne sitis stulti vestrisque ipsi commodis adversi!» *Receptus* locus semotus, quo quis se recipit, ἀναχώρησις, ut Colum. 8, 1: *aquatilium animalium receptacula.* Doed. — *Chamavorum*] Vide ad Germ. 34: *Angrivarios et Chamavos - - a fronte Frisii excipiunt.* — *Tubantum - - Usiporum*] De utroque populo vide ad 1, 51.

56. *meliorum*] i. e. κρειττόνων, validiorum, potentiorum. — *deesse nobis terra*] Supple *potest* ex sequentibus *non potest.* Cf. 12, 64: *quae filio dare imperium* (quibat), *tolerare imperantem nequibat.* — *socias bello vocabant*] «vocabant ut bello sociae essent.» — *Curtilium Manciam*] Phlegon de Admir. 27: *Ἐν Γερμανίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ τῶν Ῥωμαίων, ὃς ἦν ὑπὸ Τίτῳ Κουρτιλίῳ Μαγκίᾳ, τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐγένετο· δοῦλος γὰρ στρα-*

calo ob memoriam amicitiae daturum agros. quod ille ut proditionis pretium aspernatus, addidit «deesse nobis terra, *ubi* vivamus; in qua moriamur, non potest.» atque ita infensis utrimque animis discessum. illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitus legatum, ut Rhenum transgressus arma a tergo ostenderet, ipse legiones in agrum Tencterum induxit, exscidium minitans, ni causam suam dissociarent. igitur absistentibus his pari metu exterriti Bructeri. et ceteris quoque aliena pericula defendentibus sola Ampsivariorum gens retro ad Usipos et Tubantes concessit. quorum terris exacti cum Chattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod iuventutis erat, caeduntur; inbellis aetas in praedam divisa est.

(57) Eadem aestate inter Hermunduros Chattosque certatum magno proelio, dum flumen gignendo sale fecundum et conterminum vi trahunt, super libidinem cuncta armis agendi religione insita, eos maxime locos propinquare caelo precesque mortalium a deis nusquam propius audiri. inde indulgentia numinum illo in amne illisque silvis salem provenire, non ut alias apud gentes eluvie maris arescente unda, sed super ardentem arborum struem fusa, ex contrariis inter se elementis, igne atque

2. *p̃tium* M — *terra, ubi vivamus* Silligius: *terrā uiuam* M; *terra, in qua vivamus* alii; *terra in vitam* Iac. Gronovius. — *qua mori amor* M — 3. *discesum* M — 5. *auitu* M — 7. *Tencterum* Beroaldus: *tenerum* M — 8. *absistentibus* Rhenanus: *asistentibus* pr. M; *assistentibus* corr. M — 9. *deserentibus* Rhenanus. — *usipsos* M; *Usipios* alii. — 10. *catthos* M — 11. *etrore* M — *alieno* G: *alio* M — 12. *erant ceduntur* M — 13. *estate* M — *catthosque* M — 14. *praelio* M — 15. *libidinem* Rhenanus: *libidine* M — 16. *p̃cesque* M — 17. *salem* Puteolanus: *item* M — 18. *ardentem* Rhenanus: *arentem* M — 19. *alimentis* M.

τιώτου ἔτεκεν, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Κόνωνος, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Οὐολουσίου Σατορνίνου καὶ Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος. Consulem suffectum (anno ignoto) fuisse declarat Marinii Fr. Arval. tab. XIII: *Cn. Lentulo Gaetulico T. Curtilio Mancia cos.* — *Tencterum*] inter Rhenum et Siegiam fl. prope Bructeros (de quibus 1, 51), circiter e regione Coloniae Agrippinensis. Cf. Germ. 32. Memorantur iam a Caesare B. G. 4, 1. Ukert *Germanien* p. 249. 355. — *exterriti*] deterriti a societate Ampsivariorum, ut c. 37. — *defendentibus*] a se arcentibus, detrectantibus, ea subire recusantibus. Cf. 15, 38: *nec quisquam defendere audebat* (incendium). Verg. Aen. 10, 105: *hunc, oro, defende furorem,* a me prohibe. Cic. Muren. § 5: *de civium periculis defendendis.* — *Chattos*] Cf. Germ. 30. — *in alieno*] solo; id quod miserabilius, quam si in patria cecidissent.

57. *Hermunduros*] Vide Germ. 41. — *flumen gignendo sale f.*] Cogitant alii de Sala vel Saxonica vel Franconica, cui adiacet Kissinga, ubi etiam nunc sal excoquitur, alii rectius de Werra flumine, ubi etiam hodie salinae exstant, *Salzungen*. Comparant Amm. Marc. 28, 5: *Burgundi salinarum finiumque causa Alamannis saepe iurgabant.* — *super libidinem* cet.] adeo ut de salinis illis statim depugnarent, nec per legatos de iis qualicunque modo communicandis agerent; praeterea illos accendebat religiosa, immo fanatica cupido loci sacri occupandi. — *propinquare caelo*] Qui ad Salam Saxonicam referunt (Lepsius *die Ruinen der Rudelsburg und des Schlosses Saaleck. Naumburg* 1824. Reichard *Germanien* p. 353—358.) his verbis montem Solis, hodie *Sonnenberg*, significari credunt. Si de locis editis non cogitavit scriptor, significat: «locos sub propinqua *(unmittelbare)* custodia deorum praesentium positos.» — *eluvie maris arescente unda*] Plinius N. H. 31 § 74: *Aliud genus* (salis) *ex aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis litoribus ac scopulis relicta; hic omnis sole densatur.* — *super ardentem arborum*

aquis, concretum. sed bellum Hermunduris prosperum, Chattis exitiosius fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. et minae quidem hostiles in ipsos vertebant. sed civitas Ubiorum socia nobis malo inproviso afflicta est. nam ignes terra editi villas arva vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditae nuper coloniae moenia. neque extingui poterant, non si imbres caderent, non fluvialibus aquis aut quo alio humore, donec inopia remediorum et ira cladis agrestes quidam eminus saxa iacere, dein resistentibus flammis propius suggressi ictu fustium aliisque verberibus ut feras absterrebant. postremo tegmina corpori derepta iniciunt, quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

(58) Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quae octingentos et triginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis rama-

1. *concretum* Lipsius: *concreta* M — *catthis* M — *exitio sius* (divise) M: *exitio* G — 3. *hostile* pr. M — 4. *Ubiorum* Heinsius: *uibonum* M — 6. *menia* M — 7. *non fl.* Pichena: *non si fl.* M — 8. *remediorum* Ritterus: *remedio* M; *remedii* alii. — *agrestis* M — 9. *resistentibus* M: *residentibus* alii. — *proprius* M — 10. *direpta* M — 11. *magis* post *quanta* del. Acidalius ex vulgari Taciti usu. — 12. *octingentos* cod. Vaticanus 1958: *septingentos* M — 13. *triginta* Lipsius: *quadraginta* M.

struem] Plinius N. H. 31 § 82: *Galliae Germaniaeque ardentibus lignis aquam salsam infundunt.* Varro R. R. 1, 7, 8: *In Gallia Transalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi -- salem nec fossicium nec maritimum haberent, sed ex quibusdam lignis combustis carbonibus salsis pro eo uterentur.* — *exitiosius fuit, quia* cet.] id est, «eo, tanto exitiosius fuit, quod» cet. — *victores*] i. e. qui victores futuri essent. Cf. 3, 45: *quam decora victoribus libertas, quanto intolerantior servitus iterum victis.* 12, 20: *modicam victoribus laudem ac multum infamiae, si pellerentur.* — *Marti ac Mercurio*] Cf. Germ. 9. Caes. B. G. 6, 17 (de Gallis): *Huic* (Marti), *cum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperint, plerumque devovent; cum superaverunt, animalia capta immolant, reliquas res in unum locum conferunt.* — *cuncta victa*] cuncta, quae victi possederant. — *hostiles*] i. e. Chattorum, qui et Romanorum et Hermundurorum hostes erant. Contra *Hermundurorum civitas fida Romanis* Germ. 41. — *Ubiorum*] Hanc N. Heinsii coniecturam egregie vindicavere duumviri rerum naturalium peritissimi, E. G. Nees ab Esenbeck et I. Noeggerath. Vide Noeggerathii librum qui inscribitur *das Gebirge in Rheinland-Westphalen,* Vol. III p. 59—112, ubi commentatio docte conscripta hoc titulo *Gibt Tacitus einen historischen Beweis von vulkanischen Eruptionen am Niederrhein?* Ritter. *Vibonum* nomen suspectum non tam ideo, quod nusquam alibi legitur, quam propterea, quod coloniae mox memoratae nomen reticet Tacitus, non hercle facturus, nisi celebrem et omnibus cognitam civitatem antea nominasset, cuius ex vicinitate de nomine coloniae facilis ac certa fieret coniectura. Erat autem colonia haud dubie Agrippinensis, de qua 12, 27. Doed. — *ignes terra editi*] quos incendium terrenum *(Erdbrand, Moorbrand)* fuisse plerique suspicantur. Huiusmodi incendia interdum oriuntur in locis ubi est carbo fossilis aut humus turfa solis radiis siccata. — *resistentibus*] prima significatione «manentibus, non ultra progredientibus».

58. *Ruminalem arborem*] Festus p. 270 Muell.: *Ruminalem ficum appellatam ait Varro prope Curiam sub Veteribus, quod sub ea arbore lupa a monte decurrens Remo et Romulo mammam praebuerit. Mamma autem rumis dicebatur.* Quem ad locum Muellerus p. 400: «In Germalo eam fuisse tradit Varro L. L. 5 § 54 eundemque locum indicant Dionys. Hal. 1, 79. Servius in Virg. Aen. 8, 90. Verum Festus non hunc locum significare videtur, sed eum, quo ea ficus Navii augurio translata esse credebatur, in foro et comitio; qua de re exstat Plinii gravissimum testimonium H. N. 15, 20, 77.» Vocabulum proxime ducitur a *Rumina* dea, culta prope eam ficum. Varro R. R. 2, 11, 5. Cf. Nie-

libus et arescente trunco deminutam prodigii loco habitum est, donec in novos fetus revivesceret.

1. *habitum*] *abditum* M — 2. *reuiuesceret* M: *reviviscerel* alii; *reviresceret* Pichena. — *Explicit Cornelii taciti Liber Tertius decimus. Incip. XIIII.* M.

buhr *Röm. Geschichte* I, p. 230—248. 318. ed. III. — *octingentos et triginta*] Hic numerus efficitur additis ad annos ab urbe condita annis duodeviginti, qua fere aetate Romulus et Remus eam condidisse ferebantur.

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER QUARTUS DECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Nero matris caedem agitat, incitante Poppaea. 2. Agrippina incestum temptat; an Nero potius? 3. De caede matris deliberat Nero. Aniceti consilium. 4. Agrippinae cum Nerone scelus celante convivium. 5. Mari mergenda aegre evadit. Acerronia remis conficitur. 6. Agrippina dissimulat. 7. 8. Nero trepidat, cum Burro et Seneca deliberat. Anicetus caedem Agrippinae suscipit et perpetrat. 9. Agrippinae viles exsequiae. 10. Nero conscientia vaecors adulatione erigitur. 11. Litteris [ad senatum matrem etiam post fata criminatur. 12. Senatus turpiter adulatur. Thrasea Paetus virum se praestat. Nero mite ingenium affectat.

13. Urbem intrat anxius; blanditias expertus in omnes libidines se effundit. 14. Citharoedus, auriga, nobiles ad paria flagitia adigit. 15. Iuvenalia. Nero in scaena. Augustianos conscribit. 16. Carmina pangit. Philosophos ridet. 17. Caedes inter Nucerinos et Pompeianos occasione gladiatorii spectaculi. 18. Blaesus damnatur. Strabo absolvitur. 19. Mors Domitii Afri, M. Servilii. 20. Quinquennale ludicrum Romae. Varia de ludis fama; eorum vituperia. 21. Laudes et excusatio. Nero eloquentiae victor. 22. Portentis commotus Rubellium Plautum in exsilium agit.

23. Corbulo Mardorum latrocinia punit. 24. Percussorem vitat, Tigranocerta capit. 25. Hyrcanos in societatem recipit. 26. Tiridaten arcet ab Armenia, quam tradit Tigrani. Syriae praeficitur. 27. Puteoli, Tarentum, Antium coloniae. 28. Comitia praetoria. Vibius damnatus.

29. Clades Britannica. Suetonius Monam invadit. 30. Incolas domat. 31. Iceni Boudicca duce et Trinobantes rebellant. 32. Camulodunum expugnant, Petilium Cerialem cum nona legione fundunt. 33. A Suetonio desertum Londinium et Verulamium spoliant, cives et socios Romanorum trucidant. 34—37. Boudiccam ferocientem superat Suetonius. Ipsa veneno vitam finit. Poenius Postumus gladio se transigit. 38. Classicianus Suetonio discors res turbat. 39. Missus Polyclitus hostibus est irrisui. Suetonio Petronius Turpilianus successor datus.

40. 41. Ob falsum testamentum damnati. 42. Pedanius Secundus, urbis praefectus, a servis caesus. 43—45. In eos lege agi vult C. Cassius et contra aliorum sententiam obtinet. Populum supplicio renitentem Nero increpat. 46. Tarquitius Priscus damnatus. Census per Gallias actus. 47. Mors et laus Memmii Reguli. 48. Antistius maiestatis delatus, 49. a Thrasea defensus. 50. Fabricius Veiento calumniae reus Italia pellitur.

51. Burri mors, laus, successores Rufus et Tigillinus. 52—56. Criminationes discutere parat Seneca apud Caesarem et commeatum petit: qui subdole respondet. 57—59. Rufum imminuit Tigillinus, Plauto et Sullae periculum struit: eos opprimit.

60. Nero ducta Poppaea Octaviam amolitur. Tum hanc revocat, 61. laetante populo. Poppaeae mox honos repositus. Eius doli. 62—64. Aniceti scelere Octavia in exsilium pulsa necatur in Pandateria. Temporum infelicitas. 65. Libertos Doryphorum et Pallantem veneno tollit Nero. Seneca incusatur. Piso Neroni insidiatur.

Gesta haec annis circiter quattuor, C. Vipstano C. Fonteio Capitone, imp. Nerone IV Cosso Cornelio Lentulo, C. Caesonio Paeto C. Petronio Turpiliano, P. Mario Celso L. Asinio Gallo coss.

(1) Gaio Vipstano C. Fonteio consulibus diu meditatum scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia, et flagrantior in dies amore Poppaeae, quae sibi matrimonium et discidium Octaviae incolumi Agrippina haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusaret principem et pupillum vocaret, qui iussis alienis obnoxius non modo imperii sed libertatis etiam indigeret. cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere et triumphales avos, an fecunditatem et verum animum? timeri ne uxor saltem iniurias patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris aperiat. quod si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, redderetur ipsa Othonis coniugio. ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contumelias imperatoris quam viseret, periculis eius inmixta. haec atque talia lacrimis et arte adulterae penetrantia nemo prohibebat, cupientibus cunctis infringi potentiam matris et credente nullo usque ad caedem eius duratura filii odia. (2) tradit Cluvius ardore retinendae [Agrippinam] potentiae eo usque provectam, ut

1. *Vipstano* Ursinus: *uipsano* M — *C.* Ritterus: om. M — *consulibus* corr. M: *consuli.* (sic) pr. M — 3. *poppee* M — 4. *criminationibus incusaret principem et aliquando per f. pupillum vocaret* Vertranius. — *facecias* M — 5. *incusaret -- uocaret* M: *incusare -- vocare* Lipsius. — 10. *redderetur* Acidalius: *redditur* M; *reddatur* alii. — 15. *ardore retinendae Agrippinam* M: *Agrippinam ardore retinendae* alii. (*Agrippinam* delevit Ritterus.)

1. *Gaio Vipstano* cet.] Nomina horum consulum *C. Vipstanus Apronianus*, *C. Fonteius Capito* firmantur inscriptione Neapolitana nuper reperta atque edita in *Bullettino dell' Inst. arch.* 1831, p. 50, ubi consule Borghesium. Cf. Mommsen Inscr. R. N. 3067. — *C. Fonteio*] Praenomen codicibus et editionibus deerat: sed Tacitus ubi consules in anni principio nominat, exceptis Caesaribus, semper bina nomina posuit, nunquam unum, neque causa cogitari potest ulla, cur ab ea consuetudine h. l. deficeret. Sed nonne facilius est scribere cum I. Fr. Gronovio *Gaiis Vipstano Fonteio consulibus*? Taciti mos et concinnitas verborum aliter suadet; cf. 4, 1. 12, 64. 5, 1. Ritter. C. Fonteius filius videtur Fonteii Capitonis consulis a. u. 765 (4, 36). Eius caedes narratur Hist. 1, 7. — *coalita*] Cf. Liv. 26, 40: *in insula tum primum nova pace coalescente.* 29, 31: *coalescens regnum.* Tropus desumptus est a planta, quae firmas iam radices egit et increvit. Participio *coalitus* primus usus est Tacitus; cf. 13, 26. Hist. 4, 55. — *flagrantior in dies amore Poppaeae*] Quia in dies magis flagrabat Poppaeae amore, eo facilius ab ea ad omne scelus instigari poterat. Cf. 13, 45: *flagrantissimus in amicitia.* — *quae -- incusaret*] pro *quippe quae, ut quae -- incusaret.* Ceterum est zeugma sic fere solvendum: «quae crebris criminationibus in Agrippinam et Octaviam prolatis, aliquando etiam incusaret Neronem, quod talia perpeteretur.» — *criminationibus - per facetias*] ex solita constructionis varietate, quam tantopere amat Tacitus. — *triumphales avos*] De uno avo materno Poppaeo Sabino (13, 45) per exaggerationem dictum, ut 2, 37 M. Hortalus liberos suos vocat *progeniem tot consulum, tot dictatorum.* — *fecunditatem*] Fecunditatem suam (filium habebat ex Rufrio Crispino) post Octaviae sterilitatem gratam fore Neroni successoris cupido sciebat Poppaea. — *verum animum*] Cf. Hist. 1, 15: *blanditiae, pessimum veri adfectus venenum, sua cuique utilitas.* Haec quoque contra Octaviam, utpote quae vero adfectu maritum non colat. — *iniurias patrum*] «quas senatores, id est, principes civitatis, continuo per Agrippinae arrogantiam perpetiantur et de quibus acriter conquerantur.» Cf. c. 11: *pericula viris illustribus struxisset* (Agrippina). — *superbiam avaritiamque matris*] Vide 12, 7. — *Othonis coniugio*] Cf. 13, 45 et 46.

2. *Cluvius*] Cf. 13, 20. Hist. 1, 8. — *Acten libertam*] Cf. 13, 12. — *Fabius Rusticus*] Cf.

medio diei, cum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se saepius temulento comptam et incesto paratam. iamque lasciva oscula et praenuntias flagitii blanditias adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres inlecebras subsidium a femina petivisse, inmissamque Acten libertam, quae simul suo periculo et infamia Neronis anxia deferret pervulgatum esse incestum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus non Agrippinae, sed Neroni cupitum id memorat eiusdemque libertae astu disiectum. sed quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et fama huc inclinat, seu concepit animo tantum inmanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in ea visa est, quae puellaribus annis stuprum cum Lepido spe dominationis admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis. (3) igitur Nero vitare secretos eius congressus, abscedentem in hortos aut Tusculanum vel Antiatem in agrum laudare, quod otium capesseret. postremo, ubicumque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit, hactenus consultans, veneno an ferro vel qua alia vi. placuitque primo venenum. sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat tali iam Britannici exitio; et ministros temptare arduum videbatur mulieris usu scelerum adversus insidias intentae; atque ipsa praesumendo remedia

2. *se* om. pr. M — 3. *flagitii* Rhenanus: *flagitiis* M — 12. *dominitationis ammiserat* M — 15. *capesseret* Heinsius: *lacesseret* M — 16. *praegravem* Puteolanus: *praegraue* M — 18. *princis* M — 19. *brittannici* M — 20. *intente* M.

13, 20. — *Neroni cupitum id*] Sic 6, 31: *cupitum id Tiberio.* — *stuprum cum Lepido*] marito Drusillae, coniurationis in Gaium reo (Sueton. Claud. 9) itemque stupri in Agrippinam et Livillam, uxoris sorores. Dio 59, 22: *τοῦτο μὲν Γαιτούλικον Λέντουλον, τῆς Γερμανίας δέκα ἔτεσιν ἄρξαντα, ἀπέκτεινεν* (Caligula) *ὅτι τοῖς στρατιώταις ᾠκείωτο· τοῦτο δὲ τὸν Λέπιδον ἐκεῖνον τὸν ἐραστήν, τὸν ἐρώμενον, τὸν τῆς Δρουσίλλης ἄνδρα, τὸν καὶ ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ ἀδελφαῖς τῇ τε Ἀγριππίνῃ καὶ τῇ Λιουίλλᾳ μετ' αὐτοῦ ἐκείνου συνόντα, — ὃν καὶ διάδοχον τῆς ἡγεμονίας καταλείψειν ἐπηγγέλλετο, κατεφόνευσεν.* Cf. Sueton. Calig. 24. Rutilius Namatianus de reditu suo 1, 303: *Quartus* (Lepidus), *Caesareo dum vult irrepere regno, Incesti poenam solvit adulterii.* — *ad libita Pallantis provoluta*] Cf. 12, 25. — *patrui nuptiis*] item incestis.

3. *hactenus*] illud dumtaxat; interficere matrem pro certo decreverat, sed de modo tantum ambigebat. — *praesumendo*] propria significatione. Cf. Ovid. A. A. 3, 757: *Neve domi praesume dapes.* — *metuebant*] Nero et facinoris conscii. — *ingenium*] «seine Erfindungsgabe». — *classi apud Misenum*] Cf. 4, 5. — *ergo navem cet.*] Suetonius Ner. 34: *Cum ter veneno temptasset sentiretque antidotis praemunitam, lacunaria, quae noctu super dormientem laxata machina deciderent, paravit. Hoc consilio per conscios parum celato solutilem navem, cuius vel naufragio vel camarae ruina periret, commentus est.* Dio 61, 12: *ἐπεὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὤκνουν τὸ ἔργον καὶ κρύφα διὰ φαρμάκων οὐκ εἶχον αὐτὴν ἀνελεῖν (πάντα γὰρ ἐκείνη ἰσχυρῶς ἐφυλάσσετο), ναῦν ἰδόντες ἐν τῷ θεάτρῳ διαλυομένην τε αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ τινα θηρία ἀφιεῖσαν καὶ συνισταμένην αὖ πάλιν ὥστε καὶ ἐρρῶσθαι, τοιαύτην ἑτέραν ταχέως ἐναυπηγήσατο.* — *cetera ostentandae pietati*] scilicet idonea. Cf. Hist. 3, 20: *cetera expugnandis urbibus et ceteraque usui.*

4. *sollertia*] mala h. l. significatione, ingeniosum Aniceti inventum. — *Quinquatruum festos dies*] Suetonius Ner. 34 *sollo-*

munierat corpus. ferrum et caedes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et ne quis illi tanto facinori delectus iussa sperneret, metuebant. optulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus et pueritiae Neronis educator ac mutuis odiis Agrippinae invisus. ergo navem posse componi docet, cuius pars ipso in mari per artem soluta effunderet ignaram. nihil tam capax fortuitorum quam mare; et si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, ut sceleri adsignet quod venti et fluctus deliquerint? additurum principem defunctae templum et aras et cetera ostentandae pietati. (4) placuit sollertia, tempore etiam iuta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. illuc matrem elicit, ferendas parentium iracundias et placandum animum dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. venientem dehinc obvius in litora (nam Antio adventabat) excepit manu et complexu ducitque Baulos. id villae nomen est, quae promunturium Misenum inter et Baianum lacum flexo mari alluitur. stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi et classiariorum remigio vehi. ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. satis constitit extitisse proditorem, et Agrippinam auditis insidiis, an crederet

1. *cedes* M — 2. *repperiebat* M — *illi* Puteolanus: *illo* M — *metuebant* M: *metuebat* vulgo. — 3. *anicetus* M — 4. *et ducator* M — 6. *nichil* M — 9. *ostentande* M — *iuta* M: *adiuta* alii. — 10. *quinquatrium* M — 11. *ferenda* M — *quorum more* M — 13. *litore* Pichena; *Literna litora* Bezzenberger. — 14. *excepit* M; *excipit* Puteolanus. — 15. *promuntorium* M. Cf. 4, 67. — *alluitur* G: *allauitur* M — 16. *tanquam* M — *matris* Lipsius: *matri* M.

mnia *Quinquatruum* vocat, Horatius item *Quinquatrus festas.* Causa, quia ii dies Minervae laeti pueris virisque. De pueris Horatius Epp. 2, 2, 197: *puer ut festis Quinquatribus olim, Exiguo gratoque fruaris tempore raptim.* Symmachus Epp. 5, 85: *Nempe Minervae tibi sollemne de scholis notum est, ut fere memores sumus etiam procedente aevo puerilium feriarum. Ad eum diem convivium tibi paramus agrestibus olusculis partum, quia luxuries offendit deam sobriam.* Feriae ergo pueris: at viris etiam ludi et spectacula gladiatorum. Ovidius de quinque his diebus (inde a XIII Kal. Apr.) Fast. 3, 811: *Sanguine prima vacat nec fas concurrere ferro: Causa, quod est illa nata Minerva die. Altera tresque super rasa celebrantur arena; Ensibus exsertis bellica laeta dea est.* Augustus ad Tiberium apud Sueton. Aug. 71: *Nos, mi Tiberi, Quinquatrus satis iucunde egimus: lusimus enim per omnis dies forumque aleatorium calfecimus.* LIPS. Cf. Mueller *Etrusk.* II, p. 49. — *illuc matrem elicit* cet.] Suetonius Ner. 34: *reconciliatione simulata iucundissimis litteris Baias evocavit ad sollemnia Quinquatruum simul celebranda.* — *placandum animum*] proprium, irritatum perpetuis illis matris iracundiis. — *facili – credulitate*] Eadem verba iunguntur etiam 15, 11. — *Baulos*] antea Hortensii villam, tunc in principum bonis (aliquando etiam Antoniae Drusi: Plin. N. H. 9 § 172). De ea non ineleganter Symmachus, eius possessor, Epp. 1, 1: *Huc deus Alcides stabulanda armenta coëgit, Eruta tergemini de lare Geryonis. Inde recens aetas corrupta Boaulia Baulos Nuncupat, occulto nominis indicio. Ab divo ad proceres dominos fortuna cucurrit, Fama loci obscuros ne pateretur heros. Hanc celebravit opum felix Hortensius aulam, Contra Arpinatem qui stetit eloquio.* LIPS. Reliquiae aliquot huius villae etiam nunc exstant in monte inter *Porto di Baia* et *Mare morto*, et a doctis nominata est *Peschiera d'Ortensio.* — *Baianum lacum*] qui frequentius appellatur Lucrinus, ut est infra c. 6. — *flexo mari*] sinu maris. — *classiariorum*] non solitorum remigum, qui plerumque erant servi. *Classiarii* dati honori

ambiguam, gestamine sellae Baias pervectam. ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta superque ipsum collocata. iam pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, artius oculis et pectori haerens, sive explenda simulatione, seu periturae matris supremus aspectus quamvis ferum animum retinebat. (5) noctem sideribus illustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, di praebuere. nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus, ex quis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis astabat, Acerronia super pedes cubitantis reclinis paenitentiam filii et recuperatam matris gratiam per gaudium memorabat, cum dato signo ruere tectum loci multo plumbo grave; pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus ac forte validioribus, quam ut oneri cederent, protectae sunt. nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quod plerique ignari etiam conscios impediebant. visum dehinc remigibus unum in latus inclinare atque ita navem submergere. sed neque ipsis promptus in rem subitam

1. *Baias* Puteolanus: *baulos* M — 2. *metu* M — *iam* Heinsius: *nam* M; *tum* Haase. — 3. *adductius* Ritterus. — 5. *osculis et pectori inhaerens* Heinsius. — *explendae simulationi* Lipsius. — *peturae* M — 6. *supmus* M — *syderibus* M — 7. *dii* M — 10. *penitentiam* M — 11. *matri* Faërnus. — 12. *loci* M: *tholi* Haase. — 14. *quam ut* Pichena: *quãuis* M — *honeri* M — *protecte* M — 16. *consios* M — *inclinare navem atque ita submergere* suspicatur Doederlein.

principalis feminae. — *Baias*] Antio Agrippina Liburnica vecta Baulos venit; ibi a Nerone in litore obvio excepta in eam villam ducta est. Cumque inde Baias aut terra aut mari profecturi essent, Agrippina insidiis forte auditis sella vehi maluit. Tandem Baulos reversura, blandimentis victa, navem fallacem conscendit. Pichena. Suetonius l. l.: *repetentique Baulos in locum corrupti navigii* (quo Baias advecta erat) *machinosum illud obtulit.* Discrepat aliquantum Dionis narratio 61, 12: *πόῤῥω δὲ ἐς τὴν Καμπανίαν ἀπάρας καὶ παραλαβὼν τὴν μητέρα ἔπλευσεν ἐπ' αὐτῆς ἐκείνης τῆς νεὼς λαμπρότατα κεκοσμημένης, ὡς καὶ ἐπιθυμίαν αὐτῇ ἐμβαλεῖν ἀεί ποτε τῇ νηὶ χρῆσθαι. Ἐλθών τε εἰς Βαύλους δεῖπνά τε πολυτελέστατα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐποίησε καὶ τὴν μητέρα ἐν αὐτοῖς φιλοφρόνως εἱστίασε κτλ.* Qui codicis lectionem *Baulos* retinent, supra verbum *ducit* actionis non perfectae esse et navem, quae inter alias ornatior stabat, in Literno litore stetisse putant. — *excepta -- collocata*] Minus recte haec verba pro ablativis habuit Walther; manifesto sunt nominativi. — *superque ipsum*] Ergo is locus in convivio honestior, quotiens duo accumberent. Non refellit me alter Taciti locus 3, 14. Scito enim tres discubuisse mediumque inter eos Germanicum. Lips. Plures sane insuper erant convivae, et duo Agrippinae familiares et alii Neronis, velut Otho (cf. Sueton. Oth. 3): sed in medio lecto, ubi alias tres solebant collocari, tunc accumbebant tantummodo Agrippina et Nero. Cf. Excursum nostrum ad Horat. Sat. 2, 8. — *et rursus adductus*] De sermone, imperio, servitio cet. dici potest *adductus* (cf. 12, 7), imagine delecta ab habenis equorum, de hominibus num dicatur multum dubito. Immo quotiens ad hos transfertur, adverbii formam Tacitus excepto hoc loco non sine ratione usurpavit. Cf. Hist. 3, 7. Germ. 43. Ritter. Sueton. Tib. 68: *adducto fere vultu plerumque tacitus.* — *prosequitur abeuntem, artius -- haerens*] Suetonius l. l.: *hilare prosecutus atque in digressu papillas quoque exosculatus.* Dio 61, 13: *περιλαμβάνει τε αὐτὴν καὶ πρὸς τὸ στέρνον προσαγαγὼν καὶ φιλήσας καὶ τὰ ὄμματα καὶ τὰς χεῖρας.* — *explenda simulatione*] ut simulatio ad summum perduceretur. Cf. 3, 19: *ulciscenda morte.*

5. *Acerronia*] Cn. Acerronii, consulis a. u. 790 (6, 45), fortasse filia; *Ἀκερρωνίαν Πώλλαν* vocat Dio l. l. — *super pedes cubitantis*

consensus, et alii contra nitentes dedere facultatem lenioris in mare iactus. verum Acerronia, inprudentia dum se Agrippinam esse utque subveniretur matri principis clamitat, contis et remis et, quae fors optulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eoque minus agnita (unum tamen vulnus umero excepit) nando, deinde occursu lenunculorum Lucrinum in lacum vecta, villae suae infertur. (6) illic reputans ideo se fallacibus litteris accitam et honore praecipuo habitam, quodque litus iuxta, non ventis acta, non saxis inpulsa navis summa sui parte veluti terrestre machinamentum concidisset, observans etiam Acerroniae necem, simul suum vulnus aspiciens, solum insidiarum remedium esse *sensit,* si non intellegerentur, misitque libertum Agerinum, qui nuntiaret filio benignitate deum et fortuna eius evasisse gravem casum; orare ut quamvis periculo matris exterritus visendi curam differret; sibi ad praesens quiete opus. atque interim securitate simulata medicamina vulneri et fomenta corpori adhibet; testamentum Acerroniae requiri bonaque obsignari iubet, id tantum non per simulationem. (7) at Neroni nuntios patrati facinoris opperienti affertur evasisse ictu levi sauciam et hactenus adito discrimine, *ne* auctor dubi-

1. *dere* M; *c*[s] *d'mere* margo. — 2. *inprudentia* M: *imprudens* alii. — 3. *que* M — 4. *agnita (unum -- excepit) nando* Wurmius: *agnita, unum -- excepit: nando* vulgo. — *tam̃* M — 5. *humero* M — 10. *sensit* Bezzenberger: om. M — *misitque* M: *misit* Rhenanus. — 11. *deum*] *dm̃* M — 12. *evasisse se* Heinsius. — 17. *ne* G: om. M — *dubitaretur* G: *dubitaret* M.

reclinis] Id est, in eodem grabato, in quo cubabat Agrippina, ad eius pedes in transversum iacebat. Ryck. — *cum -- ruere*] Vide ad 2, 31. — *tectum loci*] Est *camera* Suetonii 34, lacunar diaetae in puppi; *locus* de eo, ubi quis deversatur, deversorio, hospitio. Vide Graev. ad Cic. Famil. 16, 21. Ern. — *pressus*] «depressus». Cf. Hist. 3, 77: *nimio ruentium onere pressas* (naves) *mare hausit.* — *eminentibus lecti parietibus*] Quia parietes lecti erant eminentiores, h. e. qui exstarent altius, ut arcerent quae illaberentur, et validiores, ut onere ruentis tecti non confringerentur, illaesa in lecto mansit Agrippina cum Acerronia. Ern. Spartianus in Vero 5: *lectum eminentibus quattuor anaclinteriis fecerat.* — *validioribus quam ut oneri cederent*] Cf. 13, 22: *validiore apud libidines principis Paride, quam ut poena afficeretur.* — *remigibus*] consciis dumtaxat. — *unum in latus inclinare*] videlicet «sese una, ut ex eo latere navis submergeretur.» — *lenioris -- iactus*] Dum remigum pars renititur ac rectam tenere navem contendit, minore vi deiectae sunt, deciderunt in mare Agrippina et Acerronia. Dio 61, 13: *διελύθη μὲν ἡ ναῦς καὶ ἡ Ἀγριππίνα εἰς τὸ ὕδωρ ἐξέπεσεν, οὐ μέντοι καὶ ἀπέθανεν, ἀλλὰ διεσώθη.* — *inprudentia*] per ipsam imprudentiam suam, cum se ita servatum iri opinaretur nec provideret fore, ut remiges ilico in ipsam se converterent. Cf. Hist. 2, 34: *quando hostis inprudentia rueret.* — *navalibus telis*] instrumentis navalibus in telorum usum conversis. — *lenunculorum*] A Nonio p. 534 *lenunculus* dicitur «navigium piscatorium», in Philoxeni Glossis *πλτυλος, σκαφίδιον. Lenuncularios* habes in Inscrr. Latt. n. 3248. 4054. 4104. — *villae suae*] Baulis.

6. *machinamentum*] Intellige pegma theatrale vel circense, ita compactum, ut ad delectandos spectatores varia possit exhibere spectacula, veluti subitam ruinam muri in urbis expugnatione, incendium ac similia. — *si non intellegerentur*] si simularet eas a se non intellectas esse. — *fortuna eius*] Adulatur filio, cuius solita fortuna matrem ipsi conservarit. Cf. 4, 18. — *id tantum non per simulationem*] Cetera omnia in tanto discrimine poterat dissimulare, iram, suspicionem, metum; unam avaritiam non poterat; quae erumpebat in testamento Acerroniae requirendo cet. Doed. De Agrippinae avaritia cf. 12, 7. 13, 18. 14, 1.

7. *ne auctor dubitaretur*] i. e. ut de auctore facinoris dubitatio esse non posset.

taretur. tum pavore exanimis et iam iamque affore obtestans vindictae properam, sive servitia armaret vel militem accenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, naufragium et vulnus et interfectos amicos obiciendo: quod contra subsidium sibi? nisi quid Burrus et Seneca expedirent; quos statim acciverat, incertum an et ante ignaros. igitur longum utriusque silentium, ne irriti dissuaderent; an eo descensum credebant, *ut*, nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset? post Seneca hactenus promptius, *ut* respiceret Burrum ac sciscitaretur, an militi imperanda caedes esset. ille praetorianos toti Caesarum domui obstrictos memoresque Germanici nihil adversus progeniem eius atrox ausuros respondit: perpetraret Anicetus promissa. qui nihil cunctatus poscit summam sceleris. ad eam vocem Nero illo sibi die dari imperium auctoremque tanti muneris libertum profitetur: iret propere duceretque promptissimos ad iussa. ipse audito venisse missu Agrippinae nuntium Agerinum, scaenam ultro criminis parat, gladiumque, dum mandata perfert, abicit inter pedes eius, tum quasi deprehenso vincla inici iubet, ut exitium principis molitam matrem et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumpsisse confingeret. (8) interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad litus. hi molium

1. *et iam*] *etiam* M — 4. *expedirent* amicus Pichenae: *expergescens* M; *expromerent* alii; *exporgerent* Hoffmann (Zeitschr. f. d. Gymnasialw. VIII, p. 700) et Wurmius (Philol. Schneidew. IX, p. 98 n.). (*Seneca, quos statim acciverat, incertum an aperiens, et* Nipperdey.) — 5. *an ante ignaros* Ernestius; *an et ante gnaros* Anonymus in Gryphiana; *incertum an rei tantae ignaros* Haase; malim *an ignaros* coll. 15, 64. — 7. *ut* G: om. M — 8. *promptius, ut respiceret* Doederlein: *promptius respiceret* M; *promptior, respicere* G; *promptius, cum respiceret* Ritter. — *ac sciscitaretur* cod. Budensis; *acsiscitaretur* coniunctim M; *ac si scitaretur* G — *imperande* M — 9. *cesarum* M — 10 et 11. *nichil* M — 11. *summa* M — 12. *illo sibi die* Rhenanus: *illos inbidie* M — 14. *agerrimum* M — 15. *scenam* M — 16. *dep̃henso* M — *exitium* Puteolanus: *exitum* M — 17. *dep̃hensi* M.

— *incertum an -- ignaros*] Tangit Tacitus his verbis famam illam, cuius meminit Dio 61, 12: *καὶ αὐτὸν καὶ ὁ Σενέκας, ὡς πολλοῖς καὶ ἀξιοπίστοις ἀνδράσιν εἴρηται, παρώξυνεν, εἴτ' οὖν τὸ ἔγκλημα τὸ καθ' ἑαυτοῦ ἐπηλυγάσασθαι βουληθείς, εἴτε καὶ τὸν Νέρωνα ἐς μιαιφονίαν ἀνόσιον προσαγαγεῖν ἐθελήσας, ἵν' ὡς τάχιστα καὶ πρὸς θεῶν καὶ πρὸς ἀνθρώπων ἀπόληται.* — *irriti*] i. e. irrita re. Cf. 15, 25: *legati irriti remittuntur*. Vergil. Aen. 5, 442: *Irritus urget*. — *hactenus*] usque eo, quod primus locutus est, non ultra. Sic 16, 15: *hactenus manu servi usus, ut inmotum pugionem extolleret*. — *promptius*] scil. egit. — *summam*] consummationem; sibi tota res ut mandetur, poscit. Cf. 13, 38. Hist. 4, 68. — *ipse audito* cet.] Suetonius Ner. 34: *Ut evasisse eam comperit, L. Agerinum, libertum eius, salvam et incolumem cum gaudio nuntiantem, abiecto clam iuxta pugione, ut percussorem sibi subornatum arripi constringique iussit matremque occidi, quasi deprehensum crimen voluntaria morte vitasset*. — *scaenam*] confictionem, speciem externam, ut si in theatro ageretur tragoedia aliqua. — *ultro*] h. l. significat repentinum impetum, quo actus hanc scaenam commentus est Nero.

8. *molium obiectus*] De his molibus ad Baias Cassiodorus Var. 9, 6: *Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt! quantis spatiis in visceribus aequoris terra promota est!* Strabo 5, p. 245: *ἡ δὲ πόλις ἐμπόρειον γεγένηται μέγιστον, χειροποιήτους ἔχουσα ὅρμους διὰ τὴν εὐφυΐαν τῆς ἄμμου, διόπερ τῇ χάλικι καταμίξαντες τὴν ἀμμοκονίαν προβάλλουσι χώματα εἰς τὴν θάλασσαν.* Vergilius Aen. 9, 710: *Qualis in Euboico Baiarum litore quondam Saxea*

obiectus, hi proximas scaphas scandere; alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare; quidam manus protendere; questibus, votis, clamore diversa rogitantium aut incerta respondentium omnis ora compleri; adfluere ingens multitudo cum luminibus, atque ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum sese expedire, donec aspectu armati et minitantis agminis disiecti sunt. Anicetus villam statione circumdat refractaque ianua obvios servorum abripit, donec ad fores cubiculi veniret; cui pauci adstabant, ceteris terrore inrumpentium exterritis. cubiculo modicum lumen inerat et ancillarum una, magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio ac ne Agerinus quidem: aliam fore laetae rei faciem, nunc solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. abeunte dehinc ancilla «tu quoque me deseris» prolocuta respicit Anicetum, trierarcho Herculeio et Obarito, centurione classiario, comitatum, ac, si ad visendum venisset, refotam nuntiaret, sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum parricidium. circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput eius adflixit. iam in mortem centurioni ferrum destringenti protendens uterum «ventrem feri» exclamavit multisque vulneribus confecta est. (9) haec consensu produntur. aspexeritne matrem exanimem Nero et formam corporis eius laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. cremata est nocte eadem, convivali lecto et exequiis vilibus; neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. mox domesticorum cura levem tumulum accepit, viam

2. *questibus* M — *votis* Rhenanus: *uocis* M — 5. *ut* del. Urlichs. — *gratūdum* M — 6. *disiecti* Puteolanus: *deiecti* M — *refractaque* G: *retractaque* M — 9. *inherat* M — 10. *fore laetae rei* Heinisch et Bezzenberger: *fore lateret* M; *fere littore* alii. — 11. *indicia* G: *indicta* M — 12. *anicetum* M — 14. *nichil* M — 16. *capud* M — *iam in mortem* Faërnus: *nam morte* M — 17. *destringenti* M: *distringenti* alii. — 21. *exquiis* (sic) M.

pila cadit. LIPS. — *ventrem feri*] Rationem addit apud Pseudosenecam in Octav. 368: *Caedis moriens illa ministrum Rogat infelix, utero dirum Condat ut ensem: Hic est, hic est fodiendus, ait, Ferro, monstrum qui tale tulit.* Dio 61, 13: *ἀναπηδήσασα ἐκ τῆς κοίτης τήν τε ἐσθῆτα περιεῤῥήξατο καὶ τὴν γαστέρα ἀπογυμνάσασα, Παῖε ταύτην, ἔφη, Ἀνίκητε, παῖε, ὅτι Νέρωνα ἔτεκεν.*

9. *aspexeritne* — *Nero et* — *laudaverit, sunt qui* cet.] Confusae sunt duae constructiones, altera, *aspexeritne et laudarit incertum est*; altera: *aspexisse et laudasse sunt qui* cet. Cf. 12, 52: *morte fortuita an per venenum extinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere.* Suetonius Ner. 34: *Adduntur his atrociora nec incertis auctoribus, ad visendum interfectae cadaver accurrisse, contrectasse membra, alia vituperasse, alia laudasse.* Dio 61, 14: *αὐτόπτης ἐπεθύμησε τοῦ πάθους γενέσθαι· καὶ αὐτήν τε πᾶσαν εἶδε γυμνώσας καὶ τὰ τραύματα αὐτῆς ἐπεσκέψατο, καὶ τέλος πολὺ καὶ τοῦ φόνου ἀνοσιώτερον ἔπος ἐφθέγξατο· εἶπε γὰρ ὅτι «Οὐκ ᾔδειν ὅτι οὕτω καλὴν μητέρα εἶχον.»* Boëth. 2. Carm. 6: *Fratre qui quondam ferus interempto, Matris effuso maduit cruore, Corpus et visu gelidum pererrans, Ora non tinxit lacrimis, sed esse Censor exstincti potuit decoris.* — *convivali lecto*] non funebri et legitime parato. — *clausa humus*] Altior, ut alioqui solebat, tumulus ei congestus non est, ne loco quidem, ubi positi erant eius cineres, cippus impositus. In solum tantum proiecta esse eius ossa ac mansisse prorsus intecta, ut oculis praetereuntium exposita essent, negat ipse Tacitus statim post interfectionem Agrippinae eius *tumulum* memorans c. 10; sed iusto sepul-

Miseni propter et villam Caesaris dictatoris, quae subiectos sinus editissima prospectat. accenso rogo libertus eius cognomento Mnester ipse *se* ferro transegit, incertum caritate in patronam an metu exitii. hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. nam consulenti super Nerone responderant Chaldaei fore ut imperaret matremque occideret; atque illa «occidat» inquit, «dum imperet».

(10) Sed a Caesare perfecto demum scelere magnitudo eius intellecta est. reliquo noctis modo per silentium defixus, saepius pavore exurgens et mentis inops, lucem opperiebatur tamquam exitium allaturam. atque eum auctore Burro prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manum gratantiumque quod discrimen inprovisum et matris facinus evasisset. amici dehinc adire templa, et coepto exemplo proxima Campaniae municipia victimis et legationibus laetitiam testari. ipse diversa simulatione maestus et quasi incolumitati suae infensus ac morti parentis illacrimans. quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et litorum gravis aspectus (et erant qui crederent sonitum tubae collibus circum editis planctusque *e* tumulo matris audiri), Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum summa erat repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinae libertis, et luisse eam poenam con-

1. *cesaris* M — 3. *se* Ernestius: om. M — 5. *responderant* Haase: *responderunt* M — *chaldei* M — 6. *atque* M: *ad quae* Heinsius. — 7. *cesare* M — 9. *tanquam* M — 11. *prensantium* Ernestius: *pressantium* M — 12. *cepto* M — 14. *mestus* M — *sue* M — 15. *morti* Lipsius: *morte* M — 18. *e* Orellius: om. M — 20. *pęnam* M; *poenas* Nipperdey.

chro per decennium fere caruerunt. — *subiectos sinus*] Apte ad hunc locum Seneca Ep. 51, 11: *C. Marius et Cn. Pompeius et Caesar exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta.* — *multos ante annos*] statim cum Neronem enixa esset. Dio 61, 2: *καί τις ἀστρολόγος - - δύο ἅμα περὶ αὐτοῦ ἐμαντεύσατο, ὅτι τε βασιλεύσει καὶ ὅτι τὴν μητέρα φονεύσει. ἀκούσασα δὲ ταῦθ' ἡ Ἀγριππίνα παραυτίκα μὲν οὕτως ἐξεφρόνησεν, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀναβοῆσαι «Ἀποκτεινάτω με, μόνον βασιλευσάτω.»* — *Chaldaei*] Cf. 6, 22 extr.

10. *diversa simulatione*] contraria simulationi gratantium; hi enim vel maesti vel Neronem detestantes palam laetitiam prae se ferebant, ipse matris interitu gaudens maestitiam. Cf. Dio 61, 15: *Οἱ δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἄνθρωποι ἀκούσαντες ταῦτα, καίπερ ἀχθόμενοι, ἔχαιρον νομίζοντες αὐτὸν ἐκ ταύτου γε πάντως ἀπολεῖσθαι, τῶν δὲ βουλευτῶν οἱ μὲν ἄλλοι πάντες* (praeter Thraseam Paetum) *προσεποιοῦντο χαίρειν ἐπὶ τοῖς γεγονόσι καὶ συνήδοντο δῆθεν τῷ Νέρωνι καὶ ἐψηφίσαντο πολλά, οἷς ᾤοντο αὐτῷ χαριεῖσθαι.* Quintilianus 8, 5, 15: *Insigniter Africanus apud Neronem de morte matris «Rogant te, Caesar, Galliae tuae, ut felicitatem tuam fortiter feras.»* — *sonitum tubae*] Dio 61, 14: *αὐτός δὲ ταῖς τε νυξὶν ἐξεταράττετο, ὥστε καὶ ἐκ τῆς εὐνῆς ἐξαπιναίως ἀναπηδᾶν, καὶ μεθ' ἡμέραν ὑπὸ σαλπίγγων δή τινων πολεμικόν τι καὶ θορυβῶδες ἐκ τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ τὰ τῆς Ἀγριππίνης ὀστᾶ ἔκειτο, ἠχουσῶν ἐδειματοῦτο. διὸ καὶ ἄλλοσε ᾔει· καὶ ἐπειδὴ κἀνταῦθα τὰ αὐτὰ αὐτῷ συνέβαινεν, ἄλλοσε ἐμπλήκτως μεθίστατο.* — *luisse eam*] Agrippinam, manibus sibi illatis urgente conscientia, quoniam filio percussorem immisisset. Sic Nero exsecutus est consilium illud c. 7: *ut matrem sponte mortem sumpsisse confingeret.*

11. *frustra habita sit*] Cf. 13, 37: *Corbulo quaesito diu proelio frustra habitus et exemplo*

scientia, qua scelus paravisset. (11) adiciebat crimina longius repetita, quod consortium imperii iuraturasque in feminae verba praetorias cohortes idemque dedecus senatus et populi speravisset, ac postquam frustra habita sit, infensa militi patribusque et plebi dissuasisset donativum et congiarium periculaque viris illustribus struxisset. quanto suo labore perpetratum, ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret. temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, publica fortuna extinctam referens. namque et naufragium narrabat: quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur ut crederet? aut a muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes et classes imperatoris perfringeret? ergo non iam Nero, cuius inmanitas omnium questus anteibat, sed Seneca adverso rumore erat, quod oratione tali confessionem scripsisset. (12) miro tamen certamine procerum decernuntur supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus apertae insidiae essent, ludis annuis celebrarentur; aureum Minervae simulacrum in curia et iuxta principis imago statuerentur; dies natalis Agrippinae inter nefastos esset. Thrasea Paetus silentio vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus exiit tum senatu, ac sibi

1. *quia* Acidalius; *quam* Urlichs; *quale* Wurmius; *quas* Nipperdey. «Si quid mutandum, malim *quantum*.» Halm. — *adiciebant* M — 3. *frustra habita sit* Muretus: *frustra ablata sit* M; *frustrata sit* Rhenanus; *frustra optata sint* alii. — 5. *struxisset* Ritterus: *instruxisset* M — 7. *obliqua* Lipsius: *oblita* M ex ratione prisca scribendi *oblica*. — 8. *puplica* M — 9. *fuisse* Rhenanus: *fuisset* M — 10. *mulire* M — *naufra* (add. ex corr. *ga*) M — 12. *adverso rumore* G: *aduersorum* (postrema syllaba per compendium) *rumore* M; *rumore adverso* alii. — 14. *quinquatruus* M — 15. *celebraretur* M — 16. *iusta* M — *statuerentur* M: *statueretur* alii. — 17. *petus* M — 18. *exiit tum senatu* Lipsius: *exitium senatui* M.

hostium circumferre bellum coactus. — *donativum et congiarium*] Cf. 12, 41. 69. 13, 31. — *ne irrumperet curiam, ne -- daret*] Vide 13, 5. — *namque et naufragium*] Particula *namque*, in qua vel Lipsius haesit *iamque* proponens, significat eo usque impudentiae progressum esse Neronem vel potius epistolae scriptorem Senecam, ut *fortunae populi Romani* (quae frequentior est formula quam *publica fortuna*) tribueretur id, quod placido mari mirum in modum naufragium passa esset Agrippina. At merum mendacium hoc esse omnibus ultro apparebat. — *quod oratione tali c. scripsisset*] Cf. 13, 3. Quintilianus 8, 5, 18: *Facit quasdam sententias sola gradatio, qualis est Senecae in eo scripto, quod Nero ad senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: «Salvum me esse adhuc nec credo nec gaudeo.»*

12. *omnia pulvinaria*] id est omnium deorum pulvinaria, ut Cic. Catil. 3, 10, 23: *quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est.* Erat igitur haec formula legitima. Decernebatur autem, ut supplicatum iret populus ad omnia templa, in quibus *lectisternia* aut *sellisternia* fierent; sternebantur enim lecti dis maribus, feminis sellae circum aras carnibus victimarum oneratas, et imponebantur illis statuae deorum tamquam cenaturae. — *ludis*] scenicis aut circensibus; etenim gladiatores antea quoque edebantur. — *Minervae*] cuius in honorem Quinquatrus celebrabantur. Vide ad c. 4. — *Thrasea Paetus*] Cf. 13, 49. — *exiit tum senatu*] Hanc tandem, multis antea transmissis, nimis impiam adulationem erga matricidam perpeti non potuit Thrasea. Cf. 16, 21: *olim utrisque offensus et accedentibus causis in Thraseam, quod senatu egressus est, cum de Agrippina referretur, ut memoravi.* Dio 61, 15: *ὁ Πούπλιος δὲ Θρασέας Παῖτος ἦλθε μὲν ἐς τὸ συνέδριον καὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐπήκουσεν· ἀναγνωσθείσης δὲ αὐτῆς ἐξανέστη τε εὐθὺς πρὶν καὶ ὁτιοῦν ἀποφήνασθαι καὶ ἐξῆλθε, διότι, ἃ μὲν ἤθελεν, εἰπεῖν οὐκ ἠδύνατο, ἃ δὲ ἠδύνατο, οὐκ ἤθελεν.* Irritam autem fuisse indignabun-

causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. prodigia quoque crebra et irrita intercessere. anguem enixa mulier, et alia in concubitu mariti fulmine exanimata. iam sol repente obscuratus et tactae de caelo quattuordecim urbis regiones. quae adeo sine cura deum eveniebant, ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. ceterum quo gravaret invidiam matris eaque demota auctam lenitatem suam testificaretur, feminas illustres Iuniam et Calpurniam, praetura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum sedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. etiam Lolliae Paulinae cineres reportari sepulcrumque extrui permisit; quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium poena exolvit. nam Silana fato functa erat, longinquo ab exilio Tarentum regressa labante iam Agrippina, cuius inimicitiis conciderat, vel tandem mitigata.

(13) *At Nero* cunctari in oppidis Campaniae, quonam modo urbem ingrederetur, an obsequium senatus, an studia plebis reperiret, anxius. contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior extitit, in-

3. *tactae* G: *tactas* M — 4. *daęcelo* M — *dm̄* M — 6. *cęterum* M — 7. *praetura* Lipsius: *praefectura* M — 9. *solliae* M — 10. *Iturium* Rhenanus: *tyturium* M; *Titurium* G — 11. *pęna* M — 13. *tandem* Bekkerus: *tam̄ (tamen)* M; *tum* alii. — *mitigata. at Nero cunctari* Baiterus: *mitigata cunctari* M; *mitigata. Cunctanti* vulgo; *mitigata Tamen cunctari* (deleto *tamen* ante v. *mitigata*) Bezzenberger et Halmius; *mitigata .... cunctari* Nipperdey, qui in adnotatione supplet *At Caesar*. Cf. c. 7. 63. — 15. *repperiret* M — *ansius* M; *anxio* vulgo. — 16. *estitit* M.

dam hanc libertatem, qua Thrasea usus erat, queritur Tacitus. — *sol repente obscuratus*] Plinius N. H. 2 § 180: *Solis defectum Vipstano et Fonteio coss. qui fuere ante paucos annos factum pridie Kalendas Maias Campania hora diei inter septimam et octavam sensit, Corbulo dux in Armenia inter horam diei decimam et undecimam prodidit visum.* — *quattuordecim urbis regiones*] Conf. 15, 40. — *sine cura deum eveniebant*] Id est, apparuit in his portentis nihil divini fuisse, non portendere iis deos perniciem Neronis voluisse, ut iis creditum est, quae ante mortem Claudii evenere. Irridet igitur portenta et eorum vanitatem indicat. Ern. — *multos*] novem. — *Iuniam*] Calvinam, de qua 12, 4. 8. — *Calpurniam*] Cf. 12, 22. — *Gabolum*] *Gabalus* est apud Gruterum 470, 1. *Gavolus* ibid. 94, 5. — *Lolliae Paulinae*] Cf. 12, 22. — *Iturium et Calvisium -- Silana*] Cf. 13, 19 et 22. — *nam* cet.] elliptice, hoc est, «quod enim Silanam non exsolvit, ideo factum, quia ea paulo ante mortem obierat.» — *labante*] iamiam debilitata et fracta eius potentia.

13. *contra* cet.] Adversus has anxias Neronis dubitationes deterrimi quique disserunt easque solvere conantur. — *praegredi*] ut animum populi explorarent ac praepararent adulationes, quas cupiebat matricida. — *spectaculorum*] locorum, ex quibus spectaretur, per gradus exstructorum, *Schaubühnen, tribunes.* Sic Liv. 1, 35: *spectacula sibi quisque fecerat.* 45, 1: *tota spectacula pervasit.* — *quo modo triumphi visuntur*] Cf. tamen Dio 61, 16: *Νέρωνα δὲ μετὰ τὸν τῆς μητρὸς φόνον εἰσιόντα ἐς τὴν Ῥώμην δημοσίᾳ μὲν ἐθεράπευον, ἰδίᾳ δέ, ἐν ᾧ γε καὶ παῤῥησιάσασθαί τινες ἀσφαλῶς ἐδύναντο, καὶ μάλα αὐτὸν ἐσπάραττον· τοῦτο μὲν γὰρ μολγόν τέ τινα ἀπ' ἀνδριάντος αὐτοῦ νύκτωρ ἀπεκρέμασαν, ἐνδεικνύμενοι ὅτι ἐς ἐκεῖνον αὐτὸν δέοι ἐμβεβλῆσθαι, τοῦτο δέ, παιδίον ἐς τὴν ἀγορὰν ῥίψαντες, προσέδησαν αὐτῷ πινάκιον λέγον «Οὐκ ἀναιροῦμαί σε, ἵνα μὴ τὴν μητέρα ἀποφάξῃς.» καὶ ἦν μὲν καὶ ἀναγινώσκειν πολλαχόθι ὁμοίως γεγραμμένον «Νέρων, Ὀρέστης, Ἀλκμαίων μητροκτόνοι.»* Similia affert Suetonius Ner. 39. — *publici servitii victor*] Uti veteres duces de exteris nationibus debellatis triumpharunt, ita Nero de ipso populo Romano, quem in servitutem redegerat.

visum Agrippinae nomen et morte eius accensum populi favorem disserunt: iret intrepidus et venerationem sui coram experiretur. simul praegredi exposcunt. et promptiora quam promiserant inveniunt, obvias tribus, festo cultu senatum, coniugum ac liberorum agmina per sexum et aetatem disposita, extructos, qua incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. hinc superbus ac publici servitii victor Capitolium adiit, grates exolvit, seque in omnes libidines effudit, quas male coërcitas qualiscumque matris reverentia tardaverat. (14) vetus illi cupido erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus foedum studium cithara ludicrum in modum canere. curru certare et equis regium et antiquis ducibus factitatum memorabat, idque vatum laudibus celebre et deorum honori datum. enim vero cantus Apollini sacros, talique ornatu astare non modo Graecis in urbibus, sed Romana apud templa numen praecipuum et praescium. nec iam sisti poterat, cum Senecae ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere. clausumque valle Vaticana spatium in quo equos regeret, haud promisco spectaculo. mox ultro vocari populus Romanus laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum et, si eodem princeps trahat, laetum. ceterum evulgatus pudor non sa-

4. *senatu* M — *etatem* M — 5. *incenderet* M — 8. *cupido* Lipsius: *copia* M; *cura* Puteolanus. — 9. *fędum* M — *cythara* M — 10. *curru certare et equis* Baiterus: *cum celaret quis* M; *cum cenaret; quod* vulgo; *concertare equis* Halmius. — 11. *memorat* M — 12. *appolinis* M — 13. *grecis* M — *numen* Rhenanus: *nomen* M — 14. *prescium* M — *senece* M.

14. *cupido erat* cet.] «acre studium». Emendationi non obstat infinitivus *insistere* pro gerundio. Sic Ennius apud Cic. Tusc. 3, 26: *Cupido cepit -- me proloqui.* Ad rem cf. Sueton. Ner. 22: *Equorum studio vel praecipue ab ineunte aetate flagravit plurimusque illi sermo, quamquam vetaretur, de circensibus erat.* — *curriculo quadrigarum insistere*] i. e. quadrigas agere. Cf. 15, 44: *habitu aurigae permixtus plebi vel curriculo insistens.* Horat. Carm. 1, 1, 3: *Sunt quos curriculo* (i. e. *curru*) *pulverem Olympicum Collegisse iuvat.* — *ludicrum in modum*] ut in ludis publicis et in theatris fieri solet, non ut in oblectatione domestica. Cf. c. 16: *ludicrae imperatoris artes.* 16, 4: *ludicra deformitas.* Exstant nummi, in quibus Nero citharoedico habitu, in tunica oblonga, citharam percutiens conspicitur. Vide Eckhel D. N. VI, p. 276. — *regium -- datum*] Melius (quam ex vulgata lectione ad citharae studium) haec verba cadunt in laudem studii quadrigarum; id enim *regium* ab heroibus Homericis, mox a Gelonibus et Hieronibus exercitatum; et *vatum laudibus celebre*, ut Pindari et Simonidis, et *deorum honori datum*, ut Iovi, Apollini, Neptuno. Doed. — *utraque*] Bipontini: «*utraque* scilicet libido.» Pro ablativo subaudito verbo *parte* habuit Oberlinus; sed est potius accusativus generis neutri pro *utrumque.* — *valle Vaticana*] Plinius N. H. 36 § 74: *Tertius (obeliscus) Romae in Vaticano Gai et Neronis principum circo.* Cf. 15, 44: *hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat.* Sueton. Ner. 22: *mox et ipse aurigare atque etiam spectari saepius voluit, positoque in hortis inter servitia et sordidam plebem rudimento universorum se oculis in circo maximo praebuit.* Canina *Indicazione* p. 306: *Nella valle che esiste tra l'estremità settentrionale del Gianicolo ed il colle Vaticano, benchè per la immensa fabbrica della basilica di S. Pietro ivi eretta, non sia rimasto alcun avanzo di antico fabbricato, si hanno però bastanti indizj per riconoscere la precisa situazione del circo di Caligola e di Nerone che stava collocato in quel medesimo luogo. Imperocchè fu ivi ritrovato l'obelisco che Caligola fece venire dall' Egitto per l'adornamento della spina di tale circo, il quale fu quindi trasportato sotto il Pontificato di Sisto V. nel mezzo della piazza di S. Pietro.* — *ultro*] nulla occasione extrinsecus orta. — *evulgatus*] rarissimo usu

tietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. ratusque dedecus molliri, si plures foedasset, nobilium familiarum posteros egestate venales in scaenam deduxit; quos fato perfunctos ne nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto. nam et eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit quam ne delinquerent. notos quoque equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus, nisi quod merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert. (15) ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos Iuvenalium vocabulo, in quos passim nomina data. non nobilitas cuiquam, non aetas aut acti honores impedimento, quo minus Graeci Latinive histrionis artem exercerent usque ad gestus modosque haud viriles. quin et feminae illustres deformia meditari; extructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula et cauponae, et posita veno irritamenta luxui. dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus

2. *fędasset* M — 3. *scenam* M — 7. *puplico* M — 8. *Iuvenalium* Puteolanus: *iuuenilium* M. Cf. 15, 33. — 10. *greci* M — 11. *motusque* Heinsius. — 13. *caupone* M.

pro «vulgo quasi praedae datus.» — *dedecus molliri*] Cf. 4, 30: *invidiam mollire.* 11, 25: *ignominiam mollire.* — *nobilium familiarum posteros -- deduxit*] Suetonius Ner. 12: *Exhibuit ad ferrum etiam quadringentos senatores sexcentosque equites R. et quosdam fortunae atque existimationis integrae, ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum et varia arenae ministeria.* Dio 61, 17: *ἐκεῖνο δὲ καὶ αἴσχιστον καὶ δεινότατον ἅμα ἐγένετο, ὅτι καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες οὐχ ὅπως τοῦ ἱππικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιώματος ἐς τὴν ὀρχήστραν καὶ ἐς τὸν ἱππόδρομον τό τε θέατρον τὸ κυνηγετικὸν εἰσῆλθον ὥσπερ οἱ ἀτιμότατοι καὶ ηὔλησάν τινες αὐτῶν καὶ ὠρχήσαντο τραγῳδίας τε καὶ κωμῳδίας ὑπεκρίναντο καὶ ἐκιθαρῴδησαν, ἵππους τε ἤλασαν καὶ θηρία ἀπέκτειναν καὶ ἐμονομάχησαν, οἱ μὲν ἐθελονταί, οἱ δὲ καὶ πάνυ ἄκοντες.* — *ne nominatim tradam*] At Dio nominat 61, 17: *εἶδον οἱ τότε ἄνθρωποι τὰ γένη τὰ μεγάλα, τοὺς Φουρίους, τοὺς Φαβίους, τοὺς Πορκίους, τοὺς Οὐαλερίους, τἆλλα πάντα ὧν τὰ τρόπαια, ὧν οἱ ναοὶ ἑωρῶντο, κάτω τε ἑστηκότας καὶ τοιαῦτα δρῶντας, ὧν ἔνια οὐδ' ὑπ' ἄλλων γινόμενα ἐθεώρουν.* — *nam et eius* cet.] Duplex ratio silentii affertur, prima, ut maioribus parcatur, deinde, quia flagitium magis Neronis quam ipsorum. Ern. — *vim necessitatis affert*] Cf. Macrob. Saturn. 2, 7: *Laberium asperae libertatis equitem Romanum Caesar quingentis milibus invitavit, ut prodiret in scenam et ipse ageret mimos quos scriptitabat. Sed potestas non solum si invitet, sed etiam si supplicet, cogit.*

15. *publico theatro*] Pompeiano. Plinius 37 § 7: *tanta fuit* (murrinorum multitudo viro consulari, quem haud nominatim tradit), *ut auferente liberis eius Nerone exposita occuparent theatrum peculiare trans Tiberim in hortis, quod a populo impleri canente se, dum Pompeiano praeludit, etiam Neroni satis erat.* — *Iuvenalium*] Cf. 15, 33: *adhuc per domum aut hortos cecinerat Iuvenalibus ludis.* Hist. 3, 62. Dio 61, 19: *Μετὰ δὲ ταῦτα ἕτερον αὖ εἶδος ἑορτῆς ἤγαγεν (ἐπεκλήθη δὲ Ἰουβενάλια, ὥσπερ τινὰ νεανισκεύματα) καὶ ἐτελέσθη ἐπὶ τῷ γενείῳ αὐτοῦ. καὶ γὰρ τοῦτο τότε πρῶτον ἐξύρατο· καὶ τάς τε τρίχας ἐς σφαιρίον τι χρυσοῦν ἐμβαλὼν ἀνέθηκε τῷ Διὶ τῷ Καπιτωλίνῳ καὶ ἐς τὴν ἑορτὴν οἵ τε ἄλλοι καὶ οἱ εὐγενέστατοι πάντως τι ἐπεδείξαντο.* — *nomina data*] se in album eorum, qui ludis illis adsisterent, referendos curabant. Eadem formula utitur Liv. 1, 11. 28. 45. Cf. 15, 48. — *Graeci -- histrionis*] Prae omnibus nobilis Eucharis illa formosissima, quae *NOBILIVM LVDOS* (ipsa haec Iuvenalia) *DECORAVI CHORO ET GRAECA IN SCAENA PRIMA POPVLO APPARVI,* ut memorat in epitaphio suo Inscrr. Lat. n. 2602. — *modosque*] *νόμους, μέλη, Weisen, Melodien.* — *feminae illustres*] Ridiculum est, quod narrat Dio l. l.: *Αἰλία Κατέλλα, τοῦτο μὲν γένει καὶ πλούτῳ προήκουσα, τοῦτο δὲ καὶ ἡλικίᾳ προφέρουσα ὀγδοηκοντοῦτις*

libidinum circumdedit quam illa colluvies. vix artibus honestis pudor retinetur; nedum inter certamina vitiorum pudicitia aut modestia aut quicquam probi moris reservaretur. postremus ipse scaenam incedit, multa cura temptans citharam et praemeditans assistentibus phonascis. adcesserat cohors militum, centuriones tribunique et maerens Burrus ac laudans. tuncque primum conscripti sunt equites Romani in cognomentum Augustianorum, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii spe potentiae. ii dies ac noctes plausibus personare, formam principis vocemque deum vocabulis appellantes; quasi per virtutem clari honoratique agere. (16) ne tamen ludicrae tantum imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium adfectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas necdum insignis erat. hi cenati considere simul et

3. *postremus* M: *postremo* Lipsius. — *scenam* pr. M, deinde ab eadem manu eodemque atramento corr. in *scenas.* — 4. *cytharam* M — *phonascis* Muretus: *facies* M — *adcesserat* Lipsius: *abscesserat* M — 5. *merens* M — 6. *in cognomentum* Wurmius: *cognomentũ* M; *cognomento* Puteolanus. — 7. *Augustianorum* Nipperdey: *augusttanorum* M — 8. *spe* Muretus: *in spe* M; *in spem* Acidalius. — *hii* M; *hi* alii. — 9. *dm̃* M — 12. *erat. hi* Muretus: *aetatis* M; *auctoritas. hi* Halmius; *claritas. hi* Nipperdey. — *cenati* Haase: *nati* M; del. Muretus et Nipperdey.

γὰρ ἦν) ὠρχήσατο. — *extructaque* cet.] Cf. Dio 62, 15. — *nemus, quod n. st. c. Augustus*] Vide ad 12, 56. — *dabanturque stipes*] Multa hic alii de stipibus ad ludos collatis, deque iis, quae dis ponebantur, sed nihil ad mentem Taciti, qui certam pecuniam vult distributam a Nerone inter suos, impendendam in continenti in scorta et ganeas (in *posita veno irritamenta luxui*). Sic apud Tranquillum Augustus (c. 98) *admodum exhilaratus quadragenos aureos comitibus divisit iusque iurandum et cautionem a singulis exegit, non alio datam summam quam in emptionem Alexandrinarum mercium absumpturos.* Gruter. — *gloria*] gloriatione de principis in ipsos munificentia. — *nec ulla -- colluvies*] nulla res moribus iam antea corruptis plus libidinum addidit quam effrenata illa venalium atque intemperantium undecunque affluens multitudo. Sic 2, 55 Piso Athenienses increpans *colluviem illam nationum* vocat. — *postremus*] «post omnes illos homines, quorum vilissimas operas emerat, ipse quoque scenam incessit, id quod omnium turpissimum fuit.» — *praemeditans*] praeludens. — *assistentibus phonascis*] Suetonius Ner. 25: *tantum afuit a remittendo laxandoque studio, ut conservandae vocis gratia neque milites umquam nisi absens aut alio verba pronuntiante appellaret, neque quidquam serio iocove egerit nisi adstante phonasco, qui moneret parceret arteriis ac sudarium ad os applicaret.* — *ac laudans*] Mirabilis brachylogia: «etsi maerebat, tamen timor ex Nerone virum militarem subigebat illum laudare, ut summum artificem.» — *Augustianorum*] Suetonius Ner. 20: *Neque eo segnius adolescentulos equestris ordinis et quinque amplius milia e plebe robustissimae iuventutis undique elegit, qui divisi in factiones plausuum genera condiscerent (bombos et imbrices et testas vocabant) operamque navarent cantanti sibi.* Cf. eundem c. 25, ubi vocantur *Augustiani*, et Dionem 61, 20: *Ἦν τι καὶ ἴδιον αὐτῷ σύστημα ἐς πεντακισχιλίους στρατιώτας παρεσκευασμένον· Αὐγούστειοί τε ὠνομάζοντο, καὶ ἐξῆρχον τῶν ἐπαίνων· ἠναγκάζοντο δὲ σφίσι καὶ οἱ ἄλλοι πάντες καὶ ἄκοντες πλὴν τοῦ Θρασέα ἐκβοᾷν.* — *personare*] absolute. Cf. 16, 4: *et plebs quidem urbis -- personabat certis modis plausuque composito.* — *deum vocabulis appellantes*] Dio 61, 20: *καὶ ἦν ἀκούειν πως αὐτῶν λεγόντων «Ὁ καλὸς Καῖσαρ, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Αὔγουστος, εἷς ὡς Πύθιος· μά σε Καῖσαρ, οὐδείς σε νικᾷ.»* Cf. 63, 20. Infra 16, 22 et Sueton. Ner. 21 *caelestis vox* ei tribuitur.

16. *necdum insignis erat*] Manifestum est hoc inprimis cavisse Neronem, ne statim appareret versus, quos tamquam suos proferebat, non ab ipso factos esse. Ideo eiusmodi operas ad hoc ministerium acciebat, quarum dicendi versusque componendi genus nondum insigne aut satis notum esset. Ceterum haec et quae sequuntur impugnavit Suetonius Ner. 52: *Ad poëticam pronus carmina libenter ac sine labore composuit nec,*

adlatos vel ibidem repertos versus conectere atque ipsius verba quoquo modo prolata supplere. quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu nec ore uno fluens. etiam sapientiae doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque contraria adseverantium discordia frueretur. nec deerant qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

(17) Sub idem tempus levi initio atrox caedes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu rettuli, edebat. quippe oppidana lascivia in vicem incessentes probra, dein saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. ergo deportati sunt in urbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum aut parentum mortes deflebant. cuius rei iudicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. et rursus re ad patres relata, prohibiti publice in decem annos eius modi coetu Pompeiani, collegiaque,

1. *ablatos* M — 3. *nec tenore uno* Acidalius. — *impertiebat* M: *impartiebat* alii. — 4. *adseverantium* Puteolanus: *adseuerant tum* M — *discordia frueretur* Bezzenberger: *discordiae rueretur* M (*ut contraria adseverantium discordia erueretur* Broterius) — 7. *initio* Ernestius: *intentio* M; *contentione* alii. — 8. *Livineius* Lipsius: *libidineius* M — 10. *incessentes* Lipsius: *incessente* M; *ingerentes* Haase. — 11. *deportati* M: *reportati* Lipsius. — 12. *multi e*] *multę* pr. M — 15. *cętu* M.

ut quidam putant, aliena pro suis edidit. Venere in manus meas pugillares libellique cum quibusdam notissimis versibus ipsius chirographo scriptis, ut facile appareret non translatos aut dictante aliquo exceptos, sed plane quasi a cogitante atque generante exaratos: ita multa et deleta et inducta et superscripta inerant. — *quoquo modo*] versibus inconditis et interdum mancis pede uno vel pluribus. — *species ipsa carminum*] Pauca quaedam fragmenta supersunt. Seneca Nat. Quaest. 1, 5, 6: *alioquin, ut ait Nero Caesar disertissime, Colla Cytheriacae splendent agitata columbae.* Plinius N. H. 37 § 50: *Domitius Nero in ceteris vitae suae portentis capillos quoque Poppaeae coniugis suae hoc nomine adoptaverat, quodam etiam carmine sucinos appellando.* Schol. ad Lucan. 3, 261 ad vocem *Tigrim*: *De hoc ait Nero in primo libro* (*Ἁλώσεως Ἰλίου* s. *Τρωϊκῶν*, Sueton. Ner. 38. Dio 62, 18 et 29): *Quique pererratam subductus Persida Tigris Deserit et tangi terrarum tractus hiatu, Reddit quaesitas iam non quaerentibus undas.* Atque, si fides Scholiastae Persii 1, 93, Neronis sunt etiam versiculi illi famosi: *Berecyntius Attis Et qui caeruleum dirimebat Nerea delphin -- Torva Mimalloneis implerunt cornua bombis* cet. Cf. etiam Martial. 8, 70, 8. — *nec ore uno*] Facile apparebat ex diversorum versibus conglutinata esse ea carmina. — *post epulas utque* cet.] Philosophiae studio incumbebat, at non mane et sobrius, sed post epulas bene potus nec alio consilio nisi ut philosophos litigantes irrideret.» Spengel. — *nec deerant qui* cet.] Falsos Stoicos deridet Tacitus, qui ipsa sua tristitia oblectamento esse cupiebant Neroni ceterisque aeque lascivis eius convivis. — *ore vultuque*] Haec duo vocabula ita iunguntur etiam a Livio 7, 33: *vesanos vultus et furentia ora*; sibi opponuntur a Tacito Agr. 44: *Nihil metus in vultu; gratia oris supererat.*

17. *levi initio atrox caedes orta*] Conf. Hist. 1, 80: *parvo interim initio -- orta seditio prope urbi excidio fuit.* 2, 68: *apud victores orta seditio ludicro initio.* — *Nucerinos Pompeianosque*] in Campania; illorum oppidum Nuceria, hodie *Nocera.* — *Livineius Regulus*] filius fortasse eius, qui Cn. Pisoni reo adfuit (3, 11). — *rettuli*] in deperdita parte Annalium. — *oppidana*] Vide ad 6, 15. — *invicem incessentes*] se. Cf. 13, 2: *iuvantes invicem.* Plin. Epp. 7, 20, 7: *ut invicem ardentius diligamus.* — *sumpsere*] Ex hoc verbo per zeugma eliciendum *iacere* ad verba *probra* et *saxa.* — *validiore Pompeianorum plebe*] Superest huius certaminis memoria in contumelioso titulo Pompeiis reperto, Inscr. Lat. n. 5161: CAMPANI. VICTORIA.

quae contra leges instituerant, dissoluta; Livineius et qui alii seditionem conciverant exilio multati sunt.

(18) Motus senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenensibus violatum ab eo thesaurum Aesculapii dilectumque militarem pretio et ambitione corruptum. iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, praetoria potestate usum et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam avitos et populo Romano cum regno relictos proximus quisque possessor invaserant, diutinaque licentia et iniuria quasi iure et aequo nitebantur. igitur abiudicatis agris orta adversus iudicem invidia; et senatus ignota sibi esse mandata Claudii et consulendum principem respondit. Nero probata Strabonis sententia, se nihilo minus subvenire sociis et usurpata concedere rescripsit.

(19) Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis honoribus et multa eloquentia viguerant, ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris et elegantia vitae; quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

1. *Livineius* Lipsius: *liuidineius* M — 3. *blesus* M — *cirenensibus* M — 4. *esculapii* M — *p̃tio* M — 5. *idem cyreñses* M — 7. *regis Apionis quondam avitos* Walther: *regis apionis quondam habitos* M; *regi Apioni quondam habitos* Lipsius. Cf. var. lect. ad p. 338, 17. 416, 7. 432, 15; *avitos agros* habemus etiam infra c. 22. — 9. *iurę* M — *horta* M — 10. *consulē dum* M — 11. *Nero* Pichena: *ne* M — *nichilo* M — 12. *rescripsit* Haase: *scripsit* M.

UNA || CVM. NVCERINIS. PERISTIS. — *deportati sunt in urbem*] Romam deportati sunt ad incendendam invidiam et accusandos Pompeianos. — *publice*] Vide ad 4, 36. — *collegiaque*] Perquam factiosos fuisse Pompeianos ex multis eorum inscriptionibus, imprimis eis, quas ante comitia municipalia in singulis fere domibus proponebant, satis apparet, ut etiam *oppidana* eorum *lascivia*. Cf. Inscr. Lat. n. 3700. — *contra leges*] Cf. Ulpianus Digest. 47, 22, 2: *Quisquis illicitum collegium usurpaverit, ea poena tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse iudicati sunt.* Hinc persaepe in collegiorum inscriptionibus formula illa: QVIBVS EX S. C. COIRE LICET.

18. *Pedius Blaesus*] postea restitutus: Hist. 1, 77. — *Aesculapii*] cuius templum celebre ac donariis dives erat Cyrenis. Cf. Pausan. 2, 10 et 6, 19. — *dilectumque -- corruptum*] Ita ut vacationem militiae daret vel pretio vel ob familiarum auctoritatem. — *regis Apionis*] Est Ptolemaeus Apion, filius naturalis Ptolemaei VII. Euergetae II, qui ei regnum Cyrenaicum legavit: quod cum viginti per annos obtinuisset, heredem instituit populum Romanum, a. u. 658. Liv. Epit. 70: *Ptolemaeus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus heredem populum R. reliquit, et eius regni civitates senatus liberas esse iussit.* Cf. Iustin. 39, 5. Eutrop. 6, 11. Visconti *Iconogr. gr.* III, p. 317. Fischer *Röm. Zeittafeln* p. 168 et 200. — *diutinaque*] per annos CLIV, quibus usucapione iustum eorum agrorum dominium sese acquisisse contendebant. CLIV autem per annos dico, quia probabile est ab incolis *liberarum* illarum civitatum mox post Apionis mortem occupatos esse eius agros.

19. *Domitii Afri*] Vide ad 4, 52. Hieronymus in Eusebii Chronico ad annum 46 p. Chr.: *Domitius Afer Nemausensis clarus orator habetur, qui postea Nerone regnante ex cibi abundantia in cena moritur.* — *M. Servilii*] Noniani, consulis a. u. 788. Cf. 6, 31. Quintil. 10, 1, 102: *Mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus pares eos* (Sallustium et Livium) *magis quam similes: qui et ipse a nobis auditus est, elati vir ingenii et sententiis creber, sed minus pressus quam historiae auctoritas postulat.* Plin. Epp. 1, 13, 3: *Claudium Caesarem ferunt --, cum dictum esset recitare Nonianum, subitum recitanti inopinatumque venisse.* Cf. Plin. N. H. 28 § 29. — *celebris*] Vide ad 2, 88. — *elegantia vitae*] Cf. 5, 8: *morum elegantia.* — *ut par ingenio cet.*] «eo quod Servilius Domitium ingenio aequabat, morum probitate superabat.» Afer enim *prosperiore eloquentiae quam morum fama fuit* (4, 52).

(20) Nerone quartum Cornelio Cosso cōns. quinquennale ludicrum Romae institutum est ad morem Graeci certaminis, varia fama, ut cuncta ferme nova. quippe erant qui Cn. quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset. nam antea subitariis gradibus et scaena in tempus structa ludos edi solitos; vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse, *ne*, si consideret theatro, dies totos ignavia continuaret. spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens praetores ederent, nulla cuiquam civium necessitate certandi. ceterum abolitos paulatim patrios mores funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis iuventus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus, qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant, *ut* proceres Romani specie orationum et carminum scaena polluantur. quid superesse nisi ut corpora quoque nudent et caestus adsumant easque pugnas pro militia et armis

1. *quarto* M — 2. *institum* M — 3. *Gn.* M — 6. *ne si - - continuaret. spectaculorum* cod. Agricolae: *si - - continuaret. ne spectaculorum* M — 8. *praetores ederent* Lipsius: *praetor sederet* M; *praetor ederet* Ritterus. — 9. *cȩterum* M — 12. *amore* M — *principes* M — 13. *ut* Acidalius: om. M — 14. *scena* M — *quis* M — *ut*] *In* superscr. *ut* M.

20. *Cornelio Cosso*] Cornelii Cossi, consulis a. u. 778 (4, 34), filio. — *quinquennale ludicrum*] Suetonius Ner. 12: *instituit et quinquennale certamen primus omnium Romae more Graeco triplex, musicum, gymnicum, equestre, quod appellavit Neronia. Νερώνεια* vocantur etiam a Dione 61, 21 (instituta *ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς τε διαμονῆς τοῦ κράτους αὐτοῦ*), *Neroneus agon* Suet. Ner. 21, *Neroneum certamen* Suet. Vitell. 4. Est hoc ipsum, quod Tacitus 16, 4 *lustrale certamen* appellat. Quod longo intervallo post reduxit et firmavit Gordianus iunior, de quo Aurel. Victor c. 27: *eoque anno lustri certamine, quod Nero Romam invexerat, aucto firmatoque in Persas profectus est.* Ita Romae imitatus est Nero exempla ludorum quinquennalium Actiacorum (Sueton. Aug. 98), certaminis quinquennalis in Augusti honorem ab Herode (Ioseph. 15, 8), *πεντετηρικοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος* eundem ad finem a Neapolitanis constituti. (Strabo 5 p. 246.) Sunt et nummi Neroniani sic inscripti: *CERTAMen. QVINQ. ROMAE. COnstitutum.* (Eckhel D. N. VI, p. 264. Akerman I, p. 105.) — *quippe erant qui* cet.] Taciti ipsius iudicium de s a c r i s his certaminibus musicis, poëticis, rhetoricis et a Neróne et a Domitiano ex Graecorum imitatione institutis, sed a priscis Romanorum moribus prorsus abhorrentibus, hic promi atque eorundem severis adversariis tribui manifestum est. Contra quae opponuntur c. 21 hominibus levioribus et ad Neronis voluntates accommodatis conveniunt. (Cf. Morcelli *Sull' agone capitolino dissert. pubbl. dal dott. Labus. Milano 1816.)* — *quod - - posuisset*] Perpetuum sane theatrum Pompeius condidit primus a. u. 699. (Cf. 3, 23.) Antea subitaria erant et censorum iussu plerumque disiecta. Tertull. de spect. 10: *Saepe censores renascentia theatra destruebant, moribus consulentes, quorum scilicet periculum ingens de lascivia providebant. - - - Itaque Pompeius Magnus solo theatro suo minor, cum illam arcem omnium turpitudinum exstruxisset, veritus quandoque memoriae suae censoriam animadversionem, Veneris aedem superposuit.* Liv. Epit. 48: *Cum locatum a censoribus (Messala et Cassio* Val. Max. 2, 4; 2) *theatrum exstrueretur, P. Cornelio Nasica auctore tamquam inutile et nociturum publicis moribus ex senatus consulto destructum est, populusque aliquamdiu s t a n s ludos spectavit.* Cf. Vellei. 1, 15. Appian. B. C. 1, 28. Augustinus C. D. 1, 31: *Ipse vester pontifex maximus Nasica, a senatu temporis illius electus sine ulla sententiarum discrepantia vir optimus, caveam theatri senatum construere molientem ab hac dispositione et cupiditate compescuit, persuasitque oratione gravissima, ne Graecam luxuriam virilibus patriae moribus paterentur obrepere - -: tantumque auctoritate valuit, ut eius verbis commota senatoria providentia etiam s u b s e l l i a, quibus ad horam congestis in ludorum spectaculo iam uti civitas coeperat, deinceps prohiberet apponi.* Factum

meditentur? an † iustitia augurii et decurias equitum egregium iudicandi munus expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum perite audissent? noctes quoque dedecori adiectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed coetu promisco, quod perditissimus quisque per diem concupiverit, per tenebras audeat. (21) pluribus ipsa licentia placebat, ac tamen honesta nomina praetendebant. maiores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis pro fortuna, quae tum erat, eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina; et possessa Achaia Asiaque ludos curatius editos, nec quemquam Romae honesto loco ortum ad theatrales artes degeneravisse, ducentis iam annis a L. Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in urbe praebuerit. sed et consultum parsimoniae, quod perpetua sedes theatro locata sit potius quam immenso sumptu singulos per annos consurgeret ac *de*strueretur. nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Graeca

1. *iustitia augurii* corrupte M: *iustitiam augeri* Lipsius; *iusta etiam augurii* Waltherus; *iusta augurii* Ritterus. — Verba *decurias equitum* obelo notavit Ritterus. — 3. *pudoris* M — 4. *cętu* M — *promisco* M: *promiscuo* vulgo. — 7. *fortunaque tum* M — 8. *asyaque* M — 9. *quenquam* M — 10. *nummii* M — 11. *consul tum* M — 13. *destrueretur* Nodellius: *strueretur* M — 14. *greca* M.

hoc a Scipione Nasica iterum consule a. u. 599. — *subitariis gradibus*] Auson. Prol. ad Lud. VII Sap. 14: *Aedilis olim scenam tabulatam dedit Subito excitatam, nulla mole saxea.* — *stantem populum spectavisse*] V. supra Liv. Epit. 48. Val. Max. 2, 4, 2: *Senatus consulto cautum, ne quis in urbe propiusve passus mille subsellia posuisse sedensve ludos spectare vellet.* De toto autem hoc loco cf. omnino Ritschl Parergon I. Praefat. p. XVIII et p. 214 seqq. — *spectaculorum q. antiquitas servaretur* cet.] Novi certaminis vituperatores postularunt ut, cum theatra perpetua iam tolli non possent, spectaculis saltem antiquus mos servaretur nec ipsi cives in scaena certare cogerentur. — *accitam*] praecipue ex Graecia. — *quod usquam corrumpi et corrumpere queat*] Cf. Germ. 19: *nemo illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur.* — *scaena*] per scaenam, dum in certamine illo canunt, psallunt, orationes habent. Cf. c. 21. — *ut corpora quoque nudent* cet.] ut athletae quoque fiant, quod genus hominum vel histrionibus despectius. — *decurias equitum* - - *expleturos*] equites in quinque decurias descriptos, penes quos iudicia, munus suum consummate et perfecte administraturos. — *fractos sonos*] Cf. Quintil. 1, 10, 31: *effeminata et impudicis modis fracta* (musice). Dionys. Halic. de Compos. p. 398 Schaef.: κατακεκλασμένα μέλη, molles modi. — *perite*] quasi ipsi harum artium periti essent.

21. *honesta nomina praetendebant*] Cf. 2, 33: *sub honestis nominibus.* — *a Tuscis accitos histriones*] Livius 7, 2: *C. Sulpicio Petico C. Licinio Stolone* (a. u. 390) *pestilentia fuit. et cum vis morbi nec humanis consiliis nec ope divina levaretur, victis superstitione animis ludi quoque scaenici, nova res bellicoso populo, inter alia caelestis irae placamina instituti dicuntur. sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant.* Cf. Valer. Max. 2, 4, 4. Plutarch. Quaestt. Rom. 107. Mueller *Etrusker* p. 214 et 220. — *a Thuriis equorum certamina*] Thuriorum nomen a fonte Thuria accepit Sybaritarum urbs a Crotoniatis eversa posteaque in vicinia dirutae restituta. Diod. 12, 10. Ad Thurios autem ars ac studium ἱπποτροφίας a Sybaritis tamquam hereditate transierat. Timaeus apud Athen. 12, 17. p. 519: Οἱ δ' ἱππεῖς τῶν Συβαριτῶν ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους ὄντες ἐπόμπευον ἔχοντες κροκωτοὺς ἐπὶ τοῖς θώραξι κτλ. Cf. Aristoteles ibid. c. 20. p. 520. Aelian. H. A. 16, 23. — *ludos curatius editos*] gradibus amphitheatralibus exstructis totaque scaena ad Graecam rationem ornata. De comparativo *curatius* vide ad 1, 13. — *ducentis*] numerus rotundus pro CCIV. — *L. Mummii triumpho*] de Achaeis et Corinthiis acto a. u. 609. — *nec perinde*] atque olim. — *iudici*] Equites intelligit, quibus hoc munus impositum erat. —

certamina *a* magistratibus causam fore, cum eo sumptu res p. fungatur. oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas; nec cuiquam iudici grave aures studiis honestis et voluptatibus concessis impertire. laetitiae magis quam lasciviae dari paucas totius quinquennii noctes, quibus tanta luce ignium nihil illicitum occultari queat. sane nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quamquam scaenae pantomimi certaminibus sacris prohibebantur. eloquentiae primas nemo tulit, sed victorem esse Caesarem pronuntiatum. Graeci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

(22) Inter quae et sidus cometes effulsit; de quo vulgi opinio est tamquam mutationem regnis portendat. igitur quasi iam depulso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant. et omnium ore Rubellius Plautus celebratur, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia. ipse placita maiorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quantoque metu occultior,

1. *a* Rhenanus: om. M — 3. *impertire* M: *impartire* vulgo. Cf. p. 450, 3. — 4. *letitiae* M — *totius* Lipsius: *potius* M — 5. *nichil* M — 6. *transiit* Lipsius: *transit* M — 7. *quanquam* M — 9. *greci* M — *amictus*] Litteras *ami* manu recenti in rasura habet M — *quis* Groslotius: *quo* M — 10. *iam exoleverunt* Urlichs. — 11. *que* M — 12. *tanquam* M — *regnis* Bentleius (ad Lucan. 1, 529): *regis* M — 13. In v. *Plautus* prior *u* ex corr. M — *celebratur* M: *celebrabatur* Muretus.

studiis honestis] qualia comparerent eorum, qui aemulatione incensi de praemiis certarent. — *studia plebis*] quae neque magnopere his certaminibus poëticis ac rhetoricis delectabatur, neque, ut fiebat cum histriones pantomimique scaenam inirent, vel pro hoc vel illo in factiones discederet, saepe ad rixas usque progredientes (13, 25); nimirum imperita multitudo longe praetulisset mimos et pantomimos plerumque lascivos. — *redditi quamquam scaenae pantomimi*] qui quidem quadriennio ante Italia pulsi erant (13, 25). De ordine verborum vide ad 6, 30. — *certaminibus sacris*] ἱεροὺς ἀγῶνας, ὧν τὰ ἆθλα ἐν στεφάνῳ μόνῳ definit Pollux 3, 30. Lips. — *eloquentiae primas nemo tulit* cet.] Suetonius Ner. 12: *deinde in orchestram senatumque descendit et orationis quidem carminisque Latini coronam, de qua honestissimus quisque contenderat, ipsorum consensu concessam sibi recepit.* — *Graeci amictus*] Graecanicum enim hoc certamen fuit. Cf. Sueton. Ner. 12. Sic iam de Claudio Dio 60, 6: ἔν γε τῇ Νεαπόλει καὶ παντάπασιν ἰδιωτικῶς ἔζη· τά τε γὰρ ἄλλα Ἑλληνικῶς καὶ αὐτὸς καὶ οἱ συνόντες οἱ διῃτᾶτο, καὶ ἐν μὲν ταῖς μουσικαῖς θεωρίαις ἱμάτιον καὶ κρηπῖδας (pallium soleasque), ἐν δὲ τῷ γυμνικῷ ἀγῶνι πορφυρίδα καὶ στέφανον χρυσοῦν ἐλάμβανεν. — *plerique incesserant*] Vox *plerique* manifesto significat magnam etiam spectatorum partem Romae sumpsisse Graecos amictus, quorum mox eos fastidium ceperit, quia nimis histrionales ac dedecori visi sint; aemulos ipsos poëtas et rhetores ita vestitos scaenam incessisse consentaneum est. — *exoleverant*] Si plusquamperfectum verum est, significat statim post Neronia illa quasi tacito, sed communi consensu, depositos esse Graecos amictus: *sie waren gleich aus der Mode gekommen.*

22. *sidus cometes*] Alius effulsit a. u. 817 (15, 47). Sed hunc respexisse videntur Apollonius Myndius apud Senecam N. Q. 7, 17 et Seneca ipse 7, 21 et 29. Cf. Plin. N. H. 2 § 92. Pseudoseneca Octavia v. 231: *vidimus caelo iubare Ardens, cometam pandere infestam facem.* — *mutationem regnis portendat*] Suetonius Ner. 36: *Stella crinita, quae* **summis potestatibus exitium portendere vulgo putatur**, *per continuas noctes oriri coeperat.* — *celebratur*] Hic ut alibi praesens tempus eligit Tacitus, ubi novum aut memorabile tradendum habet. Ritter. — *cui nobilitas per matrem ex Iulia familia*] Vide ad 13, 19: *Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Neronem gradu a*

tanto plus famae adeptus. auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna *in villa*, cui Sublaqueum nomen est, ictae dapes mensaque disiecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deum destinari credebant, fovebantque multi, quibus nova et ancipitia praecolere avida et plerumque fallax ambitio est. ergo permotus his Nero componit ad Plautum litteras, consuleret quieti urbis seque prava diffamantibus subtraheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et inturbida iuventa frueretur. ita illuc cum coniuge Antistia et paucis familiarium concessit.

Isdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae ad urbem deductae nando incesserat; videbaturque potus sacros et caerimoniam loci corpore loto polluisse. secutaque anceps valitudo iram deum affirmavit.

(23) At Corbulo post deleta Artaxata utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis metum hostium intenderet

1. *rumore* M — *interpretatio* Puteolanus: *in terra. et atio* M — 2. *in villa cui* Bezzenberger (coll. 4, 59. 6, 50): *cui* M; *villae* Heinsius; *loco* I. F. Gronovius. — 3. *icte* M — 5. *dm̄* M — 7. *his* M: *iis* alii. — *quieti urbis* Pichena: *qui e turbis* M — 8. *praua* M: *prave* alii. — *asyam* M — 10. *familiarius* pr. M — 11. *Neroni* Puteolanus: *neronis* M — 12. *Marciae* Puteolanus: *margio* M — 13. *loto* Lipsius: *toto* M — 14. *dm̄* M — 16. *intenderet* G: *intendere* M.

divo Augusto. — *apud Simbruina stagna* cet.] Cf. 11, 13. Plinius N. H. 3 § 109: *Ex alia parte Anio in monte Trebanorum ortus lacus tris amoenitate nobiles, qui nomen dedere Sublaqueo, defert in Tiberim.* Frontinus de Aquaed. 93: *ex lacu, qui est super villam Neronianam Sublacensem* (circiter XXXVI M. P. ab urbe). — *ictae dapes*] Augent miraculum Dio 61, 16: *σκηπτός ποτε τὸ δεῖπνον αὐτοῦ πᾶν ἐσφερόμενόν οἱ κατέφλεξεν, ὥσπερ τις ἅρπυια τὰ σιτία αὐτοῦ ἀφελόμενος.* et Philostratus in vita Apollonii 4, 43: *σιτουμένου τοῦ Νέρωνος ἐμπεσὼν τῇ τραπέζῃ σκηπτὸς διήλασε τῆς κύλικος ἐν χεροῖν οὔσης καὶ οὐ πολὺ ἀπεχούσης τοῦ στόματος.* — *unde paterna Plauto origo*] Cf. 6, 27. — *hunc illum -- destinari*] i. e. «hunc illum esse, qui destinaretur». Cf. 12, 36: *avebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras sprevisset.* — *nova et ancipitia praecolere*] ante tempus opportunum nova magis colere et ancipitia quam praesentia ac tuta. Verbum *praecolere* nunc est *ἅπαξ λεγόμενον.* — *prava diffamantibus*] «falsos quidem sed improbos atque iniuriosos rumores spargentibus». — *Antistia*] L. Antistii Veteris, consulis a. u. 808 (13, 11), filia. Cf. 16, 10. — *aquae Marciae ad urbem deductae*] a Q. Marcio Rege praetore (circa a. u. 600), cuius splendidae reliquiae supersunt ad portam S. Laurentii. Cf. Canina *Indicazione* p. 106. Plinius N. H. 31 § 41: *Clarissima aquarum omnium in toto orbe frigoris salubritatisque palma praeconio urbis Marcia est, inter deum munera urbi tributa.* Idem 36 § 121: *Q. Marcius Rex, iussus a senatu aquarum Appiae, Anienis, Tepulae ductus reficere, novam a nomine suo appellatam cuniculis per montes actis intra praeturae suae tempus adduxit.* Frontinus de Aquaed. c. 91: *Marciam ipsam splendore et frigore gratissimam balineis ac fullonibus deprehendimus servientem.* — *corpore loto polluisse*] Fontes et capita aquarum priscis sacra, in iisque natare nefas. Plinius Epp. 8, 8, 6 de Clitumno: *Is* (pons) *terminus sacri profanique. In superiore parte navigare tantum, infra etiam natare concessum.* Immo in quibusdam aquis navigare etiam vetitum. Ibid. ep. 20, 5 de lacu Vadimonis: *Nulla in hoc navis (sacer enim), sed innatant insulae.* Seneca epist. 41, 3 de his caerimoniis: *magnorum fluminum capita veneramur; subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quaedam vel opacitas vel inmensa altitudo sacravit.* Lips.

23. *At Corbulo* cet.] Cf. 13, 41. — *Arta-*

vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur, illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret, neque tamen remissa cura, gnarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos et in avia digredi; ac fuere qui se speluncis et carissima secum abderent. igitur dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices, celeritate adversus profugos, inmitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus specuum sarmentis virgultisque completos igni exurit. atque illum fines suos praegredientem incursavere Mardi, latrociniis exerciti contraque irrumpentem montibus defensi; quos Corbulo inmissis Hiberis vastavit hostilemque audaciam externo sanguine ultus est. (24) ipse exercitusque ut nullis ex proelio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. ad hoc penuria aquae, fervida aestas, longinqua itinera sola ducis patientia mitigabantur, eadem pluraque gregario milite tolerantis. ventum dehinc in locos cultos demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. unde in regionem Tauraunitium transgressus inprovisum periculum vitavit. nam haud procul tentorio eius non ignobilis barbarus cum telo repertus ordinem insidiarum seque auctorem et socios per tormenta edidit; convictique et puniti sunt qui specie amicitiae dolum parabant. nec multo post legati Tigranocerta missi patere moenia afferunt, intentos popularis ad iussa. simul hospitale donum,

3. *faciem* M — 4. *p̃ces* M — 7. *iis* G: *his* M — 12. *praelio* M — 14. *aque* M — 15. *pluraque* Fr. Iacobus: *plura quam* M — *tolerantis* Ernestius: *toleranti* M — 16. *demesseque* M — *inque confugerant* M — 18. *tauraunitium* M: *Taurannitium* alii. — 19. *p. vix vitavit* Acidalius. — 22. *triganocerta* M — 23. *menia* M — *popularis* M: *populares* vulgo.

xata] Cf. 2, 56. Ab ipsis Armeniis hoc oppidum vocatur *Artaschad.* — *infidam ad occasiones*] si occasio opportuna deficiendi daretur, defecturam facile. — *praegredientem*] i. q. *praetergredientem.* Sic *praefluere* pro *praeterfluere* 2, 63; *praevehi* pro *praetervehi* 2, 6. — *Mardi*] h. l. Armeniae: tota natio potens, bellicosa ac diversis in sedibus collocata; quippe Mardos invenimus etiam in Hyrcania, Margiana, Perside et ad litus orientale Ponti Euxini. Cf. Plin. N. H. 6 § 47. Anquetil-Duperron in *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* T. XLV, p. 87 sqq.

24. *carne pecudum p. f.*] Sic etiam Caesar B. G. 7, 17: *usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint et pecore e longinquioribus vicis adacto extremam famem sustentarent.* Nempe carere frumento militi Romano extrema fames erat. — *Tauraunitium*] Horum nulla fit mentio apud alios scriptores. Regionem ad septentrionem a Tigranocertis Artaxata versus incoluisse eos consentaneum est. — *non ignobilis barbarus*] Frontinus Strateg. 2, 9, 5: *Domitius Corbulo, cum Tigranocertam obsideret et Armenii pertinaciter viderentur toleraturi obsidionem, in quendam ex Megistanis quos ceperat animadvertit caputque eius balista excussum intra munimenta hostium misit. Id forte decidit in medium concilium, quod tum cum maxime habebant barbari; ad cuius aspectum velut ostento consternati ad deditionem festinaverunt.* — *Tigranocerta missi*] *Tigranocerta* est ablativus; vide ad 2, 56. — *coronam auream*] Sic 2, 57 *aput regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari* (Germanico) *et Agrippinae* offerebantur.

25. *praesidium*] Accipe de castello, ut supra 3, 21. Id milites impositi, fortitudine freti, clauserant, cum contra Tigranocertae

coronam auream, tradebant. accepitque cum honore; nec quicquam urbi detractum, quo promptius obsequium integri retinerent. (25) at praesidium Legerda, quod ferox iuventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et proelium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeri demum et irrumpentium armis cessere. quae facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. miserantque Hyrcani ad principem Romanum societatem oratum, attineri a se Vologesen pro pignore amicitiae ostentantes. eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato praesidio ad litora maris rubri deduxit, unde vitatis Parthorum finibus patrias in sedes remeavere. (26) quin et Tiridaten per Medos extrema Armeniae intrantem, praemisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul ac spem belli omittere subegit; quosque nobis adversantis cognoverat, caedibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat, cum advenit Tigranes a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed quod diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum. at plerique superbiam Parthorum perosi datum a Romanis regem malebant. additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes duaeque

3. *Legerda* Bezzenberger: *legerat* M; *regium* Puteolanus. — 4. *praelium* M — 5. *aggeri* Boetticher: *aggeris* M; *aggeribus* Ryckius. — 6. *yrcano* M — 7. *Vologesen - - ostentantes* Puteolanus: *uologese - - ostentante* M — 8. *eufraten* M — 10. *dedixit* M — 11. *armenie* M — 13. *omittere* cod. Agricolae: *amittere* M — *adversantis* Nipperdey: *ab re aninis* pr. M; *ab rege aninis* corr. ead. m. M; *ob regem adversos animis* G; *ob regem aversos animi* Puteolanus; *aversos animis* (deletis *ob regem*) Bekkerus; *aversos animi* Ritterus; *abhorrere animis* Iac. Gronovius; *adversos aut ambigere animis* Haase. — 17. *nec* Puteolanus: *ne* M — 18. *fabore* M — *plerique superbiam* Puteolanus: *plerisque superbia* M — 19. *per obsi||datum* M — 20. *et* M: *ei* Heinsius. — *dueque* M.

moenia paterent. Ern. — *Legerda*] Cf. Ptolemaei Geogr. 5, 13, 19. ubi codices fluctuant inter formas *Λέγερδα*, *Ἠλέγερδα*, *Κλέγερδα*, *Βλέγερδα*. — *pro muris*] Hic dubium non est formulam *pro muris* indicare locum extra munimenta ante muros. Contra 2, 81 est «intra castellum in muris ipsis.» — *aggeri*] Intellige aggerem ab oppugnatoribus ad ipsa moenia structum, ut escendi possent. Cf. 4, 49 de obsidione castelli: *et struebatur agger, unde saxa hastae ignes propinquum iam in hostem iacerentur.* — *Hyrcano bello*] Cf. 13, 37. — *distinebantur*] Vide ad 11, 12. — *maris rubri*] Cogita legatos Hyrcanorum ab urbe regredientes venisse in Syriam; huc enim ducebat navigationis cursus. Quod si admittis, non dubitabis viam e Syria ad mare rubrum, hoc est sinum Persicum et mare Indicum (cf. Plin. 6, 23 et 24), ut deinde Araxe vel alio fluvio subveherentur, multo commodiorem fuisse quam quae terrestri itinere per vastas infestasque regiones ad mare Caspium eos duxisset. Nimirum e Syria ad sinum Persicum constat fuisse iter peregrinationibus mercatorum tritissimum eoque tutissimum. Walther. Cf. 2, 61.

26. *Verulano legato*] Cf. 15, 3. — *legionibus citis*] quas alibi *expeditas* dicit; hic simul summam itineris accelerationem significare voluit, ut 1, 63 et 4, 25: *cito agmine.* Cf. 11, 1: *citis cum militibus.* 12, 31: *citas cohortes.* — *spem belli omittere subegit*] Cf. 11, 8: *coactusque Vardanes omittere Seleuciam.* Hist. 4, 30: *omissa oppugnandi spe.* Vide etiam ad 12, 46 extr. — *Tigranes*] Cf. 15, 1—6. — *regis Archelai nepos*] immo *pronepos.* Tigranis enim avus erat Alexander, Herodis Magni, regis Iudaeae, filius, avia autem filia Archelai, regis Cappadociae, de

equitum alae. et quo facilius novum regnum tueretur, pars Armeniae, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere iussae sunt. Corbulo in Suriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam ac sibi permissam.

(27) Eodem anno ex inlustribus Asiae urbibus Laodicea tremore terrae prolapsa, nullo *a* nobis remedio, propriis opibus revaluit. at in Italia vetus oppidum Puteoli ius coloniae et cognomentum a Nerone apiscuntur. veterani Tarentum et Antium adscripti non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant: neque coniugiis suscipiendis neque alendis liberis sueti orbas sine posteris domos relinquebant. non enim, ut olim, universae legiones deducebantur

1. *ale* M — *alae, quo facilius novum regnum tueretur. pars* Freinshemius. Sed «utrumque, et praesidium additum et partes Armeniae inter reges divisae, eo pertinuit ut facilius novum regnum tueretur.» Bezzenb. — *Armeniae, ut* Puteolanus: *armenia eunt* M — 2. *Pharasmani Polemonique* I. F. Gronovius: *pars nipulique* M — 3. *abscessit* Lipsius: *accessit* M — *umidii* M — 6. *a* G: om. M — 9. *expleberant* M.

quo 2, 44. Etiam patri, fratri illius Tigranis, de quo 6, 40 agitur, nomen erat Alexander. Ioseph. Antiq. 18, 5, 4. — *Pharasmani Polemonique* cet.] Hiberus est Pharasmanes, iam pridem per filium Radamistum insidiatus fratris Mithridatis regno, Armeniae, unde cum absterreretur a Romanis, partim ut horum gratiam mereretur, partim proprio metu filium interfecit et ex eo adversus Tiridatem Corbuloni militavit. Vide 12, 44 sqq. item 13, 37. ubi et mentio de Antiocho, quemadmodum saepius alibi. Polemo notissimus rex Ponti, Iosepho *Κιλικίας*. Ant. 20, 7; et apud Tacitum Hist. 3, 47 commemoratur, Aristobulus 13, 7. Ioseph. 20, 8: *τὴν μικρᾶς Ἀρμενίας προστασίαν Ἀριστόβουλος, Ἡρώδου τῆς Χαλκίδος βασιλέως παῖς, ὑπὸ Νέρωνος ἐγχειρίζεται.* I. F. Gronov. — *Ummidii*] Quadrati. Cf. 12, 45. 48. 13, 9.

27. *Laodicea*] ad Lycum, Phrygiae urbs. Cf. Strabo 12, 8. Plinius N. H. 5 § 105 *celeberrimam urbem* vocat. Forbiger *Geographie* II, p. 347. — *propriis opibus revaluit*] non ut Tiberio imperante simili in casu huius ope *duodecim celebres Asiae urbes* (2, 47). Notabilis omnino hic locus ad aestimandas divitias nonnullarum Asiae urbium Graecarum etiam sub Nerone. — *Puteoli ius coloniae*] Atqui Livius 34, 45 ad a. u. 560: *Coloniae civium R. eo anno deductae sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas.* Minus accurate Velleius 1, 15 indicato anno u. 565 pergit: *eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, Puteolos Salernumque et Buxentum missi coloni:* quem merum errorem recte, ut arbitror, iudicat Madvig Opusc. I, p. 285. Memoranda deinceps celebris illa Lex parieti faciundo Puteolana Inscr. Lat. n. 3697: *AB. COLONIA. DEDVCTA. ANNO. XC. N. FVFIDIO. N. F. M. PVLLIO. DVO. VIR P. RVTILIO. CN. MALLIO. COS OPERVM. LEX. II.* a. u. 649. Valerius autem Maximus 9, 3, 8 in referenda Sullae morte (a. u. 676) memorat *coloniae Puteolanae decuriones.* Conf. Madvig ibid. p. 301. Sequitur Frontinus de Colon. p. 139 Goes.: *Puteoli, colonia Augusta; Augustus deduxit.* Tertium iam igitur deducta a Nerone; de quo instituto Romano Madvig ib. p. 293: «Oppidis senescentibus et invalidis exoptata esse poterat novorum robustorumque civium accessio, quibus non suo damno (nam ea vis cum bellis civilibus sublata erat), sed de publico agri pararentur.» — *cognomentum*] Vanitas haec quaedam otiosarum coloniarum (Horat. Epod. 5, 43: *Et otiosa credidit Neapolis.*) et cupido cognomenta honorifica a principibus obtinendi, inter quae facile eminet fastosum illud: *COLONIA IVLIA CONCORDIA AVGVSTA FELIX BENEVENTUM.* Inscr. Lat. n. 3698. Ac tunc Nero Puteolis hoc qualecunque beneficium impertivit, necessario post eius interitum sub Vespasiano immutatum in: *COLONIA FLAVIA AVGVSTA PVTEOLI.* Inscrr. Latt. l. l. Cognominis autem *Claudiae* a Nerone accepti in titulis, qui extant, Henzenio teste nullum superest vestigium. — *Tarentum*] Tarentum deducta est colonia a. u. 632, teste Velleio 1, 15. — *Antium*]

cum tribunis et centurionibus et sui cuiusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rem p. efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.

(28) Comitia praetorum arbitrio senatus haberi solita, quoniam acriore ambitu exarserant, princeps composuit, tris, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. auxitque patrum honorem statuendo ut, qui a privatis iudicibus ad senatum provocavissent, eiusdem pecuniae periculum facerent, cuius ii, qui imperatorem appellavere. nam antea vacuum id solutumque poena fuerat. fine anni Vibius Secundus, eques Romanus, accusantibus Mauris repetundarum damnatur atque Italia exigitur, ne graviore poena afficeretur, Vibii Crispi fratris opibus enisus.

5. *quoniam (quō)* Haase: *quo* M; *quod* Puteolanus. — 9. *ii* G: *is* M; *si* Halmius. Fort. *is* est mera geminatio praecedentium litterarum. — 10. *uiuius* M — 11. *dāmatur* M — *italię* M — 12. *pęna* M — *fratris opibus* Pichena: *frīsoribus* M.

De colonia Antium missa tradit etiam Suetonius Ner. 9. Porro, quod in provincias dilapsi sunt, in quibus stipendia explessent, causa fuit, quod ibi multas necessitudines haberent et negotiari ac similia facere suevissent. Ern. (Antium colonia deducta est primum a. u. 287; initio sine dubio Latina civitas a Romanis, Latinis, Hernicis constituta, postea, a. u. 414, civium maritima. Madvig Opuscc. I, p. 296.) — *adscripti*] Livius 32, 7: *colonosque eo trecentos adscripserunt.* Idem 34, 42: *Puteolos Salernumque et Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant.* — *non enim, ut olim, universae legiones d.*] Hyginus Gromat. apud Goes. p. 160: *Multis legionibus contigit bellum feliciter transigere et ad laboriosam agriculturae requiem primo tirocinii gradu pervenire. Nam cum signis et aquila et primis ordinibns ac tribunis deducebantur.* — *sui cuiusque*] Sine causa Bekkerus malebat *sui quibusque*, Ritter *sui quisque*. Codicis lectionem recte vindicavit Madvig ad Cic. de Finn. 5 § 46: *quia cuiusque partis naturae et in corpore et in animo sua quaeque vis sit.* «Cum Latini consuessent in distribuendo res personasque inter se relatas pronominibus *suus* et *quisque* significare, primum etiam ibi, ubi aliquid de singulis rebus personisve intellegendum esse tantummodo ita significabant, ut ea divisio ad nullas alias res certa distributione referretur, tamen *suus* addebant, cumque id, cui grammatice adiungeretur, non haberet, *suus quisque* eodem casu quasi pro una voce coniungebant. Huiusmodi est id, quod bis in tabula Heracleensi scriptum est v. 92 et 101: *quae stipendia in castris inve provincia maiorem partem sui cuiusque anni fecerit*; tum illud apud Cic. Acad. 2, 19: *in sensibus sui cuiusque generis*, et apud Tacitum h. l. Eodem modo Suetonius Octav. 40: *Concessit* (plebi) *rursus, ut sui cuiusque mensis* (frumentum) *acciperet*, hoc est, in singulos menses; nec aliter Livius 33, 46: *pecunia, quae in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur.*» — *ordinis*] hoc loco: «centuriae». — *consensu et caritate*] Non est ἓν διὰ δυοῖν, sed *consensu* refertur ad concordiam in consiliis capiendis atque omnino in rebus civilibus cuiusque coloniae ordinandis, *caritate* ad animi mutuos affectus inter singulos colonos. — *numerus*] multitudo quasi fortuito aggregata, sine legum vinclo et certa rei publicae forma, qualem habet omnis colonia antiquo ex more deducta. (*Les vétérans alors formaient des attroupemens plutôt que des colonies.* Louandre.)

28. *arbitrio senatus haberi solita*] Vide ad 1, 15: *e campo comitia ad patres translata sunt.* — *composuit*] in ordinem redegit. — *legioni praeficiendo*] Suet. Ner. 15: *Candidatos, qui supra numerum essent, in solatium dilationis ac morae legionibus praeposuit.* — *eiusdem pecuniae*] Iulius Paulus Recept. Sent. 5, 33, 7 ed. Arndts p. 160: *Assertor si provocet, in eiusmodi tertiam* (partem) *cavere debet, quanti causa aestimata est.* — *graviore poena*] ut C. Silanus (3, 68), cui aqua et igni interdictum repetundarum damnato. — *Vibii Crispi*] Vide ad Dial. de Or. 8.

(29) Caesennio Paeto et Petronio Turpiliano cōs. gravis clades in Britannia accepta; in qua neque A. Didius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est, magna, dum vixit, severitatis fama, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe multa in Neronem adulatione addidit subiecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset. sed tum Paulinus Suetonius obtinebat Britannos, scientia militiae et rumore populi, qui neminem sine aemulo sinit, Corbulonis concertator, receptaeque Armeniae decus aequare domitis perduellibus cupiens. igitur Monam insulam, incolis validam et receptaculum perfugarum, adgredi parat, navesque fabricatur plano alveo adversus breve et incertum. sic pedes: equites vado secuti aut altiores

1. *Caesennio* Nipperdey: *cesonio* M — *et* M: om. G. At cf. 4, 68. 15, 23. — 2. *brittania* M — *A. Didius* Lipsius: *hauitus* M; *Didius* omisso praenomine Nipperdey. — 3. *Q. Veranius* Ritterus. — *Siluras* Lipsius: *siluas* M — 5. *supmis* M — 6. *adulationē* M — *provinciam* Lipsius: *prouincias* M — 8. *brittannos* M — *militie* M — 12. *breue* M: *breve littus* G — *vado* G: *uados* M; *vada* I. F. Gronovius; *vadosa* Nipperdey.

29. *Caesennio Paeto*] Eundem hunc consulem fuisse cum Caesennio Paeto consulari infra 15, 6 sqq. commemorato, quem Dio quoque 62, 20 *Λούκιον Καισέννιον Παῖτον* vocat, iam Freinshemius vidit atque confirmat Phlegon de Mirab. c. 20: *ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Ποπλίου Πετρωνίου Τουρπιλιανοῦ καὶ Καισεννίου Παίτου*. Titulorum a Ryckio allatorum, ut diversos viros fuisse ostenderet, alterum (apud Gruterum 62, 7), in quo legitur *III. Idus August. Petronio Turpiliano et Caesonio Paeto cos.*, spurium esse evincit praeter mensis Augusti mentionem addita ex ipso Tacito particula *et* inter consulum nomina. Alter vero (Grut. 64, 9), in quo est *Kal. Martis P. Calvisio Rusone L. Caesennio Paeto* cos., etsi ex Ursini schedis prolatus, re ipsa comprobari videtur. Turpiliano enim ante solitum tempus alium consulem suffectum esse apparet ex verbis c. 39: *Suetonius -- tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui iam consulatu abierat iubetur*. P. Calvisius autem fortasse idem est qui memoratur in titulo Pompeiano Inscr. R. Neap. n. 2226: *Q. Futio P. Calvisio cos.* — *Petronio Turpiliano*] curatore aquarum a. u. c. 816. Frontin. de Aquaed. c. 102. Cf. 14, 39. 15, 72. Hist. 1, 6. 37. Agr. 16. — *A. Didius*] Cf. 12, 15. — *parta retinuerat*] Agr. 14: *Didius Gallus parta a prioribus continuit paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur.* — *Veranius*] Cf. 12, 5. Agr. 14. — *Siluras*] Cf. 12, 32. — *supremis testamenti verbis*] Mihi videtur simpliciter significare «suprema (ultima) sua voluntate, supremo suo iudicio», ut haud raro dicunt ICti (v. Dirksen Manuale in his verbis); adeo ut indignetur Tacitus Veranium per totam vitam severum, testamenti demum verbis a priore dignitate descivisse. Alii explicant «in ultima testamenti parte», vel artificiosius etiam «in ea testamenti parte, quam extremo vitae tempore addiderat.» — *provinciam*] De sola Britannia sermo est Caledonia nondum subiecta. Septimius demum Severus (teste Herodiano 3, 8, 2) *διοικήσας τὰ κατὰ τὴν Βρεττανίαν καὶ διελὼν εἰς δύο ἡγεμονίας τὴν τοῦ ἔθνους ἐξουσίαν κτλ.* — *Paulinus Suetonius*] Vide ad 16, 5. — *concertator*] pro *aemulo* nunc est *ἅπαξ λεγόμενον*. — *Monam*] Credo hunc locum esse, quem respexit Iornandes de rebus Geticis 2 (p. 192 Murat.): *in extrema Britanniae parte Memma, quam Cornelius etiam Annalium scriptor narrat, metallis plurimis copiosam, herbis frequentem* cet. Corrigo enim *Mona*. Lips. Hodie vocatur *Anglesey*. Conf. Agric. 18. Dio 62, 8: *νῆσόν τινα Μῶνναν ἀγχοῦ τῆς Βρεττανίας κειμένην*. Rowland's *Mona antiqua or antiq. of the isle of Anglesey. London 1766*. Ceterum diversa est a Mona Caesaris (B. G. 5, 13), quae hodie dicitur *Isle of Man*. — *plano alveo*] Cf. 2, 6: *quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent.* — *adversus breve et incertum*] adversus vadosum et modo magis, modo minus profundum, interdum etiam limosum, mare illis in litoribus. Pro *breve* magis usitatum numerum pluralem *brevia* legimus 6, 33. —

inter undas adnantes equis tramisere. (30) stabat pro litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis; in modum Furiarum veste ferali, crinibus deiectis faces praeferebant. Druidaeque circum, preces diras sublatis ad caelum manibus fundentes, novitate aspectus perculere militem, ut quasi haerentibus membris immobile corpus vulneribus praeberent. dein cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa sternuntque obvios et igni suo involvunt. praesidium posthac inpositum victis, excisique luci saevis superstitionibus sacri: nam cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos fas habebant. haec agenti Suetonio repentina defectio provinciae nuntiatur. (31) rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Caesarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul iniuria fore. quod contra vertit, adeo ut regnum per centuriones, domus per servos velut capta vastarentur. iam

2. *immodum* M — 3. *faces* G: *facies* M — *p̄ces* M — 4. *celum* M — 5. *milites* corr. ead. m. in *militem* M — 7. *strenuuntque* M — 8. *seuis* M — 10. *dos* M — 11. *Icenorum* Rhenanus: *igenorum* M — *longa* M: *longe* Lipsius. — 14. *uelud* M.

adnantes equis] iuxta suum quisque equum nantes, eumque simul regentes atque eius ope, ubi defatigati essent, se sustinentes et subinde requiescentes.

30. *stabat -- acies*] Verbum sic positum rem novam vel memorabilem pingit. Sic 1, 25: *stabat Drusus, silentium manu poscens.* Ritter. — *in modum Furiarum*] id est, «nostri ut artifices pingere solent Furias.» — *veste ferali*] pulla, atra, *μελάγχλαινοι*. Aeschyl. Eum. 52: *μέλαιναι δ' ἐς τὸ πᾶν βδελύκτροποι.* Boettiger *die Furienmaske. Kl. Schriften* I, p. 217. Cf. Germ. 43: *feralis exercitus terrorem inferunt.* — *deiectis*] passis neque in nodum collectis, sed solum versus promissis, *mit hängenden Haaren.* Feminae autem istae videntur fuisse e vatum genere, quales apud Germanos fuere Veleda et Ganna. Cf. Grimm *Mythologie* ed. II, p. 84. — *Druidaeque* cet.] De Druidis cf. Hist. 4, 54. Caesar B. G. 6, 16. Strabo 4, 4, 4 p. 197. «*La religion des Druides, abolie par un édit de Claude* (Suet. 25), *et chassée de la Gaule et de la Bretagne, trouvait un dernier refuge dans les montagnes des Ordoviques et des Silures, et dans l'île de Mona. Là, elle s'unissait au sentiment de l'indépendance nationale pour repousser la conquête, et elle ajoutait au patriotisme toute l'énergie d'une croyance persécutée. Le passage suivant de M. Amand Thierry (Hist. des Gaulois, partie III, ch. 2) mettra cette idée dans le plus grand jour, et servira de commentaire au récit de Tacite: «Apre, inculte, d'un aspect lugubre et affreux, Mona avait été choisie depuis des siècles par les Druides, pour le siège le plus secret de leur culte. Le haut collège du sacerdoce y résidait, et les collèges inférieurs des prêtres et des prêtresses, échappés aux massacres de la Gaule et à ceux de l'est et du midi de la Bretagne, accouraient de toutes parts s'y grouper autour de leurs pontifes; ils formaient un conseil suprême, en rapport avec les peuples confédérés de l'ouest, et dirigeaient leurs opérations. De là partaient des ordres, des prédictions, des encouragemens, des menaces, tout ce que le fanatisme de la croyance peut ajouter à celui de la patrie et de la liberté. Là, sous de vieux chênes consacrés, sur d'informes autels, le sang humain ruisselait chaque jour; là étaient conduits et gardés tous les prisonniers, pour y périr l'un après l'autre par le couteau des devins, par la flamme, ou dans de plus douloureuses tortures.»* Burnouf. Cf. Lingard *Geschichte von England* I, p. 17 sqq. Lappenberg *Geschichte von England* I, p. 9 sqq. — *praesidium*] castellum cum copiis militaribus, quae ad id tutandum necessariae erant. — *cruore captivo adolere aras*] prorsus ut apud Germanos. Cf. 1, 61: *barbarae arae, apud quos tribunos et primorum ordinum centuriones mactaverant.* — *fibris consulere deos*] Similiter Livius 2, 42: *numinis -- nunc extis nunc per aves consulti.*

31. *Icenorum*] Cf. 12, 31. Ad totam huius belli historiam cf. Dio 62, 1—13. — *longa*] Hanc lectionem bene defendunt Pichena et Gruterus, pro *diuturna, antiqua.* Sic 1, 8 Augusto *longa potentia* tribuitur; *longa decora* infra c. 53. Ern. — *centuriones -- servos*]

primum uxor eius Boudicca verberibus affecta et filiae stupro violatae sunt. praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia habebantur. qua contumelia et metu graviorum, quando in formam provinciae cesserant, rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus et qui alii nondum servitio fracti resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. quippe in coloniam Camulodunum recens deducti pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos appellando, foventibus inpotentiam veteranorum militibus similitudine vitae et spe eiusdem licentiae. ad hoc templum divo Claudio constitutum quasi arx aeternae dominationis aspiciebatur; delectique sacerdotes specie religionis omnis fortunas effundebant. nec arduum videbatur excindere coloniam nullis munimentis saeptam; quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amoenitati prius quam usui consulitur. (32) inter quae nulla palam causa delapsum Camuloduni simulacrum Victoriae ac retro conversum, quasi cederet hostibus. et feminae in furorem turbatae adesse exitium canebant, externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae co-

1. *Boudicca* M (c. 37): *boodicia* M (h. l.); *bouducea* idem c. 35; *uoaduca* alter cod. Agr. 16; *uoadicca* alter; *Bouduica* Nipperdey; *Boudicea* alii. — 2. *precipui* M — *Icenorum* Rhenanus: *ygenorum* M — *quasi c. r. m. accepissent* seclusit Nipperdey, post *deducti* (v. 8) transposuit Haase. «Adeone subiecti mutatio offensioni est?» Halm. — 3. *hauitis* M — 5. *trinouantibus* M — 6. *fracti* cod. Agricolae: *facti* M — 9. *in potentiam* divise M — 10. *arę* ab eadem m. corr. in *arx* M — 13. *septam* M — 16. *furorem* Faërnus: *furore* M — 18. *Tamesae* Pichena: *tam esae* M.

Auget rei indignitatem obscura condicio hominum, quibus eam exsequi mandatum erat. Cf. Agr. 15: *alterius* (legati) *manum centuriones, alterius* (procuratoris) *servos vim et contumelias miscere.* — *Boudicca*] Dio 62, 4: *ἡ δὲ μάλιστα αὐτοὺς* (Britannos) *καὶ ἐναντία Ῥωμαίων πολεμεῖν ἀναπείσασα Βουνδουίκα ἦν, γυνὴ Βρεττανίς, γένους τοῦ βασιλείου μεῖζον ἢ κατὰ γυναῖκα φρόνημα ἔχουσα. -- ἦν δὲ καὶ τὸ σῶμα μεγίστη καὶ τὸ εἶδος βλοσυρωτάτη τό τε βλέμμα δριμυτάτη· καὶ τὸ φθέγμα τραχὺ εἶχε· τήν τε κόμην πλείστην τε καὶ ξανθοτάτην μέχρι τῶν γλουτῶν καθεῖτο κτλ.* Erravit Lipsius verba Gildae (cap. 4 p. 2 ed. Gale: *Rectores sibi relictos ad enuntianda plenius vel confirmanda Romani regni molimina leaena trucidavit dolosa.*) ad Boudiccam referens: etenim Gildae, qui Boudiccam vix noverat, *leaena dolosa* est tota Britannia semper adversus Romanos rebellis. — *Trinobantibus*] Caesar B. G. 5, 20: *Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas.* Ptolemaeus 2, 3, 22: *καὶ ἀνατολικώτεροι παρὰ τὴν Ἰάμησα* (Tamesae) *εἴσχυσιν Τρινόαντες, ἐν οἷς πόλις Καμουδόλανον.* — *Camulodunum*] Vide ad 12, 32. — *templum divo Claudio constitutum*] De eo Seneca Lud. 8, 3: *Parum est, quod templum in Britannia habet? quod hunc barbari colunt et ut deum orant μωροῦ εὐιλάτου τυχεῖν?* — *delectique sacerdotes*] Legebantur enim flamines Claudio ex provincialibus ipsis, quibus in sacra victimasque eius divi multi faciendi sumptus. Vide Arrian. Epict. 1, 19, 26: *Σήμερόν τις ὑπὲρ ἱερωσύνης ἐλάλει μοι τοῦ Αὐγούστου. Λέγω αὐτῷ, Ἄνθρωπε, ἄφες τὸ πρᾶγμα, δαπανήσεις πολλὰ ἐς οὐδέν.* Lips.

32. *in furorem turbatae*] «usque ad furorem vaticinii de recto mentis statu demotae.» — *in curia eorum*] Colonia, quae erat Camuloduni, suum senatum sive decurionum ordinem habebat, quibus curia aedificata erat. — *iam*] i. e. *iam vero, und nun vollends*, ut ad graviora transeatur; ut c. 12 *iam sol repente obscuratus*, coll. 1, 41. 13, 43. Doed. — *Oceanus -- trahebantur*] «Ea ostenta

loniae: iam Oceanus cruento aspectu, dilabente aestu humanorum corporum effigies relictae, ut Britannis ad spem, ita veteranis ad metum trahebantur. sed quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano procuratore auxilium. ille haud amplius quam ducentos sine iustis armis misit; et inerat modica militum manus. tutela templi freti, et impedientibus qui occulti rebellionis conscii consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque motis senibus et feminis iuventus sola restitit: quasi media pace incauti multitudine barbarorum circumveniuntur. et cetera quidem impetu direpta aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. et victor Britannus Petilio Ceriali, legato legionis nonae, in subsidium adventanti obvius fudit legionem et quod peditum interfecit: Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. qua clade et odiis provinciae, quam avaritia in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit. (33) at Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et commeatuum maxime celebre. ibi ambiguus, an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coërcitam, unius oppidi damno servare universa statuit.

1. *oceanus - - relictae - - trahebantur* M: *Oceanum - - relictas - - trahebant* Lipsius. — *aspectus* pr. M — *dilabente* Lipsius: *sic labente* M; *et relabente* Froehlich; *in sicco labente* Fr. Iacob; *et dilabente* Halmius. — 2. *Britannis - - veteranis* Iac. Gronovius: *brittanni - - ueterani* M — 3. *haberat* pr. M — 5. *inherat* M — 6. *occulti* M: *occulte* alii. — *fossa* M — 7. *praeduxerant* Haase. — *restitit: ita quasi* Acidalius. — 9. *cętera* M — 10. *britiamnus* M — 11. *Petilio* Lipsius: *petio* M — *aduentati* M — 14. *auaritię* M.

diverse interpretabantur et Britanni et Romani, ita quidem ut in illis spes, in his metus oriretur.» Cf. Dio 62, 1: *ἔκ τε τοῦ βουλευτηρίου θροῦς νυκτὸς βαρβαρικὸς μετὰ γέλωτος καὶ ἐκ τοῦ θεάτρου θόρυβος μετ' οἰμωγῆς ἐξηκούετο, μηδενὸς ἀνθρώπων μήτε φθεγγομένου μήτε στένοντος, οἰκίαι τέ τινες ἐν τῷ Ταμέσᾳ ποταμῷ ὕφυδροι ἑωρῶντο· καὶ ὁ Ὠκεανὸς ὁ μεταξὺ τῆς τε νήσου καὶ τῆς Γαλατίας αἱματώδης ποτὲ ἐν τῇ πλημμυρίδι ηὐξήθη.* — *Cato Deciano*] Dio 62, 2: *Πρόφασις δὲ τοῦ πολέμου ἐγένετό ἡ δήμευσις τῶν χρημάτων, ἃ Κλαύδιος τοῖς πρώτοις αὐτῶν ἐδεδώκει· καὶ ἔδει καὶ ἐκεῖνα, ὥς γε Δεκιανὸς Κάτος ὁ τῆς νήσου ἐπιτροπεύων ἔλεγεν, ἀναπόμπιμα γενέσθαι.* — *tutela*] «Hic saeptum est et aliqua non magni operis munitio. Sic Varro R. R. 1, 14: *Nunc de saeptis, quae tutandi causa fundi aut partis fiunt, dicam. Earum tutelarum genera quattuor.*» I. F. Gronov. Rectius Ernestius: «Intelligo praesidium templi, quale fuit in Hierosolymitano et aliis.» — *et impedientibus cet.*] «nimiam fiduciam ponebant in militari templi praesidio et praeterea impediebantur a rebellionis consciis, quo minus fossam praeducerent. — *occulti - - turbabant*] Cf. 3, 29: *qui eius modi preces occulti inluderent.* 4, 12: *occulti laetabantur.* 4, 40: *non occulti ferunt.* — *motis*] i. e. amotis, ut c. 60 *movetur* (Octavia) *civilis discidii specie*, i. e. amovetur. — *Petilio Ceriali*] qui postea Britanniae praefectus est. Cf. Agr. 8. Hist. 3, 59. Dioni 65, 18 est *Κύιντος Πετίλιος Κερεάλιος.* Inscrr. Latt. n. 5418: *a. d. XII. K. Iunias Q. Petillio Ceriale Caesio Rufo II T. Clodio Eprio Marcello II. cos.* a. u. 827. Priorem consulatum gesserat a. u. 823. Ioseph. B. Iud. 7, 4, 2. — *legionis nonae*] quae cognominabatur *Hispana.* Cf. Inscr. Lat. n. 6049.

33. *cognomento quidem coloniae non insigne*] Postea tamen Augusta vocabatur. Ammianus Marc. 27, 8: *Lundinium vetus oppidum, quod Augustam posteritas appellavit.* — *commeatuum*] quo magna mercium copia importabatur ut inde alio exportaretur. — *satisque cet.*] Per zeugma ex praecedente *circum-*

neque fletu et lacrimis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum et comitantes in partem agminis acciperet: si quos inbellis sexus aut fessa aetas vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. eadem clades municipio Verulamio fuit, quia barbari omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, laeti praeda et aliorum segnes petebant. ad septuaginta milia civium et sociorum iis quae memoravi locis cecidisse constitit. neque enim capere aut venundare aliutve quod belli commercium, sed caedes patibula, ignes cruces, tamquam reddituri supplicium ac praerepta interim ultione, festinabant. (34) iam Suetonio quarta decuma legio cum vexillariis vicesimanis et e proximis auxiliares, decem ferme milia armatorum erant, cum omittere cunctationem et congredi acie parat. deligitque locum artis faucibus et a tergo silva clausum, satis cognito nihil hostium nisi in fronte et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. igitur legionarius frequens ordinibus, levis circum armatura, conglobatus pro cornibus eques astitit. at Britannorum copiae passim per catervas et turmas exultabant, quanta non alias multitudo, et animo adeo feroci, ut coniuges quoque testes victoriae secum traherent plaustrisque inponerent, quae super extremum ambitum campi posuerant. (35) Boudicca curru filias prae se vehens, ut quamque nationem accesserat, solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare testabatur, sed tunc non ut

5. *militaribus* Pichena. — *spolianti* Mercerus: *spoliant* M; *spoliatu* I. F. Gronovius; *spoliantibus* Acidalius. — 6. *leti* M — *praeda et laborum* Lipsius; *praedae, laborum* Heinsius. — *segnes* Mercerus: *insignes* M — 7. *hiis* M — *cecidisse consistit* M — 9. *tanquam* M — *ac* M: *at* Nipperdey. — 11. *vicesimanis* Acidalius: *uicesimariis* M — 13. *nichil* M — 16. *brittannorum* M — *caterbas* M — 17. *feroci* Doederlein: *fero* M — 19. *bouducea* M; *Boudicea* vulgo. Vide ad p. 462, 1. — 21. *brittannis* M — *dictu* M.

specta intellige: «atque expendens satis cet.» Petilii igitur clade admonitus noluit simili calamitati obnoxius fieri. — *Verulamio*] cuius reliquiae prope hodiernum *S. Albans* in comitatu *Herefordshire*. — *militarium*] scil. hominum, ut 3, 1; idem est, quod *militaribus praesidiis* infra c. 45. — *laeti praeda et aliorum segnes*] alacres ad praedam, segnes ad cetera, veluti ad castella oppugnanda, praesidia deiicienda, alia castella adversus Romanos munienda. — *septuaginta milia -- cecidisse*] Maiorem etiam cladem fuisse testatur Dio 62, 1: *δύο πόλεις ἐπορθήθησαν καὶ μυριάδες ὀκτὼ τῶν τε Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἐφθάρησαν, ἥ τε νῆσος ἠλλοτριώθη.* — *capere aut venundare*] Distinguit haec, quia apud antiquos quos quisque ceperat suo arbitratu aut pro mancipiis sibi retinere aut venundare poterat. — *aliutve quod belli commercium*] quale est pretium sumere, quo vitae aut bonis captorum parcas. Ad haec verba autem supple *exercere* s. *facere*. — *patibula - cruces*] *Patibulum* proprie est, in quo suffixus homo expanditur, transverso tamen ligno; *crux* vero etiam, cum in erecto simplicique stipiti affigitur sive infigitur. Lips. — *reddituri supplicium*] «vicissim supplicium daturi i. e. perpessuri». Gutmann: *im Vorgefühl schwerer Vergeltung von uns.* Sic *supplicium dare* (ut *poenas dare* et *reddere*) praeter alios dixit etiam Cornelius Nepos Ages. 5, 2: *supplicium Persas dare potuisse.* Alii explicant «debitam hostibus poenam daturi supplicium, i. e. vicissim sumpturi,» coll. Liv. 24, 17: *quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades.* 24, 20: *Hanno haud multo minorem, quam ad Beneventum acceperat, reddidit hosti cladem.* Seneca de Ira 2, 32: *dulce est dolorem reddere.* — *praerepta*] «raptim praecepta», ne sua ipsorum clade ab ulciscendo prohiberentur.

tantis maioribus ortam regnum et opes, verum ut unam e vulgo libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. eo provectas Romanorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem aut virginitatem inpollutam relinquant. adesse tamen deos iustae vindictae: cecidisse legionem quae proelium ausa sit; ceteros castris occultari aut fugam circumspicere. ne strepitum quidem et clamorem tot milium, nedum impetus et manus perlaturos. si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illa acie vel cadendum esse. id mulieri destinatum: viverent viri et servirent. (36) ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat. quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, ut spernerent sonores barbarorum et inanes minas. plus illic feminarum quam iuventutis aspici. inbelles inermes cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium totiens fusi agnovissent. etiam in multis legionibus paucos, qui proelia profligarent; gloriaeque eorum accessurum, quod modica manus universi exercitus famam adipiscerentur. conferti tantum et pilis emissis, post umbonibus et gladiis stragem caedemque continuarent, praedae inmemores: parta victoria cuncta ipsis cessura. is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multa proeliorum experientia, ut certus eventus Suetonius daret pugnae signum. (37) ac primum legio gradu inmota et angustias loci pro munimento retinens,

2. *contrectatam* G: *contrectam* M — 3. *ne* Ernestius: *nec* M — 5. *d͠s* M — *praelium* M — 7. *milium* Lipsius: *militum* M — 9. *uiris* M — 10. *quam* M; *qui quamquam* G — 11. *p̃ces* M — 14. *paucos qui* M: *paucos esse qui* alii. — *praelia* M — 15. *glorieque* M — *accesserum* (sic) M — 16. *fama* M — 18. *ipsa iis* Doederlein. — *ardor* ex corr. M; videtur fuisse *ordo*. — 19. *praeliorum* M — 20. *eventus* Rhenanus: *euentu* M — *dare* M.

34. *quarta decuma legio*] cognomine *Gemina*. — *cum vexillariis vicesimanis*] i. e. cum delecto numero legionis vicesimae Valeriae Victricis. Vide ad 1, 38. — *animo adeo feroci*] «Et proprietas verborum et euphoniae ratio suadet *adeo feroci*: vid. Synon. Lat. I, p. 43. III, p. 307.» Doed. Sane totius loci ratio et sententia non tam feritatis et immanitatis commemorationem poscit quam ferociae et superbiae. — *plaustrisque inponerent*] Similiter apud Cimbros, narrante Plutarcho in Mario 27, *αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι τοὺς φεύγοντας* (Cimbrorum ipsorum) *ἔκτεινον κτλ.*

35. *feminarum ductu bellare*] Cf. Agr. 16 et 31. — *sed tunc non cet.*] Dictum est *tunc*, utpote in oratione obliqua, ex mente scriptoris, pro quo *nunc* dicendum erat ex Boudiccae mente. Cf. 3, 61. 6, 21. 16, 3. — *contrectatam*] violatam; ex usu iam Plautino. Ita et Suetonius Domit. 1: *contrectatis multorum uxoribus Domitiam Longinam - - etiam in matrimonium abduxit*. — *tot milium*] Boudiccae exercitum fnisse centum viginti milium dicit Dio 62, 2. Idem c. 8: *Βουνδουίκα* (sociis scilicet aucta) *ἐς τρεῖς καὶ εἴκοσι μυριάδας ἀνδρῶν στράτευμα ἔχουσα, αὐτὴ μὲν ἐφ' ἅρματος ὠχεῖτο, τοὺς δ' ἄλλους ὡς ἑκάστους διέταξεν.*

36. *sonores*] Cf. 1, 65: *truci sonore*. 4, 48: *sonorem alterius proelii*. De his sonoribus et minis Dio 62, 12: *συνῆλθον, οἱ μὲν βάρβαροι κραυγῇ τε πολλῇ καὶ ᾠδαῖς ἀπειλητικαῖς χρώμενοι, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σιγῇ καὶ κόσμῳ, μέχρις οὗ ἐς ἀκοντίου βολὴν ἀφίκοντο.* — *profligarent*] h. l. idem fere atque *conficerent*, etsi ita distinguit Florus 2, 15: *primo tempore commissum bellum* (Punicum), *profligatum secundo, tertio vero confectum*. Cf. Gell. N. A. 15, 5. — *certus*

postquam *in* propius suggressos hostis certo iactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. idem auxiliarium impetus, et eques protentis hastis perfringit quod obvium et validum erat. ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumiecta vehicula saepserant abitus. et miles ne mulierum quidem neci temperabat; confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant. clara et antiquis victoriis par ea die laus parta: quippe sunt qui paulo minus quam octoginta milia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis ferme interfectis nec multo amplius vulneratis. Boudicca vitam veneno finivit. et Poenius Postumus, praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecumanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat abnueratque contra ritum militiae iussa ducis, se ipsum gladio transegit.

(38) Contractus deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est ad reliqua belli perpetranda. auxitque copias Caesar missis ex Germania duobus legionariorum milibus, octo auxiliarium cohortibus ac mille equitibus; quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt. cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. sed nihil aeque quam fames affligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant. gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinabant, quia Iulius Classicianus, successor Cato missus et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat disperseratque novum legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia

1. *postquam in propius suggressos* Doederlein: *postquam propius suggressus* M; *postquam propius suggressis* Lipsius. — *uelud* M — 2. *astis* M — 3. *effugium* M — 4. *sepserant* M — 5. *teli* M — 7. *octinginta* M — *brittannorum* M — 8. *boudicca* M: *Boudicea* vulgo. Cf. c. 31. — 10. *quartadecim Ianorum* pr. M; *quartadecimanorum* corr. M — 12. *ipse* Ruperti. — 13. *suppellibus* M — 17. *aleque* M — *locate* M — 18. *nichil* M — 20. *destinat* M. Post verbum *destinant* lacunae signum posuit Nipperdey suppletis verbis *Obfirmabat tamen animos adversus haec odium erga Romanos.* — 21. *inclinabant* Acidalius: *inclinant* M — 22. *Suetonio* G: *suetior* M — *pribatis* M — 23. *nouum* ex correctione M; videtur fuisse *nouem.*

eventus] Cf. 1, 27: *exitii certus.* 12, 3: *sui matrimonii certa.*

37. *postquam* cet.] Codicis lectionem hac explicatione vindicasse sibi videtur Ritterus: «hostis certo iactu tela, non sua sed Romanorum, exhausit, ita ut pila a Romanis missa corporibus suis Britanni exciperent omnia.» — *vitam veneno finivit*] Aliter Dio 62, 12: *ἀποθανούσης δὲ ἐν τούτῳ τῆς Βουνδουίκης νόσῳ.* — *secundae legionis*] quae cognominabatur *Augusta.*

38. *nonani*] Ii enim sub Ceriale obtriti erant. Cf. c. 32. — *serendibus frugibus incuriosos*] Cf. Hist. 2, 17: *melioribus incuriosos.* — *mandabat*] sive nuntios, sive litteras, quibus nuntiaret cet. — *pravitati ipsius*] scilicet *tribuebat*, quod ex sequenti *referebat* supplendum est. Cf. Sallustii Fragm. apud Nonium 4, 403 (p. 385, 3): *Ad haec rumoribus adversa in pravitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando corrumpebant.*

39. *Polyclitus*] Cf. Hist. 1, 37. 2, 95. — *in mollius*] quam rettulerat Classicianus. (Burnouf: *Au reste, l'état des choses fut présenté à Néron sous un jour favorable.* Louandre: *les choses néanmoins furent adoucies dans les rapports adressès à l'empereur.*) — *detentusque r. g.*] i. e. retinuit quidem imperium Suetonius, sed mox levi causa amotus est. Cf. Agr. 9: *minus triennium in ea legatione detentus.* Aliter Doederlein: *«deten-*

victoris clementer deditis consulturum. simul in urbem mandabat, nullum proeliorum finem expectarent, nisi succederetur Suetonio, cuius adversa pravitati ipsius, prospera ad fortunam referebat. (39) igitur ad spectandum Britanniae statum missus est e libertis Polyclitus, magna Neronis spe posse auctoritate eius non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. nec defuit Polyclitus quo minus, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate nondum cognita libertinorum potentia erat; mirabanturque quod dux et exercitus tanti belli confector servitiis obedirent. cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata; detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves in litore remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui iam consulatu abierat, iubetur. is non irritato hoste neque lacessitus honestum pacis nomen segni otio imposuit.

(40) Eodem anno Romae insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat praetorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum ascitis Vinicio Rufino et Terentio Lentino, equitibus Romanis. illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus, Marcellus Asinio Pollione proavo clarus neque morum sper-

1. *urbem* Rhenanus: *urbe* M — 2. *proeliorum* Lipsius: *praelio* M — *succederet ursuetonio* M — 3. *ad fortunam* Ernestius: *ad fortunam ipsius* M ex repetitione; *ad fortunam rei publicae* Puteolanus. Cf. var. lect. ad p. 402, 9. — 4. *brittanniae* M — 5. *neroni* M — 6. *barbarum* pr. M — 7. *gallieque* M — 10. *libertinorum* M: *libertorum* Beroaldus. — 13. *post* M: *paulo post* Nipperdey; *posthac* vel *postea* Halmius. — *remigumque in his ãmiserat tanquam* M — 15. *his* M — 17. *rome* M — *seruilia* M — 19. *ei* Rhenanus: *et* M — 20. *fabianis* M — 21. *Vinicio* Rhenanus: *uincio* M — 23. *promptu* M — *asilio* M — *clarus* M: *clarus erat* Nipperdey.

tus, h. e. prohibitus, ut Plaut. Poen. 1, 2, 190: *detinet nos de nostro negotio.* Res sic habet: amovere rerum cura Paulinum cupiebant concordes Classicianus et Polyclitus; sed praetextus aliquis erat exspectandus. Itaque interim detinebant eum rebus gerundis, donec post, navium aliquot amissione, occasionem nacti sunt plane amovendi. Promptior in Annalibus ad defendendum Paulinum Tacitus est quam olim fuit in Agr. 16. — *paucas naves - - amiserat*] utrum naufragio, an in proelio adversus piratas Britannicos, non dicit; sed hoc probabilius videtur. — *tamquam durante bello*] «Id vero iam profligatum erat. Igitur in honorem Petronii et in Suetonii dehonestamentum simulabatur ad bellum profligandum alium ducem esse mittendum.» Walth. — *Petronio Turpiliano*] Cf. c. 29. Hist. 1, 6 et 37. Agr. 16.

40. *senatoris*] h. l. i. q. hominis senatorii ordinis, qui mox *capessendis honoribus destinatus* dicitur. — *servili alterum audacia*] Vide c. 42. — *Vinicio Rufino*] Rhenani emendationem firmat titulus Neapolitanus n. 3436: *D. M. VINICIAE. A. F. RVFINAE.* — *Antonium Primum*] Cf. Hist. 2, 86: *At in Pannonia tertia decuma legio ac septima Galbiana haud cunctanter Vespasiano accessere, vi praecipua Primi Antonii. is legibus nocens et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala senatorium ordinem reciperaverat.* —

nendus habebatur, nisi quod paupertatem praecipuum malorum credebat. igitur Fabianus tabulas ascitis quos memoravi et aliis minus illustribus obsignat. quod apud patres convictum; et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Cornelia damnantur: Marcellum memoria maiorum et preces Caesaris poenae magis quam infamiae exemere. (41) perculit is dies Pompeium quoque Aelianum, iuvenem quaestorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum; eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quod reos, ne apud praefectum urbis arguerentur, ad praetorem detulisset, interim specie legum, mox praevaricando ultionem elusurus. additur senatus consulto, qui talem operam emptitasset vendidissetve, perinde poena teneretur ac si publico iudicio calumniae condemnatus.

(42) Haud multo post praefectum urbis Pedanium Secundum servus ipsius interfecit, seu negata libertate, cui pretium pepigerat, sive amore

2. *tabulas ascitis* Kiessling: *tabulas iis* pr. M; *tabulariis* corr. M — 4. *damnantur* Puteolanus: *damnatur* M — 5. *p̃ces* M — *penae* M — 6. *tanquam* M — 10. *senatus consulto* M: *senatus consultum* Puteolanus. — 11. *pęna tenerentur* M — 12. *si* in M additum est ex correctione, sed ab eadem manu. — *condemptatus* (sic) M — 14. *p̃tium* M.

aliis] tribus; nam septem testium, civium Romanorum, signa apponenda erant. Iustin. Instit. 2, 10, 3. — *lege Cornelia*] a Sulla dictatore a. u. 673 lata de falso, testamentaria et nummaria, de qua Paulus Rec. Sent. 4, 7, 1 (ed. Arndts p. 114): *Qui testamentum falsum scripserit, recitaverit, subiecerit, signaverit,* (aut testamentum legitimum) *suppresserit, amoverit, resignaverit, deleverit, poena legis Corneliae de falsis tenetur, id est, in iusulam deportatur.* § 2. *Non solum is, qui testamentum subiecit, suppressit, delevit, poena legis Corneliae coërcetur, sed et is, qui sciens dolo malo id fieri iussit faciendumve curavit.* Idem 5, 15, 5 (p. 145): *Qui falso vel varie testimonia dixerunt vel utrique parti prodiderunt, aut in exsilium aguntur aut in insulam relegantur aut curia submoventur.* Cf. Baiteri Ind. Legg. p. 163.

41. *perculit is dies Pompeium*] Sic Liv. 42, 67: *Hic dies -- Persea perculit.* — *reos*] eos scilicet, qui supra *minus illustres* dicuntur, neque senatorii neque equestris ordinis. — *apud praefectum urbis*] cui Augustus dumtaxat in infimam plebem ac servos iuris dictionem concesserat. Cf. 6, 11: *Sumpsit e consularibus, qui coërceret servitia et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat.* Sed postmodo eius potestas amplificata, adeo ut Ulpianus Digest. 1, 12, 1 haec scribat: *Omnia omnino crimina praefectura urbis sibi vindicavit, nec tantum ea, quae intra urbem admittuntur, verum ea quoque, quae extra urbem intra Italiam, ut epistola divi Severi ad Fabium Cilonem, praefectum urbi, missa declaratur.* — *ad praetorem*] «Quem praetorem? urbanumne? Non opinor; nec enim eius in crimine cognitio. Olim sane proprius peculiarisque praetor, qui constitutis quaestionibus perpetuis cognosceret de falso. Eum hic intelligi credo. Etsi enim pleraque iudicia in senatu aut apud praefectum urbis, et praetorum potestas imminuta, mansit tamen, opinor, veteris ritus imago quaedam et umbra. Quam Ponticus hic pro re amplexus, non sine sua fraude.» Lips. — *senatus consulto*] quo Ponticus condemnatus est. Est autem hoc celebratum illud S. C. Turpilianum, de quo Dirksen in Manuali p. 975: «quo S. C. calumniae poena, quam tergiversantes et praevaricatores sustinebant, proposita est illis, qui accusatores subiecissent aut ab accusatione suscepta neque per abolitionem sopita desisterent.» — *calumniae condemnatus*] lege Remmia, cuius meminit Cicero p. Roscio Am. § 55. Cf. Baiteri Ind. Legg. p. 254. Quo auctore et quo anno lata sit, non constat. De eius poena Osenbrüggen ad Cic. l. l. accedit iis, qui prioribus temporibus condemnati fronti notam *K (kalumnia)* inustam esse statuunt, unde Papinianus in Dig. 22, 5, 13 *integrae frontis hominem* vocet eum, qui calumniae damnatus nunquam sit. De temporibus posterioribus Paulus Rec. Sent. 5, 4, 11 (ed. Arndts p. 130): *Qui per calumniam iniurias*

exoleti incensus et dominum aemulum non tolerans. ceterum cum vetere ex more familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est senatusque *obsessus,* in quo ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. ex quis C. Cassius sententiae loco in hunc modum disseruit: (43) «saepenumero, patres conscripti, in hoc ordine interfui, cum contra instituta et leges maiorum nova senatus decreta postularentur; neque sum adversatus, non quia dubitarem super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum et, quae converterentur, *in* deterius mutari, sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. simul, quicquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando res p. consiliis eguisset. quod hodie evenit consulari viro domi suae interfecto per in-

1. *incensus* Pichena: *infensus* M — 2. *que* M — 4. *senatusque obsessus, in quo ipso* Fr. Iacob: *senatusque in quo ipso* M; *senatuque in ipso* Lipsius; *senatu quoque in ipso* Doederlein. — 5. *nichil* M — *mutandum* G: *multandum* M — 6. *C.*] *G.* M — 7. *P. C.* M — 10. *in* ed. Spirensis: om. M. Vide ad 3, 34. — *sed nemio* pr. M — 13. *manaret* M — 14. *evenit* G: *uenit* M.

actionem instituit, extra ordinem punitur; omnes enim calumniatores exsilii vel insulae relegatione aut ordinis amissione puniri placuit. Ad Tacitum utiliter conferas Digest. 48, 16: *Ad senatus consultum Turpilianum.* Marcianus: *Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, et tribus poenis subiicitur: aut enim calumniantur, aut praevaricantur, aut tergiversantur. Calumniari est falsa crimina intendere; praevaricari vera crimina abscondere; tergiversari in universum ab accusatione desistere. Calumniatoribus poena lege Remmia irrogatur.* Conf. etiam Cod. 9, 45.

42. *Pedanium Secundum*] consulem suffectum anno ignoto, fortasse eum, de quo Plinius N. H. 10 § 35: *Capitoli sellam ipsam intravit* (bubo) *Sex. Palpellio Histro L. Pedanio coss., propter quod nonis Martiis urbs lustrata est eo anno.* Praefectos enim urbis consulares fuisse docet ipse Tacitus 6, 11 et Pedanius *consularis vir* dicitur infra c. 43. — *cui pretium pepigerat*] Moribus receptum, uti servus interdum cum domino quasi pacisceretur in certum pretium, quod si exsolvisset, liber esset. Id pretium e peculio servi vel adventicio lucro. Seneca Ep. 80: *Quid melius potes velle quam eripere te huic servituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque condicionis extremae et in his sordibus nata omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant.* Et vetus sane ille mos, cuius vestigia plura in Plauto, ut Gripus servus in Rudente 4, 2, 23: *ad erum veniam docte, astute, Pauxillatim pollicitabor pro capite argentum, ut sim liber.* Et in hanc sententiam scripsit Hermogenianus in Dig. 5, 1, 53: *In certis causis adversus dominos servis consistere permissum est; - - si qui suis nummis redemptos se et non manumissos contra placiti fidem asseverent.* Lips. — *exoleti*] pueri impudici, alienae libidini servientis. — *vetere ex more*] Nam etiam libera re publica id obtinuisse colligitur ex epistola Servii Sulpicii de caede Marcelli in Cic. Epp. ad Fam. 4, 12: *Ego tamen ad tabernaculum eius perrexi: inveni duos libertos et pauculos servos; reliquos aiebant profugisse metu perterritos, quod dominus eorum ante tabernaculum interfectus esset.* Hunc priscae severitatis ritum firmavit postea senatus consultum Silanianum sub Augusto. Lips. Cf. 13, 32. — *C. Cassius*] Longinus, iuris consultus insignis. Cf. 12, 11 et 12. — *sententiae loco*] Cf. 2, 33 et 38.

43. *studium meum*] iuris prudentiam. «Obversabatur animo Sallust. Iug. 4: *ne per insolentiam quis existimet memet studium meum laudando extollere.*» Doed. — *quicquid hoc*] *hoc* non est ablativus, ut opinatur Doederlein, sed nominativus, *ὅ τι δήποτε τοῦτο τοῦ ἐμοῦ ἀξιώματός ἐστιν.* Est autem h. l. per modestiam suam auctoritatem extenuantis. Ad modum loquendi cf. c. 55: *quicquid illud et qualecumque tribuisset.* — *ut ma-*

sidias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit, quamvis nondum concusso senatus consulto, quod supplicium toti familiae minitabatur. decernite Hercule inpunitatem: at quem dignitas sua defendet, cum praefectura urbis non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra advertit? an, ut quidam fingere non erubescunt, iniurias suas ultus est interfector, quia de paterna pecunia transegerat aut avitum mancipium detrahebatur? pronuntiemus ultro dominum iure caesum videri. (44) libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? sed et si nunc primum statuendum haberemus, creditisne servum interficiendi domini animum insumpsisse, ut non vox minax excideret, nihil per temeritatem proloqueretur? sane consilium occuluit, telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, caedem patraret omnibus nesciis? multa sceleris indicia praeveniunt: servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti

1. *prodiit* M — 3. *at -- defendet* Puteolanus: *ut -- defendat* M — *cum praefectura -- profuerit* Puteolanus: *cui praefectus -- profuit* M — 4. *tuebitur* M: *tueatur* Nipperdey. — 5. *feret* Puteolanus: *ferat* M — 8. *hauitum* M — 9. *iurȩ* M — 11. *insumpsisse* M: *sumpsisse* alii. — 12. *minas* M — *nichil* M — 13. *occul uit* M; spatio vacuo recentior manus syllabam *ta* inseruit. — *transire -- recludere -- inferre - patrare* pr. M — 14. *cedem* M — 15. *servis si pereundum sit ni prodant -- postremo non inulti* Nipperdey. — *produnt* mavult Doederlein.

neret integrum] hoc quidquid in me auctoritatis est. — *quae -- advertit*] quos ne supplicii quidem metus ad vigilantiam ac diligentiam in dominis tuendis adhortatur et excitat. — *paterna pecunia*] «Hic omnia ironica: *paterna pecunia, avitum mancipium* non poterat esse servo, cui ius civile nec patrem nec familiam neque ius heredis concedebat, nec *transigebatur* nisi inter liberos et eiusdem status homines.» Duebn. — *mancipium*] Conservum illum exoletum significat.

44. *libet -- deliberatum est?*] Ironice haec interrogantur, tamquam absurda sit talis deliberatio. Ideo reticetur responsum: Non libet, sed pie potius acquiescamus in maiorum nostrorum decreto ac sapientia. Doed. — *insumpsisse*] pr. in se sumpsisse. Hac in constructione sane usitatius foret *sumpsisse* vel *assumpsisse*. Comparant 6, 32: *instituta Parthorum insumit*. Stat. Theb. 12, 643: *dignas insumite mentes Coeptibus*. — *excubias*] Nocturnas ergo ad limen excubias servorum habebant domini potentiores. Quintil. Decl. 1 (p. 8 Burm.) pro Caeco: *Dicitur caecus sine rectore, sine duce -- per inane longum, per tot offensa limina, per excubantes servulos errasse cum ferro: cubiculum deinde patris ingressus*. Idem Decl. 2, 16 (p. 53): *Tu sentis, quando senem vicerit lassitudo curarum ---; scis pariter, an una quiescentium fores vallaverit cura servorum*. Appuleius Metam. 2, 15: *pueris extra limen, credo, ut arbitrio nocturni gannitus* (in concubitu) *ablegarentur, humi quam procul distratum fuerat*. Alioqui de more prope procubabant. Silius 1, 66 de Hannibale: *Saepe etiam famuli turbato ad limina somno Expavere trucem per vasta silentia vocem*. Vide et Appianum B. C. 2, 99 in Catonis morte et Tacitum in Othonis Hist. 2, 50. Lips. — *praeveniunt*] praecedunt, se exserunt ante, quam facinus patretur, neque ita premi tale consilium potest, quin indicia quaedam, vel per imprudentiam, erumpant. Ea si servi animadversa prodant, nihil a servis timendum est. Ern. — *prodant*] Coniunctivus huic loco aptissimus, quia dominorum cogitationem involvit: «Si praesumptum habemus, a servis frugi maleficos proditum iri cet.» — *anxios*] scil. ne quid domino accidat, semperque conservis, a quibus tale facinus exspectari possit, vel propter proprium timorem sollicite invigilantes, cum sciant pereundum ipsis quoque fore, si scelus ab uno in dominum committatur. — *suspecta -- ingenia servorum*] Unde

inter nocentes agere. suspecta maioribus nostris fuerunt ingenia servorum etiam cum in agris aut domibus isdem nascerentur caritatemque dominorum statim acciperent. postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coërcueris. at quidam insontes peribunt. nam et ex fuso exercitu cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.» (45) sententiae Cassii ut nemo unus contra ire ausus est, ita dissonae voces respondebant numerum aut aetatem aut sexum ac plurimorum indubiam innocentiam miserantium. praevaluit tamen pars quae supplicium decernebat. sed obtemperari non poterat, conglobata multitudine et saxa ac faces minante. tum Caesar populum edicto increpuit atque omne iter, quo damnati ad poenam ducebantur, militaribus praesidiis saepsit. censuerat Cingonius Varro ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italia deportarentur. id a principe prohibitum est, ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per saevitiam intenderetur.

(46) Damnatus isdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum

1. *agerent* pr. M — *fuer̃* (i. e. *fuerunt*) M: *fuere* vulgo. — 2. *idem* M — 6. *ueritur* M — 9. *dissone* M — *aetate* M — 10. *innocentium* M — 13. *pęnam* M — 14. *Cingonius Varro* Rhenanus: *cingontus barro* M — 17. *seuitiam* M — *intenderetur* Rhenanus: *incenderetur* M — 18. *idem* M.

proverbium apud Senecam Ep. 47: *totidem hostes esse quot servos*, vel, ut ipsum proverbium apud Festum (p. 261 Muell.) brevius: *Quot servi, tot hostes.* — *cum -- nascerentur*] quos *vernas* vocabant, oppositos *empticiis*. Corn. Nep. Att. 13, 4: *neque tamen horum quemquam nisi domi natum habuit.* — *nationes*] «Et per nationes, unde oriundi erant, in domibus congregabantur.» Dübn. Seneca Ep. 95, 24: *Transeo agmina exoletorum per nationes coloresque descripta.* de Brev. vitae 12: *illum tu otiosum vocas -- qui vinctorum suorum greges in aetatum et colorum paria deducit?* Cf. Ann. 3, 53: *familiarum numerum et nationes.* — *nam et* cet.] Referuntur haec ad sententiam suppressam: «pereant sane; nihil in hoc servorum insontium interitu inauditi». («Proprius aliquis harum particularum *(nam et)* usus est apud scriptores paulo inferiores aetate, qui tum eas ponunt, cum id, quod a diversa parte pro argumento ponitur, verum esse concedunt, sed negant quicquam eo probari, cum etiam in aliis rebus simile aliquid fiat, ubi illa argumentatio non valeat, aut aliquid adiunctum sit, quod eam evertat. Itaque eandem vim habent hae particulae, quam apud Ciceronem in similibus locis *et quidem* (de Finib. 1 § 35); *et* autem plane pro *etiam* ponitur. Cf. Quintil. 2, 11, 7. 2, 12, 2. 2, 20, 10.» Madvig.) — *cum decimus quisque f. feritur*] Exercitus *decimati* exemplum primus Appius Claudius dedit apud Livium 2, 59.

45. *nemo unus*] «nemo omnino pro se ac nominatim, ita ut eius sententia in acta senatus referretur.» Cf. Drakenb. ad Liv. 3, 12: *neminem unum esse* cet. — *aut aetatem*] Postea saltem hac de re humanius cautum est. Ulpianus in Dig. 29, 5, 1, 32: *Impubes servus vel ancilla nondum viripotens non in eadem causa erunt* (ut interfecto domino supplicio afficiantur); *aetas enim excusationem meretur.* — *obtemperari non poterat*] Hoc senatus decretum haud statim exsequi poterant carnifices. — *saxa ac faces*] Notum est Vergilianum illud Aen. 1, 150: *Iam faces et saxa volant.* — *Cingonius Varro*] qui designatus consul a. u. 822 a Galba interfectus est. Cf. Hist. 1, 6 et 37. — *ne -- intenderetur*] ne moris illius severitas augeretur. Lectionem *intenderetur* flagitat verbum quod praecedit *minuerat*, neque *inceditur* mos, sed *intenditur.* Cf. 4, 26. Hist. 1, 24 et 89. 2, 54.

46. *Tarquitius Priscus*] Cf. 12, 59. — *in-*

Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum, pro consule ipsius, meminerant. census per Gallias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.

(47) Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate constantia fama, in quantum praeumbrante imperatoris fastigio datur, clarus, adeo ut Nero aeger valetudine, et adulantibus circum, qui finem imperio adesse dicebant, si quid fato pateretur, responderit habere subsidium rem p. rogantibus dehinc, in quo potissimum, addiderat in Memmio Regulo. vixit tamen post haec Regulus, quiete defensus, et quia nova generis claritudine neque invidiosis opibus erat. gymnasium eo anno dedicatum a Nerone, praebitumque oleum equiti ac senatui Graeca facilitate.

(48) P. Mario L. Asinio cōs. Antistius praetor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi, probrosa adversus principem carmina factitavit vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. exim a Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem precibus Tigillini, soceri sui, receperat, maiestatis delatus est. tum primum revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio quam

1. *quia* M — 2. *proconsule* M: *proconsulem* vulgo. Cf. 3, 38. — 6. *obiit* G: *obit* M — 8. *ualetudinę* M — 10. *potissimum* M: *post illum* Nipperdey. — *addiderat* M: *addiderit* Puteolanus. — 12. *gimnasium* M — 13. *greca* M — 16. *uulgabitque* M — 18. *p̃cibus* M — *Tigillini* nos: *tigellani* M; *Tigellini* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — *magestatis* M — 19. *credebaturque* Acidalius: *credebatur.quę* M.

terrogantibus] Cf. 16, 21: *dum Capitonem repetundarum interrogant.* — *Statilium Taurum*] Cf. 12, 59. — *census per Gallias -- acti*] Cf. 1, 31. — *Q. Volusio*] Cf. 13, 25. — *Sextio Africano*] Vide ad 13, 19. — *Trebellioque Maximo*] consule suffecto cum Annaeo Seneca (Gai. 2 § 253. Iustin. Instit. 2, 23. Digest. 36, 1, 1 § 1). Cf. Hist. 1, 60. 2, 65. Agr. 16. Trebellii et Senecae consulatum non cum Panvinio ad annum u. c. 815, sed ad annum 811 referendum esse egregie docuit Borghesius in epistola ad Gervasium *(Iscrizioni di Napoli)* p. 37 sqq. — *supra tulere*] superiorem passi sunt. Nam *supra* adiectivi indeclinabilis loco habetur, ut Sallust. Catil. 3: *Quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit; supra veluti ficta pro falsis ducit.*» Doed.

47. *Memmius Regulus*] Cf. 5, 11. 12, 22. — *praeumbrante*] Nunc est *ἅπαξ λεγόμενον*, graece *ἐπισκιάζειν*. Vulgarius verbum est Hist. 2, 32: *obumbrantur nomina.* Silius 14, 283: *quantam -- tropaeis -- urbs invia fecerit umbram.* — *si quid fato pateretur*] Euphemismus a Graecis repetitus ab iisque inde ab Homero usurpatus. Iliad. ε, 566: *περὶ γὰρ δίε ποιμένι λαῶν, Μή τι πάθοι.* Callin. Eleg. 17: *Τὸν δ' ὀλίγος στενάχει καὶ μέγας, ἤν τι πάθῃ.* Demosth. Philipp. 1, 11: *τοῦτο, εἴ τι πάθοι Φίλιππος;* Bach. Frequentius Latini: *Si quid mihi accideret.* Cic. de Inv. 2, 21: *si quid pupillo accidisset.* Philipp. 1, 4: *si quid mihi humanitus accidisset.* — *gymnasium -- senatui*] Dio 61, 21: *ὑπὲρ δὲ δὴ τῆς σωτηρίας τῆς τε διαμονῆς τοῦ κράτους αὐτοῦ (οὕτω γάρ που προέγραψεν) ἀγῶνα πενταετηρικὸν κατεστήσατο, Νερώνεια αὐτὸν ὀνομάσας· καὶ ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ γυμνάσιον ᾠκοδόμησεν ἔλαιόν τε ἐν τῇ καθιερώσει αὐτοῦ καὶ τοῖς βουλευταῖς καὶ τοῖς ἱππεῦσι προῖκα ἔνειμεν.* Exstructum hoc gymnasium in campo Martio, iunctis thermis, quare dictum etiam *thermae Neronianae.* Sueton. Ner. 12: *dedicatisque thermis atque gymnasio, senatui quoque et equiti oleum praebuit.* Unde facete Martialis 7, 34, 4: *Quid Nerone peius? Quid thermis melius Neronianis?* Philostr. Apoll. 4, 42: *γυμνάσιον ἐξεποιήθη τῷ Νέρωνι θαυμασιώτατον τῶν ἐν Ῥώμῃ.* — *praebitumque*

imperatori gloriam quaeri, ut condemnatus a senatu intercessione tribunicia morti eximeretur. et cum Ostorius nihil audivisse pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum; censuitque Iunius Marullus, consul designatus, adimendam reo praeturam necandumque more maiorum. ceteris inde assentientibus, Paetus Thrasea, multo cum honore Caesaris et acerrime increpito Antistio, non quicquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe et nulla necessitate obstricto senatui statuendum disseruit. carnificem et laqueum pridem abolita; et esse poenas legibus constitutas, quibus sine iudicum saevitia et temporum infamia supplicia decernerentur. quin in insula, publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miseriorem et publicae clementiae maximum exemplum futurum. (49) libertas Thraseae servitium aliorum rupit, et postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam eius iere, paucis exceptis; in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque iurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. at consules perficere decretum senatus non ausi, de consensu scripsere Caesari. ille inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit nulla iniuria provocatum Antistium gravissimas in principem

1. *gloriam quaeri ut* Acidalius (qui etiam proposuit *gloria quaesita ut*): *gloriam quaesiuit* M — *condemnatus -- eximeretur* G: *condemnatus -- eximeret* M; *condemnatum -- eximeret* Ritterus. — 2. *nichil* M — 5. *ceteris* M — 8. *penas* M — 9. *seuitia* M — 10. *quin* G: *qui* M — 11. *traxisset* Puteolanus: *transisset* M — *priuati* M — *miseriorem* Lipsius: *miserior* M — *publice* Doederlein. — 12. *thrasee* M — 13. *cos.* M — *ieret* M — 14. *exceptis* Pichena: *exeptis* M; *exemptis* alii. — 15. *quenque* M — *lacescens* M — 16. *ausit* pr. M — 17. *cesari* M.

oleum] Si oleum tantum populo praebitum, nihil novum aut Graecanicum. Praebuit ante P. Scipio, quem aedilem dedisse congium olei in vicos singulos Livio credo 25, 2. Dedit et C. Caesar post victoriam Africanam (Dio 43, 31); etiam M. Agrippa in aedilitate oleum et salem (Dio 49, 43). Sed nemo eorum ad gymnasium, quod hic Nero. Plin. 15, 5: *Usum olei ad luxuriam vertere Graeci, in gymnasiis publicando.* Lips. — *Graeca facilitate*] ut gymnasiarchi Graeci oleum adolescentulis se exercentibus praebere solebant; simul significat a Nerone in hoc quoque abiectam esse severitatem Romanam. «Exemplum talis Graecae facilitatis in Seleuco Nicatore (apud Iosephum A. I. 12, 3, 1), qui etiam Judaeis a praefectis gymnasiorum pecuniam ad oleum emendum dari iussit.» Ern.

48. *P. Mario*] Celso, curatore aquarum annis u. c. 817—819, teste Frontino de Aquaed. c. 102. — *L. Asinio*] Gallo, ut cognominatur a scriptore vitae Persii. — *Antistius praetor, quem -- memoravi*] Vide 13, 28. — *Ostorium Scapulam*] Est Marcus, filius P. Ostorii, Britanniae propraetoris. Marcus memoratur primum 12, 31 extr.; a Nerone occisus est (16, 15). — *Cossutiano Capitone*] qui *lege repetundarum damnatus* erat (13, 33). — *Tigillini*] Cf. c. 51. — *intercessione tribunicia*] intercessione ipsius Caesaris ex tribunicia potestate imperatorum. — *Iunius Marullus*] Cf. Inscr. Lat. n. 5725: *VI. Kal. Novembris Q. Iunio Marullo cos.* — *consul designatus*] qui primus censuit more vetusto. Vide ad 3, 22. — *necandumque more maiorum*] ut nudi hominis cervix insereretur furcae, corpus virgis ad necem caederetur. Sueton. Ner. 49. Cf. 2, 32. — *Paetus Thrasea*] Cf. 13, 49. — *carnificem et laqueum*] Consulto hoc supplicium memorat aliquanto mitius quam illud *ex more maiorum,* quod Iunius Marullus decreverat. — *publicae clementiae*] quam rei publicae nomine princeps et senatus exercent.

49. *servitium aliorum rupit*] serviles sensus, ingenuis indignos, exemit. Cf. 15, 61. Hist. 1, 1. — *A. Vitellius*] qui postea imperator factus est. Cf. 11, 23. — *respondenti reticens*] Cf. Liv. 3, 41: *negantem se privato*

contumelias dixisse; earum ultionem a patribus postulatam, et pro magnitudine delicti poenam statui par fuisse. ceterum se, qui severitatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere: statuerent ut vellent; datam et absolvendi licentiam. his atque talibus recitatis, et offensione manifesta, non ideo aut consules mutavere relationem aut Thrasea decessit sententia, ceterive quae probaverant deseruere, pars, ne principem obiecisse invidiae viderentur, plures numero tuti, Thrasea sueta firmitudine animi et ne gloria intercideret.

(50) Haud dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, quod multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset iis libris, quibus nomen codicillorum dederat. adiciebat Talius Geminus accusator venditata ab eo munera principis et adipiscendorum honorum ius. quae causa Neroni fuit suscipiendi iudicii, convictumque Veientonem Italia depulit et libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit.

(51) Sed gravescentibus in dies publicis malis subsidia minuebantur, concessitque vita Burrus, incertum valetudine an veneno. valetudo ex eo coniectabatur, quod in se tumescentibus paulatim faucibus et impedito meatu spiritum finiebat. plures iussu Neronis, quasi remedium adhibere-

2. *pęnam statuit* M — *ceterum sequi se ueritatem* M — 4. *bellent* M — *adsoluendi* M — 6. *trasea* M — *sententiã* M — 9. *criminę* M — *Veiento* Puteolanus: *uegento* M — 10. *partes* M — 11. *talius* M: *T. Allius* (male addito praenomine) Muretus; *Tullius* Borghesi, coll. titulo ap. Marinium *(Fratelli Arvali)* p. 72: *VII Idus Decembr. M. Iunio Silano Terentio Tullio Gemino cos.* — 12. *neronũ* M — 13. *conuictuncque* M — *Veientonem* Puteolanus: *uegentone* M — 15. *abendi* M — 17. *an* Rhenanus: *aut* M — 19. *iussu* G: *ius* M.

reticere. 23, 12: *interroganti senatori si reticeam.* Ovid. Metam. 3, 357: *nec reticere loquenti Nec prior ipsa loqui didicit.* — *numero tuti*] Cf. Hist. 2, 52: *Nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpae tutior.*

50. *Fabricius Veiento*] praetorius. Dio 61, 6: *Αὖλος Φαβρίκιος στρατηγῶν - - κύνας διδάξας ἕλκειν ἅρματα ἀντὶ ἵππων ἐσήγαγε* (Circensibus). Domitiani famosum adulatorem itemque vilem delatorem inducit Iuvenalis 3, 185. 4, 113 et 123 sqq. 6, 113. Plinius Epp. 4, 22, 4: *Cenabat Nerva cum paucis: Veiento proximus atque etiam in sinu recumbebat: dixi omnia, cum hominem nominavi.* — *codicillorum*] hoc est (ut 15, 64) *testamenti,* cuius formam in famosis illis libris animi causa expresserat. «Noto fuisse morem, ut in testamentis convicia quaedam et probra liberius scriberent; quae ante Augustum inobservata et permissa, scilicet, quia supremis illis tabulis et voci danda videbatur aliqua libertas. Frenum iniicere senatus voluerat, sed ille idem princeps, ut Suetonius ait c. 56, *de inhibenda testamentorum licentia ne senatus quidquam constitueret, intercessit.* Exempla in Tacito passim, de iis, qui supremis tabulis multa atrocia in Macronem, in Tiberium aliosque potentes composuerint. Hoc exemplo ergo maledicentiae suae cavens Veiento inscripsit opicos et Oscos eos libros *codicillos.* Lips.

51. *incertum valetudine an veneno*] Posterius tradunt Suetonius Ner. 35: *Burro praefecto remedium ad fauces pollicitus toxicum misit.* et Dio 62, 13: *τοῦτον* (Burrum) *φαρμάκῳ διώλεσεν.* — *in se*] intus. Celsus de Med. 7, 2 de abscessibus agens: *in iis negotium maius est, quae per se vitio intus orto intumescunt et ad suppurationem spectant.* Ut Tacitus, Seneca Ep. 95, 16: *tabes in se putrescentium.* «Tumor non visebatur externus, ut fauces extenderentur; sed internus erat, ut meatus faucium paulatim angustior fieret.» Walth. — *spiritum finiebat*] h. e. spirare et vivere desinebat. — *hactenus*] hoc tantum, ut c. 3. 12, 42. 15, 60. Cf. Hand

tur, inlitum palatum eius noxio medicamine adseverabant, et Burrum intellecto scelere, cum ad visendum eum princeps venisset, aspectum eius aversatum sciscitanti hactenus respondisse: «ego me bene habeo.» civitati grande desiderium eius mansit per memoriam virtutis et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia. quippe Caesar duos praetoriis cohortibus imposuerat, Faenium Rufum ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat, Sofonium Tigillinum, veterem inpudicitiam atque infamiam in eo secutus. atque illi pro cognitis moribus fuere, validior Tigillinus in animo principis et intimis libidinibus adsumptus, prospera populi et militum fama Rufus; quod apud Neronem adversum experiebatur.

(52) Mors Burri infregit Senecae potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, tamquam ingentes et privatum modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret, hortorum quoque amoenitate et villarum magnificentia quasi principem supergrederetur. obiciebant etiam eloquentiae laudem uni sibi asciscere et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor

3. *aversatum* Puteolanus: *aduersatum* M — 5. *flagitia* Orellius: *flagitia. adulteria* (sic, puncto interposito) M; *flagitia et adulteria* alii. — 6. *faenium* M: *Fenium* vulgo. Vide ad p. 407, 5. — 7. *Sofonium* Lipsius: *ofonium* M — *tigillinum* M: *Tigellinum* vulgo. *Tigillinum* hominem vocant etiam Suetonius (Galb. 15), Martialis, Schol. Iuven. 1, 155; *Tigellinum* Iuvenalis, Dio, Plutarchus. Cf. v. 9. c. 48. 57. 60. 15, 37. 40. 50. 58. 59. 72. 16, 17. 18. 19. Hist. 1, 72. — 8. *cognitis* Mercerus: *cognatis* M — 9. *tigillinus* M: *Tigellinus* vulgo. — 13. *uelud* M — 14. *tanquam* M — 15. *modum* M: *supra modum* alii. — 16. *amenitate* M — 18. *uni* in M est ex correctione.

Turs. III, p. 13. — *ego me bene habeo*] In eo responso quae vis sit, dicet Seneca Ep. 24, 9: *sicut illum Cn. Pompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem suam vidisset ab hostibus, ferro se transverberavit et quaerentibus, ubi imperator esset, Imperator, inquit, se bene habet.* I. F. Gronov. — *Faenium Rufum*] Cf. 13, 22. — *Sofonium Tigillinum* cet.] Dio 62, 13: *Τιγελλῖνον δέ τινα Σωφόνιον, ἀσελγείᾳ τε καὶ μιαιφονίᾳ πάντας τοὺς καθ' ἑαυτὸν ἀνθρώπους ὑπεράραντα, ἐπὶ τὴν τῶν δορυφόρων ἀρχὴν κατέστησεν.* Conf. Hist. 1, 72. — *veterem inpudicitiam*] Martialis 3, 20, 15: *Titine thermis, an lavatur Agrippae, An impudici balneo Tigillini?* «Quod ait de vetere impudicitia atque infamia, intelligit, credo, stuprum eius cum Agrippina, matre Neronis; qua causa a Gaio in exsilium pulsus. Dio 59, 23: *ἐν τούτοις δὲ τότε φεύγουσι καὶ ὁ Τιγελλῖνος ὁ Σωφόνιος, ὡς καὶ Ἀγριππίνην μεμοιχευκώς, ἐξέπεσεν.*» Lips. — *pro cognitis moribus*] sicut exspectari poterat ex moribus utriusque sat notis. (Codicis lectionem *cognatis* Doederlein explicat «similibus vel principi vel plebi. Nam Tigellinus homo flagitiosus, per flagitia Neroni similis et quasi cognatus, ideoque apud eundem validus erat; Rufus contra, civium et militis utilitatibus et annonae intentus, popularibus plebique cognatis et convenientibus moribus apud populum gratiosus ac validus erat.»)

52. *modum evectas*] Cf. 12, 36: *fama eius evecta insulas.* — *opes*] Cf. 13, 42. — *eloquentiae laudem* cet.] Quintilianus 10, 1, 128: *Tractavit* (Seneca) *omnem fere studiorum materiam. Nam et orationes eius et poëmata et dialogi feruntur.* — *carmina crebrius factitare*] Sunt qui haec intellegant de tragoediis, quae Senecae nomine circumferuntur. Atque re vera Quintilianus (9, 2, 8) Medeam Senecae tribuit. — *amor eorum venisset*] Codicis lectionem *evenisset* sic defendit Waltherus, ut verbum *evenire* dicat significare sortem divinam et quod fit ex voto, atque egregie

eorum venisset. nam oblectamentis principis palam iniquum detractare vim eius equos regentis, illudere voces, quotiens caneret. quem ad finem nihil in re p. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? certe finitam Neronis pueritiam, et robur iuventae adesse. exueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus maioribus suis. (53) at Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem eius magis aspernante Caesare, tempus sermoni orat et accepto ita incipit: «quartus decimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae admotus sum, octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulasti, ut nihil felicitati meae desit nisi moderatio eius. utar magnis exemplis, nec meae fortunae, sed tuae. abavus tuus Augustus Marco Agrippae Mytilenense secretum, C. Maecenati urbe in ipsa velut peregrinum otium permisit; quorum alter bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus iactatus ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, praemia acceperant. ego quid aliud munificentiae *tuae* adhibere potui quam studia, ut sic dixerim, in umbra educata, et quibus claritudo

1. *venisset* Lipsius: *euenisset* M — *detractare* M: *detrectare* alii. — 3. *nichil* M — *repperiri* M — 6. *hiis* M — *et familiaritatem* G: *effamiliaritatem* M — 10. *nichil* M — 11. *nec* G: *ne* M — *abavus* Lipsius: *atavus* M. Cf. 13, 34. Seneca de Clem. 1, 10. — 12. *mytelensense* (sic) M — *G. mecenati* M — 15. *tuae* G: om. M.

convenire adulatorum ori. Atque Bachius contulit 4, 33: *delecta ex iis et consociata rei p. forma laudari facilius quam evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest.* Sallust. Catil. 9: *pax evenerat.* Sed recte Ritterus: «Facultas carminum aut carmina ipsa *evenire* alicui possunt, h. e. aliqua fortuna aut casu accidere; sed amor eorum non *evenit* sed *venit*, h. e. oritur vel nascitur.» — *oblectamentis principis*] Cf. c. 14. — *voces*] h. e. ipsum cantum Neronis (*die Töne*). — *quem ad finem*] quousque tandem, *bis zu welchem Ziel oder Grad.* Cf. Cic. Catil. 1, 1: *Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia?* — *exueret magistrum*] tamquam tunicam iam non aptam, i. e. amoveret, relinqueret. Similiter Graeci dicunt *ἐκδύσασθαί τινα.*

53. *spei tuae admotus*] Summa cum modestia rhetor exprimit illud, quod historicus 12, 8 sic: *ut Domitii pueritia tali magistro adolesceret.* 13, 2: *Burrus et Seneca -- rectores imperatoriae iuventae.* Sensus igitur: «magister tibi datus sum, quo spes, quam omnes iamiam de te conceperant, facilius compleretur.» — *ut imperium obtines*] Rariore usu *ut* h. l. significat «ex quo». Cic. ad Att. 1, 15, 2: *ut Brundisio profectus es, nullae mihi abs te sunt redditae litterae.* Horat. Epod. 7, 17: *acerba fata Romanos agunt, -- Ut immerentis fluxit in terram Remi Sacer nepotibus cruor.* Fronto ad Ant. 2, 5 p. 160: *Quintus hic dies est, ut correptus sum dolore membrorum omnium.* — *abavus tuus Augustus*] Agrippina, Germanici filia, Neronis mater erat; Agrippina, M. Agrippae filia, Neronis avia; Iulia, Augusti filia, Neronis proavia: Augustus igitur Neronis abavus maternus. — *Mytilenense secretum*] Plinius N. H. 7 § 149: *pudenda* (Augusto) *Agrippae ablegatio.* Suetonius Aug. 66: *Desideravit nonnumquam -- et M. Agrippae patientiam et Maecenatis taciturnitatem, cum ille ex levi frigoris suspitione, et quod Marcellus sibi anteferretur, Mytilenas se relictis omnibus contulisset, hic secretum de comperta Murenae coniuratione uxori Terentiae prodidisset.* Dio 53, 32: *μαθὼν τὸν Μάρκελλον οὐκ ἐπιτηδείως τῷ Ἀγρίππᾳ ἔχοντα, ἐς τὴν Συρίαν εὐθὺς τὸν Ἀγρίππαν, μὴ καὶ διατριβή τις καὶ ἀψιμαχία αὐτοῖς ἐν ταυτῷ οὖσι συμβῇ, ἔστειλε. καὶ ὃς ἐκ μὲν τῆς πόλεως εὐθὺς ἐξώρμησεν, οὐ μέντοι καὶ ἐς τὴν Συρίαν ἀφίκετο, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον μετριάζων ἐκεῖσε μὲν τοὺς ὑποστρατήγους ἔπεμψεν, αὐτὸς δὲ ἐν Λέσβῳ διέτριψε.* Vellei. 2, 93: *Post cuius* (M. Marcelli) *obitum Agrippa, qui sub specie ministeriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones praesenti se subduxerat tempori, reversus inde filiam Caesaris Iuliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem, feminam neque sibi*

venit, quod iuventae tuae rudimentis affuisse videor, grande huius rei pretium. at tu gratiam inmensam, innumeram pecuniam circumdedisti, adeo ut plerumque intra me ipse volvam «egone, equestri et provinciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? inter nobiles et longa decora praeferentes novitas mea enituit? ubi est animus ille modicis contentus? talis hortos extruit et per haec suburbana incedit et tantis agrorum spatiis, tam lato faenore exuberat?» una defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui. (54) sed uterque mensuram inplevimus, et *tu*, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere: cetera invidiam augent. quae quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacet; sed mihi incumbit, mihi subveniendum est. quo modo in militia aut via fessus adminiculum orarem, ita in hoc itinere vitae, senex et levissimis quoque curis inpar, cum opes meas ultra sustinere non possim, praesidium peto. iube rem per procu-

2. *p̃tium* M — 4. *decora* G: *cura* M — 6. *extruit* M: *instruit* alii. — 7. *fenore* M — 8. *tu* G: om. M — 10. *cetera* M — *augent* Puteolanus: *agent* M. Cf. var. lect. ad p. 480, 17. (*in invidiam agent* Bezzenberger coll. Hist. 1, 11. 83. 2, 38. Sen. de Ira 2, 12.) — 11. *iacet* Lipsius: *iacent* M — *incumbit* Lipsius: *incumbunt* (postrema syllaba per compendium) M — 14. *iube rem per procuratores* Baiterus: *iuuere* (altera *u* corr. in *b*) *procuratores* M; *iube eas per procuratores* alii; *iube per procuratores* Ritterus. (*iube procuratores tuos administrare in t. f. recepta* Haase.)

neque rei publicae felicis uteri. — *C. Maecenati -- otium*] Cf. 3, 30: *aetate provecta speciem magis in amicitia principis quam vim tenuit* (Sallustius). *idque et Maecenati acciderat.* — *velut peregrinum*] quasi non esset Romae. — *iactatus*] «*Iactari* proprie dicuntur, qui aut in turba aliqua ab uno loco in alterum truduntur, ut consistere non possint, aut fluctibus et maritima tempestate deprehensi sunt; hinc qui quacunque ratione vexantur; deinde qui multum versantur in re aliqua.» Ern. — *pro ingentibus meritis*] iis meritis respondentia, ea non superantia. — *munificentiae tuae*] i. e. ad excitandam, promerendam munificentiam tuam. — *in umbra educata*] «quae in privata vita tractavi, formavi.» Sumptum ex Cicerone, ni fallor, apud quem de Legg. 3, 6 etiam sunt *umbracula eruditorum* et *otium*, quae opponuntur *soli* et *aciei*, hoc est, administrationi rei publicae. Non hic de schola cogitandum cum Pichena. Ern. Cf. Quintil. 1, 2, 18: *solitaria et velut umbratica vita.* Plato Phaedr. 239 C: *οὐδ' ἐν ἡλίῳ καθαρῷ τεθραμμένον, ἀλλ' ὑπὸ συμμιγεῖ σκιᾷ.* Ad verbum *educare* cf. Cic. Orat. § 42: *educata huius* (epidictici generis) *nutrimentis eloquentia ipsa se postea colorat et roborat.* — *quibus claritudo* cet.] Hoc modestissime rursus dicit: «Studia mea ideo maxime claritudinem adepta sunt, quia omnibus manifestum erat ea potissimum tui formandi gratia suscepta esse; atque haec ipsa conscientia grande eorum praemium mihi reputo.» — *pecuniam circumdedisti*] Cf. Agr. 20: *egregiam famam paci circumdedit.* — *provinciali loco*] Cordubae in Hispania. — *longa decora*] antiquam honorum seriem. Cf. Hist. 1, 15: *tibi insigne, Sulpiciae ac Lutatiae* (gentis) *decora nobilitati tuae adiecisse.* — *talis hortos extruit*] Iuvenalis 10, 15: *magnos Senecae praedivitis hortos.* — *incedit*] In hoc verbo est significatio ostentationis ac superbiae. — *tam lato faenore*] Faenus *latum* dicitur, quia faenerationem suam extenderat usque in Britanniam (Dio 62, 2) ac probabiliter per alias quoque provincias longinquiores. Cf. 13, 42: *Italiam et provincias inmenso faenore hauriri.*

54. *cetera*] si qua accederent ad ea, quae iam teneo. — *iacet -- incumbit*] «*M. Letellier, dans ses Tableaux historiques, n'a pas craint de lire* iacet *et* incumbit, *en observant avec raison que la pensée de Sénèque resterait en quelque sorte incomplète, si le mot* invidiam *se trouvait jeté dans la phrase, sans développement et sans liaison avec le trait qui la termine.*» Burnouf. — *mihi subveniendum est*] «aequum est iam te mihi succurrere contra aliorum invidiam.» — *adminiculum*] I. Fr. Gronovius intellexit de causaria missione; immo est «qualecunque adiumentum, cuius ope requiescerem». — *rem*] familiarem me-

ratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. nec me in paupertatem ipse detrudam, sed traditis, quorum fulgore praestringor, quod temporis hortorum aut villarum curae seponitur, in animum revocabo. superest tibi robur et tot per annos visum fastigii regimen: possumus seniores amici quietem reposcere. hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui et modica tolerarent.» (55) ad quae Nero sic ferme respondit: «quod meditatae orationi tuae statim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantum praevisa, sed subita expedire docuisti. abavus meus Augustus Agrippae et Maecenati usurpare otium post labores concessit, sed in ea ipse aetate, cuius auctoritas tueretur quicquid illud et qualecumque tribuisset; ac tamen neutrum datis a se praemiis exuit. bello et periculis meruerant: in iis enim iuventa Augusti versata est. nec mihi tela et manus tuae defuissent in armis agenti. sed quod praesens condicio poscebat, ratione consilio praeceptis pueritiam, dein iuventam meam fovisti. et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, aeterna erunt: quae a me habes, horti et faenus et villae, casibus obnoxia sunt. ac licet multa videantur, plerique haudquaquam artibus tuis pares plura tenuerunt, nisi forte aut te Vitellio ter consuli aut me Claudio postponis, et quantum Volusio longa parsimonia quaesivit,

1. *aministrari* M — 2. *praestringor* Cannegieterus: *perstringor* (*per* compendio) M — 4. *uisum* M: *fultum* Nipperdey. — 5. *quietem reposcere* Halmius et Oehlschlaeger: *quietem respondere* M; *quiete respondere* alii; *quietem respicere* Ritterus. (*regimen possumus -- quiete reponere* Acidalius.) — 6. *que* M — 7. *respondit: quod* Lipsius: *respondit et quod* M; *respondit ei: quod* Spengel. — 9. *abavus* Lipsius: *auus* M. Vide ad c. 53. — *ms* M — *mecenati* M — 10. *ipse* cod. Agricolae: *ipsa* M — *actoritas* M — 16. *eterna* M — 17. *obnoxię* M — 18. *nisi forte -- explere non potest* hoc loco posuit Fr. Haase: post verba *inperii spatia ingredimur* (p. 479, 5) ponit M; post verba *fortuna antecellis* L. Spengel. — 19. *et* Acidalius: *sed* M — *quesiuit* M.

am. — *quorum f. praestringor*] «Animus meus praestringitur, ut oculus fulgore, atque hebetatur, quia nunc haud prorsus libere studiis sapientiae vacare queo, tantum temporis cum mihi absumant multiplices illae rerum mearum curae.» Cicero Vatin. 10: *Dignitas et splendor praestringebat oculos Vatinii.* Vellei. 2, 118, 4: *omnem animi eius aciem praestrinxerant.* Etiam Plin. N. H. 2 § 80 pro *solis radii visus perstrinxere nostros* scribendum videtur *praestrinxere.* — *in animum revocabo*] «a curis illis avocabo ad animum excolendum atque vitam emendandam.» — *visum fastigii regimen*] Non innuit Neronem spectatorem tantum fuisse in rei publicae regimine; sed *visum* alicui est id, quod penitus inspexit, quod cognitum habet, quod praesens oculis lustravit. Exquisite autem hic ponitur *visum,* ut eo verbo simul comprehendantur anni, quos Nero ante suum principatum in domo imperatoria egit et per quos, quamquam nondum ipse civitatis rector, vidit tamen et cognovit fastigii regimen. Walth. — *vexisse*] i. e. *evexisse* vel *provexisse.*

55. *occurram*] respondeam. Cf. Sueton. Aug. 15: *una voce occurrens, moriendum esse.* Cic. de Fato c. 18. — *quicquid illud -- tribuisset*] Cf. 12, 36: *quis ille* (esset, qui) *tot per annos opes nostras sprevisset.* — *nisi forte cet.*] Amara cum irrisione hoc dicit: nisi forte te minorem reputas Vitellio, me Claudio, cum uterque nobis probe conscii simus, quanto tu Vitellio, etsi ter consuli, ego fatuo illi Claudio praestemus. — *Volusio*] De L. Volusio Saturnino vide ad 13, 30. — *libertinos*] ut Pallantem tunc nondum necatum.

56. *verum et tibi cet.*] His verbis callide Nero praeceptorem ad maioris etiam largitionis spes concipiendas erigere conatur,

tantum in te mea liberalitas explere non potest. pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. unde etiam rubori mihi est quod praecipuus caritate nondum omnes fortuna antecellis. (56) verum et tibi valida aetas, rebusque et fructui rerum sufficiens, et nos prima inperii spatia ingredimur: quin, si qua in parte lubricum adolescentiae nostrae declinat, revocas ornatumque robur subsidio inpensius regis? non tua moderatio, si reddideris pecuniam, nec quies, si reliqueris principem, sed mea avaritia, meae crudelitatis metus in ore omnium versabitur. quod si maxime continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere.» his adicit complexum et oscula, factus natura et consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis. Seneca, qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit; sed instituta prioris potentiae commutat, prohibet coetus salutantium, vitat comitantis, rarus per urbem, quasi valetudine infensa aut sapientiae studiis domi adtineretur.

(57) Perculso Seneca promptum fuit Rufum Faenium inminuere Agrippinae amicitiam in eo criminantibus. validiorque in dies Tigillinus et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret, metus eius rimatur; conpertoque Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos, nobilitatem eorum et propinquos huic Orientis, illi Germaniae exercitus commemorat. non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare; cui caveri utcumque ab urbanis

1. *te* G: *me* M — *liberalitas* G: *libertas* M — 3. *ōs* M — 6. *ornatumque* pr. M: *ĩornatumque* corr. M — 7. *pecunia* M — 13. *cętus* M — 16. *Faenium* nos: *fenium* M. Vide ad 13, 22. — 17. *tigillinus* M: *Tigellinus* vulgo. Vide ad c. 51. — 19. *sillam* M — 20. *asyam sillam* M — *nabronensem* M.

ut eum mox (15, 60) magis etiam improviso pervertat. — *rebusque et fructui rerum*] officiis exsequendis et eorum praemiis fruendis. — *quin -- regis?*] Notissimum nunc est vividam hanc esse imperativi exprimendi formulam, semper cum indicativo iunctam, ut apud Terent. Phorm. 2, 3, 82: *quin, quod est ferundum, fers?* Liv. 1, 57: *Quin, si vigor iuventae inest, conscendimus equos invisimusque praesentes nostrarum* (uxorum) *ingenia?* Admirabili arte Taciti, summi scribendi magistri, personatus Nero post novorum beneficiorum honorumque illecebras repente philosophi animum hac exhortatione, ut ita dicam, aggreditur atque irretit, quo Stoicus meliora rursus de discipulo ad virtutem perducendo speret. — *lubricum adolescentiae nostrae*] Cf. 13, 2: *quo facilius lubricam principis aetatem -- retinerent.* — *ornatumque robur* cet.] Singula verba summa cum peritia sunt delecta: «Ornasti, inquit, «instruxisti optimis praeceptis consiliisque adolescentiam meam; iam adolevi *(robur)*; nunc igitur *subsidio* et adminiculo mihi eris, verum tanto *impensius* hoc officio fungare, quaeso; etenim haec tua nova cura etiam difficilior erit quam prius illud tuum magisterium.» — *grates agit*] Seneca de ira 2, 33, 2: *Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat. Cum illum quidam interrogaret, quo modo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo et gratias agendo.*

57. *Rufum Faenium*] Cf. c. 51. — *Agrippinae amicitiam*] Cf. 13, 21 sq. — *metus eius*] i. e. res et homines, a quibus metuebat *(die Gegenstände seiner Furcht)*. — *Plautum*] Cf. 13, 19. 14, 22. — *Sullam*] Cf. 13, 47. — *diversas spes*] i. e. partium diversarum spes, quibus significat imperii spes Plauto et Agrippinae pridem vitio datas. Quo crimine cum

insidiis praesenti opera: longinquos motus quonam modo comprimi posse? erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minus suspensos Asiae populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem, unde praecipuam audaciam, et simulatorem segnitiae, dum temeritati locum reperiret; Plautum magnis opibus ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta praeferre, assumpta etiam Stoicorum arrogantia sectaque, quae turbidos et negotiorum adpetentes faciat. nec ultra mora. Sulla sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, cum epulandi causa discumberet. relatum caput eius illusit Nero tamquam praematura canitie deforme. (58) Plauto parari necem non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interiectum moverat famam; vulgoque fingebant petitum ab eo Corbulonem, magnis tum exercitibus praesidentem et, clari atque insontes *si* interficerentur, praecipuum ad pericula. quin et Asiam favore iuvenis arma cepisse, nec milites ad scelus missos aut numero validos aut animo promptos, postquam iussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse. vana haec more famae credentium otio augebantur; ceterum libertus

1. *praesenti opera* Lipsius: *praesentiora* M; *praesentia* Puteolanus; *praesenti cura* Heinsius; *praesenti copia* Haase, coll. 4, 47. — 2. *suspensos* Lipsius: *suspectos* M — 3. *sillam* M — *praecipuum ad audaciam* Bezzenberger, coll. 6, 7 *(praecipuos ad scelera)* et 14, 58 *(praecipuum ad pericula)*. — 4. *temeritate* pr. M — *repperire* (sic) M — 6. *stoycorum* M — 7. *moras silla* M — 9. *relatum* G: *prelatum* M; *perlatum* alii. — *tanquam* M — 10. *canitię deformę* M — *plautio* M — 12. *fama* M — *fingebat* ultimae syllabae superscripta littera *n* M — 13. *et* M: *si* alii. — 14. *si* Bezzenberger: om. M — *asya fabore* M — 16. *noua* M — *transisse. Vana haec* Boxhornius: *transissent. Una haec* M; *transisse una. haec* vulgo. Cf. var. lect. ad p. 482, 15. — *otio* M: *odio* I. Fr. Gronovius, coll. Hist. 1, 51. — 17. *augebantur* Modius: *agebantur* M. Cf. var. lect. ad p. 477, 10. — *cęterum* M.

et Plautum et matrem iam olim interficere Nero vellet, obstitit Burrus: 13, 19—20; cf. 14, 7. Ritter. — *ad nomen dictatorium*] a Cornelio Sulla, qui primus dictator perpetuus, profectum. — *suspensos*] Apte hoc respondet antegresso *erectas*, id quod requiritur ob additum *nec minus*, et ablativus *claritudine* sic bene se habet. *Suspecti claritudine avi Drusi* quomodo recte dici possint Asiae populi, iuste exponi nequit, neque his invidiam paraturus erat Tigellinus, sed uni Plauto. Ritter. — *avi Drusi*] Nam mater Plauti erat Iulia, filia Drusi, neptis Tiberii, proneptis Augusti. — *simulatorem segnitiae*] Cf. 13, 47: *socors ingenium eius in contrarium trahens callidumque et simulatorem interpretando.* — *nec ultra mora*] Cf. Hist. 2, 31: *nec ultra penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent.* — *relatum*] a percussoribus Romam (unde profectus erat in exsilium) e Massilia. Cf. c. 59: *caput interfecti relatum.* Seneca Ep. 83, 25: *haec* (ebrietas) *crudelem fecit* (M. Antonium), *cum capita principum civitatis cenanti referrentur.*

58. *petitum ab eo Corbulonem*] i. e. fuga Plautum Corbulonis castra petisse. De Corbulone Syriae legato pro praetore cf. c. 24. — *nec milites* cet.] Explica: «milites ad caedem missos neque numero validos (erant sexaginta) neque animo promptos fuisse; eosdem, posteaquam iussa efficere nequiverint, ad Plautum transisse res novas molientem.» Scilicet negatio *nec* non ad totam enuntiationem, sed ad sola verba *aut numero validos aut animo promptos* pertinet. Cf. 12, 36: *At non Caratacus aut vultu demisso aut verbis misericordiam requirens, ubi tribunali astitit, in hunc modum locutus est.* — *more famae*] Sic Hist 4, 50: *veraque et falsa more famae in maius innotuere.* — *otio augebantur*] hominum oṭiosorum sermone, semper hoc unum interrogantium *τί καινόν;* ut est Actt. Apost. 17, 21: *Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον.* Neque vero obliviscere Horatiani illius Epod. 5, 43: *Et otiosa credidit Neapolis* cet. — *L. Antistii*] Cf. 13, 11. —

Plauti celeritate ventorum praevenit centurionem et mandata L. Antistii soceri attulit: effugeret segnem mortem, odium suffugium, et magni nominis miseratione reperturum bonos, consociaturum audaces. nullum interim subsidium aspernandum. si sexaginta milites (tot enim adveniebant) propulisset, dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quae adusque bellum evalescerent. denique aut salutem tali consilio quaeri, aut nihil gravius audenti quam ignavo patiendum esse. (59) sed Plautum ea non movere, sive nullam opem providebat inermis atque exul, seu taedio ambiguae spei, an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur nulla sollicitudine turbatum. sunt qui alios a socero nuntios venisse ferant, tamquam nihil atrox immineret; doctoresque sapientiae, Coeranum Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendae mortis pro incerta et trepida vita suasisse. repertus est certe per medium diei nudus exercitando corpori. talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, praeposuerat. caput interfecti relatum; cuius aspectu (ipsa principis verba referam) «cur», inquit,

1. *celeritate* M — *antistiis* M — 2. *effugere* M — *odium* Fr. Iacobus et Bezzenberger: *otium* M; *obvium* Orellius; *promptum* (et mox *ex* pro *et*) Halmius; *inertium* Haase in praefatione; *in otio nullum* Wurmius. — 3. *miseratione͠* M — 4. *aspernandum* Puteolanus: *aspernantium* M — 7. *nichil* M — *audienti* M — 9. *tedio* M — 11. *tanquam nichil* M — 12. *coeranum* M: *Cornutum* Ritterus. — *greci* M — 13. *prae incerta* Heinsius. — *uitas uasisse* M — 16. *capud* M — 17. *aspectū* M — *referam* Puteolanus: *referebam* M — *Cur, inquit, «Nero ***» et posito* Waltherus: *cur inquid nero et posito* M; *«cur» inquit *** Nero, et posito* Haase; *«quin», inquit, «Nero, deposito* Rhenanus.

odium suffugium] «odium omnium in Neronem ipsi fore suffugium.» — *adusque*] Hand Turs. I, p. 189: «Qui et praepositionem et adverbium, interdum, ut videtur, versus explendi causa, usurparent, poëtae fuerunt Augustei aevi, Horatio non antiquiores, et recentioris prosae orationis scriptores, Gellius, Appuleius, Ammianus et alii.»

59. *coniugis*] Antistiae. Cf. c. 22. 16, 10. — *Coeranum Graeci -- generis*] Coeranus philosophus memoratur etiam in indice auctorum externorum, ex quibus Plinius naturalis historiae librum secundum composuit. Annaeus *Cornutus*, quem *Coerano* substituit Ritterus, non *Graeci generis* fuit, quamvis Graece scripserit, sed Africi. — *Musonium Tusci g.*] Vulsiniis in Etruria natus est, *equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus.* Hist. 3, 81. Nomina illi C. Musonius Rufus, uti ex Tacito Hist. 4, (10) 40 et Plinio colliges Epp. 3, 11. Supervixit ad imperium Vespasiani, ut iure culpes Suidam, interfectum eum a Nerone bis adfirmantem. Vide eum in vocibus *Μουσώνιος* et *Κορνοῦτος*. Melius veriusque Philostratus 7, 16 qui Musonium Tyrrhenum in Gyaron insulam proiectum a Nerone scripsit: unde rediit, cum ille obiisset. Lips. Cf. 15, 71. — *opperiendae*] patienter exspectandae. — *talem* cet.] Nudum eum contrucidatum esse rei indignitatem auget, sicut spadonem Graeculum viris militaribus Romanis, quasi hi essent *satellites* regis alicuius Asiatici, praepositum. — *manipulo*] parum proprie. Erant sexaginta tantum (v. c. 58); qui non faciunt manipulum. Dicitur igitur h. l. vel pro centuria, quae minimum sexaginta habebat, vel pro manu quacunque. Ern. Varro L. L. 5 § 88: *manipulos exercitus minimas manus, quae unum sequuntur signum.* — *cur, inquit* cet.] Ad lectionem ante ipsum vulgatam verissime Waltherus adnotavit: «Quis sibi persuadebit verba *Quin -- gravem?* tum e Neronis ore coram audientibus profecta? quis non sentit haec a Nerone atque tali occasione aliena non solum propter totius periodi structuram, sed etiam propter

«Nero ***?». et posito metu nuptias Poppaeae, ob eius modi terrores dilatas, maturare parat Octaviamque coniugem amoliri, quamvis modeste ageret, nomine patris et studiis populi gravem. sed ad senatum litteras misit de caede Sullae Plautique haud confessus, verum utriusque turbidum ingenium esse, et sibi incolumitatem rei p. magna cura haberi. decretae eo nomine supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur, gravioribus tamen ludibriis quam malis.

(60) Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, sterilem dictitans. exim Poppaeae coniungitur. ea diu paelex et adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviae impulit servilem ei amorem obicere. destinaturque reus cognomento Eucaerus, natione Alexandrinus, canere per tibias doctus. actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam ut falsa annuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri; ex quibus una instanti Tigillino castiora esse muliebria Octaviae respondit quam os eius. movetur tamen primo civilis discidii specie; domumque Burri, praedia Plauti, infausta dona, accipit.

1. *poppeae* M — 2. *parat* M: *paras* Muretus. — *octaviam quę* M — 3. *ageret nomine* M: *agat, et nomine* Rhenanus. — 7. *tamen* G: *tā* M; *iam* Freinshemius; *tum* Halmius. — 8. *consultū* M — 10. *popeae* M — 12. *eucęrus (Εὔκαιρος)* M et Freinshemius: *Eucerus* vulgo. — *Alexandrinus* Lipsius: *alexandrina* M — 13. *pertybias* M; *tibiis* G; *perite tibia* Heinsius; *perite tibiis* Bezzenberger. — 14. *uicti* M — *ut* Puteolanus: *si* M — 15. *domine tuere* M — *uana* M — *tigillino* M: *Tigellino* vulgo. Vide ad c. 51. — 16. *amovetur* Faërnus et Acidalius.

postrema eius verba *quamvis - - gravem,* quae Nero certe non addidit. Accedit quod Dio 62, 14 de eodem haud dubie Plauto loquens diversa plane ab his dicta Neronis refert. Nam scribit ille: *τὸν Πλαῦτον ἀποκτείνας, ἔπειτα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ προσενεχθεῖσάν οἱ ἰδών, «Οὐκ ᾔδειν,» ἔφη, «ὅτι μεγάλην ῥῖνα εἶχεν,» ὥσπερ φεισάμενος ἂν αὐτοῦ, εἰ τοῦτο προηπίστατο.* Quid multa? nullus dubito locum esse mutilum et deesse Neronis dicta post vocabulum *Nero,* sequentia autem *et posito metu* cet. pertinere ad scriptoris narrationem. Quod si admittas, sana etiam erit scriptura veterum librorum in *ageret, nomine,* pro quo Rhenanus dedit *agat et nomine,* quia Neronis personae *ageret* non videbatur convenire.» Collato Dione Halmius supplendum censet *cur, inquit Nero, hominem nasutum timui?* Bezzenberger: *Credebam curtum, inquit, naso.* — *ob eius modi terrores*] Haec non sine ironia scripta sunt ad notandam foedam Neronis timiditatem. Scilicet magnopere timendi erant duo homines in exilio sine ulla novarum rerum cogitatione modeste agentes, ad philosophiam incumbentes. Ritter. — *nomine patris*] hoc est, Claudii causa. Nam exprobrare assidue videbatur se verum esse Claudii sanguinem et Neronem insiticium. Freinsh. Cf. 16, 10: *invisi principi, tamquam vivendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum.* — *magna cura haberi*] Cf. Hist. 1, 79: *externa sine cura habebantur.* — *gravioribus - - malis*] Sensus est: «gravi quidem et severo decreto, quod tamen ipsum deridiculo potius fuit, quam quod senatu motis dehonestamentum atque ignominia inde redundaret, siquidem ipse senatus probe sciebat illos iam trucidatos esse.» *(con più scherno che danno* Davanzati.)

60. *cuncta scelerum suorum*] i. q. cuncta scelera sua. Cf. 3, 35: *cuncta curarum.* — *canere per tibias*] Retinuimus hanc lectionem, cum in se nihil absurdi habeat, quamvis aliud desit eius exemplum. Iac. Gronovius quidem contulit 15, 63 *vitae per virtutem actae.* Sed ipsum verbum *canere* alibi Tacitus cum ablativo iunxit. Cf. Hist. 5, 5: *tibia tympanisque concinere.* — *ex quibus una* cet.] Dio 62, 13: *μόνη ἡ Πυθιὰς οὔτε τι κατεψεύσατο αὐτῆς, καίπερ πικρότατα βασανισθεῖσα, καὶ τέλος ὡς ὁ*

mox in Campaniam pulsa est addita militari custodia. inde crebri questus nec occulti per vulgum, cui minor sapientia *et* ex mediocritate fortunae pauciora pericula sunt. † his quamquam Nero paenitentia flagitii, coniugem revocavit Octaviam. (61) exim laeti Capitolium scandunt deosque tandem venerantur. effigies Poppaeae proruunt, Octaviae imagines gestant umeris, spargunt floribus foroque ac templis statuunt. itur etiam in principis laudes [repetitum venerantium]. iamque et Palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbatos disiecere. mutataque, quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est. quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus eius, non eo loci res suas agi, ut de matrimonio certet, quamquam id sibi vita potius, sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quae vix bello evenirent. arma illa adversus principem

1. *Campaniam* Puteolanus: *campania* M — 2. *et ex* Puteolanus: *ex* M; *et* Halmius. — 3. *his quanquam nero penitentia* M: *his motus Nero tamquam paenitentia* G; *his Nero, quam paenitentia* Bezzenberger; *his Nero, nequaquam paenitentia* Doederlein; *his ...... tamquam Nero* (et mox *revocarit*) Nipperdey; *his quamquam Nero paenitentia flagitii* [*non mutatus cunctari tamen coepit. unde maesta Poppaea et falsus per urbem rumor, mox concursus et clamor* :] «*coniugem revocavit Octaviam*» Fr. Haase. — 5. *poppeae prorugunt* M — 7. *repetitum venerantium* seclusit Ritterus. — 8. *emisi* M — 9. *turbatos* M: *turbam* alii. — *mutataque quae* Puteolanus: *mutata quaeque* M — 10. *poppeae* M — *tumet metu* M — 12. *agi* M: *ait* Bezzenberger; *agi ait* Ritterus. — 13. *quanquam* M — 14. *clyentelis* M.

Τιγελλῖνος ἐνέκειτο αὐτῇ, προσέπτυσέ τε αὐτῷ καὶ εἶπε· «Καθαρώτερον, ὦ Τιγελλῖνε, τὸ αἰδοῖον ἡ δέσποινά μου τοῦ σοῦ στόματος ἔχει.» — *movetur*] amovetur, ut c. 32, et *moliri* pro *amoliri* Silius 7, 264 et 13, 48: *dextra molitus in ipso Custodes aditu templi.* — *civilis discidii*] divortii ex legibus facti, qualia tunc perquam frequentia; opponitur expulsioni violentae. — *sapientia*] hic simpliciter pro cautione ac prudentia. — *coniugem*] hoc est, ut coniux rursus esset, vel in coniugium. Doed. — *revocavit Octaviam*] Octaviam non re vera revocatam, sed rumorem tantum de eius revocatione sparsum esse, ex capite sequenti apparet. Noluimus tamen in verbis codicis quidquam mutare, cum restitutio loci corrupti et mutili prorsus incerta sit.

61. *tandem*] de re impatienter ab omnibus exspectata. Diu enim nihil nisi tristia acciderant civitati; tum primum post longum tempus evenit, quod gratulatione dignum esset. — *spargunt floribus*] Cf. Vergil. Aen. 6, 884: *Purpureos spargam flores animamque nepotis His saltem accumulem donis.* Ovid. Trist. 4, 2, 49: *Quaque ibis, manibus circumplaudere tuorum, Undique iactato flore tegente vias.* Liv. 33, 13: *Omnes tendere ad imperatorem Romanum, ut ruente turba in unum adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosque iacientium, haud procul periculo fuerit.* Herodianus 1, 7, 5 de Commodi adventu in urbem: *τοιοῦτον δὴ θεασάμενοι τὸν βασιλέα οἱ Ῥωμαῖοι εὐφημίαις τε παντοδαπαῖς καὶ στεφάνων καὶ ἀνθέων βολαῖς ὑπεδέχοντο.* — *repetitum venerantium*] Substantivum *repetitus* neque apud Tacitum aliis locis neque apud locupletes Latinitatis auctores reperitur. Hinc initium suspicionis. Accedit quod *venerantium* paulo post verba *deos tandem venerantur* sinistre et contra usum Cornelianum subsequitur. Postremo *revocationem* laudamus vel approbamus, non *veneramur*. Iis indiciis ductus cognovi glossam esse *repetitum venerantium* in margine olim ascriptam adversus verba *multitudine et clamoribus*, et hinc in locum non aptum translatam. Ritter. — *ausi*] Ad clientelas et servitia relatum est *κατὰ τὸ νοούμενον*. Doed. Cf. 4, 48: *Thraecum auxilia repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent,*

sumpta; ducem tantum defuisse, qui motis rebus facile reperiretur: omitteret modo Campaniam et in urbem ipsa pergeret, ad cuius nutum absentis tumultus cierentur. quod alioquin suum delictum? quam cuiusquam offensionem? an quia veram progeniem penatibus Caesarum datura sit? malle populum Romanum tibicinis Aegyptii subolem imperatorio fastigio induci? denique, si id rebus conducat, libens quam coactus acciret dominam, vel consuleret securitati iusta ultione. et modicis remediis primos motus consedisse: at si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum daturos. (62) varius sermo et ad metum atque iram accommodatus terruit simul audientem et accendit. sed parum valebat suspicio in servo et quaestionibus ancillarum elusa erat. ergo confessionem alicuius quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen affingeretur. et visus idoneus maternae necis patrator Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, praefectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio, quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes aspiciuntur. igitur accitum eum Caesar operae prioris admonet: solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse; locum haud minoris gratiae instare, si coniugem infensam depelleret. nec manu aut telo opus: fateretur Octaviae adulterium. occulta quidem ad praesens, sed magna ei praemia et secessus amoenos promittit, vel, si negavisset, necem intentat. ille insita vaecordia et facilitate priorum flagitiorum plura etiam, quam iussum erat, fingit fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps.

1. *repperiretur* M — 2. *ipsa* Boetticher: *ipsam* M — 4. *cesarum* M — 5. *malle* Puteolanus: *mallet* M; *mallene* Handius Tursell. I, p. 241. — 5. *tybicinis egyptiis* M — *sobolem* M. Vide var. lect. ad p. 178, 3. — 8. *forẽ* M — 9. *maritos* superscr. *ũ* M — 11. *elusa erat* Iac. Lectius: *eluserat* M — 14. *ammisum* (sic) M — 15. *malorum* M — 17. *instaret* M — 18. *manus* M — 20. *secessus ad moenos* M — 21. *uecordia* M — *iussus* Acidalius.

plures extra palarentur, tanto infensius caesi. — *in urbem ipsa pergeret*] Opponuntur quae *absente* Octavia fiunt iis, quae Octavia *praesente* in urbe futura sunt. — *malle - - induci?*] De particula interrogativa omissa vide ad 2, 15. — *tibicinis Aegyptii*] Eucaeri Alexandrini, tibia canere docti (c. 60). — *dominam*] Acerbe dictum pro coniuge imperiosa, cui maritus in omnibus obnoxium se praeberet necesse foret. — *maritum*] et, occiso Nerone, in principatu successorem.

62. *elusa erat*] irrita facta erat suspicio per se parum valida. — *ut memoravi*] c. 3. — *malorum facinorum*] Cf. Plaut. Men. 5, 7, 15: *O facinus indignum et malum!* Tibull. 2, 4, 25: *Illa malum facinus suadet.* Tacitus 12, 8: *at Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret.* — *facilitate priorum flagitiorum*] promptus ac paratus ad nova flagitia, quippe qui talibus iam ante assuefactus esset *(à qui ses premiers crimes rendaient les autres faciles* Burnouf). — *quam iussum erat*] Cf. Hist. 5, 21: *ne tum quidem Romana classis pugnae adfuit. et iussum erat, sed obstitit formido.* — *quos velut consilio adhibuerat*] quorum consilio uteretur in examinanda Octaviae culpa.

63. *in spem sociandae classis*] Sensus est, corruptum esse Anicetum, ut tentaret classem, cui praeesset, eamque ad societatem consiliorum adversus Neronem adduceret. Ern. — *incusatae paulo ante sterilitatis*] Cf. c. 60. — *Pandateria*] Vide ad 1, 53. — *Agrippinae*] viduae Germanici; nam ea quoque a. u. 782 Pandateriam relegata est. Sueton. Tib. 53. — *Iuliae*] filiae illius, Vinicii uxoris, adulterii cum Seneca accusatae. Vide ad 12, 8 et 13, 42. — *primum*] Pichena coniecturam Lipsii *primus* recepit. Male. Nam clarum est verbo *primum* respondere *tum*

tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exilium toleravit et fato obiit. (63) at Nero praefectum in spem sociandae classis corruptum et, incusatae paulo ante sterilitatis oblitus, abactos partus conscientia libidinum eaque sibi comperta edicto memorat insulaque Pandateria Octaviam claudit. non alia exul visentium oculos maiore misericordia affecit. meminerant adhuc quidam Agrippinae a Tiberio, recentior Iuliae memoria obversabatur a Claudio pulsae. sed illis robur aetatis affuerat; laeta aliqua viderant et praesentem saevitiam melioris olim fortunae recordatione allevabant. huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae in domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre et statim fratre; tum ancilla domina validior et Poppaea non nisi in perniciem uxoris nupta, postremo crimen omni exitio gravius. (64) ac puella vicesimo aetatis anno, inter centuriones et milites, praesagio malorum iam vitae exempta, nondum tamen morte acquiescebat. paucis dehinc interiectis diebus mori iubetur, cum iam viduam se et tantum sororem testaretur communesque Germanicos et postremo Agrippinae nomen cieret, qua incolumi infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset. restringitur vinclis, venaeque eius per omnes artus exolvuntur; et quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. additurque atrocior saevitia, quod caput amputatum latumque in urbem Poppaea vidit. dona ob haec templis decreta quem ad finem me-

1. *Sardiniam* Puteolanus: *sardinia* M — 2. *at*] *ad* M — *socianda* M — 4. *comperta edicto* Lipsius: *comperte dicto* M — *pandecteria* M — 8. *presentem seuitiam* M — *recordationē* M — 9. *primus* Lipsius. — 10. *nichil* M — 11. *poppea* M — 13. *duoetvicesimo* Nipperdey coll. Suetonio Claud. 27 et Dione 60, 5; ex quibus locis apparet Octaviam Britannico maiorem natu fuisse, de cuius aetate vide ad 12, 25. — 14. *vitae* Heinsius: *uita* M. Cf. 1, 64. 2, 55. 3, 18 cet. — 19. *p̄ssus* M — *lauebatur* M — 20. *seuitia* M — 21. *poppea* M — *decreta quem ad finem memorabimus? quicunque* Doederlein: *decretaque ad finem me-*

et *postremo.* Ern. — *ancilla*] Acte liberta. Cf. 13, 12. 14, 2. — *crimen*] adulterium et *abacti partus conscientia libidinum.*

64. *puella*] haud raro de nuptis iunioribus dicitur, ut 16, 30 ac saepe apud poëtas; cf. Horat. 3, 22, 2. Propert. 3, 13, 23: *hic nulla puella Nec fida Euadne nec pia Penelope.* — *iam vitae exempta, nondum t. m. acquiescebat*] hoc est, etiamsi omnibus vitae bonis privata, libertate, patria, securitate, tamen mortis eadem adhuc carebat beneficio, quiete. (Louandre: *cette jeune femme était arrachée à la vie par le pressentiment de son malheur, sans avoir la paix qu'on trouve dans la mort*) Cf. Corn. Nep. Hannib. 13: *Sic vir fortissimus -- anno acquievit septuagesimo.* Sic etiam in titulis Pisanis non Christianis *HIC ADQVIESCIT.* Vide Inscr. Lat. n. 2313. 4084. 4491. — *sororem*] Neronis a Claudio adoptati. Pseudoseneca Oct. 658: *soror Augusti, Non uxor ero.* — *communesque Germanicos*] Germanici enim communes Octaviae et Neronis maiores fuerunt. Nam Drusus, qui primus Germanici cognomen accepit, tam sibi quam filiis id quaesivit, teste Dione 55, 1: *Γερμανικός τε μετὰ τῶν παίδων ἐπονομασθείς.* Iste ergo Drusus tam Octaviae quam Neroni vere communis, cum illius avus esset, huius abavus. Claudius etiam utrique communis, illi natura, huic adoptione pater. Quin et C. Caesar, quem proprie Germanicum vocaverunt, illius patruus, huius avus. Freinsheim. — *atrocior saevitia*] Nam atrocius etiam quam nex tam saeva et violenta illud ludibrium videbatur, primum lacerari mortuae corpus, deinde caput tamquam maleficae circumferri, tertio permittere ut aemula eius aspectu pasceret oculos. — *quem ad finem* cet.] Quando desinam talem adulationem

morabimus? quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes iussit princeps, totiens grates deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. neque tamen silebimus, si quod senatus consultum adulatione novum aut patientia postremum fuit.

(65) Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est, Doryphorum quasi adversatum nuptiis Poppaeae, Pallantem, quod inmensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam ut C. Pisonis socium; sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles et inprospera.

morabimus. quicũque M; *decreta. quod* (*quae* G) *ad eum finem memoravimus, ut quicunque* Puteolanus. — 2. *noscent* Puteolanus: *nossent* M — 4. *publice* M — 5. *adulationẽ* M — 7. *aduersatũ,* litterae *t* superscripto ab eadem manu compendio syllabae *ur*, ut sit *aduersaturum*, M (postremae syllabae superscr. ab rec. m. *ros*) — 9. *G.* M — *socium* M: *amicum* Nipperdey. — 11. *nerone* M — *et* M: *sed* alii. — *Cornelii Taciti Liber quartus decimus explicit. Incip̄. liber quintus decimus* M.

diserte commemorare? Quin immo per se eam praesumere poterunt lectores, etiamsi non commemoravero. Nam *quem ad finem* nihil aliud significat nisi *quamdiu, quousque,* ut c. 52 et Cic. Catil. 1, 1: *quem ad finem sese effrenata iactabit audacia?* Et est ea indignationis forma ac species Taciti ingenio convenientissima. In Puteolani lectione nec *ad eum finem* Latine dicitur pro *eo consilio,* nec infra *nec tamen silebimus* satis quadrat. Doed. — *fugas*] exilia, *φυγάς*. Cf. 3, 24: *adulteros earum morte aut fuga punivit.* Cicero in Pisonem § 33: *mihi in tanto odio quaevis fuga quam ulla provincia esset optatior.*

65. *libertorum potissimos*] Sueton. Ner. 35: *Libertos divites et senes, olim adoptionis, mox dominationis suae fautores atque rectores, veneno partim cibis, partim potionibus indito intercepit.* — *Doryphorum*] De hoc Dio 61, 5: *Δορυφόρῳ, τῷ τὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ βιβλία διέποντι* (qui ei a libellis erat), *πεντήκοντα ἅμα καὶ διακοσίας μυριάδας* (centies sestertium) *δοθῆναι ἐκέλευσε.* — *Pallantem, quod* cet.] Dio 62, 14: *τὸν δὲ Πάλλαντα διεχρήσατο, ὅτι καὶ πλοῦτον πολὺν ἐκέκτητο, ὥστε καὶ ἐς μυρίας μυριάδας* (quater milies sestertium) *αὐτὸν ἀριθμεῖσθαι κτλ.* Cf. 12, 53. — *Romanus*] Hic quoque, ceterum ignotus, e libertis fuisse videtur, cum a Doryphoro et Pallante nulla re distinguatur. — *C. Pisonis*] Cf. 15, 48 sqq. — *orta*] ex illis ipsis criminationibus et proprio ex timore. — *magna moles et inprospera*] Cf. 1, 13: *Gallum Asinium, avidum et minorem.* 6, 37: *initia conatus secunda neque diuturna.* 12, 52: *factum senatus consultum atrox et irritum.* Hist. 3, 20: *speciosis et irritis nominibus.*

P. CORNELII TACITI

ANNALIUM

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER QUINTUS DECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. 2. Vologeses rex Parthorum bellum mente volvit, instigantibus fratre Tiridate et Monobazo Adiabeno, quem Tigranes vexarat. 3. Corbulo Syriae tuendae providet. 4. Parthi Monese duce Tigranocerta obsident. 5. Vologesi Corbulo inducias offert et impetrat. 6–8. Caesennii Paeti Armeniae recens praefecti vanitas, ferocia, imperitia, iactantia. 9–11. Ab invadenda Syria Corbulo absterret Parthos, qui Armeniae et Paeto incumbunt. Hic aegre Corbulonem auxilio vocat Parthis prementibus. 12. Is in Armeniam profectus fugientes obiurgat, suos hortatur. 13. Vologeses instat Paeto. 14. 15. Disceptatio inter Romanos et Parthos, ex qua Paeti foeda compositio. 16. Corbulo in Armeniam venit. 17. Paeto increpito Syriam repetit. 18. Romae inania de Parthis tropaea. Frumentum plebis. Vectigalia.

19. SC. de simulatis adoptionibus. 20. 21. Claudius Timarchus Cretensis accusatur, quod Thrasea Paetus ad bonum publicum vertit. 22. Decretum grates praesidibus non agendas. Portenta. 23. Ob filiam Neroni natam immodica gaudia et frustranea. In Thraseam principis odium.

24. Legati Parthorum Romae irrisores. 25. Bello Armeniaco praeficitur Corbulo. Paetum Caesar facetiis insectatur. 26. 27. Corbulo in Armeniam ducit exercitum, legatos Parthorum audit, defectores Armenios ulciscitur. 28–30. Tiridates a Corbulone pacem petit, et posito apud effigiem Caesaris insigni regio impetrat, comiterque excipitur a Corbulone. 31. Vologesis pro fratre sollicitudo.

32. Alpinos maritimos Nero in ius Latii transfert. Equitum Romanorum in circo locos sedilibus plebis anteponit. Feminae illustres senatoresque in arena. 33. Nero ipse Neapoli scaenam inscendit. 34. Theatrum ruit. Beneventi Nero munus Vatinii spectat. 35. Torquatum Silanum mori adigit. 36. Iter frustra meditatur in Orientem. 37. Convivia luxu foeda celebrat, ministro Tigillino. Pythagorae nubit. 38. 39. Clades Romae ex incendio, forte an dolo principis, qui in remedium multa popularia usurpat. 40. 41. Cladis magnitudo. Novae urbis condendae consilium. 42. Ex patriae ruinis immensam domum exstruit Nero. Maiora frustra molitur. 43. Novae urbis facies. 44. Petita diis piacula, frustra. Incendii invidia in Christianos devoluta misere excruciatos. 45. Italiam, socios, templa spoliat Nero; aversantem id Senecam veneno petit.

46. Gladiatorum eruptio apud Praeneste. Classis ad Misenum amissa. 47. Prodigia. 48. Coniuratio Pisonis in Neronem. 49. 50. Coniuratorum nomina, mores, odiorum in Neronem causae. Iis accedit Rufus praefectus praetorio. Subrii impetus. 51. Epicharis classem tentans proditur. 52. Coniuratorum impetus retardatus a Pisone ob sacra mensae. 53. Aliud coniuratorum consilium. 54. Scaevini imprudentia. Milichus servus herum defert, qui egregie se defendit, sed muliebri astutia deprehenditur. 55. 56. Natalis coniurationem fatetur, Pisonem, Senecam nominat, Lucanus matrem. 57. Epicharis tormentis dilacerata mirum fidei exemplum praestat. 58. Nero reos audit, quos violenter urget Rufus dissimulata conscientia. 59. Piso neglectis amicorum monitis occiditur. Eius testamentum et uxor. 60. 61. Caedes Laterani et Senecae. Huius defensio spreta. 62. Supremi sermones. 63. 64. Amica contentio cum uxore, cuius mortem inhiberi Nero imperat. Senecae cruciatus, mors, funus. 65. Ipse destinatus imperator a Subrio. 66. Rufus proditur. 67. 68. Subrii Flavii, Aspri, aliorum constantes voces et exitus. Rufi mollities. 69. Nero Vestinum quamvis insontem interimit; 70. 71. mox Lucanum, Senecionem, Quinctianum, Scaevinum. Simulata per urbem gaudia. Indicibus praemia,

suspectis militiae vacatio, aliis exsilia. 72. Turpiliano, Nervae, Tigillino triumphalia, Nymphidio consularia insignia data. 73. Nero adversum rumores se purgat. Gallionis periculum. 74. SC. ob servatum Neronem. Pugio Scaevini dicatus Iovi Vindici.

Gesta haec annis paulo amplius tribus, C. Memmio Regulo L. Verginio Rufo, C. Laecanio Basso M. Licinio Crasso, A. Licinio Silio Nerva M. Vestino Attico coss.

---

(1) Interea rex Parthorum Vologeses cognitis Corbulonis rebus regemque alienigenam Tigranen Armeniae impositum, simul fratre Tiridate pulso spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens, magnitudine rursum Romana et continui foederis reverentia diversas ad curas trahebatur, cunctator ingenio et defectione Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis illigatus. atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliae extimulat: quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius quam per latrocinia vastaverat; idque primores gentium aegre tolerabant, eo contemptionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis tot per annos inter mancipia habiti. accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, quod praesidium aut unde peteret rogitans. iam de Armenia concessum, proxima trahi; et nisi defendant Parthi, levius servitium apud Romanos deditis quam captis esse. Tiridates quoque regni profugus per silentium aut modice querendo gravior erat: non enim ignavia magna imperia contineri; virorum armorumque faciendum

2. *alienigena tigranē* M — *tyridate* M — 3. *magnitudinē* M — 4. *fęderis* M — 5. *yrcanorum* M — 7. *tygranes* M — 9. *egre tollerabant* M — 14. *dedetis* M — *tyridates* M — 15. *aut* Beroaldus: *haud* M.

1. *Interea* cet.] Redit ad rerum ordinem 14, 26 relictum. Cf. Dio 62, 19 seqq. — *fastigium*] maiestatem ac potentiam. — *continui foederis*] Bellum apertum inter Parthos et Romanos post improsperum illud M. Antonii a. u. 718 nullum gestum erat; foedus autem refertur maxime ad a. 734, quo Phraates captivos et signa olim Crasso et Antonio adempta Augusto remisit. — *defectione Hyrcanorum*] Cf. 13, 37. 14, 25. — *Adiabenos*] Adiabene olim Assyria inter Lycum et Caprum fl., nunc *Botan*, pars regionis *Kurdistan*. Cf. 12, 13. — *quam per latrocinia*] i. e. quam in solitis incursionibus dumtaxat praedae abigendae causa inceptis fieri solet. — *obsidis*] Tigranis. Cf. 14, 26. — *dolorem eorum*] Refer ad *primores gentium*; non est enim «earum rerum», ut volebat Ernestius. — *Monobazus*] Cf. Dio 62, 20. 23. 63, 1. — *Adiabenum regimen*] post obitum, opinor, Izatis, qui supra 12, 13 *Adiabenorum rex* dicitur et Monobazo patri successit, etsi Monobazus, frater eius, natu maior fuit. Cf. Ioseph. A. I. 20, 2. Iosepho teste Iudaicam is religionem profitebatur. — *levius* cet.] Ante haec cogitatione supplendum est *se ad Romanos defecturum, nam* levius cet. Monobazus more minitantium quaedam silentio premit et obscure tantum significat, quae intelligi quam disertis verbis dicere malebat, additis tamen unde consilium suum intelligi posset.» Walth. — *per silentium*] triste erga fratrem servatum. — *gravior erat*] Non significat, ut vulgo explicant, *molestior*, sed: «altius commovebat fratrem Vologesen:» *il produisait -- une impression plus profonde encore* Louandre. In iis, quae sequuntur, *non enim* cet., Vologesis meditationem exponi putant Burnouf et Duebner: ego cum Gutmanno aliisque hic video Tiridatis exhortationes, quibus *gravior (eindringlicher)* erat quibusque propterea fratrem commovit.

2. *concilium vocat*] nobilium Parthorum

certamen; id in summa fortuna aequius, quod validius; et sua retinere privatae domus, de alienis certare regiam laudem esse. (2) igitur commotus his Vologeses concilium vocat et proximum sibi Tiridaten constituit atque ita orditur: «hunc ego eodem mecum patre genitum, cum mihi per aetatem summo nomine concessisset, in possessionem Armeniae deduxi, qui tertius potentiae gradus habetur: nam Medos Pacorus ante ceperat. videbarque contra vetera fratrum odia et certamina familiae nostrae penates rite composuisse. prohibent Romani et pacem numquam ipsis prospere lacessitam nunc quoque in exitium suum abrumpunt. non ibo infitias: aequitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta maioribus malueram. si cunctatione deliqui, virtute corrigam. vestra quidem vis et gloria *in* integro est, addita modestiae fama, quae neque summis mortalium spernenda est et a dis aestimatur.» simul diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equitum manum, quae regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit adiectis Adiabenorum auxiliis, mandavitque Tigranen Armenia exturbare, dum ipse positis adversus Hyrcanos discordiis vires intimas molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans. (3) quae ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto praecepto, compositius cuncta quam festinantius agerent: quippe bellum habere quam gerere malebat. scripseratque Caesari proprio duce opus esse,

2. *priuate* M — 3. *tyridaten* M — 7. *certamina* Rhenanus: *certam in* M; *certamen* G — 8. *nunquam* M — 9. *exitium* G: *absitium* M — 11. *moloribus* M — 12. *in* G: om. M — 13. *estimatur* M — 14. *tyridatis euincxit* M — 15. *mandabitque tygranen* M — 16. *exturbare* Ernestius: *exturba* M; *exturbari* alii. — *hircanos* M — 19. *tygrani* M — 20. *quam festinantius* Rhenanus: *confestinantius* M — 21. *malebant* M.

contionem. Non videtur cogitandum de Parthorum senatu vel *consilio*, de quo Strabo 11, 9, 3 p. 515: *Τῶν Παρθυαίων συνέδριόν φησι Ποσειδώνιος εἶναι διττόν, τὸ μὲν συγγενῶν, τὸ δὲ σοφῶν καὶ μάγων, ἐξ ὧν ἀμφοῖν τοὺς βασιλεῖς καθίστασθαι.* — *summo nomine*] regis Parthorum (*βασιλέως τῶν βασιλέων*), a quo pendebant reges Medorum et Armeniorum. — *Pacorus*] Cf. 12, 44. — *non ibo infitias*] Monendum locutionem periphrasticam, apud Ciceronem non obviam, pro verbo *infitiari*, a scriptoribus prosae orationis nonnisi cum negatione coniungi. Cf. Doederlein *Synon.* IV p. 32. Bach. — *causa quam armis - - malueram*] Cf. 13, 37: *quia causa quam vi agere mallent.* — *Monesi*] Cf. Dio 62, 20 et 22, cui est *Μοναίσης*, et rectior sane scriptura etiam Latine videtur *Monaeses*, ut edidimus Horat. C. 3, 6, 9. Idem valet de nomine *Vologaeses.* — *exturbare*] Certissimam hanc Ernestii coniecturam nil dubito commendare. Quamquam enim verbum *mandavit* accusativo c. inf. pass. coniungi potest (cf. Sueton. Tib. 65 extr.), tamen, cum Monesi curam Tigranis Armenia expellendi mandatam esse ex capitis 4 initio constet, illud verbum ad praecedentem dativum *Monesi nobili viro* aeque ac verbum tradidit referendum ideoque infinitivo activo *exturbare* iungendum esse facile intelligitur. Heraeus. — *molemque belli ciet*] Cf. Hist. 3, 1: *per quas* (provincias) *velut alterius belli molem cieret.*

3. *Verulano Severo*] Cf. 14, 26. — *Vettio Bolano*] postea consule suffecto anni, ut videtur, 821 (*Bullett. Instit.* 1842, p. 31 sqq.); annis 822 et 823 legato pro praetore Britanniae (Hist. 2, 65. 97. Agr. 8, 16). Praenomen indicat titulus ap. Gruterum 128, 5: *C. Calpurnio Pisone M. Vettio Bolano cos.* Bolani res gestas delineavit et laudibus extulit Statius Silv. 5, 2, 30 sqq. — *habere*] ita ut in epistolis Romam missis gloriari posset se bello implicatum esse, etsi re

qui Armeniam defenderet: Syriam ingruente Vologese acriore in discrimine esse. atque interim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat, tumultuariam provincialium manum armat, hostiles ingressus praesidiis intercipit. et quia egena aquarum regio est, castella fontibus inposita; quosdam rivos congestu harenae abdidit. (4) ea dum a Corbulone tuendae Syriae parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui praeiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. occupaverat Tigranocertam, urbem copia defensorum et magnitudine moenium validam. ad hoc Nicephorius amnis haud spernenda latitudine partem murorum ambit; et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. inerantque milites et provisi ante commeatus; quorum subvectu pauci avidius progressi et repentinis hostibus circumventi ira magis quam metu ceteros accenderant. sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla comminus audacia: raris sagittis neque clausos exterret et semet frustratur. Adiabeni cum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox erumpentibus nostris caeduntur. (5) Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunae ratus misit ad Vologesen qui expostularent vim provinciae illatam: socium amicumque regem, cohortes Romanas circumsideri. omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum. Casperius centurio in eam legationem delectus apud oppidum Nisibin, septem et triginta milibus passuum a Tigranocerta distantem, adiit regem et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat arma Romana vitandi; nec praesentia prospere fluebant. irritum obsidium;

1. *uologeses* M — 2. *eufratis* M — *Tū multi uaria* M — 5. *harenae* M: *arenae* vulgo. Vid. Wagner Orthogr. Vergil. p. 441 et cf. Hist. 5, 7. — 6. *praehiret* M — 7. *tygranē* M — *tygranocertam* M; *Tigranocerta* alii. Vide ad 2, 56. — 8. *magnitudinē* M — 9. *ambiit* M — 10. *fluvio non defendebatur* Haase in prooemio. — *inherantque* M — 15. *ceduntur* M — 18. *circumsideri* Ryckius: *circumsedere* M; *circumsidere* alii. — 19. *obsidionēs* (sic) M — 20. *legationem* Puteolanus: *legionem* M — 21. *tygranocerta* M; *Tigranocertis* Ritterus, coll. c. 6. — *adiit* G: *adit* M.

vera prorsus remisse id consulto gerebat. Optime Burnouf verbum verbo reddere ausus: *il aimait mieux avoir la guerre que la faire.* Molestam quidem ac periculosam belli partem in alium amoliri conabatur, ipse tamen suum exercitum retinere nec propriam gloriam prius partam discrimini exponere. — *tumultuariam provincialium manum*] quam nos vocamus *Landsturm.* — *ingressus*] Intelligo loca per quae ingredi provinciam soleant aut possint Parthi. Nam nondum ingressi eo tempore. (Vide tamen c. 5: *qui expostularent vim provinciae,* Syriae, *inlatam.) Intercipere* exprimit Graecorum *διαλαμβάνειν*, quo Polybius 5, 99 et alii saepe de impositis itineri praesidiis utuntur. Ern. — *quia egena* cet.] quia etiam alioquin egena aquarum erat, paucis illis, qui ibi erant, fontibus castella imposuit; nam prorsus omni aqua intercludere Parthos volebat. — *abdidit*] i. q. vulgo *obruit.*

4. *Tigranocertam*] Cf. 12, 50. Forbiger *Geographie* II, p. 604. — *magnitudine moenium valida*] adeo, ut Appianus (Mithr. 84) producat moenia Tigranocertae in altitudine ad quinquaginta cubitos; quae in imo adaptata equorum stabulis. Lips. — *Nicephorius*] Orientem versus ab Euphrate fluens; hodie *Khabur, Sered* sive *Biblis.* Forbiger *Geographie* II, p. 598. — *inerantque milites*] Romani, *mille legionarii, tres sociorum cohortes duaeque equitum alae* (14, 26). — *repentinis*] repente ingruentibus. Cf. Cic. de Rep. 2, 3: *adventus hostium non modo exspectatos, sed etiam repentinos.* — *ira - - accenderant*] Notabili

tutus manu et copiis Tigranes; fugati qui expugnationem sumpserant; missae in Armeniam legiones, et aliae pro Suria paratae ultro irrumpere; sibi inbecillum equitem pabuli inopia: nam exorta vis locustarum ambederat quicquid herbidum aut frondosum. igitur metu abstruso mitiora obtendens, missurum ad imperatorem Romanum legatos super petenda Armenia et firmanda pace respondet. Monesen omittere Tigranocertam iubet; ipse retro concedit.

(6) Haec plures ut formidine regis et Corbulonis minis patrata ac magnifica extollebant. alii occulte pepigisse interpretabantur, ut omisso utrimque bello et abeunte Vologese Tigranes quoque Armenia abscederet. cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium quae bello defenderant? an melius hibernavisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quam in sede regni modo retenti? dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio quam cum Corbulone certaret, Corbulo meritae tot per annos gloriae non ultra periculum faceret. nam, ut rettuli, proprium ducem tuendae Armeniae poposcerat, et adventare Caesennius Paetus audiebatur. iamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones addita quinta, quae recens e Moesis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Paeto oboedirent, tertia et sexta et decuma legiones priorque Syriae miles apud Corbulonem manerent; cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. sed neque Corbulo aemuli patiens; et Paetus, cui satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta, nihil caedis aut praedae, usurpatas nomine tenus

1. *manu* M: *moenibus* Neue. — 3. *vis locustarum ambederat* Lipsius: *ui locustarum aberat* M — 6. *tygranocertam* M; *Tigranocerta* alii. Cf. c. 4. — 8. *hec* M — *patrata ac magnifica* M: *patrata magnifice* Puteolanus. — 9. *interp̄tabantur* M — 10. *utrinque* M — *tygranes* M — 11. *exercitūs* M — *tygranocertis* M — 13. *contenti,* superscr. ab eadem manu *re,* M — 16. *retuli* M — 18. *Moesia* Ruperti. — 19. *cappadacumque* M — 23. *nichil* M.

zeugmate pro: *ira magis accenderant, quam metu perculerant.* Doed.

5. *circumsideri*] Sic meus MS. quod secutus sum. Intelligitur enim Tigranes, non Vologeses: hunc enim appellare adhuc *socium amicumqne* post hostilem in Romanos animum tam clare ostensum blandientis nimium ducis, non Corbulonis erat. Immo Corbulonem Vologesem habuisse pro hoste propter hanc ipsam obsidionem patet ex comminatione, quam adiungit, nisi omitteret obsidionem, *se quoque in agro hostili castra positurum.* Ryckius. — *potius*] additum, quo mitior ac precibus similior videretur postulatio; Lipsius *ocius,* Boxhornius *protinus* substituendo imperiosiorem faciunt Corbulonem, quem moderatum et paci servandae intentum narrat Tacitus. Doed. — *Casperius centurio*] Cf. 12, 45. — *Nisibin*] magnam Mesopotamiae urbem, etiam hodie *Nisibin* sive *Nessabin* vocatam. Forbiger *Geographie* II, p. 631. — *vitandi*] De genetivo vide ad 13, 26. — *manu et copiis*] *manu* ad milites, *copiis* ad commeatus reliquosque usus militares referendum est, ut c. 16. H. 3, 15. 4, 22. At Neuius suspicatur *moenibus et copiis,* coll. Ann. 12, 45. H. 2, 32: *tutas viris murisque urbes.* 3, 57: *moenibus situque tutam.* Speciose, non necessarie. Doed.

6. *ut rettuli*] capite tertio. — *Caesennius Paetus*] Vide ad 14, 29. — *quarta et duodecima legiones -- tertia et sexta et decuma legiones*] Vide ad 4, 5. — *priorque Syriae miles*] i. e. quae auxilia prius in Syria fuerant. — *cui satis -- erat, si proximus haberetur*] pro vulgari *cui satis fuisset, si proximus habitus esset.*

urbium expugnationes dictitans: se tributa ac leges et pro umbra regis Romanum ius victis impositurum. (7) sub idem tempus legati Vologesis, quos ad principem missos memoravi, revertere inriti, bellumque propalam sumptum a Parthis. nec Paetus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecumam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat, tristi omine. nam in transgressu Euphratis, quem ponte tramittebant, nulla palam causa turbatus equus, qui consularia insignia gestabat, retro evasit; hostiaque, quae muniebantur, hibernaculis adsistens semifacta opera fuga perrupit seque vallo extulit; et pila militum arsere, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat. (8) ceterum Paetus spretis ominibus, necdum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum reciperandis, ut ferebat, Tigranocertis vastandisque regionibus quas Corbulo integras omisisset. et capta quaedam castella, gloriaeque et praedae non nihil partum, si aut gloriam cum modo aut praedam cum cura habuisset. longinquis itineribus percursando quae obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu et instante iam hieme, reduxit exercitum conposuitque ad Caesarem litteras quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

(9) Interim Corbulo numquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit; et ne ponti iniciendo impedimentum hostiles turmae afferrent (iam enim subiectis campis magna specie volitabant), naves

1. *expugnatione* M — 2. *uologęsis* M — 6. *tristionē nam* M — 7. *eufratis* M — *tramittebant* M: *tramittebat* alii. — 8. *consiliaria* M — *hostiaque quae* Puteolanus: *ostia quaeque* M — 11. *cęterum* M — *hominibus* M — 13. *tygranocertis* M — 15. *nonnichil* M — 16. *que* M — 18. *cesarem* M — 19. *magnificas* Lipsius. — 20. *corbulonū quam* M — 21. *impedimentuum* M.

7. *memoravi*] Vide c. 5 extr. — *Funisulanus Vettonianus*] Hunc illustrat titulus Inscrr. Latt. n. 5431:

L. FVNISVLANO
L. F. ANI. VETTONIANO
TRIB. MIL. LEG. VI. VICT. QVAES
TORI. PROVINCIAE. SICILIAE
TRIB. PLEB. PRAET. LEG. LEG. IIII
SCYTHIC. PRAEF. AERAR. SATVR
NI. CVRATORI. VIAE. AEMILIAE. COS
VII. VIR. EPVLONVM. LEG. PRO. PR.
PROVINC. DELMATIAE. ITEM. PRO
VINC. PANNONIAE. ITEM. MOESIAE
SVPERIORIS. DONATO. ab imp
caes. domitiano. aug
BELLO. DACICO. CORONIS. IIII
MVRALI. VALLARI. CLASSICA. AVREA
HASTIS. PVRIS. IIII. VEXILLIS IIII
PATRONO
D. D

Cf. nn. 5430. 5432. — *equus, qui c. ins. gestabat*] Geminum locum habes in Plutarchi Crasso 36, qui inter prodigia pariter futurae cladis sic narrat: *ἵππος δὲ τῶν στρατηγικῶν ἐπιφανῶς κεκοσμημένος βίᾳ συνεπισπάσας τὸν ἡνίοχον εἰς τὸ ῥεῖθρον ὑποβρύχιος ἠφανίσθη.* Item Obsequens 129 inter ea, quae Pansae consuli haud laeta evenerunt: *Equus phaleratus in ipsius conspectu festinans concidit.* Dionys. Ant. Rom. 10, 24. qua parte de L. Quinctio agit dictatore iam electo: *ὡς δὲ ἐγγὺς ἦν ἵππους τε αὐτῷ φαλάροις κεκοσμημένους εὐπρεπέσι προσῆγον, καὶ πελέκεις ἅμα ταῖς ῥάβδοις, ἐσθῆτάς τε ἁλουργεῖς καὶ τὰ ἄλλα παράσημα, οἷς πρότερον ἡ τῶν βασιλέων ἐκεκόσμητο ἀρχή, προσήνεγκαν.* Ut appareat equum unum pluresve cum ornatu imperatorio, et consulari, si eum magistratum dux gessisset, e publico datos;

magnitudine praestantes et conexas trabibus ac turribus auctas agit per amnem catapultisque et ballistis proturbat barbaros; in quos saxa et hastae longius permeabant, quam ut contrario sagittarum iactu adaequarentur. dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate et ostentatione virium, ut Parthi omisso paratu invadendae Syriae spem omnem in Armeniam verterent, ubi Paetus imminentium nescius quintam legionem procul in Ponto habebat, reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat, donec adventare Vologesen magno et infenso agmine auditum. (10) accitur legio duodecima, et unde famam aucti exercitus speraverat, prodita infrequentia. qua tamen retineri castra et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis aut in alienis consiliis constantia fuisset. verum ubi a viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienae sententiae indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. et tunc relictis hibernis, non fossam neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data clamitans, duxit legiones quasi proelio certaturus. deinde amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit. et quia minus acriter Vologeses institerat, vana rursus fiducia tria milia delecti peditis proximo Tauri iugo imposuit, quo transitum regis arcerent; alares quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. coniux ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, data in praesidium cohorte ac disperso milite, qui in uno habitus vagum hostem promptius sustentavisset. et aegre

1. *conexa* M — 2. *balistis* M; sed cf. 12, 56. Hist. 3, 23. 29. 4, 23. — *quos* Puteolanus: *quo* M — 3. *permeabant* G: *permanebant* M — 6. *paratui* M — 10. *fama* M — 15. *ballum* M — 16. *praelio* M — 17. *centurionẽ* M — 19. *fiduciã* M — *peditis* Pichena: *pedites* M — 23. *sustentauisset et egre* M; *sustentavisset. aegre* Rhenanus; *sustentavisset. ** et aegre* Haase.

non aliud, quam speciem et notam dignitatis. Lips. — *adsistens*] ut mactaretur statim post *perfectam* munitiònem. — *arsere*] ut 12, 64: *Signa ac tentoria militum igne caelesti arsere.* Est meteorum electricum.

8. *reciperandis -- Tigranocertis*] unde exercitum Romanum deductum esse patet ex sermonibus c. 6 initio allatis. — *cum cura*] i. e. ita ut non corrumperetur, sed conservaretur integra. Curam defuisse docent verba sequentia: *corrupto qui captus erat commeatu.*

9. *subiectis -- volitabant*] De hoc hexametro cf. 1, 1. — *magna specie*] ita ut magna esse videretur eorum multitudo. — *catapultisque et ballistis*] Catapultis hastae trabesque, ballistis saxa mittebantur. Utraeque tormentorum nomine comprehenduntur. Cf. 2, 20. 13, 39. — *commeatibus*] i. e. vacationibus, *Urlaubsertheilungen.*

10. *infrequentia*] exiguus militum numerus, quia per commeatus illos nimis multi abierant a legione in locos amoenos ac voluptarios. — *eludi*] callide declinari. Cf. 1, 35. 2, 52. — *tractu belli*] trahendo, ducendo bellum. — *proximo Tauri iugo*] Cf. Dio 62, 21: *ὁ Οὐολόγαισος τὸν Παῖτον φεύγοντα ἐπιδιώξας τήν τε ἐπὶ τοῦ Ταύρου καταλειφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ φρουρὰν ἐξέκοψε καὶ ἐκεῖνον ἐς Ῥάνδειαν, πρὸς τῷ Ἀρσανίᾳ ποταμῷ οὖσαν* (cf. c. 15), *κατέκλεισε.* — *alares*] Cf. 4, 73. — *Arsamosata*] Plinius N. H. 6 § 26: *Oppida celebrantur in minore* (Armenia) *Caesarea, Aza, Nicopolis, in maiore Arsamosata Euphrati proximum.* Polyb. 8, 25: *Ἀρμόσατα* (sic) *κεῖται ἐν τῷ Καλῷ πεδίῳ καλουμένῳ, μέσον Εὐφράτου καὶ Τίγριδος.* Abulfedae est *Schemschath.* Cf. Forbiger *Geographie* II, p. 604. Nomen oppidi *Arsamosata* confirmat Ptolemaeus Geogr.

compulsum ferunt ut instantem Corbuloni fateretur. nec a Corbulone properatum, quo gliscentibus periculis etiam subsidii laus augeretur. expediri tamen itineri singula milia ex tribus legionibus et alarios octingentos, parem numerum e cohortibus iussit. (11) at Vologeses, quamvis obsessa a Paeto itinera hinc peditatu, inde equite accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantum centurione Tarquitio Crescente turrim, in qua praesidium agitabat, defendere auso factaque saepius eruptione et caesis qui barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium iactu circumveniretur. peditum si quis integer, longinqua et avia, vulnerati castra repetivere, virtutem regis, saevitiam et copias gentium, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: se fidem interim, donec vita subpeditet, retenturos. (12) ille interritus et parte copiarum apud Suriam relicta, ut munimenta Euphrati inposita retinerentur, qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exim Cappadociam, inde Armenios petivit. comitabantur exercitum praeter alia sueta bello magna vis camelorum onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. primum e perculsis

1. Fort. *ut vim instantem.* Cf. c. 13: *vis si ingrueret.* — 2. *subsidii* Puteolanus: *subsidiis* M — 3. *iteneri* M — 5. *nichil* M — 6. *sed* delevit Faërnus. — 8. *factaque* M: *facta* Puteolanus. — *erruptione* M — *cesis* M — *prorius* (sic) M — 11. *seuitiam* M — 13. *p̄cibus* M — 15. *uitã* M — 16. *eufrati* M.

5, 13, 19 et 8, 9, 14. — *instantem*] Intellige *hostem*, quod proxime praecedit. — *tribus legionibus*] tertia, sexta et decima. Cf. c. 6. — *cohortibus*] auxiliaribus sociorum.

11. *sed vi* cet.] Tacitus imitatur Graecos, qui eodem usu per voculam *ἀλλά* participium et verbum finitum copulant. Cf. Herodot. 1, 131: *Πέρσας δὲ οἶδα νόμοισι τοιοῖσδε χρεωμένους, ἀγάλματα μὲν καὶ νηοὺς καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἱδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐπιφέρουσι.* Walth. Est levis anacoluthia, in qua frustra haesit Faërnus. Plene sic dixisset scriptor: *nihil mutato consilio sed itinere continuato, vi* cet. — *factaque -- et caesis*] Similiter sibi respondent particulae *que -- et* (vel *ac*) 4, 3: *seque ac maiores.* 4, 34: *et uterque opibusque atque honoribus perviguere.* 12, 37: *ipsique et coniugi.* — *longinqua et avia*] scil. *petivere,* quod ex verbo *repetivere* assumendum est. Cf. 1, 17: *hinc vestem arma tentoria* (emi), *hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi.* — *facili credulitate*] Eadem verba supra iunguntur 14, 4. — *retenturos*] se et milites suos.

12. *Commagenam*] septentrionalem Syriae partem, cuius caput Samosata, hodie *Semisat.* Cf. 2, 56. — *onusta frumenti*] Eadem constructione Plautus Aul. 4, 2, 4: *aulam onustam auri.* — *Paccium*] Orfitum. Supra 13, 36 ei, *primi pili honore perfuncto,* praesidiorum curam a Corbulone mandatam esse dixit. «Eadem cura, ut videtur, nunc sub Paeto aeque improspere functus et omissis praesidiis fugiens occurrit Corbuloni. Primi pili centurionem Tacitus propter ordinem militiae eum appellat, non quod re vera primum pilum tunc duxit.» Ritter. — *se nisi victoribus immitem esse*] i. e. se fugitivis immitem et nonnisi victoribus mitem esse. «Profugi Paeti milites a Corbulone, quem obvium habuissent, recipi cupiebant; is autem severitatem imitatus est Q. Metelli Macedonici, qui in Hispania quinque cohortes, quae hostibus cesserant, testamentum facere iussas ad locum recuperandum misit, minatus eas *non nisi post victoriam* receptum iri. Doed. — *praecipua*] inter coronas militares nobilissima. Plin. N. H. 16 § 7: *civicae coronae, militum virtutis*

Paccium, primi pili centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum; quos diversas fugae causas obtendentes redire ad signa et clementiam Paeti experiri monebat: se nisi victoribus immitem esse. simul suas legiones adire, hortari; priorum admonere, novam gloriam ostendere. non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana duasque in iis legiones pretium laboris peti. si singulis manipularibus praecipua servati civis corona imperatoria manu tribueretur, quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus aspiceretur, qui adtulissent salutem et qui accepissent! his atque talibus in commune alacres (et erant quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant. (13) eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo inbellis aetas defendebatur, adpugnare, propius incedens quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in proelium eliceret. at illi vix contuberniis extracti, nec aliud quam munimenta propugnabant, pars iussu ducis, et alii propria ignavia aut Corbulonem opperientes, ac vis *si* ingrueret, provisis exemplis Caudinae Numantinaeque *cladis. neque* eandem vim Samnitibus, Italico populo, † aut Poenis, Romani imperii aemulis. validam quoque et laudatam

1. *paccium* M: *Pactium* vulgo. Cf. 13, 36. — 2. *fuge* M — 6. *p̃tium* M — 8. *aspiceretur* Lipsius: *apisceretur* M (*ubi per eorum numerum opprueretur* Nipperdey) — 10. *diu* M: *die* alii. — 11. *p̃mere* M — 12. *in bellis* divise M — 14. *praelium* M — *extrahi* Nipperdey. — 16. *aut* M: *ut* Rhenanus. — *ac vis si* Walther: *ac uis* M; *ac si vis* alii. — *Caudinae Numantinaeque cladis. neque* Haase: *caudi* (non *caudie*) *nenũ antineq;* M; *Caudinae ac Numantinae cladis. neque* G; *Caudii et Numantiae. neque* Orellius. — 18. *aut Poenis (pęnis)* M: *aut Hispanis, quam Parthis* I. Fr. Gronovius; *aut Hispanis, ut* Freinshemius; *ac Parthis* Halmius; *ut Parthis* Nipperdey. — *emulis* M.

insigne clarissimum, iam pridem vero et clementiae imperatorum. § 13: *Accepta licet uti perpetuo; ludis ineunti semper adsurgi etiam ab senatu in more est; sedendi ius in proxumo senatui; vacatio munerum omnium ipsi patrique et avo paterno. — imperatoria manu*] Gellius quidem 5, 6, 11: *Civica corona appellatur, quam civis civi, a quo in proelio servatus est, testem vitae salutisque perceptae dat.* Verum etiam libera re publica eum ad honorem tribuendum imperatoris permissu opus fuisse consentaneum est; alioquin enim tam insigni honore facile abuti potuissent amici in amicos, praesertim ubi testes idonei, quos interrogaret imperator, non adfuissent. De principum temporibus ex 3, 21 discimus civicam coronam iure proconsulis tribui potuisse. Cf. Sueton. Tib. 32. — *ubi par eorum numerus* cet.] Sententia est: Si singulis militibus pro uno cive servato tantus honos tribuitur, quanto illustrior erit laus, ubi tot, quot estis ipsi, cives a vobis una servati erunt? Gloria augetur multitudine servatorum, qui tot fere sunt, quot auxilio venerunt. — *in commune*] *ἐς τὸ κοινόν*, communiter, universe; «omnes», etiam ii, quos proprii caritatis stimuli non incenderent. — *diu noctuque*] Eadem formula utitur inversis vocibus Hist. 2, 5: *noctu diuque.* Sed Hist. 3, 76: *noctu dieque.*

13. *castellum*] Arsamosata. Cf. c. 10. — *adpugnare*] Vide ad 2, 81. — *munimenta propugnabant*] De constructione cf. 13, 31: *quae libidine deliquerant ambitu propugnant.* Sueton. Caes. 23: *propugnaturos absentiam suam.* Stat. Theb. 2, 584: *propugnans pectora parma.* — *iussu ducis*] qui ipse quoque e castris erumpere non audebat. — *aut Corbulonem opperientes*] Sensus est: Corbulonem opperientes, non ignavia se intra munimenta continuisse, sed fortasse prudenti consilio, cum se hostibus impares viderent. Pichena. — *provisis*] «iam ante praeparatis ac quaesitis». — *Caudinae Numantinaeque cladis*] Caudina clades Romanis a Samnitibus a. u. 433 ad Caudinas furcas, Numantina apud Numantiam in Hispania Tarraconensi a. u. 617 illata est. Utraque pace ignominiosa erat insignis. — *aut Poenis* cet.] Locus vel corruptus vel mancus videtur. «Nullae hic Poe-

antiquitatem, quotiens fortuna contra daret, saluti consuluisse. qua desperatione exercitus dux subactus primas tamen litteras ad Vologesen non supplices, sed in modum querentis composuit, quod pro Armeniis semper Romanae dicionis aut subiectis regi, quem imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex aequo utilem; ne praesentia tantum spectaret. ipsum adversus duas legiones totis regni viribus advenisse: at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum iuvarent. (14) ad ea Vologeses nihil pro causa, sed opperiendos sibi fratres Pacorum ac Tiridaten rescripsit; illum locum tempusque consilio destinatum, quid de Armenia cernerent; adiecisse deos dignum Arsacidarum, simul ut de legionibus Romanis statuerent. missi posthac Paeto nuntii et regis colloquium petitum, qui Vasacen, praefectum equitatus, ire iussit. tum Paetus Lucullos, Pompeios et si qua Caesares optinendae donandaeve Armeniae egerant, Vasaces imaginem retinendi largiendive penes nos, vim penes Parthos memorat. et multum in vicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis, quae pepigissent, adhibetur. placuitque liberari

2. *uologesesi* (sic) M — 4. *regi* G: *rei* M — 5. *equo utile* M — *ne* M: *nec* Puteolanus. — 6. *regnis* M — *at*] *ad* M — 8. *paucorum* M — *tyridatẽ* M — *rescribsit* M — 9. *quid* M: *quod* et *quo* alii. — 10. *d͠s* M — *ut* Ursinus et Vertranius: *et* M — 11. *post hac* M: *post a* ed. Spirensis; *posthac a* Haase. — *petitu* M — 13. *qua Caesares* Puteolanus: *quaces* (ante lacunam trium vel quattuor litterarum) M — *donandeue* M — 14. *penes nos* M — 15. *memorat* M: *memoravit* alii. — *disseptato* M — 16. *his que* M — *adthibetur* M.

norum partes. Praecessit de cladibus Caudina ac Numantina. Nunc ergo comparant eas cum ignominia, quae sibi immineat a Parthis, et hanc elevant usi argumento a potentia Parthorum. Cum enim excusatius sit hosti valido succumbere, patrocinium hoc amplectuntur, et quando progenitoribus suis licuerit Samnitibus et Numantinis, modicis populis, cedere, quem sibi crimini daturum, quod non sustineant Parthos, *Romani imperii aemulos?* Hoc enim epitheton haud dubie ad Parthos pertinet, quod cum et Poenis olim tributum fuerit, huius loci corrumpendi occasionem praebuit.» Freinsh. Ipsi Parthi (12, 10) Romanorum se socios *virium aemulos* cedentesque per reverentiam dicunt. Codicis lectionem artificiose defendit Doederlein his verbis: «Samnites ac Poeni soli dici possunt imperii Romani aemuli; quorum illi de Italiae, hi de orbis terrarum imperio cum Romanis certaverunt; reliquae gentes, ut Hispani, Germani, Parthi, satis habuerunt suam ipsi libertatem adversus Romanos defendere. Freinshemius aliique *Hispanis ut Romani* substituerunt, quia respiceretur Numantina clades, in qua nullae Poenorum partes fuissent. Perperam. Non enim haec tam arte cum praecedentibus cohaerent, neque respiciunt ad cladem Caudinam ac Numantinam, sed nil nisi casus tulit, ut bis deinceps Samnitium facienda esset mentio. Duo ac diversa ignavorum solatia distingue: primum, si sub iugum mittemur, hoc patiemur non sine exemplo; deinde: si vincemur, ab hostis vi ac virtute excusationem habebimus, qui plus valeat ullis Romanorum hostibus, etiam illis, qui cum Romanis non de libertate solum sed etiam de imperio certaverunt. Vide c. 11.» — *quotiens fortuna contra daret*] i. e. adversa esset Romanis, hostibus faveret. Eadem locutio est Hist. 1, 65: *si fortuna contra daret.* — *pro Armeniis*] i. e. ad Armenios sibi devinciendos, ab Romanis abalienandos. — *ex aequo*] utrique parti aeque. — *bellum iuvarent*] sustinerent, donec victoria tandem potirentur.

14. *illum locum*] eum scilicet, ubi tunc ipsum esset atque fratres opperiretur. — *cernerent*] pro magis solito *decernerent.* Cic. de Legg. 3, 3, 6: *quodcumque senatus creverit, agunto.* Cf. Seneca Epist. 58, 3: *Quaedam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebantur. Vergilius hoc probabit tibi* (Aen. 12, 708): *Ingentis genitos diversis partibus orbis Inter se coiisse viros et cernere ferro. Quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi usus amissus est.* — *di-*

obsidio legiones, et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi; quibus perpetratis copia Vologesi fieret mittendi ad Neronem legatos. (15) interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedientis; sed Parthi quasi documentum victoriae iusserant. namque iis usui fuit; nostri per diversum iere. addidit rumor sub iugum missas legiones et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia aut iumenta adgnoscentes abstrahentesque. raptae etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua proelii causa existeret. Vologeses armis et corporibus caesorum aggeratis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. flumen Arsaniam elephanto insidens, proximus quisque regem vi equorum perrupere, quia rumor incesserat pontem cessurum oneri dolo fabricantium. sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexere. (16) ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam con-

3. *Arsaniae* Acidalius: *arsanieti* M — 4. *expedientis* Grotius: *experientis* M — 5. *documentum uictorie* M — 6. *iugūs* M — 9. *adnoscentes abstraentesque* M — 11. *praelii* M — 12. *cesorum* M — *aggeratis* Heinsius: *aggregatis* M — 14. *expleberat* M — 17. *ceterum* M — *suppiditauisse* M.

gnum Arsacidarum] i. e. dignam Arsacidis rem. Constructionis rarioris exemplis ab aliis prolatis adde Marcianum Dig. 49, 14, 18, 9: *ne alioquin poenam patiatur dignam suae personae.* Sequentia ita explana: «adiecisse deos rem dignam fastigio Arsacidarum, ut non solum de Armenia, quae iam haud dubie in Arsacidarum potestatem venerit, sed simul etiam de sorte legionum Romanarum statuerent.» — *Paeto*] i. e. a Paeto. Vide ad 2, 50. — *Lucullos*] Liv. Epit. 98: *L. Lucullus in Armenia Mithridatem et Tigranem et ingentes utriusque regis copias pluribus proeliis fudit* (a. u. 685). — *Pompeios*] Liv. Epit. 101: *Cn. Pompeius Tigranem in deditionem accepit eique ademptis Syria, Phoenice, Cilicia regnum Armeniae restituit* (a. u. 688). — *Caesares*] Cf. 2, 3. 56. 6, 31 sqq. 11, 8. 12, 44. 13, 34. 14, 23. — *vim*] ipsam potestatem retinendi largiendive Armeniam. — *placuitque* cet.] Dio 62, 21: *ὡμολόγησε* (Paetus) *καὶ ὤμοσεν αὐτός τε τὴν Ἀρμενίαν ἅπασαν ἐκλείψειν καὶ τὸν Νέρωνα τῷ Τηριδάτῃ αὐτὴν δώσειν.*

15. *Arsaniae*] Arsanias fl. a Militene meridiem versus per Sophenen in Euphraten labitur, hodie *Arsen.* Plin. N. H. 5 § 84. 6 § 128. — *pontem imposuit*] Dio 62, 21: *ὁ Πάρθος ἀφῆκεν αὐτοὺς* (Paetum cum suis) *προδιομολογησάμενος, ἵνα τὸν ποταμὸν αὐτῷ Ἀρσανίαν ζεύξωσιν, οὐχ ὅτι γεφύρας ἐδεῖτο (πεζῇ γὰρ αὐτὸν διεληλύθει,* scilicet adveniens), *ἀλλ' ἵνα ἐνδείξηται σφίσιν, ὅτι κρείττων αὐτῶν ἦν. ἀμέλει οὐδὲ τότε διὰ τοῦ ζεύγματος ἀνεχώρησεν, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἐπ' ἐλέφαντος, οἱ δὲ ἄλλοι ὥσπερ τὸ πρότερον.* — *specie -- expedientis*] «obtentui sumentis faciliorem sibi fore decessum per hunc pontem, quam si aliud iter ingrederetur.» — *namque iis usui fuit*] ad quotidianos transitus et commeatus aliaque bello necessaria transvehenda. — *addidit rumor* cet.] Cui rumori etiam Suetonius fidem habuit Ner. 39: *ignominia ad Orientem, legionibus in Armenia sub iugum missis aegreque Syria retenta.* — *quorum simulacrum* cet.] Hoc dicit: «re vera Armenii eiusmodi contumeliis nostros affecerunt, quae non longe afuerunt ab ignominia Caudina atque ipsis prope aeque gratum spectaculum praebuerunt, ac si Paetum sub iugum misissent.» — *aggeratis*] Cf. 1, 61: *ossa disiecta vel aggerata.* 6, 49: *dispersi aut aggerati.* — *proximus quisque regem*] *Prope* et comparativi superlativique inde ducti cum accusativo aeque ac dativo struuntur. Plaut. Poen. 5, 3, 1: *qui te proximus est.* Caesar B. G. 1,

stitit, ut horreis ignem inicerent, contraque prodiderit Corbulo Parthos inopes copiarum et pabulo attrito relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere afuisse. adicit iure iurando Paeti cautum apud signa, astantibus iis, quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur litterae Neronis, an paci annueret. quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur, una die quadraginta milium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis, neque minus deformem illam fugientium trepidationem quam si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis aput ripam Euphratis obvius non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret. maesti manipuli ac vicem commilitonum miserantes ne lacrimis quidem temperare. vix prae fletu usurpata consalutatio. decesserat certamen virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis. (17) ducum inter se brevis sermo secutus est, hoc conquerente inritum laborem, potuisse bellum fuga Parthorum finiri. ille integra utrique cuncta respondit: converterent aquilas et iuncti invaderent Armeniam abscessu Vologesis infirmatam. non ea imperatoris habere mandata Corbulo: periculo legionum commotum e provincia egressum; quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Suriam repetiturum. sic quoque optimam fortunam orandam, ut

1. *prodiderint* superscr. *t* litteris *nt* M — 3. *affuisse* superscr. *u* a manu recenti *(aufuisse)* M — 5. *littere* M — 6. *augende* M — 11. *mesti* M — 12. *temperavere* cod. Budensis. — 14. *minoris* M — 15. *conquerente* Faërnus: *conquerentium* M; *conquerente iam* Waltherus; *conquerenti suum* Pichena. — 17. *uologeses* M — 20. *oranda* M.

54: *Ubii, qui proximi Rhenum incolunt.* Liv. 8, 32: *proximi tribunal.*

16. *prodiderit Corbulo*] in commentariis rerum suarum. Plinius Corbulonem refert inter auctores a se adhibitos in indice libri quinti et sexti, atque testem citat de Euphratis fontibus N. H. 5 § 83. Cf. 2 § 180. 6 § 23 et 24. — *pabulo attrito*] imminuto, omni paene consumpto. Conf. Hist. 1, 10: *attritis opibus.* H. 2, 56: *attritis Italiae rebus.* Sueton. Aug. 40: *attrito bellis civilibus patrimonio.* — *relicturos*] fuisse. Cf. 2, 31. — *apud signa*] in castrorum *principiis* (1, 61). Illic enim signa, et plerosque castrorum sollemnes actus apud principia notabis celebratos: ius in principiis dictum (Liv. 28, 24); edicta ibi proposita (Vulcatius in Avidio Cassio 6); litterae lectae et habitae allocutiones (Spartianus in Pescennio 4. Tacit. 1, 67); castigatio et interdum animadversio ibi (Sueton. Oth. 1. Frontinus Strateg. 4, 1, 15); signum etiam pugnae propositum (Isidorus Origg. 19, 22). Lips. — *una die quadraginta milium*] trepidissima sane fuga. Etenim Vegetius 1, 9: *Militari gradu viginti milia passuum horis quinque dumtaxat aestivis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis viginti quattuor peragenda sunt. Quicquid addideris, iam cursus est.* — *ut diversitatem exprobraret*] ut pudorem illis incuteret, qui non eo apparatu venissent, sed longe dissimili, nempe qui fugientium esse solet. Ern. — *minores*] h. l. inferiores, *die Gemeinen.*

17. *laborem*] itineris diu noctuque properati, ut auxilium Paeto ferretur. Cf. c. 12. — *integra utrique cuncta*] *noch sei für beide nichts verloren* Gutmann; *que rien n'était perdu ni pour l'un ni pour l'autre* Louandre. — *optimam fortunam orandam*] i. e. haud mediocrem sibi a dis expetendam esse fortunam. Vide ad 4, 7. — *equitem*] si forte equitatus Parthorum, quo plurimum valebant, Syriam invasurus esset. — *adsequeretur*] antequam hostis penitus in Armeniam penetrasset. — *detraheret*] i. e. deduceret praesidia e castellis. — *castella trans Euphraten*] Cf. c. 9 et 12. — *diversis*] i. e. hostilibus, a diversis partibus (Tiridatis) contra

pedes confectus spatiis itinerum alacrem et facilitate camporum praevenientem equitem adsequeretur. exin Paetus per Cappadociam hibernavit. at Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, detraheret castella trans Euphraten amnemque, ut olim, medium faceret. ille Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri expostulabat. et postremo concessit rex; dirutaque quae Euphraten ultra communiverat Corbulo, et Armenii sine arbitro relicti sunt.

(18) At Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu integro adhuc bello neque tum omissa, dum aspectui consulitur spreta conscientia. quin et dissimulandis rerum externarum curis Nero frumentum plebis vetustate corruptum in Tiberim iecit, quo securitatem annonae sustentaret; cuius pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves portu in ipso violentia tempestatis et centum alias Tiberi subvectas fortuitus ignis absumpsisset. tris dein consulares, L. Pisonem, Ducenium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis praeposuit, cum insectatione priorum principum, qui gravitate sumptuum iustos reditus anteissent: se annuum sexcenties sestertium rei p. largiri.

1. *itenerum* pr. M — 2. *petus* M — *cappadocia* M — 3. *uologeses* M, «fort. ex *Vologesi,* ut est supra c. 14 *missi Paeto nuntii.*» Halm. — *corbulone* M — 6. *dirutaque quae* Puteolanus: *diruta queque* M — *communiverat* Bekkerus: *comminiuerat* M; *communierat* Puteolanus. — 8. *tropea* M — 9. *omissa* Puteolanus: *amissa* M — 10. *spreta* Puteolanus: *spreto* M — 11. *tyberim* M — 12. *annone* M — *sustentaret* M: *ostentaret* alii. — *p̃tio nichil* M — 14. *tyberĩ* M — *absumpsisset* G: *assumpsisset* M — 18. *RP.* M (*rei* in margine ab eadem manu).

Tigranem impositis. — *sine arbitro*] i. e. ita ut nemo eorum rebus interveniret. Cf. 16, 11: *mortem sine arbitro permittens.*

18. *integro adhuc bello*] nondum fuso Paeto. — *tum*] cum huius fuga Romae cognita esset. — *aspectui*] magnificentiae, qua urbs ornabatur tropaeis illis et arcubus ad finem perductis. — *frumentum plebis*] quod plebi singulis mensibus dividebatur, sive *frumentum publicum,* ut est Inscrr. Lat. n. 754. Ceterum conferatur, qui totam rem frumentariam Romanorum diligenter perscrutatus est, E. Kuhn *über die Korneinfuhr in Rom im Alterthum,* in *Zeitschr. f. Alterth. 1845,* p. 1080. — *sustentaret*] Ryckio, qui scripsit *ostentaret,* dicenti: «Qui frumentum corruptum in Tiberim iacit, is potius minuit quam sustentat annonam:» recte respondit Walther: «Immo qui frumentum corruptum retinet, is ostentat penuriam esse frumenti et securitatem annonae minuit; qui vero in Tiberim iactat, is ostentat tantum frumenti adesse, ut corruptum proiici liceat; annonae securam igitur reddit plebem, hoc est, *securitatem annonae sustentat.* Nolebat quippe Nero plebem anxiam esse ob clades externas. Cf. c. 36: *plebi -- quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias si abesset metuenti.*» Atque haec ipsa *securitas* effecit, ut frumenti pretio nihil addi posset a negotiatoribus. («Pertinet huc Neronis nummus, in quo conspicitur Ceres sedens et ante eam mulier stans cum cornu copiae, item navis parte; circum legitur: *ANNONA. AVGVSTI. CERES. SC.*» Ryck. Cf. Akerman I, p. 165.) — *portu in ipso*] Ostiensi. — *L. Pisonem*] Cf. 13, 28. — *Ducenium Geminum*] sub Galba praefectum urbi (H. 1, 14). — *Pompeium Paulinum*] Cf. 13, 53. Seneca de Brev. vitae c. 18 Paulini officium respicit his verbis: *Tu quidem orbis terrarum rationes administras tam abstinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas. In eo officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est. Sed tamen, mihi crede, satius est vitae suae rationem quam frumenti publici nosse.* — *iustos reditus anteissent*] reditus publicos legibus constitutos ac finitos profusionibus suis supergressi essent. — *se -- largiri*] Cf. 13, 31: *sestertium quadringen-*

(19) Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte provinciarum plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti statim emitterent manu quos adoptaverant. magna cum invidia senatum adeunt; ius naturae, labores educandi adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis enumerant. satis pretii esse orbis quod multa securitate, nullis oneribus gratiam honores, cuncta prompta et obvia haberent. sibi promissa legum diu expectata in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus longa patrum vota repente adaequaret. factum ex eo senatus consultum, ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuvaret ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.

(20) Exim Claudius Timarchus Cretensis reus agitur, ceteris criminibus, ut solent praevalidi provincialium et opibus nimiis ad iniurias minorum elati: una vox eius usque ad contumeliam senatus penetraverat, quod dictitasset in sua potestate situm, an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur. quam occasionem Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat provincia Creta depellendum, haec addidit: «usu probatum est, patres conscripti, leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. sic oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum

1. *prauissi* (fort. corr. ex *prauusi*) *mos cum* M — 3. *patre* M — 4. *adoptaverant ...... magna* Nipperdey. — *adeunt; ius* Rhenanus: *adeuntibus* M; *adeunt qui ius* Ernestius. — 5. *nature* M — 6. *ptii* M — 12. *tymarcus* M — *cęteris* M — 14. *contumelia* M — 18. *P. C.* M.

ties aerario inlatum est ad retinendam populi fidem.

19. *adsciscerent filios*] Nam ex lege Papia Poppaea de maritandis ordinibus praescriptum erat: *Qui candidatorum plures liberos habebit, praefertor.* Vide 2, 51. Plin. Epp. 7, 16. Doed. — *inter patres*] Intellige non inter senatores, sed inter eos, qui vere et natura, non adoptione sola patres essent. Item infra *longa patrum vota.* Doed. *neben den wirklichen Vätern* Gutmann. — *emitterent manu*] patria potestate. Cod. 7, 40, 2: *postquam manu paterna -- fuerint liberati.* — *magna cum invidia*] amaris cum querelis, quae odium adversus simulatos illos patres concitarent. Cf. 4, 53: *invidiam ac preces orditur.* — *adeunt*] scil. veri patres. — *gratiam honores, cuncta cet.*] Vide ad 3, 25. — *longa patrum vota*] quae patres familias diu in votis habuissent.

20. *ut solent praevalidi*] qualibus solent obnoxii esse praevalidi. — *usque ad contumeliam senatus penetraverat*] eo usque arrogantia ac protervia progressa erat, ut contumeliam faceret vel senatui, ex quo prodibant proconsules a Timarcho tanto despectui habiti. — *grates agerentur*] Grates illae non verba dumtaxat erant, sed proderant ad sequentes honores assequendos. Plinius Paneg. 70: *Bene suffragiis consularium virorum urbes, populi, gentes inseruntur. Efficacissimum pro candidato genus est rogandi gratias agere.* — *Paetus Thrasea*] Conf. 13, 49. — *depellendum*] id est relegandum. Sic *urbe depellere* 3, 24. *Italia depellere* 14, 50 et 16, 33. — *exempla honesta*] Vide ad 12, 20. — *Cinciam rogationem*] Vide 11, 5. 13, 42. — *Iulias leges*] Una memoratur Augusti de ambitu. Sueton. Aug. 34 et 40. Conf. Dio 54, 16. 55, 5. — *Calpurnia scita*] L. Calpurnius Piso Frugi, tribunus pl. a. u. 605, primus legem de pecuniis repetundis tulit. Vide Baiteri Indicem legum p. 146 sq. — *culpa quam poena tempore prior*] Cato Censorius apud Livium 34, 4: *Sicut ante morbos necesse est cognitos esse quam remedia eorum, sic cupiditates prius natae sunt quam leges, quae iis modum facerent.* — *alibi quam in civium iudicio esse*] i. e. alibi et apud alios iudicium

avaritia Calpurnia scita pepererunt. nam culpa quam poena tempore prior, emendari quam peccare posterius est. ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiaque Romana capiamus consilium, quo tutelae sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quam in civium iudicio esse. (21) olim quidem non modo praetor aut consul, sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent et, quid de cuiusque obsequio videretur, referrent; trepidabantque gentes de aestimatione singulorum. at nunc colimus externos et adulamur; et quo modo ad nutum alicuius grates, ita promptius accusatio decernitur. decernaturque, et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa perinde cohibeatur quam malitia, quam crudelitas. plura saepe peccantur dum demeremur quam dum offendimus. quaedam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratiam animus. inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis inclinat, dum in modum candidatorum suffragia conquirimus; quae si arceantur, aequabilius atque constantius provinciae regentur. nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita vetita gratiarum actione ambitio cohibebitur.» (22) magno adsensu celebrata sententia; non tamen senatus consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus ea de re relatum. mox auctore principe sanxere, ne quis ad

1. *pęna* M — 2. *provincialium* Faërnus: *prouinciarium* M — 4. *nichil* M — 5. *iudicia* M — 8. *estimatione* M; *existimatione* Ernestius. — 9. *nutu* M — 11. *ostentandi* G: *optentandi* M — *p̃cibus* M — *cohibeatur* corr. G: *cohibeantur* M — 16. *aequabilius* Groslotius: *aequalibus* M; *aequalius* alii. — 18. *cohibebitur* Lipsius: *cohibetur* M — 20. *sansere* pr. M.

esse de praesidum Romanorum meritis aut improbitate quam Romae apud cives.

21. *privati*] partim senatores cum liberis legationibus, partim equites Romani illustres, qui iter in provinciam aliquam habebant quibusque hoc negotium interdum mandabatur. — *de aestimatione singulorum*] quale iudicium post reditum in urbem facturi essent de provincialium delictis. — *alicuius*] externi sive provincialis. — *maneat - - ostentandi*] scil. facultas. Vide ad 13, 26. — *inclinat*] in partem deteriorem. — *aequabilius atque constantius*] Sallustius Catil. 2: *aequabilius atque constantius sese res humanae haberent.*

22. *abnuentibus*] Videlicet reformidabant principem vel propter invisum ei huius sententiae auctorem. — *consulibus*] Nam solis consulibus ius relationis, nec sine relatione perfici potuit ullum senatus consultum. Ideo Vespasiano concessum, *uti ei senatum habere relationem facere remittere senatus consulta per relationem discessionemque facere liceat.* (Inscr. Latt. I, p. 567.) Lips. Lipsius verum vidit. Quae per egressionem relationis dicta erant, a consulibus erant ex integro referenda, si senatus consultum fieri deberet. Cf. 13, 26. Ern. — *relatum*] actum referendi, substantive, quae forma nunc apud solum Tacitum reperitur hic et alio sensu Hist. 1, 30: *relatu virtutum*, «enumeratione»; Germ. 3: *relatu carminum*, «decantando carmina.» Vide tamen ne melius alii interpretentur «consulibus negantibus ea de re relatum esse.» Cf. 3, 34: *Paucorum haec adsensu audita: plures obturbabant, neque relatum de negotio neque Caecinam dignum tantae rei censorem.* — *sanxere, ne quis* cet.] Reperio iam ante sanxisse id Augustum, de quo Dionis verba ista 56, 25: *οὐ μὴν ἀλλ᾽ ἐκεῖνό τε ἀπεῖπε καὶ τῷ ὑπηκόῳ προσπαρήγγειλε μηδενὶ τῶν προστασσομένων αὐτοῖς ἀρχόντων μήτε ἐν τῷ τῆς ἀρχης χρόνῳ μήτε ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναί σφας τιμήν τινα διδόναι, ὅτι τινὲς μαρτυρίας παρ᾽ αὐτῶν καὶ ἐπαίνους προσπαρασκευαζόμενοι πολλὰ διὰ τούτου ἐκακούργουν.* Sed diversum tamen

concilium sociorum referret agendas apud senatum propraetoribus prove consulibus grates, neu quis ea legatione fungeretur.

Isdem consulibus gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. et motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompei magna ex parte proruit. defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.

(23) Memmio Regulo et Verginio Rufo consulibus natam sibi ex Poppaea filiam Nero ultra mortale gaudium accepit appellavitque Augustam, dato et Poppaeae eodem cognomento. locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. iam senatus uterum Poppaeae commendaverat dis votaque publice susceperat; quae multiplicata exsolutaque. et additae supplicationes templumque Fecunditati, et certamen ad exemplar Actiacae religionis decretum, utque Fortunarum effigies aureae in solio Capitolini Iovis locarentur, ludicrum circense, ut Iuliae genti apud Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud Antium ederetur. quae fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. rursusque exortae adulationes censentium honorem divae et pulvinar aedemque et sacerdotem. atque ipse ut laetitiae, ita maeroris inmodicus egit. adnotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum inmoto animo praenuntiam imminentis caedis contumeliam excepisse. secutam dehinc vocem Caesaris ferunt, qua reconciliatum se Thraseae apud Se-

3. *effigiesque* Puteolanus: *effigies||usque* M — 6. *lelia* M — 7. *consule* M — *poppea* M — 8. *augusta* M — 9. *poppeae* M — *colinia* M — 10. *poppeae* M — 11. *publicę* M — 12. *addite* M — 13. *actiace* vel *actiecce* M — 14. *iobis* M — *iulie* M — 15. *uobillas* M — 16. *exorte* M — 17. *edemque* M — 18. *meroris* M — 20. *prenuntiam* M — 21. *cesaris* M — *reconciliatu* M.

hoc Neronianum consultum, quoniam illud Augusti post diem permittit laudationes, hoc plane et plene tollit. Lips. — *neu quis*] provincialium. — *gymnasium*] de quo 14, 47. — *motu terrae - - proruit*] Pompeiorum ruinam ad Nonas Februarias anni sequentis differt Seneca Q. N. 6, 1: *Pompeios, celebrem Campaniae urbem, - - consedisse terrae motu vexatis quaecunque adiacebant regionibus - - audivimus, et quidem hibernis diebus, quos vacare a tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Februariis hic fuit motus Regulo et Verginio consulibus, qui Campaniam numquam securam huius mali, indemnem tamen et totiens defunctam metu, magna strage vastavit.* Maiorem cladem hoc oppidum sedecim annis post accepit, eruptione Vesuvii deleta. — *ex familia Cossorum*] Cf. 4, 34 et 42. 14, 20. — *capta est*] Vide ad 2, 86.

23. *Memmio Regulo et Verginio Rufo*] De addita particula *et* vide ad 4, 68. Horum consulum praenomina habes Inscr. Lat. n. 1683: *L. Verginio Rufo C. Memmio Regulo cos.* «L. Verginius Rufus non est alius quam qui deinceps Germaniae praefuit superiori quique in tertio consulatu mortuus teste Plinio Epp. 2, 1, quem cum Nerva III gessit a. 850 teste Frontino de Aquaed. c. 102. Secundi consulatus, qui suffectus, a. 822 mentio H. 1, 77.» Ryck. — *mortale gaudium*] Nove, sed egregie dictum pro gaudio, quod in vita tam fluxa et caduca mortalem decet. — *Augustam*] In nummis est *Claudia Augusta* et *diva Claudia Neronis f.* Akerman I, p. 167. — *votaque publice s.*] quorum memoria superest in Actis Fr. Arv. Tab. XVII b: *XII. K. FEBRVAR. In CapiTOLIO VOTA SOLVTA QVAE SVSCEPErant pro PARTV ET INCOLVMITATE POPPAEAE Augustae.* — *Fecunditati*] quae ut dea hic dumtaxat comparet. — *Actiacae religionis*] Sueton. Aug. 18: *Quoque Actiacae victoriae memoria celebratior et in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit ludosque illic quinquennales constituit et ampliato vetere Apollinis templo locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis Neptuno ac Marti*

necam iactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

(24) Inter quae veris principio legati Parthorum mandata regis Vologesis litterasque in eandem formam attulere: se priora et totiens iactata super optinenda Armenia nunc omittere, quoniam di, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis non sine ignominia Romana tradidissent. nuper clausum Tigranen; post Paetum legionesque cum opprimere posset, incolumes dimisisse. satis adprobatam vim; datum et lenitatis experimentum. nec recusaturum Tiridaten accipiendo diademati in urbem venire, nisi sacerdotii religione attineretur. iturum ad signa et effigies principis, ubi legionibus coram regnum auspicaretur. (25) talibus Vologesis litteris, quia Paetus diversa tamquam rebus integris scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, quo in statu Armenia esset, omnes inde Romanos excessisse respondit. tum intellecto barbarorum inrisu, qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps an pax inhonesta placeret. nec dubitatum de bello. et Corbulo militum atque hostium tot per annos gnarus gerendae rei praeficitur, ne cuius alterius inscitia rursum peccaretur, quia Paeti piguerat. igitur inriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset. Syriaeque exsecutio Cestio, copiae militares Corbuloni permissae; et

1. *cesari* M — 3. *interque ueris* M — 5. *omittere* G: *committere* M — *dii* M — 8. *adprouatam* M — 15. *barba||rum* M — 16. *inhonesta* Victorius: *inhosta* M — 17. *gerende* M — 20. *p̃ces* M — 21. *ex||cutio* M — *Cestio* Pighius: *citio* M; *Cincio* alii; *C. Itio* Orellius; *C. Cestio* Nipperdey.

consecravit. Dio 51, 1: *τῷ τε Ἀπόλλωνι τῷ Ἀκτίῳ τριήρη τε καὶ τετρήρη, τά τε ἄλλα τὰ ἑξῆς μέχρι δεκήρους, ἐκ τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀνέθηκε καὶ ναὸν μείζω ᾠκοδόμησεν, ἀγῶνά τέ τινα καὶ μουσικὸν καὶ γυμνικὸν ἱπποδρομίας τε πεντετηρικὸν ἱερὸν κατέδειξεν, Ἄκτια αὐτὸν προσαγορεύσας.* — *Fortunarum*] secundae et adversae, quarum cultus Antii florebat, unde *Fortunae Antiatinae* dictae sunt. Conf. Ann. 3, 71. Sueton. Calig. 57. Martiali 5, 1, 3 sunt *veridicae sorores*. Macrob. Saturn. 1, 23: *ut videmus apud Antium promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa*. — *Bovillas*] ubi sacrarium gentis Iuliae. Cf. 2, 41. — *divae*] Cf. 16, 6. — *prohibitum*] aditu ad Neronem. Cf. 16, 24. — *ferunt*] Desumptum hoc ex commentariis vel epistolis illius temporis vel ex Thraseae vita ab Aruleno Rustico composita (Agr. 2).

24. *legati Parthorum*] Cf. c. 14 extr. — *in eandem formam*] eiusdem sententiae, cuius erant mandata. Cf. 13, 41. — *quamvis potentium*] i. e. quantumvis potentium. Cf. 16, 16: *quamvis honestos*. Hist. 1, 26: *consilii quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus*. — *sacerdotii religione*] quippe qui magus esset. Plinius N. H. 30 § 16: *Magus ad eum* (Neronem) *Tiridates venerat, Armeniacum de se triumphum afferens* (id est a. 816 Corbulo Tiridaten ad eam condicionem adegit, ut depositum ad Caesaris effigiem diadema non prius se gesturum sponderet, nisi Romae ex manibus eiusdem recepisset, cf. c. 29) *et ideo provinciis gravis: navigare noluerat* (Hellespontum scilicet exiguo temporis spatio traiiciens, reliquum vero iter terra conficiens), *quoniam exspuere in maria aliisque mortalium necessitatibus violare naturam eam fas non putant*. — *effigies principis*] quae inter signa militaria colebantur.

25. *inriti*] Cf. 14, 7. — *Syriaeque exsecutio*] Vocabulum *exsecutio* Lipsio suspectum est. Sed *exsequi* alibi quoque de administratione rei publicae usurpatur. Cf. 4, 11: *plures facilius munia rei p. sociatis laboribus exsecuturos*. Nempe *Syriae exsecutio* dictum est pro: *Syriae administrandae* vel *Syriae admi-*

quinta decuma legio ducente Mario Celso e Pannonia adiecta est. scribitur tetrarchis ac regibus praefectisque et procuratoribus, et qui praetorum finitimas provincias regebant, iussis Corbulonis obsequi, in tantum ferme modum aucta potestate, quem populus Romanus Cn. Pompeio bellum piraticum gesturo dederat. regressum Paetum, cum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Caesar, his ferme verbis, ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore sollicitudine aegresceret.

(26) At Corbulo quarta et duodecuma legionibus, quae fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis parum habiles proelio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. addiditque legionem quintam, quae per Pontum agens expers cladis fuerat, simul quintadecumanos recens adductos et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, qua tramittere Euphraten parabat. tum lustratum rite exercitum ad contionem vocat orditurque magnifica de auspiciis imperatoris rebusque a se gestis, adversa in inscitiam Paeti declinans, multa auctoritate, quae viro militari pro facundia erat. (27) mox iter L. Lucullo quondam penetratum, apertis quae vetustas obsaepserat, pergit.

2. *praefectis. quȩ et* M — 4. *Gn.* M — 9. *praelio* M — 10. *syria* M — 13. *illirico* M — 14. *egypto* M — *cohortium. quȩ et* M — 15. *tramittere* M: *transmittere* vulgo. — 16. *imperatoris* M: *imperatoriis* Beroaldus. — 17. *adversa in* Freinshemius: *aduersā* M — 19. *obsepserat* M.

nistrationis exsecutio (iurisdictio). Nomen provinciae ponitur pro munere provinciam regendi. Walth. Similiter Cicero p. Flacco § 5 *Hispaniae, Galliae, Ciliciae, Cretae vitia et flagitia* vocat ea, quae in illarum provinciarum administratione commissa sunt. — *Cestio*] Gallo, quem Syriae legatum fuisse, quando bellum in Iudaea culpa Gessii Flori conflatum est, anno scilicet sequente, patet ex Hist. 5, 10 et Iosepho B. Iud. 2, 14, 3. Cestium iam hoc anno (816) Syriae praefuisse certum quidem non est, sed veri tamen simile. — *quinta decuma legio*] Apollinaris. Vide ad 1, 16. — *Mario Celso*] a Galba postea consule designato (Hist. 1, 14), qui magistratus ei etiam a Vitellio servatus est (Hist. 2, 60). — *praefectisque et procuratoribus*] *Praefecti* sunt duces cohortium et alarum socialium per provincias minores dispositarum (*quodque alarum cohortiumque* c. 26) et classis Ponticae (H. 2, 83). *Procuratores* intelligendi non rei privatae Caesaris, sed provinciarum minorum, ut Cappadociae. — *praetorum f. provincias*] i. e. provincias praetorias, quibus praeerant legati pro praetore praetorii, Ciliciam, Galatiam, Lyciam et Pamphyliam. — *Cn. Pompeio*] lege Gabinia a. u. 687. Velleius 2, 31: *A. Gabinius legem tulit, ut -- Cn. Pompeius ad eos* (piratas) *opprimendos mitteretur essetque ei imperium aequum in omnibus provinciis cum proconsulibus usque ad quinquagesimum miliarium a mari.* Cf. Plutarch. Pomp. 25. Dio 36, 6.

26. *quarta et duodecuma l.*] De his et quae sequuntur legionibus cf. c. 6. — *vexilla delectorum*] Vide ad 1, 38. — *Illyrico*] quod complectitur Dalmatiam, Pannoniam, Moesiam cum Norico et Raetia. — *auxilia regum*] Cf. 13, 7. — *Melitenen*] oppidum in Cappadociae vel proprie Armeniae minoris parte meridionali situm ad flumen aliquod Euphrati vicinum, postea caput Armeniae secundae. Ibi etiam stativa legionis XII Fulminatae. Hodie vocatur *Malatié*, diversa a Melitena, Susianae regione, non oppido. Cf. Forbiger *Geographie* II, p. 302 et 584. — *lustratum*] Mos erat exercitum recens acceptum lustrare suovetaurilibus, sicut fecit Aemilius Paulus apud Plut. Aemil. c. 61 (*τὴν δύναμιν ἐν Μακεδονίᾳ παρέλαβεν καὶ τὸν εἰωθότα συντελέσας καθαρμὸν αὐτῆς κτλ.*), item C. Flaminius apud Cic. de Divin. 1, 35.

et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adiungit iis centuriones cum mandatis non inmitibus: nec enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus esset. multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversus superbiam. proinde et Tiridati conducere intactum vastationibus regnum dono accipere, et Vologesen melius societate Romana quam damnis mutuis genti Parthorum consulturum. scire, quantum intus discordiarum, quamque indomitas et praeferoces nationes regeret. contra imperatori suo immotam ubique pacem et unum id bellum esse. simul consilio terrorem adicere, et megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum excindit, plana edita, validos invalidosque pari metu complet. (28) non infensum nec cum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur, eoque consilium eius fidum credebant. ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis indutias petit. Tiridates locum diemque colloquio poscit. tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, barbaris delectus est ob memoriam laetioris sibi rei, Corbuloni non vitatus, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. neque infamia Paeti angebatur; quod eo maxime patuit,

1. *had* M — 4. *docimento* M – *proinde* G: *perinde* (per notam) M. Vide ad 3, 17. — *tyridati* M — 5. *uologeses* M — 7. *quanque* M — 8. *imperatoris* M — *immota* M — 10. *pelluit* M — 12. *nec cum* M: *nedum* Lipsius. — 13. *consilio,* ultimae litterae superscr. *ũ*, M — *fidum cre* || *credebant* M — 16. *barbaris d. est* Doederlein: *cum barbaris d. est* M; *cum barbaris d. esset* G; *tum barbaris d. est* Iac. Gronovius. — *memoria* M — 17. *Corbuloni non vitatus* cod. Agricolae: *corbulo non uitatus* M; *Corbulo non vitavit* Bekkerus.

Idem factum ante quam res geri inciperentur, ut a Caesare B. G. 8, 52. — *auspiciis imperatoris*] Ductum imperator Corbuloni dederat, auspiciis sibi reservatis. — *adversa in inscitiam P. declinans*] Cf. Sallustii Hist. 2 Fr. 37 Kr.: *Ad hoc rumoribus advorsa in pravitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando corrumpebant.* (Tacit. 14, 38: *adversa pravitati, prospera ad fortunam referebat.)*

27. *L. Lucullo*] a. u. 685 in bello Mithridatico. Cf. Plutarch. Lucull. 24 (p. 508). Dio 35, 1—17. — *vetustas*] Intererant anni CXXXII. — *nec enim* cet.] Particula *enim* utitur, quasi quaedam iam praecessissent in comi legatorum salutatione, quibus pacem servari posse significatum esset. — *documento adversus superbiam*] «Haec aptius supra legerentur post *mandatis non immitibus*. Saltem eo referenda sunt, non ad proxima.» Doed. Mihi contra haec verba ubi collocavit Tacitus appositissima videntur. Significant enim legati prospera fortuna modo Romanos, modo Parthos usos esse, item adversa, ex quo utrosque discere debere vitandam esse superbiam. — *scire*] Intellige *se*. Significant legati Romanis penitus notam esse intutam ac periculosam regni Parthici condicionem. — *adicere et -- pellit*] Freinshemius emendabat: *simul, ut c. t. adiceret, Megistanas* cet. Sed Ernestius recte animadvertit Tacito et alibi infinitivum (historicum) et verbum finitum in eadem serie coniungi. Cf. 12, 51. Nimirum primum in universum adnotat, quid simul fecerit Corbulo; deinde singillatim quaeque refert. Walth. — *megistanas*] primores regni, proprio gentis vocabulo *mehestàn* in Graeci sermonis similitudinem deflexo. Teste Anquetil-Duperron apud Burnoufium vocabulum illud reperitur in Zend-Avesta ac significat *maximos, summos.*

28. *cum hostili odio*] Cf. 12, 48: *omne scelus externum cum laetitia habendum.* — *neque atrox in summam*] «et ad summam rem decernendam *(sur le principal de l'affaire)* non erat atrox et cet.» Duebn. Cf. H. 2, 16: *temeritas -- nihil in summam profutura.* — *quibusdam praefecturis*] illis megistanum satrapiis, quas invaserat Corbulo. Cf. 11, 8. — *nuper*] Cf. c. 13. — *neque infamia P. angebatur* cet.] i. e. Paeti infamia Corbulonem nullo angore affecit neque eo

quia filio eius tribuno ducere manipulos atque operire reliquias malae pugnae imperavit. die pacta Tiberius Alexander, inlustris eques Romanus, minister bello datus, et Vinicianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoria aetate, sed pro legato quintae legioni inpositus, in castra Tiridatis venere, honore eius, ac ne metueret insidias tali pignore. viceni dehinc equites adsumpti. et viso Corbulone rex prior equo desiluit; nec cunctatus Corbulo, sed pedes uterque dexteras miscuere. (29) exin Romanus laudat iuvenem omissis praecipitibus tuta et salutaria capessentem. ille de nobilitate generis multum praefatus, cetera temperanter adiungit: iturum quippe Romam laturumque novum Caesari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. tum placuit Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne regium nec nisi manu Neronis resumere; et colloquium osculo finitum. dein paucis diebus interiectis, magna utrimque specie, inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum

2. *tyberius* M — 3. *Vinicianus* Ryckius: *uinianus* M. Cf. var. lect. ad p. 281, 2. — 4. *tyridatis* M — 5. *honore* G: *honor* M; *honori* Lipsius. — 8. *precipitibus* M — *capescentem* M — 9. *multum* Puteolanus: *militum* M — 15. *dm̃* M.

adduxit ut locum a Parthis delectum tamquam mali ominis vitaret: nam si Paeti memoria eum terruisset, non ipsius Paeti filium *ducere manipulos atque operire reliquias malae pugnae* iussisset. — *operire reliquias m. p.*] «terra tegere insepulta cadavera et ossa eorum, qui mala pugna occubuerant. Cf. 1, 62: *trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, condebant.* — *Tiberius Alexander*] origine Iudaeus, procurator Iudaeae post Cuspium Fadum. Iosephus Ant. Iud. 20, 5: *Ἦλθε δὲ Φάδῳ Τιβέριος Ἀλέξανδρος διάδοχος, Ἀλεξάνδρου παῖς τοῦ καὶ ἀλαβαρχήσαντος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, γένει τε καὶ πλούτῳ πρωτεύσαντος τῶν ἐκεῖ καθ' αὐτόν, ὃς διήνεγκε καὶ τῇ πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείᾳ τοῦ παιδὸς Ἀλεξάνδρου· τοῖς γὰρ πατρίοις οὐκ ἐνέμεινεν οὗτος ἔθεσιν.* Inde ab anno u. 820 praefectus Aegypti fuit. Cf. Hist. 1, 11. 2, 79. Pater Alexander Philonis Iudaei fuit frater, teste Iosepho A. I. 18, 10. — *minister bello datus*] adiutor, exactor consiliorum Corbuloni adiunctus a Nerone; *Kriegskommissär* Nipperdey. — *Vinicianus Annius*] M. Annii Viniciani (6, 9) filius, Annii Pollionis (15, 56 et 71) frater. Cf. Dio 62, 23, 6: *τὸν γαμβρὸν Ἄννιον* (Corbulo) *ὑποστρατηγοῦντά οἱ ἐς τὴν Ῥώμην, πρόφασιν μὲν ὡς τὸν Τηριδάτην ἀνάξοντα* (c. 29 sqq.), *τὸ δ' ἀληθὲς ἐφ' ὁμηρείᾳ τῷ Νέρωνι ἑκὼν ἔπεμψεν. οὕτω γάρ που ἐπεπίστευτο μηδὲν νεοχμώσειν, ὥστε καὶ τὸν γαμβρόν, καὶ πρὶν στρατηγῆσαι, τὴν ὕπατον λαβεῖν* (a. u. 819). — *senatoria aetate*] quae tum fere erat vigesimus quintus aetatis annus, quo licebat petere quaesturam, primum honorum gradum. Cf. Dio 52, 20. — *honore eius*] h. e. in eius honorem. Cf. Hist. 1, 44: *non honore Galbae.* — *dexteras miscuere*] quod apud Persas sanctissimi foederis. Iosephus A. I. 18, 9: *Ὁ δὲ Ἀρτάβανος τούς τε πατρῴους θεοὺς ἐπώμνυτο μηδὲν κακὸν δράσειν αὐτοὺς καὶ τὴν δεξιὰν ἐδίδου, ὅπερ μέγιστον παρὰ πᾶσι τοῖς ἐκείνῃ βαρβάροις παράδειγμα τοῦ θαρσεῖν γίγνεται τοῖς ὁμιλοῦσιν. οὐ γὰρ ἂν ψεύσαιτό τις δεξιῶν ὑπ' αὐτοῦ δόσεως γενομένης, οὐδὲ πιστεύειν ἐνδοιάσειεν, εἰ τοιᾶσδε ἀσφαλείας δόσις γένοιτο παρὰ τῶν ἐν ὑποψίᾳ ἀδικήσειν καθεστηκότων.* Firmat Gemist. Pletho *Ἑλληνικῶν* 2, 9: *βασιλεὺς ὁ Περσῶν -- Μέντορα διὰ τὸ δεξιὰν δοῦναι περιεποίησε· μεγίστη γὰρ αὕτη παρὰ Πέρσαις πίστις.* Lips.

29. *tum placuit Tiridaten cet.*] Rem sic narrat Dio 62, 23: *Συνῆλθον οὖν ἐν αὐτῇ τῇ Ῥανδείᾳ ὅ τε Κορβούλων καὶ ὁ Τηριδάτης· τοῦτο γὰρ τὸ χωρίον ἀμφοτέροις ἤρεσε, τῷ μὲν ὅτι ἀπολαβόντες ἐς αὐτὸ τοὺς Ῥωμαίους ὑποσπόνδους ἀφῆκαν, πρὸς ἔνδειξιν ὧν εὐηργέτηντο, τῷ δὲ ὅτι τὴν δύσκλειαν τὴν ἐν αὐτῷ πρότερον συμβᾶσάν σφισιν ἀποτρίψεσθαι ἔμελλον. οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς λόγους τινὰς ἐποιήσαντο, ἀλλὰ καὶ βῆμα ὑψηλὸν ἠγέρθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ εἰ-*

in modum templi. medio tribunal sedem curulem et sedes effigiem Neronis sustinebat. ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subiecit, magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes aut obsidio. at nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam captivum? (30) addidit gloriae Corbulo comitatem epulasque; et rogitante rege causas, quotiens novum aliquid adverterat, ut initia vigiliarum per centurionem nuntiari, convivium bucina dimitti et structam ante augurale aram subdita face accendi, cuncta in maius attollens admiratione prisci moris affecit. postero die spatium oravit, quo tantum itineris aditurus fratres ante matremque viseret: obsidem interea filiam tradit litterasque supplices ad Neronem. (31) et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis repperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat, ne quam imaginem servitii Tiridates perferret neu ferrum traderet aut complexu provincias optinen-

2. *cesis* M — *sublatum* G: *sublati* M — 3. *capite* Rhenanus: *capiti* M — 5. *iturum* Rhenanus: *iterum* M — 7. *rogitantem regem* I. Fr. Gronovius. — *aliquit* M — 9. *augurale* Lipsius: *auguralẽ* M — 10. *ammiratione* M — 12. *tradidit* Halmius. — *pacorem* M.

κόνες τοῦ Νέρωνος ἐστάθησαν (cogita, in medio tribunali et in utroque cornu), *ὅ τε Τηριδάτης πολλῶν μὲν Ἀρμενίων πολλῶν δὲ Πάρθων καὶ Ῥωμαίων παρόντων προσῆλθέ τε αὐταῖς καὶ προσεκύνησε, θύσας τε καὶ ἐπευφημήσας τὸ διάδημα ἀπό τε τῆς κεφαλῆς ἀφεῖλε καὶ παρέθηκεν αὐταῖς.* — *nec nisi manu Neronis resumere*] Cf. 16, 23. — *in modum templi*] Aeque augustum et religiosum fuit totum hoc spectaculum sub divo, ac si colloquium habitum esset in templo (*les images des dieux, dont l'aspect donnait à ce lieu la majesté d'un temple* Burnouf).

30. *initia vigiliarum per centurionem n.*] Vegetius 3, 8: *quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quattuor partes ad clepsydran sunt divisae vigiliae, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliae committuntur, et finitis horis a cornicine revocantur.* Polyb. 6, 36, 5: *τὴν δ' ἐπιμέλειαν τοῦ κατὰ φυλακὴν βουκανᾷν, ἵνα σύμφωνον ᾗ τοῖς ἐφοδεύουσι πρὸς τοὺς φυλάττοντας, οἱ τῆς πρώτης σημαίας τῶν τριαρίων ταξίαρχοι* (centuriones) *καθ' ἡμέραν ποιοῦνται.* — *convivium bucina dimitti*] Polyb. 14, 3: *Ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις κατὰ τὸν τοῦ δείπνου καιρὸν τοὺς βυκανητὰς καὶ σαλπιγκτὰς πάντας σημαίνειν παρὰ τὴν τοῦ στρατηγοῦ σκηνήν, χάριν τοῦ τὰς νυκτερινὰς φυλακὰς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἵστασθαι κατὰ τοὺς ἰδίους τόπους.* Cf. Liv. 30, 5. Similiter igitur signum finiendi cenam bucina dabatur. — *augurale*] Vide 2, 13. — *aram s. f. accendi*] incertum, utrum ut libatas cenae dapes dis offerrent, quod Lipsio placuit, an ut pernox arderet (structa scilicet ex materie, quae accendi et comburi poterat) et ad eam vigilias obirent milites, quod vult Rutgersius var. lect. 3, 20. Brot. — *prisci moris*] Hoc ipsum Tiridatis admirationem augebat, quod in his omnibus explicandis Corbulo eum docebat priscum ac sollemnem esse Romanorum morem. — *affecit*] regem; neque vero opus est cum Gronovio supra scribere *rogitantem regem*; tot enim verba interposita in *ἀνακολούθον* causa fuerunt.

31. *Pacorum*] Cf. c. 2. — *Ecbatanis*] quod oppidum, in meridionali parte Mediae situm, Parthorum regibus reservatum erat; hodie *Hamadan.* (Forbiger *Geographie* II, p. 590.) — *et propriis nuntiis*] diversis ab iis, quos communi consilio Vologeses et Tiridates ad Corbulonem miserant (c. 27). — *imaginem servitii*] veluti catenas aureas vel argenteas. — *ferrum*] acinacem, quo omni tempore vel inter epulas accincti erant Parthi. Iosephus 18, 2, 4: Orodem obtruncarunt Parthi, *ἐν σπονδαῖς καὶ τραπέζαις· μαχαιροφορεῖν γὰρ ἔθος ἅπασιν.* Ammian. 23, 6. — *traderet*] scilicet Corbuloni, sicut olim Tigranes rex Pompeio tradiderat. Plutarch. Pomp. 33: *καὶ τὸ ξίφος τοῖς ῥαβδούχοις ἀπολυσά-*

tium arceretur foribusve eorum adsisteret, tantusque ei Romae, quantus consulibus, honor esset. scilicet externae superbiae sueto non inerat notitia nostri, apud quos vis imperii valet, inania tramittuntur.

(32) Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum in ius Latii transtulit. equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil nisi de quattuordecim ordinibus sanxit. spectacula gladiatorum idem annus habuit pari magnificentia ac priora; sed feminarum illustrium senatorumque plures per arenam foedati sunt.

(33) C. Laecanio M. Licinio cōs. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scaenas frequentandi. nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, Iuvenalibus ludis, quos ut parum celebres et tantae voci angustos spernebat. non tamen Romae incipere ausus Neapolim quasi Graecam urbem delegit: inde initium fore, ut transgressus in Achaiam insi-

2. *inherat* M — 6. *nichil* M — 7. *sancxit* M — 9. *fedati* M — 10. *C.*] *G.* M — *laecanio* M: *Lecanio* vulgo. — 11. *scenas* M — 12. *cęcinerat iuuenalibus* M; *cecinerat aut Iuvenalibus* Haase. — *tante* M — 14. *transgressis* M.

μενος παρεδίδου. Ne apud Neronem quidem Tiridates *τὸν ἀκινάκην, ὅτε προσῄει αὐτῷ, καταθέσθαι καίπερ κελευσθεὶς ἠθέλησεν, ἀλλ' ἥλοις αὐτὸν τῷ κολεῷ προσέπηξεν,* ut narrat Dio 63, 2. Doed. — *complexu -- adsisteret*] Duplex ritus. Priorem illustro e Spartiani Severo, de quo legato Africae c. 2: *In qua legatione cum quidam municipum suorum Leptitanorum, praecedentibus fascibus, ut antiquum contubernalem ipse plebeius amplexus esset, fustibus eum sub elogio eiusdem* (qui eum caedebat) *praeconis cecidit, «Legatum P. R. homo plebeius temere amplecti noli.»* Interdicti ergo provinciales complexu. Sed nec in fores statim illis aditus, uti eleganter Salvianus de Gubernat. dei 3, 82: *Intra ianuas non modo illustrium potestatum, sed etiam praesidum aut praepositorum non omnes passim intrare praesumunt, nisi quos aut iudex vocaverit aut negotium traxerit aut ipsa honoris proprii dignitas introire permiserit, ita ut, si quispiam fuerit insolenter ingressus, aut caedatur aut propellatur aut aliqua verecundiae atque existimationis suae labe multetur.* Quod augendae dignitati usurpatum a praesidibus, uti privatim a quibusdam per superbiam Romae. Lips. Cf. Seneca de Brev. vitae 2. Sueton. Ner. 37. Iuven. 3, 37. Martial. 10, 10, 5. — *vis*] *δύναμις, οὐσία.*

32. *nationes Alpium maritimarum*] quibus Gallia dirimitur a Liguria, quaeque Alpes a mari et ostio Vari ad montem *Viso* et Padi fontes porriguntur. Nomina *nationum* vide in Augusti tropaeo apud Plin. N. H. 3 § 136 sq., quod tropaeum non Secusii *(Susa)* in Cottiis, sed in maritimis Alpibus fuisse docetur in *Théatre des états de S. A. R. le duc de Savoye* I, p. 72. Brot. — *ius Latii*] Latinorum veterum statum, Latinitatem. Sic Hist. 3, 55: *Latium externis dilargiri.* Plin. Paneg. 37: *novi* (cives), *seu per Latium in civitatem seu beneficio principis venissent.* Cic. ad Att. 14, 12, 1: *Multa illis* (Siculis) *Caesar, neque me invito, etsi Latinitas erat non ferenda.* Sueton. Aug. 47: *Merita erga populum R. adlegantes Latinitate vel civitate donavit.* Media erat Latinitas inter ius Italicum et ius civitatis Romanae. Ex ea soli, qui magistratibus municipalibus functi erant, cives Romani fiebant. Cf. Puchta *Geschichte des Rechts bei dem röm. Volk (zweite Auflage, Leipzig 1845)* p. 236. — *equitum Romanorum locos*] Claudius senatoribus solis discretam in circo sedem tribuerat (Sueton. Claud. 21. Dio 60, 7): iam Nero etiam equitibus. Plin. N. H. 8 § 21: *Caesar dictator -- euripis harenam circumdedit, quos Nero princeps sustulit, equiti loca addens.* Sueton. Ner. 11: *Circensibus loca equiti secreta a ceteris tribuit.* (Inter varia fragmenta marmorea, quae Henzenius nuper in amphitheatro Flaviano descripsit, unum exhibet litteras *EQVITI* nitide scriptas.) — *lex Roscia*] theatralis. Nam L. Roscius Otho tribunus plebis a. u. 686 legem tulerat, *ut equitibus Romanis in theatro quattuordecim gradus proximi* (pone senatores) *assignarentur.* Liv. Epit. 99. At de aliis locis, ut de circo, lex Roscia nihil caverat. — *feminarum -- foedati sunt*] Vide ad 14, 14. Feminae etiam Domitiano imperante in are-

gnesque et antiquitus sacras coronas adeptus maiore fama studia civium eliceret. ergo contractum oppidanorum volgus, et quos e proximis coloniis et municipiis eius rei fama civerat, quique Caesarem per honorem aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent. (34) illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potius et secundis numinibus evenit: nam egresso, qui affuerat, populo vacuum et sine ullius noxa theatrum collapsum est. ergo per conpositos cantus grates dis atque ipsam recentis casus fortunam celebrans petiturusque maris Hadriae traiectus apud Beneventum interim consedit, ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias assumptus; dehinc optimi cuiusque criminatione eo usque valuit, ut gratia, pecunia, vi nocendi etiam malos praemineret. (35) eius munus frequentanti Neroni ne

3. *ciuerat* M: *acciverat* alii. — 5. *arbitrabantur* Rhenanus: *arbitrantur* M — 11. *fędissima* M — 12. *scurilibus* M — 13. *usque evaluit* Acidalius.

nam descendebant. Sueton. Domit. 4: *venationes gladiatoresque et noctibus ad lychnuchos* (edidit), *nec virorum modo pugnas, sed et feminarum.* Stat. Silv. 1, 6, 53: *Stat sexus rudis insciusque ferri, Et pugnas capit improbus viriles. Credas ad Tanaim ferumque Phasim Thermodontiacas calere turmas.* A Severo demum (a. u. 953) *ἐκωλύθη μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μηδαμόθεν μονομαχεῖν*, Dione teste 75, 16. — *plures*] quam prioribus annis. — *per arenam*] in quam descenderant alii sua prava libidine, alii coacti a Nerone. Cf. 14, 14. Sueton. Ner. 12.

33. *C. Laecanio M. Licinio*] Nomina horum consulum plene exhibet titulus Inscrr. Latt. n. 6858: *a. d. XVII. K. Iulias C. Laecanio Basso M. Licinio Crasso Frugi cos.* De Laecanio cf. Plin. N. H. 26 § 5: *peculiare Narbonensis provinciae malum* (carbunculus), *quo duo consulares obiere condentibus haec nobis eodem anno, Iunius Rufus et Q. Lecanius* (immo *C. Laecanius*) *Bassus, ille medicorum inscitia sectus, hic vero pollici laevae manus evulso acu ab semetipso tam parvo ut vix cerni posset.* M. Licinius est filius M. Licinii Crassi consulis a. u. 780 (4, 62), frater Pisonis Liciniani, Pompei Magni, Crassi Scriboniani, a Nerone interfectus (Hist. 1, 48). — *promiscuas scaenas*] quae patent omnibus ad spectandum. — *Iuvenalibus ludis*] Vide 14, 15. — *tantae voci*] Ironice significat Neronis de sua voce opinionem, de qua ceteri prorsus diversa sentiebant. Suetonius enim c. 20 eum *exiguae vocis et fuscae* dicit, Dio 61, 20 *καὶ βραχὺ καὶ μέλαν, ὥς γε παραδέδοται, φώνημα ἔχοντα.* — *quasi Graecam urbem*] quae a Chalcidensibus ex Euboea condita servabat Graecorum sermonem ac mores, Graeca gymnasia, theatra, *ἀγῶνας*. Cf. Vellei. 1, 4. Liv. 8, 22. Plin. N. H. 3 § 62. — *contractum oppidanorum volgus*] Neapolitanorum vulgus Neronis iussu congregatum.

34. *providum*] providentiae divinae documentum. — *theatrum collapsum est*] Praecesserat videlicet terrae motus. Sueton. Ner. 20: *Et prodit Neapoli primum, ac ne concusso quidem repente motu terrae theatro ante cantare destitit, quam inchoatum absolveret nomon.* — *conpositos*] ex artis regulis factos ab ipso; poëticis enim studiis vacare solebat. — *maris Hadriae traiectus*] Significat oppidum Brundisium; Beneventum enim, Vatinii patria, in via situm erat, quae a Neapoli per Samnites ad Brundisium ducebat. *Hadriae* pro *Hadriatici* posuit more Graeco et poëtico. Cf. Hist. 3, 42. — *sutrinae tabernae alumnus*] Martialis 14, 96: *Vilia sutoris calicem monumenta Vatini Accipe, sed nasus longior ille fuit;* id quod explicandum ex Iuvenale 5, 46: *Tu Beneventani sutoris nomen habentem Siccabis calicem nasorum quattuor.* — *in contumelias*] in convivarum delectationem patienter perpetiendas, ut esset inter copreas, uti vilissimos scurrarum vocat Suetonius Tib. 61. — *optimi cuiusque*] Dio 63, 15 ait adeo hostem optimatibus fuisse, ut semper in ore haberet: *Μισῶ σε, Καῖσαρ, ὅτι συγκλητικὸς εἶ.* — *etiam malos praemineret*] ipsis malis peior et nocentior

inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. isdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia super Iuniae familiae claritudinem divum Augustum abavum ferebat. iussi accusatores obicere prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in rebus novis esse. quin eum [nobiles] habere quos ab epistulis et libellis et rationibus appellet, nomina summae curae et meditamenta. tum intimus quisque libertorum vincti abreptique: et cum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit; secutaque Neronis oratio ex more, quamvis sontem et defensioni merito diffisum victurum tamen fuisse, si clementiam iudicis expectasset.

(36) Nec multo post, omissa in praesens Achaia (causae in incerto fuere) urbem revisit, provincias Orientis, maxime Aegyptum, secretis imaginationibus agitans. dehinc edicto testificatus non longam sui absentiam et cuncta in re p. perinde immota ac prospera fore, super ea profectione adiit Capitolium. illic veneratus deos, cum Vestae quoque templum inisset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione numquam timore vacuus, deseruit inceptum,

3. *abavum* Rupertus (ad Reines. ep. 60): *atauum* M — *iussis* M; *inmissi* Bezzenberger. — *prodicum* M — 4. *quin eum nobiles* Rhenanus: *qui ne innobiles* M; *quin non ignobiles* Ritterus; *quin eum libertos* Bipontini; *quin in villis* R. Seyffert; *quin eum in villis* Halmius; *quin ne occultet* Nipperdey; *esse, cui innoxiae viles; habere* Haase. — *eplis* cum lin. transversa in litt. *l* M; *epistolis* vulgo. — 7. *abrectique* M — 8. *intercidit* Zumpt ad Curt. p. 138, ut est 16, 14 et in Plin. N. H. 11 § 174. At dixit Tacitus *venas abscindere* 15, 69 et 16, 11. HALM. — 13. *edicto* Rhenanus: *dicto* M — 14. *in re p. perinde* Pichena: *in repperiende* M — *prospere* M — 15. *ueste* M — 16. *cuncto* M — *exterente* M.

esset. Haud exiguam fuisse Vatinii potentiam prodit ex Hist. 1, 37: *iam plus rapuit Icelus quam quod Polycliti et Vatinii*, et Dial. 11: *cum* (inquit Maternus) *in Neroneis improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi* cet. Tribus his locis memoratur a Tacito, semel a Dione 63, 15, a Suetonio nunquam.

35. *Torquatus Silanus*] consul a. u. 806 (12, 58, ubi *D. Iunius* vocatur), frater L. et M. Silanorum, divi Augusti abnepotum (13, 1), patruus L. Silani (16, 8). Dio 62, 27: *Ἰούνιος Τορκουᾶτος ἀπόγονος τοῦ Αὐγούστου ὢν θαυμαστῷ δή τινι ἐγκλήματι παρεδόθη. ἐπειδὴ γὰρ ἀσωτότερον τῇ οὐσίᾳ, εἴτε ἐκ φύσεως εἴτε καὶ ἐξ ἐπιτηδεύσεως, ὅπως μὴ πάνυ πλουτοίη, κατεχρήσατο, τῶν τε ἀλλοτρίων αὐτὸν ἐπιθυμεῖν ἅτε καὶ πολλῶν δεόμενον ὁ Νέρων ἔφη, κἀκ τούτου καὶ τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς ἐφιέμενον συκοφαντηθῆναι ἐποίησεν.* — *d. Augustum abavum ferebat*] Cf. 2, 43: *avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens.* — *quin eum nobiles* cet.] Hanc Rhenani emendationem, etsi multam ex litterarum ductibus commendationem habet, recte tamen impugnavit Lipsius: «Qui enim isti tam viles nobiles, qui alteri suae sortis ad tale officium se submitterent? Immo nec principes ipsi nobiles ad ea munera habebant, sed libertos. Primus Vitellius (Hist. 1, 58) *ministeria principatus per libertos agi solita in equites Romanos disposuit.* Sed nec ea dispositio firma; vix coepta abiit, eoque Spartianus c. 22 Hadrianum imperatorem quasi primum auctorem eius rei laudat: *ab epistulis, a libellis, primus equites Romanos habuit.*» Accedit quod ipse Tacitus infra (16, 8) hos amanuenses *libertos* vocat: *Silanum increpuit isdem, quibus patruum eius Torquatum, tamquam disponeret iam imperii curas praeficeretque rationibus et libellis et epistulis libertos.* Itaque nos vocem *nobiles* ut parum aptam seclusimus. — *summae*] i. e. imperatoriae. — *meditamenta*] praeparationes imperii mox obtinendi. — *quamvis sontem*] quantavis culpa oneratum. — *clementiam iudicis*] i. e. suam. Senatus enim, cuius de

cunctas sibi curas amore patriae leviores dictitans. vidisse maestos civium vultus, audire secretas querimonias, quod tantum *iter* aditurus esset, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita aspectu principis refoveri. ergo ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita *in re p.* populum Romanum vim plurimam habere parendumque retinenti. haec atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine et, quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur: dehinc, quae natura magnis timoribus, deterius credebant quod evenerat. (37) ipse quo fidem acquireret nihil usquam perinde laetum sibi, publicis locis struere convivia totaque urbe quasi domo uti. et celeberrimae luxu famaque epulae fuere, quas a Tigillino paratas ut exemplum referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium navium aliarum tractu moveretur. naves auro et ebore distinctae; remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur. volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. crepidinibus stagni lupanaria astabant illustribus feminis completa, et contra scorta visebantur nudis corporibus. iam gestus

1. *mestos* M — 2. *iter* G: om. M; *itineris* Heinsius coll. c. 30. Accusativum praetulimus propter verba opposita *modicos egressus.* — *auditurus* M — 5. *in re p.* Wurmius (collato supplemento Orelliano 12, 6): om. M — 6. *volenti* Rhenanus. — 7. *frumentaria* M — 10. *euenerant* superscr. *t* litteris *nt* M — *nichil* M — 12. *celeberrime* M — *ępulae* M — *Tigillino* nos: *tigellino* M. Vide ad p. 475, 7. — 13. *exemplum* G: *exemplā* M — *sepius* M — 15. *ębore* M — 16. *distincte* M — *pares aetate et scientia* Heinsius — 19. *iam Iestus* M.

senatoribus iudicium erat, totus ab imperatoris voluntate pendebat.

36. *omissa -- Achaia*] in quam profecturus erat vocis ostentandae gratia (c. 33). — *Vestae quoque*] postquam ceteros deos deasque veneratus erat. Cic. N. D. 2 § 67: *Vis autem eius* (Vestae) *ad aras et focos pertinet; itaque in ea dea, quae est rerum custos intimarum, omnis et precatio et sacrificatio extrema est.* — *numquam timore vacuus*] Infra 16, 15 eum *pavidum semper* fuisse tradit. — *cunctas - curas*] omnia, quae sibi curae essent. — *vidisse maestos -- aspectu principis refoveri*] Addita haec sunt irrisionis causa et ad significandam Neronis impudentiam. — *fortuita*] fortuitos casus, infortunia. — *volentia*] grata, iucunda. Cf. Hist. 3, 52: *Muciano volentia rescripsere.* Sallust. Hist. Lib. 4 Fr. 57: *volentia plebi facturus.*

37. *perinde laetum*] atque in urbe remanere. — *publicis locis struere convivia* cet.] Suetonius Ner. 27: *cenitabatque nonnumquam et in publico, naumachia praeclusa vel Martio campo vel circo maximo, inter scortorum totius urbis et ambubaiarum ministeria.* — *totaque urbe*] in his conviviis modo hic, modo illic in publico apparatis. — *a Tigillino paratas*] De Tigillino cf. 14, 51 et de epulis ab eo paratis Dio 62, 15. — *stagno Agrippae*] Meminit Strabo 13, 1, 19 p. 590: *ἐντεῦθεν (ἐκ Λαμψάκου) δὲ μετήνεγκεν Ἀγρίππας τὸν πεπτωκότα λέοντα, Λυσίππου ἔργον· ἀνέθηκε δὲ ἐν τῷ ἄλσει τῷ μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τοῦ εὐρίπου.* Idem videtur *lavacrum Agrippae* apud Ammian. Marc. 29, 6, 19. Canina *Indicazione di Roma antica* p. 214: *Il lago di Agrippa si pone concordemente presso la chiesa di S. Andrea della Valle, come si deduce dalla denominazione che ebbe tale luogo per la valle evidentemente rimasta dallo scavo fatto.* — *ratem*] Festus: *Rates vocantur tigna colligata, quae per aquam aguntur, quo vocabulo interdum etiam naves significantur. (Floss, radeau.)* — *per aetates*] qui v. c. sedecim, qui viginti annos nati erant, una collocabantur, ita ut inter eos velut grata gradatio esset. — *Oceano abusque*]

motusque obsceni; et postquam tenebrae incedebant, quantum iuxta nemoris et circumiecta tecta consonare cantu et luminibus clarescere. ipse per licita atque inlicita foedatus nihil flagitii reliquerat quo corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege (nomen Pythagorae fuit) in modum sollemnium coniugiorum denupsisset. inditum imperatori flammeum; visi auspices; dos et genialis torus et faces nuptiales, cuncta denique spectata quae etiam in femina nox operit.

(38) Sequitur clades, forte an dolo principis incertum (nam utrumque auctores prodidere), sed omnibus quae huic urbi per violentiam ignium acciderunt gravior atque atrocior. initium in ea parte circi ortum, quae Palatino Caelioque montibus contigua est; ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul coeptus ignis et statim validus ac vento citus longitudinem circi corripuit. neque enim domus munimentis saeptae vel templa muris cincta aut quid aliud morae interiacebat. impetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita assurgens, et rursus inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali

3. *fędatus* M — 5. *fuit immodum* M — *sollempnium* M — 6. *visi* Rhenanus: *misit* M; *missi* Lipsius; *missi et* Doederlein; *visi et* Halmius. — 10. *occiderunt* M — *circy* M — 12. *ceptus* M — 14. *septe* M.

Cf. 13, 47: *Tiberio abusque.* — *incedebant*] «oriebantur, ingruebant, se intendebant.» Silius 8, 337: *incedere noctis, Quae tardent cursum, tenebras dolet.* — *licita atque inlicita*] Per *licita* indicatur Neronis cum feminis consuetudo, sive illustres erant sive scorta, per *inlicita* aut eiusdem cum viris complexus aut concubitus cum feminis nefando more institutus. Ritter. — *contaminatorum*] Comparant Horat. C. 1, 37, 9: *Regina -- contaminato cum grege turpium morbo virorum,* ubi intelligendi spadones Cleopatrae, hic exoleti. — *nomen Pythagorae fuit*] Libertum eum vocat Dio 62, 28. Idem 63, 13: *ἐκ τούτου* (post Poppaeae mortem) *συνεγένοντο ἅμα τῷ Νέρωνι Πυθαγόρας μὲν ὡς ἀνήρ, Σπόρος δὲ ὡς γυνή.* Tacitum exscripsit Sulpicius Severus Hist. Sacr. 2, 28, 2: *id tantum adnotasse contentus sum, hunc* (Neronem) *per omnia foedissima et crudelissima eo processisse, ut matrem interficeret, post etiam Pythagorae cuidam in modum sollemnium coniugiorum nuberet; inditumque imperatori flammeum, dos et genialis thorus et faces nuptiales, cuncta denique quae vel in feminis non sine verecundia conspiciuntur spectata.* Cf. Aurelius Victor de Caesaribus 5, 5: *eo progressus est, uti neque suae neque aliorum pudicitiae parcens ad extremum amictus nubentium virginum specie, palam senatu, dote data, cunctis festa more celebrantibus, in manum conveniret lecto ex omnibus prodigiosis.* Suetonius (c. 29) eum, cui denupserit Nero, *Doryphorum libertum* vocat, suo errore, ut videtur. Doryphorus enim supra (14, 65) veneno interfectus traditur, a. u. 815. — *visi auspices*] De his nuptiarum auspicibus vide Ann. 11, 27 et cf. Sueton. Claud. 26: *dote inter auspices consignata.* Valer. Max. 2, 1, 1: *Apud antiquos non solum publice, sed etiam privatim nihil gerebatur nisi auspicio prius sumpto. Quo ex more nuptiis etiam nunc auspices interponuntur, qui, quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpant.*

38. *forte an dolo principis incertum*] Specta moderationem Taciti! Scriptorum, quos hodie legimus, Dio Cassius 62, 16 malae menti Neronis tribuit illud incendium, dudum animo volventis et Priamum felicem praedicantis, cui Troiae patriae incendium oculis cernere contigerit; Suetonius c. 38 veteres aedes ac tortuosas plateas urbis displicuisse Neroni scribit, ceteroqui spatium aureae suae domui desideranti. Duebn. Videlicet Suetonius et Dio *auctores* ab ipso Tacito memoratos, qui atrociora tradiderant, secuti sunt, ex indole humana cupidius deteriora credendi. Cf. Plin. N. H. 17 § 5: *Neronis principis incendia, quibus cremavit urbem.* — *acciderunt*] primum per Gallos a. u. 365 (Liv. 5, 41); deinde a. u. 780, deusto monte Cae-

et obnoxia urbe artis itineribus hucque et illuc flexis atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa [aetate] aut rudis pueritiae aetas quique sibi quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos aut opperiuntur, pars mora, pars festinans, cuncta impediebant. et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur; vel si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam quae longinqua crediderant in eodem casu reperiebant. postremo, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros; quidam amissis omnibus fortunis, diurni quoque victus, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio interiere. nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium, et quia alii palam faces iaciebant atque esse sibi auctorem vociferabantur, sive ut raptus licentius exercerent, seu iussu. (39) eo in tempore Nero Antii agens non ante in urbem regressus est, quam domui eius, qua Palatium et Maecenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret.

1. *hicque* M — 2. *feminarum* seclusit Haase. — 3. *fessa aut r. p. aetas* Lipsius: *fessa aetate aut rudis pueritiae aetas* M; *fessa aetate aut rudis pueritiae* [*aetas*] Iac. Gronovius; *fessa* [*aetate*] *aut rudis* [*pueritiae*] *aetas* Haase. — 4. *mora* M: *morans* G — 6. *ignis* M — 7. *que longinqua cre*||*crediderant* M — *reperiebant* I. Fr. Gronovius: *repperiebantur* M — 9. *quoque inopia victus* Ernestius; *quoque victus egeni* Ritterus. — 12. *auctore* M — 15. *mecenatis ortos* M.

io (Ann. 4, 64); mox a. u. 789, deusto Aventino et parte circi (Ann. 6, 45). Bach. — *per tabernas*] Intelligo tabernas, quae in parte externa circi fuere, auctore Dionysio Halic. 3, 68: *ἔξωθεν περὶ τὸν ἱππόδρομον ἑτέρα στοὰ μονόστεγος, ἐργαστήρια ἔχουσα ἐν αὑτῇ καὶ οἰκήσεις ὑπὲρ αὐτά.* Ern. Praeter has Dionysii officinas ibi poterant esse etiam tabernae ab illo non memoratae vel postea constructae. — *id mercimonium* cet.] Hac paraphrasi devitat propria illarum mercium, veluti olei, picis, resinae, sulfuris nomina, utpote historia minus digna. — *citus*] concitatus, excitatus, non: celer. Sic 2, 6: *citae remis naves.* — *domus*] ditiorum et potentiorum hominum *(Paläste)*, quibus opponuntur insulae, i. e. aedificia pluribus tabulatis sive cenaculis composita, a dominis ad locandum aedificata vel empta, habitata plerumque a civibus mediocribus et pauperibus. Cf. 6, 45. 15, 41 et 43. — *munimentis*] altis substructionibus. — *obnoxia*] scil. incendiis. — *enormibus vicis*] non ad normam lineamve rectam aedificatis, *unregelmässig.* «Livius 5, 55 post Gallicum incendium id excusat: *Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui et alieni discrimine in vacuo aedificant,* et addit, *eam esse causam, ut veteres cloacae, primo per publicum ductae, nunc privata passim subeant tecta formaque urbis sit occupatae magis quam divisae similis.*» Lips. — *fessa aetate aut*] Sentio corruptionem et amolior: *fessa aut rudis pueritiae aetas,* superfluenti voce inducta. Describit in incendio infirmi sexus pavorem et (infirmae) aetatis. Aetas infirma duplex: pueritia, senectus. Hanc noster vocat *fessam.* Ann. 14, 33: *si quos inbellis sexus aut fessa aetas -- attinuerat.* Hist. 1, 12: *fessa iam aetate Galbae.* Ann. 1, 46: *an Augustum fessa aetate totiens in Germanias commeare potuisse?* Lips. Cf. 3, 59. Hist. 3, 67. — *pars mora, pars festinans*] Haec variatio ipsum Taciti dicendi genus prorsus redolet, id quod non perspicientes nonnulli induxerunt *morans.* — *etiam quae -- reperiebant*] Illi ipsi, qui evaserant in proxima, quae tuta putabant, ubi viderunt se frustra gavisos et instare ignem, properarunt ulterius ad quae non accessurum periculum certe persuasum habebant: sed illa quoque correpta flammis reperiebant. I. F. Gronov. — *diurni q. victus*] scil. fortuna amissa. «In *fortunis* latet notio facultatum omnis generis, quae supplenda est ad genitivum *diurni victus.*» Walth. — *iussu*] ministrorum Neronis.

39. *qua Palatium et Maecenatis hortos continuaverat*] Horti Maecenatiani in Esquiliis (noti ex Horatii Sat. 1, 8). Bis autem a Nerone aedificata domus productaque ad Esquilias ipsas. Suetonius c. 31: *Domum a Palatio Esquilias usque fecit, quam primo tran-*

neque tamen sisti potuit, quin et Palatium et domus et cuncta circum haurirentur. sed solacium populo exturbato ac profugo campum Martis ac monumenta Agrippae, hortos quin etiam suos patefecit, et subitaria aedificia extruxit, quae multitudinem inopem acciperent; subvectaque utensilia ab Ostia et propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum usque ad ternos nummos. quae quamquam popularia in irritum cadebant, quia pervaserat rumor ipso tempore flagrantis urbis inisse eum domesticam scaenam et cecinisse Troianum excidium, praesentia mala vetustis cladibus adsimulantem. (40) sexto demum die apud imas Esquilias finis incendio factus, prorutis per inmensum aedificiis, ut continuae violentiae campus et velut vacuum caelum occurreret. necdum positus metus, et rediit haud levius rursum grassatus ignis, patulis magis urbis locis; eoque strages hominum minor, delubra deum et porticus amoenitati dica-

1. *domos* M — 3. *ortos* M — 4. *edificia* M — *suuectaque* M — 5. *p̃tiumque* M — 6. *que* M — 7. *rumori ipso* M — 8. *scenam* M — 9. *exquilias* M — 10. *prorutis* I. Fr. Gronovius: *proruptis* M. Cf. 12, 43. — *edificiis* M — 11. *uelud* M — *positus metus et* Fr. Iacob: *post metus aut* M — 12. *rediit haud* Halmius (post Ritterum, qui scripsit *redit haud*): *rediebat* M — *levius* Lipsius: *lebis* M *(necdum positus metus haud levius redibat: rursum* Bezzenberger; *necdum positus metus auctus redibat: saevus rursum* Haase; *necdum posito metu redibat levius rursum* Hillerus.) — 13. *dm̃* M — *dicata elatius* M.

sitoriam, mox incendio absumptam restitutamque auream (vide infra c. 42) *nominavit.* Priorem ergo nunc intellige. Lips. — *monumenta Agrippae*] magnifica in campo Martio, Vipsaniam porticum (Hist. 1, 31), sepulcrum (Dio 54, 28), thermas, saepta Iulia (Dio 53, 23), diribitorium (Dio 55, 8. Plin. N. H. 16 § 201. 36 § 102), basilicam Neptuni s. porticum Argonautarum, Pantheum (Dio 53, 27. Plin. N. H. 34 § 13. 36 § 38). — *utensilia*] cibaria. Vide ad 1, 70. — *ternos nummos*] in modium. Intellige autem de universi frumenti pretio, non solum de frumento publico; nam etiam, qui hoc non accipiebant, post tantam calamitatem per tempus certe aliquod sublevandi erant. — *cecinisse Troianum excidium*] Dio 62, 18: ὁ Νέρων ἔς τε τὸ ἄκρον τοῦ παλατίου, ὅθεν μάλιστα σύνοπτα τὰ πολλὰ τῶν καιομένων ἦν, ἀνῆλθε, καὶ τὴν σκευὴν τὴν κιθαρῳδικὴν λαβὼν ᾖσεν ἅλωσιν, ὡς μὲν αὐτὸς ἔλεγεν, Ἰλίου, ὡς δὲ ἑωρᾶτο, Ῥώμης. Suetonius c. 38: *Hoc incendium e turre Maecenatiana prospectans laetusque flammae, ut aiebat, pulchritudine, halosin Ilii in illo suo scaenico habitu decantavit.*

40. *sexto demum die* cet.] At Suetonius (c. 38) ait *per sex dies septemque noctes ea clade saevitum.* Uterque longe abit a lapide prisco, qui novenos commemorat dies, Romae ad basilicam Petri (Inscr. Lat. n. 736): *Haec area -- dedicata est ex voto suscepto, quod diu erat neglectum nec redditum, incendiorum arcendorum causa, quando urbs per novem dies arsit Neronianis temporibus.* Conciliari facile Tacitus potest, quia mox addit ignem redisse, primum ut incendium sex dierum fuerit, alterum trium. Lips. — *prorutis*] Vide I. Fr. Gronovium ad 1, 68. Drakenb. ad Liv. 4, 29. — *delubra deum* cet.] Rhetoricum colorem his non male dedit Burnouf: *mais les temples des dieux, mais les portiques destinés à l'agrément laissèrent une plus vaste ruine.* — *praediis Tigillini Aemilianis*] quae in Aemilianis posita erant, loco ad campum Martium extra urbem. Varro R. R. 3, 2: *eorum aedificia, qui habitant extra portam Flumentanam aut in Aemilianis.* Sueton. Claud. 18: *cum Aemiliana pertinacius arderent, in diribitorio duabus noctibus mansit.* De Tigillino cf. 14, 51. — *videbaturque* cet.] Sulpicius Severus Sacr. Hist. 2, 29 mutuatus hoc est a Tacito: *Sed opinio omnium invidiam incendii in principem retorquebat, credebaturque imperator gloriam innovandae urbis quaesisse.*

41. *domuum et insularum*] Vide ad c. 38. Suetonius c. 38: *Tunc praeter immensum numerum insularum domus priscorum ducum arserunt hostilibus adhuc spoliis adornatae deorumque aedes ab regibus ac deinde Punicis et Gallicis bellis votae dedicataeque et quidquid visendum atque memorabile ex antiquitate duraverat.* — *quod Servius Tullius Lunae*] Li-

tae latius procidere. plusque infamiae id incendium habuit, quia praediis Tigillini Aemilianis proruperat videbaturque Nero condendae urbis novae et cognomento suo appellandae gloriam quaerere. quippe in regiones quattuordecim Roma dividitur, quarum quattuor integrae manebant, tres solo tenus deiectae: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semusta. (41) domuum et insularum et templorum, quae amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit; sed vetustissima religione, quod Servius Tullius Lunae, et magna ara fanumque, quae praesenti Herculi Arcas Euander sacraverat, aedesque Statoris Iovis vota Romulo Numaeque regia et delubrum Vestae cum penatibus populi Romani exusta. iam opes tot victoriis quaesitae et Graecarum artium decora; exin monumenta ingeniorum antiqua et incorrupta, quamvis in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerint, quae reparari nequibant. fuere qui adnotarent XIIII. Kal. Sextiles principium incendii huius ortum et quo Senones captam urbem inflammaverint. alii

2. *tigillini* M: *Tigellini* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — *in Aemilianis* Lipsius. — *condende* M — 4. *quorum* M — 5. *detectae* Acidalius. — 6. *semusta* M: *semiusta* alii. — *domū* M — 9. *erculi* M — 11. *quesitae* M; *quaesitas* Ernestius. — *grecarum* M — 13. *meminerint* M: *meminerant* Rhenanus; *meminerunt* Ritterus. — 14. *XIIII.* M: *quarto decimo* alii; *quartum decimum* Ritterus. — 15. *et quo* M: *quo et* Rhenanus.

vius 40, 2: *tempestas -- forem ex aede Lunae, quae in Aventino est, raptam tulit et in posticis partibus Cereris templi affixit.* Ovid. Fast. 3, 883: *Luna, regis menses; huius quoque tempora mensis Finit Aventino Luna colenda iugo.* In eo templo L. Mummius ex praeda Corinthiaca consecraverat artes Graecas (Vitruv. 5, 5), quas tunc omnes perisse consentaneum est. «Lunae templum a Servio sacratum esse unus Tacitus narravit. Aedem Dianae in Aventino Servii opera constitutam esse cum celebris fama fuerit (Liv. 1, 45. Dionys. 4, 26), Tacitus fortasse infida recordatione in Lunae templum transtulit quod de fano Dianae traditum erat.» Ritter. — *praesenti Herculi Arcas Euander*] Rem narrant Livius 1, 7. Dionysius Hal. 1, 40. Contra Ovidius Fast. 1, 581 ipsum sibi Herculem *constituisse* ait, *quae maxima dicitur ara.* Cf. 12, 24. — *vota Romulo*] Cf. Liv. 1, 12. Ovid. Fast. 6, 793. — *Numaeque regia*] Plutarchus Num. 14: *Ἐπεὶ δὲ διεκόσμησε τὰς ἱερωσύνας, ἐδείματο πλησίον τοῦ τῆς Ἑστίας ἱεροῦ τὴν καλουμένην Ῥηγίαν, οἷόν τι βασίλειον οἴκημα· καὶ τὸ πλεῖστον αὐτόθι τοῦ χρόνου διέτριβεν ἱερουργῶν ἢ διδάσκων τοὺς ἱερεῖς ἢ πρὸς ἐννοίᾳ τινὶ τῶν θείων πρὸς αὑτοὺς σχολάζων. Οἰκίαν δ' εἶχε ἑτέραν περὶ τὸν Κυρίνου λόφον, ἧς ἔτι νῦν τὸν τόπον ἐπιδεικνύουσιν.* — *delubrum Vestae*] Festus p. 262. Müll.: *Rotundam aedem Vestae Numa Pompilius rex Romanorum consecrasse videtur, quod eandem esse terram, qua vita hominum sustentaretur, crediderit: eamque pilae forma esse, ut sui simili templo dea coleretur.* Cf. Dionys. Hal. 2, 66. Plut. Num. 11. Cum regia Numae iungitur etiam ab Horatio C. 1, 2, 15: *monumenta regis templaque Vestae.* — *cum penatibus populi Romani*] i. e. cum aede penatium p. R., quae in Velia sita erat. Cf. Varro L. L. 5 § 54. Liv. 45, 16. Dionys. Halic. 1, 68. — *iam opes -- decora*] scil. exusta sunt. *Graecarum artium decora* sunt statuae, tabulae, aera Graecorum artificum. — *monumenta ingeniorum*] libros, qui in bibliothecis privatis aut publicis interierunt. — *antiqua*] quae proinde maiorem fidem merebantur quam exempla recentiora, ex illis plerumque satis negligenter descripta. — *incorrupta*] nondum, ut tunc fiebat, hinc inde interpolata vel etiam breviata. — *multa seniores meminerint*] id est «facile meminisse possunt». *Seniores,* quorum testimonium interdum advocat Tacitus, sunt circiter septuagenarii et octogenarii, qui sane memoriam illius incendii conservabant tunc, cum Annales scriberet aut certe praepararet. — *quae reparari nequibant*] Intellige potissimum de artibus Graecis, quamquam et scriptorum aliquot libri, quorum unum vel pauca dumtaxat exstabant exemplaria, perire poterant. — *et quo* cet.] i. e. *et* illius, *quo* cet. Cf. 2, 28: *ut satis testium et qui servi eadem*

eo usque cura progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent.

(42) Ceterum Nero usus est patriae ruinis extruxitque domum, in qua haud perinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu volgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvae, inde aperta spatia et prospectus, magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset, per artem temptare et viribus principis illudere. namque ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros promiserant, squalenti litore aut per montes adversos. neque enim aliut umidum gignendis aquis occurrit quam Pomptinae paludes: cetera abrupta aut arentia, ac si perrumpi possent, intolerandus labor nec satis causae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno iuga conisus est, manentque vestigia irritae spei. (43) ceterum urbis quae domui supererant non, ut post Gallica incendia, nulla distinctione nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis

3. *cęterum* M — 4. *perinde* G: *proinde* (prima syllaba per compendium) M. Vide ad 3, 17. — 8. *temptare* Puteolanus: *temperare* M — 9. *hostia tyberina* M — 10. *humidum* M; sed vide ad 1, 68. — 11. *cętera* M — 14. *irrita* M — 15. *domui* delevit Ritterus.

noscerent repperit. 6, 44: *aucti copiis socialibus et quas dux Romanus misisset.* 15, 25: *scribitur tetrarchis ac regibus praefectisque et qui praetorum finitimas provincias regebant.* — *Senones c. u. inflammaverint*] a. u. 364. — — *eo usque cura progressi sunt*] Inest his levis quaedam εἰρωνεία. — *totidem annos mensesque et dies*] aequum numerum et annorum et mensium et dierum, scil. annos 418, menses 418, dies 418, quibus efficiuntur anni 454, intervallum temporis inter urbem a Senonibus inflammatam et incendium Neronianum, deficientibus paucis diebus. Ingeniosam hanc interpretationem protulit G. F. Grotefend in Museo Rhenano a. 1843 (N. S. vol. III) p. 152 sq. — *numerent*] De scriptoribus loquitur, quorum scripta Tacito ante oculos erant.

42. *usus est patriae ruinis*] Obscurius dictum. De spatio intelligit Pichena; quod sequentibus maxime convenit. Videndum tamen, an etiam respiciat id, quod Suetonius c. 38 tradit: *ne non hinc quoque quantum posset praedae et manubiarum invaderet, pollicitus cadaverum et ruderum gratuitam egestionem, nemini ad reliquias rerum suarum adire permisit.* Et infra c. 52 dicitur *domum spoliis civium extruxisse.* Ern. — *arva et stagna*] Suetonius c. 31: *tanta laxitas* (aureae domus), *ut porticus triplices miliarias haberet; item stagnum maris instar, circumsaeptum aedificiis ad urbium speciem; rura insuper, arvis atque vinetis et pascis silvisque varia* cet.; et Martialis magis distincte loca ipsa describens 1, 2, 5: *Hic, ubi conspicui venerabilis amphitheatri Erigitur moles, stagna Neronis erant. Hic, ubi miramur velocia munera thermas, Abstulerat miseris tecta superbus ager.* — *illudere*] petulanter ludere et pugnare quasi cum Neronis opibus, eas per lasciviam profundendo. Sic Hist. 2, 94: *tamquam in summa abundantia pecuniae inludere.* — *ab lacu Averno* cet.] Plinius N. H. 14 § 61: *Antea Caecubo erat generositas celeberrima in palustribus populetis sinu Amyclano, quod iam intercidit et incuria coloni locique angustia, magis tameh fossa Neronis, quam a Baiano lacu Ostiam usque uavigabilem inchoaverat.* Suetonius c. 31: *fossam ab Averno* (lacu ad Cumas in Campania) *Ostiam usque* (inchoabat), *ut navibus nec tamen mari iretur, longitudinis per centum sexaginta milia, latitudinis, qua contrariae quinqueremes commearent.* — *squalenti litore*] id est, arido, sine arboribus aut fruticetis aut herbis et humiditate, αὐχμηρῷ. — *gignendis*] praebendis, quantum sufficeret ad reddendam eam fossam navigabilem.

43. *quae domui supererant*] spatia vacua, non occupata a Neronis domo, areae, in quibus iam privata *aedificia* exstrui poterant, unde cum eleganti variatione statim ponit

cohibitaque aedificiorum altitudine ac patefactis areis additisque porticibus, quae frontem insularum protegerent. eas porticus Nero sua pecunia extructurum purgatasque areas dominis traditurum pollicitus est. addidit praemia pro cuiusque ordine et rei familiaris copiis finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis apiscerentur. ruderi accipiendo Ostienses paludes destinabat, utique naves, quae frumentum Tiberi subvectassent, onustae rudere decurrerent; aedificiaque ipsa certa sui parte sine trabibus saxo Gabino Albanove solidarentur, quod is lapis ignibus impervius est; iam aqua privatorum licentia intercepta quo largior et pluribus locis in publicum flueret, custodes, et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque haberet; nec communione parietum, sed propriis quaeque muris ambirentur. ea ex utilitate accepta decorem quoque novae urbi attulere. erant tamen qui crederent veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur: at nunc patulam latitudinem et

1. *edificiorum* M — 6. *tyberi* M — *subvectassent* G: *subuecta essent* M; *subvectavissent* Halmius. — 7. *certa* M — 9. *iam aqua -- quisque haberet* post *ambirentur* transposuit Nipperdey. — *largitior* M — *plu* (in fine columnae) *locis* M — 10. *fluerent* superscr. *t* litteris *nt* M — *custodes; et* (ut accusativus *custodes* pendeat a verbo *destinabat* [v. 6]) Haase; *ut custodes et* Faërnus. — 11. *comunione* M.

erecta pro vulgari *completa.* — *cohibitaque aedificiorum altitudine*] Quod iam ante Augustus fecerat, eodem fine, id est ad incendia arcenda et maxime ruinas. Strabo 5, 3, 7 p. 235: *πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ἑβδομήκοντα τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις.* Sed et ante Augustum Rutilius orationem dixerat de modo aedificiorum. Et Augustus quidem pedes septuaginta tollere permisit, Traianus dumtaxat sexaginta, ut notat Sex. Aurelius Epit. 13, qui modus fortasse et Neronianus fuit. Lips. — *additisque porticibus*] Suetonius Ner. c. 16: *Formam aedificiorum urbis novam excogitavit, et ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solariis incendia arcerentur; easque sumptu suo extruxit.* Cf. Becker *Gallus* (ed. alt.) II, p. 200 sq. — *saxo Gabino*] Strabo 5, 3, 10 p. 238: *Γάβιοι μὲν ἐν τῇ Πραινεστίνῃ ὁδῷ κειμένῃ, λατόμιον ἔχουσα ὑπουργὸν τῇ Ῥώμῃ μάλιστα τῶν ἄλλων.* — *Albanove*] Vitruvius 2, 7: *Sunt aliae* (lapicidinae) *molles, uti sunt circa urbem -- Fidenates, Albanae. -- Tiburtina vero* (saxa) *et quae eodem genere sunt omnia -- ab igni non possunt esse tuta simulque ut sunt ab eo tacta, dissiliunt et dissipantur.* — *intercepta*] clam deducta ex aquaeductibus publicis. — *custodes*] quos *castellarios* a castellis aquarum vocabant (Inscr. Lat. n. 2899, ubi ut servi munus hoc memoratur) atque eosdem *aquarios* (Inscr. Lat. n. 3203), diversos utique a multo honestioribus, quos interpretes h. l. cum castellariis confundunt, *curatoribus aquarum* (Inscr. Lat. nn. 60. 753. 1195. 3042), qui aquaeductuum sustentandorum ac reficiendorum, ubi opus erat, cura fungebantur, uti apparet ex Inscr. Lat. n. 3887, ubi Allifanus aliquis memoratur, qui et alios magistratus municipales gessit et fuit *CVRator. AQVAE. DVCENDAE. ALLIFIS.* Vocabulum *custodes* per zeugma iunxit cum verbo *haberet* vitans verbosius illud *custodes constituerentur.* — *subsidia*] siphones et hamas (Plin. Epp. 10, 42), quae humiliora vocabula declinat *παραφράσει.* — *in propatulo*] ut ab iis, qui auxilium ferrent, facile reperirentur. — *nec communione parietum* cet.] Communio parietum iam olim vetita, legeque XII tabularum sancitum, ut spatium inter domus insulasve in latitudinem duos pedes et semissem pateret ad liberiorem circumeundi facultatem: *ambitus parietum sestertius pes esto.* Brot. Cf. Dirksen *XII Tafeln* p. 465. — *quaeque*] scil. aedificia. — *accepta*] grata vulgo, ut 6, 43: *acceptius in vulgum.* — *angustiae itinerum* cet.] ut in omnibus antiquis oppidis Italicis, etiam Pompeiis; et quidem propter causas hic allatas, quo solis radii arcerentur, plus umbrarum praeberetur.

nulla umbra defensam graviore aestu ardescere. (44) et haec quidem humanis consiliis providebantur. mox petita dis piacula aditique Sibyllae libri, ex quibus supplicatum Volcano et Cereri Proserpinaeque, ac propitiata Iuno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare, unde hausta aqua templum et simulacrum deae perspersum est; et sellisternia ac pervigilia celebravere feminae quibus mariti erant. sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. ergo abolendo rumori Nero subdidit reos et quaesitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat. auctor nominis eius Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat; repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursum erumpebat,

2. *petita dis* I. Fr. Gronovius: *petita a dis* M — 3. *proserpineque* M — 5. *respersum* Bezzenberger, coll. 16, 10. — 7. *dm̄* M — 9. *quesitissimis pẹnis* M — 11. *tyberio* M — 12. *exitiabili* M — *rursū* M: *rursus* alii.

44. *petita dis piacula*] «conquisita sunt piacula sive sacrificia piacularia et sacra, quae dis fierent» *(deum placamenta)*. Codicis lectionem sic tueri conatus est Waltherus: «*Piacula a dis petita* hic ut divina consilia opponuntur humanis consiliis. Nam piacula antiquitus a diis esse petita h. e. deos esse interrogatos de placamentis, quae fieri vellent, quis nescit? Dii autem respondebant per oracula, apud Romanos per libros Sibyllae. Quare explicandi causa additur *aditique Sibyllae libri*». — *hausta aqua*] Deorum et templa et simulacra vel marina vel fluviali aqua perspergi aut lavari solebant, v. c. Vestae aquis ex fonte Camenarum haustis. (Ovid. Fast. 3, 12.) Notissima autem lavatio (simulacrorum) Veneris Verticordiae et Matris Deum vel ex Ovid. Fast. 4, 136 sqq. 337 sqq. Ruperti. — *sellisternia*] Vide ad 14, 12 init. Locus de hac re praecipuus est apud Valerium Max. 2, 1, 2: *Feminae cum viris cubantibus sedentes cenitabant, quae consuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit; nam Iovis epulo ipse in lectulum, Iuno et Minerva in sellas ad cenam invitabantur. Quod genus severitatis aetas nostra diligentius in Capitolio quam in suis domibus conservat, videlicet quia magis ad rem pertinet dearum quam mulierum disciplinam contineri.* Vocabulum ipsum vix praeterea reperitur nisi apud Festum p. 298 Muell.: *soliar sternere dicuntur, qui sellisternia habent*, id est, qui sunt *στρῶται* dearum; et in Glossis Cyrilli: *sellisternium, σελλάστρωσις*. — *quin iussum incendium crederetur*] Haec et quae sequuntur transscripsit rursus Sulpicius 2, 29: *Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo iussum incendium putaretur. Igitur vertit invidiam in Christianos actaeque in innoxios crudelissimae quaestiones; quin et novae mortes excogitatae, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi aut flamma usti; plerique in id reservati, ut, cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* — *per flagitia*] quae ob suspectissimas illas *ἀγάπας* (caritatis convivia) Christianis ab adversariis affingebantur. Atrocissima quaeque crimina propterea in eos collata ita complectitur Tertullianus Apolog. 7: *Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii et pabulo inde, et post convivium incesto; quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebras, tum et libidinum impiarum inverecundiam procurent.* — *Christianos*] sive *Chrestianos*, ut scripsere per inscitiam illi. Quod nomen ortum demum observo imperio Claudii extremo. Suidas (in v. *Χριστιανοί*): *Ἐπὶ Κλαυδίου βασιλέως Ῥωμαίων, Πέτρου τοῦ ἀποστόλου χειροτονήσαντος Εὐόδιον ἐν Ἀντιοχείᾳ* (quod Hieronymus in Chronico ed. Roncall. p. 429 refert ad a. post Chr. 45), *μετωνομάσθησαν οἱ πάλαι λεγόμενοι Ναζαραῖοι καὶ Γαλιλαῖοι Χριστιανοί*. Sed et *Iudaei* appellati antea, quod frustra negitant quidam. Aperte Arrianus 2, 9, 20: *ὅταν τινὰ ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, Οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὑποκρίνεται· ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος.* Ait *τοῦ βεβαμμένου*. Qui ergo tincti et baptizati praeter Christianos? (At aliter et quidem rectius Arriani interpres in ed. Paris. 1840 explicat vertens *illa disciplina tincti*. Cf. Ern. ad Sueton. Claud. 25.) Suetonius Claud. 25: *Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuan-*

non modo per Iudaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. igitur primum correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii quam odio humani generis convicti sunt. et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat et circense ludicrum edebat, habitu aurigae permixtus plebi vel curriculo insistens. unde, quamquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur. (45) interea conferendis pecuniis pervastata

1. *iudeam* M — 2. *primum* M: *primo* alii. — 4. *perinde* G: *proinde* (per compendium) M. Cf. p. 516, 4. — *convicti* G: *coniuncti* M — 6. *flammandi* M: *flammati* cod. Agricolae; *flamma usti* Meursius (ex Sulpicio Severo); *flamma die* Halmius. — 7. *usum* Puteolanus: *usu* M — 8. *aurige* M — 9. *curriculo* cod. Agricolae: *circulo* M — *quanquam* M — *tanquam* M — 10. *seuitiam* M.

tes Roma expulit. Lips. De nomine *Chrestus* vide Lactant. D. Inst. 4, 4, 7. — *Pontium Pilatum*] qui sextus procurator Iudaeae cum potestate praesidis fuit. Iosephus 18, 3. Lips. Pilatus missus a Tiberio anno imperii XIII post exactos muneris sui male gesti decem annos a Vitellio, Syriae praeside, Romam purgandi sui causa ire iussus, deinde a Caligula in exilium pulsus est. Iosephus 18, 4, 2. Euseb. H. Eccl. 2, 7: *οὐκ ἀγνοεῖν δὲ ἄξιον, ὡς καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ τοῦ σωτῆρος Πιλάτον κατὰ Γάϊον -- τοσαύταις περιπεσεῖν κατέχει λόγος συμφοραῖς, ὡς ἐξ ἀνάγκης φονευτὴν ἑαυτοῦ καὶ τιμωρὸν αὐτόχειρα γενέσθαι.* — *exitiabilis superstitio*] Vide ad 13, 32. Sic in epistola Viennensium et Lugdunensium apud Euseb. H. E. 5, 1 extr. gentiles de Christianis: *ξένην τινὰ καὶ καινὴν ἡμῖν εἰσάγουσι θρησκείαν.* — *qui fatebantur*] sponte, nulla necessitate coacti. Cf. 11, 1: *fateri gloriamque facinoris ultro petere.* — *in crimine -- convicti sunt*] Cf. Cic. de Invent. 2 § 32: *ostendere, si quo in pari ante peccato convictus sit.* pro Sulla § 83: *quotiens quisque est in hoc scelere convictus.* — *odio humani generis*] Incredibiliter haec interpretatus est Zyro, professor Bernensis: «propter odium, quo in eos cuncti ferebantur, ut incendiarii condemnati sunt.» Immo eadem est mens Taciti, quam H. 5, 5 expressit de Iudaeis: *apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium.* Indicia autem huius odii videbantur Romanis Christianorum abstinentia a spectaculis, a diebus festis, a sacrificiis et victimarum carnibus ac similia. — *tergis*] Vide ad 4, 72. — *flammandi*] clara flamma absumendi. Subintellige ex praegressis *interirent.* — *atque -- urerentur*] Per epexegesin haec horribilem huius supplicii modum indicant, quasi dixisset: «non simpliciter in rogo usti sunt, sed induti *tunica* illa *molesta* (Martial. 10, 25, 5. Iuven. 8, 235), cera vel pice oblita, ludibrii causa quasi in usum nocturni luminis. Alii loci de huiusmodi supplicio sunt apud Senecam Epist. 14: *illam tunicam alimentis ignium et illitam et intextam.* Schol. ad Iuven. 1, 155 *(taeda lucebis in illa, qua stantes ardent qui fixo gutture fumant)*: *Vivus ardebis, quemadmodum in munere Neronis vivi arserunt, de quibus ille iusserat cereos fieri, ut lucerent spectatoribus, cum fixa essent illis guttura, ne se curvarent. Nero maleficos homines taeda et papyro et cera supervestiebat, et sic ignem admoveri iubebat, ut arderent.* De tota autem hac Christianorum persecutione cf. Tertull. Apolog. c. 5: *Consulite commentarios vestros; illic reperietis primum Neronem in hanc sectam cum maxime Romae orientem Caesariano gladio ferocisse.* — *in usum nocturni luminis*] «pro luminibus». — *hortos suos*] trans Tiberim, in valle Vaticana. Cf. 14, 14. — *curriculo insistens*] Cf. 14, 14. — *novissima exempla*] extremas poenas aliis in exempla cessuras. Cf. 12, 20.

45. *conferendis pecuniis*] quibus aurea domus Neronis construeretur. Suetonius c. 38: *conlationibus non receptis modo, verum et efflagitatis, provincias privatorumque census prope exhausit.* Dio 62, 18: *Χρήματα δὲ ὁ Νέρων παμπληθῆ καὶ παρὰ τῶν ἰδιωτῶν καὶ παρὰ τῶν δήμων, τὰ μὲν βίᾳ ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ ἐμπρησμοῦ, τὰ δὲ καὶ παρ' ἑκόντων δῆθεν ἠργυρολόγησε, καὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτῶν τὸ σιτηρέσιον παρεσπά-*

Italia, provinciae eversae sociique populi et quae civitatium liberae vocantur. inque eam praedam etiam di cessere, spoliatis in urbe templis egestoque auro, quod triumphis, quod votis omnis populi Romani aetas prospere aut in metu sacraverat. enim vero per Asiam atque Achaiam non dona tantum, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Carrinate. ille libertus cuicumque flagitio promptus; hic Graeca doctrina ore tenus exercitus animum bonis artibus non induerat. ferebatur Seneca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse, et postquam non concedebatur, ficta valetudine, quasi aeger nervis, cubiculum non egressus. tradidere quidam venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum iussu Neronis, vitatumque a Seneca proditione liberti seu propria formidine, dum persimplici victu et agrestibus pomis, ac si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat.

(46) Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste temptata

1. *euerse* M — 2. *dii* h. l. M — 3. *etas* M — 4. *asyam* M — 6. *secundo* M — *Carinate* Puteolanus, *Carrinate* Nipperdey: *caprinatę* M; *Caprinate* alii. — 10. *eger* M — *egressũ* M — 13. *persimplici* M: *simplici* alii. — 14. *toleraret* Ernestius.

σατο. — *quae c. liberae vocantur*] ut Rhodus. His non plena libertas, iuris tamen exsequendi et proprii magistratus erant suarumque legum arbitrium, atque interdum etiam a pendendis tributis et vectigalibus immunitatem habebant, sed tamen tenebantur in fide populi Romani. — *auro, quod triumphis* cet.] Saepe apud Livium, Plinium aliosque commemorantur illatae templis a triumphantibus res pretiosae ex auro, quae domi habere religio erat, malebantque ad ornanda templa deorum quam suas domos conferre. Ern. — *prospere*] i. e. per prospera, in rebus secundis. — *simulacra numinum abripiebantur*] Pausan. 10, 7, 1: *ἔμελλε δὲ ἄρα (τὸ ἱερὸν τὸ ἐν Δελφοῖς) οὐδὲ τῆς Νέρωνος ἐς πάντα ὀλιγωρίας ἀπειράτως ἕξειν, ὃς τὸν Ἀπόλλωνα πεντακοσίας θεῶν τε ἀναμὶξ ἀφείλετο καὶ ἀνθρώπων εἰκόνας χαλκᾶς.* Plinius N. H. 34 § 84 enumeratis plurimis statuis Graecis ita pergit: *Atque ex omnibus, quae rettuli, clarissima quaeque in urbe iam sunt dicata a Vespasiano principe in templo Pacis aliisque eius operibus, violentia Neronis in urbem convecta et in sellariis domus aureae disposita.* — *Acrato*] Dio Chrysostomus in Rhodiaca § 149 (Vol. II ed. Emperii p. 410): *Ἴστε γὰρ Ἄκρατον ἐκεῖνον, ὃς τὴν οἰκουμένην σχεδὸν ἅπασαν περιελθὼν τούτου χάριν* (statuas et tabulas pictas Neronis iussu undique asportandi) *καὶ μηδὲ κώμην παρεὶς μηδεμίαν, ὡς κἀνθάδε ἧκε, λυπουμένων δ' ὑμῶν, ὅπερ εἰκός, κατὰ θέαν ἔφη παρεῖναι· μηδὲ γὰρ ἔχειν ἐξουσίαν μηδενὸς ἅψασθαι τῶν ἐνθάδε.* — *Secundo Carrinate*] filio, ut videtur, rhetoris illius, quem Dio 59, 20 scribit a Caligula in exsilium missum, quia contra tyrannos declamitaverat, quemque Iuvenalis tangit 7, 204: *Sicut Thrasymachi probat exitus atque Secundi Carrinatis.* Duplici *r* alterum nomen scribitur et apud Iuvenalem l. l. et in inscriptionibus. Cf. fragmentum Colotianum in Baiteri Fastis p. ccxlv. — *ore tenus*] hoc est, ut posset de philosophia, virtutibus vitiisque Graecorum more disserere, prorsus ut 16, 32 P. Egnatius ille, qui *auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus* cet. — *persimplici victu*] Seneca ipse de se Epist. 83: *Panis deinde siccus et sine mensa prandium, post quod non sunt lavandae manus. Dormio minimum. Consuetudinem meam nosti: brevissimo somno utor et quasi interiungo.* Ep. 108: *Inde in omnem vitam unguento abstinemus, quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino carens stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus.*

46. *apud oppidum Praeneste*] Ibi scilicet habebatur sub militari praesidio gladiatorum caterva procul dubio satis numerosa, ne quis novarum rerum cupidus ea facile ad turbas in urbe excitandas abuti posset:

eruptione praesidio militis, qui custos adesset, coërciti sunt, iam Spartacum et vetera mala rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. nec multo post clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud alias tam immota pax); sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. ergo gubernatores, quamvis saeviente pelago, a Formiis movere; et gravi Africo, dum promunturium Miseni superare contendunt, Cumanis litoribus inpacti triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt.

(47) Fine anni volgantur prodigia, imminentium malorum nuntia. vis fulgurum non alias crebrior, et sidus cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum; bicipites hominum aliorumve animalium partus abiecti in publicum aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias inmolare mos est, reperti. et in agro Placentino viam propter natus vitulus, cui caput in crure esset; secutaque haruspicum interpretatio, parari rerum humanarum aliud caput, sed non fore validum neque occultum, quia in utero repressum aut iter iuxta editum sit.

1. *adesset* M: *aderat* alii; *adest* Nipperdey. — 2. *malarum moribus* M — 6. *saeuientes* M — *formis* M — 7. *promunturium* M: *promuntorium* vulgo. Vide ad p. 253, 17. — 12. *inmolari* Halmius. — 13. *capud* M — 14. *interpťatio* M — 16. *aut* M: *et* Ernestius. Vide ad 2, 47.

in urbem autem arcessebantur, quando edendi erant ludi gladiatorii. — *praesidio militis, qui custos adesset*] i. e. praesidio militiae in oppido Praeneste ad eum finem tendentis, ut gladiatores custodiret. — *iam -- rumoribus ferente populum*] Admodum cito hoc fieri poterat propter exiguam inter Romam et Praeneste distantiam. — *non exceptis maris casibus*] non addita cautione hodie apud Italos frequentissima *tempo permettendolo*. — *pelago*] Vocabulum Graecum a scriptoribus argenteae, quam dicunt, fere aetatis receptum, quo immensum maris aequor exprimitur. Cf. Doederlein *Synon*. IIII, p. 73. Bach. Restringe hoc ad solutae orationis scriptores; nam apud poëtas inde a Lucretio *(pelageque severa)* est frequentissimum, imprimis apud Ovidium. — *Formiis*] oppido Latii, in *Terra di Lavoro*; pro eo habetur, quod hodie *Molo di Gaeta*. — *Africo*] Est *Λίψ*, *Libecchio*, *sud-ouest*. — *promunturium Miseni*] ubi classis Romana, quam occidentalem dixeris, ordinariam stationem habebat, ut orientalis Ravennae. Cf. 4, 5. «Promontorium hoc infame naufragiis; Seneca Epist. 77 de Alexandrinis navibus: *Cum intravere Capreas et promontorium, ex quo* Alta procelloso speculatur vertice Pallas, *ceterae velo iubentur esse contentae: siparum Alexandrinarum insigne est.* Statius Silv. 3, 2, 23: *Prima salutavit Capreas et margine dextro Sparsit Tyrrhenae Mareotica vina Minervae.* Libabant ergo procellosae illi Palladi nautae, periculo maris defuncti.» Lips. — *Cumanis*] Cumarum, oppidi maritimi Campaniae, a. 1203 plane diruti.

47. *semper Neroni expiatum*] «Grotius delebat *semper*, quod raro cometae apparent. Nec nisi semel ante apparuerat stella crinita sub Neronis imperio (a. u. 813). Ego mallem *Neroni* delere aut pro eo *tyrannis* legere, quod melius. Auctor mihi Suetonius Ner. 36, ubi de eodem cometa agitur: *Anxius ea re, ut ex Balbillo astrologo didicit, solere reges talia ostenta caede aliqua illustri expiare atque a semet in capita procerum depellere, nobilissimo cuique exitium destinavit.* Ern. Adverbium *semper* non ad obrussam exigendum est, sed significat: «quoties cometes apparuit;» sive pluries sive bis dumtaxat id accidit. Cf. 14, 22. — *gravidas hostias*] Festus: *Confeta sus dicebatur, quae cum omni fetu adhibebatur ad sacrificium.* Idem in v. *Horda*: *Horda praegnans, unde dies, quo gravidae bestiae immolabantur, hordicidia.* — *esset*] id est, esse ferebatur. — *quia in utero repressum*] quia caput iam in utero loco suo motum et retro versum sit, ut cum crure demum prodierit. Cic. Brut. 4: *fetus* (frugum) *repressus* cet. Ern. — *aut iter* cet.] Prior prodigii huiusce pars *in utero repressum* refertur ad prius interpretationis membrum *non fore validum*, altera pars *aut iter iuxta editum* ad alterum *neque occultum*.

(48) Ineunt deinde consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant senatores eques miles, feminae etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. is Calpurnio genere ortus ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud volgum rumore erat per virtutem aut species virtutibus similes. namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversum amicos et ignotis quoque, comi sermone et congressu. aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. sed procul gravitas morum aut voluptatum parsimonia: levitati ac magnificentiae et aliquando luxu indulgebat. idque pluribus probabatur, qui in tanta vitiorum dulcedine summum imperium non restrictum nec perseverum volunt. (49) initium coniurationi non a cupidine ipsius fuit; nec tamen facile memoraverim, quis primus auctor, cuius instinctu concitum sit quod tam multi sumpserunt. promptissimos Subrium Flavum, tribunum praetoriae cohortis, et Sulpicium Asprum centurionem extitisse constantia exitus docuit. et Lucanus Annaeus Plautiusque Lateranus [consul designatus] vivida odia intulere. Lucanum propriae causae accendebant, quod famam carminum eius premebat Nero prohibueratque ostentare, vanus adsimulatione: Lateranum, consulem designatum, nulla iniuria, sed amor rei p.

1. *cępta* M — 6. *nanque* M — 9. *levitati* Ernestius: *lenitati* M — 10. *luxu* M: *luxui* vulgo. — 12. *coniurationi* M: *coniurationis* alii. — 14. *Flavum* Bekkerus: *flauium* M — 16. *anneus* M — *consul designatus* primus seclusit Bekkerus. — 18. *premebant* superscr. *t* litteris *nt* M — *adsimulatione* M: *aemulatione* Lipsius et Ursinus. — 19. *disignatum* M — *amore* M.

48. *Silius Nerva et Atticus Vestinus*] In fastis Baiteri nominantur *A. Licinius Nerva Silianus M. Vestinus Atticus.* Cf. Phleg. Mirab. 23. Prior avum habuit consulem a. u. 760, patrem consulem a. u. 781 (4, 68). — *coepta -- coniuratione*] de qua cf. Dio 62, 24 sq. Sueton. Ner. c. 36. — *nomina dederant*] proprie de tironibus, qui a magistratu dilectum habente in militum album referuntur. Hist. 2, 97. Cf. 14, 15. — *facundiam* cet.] Has omnes laudes eius cecinit quicumque ille adolescens poëta in Panegyrico ad Pisonem. Lips. Quod carmen Statio C. Barthius et C. Beck, Saleio Basso Wernsdorfius tribuere; at res manet prorsus incerta. Facundiam autem Pisonis *in tuendis civibus* celebratur inde a v. 25, velut v. 30: *Hinc quoque* (ex eloquentia) *servati contingit gloria civis.* Cf. Schol. ad Iuven. 5, 109: *Piso Calpurnius, ut Probus inquit, antiqua familia, scaenico habitu tragoedias actitavit in latrunculorum lusu tam perfectus et callidus, ut ad eum ludentem concurreretur. Ob haec insinuatus C. Caesari repente etiam relegatus est, quod consuetudinem pristinae uxoris abductae sibi ab ipso, deinde remissae, repetisse existimabatur.* (Suet. Cal. 25. Dio 59, 8.) *Mox sub Claudio restitutus et post consulatum materna hereditate ditatus magnificentissime vixit, meritos sublevare inopes ex utroque ordine solitus, de plebe autem certos quotannis ad equestrem censum dignitatemque provehere.* Indubitatum autem de Pisonis consulatu testimonium exstat in Paneg Pis. 68: *Quis digne referat, qualis tibi luce sub illa Gloria contigerit, qua tu, reticente senatu, Cum tua bis senos numeraret purpura fasces, Caesareum grato cecinisti pectore numen?* De anno consulatus suffecti ambigitur; in Baiteri fastis dubitanter assignatur anno 801. (Varr.) — *et ignotis quoque*] Variationis causa dativus positus est pro: «atque etiam adversum ignotos». — *voluptatum parsimonia*] Nove hoc dictum est pro voluptatum moderatione sive temperantia. — *levitati*] Verbum *lenitas* nimis bonum est quam ut h. l. aptum sit; et *gravitas* videtur requirere *levitati.* Levitas autem est in sumptibus ad captandam gratiam aut ad speciem maiorem induendam. Ern.

49. *non a cupidine*] imperium adipiscendi,

sociavit. at Flavius Scaevinus et Afranius Quintianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui principium tanti facinoris capessivere. nam Scaevino dissoluta luxu mens et proinde vita somno languida: Quintianus mollitia corporis infamis et a Nerone probroso carmine diffamatus contumelias ultum ibat. (50) ergo dum scelera principis, et finem adesse imperio deligendumque qui fessis rebus succurreret, inter se aut inter amicos iaciunt, adgregavere Claudium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Iulium Augurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Marcium Festum, equites Romanos; ex quibus Senecio, e praecipua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. ceteris spes ex novis rebus petebatur. adscitae sunt super Subrium et Sulpicium, de quibus rettuli, militares manus, Gavius Silvanus et Statius Proximus, tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paulus centuriones. sed summum robur in Faenio Rufo praefecto videbatur, quem vita famaque laudatum per saevitiam inpudicitiamque Tigillinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus ac saepe in metum adduxerat quasi adulterum Agrippinae et desiderio eius ultioni intentum. igitur ubi coniuratis praefectum quoque praetorii in

5. *multum* M — 6. *imperia* M — *deligendumque qui* Puteolanus: *deligendum quique* M — 7. *Claudium* Ritterus: *tullium* M — 8. *Vulcatium* Rhenanus: *uulgacium* M — *augurinum* M: *Tugurinum* alii. — 9. *senecio* h. l. M — 11. *periculi* M — 15. *Faenio* M: *Fenio* vulgo. Vide ad p. 407, 5. — 16. *seuitiam* M — 17. *tigillinus* M: *Tigellinus* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — 18. *metu* M.

sed a timore, ut ait 14, 65. — *Subrium Flavum*] Cf. 50. 58. 65. 67. — *Sulpicium Asprum*] Cf. c. 50. 68. — *Lucanus Annaeus*] poëta qui Pharsaliam cecinit, Annaei Melae, Senecae fratris, filius (16, 17). Cf. c. 56. 70. — *Plautiusque Lateranus*] Cf. 11, 30. 36. 13, 11. 15, 60. — *consul designatus*] Glossa haec ex proximis *consulem designatum* facta est. Illic vero perquam scite addita Lateranum nulla iniuria ad coniurationem perpulsum esse ostendunt. — *intulere*] id est, secum attulere ad coniurationem. Comparat Doederlein Cic. de Orat. 2, 53, 214: *Non enim -- misericordiam aut invidiam aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere.* — *prohibueratque ostentare*] Pharsaliae libros, ut singuli compositi erant, aliave poëmata publice recitare. Dio 62, 29: ὁ δὲ δὴ Λουκανὸς ἐκωλύθη ποιεῖν, ἐπειδὴ ἰσχυρῶς ἐπῃνεῖτο. — *vanus adsimulatione*] adeo vanus, ut Lucani carmina adsimulare, aequiparare, vellet. Bellam narratiunculam hic confinxit Lipsius: «Quinquennali ludicro, cum Orpheum Lucanus recitasset, coronatus contra Neronem est, quod aegre tulit citharoedus princeps:» quam exinde omnes interpretes nimis secure repetiverunt. At vero ea tota sine ulla viri summi culpa orta est ex falsa lectione in Genethliaco Lucani (Stat. Silv. 2, 7, 58): *Ingratus Nero dulcibus theatris Et noster tibi praeferetur Orpheus,* ubi nunc recte legitur *proferetur.* Suetonius in vita Lucani: *Prima ingenii experimenta in Neronis laudibus dedit quinquennali certamine.* — *Flavius Scaevinus*] Cf. c. 53. 54. 55. 66. 70. — *Afranius Quintianus*] Cf. c. 56. 70. — *mollitia corporis infamis*] Vide ad 11, 2.

50. *finem adesse*] quem cometes portendere ac promittere credebatur; cf. c. 47. — *Claudium Senecionem*] Cf. 13, 12. — *Cervarium Proculum*] Cf. c. 66. 71. — *Antonium Natalem*] Cf. c. 54. 55. 56. 71. — *de quibus rettuli*] c. 49. — *militares manus*] Singulariter hoc dictum pro *viris militaribus.* — *Gavius Silvanus*] Cf. c. 60. 71. — *Statius Proximus*] Cf. c. 71. — *Faenio Rufo*] Cf. 13, 22. — *Tigillinus in animo principis anteibat*] Cf. 14, 51: *validior Tigillinus in animo principis.* — *impetum*] consilium non satis consulto, sed cupidius captum, etsi de loco, ubi exse-

partes descendisse crebro ipsius sermone facta fides, promptius iam de tempore ac loco caedis agitabant. et cepisse impetum Subrius Flavus ferebatur in scaena canentem Neronem adgrediendi, aut cum ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus. hic occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia tanti decoris testis pulcherrimum animum extimulaverant, nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa. (51) interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quaedam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat), accendere et arguere coniuratos; ac postremum lentitudinis eorum pertaesa et in Campania agens primores classiariorum Misenensium labefacere et conscientia illigare conisa est tali initio. erat navarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendae matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur. is mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum merita erga Neronem sua et quam in irritum cecidissent aperit adicitque questus et destinationem vindictae, si facultas oreretur, spem dedit posse inpelli et plures conciliare: nec leve auxilium in classe, crebras occasiones, quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu laetabatur. ergo Epicharis plura; et omnia scelera principis orditur, neque sancti quid

1. *sermone* G: *sermonis* M; *sermonibus* ed. Spirensis. — 2. *flaus* M — 3. *scena* M — *ardente domo* M: *abscedens domo* Haase; *ardens amore* Halmius. — 5. *pulcherrimum* M: *pulcherrima* Urlichs; *pulcherrimum ad facinus* Orellius. — *extimulauerat*, superscr. penultimae litterae *n*, M — 7. *spe ac metu* Lipsius; *spem inter ac metum* Acidalius. — 10. *pertesa* M — 12. *erat navarchus* G: *erant || uarchus* M; *erat chiliarchus* ed. Spirensis. — *uolusiu* M — 14. *is* G: *his* M — 15. *questus*, M — 18. *letabatur* M — 19. *neque sancti quid* Thomas: *neque senatui qd* (i. e. *quod*) M; *neque senatui quid* alii; ** *neque senatui quid* Ritterus; *neque serum aliquid* Haase. Vere Halmius: «Est locus ex iis, quorum certa emendatio desperanda est.»

quendum esset, ambigebat. — *ardente domo*] Neronis domui aureae ignem iniicere destinaverat, ut in tumultu ille facilius interficeretur. Brot. Vix aliter explicari haec verba possunt; etsi mirum mihi accidit, tali in casu Neronem sine ullo custode futurum fuisse, nisi forte hoc Subrius speravit de ultima eius consternatione ac desperatione. Certe etiam ad nocturnas illas grassationes (13, 25) cum comitibus exibat. De alia qua domo ardente, id est, de alibi orto incendio, cuius spectaculi avidus fuisset, accipi posse non puto; clarius hoc expressisset Tacitus. Multo etiam minus de incendio Neroniano cogitari potest, quod, etiam si temporum ratio non repugnaret, Subrius certe non praevidere neque inde consilium capere poterat. Alii *ardentem domum* explicant «luminibus crebris ardentem». Locus vel mancus vel corruptus videtur.

51. *prolatantibusque spem ac metum*] «atque eo, quod cunctabantur, prolatantibus statum inter spem successus ac metum proditionis fluctuantem.» — *sciscitata*] sane ex amico; id quod tecte sequentibus verbis significat Tacitus scriptoris historici dignitatis ubique memor. — *accendere*] ad audaciam lente deliberantes. — *arguere*] ignavos. — *lentitudinis eorum pertaesa*] Constructio posterioris Latinitatis. Cicero dixisset: *cum Epicharin lentitudinis eorum pertaesum esset.* Bach. — *classiariorum Misenensium*] Cf. 4, 5. — *labefacere*] avertere a fide in Neronem. — *occidendae matris N. inter ministros*] Cf. 14, 3 sqq. — *navarchus*] *Navarchos* habes in Inscrr. Latt. nn. 3615. 3634. Cic. Verr. 3, 80. 5, 24. Veget. 5, 2: *Singulae Liburnae singulos navarchos, id est, quasi navicularios, habebant, qui, exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus et remigibus et militibus exercendis,*

manere. sed provisum, quonam modo poenas eversae rei p. daret: accingeretur modo navare operam et militum acerrimos ducere in partes, ac digna pretia expectaret. nomina tamen coniuratorum reticuit. unde Proculi indicium inritum fuit, quamvis ea, quae audierat, ad Neronem detulisset. accita quippe Epicharis et cum indice composita nullis testibus innisum facile confutavit. sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone haud falsa esse etiam quae vera non probabantur. (52) coniuratis tamen metu proditionis permotis placitum maturare caedem apud Baias in villa Pisonis, cuius amoenitate captus Caesar crebro ventitabat balneasque et epulas inibat omissis excubiis et fortunae suae mole. sed abnuit Piso, invidiam praetendens, si sacra mensae dique hospitales caede qualiscumque principis cruentarentur: melius apud urbem in illa invisa et spoliis civium extructa domo vel in publico patraturos quod pro re p. suscepissent. haec in commune, ceterum timore occulto, ne L. Silanus eximia nobilitate disciplinaque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus imperium invaderet, prompte daturis, qui a coniuratione integri essent, quique miserarentur Neronem tamquam per scelus interfectum. plerique Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem crediderunt, ne ad libertatem oreretur vel delecto imperatore alio sui muneris rem p. faceret. etenim expers coniurationis erat, quamvis super eo crimine Nero vetus adversum insontem odium

1. *pẹnas* M — 2. *nauare -- ducere* M: *navaret -- duceret* alii; *navare -- duceret* Nipperdey. — *militum* cod. Budensis: *multum* M — 3. *ꝑtia* M — 8. *cedem* M — *uaias* M — 9. *cuius* M: *quo eius* Pichena. — *amẹnitate* M — *creber eo* Heinsius. — *ualneasque* M — 11. *diique ospitiales cede* M — 14. *cẹterum* M — 15. *G* M — 16 *daturis* M: *daturis operam* alii; *adiuturis* Bezzenberger. — 17. *tanquam* M — 18. *ingentum* M — 19. *libertatem oreretur* Pichena: *libertate moreretur* M; *libertatem moveretur* Iac. Gronovius.

quotidianam curam et iugem exhibebant industriam. — *posse inpelli*] ad defectionem ab Nerone et coniuratorum societatem. — *Epicharis plura*] ultra talibus in sermonibus progressa est. — *quae vera non probabantur*] id est, quorum veritas ob testium defectum nondum patebat. Ern.

52. *mole*] apparatu et comitatu solito ipsique Neroni interdum molesto. Sic Iosephus 18, 6, 9 *ὄγκον πραγμάτων* dixit de imperio. — *sacra mensae*] Vide ad 1, 42 et 13, 17. — *L. Silanus eximia nobilitate*] Augusti scilicet adnepos, M. Silani (13, 1) filius. Primos eius honores declarat titulus Atheniensis (C. Inscr. Gr. n. 369) a Borghesio (Annali dell' Instituto XXI, p. 39 sq.) sic suppletus et Latine redditus: *Λ. Ἰούνιον Μάρκον Σειλανοῦ υἱὸν Τορκουᾶτον, ἱερέα θεοῦ Ἰουλίου καὶ ἱερέα θεοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ, ἔπαρχον Ῥώμης, τριῶν ἀνδρῶν κατασκευῆς χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ, ταμίαν Νέρωνος Κλαυδίου Καίσαρος Σεβαστοῦ ... L. Iunium, M. Silani filium, Torquatum, sacerdotem divi Iulii* (flaminem Iulianum) *et sacerdotem divi Caesaris Augusti* (sodalem Augustalem), *praefectum urbis* (feriarum Latinarum causa), *triumvirum auro argento aeri flando feriundo, quaestorem Neronis Claudii Caesaris Augusti* ... Cf. 16, 7 sqq. — *C. Cassii*] optimi illius iureconsulti, de quo vide ad 12, 11 et 12. — *prompte daturis*] Ex proximis intellige *imperium.* — *ne ad libertatem oreretur*] «ne ad veterem libertatem civitati reddendam exsurgeret.» — *sui muneris rem p. faceret*] «imperium alii principi tamquam munus et donum conferret». Cf. 4, 57: *cum dominationem ipsam donum eius* (Liviae) *accepisset* (Tiberius). — *quamvis -- expleverit*] Vide c. 68. Falsum scilicet id crimen con-

expleverit. (53) tandem statuere circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exequi destinata, quia Caesar rarus egressu domoque aut hortis clausus ad ludicra circi ventitabat, promptioresque aditus erant laetitia spectaculi. ordinem insidiis composuerant ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus et genibus principis accidens prosterneret incautum premeretque, animi validus et corpore ingens; tum iacentem et impeditum tribuni et centuriones et ceterorum, ut quisque audentiae habuisset, adcurrerent trucidarentque, primas sibi partes expostulante Scaevino, qui pugionem templo Salutis [in Etruria] sive, ut alii tradidere, Fortunae Ferentino in oppido detraxerat gestabatque velut magno operi sacrum. interim Piso apud aedem Cereris opperiretur, unde eum praefectus Faenius et ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antonia, Claudii Caesaris filia, ad eliciendum volgi favorem; quod C. Plinius memorat. nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit,

1. *celebratur* M: *celebrantur* alii. — 2. *cesar* M — 3. *promptiores quę* M — *erat* superscr. *n* litteris *at* M — 4. *composuerat* superscr. *n* litteris *at* M (Verba *laetitia -- composuerant* bis deinceps exhibet M) — 5. *dep̄cabundus* M — *accidens* Rhenanus: *accedens* M — 6. *p̄meretque* M — 8. *audentiae* cod. Vaticanus Lipsii: *audientiae* M — *habuissent* M; *plus habuisset* alii. — *expostulante* G: *expostulanti* M — 9. *in Etruria* glossam esse ad verba *Ferentino in oppido* vidit Ernestius. — *ut alii* G: *utilia* M — 10. *Ferentino* Cluverius (Ital. antiq. 2, 3): *frentano* M — *dextraxerat* M — 11. *magno operi* Pichena: *magno operis* M; *magni operis* alii. — *operiretur* M — 12. *Faenius* M: *Fenius* vulgo. — 13. *G.* M.

iurationis argumentum praebuit, ut vetus odium postea exsatiaret.

53. *circensium ludorum die, qui Cereri celebratur*] Infra c. 74 *circensium Cerialium ludicrum vocatur.* In Kalendario Maffeiano Inscrr. Latt. II, p. 388 ad *PR. EID.* mensis Aprilis (die 12 m. Apr.) *LVD. CERERI* et in Vaticano, ibid. p. 389: *LVDI CERIAL.,* deinde in illo ad XIII Kal. Maias (die 19 m. Apr.) *CER. LVD. IN CIRC.* Cf. Ovid. Fast. 4, 393 seqq. «Unde patet, quae hic narrantur, mense Aprili huius anni gesta; quod firmat Anonymus vetus auctor vitae Lucani: *Sua sponte (coactus vita excedere) venas sibi praecidit periitque pridie Kal. Maias Attico Vestino et Nerva Siliano consulibus.*» Ryck. — *animi validus et corpore ingens*] Eadem constructionis variatione Hist. 1, 53: *Caecina -- corpore ingens, animi inmodicus.* — *ut quisque audentiae habuisset*] Transtulit Graecam structuram, qua ἔχω cum adverbio et genitivo iungitur. Cf. Herod. 8, 107: *ὡς τάχεος εἶχε ἕκαστος.* Thucyd. 1, 22: *ὡς τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι.* — *Salutis sive -- Fortunae*] Haud improbabiliter Mueller *Etrusker* II, p. 54 arbitratur non duas diversas deas hic indicari, sed unam Nortiam, Etruscorum deam, quam in referendo hoc Scaevini incepto alii scriptores *Salutem,* alii *Fortunam* appellarint. Certe propter verba *religione patria* (c. 55) intelligi nequit templum Salutis Romae in monte Quirinali situm, a Iunio Bubulco votum et pictum a Q. Fabio a. u. 450 (Plin. N. H. 35 § 19). — *Ferentino in oppido*] Sueton. Oth. 1: *Maiores Othonis orti sunt oppido Ferentino, familia vetere et honorata atque ex principibus Etruriae.* Conf. Strabo 5, 2, 9 p. 226. Plinius N. H. 3 § 52. De verborum ordine vide ad 11, 14. — *detraxerat*] Ut donaria in templis, cum consecrantur, *reponi,* sic, cum auferuntur, *detrahi* proprie dicuntur. Sic plane, ut apud nostrum, *gladius delubro detractus* Sueton. Vitell. 8, *detracta templis dona* Sueton. Ner. 32. Detrahi etiam clypei, imagines dicuntur suspensae in templis et curiis. Ern. — *gestabatque*] clanculum (nam in urbe cum telo esse non licebat), sed interdum intimis amicis monstrabat, addens eum esse *magno operi sacrum.* — *aedem Cereris*] ad circum maximum. — *Antonia*] Cf. 12, 2. 68. 13, 23. — *C. Plinius*] Vide ad 13, 20. — *quoquo modo*] seu vere seu falso. Cf. 3, 19: *quoquo modo audita.* — *notum amore uxoris*] Cf. c. 59.

54. *diversi generis -- sexus*] scil. homines. — *donec proditio coepit e domo Scaevini*] Li-

quamvis absurdum videretur aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem notum amore uxoris alii matrimonio se obstrinxisse, nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est. (54) sed mirum, quam inter diversi generis ordinis, aetatis sexus, dites pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint, donec proditio coepit e domo Scaevini; qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum testamentum obsignavit, promptum vagina pugionem, de quo supra rettuli, vetustate obtusum increpans asperari saxo et in mucronem ardescere iussit eamque curam liberto Milicho mandavit. simul affluentius solito convivium initum, servorum carissimi libertate et alii pecunia donati. atque ipse maestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. postremo volneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare eundem Milichum monet, sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere, de consequentibus. nam cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque inmensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et

1. *inanem ad* Pichena: *inane aut* M — 6. *cępit* M — 8. *retuli* M — 9. *asperari* G: *aspernari* M — *et immucronem* M — 11. *karissimi liberta||tate* M — *mestus* M — 13. *parare* Puteolanus: *partiebatq;* M; *petebat, quae* Haase; alii alia, incerta omnia. — 14. *melicum* h. l. M — *sibe* M — 15. *suscipionibus* M — 16. *sęcum* M — 17. *pęcunia* M.

psius, ut Plutarchum a Tacito diversum cum eo conciliet, conspirationem, de qua is intelligendus, Vinicianam putat. Sed dubito an haec concordia admitti possit. Viniciana enim posterior et Beneventi conflata atque detecta, teste Suetonio Ner. c. 36, praeterea tam obscura, ut praeter Suetonium nemo illius meminerit. Veri simile autem in reditu Neronis ex Achaia cum in Vatinii gratiam substitisset, Beneventi contra eum conspiratum. Quod cum Dio praeterierit aut potius Xiphilinus, apud Tacitum vero perierit cum actis anni 820, nunc ignoramus. Immo de Pisoniana Plutarchum intelligendum et urbis Romae mentio et aliae circumstantiae suadent. Ryck. Verba Plutarchi (de Garrulitate cap. 7) haec sunt: *Τὴν δὲ Ῥωμαίων πόλιν ἐκώλυσεν ἐλευθέραν γενέσθαι, Νέρωνος ἀπαλλαγεῖσαν, ἑνὸς ἀνδρὸς ἀδολεσχία. Μία γὰρ ἦν νύξ, μεθ' ἣν ἔδει τὸν τύραννον ἀπολωλέναι, παρεσκευασμένων ἁπάντων· ὁ δὲ μέλλων αὐτὸν ἀποκτιννύναι, πορευόμενος εἰς θέατρον, ἰδών τινα τῶν δεδεμένων ἐπὶ θύραις μέλλοντα προσάγεσθαι Νέρωνι καὶ τὴν αὑτοῦ τύχην ἀποδυρόμενον, ἐγγὺς προσῆλθεν αὐτῷ καὶ προσψιθυρίσας, Εὔχου, φησίν, ὦ ἄνθρωπε, τὴν σήμερον ἡμέραν παρελθεῖν μόνον, αὔριον δέ μοι εὐχαριστήσεις. Ἁρπάσας οὖν τὸ αἰνιχθὲν ἐκεῖνος καὶ νοήσας, οἶμαι, ὅτι «Νήπιος, ὃς τὰ ἕτοιμα λιπὼν ἀνέτοιμα διώκει,» τὴν βεβαιοτέραν εἵλετο σωτηρίαν πρὸ τῆς δικαιοτέρας. Ἐμήνυσε γὰρ τῷ Νέρωνι τὴν φωνὴν τοῦ ἀνθρώπου· κἀκεῖνος εὐθὺς ἀνήρπαστο, καὶ βάσανοι καὶ πῦρ καὶ μάστιγες ἐπ' αὐτόν, ἀρνούμενον πρὸς τὴν ἀνάγκην, ἃ χωρὶς ἀνάγκης ἐμήνυσε.* Tota quidem res est incerta, maxime quia in his rebus minoribus saepe mirum in modum variant scriptores. — *de quo supra rettuli*] c. 53. — *saxo*] Nobili verbo usus est pro *cote*. — *in mucronem ardescere*] «ut cote asperatus, dum fricatu incalescit, mucro acutus fieret.» Lucanus 7, 139: *nisi cotibus asper Exarsit mucro.* Horat. C. 2, 8, 15: *Cupido Semper ardentes acuens sagittas Cote cruenta.* — *Milicho*] Nomen servile, a *μείλιχος*, mitis, suavis. — *vagis sermonibus*] modo huius, modo illius argumenti. Alio sensu Claudian. Prob. et Olybr. cons. 31: *Vivit adhuc completque vagis sermonibus aures Gloria fusa Probi*, ubi est fama late sparsa. Cf. Ann. 2, 39: *vago rumore*, sine certo auctore. — *de consequentibus*] «de iis, quae consequerentur vel consecutura essent». Haec

salus patroni et acceptae libertatis memoria. etenim uxoris quoque consilium adsumpserat, muliebre ac deterius: quippe ultro metum intentabat, multosque astitisse libertos ac servos, qui eadem viderint; nihil profuturum unius silentium; at praemia penes unum fore, qui indicio praevenisset. (55) igitur coepta luce Milichus in hortos Servilianos pergit; et cum foribus arceretur, magna et atrocia adferre dictitans deductusque ab ianitoribus ad libertum Neronis Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, urgens periculum, graves coniuratos et cetera, quae audierat coniectaverat, docet. telum quoque in necem eius paratum ostendit accirique reum iussit. is raptus per milites et defensionem orsus, ferrum, cuius argueretur, olim religione patria cultum et in cubiculo habitum ac fraude liberti subreptum respondit. tabulas testamenti saepius a se et incustodita dierum observatione signatas. pecunias et libertates servis et ante dono datas, sed ideo tunc largius, quia tenui iam re familiari et instantibus creditoribus testamento diffideret. enim vero liberales semper epulas struxisse, vitam amoenam et duris iudicibus parum probatam. fomenta volneribus nulla iussu suo, sed quia cetera palam vana obiecisset, adiungere crimen, cuius sese pariter indicem et testem faceret. adicit dictis constantiam; incusat ultro intestabilem et consceleratum, tanta vocis ac vultus securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset Antonium Natalem multa cum Scaevino ac secreta collocutum, et esse

1. *accepte* M — *etenim* G: *utenim* M — 3. *seruo* M — *nichil* M — 5. *cepta* M — 7. *etaphroditum* M — 8. *coniuratos* M: *coniurationes* G — *cetera* M — *audierat* pr. M: *audiverat* corr. M — *coniectauerat* M: *coniectaveratque* G; *coniectaveratve* Orellius; *aut coniectaverat* Wurmius. — 12. *sepius* M — 15. *diffideret enimuero liberales semper epulas struxisse diffideret enimuero uitam hamenam* M; *diffideret. enimvero - - struxisse, et vitam amoenam* G — 17. *cetera* M — 18. *cuius sese* Acidalius: *I;sisse* (i. e. *Iussisse*) M; *ut sese* Pichena.

verba non cum *tradidere,* sed cum *suspicionibus* iungenda esse, primus vidit L. Spengelius. — *ultro*] insuper, praeter praemiorum spem etiam interitus metum.

55. *hortos Servilianos*] Cf. Hist. 3, 38 et Sueton. Ner. 47. Suetonii verba indicant eos prope Tiberis ripam sitos fuisse in via, quae Ostiam versus ducebat. — *Epaphroditum*] qui Neroni a libellis fuit. Sueton. Ner. 49. Domit. 14. Est ille ipse, cui nobilis servus Epictetus fuit. (Suidas in *Ἐπίκτητος· φιλόσοφος, δοῦλος δὲ Ἐπαφροδίτου, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως Νέρωνος.*) Hominem satis describit narratiuncula Arriani Epict. 1, 26, 11: *Ἐγώ τινα οἶδα κλαίοντα, Ἐπαφροδίτου τῶν γονάτων ἁπτόμενον, καὶ λέγοντα ταλαιπωρεῖν, ἀπολελεῖφθαι γὰρ αὐτῷ μηδέν, εἰ μὴ ἑκατὸν πεντήκοντα μυριάδας* (sexagies mille). *Τί οὖν ὁ Ἐπαφρόδιτος; κατεγέλασεν, ὡς ἡμεῖς; Οὔ· ἀλλ' ἐπιθαυμάσας λέγει, Τάλας, πῶς οὖν ἐσιώπας; πῶς ἐκαρτέρεις;* Cf. Suidas in *Ἐπαφρόδιτος.* — *graves coniuratos*] tales, qui propter potentiam re vera timeri deberent, summum discrimen afferre possent, *δεινούς.* — *cuius argueretur*] «quo abuti se voluisse incusaretur, quod sibi crimini verteretur.» — *religione patria*] Inde colligere possumus, Scaevinum origine Ferentinum fuisse. Cf. c. 53. — *incustodita dierum observatione*] nulla ratione dierum habita, sive felices essent sive nefasti. — *testamento diffideret*] nimirum metuens, ne creditores rescinderent libertates testamento dumtaxat datas. — *vitam amoenam* cet.] Ex proximo verbo *struxisse* per zeugma cogitatione supplendum est *egisse.* De re cf. c. 49: *Scae-*

utrosque C. Pisonis intimos. (56) ergo accitur Natalis, et diversi interrogantur, quisnam is sermo, qua de re fuisset. tum exorta suspicio, quia non congruentia responderant; inditaque vincla. et tormentorum aspectum ac minas non tulere. prior tamen Natalis, totius conspirationis magis gnarus, simul arguendi peritior, de Pisone primum fatetur, deinde adicit Annaeum Senecam, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecae omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. tum cognito Natalis indicio Scaevinus quoque, pari inbecillitate, an cuncta iam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. ex quibus Lucanus Quintianusque et Senecio diu abnuere: post promissa inpunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus Aciliam, matrem suam, Quintianus Glitium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum praecipuos, nominavere. (57) atque interim Nero recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin attineri ratusque muliebre corpus impar dolori tormentis dilacerari iubet. at illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a femina spernerentur, pervicere, quin obiecta denegaret. sic primus quaestionis dies contemptus. postero cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae (nam dissolutis membris insistere nequibat), vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto indidit cervicem, et corporis pondere conisa tenuem iam spiritum expressit, clariore exemplo libertina mulier in tanta necessitate alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui et viri et equites R. senatoresque intacti tormentis

1. *G.* M — 2. *qua* G: *quę* M — 6. *anneum* M — *sibe -- sibe* M — 7. *oprimendum* M — 9. *inueccillitate* (sic) M — 10. *Quintianusque* Lipsius: *quintilienusque* (sic) M — 12. *Aciliam* Puteolanus (coll. 15, 71): *atillam* M — *quintilianus* M — 13. *praecipuos* G: *praecipuę* M — 14. *apichari* M; *Epicharim* Halmius. — 15. *tormenti* M — *iuuet atillam* M — 17. *questionis* M — 19. *fascae* M — 21. *exprexit* M — 23. *intacti* cod. Agricolae et alii: *intactis* M.

vino dissoluta luxu mens et proinde vita somno languida. — *iussu suo*] scil. parasse Milichum. — *ut labaret indicium*] «ut fide vix dignum iam videretur». — *secreta collocutum*] Ovid. Metam. 4, 224: *matri secreta loquenti.* — *C. Pisonis*] iam dudum Neroni suspecti. Cf. 14, 65.

56. *arguendi peritior*] qui melius noverat, quibus hominibus indicio suo deferendis Neroni gratum facere ac sibi fidem et salutem parare posset. — *Aciliam*] Anonymus vit. Lucani: *matrem habuit et regionis eiusdem et urbis* (Cordubae) *Aciliam nomine, Acilii Lucani filiam, oratoris apud proconsules frequentis --; cuius cognomen huic inditum apparet.* — *Glitium Gallum*] Vide ad c. 71. — *Annium Pollionem*] Annii Pollionis (6, 9), ut videtur, nepotem. Cf. c. 71. 16, 30.

57. *Volusii Proculi indicio Epicharin attineri*] Vide c. 51. — *ignes*] laminae ardentes. Dio 62, 27: *Ἄξιον δὲ μνησθῆναι καὶ γυναικός τινος Ἐπιχάριτος· αὕτη γὰρ ἔν τε τῇ συνωμοσίᾳ ἐξετασθεῖσα καὶ πᾶσαν αὐτὴν ἀκριβῶς πιστευθεῖσα οὐδὲν τοπαράπαν, καίπερ πολλάκις ὑπὸ τῆς Τιγελλίνου δεινότητος βασανισθεῖσα, ἐξέφηνε.* — *contemptus*] a magnanima femina, confessionem constanter aspernante; ergo irrita manserunt tormenta totum per diem ei adhibita. — *dissolutis*] distortis et equuleo vel ponderibus pedibus extentis. — *fasciae*] quae alibi *strophium, ταινία*, dicitur. Nonius p. 538 Merc.: *Strophium est fascia brevis, quae virginalem horrorem cohibet papillarum.* Hinc etiam *mammillare* Martial. 14, 66; *fascia pectoralis* ap. eundem 14, 134. Cf. Boettiger *Sabina* ed. alt. I, p. 184. 197. II, p. 114. — *arcum sellae*] Cf. Arnob. 2, 23: *arquata sella,*

carissima suorum quisque pignorum proderent. non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quintianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet saepsisset. (58) quin et urbem, per manipulos occupatis moenibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis. continua hinc et vincta agmina trahi ac foribus hortorum adiacere. atque ubi dicendam ad causam introissent, laetatum erga coniuratos et fortuitus sermo et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent, pro crimine accipi, cum super Neronis ac Tigillini saevas percunctationes Faenius quoque Rufus violenter urgueret, nondum ab indicibus nominatus et, quo fidem inscitiae pararet, atrox adversus socios. idem Subrio Flavo assistenti adnuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium caedemque patraret, renuit infregitque impetum iam manum ad capulum referentis.

(59) Fuere qui prodita coniuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scaevinus, hortarentur Pisonem pergere in castra aut rostra escendere studiaque militum et populi temptare. si conatibus eius conscii aggregarentur, secuturos etiam integros; magnamque motae rei famam,

1. *carissimă* M — 2. *quintilianus* M — 3. *quanquam* M — *sepisset* (sic) M — 5. *uelud* M — 7. *hinc et* M: *hinc et inde* Wurmius. — 8. *uincta* M: *iuncta* alii. — 9. *laetatum* G: *latatum* M; *non celatus tantum* Haase; *non secreta tantum* Halmius. — *coniuratos et fortuitus* Waltherus: *coniuratos sed fortuitus* M; *coniuratos, fortuitus* Nipperdey; *coniuratos esse, fortuitus* Madvigius. — 11. *tigillini* M: *Tigellini* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — 12. *et* Acidalius: *sed* M — 13. *asistenti* M — 14. *cedemque* M — 15. *rennuit* M.

Lehnsessel. — *Lucanus quoque*] Non sine acerbitate dictum: «vel ipse ille Lucanus, in Pharsalia tam generosus semper libertatis praedicator».

58. *Germanis*] Vide ad 13, 18. Cf. Inscrr. Latt. n. 3538. 7420 a ϱϱ, σσ, ττ (vol. III, p. 520). — *continua hinc et vincta agmina*] «continua hominum vinctorum agmina.» Louandre: *ils traînaient sans cesse -- des troupes d'accusés chargés de chaînes.* Cf. Sueton. Ner. 36: *Coniurati e vinculis triplicium catenarum dixere causam.* — *hortorum*] Servilianorum, in quibus degebat Nero. Cf. c. 55. — *laetatum*] sc. esse. «arrisisse aliquando quacumque occasione cuiquam e coniuratis, frontem exporrexisse et vultum hilariorem finxisse ad adventum, adspectum, occursum, alloquium, dictum, gestum motumve alicuius.» I. F. Gronov. — *adnuentique an cet.*] nutuque quaerenti, an Nero in hac ipsa quaestione interficiendus esset.

59. *ille scaenicus*] Similiter Iuvenalis 8, 198 *citharoedum principem* Neronem vocat. — *corporibus*] Spectat ad tormenta, quae a paucis corporibus perferri ac vinci possunt. Ern. — *sperare*] Pisonem, quem exhortantur amici leniter reprehendentes. — *dum amplectitur -- invocat*] Est inter maxime insignia exempla constructionis part. *dum* cum indicat. praes. etiam in oratione obliqua. — *miles potius -- desereret*] melius esse deseri a milite ac plebe et rei publicae causa mori cum gloria. Ern. — *si vita praeriperetur*] «si vita ei prius eriperetur, quam inceptum suum exsequeretur gloriamque inde sibi pararet.» — *adprobaret*] laudandam exhiberet. — *favore inbutus*] scil. Pisonis, non Neronis, id quod clarissime demonstrant verba c. 48: *in quam* (coniurationem) *certatim nomina dederant senatores eques miles, feminae etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem.* — *mulieris -- marito*] variata, ut saepenumero solet, constructione. — *Silus*] De hoc cognomine, cui plerique interpretes et Ger-

quae plurimum in novis consiliis valeret. nihil adversum haec Neroni provisum. etiam fortes viros subitis terreri; nedum ille scaenicus, Tigillino scilicet cum pelicibus suis comitante, arma contra cieret. multa experiendo confieri, quae segnibus ardua videantur. frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperare: cruciatui aut praemio cuncta pervia esse. venturos qui ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece afficerent. quanto laudabilius periturum, dum amplectitur rem p., dum auxilia libertati invocat! miles potius deesset et plebes desereret, dum ipse maioribus, dum posteris, si vita praeriperetur, mortem adprobaret. immotus his et paululum in publico versatus, post domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat: nam vetus miles timebatur tamquam favore inbutus. obiit abruptis brachiorum venis. testamentum foedis adversus Neronem adulationibus amori uxoris dedit, quam degenerem et sola corporis forma commendatam amici matrimonio abstulerat. nomen mulieris Atria Galla, priori marito Domitius Silus: hic patientia, illa inpudicitia Pisonis infamiam propagavere.

(60) Proximam necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adiungit, adeo propere, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. raptus in locum servilibus poenis sepositum manu

1. *nichil* M — 2. *scenicus* M — *tigillino* M: *Tigellino* vulgo. Cf. p. 530, 11. — 3. *expediendo* Heinsius. — 5. *sperare* M: *sperari* alii. — 6. *uincerent* M — 11. *suprema* M — 12. *quos* Beroaldus: *quis* M — 13. *tamquam* Rhenanus: *quanquam* M — 14. *fędis* M — 15. Post verbum *matrimonio* hiatus est in M, verum non in rasura, sed propter membranam ipsam. — 16. *mulieri* Acidalius. — *Atria* (*Atrii* quattuor sunt apud Gruterum, duo apud Muratorium) M: *Arria* Beroaldus. — 20. *pęnis* M — *manus tatii* M.

mani et Francogalli male substituerunt nomen gentile *Silius*, cf. Drakenborch ad Liv. 32, 28. — *hic patientia*] quod tam facilis fuisset in amicum, qui ipsi tam ignominiose coniugem eripuisset.

60. *Plautii Laterani*] Cf. c. 49. Iuvenalis 10, 15: *Temporibus diris igitur iussuque Neronis -- egregias Lateranorum obsidet aedes Tota cohors.* — *illud breve mortis arbitrium*] Doederlein distinguens post verbum *breve* haec adnotat: «*Breve* pro substantivo est, ut alibi *triste*. Sensus est: *ne parvum quidem illud beneficium,* ut eligeret mortis genus et ipse exsequeretur.» Mihi placet simplicior ratio, ut iungantur verba *illud breve mortis arbitrium,* «ut libere destinaret sibi ac praepararet mortem, qualiscunque ipsi placuisset, eamque statim oppeteret, postquam cum libertis amicisve breve per tempus collocutus esset. — *locum servilibus poenis sepositum*] cui *Sessorium* nomen erat, in campo Esquilino. Schol. Cruq. ad Horat. Epod. 5, 100: *Hinc* (ab Esquilino monte) *Esquilina porta Romae dicitur ad Sessorium, ubi certus erat locus sepulcrorum ad corpora pauperum aut sceleratorum viliumque comburenda aut canibus proiicienda.* Idem ad Sat. 1, 8, 11: *In Esquiliis publicis sepulti sunt extra portam in qua est Sessorium.* Plutarch. Galb. 28: *τὴν δὲ Γάλβα (κεφαλὴν) τοῖς Πατροβίου δούλοις ἐδωρήσαντο. λαβόντες δ' ἐκεῖνοι καὶ πάντα τρόπον αἰκισάμενοι ἔῤῥιψαν, ἧ τοὺς ὑπὸ τῶν Καισάρων κολαζομένους θανατοῦσιν. ὅ δὲ τόπος Σηστέρτιον καλεῖται.* Pro *Σηστέρτιον* legendum esse *Σεσσώριον* docuit G. A. Beckerus Enchirid. Antiq. Rom. I, p. 555 sqq. — *plenus constantis silentii*] Arrianus Epict. 1, 1, 19: *Οὐ θέλεις οὕτως ἐκτεῖναι τὸν τράχηλον, ὡς Λατέρανός τις ἐν τῇ Ῥώμῃ, κελευσθεὶς ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ἀποκεφαλισθῆναι; ἐκτείνας γὰρ τὸν τράχηλον καὶ πληγεὶς καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν πληγὴν ἀσθενῆ γενομένην ἐπ' ὀλίγον συνελκυσθείς, πάλιν ἐξέτεινεν. Ἀλλὰ καὶ*

Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii nec tribuno obiciens eandem conscientiam.

Sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. solus quippe Natalis et hactenus prompsit, missum se ad aegrotum Senecam, uti viseret conquerereturque, cur Pisonem aditu arceret: melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent. et respondisse Senecam sermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere; ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti. haec ferre Gavius Silvanus, tribunus praetoriae cohortis, et an dicta Natalis suaque responsa nosceret percunctari Senecam iubetur. is, forte an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat quartumque apud lapidem suburbano rure substiterat. illo propinqua vespera tribunus venit et villam globis militum saepsit; tum ipsi cum Pompeia Paulina uxore et amicis duobus epulanti mandata imperatoris edidit. (61) Seneca missum ad se Natalem conquestumque nomine Pisonis, quod a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis et amorem quietis excusavisse respondit. cur salutem privati hominis incolumitati suae anteferret, causam non habuisse; nec sibi promptum in adulationes ingenium. idque nulli magis gnarum quam Neroni, qui saepius libertatem Senecae quam servitium expertus esset. ubi haec a tribuno relata sunt Poppaea et Tigillino coram, quod erat saevienti principi intimum consiliorum, interrogat an Seneca volun-

3. *cedes annei* M — 6. *egrotum* M — *aditũ* M — 7. *amicitia* M — 9. *ceterum* M — *posonis* M — 10. *Gavius* Bekkerus: *grauius* M; *Granius* alii. Cf. var. lect. ad p. 219, 16. — 14. *sepsit* M — 21. *poppea* M — *tigillino* M: *Tigellino* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — 22. *seuienti* M.

ἔτι πρότερον προσελθόντι Ἐπαφροδίτῳ, τῷ ἀπελευθέρῳ τοῦ Νέρωνος, καὶ ἀνακρίνοντι αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ συγκρουσθῆναι, Ἄν τι θέλω, φησίν, ἐρῶ σου τῷ κυρίῳ. — *Senecae*] Dio 62, 24: *Ὁ δὲ δὴ Σενέκας καὶ ὁ Ῥοῦφος ὁ ἔπαρχος ἄλλοι τέ τινες τῶν ἐπιφανῶν ἐπεβούλευσαν τῷ Νέρωνι.* Plin. N. H. 14 § 51: *Annaeo Seneca, principe tum eruditionis ac potentiae, quae postremo nimia fuit super ipsum.* — *quando venenum non processerat*] Cf. c. 45. — *hactenus*] non plura. Cf. 14, 51. — *salutem suam incolumitate Pisonis inniti*] i. e. se aliter salvum esse non posse, nisi cum Piso incolumis coepta sua perficeret. — *Gavius Silvanus*] Cf. c. 50 et 71. — *nosceret*] i. q. adgnosceret. Cf. 2, 28. — *ex Campania*] ubi extremis annis multus fuit, rarior in aula, et sapientiae studiis occupatus. Epistolae ibi et Quaestiones naturales sub hoc tempus structae. Lips. — *suburbano rure*] Sunt qui ex ipsius Senecae Ep. 104 *Nomentanum* intelligendum esse colligant. Sed Plinius N. H. 14 § 51 Nomentanum apud decimum lapidem fuisse tradit. Bach. — *Pompeia Paulina*] quam nobilissimam feminam Dio (61, 10) appellat; filiam fortasse Pompeii Paulini, qui supra (c. 18) consularis dicitur et vectigalibus publicis praepositus. Lips. Vide ad 13, 53.

61. *excusavisse*] excusandi causa protulisse. Cf. 3, 11. 5, 2. — *salutem privati hominis* cet.] Innuit Pisonis quidem salutem, utpote privati hominis, suae non anteferendam fuisse, principis contra salutem sua sibi cariorem esse debere. — *nec sibi promptum* cet.] Ipse ad Neronem de Clementia 2, 2, 2: *Diutius me morari hic patere, non ut blandum auribus tuis; nec enim mihi hic mos est. Maluerim veris offendere quam placere adulando.* — *libertatem Senecae*] Efficacius hoc quam *suam,* id quod praeterea ambigui aliquid habuisset. Cf. 2, 70: *non usque eo defectum Germanicum,* i. e. *se.* Hist. 2, 77: *ne tamen Mucianum* (me) *socium spreveris.*

tariam mortem pararet. tum tribunus nulla pavoris signa, nihil triste in verbis eius aut vultu deprensum confirmavit. ergo regredi et indicere mortem iubetur. tradit Fabius Rusticus non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Faenium praefectum et expositis Caesaris iussis an obtemperaret interrogavisse, monitumque ab eo ut exequeretur, fatali omnium ignavia. nam et Silvanus inter coniuratos erat augebatque scelera in quorum ultionem consenserat. voci tamen et aspectui pepercit intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui necessitatem ultimam denuntiaret. (62) ille interritus poscit testamenti tabulas; ac denegante centurione conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum iam et tamen pulcherrimum habeat, imaginem vitae suae relinquere testatur, cuius si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiae laturos. simul lacrimas eorum modo sermone, modo intentior in modum coërcentis, ad firmitudinem revocat, rogitans ubi praecepta sapientiae, ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? cui enim ignaram fuisse saevitiam Neronis? neque aliut superesse post matrem fratremque interfectos quam ut educatoris praeceptorisque necem adiceret. (63) ubi haec atque talia velut in commune disseruit, complectitur uxorem, et paululum adversus

1. *nichil* M — 4. *reditum* M: *redisse tribunum* Halmius. — *Faenium* M: *Fenium* vulgo. Vide ad p. 407, 5. — 6. *onnium* M — 11. *iam et tamen* M: *iam et* Ernestius; *iam tamen et* Rhenanus; *iam attamen* Pichena; *iam, tamen* Ryckius. — *habeat* M: *habebat* alii. — 13. *tum* Muretus: *tam* M (*cuius si memores essent bonarum artium, famam constantis* Ernestius; *cuius si memores essent, bonarum artium famam fructum constantis* Halmius; in codicis lectione *tam* substantivum videri latere monuit Weissenborn Ann. philol. et paedag. vol. 52 p. 44.) — 14. *intetior* M — 16. *imminentiā* M — 17. *post* G: *quā* M — *fratresque* Nipperdey. — 19. *uelut* M: om. alii.

Liv. 1, 20: *plures Romuli quam Numae similes reges putabat fore* (Numa). — *Fabius Rusticus*] Cf. 13, 20. — *fatali*] quasi fati quadam necessitate omnibus indita, ut 5, 4: *fatali quodam motu*; *wie vom Schicksal verhängt* (*unselige* Gutmann, *irrésistible* Louandre). — *voci - - pepercit*] pudore quodam et culpae conscientia commotus ipse mortem ei denuntiare non sustinuit Cf. 12, 47: *visui tamen consuluit, ne coram interficeret.*

62. *ille interritus* cet.] Tacitum exscripsit Scholiasta Iuvenalis 5, 109: *Huic* (Senecae) *postremo, quod habitus esset inter conscios coniurationis Pisonianae, Nero per tribunum ultimam necessitatem denunciavit. hic interritus amicorum animos, quibus iam eius casus lacrimas exciverat, ad firmitudinem revocavit rogitans, ubi - - imminentia? cui praeterea ignara fuerit Neronis saevitia? neque aliud - - adiceret.* — *testamenti tabulas*] Alii explicant testamentum, quod diu ante scripserit (c. 64 extr.) nonnulla vel mutaturus vel additurus. Rectius, puto, alii de tabulis, in quibus tunc ipsum facere posset testamentum: nam infra *codicillos* memorat de sepulturae modo dumtaxat, quos *codicillos* a *testamento* distinguere solent ICti, ut Gaius 2, 273: *Codicillis nemo heres institui potest neque exheredari, quamvis testamento confirmati sint.* — *unum iam* cet.] Nam bona eius publicatum iri significaverat centurio ex Neronis iussu testamentum fieri vetando. Doed. — *et tamen p.*] «quamvis unum, pulcherrimum tamen». — *tum*] id est, praeterea, insuper. Cf. Hist. 1, 46: *tum locupletissimus* cet. — *sermone*] tranquillo ac familiari, cui opponitur *intentior*, concitatius severiusque loquens. — *post matrem fratremque*] Infra c. 67 Subrius Flavus fratris mentione omissa *matris et uxoris* (sororis) *parricidam* vocat Neronem.

63. *velut in commune*] Sensus hic est: «Haec disseruit *velut* (poterat scribere *uti, sicuti*) cunctis aeque excipienda, et uxori et

praesentem fortitudinem mollitus rogat oratque, temperaret dolorem aeternum suscipere, sed in contemplatione vitae per virtutem actae desiderium mariti solaciis honestis toleraret. illa contra sibi quoque destinatam mortem adseverat manumque percussoris exposcit. tum Seneca gloriae eius non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam ad iniurias relinqueret, «vitae» inquit «delenimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. non invidebo exemplo. sit huius tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine.» post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parco victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret atque ipse visendo eius tormenta ad inpatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscedere. et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus pleraque tradidit, quae in vulgus edita eius verbis invertere supersedeo. (64) at Nero

1. *fortitudinem* M: *formidinem* alii; *fortunam* Haase. — 2. *suscipere* I. Fr. Gronovius: *susciperet* M (*oratque temperare dolori neve aeternum susciperet* Haase; *temperaret dolori neu aeternum susciperet* Halmius.) — *acte* M — 9. *parco* M: *parvo* alii. — 10. *effugias* M — 11. *seuisque* M — 15. *supersideo* M.

amicis, qui aderant; vultu quoque significans haec ad omnes circumstantes pertinere neque uxorem neque hunc vel illum amicorum prae ceteris intuens». Haec simplicissima ratio; nimis enim artificiosa mihi videtur Doederleinii interpretatio: «ad amicos conversus tamquam ad omne genus humanum, ad quod permanarent per audientes supremae illae voces. Sunt enim vulgatae, ut extremo capite et c. 67 narratur.» At quae vulgata sunt veluti proprio libello intelligo ea dumtaxat, quae postquam venas abruperat, *advocatis scriptoribus tradidit*, de morte, de animae immortalitate, ut fere Socrates in Phaedone; quae vero hic memorantur, ab iis, qui adfuerant, posteris prodita esse arbitror. — *adversus praesentem fortitudinem*] h. e. diverse a praesenti fortitudine, sicut Graecum *παρὰ τὴν παροῦσαν ἀνδρείαν* comparationem indicat: non quidem ad muliebrem mollitiem delapsus, sed paululo saltem mollitior quam pro cetera eius fortitudine, quam praesenti tempore repraesentabat. Similiter H. 2, 12: *ut adversus modestiam disciplinae corruptus, ita proeliorum avidus*, vel Ann. 14, 44: *quod contra singulos utilitate publica rependitur;* quod nos dicimus: *auf Kosten Einzelner.*» Doed. Contra, qui amplectuntur lectionem *formidinem*, I. Fr. Gronovio duce ita explicant: «Animus ille durus obfirmatusque contra omnes fortunae incursus et morti ex multa eius meditatione sine perturbatione obvius, dum admonetur acrius ipso conspectu, qualem uxorem aetate et moribus sine praesidio relinqueret, quam adflictam viso tali exitu mariti, simul timet quid ea futurum sit, neu quid indignum istoc coniugio ei postea eveniat, paululum inflexus et mollitus.» — *temperaret -- suscipere*] «abstineret a dolore aeterno suscipiendo.» Legitima est, etsi rarior, verbi *temperare* cum infinitivo constructio. — *illa contra -- adseverat*] Dio ubique iniquior in Senecam 62, 25: *Ὁ δὲ δὴ Σενέκας ἠθέλησε μὲν καὶ τὴν γυναῖκα Παυλῖναν ἀποκτεῖναι, λέγων πεπεικέναι αὐτὴν τοῦ τε θανάτου καταφρονῆσαι καὶ τῆς σὺν αὐτῷ μεταλλαγῆς ἐπιθυμῆσαι, καὶ ἔσχασε καὶ τὰς ἐκείνης φλέβας, δυσθανατήσας δὲ δὴ καὶ πρὸς τὸν ὄλεθρον ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπειχθεὶς προαπηλλάγη αὐτῆς, καὶ οὕτως ἡ Παυλῖνα περιεγένετο.* — *sibi unice dilectam*] Seneca Ep. 104, 2: *Paulina mea -- mihi valetudinem meam commendat. Cum sciam spiritum illius in meo verti, incipio, ut illi consulam, mihi consulere.* — *vitae - delenimenta*] «veras voluptates». Sic *vitae blandimenta* c. 64 et Hist. 2, 53. — *parco victu*] Vide c. 45. — *cruciatibus*] *σφαδασμῶν*, convulsionum. — *scriptoribus*] servis vel libertis litteratis. Dio 62, 25 paulo aliter: *οὐ μέντοι πρότερον ἑαυτοῦ ἥψατο πρὶν τό τε βιβλίον, ὃ συνέγραφεν* (statim ante mortem), *ἐπανορθῶσαι καὶ τἆλλα (ἐδεδίει γὰρ μὴ καὶ ἐς τὸν Νέρωνα ἐλθόντα φθαρῇ) παρακαταθέσθαι τισίν.* —

nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, *iubet* inhiberi mortem. hortantibus militibus servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae. nam ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec inplacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse, deinde oblata mitiore spe blandimentis vitae evictam; cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinae probatum, orat, provisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio extinguerentur, promeret; adlatumque hausit frustra, frigidus iam artus et cluso corpore adversum vim veneni. postremo stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum, addita voce, libare se liquorem illum Iovi liberatori. exim

1. *iubet inhiberi mortem* Heinsius: *inhiberi mortem imperat* G; *inhiberi mortem* omisso verbo M; *inhibere mortem* Rhenanus. — 3. *p̃munt* M — 4. *promptũs* M — 5. *famam sociatae* Puteolanus: *fama societatem* M — 9. *anneum* M — 10. *quo damnati* G: *qd* (id est *quod*) *anti* M — 12. *frigidus iam artus* M: *frigidis iam artubus* alii.

invertere] «meis adeoque aliis verbis exponere», ut talibus in orationibus atque colloquiis solebant historici antiqui. Cf. Seneca Suasor. II, p. 20 (ed. Bipont.): *Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut unius verba surripi non possent: at nunc cuilibet orationes invertere tuto licet pro suis.*

64. *an ignarae*] «an ita iam e sanguinis nimia detractione defecerit animo, ut non intelligeret ac sentiret sibi obligari brachia.» — *Seneca interim* cet.] Schol. Iuvenal. 5, 109: *Deinde sibi venas praesecans crurumque venas abrumpens et durante tractu lentitudineque mortis hausto veneno et postremo calidae aquae stagnum introiens exanimatus est.* — *tractu*] diuturnitate, ut c. 10: *tractu belli.* Duobus autem vocabulis usus est *tractu et lentitudine,* quo lector immoraretur in hac imagine, quam diu Seneca cum morte colluctatus sit. — *venenum, quo* cet.] Plinius N. H. 25 § 151: *Cicuta quoque venenum est, publica Atheniensium poena invisa.* — *frigidus iam artus*] Calefacto tantum corpore vim suam exserit cicuta, cum natura sit frigidissimum venenum, ut ostendit Plinius N. H. 25 l. l.: *Semini et foliis refrigeratoria vis; sic et necat; incipiunt algere ab extremitatibus corporis.* Ideoque Athenis, qui bibere cicutam debebant, ambulare iubebantur. Cf. Platonis Phaedonem extr. et Scribonium Largum de Compos. med. 179: *Cicutam potam caligo mentisque alienatio et artuum gelatio insequitur; ultimoque praefocantur, qui eam sumpserunt, nihilque sentiunt.* — *cluso* cet.] Eadem forma est etiam Hist. 1, 33. Germ. 34 et 45. Ceterum Ernestius haec ita accepit, quasi medicamenta praesumpta vim veneni impedierint; mihi videtur potius sic intelligendum: «in corpus senile et iam diu extenuatum atque refrigeratum venenum solitam alias vim haud exercuit.» Certe nihil umquam dixit de antidotis, quibus se praemunierit Seneca. — *stagnum*] singulari usu h. l. pro labro, solio, vase aquario maiore solitis; scilicet humile vocabulum vitare voluit. — *calidae aquae*] ut sanguis citius efflueret vel ut venenum in calidum corpus permearet. Lips. — *libare se* cet.] Ita Thrasea moriturus 16, 35: *Libamus, inquit, Iovi liberatori.* Causa viris magnis huius in supremis ioci a more Graecorum, qui discessuri e convivio libabant Iovi servatori, sic isti e vita Iovi liberatori. Athen. 15, 5: *τῷ δὲ μετὰ δεῖπνον κεκραμένῳ πρώτῳ προσδεδομένῳ ποτηρίῳ Δία σωτῆρα ἐπιλέγουσι.* Suidas in v. *Ἀγαθοῦ δαίμονος· Ἔθος εἶχον οἱ παλαιοὶ μετὰ τὸ δεῖπνον πίνειν Ἀγαθοῦ Δαίμονος, ἐπιῤῥοφοῦντες ἄκρατον καὶ τοῦτο λέγειν ΑΓΑΘΟΥ ΔΑΙΜΟΝΟΣ. ἄλλοι δέ φασι τὸ πρῶτον ποτήριον οὕτω λέγεσθαι, χωρίζεσθαι δὲ μέλλοντες, ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ.* Lips. Adde Schol. Pind. Isthm. 6, 10: *Διὸς δὲ σωτῆρος ἔλεγον τὸν τρίτον κρατῆρα, διὰ τὸ τοὺς τοῦτον πίνοντας σταθεροὺς γίνεσθαι, τοὺς δὲ μετὰ τοῦτον εἰς*

balneo inlatus et vapore eius exanimatus, sine ullo funeris sollemni crematur. ita codicillis praescripserat, cum etiam tum praedives et praepotens supremis suis consuleret. (65) fama fuit Subrium Flavum cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinavisse, ut post occisum opera Pisonis Neronem Piso quoque interficeretur, tradereturque imperium Senecae, quasi insontibus claritudine virtutum ad summum fastigium delecto. quin et verba Flavi vulgabantur, non referre dedecori, si citharoedus demoveretur et tragoedus succederet, quia ut Nero cithara, ita Piso tragico ornatu canebat.

(66) Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Faenium Rufum, quem eundem conscium et inquisitorem non tolerabant. ergo instanti minitantique renidens Scaevinus neminem ait plura scire quam ipsum, hortaturque ultro, redderet tam bono principi vicem. non vox adversum ea Faenio, non silentium, sed verba sua praepediens et pavoris manifestus, ceterisque, ac maxime Cervario Proculo, equite R., ad convincendum eum conisis, iussu imperatoris a Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, corripitur vin-

1. *sollenni* M — 2. *perscripserat* Puteolanus. — *prediues et prepotens suppmis* M — 3. *Flavum -- Flavi* Bekkerus: *flauium -- flauii* M — 6. *quasi sontibus* Wurmius; *quasi in sontibus* Iansen; *quasi insonti et* Acidalius et Pichena. — 8. *dedecoris* Heinsius. — 10. *accensis* Lipsius: *accensis quoque* (ex falsa repetitione e versu praecedente sumpta) M — 11. *faenium* M: *Fenium* vulgo. — 14. *Faenio*] *faenius* M; *fenio* G — 16. *equite R.* Orellius: *equit* cum lin. super litt. *t* (*equiter* pro *equite.r.*) M; *equite* ceteri. Cf. p. 383, 4. — *iussū* M.

ἄτην καὶ ἀνομίαν καὶ ἀσέλγειαν τρέπεσθαι· ἔλεγον δὲ αὐτὸν καὶ τέλειον, διὰ τὸ τέλειον εἶναι τὸν τρίτον ἀριθμὸν ἀρχὴν ἔχοντα καὶ μέσον καὶ τέλος. Doed. Ceterum apud Latinos vix alibi quam his duobus Taciti locis et in Lambecii Fastis ad xv Kal. Nov. memoratum reperies *Iovem liberatorem*; a Graecis eum sibi sumpsisse videntur et Seneca et Thrasea. Pind. Olymp. 12, 1: *καὶ Ζηνὸς Ἐλευθερίου -- Σώτειρα Τύχα*, ubi Schol. explicat *ἐφόρου τῆς ἐλευθερίας*. Thucyd. 2, 71: *θύσας ἐν τῇ Πλαταιῶν ἀγορᾷ Διὶ Ἐλευθερίῳ ἱερά.* Suidas in *Ἐλευθέριος* p. 1201 A ed. Gaisf. — *balneo*] sicco et Laconico, quae etiam *sudatoria* vocabantur. Sic 14, 64: *Octavia praefervidi balnei vapore enecatur.* — *codicillis*] Vide ad c. 62. — *cum etiam tum* cet.] h. e. quos codicillos scripserat eo tempore, quo adhuc divitias, potentiam haberet, nondum semotus cura rerum publicarum. Nam morte denuntiata non licuisse testamentum scribere supra vidimus. Ern.

65. *Subrium Flavum*] Cf. c. 49. 50. 58. — *insontibus*] Pro *ab insontibus*, ut saepe apud Tacitum. Vide ad 2, 50. «*Insontibus* ad Subrium centurionesque ceterosque referendum, qui ut ipsi puri et insontes vivebant, ita principem insontem flagitabant; diversi illi a nobilibus coniurationis sociis, qui ipsi degeneres, et Subrii quidem iudicio *effeminati* (c. 67), Pisonem elegerant, cui *procul gravitas morum aut voluptatum parsimonia* erat. Nempe *quasi* cum *delecto* coniungendum est. Longe aliter Kiesslingius: quasi essent insontes, si ille ob claritudinem virtutum ad summum fastigium delectus esset.» Doed. — *non referre dedecori*] «nihil interesse inter dedecus, cum Nero imperaret aut Piso; idem remanere in re publica dedecus.» — *demoveretur*] Cf. 13, 14: *demovet Pallantem cura rerum.* — *Piso -- canebat*] Vide ad c. 48.

66. *fefellit*] latuit, ut Hist. 2, 98. — *accensis indicibus*] tanta ira concitatis, ut indices exsisterent. — *redderet -- vicem*] «omnia ultro confitendo gratum se monstraret erga principem tam bene de ipso meritum». Cf. 13, 20. — *praepediens*] Cf. Hist. 3, 68: *fletu praepediente* (vocem). Drakenborch ad Liv. 28, 1, 6. — *equite R.*] Sine epitheto *Romanus* vel *illustris, splendidus, insignis* apud historicos vix absolute ponitur *eques* de uno. Sic, unum

citurque. (67) mox eorundem indicio Subrius Flavus tribunus pervertitur, primo dissimilitudinem morum ad defensionem trahens, neque se armatum cum inermibus et effeminatis tantum facinus consociaturum; dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus. interrogatusque a Nerone, quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset, «oderam te» inquit, «nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti: odisse coepi, postquam parricida matris et uxoris, auriga et histrio et incendiarius extitisti.» ipsa rettuli verba, quia non, ut Senecae, volgata erant; nec minus nosci decebat militaris viri sensus incomptos et validos. nihil in illa coniuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi quae faceret insolens erat. poena Flavi Veianio Nigro tribuno mandatur. is proximo in agro scrobem effodi iussit, quam Flavus ut humilem et angustam increpans, circumstantibus militibus, «ne hoc quidem» inquit «ex disciplina». admonitusque fortiter protendere cervicem, «utinam» ait «tu tam fortiter ferias!» et ille multum tremens, cum vix duobus ictibus caput amputavisset, saevitiam apud Neronem iactavit, sesquiplaga interfectum a se dicendo. (68) proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper centurio praebuit, percunctanti Neroni, cur in caedem suam conspiravisset, breviter respondens non aliter tot flagitiis eius subveniri potuisse. tum iussam poenam

7. *cępi* M — 10. *nichil* M — 12. *pęna* M — *ueianio* M: *Veiano* alii. — 13. *quam* Pichena: *quamuis* M; *qua visa* Freinshemius; *quam visam* Waltherus. — 20. *pęnam* M.

ut exemplum afferam, 2, 48: *Patulei, divitis equitis Romani, hereditatem.* Cf. c. 50.

67. *eorundem*] qui Faenium Rufum detulerant. — *consociaturum*] sc. fuisse. Cf. 2, 31. Ad verbum *consociare* cf. Cic. de Finib. 3 § 71: *nec vero rectum est cum amicis aut bene meritis consociare aut coniungere iniuriam.* — *sacramenti*] Non temere sacramenti mentio; nam milites sub imperatoribus ante omnia iurabant in principis salutem. Arrian. Epict. 1, 14, 15: *Τούτῳ τῷ θεῷ (τῷ ἑκάστου δαίμονι) ἔδει καὶ ὑμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ Καίσαρι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τὴν μισθοφορίαν λαμβάνοντες ὀμνύουσι πάντων προτιμήσειν τὴν τοῦ Καίσαρος σωτηρίαν.* Sueton. Calig. 15: *De sororibus auctor fuit, ut omnibus sacramentis adiceretur: Neque me liberosque meos cariores habebo quam Gaium et sorores eius.* Lips. — *oderam te* cet.] Haec ita effert Dio 62, 24: *Καὶ ἐφίλησά σε παντὸς μᾶλλον, καὶ ἐμίσησα. ἐφίλησα μὲν ἐλπίσας ἀγαθὸν αὐτοκράτορα ἔσεσθαι· ἐμίσησα δέ, ὅτι τὰ καὶ τὰ ποιεῖς· οὔτε γὰρ ἁρματηλάτῃ οὔτε κιθαρῳδῷ δουλεύειν δύναμαι.* — *incomptos*] Liv. 4, 41: *Adversus haec Tempanii oratio incompta fuisse dicitur, ceterum militariter gravis.* — *tribuno*] Tribuni ergo interdum supplicium ipsi manu sua sumebant, uti supra c. 60 Lateranus *manu Statii tribuni trucidatur,* cui caput abscisum esse ex Arriano didicimus. Et 11, 38 Messalina *ictu tribuni transfigitur.* Apud Senecam etiam scriptum Ep. 4: *C. Caesar iussit Lepidum Decio tribuno praebere cervicem.* Notari volo; nam alias speculatores fere ad supplicia sumenda destinati, non insignes milites. Lips. — *scrobem*] in quam cadaver abiiceretur; hic ipse adspectus destinatus erat ad augendum supplicii terrorem; at Subrium minime commovit. — *tam fortiter*] «quam ego fortiter cervicem protendero.» — *sesquiplaga*] ictu uno et dimidio; ex praecepto Caligulae. Sueton. Calig. 30: *Non temere in quemquam nisi crebris et minutis ictibus animadverti passus est, perpetuo notoque iam praecepto: Ita feri, ut se mori sentiat.*

68. *non aliter -- subveniri potuisse*] Suetonius Ner. 36: *Coniurati e vinculis triplicium catenarum dixere causam, cum quidam ultro crimen faterentur, nonnulli etiam imputarent, tamquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus.* Dio 62, 24 et aliquanto plenius ed. Sturz IX,

subiit. nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. at non Faenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit.

Opperiebatur Nero ut Vestinus quoque consul in crimina traheretur, violentum et infensum ratus; sed ex coniuratis consilia cum Vestino non miscuerant quidam vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. ceterum Neroni odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis inlusus, quae ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. accesserat repens causa, quod Vestinus Statiliam Messalinam matrimonio sibi iunxerat, haut nescius inter adulteros eius et Caesarem esse. (69) igitur non crimine, non accusatore existente, quia speciem iudicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus Gerellanum tribunum cum cohorte militum inmittit iubetque praevenire conatus consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuventutem, quia Vestinus imminentes foro aedes decoraque servitia et pari aetate habebat. cuncta eo die munia consulis impleverat conviviumque celebrabat, nihil metuens an dissimulando metu, cum ingressi milites vocari eum a tribuno dixere. ille nihil demoratus exsurgit, et omnia simul properantur: clauditur cubiculo,

1. *cẹteri* M — 2. *fẹnio* M: *Fenio* vulgo. Vide ad p. 407, 5. — 4. *crimina traheretur* Ritterus: *crimen atraheretur* M; *crimen traheretur* alii; *crimen attraheretur* Orellius. — 7. *cẹterum* M — *neroni* M: *Neronis* alii. — 8. *inima sodiali ate cẹperat* M — *pẹnitus* M — 11. *repens* M: *recens* Lipsius. — *iuncxerat aut* M — 13. *ispeciem* M — *iudicis* G: *indiciis* M — 14. *gerellanum* M: *Gerelanum* alii. Cf. Corp. Inscr. Gr. n. 2259. — 15. *occupare* Puteolanus: *occuparet* M — 17. *decora quẹ* M — 18. *celebrabat* G: *celebrat* M — 19. *nichil* h. l. M, supra (v. 18) *nihil.*

p. 404, hoc dictum item Sulpicio tribuens: *Ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐκ ἠδυνάμην οὐδὲ παῦσαι ἀσχημονοῦντα, εἰ μὴ διὰ τοῦ ἀνελεῖν σε.* — *at non Faenio*] Scite opponit praefecti praetorio ignaviam centurionum fortitudini atque constantiae. — *praecipitem*] «temerarium ac propterea societati consiliorum parum aptum». Cf. Hist. 4, 37: *vulgus sine rectore praeceps.* — *repens*] repentina ac recens. Cf. 6, 7. — *Statiliam Messalinam*] Suetonius Ner. 35: *deinde* (post Poppaeam Sabinam) *Statiliam Messalinam* (uxorem duxit Nero), *Tauri bis consulis ac triumphalis* (6, 11) *abneptem. Qua ut poteretur, virum eius Atticum Vestinum consulem in honore ipso trucidavit.* Alteram causam addit Tacitus, Neronis vetus in eum odium.

69. *speciem iudicis induere*] legitima iudicii specie adsumpta Vestinum condemnare. — *velut arcem*] Loquitur quasi de tyranno, qui urbis arcem, *ἀκρόπολιν*, iamiam occupasset. Qua specie Nero *arcem* Vestini domum vocaverit, docent verba, quae sequuntur, *imminentes foro aedes.* — *delectam*] quasi ad militiam et ad oppugnandum principem. — *pari aetate*] Loquitur praesertim de servis iunioribus, qui in apparandis conviviis comparebant; ceteri iam maiores natu semovebantur, vel, ubi hero visum, venum dati erant. — *praesto est medicus*] Sueton. Ner. 37: *Mori iussis non amplius quam horarum spatium dabat; ac ne quid morae interveniret, medicos admovebat, qui cunctantes continuo curarent (ita enim vocabatur venas mortis gratia incidere).* — *omissi sunt*] a custodibus nullam iam curam eorum gerentibus, adeoque dimissi. «Verbum *omittere* et Tacito et aliis dicitur de iis, quae non custodimus, ut *munimenta omittere* 4, 51.» Ern.

70. *versus ipsos*] Sunt haud dubie isti Pharsal. 3, 635 sqq.: *Ferrea dum puppi rapidos*

praesto est medicus, abscinduntur venae, vigens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce qua semet miseraretur. circumdati interim custodia qui simul discubuerant, nec nisi provecta nocte omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium, et imaginatus et inridens Nero satis supplicii luisse ait pro epulis consularibus.

(70) Exim Annaei Lucani caedem imperat. is profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paulatim ab extremis cedere spiritum fervido adhuc et compote mentis pectore intellegit, recordatus carmen a se compositum, quo volneratum militem per eius modi mortis imaginem obisse tradiderat, versus ipsos rettulit, eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quintianus et Scaevinus non ex priore vitae mollitia, mox reliqui coniuratorum periere, nullo facto dictove memorando.

(71) Sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis; alius filio, fratre alius aut propinquo aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. atque ille gaudium id credens Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia inpunitate remuneratur. Milichus praemiis ditatus conservatoris sibi nomen, Graeco eius rei vocabulo, adsumpsit. e tribunis Gavius Silvanus, quamvis absolutus, sua manu cecidit; Statius Proxumus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitus corrupit. exuti dehinc

1. *presto* M — *ualneo* M — 2. *aqua ūsa* (id est *versa*) || *mersatur* M; sed litteris *ūsa* tria puncta sunt subscripta. — 4. *ex mensa* Franc. Medici apud Pichenam: *et mensȩ* M — 7. *Annaei* Ritterus: *mane na et* M; *M. Annaei* Rhenanus. Vide ad 13, 30. — *cedem* M — 9. *carmena a se* M — 11. *sup̃ma* M — 12. *quintilianus* M — 16. *osculis* Puteolanus: *oculis oculis* (sic bis deinceps) M — 20. *cȩcidit* M.

manus inserit uncos, Adfixit Lycidan. Mersus foret ille profundo; sed prohibent socii suspensaque crura retentant. Scinditur avolsus, nec sicut volnere sanguis Emicuit lentus; ruptis cadit undique venis; Discursusque animae diversa in membra meantis Interceptus aquis. Nullius vita perempti Est tanta dimissa via. Pars ultima trunci Tradidit in letum vacuos vitalibus artus. At tumidus qua pulmo iacet, qua viscera fervent, Haeserunt ibi fata diu, luctataque multum Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt. De mortis die Anonymus in vita Lucani: *Venas sibi praecidit periitque pridie Kal. Maias Attico Vestino et Nerva Siliano cos.*

71. *ornare lauru domum*] suam quisque. Plinius N. H. 15 § 127: *Laurus sola et domus exornat et ante limina excubat.* Iuven. 6, 79: *Ornentur postes et grandi ianua lauro.* — *ipsius*] Neronis. — *Graeco - - vocabulo*] *Σωτῆρος*. — *vanitate exitus*] id est, ambitioso exitu. «Statius veniam ab imperatore impetravit et postquam impetraverat, sua manu cecidit, ut urbi ostentaret rarum aliquod facinus, quippe moriens, cum vivere posset. Id vero dici poterat vanitatis exemplum. Nam si amore civitatis aut maerore calamitatis publicae vitam sperneret, non debebat veniam accipere sed contemnere. Alia res fuit in Silano; is absolutus mortem sibi conscivit.» Walth. «Nempe *acceperat* non est ἔλαβεν, sed ἐδέξατο, dari sibi passus est.» Doed. Aliter Ryckius: «Abolitionem sibi a principe indultam irritam reddidit alio mox crimine, quod capite luit.» Nipperdey: *Er kam kurz darauf wegen einer Thorheit durch eigne Schuld um.* — *corrupit*] haud nimis digno modo irritam reddidit. — *Pompeius*] Aut praenomen aut cognomen viri a librario omissum esse liquet. Nam unus primum h. l. commemoratus eo carere nequit,

tribunatu ** Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur. Novio Prisco per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni infamatis magis quam convictis data exilia. Priscum Artoria Flaccilla coniux comitata est, Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum et integris opibus, post ademptis; quae utraque gloriam eius auxere. pellitur et Rufrius Crispinus, occasione coniurationis, sed Neroni invisus, quod Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Verginium *Flavum et Musonium* Rufum claritudo nominis expulit: nam Verginius studia iuvenum eloquentia, Musonius praeceptis sapientiae fovebat. Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur. at Caedicia, uxor Scaevini, et Caesonius Maximus Italia prohibentur, reos fuisse se tantum poena experti. Acilia, mater Annaei Lucani, sine absolutione, sine supplicio dissimulata.

(72) Quibus perpetratis Nero et contione militum habita bina num-

1. Defectus signum addidit Ritterus. — 2. *extimarentur* M — 4. *decreta exsilia* Bezzenb. coll. 16, 9. — *artoria* M: *Antonia* alii. — 5. *comitate est* M — *gallum et gnatia* M — 7. *rufrius* M: *Rufius* alii. Vide ad 12, 42. — *poppeam* M — 8. *Flavum et Musonium* Waltherus: om. M — 11. *uelud* M — 12. *egei* M — *Caedicia* Orellius (ex titulis): *cadicia* M — *Caesonius* Lipsius (ex Martiale): *caesennius* M. Cf. var. lect. ad 14, 29. — 13. *pena* M — 14. *acilia* M: *Atilla* Lipsius. — *annei* M — *absolutione, sine* Lipsius: *absolutiones in* M — 15. *Nero* seclusit Ritterus.

dum ex tot aliis neque dignitate Pompeium superantibus nemo tam parce designatur. Cf. annot. ad 13, 30. Ritter. — *existimarentur*] odii adversus principem suspecti essent. — *Glitio Gallo atque Annio Pollioni*] Cf. c. 56. — *Gallum Egnatia Maximilla*] Ambo de Andriis, apud quos exulabant, bene meriti imaginibus et titulis honorati sunt. Corp. Inscr. Gr. n. 2349 i: *ὁ δῆμος Ἐγνατίαν Μαξίμιλλαν, τὴν ἑαυτοῦ εὐεργέτιν, ἀρετῆς ἕνεκα*, et *ὁ δῆμος Πούπλιον Γλείτιον Γάλλον, τὸν ἑαυτοῦ πάτρωνα καὶ εὐεργέτην, ἀρετῆς ἕνεκα.* Cf. etiam titulum dubiae sinceritatis ex tabulario civitatis Castellanae (Doni Inscr. VI, 35, p. 234):

D. M
P. GLITIO L. F. GALLO
TRIB. MILIT. LEGION. XXII
PR*(imigeniae)* IIIVIRO. CAPIT. OP
VEHEIS. P. Q. MAXIMILLA
AEGNATIA. CON. O. S. P.

— *utraque*] amor in virum, deinde infortunium ademptarum opum. — *Rufrius Crispinus*] Cf. 11, 1. — *Verginius studia iuvenum eloquentia* cet.] Verginius inter rhetores memoratur a Quintiliano 3, 1, 21 una cum Plinio et Tutilio. *Verginius Flavus* vocatur ab eodem 11, 3, 126 et in vita Persii Flacci, cuius erat magister. — *Musonius*] Vide ad 14, 59. Dio 62, 27: *Ῥοῦφος μέντοι Μουσώνιος ὁ φιλόσοφος ἐπὶ τούτοις ἐφυγαδεύθη*. Cf. A. Gell. N. A. 5, 1.9, 2. 16, 1. Reliquias ex eius *Ἀπομνημονεύμασι* servavit Stobaeus Floril. XVII. Cf. Ritter et Preller Hist. philosophiae Graeco-Romanae p. 438 sqq. — *velut in agmen et numerum*] i. e. ut agmen et numerus efficeretur, *um die Schaar und Zahl voll zu machen.* — *Caedicia*] Sunt *Caedicii* in titulis, *Cadicii* non item. Atque ex Neroniana aetate *Caedicium* iudicem commemorat Iuvenalis 13, 197. Ibi Scholiasta: *Caedicium aulicum Neronis crudelissimum fuisse vult intelligi satellitem.* — *Caesonius Maximus*] Martialis 7, 44: *Maximus ille tuus, Ovidi, Caesonius hic est, Cuius adhuc voltum vivida cera tenet. Hunc Nero damnavit: sed tu damnare Neronem Ausus es et profugi, non tua, fata sequi. -- Audiet hoc praesens venturaque turba fuisse Illi te, Senecae quod fuit ille suo.* Etiam in proximo epigrammate *facundi Senecae potens amicus appellatur*. Cf. Seneca Ep. 87, 2. — *Acilia, mater Annaei Lucani*] Cf. c. 56.

72. *militum*] praetorianorum. — *ex modo annonae*] non stato aliquo pretio, sed pro eo, quod quoque tempore obtinebat. Sue-

mum milia viritim manipularibus divisit addiditque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonae utebantur. tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum et triumphale decus Petronio Turpiliano consulari, Cocceio Nervae, praetori designato, Tigillino, praefecto praetorii, tribuit, Tigillinum et Nervam ita extollens, ut super triumphales in foro imagines apud Palatium quoque effigies eorum sisteret. consularia insignia Nymphidio *** quia nunc primum oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. igitur matre libertina ortus, quae corpus decorum inter servos libertosque principum vulgaverat, ex C. Caesare se genitum ferebat, quoniam forte quadam habitu procerus et torvo vultu erat, sive C. Caesar, scortorum quoque cupiens, etiam matri eius illusit. (73) sed Nero vocato senatu, oratione inter patres habita, edictum apud populum et collata in libros indicia confessionesque damnatorum adiunxit. etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tamquam viros *claros* et insontes ob invidiam aut metum exstinxisset. ceterum coeptam

1. *ptio* M — 3. *Turpiliano* Vertranius: *turpiano* M — 4. *tigillino* -- *tigillinum* M: *Tigellino* -- *Tigellinum* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — 7. *Nymphidio *** quia nunc* Nipperdey: *nymphidio quaunc* M; *Nymphidio, de quo quia nunc* alii; *Nymphidio, qui quia nunc* Weissenborn; *Nymphidio Sabino. De Nymphidio quia nunc* Ritterus, coll. 15, 34 (de Vatinio), 16, 17 sq. (de Petronio). — 8. *ipse* Puteolanus: *ipsa* M — 9. *G.* M — 12. *illusit . . . Sed* Wurmius, qui narrationem de Nymphidio vix coeptam, nedum perfectam esse putavit. — 13. *dampnatorum adiuncxit* M — 14. *tanquam* M — 15. *claros* Freinshemius: om. M; alii *et* delerunt. — *exstincxisset* M — *ceptam* M.

tonius Ner. 10: *praetorianis cohortibus frumentum menstruum gratuitum* (constituit). De hac largitione Dio 62, 27: *τί δ' ἂν τις καταλέγοι ὅσα ἐπὶ τῇ ἐπιβουλῇ ταύτῃ ἢ τοῖς δορυφόροις ἐδόθη ἢ τῷ τε Νέρωνι καὶ τοῖς αὐτοῦ φίλοις ὑπέρογκα ἐψηφίσθη;* — *Petronio Turpiliano consulari*] Cf. 14, 29. — *Cocceio Nervae*] postea imperatori. Eius triumphalia ornamenta commemorantur etiam in titulo Saxoferratensi Inscr. Lat. n. 5435. — *Nymphidio* cet.] Locum mancum esse primus vidit Ritterus. «Nymphidium enim praetorii praefectum uno nomine vocari, ubi primum memoratur, per se consuetudini Cornelianae adversatur (v. annot. ad 13, 30), et magis mirum est, quod modo Petronius Turpilianus et Cocceius Nerva more solito nominati sunt, neque pro diversa causa unum Tigellini nomen afferri potest, quia is iam saepe commemoratus est. Quae qui rite reputaverit, vix dubitabit quin fuerit *Nymphidio Sabino.* Cf. Hist. 1, 5.» Fortasse etiam verbum excidisse, ad *consularia insignia* pertinens, et praefecturae praetorii Nymphidio post Faenium Rufum occisum demandatae mentionem, adnotavit Nipperdey. — *pars Romanarum cladium*] Silius 5, 329: *Italae pars magna ruinae Appius.* Seneca de Tranquill. 14, 10: *Gaianae cladis magna portio* (Kanus). — *ex C. Caesare se genitum ferebat*] Plutarch. Galb. 9: *οὐκ ἔφευγε Γαΐου Καίσαρος υἱὸς λέγεσθαι τοῦ μετὰ Τιβέριον ἄρξαντος. ἐγνώκει γὰρ ὁ Γάϊος, ὡς ἔοικε, τὴν τεκοῦσαν αὐτὸν ἔτι μειράκιον ὢν οὐκ ἀειδῆ τὴν ὄψιν οὖσαν* (corpore decoro). -- *ἀλλ' ἦν ἡ πρὸς Γάϊον ἔντευξις αὐτῆς, ὡς ἔοικε, νεωτέρα τῆς Νυμφιδίου γενέσεως, αἰτίαν δ' ἔσχεν ἐκ Μαρτιανοῦ τοῦ μονομάχου γεγονέναι, καὶ μᾶλλον ἐδόκει καθ' ὁμοιότητα τῆς ἰδέας ἐκείνῳ προσήκειν.* — *habitu procerus* cet.] Suetonius Calig. 50: *Statura fuit eminenti* (Caligula), *corpore enormi, gracilitate maxima cervicis et crurum, oculis et temporibus concavis, fronte lata et torva.* — *illusit*] quasi per ludibrium ea ut vili meretrice abusus est.

73. *vocato senatu*] Haec verba Ernestio videbantur abundare, quia paulo ante Tacitus Neronem convocasse senatum iam dixit. Verum auctor haec addit, ut sequentia coniungantur non cum proxime antecedentibus, ubi de Nymphidio disseruit, sed cum superioribus, ubi dixerat senatum a Nerone vocatum. Recipit igitur his verbis filum orationis interposita narratione interruptum. Simili modo mox scribit: *at in senatu.* WALTH.

adultamque et revictam coniurationem neque tunc dubitavere quibus verum noscendi cura erat, et fatentur qui post interitum Neronis in urbem regressi sunt. at in senatu cunctis, ut cuique plurimum maeroris, in adulationem demissis, Iunium Gallionem, Senecae fratris morte pavidum et pro sua incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, hostem et parricidam vocans, donec consensu patrum deterritus est, ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita aut obliterata mansuetudine principis novam ad saevitiam retraheret. (74) tum dona et grates deis decernuntur, propriusque honos Soli (cui est vetus aedes apud circum, in quo facinus parabatur), qui occulta coniurationis numine retexisset; utque circensium Cerialium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur, mensisque Aprilis Neronis cognomentum ac-

4. *demissis* Puteolanus: *dimissis* M — 7. *composita aut obliterata mansuetudine* Lipsius: *compositā aut obliteratā mansuetudinē* M — 8. *seuitiam* M — *tum dona* I. Fr. Gronovius: *tum decreta dona* M; *tum indiscreta dona* Bezzenberger coll. 1, 35. — 11. *ciracensium* M.

— *revictam*] certis testimoniis convictam, *erwiesen*. Cf. 6, 5. Alii explicant *repressam, oppressam*; at vero hoc omnibus manifestum erat, cum dubitari potuisset, utrum re vera Piso cum ceteris coniurasset, an tota res a delatoribus conficta esset. — *fatentur*] «Ergo, quo tempore Tacitus haec scripsit, ii adhuc vixere (aut scripta saltem eorum exstitere). Quod ni sit, legendum *fatebantur*, idque mihi vero similius videtur. Pro imperfecto praesens irrepsisse in Tacitum non uno loco vidimus.» Ern. Multo aptius est ἀντίθετον inter perfectum et praesens. — *maeroris*] e iactura suorum scilicet. Hi maxime effusi in adulationem, ne dolere viderentur. Ern. — *Iunium Gallionem*] Duo memorantur fratres Senecae (16, 17), Annaeus Mela, pater Lucani poëtae, et M. Annaeus Novatus, qui a Iunio Gallione (6, 3) postea adoptatus L. Iunius Gallio dictus est. (Dio 60, 35.) Ille ipse est Gallio, qui proconsul Achaiae (Seneca Ep. 104, 1) Paulum apostolum a Iudaeis ad suum tribunal adductum imperante Claudio dimisit, Actt. Apost. 18, 12. Hieronymus in Chron. ad annum post Chr. 66 (p. 435 ed. Roncall.): *Iunius Annaeus Gallio, frater Senecae, egregius declamator propria se manu interfecit.* Consulem suffectum fuisse docet Plinius N. H. 31 § 62: *principalis vero navigandi* (usus) *phthisi affectis aut sanguine egesto, sicut proxime Annaeum Gallionem fecisse post consulatum meminimus; neque enim Aegyptus propter se petitur, sed propter longinquitatem navigandi.* — *donec -- ne*] hexameter heroicus. Vide ad 1, 1. — *deterritus est*] hortationibus patrum deterreri, retinere se passus est, ne cet. — *odii*] exercendi.

74. *aedes apud circum*] de qua Tertull. Spectac. 8: *Circus soli principaliter consecratur, cuius aedes medio spatio, et effigies de fastigio aedis emicat, quod non putaverunt sub tecto consecrandum, quem in aperto habent.* — *Cerialium*] Cf. c. 53 et Hist. 2, 55. — *mensisque Aprilis*] quo coniuratio prodita est. — *templum Saluti* cet.] «Neminem hic haesisse miror. Nam ex templo Salutis sive Fortunae prompserat Scaevinus pugionem: c. 53. Quomodo eodem loco templum Saluti poterat exstrui?» Doed. Difficultatem animadvertit iam Burnouf atque ita solvere conatus est: «Censuisse videntur, ut veteris templi loco splendidius exstrueretur.» Urlichs autem verba *eo loci* de domo Scaevini intelligit, ex qua ipsius periculi tempore pugio depromptus sit (c. 54 sq.). — *sacravit*] ritu vetere et recepto. Sueton. Calig. 24: *Tres gladios in necem suam praeparatos Marti Ultori addito elogio consecravit.* Vitell. 10: *Pugionem, quo is* (Otho) *se occiderat, in Agrippinensem coloniam misit Marti dedicandum.* Dio in Antonino Caracalla 77, 23: καὶ τὸ ξίφος, δι' οὗ τὸν ἀδελφὸν ἀπεκτόνει, ἀναθεῖναι τῷ θεῷ ἐτόλμησεν. Lips. — *arma Iulii Vindicis*] a. u. 821, post Chr. 68. Cf. Hist. 1, 6. 8. 51. Sueton. Ner. 40. Dio 63, 22. Arcanam quandam coniunctionem homines superstitiosi perspicere sibi videbantur inter fortuitum Iulii Vindicis nomen et inscriptionem illam *IOVI. VINDICI.* — *in commentariis senatus*] Vide ad 5, 4. — *Cerialem Anicium*] Cf. 16,

ciperet; templum Saluti extrueretur eo loci, ex quo Scaevinus ferrum prompserat. ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit inscripsitque Iovi vindici. in praesens haud animadversum; post arma Iulii Vindicis ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. reperio in commentariis senatus Cerialem Anicium, consulem designatum, pro sententia dixisse, ut templum divo Neroni quam maturrime publica pecunia poneretur. quod quidem ille decernebat tamquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito, † quorundam ad omina dolum sui exitus verteretur: nam deum honor principi non ante habetur quam agere inter homines desierit.

1. *loci . . . ex* Nipperdey. — 3. *vindici. id in praesens* Freinshemius. — 4. *repperio* M — 7. *tanquam* M — 8. *et* M: *at* Nipperdey. — *venerationem* Rhenanus: *ueneratio item* M — *hominum* M: *numinum* Ursinus. — *merito quorundam ad omina dolum* M: *merito, quorundam interpretatione ad omen ac votum* Raim. Seyffert; *merito, cum quorundam admonitu ad omen* Bezzenberger; *merito, quorum admonitu ad votum* Nipperdey; *merito: Nero prohibuit, ne quorundam dolus ad omina* Haase; *merito, sed ipse prohibuit, ne interpretatione quorundam ad omen dirum* Halmius. — 9. *dm̃* M — 10. *desierit. Corneli Taciti Expl̃. Liber XV. Incip̃. liber XVI.*

17. — *divo Neroni*] ut iamiam apotheosi eius facta; contra inscriptio templorum Augusto vivo exstructorum erat *ROMAE ET AVGVSTO*, sine epitheto *DIVO*. — *quorundam* cet.] Sententia loci corrupti haec fere fuit: «non defuisse tamen, qui in hac Anicii sententia omen propinqui exitus Neronis praesagire sibi viderentur.»

P. CORNELII TACITI

A N N A L I U M

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

LIBER SEXTUS DECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1—3. Illudit fortuna vanitati Neronis per Bassum, qui thesaurum in Numidia defossum iactat, quem Nero frustra quaerit. 4. Lustrali certamine victoria cantus oblata Neroni et corona facundiae. 5. In eo spectaculo auditorum molestia et Vespasiani periculum. 6. Poppaeam mortuam laudat Nero apud rostra.

7—9. Pulsi Cassius et Silanus necantur. 10. 11. L. Vetus cum Sextia socru et Pollitta filia perit. 12. Accusatoris praemia. Mensium nova nomina. 13. Turbine ventorum vastata Campania. Pestilentia. Lugdunensem cladem princeps solatur. 14. 15. Sosiani fraude Chaldaeorum consultores, P. Anteius et Ostorius Scapula, delati mortem iussi properant. 16. Taciti super tot cladibus querelae. 17. Rufrius Crispinus coactus se interficit. Mela falsis litteris circumventus, similique arte Cerialis. 18. 19. C. Petronius, erudito luxu notus, Tigillini invidia exosus, venas sibi incidit. Flagitia principi codicillis exprobrat. 20. Inde Siliae exilium.

21—23. Thraseam Paetum accusant Cossutianus et Eprius, Baream Soranum Ostorius Sabinus. 24. Ad Neronem codicillos dat Thrasea. Is patres vocari iubet. 25. 26. Consultat Thrasea an in curia defensionem tentet. 27. Nero senatum armis obsidet, infrequentiam patrum arguit. 28—30. Marcellus Eprius Thraseam, Helvidium, Agrippinum, Montanum, Ostorius Baream cum filia Servilia accusant. 31. Eorum miserabilis defensio in senatu. 32. 33. Egnatius Pseudostoicus perfide in Soranum agit; cui Cassius Asclepiodotus egregiam fidem praestat. Thraseae, Sorano, Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius, Paconius Italia pulsi. Montanus patri concessus. Accusatores remunerati. 34. Thrasea libat Iovi liberatori.

Anni unius haec gesta, quia reliqua libri fatum invidit, C. Suetonio Paulino C. Luccio Telesino coss.

---

(1) Inlusit dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius et promissa Caeselli Bassi, qui origine Poenus, mente turbida, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiae rei traxit, vectusque Romam, principis adi-

1. *Neroni* G: *neronis* M — 2. *plenus* M — *turuida* M — *nocturne* M — 3. *dubiae rei traxit* Doederlein: *dubie retraxit* M; *dubiam retraxit* alii.

1. *Inlusit dehinc* cet.] Eandem rem promissoris nomine omisso narrat Suetonius c. 31: *Ad hunc impendiorum furorem, super fiduciam imperii, etiam spe quadam repentina immensarum et reconditarum opum impulsus est ex indicio equitis R. pro comperto pollicentis, thesauros antiquissimae gazae, quos Dido regina fugiens Tyro secum extulisset, esse in Africa vastissimis specubus abditos, ac posse erui parvula molientium opera. Verum ut spes fefellit, destitutus -- calumniis rapinisque intendit animum.* — *vanitatem*] vanas spes ac levissimam credulitatem, qua sibi fortunam unice favere opinabatur. — *turbida*] male sana, vaecordi, ut haud raro apud poëtas; non enim ad rerum novarum studium refertur. — *nocturnae quietis imaginem*] rhetorice pro vulgari *somnio*. — *emercatus*] a Neronis, puta, libertis, ad quos ipsos per ianitores et atrienses donis oblatis primum aditum parare

tum emercatus, expromit repertum in agro suo specum altitudine inmensa, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniae, sed rudi et antiquo pondere. lateres quippe praegraves iacere, astantibus parte alia columnis; quae per tantum aevi occulta augendis praesentibus bonis. ceterum, ut coniectura demonstrat, Dido Phoenissam Tyro profugam condita Carthagine illas opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut reges Numidarum, et alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur. (2) igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectata, nec missis per quos nosceret an vera adferrentur, auget ultro rumorem mittitque qui velut paratam praedam adveherent. dantur triremes et delectum remigium iuvandae festinationi. nec aliud per illos dies populus credulitate, prudentes diversa fama tulere. ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur, ab oratoribusque praecipua materia in laudem principis adsumpta est. non enim solitas tantum fruges nec confusum metallis aurum gigni, sed nova ubertate provenire terram et obvias opes deferre deos, quaeque alia summa facundia nec minore adulatione servilia fingebant, securi de facilitate credentis. (3) gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque

1. *agros* M — 3. *asstantibus* M — 4. *eui* M — 5. *cęterum* M — *demonstrat* M: *demonstraret* Ernestius. — *fenissam* M — 6. *cartagine* M — 7. *pęcunia* M — 9. *missis* Ernestius: *missis uisoribus* M. Vox *visor* antiquis inaudita per mediam demum aetatem reperitur; cf. Cangii Lexic. s. h. v. — *adferre||rentur* M — 10. *paratam* Acidalius: *partam* M — *aduehereni* M: *aveherent* Ernestius. — 11. *remigium* Boxhornius: *nauigium* M — 12. *prudentes* Boxhornius: *prodentis* M — 13. *celebrabatur* Puteolanus: *celebratur* M — *ab oratoribusque* Baiterus: *auaratoribus oratoribusque* (per dittographian) M — 15. *novam ubertatem provenire terra* cod. Agricolae. — 17. *minore* G: *minores* M — *servilia* seclusit Ritterus.

debebat. — *lateres -- columnis*] Illos nos vocamus *Platten (lingots)*, has *Barren*. — *ut coniecturâ demonstrat*] Caesellius Bassus. — *Dido*] Forma accusativi poëtica ex Vergilii Aen. 4, 383 et Velleio 1, 6, 4 satis nota. Bach. Quintilianus 1, 5, 63: *Nunc recentiores instituerunt Graecis nominibus Graecas declinationes potius dare, quod tamen ipsum non semper fieri potest. Mihi autem placet Latinam rationem sequi, quousque patietur decor. Neque enim iam Calypsonem dixerim ut Iunonem, quamquam secutus antiquos C. Caesar utitur hac ratione declinandi.* — *abdidisse*] sc. expromit. — *alias*] pro *alioquin*, ut saepe apud Plinium maiorem.

2. *paratam*] i. e. nullo labore acquirendam. — *adveherent*] Romam; et hoc ipsum verbum egregie insanam Neronis cupiditatem exprimit, iamiam se thesauris illis potitum esse opinantis. — *delectum remigium*] delecti remiges. Cf. 14, 39. — *prudentes diversa fama*] Populus fatuus summa credulitate de nuntio illo inter se sermocinabatur; prudentes contra dubitanter eam famam accipiebant, adeoque diversissimae hominum erant tota de re sententiae. *(Pendant ces jours, on ne parla que de cet événement; le peuple, parce qu'il y croyait, les gens éclairés, pour s'en moquer.* Louandre.) Cf. Hist. 4, 40: *diversa* (contraria) *fama Demetrio.* — *tulere*] Vide ad 6, 49. — *quinquennale ludicrum*] anno u. c. 813 institutum. Vide ad 14, 20. — *nova ubertate provenire terram*] «novo genere fetus esse fecundam et fertilem». Sic Plautus in Truculento 2, 4: *Cumque bene provenisti salva, gaudeo.* Et eadem fabula 2, 6: *Cum tu recte provenisti cumque es aucta liberis, Gratulor.* I. F. Gronov. — *obvias*] sine labore parandas, ut aureo saeculo. — *servilia*] Post hoc verbum *ingenia* excidisse ratus est Ernestius; immo iunge *alia servilia,* i. e. putida commenta, qualia a servis, quo heris adulentur, excogitari solent.

3. *gliscebat - luxuria*] Referenda haec ad domum auream, piscinam fossamque Neronis. Suetonius 31: *Non in alia re tamen da-*

veteres opes quasi oblatis quas multos per annos prodigeret. quin et inde iam largiebatur; et divitiarum expectatio inter causas paupertatis publicae erat. nam Bassus effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus adseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium efficiendo operi adsumptus, tandem posita vaecordia, non falsa antea somnia sua seque tunc primum elusum admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. quidam vinctum ac mox dimissum tradidere, ademptis bonis in locum regiae gazae.

(4) Interea senatus, propinquo iam lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert imperatori victoriam cantus adicitque facundiae coronam, qua ludicra deformitas velaretur. sed Nero nihil ambitu nec potestate senatus opus esse dictitans, se aequum adversum aemulos et religione iudicum meritam laudem adsecuturum, primo carmen in scaena recitat; mox flagitante vulgo ut omnia studia sua publicaret (haec enim verba dixere), ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans, ne fessus resideret, ne sudorem nisi ea, quam indutui gerebat, veste detergeret, ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. postremo flexus

6. *uecordia* M — *antea* M: *ante* alii. — *ammirans* M; *affirmans* Nipperdey. — *offrt* M — 11. *nichil* M — 12. *aduersū* M: *adversus* alii. — *emulos* M — 13. *scena* M — 15. *cithare* M — 17. *viserentur* Puteolanus: *uiserent* M.

mnosior quam in aedificando. — *effosso agro* cet.] Simillima vaecordia Pompeii exercitum incidit, cum is in eadem Africa contra Domitium et Iarbam bellum gereret eiusque milites ad aurum a Poenis, ut somniabant, terra defossum effodiendum se per plures dies dederunt, donec frustra defatigati incepto tandem absisterent. Plutarch. Pomp. 11. — *admirans*] «cum admiratione adseverans». — *regiae gazae*] abditarum Didonis reginae opum, quarum spem fecerat. *Gaza* est pecunia in usum domus regiae destinata. Cf. 6, 37. Curtius 3, 13, 5: *pecuniam regiam, quam gazam Persae dicunt.*

4. *lustrali*] quod *quinquennale ludicrum* appellavit supra 14, 20. Errasse videtur Suetonius Ner. 21: *Neroneum agona ante praestitutam diem revocavit.* Verba enim *propinquo iam l. certamine* tempus sollemne et praestitutum significant. — *ludicra deformitas*] cantus in scaena; *facundia* certe ars erat generosa. — *se aequum* cet.] «se adversum aemulos ex aequo agere exuto principe ideoque item ex aequo cum ceteris iudicandum esse.» — *publicaret*] «populo exhiberet ac monstraret». Cf. Sueton. Ner. 21: *non cessavit identidem se publicare.* — *ingreditur theatrum*] Sueton. Vitell. 4: *praesidens certamini Neroneo, cupientem* (Neronem) *inter citharoedos contendere nec quamvis flagitantibus cunctis promittere audentem ideoque egressum theatro revocaverat* (Vitellius), *quasi perseverantis populi legatione suscepta, exorandumque praebuerat.* — *ne sudorem* cet.] Suetonius Ner. 24: *In certando ita legi oboediebat, ut numquam excreare ausus, sudorem quoque frontis brachio detergeret.* Cf. Dio 61, 20. — *coetum illum manu veneratus*] In culpa ponit Tacitus. Tamen imperatoribus postea id servatum, ut sollemni ritu populum adorarent in circo. Claudianus pulchre de VI. Cons. Honorii 611: *O quantum populo secreti numinis addit Imperii praesens Genius, quantamque rependit Maiestas alterna vicem, cum regia circi Convexum gradibus veneratur purpura vulgus Assensuque cavae sublatus in aethera vallis Plebis adoratae reboat fragor unaque totis Intonat Augustum septenis arcibus Echo.* Lips. — *sententias iudicum* cet.] Sueton. Ner. 23: *Quam autem trepide anxieque certaverit, quanta adversariorum aemulatione, quo metu iudicum, vix credi potest.* Dio 63, 9: *Πῶς ἄν τις καὶ ἀκοῦσαι, μὴ ὅτι ἰδεῖν, ὑπομείνειε -- τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον, καὶ χρήματα αὐτοῖς κρύφα ἅπασιν ἀναλίσκοντα, μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ. -- Καὶ πάντα, ὅσα οἱ τυχόντες ὑποκρίνονται, κἀκεῖνος καὶ ἔλεγε καὶ ἔπραττε καὶ ἔπασχε, πλὴν καθ' ὅσον χρυσαῖς ἁλύσεσιν ἐδεσμεύετο.* — *gestus iuvare*] favore, plausu incitare studium histrionis. Liv. 1, 25: *Tum clamore Romani adiuvant militem suum.* quod idem c. 12 vocat *favore addere animum.* Ern. —

genu et coetum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur ficto pavore. et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus iuvare solita, personabat certis modis plausuque composito. crederes laetari; ac fortasse laetabantur per incuriam publici flagitii. (5) sed qui remotis e municipiis severamque adhuc et antiqui moris retinentes Italiam, quique per longinquas provincias lascivia inexperti officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque aspectum illum tolerare neque labori inhonesto sufficere, cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros ac saepe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum inpari clamore aut silentio segni praeteriret. constitit plerosque equitum, dum per angustias aditus et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam et pluribus occultis, ut nomina ac voltus, alacritatem tristitiamque coëuntium scrutarentur. unde tenuioribus statim inrogata supplicia, adversum illustres dissimulatum ad praesens et mox redditum odium.

1. *cętum* M — 4. *incuriam* Acidalius: *iniuriam* M — 6. *longinquas* Muretus et Pichena: *lonquas* M (in quo, ut saepe, excidit syllaba); *longas* alii. — *lascivia inexperti* G. Otto (Divinatt. Livian. p. 41): *lasciviā experti* M; *lasciviae inexperti* Puteolanus. — 7. *labori* Rhenanus: *labore* M — 10. *consistit* M — 14. *ocultis* M.

personabat] Cf. 14, 15. — *certis modis*] Modulatum hunc clamorem *concentum* appellat Plinius Paneg. 2: *Et populus quidem Romanus dilectum principum servat, quantoque paulo ante concentu formosum alium* (Domitianum), *hunc fortissimum personat.* Dio 73, 2: *ὅσα τε εἰώθασιν ἐν τοῖς θεάτροις ἐπὶ τῇ τοῦ Κομμόδου θεραπείᾳ εὐρύθμως πως ἐκβοᾶν, ταῦτα τότε μετασχηματίζοντες ἐς τὸ γελοιότατον ἐξῇδον.* Lips.

5. *antiqui moris - Italiam*] quae opponitur parti eiusdem iamiam urbis contagio corruptae. — *longinquas provincias*] Cf. 12, 43: *olim Italia legionibus longinquas in provincias commeatus portabat.* 16, 27: *quid mirum e longinquis provinciis non veniri?* — *lascivia inexperti*] Cf. Hist. 1, 8: *bellis inexpertus.* 2, 75: *legiones civili bello inexpertas.* Liv. 23, 18: *exercitum - - bonis inexpertum atque insuetum.* — *neque labori inhonesto sufficere*] «neque labori tanto ac praeterea inhonesto pares esse». — *cum manibus nesciis fatiscerent*] «cum manus ad continuum plausum non assuetae celeriter defatigarentur». — *gnaros*] qui *certis modis plausuque composito* personabant (c. 4). — *sedilibus*] «assidendo in sedilibus»; quod per substantivum solum satis intelligitur. De re Suetonius Ner. 23: *Cantante eo ne necessaria quidem causa excedere theatro licitum est. Itaque et enixae quaedam in spectaculis dicuntur, et multi taedio audiendi laudandique, clausis oppidorum portis, aut furtim desiluisse de muro aut morte simulata funere elati.* Etiam Dio 63, 15 dicit quosdam *προσποιεῖσθαι ἐκθνήσκειν καὶ νεκρῶν δίκην ἐκ τῶν θεάτρων ἐκφέρεσθαι.* — *quippe gravior inerat metus*] O ludos, o ineptias, sed cruentas et tristes! nam mors comes aut exsilium, si quis segniter audivisset scilicet hunc Phoebum. Philostratus scite narrat (4, 39): *Apollonium venisse Romam et in hospitium quoddam per haec tempora divertisse. ibi autem hominem quendam scenico habitu, citharam tenentem et pulsantem, cantantem etiam, sed rudi et absona voce, supervenisse, qui solitus esset urbem ita perambulare et Neronis carmina cantillare. quae si quis aut negligentius audisset aut mercedem condignam non dedisset, ab eo tamquam impietatis reus conviciis petebatur et in carcerem ducebatur. chordam praeterea usu detritam et fractam, quae in ipsa Neroniana cithara fuisset, ut ceimelium aliquod in arcula ferebat; atque eam emptam sibi duabus minis ferebat, nec cuiquam porro venditurum, nisi qui praestantissimus in ea arte esset et aliquando Pythiis vicisset.* Atque addit Apollonium ipsum et comites eius, cum adfici non viderentur, accusatos ab eo ut *πολεμίους τῆς θείας φωνῆς*, sed mercedula tamen data hominem placasse. Lips. — *palam*] scilicet *praesentibus.* Id enim latet in seq. *occultis*, id est *occulte praesentibus.* Doed. — *redditum odium*] Dicuntur *reddi*, quae ultionis studio

ferebantque Vespasianum, tamquam somno coniveret, a Phoebo liberto increpitum, aegreque meliorum precibus obtectum, mox imminentem perniciem maiore fato effugisse.

(6) Post finem ludicri Poppaea mortem obiit, fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis afflicta est. neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis quam ex fide: quippe liberorum cupiens et amori uxoris obnoxius erat. corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed regum externorum consuetudine differtum odoribus conditur tumuloque Iuliorum infertur. ductae tamen publicae exequiae, laudavitque ipse apud rostra formam eius, et quod divinae infantis parens fuisset, aliaque fortunae munera pro virtutibus.

(7) Mortem Poppaeae ut palam tristem, ita recordantibus laetam ob inpudicitiam eius saevitiamque, nova insuper invidia Nero complevit prohibendo C. Cassium officio exequiarum; quod primum indicium mali. neque in longum dilatum est, sed Silanus additur, nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine ge-

1. *tanquam* M — *phebo* M — 2. *p̃cibus* M — 3. *permitiem* M — 4. *poppea* M — 12. *poppeae* M — 13. *seuitiamque* M — 14. *G.* M.

fiunt *(vergelten)*. Cf. 14, 33: *tamquam reddituri supplicium.* Walth. Est: «posteriore demum tempore exercitum in eos est odium, quod illis veluti d e b e r e t u r». — *Vespasianum* cet.] Suetonius et Dio haec in Graecia evenisse narrant, nisi forte bis eodem modo peccavit Vespasianus. Suetonius Vespas. 4: *Peregrinatione Achaica inter comites Neronis, cum cantante eo aut discederet saepius aut praesens obdormisceret, gravissimam contraxit offensam, prohibitusque non contubernio modo, sed etiam publica salutatione, secessit in parvam ac deviam civitatem, quoad latenti etiamque extrema metuenti provincia* (Iudaea) *cum exercitu oblata est.* — *a Phoebo liberto increpitum*] Dio 66, 11: *τοῦ Φοίβου προσελθόντος αὐτῷ* (Vespasiano) *καὶ ἀπολογουμένου ὅτι ἐπὶ τοῦ Νέρωνος ἐσκυθρωπακότα ποτὲ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θεάτρου ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἐφ' οἷς ἀσχημονοῦντα ἑώρα τὸν αὐτοκράτορα, ἐκέλευσε πρὸς ὀργὴν ἀπελθεῖν, τοῦ δὲ ἐρομένου ὅποι, «ἐς κόρακας« εἶπεν, ὑπὲρ τούτου οὖν ἀπολογουμένου τοῦ Φοίβου οὔτε τι κακὸν αὐτὸν εἰργάσατο, οὔτε ἀπεκρίνατο αὐτῷ ἄλλο οὐδὲν πλὴν αὐτὸ τοῦτο ὅτι «ἐς κόρακας ἄπελθε».* Phoebus Neroni *ex officio admissionis* fuit. Sueton. Vesp. 14. Memoratur in titulo apud Gruterum 610, 7: *TI. CLAVDIO. AVG. L. PHOEBO. CLAVDIA. PANNYCHIS.* — *maiore fato*] «quia maioribus rebus destinatus erat, nec posset adeo a Nerone perimi.» Ern.

6. *gravida ictu calcis afflicta*] Suetonius Ner. 35: *ipsam quoque* (Poppaeam) *ictu calcis occidit, quod se ex aurigatione sero reversum gravida et aegra conviciis incesserat.* Dio 62, 27: *καὶ ἡ Σαβῖνα ὑπὸ τοῦ Νέρωνος τότε ἀπέθανεν· κυούσῃ γὰρ αὐτῇ λάξ, εἴτε ἑκὼν εἴτε ἄκων, ἐνέθορεν.* — *amori uxoris obnoxius*] Suetonius l. l.: *Poppaeam dilexit unice.* — *conditur*] Dubitari potest, sitne a *condire*, *ταριχεύειν*, an a *condere*, scil. arca, capulo. Utrique rationi favet Cic. Tusc. 1, 45: *Condiunt Aegyptii mortuos et domi servant: Persae etiam cera circumlitos condunt.* Sed utrumque simul molesti aliquid habet redundantiâ, sive *differtum condire* iunxit Tacitus sive *condere* et *inferre*. Doed. Sine ullo dubio est a verbo *condire*; redundantia autem, quae videtur, consulto quaesita a Tacito, quo aliquanto immoraretur in more peregrino, Romanis prorsus insolito. — *tumuloque Iuliorum*] Supra 3, 4 et 9 *tumulus Augusti* et *Caesarum* appellatur. Cf. 1, 8. — *ductae tamen p. exequiae*] Huc pertinet quod tradit Plinius N. H. 12 § 83: *Periti rerum adseverant* (Arabiam) *non ferre tantum annuo fetu, quantum Nero princeps novissimo Poppaeae suae die concremaverit.* Cf. 3, 2: *ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites pro opibus loci vestem, odores aliaque funerum sollemnia cremabant.* — *formam eius*] Cf. 13, 45 sq. — *divinae infantis*] Cf. 15, 23.

7. *recordantibus*] absolute et praegnanter positum pro *intra animum*, opp. *palam*. Doed.

neris et modesta iuventa praecellebant. igitur missa ad senatum oratione removendos a re publica utrosque disseruit; obiectavitque Cassio quod inter imagines maiorum etiam C. Cassi effigiem coluisset, ita inscriptam «duci partium»: quippe semina belli civilis et defectionem a domo Caesarum quaesitam; ac *ne* memoria tantum infensi nominis ad discordias uteretur, adsumpsisse L. Silanum, iuvenem genere nobilem, animo praeruptum, quem novis rebus ostentaret. (8) ipsum dehinc Silanum increpuit isdem, quibus patruum eius Torquatum, tamquam disponeret iam imperii curas praeficeretque rationibus et libellis et epistulis libertos, inania simul et falsa: nam Silanus intentior metu et exitio patrui ad praecavendum exterritus erat. inducit posthac vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani amitam, incestum cum fratris filio et diros sacrorum ritus confingerent. trahebantur ut conscii Volcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius senatores et Calpurnius Fabatus, eques Romanus; qui appellato principe instantem damnationem frustrati, mox Neronem circa summa

2. *a rę publicas* M — 3. *G.* M — 4. *duci* M: *dux* alii. — *cesarum* M — 5. *ne* Faërnus: om. M — 8. *tanquam* M — 10. *intetior metu et etio patrui* M — 11. *inducti* Ferrettus. — 13. *uolcacius* M — *Tertullinus* Lipsius, coll. Hist. 4, 9.

— *C. Cassium*] De hoc cf. 12, 11 sq. Plin. Epp. 7, 24, 8: *laetor etiam quod domus aliquando C. Cassi, huius qui Cassianae scholae princeps et parens fuit, serviet domino non minori.* — *dilatum*] Acidalius (coll. 4, 19) malebat: *neque in longum dilatus est,* praeter necessitatem; tu supple *malum.* — *Silanus*] Vide ad 15, 52. «Suspicor eumpse esse, cui postea statua in foro posita, curante Capitone; qua de re Plinii epistola tota 1, 17 ad Cornelium Titianum. Iuvenalis ad illud Sat. 1, 33: magni delator amici] *Heliodorum dicit Stoicum philosophum, qui Licinium Silanum, discipulum suum, cum argueretur coniurationis, infitiatum domesticam delationem etiam testimonio oppressit.* Lege *L. Iunium.*» Lips. — *obiectavitque Cassio* cet.] Sueton. Ner. 37: *Cassio Longino, iuris consulto ac luminibus orbato,* (obiectum est) *quod in vetere gentili stemmate C. Cassi percussoris Caesaris imagines retinuisset.* Cf. Ambros. Offic. 1: *Si tyranni aliquis habeat imaginem, nonne obnoxius est damnationi? Memini legisse me quosdam capitali supplicio damnatos, quia Bruti et Cassii interfectorum Caesaris imagines asservarent.* — *ac ne* cet.] Hoc significat: «et quasi non sufficeret infamis ac damnati hominis memoriam renovasse palamque coluisse (quod quid aliud quam parricidium eius probare et ad simile scelus praesentes vocare?), adiunxisse partibus» cet. Vel etiam: «et ne ad rebellionem stimulandam una hostis Caesarum imagine niteretur, in qua praeter nomen nihil est additamenti, adsumpsisse Silanum» cet. I. F. Gronov. — *animo praeruptum*] rigida effrenique audacia. Cf. 5, 3: *praerupta iam et urgens dominatio.* Translatio sumpta est a montibus praecipitibus, quos item *praeruptos, praefractos* nominant. — *novis rebus*] «Ablativus est. Sensus autem: «quem, si res novaret ac Neronem imperio depulisset, populo ac militi ut novum acceptumque principem ostentaret.» Doed. Quidni sit dativus? «quem virum clarum et modestum Cassius ut suum socium et futurum imperatorem ostentaret, atque ita populum ac militem ad novas res incitaret.»

8. *Torquatum*] Cf. 15, 35. — *inania*] vel levia etsi vera fuissent; nunc autem ne vera quidem. Doed. — *Lepidam*] Duas filias C. Appio Silano peperit Domitia Lepida (11, 37), Iuniam Calvinam, de qua 12, 8, et hanc Iuniam Lepidam. — *cum fratris filio*] i. e. cum hoc ipso Silano. — *diros sacrorum ritus*] magicos imprimis, vel homines immolatos. — *Marcellus Cornelius*] quem Galba deinde interfecit. Hist. 1, 37: *Quam gloriam ad principatum attulit nisi occisi Obultronii Sabini et Cornelii Marcelli in Hispania?* Noto eo, quia Tacitus ipse admonet evasisse eos hoc discrimen et Neroni superfuisse. Lips. — *Calpurnius Fabatus*] prosocer Plinii Secundi. Cf. Plin. Epist. 4, 1. 5, 12. 7, 32. 8, 10. 10, 121. Ad hunc pertinere videtur titulus Comensis apud Gruterum 382, 6: *C. Calpurnius*

scelera distentum quasi minores evasere. (9) tunc consulto senatus Cassio et Silano exilia decernuntur: de Lepida Caesar statueret. deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, et senectus eius exspectabatur. Silanus, tamquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus; post municipio Apuliae, cui nomen Barium est, clauditur. illic indignissimum casum sapienter tolerans, a centurione ad caedem misso corripitur; suadentique venas abrumpere, animum quidem morti destinatum ait, sed non remittere percussori gloriam ministerii. at centurio, quamvis inermem, praevalidum tamen et irae quam timori propiorem cernens premi a militibus iubet. nec omisit Silanus obniti et intendere ictus, quantum manibus nudis valebat, donec a centurione volneribus adversis tamquam in pugna caderet.

(10) Haud minus prompte L. Vetus socrusque eius Sextia et Pollitta filia necem subiere, invisi principi, tamquam vivendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum, generum Luci Veteris. sed initium detegendae saevitiae praebuit interversis patroni rebus ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem ob flagitia vinctum a Vetere Asiae proconsule exsolvit Nero in praemium accusationis. quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. illic eum milites occulta custodia circum-

1. *consulto senatus* G: *consulto senatu* M; *senatus consulto* alii. — 3. *senectus* Franc. Medici: *senatus* M — 4. *tanquam* M — *Ostiam* Lipsius: *ostia* M — 6. *caede* M — 7. *remittere («erlassen»)* Nipperdey: *peremittere* (*per* compendio) M; *permittere* alii. — 9. *p̃mi* M — 11 et 14. *tanquam* M — 13. *Pollitta* Nipperdey: *polutia* M; *Pollucia* alii. — 14. *inuisit* M — *vivendo* Puteolanus: *uincendo* M — *interfectum a se* mavult Ernestius, sane speciose. — 15. *detegende seuitiae* M — 18. *uertere asyae* M.

L. f. Ouf. Fabatus, VIvir, IIIIvir i. d., praef. praet., trib. mil. leg. XXI. Rapac., praef. coh. VII. Lusitan. et nation. Gaetulic. Arsen. quae sunt in Numidia, flam. divi Aug. ex patrimonio t(estamento) *f*(ieri) *i*(ussit).

9. *consulto senatus*] Opponitur senatus consultum de Cassio et Silano Caesaris sententiae de Lepida. Ex codicis lectione etiam Cassii et Silani exilia ad principem referrentur. — *senectus eius exspectabatur*] hoc est, exspectabatur ut senectute caderet, contra quam accidit Silano, cuius senectus et mors naturalis non exspectata est. Cf. 11, 26: *non eo ventum, ut senectam principis opperirentur.* 13, 33: *P. Celerem accusante Asia, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senecta donec mortem obiret.* De exsilio Cassii cum Tacito congruit Pomponius de Orig. iur. § 47: *C. Cassius Longinus plurimum in civitate auctoritatis habuit, donec eum Caesar* (Nero) *pelleret, expulsusque ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespasiano diem suum obiit.* — *non remittere* cet.] i. e. non concedere se percussori (centurioni), ne ipse gloriosum (ironice) ministerium exsequatur. — *premi*] i. q. deprimi. — *a centurione - - caderet*] Suetonius Oth. 5: *nihil referre ab hoste in acie an in foro sub creditoribus caderet* i. e. *perimeretur.* — *adversis*] in pectus adactis.

10. *L. Vetus*] L. Antistius Vetus, consul a. u. 808 (13, 11), socer Rubellii Plauti (14, 58). — *Pollitta filia*] Supra (14, 22) *Antistia* nominabatur. De cognomine *Pollitta* cf. C. Fr. Hermann *Zeitschr. f. Alterthw. 1844*, p. 69. — *Rubellium Plautum*] Cf. 14, 57 — 59. — *Asiae proconsule*] a. u. 817, ut videtur. Mentio eius facta est a successore in titulo C. Inscr. Gr. n. 2222: *ἐπιστολὴν Ἀντιστίου Οὐέτερος, τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἀνθυπάτ(ου), ἀνδρὸς ἐπιφανεστάτου.* — *pari sorte componi*] eodem loco haberi. — *Formianos in agros*] Cf. 15, 46. — *inplexa luctu continuo*] Haec adeo male habuere criticos, ut Trillerus Obss. crit. 3, 2 vellet *impleta*, Bipontini *in*-

dant. aderat filia, super ingruens periculum longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat; cruentamque cervicem eius amplexa servabat sanguinem et vestes respersas, vidua inplexa luctu continuo, nec ullis alimentis nisi quae mortem arcerent. tum hortante patre Neapolim pergit. et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto, modo muliebri eiulatu, aliquando sexum egressa voce infensa clamitabat, donec princeps inmobilem se precibus et invidiae iuxta ostendit. (11) ergo nuntiat patri abicere spem et uti necessitate. simul affertur parari cognitionem senatus et trucem sententiam. nec defuere qui monerent magna ex parte heredem Caesarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere. quod aspernatus, ne vitam proxime libertatem actam novissimo servitio foedaret, largitur in servos quantum aderat pecuniae; et si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tris modo lectulos ad suprema retineri iubet. tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique et singulis vestibus ad verecundiam velati balineis inferuntur, pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes labenti animae celerem exitum, ut relinqueret suos superstites et morituros. servavitque ordinem fortuna; ac seniores prius, tum cui prima aetas, extinguuntur. accusati post sepulturam, decretumque ut more maiorum punirentur. et Nero intercessit, mortem sine arbitro permittens.

3. *inplexa* M: *inpexa* Wurmius (Philol. Schneidew. VIII, p. 364); delevit Acidalius. — 7. *mulieri helulatu* M — 8. *p̃cibus* M — 11. *cesarem* M — 13. *fedaret* M — 15. *sup̃ma* M — 17. *filiam*] *iliam* M — 18. *p̃cantes* M — *relinqueret* M: *relinquerent* alii. — 19. *seniores* Acidalius: *seniore* M; *senior* ed. Spirensis. — 20. *extiguuntur* (sic) M.

flexa, Bezzenberger *inexpleta,* Acidalius ortum putaret ex praecedente *amplexa* et longe aliud quid a Tacito scriptum esse. Ernestius attulit Cic. Tusc. 5, 1: *angoribus et molestiis implicati.* Addit Oberlinus: «Ciceronis locus sane huic vulgato favet. Nec obstat vox soni similis versus praecedentis; sic paulo post etiam *egressus, egressa* propius sese contingunt.» — *quondam*] primo imperii eius anno, a. u. 808 (13, 11). — *dederet liberto*] Ciceronianum est, hoc est, in liberti gratiam condemnaret insontem. Rosc. Amer. 3 et alibi; Tacitus iterum c. 20. Ern. — *inmobilem precibus et invidiae iuxta*] perinde immobilem adversus preces atque invidiam vel odium, quod Pollitta ei conciliabat. Amant autem Livius et Tacitus *iuxta* pro *aeque, perinde.* Cf. 1, 48. 2, 56. 4, 59. Liv. 9, 13. 23, 28.

11. *uti necessitate*] mortem oppetere. Similiter 6, 48: *documento sequentia erunt bene Arruntium morte usum.* — *nepotibus*] Rubellii Plauti liberis, quorum mentio est 14, 59. — *proxime libertatem*] «convenienter homini libero», quantum scilicet tunc fieri poterat. — *novissimo servitio*] servili in ipsa demum morte actu. Sic 11, 3: *tantum illi securitatis novissimae fuit.* — *relinqueret*] scil. anima. Omnes quidem precabantur labenti animae celerem exitum, scil. quisque suae, non tamen eo consilio, ut omnes relinquerent suos superstites, sed ut quisque suos relinqueret. Nam si omnes reliquissent suos superstites, nemo superstes fuisset. Walth. — *seniores prius, tum cui prima aetas*] Ut paulo ante ex una parte vidua adolescens, ex altera pater et avia componuntur, sic nunc quoque primum de duobus senioribus, tum de ea, cui prima aetas, exponitur. *Prima aetas* Polluciae tribuitur compositae cum patre et avia. Ritter. — *accusati post sepulturam*] Eorum mortem enim se ignorare simulabat Nero. — *more maiorum*] Vide ad 2, 32. — *mortem sine arbitro*] nullo in-

ea caedibus peractis ludibria adiciebantur. (12) Publius Gallus, eques Romanus, quod Faenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. liberto et accusatori praemium operae locus in theatro inter viatores tribunicios datur. et mensis, qui Aprilem eundemque Neroneum sequebatur, Maius Claudii, Iunius Germanici vocabulis mutantur, testificante Cornelio Orfito, qui id censuerat, ideo Iunium mensem transmissum, quia duo iam Torquati ob scelera interfecti infaustum nomen Iunium fecissent.

(13) Tot facinoribus foedum annum etiam di tempestatibus et morbis insignivere. vastata Campania turbine ventorum, qui villas arbusta fruges passim disiecit pertulitque violentiam ad vicina urbi; in qua omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nulla caeli intemperie, quae occurreret oculis. sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur. non sexus, non aetas periculo vacua. servitia perinde et ingenua plebes raptim extingui, inter coniugum et liberorum lamenta, qui dum assident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. equitum

2. *Faenio* nos: *fenio* M. Vide ad p. 407, 5. — 3. *premium opere* M — 4. *menses -- sequebantur* Nipperdey. — 6. *Iunium* Lipsius: *iunctum* M — 9. *fędũ mannum* M, non *faedum in annum,* ut narratur apud Bekkerum. — *dii* M — 11. *vicina urbi* cod. Agricolae: *uienia urbi* M; *moenia urbis* alii. Cf. 2, 64. 4, 74. Hist. 4, 46. — 13. *occurret* M.

terveniente centurione puta, qui missus a principe eam praescriberet vel etiam ipse exsequeretur. Cf. 15, 17. Ad sententiam cf. 11, 3: *liberum mortis arbitrium ei permisit.* 15, 60: *non illud breve mortis arbitrium permitteret.* 16, 33: *Thraseae Soranoque et Serviliae datur mortis arbitrium.* — *ea caedibus peractis ludibria adiciebantur*] Cf. 14, 59 extr.

12. *Faenio Rufo*] Cf. 15, 50 sqq. — *inter viatores tribunicios*] qui spectasse videntur non abiuncto a tribunis loco (utique pone eos), uti ad obsequia apparere possent. Hoc autem inter praemia, quia tribunos honestissimo loco spectasse vel hinc colligas, quod Iulio Caesari inter honores decretum, *ut semper sella curuli sederet, excepto per ludos. Tum enim sessio ei in tribunicio subsellio, inter eos, qui quoque anno tribuni essent, concedebatur.* Dio 44, 4. Itemque postea Augusto, *ut in subselliis tribunorum plebis sederet.* Dio 49, 15. Lips. — *eundemque Neroneum*] Cf. 15, 74. — *Claudii - Germanici*] Nam integrum Neronis nomen erat *Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus.* — *testificante*] «Scilicet in commentariis, unde haec Tacitus hausit.» Walth. Immo in senatu, ut 12, 7: *Haud defuere, qui certatim, si cunctaretur Caesar, vi acturos testificantes* cet. Nimirum Tacitus memoriae tradere voluit vilem adulationem etiam viri tam illustris, quam fuerat Orfitus, utpote qui, dum haec censet, huiusmodi causam aboliti nominis Iunii mensis attulerit. — *Cornelio Orfito*] consule a. 804. Cf. 12, 41. — *transmissum*] omissum, in Fastis praeteritum atque oblivioni traditum in Iuniae gentis dedecus, postquam ei substitutum erat *Germanici* nomen. Similis insania Commodi teste Lampridio II, p. 505. Hack.: *Menses quoque in honorem eius pro Augusto* Commodum, *pro Septembri* Herculem, *pro Octobri* Invictum, *pro Novembri* Exsuperatorium, *pro Decembri* Amazonium *ex signo ipsius adulatores vocabant.* Atque superest titulus, cui inscriptum . . . *IDVS COMMODAS,* Inscrr. Latt. n. 884. — *duo iam Torquati*] Iunii Silani Torquati, de quibus 15, 35 et 16, 8.

13. *vis pestilentiae*] Videtur fuisse cholera morbus, quem sic describit Aretaeus Lib. 2, 5 ed. Boerhave p. 17: *Ἡ χολέρη παλίνορσός ἐστι φορὴ τῆς ὕλης τῆς ἐν τῷ παντὶ ἐς τὸν στόμαχον καὶ τὴν κοιλίην καὶ τὰ ἔντερα, ὀξύτατον κακόν· -- ἢν δὲ ἐς τελευτὴν ἥκῃ τὸ κακόν, ἀτὰρ ἱδροῖ ὤνθρωπος· -- ἀφωνίη, σφυγμοὶ σμικρότατοι καὶ πυκνότατοι, ὁκόσοι ἐπὶ ξυγκο-*

senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant, tamquam communi mortalitate saevitiam principis praevenirent.

Eodem anno dilectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt supplendis Illyricis legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur. cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent; quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant urbis casibus.

(14) C. Suetonio Luccio Telesino cos̄. Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis exilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus tamque promptum ad caedes principem accepit, inquies animo et occasionum haud segnis Pammenem, eiusdem loci exulem et Chaldaeorum arte famosum eoque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunae sibi conciliat. ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni, opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis

1. *tanquam* M — 2. *seuitiam* M — 3. *dilectus* M: *delectus* alii. — *asyam* M — 4. *illiricis* M; *Illyrici* Puteolanus. Cf. 1, 16: *Pannonicas legiones*. Ibid. 31: *Germanicae legiones* cet. — 5. *Lugdunensem ..... quadragies* Nipperdey. — *sextertio* M — 7. *urbis* del Furia: *turbis* M (ex geminata litt. *t*); *turbidis* alii. — 8. *G.* M — *Luccio* Ryckius: *L.* M — 10. *tanquã* M — *cedes* M — 12. *chaldeorum* M — *innexum* Lipsius: *innixum* M — 14. *simul an* || *annuam* M — *P. Anteio* G: *panteio* M.

πῇ· ἐντάσιες ἐμέτου ξυνεχέες κενεαί, προθυμίαι τενεσμώδεις, ξηραί, ἄχυλοι· θάνατος ἐπώδυνος καὶ οἴκιστος σπασμῷ καὶ πνιγὶ καὶ ἐμέτῳ κενῷ. — *dum assident*] Cf. Horat. Sat. 1, 1, 81: *habes qui Assideat, fomenta paret* cet. — *cremabantur*] Sensus rapida Taciti brevitate paene obscuratus hic est: «qui dum deflent, tam subito ipsi sunt correpti pestilentia et exstincti, ut eodem rogo cremari possent». Doed. — *Illyricis legionibus*] Cf. 2, 44 et 4, 5. — *cladem Lugdunensem*] ex incendio conceptam, quod denarrat et deplorat Seneca epistola tota 91. Accidit centesimo anno a colonia deducta, eodem Seneca notante, ut solatium hoc tarde adhibitum a Nerone sit, septimo post incendium anno. Nam deducta Lugdunum a Munatio Planco a. u. 711. Lips. Neque adeo magnum fuit solatium Francorum Gallicorum 738240. — *amissa urbi*] aedificia publica deusta. Offendit vocabulum *urbs* de Lugduno usurpatum, cum proximo versu legitime de urbe Roma adhibitum sit. — *urbis casibus*] Urbis casus denotantur illi, quos Tacitus copiose descripsit 15, 38 — 45, h. e. urbis incendium bis saevissime grassatum et pecuniarum collatione a provinciis et sociis populis civitatibusque liberis lenitum. De collatis pecuniis lege 15, 45: *interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae, sociique populi et quae civitatium liberae vocantur.* Tunc igitur Lugdunenses quadragies sestertium obtulerant atque dederant. Ritter.

14. *C. Suetonio Luccio Telesino cos.*] Nomina horum consulum plene exhibet titulus Ariminensis Inscr. Lat. n. 6767: *C. Luccio Telesino C. Suetonio Paulino cos.* De Suetonio Paulino cf. 14, 29. Hist. 1, 87. 90. 2, 23 sqq. Agr. 5, 14. Plinius N. H. 5 § 14: *Suetonius Paulinus, quem consulem vidimus, primus Romanorum ducum transgressus quoque Atlantem aliquot milium spatio prodidit de excelsitate quidem eius quae ceteri.* «Telesinum laudat ut philosophum et insignem virum plus uno loco Philostratus: 4, 40. 7, 11. 8, 12. eundemque exsulasse ea re sub Domitiano scribit. Lips. Praenomen ei *C.* fuisse, non *L.*, docet etiam Dio 63, 1 et titulus ap. Gruterum 1148, 5. — *ut dixi*] Vide 14, 48. — *occasionum haud segnis*] i. e. promptus ad occasiones capiendas. Cf. 14, 34: *aliorum segnes*, id est, cetera negligentes. — *eiusdem loci*] insulae nobis ignotae. Vide l. l. — *Chaldaeorum*] Vide ad 3, 22. — *nuntios et consultationes*] ἓν διὰ δυοῖν pro *nuntios, qui eum consultarent.* — *P. Anteio*] Cf. 13, 22. —

exitio esse. igitur interceptis Antei litteris, furatus etiam libellos quibus dies genitalis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quae de ortu vitaque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem magna se et quae incolumitati eius conducerent adlaturum, si brevem exilii veniam inpetravisset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus et sua Caesarisque fata scrutari. exim missae liburnicae, advehiturque propere Sosianus. ac vulgato eius indicio inter damnatos magis quam inter reos Anteius Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Antei nemo obsignaret, nisi Tigillinus auctor extitisset, monito prius Anteio ne supremas tabulas moraretur. atque ille hausto veneno, tarditatem eius perosus intercisis venis mortem adproperavit. (15) Ostorius longinquis in agris apud finem Ligurum id temporis erat. eo missus centurio, qui caedem eius maturaret. causa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius multa militari fama, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti *vi* corporis armorumque scientia metum Neroni fecerat ne invaderet pavidum semper et reperta nuper coniuratione magis exterritum. igitur centurio, ubi effugia villae clausit, iussa inperatoris Ostorio aperit. is fortitudinem saepe adversum hostes spectatam in se vertit. et quia venae quamquam interruptae parum sanguinis effundebant, hactenus

1. *antegi* M — 3. *scribita ad* M — 4. *incolumitatis* M — 9. *tigillinus* M: *Tigellinus* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — *monito prius Anteio* Acidalius: *monitus prius anteio* M; *monitus prius Anteius* alii. — 10. *suppma stabulas* M — 11. *interscissis* Bezzenberger coll. 15, 35; at est *incidere venas* 16, 19 et apud Velleium Paterculum 2, 22. Halm. — 13. *cedem* M — 14. *brittanniam* M — 15. *ingenti vi corporis* Wurmius (coll. 12, 44): *ingenti corporis* || *corporis* M; *ingenti corpore* G; *ingenti corporis robore* Beroaldus. — 16. *coniurationē* M — 17. *iussa in* .P͠. *ostorio* M — 19. *quanquam* M.

dies genitalis] Ipse sane notus erat, quia quotannis ab Anteio eiusque amicis celebrabatur; sed *occultabatur* eiusdem horoscopus a Pammene computatus. Cf. 6, 21: *interrogatur an suam quoque genitalem horam comperisset.* — *Ostorii Scapulae*] Hic est M. Ostorius Scapula (12, 31 extr. et 14, 48), Publii in Britannia mortui (12, 39) filius. — *imminere rebus*] principatui occupando et utcunque inter ipsos dividendo; *qu'ils avaient des vues sur l'empire* Burnouf, *qu'ils menaçaient l'état* Louandre. — *Tigillinus*] Vide ad 14, 51. — *prius*] antequam Tigillinus Anteii amicis pavore perculsis auctor exstitisset eius testamentum obsignandi. Fieri enim poterat, ut Anteius ipse nollet omnino testamentum facere, ita ut irritum fuisset illud consilium. Testes autem ad eam rem septem erant necessarii. Cf. Gaius 2, 119 et 147: *si septem testium signis signata sint testamenta* cet. Ulpianus 28, 6: *si signatum testamentum sit non minus quam septem testium civium Romanorum signis.* — *ne supremas tabulas moraretur*] «ut illico testamentum faceret signandumque curaret;» quo satis clare ei instans mortis necessitas significabatur.

15. *apud finem Ligurum*] in extrema parte terrae a Liguribus habitatae. Sic Livius 35, 27: *Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est.* Cf. Liv. 33, 37 et Gronovium ad 38, 15. — *civicam coronam - - meritus*] Cf. 12, 31: *qua pugna filius legati M. Ostorius servati civis decus meruit.* — *reperta nuper coniuratione*] Cf. 15, 48 sqq. — *iuguloque occurrit*] cum impetu admovit collum dextrae servi pugionem attollentis.

16. *meque - - aliorumque*] Nota duplex *que* pro *et - - et*, ut Liv. 24, 19: *quique Campanorum quique Hannibalis militum erant.* 42, 14: *quaeque dicta ab rege quaeque responsa erant.* — *satias*] Amat hanc formam Tacitus. Cf. 3, 30. 54. 6, 38. Drakenb. ad Silium 4, 110. Heindorf ad Cic. N. D. 3, 38, 90. — *at nunc*] «Supple cogitatione: *multo etiam magis*

manu servi usus ut inmotum pugionem extolleret, adpressit dextram eius iuguloque occurrit.

(16) Etiam si bella externa et obitas pro re p. mortes tanta casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset aliorumque taedium expectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos aspernantium. at nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et maestitia restringunt. neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim quam ne oderim tam segniter pereuntes. ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel edito transire licet. detur hoc illustrium virorum posteritati, ut, quo modo exequiis a promiscua sepultura separantur, ita in traditione supremorum accipiant habeantque propriam memoriam. (17) paucos quippe intra dies eodem agmine Annaeus Mela, Cerialis Anicius, Rufrius Crispinus, C. Petronius cecidere, Mela et Crispinus equites Romani dignitate senatoria. nam hic quondam praefectus praetorii et consularibus insignibus donatus ac nuper crimine coniurationis in Sardiniam exactus accepto iussae mortis nuntio semet interfecit. Mela quibus Gallio et Seneca parentibus natus petitione honorum abstinuerat per ambitionem praeposteram, ut eques Romanus consularibus potentia aequaretur; simul adquirendae pecuniae brevius iter credebat per procurationes, administrandis principis negotiis.

4. *tedium* M — 5. *et continuo* M; *ex continuo* Wurmius coll. Handii Tursell. II, 654. — 7. *mestitia* M — 8. *ab his* M — *oderint* cod. Agricolae. — 10. *captivitatē* M — *edito* M: *editam* alii. — 12. *sup̄morum* M — 14. *anneus* M — *Rufrius* Halmius: *rufus* M. Vide ad p. 370, 20. — *C.* Wesenberg (Emendatt. Cic. Tusc. Disp. III, p. 19 n.): *ac* M; *ac C.* Rhenanus; *ac T.* Nipperdey. — 19. *petitionē* M — *preposteram* M.

tale taedium exspecto; nam patientia -- restringunt». Doed. Proprie tamen haec verba ad solius Taciti maestitiam referuntur, exspectantis, quemadmodum par erat, ut eundem affectum sensuri forent lectores. — *defensionem*] «excusationem, cur *patientiae* illius *servilis* similes fere exitus tam fuse lateque enarrarim». — *quam ne oderim* cet.] «quam ut concedant mihi ut non oderim tam segniter pereuntes». Odisset autem illos viros, si extremas eorum necessitates silentio praeteriret. Nestor apud Ovidium Metam. 12, 575: *Ne tamen ulterius quam fortia facta silendo Ulciscar fratres.* — *captivitate urbium*] Similiter Hist. 3, 70 *captivitatibus urbium* i. q. expugnationibus. — *semel edito*] «postquam semel de ea re proditum, narratum est». Est ergo participium illud absolute positum omisso substantivo imprimis frequens apud Tacitum. Cf. 1, 46: *cognito.* 1, 49: *intellecto.* H. 2. 64: *nuntiato* cet. — *transire*] nunquam ad eam rem reverti. — *promiscua sepultura*] qualis esse solet hominum de plebe.

17. *eodem agmine*] Nolim explicare «una inducti in senatum», id quod in quattuor caussis tam diversis fieri vix poterat: sed «statim unus post alterum», *coup sur coup* Burnouf, *à la file* Louandre. — *C. Petronius*] Vide ad c. 18. — *dignitate senatoria*] sive *illustres,* censum senatorium possidentes et lato clavo permissu imperatoris utentes. Cf. 2, 59. 11, 4. Marquardt Hist. Eq. Rom. p. 57. — *quondam praefectus praetorii*] sub Claudio. Cf. 11, 1. — *crimine coniurationis in S. exactus*] Cf. 15, 71. — *quibus Gallio et Seneca*] Vide ad 15, 73. — *per ambitionem*] quo homines mirarentur, crebroque de eo inter se sermocinarentur, cur diversus in hoc a fratribus, honoribus abstineret; sed haec ambitio erat *praepostera,* prava atque perversa, quia solitae aliorum ambitioni prorsus contraria. — *per procurationes*] Ad quas soli equites aut liberti admissi. Lips. Cf. 2,

idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis. quo interfecto dum rem familiarem eius acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. mixta inter patrem filiumque coniurationis scientia fingitur, adsimulatis Lucani litteris. quas inspectas Nero ferri ad eum iussit, opibus eius inhians. at Mela, quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas, scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigillinum generumque eius Cossutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent. additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens ita scripsisset, se quidem mori nullis supplicii causis, Rufrium autem Crispinum et Anicium Cerialem vita frui infensos principi. quae composita credebantur de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur. neque enim multo post vim sibi attulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam C. Caesari coniurationem ab eo meminerant. (18) de C. Petronio pauca supra repetenda sunt. nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitae transigebatur; utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. ac

1. *anneum* M — 4. *fingitur* Puteolanus: *finguntur* M — *adsimilatis* M. Vide ad p. 319, 18. — *quasi inspectas* M — 7. *tigillinum* M: *Tigellinum* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — 8. *additur* M: *addit* alii, ut intelligatur Nero. — *tanquam* M — 9. *scripsisset* M: *scripsisse* alii. — 10. *rufrium* M: *Rufium* alii. — 12. *minorē* M — 13. *ceteri* M — *G.* M — 14. *G.* M; delevit Nipperdey. — 15. *somnum* Puteolanus: *somnium* M — *uite* M.

59. — *administrandis p. negotiis*] Hi ablativi epexegeseos causa additi sunt, ut clarius indicaretur, in cuius generis procurationibus Mela versatus sit. — *Annaeum Lucanum*] Vide ad 15, 49. — *dum rem familiarem* cet.] Hieronymus in Eusebiano Chronico: *L. Annaeus Mela, Senecae frater et Gallionis, bona Lucani poëtae, filii sui, a Nerone promeretur.* Quae si vera lectio, opinandum a fisco aut fiscalibus quaedam abrepta et retenta. Sed ego ambigo neque censeo publicata bona, quia sua manu cecidit et damnationem praevenit. Quod si est, bene in Eusebio corrigas et ad haec Taciti: *ob bona Lucani poëtae, filii sui, a Nerone perimitur.* Lips. Immo etiam sine filii bonis erat homo ditissimus; non ergo ea unica interitus causa. De Lucani divitiis cf. Iuvenalis 7, 79: *Contentus fama iaceat Lucanus in hortis Marmoreis.* — *requirit*] Lucani debitores appellat, debita exigit. — *accusatorem concivit*] Nempe Fabius ille videtur debuisse Lucano certis nominibus, quae dum nimis diligenter exigit Mela, eius odium commovit. Ern. — *ferri ad eum*] ut culpae convinceretur, quam aliter quam propera morte luere non posset. — *Tigillinum generumque eius C. C.*] Cf. 14, 48. — *additur codicillis*] scil. a falsario, iussu Neronis, eo fine ut Cerialis et Crispini caedes Melae testimonio iusta appareret. Qui contra codicem scribunt *scripsisse,* iungunt *additur* (Mela) *querens scripsisse,* ut *additur* constructum sit cum nominativo, quemadmodum verba *dicitur, traditur, fertur* cet., et ad *codicillis* supplent *in,* utrumque durissime et contra loci sententiam. — *Anicium Cerialem*] Cf. 15, 74. — *proditam C. Caesari coniurationem*] Zonaras p. 557 (Vol. II, p. 454 ed. Pinder) de Caligula: *Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον βιοὺς πάντως ἐπιβουλευθήσεσθαι ἔμελλε. καὶ ἐφώρασε τὴν ἐπίθεσιν, καὶ συλλαβὼν Νίκιον* (scr. *Ἀνίκιον*) *Κερεάλιον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σέξτον Παπίνιον ἐβασάνισε· καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἐξελάλησεν, ἀνέπεισε τὸν Παπίνιον, σωτηρίαν αὐτῷ καὶ ἄδειαν ὑποσχόμενος, κατειπεῖν τινῶν ἢ ἀληθῶς ἢ ψευδῶς, καὶ ἐκεῖνον αὐτίκα καὶ τοὺς ἄλλους ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἀπέκτεινεν.* In his Zonaras proditoris personam Papinio tribuit, quam Tacitus Cereali. Ceterum Reimarus ad Dion. 59, 25 recte dicit, in eo falsum esse Zonaram, quod Papinium Cerialis filium facit. Lipsius Aemilii Lepidi coniurationem, de qua Suetonius Calig. 24 et Dio 59, 22 mentionem faciunt, proditam a Ceriale existimat.

18. *C. Petronio*] Praenomen ei *Titus* est apud Plinium 37 § 20: *T. Petronius consu-*

dicta factaque eius, quanto solutiora et quandam sui neglegentiam praeferentia, tanto gratius in speciem simplicitatis accipiebantur. proconsul tamen Bithyniae et mox consul vigentem se ac parem negotiis ostendit. dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiae arbiter, dum nihil amoenum et molle affluentia putat, nisi quod ei Petronius adprobavisset. unde invidia Tigillini quasi adversus aemulum et scientia voluptatum potiorem. ergo crudelitatem principis, cui ceterae libidines cedebant, adgreditur, amicitiam Scaevini Petronio obiectans, corrupto ad indicium servo ademptaque defensione et maiore parte familiae in vincla rapta. (19) forte illis diebus Campaniam petiverat Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic attinebatur. nec tulit ultra timoris aut spei moras. neque tamen praeceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum, obligatas aperire rursum, et alloqui amicos, non per seria aut quibus gloriam constantiae peteret. audiebatque referentes, nihil de inmortalitate animae et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus. servorum alios largitione, quosdam verberibus affecit; iniit epulas, somno indulsit, ut quamquam coacta mors fortuitae similis esset. ne codicillis quidem, quod plerique pereun-

2. *procōs.* M — 3. *bithinie* M — *consulē* M — 5. *nichil* M — 6. *tigillini* M: *Tigellini* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — 8. *adcreditur* M — 15. *nichil* M — 17. *epulas* Markland (in epist. crit. ad Harium p. 87): *et uias* M; *et epulas* Halmius. — *quamquam* Rhenanus: *quam* M — 18. *fortuite* M.

laris moriturus, invidia Neronis, ut mensam eius exheredaret, trullam murrhinam HS. trecentis milibus emptam fregit. Item apud Plutarchum de discrimine adulatoris et amici p. 60 E (c. 35): *ὅταν τοὺς ἀσώτους καὶ πολυτελεῖς εἰς μικρολογίαν καὶ ῥυπαρίαν ὀνειδίζωσιν, ὥσπερ Νέρωνα Τῖτος Πετρώνιος.* *Publium* appellat Scholiastes Iuvenalis 6, 638: *Pontia, Publi Petroni filia, quem Nero convictum in crimine coniurationis damnavit* cet. Omnis autem dubitatio, quin C. Petronius Taciti idem sit cum Petronio Arbitro, cuius supersunt fragmenta satyrica, sublata videtur iis, quae Studerus Bernensis et Ritterus in museo Rhenano a. 1842 (II, 1. 2. 4) exposuerunt.— *supra repetenda*] phrasis Sallustii, pro qua alii *altius repetere.* Vide Cortium ad Catil. 5. Iug. 5. Ern. — *illi dies per somnum*] Cf. Seneca Ep. 122, 2: *Sunt qui officia lucis noctisque perverterint nec ante diducant oculos hesterna graves crapula quam adpetere nox coepit. - - Lucet: somni tempus est. Quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est cenae.* — *ac dicta factaque - - accipiebantur*] Plane eiusmodi sunt dicta Petronii per Satyricon fragmenta proposita. Res infandas et libidines nefarias ita depingit, tamquam haec et ubique et cotidie eveniant, ipse severo supercilio usus. Ritter. — *mox consul*] suffectus anno ignoto. Noli autem eum confundere cum C. Petronio Turpiliano cos. a. u. 814, occiso demum a Galba (Hist. 1, 6). — *revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione*] «seu quia re vera ad vitia revolutus est eorum illecebris ipse captus, seu quia consulto et callide vitia grata Neroni imitabatur dumtaxat.» — *elegantiae arbiter*] qui oblectamenta Neronis ordinaret ac quasi regeret, etiam consilia daret de signis ac tabulis pictis, de supellectile ceterisque rebus pretiosis parandis: ex quo ipso officio agnomen *Arbitri* accepisse videtur. — *amicitiam Scaevini*] Cf. 15, 49.

19. *progressus*] quippe in Neronis comitatu, potius quam, ut alii volunt, «principem assequi volens»; id quod prorsus contrarium fuisset eius timoribus. — *illic attinebatur*] ei interdictum est iter cum principe prosequi. *(Il reçut l'ordre d'y rester.)* — *praeceps*] adverbialiter, ut Ammianus Marcell. 29, 5: *praeceps in exsilium acti.* — *levia carmina*] «carmina lyrica levi argumento». — *faciles versus*] i. e. ludicros, iocosos, facetos de rebus amatoriis et similibus. — *iniit epulas*] Cf. 15, 52: *epulas inibat.* — *quod plerique*] faciebant, verbis honorificis, plerumque etiam legatis, ut legitimis suis heredibus

tium, Neronem aut Tigillinum aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia principis sub nominibus exoletorum feminarumque et novitatem cuiusque stupri perscripsit atque obsignata misit Neroni. fregitque anulum, ne mox usui esset ad facienda pericula. (20) ambigenti Neroni, quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio senatoris haud ignota et ipsi ad omnem libidinem adscita ac Petronio perquam familiaris. agitur in exilium, tamquam non siluisset quae viderat pertuleratque, proprio odio. at Minucium Thermum praetura functum Tigillini simultatibus dedit, quia libertus Thermi quaedam de Tigillino criminose detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus eius nece inmerita luere.

(21) Trucidatis tot insignibus viris ad postremum Nero virtutem ipsam excindere concupivit interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano, olim

1. *tigillinum* M: *Tigellinum* vulgo. Vide ad p. 475, 7. — 2. *exsoletorum* M — *novitatem* Neue: *nouitate* M — 5. *offetur* M — 6. *aud* M — 7. *tanquam* M — 8. *Minucium* Ryckius: *municium* M — 9. *tigillini* M: *Tigellini* vulgo. Cf. v. 1. — *dedit* Rhenanus: *deditum* M; *dedidit* alii. — 10. *tigillino* M: *Tigellino* vulgo. Cf. v. 1. — *ipsej atronus* M — 11. *luere* Acidalius: *lueret* M, «in qua lectione *t* ex seq. *trucidatis* adhaesit. (Cf. var. lect. ad p. 559, 12.) Emendatio *luere* iam ob eam causam necessaria est, quod Tacitus in tali sententiae conformatione pluralem numerum verbi usurpat, ut 1, 8. 6, 46. 12, 41. 45. 14, 31. 53. 15, 7. 16, 7 et permultis aliis locis. Halm.

partem saltem bonorum suorum servarent. — *flagitia principis -- perscripsit*] Hos commentarios breves et paucis diebus compositos, ab irato Nerone haud dubie deletos, nihil pertinere ad primarium Petronii scriptum, docuit Ritterus in Museo Rhen. p. 569 — 571. — *sub nominibus*] «memoratis ipsis nominibus virorum, qui muliebria passi erant, ac feminarum lascivarum.» (Ceterum prorsus diverse Burnouf: «*Je pense avec Davanzati, Petrucci, Gordon, Crevier, Dotteville et autres, qu'il s'agit de noms supposés.*») — *novitatem cuiusque stupri*] id est, «quid in quoque stupro novae ac monstruosae libidinis quaesitum esset.» — *anulum*] signatorium, talem, quali haud dubie abusi erant accusatores, nuper *adsimulandis Lucani litteris*, vid. c. 17. Doed.

20. *ambigenti Neroni* cet.] Scita est Burnoufii adnotatio: «*Il faut être juste envers Pétrone; s'il s'abandonnait pour son compte aux vices agréables, s'il réglait le ton et les amusemens de la cour, au moins nous voyons ici qu'il ne partageait pas les débauches honteuses et cachées du tyran. Autrement Néron n'avait pas eu besoin de chercher qui les lui avait révélées.*» — *noctium suarum ingenia*] h. e. noctium a se peractarum indoles et forma; cf. 3, 26. Hist. 2, 71: *cetero Neronianae aulae ingenio.* — *proprio odio*] Haec non ad Siliam Neronis libidines haud reticentem referuntur, ut vult Waltherus, sed ad Neronem, qui propterea Siliam odio persequebatur; opponuntur autem sequentia *at Minucium*, quem ipse non oderat, *Tigillini simultatibus dedit.* — *Minucium Thermum*] filium fortasse eius, de quo 6, 7. — *Tigillini simultatibus dedit*] Cf. 1, 10: *Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos.* Pro lectione *dedidit* afferri possunt loci 3, 23. 16, 10. — *quaedam de Tigillino*] a Minucio in deteriorem partem dicta.

21. *Thrasea Paeto*] Cf. 13, 49. 14, 12. 48. 15, 20. 23. *Πούπλιος Θρασέας Παῖτος* nominatur a Dione 61, 15. «Thrasea hic admirator unicus Catonis, de cuius vita librum scripsit, indicante Plutarcho (c. 25 et 37). Laudes eius sparsae in Tacito, Arriano (Diss. 1, 1, 26), Dione; sed ante alia egregium elogium de illo ipsius Neronis in Plutarchi libello *Πολιτικῶν παραγγελμάτων* 33 p. 810: *Νέρων ὀλίγον ἔμπροσθεν ἢ κτεῖναι, τὸν Θρασέαν μάλιστα μισῶν καὶ φοβούμενος, ὅμως ἐγκαλοῦντός τινος ὡς κακῶς κεκριμένου καὶ ἀδίκως, Ἐβουλόμην ἄν, ἔφη, Θρασέαν οὕτως ἐμὲ φιλεῖν, ὡς δικαστὴς ἄριστός ἐστιν.*» Lips. Dio 62, 26: *Ὁ δὲ δὴ Θρασέας καὶ ὁ Σωρανός, καὶ γένους καὶ πλούτου τῆς τε συμπάσης ἀρετῆς ἐς τὰ πρῶτα ἀνήκοντες, ἐπιβουλῆς μὲν αἰτίαν οὐκ ἔσχον, ἀπέθανον δὲ καὶ αὐτοὶ τότε, ὅτι τοιοῦτοι ἦσαν.* — *Barea*

utrisque infensus, et accedentibus causis in Thraseam, quod senatu egressus est cum de Agrippina referretur, ut memoravi, quodque Iuvenalium ludicro parum spectabilem operam praebuerat; eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavi, unde ortus erat, ludis † cetastis a Troiano Antenore institutis habitu tragico cecinerat. die quoque, quo praetor Antistius ob probra in Neronem composita ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque; et cum deum honores Poppaeae decernuntur, sponte absens, funeri non interfuerat. quae obliterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum ad flagitia praecipitem iniquus Thraseae, quod auctoritate eius concidisset, iuvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant. (22) quin et illa obiectabat, principio anni vitare Thraseam sollemne ius iurandum; nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditum; numquam pro salute principis aut caelesti voce immolavisse; adsiduum

2. *referretur* Puteolanus: *ferretur* M — 3. *spectabilem* cod. Agricolae: *et expectabilem* M; *exspectabilem* vel *expetibilem* alii; *et vix spectabilem* Ritterus. — *ofensio* M — 4. *cetastis* corrupte M: *cesticis* Puteolanus; *iselasticis* Pignorius; *xysticis* Grotius; *vetustis* R. Seyffert; *caestatis* Doederlein; *cetariis* Nipperdey coll. Charisio p. 100 P. — 5. *traiano* M — 7. *dm̄* M — *poppeae* M — *decernuntur* M: *decernerentur* alii. — 8. *interfuerit* M; *interfuit* alii. — 9. *iniquus* M: *inimicus* alii. — 12. *uitaret* M — 13. *adesset* M — *preditum* M.

Sorano] Cf. 12, 53. In Inscrr. Grut. 107, 8 et 235, 10 memoratur *Q. Marcius Barea* cos. suffectus a. 779, unde gentile Barearum nomen cognoscimus. Taciti Barea nominatur a Boëthio de Consol. 1, 3, ubi cum *Caniniis, Senecis, Soranis,* qui indigne perierint, comparat *Anaxagorae fugam, Socratis venenum, Zenonis tormenta.* — *ut memoravi*] Vide 14, 12. — *Iuvenalium ludicro*] Cf. 14, 15. — *parum spectabilem operam praebuerat*] Dio l. l.: *Θρασέας δὲ (ἐσφάγη) ὅτι οὔτε ἐς τὸ βουλευτήριον συνεχῶς ὡς οὐκ ἀρεσκόμενος τοῖς ψηφιζομένοις ἀπήντα, οὔτ᾽ ἤκουσέ ποτε αὐτοῦ κιθαρῳδοῦντος, οὔτε ἔθυσε τῇ ἱερᾷ αὐτοῦ φωνῇ ὥσπερ οἱ ἄλλοι, οὔτε ἐπεδείξατο οὐδέν, καίτοι ἐν Παταουίῳ τῇ πατρίδι τραγῳδίαν κατά τι πάτριον ἐν ἑορτῇ τινι τριακονταετηρίδι ὑποκρινάμενος.* — *a Troiano Antenore*] Patavii conditore. Cf. Vergil. Aen. 1, 247. Liv. 1, 1. — *praetor Antistius*] Cf. 14, 48. 16, 14. — *cum deum honores Poppaeae decernuntur*] post exsequias (c. 6). Quod supra tradere omisit, hic paucis verbis et quasi praeteriens tetigit. Exstant nummi aenei rarissimi, in quibus hinc *DIVA. CLAVDIA. NER. F. (templum rotundum, intra quod signum muliebre stans):* illinc *DIVA. POPPAEA. AVG. (templum distylum, in quo mulier sedens.)* Eckhel D. N. VI, p. 287. Akerman I, p. 167. Claudia haec fuit Neronis et Poppaeae filia. De ipsius Poppaeae cultu paulo ante Neronis interitum a. 821 instituto lege Dionem 63, 26. Cf. titulum Inscr. Lat. n. 731. Philol. Schneidew. III, p. 165. Templi inscriptio erat *ΣΑΒΙΝΗι. ΘΕΑι. ΑΦΡΟΔΙΤΗι. ΑΙ. ΓΥΝΑΙΚΕΣ. ΕΠΟΙΗΣΑΝ.* — *sponte absens*] sine sontica causa, qua se purgare potuisset. — *concidisset*] in iudicio lege repetundarum damnatus. Cf. c. 29. Hist. 4, 6: *si caderet Marcellus.* Cic. ad Att. 7, 25: *Malas causas semper obtinuit; in optimis concidit.* — *dum Capitonem repetundarum interrogant*] Cf. 13, 33: *Cossutianum Capitonem Cilices detulerant.* Ad verbum *interrogare,* «reum facere», cf. 13, 14. 14, 46.

22. *principio anni*] quo in acta Caesaris iurabatur. Vide ad 1, 72. — *nuncupationibus votorum*] Cf. 4, 17: *pontifices eorumque exemplo ceteri sacerdotes cum pro incolumitate principis vota susciperent.* Sueton. Ner. 46: *Votorum nuncupatione, magna iam ordinum frequentia, vix repertae Capitolii claves.* — *quindecimvirali sacerdotio praeditum*] Eadem locutione de se utitur Tacitus supra 11, 11. — *caelesti voce*] Vide ad 14, 15. Dio 61, 20: *ἠναγκάζοντο δέ σφισι (τοῖς Αὐγουστείοις) καὶ οἱ ἄλλοι πάντες καὶ ἄκοντες, πλὴν τοῦ Θρασέα, ἐκβοᾶν.* Cf. 62, 26. Philostratus Vit. Apoll. 5, 7 (p. 88 ed. Kayser) idem crimen memorat: -- *τὰς δίκας ἐπὶ τοῖς θεάτροις καὶ ταῖς ᾠδαῖς· οὐκ ἦλθες ἀκροασόμενος Νέρωνος ἢ παρῆσθα μέν, ῥαθύμως δὲ ἠκροῶ,*

olim et indefessum, qui volgaribus quoque patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet, triennio non introisse curiam nuperrimeque, cum ad coërcendos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium negotiis vacavisse. secessionem iam id et partes et, si idem multi audeant, bellum esse. «ut quondam C. Caesarem» inquit «et M. Catonem, ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. et habet sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum voltumque eius sectantur, rigidi et tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. huic uni incolumitas tua sine *cura,* artes sine honore. prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? eiusdem animi est Poppaeam divam non credere, cuius in acta divi Augusti et divi Iuli non iurare. spernit religiones, abrogat leges. diurna populi R. per provincias, per exercitus curatius leguntur, ut noscatur, quid Thrasea non fecerit. aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. ista secta Tuberones et Favonios, veteri quoque rei p. ingrata nomina, genuit. ut imperium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, libertatem ipsam adgredientur. frustra Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum aemulos passurus es. denique nihil ipse de Thrasea scripseris; disceptatorem senatum nobis relinque.» extollit ira promptum Cossutiani animum Nero adicitque Marcellum Eprium, acri

2. *introisset* M — 4. *uocauisse* M — 5. *G. cesarem* M — 6. *te, Nero, et* Puteolanus: *tenebo* M — 9. *quo tibi* Rhenanus: *quod ibi* M — 10. *cura* Lipsius: om. M — *principis respernit* M — 11. *poppeam* M — 12. *aūg.* M — *religiones* G: *legiones* M — 13. *P͠R* M — 15. *institutas si* M — 16. *fabonios* M — 17. *euerterant* M — 18. *admouisti* M — 19. *nichil* M — 20. *ira* seclusit Ritterus.

ἐγέλας, οὐκ ἐκρότησας, οὐκ ἔθυσας ὑπὲρ τῆς φωνῆς, ἵνα Πυθῶδε (ἀπ' Ὀλυμπίων) λαμπροτέρα ἔλθοι. — *volgaribus quoque patrum consultis*] Cf. 13, 49. — *Silanum et Veterem*] Cf. c. 7 et 10. — *te -- loquitur*] Cicero p. Milone § 63: *multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur.* Parad. 6 § 50: *ne semper Curios et Luscinos loquamur.* Cf. Hist. 1, 50. 4, 12. — *vel potius satellites*] Nomine hoc invidioso usus est, ut metum et invidiam Neronis excitaret. — *habitum voltumque -- rigidi et tristes*] Suetonio quoque teste (c. 37) Thraseae Paeto obiectus est *tristior et paedagogi vultus.* — *artes*] Cf. 14, 14 sqq. 52. — *in acta divi Augusti* cet.] Nam in sollemni illo iure iurando Kal. Ian. non solum in acta principis, qui tunc ipsum vivebat, verum etiam in praecedentium, quorum acta non abolita erant, iurabant. — *diurna populi R.*] Vide ad 3, 3. — *curatius*] Vide ad 1, 13. — *ista secta*] disciplina Stoica. — *Tuberones et Favonios*] Intelligit Q. Aelium Tuberonem, qui in epulo publico haedinis pellibus stravit lectos Punicanos et vasa Samia exposuit. Cicero in Brut. 31. (pro Murena 36.) Valerius Max. 7, 5, 1 aliique. A. Gellius 1, 22, 7: *Nec vero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit. -- Disciplinas enim Tubero stoicas et dialecticas percalluerat.* Idem ille est, qui Lucullum Xerxem togatum appellitabat, Plutarcho memorante in Lucullo 39. *M. Favonius* est M. Catonis ille simia, de quo (Cic. pro Mil. 9, 16. ad Att. 1, 14. 2, 1. ad Fam. 8, 9 et 11) Suetonius Aug. 13. Valerius Max. 2, 10, 8. Plutarchus Bruto 34. Lips. — *praeferunt*] prae se ferunt, ostentant, eius studium iactant. Cf. 2, 53. 13, 45. — *Cassium amovisti*] Cf. c. 7 sqq. — *scripseris*] Intelligit epistolam principis a quaestore eius ferendam et recitandam. Cf. c. 27. — *extollit*] praedicando magis etiam ad accusandum Thraseam incitat. Idem verbum legitur 2, 88. 14, 43. — *ira promptum Cos-*

eloquentia. (23) at Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus, eques R., poposcerat reum ex proconsulatu Asiae, in qua offensiones principis auxit iustitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat, vimque civitatis Pergamenae prohibentis Acratum, Caesaris libertum, statuas et picturas evehere, inultam omiserat. sed crimini dabatur amicitia Plauti et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas. tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo Armeniae regno adventabat, ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum quasi regio facinore ostentaret. (24) igitur omni civitate ad excipiendum principem spectandumque regem effusa, Thrasea occursu prohibitus non demisit animum, sed codicillos ad Neronem composuit, requirens obiecta et expurgaturum adseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi habuisset. eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse per quae claritudinem principis extolleret suamque famam dehonestaret. quod ubi non evenit, vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, vocari patres iubet. (25) tum Thrasea inter proximos consultavit, temptaretne defensionem *an* sperneret. diversa consilia adferebantur. quibus intrari curiam placebat, securos esse de constantia eius disserunt; nihil dicturum nisi quo gloriam augeret. segnes et pavi-

1. *Ostorius* Lipsius: *torius* M. Cf. c. 33. — *sauinus* M — 2. *asyae* M — 5. *evehere* Baiterus: *seuehere* M; *avehere* alii. (Baiteri emendationem praecepisse P. Victorium testatur Spengelius Ind. Lectt. Monac. 1847/8 p. 7.) — 7. *accipiendę* M — 11. *demisit* Rhenanus: *dimisit* M — 14. Habet *spe* M, non, ut narrant, *saepe*. — 16. *quod ubi non evenit* Rhenanus: *quo dubie non uenit* M — 18. *an* G: om. M — 20. *disserunt* Haase (Diurn. antiq. stud. a. 1836 n. 84): *dixerunt* M — *nichil* M — *gloria augeret* M; *gloria augeretur* Halmius (in adnotatione).

sutiani animum] Cf. c. 21: *praeter animum ad flagitia praecipitem iniquus Thraseae.* Respondent sibi *animus promptus* et *animus ad flagitia praeceps*; tum *ira* («ob iram») et *iniquus Thraseae.* — *Marcellum Eprium*] Vide ad 12, 4.

23. *Acratum*] Cf. 15, 45. — *statuas et picturas evehere*] Cf. Cic. Verr. Lib. 1, 20, 53: *hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse; omnia ex fanis, ex locis publicis, palam, spectantibus omnibus plostris evecta exportataque esse.* — *Plauti*] Cf. 14, 22. 57. 59. — *quo Tiridates* cet.] Cf. 15, 29. Quo modo quamque splendide in urbe tota res inter Neronem et Tiridaten acta sit, lege apud Dionem 36, 5. Ibi haec inter alia dicit Nero: *Βασιλέα σε τῆς Ἀρμενίας ποιῶ, ἵνα καὶ σὺ καὶ ἐκεῖνοι μάθωσιν, ὅτι καὶ ἀφαιρεῖσθαι βασιλείας καὶ δωρεῖσθαι δύναμαι. Ταῦτ' εἰπὼν ἀνελθεῖν τε αὐτὸν κατὰ τὴν ἄνοδον τὴν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος πεποιημένην ἐκέλευσε, καὶ καθιζηθέντι αὐτῷ ὑπὸ τὸν πόδα τὸ διάδημα ἐπέθηκε· βοαί τε καὶ ἐπὶ τούτῳ πολλαὶ καὶ παντοδαπαὶ ἐγένοντο.* — *ad externa rumoribus*] i. e. rumoribus ad externa versis.

24. *ad excipiendum principem spectandumque regem*] Nero cum Tiridate ex Neapoli Romam adiit. Dio 63, 2 sqq. — *occursu prohibitus*] Quod signum principis indignantis et a se atque aspectu suo spernentis. Tale ab eodem Nerone Vespasiano factum apud Suetonium in Vespasiano c. 4: *prohibitus non contubernio modo, sed etiam publica salutatione.* Atque ut ibi ille salutatione prohibitus, sic iste occursu. Lips. Similem contumeliam Thrasea iam antea acceperat (15, 23). — *ultro extimuit*] «Tantum afuit ut Thrasea timeret Neronem, ut mutatis partibus tyrannus virum severo vultu liberoque spiritu pertimesceret.» Ritter.

25. *disserunt*] Cf. 13, 6: *alii melius evenisse disserunt.* 14, 13: *invisum Agrippinae nomen*

dos supremis suis secretum circumdare. aspiceret populus virum morti obvium; audiret senatus voces quasi ex aliquo numine, supra humanas. posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri: sin crudelitati insisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exitus ab ignavia per silentium pereuntium. (26) contra, qui opperiendum domui censebant, de ipso Thrasea eadem, sed ludibria et contumelias imminere: subtraheret aures conviciis et probris. non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos: superesse qui forsitan manus ictusque per immanitatem ausuri sint; etiam bonos metu sequi. detraheret potius senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii; et relinqueret incertum, quid viso Thrasea reo decreturi patres fuerint. ut Neronem flagitiorum pudor caperet, inrita spe agitari; multoque magis timendum ne in coniugem, in familiam, in cetera pignora eius saeviret. proinde intemeratus, inpollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloria peteret finem. aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans iuvenis, et cupidine laudis offerebat se intercessurum senatus consulto: nam plebi tribunus erat. cohibuit spiritus eius Thrasea, ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. sibi actam aetatem, et tot per annos continuum vitae

2. *humanas* G: *humanos* M — 3. *si in* M — 5. *domui* M: *domi* alii. — *censebat* M — 6. *subtraheret* Puteolanus: *subtrahere* M — 9. *ausuri sint* Acidalius: *augusti* M; *adgesturi* vel *ingesturi (sint)* Heinsius. — *detraheret* G: *detrahere* M — *quem semper ornavisset* Lipsius. — 10. *infamia* M — 18. *uite* M.

-- *disserunt.* — *morti obvium*] ad eam subeundam paratum, promptum. — *supra humanas*] humanis vocibus superiores. — *crudelitati*] scil. exercendae. Cf. H. 3, 77: *perdomandae Campaniae insistere.*

26. *domui*] De rariore hac forma pro *domi* vide Klotzium in Diurn. antiquitatis stud. a. 1835 p. 737 sqq. et ad Cic. Tusc. 1 § 51. — *superesse*] «sat multos superque esse». Cf. Germ. 6. 26. Agr. 44. — *manus ictusque cet.*] Talem immanitatem interdum in senatu exercitam esse demonstrat locus a Doederleinio allatus Hist. 4, 41: *nec destitit senatus manus intentare Voculae, donec curia excederet.* — *perornavisset*] semper et ad hunc usque diem, ad finem usque, ut bene monet Freinshemius. Ern. Simul inesse videtur notio: *maximopere ornavisset*, ut *perornatus* Cic. Brut. 43 est *perquam ornatus.* — *in familiam*] in filiam unicam (c. 34). Vide ad 12, 2. — *cetera pignora*] generum Helvidium Priscum (c. 28) et amicos. — *intemeratus, inpollutus*] Alibi quoque v. *intemeratus* cum homonymis iungit. Ann. 1, 42: *Quid -- inausum intemeratumve vobis?* Hist. 4, 58: *haec castra incorrupta et intemerata servari.* — *Rusticus Arulenus*] praetor a. u. 822. Cf. Hist. 3, 80. Agr. 2: *Legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse* (sub Domitiano). Sueton. Domit. 10: *Complures senatores, in iis aliquot consulares, interemit; ex quibus -- Iunium Rusticum, quod Paeti Thraseae et Helvidi Prisci laudes edidisset appellassetque eos sanctissimos viros.* Dio 67, 13: *τὸν Ῥούστικον τὸν Ἀρουλῆνον ἀπέκτεινεν ὅτι ἐφιλοσόφει καὶ ὅτι τὸν Θρασέαν ἱερὸν ὠνόμασεν.*

27. *templum Genetricis Veneris*] a Iulio Caesare in foro suo, in octava urbis regione conditum. Appian. B. C. 2, 68. Sueton. Iul. 61. 78. Dio 63, 22. 64, 8. Non temere autem senatus tunc convocatus est in templum Genetricis Iuliae gentis, sed ad significandum agi de reo, qui violasset Neronem ad eam stirpem saltem per adoptiones pertinentem. Forma autem *Venus Genetrix* firmatur a nummis et inscriptionibus. Cf. Oudendorp ad Sueton. Iul. 61. Cultus eius post Caesarum familiam exstinctam vel casu obsolevit vel potius consulto in oblivionem adductus est, unde paucissimae inscriptiones ei dicatae supersunt. Cf. Inscr. Lat. n. 1376. 4046. — *insedere*] Sic Ann. 2, 16: *iuga insedere.* Liv. 26, 44: *quinquaginta militibus arcem insedit.* — *non occultis gladiis*] Atqui cum telo in urbe esse non licebat. Cf. Cic. Catil. 1, 6. Sed hi adulatores fervorem suum pro

ordinem non deserendum: illi initium magistratuum et integra quae supersint. multum ante secum expenderet, quod tali in tempore capessendae rei p. iter ingrederetur. ceterum ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suae reliquit. (27) at postera luce duae praetoriae cohortes armatae templum Genetricis Veneris insedere. aditum senatus globus togatorum obsederat non occultis gladiis; dispersique per fora ac basilicas cunei militares. inter quorum aspectus et minas ingressi curiam senatores, et oratio principis per quaestorem eius audita est: nemine nominatim compellato patres arguebat quod publica munia desererent, eorumque exemplo equites Romani ad segnitiam verterentur. etenim quid mirum e longinquis provinciis haud veniri, cum plerique adepti consulatum et sacerdotia hortorum potius amoenitati inservirent? quod velut telum corripuere accusatores. (28) et initium faciente Cossutiano, maiore vi Marcellus summam rem p. agi clamitabat; contumacia inferiorum lenitatem imperitantis deminui. nimium mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum eius Helvidium Priscum in isdem furoribus, simul Paconium Agrippinum, paterni in principes odii heredem,

2. *capessende* M — 5. *armate* M — *insedere* Puteolanus: *insidere* M. Vide ad 1, 30. — 10. *verterentur* G: *uterentur* (pro *ūterentur*) M — 11. *haud veniri* Lipsius: *had ueniri* M; *haud adveniri* Acidalius. — 12. *amenitati* M — 13. *corripuere* M: *arripuere* alii. — *maior ęui* M — 16. *hisdem* M — 17. *Paconium* Rhenanus (coll. c. 33): *ragonium* M.

principis salute defendenda palam demonstrare volebant, simulque senatores exterrere, si qui minus prompti essent ad condemnandum Thraseam. — *curiam*] i. e. consessum patrum in templo Veneris Genetricis. — *et oratio*] Sustuli punctum post *senatores,* ut verba *inter quorum aspectus et minas* etiam ad *audita est* referrentur. Nam non solum dum ingrediuntur, sed etiam dum consident senatores, militem aspiciebant; c. 29: *tela militum cernentibus.* Doed. — *per quaestorem eius*] Is ex candidatis principis erat. Ulpian. Off. Quaest. in Dig. 1. Tit. 13, 2: *Sane non omnes quaestores provincias sortiebantur, verum excepti erant candidati principis; hi etenim solis libris principalibus in senatu legendis vacabant.* Sueton. Aug. 65. Dio 54, 25. Vocantur *quaestores candidati* in Inscriptt. Lat. nn. 133. 1130. 1131. 3151. 3159. 3162. — *haud veniri*] in senatum. Cf. 12, 23. Coniectura vero *haud adveniri* ideo probari nequit, quod *haud venire* voluntatis est, *haud advenire* casuum ac periculorum terra marique instantium. — *h. potius am. inservirent*] curam operamque hortis potius impenderent quam rei publicae. — *corripuere*] Hic quoque Tacitus meminit Vergilii sui. Aen. 1, 187: *arcumque manu celeresque sagittas Corripuit,* id est, «celerrime arripuit». Est ergo: «omnes promptissime una arripuere». Vulgarius verbum olim praetulerunt scriptores codicum pseudocritici.

28. *summam rem p. agi*] Vide ad 12, 5. — *lenitatem imp. deminui*] principem necessario eo redigi, ut asperioribus remediis tandem utendum sit. — *Helvidium Priscum*] Vide ad 12, 49. Saepius hic memoratur a Tacito, ut vir et disertus (Dial. 5) et omnibus virtutibus praeditus. Accusavit postea Marcellum Eprium. Cf. Hist. 4, 6. 43. Plin. Epp. 3, 11. 7, 19. 9, 13. Dio 66, 12: *Πρίσκος Ἑλουΐδιος ὁ τοῦ Θρασέου γαμβρὸς τοῖς τε Στωϊκοῖς δόγμασιν ἐντραφεὶς καὶ τὴν τοῦ Θρασέου παῤῥησίαν οὐ σὺν καιρῷ μιμούμενος.* — *Paconium Agrippinum*] filium M. Paconii legati (3, 67). Ipse Claudio imperante per biennium Cretae proconsul erat titulo teste C. Inscr. Gr. n. 2570: *Τιβ. Κλαύδιος Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικὸς τὰς ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀνδροβάμονας ἀποκατέστησεν διὰ Κ. Πακωνίου Ἀγριππίνου τὸ β′.* Inter Stoicos laudatur ab Epicteto et Arriano. Epictetus apud Stobaeum 7, 17 (Epict. fragm. 56 ed. Paris. p. 21): *Διὰ τοῦτο ἐπαινεῖν Ἀγριππῖνον δίκαιον, ὅτι πλείστου ἄξιος ἀνὴρ γενόμενος οὐδεπώποτε ἐπῄνεσεν ἑαυτόν, ἀλλ' εἰ καὶ ἄλλος τις αὐτὸν ἐπῄνει, ἠρυθρία. Οὗτος δ' ὁ ἀνὴρ τοιοῦτος ἦν ὥστε*

et Curtium Montanum detestanda carmina factitantem eludere inpune sinerent. requirere se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in iure iurando civem, nisi contra instituta et caerimonias maiorum proditorem palam et hostem Thrasea induisset. denique agere senatorem et principis obtrectatores protegere solitus veniret, censeret quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturos singula increpantem quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. pacem illi per orbem terrae, an victorias sine damno exercituum displicere? ne hominem bonis publicis maestum, et qui fora theatra templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exilium suum, ambitionis pravae compotem facerent. non illi consulta haec, non magistratus aut Romanam urbem videri. abrumperet vitam ab ea civitate, cuius caritatem olim, nunc et aspectum exuisset. (29) cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus ac minax, voce voltu oculis ardesceret, non illa nota et crebritate periculorum sueta iam senatus maestitia, sed novus et altior pavor manus et tela militum cernentibus. simul ipsius Thraseae venerabilis species obversabatur; et erant qui Helvidium quoque miserarentur, innoxiae adfinitatis poenas daturum. quid Agrippino obiectum nisi tristem patris fortunam, quando et ille perinde innocens Tiberii saevitia concidisset. enim vero Montanum probae iuventae neque

6. *increpantem* G: *increpatium* M — 13. *ut erat* Pichena: *uteret* M — 14. *crebritate* Rhenanus: *celebritate* M — *mestitia* M — 16. *auenerabilis* M — 17. *pęnas* M — 19. *seuitia* M.

τοῦ συμβαίνοντος ἀεὶ ἑαυτῷ δυσκόλου ἔπαινον γράφειν· εἰ μὲν πυρέττοι, πυρετοῦ, εἰ δ' ἀδοξοῖ, ἀδοξίας, εἰ δὲ φύγοι, φυγῆς. Καί ποτε μέλλοντι αὐτῷ ἀριστήσειν ἐπέστη ὁ λέγων ὅτι φεύγειν αὐτὸν κελεύει Νέρων· καὶ ὃς ἔφη, Οὐκοῦν, εἶπεν, ἐν Ἀρικίᾳ ἀριστήσομεν. Arrian. 1, 1, 28: *Ἀπηγγέλθη αὐτῷ* (Agrippino) *ὅτι Κρίνῃ ἐν συγκλήτῳ· Ἀγαθῇ τύχῃ. Ἀλλὰ ἦλθεν ἡ πέμπτη (ταύτῃ δ' εἰώθει γυμνασάμενος ψυχρολουτεῖν)· ἀπέλθωμεν καὶ γυμνασθῶμεν. Γυμνασαμένῳ λέγει τις αὐτῷ ἐλθὼν ὅτι Κατακέκρισαι. Φυγῇ, φησίν, ἢ θανάτῳ; Φυγῇ. Τὰ ὑπάρχοντα τί; Οὐκ ἀφῃρέθη. Εἰς Ἀρίκειαν οὖν ἀπελθόντες ἀριστήσωμεν.* Cf. c. 29. Lips. — *Curtium Montanum*] Cf. Hist. 4, 40. 42. — *eludere*] absolute, i. q. evadere, discrimini se subtrahere, *entschlüpfen*. Cf. Hist. 3, 47: *vacuo mari eludens*. — *requirere se* cet.] Repetuntur hic ordine mutato quae supra (c. 22) Cossutianus Thraseae obiectabat: *principio anni vitare Thraseam sollemne ius iurandum; nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditum; -- triennio non introisse curiam.* Haec omnia se desiderare vel desideraturum fuisse dicit Eprius Marcellus, nisi appareret Thraseam contemptis institutis et caerimoniis maiorum proditorem palam et hostem induisse. — *consularem*] Non nominatur Thrasea in Fastis consularibus. Fuisse videtur suffectus. Sed fuit haud dubie consul, non inter consulares solum ascitus; quoniam supra Nero: *plerique adepti consulatum et sacerdotia*; quae manifesto in Thraseam dicta sunt.» Doed. — *agere senatorem*] quales liberrime sese gerebant veteris rei publicae temporibus. — *solitus*] olim, antequam desineret senatui adesse. — *pacem - per orbem terrae*] Confecto Armeniaco bello, tunc quasi pacato terrarum orbe Ianum clausit Nero, quo trahendi nummi Neronis, de quibus post alios egit Eckhel D. N. VI, p. 273. In eorum postica legitur: *PACE. P. R. TERRA. MARIQ. PARTA. IANVM. CLVSIT.* item *PACE. P. R. VBIQ. PARTA. IANVM. CLVSIT.* Suetonius Ner. 13: *Ianum geminum clausit, tamquam nullo residuo bello.* — *pro solitudine haberet*] non magis adiret quam solitudo adiri solet. — *qui minitaretur exilium suum*] quasi id ubique seditiones excitaturum foret, ita ut in principis exitium verteret.

29. *crebritate periculorum*] Dotem a Rhenano suppeditatam recentiores editores Ernestio auctore spreverunt, *celebritatem* pro

famosi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi. (30) atque interim Ostorius Sabinus, Sorani accusator, ingreditur orditurque de amicitia Rubelli Plauti, quodque proconsulatum Asiae Soranus pro claritate sibi potius adcommodatum quam ex utilitate communi egisset, alendo seditiones civitatium. vetera haec: sed recens et quo discrimini patris filiam conectebat, quod pecuniam magis dilargita esset. acciderat sane pietate Serviliae (id enim nomen puellae fuit), quae caritate erga parentem, simul inprudentia aetatis, non tamen aliut consultaverat quam de incolumitate domus, et an placabilis Nero, an cognitio senatus nihil atrox adferret. igitur accita est in senatum, steteruntque diversi ante tribunal consulum grandis aevo parens, contra filia intra vicesimum aetatis annum, nuper marito Annio Pollione in exsilium pulso viduata desolataque ac ne patrem quidem intuens, cuius onerasse pericula videbatur. (31) tum interrogante accusatore, an cultus dotales, an detractum cervici monile venum dedisset, quo pecuniam faciendis magicis sacris contraheret, primum strata humi longoque fletu et silentio, post altaria et aram complexa, «nullos» inquit «impios deos, nullas devotiones, nec aliut infelicibus precibus invocavi quam ut hunc optimum patrem tu, Caesar, vos,

1. *carminis, sed quia* Acidalius. — *extorrē magi* M — 2. *Ostorius* Lipsius: *torius* M. Cf. c. 23. — *sauinus* M — 3. *procos.* (per compendium) M — *pro claritate* M: *popularitate* Nipperdey. — 4. *alendos editiones* M — 5. *et quo* Iac. Gronovius: *et quot* M; *et quod* alii. — 6. *sanę* M — 8. *etatis* M — 9. *nichil* M — 12. *exsilio* superscr. *v̄* litterae *o* M — 19. *p̄cibus* M.

crebritate Latine dici existimantes et pro ea opinione proferentes Ciceronis verba ad Famil. 7, 2, 4: *nos hic in multitudine et celebritate iudiciorum et novis legibus ita distinemur* cet., sed ibi *celebritas iudiciorum* denotat iudicia quae magna hominum frequentia celebrantur, et perinde Tacitus *celebritatem loci* posuit 3, 9. *celebritatem viae* Hist. 2, 64. Ad eum modum *celebritas periculorum* idem foret ac pericula hominum frequentia celebrata, id quod huic loco minime consentaneum est. Ritter. — *quando et ille -- concidisset*] Vide ad 3, 67. Res narrata est in quinti libri parte deperdita. De verbo *concidere* cf. c. 21. — *protulerit*] scil. *in adspectum lucemque*, quemadmodum dixit Cicero p. Archia § 12. Cf. Sueton. Ner. 25: *quod in ea* (urbe) *primum artem protulerat.* Sententia est: «Montanum, qui probae iuventae neque famosi carminis (auctor) esset, quia protulerit ingenium atque ea re principem stolide poëticam facultatem affectandem laeserit, extorrem agi.» Recte, opinor, Roth ad Agric. p. 141: «Durior genitivus *famosi carminis* mollior fit per oppositionem ad verba *probae iuventae*, ut apud Sallustium Catil. 5 et 7: *alieni appetens, sui profusus*, et *laudis avidi, pecuniae liberales.*»

30. *ingreditur*] curiam, senatum. Erat enim eques dumtaxat exspectabatque foris, dum tempus adesset Soranum accusandi. — *pro claritate sibi p. adcommodatum*] utilem, ex quo gloriam captaret alendo primo seditiones civitatium, dein easdem sedando. — *quae -- consultaverat*] Vulgaris ordo, quem sprevit Tacitus, esset: *quae caritate -- consultaverat, non tamen aliud quam* cet. — *nuper -- pulso*] inter coniuratos; vide 15, 71. — *videbatur*] sibi ipsa.

31. *cultus dotales*] Vides hinc istas magorum consultationes propter ipsum periculum, quod incurrebant, admodum magno constitisse. — *altaria et aram*] Veneris Genetricis, in cuius templo senatus habebatur. Similiter Plinius Paneg. 1: *Electus inter aras et altaria.* Quintil. Decl. 12, 26: *aris altaria imponere.* Vergil. Ecl. 5, 65: *en quattuor aras; Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phoebo.* — *impios deos*] quos invocare impium est, externos deos, magorum tantum superstitione exsecrabili cultos, quorumque cultus publice vetitus erat. — *nullas devotiones*] ἀπὸ κοινοῦ supplendum *imprecata sum.* Bach. — *tu, Caesar*] Similiter Caesar absens appellatur supra 6, 8. — *dignitatis insignia*] matronalis. Additur autem per epexegesin pro

patres, servaretis incolumem. sic gemmas et vestes et dignitatis insignia dedi, quo modo si sanguinem et vitam poposcissent. viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio nisi inter numina fuit. nescit tamen miserrimus pater; et si crimen est, sola deliqui». (32) loquentis adhuc verba excipit Soranus proclamatque non illam in provinciam secum profectam, non Plauto per aetatem nosci potuisse, non criminibus mariti conexam: nimiae tantum pietatis ream separarent, atque ipse quamcumque sortem subiret. simul in amplexus occurrentis filiae ruebat, nisi interiecti lictores utrisque obstitissent. mox datus testibus locus; et quantum misericordiae saevitia accusationis permoverat, tantum irae P. Egnatius testis concivit. cliens hic Sorani et tunc emptus ad opprimendum amicum auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem occultans; quae postquam pecunia reclusa sunt, dedit exemplum praecavendi, quo modo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic

2. *dedi* G: *dedit* M — 3. *michi* -- *michi* M — 6. *Plauto* G: *plautio* M — 9. *interiectis* M — 10. *seuitia* M — 14. *exercitus* Faërnus et Lipsius: *et exerciti* M — *subdolus* M: *et subdolus* alii. — 16. *involutos* seclusit Nipperdey.

gemmas et vestes, quae dignitatis insignia erant.

32. *separarent, atque ipse* cet.] Sensus est: separarent modo causam filiae a sua: tum se facile ac libenter omnes poenas toleraturum. Observanda elegantia in part. *atque*, ut in illo archimimi apud Suetonium Vespas. 19: *centum sibi sestertia darent, ac se vel in Tiberim proicerent.* Ern. — *P. Egnatius*] qui Hist. 4, 10 et 40 *P. Celer* nominatur. De eo Iuvenalis 3, 116: *Stoicus occidit Baream delator amicum Discipulumque senex, ripa nutritus in illa, Ad quam Gorgonei delapsa est pinna caballi* (Beryti, urbe Phoenicia). Dio 62, 26: *τοῦ γε Σωρανοῦ Πούπλιος Ἐγνάτιος Κέλερ φιλόσοφος κατεψευδομαρτύρησεν. δύο γὰρ ἀνδρῶν συνόντων αὐτῷ, Κασπίου τε Ἀσκληπιοδότου Νικαέως καὶ ἐκείνου Βηρυτίου, ὁ μὲν Ἀσκληπιόδοτος οὐχ ὅπως κατεῖπέ τι αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον καλοκαγαθίαν οἱ προσεμάρτυρησε, καὶ διὰ τοῦτο τότε μὲν ἔφυγεν, ὕστερον δὲ ἐπὶ Γάλβου κατήχθη· ὁ δὲ δὴ Πούπλιος ἐπὶ μὲν τῇ συκοφαντίᾳ καὶ χρήματα καὶ τιμὰς ἔλαβε, μετὰ δὲ τοῦτο ἐξωρίσθη.* Cf. Schol. Iuven. ad 6, 552: *Egnatium philosophum significat, qui filiam Bareae Sorani, quamquam ipse ad magicam discendam esset hortatus, detulit Neroni. Ob quam rem mori cum patre iussa est a Nerone.* Idem ad 1, 33: *magni delator amici*] *Soranum Baream Celer philosophus magister ipsius apud Neronem scelere delationis occidit, et ipse postea sub Vespasiano ob hoc ipsum Musonio Rufo accusante damnatus est.* — *imaginem*] speciem externam. — *quae postquam p. reclusa sunt*] i. e. postquam pecunia corruptus et impulsus est ut se talem ostenderet qualis erat. Louandre: *l'argent mit au jour tous ses vices.*

33. *Cassii Asclepiodoti*] Nicaeensis. Vide locum Dionis ad c. 32 adlatum. — *aequitate deum*] *Aequitatem* vocat indifferenter aliquid ferre, nihil ad id commoveri. I. F. Gronov. Nam di bona et mala, honesta et turpia facinora aequaliter admittunt, fieri sinunt; quod quis negabit? Inest tamen nescio cuius maeroris in hac sententia significatio, quae historiae dignitati nequaquam adversatur. Optime Gutmann: *so schauen die Götter mit Gleichmuth auf gute und böse Thaten.* — *Helvidius et Paconius Italia depelluntur*] De Paconio Agrippino vide ad c. 28. Helvidii Prisci exsilium commemorat Schol. Iuven. 1, 36: *Helvidius post damnationem, ut inquit Probus, soceri Paeti Thraseae interdicta sibi Italia Apolloniam concessit, sed post interfectum Neronem restitutus a Galba non aliter quam libero civitatis statu egit.* — *patri*] quem notavit Iuvenalis 4, 107 sqq. ut Neronis et Domitiani voluptatum ministrum. Cf. inprimis v. 136: *noverat ille Luxuriam inperii veterem noctesque Neronis Iam medias aliamque famem, cum pulmo Falerno Arderet. Nulli ma-*

specie bonarum artium falsos et amicitiae fallaces. (33) idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum praecipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit, exutusque omnibus fortunis et in exilium actus, aequitate deum erga bona malaque documenta. Thraseae Soranoque et Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italia depelluntur. Montanus patri concessus est, praedicto ne in re p. haberetur. accusatoribus Eprio et Cossutiano quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies et quaestoria insignia tribuuntur. (34) tum ad Thraseam in hortis agentem quaestor consulis missus vesperascente iam die. illustrium virorum feminarumque coetus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio, Cynicae institutionis doctori; cum quo, ut coniectare erat intentione vultus et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animae et dissociatione spiritus corporisque inquirebat, donec advenit Domitius Caecilianus, ex intimis amicis, et ei quid senatus censuisset exposuit. igitur flentes quiritantesque qui aderant facessere propere Thrasea neu pericula

3. *bythinos* M — 4. *labentem* M: *labantem* alii. — 5. *aequitatē dm̄* M — 8. *ęprio* M — 9. *a thraseam* M — 10. *consulis* M: *Caesaris* Ritterus. — 11. *frequentēegerat* M — *intentū* M — 13. *naturȩ* M — 16. *quiritantesque* Rhenanus: *queritantesque* M; *querentesque* alii. — *facescere* M — *neu* M: *nec* Nipperdey.

ior fuit usus edendi Tempestate mea; Circeis nata forent an Lucrinum ad saxum Rutupinove edita fundo Ostrea, callebat primo deprendere morsu, Et semel aspecti litus dicebat echini. — *concessus*] condonatus, neque interfectus nec in exsilium actus. — *ne in re p. haberetur*] Accipio, ut Romae quidem esse ei liceret, sed procul ab honore omni et publicis muneribus vitam ageret privatam. Lips.

34. *quaestor consulis missus*] quoniam erat consulum, qui senatui praesidebant (c. 30), exsequi quae senatus censuerat. Inde ab anno u. c. 716 consules binos quaestores habuerunt teste Dione 48, 43: *οἷς πρώτοις δύο ἑκατέροις ταμιεῖαι συνεγένοντο.* Cf. Plin. Epp. 4, 15, 10. 12. 8, 23, 5. Quaestores autem iam sub Tiberio interdum mittebantur ad mortis necessitatem viris illustribus denuntiandam. Dio 58, 4, 5: *Τῶν δ' ἄλλων πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ ἐφθάρησαν, ὧν καὶ Γάϊος Ῥοῦφος Γεμίνιος. ἀσεβείας γὰρ ἐς τὸν Τιβέριον ἐγκληθεὶς -- καὶ μαθὼν τὸν ταμίαν ἐπὶ δικαιώσει αὐτοῦ παρόντα αὐτός τε ἑαυτὸν ἔτρωσε, καὶ ἐκείνῳ τὸ τραῦμα δείξας, Ἀπάγγειλον, ἔφη, τῇ γερουσίᾳ, ὅτι ἀνὴρ οὕτως ἀποθνήσκει.* — *Demetrio*] Seneca de Benef. 7, 8, 2: *Paulo ante Demetrium rettuli, quem mihi videtur rerum natura nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illum a nobis corrumpi nec nos ab illo corrigi posse: virum exactae, licet neget ipse, sapientiae firmaeque in his, quae proposuit, constantiae, eloquentiae vero eius, quae res fortissimas deceat, non concinnatae nec in verba sollicitae, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito quin providentia et talem vitam et talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum seculo nostro aut convicium deesset.* Idem de eodem Ep. 20, 9: *non praeceptor veri, sed testis.* Ep. 62, 3: *Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero et relictis conchyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quidni admirer? Vidi nihil ei deesse.* Vocem eius magni animi ad Neronem refert Arrianus 1, 25, 22: *Ἀπειλεῖς μοι θάνατον, σοὶ δ' ἡ φύσις.* Conf. Philostrat. Apollon. 4. 25. Dio 66, 13: *καὶ πάντας αὐτίκα* (a. u. 824) *τοὺς φιλοσόφους ὁ Οὐεσπασιανός, πλὴν τοῦ Μουσωνίου, ἐκ τῆς Ῥώμης ἐξέβαλεν, τὸν δὲ δὴ Δημήτριον καὶ τὸν Ὁστίλιον καὶ ἐς νήσους κατέκλεισεν. -- τῷ δὲ Δημητρίῳ μηδ' ὣς ὑπείκοντι ἐκέλευσεν ὁ Οὐεσπασιανὸς λεχθῆναι ὅτι σὺ μὲν πάντα ποιεῖς, ἵνα σε ἀποκτείνω, ἐγὼ δὲ κύνα ὑλακτοῦντα οὐ φονεύω.* — *Cynicae institutionis*] de qua tunc resurgente consulendi Ritter et Preller Hist. philos p. 436. Iuvenalis 13, 121: *Et qui nec Cynicos nec Stoica dogmata legit A Cynicis tunica distantia.* — *Domitius Caecilianus*] hoc uno loco memoratus. — *neu -- miscere*] Retinendum erat hoc *σολοικοφανές*, maxime quia simile est illud 1, 35: *neu mortem in*

sua miscere cum sorte damnati hortatur, Arriamque temptantem mariti suprema et exemplum Arriae matris sequi monet retinere vitam filiaeque communi subsidium unicum non adimere. (35) tum progressus in porticum, illic a quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium generum suum Italia tantum arceri cognoverat. accepto dehinc senatus consulto Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit; porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quaestore «libamus» inquit «Iovi liberatori. specta, iuvenis; et omen quidem di prohibeant: ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis». post lentitudine exitus graves cruciatus afferente, obversis in Demetrium * * *

1. *miscere* M: *miscerent* alii. — *hortantur* M — 4. *questore repperitur* M — 5. *italiā* M — 7. *brachiis* M — 8. *questore* M — *libamus* M: *libemus* alii. — *iobi* M — 9. *dii* M — *cęterum* M — 11. *obversus* Acidalius.

isdem laboribus -- orabant. — *Arriamque*] cognatam Persii poëtae. Scriptor vitae Persii: *Idem etiam decem fere annos summe dilectus a Paeto Thrasea est, ita ut peregrinaretur quoque cum eo aliquando, cognatam eius Arriam uxorem habente.* — *Arriae matris*] Ea uxor fuit Caecinae Paeti, qui cum in partibus Scriboniani (12, 52) contra Claudium fuisset, ad mortem actus est. Sed uxor eum praeivit. Plinius Epp. 3, 16: *Praeclarum quidem illud eiusdem* (Arriae) *ferrum stringere, perfodere pectus, porrigere marito, addere vocem immortalem ac paene divinam: Paete, non dolet!* Idem narrant Martialis 1, 14. Dio 60, 16. Zonaras 11, 9.

35. *porrectisque* cet.] medico puta domestico, servo vel liberto. Schol. Iuvenal. 5, 36: *Thrasea -- accusatus crimine maiestatis defendi se noluit secandasque venas praebuit, conversusque ad Demetrium Cynicum: Nonne tibi libare videor Iovi liberatori? atque singulis amicis oscula offerens exanimatus est.* Dio 62, 26: *Ἐντεμὼν οὖν τὴν φλέβα ἀνέτεινε τὴν χεῖρα καὶ ἔφη· Σοὶ τοῦτο τὸ αἷμα, ὦ Ζεῦ ἐλευθέριε, σπένδω.* Alias Thraseae voces servavit Dio vol. IX ed. Sturz p. 102: *Θρασέας βουλευτὴς ἀναιρούμενος ὑπὸ Νέρωνος ἔφη, Εἰ μὲν ἐμὲ μόνον ὁ Νέρων φονεῦσαι ἔμελλεν, ἤλγουν· εἰ δὲ τῶν σφόδρα ἐπαινούντων αὐτὸν οἱ φείδεται, οὐδὲν χεῖρόν μοι ἐντεῦθεν γενήσεται· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν συναπόλλυνται, ἐμοῦ δὲ μνήμη γοῦν τις εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ἔσται· ὁ γὰρ Νέρων ἀποκτεῖναι μέν με δύναται, ἀπολέσαι δὲ οὒ δύναται.* Et p. 104: *Θρασέας γνώμην ἀπεφήνατο ἀνδρὶ βουλευτῇ ἐσχάτην εἶναι τιμωρίαν τὴν φυγήν.* Arrian. 1, 1, 26: *Θρασέας εἰώθει λέγειν, Σήμερον ἀναιρεθῆναι θέλω μᾶλλον ἢ αὔριον φυγαδευθῆναι.* — *Iovi liberatori*] Vide ad 15, 64. — *iuvenis*] Quaestores tunc fiebant iuvenes viginti quinque ad viginti septem annos nati. — *Demetrium* ***] Multa et huic libro et Neronianae historiae deesse clarum. Duo anni dicendi supersunt, in quibus de adventu Tiridatis, de coniuratione Viniciana, de motu Vindicis aliaque digna, quae a magno auctore tradita legeremus, si fatis ita visum fuisset. Lips. Periit narratio rerum gestarum ad finem huius anni 819 annorumque 820 et 821, sive 67 et 68 post Christum, cuius postremi anni a. d. V. Id. Iunias cecidit Nero atque exstinctus est sanguis Caesarum et Claudiorum. Galba a praetorianis et senatu imperator creatus ex Hispania arcessitur, cuius etiam primordia hac in cura exposuit, Historiarum initium faciens ab altero Galbae consulatu a. d. Kal. Ian. a. u. 822 inito.

INDEX

RERUM GESTARUM DIVI AUGUSTI

SIVE

MONUMENTUM ANCYRANUM

UNA CUM

GRAECAE INTERPRETATIONIS

RELIQUIIS ANCYRANIS ET APOLLONIENSIBUS.

TAB. I.

Rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi Rom. subiecit, et impensarum, quas in rempublicam populumque Romanum fecit, incisarum in duabus aheneis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar subiectum.

Annos undeviginti natus exercitum privato consilio et privata impensa comparavi, per quem rempublicam *dom*inatione factionis oppressam in libertatem vindicavi. *Sen*atus decretis honorificis in *amplissimum* ordinem sum *Pansa et Irti*o consulibus *adlectus, ut praetorium obtine*rem locum, *atque* imperium mihi dedit respublica, u*t pro* praetore simul cum consulibus Ir*tio et Pansa essem. Cum* autem eodem anno me *senatus populusque* consulem cum *Q. Pedio edi*disset et triumvirum reipublicae constituen*dae,* qui parentem *coniurati occidissent, om*nis in exilium expuli iudiciis legitimis ultus. Postea bellum inferentis reipublicae - - -

\- - - - - - - - - - - - -

arma terra marique *moventes, sig*naque toto orbe terrarum *inferentes vici* victorque omnibus *supplicib*us civibus peperci *et in* exil*io diuturno de*gentes, quibus tuto *parcerem, malui* servare quam occidere. In *iis bellis* millia civium Roma*norum adacta* sacramento meo fuerunt circiter *quingen*ta, ex quibus dedu*xi in colonia*s aut remisi in municipia sua stipen*dis solu-*

B = apographon Busbequianum; C = Cossonianum; L = Lucasianum; T = Tournefortianum.

4. *Annos undeviginti natus* cet.] Cf. Vellei. 2, 61 et Tacit. Ann. 13, 6. Cic. Philipp. 3 § 1 et 5. — 5. *dominatione factionis oppressam*] Vellei. 2, 61: *Torpebat oppressa dominatione Antoni civitas.* — 6. *Senatus decretis honorificis* cet.] Cf. Cic. Philipp. 5 § 46. — 7. ORDINEM SUUM B L — 8. *ut pro praetore* cet.] Cf. Liv. Epit. 118. Vellei. 2, 61. Sueton. Aug. 10. Appian. B. C. 3, 51. — PRAETORI C T — 10. *consulem cum Q. Pedio*] Conf. Liv. Epit. 119. Dio 46, 45 sq. Sueton. Aug. 31. — *triumvirum r. c.*] Cf. Liv. Epit. 120. Inscr. Lat. n. 594. — 11. *omnis in exilium expuli iudiciis legitimis ultus*] Cf. Vellei. 2, 69: *lege Pedia, quam consul Pedius, collega Caesaris, tulerat, omnibus, qui Caesarem patrem interfecerant, aqua ignique damnatis interdictum erat.* (Pro *omnis* in uno L superest NIAS, unde Franzius OMNEIS.) — 12. *bellum inferentis rei p.*] M. Brutum et C. Cassium. — 14. *signaque toto orbe terrarum inferentis*] Sex. Pompeium et M. Antonium. (TOTO IN ORBE L.) — 15. *omnibus supplicibus civibus*] Velleius 2, 86: *Victoria* (Actiaca) *fuit clementissima nec quisquam interemptus nisi paucissimi et ii, qui deprecari quidem pro se non sustinerent.* — 16. SERVARE QUAM OCCIDEREM L; SERVARI QUAM EXCIDERE IN C; SERVARI QUAM EXCIDERE BT.

tis millia aliquanto *plura qu*am trecenta, et iis omnibus agros a*dsignavi* aut pecuniam pro pr*aedis ex* me dedi. *Longas* naves cepi sescen*tas praeter ali*as, si quae minore*s quam tri*remes fuerunt.

Bis ovans triumpha*vi, tris egi cu*rulis triumphos et appella*tus sum viciens et s*emel Imperator, *cumque plu*ris triumphos mihi se*natus decrevisset, iis agendis su*persedi *et tantum lau*rus deposui in Capitolio, *votis quae pro re publica in q*uoque bello nunc*uparam reddi*tis. Ob res a*ut ductu meo aut per lega*tos auspiciis meis terra marique prospere gestas qu*inquagiens et quin*quiens decrevit senatus supplicandum esse dis immo*rtalibus* - - - r quo *ex* senatus consulto supplicatum est in deo*rum immortalium templis* - vo - - - um rec - aut r - - - - - am ter deciens *consul factus sum* - - - *tribunici*ae potes*tatis* - - - - - - - - - - me ia - - - - - - - - - -

In consulatu sexto et C. Sentio et Q. Lucretio cos. et tertium Paullo Fabio Maximo et Q. Tuberone cos. a senatu populoque Romano in quinquennium praefectus legum et morum creatus sum -

TAB. II.

Patriciorum numerum auxi consul quintum iussu populi et senatus. Senatum ter legi et in consulatu sexto censum populi conlega M. Agrippa egi. Lustrum post annum alterum et quadragensimum feci, quo lustro civium Romanorum censa sunt capita quadragiens centum millia et sexaginta tria millia. *Alteru*m consulari cum imperio lustrum solus feci C. Censorin*o et C.* Asinio cos., quo lustro censa sunt civium Romanorum *capita* quadragiens centum millia et ducenta triginta tria m*illia. Terti*um consulari cum imperio lustrum

20. *pro praediis* Baiterus: *propr*. . . . B C T; PROEPR . . . . L; *propriam* Iac. Gronovius; *pro agris* Zumptius. Conf. Tab. 3, 22 sqq. — 22. *Bis ovans - - triumphos*] Suetonius Aug. 22: *Bis ovans ingressus est urbem, post Philippense et rursus post Siculum bellum. Curulis triumphos tris egit, Delmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo omnes*. Conf. Dio 51, 21. — *appellatus - - imperator*] Tacitus Ann. 1, 9: *nomen inperatoris semel atque vicies partum*. Cf. Dio 52, 41. — 25. *aut ductu meo aut per legatos auspiciis meis*] Suetonius Aug. 20: *Domuit autem partim ductu partim auspiciis suis Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Delmatiam cum Illyrico omni, item Raetiam et Vindelicos*

- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -

FRAGMENTUM APOLLONIENSE I.

- - - - ὑπάτ]οις καὶ τρίτον Παύλλῳ Φαβίῳ Μαξίμῳ
καὶ Αἰλίῳ Τουβερῶνι ὑπάτοις - - τῆς συ]νκλήτου καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαί[ων
- - - - - - - - ἐπιμελη]τὴς τῶν τε νόμων καὶ τῶν τρό[πων -
- - - - - - - - ἐ]χειροτονήθην ἀρχὴν οὐδὲ - - - - - - -
- - - - - - - - μ]ένην ἀνεδεξάμην· ἃ δὲ τότε - - - - - -
- - - - - - - - σθαι ἐρ - - - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - -

ac Salassos, gentes Inalpinas. — 33. Dio 54, 10: ἐπιμελητὴς τῶν τρόπων ἐς πέντε ἔτη παρακληθεὶς διεχειρονήθη καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν τῶν τιμητῶν ἐς τὸν αὐτὸν χρόνον ἔλαβεν (a. u. 735). Cf. 54, 30. Sueton. Aug. 27.

TAB. II. 1. *Patriciorum numerum auxi*] Cf. Tacitus Ann. 11, 25. (PATRITIORUM L T.) — *Senatum ter legi*] Cf. Dio 52, 42. 54, 35. 55, 13. — 2. *censum - - egi*] Suetonius Aug. 27: *Recepit et morum legumque regimen aeque perpetuum, quo iure, quamquam sine censurae honore, censum tamen populi ter egit: primum ac tertium cum collega, medium solus.* — 4. CENSITA B — 6. *C.*] Praenomen hoc desumptum est ex L, quod habet ECESORIM. Cf. v. 26.

conlega Tib. Ca*esare feci* Sex. Pompeio et Sex. Appuleio cos., quo lustro ce*nsa sunt civium Ro*manorum capitum quadragiens centum mi*llia et nona*ginta et septem millia.

Legibus novi*s latis e*xempla maiorum exolescentia *revocavi et fugientia* iam ex nos*tra memoria* avitarum rerum exempla imitanda *edictis me-is proposui. Magist*ratus et sacerdotes *commodis et dignitate auxi. Plebem* mu*ltis beneficiis affeci. Ob ea merita senatus decrevit, ut per* quattuor amplissima colle*gia sacerdotesque reliquos et per totam Ital*iam et municipi*orum* uni*versorum templa supplicaretur* apud omnia pulvinaria pro vale*tudine mea, no-menque meum incl*usum est in Saliare carmen et sacrosan*ctus iudicatus sum, praet*erea*que* tribunicia potestas mihi *consuli undecimum cum Cn. Pisone* iterum in *perpetuum delata est. Populo summum* sacerdotium deferente mihi, quod pater meus *procuravit, suscepi id* sacerdotium aliquo*t* post annos eo mor*tuo, qui post patrem meum illud pro*curaverat, cuncta ex Italia *vota offerentibus muni-cipis ex consuet*udine, quanta Romae nun*quam ante facta esse narrantur, P. Sul*picio C. Valgio consulibus.

*Aram Fortunae Salutaris prope ae*dis Honoris et Virtutis ad por*tam Capenam pro reditu meo in urbem s*enatus consacravit, in qua ponti*fices et sacerdotes a*nniversarium sacrificium facere*nt ob salutem meam conservatam. Pro* reditu *meo* in urbem ex *transmarinis provincis senatus consacr*avit *aram Fortunae Reduci* - - - - *et quo die urbem intrassem iussit esse ferias* - - - - - - - - - et prin . . . . . a mihi - - - - - - - - *h*onos . . . . *Aram Pacis in campo Martio ob res in Hispa*nia Gal*liaque pr*ovinciis pros*pere gestas senatus consacravit Ti. Ner*one P. Qu*inctilio cos.* aram*que Fortunae Reduci eodem anno senatus pro* reditu meo co*nsacravit* ad cam*pum Mar-tium, in qua* magistratus et sac*erdotes pro salute mea sacri-*

9. *conlega Tib. Caesare*] Suetonius Tib. 21: *lege per consules lata ut provincias cum Augusto communiter administraret simulque censum ageret, condito lustro in Illyricum profectus est.* — 11. GINTA C L: IGINTA B T, unde *triginta* Gronovius. — 12. *Legibus novis latis*] Cf. Tacit. Ann. 3, 28. 4, 16. Sueton. 31. — *exolescentia revocavi*] Cf. Sueton. Claud. 22: *exoleta revocavit.* — 14 et 15. om. B C — 14. ATUS T: UTES L — *Magistratus et sacerdotes auxit*] Suetonius Aug. 31: *Sacerdotum et numerum et dignitatem, sed et commoda auxit*] Cf. Dio 51, 20. — 16. *quattuor amplissima collegia*] pontificum, augurum, quindecimvirorum sacris faciundis, septemvirorum epulonum. — 17. *Italiam*] MPEIAM apographa. — 18. *supplicaretur* cet.] Cf. Dio 51, 19. — *nomenque meum inclusum est in Saliare carmen.* Vide ad Taciti Ann. 2, 83. — 19. *et sacrosanctus iudicatus sum*] Dio 59, 15: ἐψηφίσαντο (a. u. 718) τὸ μήτε λόγῳ μήτε ἔργῳ τι ὑβρίζεσθαι, εἰ δὲ μή, τοῖς αὐτοῖς τὸν τοιοῦτόν τι δράσαντα ἐνέχεσθαι οἷςπερ ἐπὶ τῷ δημάρχῳ ἐτέτακτο. — 20. *tribunicia potestas -- delata est*] Cf. Sueton. Aug. 27. Tacit. Ann. 3, 56. Dio 53, 32. — 21. *Pisone iterum in*]

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

FRAGMENTUM APOLLONIENSE II.

θεν ἱστόρησεν ἐπὶ Ῥώμης γεγονέναι Ποπλίῳ Σουλπικίῳ καὶ Γαΐῳ Οὐαλγίῳ ὑπάτοις.

Βωμὸν Τύχης Σωτήρ[ας] ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐπανόδου πρὸς [τῇ Καπηνῇ πύλῃ ἡ σύνκ[λητος καθ]ιέρωσεν, πρὸς ᾧ τοὺς ἱερ[έας καὶ τὰς ἱερείας ἀν[ὰ πᾶν ἔ]τος [ἱερὰ π]οιεῖν ἐκέλευσεν ἕνεκ[α

ν - - - - σ - - - - - - - - - - - κω - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

MVS .NFITEREM IN L; MVS . . . ITER . M . IN C T — 23. ALIQVOD apographa. — *eo mortuo qui* cet.] Suetonius Aug. 31: *pontificatum maximum, quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit.* Cf. Kalendar. Maffaeior. et Praenest. Inscrr. Latt. vol. II, p. 386. PRID. NON. MART. Consulto autem Augustus a Lepido nominando abstinuit, sicut Antonii nomen non expressit Tab. IV, 50. — 26. *C. Valgio*] EVALGIO L — 27. *Salutaris*] vel *Conservatricis*, ut est Inscrr. Latt. n. 1745. 1769. 5788. (*Σωτείρας.*) — 28. *pro reditu meo*] anno u. 730, confecto bello Cantabrico. Cf. Dio 53, 28. — 30. *Pro reditu meo in urbem* cet.] anno u. 735. Cf. Dio 54, 10. Fasti Amiternini a. d. IV. Idus Octobr.: *Ludi in Circ*(o). *Feriae ex S*(enatus) *C*(onsulto) *q*(uod) *e*(o) *d*(ie) *imp*(erator) *Caes*(ar) *Aug*(ustus) *ex transmarin*(is) *provinc*(iis) *urbem intravit araq*(ue) *Fort*(unae) *Reduci constit*(uta). — 34. *Aram Pacis* cet.] a. u. 741. Conf. Dio 54, 25. Kalendarium Amiterninum a. d. IV. Non. Iul.: *Fer. ex S. C. q. e. d. ara Pacis Aug*(ustae) *in camp*(o) *Mar*(tio) *constituta est Nerone et Varo cos.* — 35. ..OVINCIS L.

*ficium anniversar*ium *facerent* - - - - - - - - - - - - cussum ess*et* - - - - - - - - - *quia pe*r totum *imperium* populi Romani *parta erat terra marique p*ax. Cum*que ab urbe condita ante me* Ia*num Quirinum* bis omnino clausum *fuis*se prodatur m*emoria*e, ter me principe *senatus c*laudendum esse - - - - - *censuit.*

*Fi*lio*s* meos, quos sin*istra fortuna* mihi eripuit, eorum Gaium et Lucium Caesares, *postquam utrumque consul ipse in forum deduxi,*

TAB. III.

honoris mei causa senatus populusque Romanus annum quintum et decimum agentis consules designavit, ut eum magistratum inirent post quinquennium, et ex eo die quo deducti sunt in forum ut interessent consilis publicis, decrevit senatus. Equites autem Romani universi principem iuventutis utr*um*qu*e* e*o*rum parm*is e*t hastis argenteis donatum appellaverunt.

Plebei Romanae viritim *H*S trecenos numeravi ex testamento patris mei et nomine meo quadringenos ex bellorum manibiis consul quintum dedi; iterum autem in consulatu decimo ex patrimonio meo HS quadringenos congiari viritim pernumeravi et consul undecimum duodecim frumentationes frumento privatim coempto emensus sum et tribunicia potestate duodecimum quadringenos nummos tertium viritim dedi, quae mea congiaria pervenerunt *ad homi*num millia nunquam minus quinquaginta et ducenta.

Tribuniciae potestatis duodevicensimum consul XII trecentis et viginti millibus plebei urbanae sexagenos denarios viritim dedi.

*In colo*nis militum meorum consul quintum ex manibiis viritim millia nummum singula dedi: acceperunt id triumphale congiarium in colonis hominum circiter centum et viginti millia. Consul tertium decimum sexagenos denarios plebei, quae tum frumentum publicum acceperunt, dedi: ea millia hominum paulo plura quam ducenta fuerunt.

39. . . . . *IVM* . . . *C . P* apographa. — 40 — 42. In lacuna deest mentio alterius arae Pacis Augustae, de qua fasti Praenestini a. d. III. Kal. Febr.: *Feriae ex S. C. quo*(d eo) *die ara Pacis Augusta*(e in campo) *Martio dedicata* (e)*st Druso et Crispino c*(os). (a. u. 745.) — 42. *AX CVMPI* . . . . *O* . . *NAS CEF* . . *R* . . . . *BIS* L — 42. *Ianum Quirinum* cet.] Suetonius Aug. 22: *Ianum Quirinum, semel atque iterum a condita urbe ante memoriam suam clausum, in multo breviore temporis spatio terra marique pace parta ter clusit.* — 44. *Filios meos -- eripuit*] Suetonius Tib. 23: *Testamenti* (Augusti) *initium fuit: Quoniam atrox fortuna Gaium et Lucium filios mihi eripuit* cet. Vide ad Taciti Ann. 1, 3.

TAB. III. 1. *CAVSSA* L — 2. *CONSVLIS* B C L — 4. *DECREVIT. ET. SENATVS* B C — 7. *viri-*

– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –

FRAGMENTUM APOLLONIENSE III.

[ὑπατεύων τὸ ιγ̅ δραχμὰς ἀνὰ ἑξήκοντα τῷ τότε σειτομετρουμένῳ δήμῳ ἔδωκ[α· τούτου ὁ γενόμ]ε[ν]ος ἀριθμὸς πλείω[ν εἴκοσι μυριάδων ὑπῆρχεν.

tim HS trecenos n. ex testamento patris mei] Suetonius Iul. 84: *Populo hortos circa Tiberim publice, et viritim trecenos sestertios legavit.* — 8. *quadringenos ex bellorum manibiis consul quintum*] anno u. 725, ex praeda Aegyptiaca. Cf. Dio 51, 21. — 9. *in consulatu decimo*] anno u. 730. Cf. Dio 53, 28. — 10. *consul undecimum*] anno u. 731. — 11. *duodecim frumentationes*] Cf. Sueton. Aug. 40 et 41. — 12. *tribunicia potestate duodecimum*] anno u. 742. — 15. *tribuniciae potestatis duodevicensimum consul XII*] initio anni u. 749. — *DVODEVIGINTESIMVM* B; *DVODECIMVM* C; *DVODEVICINSIMVM* L T — 16. *PLEBIS* B C L — 17. *In coloniis* Zumptius: *ET QVINIS* B; . . . *O* . . *NS* L; *ET CVOIVIS* T; om. C — 19. *IN COLONIAS* B; *IN* . . . *O* . . *S* C; *IN CO* . . . . *S* L T — *Consul tertium decimum*] anno u. 752, quo Lucium filium in forum

Pecunia, *quam pro* agris, quos in consulatu meo quarto et postea consulibus M. Cra*sso et* Cn. Lentulo Augure adsignavi militibus, solvi municipis, ea sestertium circiter sexsiens milliens fuit, quam *ex* collationibus *pro* praed*is* numeravi, et circiter bis milliens et sescentiens, quod pro agris provincialibus solvi. Id primus et solus omnium qui deduxerunt colonias militum in Italia aut in provinciis ad memoriam aetatis meae feci, et postea *Ti.* Nerone et Cn. Pisone consulibus, itemque C. Antistio et D. Laelio cos. et C. Calvisio et L. Pasieno consulibus et *L. Lentulo et* M. Messalino consulibus et L. Caninio et Q. Fabricio consulibus *veteranis,* quos emeriteis stipendis in sua municipia *remisi,* praem*ia aere nu*merato persolvi, quam in rem ses*tertium circiter sexsiens* mill*iens* impendi.

Quater pecunia mea iuvi aerarium ita ut sestertium milliens et quing*enti*ens ad eos qui praeerant aerario detulerim et M. *Aemilio* et L. A*rr*untio cos. in aerarium militare, quod ex consilio *meo* co*nstitu*tum est, ex *quo* praemia darentur militibus, qui vi*ginti stipendia* emeruissent, HS milliens et septingenti*ens Ti. Caesaris nomine et m*eo detuli. *Anno quo M. Claudius et L. Arruntius et anno eo quo* Cn. et P. Lentulus *con*sules fuerunt, cum d*eficerent horrea publica, pecuniam* centum millibus hominum *ex meis o*pibus *pr*o fru*mento dedi.*

TAB. IV.

Curiam et continens ei Chalcidicum templumque Apollinis in Palatio cum porticibus, aedem divi Iuli, Lupercal, porticum ad circum Flaminium, quam sum appellari passus ex nomine eius qui priorem eodem in solo fecerat Octaviam, pulvinar ad circum Maximum,

deduxit. Cf. Dio 55, 10. — 22. PECVNIAM . . . AGRIS T — 24. SEXGENS B; SEX . . . . SIENS L; SEX . . . . . . T; om. C; *sexagiens* Chishull in adnotatione. — *quam ex collationibus p. p. n.*] Cf. Dio 51, 4. 54, 25. — 28. NERONI - - PISONI C L T — 29. M. MESSALA C; MESSALIA L; om. B. *M. Messalla* hic consul nominatur Inscrr. Latt. n. 7300. — 31. *aere numerato*] Dio 54, 25: *τὰ χρήματα (διέταξεν) ὅσα πανσάμενοι τῆς στρατείας, ἀντὶ τῆς χώρας ἣν ἀεί ποτε ᾔτουν, λήψοιντο.* — 34. *Quater*] primum a. u. 726 (Dio 53, 2); iterum a. u. 738 (Eckhel D. N. VI, p. 105); tertium a. u. 742 (Dio 54, 30); quartum anno incerto. — 35. QVINGENTADED B; QVINQVIENS AD EOS C T; QVINGI . . . . S AD EOS L — *ad eos qui praeerant aerario*] Cf. Tacitus Ann. 13, 28 sq. Sueton. Aug. 36. — 36. ETIAR . . VNI . . O L, unde nomen per duplicem *r* exhibuimus. — *in aerarium militare* cet.] Cf. Dio 55, 25. — 39. *M. Claudius et L. Arruntius*] a. u. 732. Cf. Dio 54, 1. — 40. *Cn. et P. Lentulus*] a. u. 736. Cf. Dio 54, 17. (LENTVLO B; LENTVLE C; LENTVIE L; fort. *Lentuli.)* — 41. εξεως] ὑπὲρ σιτήσεως Franzius.

Χρήματα ἃ ἐν ὑπατείᾳ τετάρτῃ ἐμῇ κα[ὶ] μετὰ ταῦτα ὑπάτοις Μάρκ]ῳ Κράσσῳ καὶ [Γ]ναίῳ Λέντλῳ Αὔγου[ρι] ταῖς πόλεσιν ἠρίθμησα ὑ]πὲρ ἀγρῶν, οὓς ἐμέρισα τοῖς [στρ]α[τιώ]ταις, κεφάλαιον γέγονεν ὡς μύριαι π]εν[τακισχίλιαι] μυρ[ιάδες, ἃ ἐκ συντελείας ὑπὲρ τῶν χωρίων ἠρίθμησα, καὶ πεντακόσιαι ἑξακισχί]λ[ιαι μυρι]άδες, [ἃ ὑπὲρ τῶν ἐπαρχικῶν ἀγρῶν ἐτέλεσα]. - - - - - - -

- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -

FRAGMENTA ANCYRANA.

Col. I. *εξεως ἔδωκα. [ἐποίησα τὸ βουλευτήριον καὶ τὸ πλησίον αὐτῷ Χαλκιδικὸν [καὶ ναὸν Ἀπόλλωνος ἐν Παλατίῳ σὺν στοαῖς, [ναὸν θεοῦ Ἰουλίου, Πανὸς ἱερόν, στοὰν πρὸς ἱπ[ποδρόμῳ τῷ προσαγορευομένῳ Φλαμινίῳ, ἣν [συνεχώρησα κεκλῆσθαι ἐξ] ὀνόματος ἐκείνου Ὀκτα[ουίαν τοῦ τὴν προτέραν ποιήσαντος, ἱερὰν κλίνην] πρὸς τῷ ....*

TAB. IV. 1. *Curiam -- Chalcidicum*] Dio 51, 22: *Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διετέλεσε, τό τε Ἀθήναιον, τὸ καὶ Χαλκιδικὸν ὠνομασμένον, καὶ τὸ βουλευτήριον τὸ Ἰουλίειον, τὸ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τιμῇ γενόμενον, καθιέρωσεν* (a. u. 725). — *templumque Apollinis in P. c. p.*] Suetonius Aug. 29: *Templum Apollinis in ea parte Palatinae domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a deo haruspices pronuntiarant; addidit porticus cum bibliotheca Latina Graecaque.* (Cf. Dio 49, 15 et Vellei. 2, 81.) Dedicatum est a. u. 726 (Dio 53, 1) a. d. VII. Idus Octobr. (Kalendar. Antiat. Inscrr. Latt. n. 6445.) — 2. *aedem divi Iuli*] anno u. 725 (Dio 51, 22), a. d. XV. Kal. Sept. (Kalendar. Antiat.) — *porticum ad c. Flaminium* cet.] Festus s. v. Octaviae: *Octaviae porticus duae appellantur, quarum alteram theatro Marcelli propiorem Octavia, soror Augusti, fecit; alteram theatro Pompei proximam Cn. Octavius, Cn. filius, qui fuit aedilis curulis, praetor, consul* (a. u. 589), *decemvir sacris faciendis triumphavitque de rege Perse navali triumpho* (a. u. 587), *quam combustam reficiendam curavit Caesar Augustus.* Cf. Vellei. 2, 1.

aedes in Capitolio Iovis Feretri et Iovis Tonantis, aedem Quirini, aedes Minervae et Iunonis Reginae et Iovis Libertatis in Aventino, aedem Larum in summa Sacra via, aedem deum Penatium in Velia, aedem Iuventatis, aedem Matris magnae in Palatio feci.

Capitolium et Pompei[um] theatrum utrumque opus impensa grandi refeci sine ulla inscriptione nominis mei. Rivos aquarum compluribus locis vetustate labentes refeci, et aquam quae Marcia appellatur duplicavi fonte novo in rivum eius inmisso. Forum Iulium et basilicam, quae fuit inter aedem Castoris et aedem Saturni, coepta profligataque opera a patre meo, perfeci et eandem basilicam consumptam incendio ampliato eius solo sub titulo nominis filiorum *meorum* incohavi et, si vivus non perfecissem, perfici ab heredibus *meis iussi.* Duo et octoginta templa deum in urbe consul *sextum ex decreto* se*na*tus refeci, nullo praetermisso quod *vetus* temp*lum fuisset.*

Consul septimum v*ia*m *quae Fla*mini*a* a*ppellatur* i*pse mea pecunia, ab aliis* praeter*missam, sum*p*si muniendam.*

Privato solo *empt*o Martis Ultoris templum forumque Augustum et theatrum ad aedem Apollinis in solo magna ex parte a *privatis* empto feci, quod sub nomine M. Marcelli generi *me*i esset. Dona *de* manibiis in Capitolio et in aede divi Iuli et in aede Apollinis et in aede Vestae et in templo Martis Ultoris consacravi, quae mihi constiterunt HS circiter milliens. Auri coronari pondo triginta et quin-

5. *Iovis Tonantis*] Suetonius Aug. 29: *Tonanti Iovi aedem consecravit, liberatus periculo, cum expeditione Cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur praestrinxisset servumque praelucentem exanimasset.* Cf. c. 91. Dedicata est a. u. 732 (Dio 54, 4), Kal. Septembribus. (Kalend. Amitern.) — *aedem Quirini*] a. u. 738. Cf. Dio 54, 19. — 9. *Capitolium*] Dio 51, 1 (ad annum u. 745): *πολλοὶ δὲ καὶ ναοὶ ἐφθάρησαν, ὥστε καὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Καπιτωλίνου τῶν τε συννάων αὐτοῦ κακωθῆναι.* — *Pompeium theatrum*] Infra Tab. VI, 38 rectius vocatur *theatrum Pompei.* — 10. *Rivos aquarum -- refeci*] Inscrr. Latt. n. 51: *Imp. Caes. divi Iuli f. Augustus, pontifex maximus, cos.* XII, *tribunic. potest.* XIX, *imp.* XIIII (a. u. 749) *rivos aquarum omnium refecit.* — 11. *aquam -- duplicavi*] Frontinus de Aquaed. 12: *Idem Augustus in supplementum Marciae, quotiens siccitates egerent auxilio, aliam aquam eiusdem bonitatis opere subterraneo perduxit usque ad Marciae rivum, quae ab inventore adpellatur Augusta.* — 15. *sub titulo nominis filiorum*] Suetonius Aug. 29: *Quaedam etiam opera sub nomine alieno, nepotum scilicet et uxoris sororisque, fecit, ut porticum basilicamque Gai et Luci, item porticus Liviae et Octaviae theatrumque Marcelli.* — 17. *Duo et octoginta templa* cet.] Suetonius Aug. 30: *Aedes sacras vetustate conlapsas aut incendio absumptas*

- - - - - - - -

- - - - - - -

- - - - - - - -

- - - - - - -

- - - - - - - -

- - - - - - -

- - - - - - - -

- - - - - - -

- - - [καὶ τὴν αὐτὴν βασιλικὴν ἐμπρησμῷ πεπονηκυῖαν εὐρυνομένου τοῦ ἐδάφους μετ' ἐπι]-

Col. II. γρ]αφῆς ὀνόματος τῶν ἐμῶν [υ]ἱῶν [ἠρξάμην ἀνοικοδομεῖν, καὶ εἰ μὴ αὐτὸς τετελειώ[κοιμι, ἐκέλευσα ὑπὸ τῶν ἐμῶν κληρονόμων [τελειωθῆναι. δύο καὶ ὀγδοήκοντα ναοὺς ἐν τῇ πό[λει ὑπατεύων τὸ ϛ̄ δόγματι σ[υ]νκλήτου ἐπεσκεύ[ασα - - - -

- - - - - - - - - -

- - - - - - - - - -

- - - - - - - - - -

FRAGMENTUM APOLLONIENSE IV.

Ἐν ἰδιωτικῷ ἐδάφει Ἄρεως Ἀμύντορος [ναὸν] ἀγοράν τε Σεβαστὴν ἐπ[οίη]σα· θέατρον πρὸς τῷ Ἀπόλλωνος ναῷ ἐπὶ ἐδάφ[ο]υς ἐκ π[ολλοῦ μέρους ἀγορασθέντος ἀν[έσ]τ[ησ]α ἐπὶ ὀνόματι Μαρκέλλου τοῦ γα[μβροῦ μου.

Ἀναθέματα ἐκ λαφύρων ἐν Καπιτωλίῳ κα[ὶ ἐν να]ῷ Ἰουλίῳ καὶ [ἐν ν]αῷ Ἀ[πόλλωνος καὶ Ἑστίας κα[ὶ] Ἄ[ρεως Ἀμύντορος ἀ]φειέρωσα, ἃ ἐμοὶ [κατέστη ὡς δισχιλίων πεντα[κοσίων μυριάδων]. Χρυσοῦ στεφα[νικοῦ - - - - -

refecit. Dio 53, 2 (ad a. u. 726): *τῶν δὲ δὴ ναῶν πρόνοιαν ἐποιήσατο· τοὺς μὲν γὰρ ὑπ' ἰδιωτῶν τινῶν γεγενημένους τοῖς τε παισὶν αὐτῶν καὶ τοῖς ἐκγόνοις, εἴ γέ τινες περιῆσαν, ἐπισκευάσαι ἐκέλευσε, τοὺς δὲ λοιποὺς αὐτὸς ἀνεκτήσατο.* — 19. *viam quae* cet.] Suetonius Aug. 30: *Quo facilius undique urbs adiretur, desumpta sibi Flaminia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit.* Cf. Dio 53, 22. — *Flaminia appellatur ipse*] IRVMINEA . A . . . . . . BI . . apographa. — 20. *sumpsi muniendam*] IVME . LINV . . LVM apographa. — 21. *Martis Ultoris templum forumque Augustum*] Suetonius Aug. 29: *Forum cum aede Martis Ultoris* (extruxit). -- *Fori extruendi causa fuit hominum et iudiciorum multitudo, quae videbatur non sufficientibus duobus etiam tertio indigere.* -- *Aedem Martis bello Philippensi, pro ultione paterna suscepto, voverat.* Templum dedicatum est a. u. 752 (Vellei. 2, 100. Dio 55, 10), a. d. IV. Id. Maias (Kalendar. Maffei. et Ovid. Fast. 5, 579). — 22. *theatrum ad aedem Apollinis* cet.] Dedicatum esse anno u. 741 refert Dio 54, 26; anno u. 743 IV. Non. Maias Plinius N. H. 8 § 65. — 23. *sub nomine M. Marcelli*] Vide ad v. 15. — GENERIS NITESSIT C; GENERI . . I ESSE.. L; GENERI NITESCIT T(?); om. B. — *Dona de manibiis* cet.] Cf. Sueton. Aug. 30. Dio 54, 22.

que millia municipiis et colonis Italiae conferentibus ad triumphos meos quintum consul remisi et postea quotienscumque Imperator appellatus sum aurum coronarium non accepi decernentibus municipiis et co*loni*s *Italia*e *simi*l*iter* adque antea decreverant. - - - - - - *mu*nus gladiatorium dedi meo nomine et quinquiens filiorum meorum aut nepotum nomine, quibus muneribus pugnaverunt h*ominum circiter* decem millia. Bis *ath*l*e*tarum undique acci*torum certamina dedi in spectac*ulo pro*prio meo* nomine et tertium nepo*tum meorum. Ludo*s feci meo nomine quater, aliorum autem m*agistratuum absentium aut non sufficien*tium ter et viciens. *In colle*gio XV virorum magi*ster adlecto in* collegium M. Agrippa per qu*indecim viro*s C. Furnio C. Silano cos. *quintos* ludos *saeculares feci* - - - - id tempus. Deinde - - - - - - - - - - - - - - - *Venationes bestiarum* Africanarum meo nomine et filiorum meorum et nepotum in circo aut in foro aut in amphitheatris populo dedi sexiens et viciens, quibus confecta sunt bestiarum circiter tria millia et quingentae.

Navalis proeli spectaculum populo dedi trans Tiberim, in quo loco nunc nemus est Caesarum, cavato *solo in* longitudinem mille et octingentos pedes, in latitudinem *mille et* ducent*os*, in quo triginta rostratae naves, triremes *et quadrireme*s, plures autem minores inter se conflixerunt. *In iis* classibus pugnaverunt praeter remiges millia h*ominum tr*ia circiter.

In templis omnium civitatium *Achaiae* et Asiae victor ornamenta reposui, quae spoliatis templis *is* cum quo bellum gesseram privatim possederat. *Meae* statuae pedestres et equestres et in quadrigeis argenteae steterunt in urbe XXC circiter, quas ipse sustuli exque ea pecunia dona aurea in aede Apollinis meo nomine et illorum, qui mihi statuarum honorem habuerunt, posui.

27. *municipiis et coloniis Italiae -- remisi*] Dio 51, 21: *παρὰ τῶν πόλεων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τὸ χρυσίον τὸ τοῖς στεφάνοις προσῆκον οὐκ ἐδέξατο.* — 28. *quintum consul*] a. u. 725. — 30. *et coloniis Italiae similiter* Zumptius: ET . CO . . . N . . S MQVE SERILNE L; ET CON . . . . N . . . . T; om. B C — In fine versus deest numerus indicans, quotiens suo nomine ediderit munus gladiatorium; *quinquagiens* suspicatur Zumptius. — 31. *quinquiens filiorum meorum aut nepotum nomine*] Cf. Dio 54, 28. 56, 27. Plin. N. H. 2 § 96. 8 § 4. — 33. ACCIN . . . . . L T; om. B C — 34. . . . . VLOPR . . . . L; . . . . VLA . PRO . . . . T; om. B C — 35. *Ludos feci* cet.] Suetonius Aug. 43: *Fecisse se ludos ait* (Augustus) *suo nomine quater, pro aliis magistratibus, qui aut abessent aut non sufficerent, ter et vicies.* — *quater*] scil. *et viciens* (v. 36). — 37. *per*] VP L — *C. Furnio C. Silano cos. quintos ludos saeculares*] Cf. Fast. Capitol. a. 736. Censorinus de die natali

– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –
– – – – – – – – –
– – – – – – – – – –

c. 17. Dio 54, 18. — 38. *Deinde*] DEFVNCTA B — 40. NOMINE AVT FILIORVM B C — 43. *Navalis proeli spectaculum* cet.] Vide ad Taciti Ann. 12, 56 et cf. Vellei. 2, 100. — 45. IN LATITVDINE. PEDES. DVCENTI. IN QVO B; INLATITVDINE ..... DVCENTI IN QVO C L; IN LATITVDINEM ..... DVCENTI INQVO T; *in latitudinem pedum mille et ducentum, quo* Zumptius. — 46. PLVRIS L T — 48. *tria*] . . EA L; om. B C; *trigin*TA Chishull. Cf. Dio 66, 25. — 49. *In templis -- reposui*] Cf. Strabo 13, 1, 30 (p. 595). 14, 1, 14 (p. 637). Plin. N. H. 34 § 58. — CIVITATVM . P . . . . ET ASIAE B; CIVITATVM ...... ASIAE C; CIVITATIUM ...... ASIAE L; CIVITATIVM *primarum Europae* ET ASIAE Chishull. — 50. *is cum quo bellum gesseram*] Antonius; de cuius nomine omisso vide ad Tab. II, 23. — 52. QVADRIGIS L — *quas ipse sustuli* cet.] Suetonius Aug. 52: *atque etiam argenteas statuas olim sibi positas conflavit omnis exque iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit.* Cf. Dio 53, 22.

TAB. V.

Mare pacavi a praedonibus. Eo bello servorum, qui fug*era*nt a dominis suis et arma contra rempublicam tulerant, *trig*inta fere millia capta dominis ad supplicium sumendum tradidi. Iuravit in mea verba tota Italia sponte sua et m*e pro* vict*oria reipublicae* ducem depoposcit. Iuraverunt in eadem v*erba Gal*liae, *His*paniae, A*fri*ca, Sicilia, Sardinia, *Illyricum. Iuraverunt in eadem verba sena*tores plures quam DCC *Cn. Domitio C. Sosio* consulibus. Facti sunt ad eum diem quo scripta sunt *haec* - - - - - circiter CLXX.

Omnium provinciarum *populi Romani,* quibus finitimae fuerunt gentes, quae n*ondum parerent imperio nostr*o, fines auxi. Gallias et Hispanias provincia*s quousque eas allui*t Oceanus a Gadibus ad ostium Albis fluminis *et quae pertinent a reg*ione ea quae proxima est Hadriano mari *ad Tuscum composui,* nulli genti bello per iniuriam inlato. C*lassis Romana* ab ostio Rheni ad solis orientis regionem usque ad *orbis extrem*a navigavit, quo neque terra neque mari quisquam Romanorum ante id tempus adit. Cimbrique et Charu*des* et Semnones et eiusdem tractus alii Germanorum populi per legatos amicitiam meam et populi Romani petierunt. Meo iussu et auspicio ducti sunt *duo* exercitus eodem fere tempore in Aethiopiam et in A*rab*iam, qua ea

\- - - - - - - - - - - - - -

... esae sunt. In Sicili*am* - sat . ti - in - et . h - us - - -

du . . n . . b - - - - - - - - - - - -

\- - - nes . . abae - - - - - - - - - -

*Aegy*ptum *populi R*omani ad*ieci imperio. Arm*eniam *ma*iorem inter-

Tab. V. 1. *a praedonibus*] Sex. Pompeium significat. Cf. Vellei. 2, 73. — *servorum qui fugerant* cet.] Dio 49, 12: *τῶν δὲ δὴ τὰ τοῦ Σέξτου πραξάντων - - τὸ δεδουλευκὸς τοῖς δεσπόταις πρὸς τιμωρίαν ἀπεδόθη*. Cf. Appian. B. C. 5, 131. — 3. *Iuravit in mea verba tota Italia*] anno u. 722. Cf. Dio 50, 60. Sueton. Aug. 17. — 4. *Iuraverunt in eadem verba Galliae* cet.] Cf. Dio 50, 50. — 6. *Illyricum*] QVI L T; om. B C — 9. *Omnium provinciarum* cet.] Cf. Sueton. Aug. 21. — 11. *quousque*] *ΧΑΘΩΣ* Hamiltoni apographon. — 12. *et quae pertinent* cet.] gentes Inalpinas. Cf. inscriptionem e tropaeo Alpium apud Plinium N. H. 3 § 136: *Imperatori Caesari, divi f., Augusto, pontifici maximo, imp. XIIII, tribuniciae potestatis XVII, senatus populusque R., quod eius ductu auspiciisque gentes Alpinae omnes, quae a mari supero ad inferum pertinebant, sub imperium populi R. sunt redactae.* —

- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -
- - - - - - - - - -
- - - - - - - - -

FRAGMENTA ANCYRANA.

Col. III. *Πασῶν τῶν ἐπαρχειῶν τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαί]ων, ἃς ὅμορα*
ἔϑνη περιῴκουν μήπω ὑποτεταγμένα] τῇ ἡμετέρᾳ
ἡγεμονίᾳ, τὰ ὅρια προήγαγον.] Γαλατίας καὶ Ἱσ-
πανίας ἐπαρχείας διατεινούσας, κ]αϑὼς Ὠκε-
ανὸς προςβάλλει, ἀπὸ Γαδείρων μέχρι τοῦ] στόματος
ποταμοῦ τοῦ προσαγορευομένου] Ἄλπης, ἀπό [τε
τῆς χώρας τῆς ἐχομένης τοῦ Εἰονίου κόλπ]ου μέχρι Τυῤ-
ῥηνικοῦ καλουμένου πελάγους, εὖ διέϑη]κα οὐδεμι-
ᾷ βίᾳ χρώμενος πρὸς οὐδὲν τῶν ἐϑνῶν. Ὁ] στόλος
τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ῥή]νου ὡς πρὸς
τὰς ἀνατολὰς μέχρι τῶν ἐσχάτων ἔπ]λευσεν, οὗ οὔ-
τε κατὰ γῆν οὔτε ναυσὶ Ῥωμ]αίων τι[ς] προ-
ῆλϑε πώποτε πρὸ τούτου τοῦ χρόνου. Κίμ]βροι καὶ Χα[ρ-
οῦδες καὶ Σέμνωνες καὶ ἄλλα ἔϑνη τῶν] Γερμανῶν
διὰ πρέσβεων τὴν ἐμὴν φιλίαν καὶ] δήμου Ῥω-
μαίων ἠξίωσαν. ὑπ' ἐμοῦ καὶ ἐμοῖς οἰω]νοῖς αἰσί-
οις δύο στρατεύματα εἰς Αἰϑιοπίαν καὶ] Ἀραβία-
ν ἐστάλησαν σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν] - - πο
- - - - - - - - - *άξει καὶ*
- - - - - - - - - *καὶ προ-*
- - - -

Col. IV. *Αἴγυπτον δήμου [Ῥ]ωμαίων ἡγεμονίᾳ προςέϑηκα.*

13. *nulli genti bello per iniuriam inlato*] Suetonius Aug. 21: *nec ulli genti sine iustis et necessariis causis bellum intulit.* — 14. *Classis Romana* cet.] Cf. Vellei. 2, 106. Plin. N. H. 2 § 167. (In Graeca interpretatione ΣΤΟΛΟΥ pro *στόλος* exhibet Hamiltoni apographon.) — 16. *Cimbrique*] Cf. Strabo 7, 2, 1 (p. 293). — *Charudes*] CHARIIDES L; CHARYDES T; om. B C; *Harudes* Caes. B. G. 1, 31 et 37. — 19. *in Aethiopiam*] anno u. 732. Cf. Dio 54, 5 et Strabo 17, 1, 54 (p. 820). — *in Arabiam*] anno u. 730. Cf. Dio 53, 29 et Strabo 16, 4, 22 (p. 780). — 21. . . . ESAE L T: om. B C — SOTTI L — 24. *Aegyptum populi R. adieci imperio*] anno u. 724, victa ad Actium Cleopatra. — *Armeniam maiorem* cet.] Vide ad Taciti Ann. 2, 3 sq.

fecto rege eius Arta*xia cum* posse*m provinciam facere,* ma*lui maiorum* nostrorum exemplo reg*num* id *ad Tigranem, Artavasdis filium, nepo*tem Tigranis regis, per *Ti. Neronem, qui tum* e*rat privignus meus, transferre.*

Eandem gentem postea i*nsur*gentem et rebellantem, d*omitam* per Gaium filium meum, regi Ari*obarzani, regis Medorum Artavasdis filio, regen*dam tradidi et post *eius* m*ort*em filio eius Artavasdi, quo *interfecto Tigrane*m*,* qui erat ex regio genere Armeniorum oriundus, in id reg*num misi.* Provincias omnis, quae trans Hadrianum mare vergunt *ad orientem Cyre*nasque iam ex parte magna regibus eas possidentibus e*t antea Siciliam et* Sardiniam occupatas bello servili reciperavi.

Colonias in Africa, Sicilia, *Mace*donia, utraque Hispania, *Achaia, Asia, Syria*, Gallia Narbonensi, Pi*si*dia militum deduxi. Italia aut*em coloni*as, quae vivo me celeberrimae et frequentissimae fuerunt, *duodetriginta* deductas habet.

Signa militaria complura *per al*ios *du*ces amissa devictis *hostibus recepi* ex Hispania et G*allia et a Dalm*ateis. Parthos trium exercituum Romanorum spolia et signa re*ddere* mihi supplicesque amicitiam populi Romani petere coegi: ea autem signa in penetrali, quod est in templo Martis Ultoris, reposui.

Pannoniorum gentes, quas ante me principem populi Romani exercitus nunquam adit, devictas per Ti. *Neron*em, qui tum erat pri*vignus meus et legat*us, imperio populi Romani subieci; protulique fines Il*lyrici ad Istri* fluminis *ripam, cis* quod *Dacorum magn*us exercitus *m*eis *auspicis* pro*fligatus est, exerci*tusque *meus* pos*tea* ductus *trans Istrum flumen Dacorum* gentes i*mperia populi Romani perferre coegit.*

33. *regibus eas possidentibus*] Cf. Plutarch. Anton. c. 54. Dio 49, 30. — *Siciliam et Sardiniam*] illam a. u. 718 victo Sex. Pompeio, hanc a. u. 716 (Dio 48, 45). — 34. *bello servili*] Vide ad v. 1. — 36. *Italia autem -- deductas habet*] Suetonius Aug. 46: *Italiam duodetriginta coloniarum numero, deductarum ab se, frequentavit operibusque ac vectigalibus publicis plurifariam instruxit.* — 40. *a Dalmateis*] Cf. Appian. Illyr. 25 et 28. — *Parthos --*

Ἀρμενίαν τὴν μείζονα ἀναιρεθέντος τοῦ βασιλέως δυνάμενος ἐπαρχείαν ποιῆσαι μᾶλλον ἐβουλήθην κατὰ τὰ πάτρια ἡμῶν ἔθη βασιλείαν Τιγράνῃ Ἀρτ[αου]άσδου υἱῷ, υἱωνῷ δὲ Τιγράνου βασιλέως δ[οῦναι] διὰ Τιβερίου [Ν]έρωνος, ὃς τότ' ἐμοῦ προγονὸς ἦν· καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος ἀφιστάμενον καὶ ἀναπολεμοῦν δαμασθὲν ὑπὸ Γαΐου τοῦ υἱοῦ μου βασιλεῖ Ἀριοβαρζάνει, βασιλέως Μήδων Ἀρταβάζου υἱῷ, παρέδωκα καὶ μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἀρταουάσδῃ· οὗ ἀναιρεθέντος Τιγράνην, ὃς ἦν ἐκ γένους Ἀρμενίου βασιλικοῦ, εἰς τὴν βασιλείαν ἔπεμψα. ἐπαρχείας ἁπάσας, ὅσαι πέραν τοῦ Εἰονίου κόλπου διατείνουσι πρὸς ἀνατολὰς καὶ Κυρήνην ἐκ μείζονος μέρους ὑπὸ βασιλέων κατεσχημένας καὶ ἔμπροσθεν Σικελίαν καὶ Σαρδὼ προκατειλημ[μ]ένας πολέμῳ δουλικῷ ἀνέλαβον.

Ἀποικίας ἐν Λιβύῃ, Σικελίᾳ, Μακεδονίᾳ, ἐν ἑκατέρᾳ τῇ Ἱσπανίᾳ, Ἀχαΐᾳ, Ἀσίᾳ, Συρίᾳ, Γαλατίᾳ τῇ περὶ Νάρβωνα, Πισιδίᾳ, στρατιωτῶν κατήγαγον. Ἰταλία δὲ εἴκοσι ὀκτὼ ἀποικίας ἔχει ὑπ' ἐμοῦ καταχθείσας, αἳ ἐμοῦ περιόντος πληθύ[ουσ]αι ἐτύνχανον.

Σημέας στρατιωτικὰς [πολλὰς ὑπ]ὸ ἄλλων ἡγεμόνων ἀποβεβλημέν[ας νικήσας τοὺ[ς πολεμ[ί]ους

Col. V. ἀπέλαβον, ἐξ Ἱσπανίας καὶ Γαλατίας καὶ παρὰ Δαλματῶν. Πάρθους τριῶν στρατευμάτων Ῥωμαίων σκῦλα καὶ σημέας ἀποδοῦναι ἐμοὶ ἱκέτας τε φιλίαν δήμου Ῥωμαίων ἀξιῶσαι ἠνάγκασα. ταύτας δὲ τὰς σημείας ἐν τῷ Ἄρεως τοῦ Ἀμύντορος ναοῦ ἀδύτῳ ἀπεθέμην.

Παννονίων ἔθνη, οἷς πρὸ ἐμοῦ ἡγεμόνος στράτευμα Ῥωμαίων οὐκ ἤγγισεν, ἡσσηθέντα ὑπὸ Τιβερίου Νέρωνος, ὃς τότ' ἐμοῦ ἦν προγονὸς καὶ πρεσβευτής, ἡγεμονίᾳ δήμου Ῥωμαίων ὑπέταξα· τά τε Ἰλλυρικοῦ ὅρια μέχρι Ἴστρου ποταμοῦ προήγαγον· οὗ ἐπὶ τάδε Δάκων διαβᾶσα πολλὴ δύναμις ἐμοῖς [αἰσίοι]ς οἰωνοῖς κατεκόπη καὶ ὕστερον μεταχθὲν τὸ ἐμὸν στράτευμα πέραν Ἴστρου τὰ Δάκων ἔθνη προστάγματα δήμου Ῥωμαίων ὑπομένειν ἠνάγκασεν.

spolia et signa reddere] Suetonius Aug. 21: *Parthi - - signa militaria, quae M. Crasso et M. Antonio ademerant, reposcenti reddiderunt* (a. u. 734). Cf. Vellei. 2, 91. — *trium exercituum R.*] M. Crassi; Statiani, legati Antoniani; ipsius Antonii. — 44. *Pannoniorum gentes cet.*] Cf. Vellei. 2, 96. Dio 55, 2.

Ad me ex Ind*ia regum legationes saepe missae sunt nunquam antea visae* apud qu*emquam Romanorum principe*m. Nostram *amicitiam petierunt* per leg*atos* Bastarna*e et Scytha*e et Sar*matar*um *cis Tanaim fluvium* Tanaimque ultra reg*es Albano*rum*que* rex et Hiber*orum et Medorum reges.*

Ad me supplices confug*erunt* reges Parthorum Tirida*tes et postea Phrates,*

TAB. VI.

regis Phratis *filius,* Medorum Arta*vasdes, regis* A*riobarzanis filius,*

*reg*es Britann*orum* Dumno Bella*unusque* et Tim - - - *Cimbr*orum

Maelo, Marcomanorum Suebo f - - - *Ad me rex* Parthorum Phrates, Orodis filius, filios suos nepo*tesque omnis misit* in Italiam, non bello superatus, sed amicitiam nostram per *liberorum* suorum pignora petens; plurimaeque aliae gentes exper*tae sunt populi R.* fidem me principe, quibus antea cum populo Romano *nullum fuerat l*egationum et amicitiae commercium.

A me gentes Parthorum et Medorum *reges petierunt per* principes earum gentium regesque per eos acceperunt, Pa*rthi Vononem, regis Phra*tis filium, regis Orodis nepotem, Medi A*riobarzanem,* regis Artavasdis filium, regis Ariobarzanis nep*otem.*

In consulatu sexto et septimo, *postquam bella civili*a exstinxeram, per consensum universorum *civium mihi tradita*m rempublicam ex mea potestate in senatu*s populique Romani a*rbitrium transtuli, quo pro merito meo sena*tus consulto Augustus appellat*us sum, et laureis postes aedium mearum v*inctae sunt publice* su*perque eas ad* ianuam meam e*x* qu*erna fronde corona civica* posi*ta ob servatos civis*, qui*que esset per inscriptionem testis meae* virtutis, cle*mentiae, iustitiae, pietatis* est pos*i*tus clupe*us aureus in curia a*

50. *Ad me ex India* cet.] Suetonius Aug. 21 : *virtutis moderationisque fama Indos etiam ac Scythas, auditu modo cognitos, pellexit ad amicitiam suam populique R. ultro per legatos petendam.* Cf. Dio 54, 9. — 54. *Tiridates et postea Phrates*] Cf. Dio 51, 18. 53, 33. Taciti Ann. 6, 31 sq.

Πρὸς ἐμὲ ἐξ Ἰνδίας βασιλέων πρεσβεῖαι πολλάκις ἀπε-σ[τά]λησαν, οὐδέποτε πρὸ τούτου [τοῦ] χρόνου ὀφθεῖσαι παρὰ Ῥωμαίων ἡγεμόνι. τὴν ἡμετέραν φιλίαν ἠξίωσαν διὰ πρέσβεων Βαστάρναι καὶ Σκύθαι καὶ Σαρματῶν οἱ ἐπὶ τάδε ὄντες τοῦ Ταναΐδος ποταμοῦ καὶ οἱ πέραν δὲ βασιλεῖς καὶ Ἀλβανῶν δὲ καὶ Ἰβήρων καὶ Μήδων βασιλεῖς.

Πρὸς ἐμὲ ἱκέται κατέφυγον βασιλεῖς Πάρθων μὲν Τειριδάτης καὶ μετέπειτα Φραάτης βασιλέως

Col. VI. *Φρα[άτου υἱός, Μήδων δ]ὲ Ἀρτα[ουάσδ]ης, [βασιλέως Ἀριοβαρ-ζά]ν[ους υἱός, βασιλεῖς Βρεταν]νῶν Δόμ[νων] Ο[ὐε]λ-λαυνός [τε καὶ Τ[ιμ - - - Κίμ]βρων [Μ]αίλων, Μαρκο-μά[νων Σουήβων - - - Πρὸ]ς ἐμὲ βασ[ιλ]εὺς Πάρθων Φρα[άτης] υἱὸ[ς Ὠρώδου τ]οὺς [υἱοὺς ἐκγό-νους τε πάντας ἔπεμψ[εν] εἰς Ἰταλίαν, ο[ὐ πο]λέμῳ νι]κηθείς, ἀλλὰ τὴν ἡμ[ετ]έραν φιλίαν ἀξιῶν ἐπὶ τέ-κνων ἐνεχύροις. πλεῖστά τε ἄλλα ἔθνη πεῖραν ἔ[λα-βεν δήμου Ῥωμαίων πίστεως ἐπ' ἐμοῦ ἡγεμόν[ο]ς, οἷς τὸ πρὶν οὐδεμία ἦν πρὸς δῆμον Ῥωμαίων πρεσ-βειῶν καὶ φιλίας κοινωνία.*

Παρ' ἐμοῦ ἔθνη Πάρθων καὶ Μήδων διὰ πρέσβεων [τῶ]ν παρ' αὐτοῖς πρώτων βασιλεῖς αἰτησάμενοι ἔλαβο[ν· Πάρθοι Οὐονώνην, βασιλέως Φράτου υἱόν, βασιλ[έως Ὠρώδου υἱωνόν, Μῆδοι Ἀριοβαρζάνην, β[ασιλ]έω[ς Ἀρταβάζου υἱόν, βασιλέως Ἀριοβαρζάν[ους υἱω]νόν.

Ἐν ὑπατείᾳ ἕκτῃ καὶ ἑ[β]δόμῃ μ[ου τ]οὺς ἐνφυ-λίους σβέσ[ας πολέμ]ους [κα]τὰ τὰς εὐχὰς τῶν ἐ-μῶν πολειτῶν ἐνκ[ρατ]ὴς γενόμενος πάντων τῶν πραγμάτων ἐκ τῆς ἐμῆς [ἐξ]ουσίας εἰς τὴν τῆς συν-κλήτου καὶ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων μετήνεγκα κυρείαν· [ἐξ] ἧς αἰτίας δόγματι συνκλήτου Σεβαστὸς προ[σηγορεύθη]ν καὶ δάφναις δημοσίᾳ τὰ πρόπυ-λά μου ἐστέφθη.] ὅ τε δρύϊνος στέφανος ὁ διδόμενος

Tab. VI. 1. *Medorum Artavasdes*] Dio 51, 16: *τὴν Ἰωτάπην* (Artavasdis filiam) *τῷ Μήδῳ, καταφυγόντι μετὰ τὴν ἧτταν πρὸς αὐτόν, ἑκὼν ἀπέδωκεν* (Augustus). — 4. *Phrates, Orodis filius*] Vide ad Taciti Ann. 2, 1. — 10. *Parthi Vononem*] Vide Taciti Ann. 2, 1 sq. — 15. *ex mea potestate--transtuli*] Cf. Dio 53, 11 sq. — 16. *Augustus appellatus sum*] Cf. 53, 16.

*senatu populoque Romano, quod, quamquam dignitate omnibus praestarem, potestatem tamen nihi*lo amplior*em haberem quam* con*legae mei.*

*T*ertium de*c*imum consulatu*m me gerente senatus et eque*ster ordo populus*que* Romanus universus *me appellavit patrem pat*riae, idque in vestibu*lo a*edium mearum *i*nscriben*dum censuit et in curia et* in foro Augu*sto sub* quadr*igis*, quae mihi *ex* S. C. pos*itae sunt. Scrip*si haec, *cum a*nnum ag*e*rem septuagens*imum sextum.*

Summa pecuniae, quam dedi*t in aerarium vel populo Romano vel dimis*sis militibus, denarium s*exsiens milliens fuit.*

Opera fecit nova, aedem Ma*rtis, Iovis Tonantis et Feretri, Apollinis,* divi Iuli, Quirini, Minerva*e, Iunonis Reginae, Iovis Libertatis,* Larum, deum Penatium, Iuv*entatis, matris deum, Lupercal, pulvinar* ad circum, curiam cum C*halcidico, forum Augustum, basilicam* Iuliam, *th*eatrum M. Marcelli, *naumachiam circa Tiberim et nemus* Caesarum, *porticus in Palatio, porticum ad circum Flaminium.* Refecit Capito*lium aede*sque *sacras octoginta duas, theatr*um Pompei, aqu*arum ductus*, viam *Flaminiam. Ingens est magnitudo* impens*arum, quas fecit in ludos et munera* gladiatorum a*thletarumque et proelium navale et venationes, donorum, quae dedit colonis et municipis Italiae oppidisque provinciarum ter*rae motu incendioque consum*ptis vel amicis singulis senatorib*usque, quorum census explevit.

24. *Tertium decimum consulatum -- patrem patriae*] Cf. Sueton. Aug. 58. Diem indicat Kalendarium Praenestinum, Nonas Februarias (anni u. 752). Parum recte Zumptius equestrem ordinem nusquam nominari affirmat. Ovidius enim Fast. 2, 127: *Sancte pater patriae, tibi plebs, tibi curia nomen Hoc dedit:* hoc dedimus nos tibi nomen, eques. — 31. *Opera fecit nova* cet.] Cf. supra tabulam quartam. — 40. *donorum -- consumptis*]

Col. VII. *ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πολειτῶν ὑπερ[άνω] τοῦ πυλῶνος τῆς ἐμῆς οἰκίας ἀνετέθη. ὅ[πλ]ον τε χρυσοῦν ἐν τῷ βο[υλ]ευτηρίῳ ἀνατε[θὲ]ν ὑπό τε τῆς συνκλήτου καὶ τοῦ δήμου τῶν Ῥω[μαί]ων διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἀρετὴν καὶ ἐπείκειαν καὶ [δι]καιοσύνην καὶ εὐσέβειαν ἐμοὶ μαρτυρεῖ, [ὡς] ἀξιώ[μα]τι πάντων διήνεγκα, ἐξουσίας δὲ οὐδέν τι πλεῖον ἔσχον τῶν συναρξάντων μοι.*

Τρισκαιδεκάτην ὑπατείαν ἄγοντός μου ἥ τε σύνκλητος καὶ τὸ ἱππικὸν τάγμα ὅ τε σύνπας δῆμος τῶν Ῥωμαίων προσηγόρευσέ με πατέρα πατρίδος, καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ προπύλου τῆς οἰκίας μου καὶ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῇ Σεβαστῇ ὑπὸ τῷ ἅρματι, [ὅ] μο[ι] δόγματι συνκλήτου ἀνετέθη, ἐπιγραφῆναι ἐψηφίσατο. Ὅτε ἔγραφον ταῦτα, ἦγον ἔτος ἑβδομηκοστὸν ἕκτον.

Συνκεφαλαίωσις ἠριθμημένου χρήματος εἰς τὸ αἰράριον ἢ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥ[ωμαίω]ν ἢ εἰς τοὺς ἀπολελυμένους στρατιώτας ἓξ μυριάδες μυριάδων.

Ἔργα καινὰ ἐγένετο ὑπ' α[ὐ]τοῦ ναο[ὶ] μὲν Ἄρεως, Διὸς βροντησίου καὶ τροπαιοφ[ό]ρου, [Π]ανός, Ἀπόλλωνος, θεοῦ Ἰουλίου, Κυρείνου, Ἀ[θη]νᾶς, Ἥρας βασιλίδος, Διὸς Ἐλευθερίου, ἡρώ[ων, θεῶν π]ατρίων, Νεότητος, Μητρὸς θεῶν, [βουλευτήριον] σὺν Χα[λ]κι-

Col. VIII. *δικῷ, ἀγορὰ Σεβαστή, θέατρον Μαρκέλλ[ου, βασιλικὴ Ἰουλί[α], ἄλσος Καισάρων, στοαὶ ἐν Παλα[τίῳ, στοὰ ἐν ἱπποδρόμῳ Φλαμινίῳ. ἐπεσκ[ευάσθη τὸ Καπιτώλιον, ναοὶ ὀγδοήκοντα δύο, θέ[ατρο]ν Πο[μπηίου, ὁδὸς Φλαμινία, ἀγωγοὶ ὑδάτων. [δαπ]άνα[ι εἰς θέας καὶ μονομάχους καὶ ἀθλητὰ[ς καὶ] ναυμαχίαν καὶ θηρομαχίαν· δωρεαὶ [ταῖς] ἀποικίαις, πόλεσιν ἐν Ἰταλίᾳ, πόλεσιν ἐν ἐπαρχεί[αι]ς σεισμῷ καὶ ἐνπυρισμοῖς πεπονηκυίαις, ἢ κατ' ἄνδρα φίλοις κ[αὶ] συνκλητικοῖς, ὧν τὰς τειμήσεις προσεξεπλήρωσεν, ἄπειρον πλῆθος.*

Suetonius Aug. 47: *alias* (provinciarum urbes) *aut aere alieno laborantes levavit aut terrae motu subversas denuo condidit.* — 42. *amicis singulis - - explevit*] Suetonius Aug. 41: *Senatorum censum ampliavit ac pro octingentorum milium summa duodecies sestertio taxavit supplevitque non habentibus.* Cf. Dio 54, 17. 56, 41.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Pag. 26 b, 20 dele verba *Consul fuerat -- triumpharat.*
« 103 b, 6 pro *6442* scribe *6444.*
« 219 in var. lect. v. 5 post *Gavius* adde: *Cf. var. lect. ad 15, 60.*
« 261 in Breviario libri v. 3 pro *C. Rubellio* scribe *L. Rubellio.*
« 265 in Breviario libri v. penult. pro *Rufo* scribe *Noniano.*
« 278, 10. De lectione *quindecimvirum* vide nunc Fr. Buechelerum in Mus. Rhen. XI, p. 527.
« 285 a, 18 pro *15, 19* scribe *12, 6.*
« 363 a, 7 adde: *Cf. Plin. N. H. 10 § 55.*
« 414, 2 ad verba *cui libeat* cet. adnotandum: *Plinium significare videtur. Cf. N. H. 16 § 200. 19 § 25.*
« 428, 4 pro *onim* scribe *enim.*
« 460 b, 16 pro *16, 5* scribe *16, 14.*
« 531 in var. lect. v. 11 pro *suprema* scribe *sup̃ma.*
« 541 in var. lect. post 9 adde *et 11.*